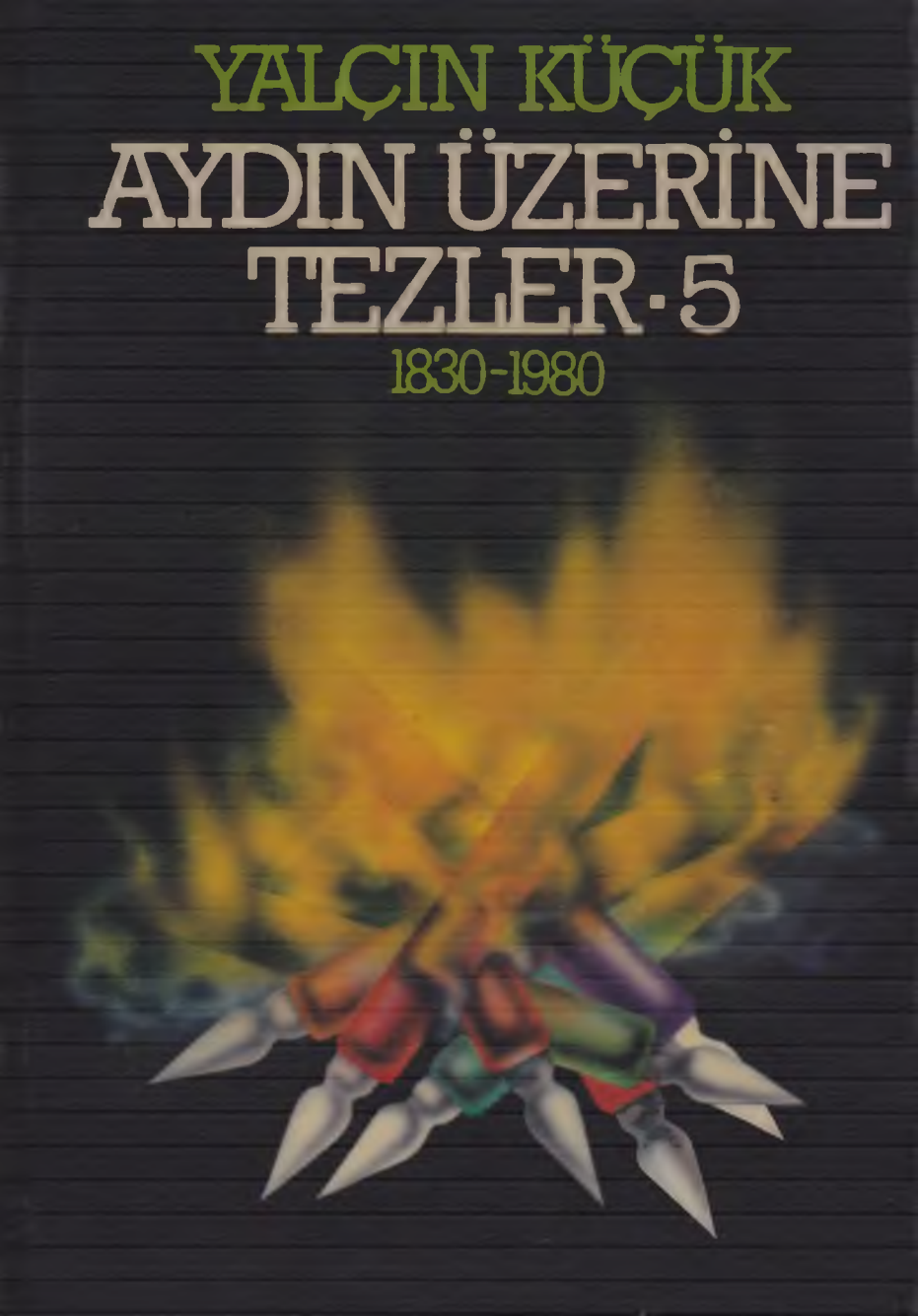
YALÇIN KÜÇÜK

AYDIN ÜZERİNE TEZLER·5

1830-1980

ISBN 975-478-017-X (Takım No.)
ISBN 975-478-018-8 (5. cilt)

Aydın Üzerine Tezler -V-, Yalçın Küçük / 1. Basım, 1988 / Kapak, Erkal Yavi / Kapak Baskısı, Özyılmaz Matbaası / Dizgi - Baskı, Yaylacık Matbaası / Cilt Tekin Ticaret / Kitabı Yayımlayan, Tekin Yayınevi, Ankara Cad. No. 43 - İst. Tel: 527 69 69 - 512 59 84

YALÇIN KÜÇÜK

AYDIN ÜZERİNE TEZLER
1830-1980

beşinci kitap

TEKİN YAYINEVİ

[*bayrağı dik tutanlara*
otuzlarda iki aydına-
hikmetlere
geleceklere
güzele]

y.k.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7- 21

Birinci Bölüm

REVOLÜSYON VE RESTORASYON 23-291
De Revolutionibus ve Copernicus 35- 62
«Sarıklı Devrimci» Ali Suavi 62-186
Kemalizmin Stepne Şairi: Necip Fazıl 186-264

Birinci Bölüm İçin Birinci Ek

Uğur Mumcu
Restoratör Yazıcı: Attila İlhan 265-277

Birinci Bölüm İçin İkinci Ek

Ali Naci Karacan
Eli Tabancalı Kundakçı: Necip Fazıl 278-282

Birinci Bölüm İçin Üçüncü Ek

Necip Fazıl Kısakürek
Büyük Doğu Cemiyeti Kuruluş Manifestosu 283-285

Birinci Bölüm İçin Dördüncü Ek

Fikret Adil
Arkadaşım Necip 286-291

İkinci Bölüm

HİKMET VE HİKMET 292-531
Solun Tarihine Başlangıç 321-374
Otuzlarda İki Hikmet 374-463
Nazım Hikmet Bursa'da 463-472

İkinci Bölüm İçin Birinci Ek

Sabahattin Ali: Rekapitülasyon 473-488

İkinci Bölüm İçin İkinci Ek

Şevket Süreyya Aydemir
Benerci, Nazım Hikmet'tir 489-498

İkinci Bölüm İçin Üçüncü Ek

Kıvılcımlı'nın Tarih Savı 499-531

Üçüncü Bölüm

SOĞUK SAVAŞ VE AYDINLAR 532-767
Soğuk Savaş Demokrasisi: Forum 569-636
Yön: Şiddet İle Sosyal Demokrasi 636-679
Solun Tarihine Devam 679-730

Üçüncü Bölüm İçin Birinci Ek

Halit Fahri Ozansoy
İstanbul'da Entellektüel Salonlar 731-735

Üçüncü Bölüm İçin İkinci Ek

Turhan Feyzioğlu 736-741

Üçüncü Bölüm İçin Üçüncü Ek

Niyazi Berkes
Sosyalizm ve İslamiyet Üzerine 742-749

Üçüncü Bölüm İçin Dördüncü Ek

Mihri Belli
Sosyalizm ve İslamiyet Üzerine Tartışmalar 750-757

Üçüncü Bölüm İçin Beşinci Ek

Yön Hakkında Enaz Bilgi 758-760

Üçüncü Bölüm İçin Altıncı Ek

Cephe Hareketi Sözlüğü: Kıvılcımlı 761-767

ÖNSÖZ

Bu çalışmamı, planladığımdan on beş gün geç bitirebildim. On beş gün, yazdıklarımdan ürktüm, daktilomdan kaçtım; sonra alıştım. Bir yirmisekiz/yirmidokuz nisanda önsöz yazıyorum. Bundan tam yirmi sekiz yıl önce, genç aydınların üzerine kurşun yağdırılmıştı ve aralarındaydım. Şimdi ben, yaşlanmış aydınlara ışın şiddeti yağdırıyorum.

Mağrurlar yere düşüyor' ve düşkün sanılanlara onur ekliyorum. Neden yapıyorum, neden binlercesinin yıllarca saklı ayıbını gün ışığına çıkarıyorum, neden tek başıma aydın tarihinin altını üstüne getiriyorum: Bunu hep kendime soruyorum. Bir iman'dır; geçmişi doğru olmayanın geleceğinin sağlam olacağına inanmıyorum. Geleceğe güveniyorum ve geleceği istiyorum.

*
**

Restorasyon döneminin yıldızları nasıl oluyorlar? Balçıktan lamba mıdır? Yoksa bir fanusla havasızlığa mahkum edilmiş bir insan mıdır? Yoksa hedonist bir iskelet midir? Çatal parmaklarıyla, dünyanın nimetlerini, kuru kafa ağzına taşıyan obur bir iskelet algılayabiliyorum: Restorasyon döneminin yıldızlarını görüyorum: Bu çalışmamda da, restorasyon döneminin yıldızlarıyla savaşıyorum.

Aydın üzerine çalışmalarımdan bir sonuç çıkarıyorum: Türkiye aydını, bu düzenin nimetlerinden hoşnuttur. Düzenle cilveleşmesini muhalefet sanıyor ve göstermek istiyor.

Tersine çevirmeye çalışıyorum.

*
**

Bugün varolanla, eninde-sonunda hoşnut olanlar, geleceğe yönelik risk almıyorlar ve inatçı olmuyorlar.

Risk sözcüğü, Arapça rızk'tan geliyor. Arap tüccar, Orta Çağ'da rızk'ını bulmak için açık denizlere açılıyor; rızk'ı için yaşamını risk ediyor. Risk sözcüğü, Batı dillerine buradan ve coğrafya olarak Akdeniz'den yayılıyor. Arap tüccar mahkumdur; rızkı'nı toprağında sağlayamıyor. Uzak coğrafyalara mahkum olduğu için yeni denizlere açılıyor.

Türkiye aydını, eninde-sonunda, mevcut toprağının nimetlerinden hoşnuttur; geleceğe riskle açılamıyor. Yükselişin ilk güçlüğünde geriye dönüşün yıldızı olma yollarını arıyor.

Bu çalışmamda da, ricat'ın yıldızlarıyla savaşıyorum.

*
**

Hiç kötümser olma gereğini duymuyorum.

Bunun çeşitli nedenleri var; bir kez, yükseliş dönemlerinde yerine getirilen aydın kesitlerinin birleşiminden belli ve övünülecek bir çizgi çıkıyor. Öncelikle buna bakılması, gerektiğini düşünüyorum. Buna bakmak, aydının bireysel bütünlüğüne değil, fonksiyonlarına dikkat etmeyi zorunlu kılıyor.

Şöyle de yazılabilir; aydın, beşgen, altıgen ongen veya n-gen düşünülebilir. Aydının bütün genlerinin değil bazılarının yan yana gelişinden bir köprü veya damar çıkıyor; bunu almak, ümit vericidir.

Böyle yapıldığında aydınların yükseliş ve beraberlik dönemlerindeki katkıları da ön plana çıkıyor. Bunlara bakıp yürüyüşü görmek yerine, restorasyon dönemlerindeki oportünizme bakarak hayıflanmak ve hayal kırıklığını gerekçe sayıp ataleti seçme de bir yol'dur; ancak önerdiğim yol olmuyor.

Aydına bakan ile aydını yazan birbirinden ayrı olmalıdır. Aydına bakan, yükseliş döneminin genlerine dikkat etmek durumundadır. Yazan ise aydının konuşmasını da ele almak zorundadır.

Bir başka neden daha var; Türkiye toplumsal aktivitesi, on yıllara sıkışmış bir hiper tansiyon yaşıyor. Hiç bir on yıl, öncekine uymuyor. Yirminci yüz yılın başındaki ilk on yıl bir yükseliş, canlanma ve yeniden doğuşa sahne oluyor; genç aydın elinde silâhı dağa çıkarak sultanı yeni bir şartlı yönetime razı ediyor. Umutludur; ikinci on yıl, savaş, ölüm ve kayboluş getiriyor. Üçüncü on yıl, 1920 yılları, bir yeni yükselişe tanıklık ediyor; bunu baskı izliyor. 1930 yılları, baskının yoğunlaştığı bir dönemdir; Türkiye solunun aydınsızlık dönemi başlıyor. Sadece iki Hikmet, Nazım Hikmet ile Doktor Hikmet, solda kalabiliyorlar; aydın, kemalizmin kampını dolduruyor. 1940 yılları, en azından ikinci yarıda, bir canlanma getiriyor; Hitler'e karşı zafer bir büyük yükseliş kaynağı oluyor. İzleyen on yıl ise Soğuk Savaş'ın kurutan rüzgarlarını getiriyor.

*
**

İkinci Dünya Savaşı sonunda Hitler ölüyor. Ancak gözleri bakıyor.

Hitler'in gözleri baktığı sürece Hitler ölmemiş oluyor.

Ne dünyada ve ne Türkiye'de, aydın düşünce, henüz Hitler'i yenemiyor.

Aydın Üzerine Tezler'in bu kitabında, aydın'dan, Hitler'in bakan gözlerini çıkarmaya çalışıyorum.

*
**

1960 yılları, bir görülmemiş yükselişi yaşıyor: Aydın, on yılı dönünce, yeni bir düzene kavuşacağını sanıyor. Bu nedenle, on yılın sonlarına doğru, yürüyen tarih katarına asalaklar, fırsatçılar ve karyeristler de atlıyor. Köşede, yeni bir on yılın başında, baskı ve ölüm görünüyor. Hep düzeltilebilir yanlışlıkları düşünmeye alışık ve şaka ile çözümlemeyi karıştıran aydın, bunu, bir yanlışlık olarak görüyor; ama kulağı kesik olanlar dönüşe ve ricatın yıldızı olmaya, dünden, ha-

zırlanıyor. On yıl, yükseliş ile ricatın yıldızlarını birlikte barındırıyor. 1980 yılına dönüldüğünde seçmeli darbe aydının üzerine geliyor.

Bu önsözü yazdığım zaman noktasında Türkiye, tarihinin en aydınsız dönemini yaşıyor.

On yıllara sıkışan bu yüksek tansiyon, Türkiye aydınında süreksizlik yaratıyor. Bir on yılda yükselen, arkasından gelen on yılda alçalıyor; alçalmayı, ebedileştiriyor. Bunun edebiyatını yapmaya çalışıyor.

*
**

Aydını, yükselişi ve alçalışı ile birlikte çözümlemeye çalışıyorum.

*
**

Benim, Türkiye aydınını çözümlemeye yaklaşımım, Marx'ın, Artık Değer Kuramları'nda, kendinden önceki iktisatçıları çözümlemesine benziyor. Tarihin ileriye doğru hareketliliği içinde aydının katkısını ve yazgısını anlamaya çalışıyorum. Aydının, tarihin hızlanmasına katkısı kadar tarihin tekerleklerinin önüne kendisini atarak bir takoz fonksiyonunu benimsemesini de yazmak istiyorum; bunu, yapabildiğimi sanıyorum.

Bu bir estetiktir.

Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu'na, 1980 yılında yazdığım yeni bir girişte, Trotskiy'i katmadan Ekim Devrimi'nin yazılamayacağını ileri sürdüm. O zamanlar, Sovyetler Birliği, henüz böyle bir yaklaşımdan uzak duruyordu.

Bunun yeni bir ahlak olması gerektiğini düşünüyorum.

Türkiye'de solun sol hakkındaki tarihi, kırk delikli ve çarpık bir pantalona benziyor: Dar örgütçülük ve Türkiye solunun kapitalizmden kopamamış olması, daha da önemlisi kapitalizmin nimetleriyle mutlu olması, kendi örgütünün olmadığı aydın hareketini, yok saymasına yol açıyor. TKP edebiyatına kalsa, Cumhu-

riyet Türkiyesi'nin bütün gençlik hareketi, Ankara ve İstanbul'da kurulmasına çalışılan ve başarılı olmayan iki gençlik derneğinden ibarettir. 1940 yıllarındaki bu iki girişim ve bir de Çiçek Palas Toplantısı, bütün gençlik eylemlerini anlamaya ve anlatmaya yetiyor; gülünç olduğu kadar son derece yoksul bir tarih çıkıyor. THKP çizgisi, aynı hastalığı daha büyük bir ateşle yaşıyor; buna göre, dev-genç'ten önce Türkiye'de yalnızca bir sıfır yaşanıyor. Bazı izleyicilerine göre ise, buraya kadar uzanmaya bile gerek bulunmuyor; yetmişli yıllarda ve teknik üniversitede iki talihsiz öğrenci eylemi, tek başına bir tarih oluyor.

Her iki yaklaşım da yalnızca, bastıkları toprağın akması sonucunu doğuruyor.

1950 yıllarında, Türkiye'de aydın hareketini, başını Turhan Feyzioğlu ile Aydın Yalçın'ın çektikleri, Forum Hareketi temsil ediyor. Turhan Bey'in, Aydın Yalçın'ın, Coşkun Kırca'nın, Muammer Aksoy'un, Şerif Mardin'in sonradan geldikleri yer bu etkili aydın hareketini yazmama ve 1960 yükselişiyle birlikte TİP Hareketi'nin yönetimine gelen Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar'ın bu on yılı, yalnızca balığa çıkarak ve Sadun Aren'in de Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde elde ettiği bir profesörlük karşısında kendisini unuttururarak geçirdiklerini görmeme, engel olamıyor. Ayrıca görmemeye gücüm yetmiyor; görmemek, elimden gelmiyor.

*
**

Belki de Türkiye üniversitelerinden en çok kovulmuş bir öğretim üyesi olduğum için bilimi, topluma akıtmaya çalışmaktan başka çarem kalmıyor: Bilim adamı olsa da olmasa da, gerçeklik vardır. Bilim adamı, saçılmış gerçekliği derleyip yasalar biçiminde formüle etmeye çalışıyor. Ancak toplumda ve doğada kendi halinde var olan bilimsel gerçeklik, bilimsel formülasyonuna kavuşsa da kavuşmasa da, etkinliğini ve bu anlamda sürekliliğini gösteriyor; bilimin nesnel-

liği ve aynı anlama gelmek üzere materyalist niteliği buradan çıkıyor.

Soğuk Savaş, yazsam da yazmasam da, 1960 yıllarında aktif aydın kuşağını etkiliyor ve üstelik son derece çok etkiliyor. Forum Hareketi, bu etkinin somutlaşmasıdır; bu çalışmamda, bunu göstermeye çalışıyorum.

*
**

Forum Hareketi'ni, bir Soğuk Savaş demokrasisi arayışı olarak niteliyorum. Gerçekleştiğine inanıldığı bir sırada Yön Hareketi, şiddet yoluyla sosyal demokrasiyi gerçekleştirmek üzere harekete geçiyor. Forum'cularda böyle bir anlayış yok; durdurmak istiyorlar. Tarihin tekerlerinin önünde takoz olmaya bile razı oluyorlar.

Durdurmak isteyenler hiç bir zaman duramıyorlar.

Başlangıç noktasının gerisine kayıyorlar.

*
**

Yazdıklarımın hiç bir dile çevrilmesini istemiyorum.

Türkçe üzerinde araştırmalarımı, bu çalışmamda, belli bir noktaya getirebildiğimi düşünüyorum.

Fakir Baykurt, Dursun Akçam, Apaydın, Başaran ve diğerleri, köyde öğrendikleri, köy öğretmen okulunda geliştirdikleri, basit köycü Türkçesi ile yazdılar: Bunu istedikleri veya çok beğendikleri için yapmadılar. Fakir, Dursun, Talip, Mehmet, başka bir Türkçe bilmiyorlardı ve hâlâ da bilmiyorlar.

Bu Türkçe'yi sevmiyorum. Basit ve cahil bir Türkçe sayıyorum. Türkçe'yi ve dili seviyorum. Türkçe'nin gelişmesi için, yapısının geliştirilmesi ve daha esnek ve boğumlu yapılması gerekiyor; buna ek olarak kavramlaştırmayı ve soyutlamayı çok artırmak gereği ortaya çıkıyor.

Bilimsel gelişme, dilinin kurgusuna, diyalektik bir

nitelik veriyor. Bu hem yapısal ve hem de anlamsal bir düzlemde ortaya çıkıyor; başarmayı deniyorum.

*
**

Artık eleştirilmiyorum.

Düzenin düşüncesi, artık, yazdıklarımla ilgilenmemeyi uygun buluyor.

Hiç bir itirazım yok; yazdıklarımın gördüğü ilgiden son derece memnunum. Lâyık olmak için daha hızlı ve daha çok yazmayı planlıyorum. Henüz yazmaya başlamadığımı ve önemli saydığım çalışmalar çıkarmadığımı düşündüğümü tekrarlıyorum. Şimdiye kadar yazdıklarımı, yazmaya, hazırlık sayıyorum.

Yazmak, disiplin'dir.

Yazmak, yaratmak'tır.

Yaratmak, yaşamak'tır ve disiplinli yaşamak'tır.

Yazdıklarımdan, başkalarını bilemem, ben çok öğreniyorum. Bu çalışmamda da çok öğrendim; yaşadığım ve bildiğim aydın hareketlerini, içinde olduğum gelişmeleri, yazmak durumunda kaldım. Yazarken, hep yeni bilgilerle karşılaştım. Yeni değerlendirmeler çıktı.

Yazmak, nesnel olmaktır. Olguların yeniden kuruluşu oluyor; olguların bir bölümü, bu yeni teorik kuruluşta, başka değerler kazanıyorlar.

İçinde yaşadığım olaylara yazarken başka değerler verebilmek, bana, Max Planck'ı hatırlattı. Kvantum Fiziği'nin bu değerli kurucusu, insan aklının ancak kendisine nesnel olamayacağını yazıyordu; Planck, iradeye ve özgür davranışa, felsefi yeri, buradan çıkarıyor. Yakın dönemleri yazarken, aklımı kendimden bağımsızlaştırarak, kendime de bir olgu olarak bakmaya çalıştım. Aklıma nesnellik kazandırdım ve çok öğrendim.

Altmışlı, yetmişli, seksenli yıllar, benim, yazmayı öğrenmeye çalıştığım hazırlık yıllarım oldu.

Türkiye aydınının ve solunun kendisini öğrenme-

ye ve öğrenmeyi, eylemli bir süreç haline getirmeye çalıştığı yıllar oluyor: Hazırlık.

Türkiye aydın hareketinin henüz hiç bir geleneği yok; uzun hazırlığı var.

⁂

Türkiye aydınını sığ düşüncelerin tutkulu fedaileri olarak görüyorum.

⁂

Türkiye aydını, düşünce korkağıdır.

⁂

1982 yılında, İstanbul'da, Gazeteciler Cemiyeti Salonun'da, Selim İleri, Mehmet Barlas, Mümtaz Soysal ve benim katıldığım, Yazko tarafından düzenlenen, aydın sempozyumu düzenlenmişti. Burada, Çetin Altan için, «halkın uyanmasına çok büyük katkıda bulundu, ancak halk fazla uyandığı için şimdi uyutmaya kalkıyor» dedim. Her zamanki homurdanma başladı; yine, birisine çattığım söylendi. «Şimdi sırası mı, cephe bölünür mü», bu soruları düşünsel korkaklığın göstergeleri sayıyorum. Aydın geleceğin habercisidir; 1960 yıllarının uyanışında önemli katkıları olan Çetin Altan'ın gerileyişini, ilk ipuçlarına bakarak, çözümlemek gerekiyor. Çetin, bunu, kebapçı çıraklarının bile görebileceği bir açıklıkta yaptıktan sonra, Çetin'in döndüğünü yazmanın aydınca bir tutum olmadığına inanıyorum.

Tabu'larını yıkan bir aydın yaratmaya çalışıyorum. Aydın, kafasının içindeki binbir kerpiç duvarını yıkıp atabilmelidir; Kadınca'nın benimle yaptığı uzun bir söyleşide, bütün solcuların ve aydınların, Bülent Ersoy'a sahip çıkmaları gerektiğini dile getirdiğim zaman da, en gencinden yine, «şimdi sırası mı» tepkisini aldığımı hatırlıyorum. Sonra rejimin yumuşadığı görülünce, imzacı aydınların çoğu, Bülent Ersoy için imza kampanyasına katıldılar. Geç; ancak olumlu buluyorum. Toplumun ortalama değerler düzenine taassupla bağlı bir kümeyi aydın sayamıyorum.

1982 yılında, Yazko'nun düzenlediği ve sözünü ettiğim sempozyumda, bir aşamalar zinciri ileri sürdüm: İnsan doğuyor, büyüyor, gelişiyor, aydın oluyor, sonra solculuğa terfi ediyor. Türkiye'de solcular, her darbeden sonra, küme küme reklamcı oluyorlar.

Bunu, tekelsi düzenin, solculuktan aldığı bir intikam olarak görüyorum: Tekeller, en pis ve en parazitik işlerini, eski solculara yaptırıyorlar. Gençliklerinde ve solculuklarında propaganda ve açık partilerde insan ilişkilerini öğrenen solcu aydınlar, her darbeden sonra, tabur tabur reklam ordusuna katılıyorlar. Pazarlaması en zor malı satmaya, gazetelere ve gazetecilere rüşvet vermeye başlıyorlar.

Cezacı Faruk Erem'i, öğrencilik yıllarımdan tanıyorum: Hiç bir aydın hareketine ve zamanındaki prestijli Forum Hareketi'ne katılmadı. Bu sırada benim mücadele ettiğim Menderes'in avukatlığını yapıyordu. Askeri mahkemeler için pişmanlık raporları hazırladığını da, «TKP Pişmanları» kitabını çalışırken öğrendim. TRT'den kovulmuş bir eski solcu, Cezacı Faruk Erem'den bir oyun yaptı; izledim ve son derece ilkel buldum. Yazdım. Her zamanki tepkileri aldım. Yine cepheleri böldüm ve yine sıramı şaşırdım.

Ancak son seçimlerden hemen önce, bir darbede TRT'den kovulmuş bir oyun yazarını, TRT'nin en üst katında, hükümetin turizm bakanı ile birlikte, özel bir odada, bir programı izlerken gösteren fotoğrafı gördüm. Son seçimlerde, hükümet partisinin reklam filmlerini, bir önceki darbede TRT'den kovulmuş, bu eski tiyatrocu, bu eski solcu, bu Cezacı Faruk Erem'i oyun yapan oyun yazarı çekiyordu.

Aydınların çoğu şimdi bu işlerdedir; bunlara «eski aydın» demek gerekiyor. Bunlar, gündüz doktor ve gece canavar, jekyl and hyde, filmlerindeki gibi sabahtan akşama kadar satılması zor malların reklamını yaptıktan ve rüşvetleri dağıttıktan sonra, akşamları entellektüel barlarda aydın rolünü oynuyorlar.

*
**

Aydının kaynağı neresi olacak? Üniversiteler, taşra liseleri oldular. Eskiden şairler, roman yazarları, öykücüler, gazetecilerden çıkarıyordu; gazeteciler, okumayı tümden bıraktılar. Yazmayı da bırakacakları ve gazetecilerin rozetlerindeki kalemin yerini telefonun alacağı bir zaman yaklaşıyor. Kuruyorlar; kimse alınmamalı, artık bir gazeteci dostuma rastlamaktan korkmaya başladım. Güncelde kavruluyorlar; telekslerden çıkan en son «flash» habere, bir-iki özel dedikodu ekleyerek, bakan sandalyeleriyle konuşmanın mutluluğunu yaşayan, yarını bile düşünemeyen, insanlara dönüşüyorlar.

Aydın kaynakları kuruyor.
Yeni aydın kaynakları bulmak zorundayız.

⁂

Ekin'i bunun için düşündüm. Bilar'ı bunun için kurdum. Kahveler açacaktık; burada, kitaplar olacaktı. Genç ve yaşlı aydınlar toplanacaktı. Seminerler yapacaktık. Yer arıyorduk. Bütün büyük kentlere yayacaktık.

Sonra, dar örgütçülük hastalığıyla, bu hülyalı projede kendilerini göremeyenler, Aziz Nesin'i yanılttılar. Oluşmaya başlayan aydın çevresini parçaladılar. Bu talihsiz işin başında, Aziz Nesin'in masum olduğuna, hâlâ inanıyorum.

Bu hülyalı projeyi geciktirenler, devlete yaranmak istediler: Kimisi, sinemacılık yapıyor ve kimisi Atina piyasasında kitap pazarlıyor.

⁂

Necip Fazıl, anılarında, kendisini kemalist ve solcu çevresinden ayıklamaya çalışıyor. Abidin Dino, Nazım hapse girince, Necip'e sığındığını unutturmak istiyor. Elif Naci, anılarında, Necip'le geçirdikleri sefahat alemlerinden hiç söz etmiyor. Bu ayrımın böyle kalacağına inanıyorlar.

Sol sağın, sağ solun okumayacağını düşünüyor: Her ikisini de okuyorum.

Beni sol kadar sağın okuduğunu biliyorum. Son derece mutluyum. Gençler kadar, yaşlıların da okuduğunu biliyorum. Buna da seviniyorum. Bütün yazdıklarımda, bilginin sınırlarında olmaya ve alanın uzmanlarına da hitap etmeye özen gösteriyorum. Uzmanları da okuyorlar.

Fakat ben en çok genç işçinin, öğrencinin ve genç memurun okumasından heyecan alıyorum. Bunun için, dört yıllık bir üniversite eğitiminin belli başlı bütün alanlarında, mevcut tüm boşlukları, kısa bir zaman içinde doldurmayı planlıyorum.

Okuyucularım arasında genç işçi, genç memur ve öğrencilerin birbirlerini bulmalarını ve seminerler yapmalarını istiyorum. Tartışmalarını, yazdıklarımın hepsine itiraz etmelerini, diliyorum. Gecekonduların yoksul, ancak pencerelerinde zeytinyağı tenekelerinde çiçeklerle dolu, temiz odalarını, üniversitelerin zengin ancak boş seminer odalarıyla yarıştırmak istiyorum. Bilimin üzerimize yıkıldığını görüyorum.

Yeni aydın için başka kaynak göremiyorum.

Yeni aydının ve yeni ahlakın ipuçlarını, gecekondu odalarında arıyorum. Gecekondu odalarında Dostoyevskiy ve Stendhal okunmasını istiyorum.

*
**

Yeni aydın teori ile eylemi aynı şiddetle sevmelidir.

Yaşama sevincini hiç yitirmemelidir.

Her gün bir süre direnmeli ve bir süre gülmelidir.

İnsanlığın yeni yiğitlemelere gerek duyduğunu hiç unutmamalıdır.

Yiğit, uç'larda gezendir. Uç'larda bilimin, sanatın, dönüşümün ipuçları aynı filizde yaşar. Yeni aydın, bunu bilmelidir.

*
**

Bu kitabı yazarken, bazan, çalışmamla uykum birbirine karıştı. Uykumda bazan dipnot eksikliğini, bazı yanlışlıkları buluyordum; kalkıp, bulduğumun doğru olduğunu görüyor ve düzeltiyordum. Bu çalışmayı yazarken, bazan, yazıyor muyum, yoksa yaşıyor muyum; bilemiyordum.

⁂

Yine çok yardım aldım.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi'nde «Ağaç» ve «Büyük Doğu» kolleksiyonlarını bulabildim. Kütüphane'nin tüm çalışanları son derece yardımcı oldular. Kütüphane'nin yeni çalışanı Mehmet Toplu, ayrıca ve son derece yardımcı oldu. Teşekkürlerimi yazıyorum.

Millet Meclisi Kütüphanesi, her zaman, sıkıştığım zaman uğradığım yer oluyor. Bu çalışmamda da çok yardım gördüm. Şükranlarımı dile getiriyorum.

Kitapçılık, bir tür kütüphanecilik'tir; Toplum Kitapevi sahibi dostum Remzi İnanç, kütüphanelerde bile bulamadığım bazı kaynakları, özel kitaplığından sağladı. Remzi'nin tatlı dilliliğine, Mustafa Arslan'ın da katıldığını sevinçle gördüm. Remzi ile çalışan Mustafa da, bu çalışmamda, bulamamam halinde önemli boşluk yaratacak bazı kaynakları, buldu ve inceleme imkanı yarattı. Her ikisine de dostça teşekkür ediyorum.

Ayhan, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne, benden, bir yıl sonra geldi. Otuz yılı geçiyor; şimdi de hatırlıyorum. Bizim Fakülte'de bir önceki sınıf, kendinden sonra gelen sınıfı, sürüden mal seçmeye çalışan bir celep türünden araştırıyordu; aydın özelliği taşıyanı arıyorduk. Ayhan, üniversiteye okumaya meraklı ve Dr. Hikmet'e tutkulu birisi olarak geldi. Sonra devlete girdi; Ticaret Bakanlığı'nın yurt içi ve dışı örgütlerinde önemli görevler yaptı. Diğer Ayhan'la birlikte, yurt dışındaki görevdeyken, hayali mobilya ihracatını ortaya çıkardı; Müsteşar Şeref Durugönül'e verdi. Sonradan bu rapor, benim de aracı olduğum yollardan,

Ecevit'in eline geçti; Altan Öymen, kendisini «kereste kahramanı» yapan, hayatının en büyük gazeteciliğini, elinde bu raporla İsviçre'ye giderek ve bu raporları parça parça Cumhuriyet'e göndererek, gerçekleştirdi.

İki Ayhan'ın hazırladığı raporun, İsviçre'den Türkiye'ye gönderilişini, bir ara, Şeref Bey'le bir bahçeye oturarak, masa başında ve harita üzerinde izlediğimizi hatırlıyorum; Şeref Bey, masaya serdiği belgelere bakar ve «Altan, şimdi şu haberi gönderecek» derdi ve bir-iki gün sonra Cumhuriyet'te okurduk. Bizim okumamız bittikten sonra, Demirel MC Hükümetleri'ni kurunca; sıra Ayhan'ın okunmasına geldi ve oldukça zor günler yaşadı. Şimdi emekliliğini yaşıyor.

Aydın Üzerine Tezler için Doktor Hikmet'i çalışmaya başlayınca, Ayhan'ı buldum. Tahmin ettiğim gibi, Kıvılcımlı'nın bütün kitaplarını sağlayabildim. Kısaca tartıştık; bir daha tartışmaya karar verdik. Yapamadım. Ayhan'a sevgilerimi yazıyorum. Yazdıklarımın tümünü beğenmeyeceğini biliyorum.

Ayhan'dan bir yıl sonra, Fakülte'ye, Ergun Türkcan geldi; gelir gelmez, «Prof» adını aldı. Hâlâ öyle biliniyor; doçent olduğu zamanda haber «Prof., doçent oldu» biçiminde yayılınca, bir süre, ortalık karıştı. Fakülte'ye girdiği zamanda da, bilimsel yeniliklere son derece meraklıydı; çalışmalarımı, titiz bir profesör tutumuyla, inceliyor. Kuşkusuz, bir çok notlar çıkarıyor; atılması ve çıkarılması gerekli yerleri yazıyor. Bunların çoğunun doğru olduğunu kabul ediyorum; ancak, Ergun'a, «Ergun, bütün bunları gözetecek olsam, bu kitabı ben değil sen yazmış olursun» diyorum. Ergun'un okumalarından büyük güven alıyorum.

Alaylı bir hukukçu oldum; boş zamanlarımda mahkemelere gidiyorum. Tersini de söyleyebilirim; mahkemelere gitmediğim zamanlar kitap yazıyorum. Bu nedenle, savcı ve yargıçlarla olduğu kadar, hukukçularımla da yakınlaştım. İlişkim bir dostluğa dönüştü; bu kitabımın bir hukuk denetimi gerektirmediğini düşünüyorum. Fakat yine de Gülçin Çaylıgil, Levent Ak-

yüz, Öznur Gündoğdu ve Fikret İlkiz'den okumalarını rica ediyorum. Aydın denetimlerine güveniyorum. Benimle Yayınevi arasında son düzeltmeleri yapmalarını diliyorum. Sevgilerimi yazıyorum.

Okuyucularıma şükran duyuyorum.

Okuyucularım olmasa, ben ne yaparım? Bir kez, okuyucularımın dar bütçelerinden ayırarak benim kitaplarıma yaptıkları harcamalar, benim tek gelir kaynağımı meydana getiriyor. Bu nedenle, okuyucularımı, patronum olarak görüyorum. Beni, patron düzeninden kurtarıyorlar. Daha önemlisi var: Yazdıklarım, okuyucularım okudukları için gerçekleşiyor. Üçüncüsü, sözlü ve yazılı çok eleştiri ve uyarı alıyorum. Bunlara çok önem veriyorum.

Mektup yazıyorlar. Yanlışlarımı gösteriyorlar. Metin Bilgen, yanlışımı gösteren mektup yazdı; cevap verdim. Yanlışımı kanıtlayan kitaplarla geldi; İstanbul'da tanıştık. 1960 yıllarının sonlarına doğru, İstanbul'da TİP muhalefeti içinde yer almış; İl Binası'nı almışlar ve bir ara il başkanlığı yapmış. Konuşacaklarımız çok; dost oluyoruz. Sağladığı kitaplara teşekkür ediyorum. Teşekkürümü, çalışma içinde de ifade etmeye çalıştım.

Yazacaklarımı tamamlayamadım.

*
**

Bunun dışında «ne demeli?» başlıklı bir bölümde, yapılmış eleştirileri ele almayı planlıyordum. Kitap boyutunu aşmaktan korktuğum için yapamıyorum.

Ancak iki noktaya değinmek istiyorum. Birincisi, yabancı dilde aktarmalar yapmam yadırganıyor. Üzülüyorum; kimseye öykünmüyorum. Ancak bu tür eleştiriyi, ciddi kitaplarla tanışmama sebep olarak değerlendiriyorum: Marx, bir tarafta, Toynbee, diğer tarafta, bunu yapıyorlar. Bunu yapmak usüldendir. Yararları var; burada geliştirmeyi gerekli görmüyorum.

İkincisi, tekrarladığım iddiası var; bunu, ilk önce ben yazdım. Ders kitabı yazmıyorum; tezler geliştiri-

yorum. Her tezi geliştirmenin gerektirdiği malzemeyi yeniden kullanmaktan çekinmiyorum. Tezleri de zaman zaman tekrarlamam gerekiyor; bunu yapmadan yeni tezleri geliştirmek mümkün olmuyor.

Kapital'in birinci ve üçüncü kitapları arasında çelişki olduğu hep yazılmıştır; böyle bir çelişki bulunmuyor. Ancak üçüncü kitap bir tür geliştirme ve önceki tezlerin yenileştirilmesi niteliğini taşıyor. Aydın Üzerine Tezler'in beşinci kitabını, biçimsel açıdan ve benim çalışmalarım içindeki yeri bakımından, Toynbee'nin onikinci cildine ve Kapital'in üçüncü kitabına benzetebiliyorum.

Bu kitapta, yeni düşünme yöntemleri öğrendiğimi düşünüyorum. Bu açıdan seviniyorum.

Başka alanlarda, yeni uç'larda, buluşmak üzere, okuyucularıma, sevgilerimi yazıyorum.

Y. Küçük
Karakusunlar Köyü
Nisan 1988, Ankara

BİRİNCİ BÖLÜM

REVOLÜSYON VE RESTORASYON

Kopernik, hiç bir zaman kopernikçi olmadı.

Mustafa Kemal, hiç bir zaman kemalist olamadı.

Copernicus, Grek Antiqitesi'nden kalma, Orta Çağ boyunca islamın saklı tuttuğu astronominin inançlı bir yandaşıdır; bunu, daha da sağlamlaştırmaktan başka bir amacı yoktu. Bunun için harekete geçti; Ptoleme astronomisine uyumsuz pek az sayıda gözlemi, uydurmak için çalıştı. 1543 yılında, ölüm zamanında, De Revolutionibus'u yayınlarken, eklediği bir epilog'da, keşfine inanmadığını söylüyor ve inanılmamasını istiyordu.

Mustafa Kemal, bir revolüsyonerden daha çok bir restoratör olarak ortaya çıktı.

Her revolüsyon, kanatlarını taşır; uçlarını besliyor. Her devrim, kendisini ileriye götüren, geçmiş ile hesabını şiddet yoluyla kesen uçlarıyla birlikte gelişiyor; hesaplaşma daha arkadan geliyor. Vesvese ölçüsünde kuşkucu, gelecekten çok daha fazla geçmişe bağlı Mustafa Kemal, geleceği temsil eden uçlar ile hesabını işin ve yolun başında kesiyor.

Bunun riski çok, ancak rızk'ı güvence altına alan bir devrim menecmenti (yönetimi) saymak durumundayım; menecment, revolüsyonu restorasyona götürüyor.

Leh ya da Alman olduğu tartışmalı, ticaret yollarının değişmesi nedeniyle kuruyan bir bakır ticaret kasabasında doğan Nicolas, soyadı «bakır» sözcüğünden geliyor, zamanın, «devrim» temposu tuttuğu bir dönemde yaşıyor. Batı'da modern devletin habercisi Sekizinci Henry ve Do-

ğu'da Rusya Devleti'nin kurucusu Müthiş İvan ile çağdaş oluyor. Türkier'in, islam ideolojisiyle Batı'yı parça parça yuttukları bir dönemde yaşıyor; bin yıl Avrupa'yı Doğu akınlarından korumuş tampon Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının ve Konstantinopl'un düşüşünün arkasından, Viyana sallanıyor. Osmanlı güçlerinin Viyana'yı kuşatması, Kopernik'in ölümünden on dört yıl öncesine denk düşüyor. Doğulular ile Batılılar arasında bu kez daha Batı'da tek tampon güç Macaristan'dır; Macaristan'ın aşılması halinde dağınık ve feodal Almanya, bir büyük manevra alanını andırıyor. Kopernık, Osmanlı yeniçeri sürülerinin Macaristan ovalarına yayılmalarının hüznünü yaşıyor.

Revolüsyon temposu hem hüzünlüdür ve hem de bir coşkuyu getiriyor; Almanya iç savaşlarını görüyor. Bütün ritmler alt-üst oluyor ve Martin Luther, Calvin, Thomas More, Erasmus, Machiavelli, yeryüzüne fışkırıyor. Tan sökerken, servaj düzeni çözülürken yeni insan fışkırıyor; Orta Çağ'ın astrolojisi ile modern bilim, fizik anlamında kullanıyorum, bir geçiş disiplini olan astronomi değişmek durumundadır. İhtiyaç, bir kez daha keşfin anası oluyor.

Mustafa Kemal, Sultan Abdülhamit'in öğrencisidir. Doğduğunda Hamit, beş yıllık sultandır; Hamit, tahttan indirildiğinde Mustafa Kemal, yirmi sekizinci yaşını doldurıyor. Yirmi sekiz, On Dokuzuncu yüz yıla göre olgunluk yaşını veriyor; Mustafa Kemal, Hamit saltanatında olgunluğu buluyor. Hamit, On Dokuzuncu yüz yılın son yıllarına kadar emperyalist dünyada da, Türkiye'de de çok büyük bir sultan'dır; prestiji çok yükseklere çıkıyor.

Bir parantez açmak durumundayım; insanın kişiliğinin ve daha öncesinde beyninin oluşmasında tarihsel eylemlerin taşıdığı ışınların bombardımanının ihmal edilmemesi gerektiğini düşünüyorum. Pratisyen kişilikler için bu çok daha doğru oluyor.

Devam etmeden önce ve tekrarlamadan, bazı bulguları kaydedebiliyorum; Mustafa Kemal, Sultan Hamit'e karşı oluşturulan hiç bir gizli ya da açık örgüt içinde yer almadı. Şam'da Mustafa Kemal'in kurduğu ileri sürülen Vatan ve Hürriyet tam bir hayal ürünüdür; burada kesinlik var.

Mustafa Kemal'in Hareket Ordusu'nda bir görevli olarak Selanik'ten İstanbul'a geldiğini gösteren, Kemal Paşa'nın devr-i iktidarında ödüllendirdiği eski ihtilalcilerin yaltaklanmalarının dışında, hiç bir belge veya kanıt çıkarılamıyor. Buradan bir sonuç çıkıyor; Kemal, bir Hamit sempatizanı sayılabilir.

Bu sonucu çok önemli bulmuyorum; önemlice olabilecek bir saptamaya geçiş sayılabilir. Sultan Hamit'i, «Büyük Hakan» veya «Ulu Han» yapan iki çizgidir: Tanzimat Düşmanlığı ve Jön Türk Karşıtlığı. Sultan Hamit ve yandaşları, Tanzimat Hareketi'ni kötülemede ve İttihat ve Terakki Siyaseti'ne küfretmede, tek'dir ve öncü rolünü üstleniyor.

Mustafa Kemal, Sultan Hamit'in bu temel çizgisini, Cumhuriyet Dönemi'ne taşıyan kimsedir. Bu anlamda, Sultan Hamit'in sürdürücüsü oluyor; buna fiziksel olarak mecbur kalıyor. Fizik dünyada ve toplumsal dünyada kendisine bir yer açabilmek için Mustafa Kemal, Tanzimat düşmanlığından ve İttihat ve Terakki Siyaseti'ni kötülemekten bir adım geri duramıyor.

Geriye gitmek için önündekini itmek gerekiyor.

Bir: Tarih içinde Tanzimat Programı, Kemalist Plan'dan çok daha radikaldir. Sultan Mecit ile Büyük Reşit Paşa'nın programı, Mustafa Kemal ile İsmet Paşa'nın uygulamalarına göre çok daha cüretli görünüyor; çok daha geri bir Doğu toplumuna, kapitalist üst yapı biçimlenmesinin köktenci bir biçimde transplantasyonunu öngörüyor. Sultan Mecit ve Büyük Reşit Paşa ikilisi, Mustafa Kemal-İsmet Paşa ikilisine göre çok daha öncü işlevine sahiptiler.

İki: Jön Türk Hareketi, jakoben türde bir harekettir. Siyasal iktidarın alınması için şiddet yolunu açık görüyor ve jakoben bir örgütlenmenin izlerini taşıyor. İttihat ve Terakki dönemi de, Jakoben tarihin ünlü ikili iktidar modelini taşıyor; bir süre Türkiye'de iktidar, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hükümet arasında tahteravalli oynuyor. Jön Türk Hareketi, bir gençlik hareketi olarak gelişiyor ve örgütlenme alanı olarak ordu-sivil ayrımı yerine tam bir kay-

naşmayı öngörüyor. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti örgütlenmesi, eşrafa, yaşlılara ve giderek Osmanlı Ordusu'nun yüksek komutanlarına dayanıyor.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye aydınının zavallığıdır; hem Sultan Hamit düşmanlığı yaptı ve hem de Sultan Hamit'in ideolojisinin sahipliğini üstlendi. Cumhuriyet Dönemi Türkiye aydınının dramı'dır; kemalizmin, hamitizm olduğunu pek anlayamadı.

Kemalist Rejim başında ve sonunda iki tehdit ile karşılaştı. Birincisi, Şeyh Sait Başkaldırısı oldu. Kemalizm kadar ulusalcı ve kemalizmden bir kaç ölçü daha dinci oldu. Sonlarına doğru kemalizm, MDD-THKP/THKO başkaldırısını göğüslemek zorunda kaldı. Milli Demokratik Devrim hareketinden kaynaklanan Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ve Türk Halk Kurtuluş Ordusu program olarak kemalist, ancak eylem çizgisi açısından jakoben gelişti.

Bu kadar değil; kemalist hareketin, eylem planında belirleyici özelliği, revolüsyoner olmaktan daha çok restoratör olmasıyla ortaya çıkıyor. 1920 yılı sonu ve 1921 başı, daha sonraları adının «kemalist» olarak yazıldığı hareketin, uçlarını temizleme dönemi oluyor. Hiç bir hareketin, «düşman» öncesinde kendi uçlarına böylesine büyük bir cüret ile saldırdığını tarih yazmıyor.

Kemalizm, restorasyon girişimi olarak ortaya çıkıyor.

Bu kadar değil; revolüsyonun başında restoratör bir hareket mutlak agnostisizm'e bir kement atmak durumundadır; kesinlikle bilinemezliğe köprü kurmak zorundadır. Her revolüsyoner, bir bilim inançlısıdır; bilginin tarihsel olarak sınırlı olduğunu bilmekle birlikte gerçeğin kesinlikle bilinebilir olduğundan kuşku duymamaktadır.

Devrimci, bütün bilgi kuramı tartışmaları içinde, gerçeğin kendisinin yolunu aydınlatabilecek ölçüde bilinebileceğine inanan insandır. Bu tanıma göre revolüyoner, bir başka insan oluyor; bilgi teorisi açısından bir pratisyene benziyor.

Bütün restoratörler agnostisist oluyorlar; bilinemezliği seçiyorlar.

Mistisizm, agnostisizm değilse nedir; Kemal, bir res-

toratör olduğu için Yunus'u bulmak zorundadır. Fevzi, Osmanlı döneminin son Harbiye Nazırları'ndan birisidir; genç arkadaşı Kemal Paşa'yı hem yola getirmeye çalışan ve hem de ölüme mahkum eden kurallarda yer ve rol alıyor. Daha sonra Cumhuriyet Türkiyesi'nde Genel Kurmay Başkanı oluyor ve Burhan Toprak'ı damat ediniyor. 1934 yılında Yunus'u polürize ve vulgarize eden, Osmanlı Harbiye Nazırı ve Cumhuriyet'in uzun yıllar Genel Kurmay Başkanı Fevzi'nin damadı ve ünlü Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü Burhan Toprak'tır. Yunus Emre, bir köprü kuruyor.

Kemalizmin programı ideoloji planında değil eylemlerin zorunluluğu içinde gelişiyor. Dinci ve tekkecidir; daha önceleri kapatmayı düşündüğü yönünde hiç bir işarete ve belgeye rastlanmıyor. Kemalizmin'in tekke düşmanlığı, Şeyh Sait'in rejimi tehdit etmesinden sonrasına rastlıyor; zoraki bir tekke düşmanlığını gösteriyor. Kemalizm, ilk fırsatta kapattığı tekkelerle bir sevgi bağı kurmaya başlıyor.

Kemalist devrimciler, birisi revolüsyoner ve diğeri restoratör, Siyamlı ikizleri andırıyorlar. Sait başkaldırısının zorlamasıyla kapattığı tekkelerin bahçe kapısını açık tutabilmek için Mütareke Dönemi'nde Köprülüzade Fuat'ın keşfettiği ümmi mutasavvıf Yunus'u politika sahnesine çıkarıyorlar.

Tasavvuf, yıkımın islamı'dır. İslam'ın kendine özgü bir yayılmacı ve devrimci çıkışı var; mistisizm, islam'ın restorasyonunu anlatıyor. Yunus, Cengiz istilasının yıkımında yeşermiş bir renksiz ve cansız çiçektir. Tüm Yunus mensupları, hedonist, umutsuz ve yapışkandır; Burhan Toprak, Necip Fazıl, Bedri ve Sabahattin Eyüboğlu Kardeşler, Arif ve Abidin Dino, ümmi ve renksiz şair Yunus Emre'nin Cumhuriyet dönemi havarileri oluyorlar. Yalnızca tüketmeyi, beyinsiz tüketmeyi ve özellikle beyinlerini tüketmeyi tercih ediyorlar.

Revolüsyon, bir yeni düzenin kaçınılmaz olduğu konusunda bir bilgiye dayanıyor; revolüsyoner bilebilen ve

bilinebilir olduğuna inanan kimsedir. Devrim, aynı zamanda olumlu bir bilgi felsefesi yaratma işidir; restorasyon tam bunun tersine düşüyor. Tüm restorasyon dönemlerinde din'e ve daha da önemlisi obskürite'ye, bilinemezliğe, agnostisizm'e, bir net dönüş var. Ümmi mutasavvıf Yunus ve bunun açtığı kapıdan daha sonra entellektüel mutasavvıf Mevlana ile kemalizm kendi restorasyonunun bilinemezliğini, obskürite'sini ve bundan da öte hazcılığını, hedonizm, buluyor.

Bu kadar değil; radikal islamcılar, Necip Fazıl'ı Cumhuriyet dönemi islamcıları ve düşünürleri arasına almamakta son derece haklı görünüyorlar. Necip Fazıl, tam Nazım Hikmet'in kemalist rejim açısından yönetilemez sayıldığı 1930 yıllarında, halkla ilişkiler yöneticiliğini Hürriyet'in kurucusu Sedat Simavi ile Cumhuriyet'in kurucusu Yunus Nadi'nin yaptıkları bir kemalist hazcı'dır; bu dönemde Necip Fazıl'ın en yakın çevresini, köycü «şair» Ahmet Kudsi Tecer, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü, Yunus mensubu Burhan Toprak, yapışkan Dino Kardeşler ile daha çok yapışkan Eyüboğlu kardeşler oluşturuyorlar.

Daha önemli bir nokta var; Necip Fazıl bir yana, Yirminci Yüz Yıl'ın başından, Meşrutiyet Günleri'nden bugüne, Cumhuriyet Türkiye'sinde özgün bir islamcı düşünür veya hem düşünür ve hem eylemci, ya da yalnızca ciddi bir eylemci bile çıkmıyor. Cumhuriyet, islamcı şair Mehmet Akif'in İstiklal Marşı ile yürüyor ve kendi restorasyonunun doruk zamanında bir başka islamcı, Şemsettin Günaltay, başbakanlık koltuğunda oturuyor. Kemalizmin tek partili CHP döneminin son başbakanı, 1950 yılında hükümeti Demokrat Parti'ye devreden politikacı Şemsettin Günaltay, Meşrutiyet ve Mütareke Dönemi'nin ünlü islamcılarından birisi oluyor.

Bu kadar yalın bir tarih çizgisinin, 1950 yılını «karşı-devrim» olarak niteleyenleri çok zor duruma sokacağından kuşku duymuyorum; ancak bilimsel düşüncenin gelişimi de zorluktan geçiyor. Kısaca şunu söyleyebiliyorum; Türkiye'de cumhuriyet döneminde islamcı düşüncede en küçük bir canlanma ve gelişmenin görünmemesi, kema-

lizmin islamcı düşünceyi asimile etmiş olmasından kaynaklanıyor. Kemalizm, islamcılığı içinde barındırıyor.

Eğer Tanzimat Düşmanlığı ve İttihat-Terakki karşıtlığı selektif bir biçimde kemalist öğretinin içine konulursa bağımsız bir islamcı düşüncenin gelişimi dondurulmuş olur; bu, yaşanıyor. Ancak bir adım daha atarak İttihat ve Terakki örgütlenmesinin bir yanı üzerinde durma ihtiyacı beliriyor; hem masonik localarla ve hem de etkin tarikatlarla iç içe gelişiyor. Kemalistler, işin başında ve önemli ölçüde 1926 yılında asılan, İttihat ve Terakki'nin parlak maliyecisi, İngilizci, yahudi dönmesi ve mason Mehmet Cavit'e bir tepki olarak başlayan mason localarına karşı sert tutum uzun süre etkisini korurken, Yunus Emre edebiyatı ile birlikte tarikat ve tekkelere karşı tutum yumuşuyor. Böylece Tanzimat ve İttihat ve Terakki düşmanlığına bir de mason düşmanlığı ekleniyor; bütün bu düşmanlıklar Sultan Hamit'in temel dünya görüşünü ve ideolojisini çiziyor.

Kemalizm, hamitizmi, Cumhuriyet günlerine taşıyor.

Eklenecek önemli bir nokta daha var: Tasavvuf, esnafın, islamik ideolojisidir.

Esnaf, tasavvufun doğuş zamanlarında okuyan ve kültürlü bir katmandır; tacir ile birlikte toplumdaki kültür birikiminin taşıyıcıları arasında yer alıyor. Yunus ise tüm cehaletiyle bir kültürsüzlüğü ve cahilleşme sürecini temsil ediyor. Buna köylüleşme demek daha uygun düşüyor; ümmi Yunus, kemalist restorasyonun ihtiyaç duyduğu cahilleşme ve köylüleşmeye cevap veriyor.

Yunus, bir kapan ve köprü oluyor; kemalizm, bu yolla ve büyük bir şehvetle geliştirdiği köycülükle Türkiye komünizmini asimile ediyor. Kemalizm, köycülüğü, köyün modernizasyonunu, ulusal bağımsızlık mücadelesinin kapitalizmi saklı tutacak kadar abartılı antiemperyalist edebiyatını, solculuk olarak sunabiliyor ve solculara kabul ettirebiliyor. 1930 yıllarının ikinci yarısında canlanan popüler front politikaları ve 1940 yılına doğru güçlenen antifaşist mücadeleler demeti de, aşırı yapışkan ve bulaşık bir popülizmin solculuk sayılmasını kolaylaştırıyor. Abidin

Dino'nun ibrik resimleri ve Ruhi Su'nun türkü derlemeleri bu dönemde estetiği kemirmeye başlıyor.

Köycülük, kapitalizmin fideliğidir; köylülük kapitalizmin dayanağını oluşturuyor. Kemalizm, komünizan hareketi, son çözümlemede, bir kapitalizm savunuculuğuna itebiliyor. Mevleviliik, esnafa dayanıyor; tekke ve tarikatlar esnaflarla yaşıyorlar. Esnaf, kapitalizmin enternasyonalizmine, büyük sermayenin ezgisine karşı olmakla birlikte özel mülkiyetin bekçisidir; kemalizm'in başarısı burada yatıyor. Kemalizm, komünizan düşüceyi de islamcı ideolojiyi de evcilleştiriyor; kendi eklektik yapısını kuruyor.

Sol düşünce, Tanzimat düşmanlığı ile radikal programlardan uzaklaşıyor ve tedriciliği benimsiyor. Jön Türk karşıtlığı, Enver karalamalarıyla, jakoben tüm çözümlere arkasını dönüyor. Bunlar sağdan sola yapılan düşünce transplantasyonlarıdır ve devam ediyor; mason localarının etkisini abartarak emperyalizmle mücadeleyi bir kaç kişiyle söz yarışına indirgiyor. Yunus Emre hayranlığı ve köycülük ile tam bir cahilleşme sürecinin içine düşüyor ve düşünmemeyi öğreniyor.

Çok açık; 1940 yılları boyunca Türkiye düşüncesi revolüsyon görüntüsü içinde restorasyonu yaşıyor. 1950 yılında siyasal restorasyonun pekiştirilmesini de, böylece, bir karşı devrim olarak algılaması kolaylaşıyor. Restorasyon koşulları içinde olgunlaşmış aydın, 1950 yıllarında Soğuk Savaş'ın kurak rüzgarlarını içine depo ederek yaşıyor; 1960 yıllarının eylem ve tartışma alanında görkemli yükselişi, ne yazık, restorasyon koşulları içinde olgunlaşmış ve Soğuk Savaş'ın kısırlaştıran rüzgarlarını derinliklerine doldurmuş aydınların yönetimine veriliyor. Bu büyük bir trajedidir.

Yakın zaman aydınlarını anlamaya, büyük bir ışık olduğuna inanıyorum.

İnkılâp idealleri:

BİZİM KÖY (*)

Falih Rıfkı

— Etimesut köyünün bir İsviçre köyünden ne farkı var? İçinden asfalt yol geçiyor. Elektrik, ahır kapılarına kadar sokulmuştur. Yeşil tarlalarının ortasında, demiryolu rayları ile sulama kanalları biribirine karışıyor. Meydanlığa bir Hollanda mektebi oturtulmuştur. Onun arkasında akasya korusu iki tepeyi kaplamıştır. Dispanseri var; oteli var; çarşısı var.

Soruyorum size, Etimesut köyünün bir İsviçre köyünden ne farkı var?

— Etimesut köylüsünün Van köylüsünden ne farkı var? Kışın yakmak için, o da, ineklerinin gübresini kurutuyor. Evinin bir tarafını büyülteceği zaman, o da kara kerpiç yuğuruyor. O da kaşınıyor. O da avucu ile bulgur yiyip ot üstünde yatıyor.

«Karşısındaki Engazi köyü ona değil, o, yavaş yavaş Engazi köyüne dönüyor. Belki para kazanamıyorlar, diye düşündüm.

«— Hayır, dediler; buradaki yapılardan binlerce lira gündelik aldılar. Gördüğünüz bütün müesseseler yiyeceklerinin bir kısmını onlardan almakta, geri kalanını da onların arabaları ile şehirden taşıtmaktadırlar.»

*
**

(*) «Bizim Köy» ve edebiyatı, sanıldığının aksine, ilk kez kemalistler tarafından başlatıldı. Çankaya Yaranı Falih Rıfkı Atay'ın «Bizim Köy» yazısını, Tanzimat ve İttihat ve Terakki karşıtlığıyla birlikte, olduğu gibi, kendi başlıklarıyla yeniden yayınlamanın son derece düşündürücü olacağına inanıyorum.

Kadro, Yıl 1933, Sayı 18, s. 15-17.

Bu köylü'nün içinde hiç bir şey eksik değil, bu köy'ün içinde bir şey eksildi. Onu beton mektebin odalarında buldum: köy hocasının yerini tutan terbiyeci!

Şimdi bir de büyük devlet organizmasının içinde, Etimesut'u, bir halka gibi büyük zincire takan, onu büyük bünyenin içinde atomlaştıran köy iktisatçısını arıyorum. Onu da bulacağız. Etimesut Muhacir köyü'nden Kemalist köye doğru yürüyecektir.

⁂

Bizim köy, Kemalist köy, Türk ihtilâlinin köyü, baştanbaşa bir dinamo gibi cihazlanmış, kilovat ışığı ile bakan, tulü mevç ile dinliyen, ocağı başında gazetesinin köy saati'ni okuyan Hamburg piyasasının zahire fiatlarını soran Kemalist köylü...

Bu bir hayal değildir.

⁂

Üçüncü Selim, İkinci Mahmut, Birinci Mecit ve 1908 inkılâpçıları ile Kemalizm'i biribirinden ayıran derin bir fark olmak lâzım gelir. Biz bir devam değiliz: bir değişiklik'iz.

Nizamı Cedit'çiler, Tanzimat'çılar ve Meşrutiyet'çiler, yeni ordu, yeni kanun, yeni kıyafet, yeni kadro, üstünkörü bir taklit ve uluorta bir tercüme ile ne mümkünse hepsini yaptılar. Akıllarının ermediği şey, millet yapmak idi. Onun içindir ki 1800'den 1900'e kadar Osmanlı İmparatorluğu takviminde bir asırlık, tarihte ise belki bir yıllık yol almıştır. 1800'de olduğu gibi, 1900'de dahi Osmanlı İmparatorluğu içinde bu asrın milleti yoktu. Yalnız Rum ekalliyeti, Yahudi ekalliyeti gibi, bir teceddüt ekalliyeti vardı. Halkın bütün bir asır, bir türlü yetişememiş olduğunu gören bu ekalliyet şu hükmü verirdi:

— Bu millet adam olmaz!

Böyle hüküm verirken, iki küçük kusurda bulunuyorlardı: kendilerinin adam olduğunu zannetmek bir, bu milletten olduklarını unutmak iki!

1800'den kuvayı milliye ihtilâline kadar, bir milleti ne kanun, ne hak, ne kadro, ne ordu, fakat terbiye ve iktisat unsurlarının yuğurabileceği düşünülmemiştir. Kemalizm, Türk milletini yapmak davasıdır. Sincan köyüne ne Üçüncü Selim, ne İkinci Mahmut, ne Birinci Mecit, ne de Merkezi Umumî uğradı: Sincan köyüne biz uğradık.

Biz vatandaş asker, vatandaş şair, vatandaş ressam, vatandaş sanayici gibi, vatandaş köylü, vatandaş çoban arıyoruz.

Biz Türk milleti hakkında küfür'ü reddettik ve onun bütün kabiliyet ve faziletlerini tanıdık. Ve :

— Bu milleti yetiştireceğiz, dedik.

Yetiştirmek aşkı, milleti inkâr etmek değil, ona inan ve onu tasdik etmektir. Türk milletinin vasi'ye ihtiyacı olmadığını söyleyerek, onu bir tarafa atıp bırakan demagok ve oportünistlerle, Türk milletinin adam olamayacağını söyleyen Beyoğlu ve Babıâli soysuzları arasında büyük bir fark yoktur.

Şurası unutulmamak lâzımdır ki Osmanlı İmparatorluğu için devlet İstanbul, millet İstanbul'lu demekti: İstanbul'dan memleketin gerisi müstemleke, halkın gerisi yerli gibi görünürdü. Eğer bugün fabrikasının malının maliyet fiatı içine kendi otomobilinin, yazlık ve kışlık evlerinin masraflarını sokup da, işçisine 25 kuruş, yani boğaz tokluğu gündeliğini veren sanayici, size, bunun Türkiye mamulâtının rekabeti için bir fayda olduğunu söylerse, onun zalim bir istismarcıdan farkı yoktur: Bütün metropoller, Afrika müstemlekeleri ve zencileri için böyle düşünür. Zencinin

gayesi bir pabuç, maliyet fiatı hesaplarına uymaz; fakat sanayicinin dolaşacağı bin tonluk yat, maliyet fiatının hammadde kadar zarurî unsurları arasındadır.

Mançester dokumacısı Sudan pamukçuluğu için böyle düşünür: Fakat Cenevre saatçisine, köyündeki kulübesinde çalışan İsviçreli vatandaşı için böyle düşündürülmez.

Biz köylülerimizi müstakil olan milletlerin hâkim olan vatandaşları bakımından görüyoruz.

Dokuz küsur milyon Türk çiftçisinin, eğer biz ondan bir şey istemezsek, bizi hatıra bile getirmeyeceğine şüphe etmeyenler ve bundan memnun olanlar vardır. Bu bizim dertsiz ve tasasız olduğumuzu değil, vatandaşsız olduğumuzu gösterir.

Ben Türkiye'de 14 milyon iktisadî adam, 14 milyon vatandaş, 14 milyonu böyle yetiştirecek terbiye ve iktisat yolları istiyorum. Bu yolları soyucu menfaat değil, seven ideal bulabilir. Ben adam'ı ucuzlatmak değil, onu kendi pahasına çıkarmak istiyorum.

Ben Anadolu yaylasında Avrupa köylerini ve köylülerini arıyorum. Bilseniz o zaman derdimiz ve tasamız ne kadar artacaktır? Çünkü on dört milyon kafa bir şeyler düşünür olacak, on dört milyon ağız bir şeyler söyler olacak, on dört milyon kalp bir şeyler duyar olacaktır. Büyük Anadolu sükûtu bozulacaktır.

*
* *

O zaman Bizim köye, Kemalist köye, Türk ihtilâlinin köyüne, radyodan ocağının başında köy saati'ni dinleyen ve çamaşır suyunu elektrikle ısıtan köylüye kavuşacağız.

De Revolutionibus ve Copernicus

Revolüsyon sözcüğü, dünyada ve bilimsel anlamda ilk kez Copernicus tarafından kullanılıyor; ilk kez, Copernicus 1543 yılında yayımlanan ve insan oğlunun düşüncesinde gerçek bir devrimi başlatan «De Revolutionibus Orbium Colestium» adındaki kitabında kullanılıyor. Kitap, göksel kürelerin dönüşü üzerinedir; «revolüsyon» sözcüğüyle hiç bir anlam yakınlığı taşımıyor.

Politika bilimi, bu Nicolo Machiavelli'nin De Revolutionibus'tan on bir yıl önce yayınlanan İl Principe ile başlatılabilir, «revolüsyon» sözcüğünü bilmiyor! Prens'te devrim olgusu var, ancak, sözcüğü bulunmuyor (*). Politika ve tarihte «revolüsyon» sözcüğünün kullanılması çok sonraya rastlıyor; fakat ilk kullanımlarında da «restorasyon» anlamı taşıyor.

Pratik'in kuramdan önce geldiği ve dil ile tarih'in iç içe girdiği bir durum var; «revolüsyon» sözcüğünü bilimsel anlamda ilk kez kullanan Koppernigk de bu sözcüğe, «restorasyon» anlamı yüklüyor. Bu, nedenlerin birisi olmalıdır; bilim tarihçisi Koyré'nin «Copernicus, bir kopernikist değildir» sözüne katılmamak mümkün görünmüyor (**). Copernicus hem büyük buluşundan ürküyor, hem bunu yıllarca saklıyor, geri dönüyor ve Copernicus Devrimi'nden ilk bilimsel yasaya geçebilen Kepler'in doğru bir biçimde saptığı üzere, buluşunun zenginliğini farkedemiyor (***). Ortaya, üzerinde durma zorunluluğu çıkıyor.

(*) «It cannot be called virtue to kill one's fellow-citizens, betray one's friends, be without faith, without pity and without religion; by these methods one may indeed gain power, but not glory».

N. Machiavelli, The Prince, N.Y., 1952, p. 60.

Machiavelli anlatıyor; sözcüğü kullanamıyor.

(**) «Copernicus, as I have often said and as others have said long before me, is not a Copernican».

A. Koyré, The Astronomical Revolution, English translation, Paris, 1953, s. 55.

(***) «Kepler was right, therefore, when he said that Co-

Kopernik ve revolüsyonu hakkında en olumsuz değerlendirme, eski komünist ve gazeteci Koestler'den geliyor; aktarmak gereğini duyuyorum. Bir yerden şöyle başlıyor: «Kopernik Revolüsyonu adını verdiğimiz olgu kilise yöneticisi Koppernigk tarafından yapılmadı. Kitabının bir devrim yaratma amacı yoktu. Yazdıklarının çoğunun doğru olmadığını, olgulara ters olduğunu ve temel varsayımının ispatlanamayacağını biliyordu. Yalnızca, Orta Çağ'ın bölmeli kafalılar usulüne uygun olarak, yarısına inanıyordu»[1]. Arthur Koestler, şaşırtıcı olmayan bir biçimde «Uykuda Gezerler» adını koyduğu ve evren'in keşfinin heyecanını yaşayanlara ayırdığı bu çalışmasında kendi dilinde «bakırcı» anlamına gelen ve Koppernigk olarak yazılan Copernicus'da bir peygamber mayasının bulunmadığını da kaydediyor. Peygamber mayasını ise şöyle özetliyor: Bir misyonla yüklü olduğuna inanma, görüşte özgünlük, inançta yüreklilik.

Bunlar Kopernik'te yok; bunların bir peygamberin temel dokularını oluşturduğu tekrarlanabilir. Ancak Kopernik'te aranan bir peygamber değil bir devrimci özelliklerinin olup olmadığıdır; peygamber mayasından devrimci dokusunu bulabilmek için eklemeler yapmak gerekiyor. Birisi ve bu tartışma için yeterli olanı, revolüsyoner'in yeni'ye bağlı olmasında yatıyor. Devrimci, bir yenilik ve yeni düzen tutkunudur; bu tutkunluk, kesinlikle, Kopernik'te bulunmuyor. Kopernik, tam bir eski düzen tutkunudur; Arap bilginlerinin Batlamyus dedikleri Ptoleme astronomisinin doğru olduğuna ve Aristotales felsefesinin geçerliliğine yürekten inanıyor.

Kuramcıdır; gözlemciliği önemsemiyor. Bu açıdan yaygın ve vulgar astronom tanımına pek uymuyor; ilkel de olsa teleskopuyla gözlem yaparak uykusuz geceler geçirmiyor. Az denilebilecek kadar yeni gözlemi var; yapmak istediği, mevcut tüm gözlemlerin Ptoleme sistemine

---

pernicus failed to see how rich he was, and erred by remaining too close to the older system of Ptolemy».

H. Butterfield, The Origins of Modern Science, 1300-1800, N.Y. 1957-1965, s. 42.

tam uyumunu sağlamaktır. Mevcut sistemi onarmak, sağlamlaştırmak ve bu anlamda da restore etmek istiyor.

Arthur Koestler bu açıdan bakarak Kopernik'i bir devrimciden daha çok sevgilisinin yüzündeki bir ben'den kurtulmak için kızın kafasını boynundan koparan manyak adama benzetiyor (*). Kopernik, Batlamyus sistemini daha da güçlü yapmak için çabalarken, devirmek zorunda kalıyor. Manyak, kızın güzellik restorasyonunu yapma amacıyla yola çıkıyor; kızın başını koparıyor.

Çok şaşırtıcı bulmadığımı belirtmek durumundayım; Koestler, Alman İdeolojisi'nin temel önermelerini bilmiyor veya unutmuşa benziyor. Parantez açmam gerekiyor; Kopernik Revolüsyonu, burjuvazinin çocukluk döneminde gerçekleşiyor. Burjuva Revolüsyonları'nın bir özelliğinin ortaya çıkarılması gerekiyor; parantezi bu nedenle açıyorum.

Ortalama bir kaynaktan aktarıyorum; «It is a paradox that no important people or forces in France of 1789 wanted revolution»[2]. Tarihçi David Thomson, 1789 yılında Fransa'da hiç bir önemli kimse veya gücün devrim istememiş olduğunu kaydediyor. Bu değerlendirme, en azından, Alexis de Tocqueville'e kadar gidiyor. 1789 yazında Üçüncü Düzen, Le Tiers Etat, Ulusal Meclis olarak toplanınca, bir yandan feodalitenin tümüyle yıkıldığını ve diğer yandan da Kral Onaltıncı Lui'nin, Fransız Özgürlüğünün Restoratörü, «Restorer of French Liberty» olduğunu ilan ediyor[3]. Revolüsyona, hep, gaspedilmiş özgürlerin restorasyonu gözüyle bakılmış olduğu, burada da, gözleniyor.

Ancak parantezin amacı bunu vurgulamak değil; burjuva devrimler döneminde açıkça bir devrim amaç ve programı gözlenmiyor. Ne 1640 İngiliz Devrimi, ne 1920 Kema-

---

(*) «He was led to reversing the Ptolemaic system by his desire to preserve it -like the maniac who, pained by a mole on his beloved's cheek, cut off her head to restore her to perfection».

A. Koestler, The Sleepwalkers, Pelican Books, 1959-1977, s. 206.

list Revolüsyon, bir «cumhuriyet» veya her hangi bir tür bir devrim amacı taşımıyor. İlkinde parlamentonun işlerliğini artırma ve ikincisinde ise, Halife ve Sultan'a sadık (*) ve düşman işgalinden uzak bir yerde bir meclis toplama temel amaçdır; hepsi burada düğümleniyor.

Eklenecek de var; Copernicus, Martin Luther'in çağdaşıdır. Yakından bakıldığında tarihin bu büyük kahramanının bir reformcu olduğundan ciddi ölçüde kuşku duyulmalıdır; hareketinde, eğer harekete geçmezse gelen dalganın kendisini, türünü ve düzeni ezip geçeceği korkusunun rolü büyük görünüyor. Her adımda başlatmış olduğu reformlardan geri dönmeyi düşünüyor; bir yandan reform hareketinin içinde ve başında yer alıyor ve diğer yandan da dinsel platformdaki başkaldırıların köylü devrimlerine ve ayaklanmalarına dönüşü karşısında titriyor. Köylü isyanları ile gelişen iç savaş koşullarında açıkça reformlarını bastırmak isteyen tarafın yanında yer alıyor. «Yığın Efendi, Herr Omnes veya Mister Everybody, ipini koparınca tanrısal olanla lanetliyi bir birisinden ayıramaz; rastgele vurur ve müthiş bir adaletsizlik kaçınılmazdır»[4] diye uyarabiliyor. «Sempatilerim her zaman kendine karşı başkaldırılandan yanadır ve hep böyle olacaktır» diye ekliyor.

İmparator'un Worms Fermanı ile «kitaplarının insanın belleğinden kazınması» kararı açıklanınca saklandığı Wartburg'da nerede ise akli dengesini kaybediyor; sürekli hezeyanlar içinde yaşadığı kaydediliyor. Yaptıklarından sü-

(*) Ankara'da toplanan meclisin çıkardığı yasalarda Osmanlı düzeninin devamından kuşku bırakmayan ibareler kullandığını, başka çalışmalarımda, gösterdim. Ankara Meclisi'nin ikinci yasası olan 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesini aktarıyorum.

«Makam-ı mualla-yı hilafet ve saltanatı memalik-i mahrusa-i şahaneyi yed-i ecanipten tahlis ve taarruzatı def-i maksadına matıf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'nin meşrutiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesan, hain-i vatan addolunur».

Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Ankara, 1975, s. 47.

rekli kuşkuya düşüyor ve kendi kendisine hep «yerleşik bir inancın otoritesini kırmak akıllı bir iş midir?» diye soruyor (*). Böyle bir kimse, beklenebileceği gibi, Copernicus Devrimi'ne de sempati duymuyor ve karşı çıkıyor. Copernicus'un özellikle düşüncelerinin jeosantrik bir sistemden heliosantrik bir sisteme geçişinin çok önceki bir zamanda oluştuğu ve bunu uzun süre saklı tutmakla birlikte aydın çevrelerde bilindiği konusunda kuşku yok; Luther de dünya yerine güneşi merkez alan bir yeni öğretiye şiddetle karşı çıkıyor (**). Yeni bir düzenden ürkeklik konusunda Luther, Copernicus'u yalnız bırakmıyor.

Erasmus, yeni düzenle eski düzen arasında yalnızca bir iki yüzlülüğü temsil ediyor. Kitaplarında, alaylarıyla ayakta kalamayacak ölçüde sarstığı düzende varlığını sürdürebilmek için düzenin güçlülerine yaltaklık yapmaktan ve arkadaşı İngiliz Thomas Morus'un yazgısından kurtulabilmek için de tilki kadar kurnaz yaşamaktan geri kalmadı. Bir kuşak sonra Galilei, Copernicus'un devrimini toplumsal yaşama uygulamaya çalışan Giardona Bruno türünden yakılmaktan kurtulmak için inançlarından dönmede fazla güçlük çekmedi. Bunlar, bu tür insanlar; bir kopuşu, bir çıkışı temsil ettikleri kadar bir bağlılığı ve otorite karşısında boyun eğikliğini de taşıyorlar.

Bu son nokta üzerinde durabilirim; Copernicus türü insanlar birer uyum mükemmeliyetçisidirler. Bunlar için uyum ne kadar mükemmel ise o ölçüde güçlüdür; o ölçüde otoriteyi temsil ediyor. Mükemmel uyum, büyük bir

---

(*) Her halde güçlü bir kişiliğe sahip olmaması gerek; tehlike geçtikten sonraları da «Witternberg'te yellenirsem Roma'da kokusu duyulur» diyerek övündüğü anlaşılıyor.

«If break wind in Witternberg they smell it in Rome».

Will Durant, The Story of Civilization, Vol. VI. The Reformation, N.Y .,1956, s. 419.

(**) «Copernicus'un *De Revolutionibus*'unun ve hatta Rheticus'un *Narratio Prima*'sının yayınlanmasından önce 1539 yılında, kuşkusuz dedikodu yoluyla bilgi sahibi olan Luther, yeni öğretiyi sert bir biçimde takbih etti».

A. Koyré, The Astronomical Revolution, Paris, 1973, s. 16.

güç ve dolayısıyla Tanrı oluyor. Tanrı, Copernicus türü insanlar için, kendi fizik uyumunun dışında bir soyut uyum bulma arayışı olarak çıkıyor; Tanrı'ya koşuyorlar.

Uyumu bulma serüveni anlamında bilim, Copernicus ve türü için, Tanrısal'dır; Tanrı, bir ahenk oluyor. Ahenkte küçük bir uyumsuzluk, Tanrı'dan uzaklaşmak sayılıyor; büyük bir huzursuzluğun kaynağıdır. Copernicus Devrimi'ne yol açan huzursuzluğun burada yattığını düşünüyorum; uyum perfeksiyonisti Copernicus, bir kaç gözlemin bile Ptoleme sistemine uyumsuzluğuna tahammül edemiyor. Türünü, diğer yeni dünyalı insanlardan ayıran özellik burada yatıyor; bir mükemmel uyum için uykusuz kalıyor.

Önemli olan uyum'dur; mükemmel uyum kaygısı devrime yol açıyor.

Bütün düşüncesiyle, tüm yöntemi ve felsefesiyle Batlamyus'cu, eski öğretilere bağlı ve Aristotales felsefesinin üstünlüğüne inanan bu insan bütün gözlemleri bu eski öğretiye uydurarak daha sağlamlaştırmak isterken jeosantrik hipotezi bırakıp heliosantrik varsayımı denemek durumunda kalıyor; Copernicus Revolüsyonu gerçekleşiyor. Tanrısal gücü artırmak için çabalayan Copernicus böylece inandığı Tanrısı'nın gücüne de büyük bir darbe indirmiş oluyor. Evren'in merkezini yeryüzünden alıp güneşe aktarmak Tanrı'dan başka enerji kaynaklarını da akla getiriyor.

Copernicus artık, De Revolutionbus'ta «işte bu harika düzenleme ile, başka hiç bir yolla bulunamayacak türde evrenin bir ahengini buluyoruz» diye yazıyor. Copernicus yeni astronomisiyle hem Merküri, Venüs ve Merih'in görünen hareketlerini de açıklamış oluyor ve hem de evrenin çok daha düzenli bir resmini çiziyor. Ancak hâlâ Aristotales felsefesine inanıyor; Atina'nın dar ve çamurlu sokaklarında itilmedikçe ya da çekilmedikçe bir arabanın durmasından esinlenen Aristotales, hareket için mutlaka bir dış kuvveti gerekli görüyor. Kuşkusuz son çözümlemede dış kuvvet göksel ve Tanrısal'dır; ancak güçlü katolik klisesi, Aristotales felsefesine bağlı Copernicus'un başlatmış olduğu devrimin Aristotales felsefesiyle

taban tabana zıt olduğunu, ancak Galilei'nin katkıları sırasında ve çok sonraları görmeye başlıyor.

Bütün Orta Çağ boyunca otorite demek başkenti Constantinople olan Doğu Roma İmparatoriuğu demektir; 1453 yılında Türkler tarafından yıkılması bir dünyanın da yıkılması sayılabiliyor. Bu nedenle Konstantinople'un Türkler tarafından fethini, Orta Çağ ile Yeni Çağ arasında geçiş noktası sayanlar var; çok haksız sayılmayabilirler. Aynı yüz yılın sonuna doğru Christopher Columbus'un dünyanın yuvarlaklığı ile birlikte dünyada yeni kıtalar bulunduğunu keşfetmesi, Asya, Afrika ve Avrupa'dan ibaret olduğu sanılan bir çağın sonunu ilan edebiliyor; bu da çok haksız değil. 1543 yılında De Revolutionibus ile ise Copernicus genişlemiş dünyayı alıyor, kendi sabitliğinden koparıp göksel kürelerin arasına evrene atıyor; insanı kendi çaresizliği içinde bir boşluğa fırlatıyor. Yüzme bilmeyen insanın suya itilmesi türünden; Copernicus Revolüsyonu ile insanın çağı başlıyor.

«The Structure of Scientific Revolution» çalışmasıyla bir ara bir moda yaratabilen Thomas Kuhn'uh doktora tezi «The Copernican Revolution» üzerinedir; bir aktarma yapma gereğini duyuyorum. Şunları ileri sürüyor: «Bilimdeki köktenci buluşlar hep ulusal ya da enternasyonal çalkalanma dönemlerinde gerçekleşiyor; Copernicus'un yaşam dönemi bunlardan birisidir. Müslümanlar, yeniden, ulusal-devletlerin feodal monarşilerin yerini alma süreci de demek olan saltanat rekabetleriyle çalkalanan Avrupa'dan büyük toprak parçaları yutmak üzere tehditlerini sürdürüyorlar»[5]. Bütün sabitliklerin parçalandığı, tüm değişmezlerin değişmeye yüz tuttuğu bir dönemde yeryüzünün sabitliğinde de devrim yapılması oldukça anlaşılır görünüyor.

Çalkalanma dönemleri aynı zamanda korku ve korkuyu yenme zamanları oluyorlar. On Altıncı yüzyıl Almanya'sında zaman devrim temposu tutuyor. De Revolutionibus baskıya hazırlanırken köylü devrimleri bastırılmıştır; Avrupa'nın ortasında yanan insan etleri kokusu yayılıyor.

Kaybeden köylüler, Orta Çağ'ın cezalandırma yöntemiyle, odun yığınlarında bir direğe bağlanarak yakılıyorlar.

Münzer başkaldırısı da bastırılıyor; kazanan beyler bir anda beş bin köylüyü öldürebildiler. Yakalananlardan üç yüzünü ölüme mahkum ettiler. «Kadınları merhamet dilendiler; başkaldırıyı kışkırtmış olan iki rahibin kafasına vurarak beyinlerini çıkarmaları koşuluyla, yalvarmaları kabul edildi. Muzaffer düklerin izledikleri bir törenle iki rahibin beyni çıkarıldı»[6]. Pişman olanların yalnızca kafaları koparıldı; olmayanlar hafif ateşte yakıldı. Münzer, uzun işkenceden sonra «hata» yapmış olduğunu kabul etmek zorunda bırakıldı (*); prenslerin önünde kafası kesildi.

Copernicus bunları duyuyor ve biliyordu. De Revolutionibus, 1543 yılında, ölüm yılında yayınlandı. Önsöz, Papa Üçüncü Paul'a yazılmış bir açık mektup niteliğindedir; bunda De Revolutionibus Orbium Coelestium'un, Göksel Kürelerin Dönüşleri'nin, yayınlanmasını yalnızca dokuz yıl değil, zamanın kurallarına göre iyi kitaplar yayınlanmadan önce dokuz yıl beklemelidir, dört dokuz yıl beklettiğini ileri sürüyor. Bu nokta, bilim tarihçileri arasında bir tartışmanın da merkezini oluşturuyor.

Yalnızca sonucunu aktarabiliyorum; Copernicus'un tüm sistemini değil yalnızca sisteminin heliosantrik niteliğini, De Revolutionibus'un yayınlanmasından çok önce ve belki de dört çarpı dokuz yıl önce, belirlemiş olduğu kabul ediliyor. Dünya değil güneş evrenin merkezidir; köylü devrimcilerinin odun yığınının ortasında bir direğe bağlı ola-

---

(*) Münster'de Leydenli John ve arkadaşları dayandılar. Bir hain, surların gizli kapısını gösterdi. Açlıktan halsiz, pazar yerine kaçtılar; başka bir yere gitmelerine izin verilmesi koşuluyla teslim oldular. Anlaşmaya karşın hepsi katledildi. John ve iki arkadaşı direğe bağlandılar, ateşin ortasına kondular. John ve iki arkadaşının vücutlarının her yerine ateşte kor haline getirilmiş demir pensler takıldı. Pazar yeri yanık et kokusundan durulmaz oldu. Sonra dilleri çekilerek koparıldı. John ve iki arkadaşı dayandılar. Sonra Leydenli John ve iki arkadaşının kalplerine hançer dayadılar.

Will Durant, The Story of Civilization, Vol. VI., N.Y 1957, s. 401.

rak yakıldıkları zaman kesitinde Nicalaus Copernicus'un artık evrenin merkezinin güneş olduğuna inandığına kesin gözüyle bakılıyor.

Nicalaus Copernicus öncüdür; bir büyük buluşu yakalıyor ve çok korkuyor. Buluşunu yalnızca yakınlarına söylüyor; söylemeden duramıyor. Yakınlarının yakınları var; Martin Luther'in kulağına kadar gidiyor. Copernicus, Papa ve çevresinden ve Aristotales Okulu mensuplarından korkuyor. O zamanlar, yer yer genç filozoflar artık Aristotales'i tutmuyor, fakat yaşlılar ve tüm akademik ve kilise çevreleri, tek sözcükle resmi düşünce kurumları için, Aristotales hâlâ tek felsefe oluyor. Fakat en büyük tepki sözde reformist Luther'den geliyor; Luther, takbih ediyor.

Yayımcısı Andreas Osiander'in formülü korkusunun hafiflemesine yardımcı oluyor; Osiander, bilginin işlevinin görüngeleri, fenomen ya da olgu, kurtarmak olduğuna inanıyor. Bilgiden bir adım daha geriye atıyor ve hipoteze geliyor; 1541 yılında Copernicus'a yazmış olduğu mektupta hipotezin bir inanç metaı olmadığını ifade ediyor. Hipotez ortaya atmak, inanmak ya da inanmamakla ilgili değildir; yalnızca hesaplar yapmayı kolaylaştırıyor. Osiander, böylece, heliosantrik sistemini, Batlamyus astronomisine uyum göstermeyen olguların uyumunun sağlanabileceği bir hipotez düzeyine indirmeyi öneriyor.

De Revolutionibus'ta, kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen, Copernicus veya Osiander'in olabilir, bir ekleme var; hipotezler üzerinde duruluyor. De Revolutionibus, kendisi hakkında, «bu hipotezlerin doğru ve hatta muhtemel olması zorunlu değildir» uyarısıyla başlıyor. Venus ile ilgili bulgularını önce hipotez düzeyine indiriyor; sonra saçmalığını gösteriyor ve kitabında buna benzer pek çok «absurdity», saçmalık, olduğunu ekliyor. Copernicus, Kopernik Devrimi'ni, eski görüşlerle birlikte ele alınabilecek bir hipotezler demeti olarak sunuyor.

Nicalaus Copernicus'un kişiliğine de uygun düşüyor; geçen yüz yılın sonlarında yazmış olan Sir Oliver Lodge'nın betimlemesini aktarmanın uygun olacağını düşünüyo-

rum. «Copernicus'un, geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacağı kesin, bir zeka ve güç devi olduğuna inanabilmek için hiç bir neden görmüyorum. Sakin, ciddi, sabırlı ve Tanrı'sından korkan bir adam, ciddi bir araştırmacı, hiç bir özellikle parlak veya çarpıcı yeteneği olmayan yansız bir düşünürdü; yine de insan oğlunun düşünce zincirinde eşsiz bir devrimi gerçekleştirmeye yazgılıydı»[7]. Böyle bir insanın devrimi'nden de korkması doğaldır; ancak korktukları başına gelmedi.

Çünkü De Revolutionibus, Arthur Koestler'in güzel nitelemesiyle bir «bestseller» değil «worstseller» oldu; dünyada en kötü satış yapan kitaplar listesinde baş sıralara bir yerlere yerleşiyor. Kötü biçemi, korkak yazıcılığı, De Revolutionibus'u Papa'ya ithaf etmiş olması, baskı giderlerini bir Kardinal'in karşılaması ve bütün bunların ötesinde Copernicus'un kurulu düzenin aydınlarından birisi ve bir kilisenin yöneticisi olması, bütün bunlar birleşerek, insanoğlu düşünce tarihinin belki de en devrimci kitabının hiç bir devrimci etki yapmaması sonucunu garanti etmeye yetti. De Revolutionibus, Avrupa düşüncesinin temellerini yıkamadı.

Marx'ı doğruluyor; Marx, bilimsel kuruluşun, diğer tüm inşaat türlerinden ayrı olarak, önce çatının kurulmasıyla başladığına ve temellere sıranın sonradan geldiğine işaret ediyor. De Revolutionibus'un temelleri kurmasa bile sallamaya başlaması, Copernicus'un ölümünden bir kuşak sonra ve on altıncı yüz yılın başlarında başlıyor; düşünce dünyasında «kritik geçiş gerçekten başlıyor ve ihtilaf şiddetleniyor»[8]. Yeni düşüncede temel atma ve sütunları kurma işi, Galilei ile Kepler'in omuzlarına düşüyor. Copernicus'un devriminin fiyatını, kilise yöneticisi Nicalaus Copernicus'un korkularının karşılığını, Bruno yaşamıyla ve Galilei, önce kişisel entegritesi ve daha sonra da şöhretiyle ödüyorlar.

Kepler, 1640 İngiliz Devrimi'nden on yıl önce ve Galilei ise iki yıl sonra ölüyorlar. Revolüsyon sözcüğü ilk kez politik olarak kullanılıyor; ancak burada da «restorasyon» anlamını taşıyor. Bilimde «restorasyon» yok; ancak, belki

de modern fiziğe (*) kadar bütün bilimsel yenilikler tarihi, her devrimle devrilen teorilerin birer özel durum olarak «restore» edilmesini anlatıyor.

İlk burjuva devrimi sayılan İngiliz Revolüsyonu'na kadar özel sözcük kullanılmamakla birlikte «isyan» veya «ayaklanma» sözcükleri kuşkusuz kullanılıyor ve biliniyor. Ancak İngiliz Devrimi'nde kullanılan sözcük, Fransız Devrimi ile birlikte, Alexis de Tocqueville'in, daha sonra «gelen devrimin amacının eski rejimi devirmek değil restore etmek olduğuna inanılabilir» demesine karşılık, bugünkü anlamını kazanıyor. Hannah Arendt, 14 Temmuz 1789 günü Bastille'in zaptını kendisine haber veren Dük Rochefoucauld-Liancourt'a, On Altıncı Lui'nin «C'est une révolte» diye şaşkınlıkla seslendiğini aktarıyor[9]. Her ayaklanma bastırılabilir; şaşkınlıkla söylenen aynı zamanda bir dilin tarihini yansıtıyor. Dük ise, «None, Sire, c'est une révolution» karşılığını veriyor. Dük, artık dönüşü olmayan bir durumun ortaya çıkmış olduğuna işaret etmek istiyor.

Aslında bu anlam, «revolüsyon» sözcüğünün kaynağına ve ilk kez Copernicus tarafından kullanılışına hiç de uygun düşmüyor (**). Copernicus'un kullanımında düzenli, kendisini yasalara uygun olarak tekrarlayan bir hareket,

---

(*) Modern fiziğin doğuşu ile marksizmin, marksizm-leninizm olarak yeniden doğuşu aynı zaman kesitinde gerçekleşiyor. Çok derinde bir ortaklık olmalıdır.

«1895-1916 yıllarını kapsayan birinci aşama, modern fizikte destansı, heroic, veya bir başka açıdan, amatör aşama sayılabilir. Bunda, eski Ondokuzuncu Yüzyılın teknik ve entellektüel araçlarıyla yeni dünyalar keşfediliyor ve düşünceler yaratılıyordu. Daha çok bireysel başarılar dönemi idi; Curie'lerin ve Rutherford'un, Planck ve Einstein'in, Bragg'ların ve Bohr'un çağıydı».

J.D. Bernal, Science in History, Vol. 3, MIT Press, 1971, s. 727.

(**) «The word 'revolution' was originally an astronomical term which gained increasing importance in the natural sciences through Copernicus's De Revolutionibus Orbium Coelistium».

Hannah Arendt, On Revolution, N.Y., 1965, s. 35.

tek sözcükle, bir «dönüş» anlamı var. Fransa'da da istenen, uzun süredir toplanmayan Üçüncü Düzen'in bir araya gelmesi, işlerin eski güzel günlerdeki türden yürütülmesi, bir başka deyişle, kaybolan ahengin restore edilmesi değil mi? Amerikan Devrimi'nde de Büyük Britanya İmparatorluğu'ndan kopmak değil eski hakların elde edilmesi veya restorasyonu için mücadele ediliyor.

«Revolüsyon» sözcüğünün siyasal anlamda ilk ve «restorasyon» anlamına yakın kullanılışı ile ilgili olarak Hannah Arendt şu bilgileri veriyor: «Sözcük ilk olarak, bizim devrim dediğimiz olay patladığı ve Cromwell ilk devrimci diktatörlüğü kurduğu zaman değil, tam tersine, 1660 yılında Rump Parlamentosu (*) yıkılıp monarşi restore edildiği zaman kullanıldı»[10]. Çok garip görünen bir durum ortaya çıkıyor; İngilizler, «Yaşasın! Şanlı Revolüsyon», diye bağırdıkları zaman, «Glorius Revolution» dediklerinde, monarşik restorasyon için seviniyorlar. Ve 1651 yılında da ünlü devrim mühürlerine «freedom boy Gods's blessing restored» sözünü kazdırdıklarında, Tanrı'nın lütfu ile özgürlüğün restore edilmiş olduğuna inanıyorlar.

Tarihin mantığı, zaman içinde, bu sözlük karışıklığını düzeltiyor; «restorasyon» denilene «devrim» denilmesine ve «revolüsyon» sözcüğü ile aktarılmak istenen anlam için «restorasyon» göstergesinin kullanılmasına alışılıyor. Ancak burjuva devrimler tarihi her revolüsyonun bir restorasyon olduğu gerçeğini ortadan kaldırmıyor (**); sosyalist devrim ile birlikte revolüsyon ile restorasyon arasındaki zincir bir daha onarılmamak üzere kırılıp atılıyor.

Kırılmadan var olan bu zinciri çözümlemek durumundayım; tarihçi C. Hill'den bir aktarma ile başlıyor. Şöyle

---

(*) Güdük Parlamento, demektir.

(**) Yalnızca Trotskiy, Sovyet Devrimi'nde bir «restorasyon» görüyor ve Stalin'in tek ülkede sosyalizmi yerleştirmesini Thermidor restorasyonuna benzeterek, ancak yakın bir sözcükle anlatıyor. Stalin biyografisini bir «The Thermidorian Reaction» eki koyuyor.

L. Trotskiy, Stalin, Vol. 11, London, 1941-1969, s. 203 ve sonrası.

bir saptaması var: «Kendisinden seksen yıl önceki Hollanda ayaklanması ve yüz elli yıl sonraki Fransız Devrimi türünden İngiliz Devrimi de asillerin ayaklanmasıyla başladı. Birinci Charles'in ülke yönetiminden yönetici sınıf bile rahatsızdı. 1640 yılına gelince hükümeti parçalanmıştı»[11]. Bütün devrimlerde önce yönetici sınıflar harekete geçiyorlar; tıpkı Copernicus'un yaptığı gibi, düzeni, yeni olgularla daha uyumlu bir hale getirmeye çalışıyorlar. Hepsinde ilk amaç, mevcut düzeni daha iyi işletmektir; daha iyi işletmek, sağlamlaştırmak demek oluyor.

Christopher Hill'den yapmış olduğum aktarmayı F. Engels'den bir aktarma ile tamamlamak durumundayım. Engels, bilimsel ve ütopyan sosyalizmi çözümlerken ve geçerken olağanüstü verimli şu gözlemi de yapıyor: «Bütününde burjuvazi, asillerle mücadelesinde, aynı zamanda dönemin çeşitli çalışan sınıflarının çıkarlarını da temsil ettiklerini iddia edebiliyorlarsa da, hep burjuva hareketliliğinde az veya çok gelişmiş modern proleteryanın öncüsü sınıfın bağımsız patlamaları da vardır. Örnek olsunlar; Alman Reformasyonu'nda Köylü Savaşı, Anabaptistler ve Thomas Münzer, büyük İngiliz Revolüsyonu'nda Düzleyiciler, Lavellers ve Büyük Fransız Devrimi'nde Babeuf var»[12]. İngiliz Burjuva Devrimi'nde Düzleyeciler ve Kazıcılar, Lavellers monarşinin ortadan kaldırılmasını ve Diggers de özel mülkiyete son verilmesini savunuyorlar ve Fransız Devrimi'nde ise sans-cluttes, Paris'in donsuzları ile Babeuf yandaşları, burjuva devrimini daha ileriye itiyorlar.

Burada bir noktanın üzerinde durulması gerek; burjuvazinin, dönemin çalışan sınıflarının tümünü temsil ettikleri, bunların çıkarlarını da savundukları iddiası yalnızca ideolojik değil, daha da öncelikle tarihsel ve yapısal bir özellik taşıyor. Fransız Devrimi'nin doğuşunu yazan Georges Lefebvre bunu, «burjuvazi, nüfusun diğer kesimi ile karışıktı» sözüyle çok güzel anlatıyor. Burjuvazinin kökü köylülüktür; hem İngiliz Devrimi'nde ve hem de Fransız Devrimi zamanında kökünün izlerini taşıyor. Her iki devrimde de yalnızca bir azınlık gücünü ifade ediyor. Sayıca kesin bir azınlık durumundadırlar; ancak bu azınlık için

gerekli olan düzen (*) toplumun diğer çalışan sınıflarına da uygun düşüyor. Azınlık burjuvazinin düşmanının düşmanları, kendisinden çok kalabalıktır.

Burjuvazinin iktidar programı, kendi sayısal gücünden çok daha büyük bir destek bulabiliyor. Başka bir deyişle, burjuvazi iktidara yönelirken gücünü sayısından daha çok ideolojisinden alıyor. İktidardan sonra bu güç, bir hesaplaşmayı zorunlu kılıyor.

Bu aktarmalar dizisini, Alman İdeolojisi'nden bir aktarma ile tamamlıyorum; Marx ve Engels, ortaklaşa, şu çözümlemeyi yapıyorlar: «Bu nedenle revolüsyon, yalnızca **yönetici** sınıf başka bir yolla devrilemeyeceği için değil, fakat aynı zamanda **deviren** sınıf ancak bir devrim içinde çağların pisliklerinden kurtulabileceği ve toplumu yeniden kurmaya uygun hale geleceği için de gereklidir»[14]. Marx ve Engels, daha sonra Lenin'in Çocukluk Hastalığı'nda geliştireceği bir düşünceyi, devrimin devrimci sınıfın oluşmasını tamamlayabilmesi için de gerekli olduğu tezini ortaya atıyorlar.

1648 ve 1789 Revolüsyonları, yalnızca İngiliz ve Fransız burjuvazilerinin iktidarı almaları değil aynı zamanda kendilerini bilmeleri süreçleridir; 1648 ve 1789 tarihlerinden önceki burjuvaziler ile sonrakiler arasında farklılıklar olmalıdır. Romantik episodlar olan devrimler gerçekleştirildikten sonra İngiliz ve Fransız burjuvazileri romantizmi bırakıyorlar. Zorlanıyorlar.

Restorasyon bir zorlanmadır; dinamikleri var. Bilimsel revolüsyonlarla siyasal revolüsyonların birbirine çok benzeyen yanlarının bulunmasına karşın, bilimsel devrimleri herhangi bir restorasyon dönemi izlemiyor; çünkü restorasyonu zorunlu kılan dinamikler bulunmuyor. Bilimsel devrimlerde restorasyon sürecinin bulunmaması, Marx'ın

---

(*) «1648 ve 1789 Revolüsyonları, İngiliz ve Fransız Devrimleri değildiler; *Avrupa* modeli devrimdiler. Toplumun *belli* bir sınıfının *eski siyasal düzen* karşısındaki zaferi değildi; *yeni Avrupa* toplumu için bir *siyasal düzen ilanıydı*».
K. Marx, The Revolutions of 1848, D. Fernbach, ed., Penguin Books, 1973, s. 193.

çok doğru bir biçimde işaret ettiği bir özellikten, bilimsel devrimin önce çatıyı kurmasından kaynaklanıyor, olabilir; siyasal devrimde uzun bir sürecin sonunda ortaya çıkan durum bilimsel revolüsyonda işin başında gerçekleşiyor (*). Bilimsel devrimde işin başında bir eskiden kopuş var (**); siyasal devrim, işin başında, eski toplumda yönetici sınıfı değiştirmekle sınırlı kalıyor. Bilimsel devrimde yeni bakışın aydınlığı, eski aletlere bile bir yeni anlam yüklerlerken siyasal devrimde yeni bir sınıf iktidara geldikten sonra eski ile yeninin kavgası şiddetleniyor.

Artık restorasyon sürecinin dinamiklerini yazabilirim; yeteri ölçüde hazırlığın tamamlanmış olduğunu düşünüyorum. Bir kez ve en önemlisi restorasyon ile karşı devrimi birbirinden kesinlikle ayırmak gerekiyor; restorasyonda, yapılmış olan devrim, bir takım geri adımlar atılmış olmakla birlikte öz olarak kendisini sürdürüyor. Karşı devrim ise son derece başkadır; Marx, «karşı devrimci temel de devrimcidir» derken bu ayrılığı da pekiştirmiş oluyor (***).

(*) «Daha da önemlisi, bilimsel revolüsyonlarda bilim adamları, eskiden baktıkları yerlere aynı tanıdık aletlerle yeniden bakarken yeni ve farklı şeyler görüyorlar. Sanki bilim adamları camiası aniden bir başka planete aktarılmışlar ve sanki orada tanıdık objeler yeni bir ışıkta ve tanıdık olmayan objelerle de birlikte seyrediliyorlar».

Thomas S. Kuhn, The Structure of Scientific Revolutions, Chicago, 1962-1970, s. 111.

(**) «Uygulama alanı ne kadar sınırlı olursa olsun bir yeni teorinin, daha önce bilinene, nadiren bir basit ekleme olması veya hiç bir zaman olmaması bu nedenledir. Bunun asimilasyonu için bir ön-teorinin yeniden kurulması, ön olgunun yeniden değerlendirilmesi ve hiç bir zaman bir gecede bir adam tarafından tamamlanmayan özgün bir devrimci sürecin başlaması gerekir».

Thomas S. Kuhn, The Structure of Scientific Revolutions, op. cit., s. 7.

(***) «Now the government, for its part, has abandoned the hyprocrisy of the legal foundation. It has placed itself on the revolutionary foundation, for the counter-revolutionary foundation is also revolutionary».

K. Marx, The Bourgeoisie and the Counter-Revolution,

Devrimle bir sınıfın yerine başka bir sınıf iktidara geliyor; karşı devrimde ise yine yöneten sınıf değişiyor. Restorasyon sürecinde kesinlikle yöneten sınıfın değişmesi söz konusu değil; sadece devrimi yapmış olan sınıf, zorlanmış olduğu ileri adımlardan geri dönüyor ve eski düzenin kurumlarından bir bölümünü yeni düzenin içine serpiştiriyor.

Bir parantez açmanın zamanı geldiğine itiraz edilmeyeceğini umuyorum; restorasyon ile karşı-devrim sürecinin karıştırılması, Türkiye aydınının dramlarından ve bulanıklıklarından bir önemli nedeni oluyor. Kemalist restorasyonu, bir karşı-devrim olarak görmek, pek çok devrimci aydının çabucak solmasına ve umutlarına kar yağması üzerine de devrim yolunu bırakmalarına neden oldu.

Bunlar hâlâ neden solduklarını ve nerede yanıldıklarını bilmiyorlar. Aydın tezlerinin beşinci kitabı, bir ölçüde de, bunları inceliyor.

Devam ediyorum; tarihin çözümlenmiş en eski restorasyonlarından birisi Roma İmparatorluğu'nda Gracchi Kardeşler'in revolüsyonundan sonra gelen restorasyon olmalıdır. Bununla ilgili olarak Roma tarihçisi Mommsen, «restoration is always revolution» diyor ve şunları yazıyor: «Restorasyon her zaman devrimdir; bu durumda eski yönetimden daha çok eski yönetici restore edildi»[15]. Mommsen, Gracchi'ye, kendi silahlarıyla deviren senato'nun, Gracchi anayasasını da yürürlükte tuttuğunu, ancak ilk fırsatta bu anayasada yer alan ve yöneten aristokrasinin çıkarlarına gerçekten ters düşen öğeleri temizlemeyi planladıklarını ekliyor; bu anlamda, budamaya tabi tutulmakla birlikte, devrim devam ediyor.

Christopher Hill, «the old state was not restored in 1660, only its trappings» derken bir anlamda ve belki de bilmeden Mommsen'in düşüncelerini tekrarlıyor; 1660 restorasyonu ile eski devletin değil yalnızca koşum süslemesinin restore edildiğine işaret ediyor[16]. Devrimle birlikte Lordlar Kamarası ilga edilir ve yetkililer Halk Meclisi an-

---

K. Marx, The Revolution of 1848, D. Fernbach, ed., Penguin Books, 1973, içinde, s. 186.

lamını taşıyan Avam Kamarası'na, House of Commons, geçerken restorasyonla birlikte Lordlar, ayrıcalıkların bir bölümünü yeniden elde ediyorlar; idam edilemeyecekleri kabul ediliyor. Ancak restorasyona karşın İngiltere'de asiller, İngiliz Devrimi öncesi konumlarını hiç bir zaman kazanamıyorlar.

İngiliz Devrimi'nin kilometre taşları kısaca şöyle oluyor; 1646 yılında, iç savaş, royalistlerin yenilgisiyle sona eriyor. Parlamento, kaçmaya teşebbüs eden Kral'ın yargılanmasını kararlaştırıyor; Birinci Charles, 1649 yılında boynu vurularak idam ediliyor. İç savaşta, burjuva ordularında General Cromwell sivriliyor ve bir yandan royalistleri ve diğer yandan da iç savaşın en radikalleri olan Düzleyicileri, Levellers, tasfiye ettikten sonra, burjuvazinin devrimci diktatoryasını kuruyor. 1646 ile 1660 yılları arasında İngiltere'de denge solu işaret ediyor; ancak restorasyon koşulları da hazırlanmış oluyor. 1660 yılı, devrimci parlamentonun İkinci Charles'ı kral olarak ülkeye çağırma yılıdır; restorasyon dönemi başlıyor.

Gerek İngiliz ve gerekse Fransız restorasyon deneyimlerinden, restorasyonların belirleyici çizgilerinin revolüsyonlardan çok daha fazla ortak olduğu sonucunu çıkarabiliyorum. Birinci çizgi, dine dönüş ve kiliseye bağlılık olarak ortaya çıkıyor; aktarıyorum. «1640 öncesinde çoğu puritanları koruyan eşraf, 1660 yılından sonra kilisenin, safına koştu ve böylece yaşamını sürdürmesini güvence altına aldı. Böylece, İngiliz Kilisesi'nin toplumsal açıdan tutucu işlevi herkes tarafından kabul edilmiş oldu». İngiltere öylesine bir dinsel baskısı altına girdi ki, giderek «muhalefet de sakin ve pasifist oldu»[17]. Bütün pasifizmine ve sakin yöntemleri kabul etmelerine karşın muhalif görüşleri savunanlar devlet görevlerinden ve üniversitelerden uzaklaştırıldılar Profesör Hill, bu bilgileri verdikten sonra ekliyor: «Muhaliflerin, dissenter (*), devlet daireleriyle üni-

(*) Dissenter sözcüğü, genel olarak ayrı görüş sahibi olmayı anlattığı kadar özel anlamında da Angikan Klisesi'ne bağlı olmayan kimseyi ifade ediyor.

versitelerden çıkartılmaları, onları, iş alemine itti. Daha önce politika için sarfedilen moral enerjinin önemli bir bölümü, artık daha çok maddi amaçlara çevriliyordu»[18]. Böylece bir taşla iki kuş vurulmuş oluyor; hem muhalefet gücü eritiliyor ve hem de yeni ve hırslı yeni iş adamları yaratılıyor.

İngiliz muhalefetinin oluşmasında Puritanların rolü büyüktür; reformasyonla birlikte yaşamış oldukları çarpıklık, bugüne dek, hem Puritan akımının ve hem de daha az ölçüde olmak üzere daha genel anlamda İngiliz muhalefetinin renklerini belirliyor. Tekrar aktarıyorum: «Restorasyon ile birlikte empoze edilen siyasal ve toplumsal yetersizlikler, İngiliz muhalif hareketinde bugüne kadar gelen izler bıraktı. Puritanlar bir devrimci parti olmaktan çıktılar ve pasifist bir tarikat, sekter davranışlı ve taşra kafalı bir grup oldular»[19]. Pasifizmin ve taşralılığın da bir tarihi olduğu anlaşılıyor.

Aynı kaynaktan aktarmayı sürdürüyorum; Educational reforms of the revolutionary decades, at all levels, were reversed. Devrimci dönemin eğitim reformları ve özellikle eğitimin laik ilkeleri tersine çevriliyor (*). Bir eğitim tarihçisi, İngiltere'de hiç bir tarihsel kesit ve politikanın restorasyonda olduğu kadar, İngiliz eğitimi üzerinde felaket getirmediğini ve etkilerinin böylesine uzun ömürlü olmadığını kaydediyor.

Pasifizm, taşra değerleri ve dinsellik; bunlar cahilleşme sürecinin temel özellikleri oluyorlar. Mücadelecilik, metropolitan değerler ve laik bakış; öğrenmeye sınır tanımamayı anlatıyor. Birincisi restorasyonun ve ikincisi de revolüsyonun bunaltan veya yüksetlen atmosferini tanımlıyorlar.

(*) Marx, Fransa'da İç Savaş'ta, Lui Bonapart'ın restorasyonunda, İmparator Bonapart'ın «çocuklarının eğitimini cahil biraderlere, frères ignorantins, devrederek, Fransızların, Volteryen duygularına hakaret ettiğini» kaydediyor.

K. Marx, The First International and After, D. Fernbach, ed., Penguin Books, 1974, s. 214.

Kemalist restorasyonda da, şaşmaz bir biçimde, okullara din dersleri konuluyor ve İlahiyat Fakültesi açılıyor.

Fransa'ya geçiyorum ve Fransız restorasyonunu çözümleyerek bu alt bölümü tamamlamayı planlıyorum. Restorasyon çözümlemesi tümden eksiktir; şimdiye kadar tam olmamakla birlikte çözümleme hep revolüsyon üzerinde yoğunlaşıyor. Bu çalışmaya kadar, Aydın Üzerine Tezler'in beşinci kitabına kadar, her hangi bir kitapta restorasyonun dinamiklerinin katoloğlanmış olduğuna rastlamadım; burada yapmaya deniyorum.

Açılmamış yollarda yürümek bir ürküntüyle birlikte bir sevinç'i getiriyor; heyecan, eğer korku yüklü sevinç değilse nedir? Dinamikleri kataloğlamanın ürküntüsünün yanında, bir başka kaynakta, Fransız Restorasyonu'nda da aynı İngiliz Restorasyonu'nun çizgilerini görmek her halde bir büyük sevinç olmalıdır; bu kaynağın da bir İngiliz tarihçiye ait olması bile sevinci gölgelemiyor.

David Thomson, Fransız Devrimi'ni izleyen Fransız Restorasyonu'nun özelliklerini, meşruiyetçilik, kilisenin görülmedik ölçüde ağırlık kazanması, toprak sahipliğinin büyük toplumsal değer kazanması ve barışçıl yöntemlerin yeni bir ahlak haline gelmesi olarak özetliyor. Şunları yazıyor: «1815 yılında Roma Katolik Kilisesi çok ayrıcalıklı bir konumu yeniden kazandı; Fransa türünden Devrim'in aldığı kilise toprakları ve mülklerinin restore edilemediği yerlerde, hükümetin cömert yardımlarıyla desteklendi ve kilise, eğitim üzerindeki denetimini yeniden elde etti. Diğer ülkelerde ise topraklarını yeniden aldı ve eski etkisini yeniden kurdu»[20]. Papa Endeksi'ni, yasak olmayan kitaplarda yayınlanmasını uygun bulmadığı yerleri, yeniden ilan etti ve Roma ile İspanya'da engizisyonlar yeniden başladı (*). David Thomson, taht ile mihrap arasında sıkı bir ittifakın Avrupa'nın geleneği olduğunu, «a close alliance between throne and altar was traditional in Europe», yazdı.

Bütün eski çamlar bardak oldular.

(*) «Bir ikinci kontr-reformasyona benziyordu».
D. Thomson, Europe Since Napoleon, Pelican Book, 1957-1978, s. 104.

Bütün parlak, laik, rasyonalist aydınlar, dinci ve kiliseci oldular. Thomson şöyle yazıyor: «Avrupa'nın en büyük zekalarının çoğu ve en keskin kalemlerin bir bölümü, kendilerini, Hıristiyanlık dogmalarını ve eski dinsel inançları doğrulamaya adadılar». Thomson bir de karşılaştırma yapıyor; aktarıyorum: «1800 öncesinde en etkili entellektüeller, rasyonalizm, demokratik ülküler ve anti-klerikelizm cephesindeydiler. Şimdi, bir on yıldan daha uzun süredir, en büyük beyinler, gelenekçiliği, tutuculuğu ve kiliseyi destekliyorlar»[21]. Kuşkusuz, tahta bağlılık ve bununla birlikte giden meşruiyetçilik, lejitimizm, eklenmelidir; aydının programı ortaya çıkıyor.

Büyük İngiliz Devrimi'nden sonra, artık İngiliz burjuva demokrasisinin, aynı anlama gelmek üzere İngiliz tutuculuğunun, son çözümlemede tek narası, «No 1641!» oluyor[22]. Burjuvazi, bir daha burjuvazinin devrimci diktotaryasını görmek istemiyor.

Büyük Fransız Devrimi'nden sonra, artık Fransız burjuva demokrasisinin, aynı anlama gelmek üzere Fransız tutuculuğunun, tek programı, burjuvazinin devrimci diktatoryasının, jakoben diktatoryasının, tekrarını önlemek oluyor (*). Bunu önleyebilmek için önce Napolyon'un askeri diktatoryasına razı oluyorlar; Girondins döneminin arkasından Napolyon iktidarı, restorasyonu başlatıyor.

«Konvansiyon'un son günlerinden başlayarak daha sonra Direktuar'un önlemlerini destekleyen yeni yönetici sınıf, Devrim'den ve savaştan en çok kazançlı çıkan, iş adamları, mali spekülatörler, ordu müteahhitleri, toprak sahibi olan köylüler olmak üzere orta sınıf unsurlarıdır. Bayağı zevklerin sahibi, laübali davranışlı bu yeni zenginler, her şeyden önce kazanımlarını konsolide etmek ve artırmak istiyorlardı»[23]. Önce Napolyon'u buldular; devrimin kazanımlarını sürdürmek ve jakobenizmin mutlak mezarını kurmak üzere restorasyona yöneldiler.

(*) «They succeded in preventing a repetition of Robespierre's revolutionary dictatorship only at the price of producing Napoleon's military dictatorship».
ibid., s. 44.

NECİP FAZIL'IN AĞAÇ DERGİSİ'NDE TOPLANANLAR

A Ğ A Ç *Her Cumartesi Çıkar*

Sahibi: Necip Fazıl KISAKÜREK — *Umumî neşriyat müdürü:* Halil Vedat FIRATLI — *Müdür:* Fethi KARDEŞ — *İdarehane:* Reşit Efendi Hanı, Ankara Caddesi — *Telefon:* 24133 — *Matbaası:* Türkiye Basımevi — *Abone:* Yıllık: 7.50, altı aylık 3.75 lira

ALFABE SIRASI İLE YAZICILAR

ABASIYANIK (Sait Faik)
ADİL (Fikret)
AĞAOĞLU (Samet)
ALİ (Sabahattin)
ALTAR (Cevat Memduh)
ARCAN (İ. Galip)
ARTAM (Nurettin)
ATAY (Falih Rıfkı)
BAYDAR (Nasuhi)
BERK (Nurullah Cemal)
BERKİN (Servet)
DRANAS (Ahmet Muhip)
ELDEM (Sedat Hakkı)
EYİBOĞLU (Bedri Rahmi)
EYİBOĞLU (Sabahattin)
RER (Muslih)
FIRATLI (Halil Vedat)
GÖKBELEN (Ö. Bedrettin)
GÜNEY (A. Gaffar)
HİSAR (Abdülhak Şinasi)
İŞBAY (Ali Hüseyin)
KARAORMAN (Nebahat)
KARDEŞ (Fethi)
KATIRCIOĞLU (Miraç)
KESKİOĞLU (Fuat Ömer)
KISAKÜREK (Necip Fazıl)
KÖSEMİHAL (M. Ragıp)
KÖSEMİHAL (N. Şazi)
MAY (Ertuğrul Muhsin)
ÖRİK (Nahit Sırrı)
RADO (Şevket Hıfzı)
SABA (Ziya Osman)

SAYGIN (Ahmet Adnan)	TECER (Ahmet Kutsi)
SİBER (Selmin Tevfik)	TOPRAK (Burhan)
SOLOK (Cevdet Kudret)	TUNÇ (Mustafa Şekip)
SÜMER (Ayetullah)	TÜLBENTÇİ (Feridun Fazıl)
TANPINAR (Ahmet Hamdi)	ÜLKEN (Hilmi Ziya)
TARANCI (Cahit Sıtkı)	YETKİN (Suut Kemal)

RESİM: Abidin DİNO — Arif DİNO — Bedri Rahmi EYİBOĞLU — Fikret MUALLA — Nurullah Cemal BERK — Refik EPİKMAN — Turgut ZAİM — REVİ

. . . . . .

Ağaç, Yıl 1936, Sayı 7, kapak arkası.

Nurullah Berk, Nazım'ın eşi Münevver'in Nazım'dan önceki kocası oluyor. Servet Berkin, Nazım'ın ilk eşi Nüzhet'in, Nazım'dan sonraki kocasıdır.

Kemalist Devrimciler'in tek korkuları, işin başında uçları temizledikten sonra, Jön Türk jakobenizmi oldu. Bütün kemalist yazın, Tanzimat radikalizmi ile İttihat ve Terakki'nin siyasal örgütcülüğünü belleklerden silmeye uğraştı; bunun için sol ve sağ'ını kendi içinde asimile etmeyi başardı. Kemalist restorasyon, Kemalist Devrim'in yarattığı yeni zenginlere, Arazi Kanunu'nun ilgasından sonra yeni Medeni Yasa ile büyük toprak sahipliklerinin tesciline, bu yolla yaratılan büyük toprak sahiplerine, ordu müteahhitlerine, savaş zenginlerine dayandı; Yunus Emre ile açılan kapıdan Mevlana edebiyatı ile mistisizm ve dinsellik koyulaştırıldı. Kemalist Restorasyon'da bütün sol ve sağ aydınlar, Arif ve Abidin Dino Kardeşler, Bedri ve Sabahattin Eyüboğlu Kardeşler, Akademi Müdürü Damat Burhan Toprak, Necip Fazıl, Sait Faik, hiç kuşkusuz Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal Beyatlı hepsi tasavvufta, dinsellikte, hedonizmde birleştiler. Bunların bir bölümü, daha sonra, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Orhan Veli, zevklerde bayalığı, davranışta laübali olmayı bir estetik hareket haline getirmek istediler ve Garip Akımı'nı ilan ettiler. Restorasyonun en bayağı kalemlerini çıkardılar.

Büyük Fransız Devrimi, feodaliteyi kaldırdı; köylüler feodal boyunduruktan kurtarıldı. Ancak Napolyon ile başlayarak tekrar büyük toprak sahipleri yaratmaya başladı; Napolyon, kiliseden ve büyük toprak sahiplerinden alınan ancak tümü köylülere dağıtılmamış olan topraklarını kendisini destekleyenler arasında ve büyük toprak sahipliği yaratacak bir biçimde yeniden dağıttı. Napolyon'un düşüşü ve krallığın yeniden restore edilmesiyle birlikte Fransa dışına çıkmış soylu émigré'lerin dönüşü başladı. Bunlara eski toprakları verilemedi; ancak krallık satın alma ile bu eski soyluları yeniden toprak sahibi yaptı ve büyük güç kazandılar (*). Bununla da bitmedi; 1825 yılında Devrim sırasında alınan toprakların karşılığında bu eski soylulara büyük miktarlar, milliard de émigrés, ödendi. Bununla da yeni iş adamları ve sanayici yaratılmış oldu.

Lejitimizm, koyu bir dinsellik ve toprağın büyük bir değer olarak ortaya çıkması, barışseverlikle tamamlanıyor. Dışta ve içte barış bir tutku haline getiriliyor; o kadar öyle ki, 1854-1856 Kırım Savaşı'na kadar nerede ise savaş olmuyor. Fransa'da toplantı ve yürüyüş hakları olağanüstü ölçüde kısıtlanıyor. Herkes her yerde bir nifakçı, bir konspiratör görmeye başlıyor; tarihçi David Thomson, «her ülkede hükümetler, felaket bir biçimde, muhbirlere, ajan provokatörlere, gizli polise ve askeri baskı araçlarına dayandılar» diye yazıyor[24]. Restorasyonda başkent Paris, bir taşra kenti görünümü alıyor.

Restorasyonun çözümlemesini, bu alt bölümü, tamamlıyorum. Bunun için iki aktarmayı gerekli görüyorum; birincisi, Lenin'den ve Nisan Tezleri'nden geliyor. Şöyle

---

(*) Her devrim'in sürgünleri var; kemalizmin sürgünlerinin bir bölümü «yüz ellilikler» olarak biliniyorlar. Bağımsızlık mücadelesinde olumsuz tutumları nedeniyle yalnızca 150 kişi, T.C. yurttaşlığından ve Türkiye'den çıkarılıyorlar.

«150'likler, Atatürk'ün hayatta olduğu son yıl, onun buyruğuyla 26 Haziran 1938'de çıkartılan 3527 sayılı yasayla bağışlanmışlar ve dileyenlerin yeniden Türk vatandaşlığına kabulüyle yurda dönmeleri kararlaştırılmıştır».

İlhami Soysal, Yüzellilikler, İstanbul, 1985, s. 6.

KEMAL PAŞA UÇLARINI TEMİZLİYOR : 9 MAYIS 1921 İSTİKLAL MAHKEMESİ KARARI

Yurt dışına çıkartılan Çerkez Ethem ve arkadaşları ile Baytar Salih, Tokat Mebusu Nazım ve Halk İştirakiyun Fırkası hakkındadır. Altı ayı geçmeden, güçsüzleştirilmiş bir biçimde affa uğruyorlar; Nazım, T.C. bütçesinden emekli maaşı alıyor ve susuyor. Salih, suyun öbür tarafına geçiyor ve çalışıyor. İsmail Bilen'in katkısıyla, telörgülerde ölüyor. Ehrenburg, anılarında, Nazım'ın Baytar'ı çok sevdiğini ve ölümüne çok üzüldüğünü yazıyor. Nazım, şiir düzeyi çok yüksek, aynı ölçüde anti-sovyet güzel şiirini, Salih için yazıyor; bu şiiri, tüm düşmanlığına karşın pek çok seviyorum.

«*Tafsilâtı sonradan tanzim edilecek ilâmda mufassalan gösterileceği veçhile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni devirerek Millet'in arzusu hilâfına bir hükümet te'sisine sai olacak cürümden maznun-u aleyhüm künyeleri balâda mufassalan muharrer maznunlardan sabık Kuvve-yi Seyyare Kumandanı Ethem ve biraderi Tevfik ve keza biraderi Saruhan Me'bus-u Sabıkı Reşit ve mezkûr Kuvve-yi Seyyare'den İzmirli Yüzbaşı Etem, Jandarma Yüzbaşısı Sami, Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Halil, Kütahya polis me'murlarından Artin, Kuvve-yi Seyyare müfreze kumandanlarından Manyaslı Şevket ve Çerkez Ahmet Ağa ve İhtiyat Mülâzımı Reşat, Kütahya mıntıka kumandan-ı sabıkı Binbaşı Abdullah ve Mülkiye Kaymakamlarından Ömer Lütfü'nün müsellâhan taklib-i hükümet cürmünü irtikâb ederek düşman tarafına firarları anlaşılmasına binaen cümlesinin gıyaben idamlarına ve emval-i menkule ve gayri menkulelerinin canibi hükümetten haciz ve ida-*

resine, hafi Komünist Partisi teşkili suretiyle yine taklib-i hükümet cürmünü irtikâb teşebbüsünde bulundukları anlaşılan Tokat Mebusu Nâzım Beyin müebbeden tevkifi olan 12. Nisan. 1337 tarihinden, Baytar Binbaşı Hacı oğlu Salih Efendi'nin müebbeden tevkifi olan kânun-u sâni 337 tarihinden ve matbuat ve istihbarat müdireyeti me'murlarından Ziynetullah Nevşirevan'ın müebbeden tevkifi olan 337'den itibaren kanun-u ceza-i umumiyenin 46 ncı maddesinin dellâetiyle, Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun ikinci maddesi mucibince 15'er sene küreğe vaz'larına ve Salih Efendi'nin meslek-i askeriyeden tardına ve hudut harici bulunan Şerif Manatof'un keza 15 sene küreğe mahkûmiyetine kavlî ve tahrîri surette hiyanet-i vataniye cürmünü irtikâb edip 23. Kânun-u sâni. 337 tarihinden beri mevkuf ve Yeni Dünya Gazetesi muharriri Nizamettin ve 15. Kânun-u sâni. 337 tarihinden beri mevkuf olan Behram Lütfü ve 8. Kânun-u sâni tarihinden beri mevkuf Mustafa Nuri, Abdülkadir, Hilmi ve Ahmed'in beşer, Behram Lütfü, Mustafa Nuri'nin üçer, Nizamettin'in 8 sene müddetle Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun 3'üncü maddesine tevfikan küreğe vaz'larına ve Baytar Yüzbaşı Efgan ile Kenan Efendi'nin hafi cemiyete intisab eyledikleri cürmünden dolayı meslek-i askeriyeden tard ile mevkuf kaldıkları müddet kâfi görülerek tahliyelerine ve maksad-ı milliyenin istihsaline değin hükümetin tensib edeceği bir mahalde ikâmetlerine, Yeni Dünya Gazetesi sahib-i imtiyazı ile Sermuharrir Arif Oruç Efendi'nin keza kaldığı müddet kâfi görülerek hükümetin tensib edeceği bir mahalde ikâmetine, ve diğer maznun-u aleyh Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi ve Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey ile Kadı Ferit, Kâtip Nuri, Kemalettin, Hüsnü, Vahit, Hizmetçi Mehmet, Halit,

Mustafa, Şükrü ve Mustafa, Hüseyin Nedim, Bahattin, Hoca Fevzi, Kâzım, Osman Zeki ve Cemal Efendiler'in adem-i mes'uliyetlerine ve sabık Kuvve-yi Seyyare efradından Hayri'nin beraetine, Nazım Bey'in Kayseri Hapishanesi'nde ve diğerlerinin de Salih'in Kırşehir, Ziynetullah'ın Niğde, Abdülkadir'in Çankırı, Bakkal Ahmet'in Bolu, Hilmi'nin Yozgat, Nizamettin'in Diyarbekir Hapishaneleri'nde infaz-ı cezalarına ve işbu kararın Ankara Komutanlığı ile İstinaf Müdde-i umumiliğine Kayseri, Kırşehir, Niğde, Çankırı, Bolu, Yozgat, Diyarbekir Müdde-i umumiliklerine tevdiine, Arif Oruç ve Nizamettin hakkında ekseriyetle, diğerleri hakkında ittifakla karar verildi. 9. Mayıs. 337

(İmzalar)
İhsan Kılıç Ali İsmail

Hüseyin Bey kararı imzalamamış, alt tarafa muhalefet gerekçesini ayrı olarak yazmıştır:

«Nizamettin ile Arif Oruç hakkındaki ceza azdır. Bunların on sene hapis edilmelerini reddederim. Diğerleri hakkında hükm ve karara müşterekim.

Elaziz Mebusu
Hüseyin

Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Ankara, 1975, s. 87-88.

HACI OĞLU SALİH

Nazım Hikmet
Moskova 1956

Hacı oğlu Salih memleketimdendi,
Karadenizden.
Kocaman gözlü, kocaman burunluydu,
dazlaktı.

Komünistti on dokuzdan.
Dövüştü,
hapse düştü,
yattı Ankarada, Kırşehirde.
Sonra geçti bu yana.
yani ikinci vatana.
Baytardı. Kirofabat köylerinde hasta keçilere
bakti.
Yıllar, eğrilen bir yün ipliği gibi aktı
namuslu, çalışkan parmaklarından.
Sonra, 49 da, Moskovada, Martın onuncu gecesi,
oturmuş, Engelsi okuyordu,
geldiler, götürdüler,
sürdüler Altay bucağına.
Ne bir dağ devrildi içinde,
hatta ne bir toprak parçası kaydı.
Yalnız, inme indi sağına,
altmış yedi yaşındaydı.
Altı yıl Hacı oğlu Salih
kutladı inkılabın yıldönümünü
tel örgüler ve kurt köpekleriyle çevrili.
Ve öldü bir bahar günü
elli kişilik barakasında.
Bu akşam Moskovada bayram eyledik,
kutladık inkılabın yıldönümünü:
dolaştı türkü söyleyerek meydanları Marks
Engels
Lenin
ve Temize çıkma kaadı Salihin...

yazıyor: «Tarihin kanıtladığı gibi, ordu, polis ve bürokrasiden oluşan baskı mekanizmalarının tümüne hiç dokunulmadığı için, parlamenter burjuva cumhuriyetinden bir monarşiye dönüş son derece kolaydır» (*). Restorasyon

(*) Lenin, şöyle devam ediyor: «The Commune and the

için hazır ve dokunulmamış mekanizmalar var; bunları çalıştırabilmek için dinamikler gerekiyor. Bunu da Engels'ten bir aktarma ile göstermek istiyorum ve Engels de şöyle ifade ediyor: «Hasat için olgunlaşmış burjuva kazanımlarını bile güvence altına alabilmek için, tamı tamamına 1793 yılında Fransa ve 1848 yılında da Almanya'da olduğu gibi devrimin, önemli ölçüde, ileriye götürülmesi gerekiyordu. İşte bu devrimci eylemin aşırılıkları üzerine, zorunlulukla, kaçınılmaz reaksiyon geliyor ve bu da kendisini tutabileceği noktanın daha gerisine gidiyor. Bir dizi dalgalanmadan sonra sonunda yeni ağırlık merkezi sağlanıyor ve yeni başlangıç noktası oluyor»[25]. Böylece burjuva devrimlerinde restorasyonun, revolüsyonun kendisi kadar, kaçınılmaz olduğu ortaya çıkıyor; burada bir çözümleme denemesi yapılıyor.

«Sarıklı Devrimci» Ali Suavi

Şimdi, devam etmeden önce, bazı yöntem önerilerimi sıralamak istiyorum. Bilimin, önemli ölçüde bir yöntem sorunu olduğu ve bilimde yeni sınırların aynı zamanda yeni yöntemlerle keşfedildiğini tekrarlayıp duruyorum. Bir de Türkiye'de bilimin yapılabileceğini, ipuçlarının bulunduğunu ısrarla yazıyorum; kuşkusuz bu iki tekrar birbirinden ayrı düşmüyor.

Bilim adamını da zaman zaman tiyatro ışıkçısına benzetiyorum. Tiyatro ışıkçısı, olaylar arasındaki neden-sonuç sıralamasını değiştirebiliyor; son olguyu daha öne alabiliyor veya tersini yapıyor. Bu açıklıkla bir tiyatro ışıkçısının özgür sorusunu yazabiliyorum: Ali Suavi ne zaman yaşadı? Böyle bir soruya verilebilecek cevap şudur: Genç Osmanlılar'dan Ali Suavi Efendi, Tanzimat Fermanı'nın okunduğu yıl, 1839 yılında doğdu ve 1878 yılında, İngiliz politikasına uzak Sultan Hamit'i tahttan indirip, yerine ak-

---

Soviets smash that machinery and do away with it».
V.İ. Lenin, Collected Works, Vol. 24, s. 69.

li dengesi bozuk eski Sultan Beşinci Murat'ı tahta çıkarmak için Çırağan Sarayı'na düzenlediği baskın sırasında, Beşiktaş Emini Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın başına süpürgenin sapıyla vurması üzerine beyni parçalanarak öldü.

Hepsi bu kadar; ancak kurguya uymuyor. Ali Suavi ile ilgili kartlarımı, aydın tezlerinin ilk kitabından beri bekletiyorum; Kemal'in, Şinasi'nin arkadaşı olmasına karşın, onlarla birlikte yazılamıyor. Ali Suavi Efendi, yazılabilmek için, bir restorasyon çözümlemesi bekliyor.

Büyük Napolyon hem konvansiyonun adamı oldu, hem Robespierre'in komutanlarından birisi idi ve hem de imparatorluğunu ilan edebildi; restorasyonu hazırlayan adamdır. Ali Suavi bir restorasyon tipolojisi çizebilmek için Napolyon'dan çok daha elverişli renklere sahip görünüyor. Hem camilerde vaaz veriyor ve hem de Fransız kültürünü Osmanlı topraklarına ekmek için kurulan Galatasaray Sultanisi'nde müdürlük yapıyor. Doğu değerlerine bağlı ve bunların savunucusu görünmek istiyor ve Paris'te, dedikodu kaynağı bir İngiliz hanımla evlenebiliyor; eşini Türkiye'ye getiriyor.

*
**

Suavi dedikleri o küçük adam
Paris'te oturmuş yanında madam.

*
**

Namık Kemal, Suavi için bunları yazıyor. Suavi ise, Sultan Hamit'in daha sonra boğdurarak öldürmek üzere Taif'e sürdüğü Mithat Paşa için ağır küfürler yazabiliyor. İşte bu Suavi için bir bilimsel ve yöntemsel soru var: Suavi Efendi ne zaman yaşıyor?

1940 yıllarında yeniden doğduğunu ileri sürebiliyorum; hakkında en çok bu dönemde yayın çıkıyor. Bir: 1951 yılında, kemalizmin en inançlı yazarlarından Çankaya Yaranı Falih Rıfkı Atay, Ali Suavi için, «Başveren İnkılapçı» adıyla bir kitap yayınlamayı gerekli görüyor. İki: 1946 yılında, Mithat Cemal Kuntay, «Sarıklı İhtilalci Ali Suavi» çalışmasını yayınlıyor. Üç: 1944 yılında, tarihçi İsmail Hakkı

Uzunçarşılı, «Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vakası» adlı incelemesini, Türk Tarih Kurumu'nun yayın organı, Belleten'de çıkarıyor. Dört: 1942 yılında İsmail Hami Danişmend, «Ali Suavi'nin Türkçülüğü» kitabını basıyor. Demek oluyor; 1940 yıllarının başlarında, «Türkçü», inançlı, sarıklı ve inkılapçı bir Ali Suavi Efendi keşfediliyor.

Bu kadar değil; Danişmend Oğulları'ndan geldiğine inanan ve bu nedenle Osmanoğlu Ailesi'ni hep küçük gören, Arapları ise hiç sevmeyen İsmail Hami'nin «Ali Suavi'nin Türkçülüğü» çalışması, tek ve iktidar partisi CHP'nin resmi yayını olarak çıkıyor.

Bunun üzerinde durmak zorundayım; ancak daha önce belirtmek durumunda olduğum başka noktalar var. Bunlardan birisi, İsmail Hami Danişmend'in Ali Suavi üzerine kitap yazdığı sırada Necip Fazıl ile dost olmasıdır; Necip'in anılarında sık sık adı geçiyor (*). Bu dostluğun, Necip'in

---

(*) «Misafirler halkasından İsmail Hami Danişmend ellerini çırpmaya kadar giderken, zevcesi, gül dalı misali incecik Nazan Hanımefendi, en keskin nefret ifadesini acı bir tebessümle gösterdi; biraz önceki pastane halkasının sükuti figürü Mithat Cemal ise bahse el attı».

«Burhan Toprak'a davetliler. Maçka'da Mareşal Fevzi Çakmak tarafından kızına tutulan apartman. Abidin Dino esrarı anlata anlata bitiremiyor ve tiradının sonunda cebinden bir sigara çıkarıp Burhan'a uzatıyor. Parlayan kibrit ve yanan, sarma, kapkalın esrar sigarası».

«Sabahleyin, yanyana, Abidin'le Beşiktaş'a doğru inerken diyor ki

— Esrar müthiş şey! Fakat aynen korktuğum gibi. Yakıcı bir hayal sahibi olanlara cehennem azabı.. Yoksa onun için mi benimsiyor esrarı, hayali güdük, aşağı sınıf halk?

Abidin'in hiç bir şeye gülmekten başka cevabı yoktur».

Abdülhak Hamid ve Lüsyen Hanım sosyetesinin deminkilerle alakası yoktur. Lüsyen Hanım onlara doğru (Abidin Dino, Burhan Toprak ve arkadaşlarının esrar sosyetesini kasdediyor, y.k.) bazı kaçamaklar yapıyorsa da, daima evinin merkeziyetinde tecelli etmeyi ve ayrı bir kutup teşkil etmeyi tercih ediyor. Ziyaretçileri arasında İsmail Hami Danişmend ve eşi Nazan Hanım'dan bahsetmiştik».

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, İstanbul, 1975, s. 134 ve 149-150.

bir süre sonra kesildiğini ileri sürmesine karşın uzun sürdüğünü gösterebilecek durumdayım (*). Necip Fazıl'ın anılarında bir ara Falih Rıfkı Atay ile de çok dost oldukları anlaşılıyor (**). Böyle bir dostluk çemberinin ortaya çıkarılması, burada geliştirilen düşünceler açısından ayrı bir önem taşıyor.

Önem şuradan geliyor; Ali Suavi hakkında yazılan ilk önemli kitap, CHP yayını olarak, 1942 yılında yayınlanıyor. Yazarı ile kişisel örgüt bağını gösterdiğim Necip Fazıl da 1940 yılında aynı Cumhuriyet Halk Partisi'nin tiyatro yazarlığı ödülünü birincilikle kazanıyor. CHP'nin bir parmağı var; bu parmak, aynı yıllarda Attila İlhan'a şiir ödülü vererek uzamaya devam ediyor (***). Attila İlhan, Necip Fazıl, Ali Suavi aynı türün yazıcılarıdırlar; restorasyon dönemlerinde ortaya çıkıyor veya temsil ediyorlar.

Hepsi hedonizmi, bilinemezliği, yerelliği ve dinselliği temsil ediyorlar. Tarihin bir kesitinde yoğunlaşıp, dağılıyor ve eriyorlar. Restorasyon yazarlarının hiç birisi, birdenbire neden bir üne kavuştuğunu anlayamıyor; ancak

---

(*) İsmail Hami Danişmend, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'sunun yazarları arasında görülüyor.

Büyük Doğu, Yıl 1949, Sayı 1, s. 11.

(**) Necip Fazıl, Falih Rıfkı'nın ve ima ettiğine göre karısının o kadar yakını ki, Necip'in yazdıklarına göre, Falih Rıfkı, karısına şunları bile söylüyor :

«Bir gün gelecek, Necip Fazıl'ın pijamalarımı giymiş olarak evimde bir koltuğa yaslanmış, bana 'hoşgeldiniz' derken göreceğim».

Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, İstanbul, 1987, s. 75.

Böylece Belleten'de kısa bir incelemesi dışında, Ali Suavi hakkında üç kitabın yazarının da, adı geçen Mithat Cemal, Mithat Cemal Kuntay oluyor, aynı çevrenin insanları olduğunu göstermiş bulunuyorum.

(***) «İlk deneylerini 'Yeni Edebiyat' (ilk şiiri, 1941), 'İstanbul' (Nevin Yıldız takma adıyla), 'Yücel' (Beteroğlu takma adıyla), 'Gün' dergilerinde (1944-1946) yayımlayan İlhan, CHP şiir yarışmasında ikincilik kazanınca (1946) yeni edebiyatın ünlüleri arasına girdi».

Şükran Kurdakul, Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, Ankara, 1973, s. 205-206.

determinizmin ve materyalizmin dışında oldukları için bu ünün dışardan geldiğini bir türlü anlayamıyorlar Restorasyon dinamikleri etkilerini yitirince, bir yandan anlaşılamamakla ve diğer yandan da hakkının yenilmiş olduğu yargısıyla yüzlerine mutsuzluğun maskesini takıyorlar. Bazıları bir daha sahneye itilecekleri zamanı bekliyorlar (*) bir bölümü de hırçınlaşıyor.

Ali Suavi, restorasyon yazıcı ve eylemcileri içinde en hızlısı ve kendi gücünü en çok abartanlardan birisi olarak göründü. Mithat Paşa düşmanlığını kendisine az buldu ve büyük devletlerden uzak durma politikasını savunan Sultan Hamid'in yerine, Mithat Paşa'nın Sultan Aziz'i indirerek ilk öğrenci ayaklanmasıyla tahta çıkardığı, ancak akıl dengesi bozukluğu nedeniyle yerine kardeşi Hamit'i geçirdiği Murat Efendi'yi tekrar tahta çıkarmak üzere, komik Çırağan baskınını düzenlediği bir sırada ve İsmail Hami Danişmend'in yazdıklarına göre, Murat'a, «Aman Efendim! Gel bizi moskoflardan halas et!» demeğe çalışırken, Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın süpürge darbesiyle öldü[26]. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi'nin, bir restorasyon döneminde böyle bir ölüme razı olamadığı anlaşılıyor; İsmail Hami Danişmend, küçük kitabını yazdığı kısa önsöze, «Ali Suavi mazide yaşamış istikbal adamlarımızdandır, O'nun vücudu Tanzimatçılarla, ruhu bizimle muassırdır» sözleriyle başlıyor.

Kemalist restorasyon, Ali Suavi'nin ruhunu çağırıyor.

Kemalizm, 1940 yıllarında Ali Suavi'nin ruhuna muhtaç görünüyor. Aydın Üzerine Tezler'in daha önceki kitaplarında «Çankaya Yaranı» olarak nitelenen Falih Rıfkı Atay da ruh çağırma seanslarına katılıyor ve en yüksek sesle «Ey Suavi Efendi, bizi affet» diyerek yalvarmaya başlıyor.

(*) Eylül, eylülist yazıcılarını buldu. Ancak buna gelinceye ve eylülist genç yazıcılar misyonlarının sahibi olarak ortaya çıkıncaya kadar restorasyon yazıcılarını kullandı. Uğur Mumcu, 5-6 Mayıs 1981 tarihli Cumhuriyet'lerde yayınlanmak üzere Attila İlhan ile söyleşti. Bu söyleşiyi, bu bölüme ek olarak yayınlıyorum.

«İsmail Hami Danişmend'in 'Ali Suavi'nin Türkçülüğü' adlı broşürünü okuduktan sonra, bu inkılapçının hayat ve eserini öğrenmek istedim» diyor. Falih Rıfkı, uzun süre camilerde ders veren, vaazlara çıkan ve boyu çok kısa, çocuk kadar küçük yapılı olduğu için «Küçük Hoca» adıyla bilinen Ali Efendi'nin yaşam öyküsünü merak edince ilk önce Küçük Hoca'yı kimin öldürmüş olduğu sorusunu ortaya atıyor. Önemli bir sorudur ve tarihçilere güvenmediğini belli ettikten sonra bu sorunun cevabını şöyle veriyor: «Ali Suavi'yi Hasan Paşa'nın sopası değil, bizim fikir adamlarımızın kayıtsızlığı ve tenkid sistemimizin bozukluğu öldürmüştür»[27]. Falih Rıfkı, Suavi Efendi'nin, 1940 yılına kadar üne kavuşmamış olmasının cüretini cehaletinden alan, her söylediğinin tersini de yazmış, bir oportünist ve eksantrik olarak bilinmesini veya bilinmemesini fikir adamlarının omuzlarına yükledikten sonra Ali Hoca'nın bu birbirini tutmaz vaazlarını hoş gösterebilmek için, Suavi'nin çağdaşlarını kastederek «hangisi tezattan tezada düşmez?» diye soruyor ve «ne yapalım ki onlar daha eskilerden, biz de onlardan geliyoruz» diyerek savunmasının bu bölümünü tamamlıyor[28]. Falih Rıfkı'nın savunması, kemalizmin radikalizmden uzaklığını gizleyebilmek ve sağı asimile edebilmek için başlatılan Tanzimat ve dolayısıyla Namık Kemal ile arkadaşlarının kötülenmesi kampanyasından hemen sonra geliyor.

Ali Hoca, bu kötülemenin ve geriye doğru restorasyonun önemli piyonlarından birisidir. Falih Rıfkı, 1930 yıllarında toplanan Birinci Tarih Kongresi'nde Namık Kemal'in saraya bağlılık telgrafı çekmiş olduğunun ortaya çıkarılmasını da eleştiriyor. «İlk Tarih Kongresi'nde Namık Kemal'in Saray'a çektiği bir telgrafı teşhir ederek suçlanması haklı bir şey miydi?» sorusunu ortaya atıyor; amacı Kemal Bey olarak görünmüyor. Şu ortaya çıkıyor: «Ali Suavi aleyhine böyle vesikalar da gösterilemez. Acaba aynı inkılap tarihinde şimdiye kadar bir türlü şerefli bir yer almamasının sebepleri nelerdir?» Uzun yıllar Çankaya'da Kemal Paşa'nın yanından ayrılmamış olan Falih Rıfkı, 1951 yılında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümeti Demokrat

Parti'ye teslim etmesinin ilk yılında Ali Hoca'nın tarihte yenmiş alan şerefini aramaya başlıyor.

Bütün bunları, «Başveren İnkılâpçı» kitabını neden yazmak ihtiyacı duyduğunu anlatmak için söylüyor. Kitabının önsözünde geçiyor ve bu önsözde, her nedense, şu cümle de yer alıyor: «İlk Kuvayı Milliye Meclisi Anadolu'da yüzlerce medrese açmıştır ve resim dersini yasak etmiştir»[29]. Çok hoş; kemalizmin ateşli savunucusundan, dindarlığın devrimciliğe engel olmadığı anlamında okunabilecek düşünceler çıkmaya başlıyor. Bu kadar da değil; aynı önsözün sonuna doğru şunlar da yazılıyor: «Ali Suavi, hoca olmakla beraber, zaman zaman, bugün bile değme fikir kahramanlarının dokunamayacağı ileri fikirler ortaya atmıştır». Buradan cami hocalarının değme fikir kahramanlarından daha kahraman olabilecekleri düşüncesi çıkıyor ve Ali Hoca'nın önemi burada da kalmıyor. «Ali Suavi, bu toprağın ve halkın bağrından kopmuştur»; bu, belki de daha önemlidir (*). Çünkü, Ali Suavi'yi Necip Fazıl'la, Necip Fazıl'ı Attila İlhan'la birleştiren temel tema budur. Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın damadı Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü Burhan Toprak'ın Yunus Emre, Necip Fazıl'ın en yakın arkadaşı Ahmet Kudsi Tecer'in Aşık Veysel, Abidin Dino'nun ibrik resimleri, Bedri Rahmi'nin yazmacılık, Sabahattin Eyüboğlu'nun tekke sazları, Orhan Veli'nin Süleyman Efendi'nin nasırı ve ortaklaşa bir çaba ile sürdürdükleri cahilleşme kampanyasının odak noktası da burada yatıyor.

(*) Genç Osmanlılar'ın arasından kopmasına, toprağın ve halkın bağrından çıkmasına rağmen, Kemal ve arkadaşları içinde bir yabancıyla evlenebilen de o oluyor.

«Suavi Avrupa'ya kaçtıktan sonra orada Marie isminde bir İngiliz kadını aldı. Ziya Paşa bu kadına Avrupa'da 'Hasene' ismini koydu. Suavi'nin nikahlı karısı olan bu İngiliz kadını çok güzeldi ve pek şıktı».

«Suavi şehit olduktan sonra bu kadın bir Ermeni'ye vardı ve Paris'te yerleşti».

Mithat Cemal Kuntay, Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında, Cilt I, İstanbul, 1944, s. 509.

Ali Hoca ciddi bir eğitimden yoksun olduğu ve camilerde vaaz verdiği için «halkçı» oluyor ve halkın acılarını biliyor. Ne yazık, Falih Rıfkı bunu geç öğreniyor ve Suavi Efendi'yi incelemeye, İsmail Hami Danişmend'in küçük kitabını okuduktan sonra başlıyor. Suavi'nin kendi yazdıklarından, Ali Hoca'nın düşkünlere ne kadar düştüğünü öğreniyor ve öğrenir öğrenmez de şunları yazıyor: «Devrin inkılapçılarının hiç birinin hayatı böyle halk yığınları içinde, halk ıstırabı ile acılanarak başlamamıştır. Tanzimat veziri halka yukarıdan bakar. Tanzimat edebiyatçısı, halk içine inmez»[30]. İnen, bir tek Ali Suavi Hoca var.

Devam etmeden önce bir parantez açmam gerekiyor ve yakın zamanlardan başlayarak, bir: Başta Fakir Baykurt, köy romancıları, basit, kısa, az sözcüklü cümleleri, öyle istedikleri veya bilinçle seçtikleri için kullanmadılar. Başkasını bilmedikleri için köylü ağzına yakın bir Türkçe ile ve yalnızca, çıktıkları küçük veya orta toprak sahibi köylü ufkuyla yazdılar. Kötü mü iyi mi yaptılar; burada bunun tartışmasını yapmıyorum. Ancak yaptıklarının alıcı bulmasında hem, Dünya Bankası ile desteklenen Bayar-Menderes Rejimi'nin tarım ağırlıklı ekonomik politikasının ve hem de kemalist restorasyonun önemli rolü oldu.

İki: Tanzimat'ın iki yürütücüsü Âli ve Fuat Paşalar, eski kültür ile bağları önemli ölçüde kopuk kimselerdi. Âli, özel notlarını Fransızca tutabiliyordu ve Fuat ise yabancı dilde konuşmasıyla yabancı asil kadınların bile hayranlığını çekebiliyordu. Kemal ile arkadaşları da Tercüme Odası'nda yetiştiler; eski kültür ile Fransız yazısı arasında bir köprü oldular. Bunların arasında sivrilen Ali Hoca ise bir cami imamı bilgisine sahiptir; yabancı dil bildiği iddialarını doğrulayan hiç bir kanıt veya yazısı yok görünüyor. Mithat Paşa'ya küfretmeyi bir politika saydığı için, Fuat Paşa tarafından kurulan Galatasaray Sultanisi'nin başına müdür yapılmasına ve Marie adlı İngiliz eşiyle okula yerleşmesine karşın, burada çok kısa kalması da dil bilmemesinden ileri gelebilir; zaman zaman yazılarında sözünü ettiği yabancı kaynaklarla ilgili bilgisinin hep kulaktan dolma olduğu belli oluyor.

Falih Rıfkı'dan aktarıyorum: «Ali Suavi, İstanbul'da, Şehzade Camii'nde ders okutmağa başladı. Bir gün Filip isminde bir Ermeni, bildiklerinden biri vasıtasıyla yanına geliyor ve 'Muhbir' adında bir gazete çıkaracağından bahsederek, Ali Suavi'nin yazmasını istiyor». Suavi'nin ünlü Muhbir'le ilişkisi böyle başlıyor ve yazıları çıkıyor. Ancak Ali Hoca, daha sonra, Filip'in Muhbir'inde yazışına bir gerekçe arıyor ve burada Türkçeyi sadeleştirmek için yazdığını anlatıyor. Ali Hoca'nın Türkçeciliğinin kaynağı buradadır; aslında Hoca'nın eğitimi eksik ve bilgisi kıt olduğu için, daha basit cümlelerle yazıyor.

Parantezi sürdürüyorum ve üç: Köylü romancıların dilinin ve köylü Türkçesi'nin «İstanbul» Türkçesi'nden daha güzel ve daha iyi olduğunu kabul etmek durumunda değilim. Balzac, Stendhal, daha önce Shakespeare, daha sonra Dostoyevskiy, Turgenyev, Tolstoy, Faulkner, hiç biri ama hiçbirisi köylü dilinde veya «halk» biçemiyle yazmadılar. Yazılarını halka okutabilmek için de kavramlaştırmaktan ve soyutlamadan vazgeçmediler.

Halkçılık, hiç bir cephesiyle, halkla özdeşleşmek olamaz; kütlede var olan ileri öğeleri toplayıp kavramlaştırarak, kaçınılmaz olarak ileriye olan yürüyüşü hızlandırmak için harekete geçirmek oluyor. Bu, kesinlikle Ali Hoca'da görünmüyor. Bunun varolması için önce bilinç ve belli bir eksen çevresinde tutunma gerekiyor; Ali Suavi'de bunların izi bile bulunmuyor. Bunların Ali Suavi'de olmadığını gösterebilmek için, «Sarıklı İhtilalci Ali Suavi» incelemesinin sonuç hükmünü aktarabilirim. Şunlar yazılıyor: «Bir yığın denecek kadar çok Suavi vardır. Yepyeni Suavi ve çok geri Suavi, alabildiğine Türkçeci Suavi ve alabildiğine Arapçacı Suavi, tarafsız Suavi ve tarafsız olmayan Suavi, Türkçü ve Arapçı Suavi, Meşrutiyetçi Suavi ve Meşrutiyet aleyhtarı Suavi, Halifeci ve padişahcı Suavi, Halife ve padişah aleyhtarı Suavi» (*). İşte Suavi'-

(*) *Mithat Cemal Kuntay, Sarıklı İhtilalci Ali Suavi, İstanbul, 1946, s. 186.*

Kuntay'ın sonuç bölümünden şunu da aktararak ekleyebiliyorum :

nin bu kimliği, bilinemezliği kişiliğinde somutlaştırmış olması, netliği reddeden bir yaşamı özetlemesi ve Jön Türk Hareketi'ne katılmış olmakla birlikte kısa bir süre sonra tüm mücadelesini Genç Osmanlılar ile Mithat Paşa'yı kötülemeye adaması, restorasyon döneminde keşfine neden oluyor.

Ali Suavi, tam bir restorasyon kimliğidir; iki yüzü olan bir kişiliği resmediyor. Hakkında kitap yazan Falih Rıfkı Atay, kişiliğinin tezadlarla dolu olduğunu belirtmek gereğini duyuyor; herkesin çelişkili olduğunu ileri sürerek geçiştirmeye çalışıyor. Mithat Cemal Kuntay, Suavi ile ilgili yapılmış en kapsamlı incelemesinde, sonuç bölümüne «Bir Yığın Suavi» başlığını koyuyor. Suavi'nin yeniden canlandırılması girişimini başlatan İsmail Hami Danişmend ise, kısa incelemesine şu sözlerle başlıyor: «Hem meleğe, hem şeytana benzetilmiş, ya bembeyaz veyahut simsiyah tasvir edilmiş bir büyük adam tanımak isterseniz, Ali Suavi hakkında rivayetleri gözden geçiriniz. Türkçülük tarihimizin bu muhteşem simasını ya yerin dibinde, yahut gökyüzünde bulabilirsiniz! Mesela Namık Kemal, muhtelif mektuplarında, Abdülhak Hamid'le Ebuzziya'ya ondan bahsederken 'şarlatan', 'cahil', 'mağrur', 'maskara-i alem' dediği ve hatta Yıldız Sarayı'nda 'edepsiz herif' diye bahsettiği halde, Abdülhak Hamid, müsveddesi bende bulunan ve meşrutiyetten sonra neşredilen bir mektubunda 'efazıldan ve bizde paymal-i hakaret edilen definelerden' diyor! Abdülhamid'in cülûsunda ve ilk meşrutiyet devrinde Mabeyn Müşiri ve Bahriye Nazırı olan Eğinli Said Paşa, 'fâsid' ve 'ebleh' sıfatlarını kullandığı ve Mirat-i Hakikat sahibi Mahmut Celalüddin Paşa da 'müfsid', 'hali'ül-izar,

---

«Namık Kemal, Londra'da, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın tensibiyle, Kur'an'ı bastırmak istediği zaman, Suavi, Avrupa'da çıkardığı ve üzerine adresini Türkçe ve Fransızca yazdığı gazetesinde, hulasaten şu mealde bir yazıyı basıyordu: Litoğrafya mürekkebinde hınzır yağı vardır, böyle bir mürekkeple Kur'an'ın basılması caiz değildir».

İbid., s. 187

Taş baskıda kullanılan mürekkepte domuz yağı bulunduğu gerekçesiyle Ali Hoca, Kur'an'ın basılmasına icazet vermiyor.

fesededen', 'sefih-i rüzgar', 'eblehfirib' ve 'aptal' gibi terkibli ve terkibsiz küfürler savurduğu halde Bursalı Tahir Bey bilakis 'zekay-ı fevlakade ashabından bir zat' ve 'ashab-ı faziletten bir harika-i zeka' olduğunu söylüyor»[31]. Bursalı Tahir Bey'in yargılarına katılmayı mümkün göremiyorum; ancak Küçük Hoca Suavi'nin ebleh ya da aptal olduğu izlenimine sahip değilim (*). Suavi'nin, her devrimci yükselişe katılan, parlak, ancak hırsı ile çalışma gücü ve disiplini uyum içinde olmayan, toplumu ileriye götürmenin zor ve zahmeti karşısında hemen kolaycılığı seçen bir oportünist olduğuna inanıyorum.

Revolüsyon yolunun oportünistleri restorasyon döneminin yıldızlarıdırlar.

Şimdi Falih Rıfkı Atay'dan bir savunma aktarmak zorundayım. Şunları ileri sürüyor: «Bugünkü Türkiye'nin kurtuluşunu Mustafa Kemal'in bu ateşli ihtirasına borçlu değil miyiz? Ali Suavi, yeni fikirlere bağlanmış olanların liderlikten çekinmelerini ve başlarına geçirmek için daima eski bir şöhret aramalarını tenkid etmiş değil midir? Ali Suavi, İstanbul'a geldiği vakit Ali Paşa'nın Sadrazam olduğu yaştan daha geçkin, belki de ondan daha dolgun adamdı»[32]. Savunma iki yüzlü görünüyor; kısaca, yüzlerini göstermek istiyorum.

Bir yanı, Kemal Paşa ile ilgilidir; Kemal Paşa hep nazır olmak istiyor. Her hükümet değişikliğinde Osmanlı Sarayı'na ve saraydaki tanıdıklarına bir bakanlığa getirilmesi için dilekçe veriyor. Sultan'ın yaveridir. Hiç bir ilerici hareketin içinde geçen bir özgeçmişine rastlanmıyor; Sam-

---

(*) «Şurası muhakkak ki Ali Suavi her halde çok zeki, cerbezeli, heyecana malik, gayet atılgan ve enerjik bir şahsiyetti. İlk bakışta herkese fevkalade bir adam hissini veriyordu. Medrese tahsili ve Arapçası da kuvvetli idi. Garp lisanlarını da şöyle böyle anladığı anlaşılıyor. Fakat bu yeni bilgilerini hazmedememişti. Malumatı hep karışık, yarım ve yığın halindeydi».

«Bir mücahit rolü oynadığı aşikardır; yalnız muvazenesiz olduğu için bu mücahedeyi de muvazenesiz şekilde yaptı».

İsmail Habip, Edebi Yeniliğimiz, Cilt II, İstanbul, 1932, s. 43.

sun'a çıkarken de Başbakan Damat Ferit Paşa'dan yazılı görev emri alıyor. Osmanlı düzeninde bir sadrazamlığı düşündüğünden ve özlediğinden hiç kuşku duymuyorum.

İkinci yanı, Ali Hoca ile ilgili olmak durumundadır; Kemal Paşa'nın yakını Falih Rıfkı, Ali Suavi'nin de kendisini sadrazam olarak görmek istemesinde bir sakınca görmüyor. Ben de görmediğimi yazabiliyorum. Ancak Hamit'i indirip yerine akıl dengesi bozuk ve bozuk olduğu için bir kez tahta çıkarılıp indirilmiş Murat'ı tekrar tahta oturtmak istemesini çok fazla akıllıca bulamıyorum. Fakat tartışılabilir; Ali Suavi, ancak akıl dengesi bozuk bir sultanın sadrazamı olabileceğini düşünmüş görünüyor.

Burada oportünistçe olan yöntemi ve darbe planlarıdır. Ali Hoca, bir zamanlar Filibe'de vaaz veriyor ve vaazları Bulgaristan'daki Türkler arasında etkili oluyor. Ali Hoca, Filibeli müslümanların şimdi İstanbul'da ve patlamaya hazır olduklarını düşünüyor. Son derece haklı buluyorum. Çünkü Ali Hoca, darbe hazırlığını yaptığı ve Üsküdarlı Kız Nuri ile Murat Efendi'ye mektup göndererek hazır olmasını bildirdiği tarih, 1878 yılı başlarına denk düşüyor; ünlü 93 Savaşı ile bu savaşın getirdiği acılar İstanbul'da yaşanıyor. Türk-Rus Savaşı sonucu, Rus Orduları Ayastefanos'a kadar gelmişken başta Bulgaristan olmak üzere Balkanlar'dan Rus askerlerinin önünde göç eden Türkler, İstanbul'u büyük bir sefalet ve dilencilik yatağı haline getiriyorlar. Bulgaristan'dan gelen bilinçsiz göçmenler, patlamaya hazır bekliyorlar.

Suavi'nin bunları kandırdığı konusunda kayıtlar var; Çırağan Baskını'ndan bir gün önce camilerde, göçmenlere silâh verileceği ve Balkanlar'a savaş açılacağı haberi yayılıyor. Çırağan Sarayı'na giden göçmenlerin bir bölümü, Ayastefanos'a kadar gelen «moskoflara» karşı hücuma geçmeyen Hamit'in yerine uygun bir sultan bulma sevdasına da düşüyorlar.

Eski tarihle anılarak «93 Harbi» olarak bilinen ve Kırım'da olduğu gibi Büyük Britanya ve Fransa Orduları'nın Türkiye ile birlikte Rusya'ya karşı savaşacakları inancıyla Mithat Paşa ve arkadaşlarınca başlatılan 1877 Türk-

Rus savaşı, Osmanlılık bir yana İstanbul'un tarihinde de pek karanlık günlerden birisi oluyor. Halit Ziya Uşaklıgil, çocuk yaşlarında yaşadığı bu serüveni ve Yeşilköy'de Rus askerlerinin beklendiği bir zamanda Rus subaylarının sırmalarıyla İstanbul'da boy göstermelerini, İstanbulluların göz yaşlarıyla izlediklerini, anılarında kaydetmekten geri kalmıyor. 19 Mayıs 1878 tarihli Basiret Gazetesi'nde ise umut vaad eden küçük bir ilan çıkıyor. İlan, «müşkilat-ı hazıra büyüktür, lakin çaresi kolaydır» sözleriyle başlıyor. Şöyle devam ediyor: «Yarınki nüshamızda cümlenin müsaadesiyle bu çareyi kısacık şerh ve beyan edeceğim, bugün şu mektubum yarınki neşre enzar-ı umumiyye-i celp içindir, efendim». Şimdiki güçlüklerin büyük, ancak çaresinin kolay olduğunu söylüyor; bir gün sonra, bu çarenin açıklanacağı ilan ediliyor. İlanın altında «Ali Suavi» imzası var; bir gün sonra 20 Mayıs 1878 tarihinde Ali Suavi Efendi, Çırağan Sarayı'nda öldürülüyor. İhtilal parolası yayınlanıyor; ancak kolay çare gerçekleşmiyor.

Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1944 yılında Türk Tarih Kurumu'nun dergisi Belleten'de yayınlanan bir incelemesinde bu bilgileri verdikten sonra, Basiret Gazetesi sahibi Ali Efendi'nin Suavi'yi yakından tanıdığını belirtiyor ve Ali Efendi'den Suavi hakkında yazdıklarını aktarıyor. Aktarma gereğini duyuyorum: «Abdülaziz zamanında Avrupa'ya gitmiş olan efdal-ı ulemay-ı islamiyye ve ecille-i rical-i Devlet-i aliyyeden Ali Suavi Efendi, Abdülhamid'in cülusunu müteakip Der-i Saadete gelmiş ve bir müddet mabeynde kaldıktan sonra mekteb-i sultani müdürlüğüne tayin edilmiştir»[33]. Burada bir dipnot ve dipnotta da şunlar var: «Suavi'nin mabeynde bulunurken Ayasofya camiinde Abdülhamit lehine yaptığı vaz-u nasihatı, Padişah, mahfeli hümayundan dinlemiştir». Mabeyn, bugünün cumhurbaşkanlığı makamında, genel sekreterliğe denk düşüyor ve Suavi'nin Avrupa'dan, sürgünden döndükten sonra Hamid'in genel sekreterlik dairesinde çalışmış olduğu ortaya çıkıyor.

Geçerken bir parantez içinde açıklamak gereğini duyuyorum; şaşırtıcı değil. Hamid, hem şehzadeliğinde ve

hem de saltanatının önemli bölümünde bir modern prens olarak tanındı ve ilerici sayıldı. Özgürlükçülerin adayı olarak sultan oldu ve Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtaracak bir şans gözüyle bakıldı.

Basiret Gazetesi sahibi Ali Efendi'nin Ali Hoca değerlendirmesini aktarmayı sürdürüyorum: «Bugüne kadar malum olmayan esbabdan dolayı bir müddet sonra mekteb-i mezkur müdürlüğünden azlolundu; müşarünileyh meşahir-i muharrin-i osmaniyyeden olup kendilerini pek iyi tanıdığım cihetle aralıkta hanelerine gidip Basiret'e dercedilmek üzere felsefi ve siyasi makalelerini alır ve gazeteye derc eylerdim». Ali Efendi Suavi Efendi'nin, meşahir-i muharririn-i osmaniyyeden, ünlü Osmanlı yazarlarından birisi olduğunu ancak mekteb-i sultani, Galatasaray Lisesi, müdürlüğünden neden uzaklaştırıldığının hâlâ bilinmediğini kaydediyor.

Profesör Uzunçarşılı şöyle sürdürüyor: «İhtirasını tatmin edemeyen ve mutlaka yükselmek isteyen Suavi Efendi, mabeynden ve Galatasaray Müdürlüğü'nden ayrıldıktan sonra İkinci Abdülhamid'den yüz çevirip Genç Osmanlılar'ın muhibbi olan Beşinci Murat'ı tekrar hükümdar yapmak için gizli bir cemiyet teşkiliyle çalışmağa başlamış ve yavaş yavaş etrafına bazı taraftarlar toplamıştı. Suavi'nin taraftarları muayyen zamanlarda kendisinin Üsküdar'da Şemsi Paşa'daki yalısında, Direkli Yalı, toplanıp görüşürlerdi». İhtilal, Üsküdar'dan Beşiktaş'taki Çırağan Sarayı'na kayık alaylarıyla geçilmesiyle başlıyor.

Daha önce hazırlıkları var. Uzunçarşılı, bu hazırlıkları, şöyle özetliyor: «Ali Suavi Efendi, vakadan evvel bazı taraftarları vasıtasıyla cami ve medreselerde idare aleyhine propagandalar yaptırmakta idi; hatta İbrahim Edhem ismindeki genç bir talebe Fatih civarındaki medrese talebelerini ve Osman adındaki talebe de Ayasofya Camii'ndeki halkı tahrik eylediklerinden dolayı Çırağan Sarayı vakasından dört gün evvel, yani 14 cemaziyelevvel 94 tarihli bir jurnal ile tevkif edilmişlerdi». Suavi de, pek çok isyancı ve ihtilalci türünden, öğrencilerle bağ kuruyor; ancak hazır-

lık alanı olarak camileri seçmesiyle pek çoğundan ayrılıyor. Hafiyelerin verdikleri jurnallar üzerine İbrahim ve Osman adındaki yüksek öğrenim kurumu öğrencisinin tutuklanması ve bunlardan alman bilgi üzerine, isyanın elebaşları olarak, Suavi ile birlikte Necip ve Şeyh Ahmed Hamdi Efendilerin de tutuklanmaları kararlaştırılıyor. Fakat bilinmeyen nedenlerle elebaşlarının tutuklanmalarından vazgeçilmiş olduğu anlaşılıyor.

Burada bir parantez açmak gereğini duyuyorum ve Ali Suavi'nin ruhuna neden ihtiyaç duyulduğu sorusunu yeniden ortaya koymak istiyorum. Ali Suavi'nin ruhunun çağrıldığı dönemin özelliklerini şöyle sıralamak mümkün görünüyor. Bir: Kemalist rejim restorasyon sürecini yaşıyor. İki: Bu süreç içinde önce CHP, din derslerini başlatıyor ve CHP, 1950 yılına, Meşrutiyet Dönemi'nin önde gelen islamcılarından Şemsettin Günaltay'ı başbakan yaparak giriyor. CHP'nin arkasından hükümete gelen DP, okullarda din derslerini daha da yaygınlaştırıyor ve bir jest olarak da Türkçe okunan ezanın Arapça okunmasını sağlıyor. Üç: Soğuk Savaş, en sıcak günlerini yaşatıyor. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin topraklarında gözü olduğu savı bir dogma haline getiriyor. İşte tam bu sırada yayınlanan kitabında Falih Rıfkı Atay şunları uydurabiliyor: «Ali Suavi'ye göre Rus diktesini reddetmek ve Anadolu'ya geçerek harbe devam etmek lazımdır»[34]. Restorasyon dönemlerinde yalnızca oportünistlerden yıldız yapılmadığına, aynı zamanda hurafe üretiminin hızlandırıldığına işaret etmek durumundayım.

Falih Rıfkı Atay, Rusya'ya karşı Ali Suavi'nin Anadolu'da savaş planını ürettikten sonra, Suavi'nin şöyle düşündüğünü de yazıveriyor: «İngiltere, bütün Osmanlı Saltanatı'nın Çar Rusyası'nın eline geçmek tehlikesi belirdiği vakit, ister istemez müdahale edecektir. Ve yaşayabilir bir devlet olarak kalmağa elverecek bir barış ancak böyle elde edilebilir». Falih Rıfkı dahil bu Osmanlı bakış açısını taşıyan aydın ve yöneticilerde, Kırım Savaşı Stratejisi adını verebileceğim düşünce artık bir kompleks halindedir; yalnızca Sultan Abdülhamit ile Mustafa Kemal'i bu komp-

leksin dışında tutabiliyorum. Bunlara göre, ister Rusya ve isterse Sovyetler Birliği olsun, Kuzey'e karşı bir savaş veya savaş kışkırtıcılığı, mutlaka Batı'nın ve o anda Batı'daki en güçlünün desteğini sağlayacaktır; böyle düşünülüyor. 93 Savaşı'nda ve 1914 yılında, paşalar hep bu politikayı izlediler ve 1950 yılına gelirken, 1940 yıllarında kaçırılmış bir fırsat olduğuna inandılar.

Falih Rıfkı devam ediyor: «Ali Suavi, Abdülhamid'i bu fikre yanaştıramamıştır. O halde ne yapmalı idi? Madem ki halk padişahı mesul tutuyor. Mademki Çırağan Sarayı'nda hapis hayatı geçiren Sultan Murad'a deli değil, 'mazlum' gözüyle bakıyor. Çırağan Sarayı'na giderek bir defa onu sokağa çıkarmak, 'padişahım çok yaşa' sesleri ile halka göstermek kafi idi». İş bu kadar basit; oportünizm, hep kolay yolu ve gerçek mücadele yerine sihirli formüllere inanmayı tercih ediyor.

Ancak bir küçük pürüz çıkıyor; Çırağan Sarayı, Beşiktaş'tadır ve Beşiktaş'ta zaptiyenin başında Hasan var. Hasan, «paşa» olmasına karşın okuma yazma bilmiyor ve imzasını, Latin harfleriyle düz ve ters çevrilmiş iki «v» işaretini yanyana getirerek atıyor. Arapça'da bu işaretler yanyana gelince «yedi sekiz» olarak okunuyor; Zaptiye Yedi Sekiz Hasan Paşa, kayıklarla göçmenlerin ve ortada bir mavnada Suavi Efendi'nin denizden Çırağan Sarayı'na çıktıklarını haber alıyor.

Yedi Sekiz Hasan, Çırağan Sarayı'na koşuyor ve bundan sonrasını Profesör Uzunçarşılı yazıyor: «Hasan Paşa harem dairesine girdiği zaman Sultan Murad ortada bulunarak sağında seyrek sakallı bir şahsın, (Suavi'nin, y.k.) eli Murad'ın omuzunda ve diğer bir sakallı şahıs dahi sol tarafında koltuğuna girip Çerkez elbiseli başka birisi de beraber olarak bir takım avaneleriyle Sultan Murad'ı götürdüklerini ve sağdaki Ali Suavi'nin 'Yaşa Sultan Murad' diye bağırdığını görmüştür»[35]. Cahil Yedi Sekiz Hasan Paşa bunu görünce dayanamıyor.

Uzunçarşılı, şunları yazıyor: «Hasan Paşa, bu şahsın, yani Ali Suavi'nin elebaşı olduğunu anlayarak kendi hizasına geldiği sırada elindeki sopa ile başının sol tarafına

şiddetle vurup yere düşürmüş ve bunun üzerine etrafındakiler geri çekilmişlerdir» Suavi Efendi'nin girişimi böylece sona eriyor.

Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın başına indirdiği, bazı kaynaklara göre süpürgenin sapıyla veya diğer kaynaklara göre sopa darbesiyle ölen Ali Suavi Efendi, 1940 yıllarında tekrar yaşama çağrıldığında hakkında bir de efsane yaratılması gerekiyor; ancak kolay olmuyor. İsmail Hami Danişmend şöyle başlıyor: «Bursalı Tahir Bey merhum Osmanlı Müellifleri'nin birinci cildinde Ali Suavi'nin eserlerini sayarken 'Ulum' ve 'Muhbir' gibi gazetelerden başka altısı terceme ve on beşi telif olmak üzere yirmi bir kitabından bahseder ve bunların ondördünü basılmamış, yedisini basılmış gösterir»[36]. Kabul etmek gerekiyor; bu kadar az kitapla bir peygamber yaratılamıyor. Bu nedenle İsmail Hami Danişmend, Bursalı Tahir'in verdiği bu bilgilere, Bursalı Tahir'in tek kaynak olmasına karşın, itiraz ediyor ve şunları ileri sürüyor: «Fakat Tahir Bey'in bu ifadesinde bazı yanlışlıklar ve eksiklikler vardır; her şeyden evvel, bir kere, Ali Suavi'nin eserleri yalnız yirmi birden ibaret değildir. Bizzat kendi ifadesine göre yüz yirmi yediden fazla olmak lazım gelir». Tarih araştırmacısı Danişmend, Suavi Efendi'nin eserlerinin sayısının yüz yirmi bir olduğunu ileri sürüyor.

«İstanbul'a avdet-i ahireme dek telifatımın fihristi bir kıta risale-i mahsusa ile mazbut ve hemen hepsi, 120 aded, ekserisi resail, yazma olarak eyadi-i talebede mütedavildir. Bizi bilenlerin akıbet bu kitabları yazma bırakmayup tabedeceklerini dahi memul ederim». Suavi Efendi, kitaplarının yazma ve öğrenciler arasında elden ele dolaştığını kaydediyor; kendisini bilenlerin, bunları böyle bırakmayarak basmalarını istiyor ve umut ediyor.

Tarih araştırmacısı Danişmend, CHP Genel Sekreterliği neşriyatı olarak yayınlanan bu kitabında hem Ali Suavi'nin eserlerinin, nerede ise sayısız olduğunu ileri sürüyor ve hem de şunları ekliyor: «Ali Suavi'nin çok mühim bir yekun tutan eserlerinin bir çoğu basılmadan kaybolup gittiği gibi, mühim bir kısmının isimleriyle mevzu-

ları bile unutulmuştur. Bunların bazılarının müsveddeleri belki varislerinde bulunabilir». Hepsi bu kadar; Türkiye'de hapse düşen ancak büyük yazarlık hevesini bırakmayan bazı aydınlar, hep toplu eserlerinin bir cezaevinden diğerine nakil sırasında kaybolduğunu ileri sürüyorlar. Ali Suavi'nin ruhunu bir restorasyon aracı olarak kullanmak isteyenler bunu bile yapmıyorlar; ismi bilinmeyen ve yazıldığı konusunda hiç bir kanıt bulunmayan eserlerden oluşan istatistikler uyduruyorlar.

Şimdi Ali Suavi'nin Türkçülüğüne geliyorum; «Sarıklı Devrimci» Ali Hoca'dan bir de Türkçü yaratılmaya çalışıyor. Aslında restorasyon süreci içinde Ali Suavi ile ilgili olarak ortaya atılan hurafelerin doğru olup olmaması pek önemli görünmüyor; önemli görünen, daha önceki çalışmalarımda «kemalist estetik» adını verdiğim ve sözde ilericilerin malı haline getirilen estetik maçunun yayılmasıdır. Daha sonra en eklektik anlatımını Ziya Gökalp'de bulan «medeniyet» ve «hars» ayrımı, ekinin yerel malzemeden ve uygarlığın ise ileri teknolojiden oluştuğu, medeniyete gidilirken yerel olan hars'ın saklı tutulmasına dayanan bir estetiğin yaratılması gerektiği savları, kafalara kakılmak isteniyor. Suavi Efendi'den bir «sarıklı devrimci» seçilmesi, kemalizmin özelliklerinin çoğunun bu sarıklı devrimciye sarılması buradan kaynaklanıyor.

Hami Danişmend'ten yeniden aktarıyorum: «Şimdiye kadar bizde umumi Türk tarihine ait ilk eser olarak Şıpka Kahramanı Müşir Süleyman Paşa'nın 1876 yılında yalnız ilk iki cildi neşredilen Tarih-i Alem ismindeki eserinin 382 nci sahifesinden 543 üncü sdhifesine kadar 161 sahife tutan 'Tavaif-i Türk' serlevhalı yedinci faslı gösterilirdi. Halbuki Ali Suavi'nin yukarda bahsettiğimiz eserleriyle Paris'te çıkardığı Ulum Gazetesi'ndeki etüdleri bila istisna hepsi Süleyman Paşa'nın Tarih-i Alem'inden senelerce evveldir. Bu vaziyete göre bizde tumumi Türk tarihi hakkında ilk yazı yazan Süleyman Paşa değil, Ali Suavi demektir». İşte bu pek güzel; İsmail Hami Danişmend, bu büyük açıklamayı yaparken Suavi Efendi'nin Türk tarihinin adını da veriyor. Tahariyat-ı Suavi ala Tarih-i Türk,

Suavi Efendi'yi ilk büyük Türkçü ve Türk tarihçisi yapan kitabın adı oluyor.

Ancak İsmail Hami Danişmend, Suavi'nin «Türkçülük tarihimiz itibariyle en mühimmi Taharriyat-ı Suavi ala Tarih-i Türk ismindeki kitabının «hiç basılmadığını ve bu nedenle de elde hiç bir nüshasının bulunmadığını da söylemeden edemiyor[37]. Bu kadar da değil; yine Danişmend, Suavi'nin «Taharriyat-ı Suavi ala Tarih-i Türk ismindeki gayri münteşir eserinin ziyaına» da işaret etmek zorunluluğunu duyuyor; hiç yayınlanmadığı için kaybolmuştur. Daha do açıkçası, Suavi Efendi'nin Türkçülük üzerine tarih araştırmalarını başlatan bu önemli kitabını Suavi Efendi'den başka gören hiç kimse bulunmuyor.

Suavi Efendi'nin çözümlemesini tamamlamak üzereyim; hakkında söylenenler ya gerçek dışı çıkıyor ya da tersiyle birlikte doğru oluyor. Bundan sonra ele alman Necip Fazıl'ın başlıca çizgilerini de veriyor. Necip de uzun yıllar CHP'nin beslemesidir; ancak CHP ve kemalizme karşı mücadele ettiğini de ileri sürmekten geri kalmıyor. İslamcı Şair Mehmet Akif'in yazdığı İstiklal Marşı'nın yerine geçmek üzere ve iddiasına göre Falih Rıfkı Atay'ın ısrar ve siparişleriyle yeni bir «marş» yazıyor; marşının içinde, hiç kuşku yok Kemal Paşa'yı anlatan «kılavuz» sözcüğü de geçiyor. Yıllar sonra bunun «Allah» olduğunu ifade edebiliyor. Ancak bütün bunları yaparken, 1940 yılında CHP'nin tiyatro yazarlığı ödülünü aldığını ve «solcu» tiyatrocu Muhsin Ertuğrul'un oyunlarını sahnelemek bir yana bir de oynadığını, övünme ile dolu anılarında ve yine bu dönemde CHP listesinden milletvekili adayı olmasını, listeden ismini silerek İsmet İnönü'nün önlediğini, yazdığını unutuyor. Suavi Efendi, hem Necip Fazıl'ı anlamanın ipuçlarını veriyor ve hem de Tanzimatçı kazanının kaynatılmasında ocağa atılan bir koca odun işlevini görüyor. Tekrar etmek durumundayım; Suavi Efendi ile Necip Fazıl, ayrı yüzyıllarda doğmuş ve yaşamış olmalarına karşın, aynı tarihsel operasyonun aktörleri oluyorlar. Attila İlhan, bunlara sonradan ekleniyor.

Restorasyon sürecinde Suavi Efendi için şunlar da

yazılıyor: «Suavi dediğimiz ateş oğlu ateş, hak namına dost kafası yarıp arkadaş suratı şamarlıyan bu gazup adamdan aldığı alevden verasetin tesirine hususi ve umumi hayatının her safhasında, ilim sahasında ve siyaset sahnesinde daima tabi olmuş, medreseden yetiştiği halde medresenin skolastik sistemine hücum etmiş ve fokih olduğu halde fıkha bile isyan edip ilk defa olarak 'laisizm' bayrağını açmıştır. İşte bundan dolayı O'nun Türkçülüğü de zamanının islamcılığı ile Osmanlıcılığına karşı ruhi ve fikri bir aksülamel mahiyetinde sayılabilir». Danişmend, Suavi methiyesinde kalamıyor ve «hak namına dost kafası yarıp arkadaş suratı şamarlıyan» sözleriyle Ali Suavi'nin babasını da göklere çıkarıyor. Zübeyde Hanım'ın sessiz ve sönük gümrük kolcusu kocası Ali Rıza Efendi'yi göklere çıkaran zihniyet aynı cömertliği Suavi Efendi'den esirgemiyor.

Fakat Suavi Efendi burada islamın fıkıh ilmine karşı olduğu için Kemal Paşa'dan önceki laisizm bayraktarı yapılıyor. Ancak Suavi Efendi'nin kendisi, fıkıh ilminden çok kolay olan hadisleri sevdiğini söylemekten ve yaşamına Peygamber'in çeşitli zamanlardaki sözleri demek olan ve çoğu rivayetlere dayanan hadisleri rehber yaptığını belirtmekten geri kalmıyor. Ali Suavi, kendisini anlattığı bir yerde şunları yazıyor: «On yedi, on sekiz yaşlarında Hicaz'a giderken Mısır'dan beş kuruşa pek eski ve üçte biri eksik Süyuti'nin El-Cami-ül-Sagir'ini satın almıştım. Yollarda bunu ezberledim. Dönüşte İzmir'e geldiğim zaman yedi bin kadar hadis ezberimde idi. Hadislerden zulüm aleyhine olanları ayrıca mecmuama kaydedip onlardan pek müteessir olurdum. Hazreti Muhammed'in zulüm aleyhine o derece şiddet gösterişini en büyük ve birinci mucizesi itikat ederdim»[38]. Falih Rıfkı Atay, «Başveren İnkılapçı» kitapçığında bu aktarmayı yapıyor ve Sarıklı Devrimci'nin zalimlere karşı mücadelede ilhamını Peygamber'in vecizelerinden aldığını yazma gereğini duyuyor. Sarıklı Devrimci Suavi Efendi, hadislerin üzerinde bıraktığı etki konusunda da şunları açıklıyor: «Şöyle bir damla vücudumla zalime hücum etmeğe ve mağlup olursam, tarafından kat-

lonulmağa razı oluraum. Bu yolda en büyük şehitlik sayardım». Mısır'dan Hicaz'a açılan çölleri geçerken Ali Hoca bir yandan hadis ezberliyor ve yedi bin kadar hadis ezberledikten sonra, zalimlerle mücadelede katlonulmaktan korkmaz bir ruh yapısına kavuşuyor.

Bu ruh yapısıyla olabilir; Suavi Efendi, Arap bilginlerinin çoğunu, bu arada Farabi, İbn-i Sina, Buhari, Matüridi, Merginani, Cevheri, Gazali, Tusi, Zimahşeri, Teftezani'yi Türk ilân ediyor. Arapça'nın da Araplar tarafından değil Türkler ile İranlılar tarafından geliştirildiğini ve bir «islam dili» haline getirildiğini buyuruveriyor. Bütün bunları söyleyebildiği için olabilir; Falih Rıfkı Atay da, «kendisini aşağılık duygusundan belki de ilk kurtaran, tarihe ve ilme sarılarak vatandaşlarını Türk ırkının ve dilinin üstünlüğüne inandırmak için çırpınan inkılapçı, Ali Suavi'dir» diye yazıveriyor. Gerçekten de Ali Suavi, «biz Türklerin terbiye-i hayvanat ve hafr-i enhar ve maadin ve tarih ve kitabet gibi şeyleri dünyaya neşreden birinci akvamdan olduklarını sühuletle isbat edebiliriz» diyerek aşağılık kompleksinden çok fazla kurtulmuş olduğunu gösterivoriyor. Hayvan yetiştirmenin dışında, nehir düzenlemede, madencilikte, tarihçilik ve yazıcılıkta Türkler'in bütün uluslardan önce geldiği ve bu alanda diğer ulusların öğretmeni olduğunu dünyaya ilk kez Küçük Hoca Ali Suavi ilan ediyor.

Hiç yaptığı doğru yok mu? Yaptıkları öylesine birbiriyle çelişen, bir yaptığının mutlak tersini de yapan, hevesleri ile ciddiyeti arasında bir vezin bulunmayan, hazırlıksız fırlayışların sahibi (*), birlikte çalışamayan ve her dev-

(*) «Çırağan Vak'ası, müşterek bir Jön Türk ihtilali olmaktan ziyade vaktiyle Jön Türklerle işbirliği yapmış bulunan Suavi Efendi'nin şahsi bir teşebbüsünden ibaretti. Lakin hadisenin şümullü bir Jön Türk hareketi olmaması, ihtilal bakımından mahiyetini değiştirmez. Belki Suavi'nin azim ve irade sahibi ve fakat acul ve cüretkar bir ihtilalci olduğunu isbat eder. Nitekim Suavi'nin isticali, meselede alakadar bulunan askeri birliklerin iştirakine vakit bırakmamış; teşebbüsün muvaffakiyetsizliğe uğramasına sebep olmuştur».

Ahmet Bedevi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılap Hareketleri, İstanbul, 1959, s. 139-140.

rimci yükselişe katılabilen başta iyiniyetli (*) ve giderek fırsatçı tiplerden birisidir; tipolojisini netleştirmem gerekiyor.

İsmail Hami Danişmend'in göklere çıkarmayı denediği babası ümmi idi; anadan doğduğu gibi anlamına geliyor ve dar anlamda da okuma-yazma bilmeyen bir cahili anlatıyor. Suavi'nin babası Suavi'nin annesinden çok az da olsa okuma öğreniyor. Necip Fazıl, annesini hiç sevmiyor ve bütün ömrü boyunca bir «kadın sorunu» ile yaşadığını yazma gereği duyuyor (**). Ufak yapılı, köse sakallı ve hep çocuk görünümde Suavi'nin ise kadınlarla pek ilgisinin olamadığı yazılıyor; eldeki tek tarafsız görünen biyografinin yazarı Mithat Cemal Kuntay, «evlendikten sonra bile kadınsız Suavi» notunu düşüyor.

(*) «Bizde ilk defa ansiklopedi meydana getirmek teşebbüsüne girişen Ali Suavi'dir. Ali Suavi, bu esere 1870 tarihinde Paris'te başlamış ve hazırladığı kısmı, o sırada Paris'te çıkarmakta olduğu Ulum Gazetesi'ne birer forma eklemek suretiyle yayınlamaya girişmiştir».

«İçinde resimler de bulunan bu ansiklopedi, Kamusü'l-Ulumi ve'l-Maarif adını ve 12 rebi'ül-evvel 1287 tarihini taşımaktadır. 20×13 en ve boyundadır».

Agah Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara, 1960. s. 173.

(**) Necip Fazıl, annesinden önce tanıdığı babaannesini de «Tanzimat artığı» diyerek küçümsüyor ve «herşeyden önce müthiş bir sinir, vehim kumkuması» olduğunu ifade ediyor.

Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, İstanbul, 1987, s. 9 ve 10.

Ayrıca Necip'in kendisinin yazdığına göre, Ahmet Emin Yalman'a suikast girişimi nedeniyle sanık olduğu zaman savcılık iddianamesinde «sanık, askeri Bahriye Mektebi'nden ahlaksız hareketlerinden dolayı koğulmuştur» iddiası da bulunuyor.

Necip, bu iddianın, «suçu müslümanlıktan ibaret bir adamın, çocukluğunda bir mef'ul, ırzını veren, olduğu ve bu yüzden mektepten koğulduğu şüphesini, hatta kanaatini uyandırmak» amacıyla kaleme alındığını ileri sürüyor. Necip hakkında «meful», pasif homoseksüel iddiasının ileri sürüldüğünü Necip yazıyor.

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, İstanbul, 1975, s. 317.

Uyumsuzdur.

İsyancı bir kişiliği var. İhtilalci bir kişilikten yoksundur.

Bursa Rüştiyesi'nde muallimi evvel görevinde iken bu görevden kovulma başarısını gösteriyor. Filibe'de Rüştiye Hocası oldu ve burada da mutasarrıf Ata ile kavga ediyor. Artık öğretmenlik yapamıyordu; gazeteci oldu. Muhbir Gazetesi'nde yazmaya başladı. Aynı zamanda Şehzade Camii'nde vaaz veriyordu. Suavi'nin bu dönemiyle ilgili olarak Kuntay, şu resmi çiziyor: «Kırk milyonun sustuğu devlette Suavi, artık, camide kürsüye gazetede masaya dayanarak haykıran iki sesli bir sarıklıydı»[40]. Sarık, Suavi Efendi'nin başında değil hem kalbini ve hem de beynini sarıyordu.

Russofob'dur. Belki de Rusya'nın güneye doğru yayılma planları olmasa Sarıklı Hoca Ali Suavi Efendi hiç bir reform düşünmeyecekti. Reform düşüncesi Rusya tehlikesinden geliyor ve şunları ileri sürüyor: «Devletimiz için, gerek Rusya'ya karşı koymak, gerek düvel-i muazzama sırasında bulunmak, gerek beka ümit etmek, ne kağıt üzerine asker alayları yapmakla olur, ne de saray önüne saksı gibi zırhlı gemiler dizmekle olur. Ancak ıslahat ile olur». Fakat ıslahatı, bugünün ve o zamanın anlayışı ile demokrat bir yöntemle yapmayı düşünemiyor; demokrasinin Osmanlı toplumuna uygun olmadığı konusunda inancının kesin olduğu anlaşılıyor.

Kuntay'dan aktarıyorum: «Suavi'nin hayatına nöbetle iki şey hakimdir; başı ve sarığı. İhtilalci Suavi, ıslahatı isteyen sözleri başıyla söyledikten sonra, ıslahatın icra vasıtalarını sarığıyla düşünüyordu». Kırk-elli tane sofu ve ahlaklı hoca ile şeyh ve elli bin kadar asker memlekette gezecekler ve nasihat ve sopadan başka nasihatçı dinlemiyenleri zorla adil bir idare altına alacaklardı. Bu da iki yılda olacaktı»[41]. Suavi Efendi'nin aslı budur; Tanzimat Diktatoryası'nı yürüten Büyük Reşit Paşa ile Fuat ve Âli Paşalar'a göre son derece dinçidir.

Âli Paşa, Kemal Paşa'dan çok önce, daha on dokuzuncu yüz yılın ortalarında Fransa'dan Kod Napolyonu

alıp Türkiye topraklarında geçerli yapmak istiyordu. Buna, Tanzimat'ın ilk kuşağı Kemal ve arkadaşları, hiç kuşkusuz bir ara yol arkadaşı olan Suavi, karşı çıkıyordu. Suavi, islam hukukunun uygulanmasını istiyordu ve bu nedenle, yine Kuntay, «Suavi 1869 da çok fıkıhçı, çok halifeciydi» diye yazıyordu.

«Nim resmi la Turquie nam gazetemiz 'işte sırası geldi, Babıali İtalya'nın ve Prusya'nın yaptığı gibi kavmiyat davasını tutup bütün müslümanları başına toplamalı, evvela Mısır'ı Edirne gibi vilayet yapmalı' diye yazıyor. Acaba vükelamız biliyorlar mı, ki, kavmiyat davası, Avrupalılarca bir mesele olup, bizde kavmiyat davası yoktur. Kavmiyat davaları bizim perişan olmamıza baîs olur. Müslümanları başa toplamak olsa olsa, diyanet meselesi olur, yoksa kavmiyat meselesi değil»[42]. Yarı resmi La Turquie Gazetesi, Alman ve İtalyan birlikleri türünden, ulus temeline dayalı bir birlik önerirken, restorasyon sürecinin yazarı Suavi Efendi, ancak din temeline dayalı bir devlet düşünebiliyor.

Kuşkusuz, bunun tersini ifade eden cümlelerini de bulmak mümkündür; Suavi'nin ruhunun restorasyon süreci içinde göreve çağrılması bundan ileri geliyor (*). Restorasyon yazıcılarının birer «muz» örneği, her niyete göre kullanılabilir olmaları, bilinemezlik felsefesinin bir gereği olarak ortaya çıkıyor. Bu arada, ifade edilen düşüncelerde

---

(*) Şerif Mardin, doktora tezinde, Ali Suavi'nin Jön Türk ya da daha önceki Genç Osmanlılar adının başındaki «genç» sözcüğünün, Young Italy, Young France, adlarından ve ulusal birlik hareketlerinden geldiğini yazmış olduğunu kaydediyor.

«Ali Suavi specifically states that 'Young Spain, Young France, Young Italy' were the organizations after which the secret society of 1865 had been modeled. He added that the European belief that the Ootoman Empire was in its death throes gave an additional reason to the founders to proclaim, by the inclusion of the word 'young' in the name of society, the vitality of the empire».

Şerif Mardin, The Genesis of Young Ootoman Thought, Princeton University Press, 1963, s. 22.

GERİCİLİĞİN ORTAK NOKTASI: TANZİMAT DÜŞMANLIĞI

Önce yöntemimle ilgili kısa açıklama yapmak durumundayım. Bir aydını bir bütün olarak ele alıyorum ve aydın çözümlemesi sırasında bir tür ameliyat masasına yatırıyorum. Kendimi bir estetik cerrah yerine koyuyor ve her aydının bazı yanlarını kesip atmaya çalışıyorum. Geriye kalan yaşayabilir ise yaşatmayı deniyorum; değilse tümüyle listeden çıkarıyorum.

Bu kadar değil; aydının tümünün düşünce toplamını da bir bütün sayıyorum. Bu bütünü vektörlere ve hareketlere ayırmayı deniyorum. Bunlar arasında belli ayıklamalardan sonra düşünceyi yeniden bir dinamik bütünlüğe kavuşturuyorum ve hem tümünün ve hem de ayrı vektör ya da dinamiklerinin zaman ile uzay içinde hareketliliklerini izlemeye çalışıyorum.

Zamanda eskiliği uzayda uzaklık olarak ele alıyorum. Zamanda yakınlığın uzayda da yakınlık olduğunu düşünüyorum.

Açmam gerekiyor; «tanzimat düşmanlığı» bir düşünce vektörüdür ve aynı zamanda bir düşünme eylemi olmalıdır. Zamanda ve uzayda nerede durduğu sorusu ortaya çıkıyor; zamanı uzay'sız düşünmek mümkün olmuyor. Zaman içinde kökünü veya çıkış noktasını bulmaya çalışıyorum; bu uzay içinde yakınlık ve uzaklığını araştırmak demek oluyor.

«Tanzimat düşmanlığı» ileri mi, yoksa geri mi; Türkiye'nin tüm ilericileri ve gericileri, Tanzimat Düşmanlığı'nda birleşiyorlar. Türkiye Üzerine Tezler ile Aydın Üzerine Tezler'e kadar, hiç bir ayrığı olmadan, Türkiye'nin bütün «solcuları» katıksız birer Tanzimat düşmanıdırlar. Cum-

huriyet Gazetesi'nin bütün fıkra yazarlarıyla, Tercüman Gazetesi'nin tüm yazarları Tanzimat Düşmanlığı'nda bir milim ayrılmıyorlar. İlhan Selçuk ile Ahmet Kabaklı arasında Tanzimat Düşmanlığı konusunda hiç bir ayrılık yok; İlhan Selçuk'un bir insana yönetebileceği en ağır ve aynı zamanda en terbiyeli küfürü «tanzimat kafası» yakıştırmasıdır. Ahmet Kabaklı da, Türkiye'de felaketlerin başlangıcını Tanzimat ve tanzimatçılara götürüyor.

İzlemeye çalıştığım yönteme göre, Tanzimat Düşmanlığı'nın tarihini araştırmak yerini araştırmakla özdeşleşiyor. Bu kadar da değil; eğer Tanzimat Düşmanlığı, 1930 yıllarında bir önemli siyasal vektör haline getiriliyorsa, burada kalmaması gerekiyor. Daha sonraki on yıllarda, kendi doğrultusunda yeni vektörleri harekete getirmesi ve bunlarla birlikte başka veya daha bulanık renklerle hareketini sürdürmesi zorunlu oluyor.

Eğer böyle düşünüyorsam, burada da durmam mümkün olmuyor. Bir siyasal vektörün geri hareketinin dinamikleri kendi içindedir; yalnız önündeki ileri olanı iterek geriye hareketini başlatması zorunluluğu var. Eğer «Tanzimat» ileri ise, zaman-uzay ekseninde, kaçınılmaz olarak ileriye akan çizgide kaçınılmaz bir halka durumundaysa, bir siyasal vektörün geri hareketi ancak önünde ileri olanı itmesiyle ve burada da Tanzimat Düşmanlığı ile mümkün oluyor.

Devam etmeden önce bir tezi yazıyorum: 1930 yılları tarihten çıkarılırsa, kemalizm de tarihten uzaklaştırılmış oluyor. Kemalizm, uzay-zaman ekseninde pek çok sınırlı bir noktadır ve 1930 yıllarının damgasını taşıyor. Tanzimat Düşmanlığı'nın bir siyasal ve düşünsel hareket haline getirilmesi de 1930 yılları tarihini gösteriyor. Böylece ke-

malizm ile Tanzimat Düşmanlığı düşünsel vektörünün birlikteliği ortaya çıkmış oluyor.

Şimdi yöntemsel açıklamalarıma devam edebiliyorum; eğer Tanzimat Düşmanlığı, kemalizmin bir öğesi ise ve böyle olduğu için, anlaşılabilir ancak reddedilmesi gereken bir sığlıkla, 1960 yıllarında solun görkemli yükselişine içerilmişse, bu, sol düşüncenin yoğun bir biçimde geri düşünceye bulaştığı anlamına geliyor. Böyle bir durumda yapılması gereken şu oluyor: Düşünsel bir ameliyatla, düşün bütünlüğünden çıkarılıp atılması zorunlu oluyor.

Bunları yapmaya çalışıyorum. Fakat yine de bu kadar değil; bir aydın dramından da söz etmek istiyorum. Tanzimat Düşmanlığı, kemalizmin restorasyonu için gerekli oluyor. Zaman-uzay ekseninde bir nokta görünümünde olan kemalizm, son derece geçicidir ve son derece kısa düşüyor. Kemalizmin, bir siyasal düşünce toplamı olarak, başlamasıyla sona ermesi sürecinin aynı olduğunu ileri sürebiliyorum. Formülasyonu ile restorasyon süreçleri birlikte başlıyor. Sığlığı buradan geliyor.

Türkiye aydını sığ düşüncelerin şiddetli kavgacısıdırlar.

Büyük bir dramı yaşıyorlar; derinliğe inemedikleri için restorasyonla devrimi ve siyasal iktidarın sınıfsal niteliğinin değişmesi anlamında devrimle aynı çözümsel kategoride olan karşı-devrim'i karıştırıyorlar. Kemalizmin restorasyonu için gerekli olan Tanzimat Düşmanlığı'nı benimserken, kemalizmin bütünsel restorasyonunu karşı-devrim sayıyorlar. Yalnızca yanılsama, illüzyon olan bir karşı-devrime karşı sözde bir devrimci mücadele yalnızca bir dram oluyor. Buz üstünde asker ayakkabısıyla kılıç oynamaya ben-

ziyor; kimin, ne zaman ve ne nedenle, düşeceğini kestirmek zor.

1950 yıllarındaki aydın mücadelesinin hiç bir iz bırakmaması, buradan ileri geliyor. 1960 yıllarındaki mücadelenin kalıcı boyutlarının son derece sınırlı olmasının kaynağı da burada yatıyor.

Burada, bu inceleme için gerekli tezlerden birisini dile getirmek durumundayım; bunun için Tanzimat Düşmanlığı ile bürokrasi karşıtlığını yakınlaştırıyorum. Tezi şöyle formüle ediyorum: Tanzimat düşmanlığı ile aynı anlama geldiği ölçüde bürokrasi karşıtlığının dayanakları, köylülük, islamik bakış açısı ve anti-sovyetik dünya görüşleri oluyor. Her birisini ve birlikte üçünü, popülizm ile bağlamayı mümkün görüyorum.

Bilgi kuramı açısından da bir çizgi çıkabiliyor; revolüsyon, hep bilginin sınırlarını aşmasını gerektiriyor. Devrim, doymak bilmez bir bilgi açlığıdır; sürekli bilgiyi sınırlarının ötesine taşımayı ve sürekli yeni bilgi peşinde koşmayı gerektiriyor. Popülizm ise özünde bir cahilleştirme sürecidir; islamcılık, öğrenme damarlarını kurutma anlamına da geliyor.

Tanzimat düşmanlığı ile birlikte popülizm çizgisinin, Türkiye'de 1930 yıllarında yeşermeye başlaması hiç de rastlantı görünmüyor. Dünya, devrimin yeni sınırlarına ulaşmasını engelleme sancısını yaşıyor. Hitler ve Mussoloni örnekleriyle dünyada faşizmin tırmanması, çok zaman sanıldığı türden sadece ekonomik bir bunalımın sonucu değil aynı zamanda dünya devriminin yüksilişini ve devrimci düşüncenin geriletilmesi işlevini de yükleniyor.

1930 yıllarında faşizmin yükselişi en ileri düşünceyi geriye çekme tarihsel işlevini üzerine alıyor.

1930 yıllarında Türkiye'de Tanzimat düşmanlığı'nın doğması, bilginin sınırlarını aşmasını durdurma misyonunu da üstleniyor.

Tanzimat düşmanlığı tek başına gelmiyor. Yunus Emre adıyla, Türkiye toplumunun yaşayabileceği en büyük cahilleştirme operasyonuna eşlik ediyor. Yunus, tekkeciliğe ve karanlığa açılan kapı oluyor. Köycülük, Ahmet Kudsi Tecer'in bir tek şiir tınısı olmayan yavan sözcük takımları, Aşık Veysel'in kuru toprağın yüzünü delemeyen manzumeleri hep ve hep bu tarih kesitinde yoğunlaşıyor.

Türkiye'de anti-tanzimat hareketin bir politik düşünce vektörü haline getirildiği zaman, dünyada anti-sovyetizm, bir gericilik silahı halinde doğumunu sahneliyor. Bir orkestra var; çağını tamamlamış bir demokratizm, popülizm yapılmadan ileriye atılamıyor.

Tanzimat Düşmanlığı ile koyu bir köycülük, aynı iş'tir; birisi olmadan diğerini düşünmek imkansız görünüyor. Islak bir köycülük, ve bununla birlikte yerel değerlerin saflığına koşabilmek için «alafranga memur» bir hedef olarak ortaya konmalıdır; aydınlanmaya susamış bir aparatçik olan Ahmet Mithat Efendi, çoktan ve dekadans edebiyatı ile bunun köklerini atmış bulunuyor.

Kurtuluş Savaşı, belki de bütün savaşlar içinde en renksiz olanıdır; bir ideolojiyle başlamaması bir yana bir ideolojik netlik kazanmasını önlemek için büyük bir titizlik gösteriliyor. Çok kabaca, büyük devletlere sığınma anlamında mandacılık, Anadolu topraklarından pay almak isteyen Grekler'i ve Doğu'da Amerikan mandasıyla bir devlet kurmak isteyen Ermeniler'i desteklediği inancıyla bir karşıtlığı var. Ancak bunu da derin saymak mümkün değil; İttihat ve Terakki, sivil kesimiyle anglofilleri ve asker kesimiyle ang-

lofob ve Alman severleri temsil ediyor. Kurtuluş Savaşı'nın komutanları İttihat ve Terakki'nin uzak karşıtları ile uzak destekçileri oldukları için her iki açıdan da önemli bir inanç bağlılığından söz etmek zor oluyor. Kurtuluş Savaşı'nın, bütün bunlar içinde, en belirgin ideolojik çizgisi islamcılıktır; 1920 yıllarının ikinci yarısında islamcılıktan uzaklaşmaları dinsel dozu yüksek başkaldırı denemeleri nedeniyle ve pratik zorlamayla ortaya çıkıyor.

1920 yıllarında kemalizmin doğması imkansızdır; hem hazırlığı ve hem de kendisine güveni görünmüyor. 1920 yıllarında kemalist pratiğin bir kodifikasyonu ile belli bir ideolojik akıma kavuşturulamamasının imkansızlığı bir yana, böyle bir oluşum gerçekleşmiş olsa bile, köycü rengi taşıması mümkün olamazdı; köylüler, Kurtuluş Savaşı'ndan önemli ölçüde uzak durdular.

Kemal Tahir'in Yorgun Savaşçı'sı, Savaş'ın İttihat ve Terakki'nin yorulmuş ve dinamizmini yitirmiş kadrolarının yönetiminde yapıldığını ele alıyor. Yakup Kadri'nin Yaban'ı ise köylülerin bu savaşa uzaklığını ortaya çıkarıyor. Yakup Kadri, Yaban'da, köylüde var olan bir Tanzimat aydını düşmanlığını ön plana çıkarmakla birlikte net bir taraf olmuyor.

Taraf olmamanın kişisel bir nedeni var; hem Yakup Kadri'nin kendisi Tanzimat'tan gelen yeni insanı ve burjuva devrimcisi aydını temsil ediyor ve hem de bulabildiğim kaynaklar içinde Tanzimat'a açıkça yandaş bir tutumu, en eski ve net bir biçimde, ifade ediyor. 1923 yılında Paris'te yayınlanan, içindeki malzemenin bir bölümünün daha önceki tarihlere ait olması gerekiyor, «La Question Turque» adlı kitapta, Yakup Kadri ile yapılmış bir mülakata da yer veriliyor. Kemal Paşa'nın «orta yolcu» olarak nitelendiril-

diği bu çalışmada Yakup Kadri'nin şunları söylemiş olduğu ifade ediliyor: «Programımıza gelince, bunları ayrıntılarıyla tanımlayabilecek durumda değilim ve koşullar bunlarda değişiklik yapabilir. Fakat en azından, Asya'daki nasyonalistlerle yakın birlik içinde çalışan ve benim de bağlı olduğum grubun yönetici düşüncelerine işaret edebilirim. Bu grup, esas olarak, aydınlardan, üniversite profesörlerinden, öğrenci ve gazetecilerden oluşuyor. Nos principes sont, du moins dans la forme, ceux du Tanzimat. Bizim ilkelerimiz, en azından biçimsel olarak, Tanzimat'ın prensipleridir. Nous voulons réformer la Turquie, en faire un pays moderne et civilisé, tout en réservant expressément 14institution monarchique et la foi religiuse. Türkiye'de reform ve böylece de saltanat kurumunu ve dinsel inancı kesinlikle muhafaza ederek, modern ve uygar bir ülke yapmak istiyoruz. Ülkemizde parlamentarizmi, vicdan özgürlüğünü, kadınların emansipatsyonunu geliştirmek ya da başlatmak istiyoruz» (*). Yakup Kadri, tüm Kemal Paşa Partisi gibi, saltanata ve islama tümüyle bağlı görünüyor; bu demecin, 1922 yılında verilmiş olduğu anlaşılıyor.

İlerde Çankaya Yaranı olacak ve 1930 yıllarının başlarında, Türkiye Komünist Partisi'nden

---

(*) Maurice Pernot, La Question Turque, Paris, 1923, s. 49.

Yakup Kadri, her başarıya yönelen devrimci türünden, kendisini ve grubunu, ortadakilerden ayırma gereği duyuyor; ancak ayrımı son derece ılımlı çiziyor. 1908 Jön Türklerini «idealist», kendilerini ise «realist» olarak göstermek istiyor. Daha sonra ayrım kabalaşıyor.

«Mais, pour le fond, nous différons d'avec les anciens réformateurs, et plus encore d'avec les Jeunes-Turcs de 1908. Ceux-ci étaint de idealistes, ou même de idéoloques; nous sommes des réalistes. Ils s'exaltaient aux idées de liberté et d'egalité, nous nous surtout de l'idée nationale».

ayrılan bu partinin iki teorisyeni Şevket Süreyya ve İsmail Hüsrev Tökin ile birlikte «Kadro» dergisini çıkararak kemalizmin kodifikasyonuna çalışacak olan Yakup Kadri'nin, en azından Tanzimat ilkelerine bir itirazı olmadığı görülüyor. Ancak bu bakış açısı, 1923 yılında ve kesinlikle Kemal Paşa Partisi'nin tüm ideologlarını veya ideolog adaylarını yansıtmıyor; siyasal kokteylde, İslamcıların yanında Türkçüler de var. Türkçüler ile İslamcılar, yenikçi psikozu içinde bulundukları Batı karşısında, Batı'dan teknikleri almakla birlikte yerel değerlere bağlı kalma konusunda tam bir görüş birliğindeler. Kafkas göçmeni Türkçü Ağaoğlu Ahmet, 1923 yılında Vatan'da yayınlanan «Gidilecek Yol» başlıklı uzunca yazısında açıkça bir Tanzimat karşıtlığını temsil ediyor. Ağaoğlu, şunları ileri sürüyor: «Malum olduğu üzere. Tanzimat devri Türkiye tarihinde idare-i maslahat usülünün hakim devridir. Devrin vermiş olduğu umumi netice malumdur. Milli hayatın herhangi bir şubesinde içinden çıkılmaz karışıklıklar, halitalar ihdas etti. Muayyen, ahenkdar bir saha ve zemin üzerinde yürümediğinden ve bütün sahaları, zeminleri yekdiğerine karıştırmak istemiş olduğundan, memleketi herhangi bir sahaya has olan faziletten, nimetten mahrum etti ve neticede milli vücut üzerine azim bir zaaf çöktü» (*). Bütün Tanzimat düşmanlığının özü budur; karışıklık ve ulusal zaaf, Tanzimat'ın günahı sayılıyor.

Beklenebileceği gibi, Ağaoğlu Ahmet, İttihat ve Terakki dönemini de kötülüyor ve şu soruyu soruyor: «Acaba biz yine aynı yol üzerinde bocalayacak mıyız? Acaba yüz seneden beri tecrübe

---

(*) Mehmet Kaplan ve diğerleri, Atatürk Devri Fikir Hayatı, Cilt 1, Ankara, 1981, s. 81.

olunan bu yolu yine aynı evhamlara kapılarak takip edecek miyiz? Yoksa kati hatveler ile azimkarane bir sebatla hedefe doğru yürüyerek memleketi nihayet bu 'halitacılıktan' kurtaracak mıyız?» Yazı, bu soru ve korkuyla sona eriyor.

Yakup Kadri ile Ağaoğlu Ahmet'in, kemalist dönemin başında karşı karşıya gelmeleri düşündürücüdür; karşıtlıkları hep sürüyor. Ancak bu sürekliliğin ortaya çıkmasından daha da önemlisi, 1920 yıllarının başlarında bir bulanıklığın ve kararsızlığın varlığının ortaya çıkarılması oluyor.

Aydın çözümlemesinde, normal zamanlarda, hiç bir zaman netlik ve arınmışlık aramamak gerekir. Bulaşıklık, normal aydının normal özelliği sayılmalıdır.

Bir tezi yazıyorum: Burjuva toplumlarda şiddetsiz bir zaman kesitinin varlığı mutlaka, kendisinden önce şiddetin varlığına ve kendisinden sonra şiddetin doğacağına işarettir.

Uzantısı tezi de ekliyorum: Şiddet, uygulayanları da arındırıyor.

1925 ve 1926 yıllarında, TKP, Şeyh Sait ve İttihat ve Terakki mensuplarına uygulanan şiddet, bir kopuşu gösteriyor. Bu kopuş ile Kemal Paşa Partisi, islamcı eğilimlerden ve bir Doğu toplumu olma tutkusundan kopuyor ve arınıyorlar.

Bunun üzerinde durmak gereğini duyuyorum; ancak bir tezi daha dillendirmek zorunluluğu var. Tez şu: Türkiye Silahlı Kuvvetleri, toplumsal felaketi önlemek amacıyla ve kendi içine yönelik bir şiddet hareketi örgütleyebildiği sürece ilerici misyonlar yükselebiliyor.

Bu tezi zenginleştirebilmek için üç örnek sunabiliyorum; birincisi, 27 Mayıs ile sonuçlanan silahlı kuvvetlerde genç subaylar hareketidir. Açıkça ordu içi ve gizli bir örgütlenmeye dayanıyor;

üst komutanları saf dışı etmeyi bir örgütlülük ilkesi sayıyor. İkincisi, Yirminci Yüz yıl'ın başlarında Meşrutiyet Revolüsyonu'nu yapan, çoğunluğu genç subay, ancak sivil-asker örgütlenmesi türünü seçen Jön Türk Hareketi oluyor. Üçüncü veya tarih sırasında birincisi ise 15 Haziran 1826 tarihinde Ordu'nun küçük bir bölümü ile tümünün ortadan kaldırılması ve asker ve subayların çok büyük bölümünün öldürülmesidir. Uzun yıllar, tarihlerde «Vak'a-i Hayriye», «Hayırlı Olay», olarak adlandırılan bu atılımla artık sermaye ile bütünleşmiş Silahlı Kuvvetler tasfiye edildi ve yeni bir yolun önündeki engeller kaldırıldı. Modern Türkiye'de, «Yeni Düzenleme», Tanzimat da denebiliyor, işte bu şiddetli tasfiyeden sonra başlayabildi.

Modern Türkiye'de ilericiliğin de gericiliğin de başlangıcı Tanzimat'tır.

Türkiye gericiliği, Tanzimat'a karşı tutum alarak kendisini formüle edebiliyor.

O günü ve o günde Mahmut'u, bilinebilen ve mevcut en eski kaynaklardan birisinden, 1882 yılında Paris'te yayınlanan «La Turquie et Le Tanzimat» kitabından aktarmak istiyorum. Engelhardt, bir yerde, şöyle başlıyor: «Il avait brusquement rompu avec les habitudes graves qui constituent en Turquie plus qu'ailleurs la veritable dignité du souvrain, en modifiant l'ancienne étiquette, en changeant d'allures, de manières et de costume. Les ministres et les ulémas au conseil pouvaient s'asseoir devant lui. Dopuis la journée du 15 juin, il ne sortait plus que vetu a l'égyptienne, il portait la barbe courte et gourmandait sévèrement les les hauts fonctionnaires qui restaint fideles à la coupe primitive» (*). Mahmut, o

(*) *Ed. Engelhardt, La Turquie et Le Tanzimat, Tome I, Paris, 1882, s. 16.*

zamana kadar hükümdarın vekarını temsil ettiğine inanılan bütün adetleri, giyimi, usülleri, hepsini değiştiriyor. Bakanlar Kurulu'nda nazırlar, Mahmut'un önünde oturabiliyorlar. 15 Haziran tarihinden itibaren, Mahmut, yalnızca Mısır usülü giyiniyor, kısa sakalla geziyor ve eski modaya bağlı yüksek kamu görevlilerini, her gördüğü yerde haşlıyor.

Daha önceki çalışmalarımda da kaydettim; Mahmut, 15-16 Haziran 1826 tarihinde şimdiki Sultan Ahmet Cezaevi'ne yakın bir yerden, Boğaz'ı dolduran asker cesetlerini seyretmeğe geldiğinde başında bir «mısri», Mısır usülü şapka taşıyor. Şapka ve giysi reformu, Mustafa Kemal Paşa'dan yüz yıl önce, Mahmut tarafından başlatılıyor.

Revolüsyon ile Restorasyon'un karıştırılması burada var; mevcut orduyu şiddet yoluyla tasfiye için gerekli fermanda, Üçüncü Selim'in canına mal olan «Nizam-ı Cedit», «Yeni Düzen», hiç geçmiyor. Engelhardt şunları yazıyor: «Evitant toute mention de la loi militaire de Selim, de l'odieux Nizam-Djehid dont il n'était, à vrai dire, que la reproduction, l'edit impérial rappelait avec complaisance les réglementb de Soliman le Magnifique et representait la création de l'armée mobile comme un retour à l'ancien ordre de choses fonde par la grand conquérant». Nizam-ı Cedit türünden gericiliğin husumetine çekmiş bir Düzen'i yeniden kurarken bile Muhteşem Süleyman'ın düzeninin restorasyonundan söz etme gereğini duyuyor.

Daha da önemlisi, Avrupalı subayları değil Mısırlı subayları, yeni Düzenleme'de danışman subay olarak kullanmayı öngörüyor. Vali Mehmet Ali Paşa, Mısır'da, merkezden çok daha önce modernizasyonu başlatıyor ve Mısır'ı, İstan-

bul'dan önce Avrupalaştırmayı deniyor; önemli başarılar elde ediyor.

Hazırlıksızlık burada var; sorun, felaketin eşiğinde olduğuna inanılan ve hiç bir yerde başarı elde edemeyen Silahlı Kuvvetler'i yeniden düzenlemektir. Eğer barışcıl olabilirse; tercih edilecektir. Eğer yalnızca bir Yeni Ordu kurulabilinirse, bununla yetinilecektir. Engelhardt'tan yeniden aktarıyorum: «Contrarirement à l'opinion de plus d'un historien, l'on ne saurait voir dans les massacres de l'Et Meidanı l'effet diretct d'un plan préconçu» (*). Daha önce At Meydanı, sonra Et Meydanı denilen ve şimdi Sultan Ahmet Meydanı olarak bilinen, Doğu Roma İmparatorluğu zamanında yeşillerle mavilerin birbirlerini öldürmelerine ve Osmanlı'nın son yüz yıllarında yeniçeri güruhunun ayaklanmalarını ve bir çok aydının katledilmesine sahne olan yerde gerçekleştirilen yeniçeri katliamının, daha önceden düşünülmüş bir planın sonucu olmadığı kaydediliyor; çatışma kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Mahmut, bir kez gericiliğin elinde ve boynuna ünlü keman kirişi geçirilmişken ölümle dudak dudağa geldi; bu kez, büyük bir cüretle hareket etmek zorunluluğunu duydu. Mahmut, Hüseyin Paşa ile birlikte, «Mahmoud, secondé par Hussein-Pacha, prit inopinément le parti d'en finir; il joua le tout pour le tout», Engelhardt'a göre, «ya hep-ya hiç» deme riskini almak zorunluluğunu duydu ve bundan çekinmedi.

Tekkelere karşı ilk savaşı başlatan da Mahmut'tur; Bektaşilik, bir esnaf ideolojisi olarak gelişti. Asker esnaflaşmıştı ve yeniçeri ocağı ile Bektaşi tekkeleri iç içe yaşıyordu. Yeniçeriliğe kininden, mezarlıklardaki yeniçeri kavuklarını bile kır-

(*) *ibid., s. 11.*

dırdığı rivayet edilen Mahmut, bütün tekkeleri kapattırdı. Bektaşiler'in bugün hâlâ Mahmut'un türbesinin önünden geçerken tükürmeleri bu nedenle başladı.

Kemal Paşa'nın, Nakşibendi Şeyhi Sait'in liderliğindeki Kürt isyanından sonra tekkeleri kapatmasının önünde ve yüz yıl öncesinde Mahmut'un Bektaşi tekkelerini kapatması var. Nakşibendi tekkeleri, daha sonra ve Tanzimat'a karşı eleştirilerle birlikte, Genç Osmanlı ya da Jön Türk devrimcileriyle birlikte devrimciler arasında da yayılmaya başlıyor.

Aydın Üzerine Tezler'in ilk dört kitabında geliştirdiğim tezleri tekrarlamak durumunda değilim; halkçılığın bir çaresizlik olduğu yolundaki tezimi yine de tekrarlıyorum. 1930 yıllarında Tanzimat Düşmanlığı sırasında Miskin Yunus ile birlikte tekkecilik kapıları yeniden açıldı ve 1960 yıllarına doğru Bektaşilik ve Halkçılık solculuk sayıldı. Marx'ın sınıf çatışmalarının geri olduğu bir dönemde mücadelenin edebi bir renk almasıyla ilgili tezlerine uygun bir gelişme ortaya çıktı.

Tanzimat Düşmanlığı, bir islamcı savdır; bunu tekrarlamaktan ve kanıtlamaktan yorulmuyorum. Resmen hükümdarın «halife» ilan edildiği bir ülkede, On Dokuzuncu Yüz Yıl'ın sonunda ve Yirminci Yüz Yıl'ın başında bir islamcı akım ortaya çıktığıysa, buna şaşırmamak gerekiyor. Halife ülkesinde islamcılık akımı, aklını kullanmak isteyen herkes için şaşırtıcı olmalıdır; düşünmenin şaşırma ile başladığı konusundaki düşüncelerimi de tekrarlıyorum.

Çok basit ve karşı çıkmaların bir bölümü cehaletten geliyor.

Tekrarlanması gerekiyor; ilericilik, işçi sınıfı ile başlamıyor. İşçi sınıfından önce ilericiler var. İşçi sınıfı ilericiliğinin bir ve çok önemli çizgisi

şudur: Kendi mantığını uygulamaya koyduğu zaman, işçi sınıfı devrimciliğinin restorasyonu olmuyor. Her revolüsyonun restorasyonu ortaya çıkıyor; işçi sınıfı revolüsyonunda, restorasyon yok ve kesinlikle karşı-devrim var.

Rusça'dan bir sözcük aktarıyorum (*). Raznoçinetz. Rusça'da iki sözcükten oluşuyor; «farklı» ve «memur» sözcüklerini birleştiriyor. «Ayrışmış-bürokrat» anlamına gelebilir; gelmiyor. Raznoçinetz sözcüğünün tam karşılığı, «aydın» oluyor; ayrışmış, eşraf ve feodaliteden kopmuş, memur, «aydın» sözcüğünün tarihsel kökenini de oluşturuyor.

Tekrarlıyorum; tarihsel olarak doğru olan mantıksal olarak da doğrudur. Çünkü, tarih ve aynı anlama gelmek üzere materyel birikim, bükan bilimsel çabaların ve tüm aklın kaynağıdır.

Newtonian aklın sürekli olmaması, tarihten değil uzay'dan doğmasından ileri geliyor.

Memur'un, küçük burjuva'nın başlattığı ilericilik; ilericiliktir. Tarih ve zaman içinde tutarlı olamadığı söylenebilir; haklılığının inkar edilmesini mümkün görmüyorum. Ancak, işçi sınıfı ilericiliğinden öncedir. Bir önceliği var. Ancak Marx'dan önce devrimciliğin olmadığını söylemenin bir bağnazlık olması türünden, işçi sınıfından önce ilericiliğin olmadığını ileri sürmek de bir kafasızlık oluyor.

(*) *Raznoçinetz, ust, raznocnihetz, intellectual not belonging to the gentry in 19th century Russian, Russko-Angliyskiy Slovar', p. 530.*

Türkler'i ilgilendirmediğini düşünmüş olmalılar; Rusça-Türkçe Sözlük'de böyle bir giriş yer almıyor.

Sovyet bilim adamları, sözcüklerin tarihiyle ilgilenmenin, artık İngilizce konuşan dünyayı ilgilendirmediğini, Türkiye'yi düşündürdüğünü bir türlü kabul etmek istemiyorlar.

Bir süreklilik var: Durgun Türkiye toplumunda, Üçüncü Selim'in uysal ilericiliğinden sonra, sınıfsal yanı kör, ancak şiddeti yüksek ilericilik Mahmut ile başlıyor. Mahmut, modernizasyon önündeki büyük engeli, orduyu, şiddet yolu ile tasfiye edince Türkiye toplumu bir ileri boşluğa düşüyor. İlericiliğin, kendine özgü bir dinamiği ve mantığı var.

Her revolüsyonun ileriye hızı düşük, geriye hızı yüksektir.

Şimdi çok sonra yazılmış bir çalışmadan aktarıyorum: «İslamcı-Garpçı bir tezde Tanzimat hareketi de yorumlanmıştır» (*). Burada bir parantez açıyorum; Batıcı olmayan Türkçülük veya Batıcı olmayan İslamcılık önemsenmeyecek kadar önemsizdir. Hepsi, bir yenikçi psikozu ile Batı'nın teknoloji ve tekniğini Türkiye'ye aktarmadan yana görünüyorlar. Sorunları, yerel değerlerin saklı tutulmasıdır; bütün itirazlar burada toplanıyor. Bu anlamda Batıcı olmayan bir Türkçülük veya Batıcı sayılmayan bir İslamcılık, ya geliştirilemiyor ya da etkin olamıyor.

Tarık Zafer Tunaya'dan aktarmayı sürdürüyorum: «Filhakika, Tanzimat erkanı, milletin tabii inkişaf kanunlarını gözetmeksizin, şarklıyı ve Şark'ın ruhi durumunu, zihniyetini tetkike yanaşmıyan, Garpreset'lerdir. Avrupa'nın bu tutkunları, Avrupa'yı körü körüne taklit ve oradaki müesseseleri idhal edince, derhal Avrupa kadar yükseleceğimizi zannetmek gafletine düşmüşlerdir». Bunlar, Zafer Tunaya'nın özgün düşünceleri değil, Tunaya tarafından, Meşrutiyet döneminin önde gelen islamcısı Şemsettin Günaltay'ın «Zulmetten Nura» adlı kitabında ileri sürdüğü düşüncelerin bir özeti oluyor.

(*) Tarık Z. Tunaya, İslamcılık Cereyanı, İstanbul, 1962, s. 76.

«İslamcı-Garpçı, Tanzimat devrine artık nihayet verilmesini isteyen kimsedir». Bu sav, Genç Osmanlılar ile birlikte doğuyor ve Jön-Türk ile gelişiyor. Mütareke Dönemi'nde islamcılık bir siyasal akım olarak ortaya çıkıyor; tek çizgisi Tanzimat Düşmanlığı oluyor. «Mesele daha da şümullendirilmiştir. Yine olayların tepkisi altında, Tanzimat bütün dertlerimizin sebebi addedilmiştir» (*). İslamcıların ve gericilerin bir tek notası var; Tanzimat'ın bütün dertlerin tek nedeni olduğunu tekrarlayan tek sesli bir müziğin sahibidirler.

Kemalizm'in bir büyük başarısına işaret etmek durumundayım; radikal bir islamcı görüş ile bir komünist ideolojisinin oluşmasını önleyebildi. Kemalizm, hem radikal komünizmi ve hem de radikal islamcılığı önledi; komünizmi ve islamı asimile etti.

Kemalizm, komünizmi ve islamcılığı, kendisine benzetti.

Uzun yıllar Türkiye'de komünist ideolojinin gelişmemesi gibi islamcı düşünce de açıkça ortaya çıkamadı. İslamcı düşüncenin kendi formülasyonunu arayışı, bir yandan nesnel gerekçelerle ve diğer yandan da Osmanlı paşalarının soyundan gelmeyi önemli sayan Mehmet Ali Aybar'ın liderliğinde Türkiye İşçi Partisi şemsiyesi altında kemalizm'e yöneltilen eleştirilerin yarattığı rahatlık ortamında gelişti. Sezai Karakoç, islamcı düşüncenin formülasyonuna çalışanlardan birisidir ve şunları ileri sürüyor: «Tanzimat, kısa zamanda, dış etki ve eritilmiş iç yabancı unsurların çalışmaları ve düşünce kurumlarımızın zayıflığıyla, ufak bir kaldırış ve yön değiştirilişle, bir 'iç ve köke dayanan yenilenme' olmaktan çıkmış

(*) *ibid., s. 77.*

ve dışa dönüşme'ye, benliği yitirme'ye ve kültür ve medeniyet değişimi'ne yol vermiştir. Kalb, ciğer, mide ve barsakların dışarda, deri, el, tırnak ve ayakların içerde olması gibi garip bir iç-dış değişimine uğrar Türk toplumu» (*). Türk gericiliğinde, Tanzimat hep böyle algılanıyor. Tanzimat Düşmanlığı, hep böyle formüle ediliyor.

Tanzimat yenilikçileri hem düşmanlarını yaratmaya ve hem de yorgun düşmeye mahkumdurlar; hiç bir tabanları yoktu. Bir Doğu toplumuna, bir geri yapıya, yalnızca bu yapının yaşam süresini uzatabilmek için, Batı'da buldukları ve Batı toplumunun üstünlüğünü sağladığına inandıkları kurumları, radikal bir biçimde, aktarmaya çalıştılar; maddi tabandan yoksun kaldılar.

Mareşal Moltke, bir genç subay olarak bulunduğu Türkiye'den yazdığı mektupların birisinde, «Sultan Mahmut, milleti arasında, bu yenileşme hareketinde idare edici ya da yardımcı olarak yanına alabileceği aydın bir insan da bulamadı» diyor (**). Yenilik peşindeler ve yenilikçi aydınları bile yok. Bir tek şansları var, Aydın Üzerine Tezler'in önceki kitaplarında geliştirildi; yanlarında olduğu kadar karşılarında da aydın kıtlığı var.

Aydın aklındaki bilgiyi en çok bilen insandır.

Yenilikçi aydının azlığında aydın kıtlığı büyük bir şans oluyor. Bu, geçmiş düzeni aklında koruyan insan sayısının da azlığı anlamına geliyor. Yine daha önce geliştirilen tezleri hatırlatmak gereğini duyuyorum; 1826 yılına kadar uzanan bir iç savaş yaşanıyor. İç Savaş'ta en çok seçkin ve bu arada aydın kırılıyor.

(*) Sezai Karakoç, Mehmet Akif, İstanbul, 1978, s. 7.

(**) Feldmareşal H. von Moltke, Türkiye Mektupları, İstanbul, 1969, s. 280.

Mahmut, temellerini atıyor. Mecit ve Aziz sürdürüyorlar. Tabandan içlerini değiştiremedikleri insanın önce biçimini değiştirmeye başlıyorlar; ilk «resim», ilk «tiyatro», ilk «roman», ilk «ciddi» gazete, ilk «siyasi parti» ve ilk «balo», ilk «dans» ve ilk olarak düşünülebilecek ne varsa, Tanzimat ile Türkiye'ye giriyor. Bu kadar değil; modern Türkiye tarihinde ileriye dönük bütün ilk'leri başlatanların hiç bir dayanakları yok; Reşit, Âli ve Fuat, büyük devletlerin «düvel-i muazzama» elçiliklerine dayarak hayatta kalmaya çalışıyorlar.

Bunlarınki, sırat köprüsünde dans etmeye benziyor. Yüzeysel, kolaycı, sarhoş masası şakalarını ciddi yazılarına alan Türkiye aydınının, o zaman Türkiye'de görev yapan büyük devlet temsilcilerinin övünme dolu anılarını aktarmaları bir kenara atılacak olursa, Büyük Reşit Paşa'nın, On-Dokuzuncu Yüz Yıl'ın ortasında Kod Napolyun'u medeni yasa olarak Türkiye'ye trasplante etmek isteyen Âli Paşa'nın, Galatasaray Lisesi'nin kurucusu Keçecizade Fuat Paşa'nın, büyük devletlerden rüşvet aldıklarını veya kendi inançlarının önüne büyük devletlerin çıkarlarını koyduklarını gösteren en küçük bir işaret görmedim. Burjuva kurumlarını eğilim gösteren Osmanlı paşaları ve Osmanlı reformatörleriydiler.

Mithat, ilk ciddi ve örgütçü Osmanlı devrimcisidir. Türkiye tarihinde öğrenci eylemini politika sahnesine sokabilen ve bundan ilk olumlu sonuçlar alabilen Mithat Paşa oldu. Mithat, kesinlikle azınlık burjuvazisinin temsilcisi ve sözcüsüdür; uzun yıllar görev yaptığı Doğu Avrupa'da azınlık burjuvazisiyle yakın ilişkiler kurdu. Birinci Meşrutiyet, Türkiye'de bir azınlık burjuvazisinin ihtiyacıdır ve Mithat, bunun için müslüman Türk üniversite öğrencileriyle, suhteler,

işbirliği yaparak Aziz'i tahttan indirdi. Yerine geçirilen Murat'ın akıl dengesinin bozukluğu kesinlik kazanınca çok kısa bir zaman içinde, modern bir Osmanlı prensi izlenimini veren ve Mithat Partisi ile yakın ilişkiler içinde bulunan Hamit tahta çıkarıldı.

Hamit, Mithat'ın örgütçülüğüyle ve zamanın üniversiteleri olan medrese öğrencilerine, suhtelere dayanarak tahta çıktı; Mithat'ı boğdurttu ve suhtelerin kökünü kazıdı. Türkiye'de modern eğitimin temellerini Hamit attı; bunda, kendisini tahta çıkaran suhtelerin ideolojik ocakları medreseleri tarihe gömmek ve böylece, tahttan indirilişinin yollarını kapamak isteğinin önemli katkısı var.

Kırım Savaşı, Türkiye'nin dış politikasında, daha doğrusu yüz yıldan uzun bir zamandır Türkiye'nin değişmeyen dış politika doktrininde önemli bir başlangıç ve başarı noktasıdır. Türkiye'nin dış politika doktrini, Kuzey'e saldırı düzenlendiği takdirde mutlaka Batılılar tarafından desteklenece ği savına dayanıyor (*). Kırım, 1854-1856, Türkiye'nin bu doktrininin bir dünya savaşı yaratmasına tanık oluyor; zamanın bütün güçlü Batı Devletleri Türkiye ile birlikte Rusya'ya karşı savaşıyorlar ve Türkiye'nin Rusya Savaşı'nda taraf oluyorlar.

(*) 93 Harbi, 1877-78 bu doktrinin tam bir başarısızlığıdır. Türkiye, beklediği desteği göremedi. 1914 yılında, aynı doktrin ile ve bu kez, İngilizler'e karşı hareket edildi. Felaket getirdi. 1877-78 ve 1914-1918 felaketleri, 1939 yılında Türkiye'yi daha temkinli harekete zorladı. Ancak sıcak savaştan sonra bir Soğuk Savaş yaratmada Türkiye'nin ve dış politika doktrininin önemli katkısı oldu.

Türkiye Üzerine Tezler'de birinci Soğuk Savaş'ın yaratılmasında Türkiye'nin rolünün pasif değil, son derece aktif olduğunu gösterebildim.

1877 yılında aynı doktrini uygulamaya koymaya çalışmak, Mithat'ın büyük yanılgısıdır; Hamit'in böyle bir savaş için istekli olmadığını gösteren işaretler bulunuyor. Bu Savaş, 93 Harbi, Büyük Devletler'in Osmanlı Devleti'ni ayakta tutma politikalarının sona erdiğini ve balkanlardaki burjuvazinin ayrı ayrı bağımsız devletler kurma aşamasına geldiğini gösteriyor. Bir mesaj var: Elçiliklere ve azınlık burjuvazisine dayanan yenilikçilik sonuna geliyor.

Her yenilik hareketi bir dayanak bulmak durumundadır.

Halkçılık çaresizliktir; bunu ileri sürerken anlatmak durumunda olduğum tez burada yatıyor. Yenilikçiler, halka yönelmek zorunluluğunu duyuyorlar. Halk ise dinseldir.

Bir aktarma yapıyorum: «İttihad-ı İslam'ı bir devlet politikası haline Abdülhamid'in getirdiğinde şüphe yok. Fakat bir islamcılık fikriyatı, ancak Abdülhamid tahttan uzaklaştırıldıktan sonra yapılabilmiştir» (*). Bir Tanzimat Prensi olan Hamit'in zamanında islamcılık bir ideoloji olarak doğmaya başlıyor.

Sultan'ın halife sayıldığı bir toplumda islamcılığın bir kurtuluş ideolojisi olarak çıkması, düşünsel platformda, bir sapma'dır ve üzerinde düşünülmesi gerekiyor. Tanzimat'ın etkisinin derinliğini ve halklaşmanın doğal uzantılarını gösteriyor.

Aynı kaynaktan ve İsmail Kara'nın giriş yazısından aktarmayı sürdürüyorum: «İzlenen İttihad-ı İslam politikası dışta tutularak Abdülhamid dönemi gözden geçirildiği zaman, orduda ve özellikle eğitim alanında batılı tarzda en büyük ve

---

(*) İsmail Kara, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Cilt I, İstanbul, 1987, giriş, s. XXIX.

yaygın modernizasyonun, batılılaşmanın, bu devirde yürütüldüğü de görülür». İslam düşüncesine bağlı bir kalemden çıkan bu değerlendirmenin, Aydın Üzerine Tezler'de şimdiye kadar geliştirilmiş olan tezlerle aynı yönde olduğunu yazabiliyorum. Şunu da aktarabiliyorum: «Bu modernizasyonun neticeleri ve insan unsuru olarak verimleri Abdülhamit'in sonunu hazırladığı gibi, kendisinden sonra islamcılık siyaseti ve fikriyatı yapmak isteyenlerin işini de büyük ölçüde zorlaştırmıştır». Bundan sonra, 1930 yıllarına gelebiliyorum.

Ancak, Hamit'in müstebit bir reformatör olduğunu tekrarlamak durumundayım. Mustafa Kemal, dünyaya geldiği zaman Hamit saltanatını perçinleme aşamasındaydı; Mustafa Kemal, hamitizmin bir öğrencisi olarak büyüdü. Hamit, açmış olduğu modern okullarda yetişen genç Harbiyeli ve Tıbbiyeliler tarafından tahtından uzaklaştırılıncaya kadar hiç bir devrimci ve anti-hamit bir örgütlenme ya da hareket içinde olmadı. İngilizler'e karşı korkudan gelen bir saygıyı ve güvensizliği, Rusya'yı tahrik etmeme politikasını, masonları düşman saymayı, hep hep öğretmeni Hamit'ten öğrendi.

Mustafa Kemal'in öğretmeni müstebit bir reformatör idi. Bu, Kemal Paşa'nın ufkuna bir sınır çizdi. Kemal Paşa, miskin Yunus Emre edebiyatıyla kapattığı tekkelerin önce pencerelerini açtı. Kemalist islâmcılar, Hamit hayranlığı ile Mustafa Kemal sevgisine bir pencere açtılar.

Kemal Paşa, 1930 yıllarında başlattığı Tanzimat Düşmanlığı ile hem ufkunun sınırlarını belli ediyordu ve hem de Meşrutiyet Dönemi'nin Şemsettin Günaltay türü Batıcı-İslamcıları'na bir köprü kuruyordu. Kemalizm, doğarken, Tanzimat Düşmanlığı ile islamcıları ve halkçılık ile de ko-

münistleri benzetiyor ve kemalizm içinde asimile ediyordu.

Kemalizm, Tanzimat Düşmanlığı ile sağ kanadını ve halkçılık ile de sol kanadını besliyor.

Kemalizm'in en büyük başarısı, radikal bir solun ve islamcı ideolojinin gelişmesini önleyebilmesinde somutlaşıyor; her ikisinin toprağını da kıraçlaştırıyor (*). Köken olarak düşünme ve çözümlemeyi reddeden bir niteliği olduğu için, islamcılık, kendi geliştirmelerini bile kemalizmden ve kemalizmle bütünleşen soldan bekliyor ve alıyor.

Buraya gelince artık Tanzimat Düşmanlığı'nın, tam olduğundan emin olamadığım ancak mümkün olan ölçüde kısa bir kronolojisini yapmak istiyorum; kuşkusuz, Kadro Dergisi bir başlangıç oluyor. Falih Rıfkı Atay ise, çok daha uygun düşüyor ve aktarma şöyle başlıyor: «İyi bir Tanzimat ve Meşrutiyet marşı da ancak şu cümle ile başlayabilir: 'Biz rahat etmek istiyoruz'. Ve şöyle uzatılabilir: 'Deri çarık değil, dövme köseleden pabuç istiyoruz. Dekomte, ütü, çek, rant, asfalt, zil, tübik, klak, maroken istiyoruz» (**). Tanzimat'çıları bunları istemiş olduğu için eleştirdikten sonra devam ediyor: «Genç Kemalist, istatokoçu, rahatçı ve rantçı Tanzimat ve Meşrutiyet efendisinin omuzuna vurarak, 'Korkma, din-

---

(*) İsmail Kara, Cumhuriyet döneminde islamcı düşüncenin kısırlığını şöyle özetliyor: «Nurettin Topçu'nun genel olarak İslamcılardan farklı bir şekilde tasavvuf düşüncesi için geliştirdiği bakış açısı ile Batı medeniyetine yönelttiği tenkitler dışta tutulursa, İsmet Özel'e gelinceye kadar Cumhuriyet devrinde var olan İslamcılık düşüncesinde önemli ve farklı bir düşünce, bir değerlendirme vücut bulmamıştır».
ibid., s. VI.

(**) *Falih Rıfkı, Kuvayı Milliye, Kadro, Yıl, 1933, Sayı 16, s. 12.*

le' diyor. 'Biz, Türkiye için bir örnek arasaydık, bu örnek Fransa da olsa, İsviçre de olsa, Rusya da olsa, Almanya yahut İtalya da olsa, ancak sizin gibi birer maymun *ve sizin gibi birer* papağan *olurduk». Çok güzel; yukarda özetlemeye çalıştığım islamcı eleştiri ile en küçük bir ayrılık göstermiyor. «Maymun» ve «papağan» suçlaması, Hamit zamanından beri, Ahmet Mithat Efendi'nin ünlü romanından beri, Tanzimat Düşmanlığı'nı körükleyebilmek için en çok kullanılan malzeme oluyor.*

Bu eleştiri, sürpriz olmamalı, hiç bir nesnel dayanağı olmayan bir halkçılık edebiyatı ile de süsleniyor. Falih Rıfkı, aynı yazısında, devam ediyor: «Türk ihtilalinin bir de ismi vardır. Onun ismi, Kuvayı Milliye'dir. Ben Kuvayı Milliyeci'yim. Kuvayı Milliye'de bir milli kurtuluş ihtilalinin hiç bir unsuru eksik değildir. Şuuru tamamdır: Ne kurtaracağım, neyi ve kimi kurtaracağını, nasıl ve niçin kurtaracağını bilir. Kuvayı Milliye, coğrafya için, Saray ve Kapı için değil, bir halk için dövüşen ihtilalin adıdır». Kapı'dan sultanın kapısı anlatılmak isteniyor; bilgisizlik üzerine kurulu bir Tanzimat kötülemesi, üstü kapalı bir sınıf düşmanlığına dönüştürülmek isteniyor.

Bilimsel ve açık sınıfsal olamadığı sürece demogojik olmak zorundadır. Yine Kadro'dan ve «İnkılap ve Köy» yazısından aktarıyorum: «Saray'ın da, Tanzimat'ın da, Meşrutiyet'in de köye gönderdiği adamın faaliyet sahasındaki manzarası şudur: Kuzu, *avrat» (*). Kemalistler, Tanzimat kötülemesinde, Tanzimatçılar'ın belki hiç gitmedikleri köye «avrat» bulmak için gittiklerini ileri sürecek kadar ölçüyü kaçırıyorlar. Dünyanın*

(*) T. Hayrettin, İnkılap ve Köy, Kadro, Yıl 1933, Sayı 20, s. 31.

her yanında, «avrat» bulmak isteyenler köyden kente gelirken, Tanzimatçılar burada da ters işliyorlar ve kemalizmin oluşma sürecinde, «avrat» için ve kuzu yemeye köye gönderiliyorlar. Terslikleri bu kadar değil ve devam ediyor: «Osmanlılardan realiteye en çok yaklaşan Mithat Paşa'nın bile, mesela köy sandıkları, başkalarına bizden daha çok yaradı». Mithat Paşa'nın şimdiki Balkan topraklarında valilik yaptığı sırada kurup geliştirdiği biriktirme sandıkları kurumunun bu toprakların Türkiye'den kopması nedeniyle yararlarının Balkan toplumlarına içerilmesini bile Mithat Paşa'nın kusuru sayabiliyorlar. Halkçılık, demogoji ve şovenizm ile birlikte geliştiriliyor.

Yahya Kemal'in 1936 yılında yazdığı bir makale üzerine başlayan «Mektepten Memlekete» rüzgarı üzerinde durmak istemiyorum; başka çalışmalarımda ayrıntıyla ele alındı. Ancak Yahya Kemal'in başlattığı edebiyat tartışması, aslında Tanzimat tartışmasıyla aynı temele oturuyor; tartışmanın tarafları aynıdır. Bunu, Yahya Kemal'in makalesinin yayınlandığı derginin ikinci sayısında çıkan Peyami Safa'nın yazısından aktarmalarla gösterebilirim; denemek istiyorum. Peyami Safa, yazısına, «memlekette edebiyat isteyenlerle edebiyatta memleket arayanlar, iki ayrı fikir grubuna mensup görünüyorlar» (*). Zamanında edebiyat beğenisi yüksek olan Peyami Safa, bu ayrılığı doğru bulmuyor ve yatıştırmaya çalışıyor.

Bir taraf, Peyami Safa'nın yumuşatarak özetlemesine göre, şunu savunuyor: «Memlekette edebiyat isteyenlere göre bizim faziletimiz, kültür ve

---

(*) Peyami Safa, Memleket ve Edebiyat, Kültür Haftası, Yıl 1936, Sayı 2.
Mehmet Kaplan ve diğerleri, Atatürk Devri Fikir Hayatı, Cilt II, Ankara, 1981, s. 155 ve sonrası.

medeniyet değiştiren Ruslar, Japonlar gibi, hususidir. Vaka-i Hayriye'den beri biz yeni bir medeniyete intibak devri geçiriyoruz. Bu intibak, milli hüviyetimizi silerek şahsiyetimizin köpürmesine mani olacak bir taklit safhasında kalmadığı müddetçe garp örneklerine sık sık bakmaktan niçin korkalım? Hatta garbı meşketmekte geç kalmış olmamız endişesi, her türlü milli korkularımızı bastırır: Daha dünya klasiklerini tercüme etmiş değiliz, daha çırağı olduğumuz garp marifetinin eşiğinde sayılırız, tam içeriye ayak atacağımız bir devirde, milli endişelerle geri çekilmek, her manasiyle geri gitmek olacaktır». Bir taraf, yerel değerleri estetik ölçü yapma gerekçesinin arkasında geri adım atmayı görüyor.

Yumuşatarak karşı görüşü de şöyle özetliyor: «Edebiyatta memleket arayanlara göre de edebiyatın her şeyden önce milli bir estetik çerçeve içinde kabul edilmesi lazım gelen bir mefhum olması, beynelmilel kıymetlerle münasebete mani değildir. Ancak bu münasebet, edebiyatta memleket manzarasını silerek yerine hudutsuz bir yabancılık aşkı dolduracak dereceye varmamalıdır». İki taraf arasında bir kopukluk değil köprü resmetmeye çalışıyor.

Peyami Safa, Yahya Kemal'in yazısını da yumuşatmak gereğini duyuyor ve şunları yazıyor: «Görülüyor ki, iki tarafın fikirleri arasında fark edebiyat ve memleket kelimelerinin takdim ve tehirlerinden ziyade, asıl bir derece meselesi üstünde kalıyor. Bizim bu dereceye karşı hassasiyetimizi geçen sayıda yeniden tazeleyen Yahya Kemal, bir fikir sahibi olmaktan ziyade bir dikkat ve iştiyak sahibi olarak çok haklıdır. Zira fikir olarak hiç bir memleketçi tasavvur edilemez ki, bizim beynelmilel kültüre arka çevirmemizi istesin; keza hiç bir edebiyatçı da tasavvur edilemez

ki - hatta Marksist bile olsa - edebiyatımıza Türk hava ve manzarasının, Türk tabiat ve ikliminin, Türk mizacının girmesini istemesin. Yazısında bu her iki noktayı da işaret eden Yahya Kemal, sadece ifratları önlemek için bir vezin ve ayar tavsiye etmiş görünüyor». Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nu yazmış ve bunu Nazım Hikmet'e ithaf etmiş olan Peyami Safa, aşırı bir yerellikten korkuyor ve önlemeye çalışıyor.

Yazısını şöyle tamamlıyor: «Genç Türk edebiyatı fena manasıyla kozmopolit olmaktan çıkalı hayli zaman vardır. Eğer edebiyatımızda memleket arayan bazı edebiyatçılarımız bunun farkında değillerse, bu, belki de yine garp edebiyatıyla bizzat fazla meşgul olarak Türkiye'deki harp sonu neşriyatını takip etmedikleri içindir. Bu takdirde şikayetlerinin mevzuu yine kendi nefisleri olmak lazım gelir». Yerelleşmenin farkında görünüyor ve «vakası tamamen, hiç değilse kısmen Anadolu'ya veya Trakya'da geçmeyen bir romanımıza pek az tesadüf edilir» diyor. Hiç bir biçimde etkili olamıyor.

Çünkü Türkiye ve yöneten kemalistler, bir Tanzimat Düşmanlığı'na mahkum görünüyorlar. 1930 yıllarında Türkiye'de en çok bir revolüsyonun edebiyatı ve coşkusu yaşanıyor; alttan alta restorasyonun dinamikleri güç kazanıyorlar.

Bir ideolojiyi, bir bütünün içinde simetrik konumlu ve birbiriyle uyumlu, ölümcül dengesini bulmuş düşünce yumağı olarak görmüyorum. Bir bütünün, bir atomun içinde düzensiz hareket eden, ancak yine de yeteri kadar açık bir bakış açısı sağlayan düşünce vektörlerinin toplamı olarak görüyorum.

Tanzimat Düşmanlığı, halkçı ve buradaki anlamında köycü bir ton ile kendisini zorluyor.

Burada bir parantez açarak bir bulgumu kaydetmek istiyorum; aydın tezlerini geliştirirken, çok fazla anı ve mektup okumak durumunda kaldım. Hiç kimsenin ilgilenmediği dergi kolleksiyonlarını incelemek zorunluluğunu duydum. Bütün bu okuma ve incelemelerim karşısında, son derece iki yüzlü ve son derece hedonist, bütün içiyle tutucu, Batı ekinini ancak yüzeysel olarak bilen, yoğun bir kültürlülük görüntüsü ile büyük bir cehaleti savunan, kendileri de son derece cahil, iki çift kardeş gördüm; Eyüboğlu ve Dino Kardeşler. Rejimin, direnişi kırmak istediği her yerde Eyüboğlu ve Dino Kardeşler var ve üstelik ilerici kamptalar.

Dino ve Eyüboğlu Kardeşler, Türk tutuculuğunun Truva atlarıdırlar.

Truva Atı'nda atın içinde saklanan insandır. Eyüboğlu ve Dino Kardeşler'de insanın içinde saklı olan yalnızca attır. Bütün incelemelerim sonucunda bu iki çift insanı yalnızca abur cubur topladıkları hazzı sürekli geviş getirirken algılayabiliyorum.

1930 yıllarının başlarında, kemalizmin kodifikasyonu için çıkarılan Kadro Dergisi'nde Falih Rıfkı türünden «Çankaya Yaranı» imzalarla, Tanzimat'a karşı ilkel ancak son derece ateşli bir saldırı başlatılınca arkasının gelmesine şaşmamak gerekiyor; 1930 yıllarının sonlarına doğru hücum, sanat ve bilim erbabına geçiyor. Türkiye Komünist Partisi'nin, artık tarihini daha net bir biçimde saptayabiliyorum, 1937 yılında kendisini biçimsel olarak da tasfiye etmesi ve kadrolarını kemalist tek fırka içinde eritme kararı alması işleri daha da kolaylaştırıyor.

Nazım Hikmet'in, Resimli Ay'da başlattığı «Putları Yıkıyoruz» kampanyası bir başlangıç mı oluyor; Nazım Hikmet, Hilmi Ziya Ülken, Muzaf-

AĞAÇ'IN TANITIMI

1936 yılında, Celal Bayar'ın İş Bankası'ndan verdiği parayla, ayrıca sürekli İş Bankası ve Sümerbank ilanlarıyla Necip Fazıl'ın yönetiminde Ağaç Dergisi çıkıyor. Ünlü ressam ve Münevver'in Nazım Hikmet'ten önceki eşi Nurullah Cemal Berk, üçüncü sayısındaki yazısına şöyle başlıyor: «Bugünkü Türk fikrinin mümessili ve koruyucusu olmasını istediğimiz Ağaç'ın plastik sanatlar kısmının bana tevdi edildiği haberi, içimde, korku ile karışık garip bir his uyandırdı». Yazıda şunlar da var: «Sanıyorum ki, Ağaç, fikir hayatımızda bir çığır açacak». Gerçekten de kemalizmin, kendi ideolojisini, Kadro'dan sonra, bu kez Necip Fazıl'ın liderliğinde bir ekibe verdiği anlaşılıyor.

Herkes var; Nazım Hikmet'ten başka herkes buraya üşüşmüş görünüyor. Nazım'ın sevgilisi Münevver'in Nazım Hikmet'ten önce evlendiği Nurullah Berk'ten başka, ilk eşi Nüzhet'in kocası Servet Berkin de yazarlar arasında yer alıyor.

Politik ve polisiye barometreyi koklayarak buradan aldıkları duyulara göre Nazım Hikmet Partisi ile karşıt Parti arasında mekik dokuyan Eyüboğlu ve Dino Kardeşler hiç kuşkusuz, Necip Fazıl'ın baş yardımcıları arasında yer alıyorlar. Bunlar için önemli olan hazzı maksimize ve zahmeti minimize etmektir; Nazım olmazsa, Necip olur. Necip de olmazsa Yahya Kemal hazır bekliyor.

Ağaç'ın gövdesi ve dalları Necip'tir. Başyazıdan başka her türlü yazı yazıyor. Birinci sayıda bir de başka bir gazetede yayınlanmamış yazısının yer aldığı görülüyor.

Ağaç'ı tanıtıyorum. Kapak sayfasının birinci sayısının «yazıcılar» listesini ve yine birinci sayıda yer alan Necip'in «Hırsız, Polis ve Komünist» yazısını aktarıyorum.

I — Birinci Sayı Kapağı

A Ğ A Ç

SANAT - FİKİR - AKSİYON

Adımız ..... *Necip Fazıl KISAKÜREK*
Yağmur Duası *Ahmet Kutsi TECER*
Sanat Dünyası ..... *Mustafa ŞEKİP TUNÇ*
Yolculuk ..... *Necip Fazıl KISAKÜREK*
Benzeyişlerimiz ..... *Abdülhak Şinasi HİSAR*
Romanımızın Hali ..... *Burhan TOPRAK*
Roman (Le Roman) ..... *Burhan TOPRAK*
(François MAURIAC)
Şarlo ve Son Filmi ..... *Fikret Adil KAMERTAN*
Hırsız, Polis ve Komünist *N.F. KISAKÜREK*
Kafa Kâadı *Sabahattin ALİ*

ANTOLOJİ VE DOĞURDUĞU MESELE —
MECMUA YAĞMURU — RUSYA —
OKUYUCUYA MAHREM BİR KAÇ SÖZ

14 Mart 1936

II — Birinci Sayının Yazıcılar Listesi

ALFABE SIRASI İLE YAZICILAR

ADALI (Sait Faik) *KESKİNOĞLU (F. Ömer)*
AĞAOĞLU (Samet) *KISAKÜREK (N. Fazıl)*

ALTAR (C. Memduh)	*MAY (Ertuğrul Muhsin)*
ALİ (Sabahattin)	*RADO (Şevket Hıfzı)*
ARCAN (İ. Galip)	*SABA (Ziya Osman)*
BERK (N. Cemal)	*SAFA (Peyami)*
DRANAS (A. Muhip)	*SAYGIN (Ahmet Adnan)*
EYİBOĞLU (B. Rahmi)	*TANPINAR (A. Hamdi)*
EYİBOĞLU (S. Rahmi)	*TARANCI (Cahit Sıtkı)*
FER (Muslih)	*TECER (Ahmet Kutsi)*
FIRATLI (H. Vedat)	*TOPRAK (Burhan)*
GÜNEY (A. Gaffar)	*TUNÇ (Mustafa Şekip)*
HİSAR (A. Şinasi)	*TÜLBENTÇİ (F. Fazıl)*
KAMERTAN (F. Adil)	*ÜLKEN (Hilmi Ziya)*
KATIRCIOĞLU (Miraç)	*YETKİN (Suut Kemal)*

RESİM YAPACAKLAR: *Abidin DİNO - Arif DİNO - Bedri Rahmi EYİBOĞLU - Nurullah Cemal BERK Refik EPİKMAN*

III — Birinci Sayıda Necip Fazıl'ın İkinci Başyazısı

HIRSIZ, POLİS VE KOMÜNİST

[Necip Fazıl Kısakürek bir İstanbul gazetesine iki günde bir fıkralar yazacaktı. Bir kaç fıkrası çıktı. Sıra aşağıdaki fıkraya geldi. Necip Fazıl Kısakürek yazısını gazetenin müdürüne verdi. Bu zat «Ben komünist müşterilerimi kaybedemem» diye bu yazıyı koyamayacağını söyledi. Bu suretle neşredilemeyen yazıyı şimdi okuyunuz:]

Polis meydandadır. Hırsız gizlidir.

Polis cemiyetin kötüye karşı nefret ve şiddetini temsil ettiği için apaçık iş görür. Bu aşikârlığı ifade için de üniforma giyer ve gece fenerlerinin altında kolunu sallaya sallaya dimdik gezer. Çünkü hak ve kuvvet akar sular gibi açık ve her yana dikdiği nöbet kulübeleri ve karakollar da çeşmeler ve sebiller kadar boldur.

Hırsız, polisin belli olduğu derecede gizlidir. İnsanların, evlerine hava ve güneş girsin diye açtıkları

pencerelerden girer ve duman çıksın diye kurdukları bacalardan süzülür. Bu bakımdan hava, ışık ve dumandaki elastikiliği andıran bir çevikliği, bir fevkalâdeliği vardır.

Daima tabiinin üstündeki tecellilere âşık, daima hakikatın maverasına hasretli, daima esrarlının vadettiği ihtimale tutkun insan ruhu, gizliyi nerede bulursa alâkalı ve cazibeliyi de orada bulur.

En basitinden, en giriftine kadar her insan için bu böyledir ama, olgun insanla ham insan arasında şu fark vardır

Olgun insan, gayesi öz cazibeden ziyade evimizdeki kilimden başka bir şey olmayan hırsızın iç yüzile, vazifesi tutmak ve cezalandırmaktan başka bir şey olmayan polisin cazibeden vareste dürüst çehresini görebildiği halde, ham insan, cazibesi hilesinden doğma hırsızı bir kahraman ve cazibesizliği vazifesinden gelme polisi bir âciz farzeder.

Bilmez ki hırsızdaki bütün fevkalâdelik aslının değil tarzının eseridir. Çarşı ustalarının ihtiyar Amerikalılara yutturmak için bir saniyede yaptıkları on bin senelik tarihî taşlar taklidinden daha adi olan bu zanaat hilesini ne kadar anlatsanız gene tesirini kúş beyninden söküp atamaz.

Komünistin doktrinlerile şu anda işimiz yok. Yalnız onu büyük ve bilgisiz kalabalığa sempatik göstermekle doktrinlerinden çok fazla iş gören bir makyaj oyununa işaret etmek istiyoruz.

Üstü çöp ve mısır koçanile dolu haliç akıntıları gibi bir yerde ancak hafif insanları sürükleyen menfi bir cereyan gördünüz mü hemen dikkat ediniz :

Etrafa yaydığı cazibe dalgası, mayasındaki doğruluk ve güzellik cevherinden mi, sırtındaki fantoma elbisesinin büyüsünden mi geliyor?

Necip Fazıl KISAKÜREK

fer Başoğlu, Nurullah Ataç ve hiç kuşkusuz, Sabahattin Eyüboğlu, 1938 yılında «İnsan» adıyla bir yeni dergi çıkarmayı planlıyorlar. Nazım Hik-

met, ansızın hapse konulunca, «İnsan» Dergisi, Nazım'sız çıkıyor; diğer çalışmalarımda sözünü ettiğim bu dergiden ve yayınlarından, ne yazık, burada yeniden söz etmek durumundayım.

Ancak bir geçiş gerekiyor; araya «Ağaç» giriyor. Ağaç'tan çok az söz ediliyor; bir sapmadır. Sapma olan, çok söz edilmesi gerekirken hiç söz edilmemesi oluyor ve her zaman sapmalar üzerinde düşünmek bilimsel arayışın başlangıcı işlevini görüyor.

Sağ, Ağaç dergisinin üstünü örtmek istiyor; Nazım Hikmet'e rakip olarak çıkarmak istedikleri ve bir düşünür durumuna getirmek istedikleri Necip Fazıl'ın kemalizmin elinde bir aparatçik, aygıtın yalnızca bir vidası, olduğunu çok açık bir biçimde ortaya koyuyor. «Sol», Ağaç'ı unutmak istiyor; çünkü daha sonra solun kutsal yaşlıları yapılan bir yığın isim, hedonist Eyüboğlu Kardeşler, hedonist Dino Kardeşler, korkak ve ürkek, ürkerek sezdirebildiği halk sevgisini halka bir lütuf olarak sunan Sait Faik ve diğerleri, en verimli ve en geç yaşlarında, Necip Fazıl'ın liderliğinde, kendilerine sağ bir sığınak arıyorlar.

Necip Fazıl'ın iki can yoldaşından birisi, Ataç'ın komik şair dediği Ahmet Kudsi Tecer, bu sıralarda köylü şair arayışı için Anadolu'ya sefer yapıyor; diğer can yoldaşı Burhan Toprak da miskin Yunus'un açılımını yapmakla meşgul görünüyor. Kemalizmin yeni ideologu Necip Fazıl ise, 1936 yılında, Ağaç'ta şunları yazıyor: «Tanzimat, Türk Orta Çağ cemiyetinin tam bir 'merkez sıklet' kanunile ve asırlarca içinde oturduğu dünyadan, başka bir dünyaya doğru kayışını çerçeveleyen devirdir. Bu kayış hareketi, kendisini, Gülhane Hattı Hümayunu'nda, devlet ağzıyle haber verir. Artık köhne'nin iflası ve yeni'nin istikameti, bir

malumdur» (*) Eski düzenin sona ermiş olduğu kabul ediliyor.

Tanzimat, bir yeni tipoloji ve bir yeni bakış sağlıyor. Necip, bunu, şöyle değerlendiriyor: «Bu tipin psikolojisi kayıtsız ve şartsız hayranlık ve şuuru, kayıtsız ve şartsız taklit'tir». Klişe hemen telaffuz ediliyor. Arkasından mahkumiyet geliyor: «Tanzimat, istikbal hasretile, belki maziye değil, fakat tamamile geriye gidiş ve benliğini teslim ediş devridir. Türk sanatkar ve entellektüel, o devirde, gayesi kendisini bir zamanlar ürküten dünyanın ikmali değil, iflası olan Avrupa'nın, edebi, harsi, siyasi ve iktisadi köleliğine girer ve satıh taklitçisinin gözü kör meftunluğuna sığınır». Hepsi budur; her Tanzimat Düşmanı, bir iki sözcük farkıyla bunları tekrarlamak durumunda kalıyor.

Şimdi 1938 yılında çıkarılan İnsan Dergisi'ne geliyorum; Ağaç Dergisi'nin kadrolarının önemli bölümü buraya aktarılıyor. Ancak Kadro Dergisi'nde Şevket Süreyya, Ağaç Dergisi'nde Necip Fazıl baş ideolog kürsüsüne otururken, 1938 yılında çıkarılan İnsan Dergisi'nde Sosyoloji Profesörü Hilmi Ziya kürsüdeki yeri alıyor. İnsan Dergisi'nde ve birinci sayıda, kemalizmin yeni ideoloğu Hilmi Ziya'nın yazısının başlığını aktarıyorum: «Tanzimata Karşı». Artık açıklığa oldukça yaklaşılmış olduğu görülüyor.

Fakat daha önce, daha sonraki yıllarda Nurullah Ataç ile birlikte İsmet Paşa'nın estetik ajanı olacak olan, kemalist restorasyonun mistik ve hedonist yazıcısı Sabahattin Eyüboğlu'nun yazısından söz etmek durumundayım. Başlığı şöyle: «Yeni Türk Sanatkarı yahut Frenk'ten Türk'e Dönüş».

(*) Necip Fazıl Kısakürek, Tanzimat Sanatkar ve Entellektüeline Kısa Bir Bakış, Ağaç, Yıl 1936, Sayı 6, 18 Nisan 1936, s. 1.

Bu yazıdan ne kadar çok söz edilirse ve her restorasyon sürecinde var olan bulaşıklık, karanlık tutkunluğu ve bilinemezlik hastalığının anlatımı bu yazıya dayandırılırsa, o kadar yerinde olacağını düşünüyorum.

Hedonist ve bilgisizlik düşkünü Eyüboğlu, «ben şöyle bir tarif teklif edeceğim» diyerek başlıyor (*). Reçetesini veriyor: «Yeni Türk sanatkarı Avrupa'ya frenk hayranlığı ile gidip Türk hayranlığı ile dönen adamdır». Sanatkarı, bir hayranlıktan diğerine mekik dokumakla tanımlayan bir «solcu» estet ortaya çıkıyor.

«Yeni'nin bence manası Tanzimat sonrasıdır». Batıcı islamcılara bir ödün olarak Tanzimat, bir kalemde silinip atılıyor. «Yeni» yine de, «Avrupa'ya gitmek, Avrupa kültürü ile temasa gelmektir»; Avrupa'dan vazgeçilemiyor (**). Bundan sonra tanımların açılması süreci başlıyor ve «Frenk hayranlığı, bize, Fransız yolu ile girmiş olan Avrupa sanatını benimsemektir». Ne kadar basit bir tanım; buna göre de, «Türk hayranlığı. Bir Türk sanatının mevcudiyet ve kıymetini yeni bir şuurla idrak etmektir». Bunlar tanımdan daha çok kullanılan sözcüklerin başka sözcüklerle yeniden söylenmesi oluyor; restorasyon döneminin yazıcıları kısır oluyorlar.

Reçete sürüyor: «Avrupa'dan dönmek, Avrupa'yı terk etmek değil, onu kendimize karıştırmaktır». Avrupa'dan ayrılmak değil evlenmek gerekiyor; reçete bunu anlatıyor. Eğer Avrupa'dan bir tutuculuk alınacaksa, bunun yerlisi bulunma-

---

(*) *Sabahattin Eyüboğlu, Yeni Türk Sanatkarı Yahut Frenk'ten Türk'e Dönüş, İnsan, Yıl 1938, Sayı 1, s. 31.*

(**) Nasıl vazgeçebilirler; sadece örnek olsun, Abidin Dino, yıllardır Paris'te oturuyor. Eyüboğlu Kardeşler'in her ikisi de Avrupalı eş seçtiler.

lıdır; mistisizm, tasavvuf olarak Türkiye'ye girmeli ve girerken de, önce bir Doğu entellektüeli olan Mevlana değil, Mevlana'nın köylü ve bilgisiz izleyicisi Yunus tercih edilmelidir. Eyüboğlu, ciddiyetle yazıyor: «Mesela frenk mistisizminden, Türk mistisizmine dönüş derken benim ilk tedaim (çağrışımım, y.k.), Burhan Toprak'tır. O'nun taze bir idrak hamlesi halinde çıkmış olan Yunus Emre'sini yeni Türk şuurunun kaynaklarından biri olarak görüyorum. Burhan Toprak, Avrupa'ya Pascal hayranlığı ile gidip Yunus hayranlığı ile dönmüştür». Bu yüzden, yeni Türk sanatkarının örneklerinden birisi oluyor.

Eğer Avrupa'ya Bach hayranlığı ile gidilir ve dönüşte Itri hayranlığı kükrerse, Eyüboğlu'na göre, Türk sanatkarı doğmak üzeredir (*). Eyüboğlu, bunun müthiş bir keşif olduğunu düşünüyor ve zamanında «şok» etkisi yapmasını bekliyor. Bu bekleyişte haksız olduğunu sanmıyorum.

Çünkü Tanzimat Düşmanlığı ile köycülük ve miskin Yunus tutkunluğu, 1930 yıllarında kemalizm ve 1940 yıllarında solculuk olan restorasyon ideolojisi ile estetiği, 1940 kuşağının yönetiminde 1960 yıllarında kütlelere sosyalizm olarak sunulduğu ve yine 1960 yıllarında Bektaşi tekkelerine birer devrim ocakları gözüyle bakıldığı için, Eyüboğlu'nun 1930 damgalı reçetesi, bugün fazla şaşırtıcı gelmeyebiliyor; çünkü, restorasyon düşüncesi kütlelere kakılmıştır. Fakat zamanında, bir önemlice dönüşe işaret ediyor.

(*) Arkadaşım Ergun Türkcan son derece titiz bir biçimde, ilk iki bölümü okudu ve pek çok düzeltme ve öneriyle ortaya çıktı. Ergun'un önerilerinden birisini dipnot olarak ekliyorum.

«Ben sentez gerçekleşti. Ahmet Adnan Saygın, Yunus Emre Oratoryosu'nu besteledi. Ayla Algan Yunus'tan cazz yaptı. İşte o kadar».

Her hedonist, aynı zamanda bir korkaktır.

Dino ve Eyüboğlu Kardeşler, Türkiye'nin edebiyat dünyasında, sınırsız hazcılıkla birlikte aşırı korkaklığı temsil ediyorlar. Sınırlı yeteneklerinin eksikliğini, sola bulaşarak tamamlamayı deniyorlar; Tezler'e kadar bu alanda büyük başarı gösterdiler. Ancak Tezler'de başka bir yerde, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun çıkartılan solumsu dergilerde, arada bir büyük bir korku ile, derginin fazla sol göründüğünü ve bu nedenle bir miktar Yahya Kemal yayını yapılmasını önermiş olduğunu gösterdim. Sabahattin Eyüboğlu da aynı kurnazlığın peşinde görünüyor; model Türk sanatkarı Itri olabilir veya Burhan Toprak bile aday gösterilebilir. Değil; Eyüboğlu, Yahya Kemal'i daha emin buluyor.

«Bence yeni Türk sanatını yukardaki tarife uygun olarak en iyi temsil eden Türk, Yahya Kemal'dir. O'nun şiirde yaptığını her Türk sanatkarının kendi dünyasında yapması icap ettiğine ve Türk sanat tenkidinin onu bir kriter sayabileceğine kaniim». Osmanlı hazlarının Cumhuriyet şairi Yahya Kemal, örnek sanatkar olarak ortaya konuyor.

«Frenkten Türk'e dönüşü çoktan ve emsalsiz bir ölçü ile tahakkuk ettirmiş olan büyük Türk üstadının 1932 de Paris Türk talebe cemiyetinin bir toplantısında yaptığı kıymetli müsahabeden (sohbetten, y.k.) şu unutulmaz cümleyi hatırlıyorum: 'Ben Paris'e alafranga geldim, alaturka döndüm!» Rüzgar dönüyor; işçi sınıfı partisi, Türkiye Komünist Partisi, kendisini tasfiye ederek, kemalizmin içinde erimeyi deniyor. Korkak ve hedonist aydınlar, böyle bir durumda, daha çok savuruluyorlar. Hedonizm ve korkaklık, bireyin dışardan aldığı kaygıları büyütmesi sonucunu da doğuruyor. Sabahattin Eyüboğlu, bir haz obur-

luğu ve sınırsız korkuyla, Necip Fazıl'ın veya Yahya Kemal'in kapısına kapılanmak istiyor.

Yapısı, korkuyu büyütüyor; sözleri de bütün ölçüleri yitiriyor. Tekrar aktarıyorum: «Ne Abdülhak Hamid, ne Tevfik Fikret, ne Ahmed Haşim frenk şiirini Türk özüne karıştırmakta onun erdiği kemale erememişlerdir. Onlarda birleşen iki alemin, frenk şuurile Türk kıymetlerinin ek yerlerini bulmak mümkündür. Yahya Kemal'de ek yeri yoktur» (*). Restorasyon, her cephede ilerliyor.

(*) Meşrutiyet Dönemi'nin islamcısı ve radikal islamcı akımların hâlâ benimsedikleri Şemsettin Günaltay'ın 1923 yılında yayınladığı bir incelemeden aktarma yapıyorum. Sabahattin Eyüboğlu'nun Yahya Kemal örneklemesi, yalnızca Şemsettin Günaltay'ın söylediklerinin bir uygulaması niteliğinde görünüyor.

«Son zamanlarda gittikçe had bir şekil alan anlaşamamazlık başlıca din ve milliyetle asriliğin saha ve hudutlarının birbiriyle karıştırılmasından doğmaktadır. Birinci kanaat taraftarları her hususta şarklı kalmayı, ikinci fikri benimseyenler de şarklılıktan büsbütün soyularak her manasıyla garplı olmayı müdafaa eder gibi görünüyorlar. Halbuki her manasıyla ve mutlak surette şarklı kalmak istediğimiz takdirde asri kasırgalar önünde varlığımızı kurtaramıyacağımız muhakkaktır. Her manasıyla ve mutlak surette garplı olmaya taraftarlık da milli benlikten kesinlikle soyulmak, milli hüviyetten çıkmak, cascavlak dejenere bir insan kümesi olmaya rıza göstermek demektir. Bunun gerçekleşme imkanı olup olmadığı da ayrıca tartışma götürür. Fakat bu iki çıkmaz ve tehlikeli yol arasında bizi kurtaracak emniyetli üçüncü bir anayol vardır. Yeni Türkiye bu anayolu takip etmekle yükselecektir: Benliğimizi, milli hüviyetimizi muhafaza etmek manasında farklı kalmak, garbın bütün teknik ve ilimlerinden, medeniyetinden her surette istifade etmek manasında da garplılaşmak hem mümkün hem de lazımdır».

M. Şemsettin, 'Maziden Atiye, 1339.

Günaltay'ın bu incelemesini, İsmail Kara'nın yayınından ve sadeleştirdiği dilden aktarıyorum.

İsmail Kara, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Cilt II, İstanbul, 1987, s. 419.

Her yenilik başlangıcında ve uygulandığı ülkede bir düalizm kaynağıdır; her yenilikçi hareket, kendisiyle birlikte yarattığı «yeni» kurumların yanında, mevcut ve eski kurumları buluyor. Başkası olabilir mi; Hegelyen bir idealizm ile gözler kararmamışsa, bir yenilik hareketinin uygulandığı toplumda, anında ve toptan bir değişikliği ve ahenkli bir yeni toplumu yarattığı düşünülmemelidir. Yeni, uygulandığı toplumda mutlaka eski ile birlikte olacaktır; revolüsyonda bile bu kesinlik değişmiyor.

Dahası var; yeni'nin uygulayıcıların çoğu da eski'nin çizgilerini taşıyorlar. Revolüsyonun aynı zamanda revolüsyonerler için gerekli olması da buradan geliyor; devrim süreci içinde, yeni'nin taşıyıcıları taşıdıkları köhne çizgilerden ayıklanıyorlar.

Eğer bütün yenilik hareketlerinin dinamiği, başında ve özünde böyle ise, bir yenilik sürecinde tartışılacak iki nokta olduğu ileri sürülebilir; bunlardan birisi yeni'nin hangi hızla ilerlediği olmalıdır. İkincisi ise, sonunda yeni'nin yenilip yenilmediği oluyor. Hızın yavaşlaması ve hatta bazı ileri mevzilerden çekilerek yeni'nin kendisine makul ve kabul edilebilir bir alan bulması, restorasyon anlamına geliyor. Yeni'nin yenilmesi ise karşı-devrim'i anlatıyor.

Tanzimat'ın Osmanlı toplumunda bir düalizm yarattığını, eski ile yeni'nin ikilemini canlandırdığını ileri sürmek, yalnızca bir demagojidir; «İnsan» Dergisi, başka nedenler yoksa, yalnızca bu amacı, Tanzimat konusunda bir demagoji yaratma amacını gerçekleştirmek için çıkıyor. Başyazarı Hilmi Ziya Ülken, «Tanzimata Karşı» yazısında bunları dile getiriyor ve aktarıyorum: «Namık Kemal'in hamlesi büyüktü; fakat Osmanlı

devrinin kapalı dünyasını aşamadığı için eskilerin düalizminden kurtulamadı ve böylece Meşrutiyet mütefekkirlerine karşı Şark ile Garp, din ile ilim, memleket ile insanlık, vakıa ile mefkure arasında buhran devam etti. Bu devir, buhranın azabının en çok duyulduğu devirdir» (*). Hilmi Ziya, Tanzimat ile süreklilik kazanan yenilikçi ile tutucunun mücadelesine «azap» adını veriyor.

Kemalizm, başlattığı sınırlı yenilikler karşısında vicdan azabı duyan bir ideoloji olarak doğuyor ve gelişiyor.

«Tanzimat'a Karşı» bir kampanyayı mantıksal ve bilimsel dayanaklar geliştirmek amacıyla yayına başlayan İnsan Dergisi'nin ve teorisyeni Hilmi Ziya Ülken'in Tanzimat'a yönelttiği eleştiriler iki başlık altında toplanabilir; bunlardan birisi boşluk yaratmasıdır. Şöyle açıklanıyor: «Tanzimat, Garb'ı daima bir kalıp, mücerred bir şekil olarak almıştır. Müsavat ve hürriyet fikirleri, müşahhas muhtevaları olan canlı fikirler değildi. Karşılığı muayyen bir içtimai realite olmıyan kelimelerdi» (**). Sosyoloji Profesörü Hilmi Ziya Ülken, Batı'da var olan ve On Dokuzuncu Yüz Yıl'ın başında Türkiye'deki yenilikçilerin özendikleri ve kurtarıcı saydıkları düşünce ve kurumların, burjuvazinin yansımaları olduğunu anlatmak istiyor; doğrudur. Tanzimatçıların, bu kurumları, burjuvaziden ayrı düşündüklerini düşündürmek istiyor; bu da doğrudur.

On Dokuzuncu Yüz Yıl başında Türkiye, gecikmiş de olsa bir merkantilist devlet aşamasındadır; bunun için gücü yok. Hem ulusal burjuvazisi yok denecek kadar güçsüz ve hem de dün-

---

(*) Hilmi Ziya Ülken, Tanzimata Karşı, İnsan, Yıl 1938, Sayı 1, s. 10.

(**) ibid., s. 8.

ya kapitalizmi emperyalist aşamasına doğru yaklaşıyor; böyle bir tarih kesitinde daha önce gelişmiş kapitalist ekonomilerin kıskacının dışına çıkabilmek için daha çok çelişki biriktirmiş ve bu nedenle çok daha hırslı, Almanya, Japonya ve Amerika türünden ve kısmen de Rusya örneğinde olduğu gibi, burjuvazi gerekiyor.

Böyle bir gereklilik karşısında Tanzimat yenilikçileri için iki yol düşünülebilirdi. Birincisi, burjuva kurumların transplantasyonunu erteleyerek, önce tek tek burjuva yaratılmasına çalışmak ve yenilikçiliği böyle tarif etmek ve ikincisi de, oturup beklemektir. Bunların her ikisini de yapmamış olmayı Tanzimat'ın bir kusuru saymaya katılamıyorum. Tanzimat bir yenilik yoludur ve tarihsel sınırlılıkları ve bu sınırlılıkların zorladıkları eksiklikleri var.

Şimdi üç tezi arka arkaya sıralıyorum. Bir: Her iktidar, bir bilgi kaynağıdır. İktidarda olmak bir bütünsel bakış açısını da beraberinde getiriyor ve bu, yeni ve zengin bir bilgi kaynağını anlatıyor. İki: Tanzimat, iktidarını sağlamlaştırmak için, yenilikçi bürokratı çoğaltmaya çalıştı. Üç: Kemalizm, iktidarını sağlamlaştırmak için kulak ve büyük toprak sahibi ile sanayici yaratmayı bir iktidar stratejisi yaptı.

Tanzimat'ın Türkiye'ye, kemalizm'den de radikal bir biçimde ve üstelik yüz yıl kadar önce, transplantasyonunu yapmak istediği kurumlara, kemalist dönemde bu kadar tepki besleniyorsa, Tanzimat döneminde bunların bir boşluğa düştüğünü söylemek büyük bir keşif sayılmamalıdır. Profesör Hilmi Ziya Ülken, büyük bir keşif yapmış olduğu izlenimini veriyor ve şunları yazıyor: «Bu yüzden Garp'ten gelen her şey boşlukta kaldı. Formalizm, nominalizm, muhtevasız şekil Türk münevverinin içinde bulunduğu buhranı doğur-

du. Eski Osmanlı nizamında karşılığı saray, tekke ve halk olan edebiyat ve fikir seviyeleri vardı. Yeni cemiyette bunlar da kayboldu». Cumhuriyet'in Sosyoloji Profesörü, tekkelerin olmasa bile karşılığı tekke olan bir edebiyatın kaybolmasına ağıt döküyor.

Kolokol'u, Çan'ı yayınlayan Aleksandr Herzen, bir slavofil'dir; Rusya'da meşruti bir rejim içinde slav değerlerinin saklı tutulması için mücadele ediyor. Tanzimatçılarla olmasa bile ilk çocuklarıyla çağdaş oluyor; Tanzimatçılar türkofil değiller. Tanzimat Düşmanlığı, dünya düşünce akımları içinde hiç bir yeniliğe sahip görünmüyor; Rusya'daki slavofil düşünce akımını çok büyük bir gecikme ile Türkiye'ye ithal ediyorlar.

Parantez açıyorum; Rusya'da slavofil başlangıç, serflik sisteminin ilgasından sonra fışkıran yeni entelijansiya ile birlikte şiddet kullanmayı bir siyasal dil olarak kabul eden narodniçestvo'ya dönüşüyor; popülist ya da Rusçası ile narodnik hareketi yaratıyor. Türkiye'de, 1930 yıllarının sonlarında açık formülasyonuna kavuşturulan ve 1940 yıllarında solculuğun temel malzemesi olan Tanzimat Düşmanlığı ile ayrılmaz bir bütünlük gösteren türkofil akım da, 1960 yıllarının sonuna doğru şiddeti önemli bir politik anlatım yolu sayan genç entelijansiyanın popülist hareketini çok büyük ölçüde etkiliyor.

Boşluk düşüncesi olunca bir de düalizm eleştirisi geliyor. Hilmi Ziya'dan aktarmayı sürdürüyorum: «Tanzimat mütefekkirinde tam bir düalizm hakimdir. O ya tamamile kendi muhitine kapılarını kapamış bir Garp hayranı'dır. Yahut onun içinde iki şahsiyet yaşar: Bir tarafında içine kapanmış ve şeklini kaybetmiş Şark, ötede muhtevasız ve realite ile bağsız Garp. Bu düalizm, birbirinden habersiz iki insan gibidir. Aralarındaki

derin uçurumu farketmeksizin yan yana yaşar dururlar». Çok açık görünmüyor; bir azınlık durumunda «yeni» insan, Tanzimatçı ile eski insan yığınının yan yana yaşadıkları anlatılmak isteniyor.

Yan yana ve birarada; ancak barış içinde yaşadıklarını söyleyemiyorum. Dünyanın hiç bir yerinde «yeni» ile «eski» barış içinde yaşamıyorlar; Mahmut'tan sonra Mecit ve daha sonra da Aziz gibi, aydınlanmacı despotların zamanında yine de bir güven duygusu içindeler. Gerçi Reşit, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu okumaya giderken yakınlarıyla vedalaşıyor ve akşamı sağ görmeyeceğini düşünüyor. Sağ dönüyor; bir eski denizde bir kaç kızıl ışık türünden yaşıyorlar. Profesör Ülken, bu saptamayı şu sözlerle dile getiriyor: «Bundan dolayı Tanzimat mütefekkirinde anlaşılmamış olmanın bütün buhranı ve sukutu hayali görülüyor». Ülken, bu anlaşılmamışlığın, yalnızlığın, Tanzimatçı aydının sanat ürünlerine de yansıdığını gösteriyor ve Şinasi'nin dizelerinden örnek veriyor.

⁂

Ey ahali-i fazlın reis-i cümhuru
Reva mı ki kalayım ehli cehl içinde esir

⁂

Mustafa Kemal Paşa, Sıvas Kongresi'nde bile Vahdettin'in yaveri olduğunu gösteren kordonunu çıkarmamakta ısrar ederken, Nisan 1920 tarihinde, Meclis-i Mebusan'ın devamı olarak toplanan Ankara Meclisi'nde çıkartılan yasalara, Sultan ve Halife'yi kurtarmayı temel amaç olarak yazdırırken, Şinasi, «reis-i cümhur» sözlerini kullanıyor; Mustafa Reşit Paşa'ya böyle hitap ediyor. Aydınlanmacı despotlar, Mecit ve Aziz, Tanzimat-

çı öncülerin ve Hamit de, Mithat Paşa'nın, gizli gizli cumhuriyet peşinde koşmalarından çok kuşkulanıyorlar; ne Reşat'ın ne de Vahdettin'in, Mustafa Kemal'in cumhuriyetçi olabileceğini akıllarına getirdiklerini gösteren hiç bir ip ucuna rastlamadım.

Boşluk ve düalizm saptamalarından sonra Sosyoloji Profesörü Ülken, Tanzimat aydınlarının psikolojilerini incelemeye başlıyor ve şunları yazıya döküyor: «Entellektüalizmin bu fena şekli muhitle münevver arasında rabıtaların ne kadar gevşek olduğunu gösteriyor; münevver meyustur. Realiteye nüfuz etmek değil, fakat realiteyi kendi zihni kalıplarına uydurmak ister. Buna muvaffak olamayınca aklın medhiyesini yapmakla kendini teselli eder, hatta ve nihayet davasından vaz bile geçer ve ye'se düşer». Böylece ve burada eleştiri, acımaya dönüşüyor.

Ancak arkasından suçlama geliyor; bu suçlama ile ilgili olarak çok kısa bir yöntem tartışması gerekiyor. Ortaya şöyle bir soru çıkıyor: Ham bir toprakta yol almak için ilerleyen buldozerin iki kenara topladığı taşlar, buldozerin kusuru olabilir mi? Tanzimat, kıraç bir toprakta, yeni insanı yaratmaya çalışırken, yeni'nin yarattığı ürküntü ile «eski» bilinçlenerek karşısında saf olmuşsa, bu Tanzimat'ın kusuru sayılabilir mi? Soru, bir yöntem sorunudur; Aristotales mantığı ile diyalektik yöntem arasındaki farka işaret ediyor.

Aristotales, Atina'nın dar sokaklarında yurttaş Atinalıları taşıyan arabaların, yurttaş olmayanların itmeyi veya çekmeyi bıraktıkları zaman durduklarını görüyor ve hareket için bir dış kuvvetin gerekli olduğuna inanıyor. Ancak arabanın, Atina'nın dar ve çamurlu sokaklarında karşılaştığı mukavemetten durduğunu anlayamıyor; insan oğlunun da bunu anlaması için Galilei Ga-

lileo'yu beklemesi gerekiyor. Her hareket, bir mukavemetle karşılaşıyor.

Tanzimat'ın bir mukavemetle karşılaşmasını Tanzimat'ın kusuru saymak, bir Aristotales mantığı oluyor. Bu mantığı iyice gösterebilmek için, bir aktarmayı tekrarlıyorum: «Namık Kemal'in hamlesi büyüktü; fakat Osmanlı devrinin kapalı dünyasını aşamadığı için eskilerin düalizminden kurtulamadı ve böylece Meşrutiyet mütefekkirlerine kadar Şark ile Garp, din ile ilim, memleket ile insanlık, vakıa ile mefkure arasında buhran devam etti. Bu devir, bu buhranın azabının en çok duyulduğu devirdir». Buhran ve azap çözümlemesi şöyle devam ediyor: «Ali Suavi zamanında başlayan bu tezadın şuuru, Fikret'te, Yusuf Akçura'da, Ziya Gökalp'ta kemale erdi». Ali Suavi, Tanzimat karşısında eski kurum ve düşüncelerin savunuculuğunu ve formülasyonunu başlatıyor (*). Restorasyon sürecinde Ali Suavi'nin yeniden keşfi, bu öncülükten ileri geliyor.

Ham toprakta yol açan buldozerin kusurları var; Tanzimat, kusurlarını ve hatta büyük fenalıklarını buldozerden alıyor. Profesör Hilmi Ziya Ülken'den aktarıyorum: «Tanzimat'ın en mühim zararlarından birisi de kozmopolit tipin karşısında bu gittikçe içine kapanan tipi yetiştirmesi olmuştur. Ahmet Vefik Paşa'nın karşısında Cevdet Paşa, Baha Tevfik'in karşısında Şehbender Zade, Abdullah Cevdet'in karşısında Sebil-i Reşad, Fikret'in karşısında Akif daima bu içine kapanmış alemi temsil ediyorlar». Çok yazık; buradaki mantık karşısında, ürkmemeyi başaramıyorum.

Her yenilik hareketi, karşıtlarını doğurur.

(*) Tanzimat'ın, fazla batılılaşarak memleket bilincini unutturduğunu ileri sürenlerin bir bölümü türünden, Eyüboğlu Kardeşler'in her ikisi, Suavi Efendi de, bir Avrupalı hanım ile evlenmeyi tercih ediyor.

Karşıtlıklarının cüreti, yenilik hareketinin hızına bağlıdır.

Karşıtların etkisizleştirilmesi, yenilik hareketinin bir reformasyon veya revolüsyon olmasıyla ilgilidir.

Kemalist devrim'de ise durum buradaki formülasyonların netliğini göstermiyor. Bu, hem kemalist devrim'in başından itibaren radikalizmini yitirmiş olmasından ve hem de, bununla bağlantılı olarak, çok erken zamanlarından beri restorasyon dinamiklerini canlı tutmasından kaynaklanıyor. Kemalist dönemde, kemalizmin sol kanatı da sağ kanatı da, bir kemalist serap yaşıyor. Kemalizmin sol kanatı, özellikle TKP kendi örgütlülüğüne son verdikten sonra, kemalizmin devletçiliğini, Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki kararsızlığını, köycülüğe bulanmış halkçılığını, kemalizmin ileri atılımı ve sosyalizme açılımı olarak görmek istedi ve öyle gördüler. Kemalizmin sağ kanatı ise, bununla islamcıları anlatmak istiyorum, Mehmet Akif'in hayal kırıklığının bir maddi yanılgı olduğunu, Yunus Emre ile tekkeciliğe açılan pencereye, Tanzimat Düşmanlığı'na bakarak, yeni Cumhuriyet'in, milli değerlerin ve İslâm düşüncesinin içten sahibi olmaya başladığını düşündüler.

Hem sol ve hem sağ, kemalizmin, kendilerini benzetmesini ve kendi içinde asimile etmesini, iktidara kurulan bir köprü olarak değerlendirdiler; yanıldılar. Yanılgılarından dönenler oldu; ancak seraplarını sürdürenler de görüldü. Hilmi Ziya, hem bu yanılgıyla ve hem de yakını solcuların ve bu arada Nazım Hikmet'in, ya da Serbest Fırka'nın İstanbul İl Başkanlığı'nı üstlenmek şanssızlığını yaşayan, İstanbul Üniversitesi Rektörü ünlü pedagog Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı'nın başına gelenleri görmesinden kaynaklanan aşırı kor-

küyla, aynı yanılgının içine düşen ve kemalist yöneticilerin bir süre kullandıkları, bu amaçla bir ara «harika çocuk» muamelesi yaptıkları Necip Fazıl da, hem bu ünvanın geri alınmasının yarattığı psikolojik bozukluklarla ve hem de kişiliğinin bir parçası olan hedonizmin etkisiyle seraplarını gerçek saydılar. Kemalizmi, kabul edemeyeceği bir dinselliğin içine çekmek istediler ve koptular.

Hilmi Ziya'nın Tanzimat'ta bulduğu kusurları kataloglamayı sürdürüyorum. Birisi de şu: «Tanzimat'ın yapması lazım geldiği halde asla yaklaşamadığı rönesans hamlesi ancak bugün başlıyor» (*). Tanzimat Düşmanlığı'nın «rönesans» yapmak türünden büyük bir heyecana bağlandığı görülüyor. Düşmanlığın kök salabilmesi için Tanzimat ortadan kaldırılırken, bir büyük mücade-

---

(*) *Hilmi Ziya Ülken, Tanzimat'a Karşı, op. cit., s. 11.*

«Rönesans», yeniden doğmak ve «restorasyon» da, eski düzen ve ahengi yeniden bulmak ya da bugünü onararak eskiye indirgemek anlamına geliyor. Restorasyon döneminde, rönesans sözcüğü çok işitiliyor; İnsan Dergisi'nin çıkış yazısı da bir rönesans iddiası taşıyor.

«Türk inkılabı Tanzimat'ta yapması lazım gelen rönesans ancak bir asır sonra yapılabiliyor».

«Türk rönesansının azametini ve gelecek nesillerin omuzlarına yüklenen vazifelerin büyüklüğünü hissediyoruz».

«Bir zaman biz de dünya mikyasında işler görmüştük: Bugünkü ilmin temelleri Sumer'de atıldı. Yunan ilmini islam aleminde genişlettik ve garba naklettik. Piri Reis, Esfar-ı Bahriye'yi yazdığı zaman bütün dünya ile temasdaydık. Fakat içimize kapanarak insani medeniyetin inkişafı ile bağlarımızı kestiğimiz bir devirde boş kelimecilik ve mücerred mefhumculuk bizi öldürdü. Bugün hakiki manasıyla Rönesans yapıyoruz. Dünya kervanına yeniden katılıyoruz. Bu yolda kendimizi tekrar bulmak için garb metodları bize rehberlik edecektir».

Maksad, İnsan, Yıl 1938, Sayı 1, s. 1-2.

lenin adının çağrıştırılması ve olumsuzluğun yanına bir olumluluğun konulması, burjuvazinin başarısı denenmiş mücadele yöntemleri arasındadır; burada da yerini buluyor.

Ancak Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek gerekiyor; Hilmi Ziya Ülken'in bir ara Tanzimat Düşmanlığı akımının kürsü başkanlığını üstlenmesine karşın tümüyle akılcı düşünceden uzaklaştığını ileri sürmenin doğru olmayacağını sanıyorum. Hilmi Ziya, Meşrutiyet düşünce akımlarının etkisiyle ve özellikle Ziya Gökalp'in bilim dışı ayrımını kabul ederek bir «kemalist» estetik ve ideoloji yaratma çabası içinde görünüyor (*). Bunu yaratmaya çalışırken ise uçlara gitmekten kaçınıyor.

Aslında ideoloji için uçlara gitmeye gerek var.

Bir ucu sabit çubuk, ancak diğer ucu yakalanarak tersine bükülebiliyor.

Tanzimat Düşmanlığı, bir boşluk yaratıyor; doldurulması gerekiyor.

(*) Hilmi Ziya, Tanzimat ile hümanizma ilişkisini inceleyerek hümanist kültür yolunun koşullarını sıralamaya çahşıyoruz.

«a) Latin-Yunan mihverine doğru ne derecede girebileceğimizi tayin etmeliyiz. (Istılah, metin, tedrisat, klasiklerin tercümesi ilh..)

b) Gözümüzü yeni dünya zaviyesinden ayarlayarak mazimizi, islam din ve medeniyetini o bakışla tetkike girmeliyiz.

c) Tanzimat'tan sonraki mütefekkirlerimizi bu bakımdan tahlil ve tenkid etmeliyiz.

d) Akli kültürde 'ilim-tarih' temellerini birleştirmeli, tarihi tamamen objektif ve beşeri mikyastan görmeli, insanın tabiat üzerindeki zaferinin yegane vasıtası olmak üzere bilgi imkanını ve determinizm şuurunu tesis etmeliyiz».

Hilmi Ziya Ülken, Tanzimat ve Hümanizma, İnsan, Yıl 1939, Cilt 2, Sayı 9, s. 693.

Bir restorasyon mekanizmasıdır; geriye çekilmeyi anlatıyor. Ancak 1930 yıllarında, Tanzimat Duşmanlığı'nı bir restorasyon mekanizması olarak kullananların ve böylece kemalizmi formüle etmek isteyenlerin bunu anlamaları için tarihsel nedenler var. Onlerinde Meşrutiyet Dönemi'nin ideolojik ve düşünsel tartışmaları duruyor; burada Tanzimat Düşmanlığı ile islamcı düşünce birbirinden ayrılması zor bir birliktelik sergiliyor.

Islamcı düşünce, Tanzimat'ın düşman çocuğudur. Batılılaşmaya karşı bir akım olarak doğdu ve yavaş yavaş Tanzimat Düşmanlığı'nı geliştirdi. Meşrutiyet Dönemi düşünürlerinin, Yusuf Akçura'nın, Ziya Gökalp'in ve diğerlerinin geliştirip yaydıkları Üç Tarz-ı Siyaset içinde Türkçülük en son gelen oluyor. Hem doğuşu ve hem de netleşmesi daha sonra ortaya çıkıyor; Türkçü-Islamcı veya Türkçü-Batıcı olarak ortaya çıkmaya başlıyor.

1930 yıllarında Tanzimat Düşmanlığı'ndan hareketle kemalizmi formüle etmek isteyenlerin bu gelişmeyi bilmemesine imkan yok; eğitimlerinin temeli de sayılabilir. Kurtuluş Savaşı'na yönelen ideolojiler içinde en örgütlü ve güçlü olanın islamcılık olduğunu düşünmek için inandırıcı nedenler var; sonuçları itibariyle Kurtuluş Savaşı islamcı düşüncenin büyük hayal kırıklığıdır. Aldatılmış olduğu duygusu seziliyor. Yeni devlete karşı başkaldırılar da, hangi toplumsal köklerden kaynak alırlarsa alsınlar, dinci bir görünümle çıkıyorlar. Bu nedenle derinliği olmayan ve Meşrutiyet'ten kalma Cumhuriyet entelijansiyasının önemli bir bölümünün islamcı akımları tehlike olarak görmelerini mümkün görüyorum. Pratisyendirler ve teorik sığlıkları nedeniyle güncel tehlikeyi abartıyorlar.

Tekrarlıyorum; Tanzimat Düşmanlığı'nın can-

landırılmasında ve daha da keskin bir biçimde yeniden canlandırılmasında abartılan tehlikenin rolü büyük görünüyor. Düşmanlık, islamcı tehlikeyi teskin ve asimile etmeyi amaçlıyor. Ancak bu kadar değil; düşmanlığın yarattığı boşluğun tümüyle islamcılık ya da solculukla doldurulması kaygıları büyük kalıyor. Kemalizmi, çok büyük ölçüde bu kaygıların ve giderek korkuların ürünü saymanın daha doğru olacağını düşünüyorum.

Tek Parti'nin yayın organı resmi Ulus Gazetesi işaret veriyor. Hilmi Ziya Ülken'in «İnsan» Dergisi'nde de var; ancak yoğunlukla Ulus'ta çıkıyor. Eski solcu, sonra Kadro'cu, daha sonra Ulus yazarı ve giderek restorasyon döneminde Demokrat Parti'nin baş sözcüsü Burhan Belge, Ulus Gazetesi'nde «İnsan ve Kültür» yazı dizisini başlatıyor. Kemalizmin formülasyonunda pek çok zaman gözden kaçırılan bu ilginç dizi, Tanzimat Düşmanlığı'nı belli bir entellektüel yetkinlikle sürdürürken sürekli olarak teokrat dünya görüşlerine karşı çıkıyor ve inatla boşluğa hümanizmi ekmeye çalışıyor. Resmi Ulus Gazetesi'nde, 1938 yılının son ayında başlayan «İnsan ve Kültür» dizisinin ilk günkü katkısının başlığı «Klasik Tahsil ve Hümanist Terbiye» oluyor ve dizi şu cümle ile açılıyor: «Bu mevzu, Türk münevverinin masası üzerinde, Tanzimat'ın ilk gününden beri yatmaktadır. Hiç bir bürokratın dosyasında hiç bir mevzu bu kadar derin bir uykuya dalmamıştır»(*). Ateş başlıyor.

Önemli olan tutarlılık değil; önemli olan Tanzimat'ı eleştirmektir. Hilmi Ziya, Tanzimatçıları, yürekli ancak anlayışları kıt yenilikçi olarak gösterebilir. Burhan Belge'nin düşüncelerini geliş-

---

(*) *Burhan Belge, İnsan ve Kültür, Ulus, 5 Aralık 1938.*

tirebilmesi için Tanzimatçıları, anlayışlı ancak yüreksiz göstermek gerekiyorsa, öyle yapılır. Burhan Belge'ye göre Tanzimatçılar çağlarını anlayabiliyorlar. Şöyle yazıyor: «Müesseselerini birer birer ithal etmek zarureti hasıl olan Garb'in, greko-latin kültürünün ve bunun garplı cemiyete ilk aşılanışı olan renaissance'ın bir devamı olduğu Tanzimat ricalince malum idi». Böylece, Tanzimatçıların, Batı kültürünün kökeni konusunda doğru bir değerlendirmeye sahip oldukları ileri sürülüyor ve şöyle sürdürülüyor: «Ancak o zamana kadar greko-latin kültür mihverine değil de Arap-Fars kültür mihverine sıkı sıkıya bağlı bulunan zihniyet ile müesseseleri bundan çözerek ötekine bağlamak, bu ricale pek güç adeta imkansız ve tehlikeli görünmüştü». Bu kez ikilik düşüncesi, Tanzimatçıların yüreksizliklerine dayandırılmak isteniyor.

«Bir yandan bu imkansızlık bir yandan da garba uymak fiilinin gittikçe mutlaklaşan bir zaruret halini alması, kendi aralarında dahi bir fikir ve kanaat vahdeti olmayan Tanzimat ricalini bir kompromis'e sürükledi: Kültürde eski mihvere sadık kalarak medeniyette garbı örnek ittihaz etmek. İstanbulin üzerine oturtulmuş olan kırmızı fes, bu dediğimizin mükemmel, hem de o sıralarda birçoklarının nazarı dikkatini celbetmiş bir sembolüdür». Tanzimat Düşmanlığı sürüyor; ancak hücum noktaları yaygın olanın tam tersi olarak ortaya çıkıyor. Burada, yüreksizlikten kaynaklanarak Tanzimat'ın bilinçli bir biçimde eski kültüre sahip çıktığı ileri sürülüyor. Yaygın hücum bunun tersidir; islamcılıktan kaynaklanan Tanzimat Düşmanlığı'nda yerel kültüre saygısızlık ve düşmanlık baş yeri tutuyor.

Burhan Belge'nin resmi Ulus gazetesi'nde çıkan yazı dizisinin islamcılıktan ayrılması rast-

lantı değil; bir korkuya dayanıyor. Ancak tutarsızlığın önü alınamıyor; ayrıca fes'i, sarığın yerine Türkiye'ye getiren Tanzimat'tır. İstanbul ve hiç kuşkusuz Kahire aydınlarının giydiği bir elbise olan «istanbulin» de Tanzimat sonrasında, Batı giysileriyle Osmanlı beğenisini birleştirme çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkıyor. Fes, yeniçeri düşmanlığı ile kavuktan da nefret eden Sultan Mahmut'un Osmanlı erkeklerinin başını örtmek için çaresizlikle bulduğu ve o sırada İstanbul'daki Tunus'un Fez bölgesinden gelmiş denizcilerin baş giysisidir. Tanzimat'tan sonra memurların devlet dairelerinde masalara oturmaları, pantolon giymelerini hem kolaylaştırıyor ve hem de zorluyor; artık bağdaş kurarak mindere oturmuyorlar. İstanbulin pantolon üzerine uzun ve düz yakalı, yırtmaçlı bir ceketten oluşuyor.

Hem fes ve hem de istanbulin ithaldir; Tanzimat'ın Türkiye'ye getirdikleri arasında yer alıyor. Kavuğa duyulan bir kinin sonucu olan fes'e ve en çok sarıklılar ve islamcılar itiraz ediyorlar ve tepki duyuyorlar; istanbulin ise yalnızca alafrança'yı temsil ediyor. İkisi arasında bir çelişki bulmak ya da Tanzimatçıları, şapkanın transplantasyonunu yapmadıkları için eleştirmek yalnızca bir demagojiyi anlatıyor; ne yazık, kemalist ideolojinin formülasyonunda demagojinin payının çok olduğunu düşünüyorum.

Burhan Belge, Tanzimatçılar'a yakıştırdığı anlayış gücünü, bir gün sonraki, «Kemalizm Öncesi» yazısında geri alıyor (*). Burada, Tanzimat eleştirilerini sıralıyor. Bir: «Garb'ın müesseseler şeklinde ithal edilemeyeceğini anlayamaz, çünkü garp medeniyetinin ancak garp kültürünün bir mahsülü olduğunu müdrik değildir. Eğer bunu

---

(*) Burhan Belge, İnsan ve Kültür, Ulus, 6 Aralık 1938.

müdrik olsaydı, işe, mektep, fabrika, vapur, ticaret kanunu vesaire gibi eşkalden ibaret bir takım garp müesseselerinin ithali ile başlamaz, garp kültürünün özünü, ve metodlarını almakla başlayarak garp kültür ve medeniyetini ithal edeceğine imal eylemek için lazım mücadeleyi yapardı». Tanzimat, Batı'yı yeniden yaratmamış olduğu için de eleştiriliyor.

İki: «Tanzimat'la birlikte şarklı ve Osmanlı muhafazakarlık ve irtica, kendisini 'Halet Efendi' zihniyetinde teksif eder ve Reşit Paşa kolunu kompromis'e icbar eder». Reşit Paşa'nın başlattığı akımın dinsel gericiliği körüklediği ve sonunda, açıkça belirtilmemekle birlikte On Dokuzuncu Yüz Yılın sonlarına doğru, yenilikçileri uzlaşmacı olmaya zorladığı anlatılıyor. Devam ediyor: «Reşit Paşa ve arkadaşları Garb'ın ne olduğunu ve nasıl vücut bulmuş olduğunu daha etraflı bilselerdi, Halet Efendi irticaı ile mücadeleyi gözlerine alabilirlerdi». Aslında Burhan Belge, tarihsel pratiğin kemalistlerin omuzlarına yüklediği reformları anlatıyor; bunlara aşırı bir önem yükleyebilmek için Tanzimat Düşmanlığı'nı basamak yapıyor. Devam ediyor: «Böyle bir mücadele, belki ilk adımında daha, ıslâhatı istemekle beraber bunu ancak kendi varlıklarını korumak arzusuyla kabul eden fakat esasta fedakârlık ve feodal vasıf ve kudretlerini muhafazadan bir an fariğ olmayan sultanlarla da çarpışmayı şart koşacaktı. Nitekim zaman geçtikçe tanzimat nesilleri böyle bir mücadelenin gittikçe lüzumuna kani olmuşlar ve buna başlamışlardır». Belge burada Mithat Paşa'nın adını veriyor; Mithat'ın giderek bir cumhuriyet ideolojisi beslemiş olabileceğine işaret ediyor.

Burhan Belge'nin önemli bulduğum ve ihmal edilmiş saydığım bu yazı dizisini okudukça, Tan-

zimat düşmanlığını körüklemek için bir Osmanlı ikiyüzlülüğü ile Tanzimat Savunması yapma arasında gidip geldiğini düşünüyorum. Aynı gün şunları da yazıyor: «Fakat ilk tanzimat ricali, garp kültür ve medeniyetinin bir garp hümanizmasının mahsülü olduğunu anlayamadılar. Çünkü bizzat kendileri mağlup şark hümanizmasının çocukları idiler». Gökten gelmediklerine göre Doğu ekininin çocukları olmaları doğaldır; ancak Aydın Üzerine Tezler'de geliştirilen bir teze göre «iyi yetişmiş» aydınlar değildiler. Bu, bir şanstır. Bu şansı, tez olarak tekrarlamak gereğini duyuyorum.

Türkiye'de hem Tanzimat ve hem de Cumhuriyet aydın bolluğuna değil kıtlığına dayandı.

Dönüşümler iyi yetişmiş aydınların sınırlı oldukları zamanda ortaya çıkıyorlar.

Aydın, aynı zamanda geçmiş düzeni aklında saklayan yaratık oluyor.

«İyi yetişmemiş» aydının kurulu düzene bağları zayıflıyor.

Burhan Belge'nin sözcükleriyle «Tanzimat Ricali», Doğu ekininin çocukları olmakla iyi yetişmemiş aydınlar demetini oluşturuyorlar. Eğer Doğu ekinine bağlayan köklerinin zayıf ve cılız olduğu söyleniyorsa, bunu ileri sürebiliyorum, bu doğrudur ve bir dönüşüm için de son derece gerekli oluyor.

Tanzimat'ı kuranların Doğu ekinine, Cumhuriyet'i oluşturanların Osmanlı bakış açısına ve sosyalizmi kuracak olanların da kemalist ideolojiye köklerinin son derece zayıf olması zorunludur. Her yeni düzen aynı zamanda bir yeni kuşak işidir; geçmişe köklü olarak bağlı aydınlarla yeni düzen kurulamayacağını yeniden formüle etmek gereğini duyuyorum.

Belge, dönüp dolaşıp aynı noktaya geliyor.

Kurumlar alınmıştır; bunun sıralamasının yanlış olduğunu öne sürüyor. Önemli olan, Batı'nın özünü almaktır; Burhan Belge bunu hümanist ekinde özetliyor.

Hümanizma ile popülizm arasındaki mesafe çok uzun değil; restorasyon solcularının, sosyalizmi bir halkçılığa indirgemelerinde burada açılan kapının etkisini büyük görüyorum. Halkçılık, solculara, sosyalizmin ön kapısı olarak sunulurken aslında kemalizmin arka kapısı oluyor.

Hümanizm ve halkçılık, kemalizmin arka bahçesidir.

1930 yıllarının sonu ve 1940 yıllarında sosyalistler, kemalizme, arka bahçeden giriyorlar.

«Meşrutiyet içinde, şarklı kültür mahrutu'nun (piramit'inin, y.k.) zirvesi büsbütün daralır. Buna karşılık garplı medeniyet mahrutu'nun kaidesi çok daha genişler». Bu iddianın doğruluğundan kuşku duyuyorum; Burhan Belge, bu iddiayı, şöyle bir sonuç için gerekli görüyor ve yazıyor: «Öyle ki, Osmanlı insanı, gittikçe kuruyan şark kültür kaynağında aradığı özü bulamadıkça, bir diğer kültür özünü, garplı müesseselerin arkalarında aramaya ve bulmaya çalışır; fakat bulamazsa, çünkü bu özü veren kaynakları keşfedebilmek için hiç olmazsa iki bin senenin ötesine kadar uzanan bir devri tahlil edip anlamak, bundan sonra da terkip edip memleketin manevi ve maddi havasında, terbiyesinde ve bilgisinde yaşatmak lazımdır». Açıktır; Greko-romen ekinine ve buradaki hümanist temele dönülmesini savunuyor.

Burhan Belge'nin Meşrutiyet yıllarına göre dozu artırılmış bir Tanzimat Düşmanlığı'nın, yeni cumhuriyeti, teokratik düzen yanlılarının bir cenneti haline getirmesinden kaygılandığı sonucunu çıkarıyorum; bir gün sonraki yazısının başlığı «Karar Saati» oluyor. Karanlıkta ıslık çala-

rak korkusunu yenmeye çalışan bir sokak çocuğu örneği Burhan Belge de, kemalist kadrolar dinselliğe doludizgin yol alırken, kemalizmin bu kapıyı kapattığını yazma gereği duyuyor. «Kemalizm, kompromis tanımayan bir kültür hareketi olacaktır» diyor; bunu, kimin aldığı belli olmayan bir «karar» olarak sunuyor. Kemalizmin, islama açık kapı bırakmayacağına inanmak istiyor ve kemalizmin de facto ideolojisini, eylemden çıkan düşünsel yapısını, şöyle anlatmaya çabalıyor: «Prensibi arka arkaya başarılarıyla tahkim edilmiş bir laiklik telakkisi kabul edilir. Türk devletini tahrik eden laik ruh ile Osmanlı İmparatorluğu'nu batıran teokratik ruh arasında ne kadar köprüye benzer şey ve müessese varsa, hepsi kaldırılır. Tekke ve dergahlar kalkar. Tedrisat birleştirilir, medreseler kalkar» (*). Bunlar yapılmıştır; Belge, yeniden açılma hazırlıkları yapılırken yapılanları yüksek sesle sayma gereği duyuyor.

«Kadının bütün hürriyetlerine kavuşması ile şapka, Türk cemiyetinin hayata mal edilmesinin gözle görünür delilleridir. Göz ile görünür delillere, Şark'ta ihtiyaç vardır». Belge, Doğu'da öz'den yoksun biçimin uzun süre varlığını sürdürdüğünü ileri sürüyor. «Garp'ta öz ve ruh, şekil ve kalıp, uzun müddet yaşar. Çünkü Şark, şekil ve kalıba öz'ün ve ruh'un mühim bir miktarını söküp yerleştirmesini bilir». Burhan Belge, burada Doğu'nun halı'ları ile Batı'nın goblen döşemelik kumaşlarını örnek olarak veriyor.

Resmi Ulus Gazetesi'nde dile getirilen görüşlerde yer yer özgün halkalar var. Burasını belirtmek gereğini duyuyorum; ancak daha önemli gör-

---

(*) Burhan Belge, İnsan ve Kültür, Ulus, 7 Aralık 1938.

düğüm, restorasyon döneminde eleştirir izlenimini vermekle birlikte Burhan Belge'nin ve resmi Ulus Gazetesi'nde Tanzimat'ı yer yer savunma cesaretini göstermesidir. Bu cesarette, Kemal Paşa'nın ölmüş ve İsmet Paşa'nın yerine geçmiş olmasının rolü olabilir. Unutulmaması gerekiyor; İsmet, Kemal'den daha duygusuz ve daha inançsızdır.

Kemal'de hırs ve İsmet'te ısrar var.

Hem Kemal'in ve hem de İsmet'in gençlikleri politikasızdır.

Bir gün sonra Burhan Belge şunları yazıyor: «Tanzimat'ın tamamı, mukadder bir inhidamın (yıkılışın, y.k.) önüne geçebilmek üzere tatbiki lazım bir takım reformlardır. Bunların bir kısmı üzerinde, galip Avrupa'nın bizzat kendisi ısrar eylemektedir. Bir kısmı üzerinde de tanzimat ricalinin kendileri samimi surette mutabık kalmışlardır. Fakat dışarının talep eylediği ile içerinin yapmak istediği arasında oturan bir üçüncü kuvvet vardır ki, bu kuvvet, henüz teslimi ruh eylememiş olan teokratik ve feodal fikir ve menfaat bünyesidir» (*). Bunları, bir tür Tanzimat Savunması sayma eğilimindeyim. Arkasından geleni de aynı açıdan ele alıyorum: «Tanzimat, gecikmiş bir inkılaptı». Tanzimat'ın, merkantist sınıfın güçlüğünde geç kalmış bir despotik aydınlanma olarak görüyorum.

Bir gün sonra da «Kültür Çıkmazı» geliyor. «Yani, bir yandan Şark kültürünün bütün mefhum ve müesseseleri tasfiyeye uğramakta, bir yandan da Garp kültürünün mefhum ve müesseseleri memlekete girmektedir. Ve bu seri nöbet değiştirme, bir takım yıkılışları kaydettiği halde tam

---

(*) Burhan Belge, İnsan ve Kültür, Ulus, 8 Aralık 1938.

bir yeniden kuruluşun eserlerini kaydedememektedir» (*). Düalizm burada da kaydediliyor; ancak burada Tanzimatçıları açıkça suçlama yerine Batı kurumlarının transplantasyonunun hızının yavaşlığından kaynaklanan bir anamoliye işaret ediliyor. «Ve Türk - daha doğrusu - Osmanlı münevverleri bu korkunç manzarayı çevreleyen daha korkunç politik ve sosyal manzaranın ortasında şaşkına dönmektedir». Düalizm ile şaşkınlık hep yan yana gidiyor.

Doğrusu bütün Tanzimat Eleştirileri'nde ortaya çıkan bu «şaşkınlık» savının önemli ölçüde abartma olduğunu yazma zorunluluğunu duyuyorum. Türkiye aydınının tarihsel ve kolaycı damarı burada da kendisini belli ediyor; Şeyh Bedrettin'i Nazım Hikmet'in şiirinden, Osmanlı'nın ilk tarihini Kemal Tahir'den öğrenmeyi tercih eden kuşağın babaları ve dedeleri de Tanzimat Eleştirisi'ni Ahmet Mithat Efendi'nin ilkel ve abartmalı roman denemelerinden, Hüseyin Rahmi'den ya da Halit Ziya'nın Aşk-ı Memnu'sunda çizdiği bazı tiplerden öğreniyorlar. Bunlar bir yana bırakılacak olunursa, Genç Osmanlılar, İttihat ve Terakki ile tümüyle Jön-Türk tarihi, ideolojik sığlık içinde hiç şaşkın olmayan eylemli bir aydın kümesini ortaya çıkarıyorlar.

Burhan Belge, daha sonra dil sorununa el atıyor ve yine Tanzimat'ı bir ölçü olarak kullanıyor. Yine bir gün sonra, dil alanında, şunları kaydediyor: «Bir dilin kültür dili mertebesine vasıl olması sadece filolojik bir inkişaf ile kabil değildir. Bir dil, taşıdığı kültür yüküne göre taazzuv eder. Bundandır ki, kültürsüz milletlerin dili bir

---

(*) Burhan Belge, İnsan ve Kültür, Ulus, 9 Aralık 1938.

lehçenin ötesine gidemez» (*). Bundan şu sonucu çıkarıyor: «Binaenaleyh, kültür hamulesi dile değil, dil kültür hamulesine tabidir». Belge'nin bu saptamasını, bir yandan yapay bir dilciliğe yöneltilmiş bir eleştiri ve diğer yandan da, hümanizm eğitimine yönelik bir vurgulama olarak ele almak gerekiyor. Dil konusunda yazdıklarıyla da Tanzimat Düşmanlığı'nın koyu bir dinselliğe dönüşmesini önlemeye çalışıyor. Şunları kaydediyor: «Tanzimat başladığı sıralarda, Osmanlıca ne iyi bir nesire, ne de iyi bir nazma malikti. Divan edebiyatı ile Enderun münşiyatı saf Osmanlıca değildi. Konuşulan dil ile folklor diline gelince, bunlar da Osmanlıca'dan ziyade Türkçe idi. Nitekim ilk dil işaretini, bir Rumeli seyahatinde 'arabaya gerdune demeyiniz, çünkü halk anlamayacak' demekle Sultan Mahmut veriyor. Bir müddet sonra Reşit Paşa, kitabeti resmiye'yi ıslah etmek lüzumunu duyuyor». Belge dildeki sağlıklı başlangıçları Tanzimat'a bağlıyor.

İktidardaki partinin yayın organı Ulus'ta yazan ve kemalizmin ideoloisini formüle etmeye özentisini Kadro Dergisi'ni çıkaran kadro içine girerek belli eden Burhan Belge, daha sonra, şunları ileri sürüyor: «Bir Tanzimat sonu hareketi olan Meşrutiyet devrinin vazifesi, iyi bir talebe gibi, Tanzimat Devri'nin bütün davalarını müzakere etmektir» (**). Bu müzakerede, récapitulation karşılığı kullanıyor, Meşrutiyet'e bir redden daha çok sorunları özetleme ve kataloglama görevi veriliyor. Karar ve sorunlar arasında seçim ile çözüm, kemalizmin sorumluluğu olarak kabul ediliyor.

Belge'nin bu yazı dizisinden son aktarmayı

(*) Burhan Belge, İnsan ve Kültür, Ulus, 10 Aralık 1938.

(**) Burhan Belge, Ulus, 12 Aralık 1938.

yapıyorum; bu dizide, Batı'nın tekniği ile döllendirilecek malzemeyi islamdan seçmeme yönünde bir uyarı görüyorum. Tanzimat Düşmanlığı nın yarattığı boşluğun islamın faziletleri ile doldurulması bir endişenin kaynağı oluyor. Şunları yazıyor: «Henüz filologya fakültesi, mezunlarını ve alimlerini vermemiştir; fakat filologyadan bahsedilmektedir. Büyük ve verimli bir tarih ilminin husul bulmasına daima önderlik etmiş olan büyük arkeoloji neticeleri henüz alınmamıştır; fakat Türkiye'deki birçok kazıları artık Türk çocukları idare etmektedir. Ve eski eserlere karşı derin bir saygı başlamıştır. Artık heykellerin kulakları koparılmamakta, burunları yontulmamaktadır. Arkeoloji ilmi, bizde henüz çocukluk çağında bulunduğu halde, bu çocuğu artık herkes sevmektedir» (*). Dil araştırmaları, arkeolojik kazılar ilerliyor ve bir tarih bilimin temelleri atılıyor.

Bütün bunlardan şu sonuç çıkarılıyor: «Geri ile olan ricat hatlarımız kesilmiştir. İleriye doğru olan okun başı, yapılacak aşı'nın ne ve nerede olduğunu kafi miktarda göstermektedir. Bu aşı, hümanizm'dir». Burhan Belge, restorasyon mekanizmasının kemalizmi, bir islamcı yoğunluğa götürmesinden ciddi kaygılar duyuyor ve resmi Ulus Gazetesi'nde gerekli uyarıları yapıyor.

Geriye doğru bakıldığında, 1930 yıllarının sonlarının ve özellikle 1938 yılının hem kemalizmin kodifikasyonunda ve hem de restorasyon sürecinin açılmasında kritik bir zaman kesiti veya yılı olduğu sonucuna varıyorum. Tanzimat Fermanı'nın yüzüncü yılının kutlanması da gerekçe olarak kullanılarak koyu bir Tanzimat eleştirisi adı altında kemalizm kendisini açıklamaya çalışıyor. Burhan Belge, Tanzimat'a yöneltilen eleşti-

---

(*) Burhan Belge, Ulus, 17 Aralık 1938.

rilerin, kemalizmi geçmişe ve bu arada da Meşrutiyet'in baskın ideolojisine götürmesinden kaygılanıyor. Kaygılarını dile getiriyor.

Belge, Ulus'ta bir kapıyı kapatmaya çalışıyor. Peyami Safa ise Cumhuriyet Gazetesi'nde başka bir kapıyı örtme denemesi yapıyor. Peyami Safa'nın «Türk İnkılabına Bakışlar» adlı çalışması önce Cumhuriyet Gazetesi'nde dizi olarak yayınlanıyor. Daha sonra kitap olarak da basıldığı için daha etkili olan Safa'nın Bakışlar'ında, Tanzimat Düşmanlığı'nın yaratacağı boşluğun sosyalizan bir bakış ile doldurulmasının önlenilmesine çalışılıyor.

Peyami Safa'nın Bakışlar'ı, tahmin edilebileceği türden, şu cümlelerle başlıyor: «İslam şarkla hıristiyan garb arasında çektiğimiz tercih sıkıntısı Tanzimat'tan evvel başlar» (*). Kuşkusuz, Tanzimat'la artarak devam eder; şöyle sürüyor: Gülhane Hattı da, Jöntürk İnkılabı da, bize ait herşeyi ikiye bölerek, alaturka ve alafranga iki Türk ve iki Türkiye doğuran bu tereddüdü kökünden söküp atamadı. Osmanlı İmparatorluğu'nun inhitat devrinde bu ikilik, Türk düşüncesinin en büyük meselesi ve Türk ruhunun en büyük işkencesi olmuştu. Bütün ıslahat hamleleri ve ona ket vuran bütün irtica hareketleri, bütün fikir ve politika mücadeleleri bu ayrılıktan doğuyordu». Görülüyor; ilk cümlelerden itibaren bir Tanzimat Düşmanlığı sergileniyor.

Ancak Peyami Safa'nın konumunun Burhan Belge'ninkine benzediğini, fakat daha açık olduğunu yazma durumundayım; Safa'da Tanzimat'ı suçlamaktan daha çok suçlu sandalyasında oturduğunu belirterek ön plana çıkıyor. Şöyle de söylenebilir; Peyami Safa, Tanzimat'ın, sağın da so-

---

(*) *Peyami Safa, Türk İnkılabına Bakışlar, İstanbul, 1938, s. 7.*

lun da günah keçisi olduğunu anlatmaya çalışıyor.

«Balkan Harbi'nden sonra, Avrupa kanunlarını ve teşkilatını olduğu gibi alarak, Türk tarihini ve an'anesini hesaba katmadan, radikal bir tarzda garblılaşmak aleyhine eskidenberi yaşayan cereyan, Türkçülerin de muzaheretile yeniden kuvvet bulmaya başlamıştı. Bu kozmopolit görüşün ilk mensubu olarak 'Tanzimatçılık' denilen ruh yakalandı. Ziya Gökalp için de Balkan felaketinin mesulleri ne kumandanlar, ne fırkalar, ne hükümetler, ne de softalardı» (*). Meşrutiyet Dönemi'nde başta Ziya Bey, önde gelen tüm yazıcılar, bütün tersliklerin, yenilgi ve felaketlerin sorumlusu olarak Tanzimat'ı ve Tanzimatçıları görüyor ve gösteriyorlar.

Şimdi bir parantez açıyorum: 1960 yıllarının görkemli uyanışında hem Türkiye İşçi Partisi'ne, hem Yön Dergisi yazarlarına ve hem Yön Dergisi'nin izinden ayrılmayan Cumhuriyet Gazetesi'nin fıkra yazıcılarına, arkadan gelen TKP'ne, Yön ile TİP'nin çocuğu olan ve ortak noktaları Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dan alan Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ile Türk Halk Kurtuluş Ordusu yönetici ve yandaşlarına egemen olan Tanzimat Düşmanlığı'dır. Bu ise, yalnızca ve yalnızca, özünde kemalizmin, kendisini solculuk olarak sürdürmesi anlamına geliyor.

Parantez'in içine bir tez yazıyorum: Tanzimat Düşmanlığı'nın temelinde köylü ve köycü bakış açısı yatıyor. Köylü ve köycü bakış açısını, uzantısı Tanzimat Düşmanlığı ile birlikte kazımadıkça kemalizmden kopuşu gerçekleştirmeyi mümkün görmüyorum.

Peyami Safa'dan katıldığım bir paragraf ak-

(*) ibid., s. 29.

tarıyorum: «An'anenin eteklerine milli ucundan Türkçüler, dini ucundan islamcılar yapışmışlardı. Ona el sürmek isteyenleri Tanzimatçılıkla damgaladılar» (*). İlhan Selçuk ve diğerleri, bir Tanzimat Düşmanı olan Yunus Nadi'nin gazetesinde, canını sıkacak bir gelişme ile karşılaşınca, «Tanzimat Kafası» tekerlemesini yazıp yayınlamayı önemli buldular.

Başka çalışmalarımda dile getirdiğim bir tezimi tekrarlıyorum; Türkiye solcuları Kemal Tahir'i sağa vererek ve yerine Peyami Safa'yı almaları halinde, bu değiş-tokuştan kârlı çıkarlar. Peyami Safa solcu değil; bunu ileri sürmüyorum. Ancak Kemal Tahir'in, son çözümlemede, kesin bir sağcı olduğunu yazabiliyorum.

Peyami Safa şunları da yazıyor: «Tanzimat'ın medrese yanında mekteb ve şer'i mahkeme yanında nizami mahkeme açarak; cemiyetin bünyesinde, Fuad Köprülü'nün o zamanki tabirle bir 'sünaiyet' yani ikilik yaptığını hiç kimse inkar etmiyordu. Fakat hata mektep açmakta mıydı, medreseleri kapatmakta mıydı? Nizami mahkeme açmakta mıydı, şer'i mahkemeleri kapatmakta mıydı? Türkçülerin bu noktadaki iddiaları sarih değildir. Onlar ikiliği reddetmekte kalmış gibidirler. İslamcılar, açıkça mektep açılmasına muhaliftiler». Bunlara şunu da ekliyor: «Tanzimat, 'asri' bir hareket olduğu için islamcıları, 'gayri milli' bir hareket olduğu için de Türkçüleri kaybetmişti». Tanzimat Düşmanlığı'nı önce, On Dokuzuncu Yüz Yıl'ın sonlarından başlayarak, daha çok Yirminci Yüz Yıl'ın hemen başlarında islamcılar geliştirdiler. Arkasından Türkçüler benimsediler.

İslamcılar, Tanzimat Düşmanlığı ile kendilerini anlatabildiler. 1930 yıllarında kemalizm, ay-

---

(*) ibid., s. 34.

nı yenilik hareketini hedef alarak kodifikasyonunu yapabildi.

Kemalizm, Tanzimat Düşmanlığı'nı, sosyalist hareketin ve islamcılığı asimile edebilmek için kullandı. Sonra, solculuğa miras bıraktı.

Kurtuluş Savaşı'nda en güçlü akım olarak islamcılık görünüyordu; ancak Yirminci Yüz Yıl'ın başında önemli bir atılım yapmış olan islamcılık, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Türkiye'de büyük bir prestij kaybına uğradı. İslamcılık, kapitalizm ve sosyalizm türünden enternasyonalist bir bakış açısı olarak ileri sürülüyordu; ancak Birinci Savaş'ta Anadolu dışındaki müslümanların hepsi Türkiye'ye sırtlarını çevirdiler ve bağımsızlık planları içinde çok zaman da silah çektiler. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nu yenilenmiş ve modernist bir islam enternasyonalizmi ile yaşatma planlayan ideolojik ve politik akıma büyük bir darbe indirdi.

Dinsel ve tarikat görüntüsü ağır Şeyh Sait Başkaldırısı ve arkasından gelen Menemen'deki dinsel gösteri ve Mehmet Kubilay'ın öldürülmesi, bastığı toprakta güvenli olamayan Cumhuriyet Kadroları'nda büyük bir paniğe yol açtı; kısa sayılabilecek bir zaman aralığında islamla bütün bağlarını koparmak ihtiyacı duyuldu. Kemalizm, kodifikasyonunu bu zaman aralığının sonlarına doğru ve restorasyon süreci içinde yapma durumunda kaldı.

Peyami'nin Bakışlar'ında bu son derece sınırlı geçiş zamanının etkisi görülüyor. Şunları ileri sürüyor: «Üstünde azlıkların (*) yok denecek kadar azaldığı ve baştanbaşa öz Türklerin yaşadığı bir toprakta başka türlü bir nasyonalizmin hiçbir manası kalmamıştı. Böyle bir milletin siyasi

(*) azlıklar, sözcüğüyle azınlıklar anlatılmak isteniyor.

istiklalini Avrupa devletlerine kabul ettirdikten sonra içeride yapılacak tek ve büyük bir iş vardı: Garb metodunu, yeni çağ Avrupası'nın tekniğini ve beynelmilel muaşeretini, yıkılmış bir imparatorluğun zaruri kıldığı endişelerden hiçbirile sakatlamadan, şeriat ve saltanat korkusundan temizlenmiş bir bütünlükle, yekpare ve tastamam bir inkılap hareketi halinde memlekete sokmak. Artık Tanzimat'ın şer'i, yani nizami mahkemesinden eser kalmıyacaktı; artık Türk maarifi yarı mektep, yarı medrese içinde bilgi dağıtmayacaktı. Artık Enveriye (*), şu bu gibi yarı şapka, yarı külah acayip serpuşlar aranmıyacaktı. Artık yarı alaturka, yarı alafranga musiki olmıyacak ve Türk kadını yarı tavuk, yarı insan halinden çıkacaktı» (**). Bunun için Mustafa Kemal çağrılıyor ve Peyami Safa kaldığı yerden sürdürüyor: «Atatürk'ten evvel, Tanzimat ve Meşrutiyet gibi bütün inkılap hareketleri, yarım adamların yarım adımlarıydı. Milletin başına bütün belaları üşüştüren bu yarımlıktı; Türk bünyesini hem şark ve hem garb, hem de din ve milliyet arasında, yarımşar ve sakat iki parçaya bölüyordu». Kemal Paşa'ya bir ameliyat düşüyor.

Daha öncesinde şunları yazıyor: «Son kanlı imtihanda üç fikirden ikisi sağ kalmıştı: Türkçülük ve garpçılık». Hemen arkasından ekliyor: «Fakat Milli Mücadelenin sonunda Osmanlı Türkçülerile Osmanlı garpçılarının iddiaları da ağır yaralıydılar». Bunun arkasından şu geliyor: «Osmanlı Türkçülüğünü de, Osmanlı Garpçılığını da, kangren olmuş taraflarını kesip atmak şartile yaşatmak kabildi. Bu kangren olmuş taraf, her ikisinin de Osmanlılık sıfatıdır». Bu teşhisin arka-

(*) Enveriye, Enver Paşa tarafından Türkiye'ye sokulan ilk Batı türü başgiyisisidir.

(**) *ibid., s. 89.*

sından da bir operatör kimliğiyle Mustafa Kemal geliyor: «Atatürk bu büyük ameliyatı yaptı. Türk bünyesinde yaşamaya müstaid gördüğü bu iki fikrin Osmanlılık mefhumuna yapışan ölü taraflarını kesip attı. Artık varlığından eser kalmıyan şeriat ve saltanat otoritelerine boyun eğmiyen, kendi prensibine aid kıymetlerden zırnık vermiyen, müstakil ve kendi kendine bol bol kafi bir milliyetçilik doğuyordu». Kemalizmin kodifikasyonu şekilleniyor. Çeşitli çalışmalarımda «kemalist estetik» adını verdiğim bakış açısı ortaya çıkıyor. Peyami, bunu şöyle formüle ediyor: «Medeniyetçilik kökü bizi Avrupa ve Garp metoduna, düşüncesine ve muaşeretine bağlar; milliyetçilik kökü bizi Orta Asya ve Şark menşelerimize, tarihimize, dil birliğimize götürür». Hepsi bu kadar; teknikler Batı'dan getiriliyor ve malzeme yerli oluyor.

Ancak yöntemsel olarak ekleyeceklerim var. Peyami Safa, restorasyon süreci içinde kodifikasyonu yapılan kemalizmde, ortalamadan çok daha fazla «Batıcı» görünmekten çekinmiyor. Bu eğilim, Peyami Safa'nın dillendirdiği Tanzimat Düşmanlığı'nın doğrudan değil dolaylı olmasından da anlaşılıyor; Tanzimat'ın günah keçisi yapılmasını fazla haklı ve gerçekçi bulunmadığı görülüyor. Bütün bunların bir nedeni olduğunu sanıyorum ve göstermek istiyorum. Bu neden şudur: Türkiye'nin marksizmin etkisine girmesini önleme çabaları içinde ve bununla birlikte, restorasyon sürecinde körüklenmeye başlayan dinsellik akımlarıyla, aklın net işleyişini önleyen bir mistisizmin batağına düşmesinden kaygılanıyor.

Bu kaygıyı daha somut olarak formüle edebiliyorum: Peyami'nin bir zamanlar en yakın arkadaşı, yayınladığı Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nu ithaf edecek kadar yakını, Nazım Hikmet'ti.

«Bakışlar» yazılırken Nazım etkisizliğe mahkum görünüyordu. Kemalist kadrolar, Nazım Hikmet ve arkadaşlarının Anadolu İhtilali'ni fazla ciddiye almalarının faturasını hazırlamış ve ödenmesi için uygulamaya koymuşlardı. Ancak Anadolu İhtilali'ne daha materyalist açıdan bakanların etkisinin kırılması bir ihtiyaç halinde duruyordu; bunun için içlerinde Burhan Belge'nin de bulunduğu eski materyalistlere sulandırılmış bir materyalizmi propaganda etmek için (*) Kadro Dergisi'ni ısmarladı (**). Bunun da yetmeyeceği bilindiği için, Genel Kurmay Baş-

(*) Daha önceki bir başka çalışmamda, Türkiye Üzerine Tezler dizisinde, Şefik Hüsnü'nün eski yol arkadaşları Şevket Süreyya, İ. Hüsrev Tökin'in ve diğerlerinin Kadro Dergisi'ni çıkarmalarının karşısına çıktığını ve bir mektupla sert bir biçimde eleştirdiğini yazmıştım. Mektup doğrudur; bunu yayınladım. Ancak «sert» sözünü ve açıkça karşı çıkışını geri alıyorum. Bu yorumumun yanlış olduğunu düşünüyorum. Karşı çıkıştan daha çok bir uyarı ve kaygı görüyorum. Böylece düzeltiyorum.

(**) «Bu tarihten birkaç yıl önce kemalizmin doğmatik, nasçı ve akideci bazı izahları yapılmak istendi. Bunlar 'iptidada vücud vardı, madde vardı' prensibiyle, Avrupa'nın yıllanmış materyalist akidelerine, yahud 'ferd yok, cemiyet var' gibi Gökalp artığı, fakat gene Avrupa milliyetçiliği temellerine, yahut da istihsal vasıtalarının devletleştirilmesi ilah gibi sosyalist iktisad nazariyelerine bağlı fikir hareketleriydi. O zaman (1932-1933), kemalizmin Avrupa ideolojilerinden mülhem kapalı sistemler içine hapsetmenin imkansızlığına dair yüzlerce yazı yazdım ve bu tehlikeli doğmatizmle mücadele ettim. Burada iftiharla söyliyebilirim ki bütün o yazılarımla Halk Partisi'nden hiç de farklı düşünmemiş olduğumu, sonradan, Genel Sekreter Şükrü Kaya'nın ve o zaman İktisad Vekili Celal Bayar'ın muhtelif beyanlarında gördüm».

Peyami Safa, Türk İnkılabına Bakışlar, op. cit., s. 199-200.

Artık Peyami Safa, Kadro Dergisi ideolojisine karşı mücadele etmiş olduğunu ve mücadelede destekçilerini açıkça söyleyebiliyor.

kanı Çakmak'ın damadı ve Güzel Sanatlar Akademisi yöneticisi Burhan Toprak'ın cahil ve mistik şair Yunus'u popülerize etmesi uygun görüldü. Toprak'ın en yakın arkadaşı Necip Fazıl'dır. Necip, 1936 yılında Celal Bayar'ın verdiği para ile çıkardığı Ağaç Dergisi'nde, yavaş yavaş Mevlana ve mistisizm propagandası yapmaya başlıyordu. Daha sonra kendisine «mistik» şair adını vererek, hiç kuşkusuz rejimin, marksizmi önlemek için çareyi mistisizmde bulduğuna inanarak, bu köşeyi tutmak istiyordu. Peyami, Nazım'dan koptuktan sonra bir diğer yakın arkadaşı Necip'ten de kopma süreci içindeydi ve «Bakışlar», Necip'in parlamaya başlayan yıldızını söndürmeyi de hedef alıyordu.

«İtikadlarının manzumesi içinden ittihadı islamcılık ve turancılık vehimlerini silkip atan Türk inkılabı, garb milletleri arasında bir muasır devlet mevkiini almış olduğu için, kendisine gelinceye kadar, münevver veya kibar bir zümrenin temayülleri halinde kalan Avrupa muaşeret, adet ve ananelerini de resmen benimsedi» (*). Avrupa'nın görgü kurallarını benimsemek değil almaya çalışmak, Tanzimat'a yöneltilen en büyük eleştirilerden sayılıyor; büyük bir «günah» olarak ilan ediliyor. Peyami, kemalizmin, kendisine güvenle, bunları benimsediğini yazıyor.

Yunus Nadi, Köprülüzade Fuat, Ziya Gökalp, bunlar ve diğerleri, Tanzimat'ı ve Tanzimatçıları bir günah keçisi yaptılar; her sıkıntıda taşladılar. Peyami Safa'nın günah keçileri başkadır; islamı olmasa bile tasavvufu günah keçisi sayıyor. Batı görgü kurallarını savunduktan sonra, büyük bir doğallıkla, şunlar yazılıyor: «Yalnız Eş'ari ve

---

(*) Peyami Safa, Türk İnkılabına Bakışlar, op, cit., s. 109.

Gazali değil, bütün ilahiyatçılar ve bütün mistikler, Suhreverdi, Hallac, Muhiddin-i Arabi, Sadreddin-i Konyevi, Mevlana...» (*) Safa'nın günah keçileri bunlardır; eğer ümmi ve miskin Yunus sayılmıyorsa, Peyami ciddiye almadığı içindir. «Ve bunları yetiştiren sosyal muhit olmasaydı, Arabları bir yana bırakayım, fakat Türkler'in Galile'leri, Kepler'leri ilah.. yetiştiren bir millet olmaktan aciz kalmayacakları muhakkaktı». Böyle devam ediyor. Peyami Safa, «akılcı ve tabiatçı Avrupa kafasının prensiplerini koyanlar» Türkler'dir, diyebiliyor. Övünmenin hiç bir dayanaktan yoksunluğu ayrı; kemalist bakış açısına uyuyor. Peyami Safa, tasavvufa, miskin Yunus edebiyatı ile Mevlana tekkeciliğine karşı çıkıyor.

Nedenleri var ve açıklamaya çalışıyor. İslam ilahiyatının «ve islam ortodoksluğunun vahdetini kuran Eş'ari'dir» diyor ve sürdürüyor: «O'na, Gazali'den evvel, Arab ilahiyatının en hakim çehresi olarak bakılıyor. Fakat akılcı ilahiyata Gazali kadar kudretle hücum etmemiş, yalnız onun hudutlarını çizmiştir» (**). Akılcılığa karşı çıkan islam mistisizmine cephe alma gereğini duyuyor.

«Mistik düşünceyi ve ahlaki en büyük salahiyet ve kudretle ilk temsil eden adam, Gazali'dir. Onun bütün cehdi, aklın bilgi vasıtası olarak beceriksizliğini ve kifayetsizliğini isbata çalışmak oldu». Gazali, bütün mistikler türünden bilinemezliği savunan bir ilahiyatçı olarak sunuluyor.

Restorasyon dönemi, bilinemezlik felsefesinin egemen olduğu dönemdir.

Peyami Safa, tasavvufa karşı çıkıyor; bu kadar değil. Tasavvufu, bir başka felsefenin karşısına koyuyor ve her ikisinden de vazgeçilmesini

---

(*) ibid., s. 163.
(**) ibid., s. 161.

öneriyor. Aktarıyorum: «Fakat ilahi ve mistik görüş insan kafasını nasıl kör bir imana sürüklüyorsa, bugün Avrupa'da olduğu gibi ilmi görüşün ifratı da netice olarak onu aynı bir akideciliğe götürüyor» (*). Bilimsel bakış açısının aşırılığı, bununla bilimsel sosyalizmi anlatıyor, bilinemezci mistisizm ile birbirinin ortadan kaldırıcısı oluyorlar. «İlmi sistem kafası da dini iman kafası gibi mefhumcu ve kapalıdır. Zamanımız ideolojileri arasında Marksizm gibi içtimai ve milli zaruretlerden fazla zihni spekülasyonlardan doğmuş olanlar böyle kapalı sistemlerdir». Açıkça soyutlama yöntemini kullandığı için Marksizm, mistisizmle karşı, ancak aynı tür, kefelere konuyor. «Orta Çağ doğmatizminden farksız oluşları, idealist görüşe materyalist görüşü karşı koymak gibi mahdud bir münakaşa ihtiyacından doğma bir sistemin dar kadrosu içine kapanıp kalmalarındandır». İdealizm ile bağlantılı gördüğü tasavvufa ve materyalizme karşı pratisyen ve felsefe planda pozitivist, yöntemde eklektik kemalizmi (**) çıkarılmak istiyor.

«Türk düşüncesinin tekamülünde Avrupa'nın ilmi görüşünü böyle bir doğmatizme kadar vardırmamak için, bir yandan riyazileşirken ve endüstrileşirken, bir yandan da bize bir tarih ve iklim nimeti olan Şarklıya has kuvvetli seziş hassamızı, iptidai mistik hâlinden mes'ud yeni terkiplere doğru tekamül ettirmeliyiz». Bunları da kaydediyor; yine de marksizmden duyduğu kay-

---

(*) ibid., s. 195.

(**) «Kitabdan ve hayattan doğan ihtilaller vardır. Birincisinin hareket noktası ideal, ikincisinin hareket noktası realitedir».

«Gerçekleşmeden evvel, bir sistem halinde, kemalizmin hiç bir kitabda yeri yoktu».

ibid., s. 198 ve 199.

gıların tasavvuftan duyduğu korkulardan çok daha güçlü olduğunu sergilemekten geri kalmıyor. Sınıf çelişkilerinin artmasından, sanayileşmenin ortaya çıkaracağı işçi sınıfının gündeme getireceği tehditten Doğu'ya ve yerel malzemeye sığınarak kurtulma politikası öneriyor; nasıl olacağını, henüz, bilmiyor.

Ancak bildikleri var: «Komünizmin ve sosyalizmin Türk cemiyetine alakasız bir sistem olduğunu kabul etmekte Türkçüler de, İslamcılar da, Garbçılar da beraberdiler. Avrupa ideolojisini bize mal etmekte Sebilürreşad'dan da, Türk Yurdu'ndan da ileri gitmesi tabii olan İçtihad bile, arada bir sosyalizm aleyhine neşriyat yapıyordu». Meşrutiyet ile birlikte netleşen üç Tarz-ı Siyaset'in her birisinin yayın organı, islamcıların Sebilürreşad'ı, Türkçülerin Türk Yurdu ve batıcıların İçtihad Dergileri, birbiriyle tartışır ve yarışırlarken, komünizme ve sosyalizme karşı çıkmada birleşiyorlar.

Bilgiççe önerdikleri de var: «Artık Türk milliyetçiliğinin anti-kapitalist ve anti-komünist Avrupa milliyetçiliğinden iktisadı farkını tayin etmek de zor bir şey olmaz. Türkiye'de, İtalya'da olduğu kadar da işçi kesafeti yoktur. Bugün Türkiye'de had bir devreye girmiş sınıf tezadlarından ve mücadelelerinden bahsetmek abes olur. İtalya'nın ve Almanya'nın sosyalist milliyetçiliğini doğuran ekonomik şartlar Türkiye'de olmadığı için, kemalizm, sosyalist görüşe yaklaşmadığı gibi faşist milliyetçiliğe de yabancıdır. Gittikçe endüstrileşen memlekette bu tezadların doğmasına mani olmak için, milli ihtiyaç olduğu istikamete göre şahsi teşebbüsün kifayetsiz kaldığı yerlerde büyük istihsalin devletleştirilmesi ve büyük sermaye tahakkümünün önüne geçilerek, sınıf farkı tanımaksızın bütün müstahsillerin refaha sevke-

dilmesi, kemalist ekonominin prensibini teşkil etmiştir» (*). Reel kemalizme en uygun tanımı verdiğine inanıyorum; sosyalizmi önleme ön plana çıkıyor ve duruyor.

Şimdi bir parantezin sırasıdır; Babıali'den aktarmanın uygun olacağını düşünüyorum. Peyami Safa'nın Bakışlar'ı yazdığı zamanda, retrospektif olarak, Necip Fazıl artık kendisine «Mistik Şair» diyor. Mistik Şair Necip'in, otobiyoğrafik anılarında, Babıali'de, 1936 yılıyla ilgili olarak şu bilgiler veriliyor: «Celal Bayar, teklifi gayet müsait karşılıyor ve Mistik Şair'in eline o zamanın parasıyla 1600 lira toslanıyor. Bugün 200 bin lira denilse yanlış olmaz. Bir mebusun ayda iki yüz küsur lira aldığı devir» (**). Celal Bayar, Necip'e, bugün için on milletvekili maaşına denk bir parayı, açıktan ve Necip'in sözcüğü ile «tosluyor». «Başlıyor Ağaç'ın hazırlığı»; Necip böyle sürdürüyor. «Etrafında da iki nesildaşı Ahmet Kudsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınar» var. Ahmet Kudsi, kemalizmin ünlü ve sonsuz yeteneksiz köycü şairidir; Mistik Şair Necip'in hep en yakını kalıyor.

1983 yılında, Erkekçe'de kendisiyle yapılan bir mülakatta Necip Fazıl şu görüşleri ileri sürüyor: «1839 dan beri şapşal hale getirilmiştir, Türkiye. Mustafa Reşit Paşa var... Büyük Reşit Paşa denilen küçüğün de küçüğü adam ve hempası, malum sadrazamlar, Ali Paşa, Fuat Paşa ve peşinden korkunç edebiyata, her şeye tesir ediyor». 1960 yıllarında solculuğun, emperyalizmin zavallı ajanı düzeyine çıkardığı ve bir hakaret tenekesi yaptığı Büyük Reşit Paşa'ya böyle bakan Necip Fazıl, çocukluğunda hiç sevmediği babaannesi için

---

(*) ibid., s. 184-185.

(**) Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, İstanbul, 1975, s. 210.

de «Tanzimat artığı» nitelemesini yapıyor. Bütün bunlar, bir ortaklığı ve sürekliliği göstermek için gerekli oluyor.

Necip'in en yakınları iki Ahmet'ler değil; başkaları da var. Necip'in anılarından aktarmayı sürsürdüğümde en yakınları belli olmaya başlıyor. Başlıyorum: «Abidin Dino da, Bodler'in 'suni cennet' adını verdiği cehennem yemişlerinden birine tutkundur: esrar». Necip, Abidin'in esrar tutkunu olduğunu ileri sürüyor ve yakını olduğunu yazıyor. Türkiye ilericilerinin Nazım'ın pek yakını bildikleri Abidin Dino'nun aslında Nazım'ın tam karşıtı olarak kullanılan Necip'in çok yakını olduğundan hiç kuşku duyulmaması gerekir; Necip Fazıl'ı çalışırken, karşıma, hep Abidin Dino ve kardeşi Arif çıktılar. Necip'in Arif ve Abidin ile bu kadar yakın olduğunu yazmak istemediği izlenimini edindim; ancak hem gevezedir ve hem de anılarını yazarken ayırması mümkün olmuyor. Abidin ve Necip, bir de Burhan Toprak, Ahmetler'den Ataç'ın komik şair dediği, burada tek doğru olarak söylenen sadece komik olduğudur, Ahmet Kudsi Tecer, bir ayrılmaz dörtlü oluşturuyorlar.

Necip, Babıali anılarında ilave ediyor: «O zaman yirmi yaşlarında bir genç Abidin Dino; kendisinden yedi-sekiz yaş büyük Genç Şair'in en yakın dostudur. Önce Ahmet Kudsi peşinden Peyami Safa, Burhan Toprak, derken Fikret Adil ve Abidin Dino» (*). Bunlar Necip'in, anılarında kendisini anlatırken önce «Genç Şair» ve sonra «Mistik Şair» diyor, en yakınlarıdır. Abidin, Necip'in en ünlü olduğu zamanda da yakınında yer alıyor; Abidin'in kişiliğiyle karşılaşınca, Necip'in özellikle ünlü olduğu zamanda yanında olması ve ayrılmaması gerektiğine inanıyorum. Çünkü

(*) *ibid., s. 117 ve 119.*

mütegallibe Abidin Paşa'nın torunu toprak rantiyesi Abidin, ünlülerin yanında olmaktan ün alıyor ve ünlülerin rantını paylaşıyor. Bütün araştırmalarımda başka bir yeteneğiyle karşılaşmadım.

Artık parantezi kapatıyorum. Şimdi aktarırken hoşnutsuzluğumu saklamadığım paragraflara geliyorum. Yunus Nadi'nin yazdıklarını aktarırken hoşnutsuzluk duyuyorum. Yeni Mecmua'nın 1939 yılında yayınlanan ikinci sayısından aktarıyorum; Yunus Nadi'nin imzasıyla çıkan bu yazının başlığı «Senfoni» oluyor. Nazım Hikmet, hapse tıkılmıştır; uzun bir çile'nin dayanılmaz günlerini büyük bir yürekle yaşamaya çalışıyor. Nadi, yazdıklarının yerini bilmelidir; politika ile yazıcılığın ortak kazanç noktasında duruyor. Necip, daha sonra Senfoni'nin adını «Çile» olarak değiştiriyor. Uygundur; kemalizm Necip'i, Nazım'ın yerine ve kemalizmin ikinci şairi olacağı inancıyla çıkarıyor.

Peyami, Yunus'tan çok daha az tüccar'dır. Yunus, Kemal Paşa'nın ve Cumhuriyet'in bir türedisi oluyor. Yunus Nadi için sosyalizmin gelişini önlemek, kemalizmin bir türedisi olduğu için, Peyami Safa'dan çok daha önemli ve çok daha cançıkarlıdır (*). Bunun için, Cumhuriyet Gazetesi'nde Peyami Safa'nın kapatmak istediği tekke kapısını Yeni Mecmua'da yine Yunus açmaya çalışıyor.

Bunlar, Cumhuriyet Gazetesi'nin Zekeriya Sertel ile birlikte kurucusu Yunus Nadi'nin kaleminden çıkıyor; sükunetle okumanın zor olduğu-

(*) İlhan Selçuk'un memur çilesi herhalde Yunus Nadi'nin çıkardığı bir gazeteye kapılanmasıdır. Bunu yaşamının bir senfonisi sayması da mümkündür. Ancak Cumhuriyet Gazetesi'nde geçen günleri İlhan Selçuk'u bir cumhuriyet memuru, belki de genel müdür muavini yapmıştır. Hepsi bu kadar.

nu kabul ediyorum. Yine de aktarıyorum: «Neslinin en keskin şöhret ve en sağlam kıymeti Necip Fazıl Kısakürek, senelerden beri 'Senfoni' isimli bir manzumeye çalışıyordu. Mümtaz şairin bu feykalade faaliyetini hemen herkes duymuştu». Rahatsız edici değil mi; bu dönemle ilgili anılarında kendisini «Mistik Şair» olarak niteleyen Necip için bunların yazılması, Nazım'ın hapise konmasıyla ilgilidir. Yunus Nadi, kolay olay kabul edilemeyecek bir cüretle, Nazım Hikmet'in defterinin dürüldüğünün kabul edildiği bir zamanda, Necip Fazıl'ı Cumhuriyet'in ikinci şairi olarak kabul ettirebilmek için ölçüyü tümden bir kenara bırakıyor.

Necip'in şiir yazması değil; bir şiir üzerinde çalışması bile «olay» yapılıyor. «Bazı mecmualar, şiir üstünde tefsirler yapmış, sanat ve edebiyat mahfellerini eserin dedikodusu çalkalamıştı. Şairin büyük bir ehemmiyet atfettiği ve baş eseri olarak gösterdiği bu manzume nihayet tamamlandı». Türkiye basını, yazılmamış bir şiir üzerine yorumlar bile yapıyor ve bir şiirin tamamlanmasını büyük bir olay olarak tanıtıyor.

İttihat ve Terakki'nin eteklerinden kemalizmin kampına sıçrayan Yunus Nadi, burada da duramıyor ve sürdürüyor: «Onu neşredecek mecmuaya aynı zamanda bir tarih kıymeti getirecek olan bu eseri sahibinden istedik. Necip Fazıl Kısakürek, üzerinde en titiz bulunduğu bu şiiri bir mecmuada neşretmeye gönlü yatmayacağını söyledi ve ileride çıkaracağı okuyucularına bir sürpriz halinde vermek istediğini bildirdi».

Şimdi ne olacak? İttihat ve Terakki'den Cağaloğlu'nda bir büyük bina, Cumhuriyet'ten bir Büyük Gazete alabilen Yunus Nadi, Necip'ten bir senfoni istiyor ve Necip, bunu vermiyor; şimdi ne olacak? Üstelik Yunus Nadi, miskin Yunus'u, po-

pülerize etmesi için Burhan Toprak'ı ikna ettiğini yazarak övünen Necip'in Senfoni'sini kim yayınlarsa tarihe geçeceğini de söylüyor ve Necip, Senfoni'sini Yunus'a vermiyor; İttihat ve Terakki'yi bir bina, Cumhuriyet'i tarihsel bir Cumhuriyet adıyla sürdüren Yunus'un Necip'i ikna etmemesi mümkün mü? «Buna rağmen her kıymetin başında sanat ve kalite davasına yer vermiş olan Yeni Mecmua'nın canlı isteklerini kıramadı ve şiirini mecmuamıza vermeyi kabul etti». Yunus büyük bir mutlulukla bunları yazıyor. Mutluluk ve kutluluk dilemek gerekiyor.

Yunus, Necip'ten hem şiirini, Senfoni'yi ve hem de bir mülakatı almayı başarıyor. Aldığı mülakat'ta Necip şunları söylüyor: «Bu şiir, benim bütün san'at ve dünya görüşümün, içinde kesafet bağladığı nazım tecrübesidir. Ötedenberi hülyam, en geniş keyfiyet mikyasiyle en geniş kemmiyet mikyasını barıştırabilecek ve beni bütün halinde hülasa edecek bir temel manzume meydana getirmekti. Nihayet hepimizi, farkına vardırmaksızın gizli gizli istila eden ruhi tekevvünler bir gün bende bu arzuyu borç haline getirdi ve Senfoni'ye başlattı. Senfoni'nin ana temini, fiilen yaşadığım bir fikir buhranına borçluyum. Nitekim 'Bir Adam Yaratmak' piyesim de aynı kafa krizinin mahsülü. Şu kadar ki bu krizin istediği azametli enerji karşısında uyuşan cesaretim, ilk iş olarak 'Bir Adam Yaratmak' piyesine el atmıştı. Yoksa piyesi, şiirin bir şubesi telakki edebilirsiniz. 'Bir Adam Yaratmak', Senfoni'deki mücerret fikrin vakaya, hayati münasebet ve saiklere, entrika ve maddeye kavuşmuş şeklinden başka bir şey değildir». Çok güzel; ancak yeni yetme şairlerin kendi şiirlerini açıklamak için sarfettikleri anlaşılmaz sözlere benziyor.

Burada, bu ilkel şiir denemesini ya da man-

zume'yi yayınlamak durumundayım. İlkelliğini, yayınlamadan açıklamam mümkün olmuyor; hiç bir açıklamanın bu şiirin ilkelliğini kendisini yayınlamak kadar açık bir biçimde ortaya koyamayacağına inanıyorum. Ancak bunun için iki «takdim» gerekiyor. Hem şiirin yayınlanması ve hem de takdimler, Necip'in kendisinden daha çok restorasyon sürecini, Sultan Hamit zamanından beri İstanbul basınının tümden bağımlı olduğunu ve Türkiye solunun bazı fetişlerini ortaya çıkarıyor.

Cumhuriyet'in kurucusu Yunus Nadi'den Hürriyet'in kurucusu Sedat Simavi'ye geçiyorum. Sedat Simavi'nin Yedigün Dergisi'nin Dört Ocak 1938 tarihli sayısından, «Takdim» başlıklı yazısından aktarıyorum: «Büyük mütefekkir üstad şairimiz Necip Fazıl Kısakürek bir taraftan fikirlerini Cumhuriyet Gazetesi'nde neşrediyor, öbür taraftan da piyeslerini şehir tiyatrosunda Ertuğrul Muhsin oynatırken bu iki sanat faaliyetinin üstünde hummalı bir şiir yetiştirici olmaktan geri kalmıyor». İki noktanın açıklanması gerekiyor; Ertuğrul Muhsin, bir zamanlar yakını olduğu Nazım Hikmet'in başının üstünde tehlike bulutları belirince derhal Necip'e tiyatro ısmarlıyor ve yazdığı ilkel oyunları hem sahneye koyuyor ve hem de başrolünü oynuyor. Böylece başarısızlığa uğramamasını güvence altına almak istiyor; bu, birincisi oluyor. İkincisi ise, bunların Meşrutiyet Dönemi'nin öğrencileri olmasıdır. İttihat ve Terakki, Ziya Gökalp türünden iyi niyetli, imanlı ancak sığ bir sosyoloji öğrencisini, işine geldiği için, «mütefekkir» ilan etti. Abdülhak Hamit'e «Şair-i Azam» sıfatı layık görüldü. Rıza Tevfik türünden bir şarlatan «filozof» sayıldı. Yığınları etkilemek için «otorite» gerekiyordu ve yokluğunda yaratıldı. Cumhuriyet entelijansiyası, uluslararası koşulların etkisiyle marksizmin etkisinde gelişti. 1925 yı-

lında ve daha sonra 1930 yıllarının başlarında kırıldılar. Ancak Cumhuriyet kendi otoritelerini yetiştirmekte gecikti ve üstelik her yetiştirmenin bir olgunlaşma zamanı vardı. İşte tam bu sırada Necip, Sedat Simavi tarafından «büyük mütefekkir üstad şairimiz» ilan edildi; otuz üç yaşındadır.

Yunus Nadi örneği Sedat Simavi de, Necip'i yayınlamanın büyük değerine inanıyor; ancak, Necip de sanat mahsüllerini yayınlamaya değer bir dergi bulamıyor. Sedat Simavi «Necip Fazıl'ın fikrince, memleketimizde şiirlerini neşretmeye razı olabileceği bir edebiyat mecmuası yoktur» diye yazıyor. Yunus Nadi, Ali Karacan türünden Cumhuriyet döneminde bir büyük gazete kurabilen Sedat Simavi'nin de tuttuğunu koparan bir gazeteci olduğu anlaşılıyor; Necip'ten dizeler yayınlamayı başarıyor.

*
**

Anladım işi; sanat Allah'ı aramakmış
Buymuş oyun gerisi yalnız çelik-çomakmış..

*
**

Son gün olmasın dostum, çelengim, top arabam;
Alıp beni götürsün, tam dört unanmış adam..

*
**

Tanrım 'Kur' dese nasıl kurardım iklimleri,
Nasıl kaynaştırırdım, renklerle hacimleri.

*
**

Soğu ey terli kemik, soğu ey yanık tuğla!
Fabrikam, mühendisin kaçtı, ya dur, ya patla!

*
**

Bunları ben ayırmadım; her ortaokul öğrensinin yazıp getirdiği bir dergi bürosunda çöp kutusuna atılabilecek bu iki dizelik şiirler dizisini, «büyük mütefekkir üstad şairimiz» Necip'in fev-

kalade sanat mahsülleri olarak Yedi Gün Dergisi'nde yayınlama başarısını gösteren Simavi, başarısının sırlarını da şöyle açıklıyor: «Necip Fazıl'ın şiirlerini neşretmek üzere bizi intihap etmesini rica ettiğimiz vakit güzide sanatkar, mecmuamızın malik olduğu geniş okuyucu zümresi dolayısıyla Yedi Gün'ü tercih etmekle hususi bir zevk duyacağını bildirmiş, teklifimizi memnuniyetle karşılamıştır. Sanat ve fikirde kalite işlerine de ne kadar kıymet verdiğini her gün biraz daha ifade eden Yedi Gün, Necip Fazıl'ın en yeni şiir tecrübelerine sahne olmaktan kendisini bahtiyar addeder. Bu sayımızda, okuyucularımıza, mütefekkir üstad şairin, çok orijinal yeni bir şiirini takdim ediyoruz». Bu takdim yazısından ikişer dizeler halinde ve ayrı başlıklarla sıralanan bu öğrenci müsveddelerinin «büyük mütefekkir üstad şairimiz» Necip'in «çok orijinal yeni bir şiiri» olduğu anlaşılıyor.

Paranteze yeniden başvuruyorum. Babıali, hiç bir zaman bağımsız olamadı; bunu bugün daha iyi anlamak mümkün oluyor. Birdenbire ve sol ya da sağ etiketli olmasına bakılmadan bütün kalemler, hep bir ağızdan, nedeni anlaşılamadan, ancak kulaklarını seslenilmiş olduğu artık pek iyi bilinen bir biçimde, bir yazar veya çizeri övmeye başlıyorlar. Şok yöntemiyle kısa süreli şöhret ve otorite yaratırken daha çok varolan bir otoriteyi silmeyi başarıyorlar.

Paranteze devam ediyorum; Necip Fazıl'ın bir tek de olsa şiir yazabildiğinden emin olamadım. Bu araştırma için şiirlerini inceledim, şiir değerlendirmelerine güvendiğim kimselerle tartışdım. Daha önce «Kaldırımlar Şairi» olarak tanınıyormuş; ancak otuzlu yılların ortasında ve şiirsel söyleyişle «şiirini yitirmiş» durumdadır. Artık şiir yazamıyor; ancak Nazım Hikmet'in etkinliğinin de

kırılması gerekiyor. Bir yandan yakın arkadaşı Burhan Toprak aracılığıyla başlatılan miskin Yunus akımı ve diğer yandan yine bir diğer yakını Ahmet Kudsi Tecer kanalıyla açılan yavan ve kıraç köycü şiirleri kaynağı henüz istenen sonuçlarını vermekten uzak görünüyor; devrimciliğin bilgiye ve bilmeye güven demek olduğu düşüncesine estetikte de savaş açılmasının gereğine inanılıyor. İşte tam bu noktada «şiirini yitirmiş» Necip hatırlanıyor ve görünmez elin sağladığı bir ağız birliğiyle Necip Fazıl, «büyük düşünür usta şair» kürsüsüne çıkartılıp oturtuluyor.

Ancak bu kadar değil ve parantezin içinde «hain» sözcüğünü anlatmak gerekiyor. Bu sözcüğü üç anlam ile anlatabiliyorum; birincisi, «hain» hiç bir zaman karşıda değildir. Karşıda «düşman» var; «hain» başlangıçta «düşman» değil dost oluyor. Birinci anlamı gereği, «hain» kesinlikle, yakınlardan çıkmak durumundadır. İkinci anlamına göre, «hain» her zaman bir «korkak» türüdür. Hain, kritik zamanda korku işaretlerini çoğaltarak korkusunu büyüten ve karşıya geçendir.»

Hain'in üçüncü anlamı «hedonist» olmasından kaynaklanıyor; haz düşkünüdür. Korku'yu ve korkusunu abartmasında haz'za olağanüstü düşkünlüğünün rolü çok büyük oluyor. Hedonist olmayan bir hain görmedim.

Burada bir ara sonucu yazabiliyorum: Her çevredeki korkak ve hedonist, bir potansiyel haindir. Korkaklığı ve hazcılığı, derindeki aynı dokunun su yüzüne çıkan ayrı görüntüleri olarak da ele almak mümkündür; korkak-hedonist, kritik noktada haine dönüşüyor.

Bu çözümlemelerden sonra parantez içinde tezi yazabilecek duruma geliyorum: Eyüboğlu Kardeşler ve Dino Kardeşler, Türkiye estetiğinin hain-

leridirler. Korkaktırlar. Hedonisttirler. Her kritik noktada karşı tarafa geçerler.

Diğer çalışmalarımda Bedri Rahmi'nin, restorasyon döneminde çıkartılan 1940 Kuşağı solumsu dergilerinde, arada bir gelerek, «çok sol oldu, biraz Yahya Kemal yayınlayalım» dediğini, ısrar ettiğini ve Yahya Kemal yayınlanmasını sağladığını gösterebildim. Sabahattin Eyüboğlu'nun Nazım Hikmet hapse girince, Yahya Kemal'i «örnek Türk sanatkarı» ilan etmesini hem burada ve hem de başka yerde yazabildim. Sabahattin Eyüboğlu'nun Nazım Hikmet konusunda iki yüzlü tutumuna da başka bir yerde değinebildim.

Şimdi sıra Dino'ların daha önemlisi Abidin'e geliyor: Bütün araştırmalarım boyunca her döneklikte Abidin Dino'yla karşılaşıyorum. Böyle insanlarla çalışmak ve yakın olmak zorunda kaldığı için Nazım'a acımaya başlıyorum. 1939 yılında Nazım Hikmet yeniden hapistedir ve Servetifünun Dergisi'nde, tahmin edileceği gibi, Abidin Dino, «Senfoni» başlıklı yazısını yayınlıyor ve desenleriyle süslüyor. Şöyle başlıyor: «Senfoni şiiri bağırılsa da, susulsa da, saklansa da, gömülse de gene mevcuttur. Bu eser etrafında yükseltilen sükun senfonisi sadece korkaklıktır; lehte ve aleyhte korkaklık». Türkiye estetiğinin hainlerinden Abidin, böylesine gürültüye karşın, Necip'in ilkel şiiri karşısında susulduğu kanısını taşıyor ve yazıyor. «Bir dolabın içinde sakladığım bu şiiri, kurdele ile bağlanmış bir tutam saç değil, dipdiri bir silah telakki ediyorum». Toprak ağalığı ile köylülüğün, mütegallibe birikimi ile halkçılık özentisinin birleştiği yerde, yapışkan ve duygu çamuruna bulanmış bir biçem, her zaman Abidin Dino'nundur; burada da tekrarlanıyor.

«Vakti zamanındaki masallarda söylediği tek büyülü kelime ile peri padişahının kızı sonsuz bir

uykuya dalar, tek büyülü kelime ile uyanır, kurtulurdu. Vakti zamanındaki tek bir tövbe istiğfarla cehennem kilitlenir cennet kapısı ardına kadar açılırdı. Bugün tek kelime veya fikir ehemmiyetini kaybetmedi». Anlaşılmıyor mu; Nazım'ın yakın arkadaşlığıyla bir karyer yapmış olan Abidin Dino, tek karyeri budur, ardarda iki dava ile Nazım'ın üzerine uzun bir hapishane kapışı kapanınca, Necip'in bir tek şiiri ile cennet kapısını açıyor. Necip de, daha sonra anılarında, «Abidin Dino da, Bodler'in 'suni cennet' adını verdiği cehennem yemişlerinden birine tutkundur; esrar» diye yazıyor. Abidin Dino ise, zamanında, 1939 yılında, «Senfoni tek olsa bile Necip Fazıl'ın mazi ve istikbaldeki fikir günahlarını silecek çaptadır» diyor; Necip ile kucaklaşıyor.

Kucaklaşma tamdır; ne yazık, restorasyon oyununun aktörleri içinde ve zaman zaman baş rolde solcular var. Aslında bu söylenen bir totoloji oluyor; doğaldır. Çünkü restorasyon iki ucu hedef alıyor. Bu dönemde solun, ortak cephe yayınları arasında SES önemli bir yer tutuyor; sosyoloji, edebiyat ve sanat sözcüklerinin baş harflerini bir araya getiriyor. Sahibi Yusuf Ahıskalı'dır ve devlet memurluğu yapıyor. İstanbul-Ankara arasında trende ve yataklı vagonda gidip gelerek solculuk sürdürüyor. Kendisi türünden İstanbul-Ankara arasında mekik dokuyanlarla trende karşılaşıyor; birisi de Necip Fazıl oluyor. Dergisi'nin 1939 yılına ait sekizinci sayısından aktarıyorum: «Necip Fazıl'a da ikinci bir seyahatimde Ankara treninde rastgeldim. Ankara'daki profesörlük işini her hafta gidip gelmek suretiyle devam eden sanatkarın yeni vaziyetini hepimiz biliyoruz». Necip Fazıl'ın kendi anılarına göre de, Heybeliada Deniz Lisesi veya gönderildiği İngiliz ya da Fransız anaokulları dahil, bitirdiği bir tek

okul yok; işte «büyük düşünür usta şair» kürsüsüne oturtulduğu zaman Ankara'da yeni açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapıyor. Tekrarlıyorum; Necip, Yunus Nadi'nin, Sedat Simavi'nin, Abidin Dino'nun göklere çıkardığı zamanda,; devlet memurudur ve eline geçen para, İstanbul-Ankara arasında, yeni zamanlardaki bir niteleme ile «uçan profesörlük» yapacak kadar bol görünüyor. Bu tür öğretim üyeleri, o zamanlar hava ulaşımı henüz gelişmemiş olduğu için uçmuyorlar; yatıyorlar.

Sol dergi sahibi bir devlet memuru, devlet memuru bir «büyük düşünür usta şair» ile, İstanbul-Ankara arasında ve bir yataklı vagonda veya restoranında karşılaşırsa ne yapar; kuşkusuz, sohbet ediyorlar. Büyük düşünür buyuruyor: «Benim anladığım manadaki şiirin hadiseler üzerinde büyük bir murakabe ve keşif hakkı olduğunu kabul ederim. Politikaya gelince, gündelik ve basit politikayı şiirin dışında görürüm». Düşünür büyük olunca sözleri ve yargıları da büyük oluyor ve hüküm kesiliyor: «Bizde politikacı edebiyat adamı olarak tanınan Ziya Paşa, Namık Kemal, Rıza Tevfik, Tevfik Fikret gibi şahısların uğraştığı politika cücelerin politikasıdır». Böylece, restorasyon dinamiğinin gereği, Tanzimat ilericilerin defteri kapatılmış oluyor. Ancak «sol» bunun karşısında «büyük düşünür» Necip'ten önemli bir ödün alıyor. Şöyle devam ediyor: «Sanatta üstün politikacıya misal gösterebileceklerim birbirine tamamiyle zıt olmalarına ve hassaten birinin bana yüzde yüz zıt olmasına rağmen Mehmet Akif'le, Nazım Hikmet'tir». Herhalde yatan devlet memuru Yusuf Ahıskalı, «büyük düşünür» Necip'ten Nazım'la ilgili böylesine «övücü» söz koparınca, yatmayı bırakarak uçmuş olmalıdır; bunları hemen dergisine yazıyor.

Bu uçuran sevinç ile şunları da yazıyor: «Nazım Hikmet'e bu gözle bakışım benim adaletim ve yalnız çapları tabiye eden benim görüş imkanımdır. En büyük çapta bir iman ideolojisine karşılık o çapa yakın inkar fikriyatı da bulunabilir. Denizin seviyesinden itibaren Everes'in tepesi ne kadar yüksekse, okyanusun o kadar çukur olduğu gibi». Sol, artık Nazım'ın büyük bir «çukur» olarak nitelenmesini bile övgü sayıyor.

SES kapanıyor, Yeni SES başlıyor, SES'ler bu arada sol aydınları topluyor. Hiç kuşku yok; sol aydınlar restorasyon sürecinde aktif rol alıyorlar. Temel sav, yine hiç kuşku yok, «Tanzimat Düşmanlığı» oluyor. Suphi Nuri İleri, «Cumhuriyet Tanzimat'ın Devamı Değildir» yazısıyla, kemalist kodifikasyonun bütün görüşlerini tekrarlıyor (*). Bunların bir bölümünü aktarmak istiyorum; çünkü bunlar, ne yazık, 1960 yıllarındaki solun görkemli uyanışında solculuğun büyük keşifleri ve temel savları oldular.

Birinci sav, 1960 ve 1970 solculuğunun belgelerini bilenler için hiç yeni sayılmamalıdır; Tanzimat yenilikçileri bağımsız aktörler değil, büyük devletlerin oyuncakları oluyorlar. Suphi Nuri, bunu, şöyle formüle ediyor: «Avrupa'nın büyük devletleri memleketimizi parçalamak için aralarında bir türlü uzlaşamıyorlardı. İşte bunun için bize bari siz biraz ıslahat yapınız diye tavsiyede bulunuyorlardı. Çünkü bizi taksim etmektense bize müdahale etmek kendilerine daha kolay görünüyordu». Demek oluyor; yenilik komutası, dışardan geliyor.

Emre uyuyorlar; ancak bu Tanzimatçılar o kadar kötüler ki, kendilerine verilen emri bile tam uygulamıyorlar. İleri ekliyor: «İşte Tanzimat'ın

---

(*) S.N. İleri, Cumhuriyet Tanzimat'ın Devamı Değildir, Yeni Ses, Yıl 1939, Sayı 1, s. 14.

ilk sebebi bu ecnebi müdahalesine meydan vermemek için ıslahat yapar gibi olmak ve görünmekten ibarettir». Yalnızca görüntüyle uğraşıyorlar. Aslına bakılırsa bunlardan başkası da beklenmemelidir; çünkü tipleri elvermiyor. Suphi Nuri bunu yazmayı da eksik etmiyor: «Tanzimatçılar, yani Selim, Mahmut, Mecit gibi padişahlar veya Reşit, Ali ve Fuat gibi paşalar, hazırladıkları tanzimat ve ıslahatı kuvveden fiile çıkaracak kuvvet ve kudretin birer devlet adamı değillerdi». Üstelik de seciyesiz oldukları ileri sürülüyor. «Tanzimatçılarda, gayelerine varmak için kafi miktar seciye, gayret ve fikir takibi yoktu». Bunun yerine bütün kötülükler tanzimatçılarda vardı: «Tanzimatçılar statik idiler, dinamik değil». Dinamik olan ise tektir ve Mustafa Kemal Paşa'dan ibarettir. Solculuğun, restorasyon görüşleri böyle sürüyor.

«Şimdi gelelim Tanzimat'la Cumhuriyet'in münasebetlerine ve mukayeselerine: Tanzimat, Türkleri daldıkları taassup ve istibdat uykusundan uyandırıp güç halle gözlerini açtı. Tanzimat, 1876 ve 1908 Meşrutiyet'lerine bir basamak oldu, fakat pek zayıf bir basamak». Meşrutiyet Dönemi'nde Tanzimat'ı ve Tanzimatçıları günah keçisi yapma alışkanlığı 1940 yıllarında solculuğa enjekte ediliyor. Meyvelerini 1960 yıllarında en gür bir biçimde veriyor.

Tanzimat neden zayıf basamak oldu; bu sorunun cevabını bulabilmek için aktarmayı sürdürüyorum: «1908 Meşrutiyeti, memlekete bir münevver tabaka, bir elit hazırladı. 1914 Umumi Harbi, bu münevver tabakanın seciye, azim ve kudretini kuvvetlendirdi. 1919 da bu münevver tabakanın içinden Mustafa Kemal yetişti ve ölen Osmanlı Devleti'nin yerine milli, laik ve inkılapçı bir Türk Cumhuriyeti kurdu». İşte bunları yaza-

bilmek için Tanzimat'ın zayıf bir basamak olması gerekiyordu; basamak güçlü olsaydı, Kemal'in çıkışı da Tanzimat'a bağlanabilecekti. Halbuki Tanzimat Düşmanlığı ve solculuğa göre Mustafa Kemal, kendiliğinden ve belki de gökten geliyordu.

İkinci savı da aktarıyorum: «Tanzimat, yukarıdan aşağıya bir harekettir, yani saltanatın kuvvetlendirilmesi için Osmanlı milletlerine bahşolunan haklardır. Cumhuriyet ise aşağıdan yukarıya bir harekettir, yani o saltanatı yıkmak için Türk milletinin kullandığı haklardır». Osmanlı Dönemi'nin komutanlarından birisi Mustafa Kemal ve tümüyle üst düzey Osmanlı yöneticilerinin liderliğinde gerçekleştirilen bir hareketi «aşağıdan yukarı» olarak nitelemek, Tanzimat Düşmanlığı süreci içinde çıkıyor ve yeni kuşaklara, bu kez, solculuk olarak aşılanıyor.

Öyle anlaşılıyor Kemal Paşa hayranlarında, Enver ve Mustafa Reşit fobisi birlikte geçiyor. Kemalizm, Mustafa Reşit Paşa ile Enver Paşa'yı kötüleme üzerine kendisini formüle ediyor. Bunda, tutucu bir devrim olan kemalizmin, kendisi açısından, haklı olduğunu sanıyorum; Mustafa Reşit, daha radikal ve Enver ise daha hülyalıdır. Bir Osmanlı Paşası olan Mustafa Kemal, radikalizmde Mustafa Reşit'ten ve devrimci yürek ile hülya açısından da Enver'den çok gerilere düşüyor.

Gerilerden İleri'nin sesi geliyor: «Gazi Mustafa Kemal, sadrazam Reşit Paşa'dan ders, Cumhuriyetimiz, Tanzimat'tan örnek almadı ve alamazdı». Restorasyon süreci içinde solculuğun benimsediği görüşlere göre, hem Mustafa Kemal ve hem de «cumhuriyet» düşüncesi gökten indiler. «Onlar, yabancıları taklit etmek istediler, biz bütün Şark'a örnek olduk. Hasılı, Tanzimat'ı bilelim, fakat öğünmeyelim». Öğünmek için Mustafa

Kemal yeterli görülüyor. «Onlar koca bir Osmanlı İmparatorluğu'nu fena idareleri ile mahvettiler. Biz ise siyasi dehamızla kuvvetli bir cumhuriyet yaşattık». Öyle anlaşılıyor; revolüsyonda olduğu gibi restorasyonda da uç adımlara gerek duyuluyor. Restorasyonda da uç adımları atmak uçlara düşüyor.

Güvenirliğini yitiriyorlar. Etkinliklerini yitiriyorlar. Kayboluyorlar. Tanzimat Düşmanlığı ile başlıyorlar ve köylülükte yerlerini alıyorlar. Tanzimat Düşmanlığı'nı formüle ettikten bir sayı sonra Suphi Nuri İleri, «Türk Köylüsü» yazısını (*) çıkarıyor. Tanzimat Düşmanlığı'nın kökeninde, köylü ve köycü bakış açısının bulunduğunu, hemen başlarken sergilemekten geri kalmıyor: «İşte realitemiz, Türk realitesi. Fakat buna rağmen kanunlarımız müterakki memleketlerin üst tabaka kanunlarının aynıdır. İdare makinamız da Avrupai olmak için bocalıyor. Hele münevverlerimiz, müellif ve muharrirlerimiz, gazete ve mecmualarımız ise büsbütün köyden uzaktır.» Kuşkusuz, Avrupa idare sistemini almaya çalışmak bir Tanzimat suçu'dur. Buna yenileri ekleniyor. «Köylü münevverleşince hemen köyünü unutuyor». Halbuki, «Türkiye'nin tam manasiyle bir köylü memleketi olduğunu hiç bir zaman» unutmamak gerekiyor. 1960 yıllarında bunlara eklenen, yalnızca, köyde bir de feodallerin bulunduğudur; 1930 ve 1940 yıllarının kemalist sınıfsızlık anlayışı içinde bu eksikliği anlamak zor olmuyor.

«Bugünkü sistemimiz okuyan veya para kazanan köylüyü 'şehirli' yapıyor. İşte biz bunu istemiyoruz. Biz köylünün okuduktan ve hayat seviyesi yükseldikten sonra da yine köyünde kalmasını ve bir Türk köylü medeniyeti vücuda getir-

---

(*) S.N. İleri, Türk Köylüsü, Yeni Ses, Yıl 1939, Sayı 2, s. 2.

mesini istiyoruz. Yoksa şehirli sayısını artırmak değil». Hem kentleşmeden korkuluyor ve hem de Tanzimat Düşmanlığı'nın bir bakış haline getirdiği yerel malzeme ile yeni bir uygarlık fantazisi tekrarlanıyor.

Köyde bir uygarlık, bir köylü edebiyatı olmadan nasıl kurulacak; solculuk bu görevi de üzerine alıyor. Hüsamettin Bozok, «Türk Edebiyatında Köylü» konusunu alıyor ve «işliyor». Bozok, Necip Fazıl'ın yazarları arasındadır; bu kez başka yerden aktarıyorum: «Mültezimin, çorak ve kısır tabiatın karşısında, cehalet ve taassubun karanlıkları içinde çırpınan köylerimizin, İsviçre dağlarındaki mandıralara benzetilmesi, hasta bir romantizmin bizdeki mümessilleri tarafından, bugüne kadar devam ettirildi. Bunların biricik karakteristikleri, masa başında oturup, Anadolu'nun en uzak köylerini tahayyül etmekten ve çeşmeden testisine su doldurup burma bıyıklı yağız nişanlısıyla oynaşmaya giden harcıalem ve sahte tipler vermekten ibaret kaldı» (*). Bundan çıkış için bir davetiye çıkarılıyor ve örnekler veriliyor.

«Bu hastalıklı santimantal cereyanın inkişafına karşı bizde ilk orijinal eser Sadri Ertem'in Çıkırıklar Durunca'sı ve - muhtevasının münakaşası bir tarafa - Yakup Kadri'nin Yaban'ıdır». Sadri Ertem, bu sırada Milletvekilliği yapıyor ve diğer çalışmalarımda gösterebildiğimi sanıyorum, basındaki «komünistleri» kontrol altına almakla görevli masanın başında bulunuyor. Yakup Kadri ise büyükelçiliği hak etmiş görünüyor.

Tanzimat Düşmanlığı, köküne ve köycülüğe indiği zaman bunu duygusal bir çamura bulayıp en uç noktalarına kadar götürmek, Türkiye ilericiliğinin estetik hainleri Eyüboğlu ve Dino'ya

---

(*) *Hüsamettin Bozok, Türk Edebiyatında Köylü, Ses, Yıl 1939, Sayı 4, s. 11.*

düşüyor. Sembol olarak «ibrik» seçiliyor ve Eyüboğlu ile Dino, İbrik'i fetiş yaparak nerede ise tapınmaya başlıyorlar (*). Bedri Rahmi Eyüboğlu, evine bir ibrik alıyor ve uygun bir yere koyduktan sonra, «derin ve saygılı bir hisle önünde», her gün ürperiyor. Bedri Eyüboğlu, evinde ibrik ayinlerine başlarken, Abidin Dino da Halk Partisi'nin parasıyla resim yapmaya gönderildiği Anadolu'da ibrik resmi yapmaya başlıyor.

Abidin, ibriklerinin ve kendisinin reklamını yapmasını biliyor. Serbest Fırka İl Başkanlığı yaptığı için gözden düşmüş olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, fırsatı kaçırmıyor ve Servetifünun'da, 1939 yılında, «Abidin Dino'ya Açık Mektup» yayınlıyor. Kutluyor; ölçüyü tümden bırakıyor. Mutluluğunu yazıyor: «Sen de benim gibi kaçığın birisin. Dayanamıyorum, itiraf ediyorum. Ben de zaman zaman çömlekçilerden ibrik, kavanoz gibi şeyler alır, geçer karşısına, saatlerce bakarım». İbrik ayinleri yayılmaya başlıyor.

Artık ibrik, bir yarı Tanrı haline getiriliyor; restorasyon döneminde solculuk Tanrısı'nı bulmuşa benziyor. Baltacıoğlu'nun çıkardığı Yeni Adam Dergisi'nde Zahir Güvemli, ibrik'in kazanmış olduğu bu yüksek yerden güç alarak «Abidin demek ibrik demektir» vecizesini ifade ediyor (**).

(*) «'Odasında sarı gül gibi açan' bir Çanakkale testisinin yanına bir gün de bir bakır ibrik bulup getiriyor. İbrikteki biçim olgunluğuna mı, Çanakkale testisindeki gevrek sırın içen gül ferahlığı veren rengine mi baksın, şaşırıyordu. Bakır ibrikte 'şark en asil ve sağlam mimarisini buluyordu'. O'nu 'Süleymaniye kadar seviyor ve medreselerimiz kadar derin ve saygılı bir hisle önünde ürperiyordum' diye yazıyordu».

Turan Erol, Günümüz Türk Resminin Süreci İçinde Bedri Rahmi Eyüboğlu, doçentlik tezi, Çoğaltma, s. 93.

(**) *Zahir Güvemli, Abidin Dino, Yeni Adam, 1940, Sayı 299, s. 11.*

İbrik övgüsü içinde Abidin de övülüyor. Güvemli, ibrik olduğunu yazdığı Abidin Dino hakkında şu bilgileri de veriyor: «Abidin'e patronlukla garsonluk aynı zamanda teklif edilse ikincisini tercih eder. Böyle adamda akıl bulunur mu?» Artık Abidin, restorasyon dönemi solculuğunun el üstünde tutulan harika çocuğu oluyor. Artık bir «dahi» olmasa bile bir delidir: «Abidin Dino, Anadolu'ya resim yapmaya gönderilmişti. Bazı gazeteler onun orada tersim ettiği apteshane ibriklerini sanat ve sergi için tahkirâmiz telakki ettiler. Bereket versin birkaç dostu bunu fırsat bilerek Abidin'in deliliğini bir daha ilan ile işde kast olmadığını tekrarladılar. Abidin de ibrikleriyle D Grubu'nun bilmem kaçıncı sergisini hazırladı». Böylece köycülük en patolojik noktasına çıkarıldı.

Burada bitiriyorum. Yeni Ses'de yayınlanan bir şiiri aktarıyorum. İsmail Kemaleddin imzasıyla yayınlanıyor; Nazım'ın imzalarından birisi olduğunu sanıyorum (*). Böyle olmasına da son derece üzülüyorum.

İBRİK RESMİ

İsmail Kemaleddin

Bizim Abidin Dino
- Allah selamet versin -
Oturup ibrik resimleri çizmiş
Erbabı öfkeyle bakmaktadır.
Zira hep biliyoruz ki biz,
Bizim köy evlerinde
Sofaj santraldan şarıl şarıl
Sıcak sular akmaktadır.

(*) *Yeni Ses, 1949, Sayı 7, s. 15.*

SENFONİ

Necip Fazıl Kısakürek

Gaiblerden bir ses geldi: Bu adam,
Gezdirsin boşluğu ense kökünde!
Ve uçtu tepemden birdenbire dam;
Gök devrildi, künde üstüne künde...

Pencereye koştum: Kızıl kıyamet!
Dediklerin çıktı, ihtiyar bacı!
Sonsuzluk, elinde bir mavi tülbent,
Ok çekti yukardan, üstüme avcı.

Ateşten zehrini tattım bu okun,
Bir anda kül etti can elmasımı.
Sanki burnum, değdi burnuna (yok)un,
Kustum, öz ağzımdan kafatasımı.

Bir bardak su gibi çalkandı dünya;
Söndü istikamet, yıkıldı boşluk.
Al sana hakikat, al sana rüya!
İşte akıllılık, işte sarhoşluk!

Ensemin örsünde bir demir balyoz,
Kapandım, yatağa son çare diye.
Bir kanlı şafakta, bana çil horoz,
Yepyeni bir dünya etti hediye.

Bu nasıl bir dünya, hikâyesi zor;
Mekânı bir satıh, zamanı vehim.
Bütün bir kâinat muşamba dekor,
Bütün bir insanlık yalana teslim.

Nesin sen, hakikat olsan da çekil!
Yetiş körlük, yetiş, takma gözde cam!
Otursun yerine bende her şekil;
Vatanım, sevgilim, dostum ve hocam!

Aylarca gezindim, yıkık ve şaşkın,
Benliğim bir kazan ve aklım kepçe,
Deliler köyünden bir menzil aşkın,
Her fikir içimde bir çift kelepçe.

Niçin küçülüyor eşya uzakta?
Gözsüz görüyorum rüyada, nasıl?
Zamanın raksı ne, bir yuvarlakta?
Sonum varmış, onu öğrensem asıl?

Bir fikir ki, sıcak yarada kezzap,
Bir fikir ki, beyin zarında sülük.
Selâm, selâm sana haşmetli azap;
Yandıkça gelişen tılsımlı kütük.

Yalvardım: Gösterin bilmeceme yol!
Ey yedinci kat gök, esrarını aç!
Annemin duası, düş de perde ol!
Bir asâ kes bana, ihtiyar ağaç!

Uyku, kaatillerin bile çeşmesi;
Yorgan, Allahsıza kadar sığınak.
Teselli pınarı, sabır memesi;
Size şerbet, bana kum dolu çanak.

Bu mu, rüyalarda içtiğim cinnet,
Sırrını ararken patlayan gülle?
Yeşil asmalarda depreniş, şehvet;
Karınca sarayı, kupkuru kelle...

Akrep, nokta nokta ruhumu sokmuş,
Mevsimden mevsime girdim böylece.
Gördüm ki, ateşte, cımbızda yokmuş.
Fikir çilesinden büyük işkence.

Evet, her şey bende bir gizli düğüm;
Ne ölüm terleri döktüm, nelerden!
Dibi yok göklerden yeter ürktüğüm,
Yetişir çektiğim mesafelerden!

Ufuk bir tilkidir, kaçak ve kurnaz;
Yollar bir yumaktır, uzun, dolaşık.
Her gece rüyamı yazan sihirbaz,
Tutuyor önümde bir mavi ışık.

Büyücü, büyücü ne bana hıncın?
Bu kükürtlü duman, nedir inimde?
Camdan keskin, kıldan ince kılıcın,
Bir zehirli kıymık gibi, beynimde.

Lûgat, bir isim ver bana halimden;
Herkesin bildiği dilden bir isim!
Eski esvaplarım, tutun elimden;
Aynalar söyleyin bana, ben kimim?

Söyleyin, söyleyin, ben miyim yoksa,
Arzı boynuzunda taşıyan öküz?
Belâ mimarının seçtiği arsa;
Hayattan muhacir; eşyadan öksüz?

Ben ki, toz kanatlı bir kelebeğim,
Minicik gövdeme yüklü Kafdağı,
Bir zerreciğim ki, Arş'a gebeyim,
Dev sancılarımın budur kaynağı!

Ne yalanlarda var, ne hakikatta,
Gözümü yumdukça gördüğüm nakış.
Boşuna gezmişim, yok tabiatta,
İçimdeki kadar iniş ve çıkış.

Gece bir hendeğe düşercesine,
Birden kucağına düştüm gerçeğin.
Sanki erdim çetin bilmecesine,
Hem geçmiş zamanın, hem geleceğin.

Açıl susam açıl! Açıldı kapı;
Atlas sedirinde mâverâ dede.
Yandı sırça saray, ilâhî yapı,
Binbir âvizeyle uçsuz maddede.

Atomlarda cümbüş, donanma, şenlik;
Ve çevre çevre nur, çevre çevre nur.
İçiçe mimarî, içiçe benlik;
Bildim seni ey Rab, bilinmez meşhur!

Nizam köpürüyor, med vakti deniz;
Nizam köpürüyor, ta çenemde su.
Suda bir gizli yol, pırıltılı iz;
Suda ezel fikri, ebed duygusu.

Kaçır beni âhenk, al beni birlik;
Artık barınamam gölge varlıkta.
Ver cüceye, onun olsun şairlik,
Şimdi gözüm, büyük sanatkârlıkta.

Öteler öteler, gayemin malı;
Mesafe ekinim, zaman madenim.
Gökte saman yolu benim olmalı;
Dipsizlik gölünde, inciler benim.

Diz çök ey zorlu nefs, önümde diz çök!
Heybem hayat dolu, deste ve yumak.
Sen, bütün dalların birleştiği kök;
Biricik meselem, Sonsuza varmak...

Servetifünun-Uyanış, Yıl 1939, Sayı 2257-572, s. 4-5-16.

SENFONİ

Abidin Dino

SENFONİ şiiri bağırılsa da, susulsa da, saklansa da, gömülse de gene mevcuttur. Bu eser etrafında yükseltilen sükût senfonisi sadece korkaklıktır; lehte veya aleyhte korkaklık.

Ben Senfoni ilę beraber şaire karşı cephe alıyorum. Ve ümid ediyorum ki, Senfoni Necip Fazıl'ı yenecek.

Bir dolabın içinde sakladığım bu şiiri, kurdele ile bağlanmış bir tutam saç değil, dipdiri bir silâh telâkki ediyorum.

Vakti zamanındaki masallarda söylediği tek büyülü kelime ile peri padişahının kızı sonsuz bir uykuya dalar, tek büyülü kelime ile uyanır, kurtulurdu.

Vakti zamanındaki tek bir tövbe istiğfarla cehennem kilitlenir cennet kapısı ardına kadar açılırdı.

Bugün tek kelime veya fikir ehemmiyetini kaybetmedi.

Senfoni tek olsa bile Necip Fazıl'ın mâzi ve istikbalindeki fikir günahlarını silecek çaptadır. Velhasıl ata binip kız kaçırır gibi Senfoni'yi nasıl kaçırdığımı anlatayım, (akrabalar bağrışa dursun;)

Allegro

İşte dehşet veren «Allegro»

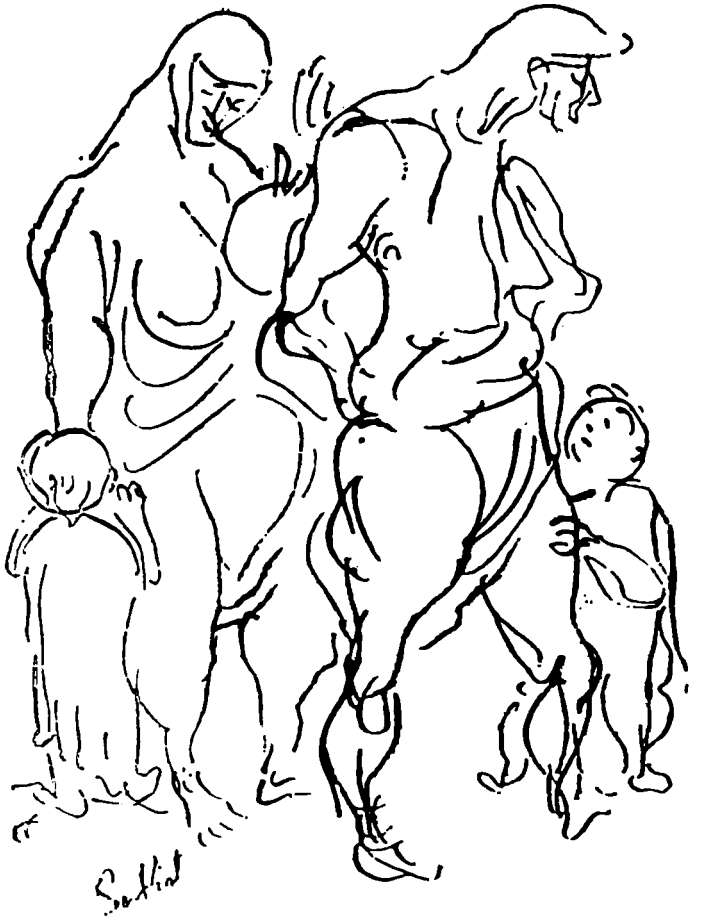
«Gaiplerden bir ses geldi: bu adam
Gezdirsin boşluğu ense kökünde!»

Ayrı yerden:

«Ensemin örsünde bir demir balyoz.
Kapandım yatağa son çare diye.»

Andanteye kadar, yani üçüncü kısmın sonuna kadar baş döndürücü «yükün» leitmotifi budur.

Avucun çizgilerine bakarak yapılan tefsirlere taş çıkarmak gibi olmasın; bu yük, bu ağırlık, bu ezilme hissi tek başına ferdin, cinnetle, hiçle «burun buruna ferdin» işkencesidir. Cehennemden havadis mi istiyorsunuz? İşte, mevcut kıyametten haberler; (İncil'in târiflerinden daha korkunç, onların tarihleri, ziyaret günleri meçhul).

Resim: Abidin Dino

«Ve uçtu tepemden birdenbire dam»
«Pencereye koştum kızıl kıyamet»
«Bir bardak su gibi çalkalandı dünya»
«Deliler köyünden bir ufuk aşgın,»

«Diyardan haberler, sualler, garabetler,»
«Her fikir içimde bir çift kelepçe»
«Mekânı bir satıh, zamanı vehim.»

Parçaladığım şiirden sualler:
«Niçin küçülüyor eşya uzakta,
«Gözsüz görüyorum rüyada, nasıl?»

Nihayet;
«Yalvardım, gösterin bilmeceme yol.»

Andante

«Lügat, bir isim ver bana hâlimden
Herkesin bildiği dilden bir isim!»

Bir lügat ciddiyeti takınıp isim veriyorum «herkesin bildiği dilden», Noktalı virgül;
Ferdin krizi.
Senfoni 19 ve 20 nci asrın fert krizini, kâh bir fikir kalıbı içinde, kâh bir deli gömleği içinde mükemmelen ifade ediyor.
İlk 3 parçada şairin yalnız kendinden bahsetmesi esasen ferdin illetidir, cemiyetin dış tazyikine mukabil ferdin dağınık mukabelesidir. Belki de sadece muvazî krizidir.
Hamlet'in meraka değer iç mükâlemesi Allegro'dan Andante'ye kadar mevcut.
Ancak Hamlet'in tek başına aksiyonu rönesans için belki bir cevap belki bir çaredir, bugünkü dünya için değil.
Edebiyat tarihinde bir başlangıç veya bir son olan şiirlerin sesiyle bir dünyanın çöktüğünü haber veren Kısakürek, bizi ve kendini nasıl kurtarıyor?

Final

Körleşmiş Kral Lear intihar etmek için kendi-

ni bir uçuruma atmak isterken ovanın düztabanlığına düşer.

«Gece bir hendeye düşercesine,
Birden kucağına düştüm gerçeğin.»

Bu ses bir hakikatin, bir başlangıcın serin müjdesine benziyor?

Başka mısralar hatırlıyorum, o seslerde daima deniz mevcut.

Rinbaud'un «Sarhoş gemi»si, Valery'nin «vaatten ileri gitmeyen», «Deniz mezarlığı» vs.

Rimbaud ve Nâzım Hikmet'te deniz, bir aksiyonun sonu;

«Teknem çatlasın denize gideyim.»
«Denize dönmek istiyorum.»

Tabiata teslimiyet, uzun bir kavganın son perdesi.

Senfonideki deniz bir başlangıçtır, ilk üç kısım bu noktanın mukaddemesi.

Valery'nin;

«Le vent se levé, il font tenter de vivre»

Cümlesinden daha kuvetli mısralarla;

«Düzen kabarıyor... Med vakti deniz;
Düzen kabarıyor... Tâ çenemde su.
Suda bir gizli yol pırıltılı iz,
Suda ezel fikri, ebed duygusu.»

Şürin kendi başına bir meslek, bir hayat olamıyacağını söyleyen cümle:

«Ver cüceye onun olsun şairlik.»

«Hakiki yenilik hissine» malik olan, meçhuldan malumu getiren;

«Dipsilikten inci devşiren yüzgeç.»
«San'atkâr, gaibi açan çilingir.»

Arzı boynunda taşıyan öküzden, «Passif» dünya anlayışından çok ötede, Şark'ta yeni bir kader anlayışını işaretliyen cümle;

«Diz çök zorlu kader, önünde diz çök!»

Ve nihayet:

«Biricik meselem; ebedî olmak!»

«Ebedî, ilâhî» nerede? İşte sona eren bir senfoninin orkestra şefindeki ödünç telâşla tozu dumana katıyorum, dinleyin, cevaba geldik! Dikkat!

«Açıl susam açıl, açıldı kapı:
Atlas sedirinde mavera dede.

Yandı sırça saray, ilâhı yapı,
Binbir âvizeyle sonsuz maddede.»

Bu harikulâde kıt'anın son kelimesi etrafında bilhassa bayram yapıyorum! (Zorla değil ya, yapıyorum.)

«Atomlarda cünbüş, donanma şenlik;
Ve çevre çevre nur, çevre çevre nur.»

★

«Heybem dava dolu, deste ve yumak.»

Diyen Necip Fazıl'dan, kitaptan öteye gidemiyen şiiri cücelere bırakan dostumdan «Binbir âvizeyle sonsuz maddede ve madde ile» yapı kurarken, «İçiçe mimarî, içiçe benlik»lerin hakikî akışına, tarihî akışına uymasını dilerim.

«Artık barınamam gölge varlıkta» diyenler belki Şark'ta mevcuttu. Onların yolu «devresini» bitirmiş, vazifesini yapmıştır. Onların yolu iç âlemin ıssız mesafelerinde idi, benliği kemiren ruh işkencesinde idi. Bu bitti.

Kısakürek şiirini maddeye nakletmek için hangi zümreye iltihak ediyor?

Kendi başına mucize yapamayacaksa, hangi

tarihî ric'atin veya oluşun mümessili olmağa karar verdi?

San'atkâr eserine sadık mı bilmem, eser çok kere sahibini dinlemez.

Asılzade Tolstoi'dan bahsederken büyük bir fikir adamı der ki;

«Bu konuttan evvel edebiyatta hakikî bir mujik yoktu.»

«Gece bir hendeye düşercesine» Kısakürek'in kucağına düştüğü dünya benimkine düşman.

Elimde (haberi olsun) müthiş bir silâh var; Senfoni.

Zaman içinde eser mi galip gelir, san'atkâr mı görürüz?

ABİDİN DİNO'YA AÇIK MEKTUP

İsmail Hakkı Baltacıoğlu

Abidin; Balıkesir'de bulunduğum zaman, Halkevi salonunda teşhir ettiğin ibrik tablolarını seyretmiştim. O zaman da sana söylemiştim: ateşle oynama, elin yanar sonra! İbriklerini Ankara Sergisi'nde görenlerin çoğu şaşakalmışlar. Şimdi herkesin dilinden: bu apteshane ibrikleri de ne? sözü düşmüyor. A çocuk, sende de kabahat var ya, apteshane ibriklerinden başka bir şey bulamadın mı, resmini yapacak? Sen de benim gibi kaçığın birisin. Dayanamıyorum, itiraf ediyorum. Ben de zaman zaman çömlekçilerden ibrik, kavanoz gibi şeyler alır, geçer karşısına, saatlerce bakarım. Hiç şüphe yok ki, bunlar estetik dehâmızın cisimlenmiş cevherleridir. Daha ileri gideyim mi? İşte, gittim bile: eski şadırvanlar, cami kubbeleri, o ölmez anıtlarımız hep bu ibrik, kapı mandalı, kaşık sapı gibi basit ihtiyaç eşyasının karnından çıkmıştır! Ama Abidin Dino, Türk es-

tetiğinin bu gibi mahrem sırlarını biz yalnız kendi aramızda konuşuruz, ulemâ ve ukalâların meclisinde açmaya cesaret edemeyiz! Halbuki sen nasıl olur da, bu ibrikleri yafta yapıp asarsın? Hiç sıkılmıyor musun? Hiç utanmıyor musun, Abidin Dino?... «San'atta hayâ yok» mu diyorsun? Pek âlâ! Var savaş! Ama sana bir öğüt vereceğim; önce bir hekime gidip kalbini, ciğerini iyice muayene ettir. Bakalım, bu işde benim kadar dayanıklı olabilecek misin? Hâ... bir diyeceğim daha kaldı sana... Senin çömleklerin hayli kalabalıktır. Oturduğun evde tavan arası da olmayacak. İstersen birkaç tanesini bana gönder, yayılmasına yardım için yeni bir yer keşfettim; yüzde doksan dokuz iskonta ile satın alıyor; bir istirhamname yaz da, oraya gönderelim; hamal parası olsun çıkar.

Abidin Dino, Allah sana akıl, bana da biraz iz'an versin, olur mu?

Servetifünun-Uyanış, Yıl 1939, Sayı 2257-572, s. 2.

zigzaglarla birlikte ağır dinselliğe doğru (*) bir eğilimi saptamak da mümkün oluyor.

Revolüsyon insanının yüzü bile kılıç kadar keskindir.

(*) «Garp sermaye hareketi karşısında mütemadiyen inhilal etmekte olan saltanatın eski kooperatif sistemi kendi içine kapanıyor ve bir tarafta Ohanes Paşa, Namık Kemal iktisadi liberalizmi müdafaa ederlerken, diğer taraftan Ali Suavi imam Gazali'den muktebes iktisat telakkilerini canlandırmaya çalışıyordu».

Hilmi Ziya Ülken, Tanzimat'tan sonra Fikir Hareketleri, Tanzimat, İstanbul, 1940 içinde, s. 759.

«Her revolüsyonda, devrimin gerçek aktörlerinin yanına

Restorasyon insanının gözleri, Temmuz sıcağında Akdeniz havası türünden ıslak ve bulanıktır.

Kemalizmin Stepne Şairi: Necip Fazıl

Şiir mi, daha has bir sanattır; yoksa, trajedi mi? Neden artık şiir kaybolmaya yüz tuttu ve trajedi yazılmaz oluyor? İnsanoğlunun şiiri kaybetmesi ve trajedinin bitmesi insanlığın büyük dramı olmuyor mu? Şiirin kaybı, insanoğlunun kendi derinliğini duymamaya başlamasıdır. Trajedinin tükenmesini, insanoğlunun bireysel yazgısıyla toplumsal yazgısı arasındaki çatışmanın sona ermesi olarak ele alıyorum; toplumsal yazgı, mutlak egemenliğini mi kuruyor?

Toplumsal mantığın mutlak egemenliğinde insan bir kukladır; kukla, hiç bir zaman insan olmuyor.

Çocuklara kukla oynatılması insanlığın bir yaygın ve çok büyük yanlışı sayılmalıdır; kukla, ölülere ya da en çok, ihtiyarlara oynatılmalıdır. Aslında insanlık çocukluğunda hep trajedi oynadı; trajedi Atina'da doğuyor.

İnsanî olan hiç bir yazım bireysel olanla toplumsal olanın karşılıklı ilişkisi işlenmeden gerçekleştirilemez; trajedi, insanın ilkel yazımı oluyor. Eğer bugün trajedi bir yana «trajik» insan bile yazılmıyorsa, bu, ya yazımın bittiği ya da insanın kuklalaştığı anlamına geliyor. İki almaşığın da reddedilmesi gerektiğini düşünüyorum.

---

farklı türde insanlar da kendilerini atarlar; bunların bazıları, yeni hareketi hiç anlamayan, bilinen dürüstlükleri ve cesaretleri nedeniyle ya da salt geleneğe bağlılığın gücüyle, halk üzerinde etkilerini koruyan, ancak geçmiş devrimlerden kalma ve bunların sadık mensuplarıdır. Diğerleri ise yıllar yılı aynı basmakalıp nutukları günün yöneticilerine karşı da tekrarlayarak birinci sınıf devrimci şöhretini kazanabilmiş ağzı kalabalıklardır».

«Bunlar önlenmesi mümkün olmayan felaketlerdir; zamanla kazınırlar».

K. Marx, The first International and After, D. Fernbach, ed., Penguin Books, 1974 s. 219.

İnsan, hem bireysel ve hem de tarihseldir.

Revolüsyon ise bir patlamadır; her devrimde bireysel sınır tarihsel duvarla çatışıyor. Böyle olduğu için, her revolüsyonda, bireyin ufku determinizmin imkanlarını aşıyor. Bu nedenle de devrimi, zorunluluğun özgürlüğe dönüşmesi olarak görmek doğru olmakla birlikte anlatımı dar kalıyor. Revolüsyon revolüsyoneri de değiştirdiğine göre, her devrimde birey, zorunlulukları da zorluyor.

Revolüsyon, bireyi, yıldızlara uzatıyor. Her devrimde güneş değil yıldızlar doğuyor.

Oportünist, yıldızlara sahte yoldan özenmek isteyendir.

Ve revolüsyon yolunun oportünistleri restorasyon döneminin yıldızları oluyorlar.

Restorasyon döneminin yıldızları nasıl oluyorlar? Balçıktan bir lamba mıdır? Yoksa bir fanusla havasızlığa mahkum edilmiş bir insan mıdır? Yoksa hedonist bir iskelet midir? Çatal parmaklarıyla, dünyanın nimetlerini, kuru kafa ağzına taşıyan obur bir iskelet algılayabiliyorum: Restorasyon döneminin yıldızlarını görüyorum.

Restorasyon dönemleri, aynı zamanda, dünya nimetlerini oburca tüketmenin bir ahlak haline getirilmek istendiği dönemler oluyorlar. Emek tutumunun değil hazzın maksimizasyonunun bir bayağı bilim haline getirilmek istendiği dönem de restorasyon dönemidir; bir rastlantı olarak görmüyorum, «Büyük» İngiliz İktisatçışı Alfred Marshall, yayınlandığı andan itibaren Batı iktisat düşüncesini tutsak alan «Principles of Economics» kitabını 1890 yılında yazıyor. Burada belki de «surplus value» kavramına bir karşılık, ilk kez «consumer's surplus» kavramını ileri sürmeye çalışıyor. Bu dönem, emperyalizmin tarih sahnesine çıktığı ve dünyanın her yerinde emekçilerden imbiklenen değerlerin «dünya nimetleri» olarak Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'ya transfer edildiği zaman kesitini anlatıyor. Artık değere karşı çıkartılan «tüketici artığı» kavramına göre, tüketiciler, bir metayı satın alırken ve toplam olarak çok tüketmeleri nedeniyle, her mala, tüketmemeleri halinde oluşacak fiyattan daha düşük fiyat ödüyorlar. Böy-

lece çok tüketmemede oluşacak fiyatla çok tüketerek oluşan daha düşük fiyat arasındaki farkın mal miktarıyla çarpılması tüketici artığı tanımlıyor (*). Tüketmek, bir ahlak oluyor.

André Gide, Alfred Marshall'dan on yedi yaş daha küçüktür; aralarındaki bağlantı yalnızca André'nin amcası Charles Gide'nin Fransa'nın büyük iktisatçılarından birisi olmasından kaynaklanmıyor. André Gide, Principles of Economics'den yalnızca yedi yıl sonra Nouritures Terrestres adıyla ve yayınlandığı zamandan daha çok Birinci Savaş'tan sonra Fransa'ya etkisine alan denemelerini yayınlıyor. Dünya Nimetleri'nin yayınlanması, Lenin'in Razvitiya Kapitalizma v Russii'sinden bir yıl öncesine denk düşüyor.

Gide, Dünya Nimetleri'nin birinci sayfasını, Kur'an'dan aldığı «işte yeryüzünde beslendiğimiz meyveler» sözüyle tezyin ediyor; süslemeye çalışıyor. André Gide, insanın sınırsızlığını tarihle sınırlı toplumsal engelleri aşmada değil, vücudun, daha kısaca insan etinin alabileceği hazzı sınırsız yapmada bulmayı deniyor. Gide, yeni bir ahlak kurmayı, insanın ve özellikle insan etinin duyabileceği sınırsız hazzın önüne konmuş ahlak frenlerini yıkmada buluyor. Bir yandan, tam bir cahilleşmeyi savunuyor: «Başkaları kitaplar yayınlarken, çalışırken, ben kafadan öğrendiğim herşeyi unutmak için tam üç yıl yolculuk ettim. Ağır oldu, güç oldu bu bilgilerden-kurtulma; ama insanların zorla verdiği bütün bilgilerden daha faydalı geldi, gerçek bir eğitim başlangıcı oldu». Baba yanından Huguenot bir kökten gelen, ancak annesi Norman asillerinden olan ve bu yüzden de On Altıncı Yüz Yıl'dan kalma bir şatoda yaşayan, çalışma sorunu bulunmayan Gide, cahilleşme süreci için kendisine Kuzey Afrika'yı se-

(*) «The excess of the price which he wold bu willing to pay rather than go without the thing, over which he actually does pay, is the economic measure of this surplus satisfaction. It may be called consumer's surplus.»

Alfred Marshall, Principles of Economics, London, 1890-1966, s. 103.

çiyor ve Dünya Nimetleri'ni yazmadan önce üç yıl Afrika ilkelliğini tadıyor.

«Değer fikrini silmeliyiz içimizden; akıl için çok büyük bir engeldir o». Yerine, haz almayı tek değer yapmadan başka bir düşüncesi yok; bütün bunları, Hafız'ın «uzun zaman uyuklamış tembel mutluluğum/uyanıyor» dizesiyle süslediği, kitabının birinci sayfasında yazıyor. Aynı yerde şunu da yazıyor: «Sevinçle cezalandırıyordum etimi, ceza suçun hazzından da büyük bir haz veriyordu yalnız günah işlemekle kalmamak gururu öylesine sarhoş ediyordu beni» (*). Hiç günah işlemiyor; günah'ı kaldırıyor.

«Sapkınların en sapkınıydım, sapa-kanılar çekti hep beni, düşüncelerin şiddetle yön değiştirmeleri, aykırılıkları çekti. Her kafa yalnız ve yalnız başkalarından ayrılan yanıyla ilgilendiriyordu beni. Bu yüzden sonunda sevgiyi kovdum içimden, bunda yalnız ortak bir coşkunluğun minnetini görür oldum». Kitabı, Nathanaël'e hitap ederek yazıyor ve sürdürüyor: «Durgun durgun yaşamaktansa, acı bir ömür daha iyi, Nathanaël. Ölüm uykusundan başka dinleniş istemem ben. Ömrüm boyunca doyuramıyacağım her arzu, her güç, sonraki yaşayışlarında beni rahatsız ederler diye korkuyorum. İçimde bekleyen herşeyi boşalttıktan sonra, doyduktan sonra, tamamiyle umutsuz öleceğimi umuyorum» (**). André Gide, Doğu emekçilerinin sömürüsünün sınırsız olduğu bir zamanda, gemilerin, tek yanlı bir yolla artık ürün transfer ettikleri bir dönemde bunları ve insanın etini çeşit çeşit tüketmeyi bir ahlak

---

(*) *André Gide, Dünya Nimetleri, Tahsin Yücel çevirisi, Varlık yayını, 1897-1959, s. 5.*

Ayrıca şunları da ekleyebiliyorum.

«Bedenimin her gün ne kadar şehvet istediğini, kafamın ne kadarına dayanabildiğini bilirim, ben. Sonra uykum başlayacaktır. Benim için yerle göğün bundan öte hiç bir değeri yoktur.»

«Ben etimin kurtuluşunu ruhumun çaresiz zehirlenişine borçluyum, başka bir şeye değil».

«Ben artık günaha inanmıyorum.»

ibid., s. 20-21 ve 25.

(**) *ibid., s. 7*

haline getirmek isterken Kur'an ya da Hafız örneği, Doğu kitap ya da yazarlarına dayanmak istiyor.

Gerçekten Doğu'da bunlar var; isteyen dayanabiliyor. Ancak Doğu'da bunun yanında bir derviş geleneği de bulunuyor; peki, dervişlik, bir inanmışlık uğruna, dünya nimetlerinin tümüne oruç tutmak değilse, ne oluyor? Belki de acı ve oruca sonsuz dayanıklılık ile hazza sonsuz esaret, Doğu'nun iki yüzünü gösteriyor.

İki yüz birden, birbirinden ayrılmaz bir biçimde, belki Doğu'da yalnız devrimcide yaşıyor. Gerçekten revolüsyoner olmak, hazza sonsuz susamışlıkla birlikte hazzı eşitlikle paylaştıran bir düzene kadar büyük bir orucu aynı zamanda yaşamak değilse, ne olabilir? İster Doğu'da, isterse Batı'da hazza sonsuz bir susamışlığı en derininde saklı tutmayanın bir revolüsyoner olabileceğine inanamıyorum.

Eşitlikle hazzı paylaştıran düzene kadar insan en derininde yaşayan varlıktır. Şiirin kaybolmaması, en çok bu nedenle gerekli oluyor.

Şiir devrimcinin, derininde ve kendiliğinde yaşaması değilse, peki ne oluyor?

Doğu'nun Şairi Sadi, «tövbekar olmuşum, çile çekiyormuşum/Yok canım, pişmanlık bana mı kalmış?» derken, Doğu'dan nē kadar çok uzaklaşıyor; kestiremiyorum. Kestiremediğim için olabilir; bu dizeler, Gide'in Dünya Nimetleri'nin son bölümünde yer alıyor. Bütün özentileri Doğu'ya yönelik André Gide, günahı kaldırdığı için, büyük bir doğallıkla pişmanlığı da kaldırabiliyor.

*
**

Züleyha! Sizin için bırakırdım
Sakinin doldurduğu şarabı.
Gırnata'da Généraliffe'in zakkumlarını, Boabdil,
Ben sizin için suladım.
Belkis, ben Süleyman oldum, bana muammalar sarmaya geldiniz Güney İllerden.
Tamar, kardeşiniz Amnon'dum ben, size sahip olamadığım için can çekişiyordum.

Bethsabé, sarayın en yüksek taraçasına kadar bir altın güvercinin ardından gelip de sizi, yıkanmaya hazır, çırılçıplak iner gördüğüm zaman, Davut oldum, kendim için kocanızı kendi elimle öldürttüm.

Sulamite, ben sizin için öyle türküler söyledim ki duyanlar dinsel sanırlardı.

Fornaire, ben senin kollarında aşktan haykıran kimseyim.

Zübeyde, bir sabah, meydana giden sokakta rastladığınız tutsağım ben; başımın üstünde boş bir sepet taşıyordum, siz onu ağaçkavunlarıyla, limonlarla, hıyarlarla, çeşitli baharatlar, değişik çerezlerle doldurttunuz, ardınızdan geldim; sonra, hem hoşunuza gittiğim, hem de yorgunluktan dert yandığım için, geceleyin, iki bacınızla üç kalender şehzadenin yanında alıkoymak istediğiniz beni. Sonra her birimiz, sırasıyla, öteleri dinledik, herkes kendi hikayesini anlatıyordu. Benim de anlatma sıram gelince: Sizinle karşılaşmadan önce hayatımda bir hikaye yoktu, Zübeyde, dedim; şimdi nasıl olsun? Siz bütün hayatım değil misiniz? - Ben bunları söylerken, uşak meyveler atıştırıp duruyordu.

*
**

Çünkü dudaklarımız vardı dolu kadehlere yaklaşacak,
Öpüşlerden çok kadehlere uzanmış dudaklarımız;
Dolu kadehler, öyle çabuk boşalmış,

En büyük sevinçleri duyularımın
Dinmiş susuzluklarımdı..

*
**

Dünya Nimetleri, yazıldığı 1897 yılında değil, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, nerede ise, moda oldu. Hem savaş ve hem de Ekim Devrimi'nin yayılacağı korkusundan kurtulmak, 1920 yıllarında, dünya nimetlerine bir saldırı doğurdu. Necip Fazıl işte tam bu sırada Paris'teydi; yüksek öğretim için devlet bursuyla gönderilmiş olmasına

karşın dünya nimetlerini tahsil ediyordu (*). Fransız ana okulunu, İngiliz ana okulunu, Heybeliada Deniz Lisesi'ni, İstanbul Darülfünunu'nu bitiremediği gibi Paris'te üniversiteyi de bitiremedi (**). Daha sonra miskin Yunus'u propaganda edecek olan yakın arkadaşlarından Burhan Toprak'ın kimlik kartıyla bir kumarhaneye üye oldu ve Paris günlerini kumarhane ve sefahathanelerde geçirdi (***). Yabancı bankolarda küçük memur olarak çalıştı.

Hiç kimsenin yazgısı yalnızca kişisel olamıyor. Toplumsal ve tarihsel kalıyor. Şiir de yazıyor; yıldızını parlatamayacak şiirler olarak kalıyor. 1930 yıllarının ortasına gelindiğinde şiirini tümden kaybettiğine hükmedilebilir; ancak toplumsal ve tarihsel olarak Nazım Hikmet'in yok edilmesi gerekiyor.

Yerine bir başkası konmadıkça hiç bir yokluk kesinlik kazanamıyor.

Zamanın güçlülerinden Celal Bayar, para veriyor; Ağaç Dergisi'ni çıkarıyor. Ağaç'ın üçüncü sayısında Sabahattin Eyüboğlu, «Bilmeceler Cennetinde» yazı dizisini tamam-

---

(*) «Genç Şair'i Paris'te müthiş bir illet yakalamıştır: Kumar. Bir lokantada bir Türk'ten nazariyesini öğrendiği pokere o türlü kapılıyor ve peşinden bakara oynanan bir klübe öylesine dadanıyor ki, 'şehrin, başları üstünde yükselen kapkara çatılarını ve esrarlı bacalarını manalandıramayanlar' diye anlattığı Türklerden en zavallısı kendisi oluyor».

«Bütün bir mevsim, Paris'te gündüz ışığını görmedim. Paris'te gündüz nasıldır; haberim olmadı. Gün doğarken yatıyor, gecenin başlangıcında da hafakanlarla yatağımdan fırlayıp klübe koşuyordum».

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, İstanbul, 1975, s. 28.

(**) «1924 ve 1925 yılları boyunca böyle. Ya üniversite, şu namlı Sorbon Üniversitesi? Sormayın! Karşısında ve Sorbon Sokağı'ndaki Ermeni lokantasını tanıyor ama Sorbon diye içinde nefes aldığı bir mekandan haberi yok».

ibid., s. 29.

(***) «Genç Şair'in klübe aza olabilmesi için, polisçe verilen kendi card d4identite-kimlik belgesini ona teslim etmiştir. Zira Genç Şair burjuva teamüllerini sevmemekte ve polise kadar gidip kimlik kartı almayı külfet saymaktadır. Klüpte ismi de, Fransız ağzıyla Mösyö Burham».

ibid., s. 28-29.

lıyor ve son cümlesini aktarıyorum: «André Gide dünya nimetlerine (*) bilmecelerdeki sevinçle sarılmış ve her meyvenin içinde bilmeceler gibi bir cennet sezmişti»[43]. Böylece André Gide'in dünya nimetleri, birer bilmece olup, restorasyoun hazırlıkları içinde, bir hedonist takım tarafından Türkiye'de getiriliyor.

Meyvelerde gizli bilmecelere, birer felsefi problem olarak bakmak mümkündür; ancak her birisi bir «Macar, Polonyalı, Fransız bar kızı» olarak da düşünülebiliyor. Bir hedonist erkek için her bir kadın bir cennet bilmecesi ya da meyvesi değil midir? Ancak bu sonuca «teorik» olarak ulaşmıyorum. Restorasyon döneminin başlarında, Cumhuriyet döneminde birer gazete sahipliğine erişebilmiş Yunus Nadi ve Sedat Simavi'nin Necip Fazıl'la ilgili sonsuz

---

(*) Dünya Nimetleri, 1938 yılında Türkçe'ye çevriliyor. Etkilerini çözümleyebilmek için Bedri ile Sabahattin'in birbirinden hem estetik ve hem de ahlak açılarından ayrılmadıklarını ekleyerek, Ahmet Hamdi Tanpınar'dan aktarıyorum.

«Gençliğe bilhassa bu eserin, Dünya Nimetleri'nin, dış dünyanın ve kendi ferdi hayatlarının kapısını açtığı, yaşama kelimesinin onlar için manasını değiştirdiği ve yanlış bir tefsirle biraz da kendi hayatlarına ve ilk göze çarpan realiteye hapsettiği muhakkaktır».

«Bu, devrin şiir mahsullerinde hemen daima rastlanan sensualite'yi, onların peşinde koşan hedonisme'i ve başıboş ferdiyetçiliği başka türlü izah kabil değildir. Bununla beraber Türkiye'de tam manasında bir Gideisme olmamıştır».

«Daha iyisi 1935-1940 yıllarında edebiyatımıza ondan sadece birkaç yıkıcı tavır geçtiğini söyleyelim».

«Bedri Rahmi'nin şiirinin bir tarafını bu hayat iştihası yaparsa, öbür yanını da gittikçe ağır basan bir populisme meydana getirir. Filhakika bu şairde başından itibaren görülen saz ve halk şiirinden ve bilhassa halk dilinden gelme unsurlar sonuna doğru eserin hakim vasfı olurlar. Bedri Rahmi Eyüboğlu bu tecrübeyi son zamanlarda büsbütün kilim ve diğer halk sanatlarındaki motiflerin ve stylisation'un emrine vermek suretiyle resmine de nakledecektir».

Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk Edebiyatında Cereyanlar: 1959.
Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 1977, s. 114-115.

saygılı ve sonsuz meddah görüşlerini aktardım. Şimdi kemalist rejimde bir büyük gazete sahipliğine erişebilmiş olan, Milliyet Gazetesi'ni kuran Ali Naci Karacan'ın, ancak bu kez Necip'in limon gibi sıkıldığı ve bir kenara atılmak istendiği bir zamanda, 1950 yıllarının başlarında dile getirdiği görüşlerini aktarmak istiyorum. Tümünü, bu bölüme ek olarak sunuyorum.

Yüzellilik'lerden Refi Cevat Ulunay'a söylüyor: «Sen bu Necip Fazıl'ın gençliğinde ne işler karıştırdığını bilir misin monşer? Adam gençliğinde Macar, Polonyalı, Fransız bar kızlarıyla al takke ver külah. Bir şey dediğim yok, bilakis severim böyle serserilikleri. Bu bizimki de eski Bahriye Mektepli ya, ense kulak yerinde; Osmanlı Bankası'nda mı, Hollanda Bankası'nda mı, yani maaş da fena sayılmaz, mesai bitiminde pat damlıyor Beyoğlu'na. Düşüp kalktığı bir bohem grup var, Peyami (*), Çallı (**), Fikret Adil, başka kim, ha Elif Naci, galiba Nizamettin Nazif falan; bunları ararsan ya Raşit Rıza'nın Bizim Lokanta'sında, ya Petrograt Pastanesi'nde, ya Asmalı Mescit'in oralarda meyhanelerde, böyle yaşanıyor. Gece kimin pansiyonunda kimle kalındığı bile hatırlanmıyor. Üstelik bizimkisinde kaş göz oynuyor, tik'ler berdevam ama, henüz genç, kalıp kıyafet yerinde. Bizim Peyami gibi gözlük kafa ve çöp misali iki bacaktan ibaret çapkınların yanında herkül geçiniyor. Kırmadığı ceviz kalmamış. Arkadaşlarının gözlerini bile ayartmasıyla meşhur. Daha o tarihte, kendisinin bu Türkiye için fazla büyük bir şair, bir oyun yazarı, bir düşünce adamı olduğuna inanıyorum. Boru değil. 'Kaldırımlar Şairi'. Tohum'un, Bir Adam Yaratmak'ın yazarı. Adamın hakkını yemeyelim monşer, kısır değil, yaratıyor, üretiyor, durmadan bir şeyler düşünüyor, yazıyor. Yalnız bir tarafı var ki, sinir. Herkes ona borçlu! O yaşadığı toplumda hiç bir kayıtla bağlı değil. Paşa gönlü ne isterse öyle yapar, hareket eder, kimsenin ona dil uzatmak haddi değildir; ama o herkesi, her şeyi lanetleyebilir. Fakat bu

(*) Peyami Safa.
(**) Çallı İbrahim.

iddia henüz edebiyat sahasında, öyle ideolojiye filan taşmış değil. İdeolojik özenme zannediyorum Nazım'dan geliyor. Nazım da şair, Nazım da oyun yazıyor. Üstelik Necip Fazıl'ın etrafı boşalırken, Nazım'ın hayranları çoğalıyor. Böylece, bizim Cumhuriyet döneminin şöhretli şairi, rejimle ters düşmez, hatta tek partinin edebiyat ödüllerinden birini bile kazanırken, birdenbire sağa çark ederek, mukaddesatçı ve muhafazakar bir 'eskiler alayimci' kesiliyor başımıza». Uzun, ancak çok yararlı bir aktarma olduğunu düşünüyorum.

Necip'in, Nazım'ın yerini almak istemesini kişisel motiflere bağlıyor; doğrudur. Ancak bütün ampirisistlerin doğruları türünden, doğrunun yalnızca bir yanını gösteriyor. Nazım, bir siyasal mücadelenin içinde baskıların hedefi olurken ve buna rağmen çevresi artıyor. Necip, şiirini kaybediyor ve çevresi boşalıyor; kişisel bir durumdur. Necip'in çevresini doldurmak istemesi de kişisel olmak durumundadır; bunun tersini iddia etmenin mümkün olmayacağını düşünüyorum.

Ancak Necip'in çevresinin doldurulması işi siyasal ve toplumsaldır. Bu kısır ve eski şaire, Sedat Simavi'nin, Yunus Nadi'nin birdenbire övgüler dizerek hayranlıklar yazmaları, hiç kuşkusuz işaretle oluyor. Abidin Dino'nun Nazım hapse atılınca Necip kampında kendisine bir korunak araması korkaklığı ve hedonizmi kadar, sığlığından ileri geliyor. Türkiye solculuğunun sığlaşma kararı almış olmasının da, hiç kuşkusuz, bunda rolü var.

Fakat bu kadar değil; belki de bu dönemi ve restorasyon sürecini açıklamaya en çok yardımcı olabilecek aktarmayı yapmak durumundayım. Ağaç'ın beşinci sayısında başyazı yine Necip'e ait ve «Sağ-Sol» başlığını taşıyor. Başyazıda Necip Fazıl, «çok sevdiğim bir fikir adamı bana bir gün sol cereyanlar için» şunları söyledi, diyor ve söylenenleri yazıyor. Aktarıyorum: «Bunları artık fikirle, nazariyeyle, mantıkla durdurmaya imkan yok. Onu aynı cinsten bir pratik jenisile, aynı ateşle yanan bir hayat ve iman hamlesile önlemek mümkündür»[44]. Çok açık görünü-

yor; solun karşısına çıkartılabilecek «aynı ateşle yanan bir hayat ve iman hamlesi» yalnızca mistisizm oluyor.

Necip Fazıl'ın basit trajedisi burada yatıyor: Kemalizmin kendisini sipariş ettiği kirli işi sürekli ve değişmez kabul ediyor. Giderek bu kirli işi kendisine karyer yapıyor.

Necip Fazıl'ın bütün kavgaları, karyerinin zorladığı kavgalar oluyor.

1940 Kuşağı solculuğun sevgililerinden Asaf Halet Çelebi, Necip'in Ağaç'ında, rejimin izniyle, bir kaç sayı «Mevlana'nın Rübaileri» yayınlıyor. Necip, 25 Temmuz 1936 tarihinde yayınlanan Ağaç'ın On Altıncı sayısında bir haber veriyor: «Hilmi Ziya Ülken, Ağaç'a, islam mistizması isimli bir seri makale hazırlamaktadır. Büyük bir ehemmiyet ve kıymet temsil eden bu etüdü çok yakında bu sütunlarda okuyacaksınız». Fakat okunamıyor. Bu sayıdan sonra ve birdenbire Ağaç kapanıyor.

Bir parantez açabiliyorum: Geçmiş mi daha açıktır, yoksa bugün mü? Geçmiş üzeri örtüldüğü için mi kapalıdır, yoksa ayrışmanın başı olduğu için bulanık mıdır; bunlar çözümlenmesi gereken yöntem sorunları olarak ortaya çıkıyor.

Bir cevap var: Necip Fazıl'ı yazmayı zahmetine değer yapan bu yöntem sorularıdır.

Burada bu yazımın sonuçlarını kaydedebiliyorum: Geçmiş somut olarak açık görünüyor. Bugünün açıklığı, olumlu anlamda, soyutluğunda yatıyor. Şöyle de söylenebilir; geçmiş, pratik olarak açıktır. Bugün teorik açıklık sağlıyor.

Bugünün açıklığı, geleceğe yakın olmasından ileri geliyor.

1930 yıllarında ve 1940 yıllarının önemli bir kesitinde Necip Fazıl, kemalist entelijansiyadan ayrı bir yerde durmuyor; kemalist göbekte geçimini sağlıyor. Daha sonraki yıllarda Necip Fazıl'ın üzeri örtülüyor. Necip Fazıl, kendi üzerini en çok örtendir; kemalizmin kendisi için açtığı çukura yatıp üzerine sürekli toprak atıyor.

Bilimin işi, bu toprağı kaldırmaktır; ancak nedeninin ortaya konması gerekiyor. Bilimin işlevinin mezarcının işi-

ni tersine çevirmekten ibaret olmadığının ortaya çıkarılabilmesi için bu nedenin tartışılması zorunlu oluyor. Bilim, süreçlerle ilgilidir; Necip'in yazımı, restorasyon sürecinin önemli dinamiklerinden birisini ortaya çıkarıyor.

Restorasyon sürecinin anlaşılması, tekelsi yönetimin anlaşılmasını kolaylaştırıyor.

Tekelsi yönetimi sürekli restorasyon olarak düşünmek mümkündür.

Permenant restorasyon, tekellerin yönetiminin özünü sağlıyor.

Burada revolüsyon ve restorasyon çözümlemesi, genelleştirme imkanına yaklaşmış oluyorum; çözümleme, burjuva devrimlerinin geride kaldığı bir zamanda da açıklayıcılığını sürdürme imkanına kavuşuyor. Bu imkanın açılması için de tekrarlara gerek duyuyorum.

Revolüsyon, bireyi, yıldızlara uzatıyor. Her devirde güneş değil yıldızlar doğuyor.

Oportünist, yıldızlara sahte yoldan uzanmak isteyendir.

Ve revolüsyon yolunun oportünistleri restorasyon döneminin yıldızları oluyorlar.

Tekelsi aşamanın bütün yıldızları tümden oportünist olmak zorunluluğunda kalıyorlar. Tekelsi dönemde yıldız olabilmek için önceden oportünist olmayı kabul etmek gerekiyor.

Permenant restorasyon döneminin, tekelsi aşamanın yıldızları nasıl oluyorlar? Balçıktan bir lamba mıdır? Yoksa bir fanusla havasızlığa mahkum edilmiş bir insan mıdır? Yoksa hedonist bir iskelet midir? Çatal parmaklarıyla, dünyanın nimetlerini, kuru kafa ağzına taşıyan obur bir iskelet algılayabiliyorum: Permenant restorasyon döneminin, tekellerin, yıldızlarını görüyorum.

Necip Fazıl'ın yazımına dönüyorum; son derece verimli görünüyor. Bir mutfak işlevi görüyor; mutfakta, kısa bir zaman içinde yemek olacak malzemeler yanyanadır ve bir de bulaşıklar duruyor. Necip Fazıl'a ve Necip'in Büyük Doğu'suna kimler bulaşmamış ki! Bunları çıkarmak gerekiyor.

Çıkış Yazısı

BÜYÜK DOĞU

• *Büyük Doğu, bir mefkûrenin ismi...*

• *Büyük Doğu, doğuş hâdisesinin ismiyle beraber Şark'a da işaret... Şu kadar ki, Büyük Doğu'nun işaret ettiği Şark, Türk vatanının sınırları dışında herhangi bir coğrafya plânını kucaklamıyor.*

• *Büyük Doğu, kendisini mekân çerçevesinde değil, zaman çerçevesinde gerçekleştirecek bir dava...*

• *Biz, Büyük Doğu'yu, Türk vatanından başlayarak güneşin doğduğu istikameti yalayan bir madde zemininde aramıyoruz.*

• *Biz, Büyük Doğu'yu, yalnız Türk vatanının bugünkü ve yarınki sınırlariyle çevrili bir ruh zemininde arıyoruz.*

• *Biz, bütün millet kadromuzla beraber, Türk vatanının sınırları içinde, birşey olmaya, bir oluşa varmaya, bir varışı oldurmaya muhtacız; işte bu oluşun ismi, bizce, Büyük Doğu...*

• *Eğer bir gün Türk vatanının sınırları içinde, sadık rüyalarımızın müjdesini eşya ve hadiselere sinmiş görürsek karşımızda billûrlaşacak manzaranın topyekün ifadesi şu olacaktır: Büyük Doğu...*

• *Öyleyse Büyük Doğu, çizmeli ayaklarla dışımızdaki iklimlere doğru bir yolculuk olmak yerine, rüzgârdan hafif topuklarla içimizdeki iklimlere doğru bir sefer...*

• *Doğu'dan gelmiş, Doğu'yu örnekleştirmiş, Batı'ya doğru yürütmüş, sonra kala kalmış, do-*

ğan Batı'nın saldırışları önünde Doğu'yla beraber gerilemiş, geriledikçe gerilemiş, fakat uçuruma düşmemiş, bir şahlanışta kendisini mekân çerçevesinde kurtarabilmiş, her istikamette yeni örnekler aramaya çıkmış, amma zaman çerçevesinde bir türlü kurtarıcısını bulamamış bir millet olmak şuuruna sımsıkı bağlıyız.

● *Kavramak lâzımdır ki, bir zamanlar Doğu'nun teknesinde yoğrulan ve kendi teknesinde Doğu'yu yoğuran şahsiyet hamurumuz, Doğu'nun zaafında biz ve bizim zaafımızda Doğu mecalden düşerken kurtlanmaya yüz tuttu; ve o gün bugün, kendi öz cevheriyle yabancı cevherler arasındaki bilgisiz ve ölçüsüz katışmalar yüzünden hayatiyetini kaybetti, durdu.*

● *Zira Tanzimat'tan bugüne kadar, içimizle dışımız arasındaki mahsup sırrına bir türlü eremedik gitti.*

● *Büyük Doğu, o mefkûrenin ismidir ki, kökümüzle birine ve dallarımızla öbürüne ilişik olduğumuz Doğu ve Batı dünyaları arasındaki mahsup sırrını ruh ve kafa ağlarında örgüleşmiş bulacak ve Türk milletini, alacağıyla vereceği ortasında, tam bir asliyet ve şahsiyet ahengine ermiş görecektir.*

Büyük Doğu

. . . . . .

Büyük Doğu, Yıl 1943, Sayı 1, s. 2.

Çıkış Yazısı Altı

MÜJDE

Bedri Rahmi Eyiboğlu

Portakal kabuğundan
Kavun diliminden
Havalandı nakışlar
Avşar kiliminden

Çılgın topukları üstünde
sebepsiz sevincin
Adamın canı dostlara güzel
haberler götürmek ister

Aksi gibi ne dost var meydanda
Ne de güzel haber.

. . . . . .

Büyük Doğu, Yıl 1943, Sayı 1, s. 2.
Bu sırada Bedri Rahmi, soyadını «Eyiboğlu» yazıyor.

Cumhuriyet Yazısı

CUMHURİYET

Necip Fazıl Kısakürek

Büyük Doğu'nun 7 nci sayısı, peşin hiç bir hesap ve şuur sahibi olmaksızın, günü gününe, Cumhuriyet'in 20 nci yıl dönümüne rastlıyor. Enfes tesadüf!..

Bu münasebetle, bütün bir sene tavan arasında bekletildikten sonra belli başlı bir günde ortaya çıkarılan donanma eşyası gibi, beylik tekerlemeler ve ölü klişeler dışında, söyleyebileceğimiz tam 4 tane gerçek var.

1 — Türk Cumhuriyeti, doğu ve batı muhasebesinde, asırlar boyunca mahkûm yaşadığı bir tasfiye vaziyetinin tam gerçekleşmesi ânında, misilsiz bir şahlanışla kendimizi mekân plânında kurtarışımızın neticesidir.

2 — Hakikî tarih, bu neticenin hazırlayıcıları olan Mustafa Kemal ve arkadaşlarını, Türk cemiyetinin mekân plânında en büyük kurtarıcıları olarak anacaktır.

3 — Fakat kurtuluşumuz, aslî plânı olan zaman çerçevesine yerleşince, bir türlü dengini bu-

lamamış ve birinci yılından yirminci yılına kadar öksüz yaşamıştır.

4 — Şimdi bütün dünyanın yepyeni bir zaman ve mekân inşası zoruyla korkunç bir metabolizma humması geçirdiği bu devrede, mekân selâmetini en doğru dış politika yolunda gerçekleştirmiş bulunan Türk Cumhuriyeti, bütün Türk tarihi boyunca nezaket ve hassasiyet anlarının hepsini birden gölgede bırakacak şekilde, hakiki zaman fatihlerini beklemektedir.

. . . . . .

Büyük Doğu, Yıl 1943, Sayı 7, s. 2.

Atatürk Yazısı

ATATÜRK DİRİLECEKTİR!!!

Necip Fazıl Kısakürek

Bir gün Atatürk dirilecektir!!!

Evet, lâf ve hayal, yahut fikir ve remz âleminde değil, doğrudan doğruya madde ve hakikat dünyasında Atatürk hayata dönecektir!!!

Bir gün Atatürk, Etnografya müzesindeki taş sandukasının kapağını omuzlarıyla kaldırıp, ufki vaziyetten şakuli hale geçecek; ve sırtında mareşal üniforması, Ankara'da Atatürk bulvarında görünecektir!!!

Bir gün onu, kâfurîden yontulmuş asil ve mevzun parmaklarıyla kılıcının kabzasını kavramış, zarif ve ince endamıyla bir masaya eğilmiş ve gök gözleriyle dünya haritasını süzmeye başlamış olarak göreceğiz!!!

Bugün, dünya muhasebe ve muvazenesinde Türk milletine ait hakların terazi kefesinde görüneceği andır!!!

İşte o gün başımızda bulunacak olan şahsi-

yet, günün gerektireceği üstün kurtarıcılık vasıflarına göre, ruhuyla olduğu kadar maddesiyle de Atatürk'ten başkası olmayacaktır.

Zira, Türk milletinin içindeki Atatürk'lerin harekete geçmeleriyle, onun sandukasını devirip bu Atatürk'lerin derisi içine yerleşmesi aynı ana rast gelecektir!!!

. . . . . .

Büyük Doğu, Yıl 1943, Sayı 10, s. 2.

Hedonizm ve korkaklık da bulaşıcıdır.

Türkiye'de islamcıların, tekke ve tarikat yanlılarının büyük dergah'ı Büyük Doğu Dergisi, Türkiye'nin «sol» entelijansiyasının sığınağıdır. Önce bunu göstermek durumundayım. Ancak bundan önce de Büyük Doğu'nun ve Necip Fazıl'ın yerini göstermem gerekiyor.

Hiç rastlantı saymıyorum; 1980 yılı Mayıs Ayı'nda Necip Fazıl'a, başında Tercüman Gazetesi'nin fıkra yazarı Ahmet Kabaklı'nın bulunduğu Türk Edebiyatı Vakfı, «Sultanü'ş Şuara» ünvanını verdi ve bunun için dönemin Milli Eğitim Bakanı ile Eğitim ve Kültür Bakanlığı müsteşarının da katıldığı bir tören yaptı. Törende, Türkiye'nin en tutucu öğretim üyeleri konuşma yaptılar ve Necip'in yerini belirlemeye çalıştılar.

Bunlardan birisi, Recep Doksat adında bir profesör konuşmasına, «La ilahe illallah» sözleriyle başlıyor; «Tanrı'dan başka tapacak yok» anlamına geliyor. Şöyle devam ediyor: «Kelime-i tevhid. Evet, Allah'dan başka ilah yoktur. Allah'dan gayrı Allah adıyla bilinen ekber Varlığın ve Kudret'in haricinde ilah yoktur»[45]. Profesör Recep Doksat, böylece «La ilahe illallah» sözünün anlamını açıklamaya çalışıyor. Allah, tapılacak anlamına geliyor (*) ve bu anlam, Türkçe'de «Tanrı» sözcüğüyle gösteriliyor.

(*) Peygamberden evvel arapların - aslı arapça olduğuna göre ilâh, aslı aramice olduğuna göre alâhâ kelimesinin muharref şekli olan - Allah isminde bir tanrıyı en ulu ma-

Profesör Doksat, bu açıklamalarından sonra, anlatımını sürdürüyor: «Henüz çocuktum, beş altı yaşlarında. Bir Anadolu kasabasındayız. Etrafımda beyaz örtülü, nur yüzlü, pamuk elli teyzeler, ablalar, annemin misafirleri. Hepsi abdest almışlar, yatsı namazına hazır, ezan-ı Muhammedi'yi bekliyorlar. Allahü Ekber, Allahü Ekber.. La ilahe illallah!.. denmesini». Profesör Recep, bir edebiyat toplantısında olduğu için, bir namaz öncesini edebiyat yaparak anlatmayı deniyor. Ne yazık, birdenbire, bir sürprizle karşılaşıyor. «Fakat o ne? Bir başka türlü idi müezzinin sesi ve bir başka şey okuyordu ezan diye: Tanrı uludur, Tanrı uludur! Tanrı'dan başka yoktur tapacak!» Edebi anlatımdaki sürpriz etkisinden yararlanabilmek için Profesör Recep, duaya çağrıdan başka bir anlama gelmeyen ezan'ın türkçeleştirilmesini ansızın duymuş görünmek istiyor.

Sürpriz, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Profesör Recep'i ve annesini donduruyor: «Başta annem, herkes, bir lahza donup kaldı. Sanki gök kubbe başlara çökmüştü. Kurşun gibi bir ağırlık havada. Gönülleri matem bürüyüverdi. Sanki gizli bir hoyrat el yırtıp açmaya çalışıyormuş gibi, bir tehaffuz sevki tabiisi ile, pamuk eller beyaz başörtülerine uzandı, onları sıkı sıkıya kavradı. Kısık hıçkırıklar ve mırıldanılan tekbir sesleri: Allahü Ekber, Allahü Ekber! La ilahe illallah». Nerede ise Profesör Recep'in pamuk elli teyzeleri ellerini başörtülerine götürüp bir hıçkırık ve mırıltı isyanına hazırlanıyorlar.

Pamuk elli teyzelerin mırıltı isyanı etkili olmadığı için, Recep, bir Anadolu kasabasından kalkarak İstanbul'a üniversite okumaya gelince bir ara ne okuyacağını bilemiyor ve bocalıyor. Profesör Recep, Necip'i anlatırken, kendi-

---

but tanıyıp, ona kendilerine göre, ibadet ettikleri muhakkak görülmektedir».

«Peygamberin Allah hakkındaki akidesi islam dininin ilk rüknünde, pek sade olarak ifade olunmuştur: Lâ ilâhe illa 'llâha (Allah'tan başka mabut yoktur). Bu, Peygamber indinde ve diğer bütün mabudlara tapan Mekkeliler nezdinde yalnız Allah'ın gerçek tanrı olduğunu ifade eder».

İslam Ansiklopedisi, Cilt I, s. 360 ve 361.

sini anlatmayı sürdürüyor: «Bir taraftan türkçü dergiler, Atsız'ın Orkun'u, İhsan Koloğlu'nun Altın Işık'ı, diğer taraftan Marko Paşa'sı, Malum Paşa'sı, Zincirli Hürriyet'i ile komünist neşriyat da bata çıka mevcut. Ve Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'su! Her sayısı hadise olan Büyük Doğu. Her satırı CHP'yi sarsan, milli denen şefi iğneleyen, hatta çuvaldızlayan yazılar». Böylece ezan'ın Türkçe okunmasının yarattığı sürpriz etkisinden bir diğer sürprizli yolla Necip Fazıl'a ulaşılıyor.

«Mukaddesleri olmayan cemiyetler ayakta duramaz, mukaddesatı olmayan ve onlara sahip çıkıp onları benimsemeyen milletler payidar olamaz! Benim! Benim neslime ve benden sonrakilere de mukaddeslerimizi tanıtan, mukaddesatımızı benimseten Üstad Necip Fazıl olmuştur. Bize İslam'ı tanıtan, bize İslam'ı sevdiren, bize ona sahip çıkmamızı öğreten Necip Fazıl olmuştur. Hepimizin hocasıdır. Üzerimizde hakkı çoktur». Çok güzel; Necip'in Büyük Doğu'su, gelecek günlerin İstanbul Üniversitesi Profesörü Recep'e islamı öğretiyor. Fakat anlatmayı pek öğretemediği anlaşılıyor.

Profesör Recep'ten son aktarmayı yapıyorum: «Ezan-ı Muhammedi, namaza davetin, nasıl bir beynelakvam, beynelmilel ve bütün zamanlara şamil mukaddes bir formüldür, nasıl okkült tesirleri olan bir şartlı stimusultur; Türkçe, Çince, Hindçe, Farsça veya Endonezya dilinde niçin okunamaz? Laiklik nedir? CHP entelijansiyasının kafasında nasıl şekillenmiş ve bizde nasıl tatbik olunagelmiştir? Tevhidin ehemmiyeti nerdedir? Bütün bunları Necip Fazıl'dan öğrendik». Profesör Recep, çok sıradan ve bayağı konuştuğunu düşünerek, konuşmasının burasında daha «bilimsel» olmaya çalışıyor.

Recep Doksat'ı bırakıyorum ve eylülist döneme, Türkiye'de bir sürekli restorasyon süreci gözüyle bakabiliyorum; Aydınlar Ocağı adında bir dernek, bilinemezciliği bir yönetim ilkesi sayan bu dönemde, baskı mekanizmasının kilit kadrolarını sağlamayı üstlendi. Profesör Süleyman Yalçın, işte bu dönemde, Aydınlar Ocağı'nın başı olarak adını duyurdu; şimdi Profesör Süleyman'dan aktarmaya

başlıyorum. Profesör Süleyman da bir üniversite öğretim üyesidir ve sözlerine şöyle başlıyor: «Sözlerime, Necip Fazıl gibi bir dehayı milletime lutfeden, onu tanıma, yakını ve dava arkadaşı olma kaderini bana nasib eden ve bu toplantıyı gösteren Rabbime hamdüsena ile başlıyorum»[46]. Sözlerine böylece başlayan Profesör Süleyman, sözlerinin bir yerinde, «Onu bir genç üniversite öğrencisi olarak 1946 baharından beri tanıyorum» diyor. Bu kadar uzun zamandan beri tanıdığı için bildiklerinin ve söyleyeceklerinin çok olduğu anlaşılıyor.

«İlk temas edeceğim husus, bir hekim gözü ile Necip Fazıl Kısakürek'tir. İnsan bedeni, onun işleyişi ve hastalıkları ile her gün karşı karşıya bir hekimim. Beden yapımızın ana unsurlarını, onların gelişmesini, zamanla ve tabii yoldan aşınmasını, eskimenin veya hastalıkların bunlar üzerindeki tahripkar tesirlerini, tıp ilminin her gün yenilenen ve genişleyen bilgi hamulesi ile takip etmeye çalışıyorum». Kısaca, İstanbul'da tıp profesörü ve Aydınlar Ocağı Başkanı Süleyman Yalçın, insan vücudunu bildiğini söylemek istiyor.

Bunları söylemesinin bir amacı olmalıdır; Profesör Süleyman, Necip Fazıl'ın «Şairler Sultanı» yapıldığı törendeki konuşmasını şöyle sürdürüyor: «Bu iktisap ve müşahadelerime dayanarak açıkça ifade etmeliyim ki, üstad, bilinen mutad insan bedeni yapı ve kabiliyetinin çok ötesindeki bir bünyenin sahibidir». Açıkça ortaya koyuyor; Profesör Yalçın, tıp bilgisinin derinliğiyle ilgili iddialarını, Necip'in yalnızca düşüncesinin değil vücudunun da olağanüstü olduğunu söyleyebilmek için ortaya döküyor. Necip'in vücudunun tüm organları normal bir insan vücudunun organlarından farklı ve olağanüstüdür; Aydınlar Ocağı'nın başı, bunları dile getirdikten sonra ayrıntıya geçiyor: «Bu farklılık onun gözünden hafızasına, dikkatinden, damar ve sinirine kadar her kesiminde çarpıcıdır». Doğaldır; her organı insanlık dışı olan bir kimsenin bir dahi olması kaçınılmaz sayılmalıdır. Üniversite öğretim üyesi ve Aydınlar Ocağı başı Profesör Süleyman da bunları ifade ediyor: «Bu nadir bünye Necip Fazıl'ın şahsiyet ve deha-

sının tarlasıdır». Tarla nadir olursa, kökü bu tarlaya dayanan aklın da ender olması kaçınılmazdır; üniversite profesörü Süleyman bu bilimsel savı ileri sürüyor.

Türkiye'de bir üniversite profesörü olan Aydınlar Ocağı Başkanı Süleyman Yalçın'ın (*) bir tekke adamı olduğu anlaşılıyor; Necip'i İmam Gazali'nin yolcusu olarak görüyor. Profesör Süleyman, bu açıklamalarla dolu konuşmasını, şöyle tamamlıyor: «Gecenin karanlığında, her biri ayrı aydınlıkta yanıp sönen sayısız yıldızlar arasında en parlakları kendini nasıl belli ediyorsa, Türk'ün, İslam'ın ve insanlığın tarihinde de Necip Fazıl ismi, asırlar sonraki bir İmam-ı Gazali misali, ayrı, müstesna ve unutulmaz isim olarak öylece parlamaya devam edecektir». Necip, Gazali yolunun bir parlak yolcusu sayılıyor.

Bir nokta çok açık olarak ortaya çıkmış oluyor; tekelciliğin, yönetime rengini ve damgasını vurduğu Eylül Darbesi yıllarında, yönetimin kritik kadrolarını sağlayan Aydınlar Ocağı'nın önde gelen üyeleri Necip Fazıl'ın ve Büyük Doğu'nun öğrencileridirler. Büyük Doğu, 1943 yılında çıkmaya başlıyor; kesintilerle yayınını 1950 yıllarının ilk yarısına kadar sürdürüyor. Büyük Doğu, 1950 yılının başlarında, Şubat Ayı'nda «Büyük Doğu Cemiyeti» adıyla örgütlenmeyi deniyor.

Şimdi sıra, Büyük Doğu'da kimlerin yazdığı ve kimlerin katkıda bulunduğunun araştırılmasındadır; böyle bir araştırmayı sürprizli ölçüde verimli buluyorum. 17 Eylül 1943 tarihinde çıkan birinci sayısında, Büyük Doğu çıkış yazısının hemen altında Bedri Rahmi'nin ve o zaman kullan-

---

(*) Necip Fazıl, anılarının bir yerinde şunları yazıyor: «1963, benim, o güne kadar ekilen tohumların verimini görmek, hızlandırmak ve demetlendirmek bakımından yepyeni bir devreme eşik oldu. İlk defa, en has ve halis Büyük Doğuculardan Doktor-Profesör Süleyman Yalçın'ın kurduğu Aydınlar Kulübü'nde başlayan bu konferanslar, Bursa, Salihli, İzmir derken birdenbire bütün Anadolu'yu tutuşturdu ve 1963'de, Erzurum'da en büyük irtifaına vardı».

Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, İstanbul, 1987, s. 254.

dığı soyadıyla Eyipoğlu'nun yavan bir şiiri var. Üçüncü sayfada Hüseyin Cahit Yalçın'ın «Fertler ve Cemiyet» başlıklı yazısı yer alıyor. Zaman içinde masonluğa karşı ilk etkili yayını başlatacak olan ve her zamdn İttihat ve Terakki düşmanı sayılan Büyük Doğu ve Necip Fazıl'ın «farmason» ittihatçılığın canlı temsilcisi Hüseyin Cahit'i birinci sayısında sunması bir sapma'dır; bütün sapmalar, verimli düşünce noktaları oluyorlar. Necip'in, ilk sayısında, Hüseyin Cahit'e sayfalarını açması, o sırada süren İkinci Dünya Savaşı ile ilgili olabilir; Necip, anglofil bir çizgi izleyeceği işaretini vermek istemiş olabilir. Bu dönemde Necip'in, Hitler'in zaferine hiç inanmamış olması ve eninde sonunda Sovyetler Birliği'ne karşı bir hücumu beklemesi, hem İngiliz yanlısı çizgisini ve hem de sosyalizm düşmanlığını açığa çıkarıyor.

Birinci sayının altıncı sayfasında, Necip'in sadık yari Burhan Toprak'ın «Yaşanmaya Değer Hayata Dair» başlıklı yazısı var. Burhan Toprak bu sırada önemli bir devlet görevlisidir. Birinci sayının büyük röportajı, Necip Fazıl tarafından yapılmış ve Burhan Toprak'ın kayınpederi, kemalist rejimin görevdeki üç numaralı adamı, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a ayrılmış; yalnız bu röportaj bile Büyük Doğu'nun rejimin içinde olduğunu ve burada yazmanın rejimin güvencesi altına girmek demek sayıldığını göstermeye yetiyor.

Büyük Doğu, rejimin bir yayını olarak ortaya çıkıyor.

Her hedonist türünden Necip de bir korkaktır; rejimden izin almadan bir tek adım atmıyor. Birinci sayısında ve Fevzi Paşa ile yaptığı röportajda şunları dile getiriyor: «Her Ankara'ya gidişimde, şaşmaz bir intizamla elini öpmeyi şiar edindiğim muazzez insana son defa dedim ki, 'Ben Büyük Doğu isimli bir mecmua kuruyorum, bu mecmuanın ilk sayısında, bizzat benim kalemimden çıkmak üzere, sizinle bir konuşma, bir röportaj yapmak emelindeyim» (*). Necip, ayırıcı işaretinin, şiar veya daha sonra

(*) *Necip Fazıl Kısakürek, Mareşal Fevzi Çakmak, Büyük Doğu, Yıl 1943, Sayı 1, s. 15.*

slogan ya da TKP sözlüğüyle belgi deniyor, Genel Kurmay Başkanı'nın elini öpmek olduğunu anlatıyor.

Baskı döneminin Şairler Sultanı'dır; baskı döneminin Genel Kurmay Başkam'nın elini öpmeyi iş yapması bir sürpriz olmuyor. Bu sırada Nazım Hikmet hapistedir ve safdil Türkiye soculları «iyi paşa-kötü paşa» ikilemi içinde Nazım'ın hapisliğini Fevzi Paşa'ya bağlayarak rahatlık duyuyor. Necip'in de bu dedikodulara inanmış olması mümkün; kendisine rejimin şairliği koltuğuna açtığına inandığı Paşa'nın elini öpmesini doğal karşılıyorum. Necip, her karşılaşmada Fevzi Paşa'nın elini bir kez değil iki kez öpüyor. Röportajını bitirirken şunları yazıyor: «Mareşalın, her defa, hürmetkar elimin üstüne bir baba şefkatiyle bıraktığı elini öpüp kendisinden ayrılırken, düşünen kafa, çalışan kol ve ulvi bir feragat ve iş ahlakına bağlı ruh arasında misilsiz bir ahenge şahit oluyordum». Osmanlı meddahlarını geride bırakan bir yaltaklanma var; okunması kolay olmuyor.

Kudretli yerinde kaldığı sürece Necip'in «iyi paşa» Fevzi Paşa aşkı sürüyor (*). Fevzi Paşa, İsmet Paşa tarafından ve silahlı kuvvetlerin modernizasyonu gerekçesiyle görevden uzaklaştırıldığında, bu kez Fevzi Paşa, kemalizmin solcularının «iyi paşa» koltuğuna oturuyor. Kemalizmin solcuları, Fevzi Paşa ile birlikte insan hakları dernekleri kuruyorlar.

(*) Fevzi Paşa, kudretli yerinden uzaklaştırılınca, Büyük Doğu değerlendirmesini değiştiriyor. Bu değerlendirme değiştirmesinde, kuşkusuz, kemalizmin iki kanatının birbirinden uzaklaşmasının ve Fevzi Paşa'nın bir süre için de olsa, solculuğun yıldızı sayılmasının da etkisi var.

«Mareşal Fevzi Çakmak'ın askerlik ilmindeki kudretini tayin ve tesbit mevkiinde değiliz».

«Fakat siyasi hayata atıldı atılalı şahsı etrafındaki istismarlara çok kolay kapıldığı, şahsiyetine uygun gerçek muhalefet yolunu seçemediği, nefsine bunca manevi değer kazandıran sükutilik ve günün ihtiraslarına uzaklık meziyetini gayet ucuz sözler ve hareketler mukabili harcadığı için, kendisinin iyi bir dava ve politika tabiyecisi olmadığı ve olamayacağı kanaatindeyiz».

Büyük Doğu, Yıl 1949, Ekim 1949, s. 8-9.

Büyük Doğu'nun yazıcı ve katkıcılarını irdelemeyi sürdürüyorum. İkinci sayısında «İstanbul» şiiri, İlhan Berk imzasını taşıyor ve son dize «bu şehir aşktan değil, şehvetten düşüp gebermeğe hazır» diyor. İkinci sayısının önemli deseni, yine «İstanbul» üzerinedir ve artık bir sürpriz sayılmamalı, Abidin Dino tarafından yapılıyor. İkinci sayının önemli öyküsü «Kurabiye» adıyla yayınlanıyor ve beklenmelidir, Sait Faik tarafından yazılıyor.

Bunlar, İlhan Berk, Abidin Dino, Sait Faik, Büyük Doğuyu biliyorlar.

Bunlar, Necip Fazıl'ın kucağında bir güvenli liman buluyorlar.

*
**

Dağdan Şehre Kadar
köpek havlar
Dağda, şehirde
köpek olmak kötü şey
Fikirde

*
**

Bu şiirsiz dizeler, Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya ait ve Büyük Doğu'nun dördüncü sayısında yer alıyor. «Sanat Dünyamızda Tezad» başlıklı yazıda ise şunlar ifade ediliyor: «Bir hal beni hayretler içinde bırakıyor. Bu hayretin, en büyük derecesine vardığı şu sırada, Büyük Doğu'ya ait ilk yazımı, herhangi başka bir mevzua hasretmek benim için imkansız». Bu yazıyı da ressam Nurulloh Berk imzalıyor; yazıları sürüyor. Aynı sayıda Azra Erhat'ın «Yunancadan Türkçeye» bir çevirisi görülüyor.

Kemalizmin solcuları bir sürüdür. Birbirinin kokusundan güven alıyorlar.

Biri değil yalnız hepsi birden bir yere gidiyorlar.

Büyük Doğu'nun beşinci sayısını Sabahattin Kudret Aksal'ın, Celal Sılay'ın ve Pertev Boratav'ın imzaları süslüyor. Dokuzuncu sayısının kapağında ise Mustafa Kemal'in resmi var. Kapak resmini destekleyen yazılar şunlar: «Atatürk'ün Altın Anahtarla Açtığı Son Fabrika Kapısı» ve «Şimdi Onun Ruhu, Aynı Anahtarla Türk'ün Zafer Ka-

NECİP FAZIL ARKADAŞI SABAHATTİN EYÜBOĞLU'NU YAZIYOR

Bu Müfettiş Osman, Bedri Rahmi'nin ağabeyi, Talim ve Terbiye azası Sabahattin Rahmi Eyüboğlu'yla beraber Ankara'nın Yenişehir'inde, bir apartmanın giriş katında oturur. İki bekar bir arada. Paris'te Genç Şair'le Burhan Toprak arası, bir müddet kalmıştır. Hoş sohbet ve işgüzar. 'Horasanlı' soyadını taşır ve hiç bir iddia sahibi görünmez. Ama işini ve mizaçları idare etmeyi, başı ağrıdıkça ona iyi gelecek otu kırlarda buluveren kediler gibi, mükemmel bilir. Sık sık bekar evlerine uğramayı ve orada tatlı dakikalar geçirmeyi seven Vekil'in (*) de yaver-i ekremi'dir. Bekar apartmanının öbür üyesi, sonradan profesör, Sabahattin Rahmi'ye gelince, asıl mühimmi, o. Tatlı yüzlü, bal rengi gözlü, zevkli, kültürlü, sanat idraki yerinde, zehir gibi bir komünist. Hasan Ali'yi, alınlığı ay yıldızlı ve tepesi sorguçlu sultan beygirleri gibi solculuk arabasına koşup, habire süren Köy Enstitüleri hareketini Tonguç Baba'yla idare eden odur. Sabık Şair'i, Ankara yakınlarındaki Hasan Oğlan Köy Enstitüsü'nü görmeye çok davet etmişse de muvaffak olamamıştır. Nurullah Ataç fırıldağının döndürücüsü ve nihayet bellibaşlı bir noktada durdurucusu, Orhan Veli şiirin emprezaryo, sanat simsarı odur. Gayet tatlı ve çekingen bir dille ruhları kuşatmayı bilen ve ricat stratejisiyle, taarruzdan daha emin verimler

(*) Bu sırada Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Necip'i evinde ziyaret ediyor. Necip, anılarında kendisini anlatırken, «Genç Şair», «Mistik Şair» ya da «Sabık Şair» olarak niteliyor.

devşiren tehlikeli adam. Sabık Şair'e bir kaç kere, boğalara gösterilen kızıl mantoyu uzatmaya kalkmıştır ama her defasında boğanın onu zıpkınlama ve kızıl mantosunu parçalama tehdidi belirtmesi üzerine, bir kenara çekilmeyi ve yalnız estetik planda görünmeyi tercih etmiştir. Sadece, elinden şu gelmiştir: Vaktiyle Mistik Şair'in 'Ağaç' mecmuasında neşredilen 'Bilmecelerin Cennetinde' başlıklı çok güzel bir yazısını Sabık Şair, Büyük Doğu'da tekrar yayınlayınca, anasının başörtüsü gibi müslümanlık kokan bu mecmuaya nefretinden ve o yazıyla islam davasına kuvvet kazandırılacağı kuruntusundan, yazının Sabık Şair'e eskiden verilmiş ve onun yeni haliyle hiçbir yakınlığı kalmamış olduğuna dair bir protesto kaleme almak. Tıpkı kardeşi Bedri Rahmi. O nasıl hediye tablolarını kaçırdıysa bu da yazısını kaçırıyor.

Hiç bir meselede 'hayır!' diye ortaya çıkmak ve Nazım Hikmet gibi kollarını iki yana açıp 'ben buyum' demek cesaretinden mahrum ve komünizmaya aklınca ve belki yalnız estetik cepheden meftun bu adam, hayatında sadece tersinden bir doğma-nas sahibi olmuştur; iliklerine kadar işleyici bir islam nefreti.

Leş hayatının sonuna doğru, dini bayramlarda kapısına 'müslümanların gününde ziyaret kabul etmiyorum' diye yafta asacak kadar kuduz islam düşmanı Nurullah Ataç, denilebilir ki, Sabahattin Rahmi ile, birbirine zehir aşılayan ve birbirinden zehir alan iki 'sevici' manzarası arzeder.

. . . . . .

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, İstanbul, 1975, s. 266-277.

pısında». Bir sayı sonra kapak resmi, «Ordularımızın En Genç ve En Dinç Başı» kapak yazısıyla Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ı sergiliyor. Büyük Doğu, kemalist ihtilalin yönetimi elinde tutabilen üç paşasından ikisine, Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalara bağlılığını ifade etmekten hiç geri kalmıyor (*). Necip'in, kemalizm'in üç yönetici paşasından bir tek İsmet Paşa ile sorunu var; İsmet Paşa'nın, üzerini çizerek, milletvekilliğini önlediğine inanıyor.

Büyük Doğu'nun On Altıncı sayısına Özdemir Asaf da katılıyor. Bir sonraki sayıda, Nizamettin Nazif, Sabahattin Eyipoğlu ve Sait Faik'in yazılarının bir sonraki sayıda yayınlanacağı duyuruluyor. On Dokuzuncu sayıda, sosyalistliğini Türkiye'ye sığdıramadığı için ömrünü bir sosyalist ülkede tamamlamayı tercih eden Ziya Yamaç'ın adı okunuyor. 1944 yılında, Yirmi Dördüncü sayıda Oktay Akbal görünmeye başlıyor. Oktay Akbal, bir kez Büyük Doğu'da görünmeye başlayınca bir daha ayrılmayı hiç düşünmüyor ve sürekli yazarları arasına giriyor.

Bir parantez açıyorum; bu aşamada, kemalizmin sol kanatı ile sağ kanatı kemalizmin içindedir ve ortak yayın çıkarıyorlar. Oktay Akbal ise hep kemalist kalmakla övünüyor; bu nedenle Büyük Doğu'da yazmasını yadırgamıyorum. Ancak uzun süre yazıyor; Eylül Rejimi'nin kritik kadrolarını sağlayan Aydınlar Ocağı'nın başkanı Profesör Süleyman Yalçın'ın, okuduğu ve böylece aydınlığa kavuştuğunu söylediği 1946 yılına kadar da, Büyük Doğu'da yazmayı sürdürüyor.

Açıklık gerekiyor; kemalizmin iki kanatı, 1930 ve 1940 yıllarında, daha sonraki yıllarda göstermek istediklerinden çok daha fazla birbirine yakındırlar. Yıllar sonra mâkas

---

(*) «Başvekil Refik Saydam, açık bir kaç mebusluk için gösterdiği namzetler arasına Mistik Şair'i de katmış, fakat çok şükür, 'Milli Şef' tarafından listenin başındaki ismi kırmızı kalemle çizilerek» milletvekilliği önlenmiştir.

«1941 seçimlerinde de aynı işi Mistik Şair'e Parti Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal yapıyor».

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, İstanbul, 1975, s. 263.

açılıyor; bunu normal karşılıyorum. Ancak bu normal durumda bir ayrılığa işaret etmek gerekiyor; hem Necip ve hem de bir zamanlar beraber oldukları, daha sonraki yıllarda, eski beraberliklerini gizleyebilmek için büyük bir özen gösteriyorlar. Özen tek yanlı değil; Necip, artık kemalizm karşıtlığının ve islamcı bakış açısının kendisine bir karyer sağladığı ve bir «ekmek kapısı» olmaya başladığı 1960 yıllarından sonra, geçmişin anti-kemalist ve islamcı olduğunu göstermek için geçmişini çok büyük ölçüde çarpıtıyor. Oktay ve diğerleri de Necip'in bu tekkeci ve anti-kemalist yeni görüntüsüne bakarak, bir zamanlar Necip'le kol kola olduğunu hatırlayınca veya hatırlatıldığında titremeler geçiriyor.

Necip, bir zamanlar yanında olanları sayarken şöyle yazıyor: «Faik Baysal, Özdemir Asaf, Fahri Erdinç, Salah Birsel, Emin Ülgener, Fikret Akdora, Hasan Çelebi gibi şairler ve hikayeci Oktay Akbal»[47]. Bunlarla beraber olmaktan, sonraki yıllarda, büyük bir sıkıntı duyduğu anlaşılıyor; «Fikret Adil ve Bedri Rahmi bu ilk ve kekeme devrede Sabık Şair'le beraber» diye yazıyor.

Anılarının her satırında beraberliklerinden pişmanlık duyduğunu belli ediyor; çoğunu karalıyor. Oktay Akbal'ın yazarlığından yakınıyor; öykülerinin çoğunu yeniden yazdığını söylemek gereğini duyuyor. Necip, Oktay'ın yazıcılığı için şu notları düşüyor: «Sabık Şair, Babıali'ye sızmaya başlayan genç istidatların kalite düşkünlüğü karşısında ürperiyor ve bu ürperişinde bir numarayı, doğru dürüst tek cümlesi bile olmayan ve her hikayesi adeta yeniden yazılan Oktay Akbal muhafaza ediyor. Bu paşazadenin yazarlıkta henüz ilk mektebi bitirebilmiş olduğuna inanılmaz». Belki bu nedenle, öykülerini beğendiremediği için, belki de yazıları çok beğenildiğinden, Oktay Akbal, kısa bir zaman içinde Türkiye sağcılığının iftihar yayınlarından birisi olan Büyük Doğu'da sütun sahibi de oluyor ve «Fikir ve Sanat Dünyası» sütununu hazırlıyor (*). Böyle bir sütuna sahip

(*) Oktay Akbal'ın bu sütununa bir örnek verebiliyorum. «Geçen sene açtığı büyük sergisiyle geniş dedikodulara se-

olması, diğer katkılarının da Büyük Doğu'da yayınlanmasını engellemiyor.

Üstelik Necip'in Oktay Akbal'ı özendirmek istediğini gösteren işaretler de var. Yirmi Yedinci sayının kapağında Oktay Akbal ile birlikte Sait Faik, Salah Birsel ve Fahri Erdinç'in ismi de duyuruluyor. Fahri Erdinç de, sosyalist mücadelesine Türkiye'yi dar bulduğu için, Büyük Doğu'daki katkılarından kısa sayılabilecek bir zaman sonra, Türkiye'yi terk ediyor ve ömrünü bir sosyalist ülkede geçirmeye karar veriyor.

Artık burada durabilirim; kemalizmin bu stepne şairinin ölümüne yakın kimler tarafından putlaştırıldığını ve kendisine ölümünden sonra da bir karyer sağlayan Büyük Doğu dergisini kimlerle birlikte çıkardığını göstermiş oluyorum. Yalnızca bu kadarının bile Türkiye'nin aydın tarihinde kolaylıkla üstü açılabilecek çok büyük sırların ve hâlâ gizli kaldığını ortaya çıkardığını söylemek mümkün görünüyor. Sırların ortaya çıkarılması her zaman devrimcidir; burada belli bir açıklıkla yeniden yazılıyor.

Bir tezi yazıyorum: 1940 kuşağı aydınlar, sağı ve solu ile bağımsız değillerdir. Rejimin oyuncakları olarak ortaya çıkıyorlar.

Rejim ve başındaki Osmanlı subayı İsmet Paşa, kararsızlık içinde dalgalanıyor; savaşın sonucunu kestiremiyor. Tanzimatçılar, 1854 yılında Rusya'ya karşı savaşta, arkadan Batı Avrupa'nın desteğinin geleceğine inandılar ve riski oynadılar. Türkiye'nin Kırım Savaşı, gerçekten de adı konmamış bir dünya savaşına yaklaştı; Fransa ve Büyük Britanya İmparatorlukları, Türkiye'nin yanında, Rusya

---

bebiyet veren Prenses Fahrünisa Zeyd, bir sene içinde yaptığı tabloları Maçka'daki apartmanında teşhir ediyor. Eserlerinin bolluğu, ilk bakışta insanı sarhoş eden Bayan Zeyd'in renkli ve zengin bir iç dünyasına malik olduğunu her tablosunda görüyor ve anlıyoruz».

Oktay, tablolara bakıyor ve Osmanlı soylusu Fahrünisa'nın iç dünyasının zenginliğini anlıyor.

Oktay Akbal, Fahrünisa Zeyd, Büyük Doğu, Yıl 1946, Sayı 30, s. 9.

İmparatorluğu'na karşı savaştı. Tanzimatçıların yetiştirmesi, Genç Osmanlı Mithat Paşa, aynı senaryoyu, 1877 yılında yeniden sahneye koymak istedi; sonuç bir büyük felaket olarak ortaya çıktı. Büyük Britanya ve Fransa, Rusya karşısında, Türkiye'yi yalnız bıraktı ve Rus Orduları, Yeşilköy'e kadar geldiler. Subayları, Pera'da boy gösterdiler.

Enver, Cemal ve Talat ile birlikte, Fransa ve Büyük Britanya yerine bu kez Kayzer'e güvenerek, Rusya'ya savaş ilanı ile bir zafere yol aldığını düşünürken, İsmet Bey, Harbiye Nezareti'nde yüksek görevli bir Osmanlı subayı olarak çalışıyordu. Umutsuz oldu; yenilgi döneminde bir küçük çiftlik alıp köycülük yapmayı düşünürken, çeşitli tereddütlerden sonra katıldığı kurtuluş mücadelesinin sonunda, modern Türkiye'nin devlet başkanı oluverdi (*). İs-

(*) «Pek eski ve pek samimi arkadaşım İsmet çok bedbindi.

— Gördün mü Kazım? Her şey mahvoldu. Vaktile gördüğün gibi sürüklediler ve bitirdiler. Derdin ki batıracaklar ve hayatımızla biz didişeceğiz. Fakat benim hiç bir ümidim kalmadı. Ben kararımı sana söyliyeyim mi Kazım? Köylü olalım. Askerlikten istifa edelim. Senin kaç liran var? Birleştirelim Kazım Ağa, İsmet Ağa olalım. Çiftçilikle hayatımızı sürükleyelim».

«Asıl felaket bizim içimizden Kazım! Tasfiye yapacaklar tasfiye! Anlıyor musun? Bugün harpte kazandığın paşalığı alacaklar, bir belki iki rütbe kaybedeceksin. Artık bize her şey düşman. Ben çok düşündüm. Neyimiz varsa birleştiririz ve ne mümkünse ahrız. Kazım Ağa, İsmet Ağa, ben başka türlüsünü göremiyorum, Kazım. Sen de bir iyi düşün».

Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1960, s. 7.

Kazım Karabekir, 29 Kasım 1918 tarihinde Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmet Bey'e, genç komutanların Anadolu'ya tayinini önerdiğini yazıyor ve şunları ekliyor :

«İsmet Bey, şimdiki İsmet Paşa, tehlikeyi büyük ve bu fikrimin imkansızlığını söyleyerek askerlikten istifa ile bir köyde çiftçilik yapmaklığımız fikrinde bulundu. Tek dağbaşı mezar oluncaya kadar bu gayeden ayrılmayacağım, dedim. Bunun üzerine beni Şark'a tayin için çalışacağını vaadetti».

Kazım Karabekir, İstiklal Harbinin Esasları, İstanbul, 1951, s. 36.

met Paşa, Mithat Paşa ile Enver Paşa'nın sonuçlarını yaşamak istemiyordu; ancak, savaşla ticareti her zaman beraber düşünen Türk paşaları geleneğinden geliyordu. İsmet Paşa da, bütün çekingenliğine ve kararsızlığına karşın, ancak bir bunalım zamanında Batı'nın Türkiye'ye para ve destek sağlayacağını bilen bir devlet adamları ekalündendir. Savaşın başında, her iki ihtimale uygun bir biçimde kanatlarını canlı tutmayı seçiyordu.

Büyük Doğu'nun çıkış tarihi ile Stalingrad Savunması aynı tarihlere denk geliyor; Stalingrad, kesin olmamakla birlikte, bir yeni haberi getiriyor. Stalingrad'tan sonra kemalizm, kanatlarını frenlemek gereğini duyuyor. Solcular İstanbul'un dışına çıkarılıyor.

İşte burada Necip Fazıl'ın bir diğer anı kitabından aktarma gereğini duyuyorum: «1944 İlkbaharı'nda Büyük Doğu'yu ilk defa olarak Vekiller Heyeti kararıyle kapadılar. Biraz evvel de, Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Şubesi'ndeki hocalığımdan, Hasan Ali Yücel'in emriyle atılmıştım»[48]. Çok güzel; Necip, Büyük Doğu'yu çıkarmaya başladığında bir devlet memurudur; bir devlet memurunun kemalizmle mücadele için dergi çıkarmayı planlamasının imkansızlığının kabul edileceğini umuyorum.

Kişiliğinden söz etmem gerekiyor; şatafata son derece düşkün görünüyor. Büyük Doğu'yu çıkarmak için hazırlıklarını şöyle anlatıyor: «Evlendikten sonra Vaniköyü'ndeki leb-i derya dedikleri, suyla toprağın öpüştüğü çizgi üzerinde bir yalıyı mekan edinmiş, deniz şırıltısı, martı kuşu gakgakları ve Şirket-i Hayriye vapurlarının düdük sesleri arasında, şehir homurdanmalarından uzak, kitaplarına abanmış ve Büyük Doğu planına dalmış, oturuyor». Yalıda ve üniversite öğretim üyesi maaşıyla «büyük» mücadele dergisine hazırlanıyor ve hazırlandığı sırada da rejimin güçlü kimseleri (*) ile görüşmeyi uygun buluyor.

(*) Hemen kaldığı yerden şöyle devam ediyor: «Öğle yemeğine davet ettiği Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, yanında Vekalet Müfettişi Osman, yalıda. Sabık Şair'in annesi gayet nadide yemekler hazırlamış ve onları Beylerbeyi'ndeki yalısından sandalla Vaniköyü'ne göndermiştir. Yemekler Hasan Ali'nin o

Bu öykü, Necip Fazıl'ın kişiliğinin aynası ve aynı zamanda da özeti oluyor; hep «güçlü» kişilerle görüşüyor ve hep büyük bir zenginlik ve şatafat içinde yaşıyor. Sürekli bunu yazıyor; sürekli bu rolü oynuyor. Necip Fazıl'ın bütün yazdıkları içinde güçsüzlerle bir ilişkisi olduğu konusunda hiç bir ize rastlanmıyor.

Yirminci Yüzyıl'ın ilk yıllarında doğan Cumhuriyet Dönemi aydınlarının çoğunda benzer bir çizgi görülüyor; çoğu büyükbabalarının çocuğudur. Mehmet Ali Aybar, Çetin Altan ve bir ölçüde Nazım Hikmet, hep büyükbabalarının çocuğu olarak biliniyorlar. Bir bölümü, Aybar ve Altan, kendilerini anlatırlarken hep büyükbabalarına referans veriyorlar; Nazım'da ise babasından çok Mevlevi dedesi Nazım Paşa'nın etkisi aranıyor.

Dedeleri paşadır; babaları, Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet'e geçildiği için, her önemli geçişte aile kaymalarına uygun olarak, paşa olamıyorlar. Çocukları, babalarından çok dedeleriyle övünüyorlar.

Dedeleri paşadır; babaları silik kalıyor. Çocuklarının ön plana çıkmak isteyişinde paşa dede ile silik baba arasındaki karşılaştırmanın önemi olduğunu düşünüyorum. Doğaldır; devrimciler kaybeden sınıftan çıkarlar. Öne çıkmak isteyen çocuklarda mutlaka bir aile kaybı olmalıdır; kural beliriyor.

Paşa dede'yi, silik baba ile kaybetmek, Cumhuriyet çocuğunda hep kudret ve şöhret özlemi doğuruyor. Doğaldır; başlıbaşına sakıncalı olabileceğini düşünemiyorum. Önemli olan, kudret ve şöhretin hangi mekanizmalarla ve

---

kadar hoşuna gidiyordu ki, o sırada Florya köşkünde bulunan İnönü'ye tattırılmak üzere bir sefertası içinde onlardan birer miktar rica ediyor. Hemen takdim». Bütün bunları, Necip yazıyor. Annesinin yemekleri sandalla zamanın bakanına ve buradan da sefertası ile Devlet Başkanı'nın köşküne götürülüyor. Ne de olsa, hepsi yalıdalar ve komşuculuk oynuyorlar.

Necip'in anılarında «Acem» öykülerine benzer şatafat anlatımı saymakla ve yazmakla bitmiyor. Bunların ancak pek azına değinebiliyorum.

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, İstanbul, 1975, s. 265-266.

ne tür bir ahlak ile elde edilmek istendiğinde yatıyor. Kudret, kaybeden sınıfla birlikte ve kollektif olarak aranabilir; ya da paşa dede'nin imkanları, her ne pahasına elde edilmesi gerekli hedefler olarak ortaya çıkabilir.

Toplumsal olduğu kadar bireyseldir; kudret veya şöhreti elde etmenin zahmetine katlanmaya razı olup olmamak var. Yıldızlara uzanmayı veya yıldız olmayı istemenin, bir insanî eksiklik olduğunu düşünmüyorum; özellikle sürekli restorasyon döneminde insanlar yıldızlara uzanmayı hedef saymalıdırlar. Ancak yıldızlara uzanmak zahmetli ve zor bir iştir; oportünisti yıldızlara sahte yoldan uzanmak isteyen kimse olarak tanımladığımı tekrarlıyorum.

Bütün bunlar, Necip Fazıl'ı anlayabilmek içindir; hiç bir zahmete katlanamayan bir kişi olarak ortaya çıkıyor. 1932 yılında, Yedigün Dergisi'nde hakkında çıkan bir yazıda şu bilgiler yer alıyor: «Ahmet Necip, hususi bir tahsil devresinden sonra Kumkapı Fransız Fenerler Mektebi ile Robert Kolej gibi ecnebi mekteplerinde okumuş ve bunu müteakip Heybeliada'daki Bahriye Mektebi'ne geçmiş, ondan sonra Darülfünun felsefe şubesine devama başlamıştır. 1924'te felsefe şubesinin sömestrini bitirdiği sırada Maarif Vekilliği tarafından açılan müsabaka imtihanında kazanması üzerine tahsil için Paris'te Sorbonne Üniversitesi'ne gönderilmiş, orada bir müddet kalmış ve daha sonra 1926'da İstanbul'da bankacılık mesleğine intisap etmiştir»[49]. Burada, bir bölümü anaokulu olmak üzere pek çok okul ve üniversite sayılıyor; Necip Fazıl, bunlardan bir tekini bile bitiremiyor.

En insanî zahmeti bile sevmiyor. Şatafat özlemini hiç bir zaman bırakmıyor (*). Haz'za büyük tutkunluğu var.

(*) Yedigün Dergisi'nde yayınlanmak üzere Hikmet Münir Ebcioğlu'nun 1932 yılında yapmış olduğu bir ankete cevap verirken yakın arkadaşı Fikret Adil'in eşi Remide Adil şunları söylüyor.

«Necip Fazıl'ın muhtelif cepheleri vardır. Şair Necip Fazıl, ki bence en kıymetlisi odur, bankacı Necip Fazıl, píyes müellifi Necip Fazıl, süvari Necip Fazıl, antika meraklısı Necip Fa-

Bütün bunlar biraraya gelince, yalnızca bir ahlak sorunu ortaya çıkıyor.

Necip'in, Mehmet Ali Aybar veya Nazım Hikmet türü bir paşa-dedesi yok; ancak Necip de dedesinin çocuğudur. Necip, büyükababasının çocuğudur; çocukluk anılarının başlarında, «beş-altı yaşındayım» dediği yerlerde, «büyükbabam her an bana bitişik yaşar» diyor. Necip, yazdıklarına inanılacak olursa, bir konakta ve ancak kesinlikle bir emekli Osmanlı yargıcının şımarık torunu olarak büyüyor. Mehmet Ali Aybar ya da Çetin Altan, paşa dedelerine hayran görünüyorlar; Necip Fazıl'ın tek sevgilisi Sultan Hamit döneminde emekli yargıç büyükbabası olduğu anlaşılıyor. «Cici anne» dediği babaannesini «Tanzimat artığı olarak niteliyor ve hiç sevmiyor; «herşeyden önce, müthiş bir sinir, vehim kumkuması» olduğunu yazıyor. Sevgilisi büyük babasının eşi büyük annesi için yazdıkları bundan ibaret değil; şunları da söylüyor: «Halbuki o da yaşca altmışı geçkindir, hayli şişmandır, sargılar altında boru gibi duran bacaklarıyla, ip merdivenden değil, konağın şahane merdivenlerinden bile rahat rahat inip çıkmak iktidarında değildir»[50]. Anılarında cici annesi olan baba annesini pek sevgisiz yazıyor ve azarlıyor.

Büyük babasının çocuğudur; büyük babası hakkında ise şunları yazıyor: «Sofraya gelen sıcak yemeklerden hiç hoşlanmaz. İşte, cici annemi ve hizmetçileri haşlıyor. Herkes başı önünde, susuyor; bir benim başım dik. İstersem avaz avaz haykırabilirim, büyük babamı da susturabilirim. Bana izin sonsuz. Büyüklerin, çocuklar yedikten sonra sofraya oturduğu zamanlarda da ben, hem küçüklerin hem

---

zıl, şıklığa meraklı Necip Fazıl; bu tasnifi yapabilmiş olmakla beraber, ben kendimde ondan bahsetmek salahiyetini görmüyorum. Çünkü onun şiirlerinden olsa olsa Baudelaire, piyeslerinden Shakespeare, bankacılığından Montaigu Norman, süvariliğinden O'Neil, kostümlerinden Duke of Windsor, antika tarafından Salahaddin Refik bahsedebilirler».

Osman Selim Kocahanoğlu, Türk Edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek: Hakkındaki Tüm Yazılar, İstanbul, 1983, s. 27.

büyüklerin masasında hep baş köşedeyim». Bir karanlık dönemde Aydınlar Ocağı yöneticileri (*) tarafından Şairler Sultanı ilan edilen Necip, Osmanlı çocukluğunda ise bir konakta çocuklar sultanı muamelesi görüyor; ömür boyunca da büyük babasının şımartan ve ucuz ilgisini arayıp duruyor.

Necip, emekli yargıç büyük babasının ucuz ve şımartan ilgisini hiç unutmuyor ve anılarında hep dedesinden söz ediyor. Bir kez «annemle babam mı?» diye soruyor ve «onları da birkaç satıra sığdırmaya mecburum» diyerek, annesiyle babasına ayıracak yer ve zamanının bulunmadığını belli ediyor. Küçümsüyor; «annemin tarafı, Aksaray'da, bir kaç odalı ecic-bücüş bir ahşap evde oturadursun» dedikten sonra, büyük babasının oğlu olan babasının neden bu zavallı aileden kız almaya mecbur kaldığını açıklamak zorunluluğunu duyuyor. Bir önemli neden var: «Denk ailelerden hiçbiri bu garip çocuğa kızını vermemiş». Büyük babasının oğlu olan babası, denk ailelerden «kız» bulamayınca, ne yapacak; bir çare gerekiyor. Çare şudur: «Aksaray'daki fakir evin önünde bir gün mükellef bir konak arabası duruyor». Fakat çok durmuyor ve şunu yapıyor: «Kızı kaptıkları gibi konağa götürüyorlar». Böylece, birdenbire, «annesi gibi ümmi bakire» olan Necip'in annesi kendisini «uğultu girdabı konakta» buluveri-

(*) Bu bölümü yazdığım günlerde Hürriyet Gazetesi, eski basın savcısı ve öğretim üyesi Çetin Yetkin'in kaleminden, «Kara Tehlike: İşte İrtica, İşte Süleymancılar» başlığıyla «Süleymancılar Tarikatı» üzerine açıklayıcı yayınlar yaptı. Bu açıklamalara göre, Süleymancılar'ın «legal» örgütü «İlim Yayma Cemiyeti» ve «İlim Yayma Vakfı» oluyor. «Aydınlar Ocağı» ile Cemiyet ve Vakıf'ın içiçe çalıştığı, kişiler düzeyinde gösteriliyor ve kanıtlanıyor.

Hürriyet'in yanınına göre Aydınlar Ocağı'nın hem önceki başkanı Profesör Salih Tuğ ve şimdiki başkanı Profesör Süleyman Yalçın, aynı zamanda İlim Yayma Vakfı, mütevelli heyeti üyesi olarak görünüyorlar.

Hürriyet, bunlara «Kara Aydınlar» adını veriyor.

Hürriyet, 8 Mart 1988.

Hürriyet'in «Kara Aydın» olarak nitelediği Profesör Süleyman, Necip'i, Şairler Sultanı ilan edenler arasındadır.

yor (*). Böylece annesi ile babasının öyküsü, Necip için bitiyor.

Büyük babası başlıyor; aslında, hep kendisinin nasıl şımartıldığını ve hiç kuşkusuz buna layık olduğunu yazıyor. Bir yerden başlayarak aktarıyorum: «Parası, bir Adliye mutemedi tarafından her ay konağa getirilir. Memura kapıyı açan uşak daima beni çağırır, ben de şıngır şıngır para torbasını kaptığım gibi büyük babama götürürüm. Öbür torunlar da arkamda. Büyük babam torbadan bir altın çıkarıp bana verir. Öbürlerine gümüş kuruşlardan ve nihayet çeyreklerden başka bir şey düşmez». Kardeşinden ve kuzenlerden ayrı ve şımartan bir muamele görmesinden, geçkin yaşında bile gurur duyuyor. «Anlaşılıyor ki, konağın ruhu büyük babam; ben de onun ruhuyum. Çünkü biricik oğlunun biricik oğluyum. Babadan oğula, içinde yaşattığı soy idealinin önce en mükemmel nümunesiyim». Necip, bir soy ağacının en mükemmel örneği olduğunu ilan ediyor ve yine devam ediyor: «Sağ kolumu açar ve orada gördüğü ben'i babasındakine benzetir ve öper; elimin parmaklarını kendi el ayalarına yerleştirir ve mafsal yerlerindeki kırışıkları tıpkı babasındakilere eş bularak öper, öper». Necip'in anıları, diğer yazılmış anılara benzemiyor. Bu tür öpüş seanslarını başka anılarda bulmak mümkün olmuyor.

«Ve bana altın, öbürlerine çil kuruşlar». Bunu tekrarlıyor ve bu, öyle anlaşılıyor, Necip'in yaşam ilkesi oluyor (**). Necip, her zaman hem kendisine altın ve hem de

---

(*) Necip'in övünmeleri içinde abartma ve tutarsızlıkları sergilemeyi önemli bulmuyorum. Ancak anılarının bir yerinde büyük babası ve Dulkadiroğulları'na bağladığı soyu ile övünmeleri bitince, annesinin soyu ile de övünmekten geri kalmıyor ve «İstanbul'da İttihatçıların polis şeflerinden olan büyük dayım» diyerek Aksaray'daki «bir kaç odalı eciş-bücüş bir ahşap» evi büyütmek gereğini duyuyor.

Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, İstanbul, 1987, s. 45.

(**) Diğer anı kitabında, yaşamında yükselmesini sağlayan Ağaç Dergisi'ni çıkarmasını şöyle anlatıyor :

«Celal Bayar, teklifi gayet müsait karşılıyor ve Mistik Şa-

öbürlerine çil kuruşlar verilmesini istiyor. Muhalfetl her zaman, bunu alamadığı zamanlara rastlıyor.

«Misafirlerine de, her defa tiyatro perdesi gibi, benim zeka sahnemi açmaktan daha büyük haz tanımaz. Misafirler gittikten sonra tütsüler üstünden atlatılırdım. Hâlâ kokuları burnumda». Belli oluyor; tütsülenmekten hoşlanıyor.

Anılarında büyük babasını yaşıyor; «büyük babam kitap odasında ve bir sedirde» diye başlıyor. «Beni kürkünün içine alıp öpüyor» diye devam ediyor. «Beni göğsüne basıyor ve iftihar göz yaşları döküyor» diyerek tekrar başlıyor ve «yatakta da büyük babamla beraberim ve hep kürkünün içindeyim» sözleriyle bir başka sırrını açıklıyor. Evin ya da konağın içinde korktuğu anlar da oluyor; «bir tehlike görünce can attığım liman, büyük babamın eteği veya kürkü» diyor. Sağlıklı bir çocukluğu olmadığı ortaya çıkıyor.

Büyük babasını çok seviyor; baba annesi Zafer Hanım'ı hiç sevmiyor. Gerçi Zafer Hanım'ı yazmak durumunda kalınca «şanlı bir İstanbul Hanımefendisi» olduğunu yazmaktan geri kalmıyor ve «eski Halep Valisi, Hariciye Müsteşarı, Zaptiye Nazırı Salim Paşa» kızı olduğunu da belirtiyor. Böylece baba annesi, Mehmet Ali Aybar, Çetin Alton veya Nazım Hikmet'in soyunda olan ve eksik kalmaması için kendisinde de bulunan büyük paşa dedeyi sağlamış oluyor; ancak Necip, bu kadını, «Abdülhamid devrinden Meşrutiyet sonrasına aktarılan, Şark ve Garp bulamacı, Tanzimat artığı, mihrakından oynatılmış ve yeni mihraka oturtulmamış hafakanlı İstanbul Hanımefendisinin en tipik bir örneği» olduğu için yine de sevmiyor.

Öyle anlaşılıyor bu Zafer Hanım da torunu Necip'i sevmiyor ve Necip'in yazdığına göre, Necip'e bir büyük

---

ir'in eline o zamanın parasiyle 1600 lira toslanıyor. Bugünün 200 bin lirası denilse yanlış olmaz. Bir mebusun ayda 200 küsur lira aldığı devir».

«Başlıyor Ağaç'ın hazırlığı».

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, İstanbul, 1975, s. 210.

suikast hazırlıyor. Necip yazıyor: «Nihayet Zafer Hanımefendi, büyük babası sayesinde kendisini tam serbest hisseden haşarı üstü haşarı torununun ruhunu kamaştırmak, uyuşturmak için müthiş bir narkoz, uyutucu, keşfetti»[51]. Evde bir büyük mücadelenin geçtiği görülüyor. Necip «dört-beş yaşında okuyup yazmayı öğrenmiştim ya» diyerek baba annesinin suikastının nereden gelebileceğinin ip ucunu sağlıyor. «Beni romana alıştırdı» açıklamasını yaparak baba annesinin hainane planını açığa vuruyor. Tanzimatçı Zafer Hanım, torunu dört-beş yaşındaki Necip'in hücumlarından kurtulabilmek için, Necip'i romana alıştırıyor.

«Marazi bir hassasiyet. Acıtan bir hayal kuvveti. Ve bu arada dehşetli bir korku». İşte Tanzimat artığı Zafer Hanım, dört-beş yaşındaki torununu bu hale getiriyor. Baba anne Zafer, daha sonraki yıllarda Tanzimat düşmanlığını bir ekmek kapısı yapacak olan torunu dört-beş yaşındaki Necip'i büyük bir korkak yapıyor: «Tek başıma konaktan çıkıp bir kaç yüz adım mesafedeki aktar dükkanına vardığım zaman, meçhul semtlerden gelen ve meçhul semtlere giden meçhul şahıslara karşı anlatılmaz bir korku duyar» hale geldiğini yazıyor[52]. Hem hedonist ve hem de büyük bir korkaktır; yazdıklarına bakılırsa, çocukluğundan geliyor.

Kendisiyle ilgili olarak kendisinin ve başkalarının yazdıklarından net bir biçimde anlaşılıyor; en büyük edebi eğitimi, roman okumaları, okul çağından önceki dönemine denk düşüyor. Bundan sonraki döneminde, ne kendisi ve ne de hakkında yazanlar, okumalarından ve ne okuduğundan hiç söz etmiyorlar; Necip Fazıl, Yunus Nadi'nin nitelemesiyle bir «büyük mütefekkir», büyük düşünür sayılsa bile, ne bildiği bilinmeyen bir bilgin olarak kalıyor.

Düşmanları var; çocukluğundaki düşmanı, baba annesidir. Belki de, büyük babasının düşmanlıklarını anlatıyor. «Roman okuma durağından sonra eski yaramazlığım büsbütün patlak vermiş olacak ki, cici annemin de ısrarıyla mektep» diyor; bütün felaketleri, baba annesinin zoru ya da eliyle geliyor. Okul, Necip için hep bir sıkıntı kaynağı-

dır; «çok kısa bir mahalle mektebi devresinden sonra büyük babam beni elimden tuttu» diye yazmayı sürdürüyor. Büyük babası elinden tutuyor ve sürdürüyor; sürdürüyorum: «Ve yakasında, Fransız Hükümeti'nden aldığı Lejyon Dönör nişanının kordelası, (Mecelle'yi kaleme aldın heyet içinde Mehmet Hilmi imzası da vardır. Fransızlar, asli islami olan bu büyük eserin müelliflerine nişan vermişlerdir) beni Gedikpaşa taraflarındaki Fransız Mektebi'ne yazdırdı. Papazlar, hükümetlerinin dünyada sayılı insanlara verdiği milli nişanlarını taşıyan ihtiyara taşkın bir hürmet gösterdiler» (*). Başkasının düşünülemeyeceğini biliyorum; Necip'in büyük babasının bir Fransız Okulu'na gitmesi halinde okul yönetici ve öğretmenlerinin taşkın bir saygı göstermemelerini mümkün görmüyorum.

Artık burada iş bana düşüyor; bilimsel çalışma, doğruluğu veya yanlışlığı tartışılabilir veya gösterilebilir iddialar üzerine kuruluyor. Necip Fazıl'ın şimdiye kadar kendisi ile ilgili olarak söylediklerinin çok büyük bir bölümü yanlışlığı ya da doğruluğu gösterilemez iddialar olarak gelişti; okumalarımdan uydurduğunu seziyorum. Ancak doğruluğu ya da yanlışlığı gösterilebilecek türden uydurmalar olmadıkları için herhangi bir araştırma sürecine tabi tutamıyorum. Burada ilk kez, pek çok sevgilisi büyük babasının Mecelle'yi hazırlayan komisyonda olduğu ve bu nedenle Fransızlar'dan büyük madalya aldığı yazılıyor.

Necip, daha sonra ve kemalist restorasyon dönemin-

(*) Kuşkusuz Necip Mahalle Mektebi'nden sonra Fransız Mektebi'nde de yapamıyor.

«Fakat bu mektepte yapamadım. Beni oradan alıp yine aynı semtteki Amerikan kolejine verdiler».

Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, op. cit., s. 26.

Kuşkusuz, şımarık, hedonist ve korkak Necip, bu üçüncü okulda da okuyamıyor. Heybeli Ada Bahriye Mektebi'ne veriliyor. Oradan da, Ahmet Emin Yalman'a Malatya Suikastı Davası'ndaki savcılık iddianamesine göre, homoseksüel olduğu gerekçesiyle atılıyor. Necip, anılarında, bunun iftira olduğunu, bitirmeden ayrıldığını söylüyor. Üniversiteye giriyor. Bitirmeden ayrılıyor. Paris'te devlet bursuyla okumaya başlıyor. Bitirmeden ayrılıyor.

de Yunus Nadi ve benzerleri tarafından birdenbire «büyük mütefekkir» yapılınca giderek artan dozajda Tanzimat düşmanlığını üstleniyor; Tanzimat'ın üç paşasından Ali Paşa'nın, zamanında Fransız Medeni Kanunu olan Kod Napolyon'u Türkiye'ye uygulamak istediği biliniyor. Tutucu tarih adamı ve Mithat Paşa'yı idama götürmeyi başaran Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir komisyon tarafından, kaynağı islam hukuku olan ilk medeni kanun, Mecelle hazırlanıyor. Böyle bir hazırlık içinde Necip'in sevgili büyük babası, emekli yargıç Mehmet Hilmi'nin de bulunması bir zorunluluk olarak çıkıyor; Necip bu zorunluluğu yerine getiriyor.

Bir yerde şunları da yazıyor: «Ne büyük babamın rütbesi, ne bir şey... Maraş ve Kısakürek oğulları... Alaka bunlara... Yavuz Sultan Selim devrinde Maraş'ta hükümet süren ve Osmanoğullarından daha eski bir familya olan Dulkadiroğullarına bağlı Kısakürekler kolu... İçlerinde birçok büyük din adamı bulunan Kısakürek oğullarının son varlığı halka, Mevlana Bektut Hazretleri, Dulkadir oğludur. Büyük babam da, Mevlana Bektut'dan gelen kolun daima babadan oğula, ana dalı üstünde...»[53] Necip Fazıl'ın neden üç noktayı bu kadar sevdiğini bilmiyorum; ancak incelemelerim, bende Necip'in noktalama kurallarını bilmediği kanısını kesinlikle uyandırdı: Bu, bir anlamda yazmayı bilmediğini de anlatıyor.

Ancak bunlar bir yana; Osmanoğlu soyundan da üstün bir soydan gelen Necip'in büyük babasının bir de Fransız Hükümeti'nden Lejyon Donör almasını normal karşılamak gerekiyor. Ne yazık, normal karşılayamıyorum; Necip'i çalışırken, kendisini ve geçmişini çok uydurduğu ve bunların birbiriyle tutarlı olmadığı izlenimine kapıldım. Böyle bir izlenim, yeni bir araştırma kaynağı oluyor.

Araştırma ihtiyacı, kesin araştırmadır; araştırmacı, bir araştırma ihtiyacı doğduğunda araştırmayı yapıncaya kadar huzuru bulamayan kimse oluyor. Burada yalnız bu araştırmanın sonucunu aktarıyorum: Necip Fazıl uyduruyor. Açıkça yalan yazıyor. Bir yerden Mecelle'yi hazırlayan kurulda bir «Hilmi» olduğunu duymuş; öyle anlaşılıyor.

Gerçekten de Mecelle'yi hazırlayan kurulda bir değil iki tane «Hilmi var. Necip'in pek sevdiği büyük babası da hem bir Hilmi'dir ve hem de yargıçlıktan emekli yaşamı sürdürüyor.

Mecelle'yi Sultan'a arzeden kurul, sunuş yazısını şöyle tamamlıyor: «Tabı ve temsili için balası mübarek hatt-ı hümayun-u hazreti hilafetpenahi ile tevşih buyurulmak babında emr-ü ferman hazret-i menlehil emrindir. 23 Şaban 1286 15 Teşrin-i Sani 1285» (*). Altındaki imzalar da şöyle sıralanıyor: Nazır-ı Divan-ı Ahkam-ı Adliye Ahmet Cevdet, Müfettiş-i Evkaf-ı Hümayin Esseyid Halil, An Aza-i Şura-i Devlet Seyfettin, An Aza-i Divan-ı Ahkam-ı Adliye Esseyid Ahmet Hulusi, An Aza-i Divan-ı Ahkam-ı Adliye Esseyid Ahmet Hilmi, An Aza-i Şura-i Devlet Muhammed Emin». Görülüyor, bir «Hilmi» var. Kurul sürekli ve yıllarca çalışıyor; daha sonra kurulda bir başka Hilmi'nin daha çalışmış olduğunu saptayabiliyorum.

Mecelle kurullarında iki Hilmi'nin çalışmış olduğunu saptadıktan sonra bunların sağlamasını yapmaya başlıyorum; birinci Hilmi'nin bir kez «esseyid» olduğu yazılıyor. Bu niteleme, bu Hilmi'nin Peygamber'in soyundan geldiğini gösteriyor; eğer Necip'in büyük babası «esseyid» olsa, Necip'in bunu «Dulkadiroğlu» nitelemesine tercih edeceğinden kuşku duymuyorum. Ayrıca Esseyid Ahmet Hilmi'nin Kastamonu'lu olduğunu da bulabiliyorum (**); Necip, kendine soy için, Maraş'ı beğeniyor. Ahmet Hilmi, bir de Anadolu Kazaskerliği rütbesini de alıyor; Esseyid Ahmet Hilmi, Necip'in büyük babası olsaydı, Necip bunu mutlaka yazardı. Bütün bunlardan başka Ahmet Hilmi, Hicri 1305 yılında ölüyor; Necip'in büyük babası Ahmet Hilmi'yi görmesi mümkün görünmüyor.

Ahmet Hilmi, Fatih Türbesi'nde gömülüdür. Ömer Hilmi için de şu bilgiler ortaya çıkıyor: «Ömer Hilmi Efendi son asrın büyük fakihlerindendir. 1843 te İstanbul'da doğ-

---

(*) *Ebul'ula Mardin, Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa, İstanbul, 1946, s. 73.*

(**) *ibid., s. 162.*

muş ve 1889 da yine İstanbul'da ölmüştür. Fatih Türbesi bahçesinde medfundur» (*). Ömer Hilmi, büyük bir bilgin ve İstanbullu olarak, Necip bu dünyaya gelmeden on beş yıl önce bu dünyadan ayrılıyor. Ahmet Hilmi de, Ömer Hilmi de Necip'in büyük babası olsa bile, Necip her iki Hilmi Efendi'ye yetişemiyor. Ayrıca Necip, kendi büyük babasının adını «Mehmet Hilmi» olarak bildiriyor. Mecelle'yi hazırlayan kurul'da, Esseyid Ahmet Hilmi ve Ömer Hilmi Efendi'lerden başka herhangi bir Hilmi yok; Necip'in büyük babası Mehmet Hilmi'nin Mecelle ile hiç bir ilgisi bulunmuyor. Doğrusu, İstanbul'da ikinci dereceden bir yargıç olarak emekli olan Necip'in büyük babası Hilmi'nin Fransız Hükümeti'nden alınmış bir madalyası da bulunmuyor.

Necip Fazıl, büyüdüğü zamanda bile yalancı bir küçük ve şımarık çocuk olarak kalıyor.

Necip, hususiyle mektebi bitirip deniz talebesi ve mühendis, ikinci mülazim, teğmen olan talebelerden Anadolu'ya kaçan kaçana» diye yazdığı bir zamanda; Heybeli Ada Bahriye Mektebi'nde okuyor; mezuniyete son derece yaklaşmış görünüyor. Ancak mezun olmamayı seçiyor ve şunları yazıyor: «Mektebin nâmzet sınıfından ayrı, üç harp sınıfını bitirdikten ve mezuniyet vaziyetine geçtikten sonra diplomalarımızı beklerken, birdenbire ilave ettikleri dördüncü sınıf o kadar canımı sıktı ki, bu sınıfı bitirmemeye karar verdim»[54]. Necip, deniz subayı çıkacağı bir sırada, birdenbire ve kendi isteğiyle okuldan ayrıldığını ileri sürüyor. Okuldan ayrılıp Kurtuluş Savaşı'na katılan arkadaşlarının yolundan da gitmiyor; «Erzurum'da polis müdürü bulunan büyük dayımın yanına gittik» diye ekliyor. «Ben, annem ve anneannem»; bunları yazdığına ve daha önce annesi ile anneannesini çok küçümsediği bilindiği için, çaresizlik içinde kaldığını düşünebiliyorum.

«Büyük düşünür» Necip'in, bu yazdıklarını çok inandırıcı bulmadığını gösteren işaretler var. İlk anı kitabında, kendisini son derece «islamcı» göstermeye çalıştığı bir zamanda, bu bilgileri verdikten sonra şunları da ekleme ge-

---

(*) *ibid., s. 165.*

reği duyuyor: «Aradan 30 yıl geçecek ve meşhur Malatya davasının savcısı, esas ile hiçbir alakası olmadığı halde benim Bahriye Mektebi'nden ahlaksızlıktan kovulduğumu iddia edecektir». Bunu söylemekle yetiniyor.

İkinci anı kitabı çok daha açıktır; çok daha ayrıntılı bilgiler veriyor. İkincisi, artık «islamcı» bir imajla bir kesimde kendisine sağlam bir yer açtığı bir zamanda yazılıyor. Burada, Savcı'nın iddiasını açıyor ve şu bilgileri veriyor: «Suçu müslümanlıktan ibaret bir adamın, çocukluğunda bir 'meful-ırzını veren erkek' olduğu ve bu yüzden mektepten kovulduğu şüphesini, hatta kanaatini uyandırmak»[55]. Necip'in, Deniz Harp Okulu'ndan, pasif homoseksüel olduğu için kovulduğu ve bu iddianın Malatya Davası iddianamesinde kalmadığı, Türkçü dergilerde ve gazetelerde de tekrarlandığı anlaşılıyor.

Kovulduğuna inanmak gerekiyor. Deniz Harp Okulu'nun son sınıfını okuyarak mezun olabilecek bir kimse, okuldan ayrıldığında, yoksulluğuyla alay ettiği annesi ve anneannesini de yanına alarak, İstanbul'dan kalkıp Erzurum'da memur dayısının yanına gidiyorsa, kesinlikle bir zorlama vardır; bunun dışında düşünmeyi tutarlı sayamıyorum. Ayrıca Necip'in okumayı hiç sevmediği, daha sonraki eğitim denemelerinden de anlaşılıyor. Kendi anlattıklarında bile, ana okulları dahil, başladığı hiç bir okulu bitirememiş olduğu ortaya çıkıyor.

Okulu sevmiyor; peki neyi seviyor, bunu söyleyebilecek durumda değilim. Necip'in sevgilerinden çok tutkularından söz edilebilir; büyük babasının şımartan ilgi ve sevgisi ile Necip'in olağanüstü tembelliği birleşince, tutkularını tatmin etme içgüdüsü, büyük bir ahlak zaafiyetine yol açıyor. Necip Fazıl'ın tüm yaşamı, kısa bir süre sonra icra memurları tarafından zaptedilen kiralık köşklerin zengin eşyaları arasında parlayıp sönerek geçiyor.

Vildan Aşir, Burhan Ümit Toprak, Suat Hayri Ürgüplü'nün de içinde bulunduğu bir kafile halinde ve belki de Cumhuriyet'in Batı'ya resmen gönderdiği ilk öğrenciler arasında Paris'e üniversiteye gönderildiği zaman, Paris, hem sosyalist devrim ve birinci büyük savaş ve hem de eko-

nomik bunalım korkusundan kurtulmanın obur coşkusunu yaşıyor; bu nedenle olabilir, Gide'in «Dünyanın Nimetleri» yazıldığı zamandan daha çok 1920 yıllarında Paris'te moda haline geliyor. Burada üniversite öğrenciliği gerekçesiyle geçirdiği bir yıl için anılarının birinde, «kabus şehrindeki hayatımı anlatmaya hicabım ve islami edebim manidir» diyor; ancak, 1930 yıllarında, Abidin Dino ile birlikte bir Nakşibendi Şeyhi'ne gittiklerini ve uslandığını yazmasına karşın bütün ömrü kumar ile geçiyor.

Devam etmeden önce bir parantez açıyorum ve tekrarlıyorum; Necip'in islamcılığı, rejimin izni ve dürtüsü ile başlıyor. Necip, bütün ömrü süresince, iktidardakilerin izninin dışında bir adım bile atmıyor (*). İslamcılığın dozajı rejimin ve bunun bir parçası olan burjuva muhalefetin sınırları içindedir; restorasyon süreci içinde islama açılım ve islamı kemalizmin bir parçası haline getirme girişimleri 1949 yılında, Mütareke Dönemi'nin önde gelen islamcı eylemcilerinden M. Şemsettin'in, artık Cumhuriyet Dönemi'nde Şemsettin Günaltay adıyla, başbakan olmasıyla doruk noktasına ulaşıyor. Necip'in bütün islamcılığı bu sınırlar içinde yer alıyor; solculuğun, kemalizmin popülizmini, sosyalizme bir kapı olarak uzatmak istemeleri türünden, Necip Fazıl da, restorasyon sürecinin gereklerini bir ayrı yol sayarak bilinemezliği bir dinselliğe taşımak istiyor. 1950 yıllarına kadar bunu, bir ayağı hükümet partisinde ve diğer ayağı burjuva muhalefet partisi olan Demokrat Parti içinde sürdürürken Demokrat Parti'nin hükümete gelmesi ve gelir gelmez duaya çağrı dilini tekrar arapçalaştırması ile, yol genişlediğini ve ön alması gerektiğini düşünüyor. Bu dönemde yine iktidarla iç içe çalışıyor.

(*) Bizim «taraftan», Büyük Doğu Serüveni'nin içinde en çok yer alanın İlhami Soysal olduğu biliniyor. Bu çalışmayı tamamlarken, İstanbul'da, Sevgili İlhami ile buluşarak, tezlerimi tartışma imkanım oldu. Berire ve Doğan'ın da bulunduğu bir akşam, İlhami Soysal, üstelik Büyük Doğu'da çalıştığını söyledi, bildikleri ile bana yararlı anılarının bir bölümünü aktardı. Bir kezinde DP yöneticilerinin telefonu ile Ankara'ya çağrılınca Necip Fazıl, ne olduğunu bilmeden, çalışanlarını toplayarak Büyük Doğu yu kapattığını açıklıyor.

BÜYÜK DOĞU MARŞI

Nazım'ı hapiste, şairi kıt Türkiye'nin, restorasyon süreci içinde, daha kolay ve basit bir «Milli Marş» yazdırmak istediği anlaşılıyor. Yeni marşın, bu sırada hem «usta» şair ve hem de «büyük» düşünür tahtına itilerek oturtulan Necip Fazıl'a sipariş edildiğini gösteren işaretler var. Necip'in

bunu yazdığı, ancak islamcılığa açılan kapının genişletildiği bir sırada unutulduğu ve vazgeçildiği ortaya çıkıyor.

Bütün bunlar, bir başka açıdan, Necip Fazıl'ın ne denli kemalizmin yedek şairi olduğunu da göstermesi bakımından önemlidir.

Necip, daha sonraki yıllarda ilkel manzumede geçen «kılavuz» sözcüğünün Mustafa Kemal'e işaret etmediğini kanıtlamak için çok çaba harcıyor; ancak Kemal Paşa'ya işaret ettiğinden kuşku duymuyorum.

Büyük Doğu'da yer alan açıklamalar da Necip Fazıl'a aittir; aynı açıklamalar, anılarında da yer alıyor.

BÜYÜK DOĞU

Necip Fazıl Kısakürek

Tanrının, alnından öptüğü millet!
Güneşten başını göklere yükselt!
Avlanır, kim sana atarsa kement,
Ezel kuşatılmaz, çevrilmez ebed.

Tanrının alnından öptüğü millet!
Güneşten başını göklere yükselt!

Yürü, altın nesli fatih Oğuz'un!
Adet küçük, zaman çabuk, yol uzun.
Nur dolu elinden tut, kılavuzun!
Fethine çık, doğru, güzel, sonsuzun!

Yürü altın nesli fatih Oğuz'un!
Adet küçük, zaman çabuk, yol uzun.

Aynası ufkumun, ateşten bayrak!
Babamın külleri, sen, kara toprak!
Şahid ol ey kılıç, kalem ve orak!
Doğsun Büyük Doğu, benden doğarak!

Aynası ufkumun, ateşten bayrak!
Babamın külleri, sen, kara toprak!

Bu manzume, İstanbul'un bir değil, birkaç mecmua ve gündelik gazetesinde çıktı. Üstelik Ankara radyosunda, bilmem kimin bestelediği bir eser halinde ve «Bir marş öğreniyoruz!» gibi kıtıpiyoz bir radyo saati çerçevesinde, sahibine hiç de sorulmak lüzumu duyulmadan, yüzbinlerce kişinin kulağına üflendi durdu.

Fakat böylelikle herkes tarafından bilinmiş değil, hattâ bir müddet için bilinmek talihini bile kaybetmiş oldu. Zira tam olarak bilinmeyen birşey, elbette ki, hiç bilinmeyenden daha talihsizdir; ve bu şiirin tam olarak bilinmesi için onun macerasını öğrenmek lâzımdır.

Bu şiiri Necip Fazıl Kısakürek bundan tam altı sene evvel yazdı.

O zamanlar Ulus gazetesi, Cumhuriyet'in 15 inci yıl dönümü için bir marş müsabakası açmıştı. Gaye, bütün memleket şairlerinin de iştiraki beklenen bu müsabakada kazanacak olan eseri, Cumhuriyet'in 15 inci yıl marşı olarak değil, İstiklâl veya Türk millî marşı olarak kabul etmekti. Zira Atatürk, Mehmet Akif'in İstiklâl Marşı'nı sevmeye başlamıştı.

Ulus baş muharriri Falih Rıfkı Atay, Necip Fazıl'a, bu çapta bir marş yazmasını teklif etti. Necip Fazıl ona şu cevabı verdi:

— Akif'in ruhuna saygı duyduğum, üstelik İstiklâl Marşı'nı da beğendiğim için, onun yerine geçecek birşey yazmak istemem. Fakat Türk millî marşı olarak bir şiir yazmayı kabul ederim. Böylece vatanın, en çok vatan mevzularında gördüğü hakarete karşı, nasıl korunulabileceğini göstermek isterim. Şiirimde, an'aneleştirilmiş tarzda hiç bir hâs isim ve dalkavukluk unsuru bu-

lunmayacak; ve bu vatanın heyecanı, benim müstakil görüş ve duyuşumun ideolocya kürsüsünden haykırılacaktır. Böyle bir eser ister misiniz?

Halis sanatkâr taraflara malik olan Falih Rıfkı bu teklifi kabul etti ve şiiri Atatürk'e bizzat takdim etmek işini üzerine aldı.

Şiir yazıldı, Falih Rıfkı'ya verildi, bütün Ankara muhitinde topladığı heyecan ve alâka büyük oldu. Fakat o sıralarda Atatürk'ün hastalığı birdenbire arttığı için kendisine gösterilemedi. Böylece hakikatte Büyük Doğu ismini taşıdığı halde Milli Türk Marşı adıyla zamanın devlet reisine takdim edilmek istenen şiir, Türk milletinin yarınına intikal etmiş oldu.

Şimdi bu şiirde Büyük Doğu ideolocyasına ait bütün düğüm başlarını elinize verirken, bu isim ve bu mefkûrenin tarihine ait de canlı bir vesika takdim etmiş olmanın zevki içindeyiz.

. . . . . .

Büyük Doğu, Yıl 1943, Sayı 4, s. 12.

Dinsellikle anti-mason kampanya hep bir arada yürüyor; islamcılar, ilk başta beraber oldukları İttihat ve Terakki yandaşlarını, beraberlikleri sona erdikten sonra, «farmason» olarak niteleyerek karalamaya başlıyorlar. Bu karalamada Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'su öncü adımlar atıyor ve İlhami Soysal'ın nitelemesiyle, bu sırada, bir küçük, ancak «önemli hata» yapıyor (*). Büyük Doğu, masonları yayınlarken artık cumhurbaşkanı olan Celal Ba-

(*) Büyük Doğu kolleksiyonunda mason yayınları süreklidir; etkisi, İlhami Soysal'dan aldığım izlenimlere dayanıyor.

Anti-mason kampanya, islamcıların ve İttihat ve Terakki karşıtlarının görüşlerinden birisidir. Kemal Tahir'in romanlarını da süslüyor. Ancak anti-masonizmi genişleten ve Türkiye soluna mal eden Yön Dergisi ve bunun içinde de İlhami Soysal'dır. İlhami ile bunu da tartıştım; anti-masonizm söz konu-

yar'ın da adını veriyor. Bundan sonra ve çok kolaylıkla, Necip Fazıl, Beyoğlu'nun batakhanelerinin birisinde kumar oynarken, doğrudan doğruya İstanbul Emniyet Müdürü Kemal Aygün'ün yönettiği bir ekip tarafından suçüstü yakalanıyor; bu yakalanmanın öyküsü, Milliyet Gazetesi'nin kurucusu Ali Naci Karacan'ın ağzından, birinci bölümün eklerinden birisinde yer alıyor.

Parantez içinde görüşlerimi tekrarlıyorum; Necip'in islamcılığı hiç bir zaman kemalizmin sınırlarının dışına düşmüyor. Necip, her türlü yazını bıraktığı ve kemalizmin etkisini yitirmeye ve solculukla İslamcılığın rüşt aramaya başladığı 1960 yıllarının ortalarından itibaren, yükselen solculuğa karşı rejimin bağımsızlaşan islamcılıktan çare aradığı bir zamanda bir «guru» rolünü benimsiyor ve anı ve diğer yazılarında, geçmişini, sıkı sıkıya bağladığı kemalizm ile kemalist solculardan koparmaya çalışıyor. Solun aldığı boyut karşısında, Abidin Dino ya da Sabahattin Eyüboğlu türünden eski yakınları da, yükselen solda bir «guru» rolüne istekli oldukları için Necip ile geçmiş yakınlıklarını kazımaya çalışıyorlar (*). Aydın Üzerine Tezler, bu iki yanlı iki yüzlülüğe de son veriyor.

Necip Fazıl, bilinen yaşamında, sefahat yaşamını hiç bırakmıyor; kumar ve içki, hep Necip'i izliyor. Necip, kişisel planda da, bu sefahat yaşamını örtmek, şiirini yitirdiğini, tutkularından kaynaklanan hırsı ile çalışma kapasi-

---

su olunca, İlhami Soysal'a Büyük Doğu ile Yön arasında bir köprü gözüyle bakılabilir mi?

(*) Elif Naci de, Necip Fazıl'ın sefahat çevresinden ve yakın arkadaşlarından olmasına karşın, yıllar sonra yayınladığı anılarında Necip'e hiç bir yer ayırmamak kurnazlığını gösterebiliyor.

Elif Naci, Anılardan Damlalar, İstanbul, 1981.

Necip'in yazdıklarından ise birlikte sürdürdükleri sefahat yaşamından bir sahne aktarabiliyorum. Burada adı geçen ve masalarına çağırdıkları bir konsomatrisin dizkapağı ile beli arasına bir yeniçeri hücumu düzenleyen «Peyami», sağın ünlü ismi Peyami Safa oluyor.

«Biraz sonra, Elif Naci'nin para kesesini biraz daha bollaş-

tesinin oransızlığından doğan ahlak zaaflarını saklamak için islamcı görünmeye çabalıyor (*). Necip, bir kambur türünden islama yapışıyor. Bir zamanlar en yakını olan Dino ve Eyüboğlu Kardeşler de ikişer kambur olup Türkiye soluna yapışıyorlar.

Parantez burada kapanıyor ve Necip'in itiraf kapısı açılıyor. Şöyle başlıyor: «Kadın: Bana mahrumluğumu anlatmaktan başka bir şey getiremiyordu». Kadın karşısında kendisini yoksun duyuyormuş; anlaşılan kaçtığını söylüyor (**). «İçki: Zaten marazi çaptaki coşkunluğumu kamçılamaya muhtaç olmadığım için onunla bağdaşamıyor, anlaşamıyor, onü fıtrattan sevmiyordum». Böyle içki ile de arasının iyi olmadığını anlatmak istediği ortaya çıkıyor.

---

tırması üzerine o kadını masalarına davet ettiler. Çat-pat birkaç Fransızca tekerlemeden sonra Peyami, kadına, diz kapaklarına doğru öyle bir saldırış saldırdı ki, kadın dehşetle gözlerini açmış, haykırdı».

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, op. cit., s. 66.

(*) «Türkiye'nin en büyük şairi bilinirken müslümanlıktan başka gaye tanımayışım meydana çıkınca, benden teker teker el çekenler...»

«Bunları niçin ortaya dökÜyorum biliyor musunuz; bunları, bu teneke madalyaları? Ben O Tepe'nin rüzgârını aldıktan ve müslümanlığımı bayraklaştırdıktan sonra, bu insanların bir ikisi müstesna, hemen hepsi ve daha niceleri benden yüz çevirdi ve beni, 'sanatına kıyan geri adam' diye yaftaladı da ondan».

Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, op. cit., s. 59 ve 68.

(**) Ancak övünmeyi çok sevdiği için de tanıştığı her ünlünün eşinin kendisine yakınlık duyduğunu ima ve zaman zaman da yazmaktan geri kalmıyor. Belki de Necip'in kadınlarla ilgili aşırı övünmesi nedeniyle, Ali Naci Karacan, yakın arkadaşlarının sevgililerini bile «ayartmaya» düşkün olduğunu kaydediyor.

«Falih Rıfkı karısı gibi değil. Bana karşı asık yüzlü ve şüpheci. Medeni adam ölçüsüne leke sürmemek için de beni istiskal edemiyor».

Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, op. cit., s. 75.

«Ve Lüsyen Hanım (Abdülhak Hamid'in eşi, y.k.), Genç Şair'i, onu göstermek için değil de, belki de onun yanında kendisini göstermek için, Taksim taraflarında bir apartmana götürdü».

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, op. cit., s. 165.

«Kumar: İşte felaketim!»[56] Bir illet (*) Necip'i hiç bırakmıyor ve asıl bıraktığını iddia ettiği zamanlarda içinde yaşıyor.

İçki ve «kadın» ile ilgili reddiyeleri bir yana, tartışmayı gerekli görmüyorum, Necip Fazıl, kumara «illet» derecesinde tutkulu olduğunu yazıyor; böyle aşırı tutku üzerinde durmak gerekiyor. Şu söylenebilir; insan tutkulu olmalıdır. En azından belli amaca ve insanı insan yapan ilkelere tutku ile bağlı olmalıdır; bir toplumu dönüştürmek için tutkulu bireylere gerek olduğunu düşünüyorum. Ancak tutku'nun insanı insan yapmadaki olumlu rolünü düşünebilmekle birlikte aşırı tutkunun insanı insandan uzaklaştırdığını, insanı sevgisizleştirdiğini tartışmak gereğini duyuyorum.

İnsanı kurutan sevgisizliğin yalnızca aşırı tutkudan kaynaklanabileceğini de ileri sürmüyorum; Kemal Tahir'in aşırı bir tutkusu olup olmadığını bilmemekle birlikte sevgisizliğine kesinlikle inanıyorum. Kemal Tahir, insan sevmeyen bir yaratıktır; insan sevmeyen bir yaratığa insan denilebileceğinden kuşkuluyum. Romanlarında o kadar çok tipten ve insandan söz ediyor; birisini bile sevmiyor.

(*) «Genç Şair'i Paris'te müthiş bir illet yakalamıştır: Kumar».

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, op. cit., s. 26.

Babaannesini sevmediğini yazmıştım; büyük babasının konağının, «bu ihtişamet ve debdebe meraklısı hanımefendinin bir gözdesi tarafından, o daha hayattayken parça parça iç edilmiş» olduğunu kaydettikten sonra yine de kendisine bir miras düştüğünü ve satarak «o zamana göre çok büyük para» elde ediyor. Bu parayı ne yaptığını yine kendisi yazıyor.

«Annesinin geçirdiği bir zaafiyet yüzünden Heybeliada'da istirahatta olduğunu öğrendi. Ada'ya gitmek cesaretini gösteremedi ve bir köşesinde tarihçi Emin Ali'nin dünyayı alaya çektiği Şehzadebaşı kahvehanesinde, plaka ile oynanan ve alacak verecekler tebeşirle yazılan pokere girdi».

«Kumar kağıtlarını kasabın gırtlak kısmından ciğeri tutmasına eş şekilde kavrayan ellere, bir hafta içinde bütün parasını teslim etti.

ibid., s. 45.

Geçerken Kemal Tahir'i sağa vererek, sağdan Peyami Safa'nın alınması halinde bile Türkiye solunun daha zenginleşeceği önerimi tekrarlıyorum. Bu öneriyi yaptığım zamandan bu yana geçen sürede, kendi doğallığı içinde Kemal Tahir'in sağa transferinde önemli mesafelerin kaydedilmiş olduğunu ekleyebiliyorum.

Kemal Tahir sevgisizdir; Necip Fazıl'ı okuyup incelediкçe yakınlarından sevdiği bir insanın olup olmadığını araştırmayı düşündüm. Küfretmeden veya lanetlemeden sözünü ettiği pek az «eski» dostu olduğunu saptayabildim. Bunlardan birisi Burhan Toprak'tır; Paris'te kumarhaneye üye olabilmesi için kendi kimliğini verecek kadar Necip'e yakınlık duyuyor. Bu yakınlık hep sürüyor ve Burhan Toprak, Necip Fazıl'ın bütün projelerinde yer alıyor.

Burhan Toprak üzerinde ayrıca ve fazladan durmam gerektiğini sanmıyorum; çeşitli çalışmalarımda Miskin Yunus'un propagandisti olarak ortaya çıkan ve dönemin üç numaralı güçlü paşası Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın damadı olmasının yanında, kemalist estetiğin akademisi işlevini de üstlenen Güzel Sanatlar Akademisi'nde müdürlüğe kadar yükselen Burhan Toprak üzerinde daha önce yeterli ölçüde durmuş olduğuma inanıyorum. Burada Miskin Yunus'un, Türkiye'de bilinemezlik ile cahilleşmenin fetişi haline getirilen bu «ümmi» tasavvuf şairinin propagandistinin çevresini ve bakış açısını, yerli yerine oturtmak durumundayım; bununla yetiniyorum.

Burhan Toprak, Yunus'u yaygınlaştırma ilhamının kendisinde nasıl doğduğu konusunda şu bilgileri veriyor: «Bir gün Alp Dağları'nda, sanatoryumda, Pascal'ı okurken, aklıma, lisenin son sınıflarında hocamın aylarca okuttuğu Yunus Emre geldi. Pascal'da fevkalade önemli bulduğum şeyleri Yunus'ta da görmüş gibiydim. İstanbul'a yazdım. On beş gün sonra Divan geldi. O günden itibaren bir dua kitabı gibi Yunus Emre divanını yanımdan ayırmadım»[57]. Bu aktarmayı bir başka çalışmamda daha önce de yapmış olduğumu hatırlıyorum. Sürdürüyorum: «Gün geldi; yedi asırdan beri Türkçe konusunda memleketler üzerine gölgesini yaşayan bu küçük şairin Azerbaycan'dan Macaris-

tan'a kadar, cahil, alim, şeyh, kafir, mümin, herkes tarafından birkaç parçasının ezber bilindiğini öğrendim, şaşmadım. Aşık Paşa'lardan, Kalgısız'lardan, Necip Fazıl'a kadar sayısız şairler üzerinde etkisi olduğunu gördüm, yine şaşırmadım». Burhan Toprak, şaşırmayan bir insana benziyor.

Başlangıçta şaşırmanın yeni bulgu ve bilgiler için çok yararlı olduğunu tekrarlıyorum. Burhan Toprak'ın da şaşırması gerektiğini düşünüyorum. Bir kez Burhan Toprak ile Necip Fazıl'ın çok yakın dost olduğunu ve Paris'e beraber gittiklerini, birbirinin kimlik kartını kullanacak kadar yakın olduklarını saptamış bulunuyorum. 1936 yılında, artık bu çalışmanın dünyasında ünlü olan Ağaç Dergisi'nde Necip Fazıl, «zaman» adlı şiirini Burhan Toprak'a ithaf ediyor; dostlukları Necip Fazıl'ın şöhretinin zirvesine tırmandığı zamanda da devam ettiği anlaşılıyor.

Bu zamanda, Sedat Simavi veya Yunus Nadi başta, Türkiye'yi etkileyen bütün kalemelerin bir «invisible hand», görünmez el ile yönetilen bir orkestra türünden, birdenbire Necip'i «üstad şair» ve ayrıca «büyük mütefekkir» ilan ettikleri bir zamanda, yazdığı bu şiirsiz şiiri, Necip Fazıl'ın «Zaman» şiir denemesini okumanın, Türkiye'deki basın kampanyalarının içtenliğini ve tutarlılığını göstermeye yeteceğini sanıyorum. Ancak Necip Fazıl'ın şiirini ya da şiirsizliğini anlayabilmek için bakılacak başka şiirleri de var.

*
**

YUNUS EMRE

Necip Fazıl Kısakürek

Kaç mevsim bekleyim daha kapında,
Ayağımda zincir, boynumda kement?
Beni de, piştiğin bela kapında
O kadar kaynat ki, buhara benzet!

Bekletme Yunus'um bozuldu bağlar.
Düşüyor yapraklar, geçiyor çağlar.
Veriyor, ayrılık dolu semalar.
İçime bayıltan, acı bir lezzet.

Rüzgara bir korku ver ki, hırkandan.
Geleyim, izine doğru arkandan:
Bırakmam, tutmuşum artık yakandan.
Medet ey dervişim, Yunus'um medet!

*
**

Necip Fazıl'ın bütün aydınlığını Miskin ve «ümmi» köylü ozanı Yunus'tan beklediği ve «medet ey dervişim, Yunus'um medet» diye inlediği zaman tarihler 1926 yılını gösteriyor. Bu sırada Necip ile Burhan'ın ayrılmaz iki dost olduğunu ve bu dostluk ilişkisinde Necip'in otorite sayıldığını tekrarlamak gerekiyor; bir açıklığa yaklaşılıyor.

Açıklık şudur; Burhan Toprak, bir hastalığın ateşi ile ve yokluktan gelen bir ilhamla Yunus'u bulduğunu ileri sürerken Necip, ilhamın kendisi olduğunu açıklamaktan çekinmiyor. Necip, şunu ileri sürüyor ve yazıyor: «Genç Şair'le Burhan Ümit, birbirine kenetli iki dost. Burhan, Genç Şair'in öylesine tesiri altında ki, Yunus Emre'yi ondan, onun bir şiirinden tanıdığı için idealleştiriyor» (*). Necip, anılarının burasında, «bırakmam, tutmuşum artık yakandan/ Medet ey dervişim, Yunus'um, medet» dizelerini tekrarlıyor.

«Ümmi», Türkçeslyle «anadan» Yunus'u, kemalizme ve Türkiye'ye tanıtma onuruna, Nakşibendi Tarikatı'nı bağ-

---

(*) Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, op. cit., s. 27.
Daha ilerde bir yerde, Fevzi Paşa'nın eşinin şunları söylediğini de ileri sürüyor :
«Yahu, herkes bizim damadın Yunus Emre diye bir eserinden bahsediyor. Meğer Yunus Emre'yi ona Necip Fazıl aşılamış, tefsirini Kilisli Rifat yapmış, kağıdını Arif Dino tavsiye etmiş. Meğerse şiirlerin sahibi de Yunus Emre'ymiş! Ya ne kalıyor bizim damada bu eserden?»
ibid., s. 124.

lı olmayı yaşamının tek onuru saydığını da inatla ileri süren Necip Fazıl'ın sahip çıkmasını ve bunun açıklık kazanmasını önemli buluyorum. «Ümmi», anasından doğduğu gibi kalan, bu nedenle de gerçekten cahil olan bir insanı anlatıyor; Miskin Yunus'un cahilliğine, Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra Türk mutasavvıflarını yazarak gerçekte ve daha çok bilimsel çevrelerde, Yunus'u ilk kez ortaya çıkaran Köprülüzade Mehmet Fuat da tanıklık ediyor.

Cahilleşme, hep gerilik ve restorasyon dönemlerinin üstün değeri haline geliyor. Restorasyon dönemlerinde dejenerasyon ve cahilleşme kaçınılmaz oluyor. Eğer bilinemezlik bir felsefe olursa ve Tanrı'ya inanma ile Tanrı sevgisi, bilme'nin ve öğrenme sevincinin yerini alırsa, Yunus türünden cahilleşmeyi köylü Türkçesiyle terennüm etmiş ozanların ön plana sürülmesine şaşırmamak gerekiyor.

Miskin Yunus, tasavvufun en cahillerinden birisidir. Bunu en açık bir biçimde Yunus'un kendisi dile getiriyor: «Biçare Yunus ne bile, ne kara okudu, ne ak!» Ne kara'yı ve ne de ak'ı okumadığını açıkça söyleyen bir köylü ozan, bir yol gösterici bir «imdat kapısı» haline getirilirse, öğrenmenin bir değeri olur mu? Bu, bir. Buna ek olarak, öğrenmeyi değersizleştirebilmek için, felsefi planda da, öğrenmenin imkansızlığını ortaya koymak zorunludur (*). Bu bilinemezci bir felsefeyi benimsemekle mümkün olabili-

(*) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesinden aktarma yapıyorum.

«Gazzali bu akli ve tecrübi bilginin teşekkülünü benimseyip onu bu şekilde izah etmekle birlikte, zamanla, duyulara olduğu gibi, akla da itimadı sarsıldı. Akıl, ona göre, duyulardan üstün olmasına, görmeden bilmesine rağmen hatadan salim olamamaktadır. Bu da onun yetersizliğini ve yanıltıcı olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu noktada Aristo'dan ayrılan Gazzali, artık mükaşefe ve zevk yoluyla yeni bir bilgi çeşidinden bahsetmekte ve bunu yakinî bilgi olarak vasıflandırmaktadır».

«O daima her çeşit ihtilaf ve çelişmelere karşı çıkan felsefi bir eğilim içinde nass ile akıl, doğmatik ilimlerle realite ilimleri arasında bir uzlaşmayı sağlayan telifçi bir felsefenin sahibidir».

Doç. Dr. Süleyman Hayri Bolay, Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması, Ankara, 1976-1986, s. 283 ve 319.

yor; İmam Gazzali'nin adını çağrıştırmanın da boşuna olmadığı ortaya çıkıyor.

Burada Burhan Toprak'a ve Yunus'u propaganda eden, ilk baskısı 1933 yılında yapılan kitabına dönmek istiyorum. «Biçare Yunus ne bile, ne kara okudu, ne ak!» dizesini, kuşku yok, Toprak da biliyor; bir köylü peygamberi yapmak istediği Yunus'un cehaletini bu kadar açık yazması karşısında bir tepki göstermesi gerekiyor. Burhan Toprak'ın gösterdiği tepkiyi aktarıyorum: «Yunus Emre'yi harfi harfine kabul edecek zamanı bilmek lazımdır. O burada dünya ilimlerine karşı olan kin ve nefretini gösteriyor. Dünya ilimlerini o kadar unutmak istiyor ki onlara hiç elini sürmediğine kendisini kandırmağa çalışıyor. Bildiklerini, kafasıyla öğrendiklerini silip atmak istiyor. Sonsuz bir cahilleşme (désin structıon) ile ümmiliğe, ruhun o saf, o bakir huzuruna ermek için bilgisini biteviye inkar ediyor»[58]. Son derece şaşırtıcı ve o ölçüde de açıklayıcı bir durum ortaya çıkıyor; kemalist revolüsyon, başından itibaren restorasyonunu içinde taşıyor.

Miskin Yunus'un propagandisti Burhan Toprak, Yunus propagandasının bir cahilleşme operasyonu olduğunun farkında görünüyor. Böyle olunca ve Burhan Toprak da 1920 yıllarını Paris'te geçirdiğine göre, cahilleşmenin çağdaş havarisinden söz etmemesi mümkün mü; Burhan Toprak, Yunus kitabında ve uygun bir yerde «André Gide bu cahilleşmeyi daha açık ifade ile anlatıyor» diyor ve Gide'ten, Dünya Nimetieri'nden olduğunu belirtmeye bile gerek duymadan, aktarıyor: «Başkaları kitaplarını bastırır veya çalışırken ben aksine kafamla öğrendiklerimi unutmak için üç yılımı gezi ile geçirdim. Bu cahilleşme güç ve uzun, ama insanların zorla öğrettikleri bütün bilgilerden faydalı oldu ve bu gerçekten yeni bir oluşun başlangıcı idi» (*).

(*) *Burhan Toprak, Yunus Emre, İstanbul, 1933-1972, s. 28.*

Bu çeviri, Burhan Toprak'ın kendisine ait olabilir; kaynak göstermiyor.

Daha önce Tahsin Yücel'in çevirisini kullandım; karşılaştırma için tekrarlıyorum.

Bütün bunlar, Burhan Toprak'ın Yunus propagandasıyla ilgili ipuçlarını, ne içindeki ilhamdan ne de Necip'in Yunus şiirinden aldığını, moda sever Türkiye entelijansiyosı için dürtünün André Gide'in Paris'i sarsan bir moda olarak satılan Dünyanın Nimetleri kitabından kaynaklandığını ortaya çıkarıyor.

Ancak kemalist estetiğe uygun olarak, cahilleşme için yerli bir malzeme bulduklarını eklemem gerekiyor (*). Burhan Toprak da, kaldığı yerden, «bu cümleden sonra, cahilleşmeye çalışmasının kendisine verdiği büyük hediyeyi, yani hayat aşkını, yaşamayı, duymayı anlatıyor» diye ekledikten sonra André Gide'ten, yeni bir aktarma yapıyor:

«Başkaları kitaplar yayınlarken, çalışırken, ben kafadan öğrendiğim herşeyi unutmak için tam üç yıl yolculuk ettim. Ağır oldu, güç oldu bu bilgilerden-kurtulma; ama insanların zorla verdiği bütün bilgilerden daha faydalı geldi, gerçek bir eğitim başlangıcı oldu».

André Gide, Dünya Nimetleri, İstanbul, 1959, s. 5.

(*) Bilinemezciliği savunanların, tarikat yolunu seçenlerin, İslam tasavvufunun en kolay ve basit kapısını açmak isteyenlerin, Türkiye'nin solcularından ve bu alanda çok daha tutarlı olduklarını söylemek ve her fırsatta tekrarlamak zorunluluğunu duyuyorum. Bir aydınlanma çağının çocuğunun, toplumu dönüştürmek isteyen bir kimsenin Yunus edebiyatı yapmasını hiç bir zaman anlıyamıyorum.

İslamcı mücadelenin etkin yazarı Sezai Karakoç, Yunus'u bir umut kabul ediyor ve Yunus ve Necip'in çıkışlarını aynı kategoride değerlendiriyor.

«Her büyük sanatçıda olduğu gibi Yunus Emre ve Necip Fazıl'da ise, estetik son sınır ve hedef değil, belki ruhun büyük yaratışa özenerek ileriye atılışındaki stildir».

«Yunus Emre, toplumumuzun yeni ve büyük bir hamlesinin başlangıcında, duyarlıkların keskin bir saflık kazandığı bir dönemde doğan ve bu halk ruhundan aldığı ilhamla toplumun en derin, en zengin ve en doğal şiir dünyasını yüklenip gelen veli bir şairdir. Necip Fazıl'ın çıkış şartları ise, bir toplum hamlesinin başlama istidadının olduğu noktada değil, adeta bittiği ve yok olma izlenimini verdiği bir vakitin şartlarıdır».

Sezai Karakoç, Necip Fazıl'ın Şiiri, Diriliş, Yıl 1974, Sayı 3.

Osman Selim Kocahanoğlu, Necip Fazıl Kısakürek - Hakkındaki Tüm Yazılar, op. cit., s. 152 ve 154.

ZAMAN

Burhan Toprak'a

Necip Fazıl Kısakürek

Nedir zaman, nedir,
Bir su mu, bir kuş mu?
Nedir zaman, nedir,
İniş mi, yokuş mu?

Bir sese benziyor:
Çukurdur önünüz,
Bir sese benziyor:
Kül oldu dününüz.

Belki de bir hırsız,
İzi, lekesi var.
Belki de bir hırsız,
O yok, gölgesi var.

Annesi azabın,
Sonsuzluk, şarkısı.
Annesi azabın,
Ruhumun tıpkısı.

İçimde bir nokta,
Dönüyor aleve.
İçimde bir nokta,
Beynimde bir güve.

Zamanın çarkları
Sizi yürütüyor.
Zamanın çarkları
Beni öğütüyor.

Zaman her yerde ve
Her şeyin içinde.
Zaman her yerde ve
Acemde ve Çinde.

Bir yer verin onsuz,
Ha yakın, ha ırak.
Bir yer verin onsuz,
Ya sema, ya toprak.

. . . . . .

Ağaç, Yıl 1936, Sayı 2, s. 7.

«Hayatla ilgilenmek için yapmağa mecbur olduğumuz gayretleri tasarlayamazsın. Ama şimdi, o bizi ilgilendiriyor, ona sarılıyoruz - her şeyde olduğu gibi - ihtirasla». Gide, bunları Nathanaël»e söylüyor; her türlü tasavvufta, bu arada İmam Gazzali'de tüketmek, oburca tüketmek, her türlü zevk alanını denemek, bilgi edinmenin yerini alıyor.

Hedonist için cahilleşme gerekiyor.

Hedonist korkaktır; ancak çalışkan bir hedonist görmedim. Hedonizm ile tembellik de birlikte, concomitant, görünüyor.

Tembelliğin çözümlemesi Oblomov'da var; Gonçarov'un bu ölümsüz romanında, yeni düzen kurucularının çalışkan olmalarının gerekliliğinin ötesinde değerler var. Oblomov, kentte, eylemsizlik içinde yalnızca tüketimci bir yaşam sürdürürken yavaş bir deformasyonu ve dejenerasyonu da yaşıyor. Ancak hedeflerini yitirmesi, başkalaşması ve başka bir yaratık olabilmesi için mekan değiştirmesi, köy mekanına benzer bir yeni yer bulması zorunlu oluyor. Oblomov'u yaşadığı izbede, çocukluk arkadaşı, şimdi başarılı iş adamı ve sevgilisinin kocası Ştoltz buluyor; dış kapıda bekleyen Olga ile Oblomov'u çekip bu izbeden çıkarmak istiyorlar. Oblomov direniyor: «Beni ne yapacaksın? Beni sürüklemek istediğin dünya ile hiçbir ilgim kalmadı artık. İki ayrı parçayı lehimleyemezsin. Ben bu deliğe canlı tarafımla bağlıyım. Beni dışarı çıkarmak ölüme götürmektir» (*). Gonçarov, şaşılacak bir sezgiyle, iki dünyanın birbirine lehimlenemeyeceğini yazıyor. Ştoltz, «şim-

(*) *İvan Gonçarov, Oblomov, İstanbul, 1967, s. 506 ve 507.*

di beti benzi uçmak, şaşkın şaşkın etrafına bakmak sırası Ştoltz'a gelmişti», büyük bir şaşkınlık ve üzüntüyle «Oblomov uzaklaşmış, görünmez olmuş, yere gömülmüştü» diye düşünüyor. Oblomovka'dan kente gelen Oblomov tembeldir, tüketicidir; ancak hâlâ güzel hayallerin sahibi olarak yaşıyor. Köy alanlı bu izbede ise artık Oblomov değil bir başkası sürünüyor.

Amaçlarını değiştirmesi, ölçülerini küçültmesi, hayallerini bırakması için köylü yaşamı zorunlu oluyor.

⁂

ORDA BİR KÖY VAR UZAKTA

Ahmet Kudsi Tecer

> «Bay Tecer'in o şiirleri tuhaflık olsun diye değil, dudaklarını uzatıp ciddi ciddi yazdığını söyleyenler var ama ben insan oğlunu sever, sayarım, öyle şeyleri gülmeden yazıp gülmeden okuyabileceğine inanmam».
>
> *Ataç, Günlerin Getirdiği, s. 15.*

Orda bir köy var uzakta,
O köy bizim köyümüzdür,
Gezmesek de, tozmasak da
O köy bizim köyümüzdür,

Orda bir ev var uzakta,
O ev bizim evimizdir.
Yatmasak da, kalkmasak da
O ev bizim evimizdir.

Orda bir ses var uzakta
O ses bizim sesimizdir.
Duymasak da, tınmasak da
O ses bizim sesimizdir.

Orda bir dağ var uzakta
O dağ bizim dağımızdır.
İnmesek de, çıkmasak da
O dağ bizim dağımızdır.

Orda bir yol var uzakta
O yol bizim yolumuzdur.
Dönmesek de, varmasak da
O yol bizim yolumuzdur.

*
**

Oblomov'u bırakıp, çok uzağa gitmeden, Necip Fazıl'a dönüyorum. Pek az insandan ve bir zamanlar dost oldukları arasında birkaçından küfretmeden söz ediyor; Ahmet Kudsi Tecer de, nerede ise hep «dostum» dediği ayrık isimlerden birisi oluyor. Anılarında şunları yazıyor: «Üniversitede Ahmet Kudsi Tecer ile Ahmet Hamdi Tanpınar, arkadaşlarım... Ahmet Hamdi, Edebiyat Fakültesi'nde ve bizden eski. Kudsi ise, Dar-ül Muallimin-i Aliye, Yüksek Muallim Mektebi'nde yatakhane arkadaşım»[59]. 1920 yıllarının başında İstanbul'da başlayan bu arkadaşlık Paris'te de sürüyor; Necip'in yıldızını parlatacak olan Ağaç Dergisi denemesinde de görülüyor. Necip, İş Bankası'nın mali ilanlarını elinde tutan Celal Bayar'dan gerekli parayı aldıktan sonra «başlıyor Ağaç'ın hazırlığı» diyor ve ekliyor: «Sıhhıye Vekaleti'nin bulunduğu taraflarda bir apartmanda oturmaktadır. Etrafında da iki nesildaşı Ahmet Kudsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınar»[60]. Nuruilah Ataç'ın nitelemesiyle «ünlü komik şair» Ahmet Kudsi, Necip Fazıl'ın en uzun dostlarından birisi ve kesinlikle mücadele arkadaşı oluyor.

Devam etmeden önce tezi yazıyorum; Necip Fazıl, en verimli zamanında kemalistlerin kendisini kandırdıklarını ve kullandıklarını düşünüyor. Bunun karşılığında, yaşlılığında ve yazmayı durdurduğunda, Necip Fazıl da islamcıları kandırıyor.

Tezi yazıyorum; kandırabilmek için mutlaka cahilleş-

tirme operasyonunun önceden ve yoğunlukla uygulanması gerekiyor.

Yazmayı sürdürüyorum; her restorasyon süreci bir cahilleştirme sürecidir.

Tezi bugüne getirerek yeniden yazıyorum; permenant restorasyon olarak nitelenen tekelsi aşama, aynı zamanda sürekli ve derinlemesine cahilleştirme dönemidir. Tekelsi dönemde üniversiteler ve basın, cahilleştirme operasyonunun organları ve kurumlandır.

Burada Necip'i kısa bir süre için bırakıp, çok uzağa gitmeden, yakın arkadaşı Kudsi'ye geçiyorum. Hakkında, bulabildiğim tek kitabı yazmış olan, Vecihi Timuroğlu, «Cumhuriyet'in yaratmak istediği insanın önde gelen ozanlarından birisi, belki de en önemlisi Ahmet Kudsi Tecer'dir» diyor (*). Ahmet Kudsi'nin restorasyon cumhuriyetinin yaratmak istediği tip olduğu ve kendi tiplerini de çoğalttığını kabul ediyorum.

İş Bankası'nın imkanlarıyla ve belki de, Kadro'nun etkisini kırmak için Celal Bayar'ın siparişi ile çıkartılan Ağaç Dergisi'nde (**) iki Ahmet ile bir Necip, bir sac ayağı oluşturuyorlar. Burada, Ahmet'lerden birisinin, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Ahmet'lerden diğeri, Ahmet Kudsi Tecer için yazdıklarını aktarma gereği duyuyorum. Ahmet Hamdi, yakın arkadaşı Ahmet Kudsi için, 1959 yılında, şunları yazıyor: «1931 de Sıvas'a Maarif Müdürlüğü ile giden Tecer,

---

(*) *Vecihi Timuroğlu, Ahmet Kudsi Tecer, Ankara, 1980, s. XIII.*

Acaba, Ahmet Kudsi hakkında yazılan bu kitabın bir İş Bankası siparişi ve yayını olması bir rastlantı mı; sormak gerekiyor.

Rastlantıyı, henüz açıklanamayan birliktelikler olarak tanımlamayı sürdürüyorum. Buradaki birliktelikler açıklanmayı gerektirmeyecek ölçüde açık görünüyor.

(**) Necip Fazıl, Ağaç'ın çıkışına tepkileri sayarken yalnızca Kadro'cuları saymayı yeterli ve uygun buluyor. Necip'in yazdığına göre, Ağaç'ın çıkmasıyla, Necip Fazıl'ı, Burhan Belge, «islam komünisti», Falih Rıfkı «İslam faşisti» ve Yakup Kadri de «nea-müzülman» olarak niteliyor.

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, op. cit. ,s. 242.

orada halk şiiri ananesini daha yakından tanımış ve folkloru yeni bir iklim gibi keşfetmişti. Ankara'da uzun zaman idare ettiği Ülkü Mecmuası'nda başlayan ve oradan muhtelif şekilde bugünkü nesile yayılan folklor ve halk şiiri zevki, şiir dilimize yeni imkanlar açmıştır»[61]. Kudsi Tecer, ekine folklorik bir damar kazandırma amacını aşarak ekini köylüleştirme çabalarına, kemalizmin resmi ideoloji dergisi olan Ülkü'de başlıyor ve bunu, modern sosyolojinin kullandığı bir deyimle, bir «alan araştırması», field survey için, gönderildiği Sıvas'ta sürdürüyor.

Ahmet Hamdi, şunları da yazıyor: «Tecer'in bütün yeni edebiyatımızda derin şekilde duyulan bir kaynağa bağlanma ihtiyacına cevap verenlerden biri olduğu muhakkaktır. Halk şiiri ananesiyle münevver zümrenin çalışmalarını ilhamında birleştiren halk şairi Veysel'i efkar-ı umumiyeye tanıtan da odur». Tecer'in biyografisini yayınlayan Vecihi Timuroğlu, Ahmet Kudsi'nin keşfinin Veysel'le sınırlı kalmasına razı olmuyor ve eklemeler yapıyor. Ahmet Kudsi'nin «ilk işi, 1931 de bir Halk Şairleri Bayramı düzenlemek oldu. Aşık Veysel, Talibi, Ali İzzet gibi önemli ozanlar, bu bayramda gün ışığına çıktılar»[62]. Buradan net bir açıklık ortaya çıkıyor; halk türküleri önce, 1930 yıllarında, kemalizmin müziği oldu; daha sonra 1940 yıllarında Ruhi Su ile kemalizmin sol kanatının ve giderek, 1960 yıllarında da solculuğun müziği durumuna geldi.

Cumhuriyet'in bu ünlü komik şairi üzerinde fazlaca durmak için bir neden yok; sığdır ve şiirden habersiz yaşıyor. Restorasyon sürecinin aparatçiklerinden birisidir; Vecihi Timuroğlu, «cumhuriyet ilkelerinin ve resmi görüşünün ülkemize yerleşmesine büyük bir içtenlikle ve alçak gönüllülükle çalışan bu Altın Baş» (*) derken, farkına var-

(*) «Profesör Bedrettin Tuncel, ona 'Altın Baş' derdi. Ahmet Kudsi Tecer, Paris'te okurken tüm yaşamında unutamadığı bir arkadaş edinmiştir. Kendisi gibi felsefe öğrencisi olan Claudel, Türk arkadaşına 'Tete d'or' dermiş».

Vecihi Timuroğlu, Ahmet Kudsi Tecer, op. cit., s. XIII.

Türkiye'nin bütün popülistlerinin, her nedense, bir ya-

madan, bunu da anlatmış oluyor. Daha iddiasız görünüyor; Ağaç'ı çıkaran üç arkadaş, daha da ötede 1920 yıllarının başlarından beri, ayrılmayan sac ayakları, 1940 yıllarının başlarında olgunlaşıyorlar ve kemalist restorasyonda, birer yıldız milletvekili olmayı bekliyorlar. İsmet Paşa, rejimin dizginlerini eline alınca, bir Necip ve iki Ahmet'ten oluşan üçlü gruptan iki Ahmet'i de milletvekili yapmayı uygun buluyor. Her ikisi de, şımarık ve tutkulu büyütülmüş, okumayı ve çalışmayı sevmeyen, kumara ve şatafata düşkün (*) Necip'ten çok daha kolaylıkla gemlenebileceklerini gösteriyorlar.

---

bancı yakını oluyor. Eyüboğlu Kardeşler, köycülüğü severken, eşlerini yabancıdan seçiyorlar; Abidin Dino, hiç bir siyasal sorunla karşılaşmamasına karşın, kendisine «politik» emigre» süsü vererek Paris'te yaşıyor. Kudsi'nin de erkek de olsa bir Fransız yakını oluyor.

Necip Fazıl ile ilgili olarak anıları kazıma ilkesinden Vecihi Timuroğlu da vazgeçmiyor. Ahmet Kudsi'nin en yakın arkadaşı Necip'in yerini, Claudel'e veriyor.

(*) «Mistik Şair, bir aralık Beyoğlu'nda bir garsonyer kiralamıştı. Yemekleri, Abdülhak Hamid'in reisi olduğu ve onun zoruyla aza kaydedildiği Serkl Doryan, Büyük Klüp'ten geliyor. Dört odalı, iyi döşenmesine dikkat edilmiş bu daireyle, İngiliz valeleri biçiminde üsluplu bir uşak ve kendisi».

Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, op. cit., s. 220.

Necip'in «Serkl Doryan» dediği, büyük ithalatçı, iş adamı, gayri müslim ve masonların ünlü klübü Cercle d'Orient'dır. Bu apartmanı kimin finanse ettiği bilinmiyor; ancak Necip, burada, bir süre yakın arkadaşı Bedri Rahmi ile Türkiye'ye gelen sevgilisi İren'i, daha sonraki adıyla Eren Eyüboğlu'nu, konuk ediyor. Türkiye'ye evlenmek için gelen İren ve Bedri «günlerce Mistik Şair'in apartmanında kalmışlardı. Bedri Rahmi de apartmanı, Mistik Şair'e hediye ettiği en gözde tablolarıyla süslemişti». Sonra kavga ediyorlar.

Necip, kavgadan sonra, Bedri'nin kendisine hediye ettiği tabloları geri aldığını yazıyor. Diğer kaynaklar kızıp parçaladığını ileri sürüyor.

«1934 yılının yazında Eren, ikinci kez çıkageldi».

«Necip Fazıl, Eren'e, Firuzağa'da kaldığı evde bir oda bulmuştu».

«Bedri, Necip Fazıl'la kapıştı. Artık birlikte oturmalarına olanak kalmamıştı. Necip Fazıl, 'başka bir yer arayın kendini-

Restorasyon cumhuriyetinin ünlü komik şairi Ahmet Kudsi, 1942 yılında ve tam Necip'in milletvekili olmayı beklediği, İsmet Paşa'nın yakınlarının listeye alındığını ve her defasında ya başkan ya da genel sekreter tarafından isminin çizildiğini söyleyerek avuttukları bir sırada, Urfa milletvekilliğine atanıveriyor. Necip, bunlardan İsmet Paşa'yı sorumlu tutuyor. Hem Güzel Sanatlar Akademisi'nde ve hem de Robert Kolej'de aynı zamanda görev yaparken çıkardığı Büyük Doğu'da, İsmet Paşa'yı rahatsız etmek için hep Fevzi Paşa edebiyatı yapıyor ve bir yandan da Atatürk'ün dirilip görevine döneceğini yazıyor.

Bir açıklık var; bu açıklık, Necip Fazıl'ın sorunu olarak ortaya çıkıyor. Necip Fazıl, ömrünün ikinci yarısında kendisini islamın büyük koruyucusu olarak sunuyor ve bunu da bir ölçüde kabul ettiriyor; bu güzel. Ancak ömrünü islam için mücadeleye ayırdığını hep söyleyen Necip Fazıl'ın en fazla mücadele ettiği zamanda yakınında bir tek islamcı bile görünmüyor; bunun açıklanması gerekiyor. Necip'i, 1980 yılında bir fetiş yapan Aydınlar Ocağı yöneticileri, Profesör Süleyman ve diğerleri veya Tercüman Gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı, İlim Yayma Vakfı ve hepsi, gözlerini buradaki tutarsızlığa kapatabilirler. Fakat tutarsızlığa en çok yakın olan Necip Fazıl, gözlerini kapatamıyor.

Necip, bu tutarsızlığı gidermek için nakşibendi şeyhi Abdülhakim Arvasi'yi keşfediyor; 1934 yılında Şeyh'e gittiğini ve Şeyh'i «efendisi» saydığını ileri sürüyor. Necip'i bir islamcı şair olarak kabul etmek isteyenler, bu iddiayı benimsiyor ve tekrarlıyorlar. Örnek olsun, Doç. Dr. Orhan Okay, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde «nakşibendi şeyhi Abdülhakim Arvasi'yi tanımasından sonra sanatında, dini-mistik bir temayül, ağırlığını gittikçe daha fazla

---

ze' diyerek onları evden çıkardı. Bedri öfkeye kapıldı; Necip Fazıl'ın verdiği resimleri, duvardan indirip camlarıyla parçaladı».

Turan Erol, Günümüz Türk Resminin Oluşum Süreci içinde Bedri Rahmi Eyüboğlu, doçentlik tezi, çoğaltma, s. 74.

HALAY

Ahmet Kudsi Tecer

Çekin halay, çalsın durmadan sazlar,
Çekin ağır ağır, halay düzülsün.
Süzülsün oyunlar, süzülsün nazlar,
İnce beller, mahmur gözler süzülsün.

Tutun kızlar tutun, birleşsin eller,
Çalın sazlar çalın, kırılsın teller,
Dönün kızlar dönün, kıvrılsın beller,
Uzun, siyah saçlar tel tel çözülsün.

Kayın yıldız gibi geceki izden,
Bakışlar saçılsın kirpiğinizden.
Etekler içinde nazeden dizden
Üzülsün bu deli gönlüm, üzülsün.

Ağaç, Yıl 1936, Sayı 4, s. 7.

hissettirerek görülür» diye yazıyor. Hem bunları ve hem de Necip Fazıl'ın iddialarını fazla inandırıcı bulmuyorum.

Efendisi Şeyh Arvasi'nin üzerinde fazla bir etkisi olmadığını ve yalnızca Necip'in geçmişini düzeltme işini üstlendiğini düşünüyorum. Necip'i asıl etkileyenin, yine kendisinin Ağaç Dergisi'nin birinci sayısında yazdığı ve sol'u durdurmak için kulağına fısıldanan sözler olduğuna inanıyorum. Bu sözleri tekrarlıyorum: «Bunları artık fikirle, nazariyeyle, mantıkla durdurmaya imkan yok. Onu aynı cinsten bir pratik jenisile, aynı ateşle yanan bir hayat ve iman hamlesile önlemek mümkündür». Tanımı yapılan, islam mistizmi veya tasavvuf oluyor. Necip, işte bu dönemden sonra, kendi kendisini «Mistik Şair» olarak adlandırıyor. Yakını Burhan Toprak, mistik şairlerin en cahili olan Yunus'un propagandasını yaparken Necip Fazıl da Ağaç Dergisi'nde yavaş yavaş tasavvufun en ince ve kültürlü şairi Mevlana'nın kapılarını açmaya çalışıyor.

Başarıdır; islam idealizmin en cahil ozanı, Türkiye solculuğunun peygamber düzeyinde şairi oluveriyor. Bunda, Necip Fazıl'ın büyük katkısı var; inkar edilmemesi gerekiyor.

Devam ediyorum; Necip Fazıl hakkında ansiklopedi maddesi yazan Doçent Dr. Orhan Okay da, Necip'in Şeyh Arvasi'yi görmeden önce de, ilk şiir kitabı olan Örümcek Ağı'nda da, bir değil iki, «Allah» başlıklı şiiri bulunduğunu kaydediyor. Ancak bunlar islam mistizmi çerçevesinde «Allah» anlayışını dile getiriyor; Necip Fazıl'm daha sonra vermek istediği imaja hiç uymuyor.

Bunun için olmalı, Necip Fazıl daha sonraki yıllarda kaleme aldığı «Şiirlerim ve Şairliğim» önsözünde, kendi seçtiği toplu şiirler kitabına bunları almadığını belirtiyor; Örümcek Ağı'nın da dahil olduğu ilk şiir kitapları için «o vakitler Allah'a bağlılığım belli olmadığı için göklere çıkarıldım» diyor[63]. Çıkardığı şiirler için de şunları yazıyor: «Mal sahibi bensem, bunları istemediğim, tanımadığım vé çöplüğe attığım bilinsin». Böylece, dünyada ve Türkiye'de şiirlerini «mal» olarak niteleyen ilk yazar da belirlenmiş oluyor.

Bunun bir dil sürçmesi olduğunu sanmıyorum; Necip Fazıl, kendisine, Ahmet Kabaklı ve Aydınlar Ocağı Başkanı Süleyman Yalçın tarafından «Şairler Sultanı» ünvanı verilmesinden çok önce, Yunus Nadi ve diğerleri tarafından «büyük mütefekkir» ve «üstad şair» ünvanının verilmesini sağlayan «Senfoni» şiirinin sonradan adını «Çile» olarak değiştiriyor ve bütün şiirlerini, istemediklerini atarak, burada topluyor. «Çile» incelendiğinde görülüyor; Necip Fazıl'ın «Allah» şiirlerinin çoğu 1970 yıllarının sonlarına doğru ve 1980 yıllarının başlarında kaleme alınıyor. Bunlar, herhangi bir sofunun yazabileceği, çoğu iki dizeden oluşan ve hiç bir kimsenin şiir demeyeceği yazılardır. Türkiye'de islamcı akımın etkinliğinin görülmemiş bir boyut kazandığı bir zaman kesitinin damgasını taşıyor.

Fakat yine de Necip Fazıl'ın Nakşibendi Şeyhi Abdülhakim Arvasi'yi ziyaretini aktarmak gereğini duyuyorum. Necip Fazıl, Arvasi Efendi Hazretleri'ne yalnız gitmi-

yor; en yakın arkadaşıyla birlikte Şeyh'in ellerini öpüyor. Önce kendisini tanıtıyor ve sonra yakın arkadaşını sunuyor. «Efendim, arkadaşım, Mesnevi şarihi meşhur Abidin Paşa'nın torunudur. İsmi de Abidin... Abidin Dino» (*). Şeyh, çok memnun; önüne yine bir paşa-dedesi olan Cumhuriyet aydını çıkıyor. «Ya.. Kıymetli bir insandı Abidin Paşa.. Çok güzel». Çok memnun oluyor.

Bir şair ile üstelik Mesnevi'yi açıklayan Abidin Paşa torunu bir ressam gelmişler; küçük bir sınav gerekiyor. Abidin'e ne okuduğunu soruyor ve Necip'in yazdığına göre, Şeyh Hazretleri şu cevabı alıyorlar: «Abidin Dino, iyi Türkçe bilmediğini, kültürünün daha ziyade Fransızca'ya bağlı olduğunu ve islam tasavvufuna ait bir kaç Fransızca kitap okuduğunu söyledi». Necip'e de soruyor; tasavvuftan bilip bilmediğini soruyor. Bununla ilgili olarak Necip, şunları hatırlıyor: «Bahriye mektebindeki hatıramı anlattım. Semerat-ül-Fuad ve Divan-ı Nakşi'yi söyledim. Son zamanlarda da karıştırdığım, Marifetname. Nakşi Divanı'nın kimin eseri olduğu sualine cevap veremedim». Belli oluyor; sıkılıyor. Ancak Şeyh Hazretleri, derhal sıkıntısını gideriyor.

«İşte ateşten harflerle beynimi dağlayarak söyledikleri ilk fikir». Şeyh'in ağzından çıkan ilk üç cümle Necip'in beynini dağlıyor. Bu beyin dağlayan üç cümleyi, olduğu gibi, buraya alıyorum: «Bu iş kitapla olmaz. Akılla da varılmaz. Hiç yemeğin lezzeti çatal bıçakla aranıp bulunabilir mi?»[64] Çok açık; Şeyh Hazretleri bir cahilleşme ve bunun için de tembelleşme muskası veriyor.

(*) *Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, op. cit., s. 94.*
Necip Fazıl, bu öyküyü ve Şeyh'ine bağlılığını inandırıcı yapabilmek için, ilk anılarını bile «O» ile kendisi üzerine kuruyor.
Daha sonra sevdiklerini Şeyh'e götürüyor ve yararını görüyor.
«Burhan Toprak'ı götürdüm kendilerine».
«Burhan Toprak'ın rahmetli zevcesi, Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızı Muazzez için, yetmiş bin Tevhit kelimesi okunup hediye edilmesini tavsiye ettiler».
ibid., s. 136 ve 139.

SEVDİĞİM ARİF DİNO BİR SALONDUR (*)

İlhan Berk

Oscar Wilde, hapishaneden kurtulunca uzak bir ormana çekilir. Dostu Gide, bir gün kendisini ziyarete gider. Wilde, her zamanki gibi güzel konuşmaya başlar, ve bu arada o kadar güzel şeyler anlatır ki; bir an Gide, Wilde'in yazdıklarından daha üstün konuştuğunu hisseder ve dayanamayarak «bütün bu anlattıkların o kadar güzel şeyler ki, yazdıkların bunların yanında mukayese bile kabul etmiyecek kadar ehemmiyetsiz kalıyor» der. (Wilde, bu zamanlarda artık iyi eserler vermiyordu). Wilde, dostunun sözüne karşı birden:

— Sus! der.. Ben hayatımı dehama verdim, eserlerim sadece istidadımdır! Onlarla bütün alâkam bundan ibaret.

Şair, bu itirafında samimî idi. Kendisini hayata o kadar vermişti ki, eser günde sadece bir don (ihsan)dan başka bir şey değildi. Prensipsizlik; kaygusuzluk içinde yaşıyordu.

Arif Dino'nun şahsiyeti, eserine karşı olan rabıtası, bana her şeyden önce Wilde'ı hatırlattığı için öyle başladım.

Ben, Arif Dino'yu şahsen tanıdığım zaman, biraz da hayatını öğrenince, eserini unuttum; o beni hiç alâkadar etmez oldu; beni düşündüren yalnız kendisiydi (hâlâ da öyle).

Onun en büyük eseri hayatıdır! Bir dostu, onun resimlerini bana gösterdiği vakit, Von Gogh'un Japon estamplarında sanatını keşfettiği zamanki zevki duyar gibi oldum. Bu, pek az sürdü.

(*) İlhan Berk'in «Arif Dino» başlığıyla ve Arif Dino'nun hayatta olduğu bir zamanda yazdığı bu yazıyı, yazının içeriğine uygun olarak yeni bir başlıkla yayınlıyorum.

Asıl Arif'i düşündüğüm vakit, onlar bende alamimüt fotoğraflar gibi, yavaş yavaş silindiler, onların yerine Dino, bütün cesametiyle gözümün önünde belirdi.

O bana şimdiye kadar resimlerinden bir defa olsun bahsetmedi, ben de sormadım.

Hatırlıyorum; ilk tanıştığımız gün, bana bütün yazdığı şiirlerini okumuştu (bunların çoğu Fransızcadır).

Uzun zaman onu sıkan şeylerin neler olabileceğini düşündüm. İşte onlar:

I — 2×2=4!

II — Çalışmak insanî bir vazifedir!

III — Vazife, mukaddestir!

Bu ikincisi onu deli edebilir!

Bana bir gün:

— Şu an zengin olsaydım, önce bir paket köylü sigarası alırdım! demişti. Ona dünyada en çok sevdiği şeyin ne olduğunu sorarsanız derhal: Vapurlarda (vapur) bilet zımbalamaktır, diyecektir.

Arif, bütün dehasını herhangi bir şey için verebilir.

Avrupa muharrirleri içinde bile, onun kadar Rimbaud'yu anlamış birini göstermek mümkün değildir.

Onun yanında Rimbaud'dan ödüm kopa kopa bahsederim.

Arif, bazan sadece görünür olur, o kadar. Sevdiklerini, dostlarını nasıl sever bilinmez.

Bedri Rahmi'ye göre Arif Dino, bir salondur.

Dostum, henüz şiirlerini neşretmeye başlamazdan önce, ona okuduğunu, muhteşem ve büyük bir salon zenginliğini (dörtbaşı mamur), Dino'nun şahsında, keşfettiğini söyler. O, ellerine kadar düşünür! Hiç sevmediği şey, gözleridir. Çok

sevdiği caddelere doya doya bakmak ister, fakat gözleri bırakmaz.

Bütün mücadelesi gözlükleriyle burnu arasında olur. Biri yukarıya âşıktır, diğeri onu bırakmaz.

Eğer Arif'in Allah'la bir dostluğu olsaydı ona neler sorardı?

Portakalları nasıl yarattın?

Yağmur niçin iğri yağar?

Karıncalar kışın ne yaparlar?

O bir jurnalını tutsaydı şöyle yazardı:

Salı - 20-939:

Ayak parmakları üzerinde daha yavaş yürünüyor.

Çarşamba:

Tam üçbuçuk saattir penceredeki kedi yerinden kıpırdamadı.

Cuma:

Yeni kiracımı henüz göremedim...

. . . . . .

Servetifünun-Uyanış, Yıl 1939, Sayı 2258-573, s. 20 ve 32.

Yemeğin lezzeti çatal bıçakla değil, bıkmadan tüketerek bulunuyor; bu, İmam Gazzali'nin felsefesi oluyor. Felsefe bu, ya da buna yakın olunca, kemalizmin sol kanadı ile sağ kanadının, her ikisi de kanat olduğunu bilmeden, birbirinin kucaklaşmasını doğal saymak gerekiyor. Necip Fazıl, anılarının bir yerinde, «o zaman 20 yaşlarında bir genç, Abidin Dino, kendisinden yedi-sekiz yaş büyük Genç Şair'in en yakın dostudur» diyerek, bu kucaklaşmayı anlatıyor. Necip Fazıl'la Dino Kardeşler'in dostluğu ve yakınlığı, çok daha uzun sürüyor; özellikle Abidin, Nazım Hikmet hapse girince kendisini tümüyle Necip'e bırakıyor. Necip, anılarının aynı yerinden şöyle devam ediyor: «Önce Ahmet Kudsi, peşinden Peyami Safa, Burhan Toprak,

derken Fikret Adil ve Abidin Dino»[65]. Bunlar, Necip Fazıl'ın hatırlamak istemese bile saymaktan kendisini alamadığı dostlarıdır.

Necip, «Abidin Dino da, Bodler'in 'sun-i cennet' adını verdiği cehennem yemişlerinden birine tutkundur» diye yazıyor; Abidin'in başkalarıyla birlikte, kendisine de esrar ikram ettiğini ve bir kez denediğini ileri sürüyor. Çok yakınlar; «D» Grubu ressamlarının açtıkları resim sergileri Necip Fazıl'ın bir konuşmasıyla başlıyor; Abidin, Necip'i yalnızca bir dost değil aynı zamanda bir büyük estet sayıyor.

Dino'ların Şişli'de bir apartmanları var; bir salon açıyorlar (*). Necip Fazıl'ın baş köşesi olduğu bu salon şöyle anlatılıyor: «Bu apartman dairesi o zamanlar Babıali sivrilmişlerinin fikir ve edebiyat mahfelidir; ve tesafil-i şark'ın kolay kolay sokulamayacağı bir sosyete çerçevesi sanki. Başlıca gelip gidenleri, hariciyeci Sedat Zeki Örs, Eşref Şefik, Peyami Safa, Fikret Adil, Burhan Toprak, sefaret mensubu bir takım ecnebiler ve Avrupalılardan ziyade Avrupacılık gayretinde modern hanımefendiler». Buraya, Necip'in deyişi ile, doğulu sefiller alınmıyor.

Üç Kardeşler; en küçüğü Abidin ve en büyüğü Arif oluyor. Ortanca Ahmet, ev sahibidir; ancak kimse söz etmiyor. Üçünün de herhangi bir iş tuttuğuna dair hiç bir işaret yok; paşa dedeleri Abidin Paşa, bir mütegallibedir.

(*) Korkak ve hedonist Abidin Dino, Nazım hapse girince Necip'in kollarında sükuneti buluyor ve salonu'nun baş köşesine oturtuyor; yıllar «çabuk» geçiyor ve Nazım hapisten çıkıyor. Ne fark eder; mütegalibe dedesi Abidin Paşa'nın iradı var. Çukurovalılara yakışır bir biçimde bir ziyafet veriyor ve Ruhi de saz çalıp türkü söylüyor.

«Nazım'ın cezaevinden kurtuluşu şerefine bir gece Abidin Dino Suadiye taraflarında tuttuğu bir evin kocaman bahçesinde bir davet yapmıştı. Çok kalabalıktı Abidin'in dost grubu. Her zaman öyledir ya! Eyüboğlu'ları hatırlıyorum; bizler de vardık. Ruhi hiç yorulmadan uzun bir gece saz çalıp halk türkülerini söyleyerek Nazım'ı ağlatmıştı».

Müzehher Va-Nu, Bir Dönemin Tanıklığı, İstanbul, tarihsiz, 1987 veya 1988 olabilir, s. 139.

Çukurova'da üzerine geçirmiş olduğu geniş toprakların gelirleriyle yaşıyorlar.

Salonu, Arif Dino'nun temsil ettiği ortaya çıkıyor; Bedri Rahmi'nin «Arif Dino bir salondur» dediği yazılıyor. Zahir Güvemli, daha sonraki yıllarda, Abidin Dino'nun bir ibrik olduğunu yazıyordu; Dino'ların tanınları hep eşyaya benzetiliyor. Necip Fazıl da Abidin'i pek sevmiyor; «yalnız boynuzları ve kuyruğu eksik, frenklerin şeytan tasviri bir genç Abidin Dino» diye yazıyor. Diğerleri ve Necip, Arif'i daha çok seviyor; hiç kuşkusuz, Arif'in eşi Nermin' Hanım'ı en çok seviyor. «Eşi Nermin Dino Hanımefendi tam bir Madam Rekamye. Hani şu Luvr müzesinde, Ressam David'e ait, şezlong üzerine uzanmış bir kadını gösteren meşhur tablo var ya; salonu, edebiyat halkası, espirileriyle ün yapmış kadın, işte o. Nermin Dino Hanımefendi, Genç Şair'in tanıdığı, sanat alakası ve salonunu edebiyatçılara açık tutuşu bakımından üç Madam Rekamye benzerinden ilkidir. İkincisi Lüsyen Abdülhak Hamid, üçüncüsü Nokta Nokta Hanımefendi». Necip, İstanbul salonlarından kendisinin önemli bir faktör olduğu üç salonundan birisinin sahibesinin adını vermiyor. Bununla açık bir aşk yaşadığını yazıyor.

Dino'ların evi ve salonu, Necip'in evine benziyor. «Akşam yine Dino'larda» diyor; «bu defa Arif Dino'nun odasında». Odayı anlatıyor: «Bu oda apartmanın hizmetçi hücresi gibi bir yer. Avluya bakan kör bir pencere ve yerde iki kişilik bir şilte, bir yer yatağı. Şiltenin iki yanında bir sürü resim malzemesi ve kitaplar. Boyu iki metreye yakın ve gövdesi asırlık çınarları kıskandıracak kadar kalın Arif Dino, hep bu şiltenin üstünde, onu bir kedi yavrusuna bile yer bırakmayacak şekilde kaplayarak, beyaz kağıtlara incecik çizgiler çekmekle meşguldür»[66]. Severek yazdığı az insanlardan birisi oluyor. Herkesin sevdiği, Şair İlhan Berk'in yanında korka korka konuştuğu, iki metrelik adamın çok da duygulu olduğu yazılıyor: «Arif Dino o kadar hissidir ki, Peyami Safa ile arası açılan genç Şair'i birbirleriyle kucaklaşmaya davet etmiş, manzarayı görünce de ağlamaya başlamıştır». Sonra ağlaması geçiyor.

Paşa dedesi var; antikaya düşkün olduğu anlaşılıyor. Necip, Arif Dino için şunları da yazıyor: «Eski eşyaya, sanat eserlerine, hatlara, yazma kitaplarda kullanılan kağıtlara, tezhip renklerine, çinilerdeki tonlara tutkun ve bunların meydana geliş tekniğinde bilgili. Mesela Burhan Toprak'ın derlediği Yunus Emre'yi şeker kağıt dedikleri bir kağıda bastırmak için yapmadığını bırakmamıştır». Böylece, Miskin Yunus'un propaganda edilmesinde Dino Ailesi'nin de katkısı olduğu ortaya çıkıyor.

Necip Fazıl'ı burada ve bu bölüm için bitiriyorum. Son olarak ve çok kısa bir biçimde tiyatrosundan söz etmem gerekiyor. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nden aktarıyorum: «Necip Fazıl'ın tiyatro çalışmaları Ertuğrul Muhsin'in teşvik ve tesiriyle başlar». Ne yazık, «sol» bunu bilmiyor; çünkü, aktarma yaptığım ansiklopedi «sağ» için yazılıyor.

Gerçekten de Muhsin Ertuğrul, Necip Fazıl'ı; yalnızca tiyatro yazmaya özendirmiyor; Necip'in tiyatroda başarılı olabilmesi için kendi karyerini bile tehlikeye atıyor. Israrla yazdırdığı ve Necip'in ilk oyunu olan «Tohum» tam bir başarısızlıkla karşılaşıyor. Muhsin Ertuğrul'un oynadığı bu oyun bir hafta içinde kaldırılıyor. Ancak Muhsin Ertuğrul yılmıyor ve Necip Fazıl'ı özendirmede inat ediyor; Necip Fazıl «Bir Adam Yaratmak» oyununu yazıyor. Necip'in Muhsin Ertuğrul'a ithaf ettiği bu oyunu yine Muhsin Ertuğrul hem sahneye koyuyor ve hem de başrolü oynuyor. Böylece, Muhsin Ertuğrul'un çabalarıyla, Necip Fazıl tiyatro yazarları arasına giriyor. 1940 yılında yazdığı «Sabırtaşı» oyunu ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin sanat ödülünü kazanıyor.

Necip Fazıl şunları yazıyor: «Komünist olduğu söylenen, hatta bir takım vesikalarla tespit edilmeye kadar gidilen Ertuğrul Muhsin, hiç de zannedildiği gibi değildir. Onun ideolojik planda komünizma ile hiç bir alakası yoktur. O güzel'i ve çarpıcı'yı gördüğü her yerde kendisini teslim eder»[67]. Necip Fazıl'ın Muhsin Ertuğrul'a güveni hep

sürüyor (*); artık açıkça islamcı olduğu zamanda bile beraberliklerini koruyorlar.

Artık bu bölümü bitiriyorum. Nazım Hikmet'in kız kardeşi Samiye Yoltırım'ın «Nazım» anlatımından aktarmam gerekiyor. Samiye Hanım, kardeşi Nazım için, şunları da anlatıyor: «Moskova'da Muhsin Ertuğrul'la karşılaşacaklar. Türkiye'de birlikte çalışma olanağı bulacaklar. Bilindiği gibi Muhsin Ertuğrul, Türk tiyatrosunun modern yapıcısı ve kurucusudur. Büyük rejisör, sanatçı ve yöneticidir. Kültürümüze önemli katkılarda bulunmuştur. Nazım'ın tiyatro eserlerini Türkiye'de ilk kez sahneleyen de odur» (*). Hepsi bu kadar; bir kesimin sol öyküyü ve bir tarafın da sağ hikayeyi bilmesi, büyük açıklıkların birer sır olarak kalması sonucunu da doğuruyor.

Aydın Tezleri, en azından, yapay bütün sırları parçalıyor.

Birinci bölümü bitirirken tezleri sıralamak istiyorum.

Bir: Revolüsyon açıklık, ayrılma ve bilme gücüne inançtır.

İki: Restorasyon, karanlık, bulanıklık ve bilinemezlik oluyor.

Üç: Revolüsyon aşamasında ayrılanlar, restorasyon sürecinde toplaşıyorlar.

Dört: Türkiye solculuğu, Birinci Savaş yenilgisi ve Ekim Devrimi'nin de etkisiyle, 1919 tarihinden itibaren ayrışma sürecine girdi. Burjuvaziden kopuşun ipuçlarını ve çabalarını gösterdi. Fakat kemalist restorasyon süreci için-

---

(*) Muhsin Ertuğrul, 1949 yılında da, Necip Fazıl'ın «Nam-ı Diğer Parmaksız Salih» oyununu sahneliyor. Necip Fazıl sorun çıkarıyor ve basına yaptığı açıklamanın bir yerinde de şunları söylüyor:

«Tiyatro müessesesi, sanatkarları ve onların başında bulunan Muhsin Ertuğrul ile aramda hiç bir ihtilaf yoktu. İhtilafım başrolü oynayan aktörledir. Bu aktör, rolü, kendi isteği ile bırakması hususundaki binbir rica ve teklifimi reddettiği için bu müessif mevkie düşmüştür».

Vatan, 2 Ocak 1949.

Sözkonusu aktör, I. Galip Arcan.

(*) *Aydın Aydemir, Nazım, İstanbul, 1979, s. 130.*

de tekrar toplaştı ve burjuva yönetiminin kanatlarından birisi olmakla yetindi.

Beş: Türkiye solculuğu, büyük bir utançla, kendi tarihini çarpıtmaya çalıştı Bunu iki yolla yapmayı denedi; birincisi, kemalizmin bağrında sağ el ile birlikte yaşamasını tarihlerden çıkarmaya özen gösterdi.. İkincisi, kemalizmi, popülizmi, köycülüğü, ılımlı dinselliği ve restorasyon cumhuriyetinin can simiti olarak ortaya çıkan parlamentorizmi solculuk olarak kabul edip sunmayı önemli bildi.

Altı: 1960 yılları, Türkiye'nin bu palyatif ve eklektik cendereden kurtuluş mücadelesinin başladığı yıllar oluyor.

Yedi: İdeolojinin birikmiş şiddet olduğunu tekrarlıyorum: Palyatif ve eklektik cenderenin etkisini yitirmeye başlaması, toplumda yeni şiddetin saçılmasını da gündeme getirdi. 1960 yıllarında egemen rejim, kemalizmin etkisizleşmesinden doğan eksikliğini yeni şiddet organ ve mekanizmaları hazırlayarak gidermeye çalıştı.

Tezlerin formülasyonunu burada bırakıyorum. Gelecek bölümün başlığı «Hikmet ve Hikmet» oluyor.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 A. Koestler, The Sleepwalkers, Pelican Books, 1959-1977, s. 151
2 D. Thomson, Europe Since Napoleon, Penguin Books, 1957-1978, s. 24
3 ibid. s. 29.
4 Will Durant, The Story of Civilization, Vol. VI, The Reformation, N.Y. 1957, s. 365
5 Thomas Kuhn, The Copernican Revolution, Harvard University Press, 1966, s. 123
6 Will Durant, The Story of Civilization, Vol. VI, op. cit., s. 391
7 Sir Oliver Lodge, Pioneers of Science, N.Y., 1893-1960, s. 12-13
8 H. Butterfield, The Origins of Modern Science, 1300-1800, N.Y., 1959-1965, s. 67
9 H. Arendt, On Revolution, N.Y., 1965, s. 41
10 ibid., s. 36
11 Christopher Hill, Reformation to Industrial Revolution, Vol. II, Pelican Books, 1969, s. 120
12 F. Engels, Socialism Utopian and Scientific,
F. Engels-K. Marx, Selected Works, s. 400
13 Georges Lefebvre, The Coming of the French Revolution, N.Y., 1947, s. 30
14 K. Marx-F. Engels, Collected Works, Vol. 5, s. 52-53
15 Robert A. Kann, The Problems of Restoration, University of California Press, 1968, s. 160
16 Christopher Hill, Reformation to Industrial Revolution, op. cit., s. 135
17 ibid., s. 193
18 ibid., s. 194
19 ibid., s. 140
20 D. Thomson, Europe Since Napoleon, op. cit., s. 104
21 ibid., s. 105
22 Christopher Hill, Reformation to Industrial Revolution, op. cit., s. 143
23 D. Thomson, Europe Since Napoleon, op. cit., s. 44

24 ibid., s. 111
25 F. Engels, Socialism Utopian and Scientific, op. cit., s. 389
26 İsmail Hami Danişmend, Ali Suavi'nin Türkçülüğü, İstanbul, 1942, s. 18
27 Falih Rıfkı Atay, Başveren İnkılapçı, İstanbul, 1951, s. 6
28 ibid., s. 5
29 ibid., s. 4
30 ibid., s. 16
31 İsmail Hami Danişmend, Ali Suavi'nin Türkçülüğü, op. cit., s. 6
32 Falih Rıfkı Atay, Başveren İnkılapçı, op. cit., s. 58
33 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vakası, Belleten, Cilt VIII, Sayı 29, s. 77
34 Falih Rıfkı Atay, Başveren İnkılapçı, op. cit., s. 61
35 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ali Suavi, op. cit., s. 83
36 İsmail Hami Danişmend, Ali Suavi'nin Türkçülüğü, op. cit., s. 20
37 ibid., s. 24
38 Falih Rıfkı Atay, Başveren İnkılapçı, op. cit., s. 12
39 Mithat Cemal Kuntay, Sarıklı İhtilalci Ali Suavi, İstanbul, 1946, s. 13
40 ibid., s. 22
41 ibid., s. 61
42 ibid., s. 58-59
43 Sabahattin R. Eyiboğlu, Bilmecelerin Cennetinde, Ağaç, Yıl 1936, Sayı 3
44 Necip Fazıl Kısakürek, Sağ-Sol, Ağaç, Yıl 1936, Sayı 5, s. 1
45 Osman Selim Kocahanoğlu, Türk Edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek - Hakkındaki Tüm Yazılar, İstanbul, 1983, s. 541
46 ibid., s. 536
47 Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, İstanbul, 1975, s. 274
48 Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, İstanbul, 1987, s. 229
49 Osman Selim Kocahanoğlu, Necip Fazıl Kısakürek, op. cit., s. 20
50 Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, op. cit., s. 11
51 ibid., s. 20
52 ibid., s. 23
53 ibid., s. 18
54 ibid., s. 45
55 Necip Fazıl Kısakürek, Babıali; op. cit., s. 317
56 Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, op. cit., s. 74
57 Burhan Toprak, Yunus Emre, İstanbul, 1933-1972, s. 15
58 ibid., s. 28
59 Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben. op. cit., s. 57
60 Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, op. cit., s. 210

61 Ahmet Hamdi Tanpmar, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 1977, s. 112
62 Vecihi Timuroğlu, Ahmet Kudsi Tecer, Ankara, 1980, s. XX
63 Necip Fazıl Kısakürek, Çile, İstanbul, 1987, sayfa numarasız
64 Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, op. cit., s. 95
65 Necip Fazıl Kısakürek, Babıali, op. cit., s. 119
66 ibid., s. 122
67 ibid., s. 206

Birinci Bölüm İçin Birinci Ek

RESTORATÖR YAZICI: ATTİLA İLHAN

Eylülist yazıcı kuluçkada idi; boşluğun bir restoratör yazıcı ile doldurulmasına çalışıldı. Eylül darbesi ile birlikte ve genç eylülist yazıcıların özendirilmesinden önce, roman ve estetikte Attila İlhan patlaması oldu. Bir yandan televizyon ve diğer yandan basın, Attila İlhan propagandasında büyük atılımlar yaptılar. Hedonist, cinselliği bir oburluk olarak sunan, aşırı Mustafa Kemal Paşacı, aşırı millici, aşırı sol karşıtı İlhan, bir ara bestseller profesörü yapıldı.
Cumhuriyet Gazetesi, en acar kalemi Uğur Mumcu'yu Attila İlhan'a göndererek söyleştirdi ve iki gün üst üste yayınladı.

Uğur Mumcu'nun Attilâ İlhan Üzerine Notları

• Attilâ İlhan'ın yayınlanmış eserleri, yirminin üstündedir. Aralarında beşinci baskıya kadar ulaşmış olanları var. Şiir, roman, deneme, çeviri dallarında eser veriyor. Ayrıca sinema ve televizyon için senaryolar da yazmaktadır. Film senaryolarında Ali Kaptanoğlu adını kullanıyor.

• Duvar'daki Cebbaroğlu Mehemmet ile 1946 CHP şiir ikinci ödülünü, Tutuklunun Günlüğü ile 1974 TDK şiir ödülünü, Sırtlan Payı ile 1975 Yunus Nadi Roman Armağanı'nı kazanmıştır.

• Birçok şiirleri bestelenmiştir, son bestelenen şiiri Sultan-ı Yegah'tır. Besteleyen Ergüder Yoldaş, plağa oku-

yan Nur Yoldaş. Plak şu sıra listelere girmiş bulunmaktadır.

• Attilâ İlhan'ın son yayınlanan kitapları şunlardır: «Hangi Sağ», «Fena Halde Leman» (Dört ayda üç basım), «Gerçekçilik Savaşı», «Hangi Atatürk». Önümüzdeki günlerde, Bilgi Yayınevi, «Aynanın İçindekiler»in dördüncü kitabını yayınlamaya hazırlanıyor. Dizgide olan kitabın adı, «Dersaadet'te Sabah Ezanları». Bilindiği gibi, yüzyılın başından itibaren Türk toplumunun kesitini veren bu dizinin romanları, herbiri bir bütün teşkil ettikleri için, sıra izlenmeksizin okunabilmektedirler.

• Attilâ İlhan'ın üç hikâye içeren altı haftalık bir senaryosu da televizyon dizisi olarak şu sırada çekiliyor Yönetmenliğini Hüseyin Karakaş'ın yaptığı bu dizinin adı: «Sekiz Sütuna Manşet». Daha önce pilot program olarak çekilmiş ve gösterilmiş olan «Paranın Kiri»nin devamı. Başrollerde «Senem Kayra, Erol Taş. Hikâyelerin adları: «Kefenin Cebi», «Köstebeğin Gözleri», «İpin İnceldiği Yer».

• Attilâ İlhan, 1973 sonbaharından beri Ankara'da yaşıyor. Önceleri Bilgi Yayınevi'nde danışmanlık görevini üstlenmişti. Sırasıyla Yeni Ulus, Yeni Ortam ve Dünya gazetelerinde günlük yazılar yazdı. İki yıldır bütün bu görevlerini bıraktı, yalnız edebiyatla uğraşıyor.

• Attilâ İlhan 1968 yılından beri evlidir. Karısı, Kurmay Hava Albayı Baha Özkan'ın kızı, Biket İlhan.. Çocukları yok..

Söze nereden başlasam!

Şiirden mi, romandan mı, siyasal yazılardan mı?. «Zehirli karanfiller büyüttüm/dargınlığımın saksılarında» diye başlıyor bir şiiri. Sözü buradan alıp, «Kanlı bir karanlıktı gördüğüm/ben mi çok geniştim dünya mı çok dardı/nasıl yaprak yaprak açılıyordu/vahşi bir bitki gibi keder» deyişindeki hüznü damıtıp, buradan mı konuya girseydim? Yoksa «Faşizmin Ayak Sesleri» kitabında topladığı kimi yazılarında çizilen siyasal doğrultuyu mu ele alsaydım? «Elsiz ayaksız bir yeşil yılan/yaptıklarını yıkıyorlar Mustafa Kemal» dizesinden «Hangi Atatürk» kitabına uzanıp, «Bence Mustafa Kemal Paşa, iktidarın yapısal nite-

liğini değiştirdiği için önemli bir devrimcidir. Mazlum milletlere karşı azgın saldırganlığını sürdüren emperyalizmle boğuştuğu için de yaman bir üçüncü dünya lideridir» yargısı üzerine dünden bugüne, bugünden yarına ulaşan siyasal söyleşi mi yapsam?. Evet nasıl başlasam söze?

«Gözlerin gözlerime değince/felâketim olurdu ağlardım/beni sevmiyordun bilirdim/bir sevdiğin vardı, duyardım» dizesi ile büyük kentlerde okumaya gelen Anadolu çocuklarının içine düştükleri yalnızlıklarının, çaresizliklerinin duygusal titreşimlerinden yola koyulup, «Ne kadınlar sevdim zaten yoktular/yağmur giyerlerdi sonbaharla bir/azıcık okşasam sanki çocukturlar/bıraksam korkudan gözlerim sislenir/ne kadınlar sevdim zaten yoktular/böyle bir sevmek görülmemiştir» dizesinde durulan, teslim olan, baş eğen yalnızlığın dipsiz kuyularına mı eğilseydim?

Romanların başına şöyle bir not düşüyor Attilâ İlhan: «Bu kitapta anlatılanların gerçek kişilerle ve olaylarla hiçbir ilgisi yoktur. Onları ben, büyük bir aynanın içinde gördüm. Üstelik ayna dumanlıydı ve olmayan bir şehirde geziniyordum..» Romanlarda öykülerini okuduğumuz kişilerin bazen yanımızda soluk alışlarını duyarız, bazıları iyice yabancıdır bizlere.. Kurtlar Sofrası'nda öyle, Yaraya Tuz Basmak'ta öyle, Sırtlan Payı'nda öyle.

En iyisi Attilâ İlhan ile roman üzerine konuşsam, diyor ve konuşuyorum. Bir konu mu konuşuyoruz, yoksa birçok konu mu bilmiyorum. Attilâ İlhan'ın sözcüklerinden çıkan kıvılcımlar, Fransız edebiyatını, Osmanlı kültürünü, cumhuriyet aydınını, sosyalist akımları, devrimci-karşı devrimci ikilemini birdenbire tutuşturuveriyor. Romanlarının müziği, an oluyor, «Karantinalı Despina» oynaklığı içinde depremler oluşturuyor, an oluyor nihavent hüzünlerde duruluyor.

«Roman» diye başlıyorum söze. «Bu yıl, sanki roman yılı..» «Hep roman tartışması yaptık, roman Türkiye'nin gündeminde midir?» Böyleyse neden?

Konuşuyor Attilâ İlhan :

«Roman, Türkiye'nin gündemindedir. Biri dar, biri geniş iki önemli nedeni var: a) Adına «siyaset» dediğimiz re-

zillik «askıya alındı» mı, her «ülkede olduğu gibi, ülkemizde de, sanat konuları ağırlık kazanıyor. Seviyesizliği akıllara durgunluk veren parti çekişmeleri aralanınca, çeşitli fikir ve sanat sorunları yüzeye çıktı. Yalnız, bu tartışmaların da, öncekilerden daha seviyeli cereyan ettiğini söyleyebilmek, bir hayli zor.

b) Türkiye, hanidir, romanı doğuran toplumsal koşulları yaşıyor. Edebiyatta bu tür, çağdaş manasıyla, bireyin toplumsal gerçek olarak belirmesi, kişilik kazanmasıyla gelişmiştir. Derebeylikte birey ya serftir, ya da kul; şövalye ya da sultan da olsa, kaderini kendisi yaratamaz, «takdir-i ilâhi»ye bağlıdır. Ancak Cartesien düşünce (Descartes rasyonelliği), pozitivisme, onun çocukları olan iki düşman kardeşler, liberallik ve sosyalistlik, ortaya çıktıktan sonradır ki, birey toplumda önem kazanmış, bireysel/sınıfsal çıkarı doğrultusunda «teşebbüs-ü şahsi» sahibi olmuştur. Sosyoloji düzeyinde bu dönem, şehirleşme, yani burjuvalaşma/işçileşme dönemidir ki, Türkiye'nin 60'lardan bu yana bu süreci yaşadığını, Sağır Sultan bile duydu.

Romanın gündemde olmasından tabii ne olabilir?

Üstelik tartışma bu yıla mahsus değil, «köy romanı» tartışmasının devamı. O zamanlar, estetiğe boş veren, aşırı şemalaştırılmış halkçı/narodnik köy romanını eleştirmiştim: Köylülüğü, ilericiliğin temeline koymak yanlışını yapıyor, kırsal kesim çözüldüğü halde, İnönü diktası dönemine özgü bir kültür ilericiliğini köylerden başlatmayı öneriyordu. Tipleri eğreti, birbirinin benzeri ve yapaydı. Roman mimarisiyse, son derece ilkel. Köy romanını benimle birlikte eleştirenler arasında, birtakım «İkinci Yeni» ardılları vardı ki, Fransız «Yeni Roman» akımının, İngiliz «Bilinç akımı»nın, bazı gerçeküstücülük ve varoluşçuluk heveslerinin biçimsel/bireyci numaralarıyla, kendilerini alternatif olarak ileriye sürdüler. Şimdi tartıştığımız, bunların güncelleştirdiği biçimcilik/bireycilik sorunu!

Cinsel (yoksa eşcinsel mi?) psikolojinin yüksek dozda kullanıldığı bu romanlarda, anlatım, anlatılan şeye tekaddüm etmekte, kelime kuyumculuğuna dönüşen hasta-

lıklı ve titiz bir biçimcilik, zaten geçerliği tartışılabilir içeriği iyice bulanıklaştırmaktadır. Ayrıca, kahramanların ağzına bir iki toplumcu tartışma cümlesi oturtulabilir, meyhanelerde kaybolmuş birkaç kayıp devrimci tipi çizilebilirse, yazılanların toplumcu değilse bile toplumsal oldukları savunulabilinir sanılıyor. Mevsim başında karşı çıktığım tavır budur. Biz, biçimci/bireyci bu tür edebiyata «Üçüncü Yeni» adını taktık: Şiirde ve romanda (tabii hikâyede de) aynı geleneği sürdürüyorlar.

Yalnız, bana öyle geliyor ki, görünüşte birbirine karşıt sanılan köy romanı ilkelliğiyle, 'Üçüncü Yeni' romanı karmaşıklığı, belirli bir yerde birleşmektedir: Yazarın özel ilgi ve hayat alanının dışına çıkamayışta! Öyle ya, Fakir Baykurt da, Selim İleri de, gözlemleyebildikleri kişilik alanlarının dışında hiçbir şeyi yazabilecek kadar cesur görünmüyorlar. Oysa romancılık mesleği, yazarın, öznel ilgi alanından, nesnel ilgi alanına geçtiği yerde başlıyor...»

Attilâ İlhan, cinsellik üzerine yazılan romanları böyle eleştiriyor. Peki ya «Fena Halde Leman?.»

Yazarların cinsel konuları üzerine yazdıklarını eleştiriyor Attilâ İlhan... Kendisi de son romanından ötürü, aynı nedenlerle «fena halde» eleştirilmiyor mu? Hem de nasıl!. Sözü, burada noktalı virgülle bağlayıp, romancıyı konuşturmak gerekir, diye düşünüyorum.

Söyleşi, bu noktada şöyle sürüyor:

«Romanlarımı okuyanlar hatırlayacak, cinsellik hepsinde işlenmiştir. Hem de akla gelebilecek, bütün çeşitlemeleriyle! 'Fena Halde Leman'daki kadın eşcinselliğine rastlayıp çarpılanlar, besbelli 'Aynanın İçindekiler'i okumamış. O orada öyle bir Hayrunisa Bayraktar vardır ki, Leman Korkut'a rahmet okunur. Kendisiyle barışık, integrée bir eşcinsel tipidir. Kimbilir kaçıncı açıklayışım oluyor, benim sanatımda cinsellik, bireysel diyalektiğin bir çatışma süreci halinde ele alınır: nasıl sınıfsal diyalektiğin çatışmalar zinciri, bireyin toplumsal kişiliğini oluşturuyorsa; cinsel diyalektiğin çatışmalar zinciri de, bireyin bireysel kişiliğini oluşturur. Diyalektik yöntemle çalışan yazarın, bu iki düzeyden birini işleyip ötekini es geçmesi, adeta tarih-

sel materyalizme inanıp, diyalektik materyalizme inanmamasıyla eşittir. Bu bakımdan, doğayı, toplumu ve bireyi, diyalektik ilişkileri içinde ele alan romancının, bireylerin cinselliğini de diyalektik çatışmalarıyla işlemesi, hem hakkıdır, hem de görevi...

Ama burada birey, sabit, bir kerede olmuş bitmiş, herşeyin merkezindeki varlık olarak alınmamıştır. Sürekli çelişkilerle, tez/antitez/sentez ilişkileri oluşturur, bu ilişkiler toplumsal düzeyde olduğu kadar bireysel düzeyde de hem onu, hem birbirini etkiler, bu etkileşimden son derece zengin bir toplumsal/bireysel roman hamuru yoğurulur. İlk romanlarımdan beri, benim yapageldiğim budur, oysa 'Üçüncü Yeni' romancıları bunu mu yapıyor? Hayır!.

Bir kere bireylerin toplumsal sınıfları net olarak verilmez. Küçük burjuva diye adlandırılsalar da, daha çok ülkemizdeki komprador aydınlar ghetto'sundaki yabancılaşmış tiplerdir. İkincisi, işledikleri bir ilişkiler süreci, diyalektik bir değişkenlik değil, sabit ve değişmez bir bireydir. Üçüncüsü, bu birey 'esas' alınmış, toplumsal olaylar, bütün dış dünya, ona göre değerlendirilmiştir. Burada kesin bir bireycilik, hatta benmerkezcilik görülür. Dahası, konu işlenirken öyle seçkinci, öyle çetrefil bir üslûp kullanılmaktadır ki, bireyciliği raffine bir biçimcilik tamamlamakta, adeta tüy dikmektedir. Bireyi esas alan dünya görüşünün liberallik olduğunu kim bilmez, bu takdirde bireyci/biçimci bir edebiyat eğilimini sağcılıkla nitelendirmek, eşyanın tabiatına da uygundur.

Ülkemizde, geleneksel değerler sistemine bağlı dinci ya da ırkçı bir sağcılık vardır, bunu hep biliriz de, batılı olduklarından, öyle geçindiklerinden midir nedir, düpedüz bireyci/biçimde oldukları halde, bazı yazarlarımızın alafranga bir sağcılığı temsil ettiklerini düşünmeyiz. Oysa Feyyaz Kayacan'dan Ferid Edgü'ye, Bilge Karasu'dan Vüs'at Bener'e, Güven Turan'dan Selim İleri'ye, bir sürü alafranga yazarımız, pek açık ve seçik bir bireycilik/biçimcilik yapmaktadırlar. Canı isteyen Yusuf Atılgan'ı, Adalet Ağaoğlu'nu, Tomris Uyar'ı, aralarına katabilir. Daha niceleri de. Bu akım Tanzimat sonrasında bize musallat olmuş

tatlısu frenkliğinin edebiyatımızdaki görünüşüdür, batılı diye ilerici sananlarımız çıkmıştır ama, gerçekte düpedüz hristiyan değerler içerir, zira komprador kültürünün ürünüdür. Komprador kapitalistini, ne kadar kültür ilericisi olursa olsun, neden solcu sayamazsak, fikrimce komprador kültürünün bu estetik temsilcilerini de, o yüzden solcu sayamayız. İkisi birbirinin «mütemmim cüzüdür de, ondan.»

Attilâ İlhan, birçok yazarı, romancıyı, «düpedüz bireyci/biçimci» olarak niteleyiveriyor. «Tatlısu frenkliği» ve de «komprador aydınlık» da cabası!. Farkındayım, bu sözler, bu yargılar, oldukça ağır ve acımasız.. Attilâ İlhan, bu sözleri ile bir tartışmaya kapı aralıyor. Bu tartışmayı başka söyleşilerde de sürdüreceğiz. Öteki yazarlarla, romancılarla, aydınlarla konuşa konuşa bu tartışmayı iyice gündeme getireceğiz.

İyisi mi, diyorum, Attilâ İlhan'dan bu «komprador aydın» kavramını ayrıntısı ile öğrensek; öğrensek ve bu tartışmayı kıyasıya yapsak.

Soruyorum: «Yazılarınızda da bu komprador aydın kavramını işlerdiniz. Şu kavramı biraz daha açıklar mısınız?»

Açıklıyor :

«Son iki kitabımda, «Hangi Atatürk»'le, «Hangi Sağ»da komprador aydın kavramını açıklamaya çalıştım. Özet olarak denebilir ki, komprador aydın, ülkesinin ulusal kültür bileşimini yapamamış, yabancı bir kültür bileşimini onun yerine «ikame etmiş» kişidir. İnönü diktası döneminde, çağdaşlaşmak, batılılaşmak diye alınmış, bu yapılmıştır; batılı klasikler çevrilir, yunanca/latince «mecburi» ders olarak okutulursa, kalkınırız sanılıyordu. Bu kafanın, ulusal bileşimci Müdafaa-i Hukuk öğretisiyle uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Nasıl olsun ki, müdafaa-i hukuk (hakların savunması), ilkin ulusal kültür haklarımızın savunulmasını gerektiriyordu. Mustafa Kemal, kitaplarıma aldığım pek çok sözünde, bunu açıkça belirtmiş, aydınları bu işle görevlendirmiştir.

Aslında, «kültür yoluyla kalkınma», kültür emperyalizminin - çöreklenebilmek amacıyla - az gelişmiş ülkelere benimsetmeye çalıştığı, yaldızlı fakat zehirli bir reçete. Bakın dünya ülkelerine! Ağır sanayileşmeyi gerçekleştirmeden, elektrik, elektronik, kimya ve benzeri sanayi dallarını kurmadan, şu ya da bu kültürü benimsemek için sadece okul açarak kalkınabilmiş tek ülke var mı? Tam tersine, kültür aktarması komprador aydın tipini oluşturur, bu aydının ilk davranışı da halkını küçümsemek olur, zira artık onun kültür çevresinden çıkmıştır, halk da ona yabancılaşan aydını reddeder. Bundan birinci derecede yararlanan kimdir sanırsınız? Elbette, emperyalizm! Halkını uyarmayan, önünde bayraklaşmayan aydının bulunduğu ülkeyi, içinden çökertmek çok daha kolaydır. Osmanlı'nın bu yoldan çöktüğünü hiç unutmayalım.

Gelişmiş ülkelerde aydının işlevi nedir, düşündünüz mü? Siyasal örgütler, meslek kuruluşları, iktidar, muhalefet vs. halka birtakım sloganları gerçeğin ta kendisi olarak sunmuyorlar mı? Aydınlar işte burada devreye girer, özgür vicdanları ve bağımsız yöntemleriyle, sloganların içeriğini tartışma konusu yapıp, halkı aydınlatmaya çalışırlar. Ak koyunla kara koyun böyle seçilir. Gelişmemiş ülke aydını böyle davranmıyor. Tam tersine, siyasal kuruluşlardan, meslek örgütlerinden, iktidardan, muhalefetten medet umuyor; bunu sağlamak için de, halka onların sloganlarını kabul ettirmeye sıvanıyor. Bundan büyük rezillik olmaz! Adı geçen örgütler, çıkarları gereği aydınları buna özendirirler. Bağımsızlığını korumak isteyenleri silmek, etkisizleştirmek için çevirmeyecekleri dolap, tevessül etmeyecekleri bayağılık yoktur. İlle aydınlar ondan yana olsun, geçerliği tartışılabilir sloganlarını papağan gibi halka tekrarlasın!

Aydın da bir fikre, bir yönteme angaje olmayı, bir örgüte ya da kuruluşa angaje (hatta lidere) olmakla karıştırdığından, serbest düşünme ortamını kaldıracak aşırılıklara düşüyor. Çünkü bu işi cân-ı âzizi için birşeyler beklediğinden yapmaktadır. Pir aşkına değil. Hepimiz, bir milletvekilliği, bir basın ataşeliği, beleşten bir Avrupa seya-

hati için, önemsediğimiz ne aydınların, ne yalaklıklar yaptığını gördük. Allah bilir, daha da göreceğiz. Oysa aydınların toplumsal gelişmede işlevsellikleri, yalnız ve yalnız yöntemlerine angaje olmalarıyla mümkündür. Bu da, kendileri için birşey istememekle gerçekleşebilir.

Bir dakika! Yönteme angaje olmanın da, bir usturubu var. Bu işi ulusal koşulları gözönünde tutarak yapmak, zorunlu gibime geliyor. Aksi halde komprador aydınlığa düşmez miyiz? Hadi bir örnekle konuşalım: Sakızlı Ohannes Paşa Osmanlı aydınlarından sayılırdı. Mülkiye'de iktisat okutuyordu. O tarihte Batı'da liberallik prim yapıyor ya, o da tutmuş harıl harıl bunu savunuyor. Neden, İngiltere'de, Fransa'da, liberalliğin başarılarını görmüş, ondan, Osmanlı, 'bırakınız yapsın, bırakınız geçsin' formülünü uygulamaya geçince, İngiltere 'devlet-i fehimesi' gibi olacak sanıyor. Sonucu bilirsiniz, Osmanlı liberalliği, en muhtaç zamanında devletin gümrükleri gevşetmesine yol açar, bu da dokuma sanayiinin mahvıyla sonuçlanır. Ohannes efendi, liberalliği, Osmanlı'nın koşullarını gözönünde tutarak değerlendirebilseydi, böyle olmazdı elbet.

Diyeceksiniz ki, o sağcı, liberal! Solcular için de, durum aynıdır. Diyalektik yönteme inanmak başka şeydir, bu yöntemin filan ülkedeki uygulamasını Türkiye'ye aktarmaya kalkışmak başka şey. İkincisine yeltendiniz mi, hoş geldin Ohannes efendi! Ha İngiltere'deki liberalzim uygulamasını Osmanlı mülküne aktarmaya kalkışmışsın, ha Rusya ya da Çin'deki sosyalizm uygulamasını, çağdaş Türkiye'ye aktarmaya! Tutum aynıdır. Tanzimatçı komprador aydın tutumudur bu, alafranga jöntürklüktür ki, Müdafaa-i Hukuk öğretisi buna karşı geliştirilmiş, İnönü CHP'si de, Laz İsmail TKP'si de boyun eğmiştir. Bu nokta üzerinde hiç yanılmayalım. Türkiye'nin sağcılığı da solculuğu da, ulusal koşullarından bilimsel yöntemlerle Türkler tarafından gerçekleştirilecek bileşimlerle oluşacaktır...»

Bilmem anımsar mısınız? Romancılarımız arasında «köy romanı - kent romanı» diye amansız bir tartışma çıkmış, bu tartışmada romancılarımız birbirlerini üç-beş sa-

tırla harcayıvermişlerdi. Attilâ İlhan ile yine bu tartışmaya giriyoruz. Köy romanındaki «toplumculuk» üzerine konuşuyor, buradan kent romanına, kent romanlarından «12 Mart romanlarına» geliyoruz.

Attilâ İlhan:

«Geçin,» diyor. «Geçin hepsini bir kalem!»

«Nasıl?» diyorum. «Nasıl?» Şöyle:

«Dedim ki köy romanı toplumcu değil halkçı/narodnik bir romandı, 'üçüncü yeni romanıysa şehir romanı değil, bireyci/biçimci bir romandır. Toplumcu roman, Türkiye'nin işçileşme/burjuvalaşma sürecinde, toplumsal sınıfların ve bireylerin toplumsal ve bireysel diyalektiği gözlenerek, yaratılacak. Hani o duygusallığı ağır basan 12 Mart romanları, iki satırda bir slogan atan hikayeler, ya da toplumculuğu yürekler acısı bir yoksulukçuluk sananlar var ya, hepsini geçin bir kalem. Malraux, Aragon, Gorkiy gibi ustalar okunursa görülür ki, asıl dikkat ettikleri şey, tipleştirmede ve olaylaştırmada, toplumsal ve bireysel diyalektiğin çelişkilerini saptamak ve işlemektir. Bireyleri, bu düzeyde tanımlar, romandaki kaderlerini yaşamaya salıverirler. Demek ki sanatçının toplumculuğu, romanını tarihsel/toplumsal düzeyde sahneye koyarken belirir, her paragrafta kahramanlarına siyasal söylev çektirmek değil.

Ha, az kalsın unutuyordum: Bir de romanın 20. yüzyılın özelliklerine değinmeliyiz. Önceki yüzyılın romanı 'tasvirci'ydi. Balzac, Zola, Dickens, herşeyi ince ince, uzun uzun anlatırlar. Sebebi basit: Versailles'da bir saray kapısı anlatılıyorsa, iyice canlandırılmak zorunludur, zira Marsilya ya da Bordeaux'daki okurun o kapıyı görebilmesi olasılığı son derece zayıf. Çağımızda öyle mi ya, görsel sanatlar, yeni iletişim araçlarının, zoom, ağırçekim, vb. olanaklarıyla, Versailles sarayının kapısını, - okurun gözüyle göremeyeceği incelikleriyle - burnunun dibine getiriyorlar. Bunun anlamı nedir? Okurun imgelemi ve belleği, saray kapısı konusunda, her türlü çağrışım uyarısına açık! Yazara düşen, artık uzun uzun tasvir etmek olmuyor, okurun imgelem ve belleğini, sadece etkileyici bir imgeyle

uyarmak! Dakikasında mekanizma işliyor, saray kapısı okurun zihninde canlanıyor.

Demem o ki, romancı, artık görsel sanatların olanaklarını gözönünde tutmak zorundadır. Aksi halde, Yaşar Kemal gibi, ağaçtan bir yaprağı yere on sayfada düşürür, Kemal Tahir gibi, bir yağmuru yüz sayfada dindiremez, milleti bezdirir. Kendi hesabıma, bu konuda dikkatli olduğumu sanıyorum. Daha ilk kitabımı yayınlarken, nasıl bir teknik kullanacağımı Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nde şöyle açıklamıştım :

«...Sokaktaki Adam'da hareket unsurunu, psikolojik unsuru, romantik unsuru tıpkı senaryoda olduğu gibi muvazeneli olarak kullanmaya çalıştım. Ve lüzum gördüğüm yerde, hareketi planlara ayırdım, hatta decoupage yaptım. Bir 20. yüzyıl romancısı, okurunun, bir sinema seyircisi olduğunu, bir an bile hatırından çıkarmamalıdır. Bu istikametten baktınız mı, Sokaktaki Adam cinema-tografhique bir romandır. Muhtevası iyice sindirilmiş, nutuk ya da monolog olarak değil, hareket ve fiil olarak ifade edilmiştir» (Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, s. 21, Ekim 1953).

Birkaç yıl sonra, 'Zenciler Birbirine Benzemez' yayınlandığında, tekrar konuya dönmek gerekti. Eleştiriciler romanın değişik yapısını yadırgamıştı. Dost dergisinde şunları söyledim :

«...roman kuruluşumuz henüz geri ve ilkel. Son birkaç yılın hangi romanına el atsanız, roman estetiği ve kuruluşu bakımından, 19. yüzyıl yazarlarının hizasını aşamıyor. Aşamıyor ne lâf, bulamıyor. Aşırı sol sosyalist realizmden gelen şemacılık ve popülizm bir yandan, kahve sohbeti ve meddahlık kırması bir anlatıcılık (narration) öbür yandan, çerçevemizi daraltıyor. En iddialı romancılarımız bile, eserlerini, bir çeşit «tefrika tekniği» üzerine kurmuyorlar mı?... Yerli filmle yerli roman arasındaki mesafenin, her gün biraz daha azaldığı bir gerçek değil mi?..»

«...bir de 20. yüzyıl çizgisini aramak var. Yeni sanatların, bu arada radyo, televizyon ve sinemanın; yeni sanat gidişlerinin, bu arada surrealisme'in ve pek tabii olarak psikanalizin verilerini, roman kuruluşları içinde erit-

meye, dünya anlayışı ve yöntemi ile hazırlanmış özü modern ve ona uygun bir estetik yapıya dökmek çabası var. Bu elbet, alışılmış anlatıcılık tutumuna ters düşüyor. İnsanlar ve olaylar, bir anda, zaman ve mekân içine dağılıyorlar. Hızlı bir eşzamanlılık, tıpkı hayatta olduğu gibi, olanı, olmuşu, olması isteneni, aynı saniye aralığına sıkıştırabiliyor.. Bu sırada fikirler ve davranışlar daha da önemlisi yorumlar, olayların etkisini choc planlarından «tefekkür» planlarına kaydırıyorlar. Sonunda «sizden iyi olmasın, bir gün Ahmet efendi» tekniğine alışmış gözler için, böyle bir tutum, olaylar ve mekânlar arası decoupage iç ve dış gerçeklerin eşzamanlılığı, rahatsız edici oluyor...» (Dost, s. 12, Eylül 1958).

Hayli açık söylemişim ama, inandırıcı olamadı. 1970'lerde, «Aynanın İçindekiler»i yayınlamaya koyulunca, bir açıklama daha gerekti. Türkdili'nde şunları söyledim :

«...roman anlayışım tekboyutlu, tekdüze bir anlatıma dayanan bir anlayış olmadığından, kahramanları ve olayları okura handiyse «göstermeye» uğraştığımdan, romanlaştırma tekniği benim çalışmalarımda, fazlaca önemli. Bu arada marksist imge kuramına çok iş düşüyor, «canlandırma» eyleminde ondan yararlanıyorum. Öyle bir imge kullanacaksın ki o sahnedeki durum, kişilerle, olayın dramatik ağırlığıyla okurun imgelemine renkli ve üç boyutlu olarak hemen yansıyacak. Laf olarak kulağından girmeyecek. Bazılarının yazı düzenimde «şairanelik» sandığı, gerçekte marksist bir kaygıdır: İçeriğin imgelere bindirilerek, okurun imgelemine yansıtılması!... Plekhanov, bilindiği gibi, bunun tersini yapmanın «mantık kategorileri içinde bir olayı hikâye etmenin», sanatın değil, bilimin konusuna girdiğini yazmıştır» (Türkdili, Mart 1977).

Bugün durum farklı, köy romanı tartışması sanıldığından etkili oldu, okur romanın köy öğretmenlerinin «ihtişam ve sefaletini» zabıt kâtibi üslûbuyla yazmak demek olmadığını kavradı, ayrıca iç bayıltıcı duygusallıkların, çetrefil «metin» cambazlıklarının, ciddi içerik yoksulluklarını gizlemeye yaradığını farkediyor.. Toplumcu roman gerçek boyutlarıyla, besbelli bu anlayış ve farkediş üzerinde yük-

selecektir: bireyin, toplumsal ve bireysel diyalektiğini, ona uygun düşen esnek, imgesel ve hareketli bir biçimi romanlaştırarak!...»

Konular bitecek gibi değil. Daha başka konulara da giriyoruz, başka romanlara, yazılmış ve yazılacak romanlara... Geleceğin romanına.. Attilâ İlhan, zekâ ve kültür kıvılcımları ile yeni romanların satır aralarında dolaşıyor. Bazen bir savcı gibi suçlayarak, bazen tutkulu bir okuyucu gibi coşkuyla, beğeniyle geziyor romanların, roman kahramanlarının aralarında..

. . . . . .

Uğur Mumcu, Attila İlhan'la Söyleşi, Cumhuriyet Gazetesi, 5-6 Mayıs 1981.

Birinci Bölüm İçin İkinci Ek

ELİ TABANCALI KUNDAKÇI: NECİP FAZIL (*)

Ali Naci Karacan

Ulunay «Bir kahveni içeyim Naci» diyerek, tatavlada yangına giden tulumbacı haliyle patronun odasına daldı. Oturur oturmaz da :

«Kabak seninkinin başına patladı!» dedi.

«Benimki kim?»

«Necip Fazıl, canım...» dedi Refii Cevat.

Ali Naci, konuyu anlayınca feveran etti :

«Yahu, basın özgürlüğü yok, diye kıyameti koparıyorlar, al sana özgürlük!» dedi.

«Şu siyasetin en değişmez kanunu denge kurmak ga-

(*) *Sadun Tanju, Dolu Dizgin Ali Naci Karacan: Bir Gazetecinin Hayatı, İstanbul, 1986, s. 229-232.*

Sadun Tanju, burada küçük bir yanılgıyı tekrarlıyor; Yüzellilikler'in affının Kemal Paşa'nın ölümünden sonra gerçekleştirildiğini ileri sürüyor. Doğru değil.

«150'likler, Atatürk'ün hayatta olduğu son yıl, onun buyruğuyla 26 Haziran 1938 de çıkartılan 3527 sayılı yasayla bağışlanmışlar ve dileyenlerin yeniden Türk vatandaşlığına kabulüyle yurda dönmeleri kararlaştırılmıştır».

İlhami Soysal, 150'likler, İstanbul, 1985, s. 6.

Sözü geçen Refi Cevat Ulunay, Yüzellilikler'den tutucu gazetecidir ve bu sırada Milliyet'in yazarı oluyor. Refi Cevat'ın sözünü ettiği «Peyami», önce ilerici ve daha sonra tutucu ve kemalist Peyami Safa'dır; uzun yıllar Cumhuriyet'te yazdıktan sonra Peyami de Milliyet'e transfer ediyor.

Sadun Tanju'nun bu bölüme koyduğu başlık «Bozguncular»; değiştirdim. Refi Cevat'ın tartışmada başı eğik rolünü kabullenmesi, patronuyla konuşmasından ileri geliyor. Ali Naci Karacan, Milliyet'in kurucusu ve söyleşi zamanında da sahibi durumundadır.

liba?» diye güldü Ulunay. «Ahmet Emin'i mi kurşunladılar, hop Necip Fazıl içeriye».

Ali Naci koltuğundan kalkıp odada dolaşmaya başladı:

«Adam da monşer, Müslüman Kardeşler'e özeniyor, mecmuasıyla Fedayân-ı İslam'cılar yetiştirmeye kalkıyor! Ahmet Emin'i vuran kim, gencecik bir çocuk, bir lise talebesi. Ne okursun, diyorlar, Büyük Doğu'yu okurum diyor, daha bilmem bir sürü yobaz varakpâresini de okurmuş. Şu işe bak sen! Ahmet Emin'den Necip Fazıl'a kadar herkes özgür. Yine de özgürlük yok!»

«Adnan gibi konuşuyorsun Ali Naci!» dedi Ulunay.

«Haksız mı adam monşer! İşte Necip Fazıl! Özgürlük veriyorsun. Meşrutiyet sonrasının Volkan'ına, Peyâm'ına benzer bir Büyük Doğu ile bozgunculuğun dikâlâsını yapıyor. Neymiş? Mukaddesatçı, muhafazakâr, milliyetçiymiş! Sevsinler! Eli tabancalı kundakçı yetiştiriyor. Öbürü, Ahmet Emin; demokrat, liberal, özgürlükçüler havarisi! Adam, Gazi'nin zamanında da, şimdi de, gözünü kırpmadan ülkenin altını üstüne getirebilir. Bunun için de basın özgürlüğü ister. Basın dördüncü kuvvettir diye, diğer üç kuvvetin tozunu atmaya hazırdır. Eğer biz öyle dereceye girecek bir kuvvetsek mesuliyetimizi bilelim. İyi iktidar, kötü iktidar var da iyi basın, kötü basın niçin olmasın? İşte bir Necip Fazıl çıkıyor ne işler karıştırıyor. Ahmet Emin şimdi onun kurbanı sayılıyor ama, şurada kırk kişiyiz, birbirimizi biliriz, aynı şey Necip Fazıl'ın başına gelse sevinmeyecek miydi? Ne özgürlüğü? Biz sadece borumuz ötsün istiyoruz. Yani Refii Cevat, buna açıkça iktidar kavgası derler. Ben de bilirim, sen de bilirsin. Bu mesleğe girdiğimizden beri, gazetelerle iktidarlar arasında cereyan eden hadise, buyurma gücünün, sorumlu siyasal iktidarla, kendini asla sorumlu saymayan matbuatın arasında pay edilmesi kavgasıdır bu! İktidar da sinirlenmekte haklıdır. Madem ki yönetime ortaksın, dördüncü kuvvetsin, öyleyse disipline gireceksin, denetleneceksin derler adama!»

Ulunay'dan ses çıkmayınca, devam etti:

«Hem bozgunculuk yap, hem gazeteciyim de, basın hürriyeti de, işte böyle paketlerler adamı!»

Ulunay, vaktiyle Alemdar'da buna benzer çok işler karıştırdığından, Ali Naci'nin öfkesini biraz da kendine yönelmiş sayıp, en iyisi ses çıkarmamak, diyor, sadece dinliyordu. Gerçi artık köprülerin altından çok sular geçmişti. Muhafazakârlığı ile İttihatçı inkılapçılığına bile tahammül göstermeyip İtilafçılığa sıvanan, Anadolu Kurtuluş Hareketi'ni başından beri kösteklemeye çalışan, karşı-devrimcilerin 150 kişilik damgalı listesiyle yurtdışına sürgün edilip, ancak Mustafa Kemal öldükten sonra afla yurda dönen Refii Cevat, böyle konular açıldı mı bir çeşit suçluluk kompleksi ile rahatsız olur, bütün o derviş görünüşüne rağmen ta içinden üzülürdü.

Şimdi bir halt etmiş, Ali Naci'yi coşturmuştu. Onun yobazlık ve gericilik konularındaki hassasiyetini bilirdi. Gerçi, bütün o badireleri atlattıktan sonra, altmışına varmış bir Refii Cevat'ı bugün geçmişin kusurları ile malûl saymak haksızlıktı. Zaman ve acılar, onun kişiliğinde de gerekeni yapmış, ortaya, tatlı, filozof, hâlâ gözü çöplükte bir eski külhanbeyi tipi çıkmıştı. Ali Naci'nin ona laf dokundurmak aklından bile geçmezdi. Zaten geçmişin kötü mirasını unutmaya hazır olmadan bu kadar yıl kalınamazdı ki, Babıâli'de. Ali Naci'ye göre, insan zaman içinde temizlenmesini, arınmasını, bütün eski hatalardan sıyrılmasını bilmeliydi. Önemli olan, yaşanılan zamanda doğru olanı, iyi, güzel ve faydalı olanı yapmaktı. Ali Naci gelişmeye, değişmeye inanırdı. Kötüden iyiye gidişte geçmişi unutmaya her zaman hazırdı. İyiden kötüye gidişlere ise çıldırırdı.

Konuyu değiştiren yine o oldu:

«Sen bu Necip Fazıl'ın gençliğinde ne işler karıştırdığını bilir misin monşer? Adam gençliğinde Macar, Polonyalı, Fransız bar kızlarıyla al takke ver külah. Bir şey dediğim yok, bilakis severim böyle serserilikleri. Bu bizimki de eski Bahriye Mektepli ya, ense kulak yerinde; Osmanlı Bankası'nda mı, Hollanda Bankası'nda mı, yani maaş da fena sayılmaz, mesai bitiminde pat damlıyor Beyoğlu'na.

Düşünüp kalktığı bir bohem grup var, Peyami, Çallı, Fikret Adil, başka kim, ha Elif Naci, galiba Nizamettin Nazif falan; bunları ararsan ya Raşit Rıza'nın Bizim Lokanta'sında, ya Petrograt Pastanesi'nde, ya Asmalımescit'in oralarda meyhanelerde, böyle yaşanıyor. Gece kimin pansiyonunda kimle kalındığı bile hatırlanmıyor. Üstelik bizimkisinde kaş göz oynuyor, tik'ler berdevam ama, henüz genç, kalıp kıyafet yerinde. Bizim Peyami gibi gözlük kafa ve çöp misali iki bacaktan ibaret çapkınların yanında herkül geçiniyor. Kırmadığı ceviz kalmamış. Arkadaşlarının gözdelerini bile ayartmasıyla meşhur. Daha o tarihte, kendisinin bu Türkiye için fazla büyük bir şair, bir oyun yazarı, bir düşünce adamı olduğuna inanıyor. Boru değil. 'Kaldırımlar' şairi. 'Tohum'un, 'Bir Adam Yaratmak'ın yazarı. Adamın hakkını yemeyelim monşer, kısır değil, yaratıyor, üretiyor, durmadan bir şeyler düşünüyor, yazıyor. Yalnız bir tarafı var ki, sinir. Herkes ona borçlu! O yaşadığı toplumda hiçbir kayıtla bağlı değil. Paşa gönlü nasıl isterse öyle yaşar, hareket eder, kimsenin ona dil uzatmak haddi değildir; ama o herkesi, her şeyi lanetleyebilir. Fakat bu iddia henüz edebiyat sahasında, öyle ideolojiye filan taşmış değil. İdeolojik özenme zannederim Nâzım'dan geliyor. Nâzım da şair, Nâzım da oyun yazıyor, üstelik Necip Fazıl'ın etrafı boşalırken, Nâzım'ın hayranları çoğalıyor. Böylece, bizim Cumhuriyet döneminin şöhretli şairi, rejimle ters düşmez, hatta tek partinin edebiyat ödüllerinden birini bile kazanırken, birdenbire sağa çark ederek, mukaddesatçı ve muhafazakâr bir 'eskiler alayım'cı kesiliyor başımıza».

Ulunay:

«Rejimden de tokadı yiyor!» diye tamamladı.

«Yiyor tabii. Ama bizimkinin hayali başka. Çok partili hayat, demokratik iktidar, sağ ve sol cereyanlar başladı ya, bunun hayali iktidarla bütünleşmek. Bütün hesapları bunun üzerine. Fakat monşer, geçen sene miydi o, bunu bir kumarhanede bastılar. Hem de Emniyet Müdürü Kemal Aygün bizzat idare ediyor baskını. Beyoğlu'nda Pire Mehmet Sokağı'nda bir apartmanın alt katında büyük bakara

çevrileceği öğreniliyor. Bizim üstat, yanında kadın tellalı Zurnik'le geliyor. Gece iki buçukta polis içeri dalınca, bakıyorlar ki masanın başında Necip Fazıl'la beraber yirmiye yakın adam. Ne dese beğenirsin? Ben gazeteci ve muharririm, kumar oynayanların ruhi hallerini inceliyorum, yeni bir eser yazacağım, demez mi? Monşer biz de oyun oynuyoruz zaman zaman, halden anlarız, böyle söyleyip de milleti güldürmenin âlemi var mı? Üstelik bu ne bitmez tetkik, demezler mi? Adam ta gençliğinden beri, bankadan biraz avans alsa, kitap veya oyunundan eline üç-beş kuruş geçse, hemen koşup kumarhanede yemesiyle meşhur!»

Ulunay kahkahayı bastı :

«Yahu adam gece yarısı suçüstü yakalanmış, şaşkınlıktan ne dediğini biliyor mu?»

Ali Naci de güldü :

«Madem peygamberliğe soyunuyorsun, nefsine hâkim olmasını bileceksin. Bunda o da yok!»

«Bak, ben de bir hikâyesini anlatayım sana,» dedi Ulunay. «Bana da Peyami anlattı geçenlerde. Peyami, Cumhuriyet'te edebiyat sayfasını idare ediyormuş. Necip Fazıl, filan yazı getirdikçe de alıp neşrediyor, Yunus Nadi'nin gönlünden ne koparsa üç-beş kuruş veriyormuş. Bu seninki yine yolsuz kaldığı bir gün oturmuş Petrograt Pastanesi'nde, açlık üzerine felsefi bir yazı döktürüyormuş. Arkadaşlarından biri girmiş içeri. Galiba Fikret Adil. 'Hadi param var, gel seni yemeğe davet ediyorum', demiş. Bir yerde karınlarını doyurmuşlar, tekrar Petrograt'a dönmüşler. Fikret Adil bir şeyler yazacak. Necip Fazıl da yazısını tamamlayacak. Tam o sırada bir küfür Necip Fazıl'dan Fikret Adil'e :

Ulan namussuz, karnımı doyurdun, yazının içine ettin, tok karnına açlık yazısı yazılır mı, ilham gelmiyor!»

«Orijinal adam, monşer!» dedi Ali Naci.

Ulunay gürültülü bir kahkaha savurdu :

«Bak Ali Naci,» dedi. «Benden sana nasihat, bol para kazanmaya kalkma, sonra ilhamın kaçar!»

Birinci Bölüm İçin Üçüncü Ek

BÜYÜK DOĞU CEMİYETİ KURULUŞ MANİFESTOSU

Necip Fazıl Kısakürek

Gönüldaşlar! Muhterem ve muazzez Hak ve hakikat yolcuları! Cemiyetinizin Kurucu Heyeti tarafından, ilk Umumî İdare Heyetiniz seçilmiştir. Mübarek olsun; ve Allah ile, âlemlerin sultanı tayin ettiği sevgilisinin rızası, bu heyetin ve hepimizin üzerinde olsun!..

Dokuz kişilik Umumî İdare Heyetiniz şu zatlardan mürekkepdir :

1 — Necip Fazıl Kısakürek (Umumî Reis).
2 — Halûk Nur Baki (Umumî Kâtip).
3 — Ömer Karagül (Umumî Muhasip).
4 — Şakir Üçışık (Umumî Haysiyet Divanı Reisi).
5 — Muhip Akışık (Umumî Haysiyet Divanı âzası).
6 — Cemal Bilgin (Umumî Haysiyet Divanı âzası).
7 — Said Çekmegil (Umumî Haysiyet Divanı âzası).
8 — Ziya Uygur (Umumî Haysiyet Divanı âzası).
9 — X... (İlk Büyük Divan'a kadar asıl ismini belirtmeyeceğimiz bir gönüldaş).

Cemiyetler Kanunu'nun 4 üncü ve 5 inci maddeleri mucibince hükûmete bildirmek ve arkasından 15 gün içinde herhangi bir gazetede ilân etmekle mükellef olduğumuz hususlar, bundan evvel ve Büyük Doğu'nun gazete şeklinde çıktığı devirde yerine getirildiği ve bugüne kadar Umumî İdare Heyeti kadrosu kurucularla idare edilip onlar da hükûmete bildirildiği ve ayrıca gazetede ilân olunduğu için, şimdiki tam kadrolu Umumî İdare Heyeti'ni, ne hükûmete bildirilmesi, ne de neşri kanunen mecburi bir fiil olarak göstermiyor; sadece, dâvanın mihrak salâhiye-

tini temsil eden mesuliyet sancaktarlarını Büyük Doğu ordusuna takdim etmek bakımından en üstün mükellefiyetle meydana vazediyoruz.

Gönüldaşlar! Allah'ın ebediyet haritası olarak yarattığı gönül çizgileri birbirine çizgisi çizgisine, noktası noktasına uygun düşen büyük ahengin kardeşleri! Tarihî Cemiyetimizin ilk tarihî Umumî İdare Heyeti âzası bunlardır! Cemiyet bütününün tarihî ilker kadrosu da sizsiniz! Kurucularınıza gelince; bu mevzuda, en hakîrinizden daha hakîr olan benim sağ ve sol kanadımı teşkil etmek üzere seçtiğim iki gençten biri mutlak tabiriyle kaybedilmiş olarak, ortada yalnız iki isim kalıyor: Biri benim bakîr ismim; öbürü de temizliğin son haddiyle kefalet ve itminanımı kazanmış olan Ömer Karagül'ün şerefli adı...

Gönüldaşlar! Kalblerini Allah Resulü'nün mukaddes mühürüyle dağlamışlar grubu! Size takdim ettiğim ve bundan böyle size yeni taazzuv ve tahammurlarınıza göre yeni örneklere kavuşarak Büyük Divan'ınız tarafından seçilecek olan bu Umumî İdare Heyeti âzası, elimizdeki 40 küsur, şöhret ve şahsiyet sahibi istekliden hiçbirine iltifat edilmeden, sadece gerçek ehliyet ve istidat ölçüsüyle ve tam 6 ay süren muhasebe ve murakabelerden sonra seçilmiş, en müstesna cevherlerdir.

Bize ne lâzım? Kendisine göre yetişmiş, şöyle böyle ve daima kifayetsiz gölgeler salmış ve artık kurumaya yüz tutmuş, usareleri çekilmiş kavak ağaçları mı; yoksa henüz saksı fidanları boyunda, fakat yarın ufukları dallarıyla tartacak ve yemişleriyle çökertecek, taptaze ve özü pırlanta dolu filizler mi?.. Elbette ve mutlaka ikincisi!.. Fakat bu tazelik ve gençliği, asla basit yaş ve hakîr kemmiyet sahasına mahsus bir şiar sanmamalı... Bu tazelik ve gençlik, doğrudan doğruya ruhların ve «müstamel ve mütefessih şöhret» dışı hüviyetlerin, basit madde ve yaş hesabı üstü şiarlarıdır; ve gayet tabii, henüz eserini vermemiş ve kokmuş yumurta doğurmamış olarak da, maddî gençlik ölçüsüyle elele yürümektedir. Umumî İdare Heyeti'nizde, en büyüğünün yaşı 42-43, en küçüğünün yaşı da 26-27 olarak, yaş vasatîsi (âza sırasıyla 43 + 26 + 26 +

40 + 39 + 31 + 26 + 35 + 31 = 297 hesabına göre) tam 33 dür.

Tarihte hiçbir inkılâp ve büyük çapta hiçbir fikir ve ruh hareketi gösterilemez ki, aslî rehberinin etrafındaki aksiyoncular halkası, hem bir nevi meşhurlardan (zira bir nevi meşhurlar mutlaka işini bitirmiş ve nefesini tüketmiş olanlardır) hem de bir nevi ihtiyarlardan (bir nevi ihtiyarlar da ruhları buruşmuş olanlar) mürekkep olsun...

Kaldı ki, bu kadronun içinde ve benim rehberliğim altında çalışmayı kabul etmiş ve nâm, nişan göstermemiş öyle bir iki örnek vardır ki, (kendilerine Cehennem azabından acı gelmemesi için adlarını anmıyorum) onların da dahil bulunduğu içtima masasının reislik makamında ben, kendimi vestiyerde bulmaktan daha fazla ezileceğimi ve onların aramızda bulunmasıyla şimdiden bütün mânevî teyitleri bizimle beraber kabul ettiğimi açıkça kaydedebilirim.

Umumî İdare Heyeti âzamızdan 6 ve 7 numarada gösterilenler, sırasıyla Kayseri ve Malatya'da, 9 uncudan başka diğer altısı da İstanbul'dadır. Dışarıda bulunanlardan Malatyalı arkadaşımız, şu anda mümessili bulunduğu yerin şube teşkilâtı kurulunca, namzedi olduğu reislikten uzaklaşacak; kendi rehberliğiyle teşkilâtı reisine kadar meydana getirip, orada, Cemiyetinin vatan çapındaki temsil salâhiyetiyle işleri ve gidişi murakabe edecektir. Umumî İdare Heyeti'nden olup da Anadolu'da bulunan öbür arkadaşımızın, yahut ileride kendilerine benzemek ihtimali olan şahısların vaziyeti, bunun aynıdır.

Böylece, aziz gönüldaşlarım; size, Allah'ın lûtuf ve keremiyle yarının hakiki maruflar kadrosundan bir kısmını takdime vesile olmak ve bu dileğimde (Âlemlerin Fahri yüzü suyu hürmetine) inkisara uğramamak duasıyla, büyük günlerin ve harikalı hamlelerin eşiğinde bulunduğumuz hissini müjdelerim!

Allah'ı seven mutlaka galip ve muzafferdir. Selâm size olsun, gönüldaşlar!

Büyük Doğu, 5 Şubat 1950, Yıl 6, Sayı 17, s. 13.

Birinci Bölüm İçin Dördüncü Ek

ARKADAŞIM NECİP

Fikret Adil

Bir zamanların ünlü gazetecisi Fikret Adil, Asmalımesçit'teki sefih yaşamını, «Asmalımesçit 74» (*) adıyla bir kitapçıkta toplamış; Vaka-i Hayriye'den önce yeniçeri güruhunun yol kesip adam kaldırdıkları Asmalımesçit'te, Fikret Adil, Elif Naci, Razi olarak geçiyor, Peyami Safa, Server Bedi olarak biliniyor, Çallı, Dallı olarak kodlanıyor ve Necip Fazıl ile diğerleri, tiksindirici bir ortak yaşamı gerçekleştiriyorlar.

Necip Fazıl, anılarında ve Babıali'de, «Fikret Adil'in tavanarası» diyerek veya sefih yaşamından söz ederken «Fikret Adil'in bohem karargahında, Peyami Safa'nın evinde, Çallı İbrahim'in Güzel Sanatlar Akademisi'ne bitişik dairesinde» ifadesini kullanarak, kullandığım kaynağın doğrulamasını yapıyor.

Necip Fazıl, Abidin Dino ve çevresinin esrarı seçmelerini «Asmalımesçit kadrosundaki bohemlerin 'Beyza Hanım' tutkunluklarına karşılık, esrar» sözleriyle anlatıyor. «Beyza Hanım», bu ünlü çevrenin, beyazlığından çıkarak, eroine verdikleri addır; Fikret Adil, «Asmalımesçit 74» kitabında, eroin ve lez-

---

(*) *Fikret Adil, Asmalımesçit 74, İstanbul, 1933-1953, Necip Fazıl, Babıali, İstanbul, 1975.*

Her iki kitabı da bulmakta güçlük çektim. Dostum Remzi İnanç ve Mustafa Başarslan sağladılar. Remzi, ayrıca bulamadığım bir çok kitabı inceleyebilmem için özel kitaplığını ve imkanlarını, bilinen güler yüzlülüğüyle, açtı. Teşekkürlerimi yazıyorum.

bienizm sahnelerini büyük bir ustalıkla anlatıyor.
Fikret Adil'in kod-isimlerinin hepsini deşifre edemedim; Necip'i anlatan bir iki sahneyi aktarıyorum.
Aktarmaları, Taksim'de kaldırıma oturmuş esrar içen dört öncü yazarla bitiriyorum. İsimleri yok, yerine Abidin Dino'nun üçünü gösteren deseni var.

«Necip'le tam manası ile bir bohem hayatı geçirdik.

O, hiçbir içtimai kayıt dinlemezdi. Herkesi kendisine borçlu zannederdi. Necip, küçük bir sebepten huysuzlanır, ciddi hadiseler karşısında şahsiyetini unuturdu.

'Kaldırımlar' isimli eseri çıktığı zaman herkes onunla 'kaldırımların şairi' diye eğlenmişti».

***

«Aramızdaki samimiyetin en kuvvetli olduğu bir sırada Asmalımescit 74'e Romanya'lı bir ana-kız geldiler.

Tanıştık. Madam Rosa K. otuz beş yaşlarında, gençliğini bütün hayatiyeti ile muhafaza eden bir kadındı. Kızı Edit K. on altı yaşında, ince, bir İskoçyalı talebeye benziyordu.

İlk günden itibaren Edit ile aramızda bir flört başladı. Güzelliğinden ziyade, yana atılmış bèresi ile giyinişi hoşuma giden Edit, her gittiğimiz yerde dikkati çekiyordu. Yalnız Necip'le aramızda garip ve sessiz bir mücadele başlamıştı. Genç kıza karşı hareketimi görmesine, Madam Rosa'nın da kendisine karşı zaafını hissetmesine rağmen Necip, Edit'le fazla alakadar oluyor, ona kendi şiirlerinden bahsediyordu. Madam Rosa'yı, bir biçimine getirip Necip'e yükleterek Edit'le yanlız gezmeye başladım.

Necip müthiş surette kızıyor, fakat belli etmemeye çalışıyordu. Benim, Edit'e ondan sitayişkar bir lisanla bahsetmeme mukabil o Edit'i yalnız bulduğu zamanlar, tıpkı bir çocuk gibi, kendi bedeni kabiliyetlerinden, bir atlet olduğundan, benden kuvvetli olduğundan dem vuruyordu.

Edit, dinliyor, sonra bana gelip 'ne garip arkadaşın var' diyordu».

***

«Necip bir an düşündü, 'durun' dedi; 'şimdi on lira bulacağım'. Gitti, on dakika sonra geldi. 'İşte' diye on lirayı gösterdi ve ilave etti. 'Hayat Mecmuası'na bir şiir sattım. Server Bedi sordu: 'Hangi şiiri?' Necip Fazıl sustu. Server Bedi ısrar etti. 'Söylesene'. Cevap yok. 'Yoksa Cumhuriyet'in edebiyat sayfası için verdiğin şiir mi?' Filhakika aynı şiirdi.

Fakat biz o akşam için on lira bulduğumuzdan memnunduk. Eve, bize giderek içmeye karar verdik, biraz öteberi alıp tavan arasına kurulduk».

*
**

«'Peki ama kaç paramız kaldı?' Necip saydı: 'Altı lira'. 'Bu para ile Garden'e gitsek ancak birer viski içebiliriz?' 'Yahu kredimiz var'. Bir teklif yaptım: 'Çocuklar, en iyisi mevcut içkileri içip yatmaktır'. Server Bedi, 'yok' dedi, 'bu akşam içmek istiyorum'. Necip, başka bir teklifte bulundu: 'Bırakın bu akşam Rahmi'de bakara var, gidip bir tecrübe edeyim'. Güldük.

Necip'in hayatında bir defa kazandığı vaki değildi. Bütün arkadaşlarına karşı dürüst olmayan muameleler yapan Necip, boğuntu yerlerine giderek, bilerek kaybetmeyi, bir asalet hareketi olarak telakki eder ve mütemadiyen kaybederdi.

Teklifine şiddetle mümanaat ettik. Fakat bizi dinlemedi. 'Ey' dedi, 'nihayet benim param, ne istersem yaparım'. Gitti.

Server Bedi ile başbaşa kaldık. Biraz sonra merdivenlerden ayak sesleri ve kahkahalar duyuldu. Bunlar kim diye kapıya doğru giderken içeri Şeyh Memduh'la Nuşi girdiler».

*
**

«Nuşi, mütemadiyen gülüyor ve kendi kendine söyleniyordu. Şişeyi açtık. Server Bedi, 'vay cici vay' diye Nuşi'nin yanına oturdu ve saçlarını okşamaya başladı».

*
**

«Şeyh Memduh'un yavaş yavaş neşesi yerine gel-

mişti. Nuşi'ye bakarak 'fena kadın değil ama' dedi, 'deli' 'Ne delisi?' 'Mütemadiyen çekiyor'. 'Beyza mı?' 'Öyle ya, daha demin sokağa boş bir şişe attı'. Nuşi'ye döndüm. Buji'yi kucağına almış, pirelerini ayıklamakla meşguldü. 'Bırak şunu. dedim. Birdenbire uyanır gibi silkinerek 'ha, sahi' dedi.

Köpeği bıraktı, ellerini yıkamaya gitti. Server Bedi sedire uzanmıştı. 'Yahu dev gibi kadın, biraz öpeyim dedim, kemiklerimi kıracaktı, dudaklarımın haline bak' dedi».

***

«Ahlak telakkileri, dar burjuva zihniyetinin, taflanlarla örtülü olduğu için görünmeyen harap duvarlarının ilerisini aşamayanlarca Necip Fazıl anlaşılmaz birisi idi.

«Onu tanıdım zannedenler, Necip'i yeryüzünde nesli tükenmiş garip bir cins hayvan telakki ederler, anlayamadıkları ıstıraplarını, hırçınlıklarının duyamadıkları sebepleriyle eğlenirlerdi».

***

«Bir cuma günü, Necip Fazıl ve ben, ikimiz de parasızdık. Öğle yemeği zamanı çoktan geçmiş ve Beyoğlu'nda Petrograt'ta önümüzdeki çayları, çabuk bitmesin diye yudum yudum içiyor, bir taraftan Peyami Safa'nın idare ettiği Cumhuriyet'in edebiyat sayfası için yazılarımızı hazırlıyorduk. Açlık ikimizi de asabileştirmişti.

Necip esasen yazı yazarken hırçınlaşır, yüzündeki rakamlar - bu buluş Peyami Safa'nındır - harekete geçer ve bir kerrat cetvelini andırır, bir mekanizma kuruluğuyla tek heceli küfürler savurur, kılıfını değiştiren bir yılan kadar hassas ve titiz olurdu. Kalktı bir başka masaya gitti, oturdu, hüsnühat müsveddesi yapan bir çocuk gibi abandı. Yazmaya başladı. Yavaşça ensesinden baktım. Serlaevha 'Açlık' idi».

***

«Fakat doymuştu. Hiç konuşmadan çıktık, tekrar pastahaneye gelerek birer kahve ısmarladı; yazılarımıza, yine ayrı ayrı masalarda, devama başladık. Necip düşünü-

yordu. Elindeki kalemi kemiriyor, fakat bir türlü 'açlık' nesrinin sonunu getiremiyordu. Nihayet yerinden fırladı: 'Allah belanı versin' dedi, 'karnım doydu, açlık fikirlerim kayboldu'. Sonra önündeki yazıyı aldı. Yırttı. Başka bir nesre başladı. Bu 'ölüme dair nesirler' idi.

Necip Fazıl, açlığı kaybolunca ölümü düşünür. Bu iki his onda sabittir. Fakat biri ruhuna, öteki uzviyetine hakimdir».

***

«Beyza Hanım'ı tanır mısınız? Tanımazsanız tanıyanlara sorunuz. Pek nefis bir şeydir. Onu tanıyanlara içki, açlık ve uyku tesir etmez. Beyza Hanım'ın avucuna düşenler oradan ayrılamazlar. Aynı zamanda birçok aşığı vardır. Fakat hiçbirisi ötekini kıskanmaz, onu herkes aynı derecede sever. Greta Garbo bile Beyza Hanım'a aşıktır.

Son vapurla Vaniköyü'ne gittik. Deniz kenarında bir bahçe, 'a giorno' tenvir edilmiş ve bir çardağa sofra kurulmuştu. Saat on sıralarında mehtap çıktı. Boğaz'ın bu kuytu, loş, sessiz sahilinde flu bir gece başladı.

Memduh çaldı, dinledik. Necip, Otel Odaları'nı okudu, dinledik. Şeyh Memduh Oscar Wilde'in 'her insanda bir parça kadın ve bir parça erkek kanı vardır' nazariyesini müdafaa etti, dinledik.

Bu esnada Beyza Hanım'ın aramızdan kaybolduğunu farketmiştik. Dallı, 'eğer' dedi, 'biz gençler - Dallı elli sekiz yaşındadır - bu akşam Beyza'yı bulamazsak bu memlekette sanat öldü demektir'».

***

«Peki, sandalı kayıkhaneden çıkardık. Bağaz'ın sularını, ılık bir nur gibi yakamozlar bırakan küreklerle iterek karşı sahile aktık. Bir otomobille Beyoğlu'na geldik. Saat on iki olmuş, herkes sinemalardan çıkıyordu.

Beyza'yı ancak, şu bizim meşhur Salomon vasıtasıyla bulabilecektik.

Onu caddede araya araya indik. Tam Opera'nın biraz ilerisine geçmiştik ki, caddede, kaldırıma bağdaş kurmuş

dört kişi dikkatimizi çekti. Bunlar bir devir masası etrafında oturmuş gibi halka olmuşlar ve sigara içiyorlardı. Üstleri başları temizdi, gelen geçen onlara tuhaf tuhaf bakıyordu.

Biraz yaklaşınca kim olduklarını hayretle tanıdım.

Kaldırımda köşe minderinde oturanların hepsi muharrir arkadaşlardı. Birisi bir sabah gazetesinde....»

İKİNCİ BÖLÜM

HİKMET VE HİKMET

Korku, aklın durmasıdır.

Aklın durduğu yerde bilgisizlik başlıyor; cehalet çıkıyor.

Öyleyse cehalet dönemi için aklın durması zorunludur. Aklın durması için ise korku gerekiyor.

Korkuyu bilimin içine sokmak gerek; çünkü bilimin düşmanıdır (*). Düşmanını çözümleyerek içine almayan bir bilgi kuramını düşünemiyorum.

Korku insana özgüdür; insan korkuyor.

Bilen insanı cahilleştirmek için korkutmak zorunludur.

Hayvanı korkutarak cahilleştirmek mümkün değil; çünkü hayvan hem bilmiyor ve hem de korkuyu bilmiyor. Korku'yu bilen insandır; hem Orta Çağ'da ve hem de tekelsi dönemde insan korkutuluyor.

Tekelsi dönem sürekli cahilleştirme dönemidir; sürekli korkutma dönemi anlamına geliyor. Bireye içerilmiş gelişen bilim anlamında bilimin ve bilmenin düşmanıdır; tekelsi dönemde, bilmek, yalnızca tekellerin aygıtlarına ya-

(*) Bir başka çalışmamda, korku'yu, iktisatın aktivitelerinden birisi haline getirmeyi denedim. Bir ülke içinde, ABD ekonomisinde, korku üretmek, uluslararası piyasada Amerikan mallarının rekabet gücünü artırıyor. McCarthyism, 1950 yıllarında uluslararası rezerv birimi olmasında ve Amerikan ekonomisinin en güçlü dönemini yaşamasında önemli bir role sahip görünüyor.

Y. Küçük, Quo Vadimus, İstanbul, 1985.

pışıp kalıyor. Tekelsi dönemde bilim, tekel örgütlenmelerinde hapistir; dışarı çıkmasına izin verilmiyor.

Tekelsi dönemde bilim tekel zindanlarındadır; dışını karartmayı amaç sayıyor.

Bilim, son çözümlemede, bir dildir; tekelsi dönemde bilim dili ne kadar geliştirilirse geliştirilsin, konuşanları azalıyor.

Cehaletin de bir dili var; fetiş. Cehaletin dilinde sözcükler ve sözcüklerin bir araya gelişiyle kurulan anlatım birimleri son derece azalıyor (*); belki konuşanları çoktur, ancak, dilin kendisi çok daralıyor.

Dilin daralması düşünmenin daralmasıdır. Dil ve düşünme hiç bir zaman birbirinden ayrılmıyor.

Korkutma, dilin daralması ve düşünmenin kısırlaşması içindir; korkan bireyin dilinin tutulması, korkutmanın mantıki sonucu ve ucudur. Her durumda dil tutulmayabilir; bu, dilin daralmasının ve düşünmenin durmasının olmadığı anlamına gelmemelidir.

Dilin daraldığı ve düşünmenin durduğu yerde, bilim, fetişleşiyor; fetiş, ilkelin ideolojisidir. İlkelin dinidir (**); böyle de söylenebilir. İlkel, fetişte veya fetişlerde, Tanrı'sını veya Tanrıları'nı buluyor; fetişizm ilkellerin dini olarak ortaya çıkıyor.

Tanrı, bakış'tır.

Bilim, bakış'tır.

İdeoloji, bakıştır.

Her birisi ayrı ayrı bakış olduğu için Tanrı ile bilim'in

(*) Dil üzerine yapılan araştırmalar, karıncaların da bir dili olduğunu kanıtlıyor. Bir besin bulan karıncanın besini taşırken kurduğu istasyonların mesafesinden arkadaşlarına bir mesaj verdiği ve bu mesajın net olduğu saptanmıştır; ancak hepsi bu kadarla kalıyor.

(**) Portekizce feitico sözcüğünden geliyor; «yapma bir şey» demek oluyor. Fetişizmde, yapma bir şey, Tanrı oluyor.

Seksüalitede fetişist erkekler, sevdikleri kadının saçından bir parçayı, iç çamaşırından birisini veya benzerini, sevdikleri kadının yerine koyabiliyorlar. Bunlarla, sevdikleri kadınla cinsel ilişkide bulunuyorcasına tatmin oluyorlar.

yan yana gelmesi mümkün olamıyor. Bilim, hep, Tanrı'ya karşı geliyor.

Bütün ideolojiler yanlıştır: Bakış'ı çarpıtıyor.

Ancak yalnız ve yalnız bir tek ideoloji doğrudur: Gerçeği bütünselliğinde ve sır'ının içinde gösteriyor. Bilimle çakışıyor. Bilim'in karmaşıklığından uzak, bilim'in bakışının gerektiği yerlerde, kılavuz oluyor.

Bütün ideolojiler şiddetle ilgilidir; şiddet, korkutmak, aklı silmek ve silinmiş akla yeni bir bakış kakmak için uygulanıyor. Bu nedenle ideolojiye bir şiddet deposu, bir tür bekletilmiş şiddet, olarak bakabiliyorum.

İdeolojinin kendisine depolanmış şiddet olarak bakmak, şiddet uygulamasına da bir süreklilik kazandırıyor (*). Önemli bir açıklık sağladığını düşünüyorum; en azından 1950 yıllarının şiddetsiz geçtiği konusundaki illüzyonu ortadan kaldırabiliyor.

Ancak şiddetin aynı zamanda aydınlatıcı olduğunun da kabul edilmesi gerekiyor; büyük bir şiddet, üstelik, ışığının hızıyla uzaydaki mesafeleri de değiştirebiliyor. Zamandaki eski bir noktayı da aydınlatabiliyor.

1980 Eylül'ü, 1950 Mayıs'ını aydınlatabiliyor. 1980 Eylül'ü büyük bir şiddet uyguladı; 1950 Mayıs Ayı'nda yönetim Devlet Başkanı İnönü'den Celal Bayar'a ve Başbakan Şemsettin Günaltay'dan Başbakan Adnan Menderes'e geçti. Görünüşe göre, bu geçişte şiddet uygulanmadı.

Burada, 1980 Eylül Ayı ile 1950 Mayıs Ayı'nı tarih açısından karşılaştırmak istiyorum. Önce 1980 Eylül Darbesi'ne bakılabilir; Başbakan Süleyman Demirel görevinden uzaklaştırıldı. Ancak hiç bir cezai kovuşturma ile karşılaşmadı. Hiç bir bakanı da yargılanmadı (**); bunun yerine, en üst düzeydeki memuru, başbakanlık müsteşarı Tur-

(*) 1960 yıllarının ikinci yarısından itibaren şiddetin daha açık olarak uygulamaya başlaması egemen ideolojinin etkisizleşmesiyle ilgilidir. Akümülatör boşaldığı zaman; görülür şiddetle doldurulması gündeme geliyor.

(**) Yeni rejim üç eski bakanı cezalandırdı. Şerafettin Elçi, Tuncay Mataracı ve Hilmi İşgüzar, muhalefete mensuptular; hükümet partisinden ayrıldılar.

gut Özal, darbeyi başarıyla uygulayan generallerden sonraki en yüksek pozisyona, başbakan yardımcılığına getirildi. Askeri hiyerarşide ve üst düzey güvenlik postlarında, önemli valiliklerde hiçbir değişiklik yapılmadı.

Muhalefete şiddet uygulandı. Yeni yönetimin başına geçen genel kurmay başkanı görevden uzaklaştırılan hükümeti, yeni yöneticiler ölçüsünde, şiddet uygulayamadığı için eleştirdi. Böyle bir eleştirinin cezai yaptırımı olamıyor.

1950 Mayıs Ayı'nda görevden ayrılan devlet başkanı, başbakan, bakanlar ve üst düzey kamu görevlileri ve milletvekilleri için herhangi bir cezai kovuşturma söz konusu olmuyor. Her iki zaman noktasında da yeni görevliler, eski görevlileri, sözle tehdit ediyorlar; ancak yalnızca tehdit var. Burada da benzerlik görülüyor. Daha büyük benzerlik, yönetimden uzaklaşanlara hiç bir şiddet uygulanmamasında ortaya çıkıyor.

Benzerlikler artırılabilir; bunun için politik olguları, zaman-uzay ekseninin bir noktasında değil, bir aralıkta ve dolayısıyla da bir süreç olarak ele almak zorunludur. Böyle düşünüldüğünde, 1950 geçişinin de son derece şiddetli bir biçimde gerçekleştirildiği ortaya çıkıyor; 1945 yılında Tan Gazetesi'ne ve aynı zaman kesitinde sosyalist parti kurucularına uygulanan şiddeti bir kenara bırakıyorum. 1950 Mayıs'ın hemen önce, 1949 Ocak ayında Sabahattin Ali'nin öldürülmesinin, bugün bilinenden çok daha şiddet taşan senaryolarla açıklanması üzerinde durulmalıdır; üzerinde asıl durulması gereken nokta, resmi makamların, öldürülmesinden altı ay kadar sonra, Sabahattin'in ölümünü açıklamak zorunda olmamalarına rağmen açıklamalarıdır (*). Bütün çevresinin Sabahattin'i yurt

(*) Vulgar solun Sabahattin Ali algılaması her türlü tarihsel anlamdan yoksundur ve son çözümlemede, resmi açıklamaların, ayrıntıda bir-iki değişiklikle, tekrarından ibarettir. Çeşitli çalışmalarımda ortaya çıkardığım Sabahattin Ali yazgısı ise tarihsel süreçleri açıklamada çok zengin bir işlev üstleniyor. Çalışmalarımda beliren Sabahattin Ali kurgusu, resmi tarihi, önemli ölçüde, zorluyor.

dışına çıkmayı başardığını düşündükleri bir zamanda ve Sabahattin'in ölümüyle ilgisi olmayan bir insan kaçağını yakalayıp hunhar bir senaryoyu yükleyerek açıklamak, dili peltekleştirmek ve düşünmeyi durdurmak için değilse, ne için yapılıyor? Bu, 1950 Mayıs Ayı'ndan yaklaşık bir buçuk yıl önceye denk geliyor. Bir buçuk yıl kadar sonrasında da, Cumhuriyet Tarihi'nin en geniş solcu tutuklaması, ünlü TKP Tevkifatı gerçekleştiriliyor. Komünist Partisi üyelerinin, iki yüz kişiye yakın, yargılandıkları bir sırada köylü ve esnaf tutuculuğuna dayanmak isteyen ve islamik eğiiimlerle flört etmeyi ön plana çıkaran Millet Partisi'nin kapatılma davası da başlatılıyor. Bu arada, kişiliği ile Sabahattin Ali'nin simetriği sayılabilecek ve islamcı akımının lideriiğine heves eden Necip Fazıl da, güvenlik kuvvetlerinin tedbirleri ile çeşitli skandallara konu edildikten sonra, burjuva özentileri en çok temsil eden Vatan Gazetesi'nin sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman'a suikast gerekçesiyle hapse konuyor.

Zaman-uzay ekseninde bir nokta değil de bir küme olarak ele alındığında Mayıs 1950 tarihli geçiş de çok büyük şiddetle gerçekleştiriliyor. Kemalizmin her iki kanatı, sol ve islamik kanatları, şiddetten paylarını alıyoriar. Tarihi akış içinde ve sınıf çelişkilerinin yoğunluğu da hesaba katıldığında, 1950 geçişinin şiddetinin görece dozajının, 1980 şiddetinden az olmadığı sonucuna varabiliyorum.

1950 yıllarının ilk yarısını ve hatta ilk yarıyı da aşarak 1960 yıllarından bir kaç yıl öncesine kadar uzanan döneminin belli başlı çizgilerini yazmak istiyorum. Birincisi, Türkiye, Soğuk Savaş'ı bütün derinliğiyle ve iliklerine kadar duyuyor. Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlılık ve Sovyetler Birliği ile Bulgaristan ve diğer sosyalist ülkelere düşmanlık resmi organların olduğu kadar basının ve üniversitelerin de temel eğilimidir. İkincisi, grev hakkı yok ve ayrıca «sosyalizm» sözcüğünün kendisi bile suç yapı-

---

Bu bölüme birinci ekte, Sabahattin Ali bulgularımın rekapitülasyonunu yapmayı denedim'.

labiliyor. Bütün muhalefet edebiyat alanındadır ve Sartre'dan gelen, ancak yozlaşmış bir eksistansiyalizm ile entellektüalizmi toplumsal sorumsuzlukla özdeşleştiren «ikinci yeni» estetiğe damgasını vuruyor. Bütün muhalefetin edebiyata sıkıştırıldığı bir zamanda toplumsal muhalefeti reddeden edebiyat (*) ile pornografide ilk yoklamalar ön plana çıkartılıyor; burjuva basınından destek görüyor. Buna karşı kör ve kısır bir popülizm, kemalizmin has estetiği olarak ve komünizan bir cila ile, estetik alternatifi oluşturuyor (**). Profesör Turhan Feyzioğlu ile Doçent Aydın Yalçın'ın başında bulunduğu Forum Dergisi, «Türk Aydınlanmasını» ve İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in haftalık Akis Dergisi de muhalif siyasal bilgilendirmeyi üstlenmiş görünüyor.

Artık bir sonucu yazabiliyorum: Mayıs 1950 ve Eylül 1980, hem şiddeti uygulamadıkları zaman ve hem de uyguladıkları hedefler açısından, hem uluslararası siyasal akımlara bağlılık ve hem de işçi hareketine yaklaşım planlarında, hem Celal Bayar'ın İsmet İnönü'nün iktisat müşaviri ve hem de Turgut Özal'ın Süleyman Demirel'in iktisat müsteşarı olmalarıyla, birbirine çok benziyor. Yüzde yüz aynı olduğunu ileri sürmüyorum; önemli ayrılıklar da var. Ancak benzerliklerin «demokrasi» sözü kullanıldığı zaman ikisi arasında önemli bir ayrılığın olmadığını gösterecek ölçüde yeterli olduğunu düşünüyorum.

Yeterli olup olmaması ayrıdır; bu, bir tezin zenginleş-

(*) Eylülist rejimde filme alınan «Anayurt Oteli» romanı ile adını yeniden duyuran Yusuf Atılgan, komünizan harekete bulaşıklığı var, «sanatçı» adını asıl, 1950 yıllarında, çok basit bir Camus-Sartre kopyesi olan «Aylak Adam» ile duyurdu. Burjuva basını, Atılgan'ın Aylak Adamı'nı bir sansasyonel «olay» haline getirmeye çalıştı. «Aylak Adam» da, Latife Tekin'in Gece Dersleri veya Ahmet Altan'ın Sudaki İz'i örneği, politik mücadeleden uzaklaşmayı, otuz yıl öncesinden, propaganda ediyordu.

(**) «Almanya'da herhangi bir *gerçek*, hırslı, pratik parti çatışmasının olmaması, toplumsal hareketin de, önceleri, *salt* edebi hareket olması sonucunu doğurdu».

K. Marx-F. Engels, German Ideology, s. 515.

tirilmesi ve dayanaklarıyla ilgilidir. Ancak 1950 Mayıs Ayı'nda gerçekleştirilen geçişin, tıpkı 1980 Eylül Ayı'ndaki devir teslimde olduğu türden, demokratik olmadığını söyleyebilmenin bir ayrı bakış olduğunun ve düşünce sisteminde bir kopuşu temsil ettiğinin kabul edileceğini umuyorum. Açılması gerekebilir; Eylül 1980 Darbesi ile Mayıs 1950 Seçimi arasında, demokratizm açısından önemli bir fark görülmüyor. Politik ve sınıfsal çözümlemesiyle darbe ve seçim özdeşleşiyor.

Bir tezi yazıyorum: Mayıs 1950 Seçimi ve sonuçlarını abartan bütün görüşler kemalizmin içindedir.

İçinden bakış, çok zaman, abartmacıdır. Dışından bakış, her zaman olmasa bile çoklukla, düzelticidir.

Dışından bakış, Türkiye somutunda, kemalizmin dışından bakmayı gerektiriyor.

Burjuvaziden bağımsız bakış, Türkiye'de ve hâlâ, kemalizm'den ayrı bakışı zorunlu ve kaçınılmaz yapıyor.

Liberal burjuva yazıcılar, üniversite öğretim üyelerinin bir bölümü, dışından temsili olarak İsmail Cem ve TKP-TİP, bu çalışma şimdiye kadar benim yazdıklarım da dahil yazılmış olanlardan farklı olarak, TİP-TKP ayrılığını, Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşundan başlamak üzere ortadan kaldırmayı deniyor, Mayıs 1950 Seçimi'ni bir demokratik devrim düzeyine çıkarttılar ve abarttılar; kemalizmin içinden baktılar ve bakıyorlar. YÖN Dergisi, Milli Demokratik Devrim Çevresi ile ideolojik açıdan ve ilk planda, buradan etkilenen THKP/C ile THKO, Mayıs 1950 Seçimi'nde bir karşı devrim gördüler ve kemalist devrimi abartmaktan kurtulamadılar.

Burada tezin uzantılarını da dillendirmem gerekiyor. Bir uzantısı şöyle oluyor: 1950 yıllarındaki gelişmeleri bir karşı devrim olarak görmek kemalizmin burjuva niteliğini görmemektir. Marx, çok doğru olarak altını çizdi; karşı devrim temeli de devrimcidir (*). Mayıs 1950 Seçimi ile bir

(*) «I has placed itself on the revolutionary foundation, for the counter-revolutionary foundation is also revolutionary», *K. Marx, The Revolutions of 1848, D. Fernbach, ed., Penguin Books, 1973, s. 186.*

karşı devrim sürecinden ya da karşı devrimden söz etmek, iktidarın sınıfsal niteliğinin değiştiğinden söz etmekle özdeş oluyor.

İkinci uzantısını yazıyorum: 1960 yılında, kemalizmin eksik bıraktıklarını tamamlamaya çalışmak, burjuva iktidarını süslemektir. Eksik tamamlama, ileri veya geri hareketleri önlemeyi de amaçlıyor.

Şunlar söylenebilir; 1950 yılına kadar, kemalist bakışın militanları, öğretmenler ve genç subaylar oluyorlar. 1950 yılının sonları ve 1960 yıllarında ticaret ve sanayi burjuvazisi, kemalist militanlar arasına katılıyor.

1950 yıllarını, kemalist bakış açısının sınamadan geçirilerek kütleselleşmesi olgusu, kemalizmin reddedildiği yanılsamasının ortaya çıkmasına yol açıyor. Halbuki, pratik olarak sınamadan hiç bir ciddi kabul gerçekleşmiyor; tarih açısından, Kemal Paşa'nın heykellerine yöneltilen bir kaç saldırı, hem bir iç boşaltma ayinini sergiliyor ve hem de bir büyük sınamalı kabulü doğuruyor.

Tersi de var; 1950 yıllarının başlangıcının, Mustafa Kemal Paşa'nın bir kaç heykelini kırma pahasına, kemalizmin yerleşmesine tanıklık etmesine karşılık, 1960 yılları başları, kemalizmin ve Mustafa Kemal Paşa'nın bir rönesansının denendiği yıllar oluyor. Gençlik, aydınlar, genç subaylar, sol siyasal örgütlenmeler bir kemalist coşkuyu ve bir tür orgy'yi yaşıyorlar; tam bir paradoksal durum ortaya çıkıyor. Kemalizmin ileriye götürücü bir bakış olarak en çok ileri sürüldüğü bir zamanda, ileriye taşıyıcı hiç bir tılsımının kalmadığı, yavaş yavaş ve arka fonda kendisini duyurmaya başlıyor. Süleyman Demirel'in 1965 sonunda başlayan yönetimi, Türkiye solu için gizlediği paradokslarının birisini de, burada ortaya çıkarıyor.

Bu dönemde Türkiye ilericilerinin büyük bir yanılsaması, büyük bir bulanıklık içinde, ancak kendisini zorlayan ışınlarla, aydınlanmaya başlıyor; düzeni değiştirmek isteyenler kemalist hayal kırıklığını yaşamaya başlıyorlar. Demirel'in yönetiminde, solda ve İslamik platformda, düzeni değiştirme programları kemalizmden kopuşu da zorlarken, iktidar giderek daha açık kemalist bayrağa bürünüyor.

Töb-Der ve Kemalizm (*)

ÖĞRETMENLER: İMTİYAZSIZ VE SINIFSIZ UYGARLIK

4 ve 5 Temmuz günlerinde öğretmen şerefli bir imtihandan geçmiştir. O günlerde ilk olağan kongremiz vardı. Bizleri şaşırtan yepyeni bir kuşakla karşılaştık. Genç, yürekli, yurtseverliğin bilincine sahip, ne yapılacağını bilen, sabırlı ve güven verici bir kuşak!.

Sorunlarımızı açık-seçik koyduk ortaya. Tartışma ve çözüm yolları üzerinde önerilerde bulunarak ümitle ayrıldık birbirimizden.

Sayın başkanımız, önce TÖB-DER'in doğuş koşullarını dergiledi. Bu koşullar içinde öğretmenin toplumsal yapısıyla birlikte tarihsel görevi üzerinde durdu. Çağdaş bilimin temsilcisi, gücünü kendi toplumunun dinamizminden alan, karanlık kuvvetlerle savaşmayı meslek edinen bir görevlinin adıydı «Öğretme» sözcüğü. Başımıza gelenleri yadırgamamamız bundan dolayı idi. Başarımız, gerek özlük sorunlarımızda, gerek ulusal ve eğitsel sorunlarımızda özgür düşünce platformunda başta sendikal ve diğer demokratik haklarımızın sağlanmasiyle mümkün olabilecekti.

Demek ki, başta görevimizi belirlemek ve bu

(*) Türkiye Öğretmenler Sendikası, TÖS, Martçı Baskı döneminde kapatıldı. Yerine Türkiye Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği, Töb-Der, kuruldu. İlk genel kurulu, yine Martçı günlerde yapıldı ve 4-5 Temmuz 1972 tarihinde ilk yöneticileri seçildi. Töb-Der yayın organı «Kongremiz» başlığıyla bir değerlendirme yazısı yayınladı. Adını daha uygun bir hale getirerek, buraya, alıyorum.
Töb-Der, Yıl 1, Sayı 30, 15 Temmuz 1972, s. 2.

görevin icrasında gerekli birliğin, beraberliğin sağlayacağı dayanışmayı gerçekleştirmemiz gerek. Sözün burasında Atatürk'ün şu sözlerini tekrarlamak ve bunun bilincine varmak hareketimize öncülük edecektir. Şöyle der Atatürk: «Ulusları kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenden, terbiyeciden yoksun bir ulus, henüz ulus adını alma kabiliyetini kazanmamıştır!.»

Her insan kendi kafa yapısının gelişim sınırı oranında düşünebilir. Bunu biz ayıplamayız. Ama, Atatürk'ü dillerinden düşürmedikleri halde, öğretmenlere yapmadıklarını bırakmayanlar, onları kendi öz yurtlarından kaçırmak için her çareye başvuranlar bu büyük insanı yağma ve talanlarına maske yapmamalıdırlar. İşte biz bunu ayıplarız. Ve buna benzer genel yargılarda herkesin haddini bilmesini isteriz.

Öğretmen, kendi yurdunu ve kendi içinden çıktığı toplumunun oluşturduğu insandır. Kendini toplumunun mutluluğuna adaması buradan gelir. Atatürk de bu düşüncededir. Kendi ulusu için «İmtiyazsız, sınıfsız çağdaş uygarlık» düzeyini hedef göstermiş ve «Mazlum uluslarda» öncülüğü de kendisine en büyük şeref saymıştır oysa, ulusal yoksulluğu milli bir kader haline getirenler başkalarına Atatürkçülük dersi vermeye ve milliyetçiliği de kendi tekellerinde bir imtiyaz madalyasıymış gibi taşıma hevesine kapılarak öğretmene saldırmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Ve üstelik bize Atatürkçülük ve milliyetçilik dersleri vermeye de yelteniyorlar. Pekalâ bilinmesi gerekir ki, biz ne Atatürkçülük dersi alırız ve ne de yurtseverlik... Tam tersine biz bunların dersini veririz. Hem de canımız ve her şeyimiz pahasına...

Kongremize hâkim olan hava bu anlayıştaydı. Genç, yiğit, bilinçli ve sonuna kadar yurtsever ye-

ni kuşağımız sorunlarımızı bu havanın heyecanı içinde çözüme bağladı, ümit ve güven içinde görevlerinin başına döndü.

Birlik ve beraberlik uğruna mutluluklar dileriz.

Kemalizmden kopmaya başlayan bir muhalefetin oluşmaya başlaması (*), Türkiye politikasının gündemine ve araçları arasına şiddet uygulamasını yeniden sokuyor.

Eylül 1980, ideolojik planda, sol muhalefetin pratik olarak, kemalizmden tam kopuşuna tanıklık ediyor ve denk düşüyor. Bir dönüşü gösteriyor; Eylül 1980 ile birlikte kemalizmin en inançlı militanlarının tekelcilerden çıktığı bir dönem açılıyor. Bu dönemde şiddet ile ideoloji arasına zaman zaman girebilen fasıla ortadan kalkıyor ve şiddet,

(*) Bir kütle ve örgüt olarak, öğretmenler, toplumsal muhalefete en son katılan katmanlar arasındadırlar; çok yazmasalar bile çok konuşmayı başardıkları için bunun tersine bir izlenimin çıkmasını sağlayabiliyorlar. Toplumsal muhalefete 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra katılıyorlar ve 12 Mart 1971 tarihinden sonra da, örgütsel ve kütlesel planda, kemalizme bağlılıklarını sürdürüyorlar. Töb-Der'in birinci genel kurulunu haber veren «Töb-Der» Dergisi'nde «İlginç Bir Çağrı» başlığıyla şu haber de yer alıyor.

«Millî Eğitim Bakanı Özbek'in bundan bir süre önce 'öğretmenler Atatürk'ü bilmiyorlar' demesi özellikle öğretmenler arasında derin üzüntülere ve tepkilere yol açmıştır. Geçenlerde evlenen bir öğretmen nikah çağrısının arkasına M. Kemal Atatürk'ün şu sözlerini yazarak Özbek'e karşı tepkisini dile getirmiştir: 'Yeni kuşak en büyük cumhuriyet dersini bugünkü öğretmenler topluluğundan ve onların yetiştirecekleri öğretmenlerden alacaktır'»»

Töb-Der, Yıl 1, Sayı 30, 15 Temmuz 1972, s. 19.

Aynı sayıda yer alan, 4-5 Temmuz 1972 tarihinde yapılan A. Bozkurt'un başkan ve N. Güran, A. Aytan, A. Uluğer'in yönetici seçildikleri ilk genel kurul değerlendirme yazısını da aktarıyorum. Öğretmen sorunları yerine, 12 Mart Hükümeti'ne Atatürkçülük dersi vermeyi ve Martçılarla Atatürkçülük yarışı yapmayı tercih ediyorlar.

çok açık bir biçimde ideoloji ekmenin tek aracı haline getiriliyor. Bu dönemde hapishanelere alınan muhalefete, coplarla kemalizm kakılıyor ve basın ile radyo ve televizyon, açık hapishanelerdekilerin beyinlerini, kemalizmle yıkamayı, en büyük yayın programı sayıyor.

Mayıs 1950 ile bir kaç Mustafa Kemal heykeli kırılarak kemalizmin tahkim edilmesi deneniyor. Heykelleri kırmayı ve Atatürk'ü eleştirmeyi suç sayan yasa bu dönemde çıkıyor.

Eylül 1980 ile kemalizmi reddedenlerin, en vahşi dersanelere toplanarak, en gaddar hocaların rahlesinden, copların ve benzeri eğitim araçlarının yardımıyla, kemalizmi öğrenmeleri dönemi başlatılıyor.

Şimdi bir sorunun sorulması gerekiyor; peki, neden abartılıyor? Bu soruyu önemli sayıyorum; bağımsız bir bakış açısının bulunması için zorunludur. İslamik akımın abartması anlaşılabilir; feşitik bir ödünle, duaya çağrının, ezan da deniliyor, 1950 Haziran ayında Türkçe olması zorunluluğunun kaldırılmasıyla, islamizme bir ödün verilmiş olunuyor. İslamizmin, Mayıs 1950 geçişini abartması doğal görülebiliyor.

Ancak yine de böyle bir rahatlık yalnızca kemalist islamcılar içindir.

Kemalist sol ile kemalist islamcılar arasında bir ortaklık var; sığlıkta birbirini buluyorlar. Sabahattin Ali ile Necip Fazıl, yalnız kolaycı ve oportünist kişilikleriyle değil, solda ve sağda haklarında uydurulan imajlara göre büyük bir sığlığı temsil etmeleriyle de birbirine yaklaşıyorlar. 1940 yıllarının solu ile 1940 yıllarının islamcılığı aynı ölçüde sığdır; ilki sınıf körüdür ve ikincisi, bilinemezliği ve mistisizmi savunmayı, islam radikalizminin yerine sunmaya çabalıyor.

Sığlıkta suların küçük bir hareketi, okyanus dalgaları illüzyonuna eşittir. Başka ve çok bilinen bir yolla da anlatılması denenebilir; hem kemalist sol ve hem de islamcı muhalefet ağaçlara bakmaktan ormanı göremiyor. Ağaçlardaki bir ya da iki dalın oynayışını ormanı sarsan fırtına sanıyor.

Sola ve solculuğa geliyorum. 1945 yılı Dört Aralık tarihi tam bir dönüş noktası sayılabilir; 1945 yılı 4 Aralık tarihine kadar sol, bütünüyle ve hapiste olanlarının en az bir bölümünü sürükleyen bir tutkuyla hükümet partisi CHP içinde erime sevda ve telaşı içinde görünüyor. 4 Aralık 1945 tarihiyle birlikte kemalist muhalefet partisine, Demokrat Parti'ye, yönelme başlıyor (*). Bundan sonra Türkiye solu, kemalist muhalefet partisinde erimeyi bir kutsal görev sayıyor.

(*) Bu çalışmam, aydın üzerine daha önceki çalışmalarıma dayanıyor; bir anlamda, daha önceki tezlerimi geliştiriyor ve düzeltiyor. Görebildiğim kadarıyla yeni ve çok daha net tezlerle ortaya çıkıyor. Bu çalışmamın Türkiye solunun Türkiye ve kendisiyle ilgili düşünce ve bakışında tam bir kopuşu temsil ettiğini düşünüyorum.

Türkiye solunun önce CHP ve daha sonra DP içinde erimek istemesi, çalışmalarım içinde yeni değil; ancak yeni kanıtlar çıkıyor. Ya eski belgeleri ben yeni buluyorum, ya yeni bir çalışma veya anı ortaya çıkıyor; tezlerimin bir bölümü zenginleşiyor.

1951 TKP Tevkifatı'nda tutuklu ve daha sonra hüküm alan Erdoğan Berktay, 1960 sonlarında MDD görüşünün savunulmasında önemli bir rol oynuyor, tutuklandığı sırada DP ilçe başkanlığını yapıyor ve 1950 seçimlerinde DP listesinden aday veya en azından aday adayı olduğu anlaşılıyor.

Başka kanıtlar da su yüzüne çıkıyor.

«İşte bu aralarda Celal Bayar'ı ilk kez Sertel'lerin evinde gördüm. Savaş sonrası ülkemizde de kaynaşmalar başlamıştı».

«Bir akşam Moda'ya davet edildiğimizde, kalabalık bir sofra başında tam Celal Bayar'ın karşısına düştüm. Neler dinledim hiç aklımda kalmadı. Yalnız o gecenin çok garipsediğim bir gece olduğunu unutamadım: Halk Partisi'nin gövdesinden ayrılmış bu demokrat kolun, sol cepheye nasıl uyum sağlayabileceğini, bizde demokrasinin nemene bir rejim olacağını bir türlü kavrayamıyordum. Bence aşı tutmayacak kadar kartlaşmış bir koldu o! Bu nedenle Sabiha Sertel, bir teras safamızda, bana, olacakları uzun uzadıya anlatmak külfetini yüklendi».

«Bana öyle geliyordu ki, bu olacaklara Vala'nın da aklı pek yatmamıştı. İtiraf etmiyordu ama, 'Demokratik Cephe' düşüncesi onu da düşüncelere daldırıyordu».

«Bir akşam Zekeriya Sertel'lere gittiğimizde Celal Bayar'ı Sabiha Sertel'in koltuğuna otururken bulduk. Bu kez Özdemir

Sınıfsal bakabilmek soyut bakabilmektir.

Türkiye aydını henüz soyut bakamıyor.

Korkudandır; korkan insanın soyutlamasından dinler doğuyor. Tanrı ve Şeytan, her dinde var, insanoğlunun ilk büyük soyutlamalarından çıkıyor. Tanrı, en soyuttur; resminin yapılamaması, soyut olmasından kaynaklanıyor. Şeytan, korkunun kaynağını ve Tanrı da korkudan kurtuluşu anlatıyor. İlkel insan, bu kadar bir soyutlamaya dayanamadığı için, Tanrı'yı ya da Şeytan'ı ve genellikle her ikisini fetiş'e indiriyor.

Türkiye aydınının ilkelliğinde korkudan kurtulma çabası var; Şeytan da az soyut olduğu için Türkiye aydını en çok Tanrı'nın çarpmasından korkuyor. Şeytan'ın resmi yapılabiliyor; Tanrı ise sisteme benziyor. Sistemin de resmi yapılamıyor; sistem çarpması, ilkel Türkiye aydını için Tanrı çarpmasına yaklaşıyor.

Korkusunu yenebilmek için soyutlayamıyor ve hep kişisel bakıyor. Mustafa Suphi ve arkadaşlarını, kemalsit bütünlük değil Kazım Karabekir Paşa boğduruyor. Nazım'ı, restorasyon cumhuriyeti değil, Fevzi Paşa hapsettiriyor. Barış Komitesi yöneticilerini Eylülist Darbe değil, paşalarından birisi, örnek olsun Nurettin Paşa tutuklattırıyor.

Ne büyük korkudur; bu korku ile rejim son derece sevimli bir hale getiriliyor.

---

oğlumuz da meclisi şenlendirmiştl. Bayar'la birlikte gelmişti. Elinde kadeh, iri gövdesiyle...»

«Gelecek yıl bu kadehleri işte böyle Çankaya'da tokuşturacağız» diyordu.

Müzehher Va-Nu, Bir Dönemin Tanıklığı, İstanbul, tarihsiz, 1987 veya 1988 olabilir, s. 68-69.

Anıda adı geçen Özdemir «Oğlumuz», Menderes'in yakın akrabası olarak biliniyordu. Daha sonra Milli Emniyet ajanı olduğu resmen ortaya çıktı. Öyle anlaşılıyor: Sabiha Sertel, Behice Boran ve arkadaşları bir tarafta, Bayar ve Menderes ile arkadaşları, çıkış hazırlıkları yapılan «Görüşler» Dergisi ile başlayarak bir «demokratik cephe» kurarken, Milli Emniyet ajanı Özdemir «Oğlumuz» da hep hazır bulunuyor.

GİRİŞİMCİ VE ANAMAL

Kemalist entelijansiyanın sermaye ve sermayedara hiç bir husumeti görünmüyor; bu, uydurdukları dilden belli oluyor. Hiç bir dilde müteşebbis ve kapital, kemalist ve sözde ilerici Türk Dil Kurumu'nun uydurduğu ölçüde sevimli bir göstergeye sahip değil; kısaca bunu göstermek istiyorum.

Müteşebbis, İngilizce ve Fransızca «entrepreneur», Fransızca «entreprendre» fiilinden geliyor; tam karşılığı «üzerine almak» oluyor. Bu fiil İngilizce'de yok; participle var ve «enterprise» olarak gösteriliyor. «İşletme» anlamına geliyor; fiil ise «to undertake» oluyor ve yine «üzerine almak» anlamına geliyor.

Türkçe karşılığı, ya «yüklenici» ya da «üstlenici» alabiliyor; «müteahhit» çok daha uygundur. Yüklenici veya üstlenici, entrepreneur'ün yaptığı işi çok daha iyi anlatıyor.

Kemalist dilciler, bir müstakbel kapitaliste büyük özlem duydukları ve en küçük bir husumet beslemedikleri için entrepreneur ya da yükleniciyi «girişimci» sözcüğü ile süslemeyi tercih ediyorlar. Başında olumlu ve yüksek bir değer yüklüyorlar; girişimci olmak iyi ve güzeldir. Kemalistler uydurdukları dille, sermaye sınıfına yaranıyorlar.

«Kapital» söz konusu olunca bu yaranma çok daha açık olarak görülüyor. Kapital, Latince «caput» ve çoğulu «capita» sözcüğünden geliyor; tam anlamı baş demek oluyor. İngilizce «capital city» herkesin bildiği üzere «başkent» demektir; «per caput» veya «per capita» bütün dillerde ortak ola-

rak «adam başına» veya tam karşılığı «baş başına» anlamına geliyor.

«Kapital» Türkçeye, daha önce, «sermaye» olarak aktarılıyor; aslına daha uygun düşüyor. «Ser» baş anlamına geliyor, «maye», maya sözcüğünden kaynaklanıyor. «Kapital» ile başlatılan sürece uygun bir düzenleme ortaya çıkıyor.

Randevu evlerinde veya genelevlerde patronlar çalıştırdıkları kadınlara «sermaye» diyorlar; hiç birisi, çalıştırdıklarının kadın olmasına bakarak ve kemalist zorlamaya uyarak «anamal» demeyi düşünmüyor. Türkiye'de vücudunu bir ticarethanede, İran'da ticarethaneye karhane (*) deniyor ve iş yapılan yer anlamına geliyor, satarak yaşayan kadınlara sermaye denmesi, yapılan işin niteliğine uyuyor.

Kapital'e, Türkiye köylerinden bir karşılık aranacak olursa, en uygunu «başlık» sözcüğüdür. Babalar, kızlarını evlendirirken bir «başlık» almayı şart koşuyorlar; hem bir «baş» bir aile işletmesinden diğerine aktarılıyor ve hem de bu transferin ilkel fiyatı söz konusu oluyor. Latince kaynaklı «kapital» sözcüğüne son derece uygun düşüyor. Kemalistlerin kapital'i yüceltmelerine de son verilmiş oluyor.

Kapital, iktisatta hiç bir zaman bir mal değildir; bu sözcüğü Türkçe'ye aktarırken kemalistlerin «mal» ile ifade etmeleri bir yandan köycülüklerini ve diğer yandan da cehaletlerini ortaya koyuyor. «Mal», köy kesiminde, «davar» sözcüğüyle eş anlamlıdır; birbirinin yerine kullanılabiliyor. Köyde «malı olmak», davarı olmayı anlatıyor.

Kapital'e anamal diyebilmek, sermaye düze-

(*) Farsçadan «kâr» sözcüğü ek olarak Türkçe'ye geçmiştir; bir işi yapan veya eden anlamına geliyor. «Tövbekar», tövbe eden ve kanaatkar da, kanaat yapan veya kanaat sahibi anlamını veriyor.

nini ebedileştirmek niyetini de içeriyor; «anamal düzeni», olumlu değer yansıtıyor. «Anamal düzenini» kaldırmayı istemek, en azından, dil planında bir başlangıç dezavantajını da taşıyor.

Girişimcilere her zaman ihtiyaç var. Fakat yüklenici veya üstlenici olmayan bir ekonomi ya da düzeni düşünmek hem mümkündür ve hem de akla uygun düşebiliyor. «Başlık Düzenini» ortadan kaldırmaya çalışmak da, «anamal düzenine» karşı mücadele etmek kadar sevimsiz gelmiyor. Kemalizmin dil seçimi, sermaye yönüne meylediyor.

Bunların kapitalizm önünde hiç bir tiksintileri ve sermayedar sınıflara karşı hiç bir nefretleri yok. Dillerinde bile sermayeye karşı bir sevgisizlik ve kapitaliste karşı bir nefret görünmüyor.

4 Aralık 1945 tarihinde Tan Gazetesi ile başlayan sağ terörü yalnızca Devlet Başkanı İsmet Paşa'nın marifeti sayıyorlar; 4 Aralık 1945 günü, Devlet Başkanı İsmet İnönü ile muhalefet başkanı eski ticaret müşaviri Celal Bayar'ın Çankaya'da Devlet Başkanlığı Dairesi'nde birlikte yemek yemek bahanesiyle, birlikte yıkımın değerlendirmesini yaptıklarını görmüyorlar. Güncelinde görmüyorlar; daha sonra yazıldığında ise görmek ve kabul etmek istemiyorlar. 4 Aralık 1945 tarihinde Tanin Gazetesi'nde Hüseyin Cahit Yalçın'ın kışkırtıcı ve açıkça «Görüşler» Dergisi ile Sabiha Sertel'i hedef alan yazısını görüyorlar; ancak aynı günkü Cumhuriyet'in yine birinci sayfasında ve «Görüşler» Dergisi'nin başlığının orak-çekice benzediğini haber veren büyük keşfini görmek istemiyorlar. Gözlerinin önüne konduğunda, gözlerini kapatıyorlar. Çünkü sağ terörün bir sistemin hareketlenmesi olduğunu kabul etmek istemiyorlar.

Çünkü hem Tanrı'dan ve sistem'den korkuyorlar ve hem de Tanrı'larını ve sistem'lerini seviyorlar. Tanrı'larından ve sistem'lerinden ayrılmayı kabul edemiyorlar. Tan-

rı'larına ve sistem'lerine isyan gücünü, kendilerinde, bulamıyorlar.

Sınıfsal bakışın maddi temellerinin olmadığı söylenemez; söylemek, kendi kendisini aldatmak oluyor. Türkiye'de sınıfsal bakışın bir başlangıcı oldu; Takrir-i Sükun biraz da bu bakışı durdurmak için sahneye kondu. Unutulmaması gerekiyor; kemalizmin, 1930 yıllarında formülasyonunda sınıfsızlığı bir bakış olarak yerleştirmek son derece önemli ve önde bir yer kazanıyor. Hangi resmiyette «sınıfsızlık» bir şarkı haline getirilebiliyor; sınıfların varlığı ve kavgasının türkü yapılmasını düşünmek mümkün. Ancak sınıfsızlığın bir ezgi olması son derece à la Turca bir gelişme olarak ortaya çıkıyor.

Kadro Dergisi, sınıfsızlığı entelijansiyaya kakmak içindir. İzleyen Ağaç Dergisi, bir adım daha atarak, bilinemezliği ve mistisizmi ön plana çıkarmak için çıkıyor. Ülkü Dergisi ile köycülüğü hedef olarak gösterebilmek ve kabul ettirmek için çıkarılıyor. Rejim, sınıfsal, bilimsel ve proleter bir bakışın köklerini kazıyabilmek için, seferber olmuşa benziyor.

İşte burada biri içsel, diğeri dışsal iki şanssızlık var; zamanın tek muhalefet hareketi olan Türkiye Komünist Partisi kendisini tasfiye ediyor ve kemalist iktidar partisi içinde erimeyi kabul ediyor. Dünyada ise popular front politikaları ön plana çıkarılıyor; popular front politikaları cross-class, sınıf-çaprazlaması, birliktelikleri amaçladığı için, son çözümlemede, sınıfsal bakış açısını köreltme demek oluyor. Popular front, halk cephesi, programları, işçi sınıfı dışında ve çok zaman «ulusal» burjuvaziye kadar uzanan bir «iyilik» kaynağı arayışıdır; sınıfsal bakıştan kaçışı gösteriyor.

Popular frant edebiyatı, zaman zaman işçi sınıfına gönderilen lafola övgülerden ayıklandığında tümüyle popülizme dayanıyor. 1930 yıllarının ortasında çıkan popular front edebiyatını, 1940 yıllarında anti-faşist platformlar ve parlamenter rejimlerle ittifak içinde faşizmin silahlı saldırısına karşı mücadele izliyor. Anti-faşist platform ve mü-

cadelelerin edebiyatı, yine işçi sınıfı politikalarına lafola referanslarla süslü, yüklü bir demokratizm oluyor.

Burada hem popular front politikalarının ve hem de anti-faşist mücadelenin tarihsel gerekliliğini tartışmıyorum; tek ülkede sosyalizmin ve bu sosyalizmin yaşatılmasının ortaya çıkardığı zorunluluklardır. Dünya ölçüsünde ve sosyalist topraklarda bir savunmadır; her savunmanın bir veya daha çok fiyatı oluyor. Savunmanın başarıyla sonuçlanması kadar bu fiyatların açıklıkla saptanması da önemlidir; burada ve aydın planında bu fiyatları çıkarmaya çalışıyorum.

Her kazanılan zaferin, kazanımları yanında, muzaffer vücuda ektiği hastalıkları var. İş, önce bunları tanıyabilmekte yatıyor. İş, Hitler'in yükselişini soyutlayabilmekte yatıyor; eğer Hitler'in yükselişinin vücuda ektiği hastalıklar temizlenmezse, Hitler'i yenerek kazanılan zafer yalnızca somut'ta kalıyor. Soyut olamıyor; hem zafer denilmemesi gerekiyor ve hem de kalıcı olması mümkün görünmüyor.

Eğer Hitler yenilmiş ve milyonlarca insan ölmüşse, bununla birlikte ileri düşünce ve eylemin ileri yürüyüşü durdurulmuşsa, kazançlı olan ve zaferi kazanan, önemli ölçüde, Hitler'i öne süren sınıflardır; sınıfsal olarak bakabilmenin aynı zamanda soyut olarak bakabilmek demek olması buradan kaynaklanıyor. Bu kaynak üzerinde durmayı sürdürmek istiyorum.

1943 Stalingrat Savunması, Türkiye'de yönetici kadrolar arasında büyük bir dönüş değerlendirmesini başlatıyor; bunu seziyorum. Ancak nedenini, açıklıkla, çözümleyemiyorum. Fakat 1945 Aralık Ayı'ndaki gelişmelerin açığa çıkardığı dönüş daha net görünüyor; saptanabiliyor. Tam bir tahteravallidir; kemalizmin her iki kanatı da kendinden beklenebilecek bir hareketliliği göstermeye başlıyor. Sol kanat daha rahat ve atak olduğu için birdenbire kemalizmin iktidar partisi CHP içinde erimeyi bırakıp, hızla kemalizmin muhalefet partisi DP ile «demokratik cephe» kurmaya çalışıyor. Kemalizmin islamcı kanatı ise, hem daha zayıf ve hem de zayıflığından kaynaklanan bir tedbirlilik

içinde olduğu için, daha yavaş olarak kemalizmin iktidar partisinden koparak müstakbel iktidar partisine yanaşıyor.

Sığ denizde küçük hareketlilikler okyanus dalgaları izlenimini veriyor; sığ sol için 4 Aralık 1945 terörü ile iktidar içinde erimekten, cross-class alliance politikasına uygun olarak, çaprazlama-sınıf ittifakları peşinde koşarak Demokrat Parti ile demokratik cephe hayallerine sıçramak zor olmuyor. Popular front rüzgarlarıyla gelen popülizm, Türkiye somutunda köycülük olarak fırlıyor, bu sıçramaya yardımcıdır; köycülük vergi memuru ile jandarmaya karşı demogojik bir muhalefetten çok kolay etkilenebiliyor. Daha çok Türkiye'nin kır kesimlerinde uygulanan, hem teknik olarak ve hem de burjuva gelişmelerin zorunlulukları açısından eskimiş Yol Vergisi ile savaş finansmanı için bir defaya mahsus olmak üzere başlatılan bir servet vergisi olan, ancak uygulamada daha çok İstanbul'da dış ticaretle uğraşan azınlık ve gayri müslim zengin yurttaşlara bindirilen Varlık Vergisi, Demokrat Partisi'nin demogojik halkçılığının malzemeleri oluyor; köycülüğe meftun sığ Türkiye solunun etkilemesi hiç zor olmuyor. Yol Vergisi'nin toplanmasında jandarmalara önemli görevler verilmesi, her restorasyon döneminde ordunun ön plana çıkarılması (*), Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasası'ndaki bugün nerede ise bir kurtuluş umuduyla aranabilen keyfi hükümlerin despotik uygulamalarına karşı demogojik çıkışlar, hep, burjuva muhalefet partisinin devletin baskıcı pratiğine karşı olduğu izlenimini vermeye yaradı. Yeni kazandığı bakışı ile kısırlaşmış Türkiye solu için bunlar, Okyanuslar'daki dalgalar kadar büyük ve nerede ise bir devrim boyutunda gelişmeler oluyordu.

Soyutlama basamak basamaktır; insan düşüncesinin gelişimi basamaklardan çıkarak gerçekleşiyor. Tan Gazetesi'nin basılmasında, Tanin ve Cumhuriyet Gazeteleri'nin gazetecilik rekabetlerinin etkisi var; bunu inkar etmeyi

---

(*) Ünlü İngiliz Restorasyonu için bir kaynak, «kısaca, kralcılık değil Ordu, restorasyonu sağladı» diyor.
K. Feiling, A History of England, London, 1950-1970, s. 536.

mümkün görmüyorum. Demokrat Parti'nin sözcülüğünü Tan'ın alması halinde tirajının yükseleceğini ve Zekeriya Sertel'in muhtemel bir hükümeti etkileyebilecek bir konuma geleceğini kestirmek zor değildir; hem Tanin'in ve hem de Cumhuriyet'in stratejik yerlerinde gizli ajan çalıştırdığı da kesinlikle söylenebilir ve söylenmelidir. Ancak 4 Aralık 1945 tarihinde gerçekleştirilen sağ terörü sadece bu rekabet ve gizli ajanların marifetiyle açıklamak önemli bir ilkellik olur; bunu aşmak zorunludur.

Hükümet Partisi'nin kendi içinde erimeye çalışan ve bilinçinde olduğu solun, yeni muhalefet partisine taşınmasına, ilke olarak, bir itirazı olmuyor; önemli olan, kontrol altında tutulmasıdır. 4 Aralık 1945 terörü, solun önündeki kapıları kapamak kadar, burjuva muhalefet partisinin sınırlarını çizmeyi de amaçlıyor. Bu amaç, sınıfsaldır; burjuvazinin hükümet ve muhalefet partilerini aşıyor. Egemen sınıfların politikası olarak ortaya çıkıyor.

Sol, bunu anlamıyor ve hâlâ anlamak istemiyor. Karşılaştığı terörün, bir egemen sınıf politikası olduğunu kabul etmek istemiyor.

Sığdır. Bu sınıfa karşı bir husumeti görünmüyor. Korkuyor.

Korku insanidir: Ancak insan olamayanlarla insanlığı aşabilenler korkmuyor.

Peki ancak insan olamayanlarla insanlığı aşabilenler korkmuyorsa, Nazım Hikmet ile Doktor Hikmet, insanlığın bu iki sınırında, nereye düşüyorlar; araştırılması gerekiyor. Hikmet ve Hikmet üzerine araştırma bu bölümün konuları arasında yer alıyor.

Her insan, insandır. Ancak insanlıklarının sınırı tartışılabiliyor. Fakat tartışılamayacak bir nokta var; her insan, hem toplumsal ve hem de tarihsel bir yaratık olarak gerçekleşiyor. İnsanı ele almak, toplumsal ve tarihsel platformda bilimsel ışıklarla görmekle mümkün oluyor.

Hikmet ve Hikmet, birer birey oldukları kadar birer devrimci politikacıdırlar; bir sol tarihin ürünü olarak yaşıyorlar. Fakat sorulması gerekiyor; hangi sol tarihin ürünü olarak yaşıyorlar? Gerçek tarih, yaşadıkları somutun

saçılmışlığı mıdır; yoksa, yeniden kurulmuş bir bilimsel bütünsellik mi oluyor? Önce 1930 yıllarından başlayarak, solun tarihini bilimsel kuruluşuna kavuşturmak gerekiyor.

Bu henüz yapılmadı; zorunluluğu duruyor. Türkiye'de solun tarihi bilimsellikle ele alınmamış olduğu için Türkiye tarihi bilimsellikten uzak kalabiliyor.

Türkiye'de solun tarihini yazmaya başlamak, Türkiye'nin bilimsel tarihine başlangıç oluyor. Bunu deniyorum.

SABAHATTİN'İN ÖLDÜRÜLÜŞÜ VE NAZIM'IN AYRILIŞI

Birden-
bire kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,
gidenleri geri çağırmadı,
baktı yalnız dolu gözlerle
uzaklaşan atlıların parıldayan nallarına!
Ah ne yazık,
ne yazık ki ona,
dört nala giden atların köpüklü boynuna bir
daha yatmıyacak,
beyaz orduların ardında kılıç oynatmıyacak!

Hüzünle okunmalıdır. Bir coşkuyu değil büyük bir hüznü yansıtıyor. 1928 yılında yazılıyor. Coşku için bir neden görünmüyor; 1927 Tevkifatı var. Dağılma yaşanıyor. Nazım Hikmet, bir en yakın arkadaşına, çok sevdiği anlaşılan birisine üzülüyor; Nazım, «dörtnala giden atların köpüklü bonuna bir daha yatmayacak» olan arkadaşına ağıt yakıyor.

Ne kadar da kötü şiir okuyorlar! Belki de şiiri değil, Nazım'ı okuyorlar. Nazım, şimdiye kadar hep yanlış okundu; Tezler, düzeltmeye çalışıyor.

«Salkım Söğüt» bir coşku değil ağıttır; Nazım, gençliğinin ilk arkadaşı, Vâlâ Nurettin'e ağlıyor. Vâlâ, Nazım'ın iki devrim arkadaşıdır; ikisi de çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek bürokrat ailelerinin çocukları oluyorlar. Gençtirler, güzeldirler; birlikte Kurtuluş Savaşı'na akıyorlar. Gizlice, İnebolu'dan, Ankara'ya kayıyorlar. Ankara, Nazım ile Vâlâ'yı tutamıyor; belki de bir devrim merkezi olarak Ankara, Nazım'ın coşkularına dar geliyor. İkisi, Şevket'i alıp yanlarına, Moskova'yı buluyorlar. KUTV'da, Doğu Emekçileri Üniversitesi'nde okuyorlar.

Neşati Üster'den söze başlamam gerekiyor; Aydın, Samiye Hanım'la, Nazım'ın kızkardeşi, beni evinde biraraya getirdiğinde, o gün çok güzel günlerimden birisini yaşadım, «Yalçın, Neşati Abi'yle tanışmalısın» dedi. Adını hiç duymamıştım; Bursa Hapishanesi döneminde Nazım'ın doktoruymuş, Aydın öyle söyledi. Tam bu sırada, Nazım'ın canlı dostlarının anlatımıyla bir «Nazım Nazım» kitabı hazırlıyordu. Bir kez daha görüşmemizde, «Neşati Abi'yi kaybettik» dedi; önümde şimdi Aydın Aydemir'in «Nazım Nazım» kitabı var. Doktor Neşati Üster'i tanıyamamanın, benim için, büyük bir kayıp olduğuna inanıyorum.

«İkinci sınıftaydım. Hasan Ali Ediz'in evine gitmiştik. Orda bir takım broşürler gördüm. Bunlar Aydınlık broşürleriydi. İlgilendim. Okumaya başladım. Yepyeni konulardı. Beni sardı. Hasan Ali Ediz eylemin içindeydi. Ben de katıldım» (*). Doktor Neşati Üster, solculuğunu böyle anlatıyor. Kısa bitiriyor. «Biz bir grup arkadaş 1924 yılı Haziran Ayı içinde tutuklandık. Askeri Tıplı arkadaşlarım daha önce tutuklanmıştı. Onlar bizi uyar-

---

(*) Aydın Aydemir, Nazım Nazım, İstanbul, 1987, s. 88.

dı. Nasıl olsa tutuklanacağımızı, kaçıp saklanmamızın iyi olacağını duyurdular. Hasan Ali Ediz söyleneni yaptı. O'nu yurtdışına yolladık, izini geçici bir süre kaybettirdi. Ben kaçmadım. Türkiye'de çalışacağımı söyledim. Ve kaldım. Tıplı, Askeri Tıplı arkadaşların dediği çıktı. Yukarıda değindiğim gibi 20-24 Haziran'da tutuklandım». Buraya kadar söylenenler çıkıyor; Tıp Fakültesi son sınıf öğrencisi Neşati, on yıl küreğe mahkum oluyor.

Nazım'ın da gıyabında 15 yıla mahkum olduğu, İzmir'de gizlendiği, köpek ısırdığı, Nazım «Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim» romanında kendi yazgısını yer yer İsmail Bilen'e yakıştırarak anlatıyor, dava bu davadır. Sonra af çıkıyor, Neşati Doktor çıkıyor, staj yapıyor; Türkiye'de kalıyor ve ancak aktif solculuğu net bir biçimde bırakıyor. 1940 yıllarında doktor olarak Bursa'ya atandığı zaman, Aydınlık Dergisi'nden eski arkadaşı Nazım'ı mahkum olarak buluyor. «Beyaz orduların ardında kılıç» oynatmayı, tadımlığında bırakmış olan Doktor Üster, Nazım hakkında net bilgiler sağlıyor.

«Ben Bursa'ya Vâlâ'nın geldiğini hiç görmedim». Doktor'un verdiği net bilgilerden birisi budur; ve diğerinde şunlar var: «Nazım, Vâlâ'dan pek söz etmezdi bana. Ben, O'na değinince konuyu kapatırdı» (*). Nazım'ın, uzun yıllar, Vâlâ'yı unutmak istediği anlaşılıyor. Aydınlık Hareketi'nin başlangıcında bulunmuş olan Neşati Üster, açıklama da yapıyor: «Bak, biz Vâlâ'ya niçin kızarız? Nazım'la birlikte Şark Üniversitesi'ne gitmiştir. Bir militan olarak yetişmişler. Döndükten sonra Vâlâ bizlerle hiç ilgilenmedi. Aydınlık'a hiç yazı yazmadı. Birimizi arayıp sormadı. Hiç-

(*) *ibid., s. 96.*

bir yardımını görmedik. Örgütten hiç kimseyle biz onu bağışlamayız». Gayet açık; Vâlâ, Sovyet Rusya'dan dönünce solla bağlarını kesiyor.

Müzehher, karikatürist Cemal Nadir'den ayrıldıktan sonra, 1940 yıllarında, etkili gazeteci ve fıkra yazarı Vâlâ Nureddin'i kendisine eş seçiyor. Yazı adıyla «Va-Nu» yumuşak ve duygulu bir insana benziyor; bir sosyal mücadelenin içinde yer alacak bir kişilikten uzak yaşıyor. Yaşadıkça etkili, ölünce unutulan, ancak dostları nedeniyle hatırlanan insanlardandır; bir toplumun üst kat duvarlarının harcını sağlayan tiplerden birisi oluyor. İtirazım yok; bunların da olması gerekiyor.

Müzehher Va-Nu'yu, kısa bir süre bırakıyorum, Sabahattin Ali'nin ölümüne geliyorum. Sabahattin'in ölümünü tersine çevirirken, çok tepki göreceğimi biliyordum; ancak bir de bilimin ve gerçeğin kendisinin devrimci olduğunu biliyordum. İnanıyordum. Buna, bilmek değil inanmak demek daha doğrudur. Bende, gerçeğin devrimci olduğu, öncelikle bir inançtır; inanıyorum. Doğruluğunu her fırsatta görüyorum.

Sabahattin'in ölümüyle ilgili resmi senaryo ile sol vulgar senaryo arasında, yalnızca ayrıntıda, fark var; sol, resmi senaryoyu «romanlaştırıp» bir korku kaynağı haline getiriyor. Korku içinde beyinleri durduğu için de tutarsızlıkları araştırmıyor. Böylece resmi senaryo ile sol vulgar edebiyat yan yana gelince büyük bir korku filmi yaratılmış oluyor; burjuvazinin amacının bu olduğundan kuşku duymuyorum. Bunun dışında, herkesin yurtdışına çıktığına inandığı bir zamanda, hiç bir teşhis olmadan, bir kemik yığınına Sabahattin Ali adını uygun görerek, böylesine büyük bir oyunu sahnelemesine bir neden bulmak zor görülüyor.

Müzehher Va-nu'ya dönüyorum; sol edebiyat

çevresiyle gidip-gelen dostluğunun ötesinde bir sol geçmişi olduğunu bilmiyorum. Yeni yayınlanan anılarında da, bunun dışında, bir bilgi veya iddia ile ortaya çıkmıyor. Bu noktaya, bundan sonraki çözümlemeler açısından, önem veriyorum.

Bir parantez açıyorum; bugün dün'ü anlamada büyük bir hazine oluyor. Arkeolojik kazılara ve bulgulara bilimsel bir değer kazandıran, yerin altını bir hazine yapan bugün oluyor. Bugün olmadığı sürece hiç bir arşiv, hiç bir bilimsel değer kazanamıyor.

Profesör Ümit Doğanay'ın, Savcı Doğan Öz'ün, Profesör Cavit Orhan Tütengil'in, diğerlerinin, solun militan mücadelesinde olmayanların, bir gizli suikast senaryosu uyarınca birbiri arkasından öldürülmesi, Sabahattin'in öldürülmesinin hunhar bir biçimde açıklanmasını çok daha aydınlık hale getiriyor. Önce bir büyük korku salmak isteniyor; sonra ve Eylül 1980 sonrasında, dışarıya çıkışlar özendiriliyor (*). Bu açıklık çerçevesinde, Nazım'ın açlık greviyle hapisten çıktıktan sonra, sürekli ve açık bir biçimde polisler tarafından rahatsız edilmesini ve bu da yetmeyince, askerlik şubesine çağrılarak, bir iyi «yüzbaşı» aracılığıyla, hemen yakalanıp askere gönderilmek yerine, Zara'ya, askere alınacağı tehditinin yapılmasını yeniden incelemek zorunlu oluyor. Acaba ve açıkça, Cumhuriyet Halk Partisi'nin devamı olan DP Hükümeti, Nazım'ı Türkiye içinde yok etmek yerine, dışarıya çıkmasını sağlamayı mı planlıyordu; bu soru sorulmalıdır. Bu soruyu, ilk kez, ortaya atıyorum.

(*) Bu eki yazdığım sıralarda baskısı tamamlanmak üzere olan «TKP Pişmanları-İtirafçıların İtirafları» çalışmamın, beşinci bölümé ek olarak yayınlanan «12 Mart ile Şili ve Si-Ay-Ey ile Barış» başlıklı bölümü, bu sorunları da tartışıyor.

Hiç bir soru, cevabının toplumsal koşulları oluşmadan önce, ortaya atılmıyor. Artık Nazım'ın ayrılışının, egemen rejim tarafından istenip istenmediği sorusu ortadadır; önce çıkışına katkıda bulunanlar ele alınmalıdır. Sonra ipuçları yeniden değerlendirilebilir; eylülist rejim, TİP Genel Başkanı Behice Boran'ın, Töb-Der Genel Başkanı Gültekin Gazioğlu'nun, diğerlerinin, dışarı çıkmalarına açık imkanlar yarattı. Profesör Sadun Aren, iki tutukluğu varken, «yanlışlıkla» bir günlüğüne serbest bırakıldı; pratik olarak yurt dışına çıkışının koşulları yaratıldı. Boran ve Gazioğlu, yaratılan imkanı, kullanabildiler; Profesör Aren, farkında görünmedi.

Şimdi Müzehher Va-Nu'nun anılarına dönüyorum ve ilk aktarmayı yapıyorum: «Sabahattin'in öldürülüşü hepimizi dehşete salmıştı. Uzun süre karamsarlıktan kurtulamadık. Hep yeni bir felaket bekledik durduk: Bu tür satır bakalım kimin kafasına inecek?» (*) Geliştirdiğim tezleri doğrulanması açısından hazine değerinde bir kaynak bulunuyor. Ancak solun çevresinde olan, en yakını, kocası solla bağlarını yıllar yılı kesmiş bulunan Gazeteci Müzehher Va-Nu bile öldürülmekten korkuyor. İstenenin bu olduğundan kuşku duymuyorum.

Sabiha ve Zekeriya Sertel'in de, Türkiye'den kesin ayrılışlarında, Sabahattin'in ölüm senaryosunun etkili olduğu ortaya çıkıyor; Sertel'ler, haklarında bir dava yokken, resmi pasaportla yurt dışına çıkıyorlar. Yılarak ayrılıyorlar. Bu yılgınlıkta, Sabahattin senaryosunun etkisini, yine Müzehher Va-Nu, hatırlıyor. Sertel'ler hakkında şunları yazıyor: «Avrupa'dan dönüş tarihlerini hatırlamıyorum. Hatırladığım o yıl içinde Sabahattin

---

(*) Müzehher Va-Nu, Bir Dönemin Tanıklığı, İstanbul, tarihsiz, 1987 veya 1988 olabilir, s. 118.

Ali'nin öldürülmesiyle ikinci bir darbe yediler. Sabiha Sertel, öfkesi gözlerinde yanarak şöyle dedi: 'Tan olayında Halk Partisi ile aramıza kan girmemişti ama, bu olayla girdi'. Oysa böyle dramatik cümlelerle hiç konuşmazdı». Sabahattin'in açıklanan ölüm senaryosu, ilişkileri dramatize etmeye yarıyor.

Gazeteci Müzehher Va-Nu'nun yazdıkları arasında anlaşılması zor, ancak vulgar sol klişe senaryolara benzemeyen bir paragraf var; aktarmam gerekiyor: «CIA, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuştu, ve o yıllarda yeni yeni gelişmekteydi. Adı bugünkü gibi günün konusu değildi. Henüz bu tür olaylara katkıda bulunacak ölçüde biti kanlanmamış, dünyayı ahtapot gibi sarıp yön yöntem öğretmenliğine kalkışacak kadar deney de kazanmamıştı. Yani kısacası Sabahattin Ali'yi öldürtmek olayını biz düzenledik, biz uyguladık, sonra da biz yüzümüze gözümüze bulaştırdık. Zavallı Sabahattin!» (*) Burada ne demek istediğinden ve Müzehher Hanım'ın yazdıklarımı okuduğundan emin değilim; sadece ve yıllar sonra bir suçluluk kompleksini dile getiriyor. Yerindedir; Türkiye solunun Sabahattin'e sahip çıkamamak, maceracı yaşamını denetleyememek sorumluluğu var. Katılıyorum.

«Bize geldiği son gece Sabahattin Ali ile de gezmeye çıkmış, o sette oturup konuşarak geceyi yarılamıştık. Sabahleyin vedalaştı, gitti. Bir daha onu hiç görmedik». Müzehher, evlerine gelenlerin, evlerine gittiklerinin nerede ise tümünü yazıyor; Sabahattin'i yazmıyor. Ne yazabilir ki! «Sabahattin Ali'yi öldürtmek olayını biz düzenledik» dedikten sonra vulgar sol edebiyatı tekrarlamak istemiyorsa, ne yazabilir?

(*) ibid., s. 158.

Şunları yazıyor: «Nazım'ı cezaevinde hiç kuşkusuz içten içe sarsan en önemli olay Sabahattin'in öldürülmesiydi. O olaydan sonraki bir gidişimizde, kulağının dibinden bir kurşun vızıldayarak geçmiş gibi şaşkın ve donuktu. Sararmıştı. Elindeki şiirleri okuyamadı bile. Müdürün odası boştu, o gün bizi oraya aldılar». Müzehher, Bursa'ya, Nazım'a gittiklerini iddia ediyor. Ekliyor: «Nazım, birbiri ardından olayın ayrıntılarını sordu. Biz de bilmiyorduk. O dönemde sivil hükümet vardı. Ama yine de insan yaşamıyla çok kolay oynanıyordu. Hepimiz zaten dehşet içindeydik. Sabahattin Ali, sanki yok edilmesi gerekli bir numaralı düşmandı». Sabahattin'in Türkiye solunu verdiği en büyük zararın, her tarafı kandırmaya dayalı aptal senaryosuna inanarak ölümüne gitmesiyle gerçekleştiği, net bir biçimde, ortaya çıkıyor.

Açlık grevi sırasında etkili fıkra yazarı ve artık sol ile bağları kurumuş Va-Nu, bir liberal kimse olarak, gençlik arkadaşına sahip çıkanlar arasına giriyor; Nazım, hapisten çıkınca, eski arkadaşlık canlanıyor. Nazım, kısa Türkiye yaşamının sonlarında zaman zaman Va-Nu'larda kalıyor. Askere çağrıldığı duyuruluyor. Hep izlenme ve öldürülme korkusuyla yaşarken, askere çağrılmasını artık zamanın gelmesi biçiminde yorumluyor.

Müzehher Va-Nu yazıyor: «Nazım, doğru Selimiye'ye gitti. Bir haftalık izin verilmiş kendisine. Tüm dünya düşman değildir ya. Selimiye'de kendisine Zara'ya sürüleceğini fısıldayanlar da bulunuyor. Kaçıyor, denecek ve arkasından bir kurşun. Neden olmasın? Sabahattin Ali de güme gitmişti. Bazan düşünürüm de bir bakıma Sabahattin'in ölümü Nazım'ı kurtardı. Onun o acımasız öldürülüşü örnek olmasa, Nazım belki de

canını dişine takarak Türkiye'den gitmezdi» (*). Gayet açık bir tablo çıkıyor; Selimiye'ye, askere gitmek üzere, çağrılıyor ve hem kendisine bir hafta izin veriliyor ve hem de Sıvas'ın Zara İlçesi'ne askerlik yapmak için sürüleceği fısıldanıyor. Acaba, bir hafta içinde, çıkması mı isteniyor?

Aslında Nazım, askerlikle tehdit edilmese de, Türkiye'de güven hissetmiyor; hapisten çıktığı kısa süre içinde yakınında olanların hepsi bunu doğruluyorlar. Teyzesi Sare Hanım, hapisten çıkmış Nazım için, «ama şimdi hiç bir güvencesi yoktu, Sabahattin Ali'nin nasıl punduna getirilip öldürüldüğünü biliyordu» diye anlatıyor (**). Donanma Davası'ndan on yıl hüküm çeken Astsubay Seyfi, Seyfi Baba, «malum Sabahattin gibi onu da öldüreceklerdi» diyor (***). Bahriye Mektebi'nde sıra arkadaşı ve sonra Amiral Seyfi Kıpmen, Galata Köprüsü'nde karşılaştığı Nazım'ın, kendisine, «Sabahattin Ali'ye yaptıklarını bana da yapacaklar» dediğini aktarıyor (****). Nazım, nerede ise her konuştuğuna Sabahattin'in ölümünden söz ediyor.

Sabahattin'in ölümüyle ilgili resmi ve buna uygun sol vulgar senaryo, bir boşalmayı sağlıyor.

(*) ibid., s. 166.
(**) Aydın Aydemir, Nazım Nazım, op. cit. ,s. 23.
(***) ibid., s. 80.
(****) ibid., s. 52.

Solun Tarihine Başlangıç

Türkiye, sömürücüden kurtarılmalıdır; bu söze, sağda veya solda katılmayacak bir kimseyi bulmak mümkün görünmüyor. Sözlük'te bir sözcük olarak sömürücü'ye karşı olmayan bir kimseyi bulmak mümkün değil; herkes sömürücü'ye karşıdır. Ve bu kadarı, güzel görünüyor.

Ancak yalnızca güzel görünüyor. Somut olarak sömürücü'nün tartışması söz konusu olunca tartışma başlıyor. İki tür sömürücüden söz edebiliyorum; normal olarak sömürücü tanımı içine alınmıyor. Bunlardan birisi «fıkra» yazarıdır; diğeri ise «mizah» yazarı oluyor.

Fıkra yazarı ile mizah yazarının ortak noktası nedir; ütopyacısı ile polisiye romanının kıt ve fıkracısı ile mizahçısının çok olduğu bir ülkede bu soru sorulmalıdır. Eğer şimdiye kadar sorulmamışsa, bu bir eksiklik oluyor. Ortak noktası şudur: Mizah yazarı, düzeltilebilir ve bu nedenle de affedilebilir hataları ön plana çıkartıyor. Mizah, düzeltilebilir ve dolayısıyla da affedilebilir hatalar üzerine kuruluyor.

«Hata yapmak ayıp değil, kabul etmemek ayıptır» sözünün bir hikmet sayıldığı bir ülkede düzeltilebilir hataları bir sanat türü yapan mizahın geçerli sayılmasına şaşmamak gerekir; kabul ettikten sonra ayıp sayılmayan hatalara herkes razı oluyor. Mizah, budur. Hatalarını mizah yapan sanatçılar karşısında gülebilen yöneticileri uygar sayan bir topluma acımak gerekiyor.

Mizah, sınıflı toplumların en uysal sanatıdır. Mizahçılar köyün delisi, kentin eğlendiricisidir. Kimseye bir zararları dokunmuyor. Tekelsi aşamaya girildikten sonra artık Türkiye'de fıkra yazarları aynı ölçüde zararsız oluyorlar. Nasıl zararlı olabilirler; tekelsi ahtapotların her gün bozdukları bir platformda bir gün sonra yalanlanacak yazıları yayınlamayı meslek ediniyorlar.

«Fıkra» yazarları, aynı anlama gelmek üzere köşe yazıcıları, bir gün sonra kimsenin umursamayacağı yanılgıları dile getirmekle, «mizah» yazarları, her zaman düzeltilebilir yanılgılardan bir edebiyat çıkarmayı denemekle yaşamlarını kazanıyorlar. Tekelsi aşamada her iki türe de, egemen bir dokunma söz konusu değil; süs oluyorlar.

Ütopya, tarihin, akla getirdiği sınırları aşma denemesidir; ütopyacı, bir yandan toplumsal akılsızlıkların aşılabileceği türünden insanı yücelten bir ilkeye dayanıyor ve diğer yandan da, toplumsal akılsızlıkları geride bırakabilmek için, tek başına aklın demonstrasyonunun ye-

terli olduğu yanılgısından kaynaklanıyor. Ütopyacılar, aklın imkanlarına büyük bir susuzluğu anlatan Aydınlanma Çağı'nın çocukları oluyorlar.

Polisiye, tekelsi dönemin başlarında, insan aklının imkanlarını kütlesellikle uygulama denemesidir; insanlığı genişleten aklın imkanlarını, insanın birbirisini yok etme alanına sınırlama çabası olarak ortaya çıkıyor. Polisiyede başlangıç, düzeltilmesi mümkün olmayan yanlışları yakalayarak zorunlu çözümlemeye tabi tutmaktır; polisiye, düzeltilemeyen yanlışları affetmeyen bir aklı harekete geçiriyor. Bir veya iki, çok zaman da pek önemsiz görünen yanlıştan hareketini başlatan polisiye akıl ,görüntünün armonisini bir kenara bırakarak, daha zorlu bir kurgu'ya ulaşıyor.

Bütün bunlar, Türkiye'de solun tarihi ile ilgilidir; bugüne kadar yazılmış olan solun düzeltilebilir ve affedilir yanlışlara dayalı bir tarihidir. Şimdiye kadar yazılmış olan solun tarihinde aklın zorunlu ve önündeki akılsızlıkları zorlayan bir yürüyüşü görülmüyor; bilimselliğin dışında kalan bir yazım var. Bilimsel bir yazım, düzeltilemeyen ve bu nedenle de affedilmeyen yanlışları, önce teşhis etmek ve sonra da, akıl yürütmesine dayanak yapmak durumundadır. Düzeltilemeyen ve bu anlamda önlenemeyen yanlışları teşhis etmek, aynı zamanda, bilimsel çalışmanın başlangıç doğrularını da bulmak demek oluyor; gözlemlerin doğrultulmasıyla başlıyor.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının boğulması düzeltilemeyen bir yanlışlıktır; sistematik bir doğru oluyor. Bir dizi baskıdan bir tanesidir; solun kaynaklarını tüketmeyi anlatıyor. Sistematiktir; burjuva ihtilalcilerin hepsini bağlıyor.

Burada bir tezi yazmak zorunluluğunu duyuyorum; Türkiye'de solun tarihini yazmaya çalışmak, Türkiye rejiminin tarihini yazmaya başlamaktır. Çünkü Türkiye rejiminin en temel politikalarından birisi, kendisini sürdüren bir kaç dinamikten biri, sol politikası ve sola uyguladığı eylemler paketi oluyor. Türkiye solunu bastırmak, bu mümkün olmadığı zaman bozmak ve böylece denetim altına

almak, Türkiye rejiminin en temel ve en gelişmiş, sürekli politikalarının başında yer alıyor; rejim, kendisini, çok önemli ölçüde bu işleve göre hazırlıyor ve geliştiriyor.

Türkiye'de solun tarihini çözümlemeye başlamak, Anadolu İhtilali bir başlangıç sayılacak olursa, kaynaklarını ortaya çıkarmayı gerektiriyor. Bakü'deki Mustafa Suphi ve arkadaşları bir kenara konduğunda, üç ayrı kaynak teşhis edilebiliyor. Bunları, Ankara Grubu, İstanbul Grubu ve Kuvayi Seyyare içindeki grup olarak sıralayabiliyorum.

Birbirinden tam ayrılmıyorlar ve ayrıca birbirini tümüyle kabul etmiyorlar. Bütün bunlara karşın, böyle bir üçlü ayrımın çözümsel değeri olduğuna inanıyorum. Farklı etki ve beslenmeleri dile getiriyor. Mücadele bu üç platform üzerinde yürüyor.

Türkiye solunun kaynakları içinde ve başlangıç kesitinde en etkisiz ya da etkisi az olan Mustafa Suphi Grubu'dur; ancak en çok biliniyor. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının gaddarca öldürülmeleri, Türkiye Komünist Partisi'nin kendi tarihine, bu aynı zamanda Türkiye solunun da tarihi oluyor, başlangıç olarak Mustafa Suphi başkanlığında ve 1920 Eylül Ayı'nda Bakü'de yapılan kongreyi alması, ilk kongrenin dünyadaki ilk sosyalist ülkede yapılması ve daha sonraki yıllarda Mustafa Suphi'nin yaşamının destanlaştırılması, Bakü'deki başlangıcın abartılmasına da neden oluyor (*). Aslında bu başlangıç çok kısa bir zamanda

(*) Türkiye Komünist Partisi'nin, Parti tarafından yazılmış ve kabul edilen, bir tarihi bulunmuyor. Ancak sözlü bir tarihi olduğu sonucuna varıyorum; TKP içinde yükseleceklere, Parti tarihinin sözlü olarak anlatıldığı anlaşılıyor. Güvenilir olanlara da, Türkiye'de olmayan arşivleri inceleme şansı da tanınıyor.

Şimdiye kadarki çalışmalarımda solun tarihini, uzun yıllar TKP tarihi ile özdeştir, çok az ipucuna dayanarak, tümüyle çalışma odamda kurmaya çalıştım; 1930 yıllarında, bir zamanda, TKP'nin kendisini tasfiye etmesi de, bu kurgulardan çıkıyordu. Şimdi daha net ve kesin olabiliyorum. TKP içinde çeşitli zamanlarda sorumluluk almış ve en üst düzeye kadar yükselmiş üç ayrı kaynaktan gelen bilgiler, kurgularımı doğrulamanın ötesinde, çok daha net olabilmeyi de sağlıyor.

duraklıyor ve eriyor. Fakat Türkiye sol hareketin gelişimine Mustafa Suphi'ye, dramatik ölümü nedeniyle, abartmalı bir yer ayrılması, gerçeklerin üzerinin örtülü kalması sonucunu da doğuruyor.

Gerçeklerin üzerindeki örtüyü kaldırabilmek için bir kaç çizgiyle Mustafa Suphi'yi resmetmem gerekiyor; Si-

---

1981 Tevkifatı'nda TKP'nin en üst düzey sorumlusu Aydan Bulutgil'in emniyet ifadesinde yer alan bir paragraflık tarih bilgisini önemli buluyorum ve aktarıyorum: «TKP, 1920 yılında Mustafa Suphi tarafından kurulmuştur. 1922 yılında Parti'nin ikinci kongresi Ankara'da yapıldı. Aynı yılın Eylül ayında ise Parti'nin üyeleri takibata uğramış ve Parti yasaklanmıştır. 1925 yılında üçüncü kongre İstanbul'da yapılmış ve bu dönemde Parti Genel Sekreteri Şefik Hüsnü olmuştur. 1932 yılında dördüncü kongresini yine İstanbul'da toplamıştır. 1935 yıllarından 1945 yılına kadar partinin önemli bir faaliyeti olmamıştır. 1946 yılında TKP örgütleri ikiye ayrılarak iki yasal sosyalist partiye dönüşmüşlerdir. Aynı yıl sonunda bu partiler hükümet tarafından kapatılmıştır. 1948 yılından sonra Parti yönetimine Zeki Baştımar gelmiştir. 1951 Tevkifatı, Parti için büyük bir darbe olmuş ve 1970'li yıllara kadar Parti faaliyeti ölü geçmiştir. 1972 yılında Parti yönetimine Bilen Yoldaş gelmiştir; Genel Sekreter olmuştur. Bundan sonra Parti, zamanımıza kadar belirlenen çalışmalarını ve örgütsel yapısını oluşturdu». Bazı yeni değerlendirmelerle, özet bir parti tarihi ortaya çıkıyor.

1935-1945 yılları arasında Parti'nin eylemsizliği ilk kez kabul ediliyor; Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabının etkisi belli oluyor. Bu, iradi tasfiye dönemidir. Bu tarihe göre, TKP, 1920-1970 yılları arasında elli yılın otuz yılında eylemsizliğini kabul ediyor.

TKP'nin İ. Bilen'den sonra ve uzun yıllar iki numaralı yöneticisi Aydın Meriç'in, H. Erdal, 1983 yılında, Londra'da yayınlanan «TKP'mizi Yükseltelim» başlıklı kitapçığı, TKP hakkında, en ayrıntılı tarih bilgilerini sağlıyor. Aydın Meriç, bir yerde, şunu da yazıyor: «1960'lardaki TKP yönetimi ile TİP yönetimi arasındaki ilişkiler, TİP yönetimi içindeki yoldaşların tutumu üstüne bilgiler Parti arşivinde değil, İ. Bilen'in özel evinde saklandı. 1973 de Parti yeniden kurulurken, politik düşünceleri, becerileri bir yana, bu insanların partililiklerini gizlemek için bu raporlar ortadan kaldırıldı. Ancak tesadüflerle bunları öğrenmek durumunda kaldık». Aydın Meriç, arşivlere dayanarak yazdığını ve bir biçimde de arşivlerin elinde olduğunu yazıyor.

nop'a sürülünceye kadar mücadele arkadaşı Ahmet Bedevi Kuran'ı aktararak başlayabiliyorum. Şunları yazıyor: «İfham Gazetesi sahiplerinden Mustafa Suphi Bey, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin amansız aleyhtarlarından biri idi. Bu zat, itimat ettiği arkadaşlarından bir teşekkül vücuda getirmeğe çalışıyordu. Evvela bir Türk ve İslam farmasonluğu teşkilini, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin beynelmilel farmasonluğuna karşı 'milli' bir farmasonluk kurumunu tecrübe etmek istedi. Pek mahdut olmamakla beraber bir kaç arkadaş bu noktada birleştik»[1]. Mustafa Suphi, Ahmet Bedevi'nin arkadaşı oluyor; Ahmet Bedevi, ünlü bir anglofil'dir ve bu nedenle İttihat ve Terakki'ye muhalefet ediyor. Bu projeler, Sinop'ta ve kalebendlik durumunda hazırlanıyor; bu projeyi gerçekleştirmek için Sinop kalesinden kaçmayı planlıyorlar. «Nevres, Mülazim, Lütfi, Suphi, Münir, Servet, Salih, Sıtkı, Raşid Mehmed ve Sabahattin ve ben ve kayıkçılar da dahil olduğu halde tam on iki kişi. Tesadüfün lütfuna kendimizi teslim ederek denize açıldık». Kaçıyorlar.

Mustafa Suphi, Karadeniz'i, bu kez aşabiliyor; 1914 yılında Rusya'da savaş esirliği dönemi başlıyor. 1917 Ekim

---

Aydan Bulutgil'in verdiği çok özet bilgiden farklı değil; ancak çok daha ayrıntılı görünüyor. Bu kitapçıktan, TKP'nin, kemalist burjuva partide erimek için kendisini tasfiye tarihi ile ilgili çok net bilgiler çıkarabiliyorum.

Çok sınırlı ipuçlarından hareket ederek TKP'nin kendisini tasfiye ile bir burjuva partisine katılmasını ilk kez yazdığım zaman da çok olumsuz ve yakışıksız tepkiler almıştım. Şimdi bilim ve «tarih» oluyor.

Üçüncü önemli kaynağı, Mihri Belli'nin, Adem Kalfa, Stockholm'da yayınlanan «Türkiye Solu» çalışmasının başına koyduğu uzun inceleme sağlıyor. Buna ek olarak Mihri Belli'nin Toplumsal Kurtuluş'un on birinci sayısında yayınlanan söyleşisi de, Türkiye solunun tarihiyle ve özellikle TİP'in kuruluş dönemi açısından, yeni açıklıklar getiriyor.

Komintern belgelerine ulaşabilmenin Türkiye solunun tarihini yazımını zenginleştireceğine inanıyorum. Ancak bunların eksikliğinin, büyük yanılgılara yol açmayacağını da söyleyebiliyorum.

Devrimi'ne kadar savaş esiri yaşamı ve yazgısı yaşıyor; tarihçi Carr, Bolşevik Devrimi'ni yazarken, Lenin'in, savaş esirleri arasında komünist propagandaya çok önem verdiğini ve bunun, «Üçüncü Enternasyonal'i yaratmak için yapılanların gerçek temeli olduğunu» söylediğini yazıyor. E.H. Carr, burada hemen Suphi'ye geçiyor ve şunları ifade ediyor: «Suphi, a Turkish socialist who had fled to Russia in 1914 and been interned, was principal agitator among Turkish prisoners of war»[2]. Suphi, Rusya'daki savaş esirleri arasında en önde gelen ajitatör olarak kendisini belli ediyor. Carr, Suphi'ye ayırdığı kısa paragraflarında, Mustafa Suphi'yi abartmacı olarak niteliyor; Suphi'nin 1918 yılında, Rusya'da Türk Askeri-Devrim Örgütleri'nin bulunduğunu ve 1918 yılında bile «binlerce Türk Kızıl Ordu mensubunun, Sovyet Cumhuriyeti'nin çeşitli cephelerinde Kızıl Ordu saflarında savaştığını» iddia ettiğini yazıyor. Bunu «önemli ölçüde abartma» olarak kaydediyor.

Abartmacı veya belki de iyimser; tartışılabilir. Her devrimci belli ölçüde iyimser olmak durumundadır; hepsinde bir saf yan bulunuyor. Ancak iyimserlik, sadece her durumda sezgisel olarak saptanabilecek ölçüyü aştığında, maceracılık başlıyor (*). Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Mustafa Suphi'yi açıkça volânterizm ile eleştiriyor.

Fakat Suphi'nin aşırı iyimser olduğundan kuşku duy-

(*) «Özü itibariyle bir Bakunizm'den ibaretti. Burjuva Paşası'nın hilesine kanarak, Bolşevik Devrimi'nin serbest bıraktığı esir Türk subay ve erlerinden alelacele yaptığı bir alayla Türkiye'de bolşevizmi kurmaya yürüdü».

«Her hareketi dediğiyle değil, ettiğiyle ölçmek kaçınılmaz ise, Mustafa Suphi hareketini hayalci sosyalizmden ve Bakuninizm'den ayırt etmek hayli güçleşir».

«En ufak siyasi bir teşkilat, kitle ile en basit temas olmaksızın, Onbeşler, hangi sosyal kuvveti temsil ederek ve o kuvvete dayanarak burjuva gibi kancık ve zalim bir sınıfla elele verebilirdi?»

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, TKP'nin Eleştirel Tarihi-Yol, İstanbul, 1978, yazımı 1930 yıllarının başı, s. 102 ve 105.

muyorum; aşırı iyimserlik bir devrimci coşkuya değil sınıfsal miyopluğa kaynaklık ediyor. Tutucu tarihçi Hikmet Bayur, 1971 yılında, Türk Tarih Kurumu'nun Belleten'inde Mustafa Suphi üzerine bir inceleme yayınlıyor. Bu incelemede verilen bilgilere göre Suphi, TKP'nin kuruluş toplantısı olarak kabul edilen Bakü Kongresi'nde, Eylül 1920 tarihinde, şunları söylüyor: «Türkiye'deki son vakaları tetkik etseniz, gelen arkadaşları dinleseniz, fıkramıza gönderilen mektupları görseniz, memleketimizin son ümidinin bolşevizmde olduğu kanaatini anlarsınız»[3]. Türkiye Komünist Fırkası Bakü Kongresi'nin belgelerine göre, Hikmet Bayur 1971 yılında «Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar» başlığıyla aktarmalar yapıyor, Mustafa Suphi, yaptığı konuşmada, şunları da söylüyor: «Rusya proletaryası öyle bir inkılap ordusu vücuda getirdi ki cihanı hayran bıraktı. İşte bu inkılap şimdi demir ellerini Şark'a uzatıyor, Şark siyaseti Üçüncü Beynelmilel'in ruznamesinde birinci maddeyi teşkil ediyor». Ekim Devrimi'nin yarattığı coşku belli oluyor ve bu coşkuyla olmalı, devam ediyor: «Türkiye Komünist Kongresi, Rusya'dan uzanan bu demir elleri tutabilecek kuvvetler yetiştirecek ve fırkamız yalnız Türkiye'de değil bütün Şark'ta inkılabın alemdarı olacaktır». Suphi, İttihat ve Terakki'ye düşman olmakla birlikte, hem İttihat ve Terakki'nin sınırlar ötesinde inkılaplar yapma programından ve hem de 1920 yılında henüz zayıflamamış enternasyonel revolüsyoner bakışlardan etkilenmiş görünüyor; Türkiye Komünist Fırkası'nı, yalnız Türkiye'de değil bütün Doğu'da devrimin öncüsü düzeyine çıkarıyor ve ilan ediyor.

Aşırı iyimser ve sınıf miyobu Mustafa Suphi, Komintern içindeki uyarıları pek önemsemiyor; İttihat ve Terakki'nin yenik liderlerinin süren hareketin yönetimini, ikinci takıma veya sonradan katılanlara kaptırmalarından duydukları burukluğu abartıyor. Hareketin oluşmakta olan yönetiminin, Jön Türkler liderliğine göre, çok daha tutucu olduğunu görmek istemiyor; 1920 yılı yaz ortasında Süleyman Sami'yi Ankara'ya gönderiyor. 1920 yılı Eylül Ayı içinde Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'nda An-

kara delegasyonunun misyonunun, öncelikle olduğundan daha devrimci görünmek ve ayrıca bilgi toplamak olduğunu da teşhis edemiyor. 1920 yılı sonlarında Ankara'ya geçmek üzere hareket ediyor. Bu sırada hem Sovyet Rusya'nın Ankara'ya tayin ettiği Midivani ve hem de Ankara'nın Moskova'ya atadığı Ali Fuat Paşa da yola çıkıyorlar; Aralık 1920 tarihinde heyetler Kars'a ulaşmış oluyor.

Ali Fuat Paşa, anılarının bir yerinde, şu bilgileri veriyor: «Mustafa Suphi, benimle görüşmek ricasında bulunduğu zaman kendisini kabulde bir mahzur görmedim. 2 Ocak 1921'de ziyaretime geldi. Ankara'da iken resmi dosyalardan bu zata ve teşkilatına dair bazı malumat almıştım; fakat bir defa da kendisini dinlemek her halde faydalı olacaktı» (*). Bunlar, Osmanlı Paşası'dırlar ve istihbarata önem veriyorlar.

(*) *General Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, İstanbul, 1955, s. 40.*

Bu dönem üzerinde ve özellikle arşivlerde yapılacak çalışmaların Kurtuluş Savaşı yöneticilerinin istihbarat düşkünlüğü ve kaynakları konusunda önemli açıklıklar sağlayacağına inanıyorum. Bulabildiğim açıklıklardan birisini buraya aktarıyorum.

«Rütbesi piyade mülazımı olan Saffet Bey'i bu devrin kahramanlarından biri olarak tanıtmak isterim. Zira zahiren Kuvayı İnzibatiye zabiti bulunan Saffet Bey, hakikatte milli cepheye sadık, gizli teşkilatımıza dahil bir kimse olmakla kalmamış, her an temas halinde bulunduğu İngiliz askeri istihbarat şefi mahut kumandan Benet ve onun muavini yüzbaşı Cunningham ile çalışmakta ve bütün onlarca ittihaz edilen mukarreratı bize bildirmekte idi».

«Saffet Bey bu tarihlerde son derece faal bir rol almış bulunuyor, bir taraftan komünistlerle düşüp kalkıyor, diğer taraftan Vrangel ordusunun mülteci zabitanı ile dostluk temin ederek en yüksek bir istihbarat vazifesi ifa ediyordu».

«Mülazım Saffet Bey'in gizli bolşevik ajanlariyle teması devam ederken vatanperver ajanlarımızdan Hemşinli Mehmet, Hemşinli Mahmut ve Hemşinli Abdullah adındaki zevat da komünistlerden haber alıp bize bildirmekte idiler. Gizli teşkilatımıza dahil bulunan Ahmet Hamdi Bey de Ruslarla yakından görüşüyor, onların itimadını elde etmiş bulunuyordu».

Samih Nafiz Tansu, anlatan Hüsamettin Ertürk,

Nazım Hikmet'in büyük dayısı Ali Fuat Paşa'nın izlenimlerini, anılarında yer aldığı biçimiyle, buraya aktarmak istiyorum. Şunları bırakıyor: «Konuşmamız bir hayli uzun sürdü. Sorduğum suallerin ekserisini cevaplandırdı. Tekrar görüşmek temennisi ile veda ettiği zaman, intibalarım şunlar olmuştu: Mustafa Suphi'yi şöhret ve ihtiras peşinde koşan zeki, kurnaz ve azim sahibi bir şahsiyet gibi görmüştüm. Rusya'daki Bolşevik liderlerin muvaffakiyetlerini yakından tetkik fırsatını bulan bu zatın, bir gün gelip Türkiye'nin Lenin ve yahut Stalin'i olması ihtimalini hatırından geçirdiği muhakkaktı. Komünizme inanıyor, fikir ve prensiplerini kendi siyasetine bir vasıta yapmak istiyordu. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının harici düşmana karşı mesaisini tasvip ediyor ve bundan müstağni kalamıyordu. Hariç'teki İttihatçıların memlekete girmemeleri ve dahilde İttihat ve Terakki Fırkası'nın her ne suretle olursa olsun ihya edilmemesi hakkındaki Mustafa Kemal Paşa'nın noktai nazarına tamamiyle iştirak ediyordu. Belki de daha ileri giderek ya Mustafa Kemal Paşa ile veyahut arkadaşları ile komünizm tatbikine başlamağı bile hatırından geçiriyordu. Mustafa Suphi, her ihtilalci ve inkılapçı gibi sakin ,kurnaz ve kuvvetli bir şahsiyet gibi görünmeğe çalışıyordu»[4]. İttihatçılara kini, sınıf miyopluğunu da aşarak şaşılığına ve Kemal Paşa ile arkadaşlarıyla birlikte komünizmi kurma planları ise aşırı iyimserliğe ulaşıyor.

Bakü Grubu'nun etkinliği burada sona eriyor; İstanbul Grubu'na kısaca geçmek durumundayım. Ancak yanılgıların ve yanlışların transplantasyonu ile ilgili küçük bir parantez açmak zorundayım; Mustafa Suphi'nin değerlendirme yanlışlıkları Mustafa Suphi'de bırakılmak istenmiyor. Kemal Paşa ve arkadaşlarına da verilemez; böyle bir du-

---

İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1969, s. 278 ve 279. Adı geçen Ahmet Hamdi, «Limancı» adıyla ünlenen Ahmet Hamdi Başar oluyor. Şükufe Nihal ile evleniyor; Bolşeviklerle görüşmelerde Şükufe Hanım, zaman zaman Fransızca çevirmenliği yapıyor.

rumda İttihat ve Terakki'yi vulgar sol yazımının günah keçisi yapmak zorunlu oluyor. Vulgar sol, bir günah keçisini taşlayınca, sıkıntılarından ve şeytana uyarak yaptığı yanlışlardan kurtuluveriyor.

Bulgar gazetecisi Dimitir Şişmanov'un «Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi» kısa tarihini yayınlayan «Belge Yayınevi», yayınevi imzasıyla bir de giriş yazıyor; girişe, bir otorite verilmiş oluyor. Bu Giriş'ten bir paragraf aktarmak istiyorum; vulgar tarih yazımının övünme faktörü ile günah keçisi yan yana görülüyor. Giriş yazısı bir yerde şöyle sürüyor: «1920 yılı bolşevizmin Anadolu'da en gözde olduğu yıldı. Emperyalistlerce yokedilme tehlikesi karşısında, ittihatçısından kemalistine dek tüm politikacılar, bolşevizmi benimsemeyi düşündüler. İslamcı-milliyetçi görüşler bolşevizmle bağdaştırılmağa çalışıldı. Bir yandan çete hareketleri bolşevizmin etkisi altına girerken öte yandan milliyetçilerden bağımsız olarak Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası oluşturuldu. Kemalistler açısından en büyük tehlike üç hareketin, yeni Halk İştirakiyyun Fırkası, Mustafa Hareketi ve çete hareketinin birleşerek ulusal kurtuluş hareketinin önderliğini ele geçirmesiydi. Ancak çete hareketinin üstten denetim altında tutulması ve bağımsız solun boğulması konusunda İttihatçılarla kurulan ittifak sonucu, bu üç hareketin hesabı teker teker görüldü»[5]. Hiç bir sol tarih bu ölçüde kemalist bakış ile içerilmiş olarak yazılmıyor; bir tezin formülasyonuna imkan veriyor.

Sol vulgar tarih yazımı ile tarihin kemalist falsifikasyonu üst üste biniyor.

Vulgar yazım, bir bulanık cümle içinde, hem «çete hareketinin üstten denetim altında tutulması» cümleciği ile Çerkez Ethem ve Kardeşleri'ne yönelik kemalist suçlamalara kapı açıyor ve hem de «bağımsız solun boğulması konusunda İttihatçılarla kurulan ittifak» cümleciği ile İttihatçıların günah keçisi yapılmasıyla ilgili restorasyon cumhuriyetinin tekerlemeleri, Suphi'nin yanılgısına bulanarak, tekrarlanmış oluyor.

Sistematik bir boğma var; üçü birden boğuluyor. Mustafa Suphi ve Arkadaşları'nın Karadeniz'de boğulmalarıy-

la Çerkez Ethem ve Arkadaşları'nın Batı Anadolu ile İç Anadolu'nun birleştiği yerde tasfiye edilmelerinin tarihin aynı noktasında gerçekleştirilmesi üzerine daha önceki kitaplarımda uzun uzun durdum. Aynı tarihte ortaya atılan bir «İnönü Zaferi» eğer Tanrı'nın Kemal Paşa ve Arkadaşları'na gönderdiği bir lütuf değilse bir uydurmadır; bu hipotezle hareket edince en azından Birinci İnönü Zaferi'nin, bu ikili tasfiye operasyonunun yaratabileceği moralsizliği gidermek için geliştirilmiş bir hikaye olduğunu gösterebildim. Bu çalışmanın birinci bölümünde ise, altında şu sıralarda Amerikan sigaralarının Türkiye komisyonculuğunu yapan Altemur Kılıç'ın babası Kılıç Ali ile Havuz-Yavuz yolsuzluğunda yargılanan Topçu İhsan'ın imzaları bulunan 9 Mayıs 1921 tarihli İstiklal Mahkemesi kararı yayınlandı; aynı mahkeme bir kararında, «Kuvve-yi Seyyare Kumandanı Ethem» ve kardeşleriyle birlikte «hafi Komünist Partisi teşkili suretiyle yine taklib-i hükümet cürmünü irtikap teşebbüsünde bulundukları anlaşılan Tokat Mebusu Nazım Bey» ile Baytar Binbaşı Hacıoğlu Salih ve arkadaşlarını mahkum ediyor. Yazgıları birleşiyor; Çerkez Ethem ve kardeşleri gıyaplarında idama ve Nazım ve arkadaşları yüzlerine karşı on beşer yıl küreğe mahkum ediliyorlar.

Vulgar sol tarih, bunları birbirinden ayırıyor; Çerkez Ethem ile ilgili kemalist suçlamaları açık ya da kapalı olarak kabul ettikten sonra diğerlerini İttihatçıların sırtına yüklüyor. İttihatçıları günah keçisi yapıyor ve her zaman olduğu türden kemalistleri berat ettirmeye çalışıyor.

Çok daha ciddi bir hipotez ileri sürülebilir; kemalistlerin işin başında böylesine cüretkar adımlar atmaları, sınıf bilinçlerinin yüksekliğinin yanında, savaş halinde oldukları emperyalist güçlere, Anadolu topraklarında hiç bir sosyalist veya komünizan düzenlemeye izin vermeyecekleri konusunda güvence vermek isteyişleriyle de açıklanamaz mı? Bir yanıyla politik mücadele hamlelerin iletişimi oluyor (*); kemalistlerin, daha yola çıkarken, kontrol

(*) Eski politikacıların, bir politik eğitim olarak, satranca

edebildikleri yerlerde sosyalizan plan ve niyetlerin kökünü kazımada gösterdikleri kararlılık ve uygulamadaki ustalıklarının, emperyalist merkezlerde not edildiğine ve gereğiyle değerlendirildiğine inanıyorum.

İstanbul Grubu'na geliyorum; Türkiye'de solun oluşumunda en etkili kaynağın buradan doğduğuna inanıyorum. Çok ihmal ediliyor; Sovyet bilim adamı Noviçev'in (*) de işaret ettiği üzere karanlıkta kalıyor. Aydınlatılması gerekiyor.

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, «Türkiye'de bilimsel sosyalizm, ilkin bir aydın davranışı olarak başladı» derken, öyle anlaşılıyor, hem İstanbul Grubu'nun önemine değinmiş oluyor ve hem de bunun bir aydın hareketi olduğunu ileri sürüyor (**). Doktor Hikmet'in de içinde olduğu İstanbul

---

düşkünlüklerinin buradan geldiğini sanıyorum. Şatrançta ustalaştıkça düzeltilebilir yanlışlıkların düzeltilmesine de izin veriliyor. Hamle olduğu sürece, ayrıca haberleşmeye gerek kalmıyor.

(*) Noviçev, 1919-1923 dönemini olağanüstü önemli buluyor: Çrezvıçayno vajnım periodam ve istaroii raboçevo klassa turtzii bıli godı natzional'no-burjuaznoy revolyutzii (1919-1923)».

«Ekim Devrimi'nin başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi yığınlar üzerinde etkisi, her şeyden önce onların kendiliğinden komünizme yönelmelerinde, komünistlere yakın sol örgütlerin ve giderek Türkiye Komünist Partisi'nin kurulmasında görüldü».

«Fakat hâlâ, söz konusu dönemde Türkiye proletaryasının tarihini gereklikli bütünlükle ortaya koymayı sağlayacak yeterli kaynaklardan, yoksunuz».

A. Noviçev, İstoriya Paboçevo Klassa Turtzii ve İstoçnikah i Literature, Sovyetskoe Vostokovedenie, Yıl 1958, Sayı 5, s. 137 ve 138.

(**) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, TKP'nin Eleştirel Tarihi-Yol, yazımı 1930 yılları, İstanbul, 1978, s.

Doktor hikmet, başka bir çalışmasında, kişilere dayandırarak, sol tarihin peryodizasyonunu yapmayı deniyor. Aktarıyorum.

«Türkiye'de çelişik başlıca 4 sosyalist kuşak sayılabilir. 1) En eski Sosyalistler (1920-1925 Ş.H. Değmer-H. Kıvılcımlı), 2) Eski Sosyalistler (1925-1945 Nazım Hikmet Ran-Reşat Fuat

Grubu, bir yandan varolabilecek en gelişkin proleter çevre içinde ve diğer yandan da kemalist denetimden en uzak noktada oluşuyor. İstanbul Grubu'nun da kemalist darbeyi tadabilmesi için, önce kemalist kuvvetlerin İstanbul'a girmesi ve daha sonradan da Şeyh Sait İsyanı gerekçe gösterilerek uygulamaya konan Takrir-i Sükun terörünün kapsamına, İstanbul Grubu'nun Şeyh Sait İsyanı'nda kemalistlerin yanında görünmek için gösterdikleri olağanüstü aceleciliğe rağmen, alınmaları gerekiyor.

Şimdi tezleri yazıyorum: 1925 Takrir-i Sükun Darbesi, Türkiye'de en uzun sosyalizan aydın suskunluğunu yaratıyor. 1925 Darbesi, Türkiye sol hareketini aydın kaynağından koparıyor.

Daha sonra TKP Genel Sekreteri yapılan Vedat Nedim ve Şevket Süreya, bu darbe ile kalplerini kemalizme yitiriyorlar. Akıllarını da vermeleri için bir kaç yılın daha geçmesi gerekiyor; Aydınlık Grubu'nun tümüne yakın bölümü, 1925 Darbesi ile sol hareketi bırakıyorlar.

1925-1949, Türkiye solunun aydınsızlık dönemidir.

Türkiye solunun aydın hareketi ve soldaki aydın işlevi iki Hikmet'e kalıyor. Nazım Hikmet, Komünist Partisi'nden ihraç edildiği 1930 yıllarında da Türkiye solunun estetik plandaki ileri hareketini temsil ediyor. Doktor Hikmet, teorik geliştirmeleri üstleniyor ve bu nedenle 1930 yılları Türkiye'nin sol tarihinde pek alâ «İki Hikmet Dönemi» olarak nitelendirilebiliyor. Öyle nitelendirmek istiyorum.

Artık ikinci tezi daha açık yazabiliyorum: Kırk Kuşağı aydınlarını sol içinde saymıyorum. Bunların kafaları bur-

---

Baraner), 3) Yeni Sosyalistler (1945-1960 Mihri Belli-Mehmet Ali Aybar), 4) En yeni Sosyalistler (1960 sonrası Vahap Erdoğdu-Doğu Perinçek)».

Dr. H. Kıvılcımlı, Devrim Zorlaması - Demokratik Zorlama, İstanbul, 1970, s. 39.

Kıvılcımlı'nın son dönemi, 1960 sonları «Aydınlık» Dergileri'ni temel alıyor; burada adları geçenlerin tümü, biri hariç, bugün de biliniyor. TİP'ten MDD Akımı'na ve buradan da «Aydınlık» Dergisi çalışmalarına katılan V. Erdoğdu, Martçı Darbe'den sonra sol yol'u bırakıyor.

juva iktidar veya muhalefet partisine gömülüdür. Çamura bulanmış bir köycülük ile burjuvaziye kiralanmış bir parlamentarizmi yazıp çiziyorlar.

Tek tek kişileri bir kenara bırakılacak ve eğilim çıkartılacak olursa, 1940 Kuşağı denilenler, hem korkaktır ve hem de hedanist; bu iki özellik birbirisinden pek ayrılmıyor. Fahri Erdinç, bir yandan Necip Fazıl'ın Büyük Doğu Dergisi'nde yazıyor (*) ve diğer yandan da, solculuğuna Türkiye'yi dar bularak, Bulgaristan'a geçmeye çalışıyor; sonunda, geçiyor (**). Korkaktır; Sabahattin Ali de hem hazzını maksizime etmeye çalışıyor ve hem de Milli Emniyet'le bir pazarlık kurup Bulgaristan'a geçmek istiyor; geçemiyor. Korkaktır. Ancak Sait Faik'in korkaklığıyla titrekliğine her ikisi de yetişemiyor. Korkaktır. Cahit Sıtkı, daha da korkaktır (***). Abidin Nesimi, sölumsu bir parti kurabilmek için, Bakanlar Kurulu üyelerinden izin ve güvence almaya çalışıyor; kendi solculuğundan korkuyor (****). Hedonizm ve korkaklık, bu kuşağı anlatıyor ve çoğu devlet memuru olarak yaşıyorlar.

Resmi sanatçıdırlar. Devlet memurluğuyla solculuk ve sanatçılık yapıyorlar. Çoğu Babıali'ye transfer oluyor. 1980

(*) Bir örnek vermekle yetiniyorum; 1946 yılına ait Büyük Doğu Dergisi'nin 27 nci sayısı, kapağında, Oktay Akbal, Sait Faik, Fahri Erdinç ve Salah Birsel imzalarını ilan ediyor.

(**) «Bir dergide iş bulmuştu. Hikayeleri çıkıyordu, ama öylesi. Bir hikaye, bir kaç şiir yayınlamakla, gönlünü hoş edecek, çilesi dolacak kişilerden değildi. Büyük, daha büyük işlere katılacağını da ayarlayamıyordu».

«Bir gün yurtdışına çıktığını gazetelerden okudum. Kurtulmuş muydu, yeniden başını derde mi sokmuştu, bilmiyorum».

Mehmed Kemal, Acılı Kuşak, Ankara, 1967, s. 44 ve 45.

(***) «Sadri, Polis Koleji'nde hocaydı. Nurullah Ataç, Atatürk Lisesi'nde hoca, Cahit Sıtkı Çalışma Bakanlığı mütercimi. Ötekilerin de Devlet'te işleri vardı. Allah Allah, bu solculuk da nereden çıkıyordu?»

Mehmed Kemal, Acılı Kuşak, op. cit., s. 79.

(****) Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisi'nde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949, İstanbul, 1979, s. 230.

yılında resmi sanatçılık Babıali'de yoğunlaşıyor; resmi sanatçıların aylık ödemelerini, tekeller, devlet aracılığıyla değil, doğrudan üstleniyor.

İstanbul Grubu'na dönüyorum; aslında bunlara Berlin Grubu demek daha doğru oluyor. Bu Grup içinde yer alan ve daha sonra Türkiye Komünist Partisi'nde Genel Sekreterlik yapan Vedat Nedim, anılarında ve bir yerde şunları yazıyor: «Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden geçerek Ankara'ya kadar uzanan ulusal şahlanışın yankıları, Berlin Türk Kulübü'nde kader birliği yapan gençlerin iradesini bir çelik banyosu gibi güçlendiriyordu. Bütün bir düşman dünyaya karşı yokluklar ve yoksulluklar içinde savaşan Anadolu'nun masal kahramanları gibi liderine, Mustafa Kemal'e dostluk elini uzatan tek devlet, 'Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği' olmuştu. Bu davranış Berlin'deki yüksek öğrenim gençliğini adeta büyüledi: Nurullah Esat Sümer, M. Mermi, Mümtaz Fazlı Taylan, Vehbi Sarıdal, Nizamettin Ali Sav, Sadık Ahi ve daha şimdi adlarını hatırlayamadığım bir kaç arkadaş, 'Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'ni' kurduk. 'Kurtuluş' adlı bir dergi de yayınlamaya başladık. Berlin Türk Kulübü'nde heyecanlı toplantılar yapılıyor, konferanslar veriliyor, çetin çatışmalar oluyordu»[6]. İstanbul Grubu'nun en büyük bölümü, Berlin'den geliyor; ancak, Şefik Hüsnü türünden Almanya'da değil Fransa'da okuyanları da kapsayacak bir biçimde bu kaynağa İstanbul Grubu demeyi uygun buluyorum.

Bu kaynak üzerinde, kısaca ve ayrıntı ile, durmam gerekiyor; fakat bundan önce yönteme verdiğim önemle paralel olarak bir küçük parantez daha açma gereğini duyuyorum. İnsan aklının çalışması, tarihin işleyişine ve tarih yazımına benziyor; tarih hep başarılı olan ve ayakta kalana göre yazılıyor. Anılar, insan aklının zaman boyutunda işlemesinin sonucudur; başarılı olan ve ayakta kalana göre biçimleniyor.

Vedat Nedim'in sözünü ettiği 'Kurtuluş' Dergisi'nin ilk sayısı 1 Mayıs 1919 tarihinde çıkıyor; bu tarihte Mustafa Kemal, İstanbul'da ne yapacağını bilmeyen işsiz bir gene-

raidir. Berlin'de, daha sonra İstanbul'a taşınacak olan ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nden Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası olarak değişik olan hareket başladığında Mustafa Kemal'in adının Türkiye'de bile pek bilinmemesi bir yana Sovyet Rusya'dan da herhangi bir yardım söz konusu olmuyor. Bilinen şudur; genç Sovyet Rejimi, güneyde emperyalizme karşı bir direnme ve mücadele istiyor. Bu nedenle de İstanbul'a gönderdiği gizli elçileri kanalıyla son Osmanlı yöneticileri arasında mücadele ve yardım imkanlarını arıyor.

Son Osmanlı döneminde yurt dışında okuyanlar Osmanlı düzeninin yüksek bürokrat ailelerinin çocuklarıdırlar; daha sonra TKP Genel Sekreteri olan Vedat Nedim, Yaveran-ı Hazret-i Şehriyari Vedat Bey'in oğlu oluyor. Sadrettin Celal, Adalet Bakanı Celal Bey'in, Nurullah Esat da Allamezade Esat Bey'in, Nizamettin Ali, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın oğludur; hepsi mensubu oldukları düzenin acı çöküşünü görüyorlar. Kurtuluş arıyorlar; bu dönemde Ekim Devrimi ve yeni Sovyet Düzeni, bütün kurtuluş arayıcılarına bir umut kapısı olarak görülüyor.

Daha sonra Mustafa Kemal, hem bir kurtuluş kapısı olarak görülüyor ve hem de rejimini perçinliyor; kurtuluş arıyarak sosyalizme yönelen ve sosyalizmi hiç bir zaman sindirmeyen İstanbul Grubu'nun tümüne yakın bir bölümü kemalizme geçiyorlar. Bu çok sonradır ve bunun için de önce sopa gerekiyor; 1925 Darbesi'nin tarihselliği buradan geliyor. Ancak akıllarının zaman içindeki işleyişinde bunu başa alıyorlar; çok büyük ölçüde bir tahrifat yaptıklarını sanmıyorum (*). Neden-sonuç ilişkisinde za-

(*) İçlerine hiç sindiremedikleri komünizmi bırakıp kemalizme geçince çoğu yükseliyor; Nurullah Esat bakan oluyor. Nizamettin Âli Sav, Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti Başkanı ve milletvekili, Namık İsmail, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü, Hamid Sadi Selen ve Sadrettin Celal profesör, Mümtaz Fazlı Taylan büyük işadamı, Mehmet Sadık Ahi, milletvekili, Vedat Nedim Tör Matbuat Umum Müdürü oluyorlar.

Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Ankara, 1978, s. 295.

man boyutunda yaptıkları bir değişiklikle tarihin daha doğru yazıldığını ileri sürebiliyorum.

22 Eylül 1919 tarihinde Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in başkanlığında, Ethem Nejat, Ahmet Akif, Sadrettin Celal, Namık İsmail, Cevat Cevdet, Servet, Nefi Atuf Kansu ve Mehmet Vehbi Sarıdal'dan oluşan bir grup Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurmak üzere Dahiliye Nezareti'ne başvuruyor; Fırka, bu tarihten itibaren kendisini kurulmuş sayıyor. Bir süre sonra da «Aydınlık» Dergisi çıkarılıyor; Nazım Hikmet ve Doktor Hikmet de bu çevrede yetişiyorlar.

Türkiye solunun, olumlu veya olumsuzluğuyla, en etkin kaynağının İstanbul Grubu veya daha açıklayıcı bir nitelendirmeyle «Aydınlık Grubu» olduğunu tekrarlamak durumundayım; kısa bir değerlendirmesini kaçınılmaz buluyorum. Türkiye Komünist Partisi'nin kendi içinde ve kendisi için böyle bir değerlendirmeye başlamış olduğu biliniyor; bu başlangıçtan yararlanmak gerekiyor.

Doktor Hikmet, belki de en önemli çalışmasına, «bu notları niçin kaleme alıyorum» sorusuyla başlıyor; yayınlayıcıları, Doktor Hikmet'in «TKP'nin Eleştirel Tarihi-Yol» çalışmasını 1930 yıllarının başlarında kaleme almış olduğunu belirtiyorlar. Doktor Hikmet, «Leninci tartışma» olarak nitelediği ve «partici artı devrimci artı proleterci» olması gerektiğini söylediği bir tartışmayı başlatmak istiyor. Tartışmanın parti çerçevesi içinde» ve «parti disiplinine uygun» olarak sürdürmesi gerektiğini vurguluyor; böyle yapıldığını düşünüyorum. Doktor Hikmet'in bu eleştirileri kaleme aldığı sırada ve hemen sonrasında TKP'nin önde gelen yöneticilerinden birisi olduğundan ve bu dönemde TKP tarafından milletvekili adayı gösterilmiş olduğundan da kuşku duymamak zorunlu oluyor. Bütün bu nedenle Doktor Hikmet'in değerlendirmelerini bir parti değerlendirmesine hazırlık sayabiliyorum.

Doktor Hikmet, kendisinin asıl dönemini, Doktor Şefik Hüsnü ile birlikte, 1920-1925 yılları olarak gösteriyor; katılmıyorum. Asıl dönemi, 1930 yıllarıdır; bu dönem, yalnızca ve yalnızca iki Hikmet'e kalıyor. Nazım Hikmet es-

tetik planda ve Doktor Hikmet, teorik platformda, Türkiye solunun iki düşünen adamı ve iki mücadele edeni ve iki aydını olarak kalıyorlar. Aralarındaki sürtüşmeyi de bu yalnızlıkta aramakta yarar var; bu dönemin sonunda, artık bir hapislikten daha çok bir tür rehin alınmaya benzeyen bir biçimde kapatılmaları da buradan kaynaklanıyor. Kemalist rejim, 1920 yıllarının bu iki inatçı gencini, 1930 yıllarının bu iki bayrak taşıyıcısını, 1940 yıllarında kapatıyor; sosyalist sistemin tek ülkede varlığını sürdürebilmesi için emperyalizmin saldırısını geciktirecek veya yavaşlatacak her türlü mücadeleye çok büyük ihtiyaç duyduğu bir dönemde, parti disiplini içinde kalarak sürekli hücum kapıları arayan bu iki Hikmet'i geriletebilmek için çok uzun bir süre her türlü eylemin dışına çıkartıyor.

Geriliyorlar mı? 1950 yıllarında dünya tümüyle geridir ve Türkiye'de sol tarihte yalnız Doktor Hikmet ayakta kalmak ve görünmek istiyor. 1950 yıllarında ve özellikle ortalarında en «ileri» entellektüel mücadele, başında Turhan Feyzioğlu ile Aydın Yalçın'ın bulunduğu, anti-sosyalist ve anti-sovyet, idealist, Batı düşüncesinin parlamentarist demokrat savlarını Türkiye'ye aktarmaya çalışan, iktisata müdahaleden uzak, dünyanın geleceğine kapalı «Forum Dergisi» hareketi oluyor; Doktor Hikmet'in Vatan Partisi çerçevesinde ortaya atmak istediği eleştirileri de etkileyebiliyor (*). Doktor Hikmet'in bundan ve özellikle 1960 Mayıs'ından sonraki yazılarında ise 1930 yıllarının tutarlılığını bulmakta güçlük çekiyorum. Doktor, bu dönemde ve çok zaman, kaybedilen yılların açığını kapamanın telaşı içinde görünüyor; bu telaşla tutarlılık çizgisini her zaman sürdüremiyor.

Doktor Hikmet, 1930 yılları başlarında ve TKP içinde, 1920 yılları başlarındaki hareketi değerlendirirken hiç ikir-

(*) Bir ülkede entellektüel ve teorik birikimi, ayrı kompartımanların işi olarak ele almak yanıltıcı olabiliyor. «Forum Dergisi» Hareketi'nin etkisini doğrulukla saptamak gerekiyor; birinci Türkiye İşçi Partisi'nin teorik bakışını belirleyen en önemli kaynaklardan birisidir. Bu çalışmada ele almayı planlıyorum.

cikli davranmıyor ve şunları kaydediyor: «Kurtuluş, edebi bir tenkit mecmuasıydı, marksizme özeniyordu. Aydınlık, marksist bir tenkit mecmuasıydı, edebiyattan yakayı kurtaramamıştı»[7]. Bir cümle ile her ikisini de yerine koymak istiyor. «Kurtuluş» önemli olamıyor ve Doktor Hikmet eleştirilerinin çoğunu daha uzun ömürlü ve etkin «Aydınlık» Dergisi'ne yöneltiyor. Bunlara «müterakkip» (*) adını da takıyor ve mahkum edici eleştirilerini kaleme alıyor.

Hikmet, üç kişi üzerinde özellikle duruyor; bunlardan birisi Sadrettin Celal Antel oluyor. Komünist mücadeleden ayrıldıktan sonra İstanbul Üniversitesi'ne profesör yapılan Sadrettin Antel için şunları yazıyor: «Aydınlık denilince hatırımıza gelen onun sahibi Sadrettin Celal Bey olur. Aydınlık, çok kere daha devrimci unsurların elindeydi. Fakat yeni hamlelere işaret olan yazıları, - kiler sıçanı gibi gizli gizli - sistematikman kemiren kişi Sadri'dir. Sadrettin Celal, İstiklal Mahkemesi'nde, devrimciliğin sırf 'harici havadislerle alakadar olduğunu' idia etmişti. Demek istiyordu ki, ben Türkiye'de marksist devrimle o kadar alakadar değilim. Maksadım dünya hadiselerinde cezri, köktenci, bir objektiflik göstermektir. Sapık Aydınlıkçılığın açık ifadesi budur. Onun için Türkiye'de marksist devrim mevzubahis değildir»[8]. Sadrettin Celal, legal marksizme ve «Aydınlık» çizgisine model olarak seçiliyor.

Şevket Süreyya ise ekonomizme ve Doktor Hikmet'in «müterakkipçilik» olarak adlandırdığı eğilime örnek yapılıyor ve Doktor, «müterakkipçiliğin ana karakteri ne idi» diye sorduktan sonra cevap veriyor: «Yine 925 tedhişine, İstiklal Mahkemesi'ne dönelim. Savcı Necip Ali, sosyalistlerin bir gün gelip kuvvetlenirlerse, şimdi yararlandıkları demokrasiyi ve cumhuriyeti bir basamak gibi çiğneyip ge-

---

(*) «Aydınlık ve Müterakkipçilik: Legal marksizm ve ekonomizmin Türkçeleridir».
Doktor Hikmet Kıvılcımlı, TKP'nin Eleştirel Tarihi-Yol, İstanbul, 1978, s. 138.
«Müterakkip: Gözeten, bekleyen, uman».
Mustafa Nihat Özon, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, s. 633.

çeceklerini söylediği zaman, Şevket Süreyya 'tabanı yanmış bir it gibi' yerinden fırlayarak heyecanla bağırmıştı: 'Onu hiç bir zaman göremiyeceksiniz'. Müterakkipçiliğin mahut demagog'unun - Şevket'in hapishane hayatındaki lakabı demagog idi, yani bu sıfatı tesadüfi değildi - sarfettiği yukarıki cümle, tahmini bir söz değil, aynen söylediğinin ta kendisidir». Hikmet, bu bilgiyi veriyor ve bununla Şevket Süreyya'nın ne demek istediğini açıklamaya çalışıyor. Bu açıklamaya göre, Müterakkip Şevket, şunları söylüyor: «Ey efendim sermayedarlık! Sen korkma, maksadımız seni basamak etmek değildir. Bilakis senin yapamadığın şeyi yapacağız. Yani işçi sınıfını sulh ve müsalemetle (barışçıl yoldan, y.k.) sana basamak yapacağız. İşçi sınıfının siyasi mücadeleyi yükseltmek arzusu önünde öyle mahirane bir merdiven kuracağız ki, bu merdiven o kadar namütenahi (sonsuz, y.k.) basamaklı bulunacaktır ki, hiç kimse onun sonuna kadar yükselemeyecektir»[9]. Bu açıklamadan sonra Doktor Hikmet, 1925 Darbesi ile başlayan İstiklal Mahkemesi'nin, Şevket'in konumunu ve söylediklerini iyice anlamadığını ileri sürüyor (*). 1925 Darbesi, buna 1925 terörü de denilebilir, eline geçirebildiği aydınlıkçıları ağır hapse mahkum ediyor; tarih, anlamamaktan değil, Türkiye solunu aydınsızlaştırmak için aydınlıkçı aydınları çok ağır hapislerle karşı karşıya getiriyor.

Doktor Şefik Hüsnü'yü daha çok örgütçü olarak görüyorum. İki aydın kalıyor; Nazım Hikmet ve Doktor Hikmet'in elleri bayrağı tutuyor. Hınç'tır; 1930 yıllarının sonlarında içeri alınıyorlar. Tarih, daha anlaşılır oluyor.

Birleştiriyor: «Müterakkipçilik denince göz önüne Şevket Süreyya ve Vedat Nedim gelir. Legal marksizm zamanı, Sadri'nin yayın sahasında yaptıklarını bu iki dema-

(*) 1925 Terörü ile ağır cezalara çarptırılanlar kısa bir zaman sonra bir afla çıkıyorlar. 1927 TKP Tevkifatı ile solla bağlarını koparıyorlar. Doktor, Şevket'in 1927 Tevkifatı duruşmalarında, normal mahkemede yapılıyor, «vatanımı sosyalizm kadar severim» dediğini de yazıyor.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, TKP'nin Eleştirel Tarihi, op. cit., s. 144.

gog serseri, teşkilat içinde yapıyorlardı. Sadri devrimci yayını boğmakla uğraşırdı. Şevket ve Vedat teşkilatı kemiririler ve 8-10 aristokrat işçinin laklakiyat için toplandıkları bir dernek faaliyetini parti teşkilatı ve faaliyeti ile karıştırırlar idi». Hem yayın politikasında ve hem de örgüt ve ideoloji alanında hareketi kemiren ve gerileten bir yönetim ortaya çıkıyor ve Doktor eleştirilerini sürdürüyor: «1925 tedhiş devrinden sonra Sadri daha namuslu çıktı. Bu deveyi güdemeyeceğini söyliyerek, tereyağından kıl çeker gibi hareketten kopuştu. Lakin Vedat'la Şevket'in serserilik tarafları galip çıktı. 'Serseri' kelimesini bir küfür olsun diye söylemiyorum. Vakıadır. Ş. ve V. devrimci harekete aylıklı serseriler kliki halinde bağlıydılar. Arkos şirketinde dolgun ücretlerle iş ve hatta dolap çevirdikleri için hareketten kopamıyoriardı» (*). Londra'daki Sovyet ticaret şirketi Arcos'ı, All-Russian Cooperative Society, Genel Grev gerginliğini atlatan Britanya güvenlik kuvvetleri basıyorlar; İstanbul'da Arkos Şirketi'nde görevli Vedat Nedim'i korku tutuyor. 1925 Darbesi ile korkusunun başlamış olduğu anlaşılıyor ve 1927 yılında, İngiliz polisinin Londra'daki Arcos Binası'na saldırması üzerine, hiç bir zaman içine sindiremediği komünist mücadeleyi bırakıyor.

Doktor Hikmet'in bu eleştirilerini yazıya döktüğü kesin tarihi bilmek isterdim; sınıfsal bakışı keskin çözümlemeler yapıyor. Sosyal mücadelede uçta bir yeri tuttuğu görülüyor; 1930 yıllarının hemen başında Sovyetler Birliği'ndeki keskin sınıfsal eylem ve politikalara paralel düşüyor. Daha sonraki popüler front edebiyatından önce kaleme alınmış olduğunu tahmin ediyorum; bu sonucu çıkarıyorum.

(*) Vedat Nedim'i ve 1927 Tevkifatı'nı incelemeyi başka çalışmalarımda denedim. Söz konusu çalışmalarımda, Türkiye ve sol tarihlerdeki bu önemli yanlışlığı da düzeltmeye çalıştım. Şimdiye kadar yazılmış olanların tersinin doğruluğunu göstermeye çabaladım. Burada aynı çözümlemeye girmek istemiyorum.

Y. Küçük, Türkiye Üzerine Tezler, İkinci Kitap.
Y. Küçük, TKP Pişmanları - İtirafçıların İtirafları, İstanbul, 1988.

Aydınlıkçıları eleştirirken dile getirdiği netlik yeni ve yol açıcıdır; kalıcı bir nitelik taşıyor. Doktor, aydınlıkçı bakış açısını, «anti-emperyalizm eşittir kapitalizme tapınma» özdeşliğiyle suçluyor; aydınlıkçılar anti-emperyalizm mücadelesini överken kapitalizme tapınma uçurumuna yuvarlanıyorlar. Doktor'a göre, aydınlıkçı bakışın temelinde «Türk burjuvazisi anti-emperyalist olmaya mecburdur» ve «emperyalizmle yaptığı mücadele devrimcidir» aksiyomları yatıyor. Bunlara göre, diyor Doktor, «burjuva devrimcileriyle proletarya devrimcileri arasında bir fark aranmamalıdır». Aydınlıkçı ekibi, devrimler arasında bir ayrım yapmamak ve her tür devrimciyi aynı kefeye koymakla, giderek, her anti-emperyalist mücadele ile sosyalizmi özdeşleştirerek, anti-emperyalist mücadeleyi gerçekte kapitalizme tapınmanın bir kılıfı saymakla suçluyor.

Doktor Hikmet, «emperyalizm düşmanlığı ile gerçek sosyalizmi birbirine karıştırmak o kadar yeni birşey değildir» diyerek Almanya ve Fransa'da da benzerlerinin bulunduğunu kaydediyor; aydınlıkçılarla alay ediyor. «Hiç şaşmayın» diyor Doktor ve örnek veriyor: «Gılıç Ali, müterakkipçilerin ağızlarının suyunu akıtacak bir 'ingılapçı' (*) örneğidir, Hatta işçi sınıfı Türkiye'de bir devrim yaparsa, burjuva devrimcilerini Kırım'daki Beyaz Saray'a götürüp ahir ömürlerine dek izzet ve ikramdan geri kalmamalıdır»[10]. Burjuva devrimcilerini aşırı önemseyerek bir ideal haline getirme yoluna tepki, Doktor Hikmet'le başlıyor.

Kuşkusuz böyle bir bakış açısı, sınıfsal bakmamaktan ve sınıf mücadelesini tarihin motoru olarak görememekten kaynaklanıyor; Doktor Hikmet, aydınlıkçıların bakış açısının

(*) Futbolcu Gündüz Kılıç ile Amerikan sigaralarının Türkiye komisyoncusu Altemur Kılıç'ın babası Kılıç Ali, bir burjuva devrimcisidir ve genç bir subay olarak Kurtuluş Savaşı'na katılıyor. Daha sonra Mustafa Kemal'in kılıcı oluyor ve rakiplerini idama mahkum eden kararların pek çoğunu imzalıyor. Burjuvazinin iktidarını perçinlemek için uyguladığı terörde Kılıç Ali'nin imzası hep var. Doktor, belki de Şevket Süreyya'nın köylülüğünü çağrışım yapmak için «Gılıç Ali» diyor ve «ingılapçı» olarak yazıyor.

bu yanını ve işçi mücadelesini erteleme mantığını, «bu misali biz uydurmuyoruz ve ekonomistlerin aynen ifadesidir» dediği bir örnekle anlatmaya çalışıyor. Doktor'a göre bir aydınlıkçı şöyle konuşuyor: «Şimdiki halde Türkiye'de kapitalizme girdik. Bu, ileri ve zaruri bir yoldur. Bu yolu, mesela, İstanbul'la Ankara arasındaki yola benzetelim. Yolun kapitalizm kısmı İstanbul'la Eskişehir arasıdır. Eskişehir'den sonra Ankara'ya kadar sosyalizm başlar. Bugün işçi sınıfıyla kapitalist sınıfı Haydarpaşa'ya aynı trene binmiş bulunuyor. Eskişehir'e kadar her iki sınıf - kaçıncı mevkilerde oldukları tasrih edilmiyor - birlikte gelecekler. Kapitalistler Eskişehir'de trenden 'inecekler'! Artık yeni yola. Ankara yoluna, proletarya devrimine düdük çala çala yol alınacaktır». Aydınlıkçının bu söylemi karşısında Doktor soru sorma gereğini duyuyor: «Kapitalizm son istasyonuna geldi mi, artık kendi devrinin bittiğini anlar ve hemen bavulunu ,bastonunu, şapkasını alarak, tren arkadaşı işçi sınıfına 'Allahaısmarladık' der, çekip gider. Onu kolundan tutup atmaya, kan dökmeye ve saire lüzum kalır mı ya o zaman?» Cumhuriyet'in ilk yıllarında aydınlıkçı bakışı, kemalizmin formülasyonu döneminde Doktor Hikmet'in eleştirileri, tartışmanın özünün ve iki yanının pek değişmediğini ortaya çıkarıyor.

İstanbul Grubu, «Aydınlıkçı Çevresi» de denebilir, Türkiye solunun başlangıcının en etkin kaynağıdır; kısa da olsa ayrıntıyla üzerinde durmam gerekiyor. Aydınlıkçı bakış açısı ve bunun eleştirisi, Türkiye sol tarihinin anlaşılmasının da ipuçlarını veriyor; eleştiri Doktor'dan geliyor. Doktor Hikmet'ten aktarıyorum: «Kuyrukçulara göre bütün memleketlerde işçi hareketi önce basit mücadele şekillerinden başlamıştır. 'Marksizm', onlara göre, her yerde olduğu gibi, Türkiye'de de hareketin önce bir sosyal demokrat hareketi şeklinde başlamasını emredermiş. Burjuvaziyi alıştıra alıştıra ilerlemeliymiş. Kuyrukçuların, yani topyekûn aydınlıkçı ve müterakkipçilerin bu kanaatlerinde neler gizliydi?» Doktor, araz'ı, symptôme, tanıdıktan sonra altında yatanları bulmaya çalışıyor; doktorluk mesleğinin gereklerini yerine getirmeyi deniyor.

Başlıyor: «Önce yalan söylüyorlar. Demogogların en çok başvurdukları silah yalandır. Onların şiarları, yalan, yine yalan, daima yalandır. Hareketin her yerde sosyal demokrat hareketi olarak 'başladığını' söylüyorlar. Oysa İkinci Enternasyonal'in sosyal demokrat sapıklığı, Birinci Enternasyonal'in devrimci vasıflarına bir müddet sonra ihanet eden bir sapıtmadır. Bir başlangıç değildir. Devrimci başlangıcın soysuzlaşmasıdır. Her sosyal demokrat hareketin içinde bir devrimci bir de oportünist mücadele vardır. Bolşevizm, Rus Sosyal-Demokrat Hareketi'nin bir kısmı olduğu gibi, menşevizm de bir kısmıydı. Marksizm, hiç bir zaman sosyal demokrat hareketi kimseye tavsiye etmemiştir». Doktor, aydınlıkçı bakışın bir yalana dayandığını ileri sürüyor.

Devam ediyor: «Onlar, objektifliği ve realistliği demagoji sanıyorlar. Kuyrukçular çok bilmiş görünmek için, bütün kabiliyetsizlerini imkansızlıklarla tefsire kalkışıyorlar. Oysa bu bayağı ve sözüm yabana realistlik'lerine, gerçekçilik'lerine karşı yine bu sosyal demokratlık lüzumu hakkındaki teorileriyle ihanet etmiyorlar mı?» Görülmesi gerekiyor; Doktor Hikmet, teşhisleri ve sorularıyla sınırları zorlamak istiyor. Doktor Hikmet, aydınlıkçı bakışı, «burjuvazinin 'İstiklal Madalyası'nı yerden göre kadar hak etmiş bir sübjektif ideoloji» olarak niteliyor ve «burjuvazinin izni ve emriyle hareket» etmeyi ilke saydıklarını yazıyor. «Burjuvazinin hep istediği şey, gerçek sosyalistlik yerine sosyal demokratlık veya trotskistlik'tir. Kuyrukçular da aynı şeyi istediler». Doktor Hikmet, burjuvazinin ve bu arada kemalistlerin sol politikasının bastırmak, saptırmak veya bozarak kontrol etmek olduğuna işaret ediyor.

Tarih yazımının kendi mantığı, çözümlemeyi burada, Kemal Paşa'nın kişiliğine ve daha sonra oluşan kemalistlerin niteliğine getiriyor. Tezler'de Kemal Paşa ve çevresinin netliği üzerinde çok duruldu; bu nedenle yeniden ele alış tartışma konusu edilebilir ve bunun anlayışla karşılanması gerekiyor. Ancak Aydın Üzerine Tezler dizisinin beşinci kitabı üzerinde söylenecekler var; daha öncekileri

geliştirmeyi, netleştirmeyi ve bütünselliğe kavuşturmayı amaçlıyor.

Bütünselliğin aydınlığı artıran etkisini görebiliyorum; kollektif çözümleme süreci içinde bütünselliği artıran her yeni katkı ve aynı zamanda aydınlığı artırıyor. Artan aydınlığın ışığının yalnızca yeni olguların üzerine geldiğini düşünmek son derece yanıltıcıdır, alanının her yanında yeni açıklıklar sağlıyor. Bütün çalışmalarımda bunu duyabiliyorum ve bu çalışmamda daha çok duyuyorum.

Bilimsel birikim, aydınlığın genişlemesidir.

Aydınlığın genişlemesi, gerçeğe daha yürekli ve daha cüretle bakabilmeyi sağlıyor.

Devrimci gerçekçi, gerçeğine, cüretle bakabilen ve cüretle yürüyebilen oluyor.

Kemal Paşa, mücadeleye geç gelendir; İsmet ve Fevzi daha geç geliyorlar.

Kemal, Anadolu'ya geçtiğinde Anadolu'da mücadele ocakları var; başladığını gösteren kanıtlardan hiç kuşku duymamak gerekiyor. Ankara'daki Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile Erzurum'daki On Beşinci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın başlamış olan hareketin nabzını tutmaya özen gösterdikleri anlaşılıyor; her ikisi de yalnız ve güvensiz hissediyorlar. Sadrazam Damat Ferit'in imzasını taşıyan bir görev kağıdıyla Samsun'a gelen Kemal Paşa'nın görevlendiriliş amacını kesinlikle saptamak mümkün görünmüyor; her türlü tahmin yapılabiliyor. Arşivler açılıncaya kadar Kemal Paşa'nın Doğu'da başgösteren şura türü hareketleri bastırmak (*) veya Sultan adına bir reziztans örgütlemek için çıkmış olduğunu veya

(*) 1919 ve 1920 yılları Anadolu'da «şura» ve köylü hükümet denemelerine tanıklık ediyor. Bunlardan birini, Halide Edip'ten aktarıyorum.

«Askeri durum çok korkunç bir şekil almaktaydı. Bize karşı son ayaklanmaların en önemlisi Konya'da 1920 Ekimi'nde olmuş, şehir ve bütün kasaba ve köyler ayaklanmıştı. Buna biraz da, başıbozuk askerlerin davranışları yol açmıştı. Konya, bir kaç gün için, bir köylü hükümeti kurmuştu».

Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1979, s: 137.

görev amacının her ikisi olduğu ileri sürülebilir; daha önceki çalışmalarımda bu nokta üzerinde durduğumu hatırlıyorum.

Kazım ve Ali Fuat, Kemal'in de kendi saflarına katılmasını istiyorlar; en azından Kemal'in erkanını etkilemeye çalışıyorlar. Ancak başlamakta olan mücadelenin kadroları Kemal'e hiç güvenmiyorlar; önce tanımıyorlar ve tanıdıkları ölçüde de Sultan'ın adamı sayıyorlar. Kemal, mücadeleye katıldıktan sonra da bu güvensizliği, uzunca süre, aşamıyor ve güvene çok ihtiyaç duyan Mustafa Kemal'de, karşılaştığı güvensizlik ortamı, güven duygusunu daha da artırıyor. Osmanlı Sarayı ve Batı kuvvetleri ile bağları koparmadan önce Anadolu'da mücadeleyi başlatmış ve özellikle sosyalizan nitelikli hareketlerle hesaplaşmaya öncelik vermesinde mücadelenin bu tür dinamikleriyle kendi kişisel nitelikleri de önemli bir rol oynuyor.

Maurice Pernot'nun 1923 yılında Paris'te yayınlanan «Türk Sorunu» adlı çalışmasından aktarma yapmanın sırası geldi: «Dès l'origine du mouvement, au Congres d'Erzeroum, l'antagonisme se revèle entre Moustapha Kemal et ses amis, qui ne se soucient pas de rompre completement ni avec Constantinople, ni avec les puissances occidentales, et les intarsigeants qui, au contraire, sont tout prêts à sacrifier la Turqui d'Europe, déclarent que lavenir de leur pays est en Asie, et décidés à lutter contre l'Occidentd, cherchent un appui à l'est: en Perse et en Afghanistan, au Caucase et en Russie»[11]. Nerede ise zamanında yayınlanmış olduğu kabul edilebilecek bir çalışmada, Kemal ve arkadaşlarının, işin başından itibaren, hem İstanbul ve hem de Batı Avrupa ile kopmayı hiç düşünmedikleri yazılıyor. Bir de, hem İstanbul ve hem de Batı Hükümetleri ile her türlü uzlaşmanın karşısında olanlar var; uzlaşmacılarla, bunlar Kemal ve arkadaşlarını anlatıyor, uzlaşma karşıtları arasında Erzurum Kongresi'nde açığa çıkan antagonizm, Kurtuluş Mücadelesi'ne tümüyle rengini vuruyor.

İttihat ve Terakki, Büyük Yenilgi'den, Birinci Dünya Savaşı'ndan, sonra da bir örgüt olarak ayakta kalabili-

yor (*); sığ düşüncelerin tutkulu sahiplerinden olan Anadolu kadroları(bir reziztans örgütlemede önemli rol oynuyorlar (**). Ancak bu örgütlenmede aktif rol oynayanların hepsinin İttihatçı olduğunu düşünmemek gerekiyor; her bunalım ve kişisel gerçekleşme döneminde, yeni isimler, o zamana dek hiç bir mücadeleye girmemiş olanlar da harekete geçebiliyor. Bir İttihatçı'yı, daha çok, sığ inançların kararlı burjuva politikacısı ve ihtilalcisine benzetmek gerekiyor; bir senaryodan diğerine kolaylıkla geçebiliyor. İttihatçılar, ağırlık ve siyasal merkezi Anglofil (***) İstanbul'un çok daha doğusunda bir Türkiye'yi rahatlıkla düşünebiliyorlar. Maurice Pernot'nun büyük bir haklılıkla «ılımlı milliyetçiler», nationalistes modérés, dediği ve aynı zamanda ılımlı burjuva devrimcileri olan kemalistler ise böyle bir hayal gücünün çok gerisinde kalıyorlar.

Mustafa Kemal ise İstanbul'a bağlı görünüyor; İstanbul'un verdiği görevden ayrılmamak için çok direniyor. Anadolu'da olduğu halde ve İstanbul'a gitmeden, İstanbul'da açılış hazırlıkları yapılan meclise başkan olmaya çalışıyor (****). Daha önce de, hazır bulduğu Erzurum

---

(*) İttihat ve Terakki'yi modern Türkiye'nin önemli ve derslerle dolu siyasal örgütlenmelerinden birisi olarak görüyorum. Kurtuluş mücadelesinin başlamasında etkili olabilecek bir örgütsel varlığını sürdürebildi; ancak mücadelenin yönetimini alamadı.

Birinci Türkiye İşçi Partisi ve Dev-Genç ile ardılı örgütlenmeler, hem Mart Yenilgisi'nden ve hem de Eylülist darbe'den sonra bu ölçüde bile bir varlık gösteremediler.

(**) «Dès ce moment, l'Union et Progrès joue un rôle important dans l'organisation de la résistance turque».

Maurice Pernot, La Question Turque, Paris, 1923, s. 68.

(***) «Jön Türk Revolüsyonu'nun getirdiği mutsuz savaşın yol açtığı reaksiyonda büyük acılar yaşadığı için Kostantinople anglofil, ingiliz-sever, idi».

R.F. Peters, Histoire Des Turcs, Paris, 1966, s. 134.

(****) «Ve Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın başkan seçilmesi için harcadığı çabalarda, mebusların çoğunluğunu içine alan Felahı Vatan Gurubu üyelerine bile İstanbul'a gelmeden başkan seçilme durumunu kabul ettiremiyor, zayıf kalıyordu».

Kongresi'ne de başkan olmakta ısrar ediyor; fakat delegeler istemiyorlar (*). Erzurum Kongresi sırasındaki davranışları, Doğu Anadolu'da bir reziztans hazırlığı içinde olanların Kemal'e olan güvenlerini artırmıyor ve tam tersine, az olan güvenlerinin daha da azalmasına yol açıyor.

Doğu Anadolu'da reziztansı örgütlemek için Erzurum'da bir kongre hazırlayan kadrolar ve Kongre'nin delegeleri, İstanbul'a bağlı olduğu gerekçesiyle, Kemal'i, Kongre'ye almak istemiyorlar ve bunu açıkça ifade ediyorlar. Doğu'daki düzenli ordunun komutanı Kazım Paşa'nın manev-

---

«Sonunda durumdan Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etti ve adaylığını ileri sürmekten vazgeçtiğini bildirdi».

«Mustafa Kemal Paşa'nın buna çok üzüldüğü, hatta kızdığı anlaşılıyor».

Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, Ankara, 1970, s. 57.

(*) «Ben Şark'ta milli hükümet esasını kurarken M. Kemal Paşa'nın İstanbul'da bir padişah hükümetinde herhangi bir vazife alarak en kıymetli arkadaşları da etrafında toplaması ihtimali beni pek düşündürmüştü. İşte en mühim olarak buna mani olmak içindir ki şahsımdan fedakarlık yapàrak fikrimin hususlü için kendisini şarka davetle milli harekatın başına geçmesini teklif ettim».

«Mustafa Kemal Paşa aleyhine müthiş propagandalar oluyordu. M. Kemal Paşa azlolunmasına ve kendisinin de askerlikten istifasına rağmen ne üniformasını ve ne de padişah kordonunu çıkarıp atamıyordu».

Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1960, s. 18 ve 75.

«Samimane ikazlara rağmen M. Kemal Paşa Hazretleri mirliva üniforması ve yaveri hazreti şehriyari kordonunu çıkarmamışlardı. Kongre'ye dahi bu kıyafetle girmişler ve kürsüye çıkarak nutuk irat etmek istemişler. Bu manzara Kongre Heyeti Umumiyesi üzerinde pek fena bir tesir yapmış ve Gümişhane murahhası Zeki Bey kendilerine şu ihtarda bulunmuştur: 'Paşa, evvela üniforma ve kordonunu sırtından çıkar ondan sonra kürsüye gel! Ta ki milli kuvvet askeri tahakküm şekline girmesin'. Paşa, bu ihtarla üniforma ve kordonunu çıkarıyor ve ondan sonra Kongre saflarına kabul ve riyasete intihap olunuyor».

Kazım Karabekir, İstiklal Harbinin Esasları, İstanbul, 1951, s. 72-73.

raları neticesinde Kemal Paşa hem Kongre'ye giriyor ve giderek mukavemeti örgütleyecek yönetimin vazgeçilmez adamı durumuna geliyor. Ankara'da, İstanbul'da işgal kuvvetleri tarafından basılan Meclis-i Mebusan'ın yerine Millet Meclisi açıldığı zamanda bile İstanbul'dan kopmamaya özen gösteriyor. 1909 Nisan Ayı'nda Ayastefanos'ta toplanan ve Sultan Hamit'i tahtından indiren Meclis örneğini hatırlatırca, Ankara'daki Meclis de çıkardığı yasalarda yasaların Memâlik-i Osmaniye'de uygulanacağını belirtiyor ve Meclis Hükümeti de yazışmalarının bir bölümünü «Osmanlı Hükümeti» sıfatıyla yapıyor[12]. Bunlar bir kopuştan daha çok bağlılığı ve sürekliliği anlatıyor.

Kemal ve arkadaşlarının yerleştikleri Ankara'da güven içinde olmamalarını anlamak zor görünmüyor; herhangi bir tabandan yoksun görünüyorlar. Mukavemetin yönetimini İttihatçı kadrolara ve tabanını da solcuların etkilediği sosyalizan ya da köylü bakış açılı gençlere kaptırmaları ihtimalini saptıyorlar; birikimleri, İstanbul'a bağlılıkları ve Batı Avrupa ile kopmamaya özen göstermeleri, ne yapacaklarını ortaya çıkarıyor.

Eğer sorun bu şekilde formüle edilirse, Anadolu Mukavemeti'nin ilk döneminin üzerine yığılan karanlık bulutlarını yırtıp atmanın çok zor olmayacağı anlaşılabilir; burada, bunu, denemek durumundayım. Kemal ve arkadaşlarının ilk iş olarak İç Anadolu'daki sosyalizan örgütlenmeleri dağıtmak istemeleri, Batı Avrupa'nın emperyalist güçleriyle uzlaşma kapısını tümden kapatmamak politikalarına uygun düşüyor. İstanbul'dan kopmamaları böylesine cüretli bir başlangıcı daha az riskli yapıyor; İnönü Zaferleri üzerine tarihin falsifikasyonu bir kenara konulursa, Mayıs 1919 tarihinden 1921 yılının ikinci yarısında Sakarya Savaşı'na karşı, kemalist güçlerin ciddi bir askeri kaygısı olmadığı belli oluyor. Solcu örgütlenmeleri bastırmaya öncelik vermek, Kemal Paşa'nın, Damat Ferit'ten almış olduğu görevlerle ilgili iki ihtimalden birisine de uyuyor.

Kemal ve arkadaşlarının Anadolu Direnişi'nin yönetimini almalarından önce, Anadolu'da birisi düzenli, Doğu'da

Kazım Paşa'nın On Beşinci Kolordusu ve diğeri gerilla yöntemine yakın. Batı'da Çerkez Ethem'in Kuvay-i Seyyare'si bulunuyor. Kuvay-i Seyyare, sosyalizan görüş ve kadroların etkisindedir (*); Kemal, kendisi için tehlike sayıyor.

Kemalizmin sol politikasında bastırmak ve kontrol altına almak temel ilke olarak görünüyor ve bunun için bozmayı ve saptırmayı araç olarak kullanabiliyorlar. Kuvay-i Seyyare'yi ortadan kaldırabilmek ve bunun için de öncelikle bozabilmek için «Yeşil Ordu» kuruluyor. Yeşil Ordu, hiç bir zaman tümüyle kelasit kadroların kontroluna alınamı-

---

(*) Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde görevli General Fahrettin Altay, anılarında, Çerkez Ethem'in kardeşi Saruhan Mebusu Reşit'ten 18 Eylül 1920 tarihinde bir mektup aldığını ve bu mektubu da bir tarihi belge olarak yayınlamak istediğini belirtiyor. Aktarıyorum.

«Fahrettin Beyefendi'ye,

Bilmem ki Bolşevik olacak mısınız? Olmazsanız bile herhalde bir Bolşevik Gazetesi olan Yeni Dünya'nın intişarını temin için abona olarak muavenetinizi istirham eylerim efendim».

Fahrettin Altay, On Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası, İstanbul, 1970, s. 277.

Çerkez Ethem kuvvetlerini ortadan kaldıran kuvvetler içinde yer alan Fahrettin Altay'ın anılarında, Çerkez Ethem'in «ihaneti» savını doğrulayacak bir tek bilgi bile bulunmuyor. General Altay, ortada henüz hiç bir çatışma yokken, İsmet Bey'in kendisine şu haberi gönderdiğini yazıyor: «Çerkez Ethem yola gelmezse muhakkak tedip edilecektir. Bunu anlayınca, Afyon'u, bir baskınla ele geçirmek istemesi muhtemeldir. Buna karşı bir tedbir alınması lazımdır». Buradan, Ethem'in ihaneti değil, iki silahlı kuvvet türünün uzlaşmazlığı çıkıyor.

Kemal ve arkadaşları ilk iş olarak işgalcilerle değil Ethem ve kuvvetleriyle uğraşmaya karar veriyorlar. General Altay, «Ethem'in isyan emareleri başlamıştı» diyor ve en küçük somut bir işaretten söz etmiyor. Ethem'in her hareketinden kuşku duyuyorlar; Ethem Küçükköy İstasyonu'na gelince «Çerkez Ethem artık isyanını meydana vurmuştu» diyor ve Ethem'in ise kendisine, «Suvarilerine nal ve mıh temin için geldiğini» söylediğini yazıyor.

Daha sonra «kemalist» adını alacak olan kuvvetler, önce, Ethem'e saldırıyorlar.

ibid., s. 281 ve 283.

yor; Genel Sekreteri Tokat Mebusu Nazım, uzun süre direniyor. Buna karşılık Resmi Türkiye Komünist Fırkası, tümüyle kemalist kadroların kontrolunda kuruluyor; bu Fırka, Anadolu'daki sol ve komünizan hareketleri bulandırmak için düşünülüyor.

Böyle bir şema yardımıyla 1920 ve 1921 yıllarında Orta Anadolu'da mücadele alanının son derece net ve açık bir hale geldiğini görmek zor olmuyor; Kemal ve arkadaşları, Çerkez Ethem'in Kuvay-i Seyyare'si ile önce Mustafa Suphi'nin başında bulunduğu Bakü komünist örgütlenmesini ve daha sonra ise Tokat Mebusu Nazım'ın başında bulunduğu İştirakiyyun Fırkası'nı temizlemeye karar veriyorlar. Ortalığı bulandırabilmek amacıyla da, birincisi için Yeşil Ordu'yu ve ikincisi için de Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nı icat ediyorlar.

Devam etmeden önce genç Sovyet Rusya'nın politikasını da, yeniden kurarak özetlemek gerekiyor; hemen güneyinde, Avrupa emperyalizmiyle uyuşmazlık içinde bir Türkiye görmek, ilk Sosyalist Devlet'in yaşayabilmesi için son derece önemli görünüyor. Bu öneme itiraz etmenin mümkün olmadığını düşünüyorum.

Böyle bir durumda Sovyet Rusya'nın izleyeceği politika stratejisini şöylece ve yeniden kurabiliyorum. Bir: Öncelikle İstanbul'da Sultan'ı mücadeleye yüreklendirmek ve gerekirse yardım önermek. İki: Bu olmazsa veya olsa da, Anadolu'daki muhtemel direniş hareketi ile temas kurmak ve yardım önermek. Üç: En kötüsü, Kafkasya'da müslüman askerlerden ve Osmanlı generallerinin komutasında bir yedek kuvvet hazırlamak ve gerektiğinde Anadolu'ya aktarmak. Lenin ve arkadaşlarının böyle bir mantık yürüttüklerini düşünmek zor gelmiyor.

Şimdi olanları yazabiliyorum. Lenin Yönetimi'nin İstanbul'da Sultan takımını mücadeleye özendirme imkanlarını aradığını gösteren kanıtlar var. Daha sonra Çerkez Ethem kuvvetlerine ümit bağlıyorlar; çünkü, 23 Nisan 1920 tarihinde yeni meclisin açılmasından sonra da Anadolu'da silahlı direniş gücünü Çerkez'in başında bulunduğu gerilla kuvvetleri temsil ediyor. Bu arada Sovyet topraklarına

geçmiş olan Enver Paşa'nın liderliğinde bir yeşil ordu hazırlıyorlar (*). Enver kuvvetleri, Anadolu'daki tüm direniş noktalarının yıkılması ihtimaline karşı bir yedek güç olarak oluşturuluyor.

Böylece Anadolu Mukavemeti'nin bu ilk yıllarıyla ilgili çözümlemenin sonuna yaklaşmış bulunuyorum; tablo ve politika dinamiği, şimdiye kadar sunulmuş olana göre, son derece açık olarak ortaya çıkıyor. Durum nettir; ancak yönteme verdiğim önem açısından, devam etmeden önce, bu netliğin nedenleri üzerinde durmak istiyorum.

Netliğin birinci nedeni, toplumsal eylem birikimi oluyor. Bugün, dünü çok daha aydınlık olarak görebilmeyi sağlıyor; 1980 Darbesi ve bunun solcu aydınlar üzerindeki etkisi, 1925 Darbesi ile bu darbenin komünizan aydınlar üzerindeki etkileri açısından gökten gelen bir güneş aydınlığı sağlıyor. 1980 Darbesi'nden yedi yıl kadar sonra, önemli bir bölümü iç hesaplaşmalarının olumlu pratiklerini de yaşadıktan sonra, Türkiye'nin sosyalizan aydınlarının pek büyük bir bölümü birer bulutsu köprüye binerek sermaye saflarına katılıyorlar. 1925 Darbesi'nden yedi yıl sonra Kadro Dergisi'nin kurulmasını anlamak çok daha kolay ve kolaylıktan da öte bir zorunluluk oluyor.

(*) 1921 yılının sonlarına doğru Kemalist düzenli kuvvetlerin, önce Ankara'ya kadar çekildikten sonra, Sakarya çevresinde, işgalci kuvvetlere karşı ilk başarıyı elde etmeleri, Enver Paşa'nın misyonunun da sonunu haber veriyor. Enver'in kaybı bundan çok kısa bir zaman sonrasına rastlıyor.

Vala Nureddin, Nazım Hikmet'in ilk eşi Nüzhet'in eniştesi ve sırdaşı Taninci Muhiddin'in, Kemal Paşa, İttihatçılar ve Sovyet Elçiliği arasında mekik dokuduğunu yazıyor.

«Eğer Mustafa Kemal hareketi başarılı olmasaydı, bunlar Sovyetler'in yardımıyla ikinci bir dalga halinde Türkiye'nin son kuvvetlerini, Doğu'dan Batı'ya doğru ilerleteceklerdi».

«İttihatçılar gerçekten faaliyetteydi».

«Matbuat Müdürü ve Tanin'in eski başyazarı olan Muhiddin de Mustafa Kemal'le İttihatçılar arasında tahteravalli gibiydi. Resmi ve gayri resmi durumu, onu, Ankara'daki Sovyet Sefareti'yle sıkıfıkı ilişkilerine olanak sağlıyordu».

Vala Nureddin, Bu Dünyadan Nazım Geçti, İstanbul, 1975, s. 94.

1925 yılında Şeyh Sait Başkaldırısı'nı gerekçe yaparak Türkiye sosyalist hareketini aydın damarlarından kurutmak, 1920 ve 1921 yıllarındaki sol politikasına ipuçları sağlıyor.

İrdelenmiş pratik, yenilgi kadar güçlü, bir öğretmen oluyor. Yenilgi, öğretmene ve çözümlenmiş pratik, bilime kapı açıyor.

Pratik, ayrınlığın ipuçlarını sağlıyor; bu, güzel. İkinci nedene geliyorum; kemalizmin kendi tutarsızlıklarını örtme çabası ve bu çabaya bilimsellik görüntüsü verme planları, tarihin falsifikasyonunu da beraberinde getiriyor. Türkiye'de insan kafasının kemalizmin boyunduruğundan kurtulmaya başlaması, tarihin falsifikasyonundan da uzaklaşmayı sağlıyor. Üçüncü nokta ise, Türkiye solunun kemalizmi, belki de kemalistlerden çok daha fazla, yüceltmesi ile ilgilidir. Anadolu Direnişi'nin şiirinin, bir komünist şair, Nazım Hikmet tarafından yazılmış olmasının şans mı, şanssızlık mı olduğunun tartışılması gerekiyor. Bu çalışmanın başında ileri sürdüğüm kemalizm ve hamitizm ilişkisi, en azından bu çalışma için, bir başka aydınlık kaynağı oluyor. Kemalizmin hamitizm olması, süreklilik çizgilerini ön plana çıkartıyor ve buna ihtiyaç olduğuna inanıyorum. Bu süreklilik içinde Türkiye hükümetlerinin sol politikasını açıkça saptayıp ortaya çıkarmak son derece kolaylaşıyor ve herkesin yapabileceği bir iş haline geliyor.

Toplumsal bilimler, yönetim bilimleridirler; dünya sosyalist sisteminin, her türlü sorunlara karşı yaşayabilir bir sistem olduğunun ortaya çıkması, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerine daha yeni bir açıdan bakma olanaklarını da sağlıyor. Eylülist rejimde Türkiye'nin Kuzey Komşusu'na karşı olabilecek en uzak konuma girmesi, bir burjuva rejiminden beklenebilecek yakınlığın da değerini gösteriyor. Sosyalist sistem için bugün bir burjuva Türkiye'nin dostluğunun hiç bir zaman 1920 yıllarındaki değer düzeyine ulaşamayacağı anlaşılıyor; burjuva Türkiye'nin dostluğunun bugün aşınmış değeri, 1920 yıllarındaki abartılmış değerlendirmeyi yeniden ele alma imkanını doğuruyor.

Bu dördüncü nokta oluyor ve şimdi, şemanın, usulüne uygun olarak, çok az sayıda kanıtla desteklenmesine

sıra geliyor. Türkiye'de solun kütleleşmesinin doruk yılında, 1967 tarihinde, «Türkiye'de Komünizmin Kaynakları» adlı çalışmasını yayınlayan CIA uzmanı Harris'ten aktarma yaparak başlamak istiyorum. Şunları söylüyor: «Komünizm, kesinlikle söyleyebiliriz, bir kütle hareketi olmayı hiç bir zaman başaramadı. Fakat yine de, bağımsızlık mücadelenin ilk aşamalarında bir noktada, hemen hemen iktidarı almanın eşiğinde göründüler. Bu komünistlerin etkilediği güçler Ankara rejimi için öylesine bir tehdit yarattı ki Atatürk, bu yükselen komünist hareketi kontrol altına alma çabasıyla kendi 'resmi' Türkiye Komünist Fırkası'nı kurma zorunluluğunu duydu»[13]. Söyledikleri, bir CIA uzmanının kaleminden çıkmış olmasının ve netliğinin dışında bir özellik ve değer taşımıyor.

Ancak Harris'in, Türkiye'de sosyalizan mücadelenin kütleselleştiği bir sırada bu söylenenlere hemen eklediklerini son derece önemli buluyorum ve aktarıyorum: «Hence, contrary to Atatürk's easy assurances to General Harbord, it was not the inherenet nature of islam, nor Turkish tradition, nor Turkey's social structure that blocked the spread of communism. Rather it required the forceful action of the determined nationalist regime to turn back this threat». Diğer kaynaklardan önemli bulduğum aktarmaları, başka araştırıcıların da doğrudan kullanım ve yorumuna imkan sağlayabilmek için orijinal dilinden tekrarlamayı yararlı görüyorum; G. Harris, Kemal Paşa'nın General Harbord'a verdiği ucuz güvencelerin, Türkler'in geleneğinin, islam dininin, toplumsal yapının komünizmin yayılmasını önleyeceği yolundaki güvencelerin geçersizliğinin belli olduğunu, komünist tehditi geriye çevirebilmek için kararlı bir milliyetçi rejimin kuvvet kullanmasının gerektiğini yazıyor. Çizmiş olduğum şema, 1920 ve 1921 yıllarında, Türkiye'de komünizan hareketleri bastırmak için önce bozma ve sonra da kuvvet kullanma politikası, ortaya çıkan açıklığın ışığında, CIA araştırmacılarının çalışmalarıyla da destekleniyor.

Bir başka araştırıcının, yine bir CIA uzmanı olmasından kuşkulandığım W. Laqueur'ün bir çalışmasından da

şunu aktarabiliyorum: «Initially Soviet observers regarded the Green Army favorably, later they were disappointed and came to see its commanders simply as bandits»[14]. Sovyet kaynaklarını da inceleyerek yazan Laqueur, Sovyetler'in, işin başında Yeşil Ordu'ya olumlu baktıklarını ve daha sonra ise komutanlarını haydut olarak nitelendirdiklerini yazıyor. 1920 yılı Mayıs Ayı'nda kurulan Yeşil Ordu'nun (*), kısa bir zaman içinde Yeşil Ordu'ya katıldığını açıklayan Çerkez Ethem'in kuvvetlerinden başka bir gücü yok; Yeşil Ordu'yu tutmak veya eleştirmek, son çözümlemede, Çerkez Ethem'i ve Kemal ile arkadaşlarının tam kontrol altına alamamaları üzerine feshetme kararından sonra Ankara'da Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası'nı kuran Tokat Mebusu Nazım ile Şeyh Servet ve arkadaşlarını tutmak ya da eleştirmek anlamına geliyor.

«Yeşil» sözcüğü, Bolşevizm'in «kırmızı» renginin yerine islamın kutsal renginin konmasından ileri geliyor; başında Ethem'e sıcaklıkla bakan Sovyet devrimcileri, Kemal ve arkadaşlarının Ethem kuvvetlerini bastırması ve Yeşil Ordu Derneği'nin feshedildiğini ilan etmelerinden sonra kemalist bakış açısına yaklaşıyorlar ve en azından Mihail Frunze düzeyinde bir komutanın ağzından Ethem'i, «mükemmel bir maceracı ve demogog» olarak damgalıyorlar. Sovyet kaynakları, güneyde, emperyalizm ile uzlaşmazlık içinde bir devletin anlaşılabilir öneminden hareketle Anadolu Direnişi'ni ve kemalizm'i abartarak Kurtuluş Mücadelesi'nin dinamiklerine bağnaz bir kemalist açıdan bakabiliyor.

Bilim her zaman ya yönetim içindir ya da yönetime gelmek için yazılıyor.

1920 yıllarının Komintern'inde yetkili Pavlaviç'ten bir

(*) Yeşil Ordu'nun önde gelen yöneticileri arasında şunlar var: Şeyh Servet, Dr. Adnan Adıvar, Hakkı Behiç, Eyüb Sabri, Yunus Nadi, Hüsrev Sami, İbrahim Süreyya, Çerkez Ethem'in Ağabeyi Reşit, Bırrı Bellioğlu, Mustafa Cantekin, Hamdi Namık, Muhittin Baha Pars, Tokat Mebusu Nazım.

Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Ankara, 1978, s. 137.

aktarma yapabiliyorum: «Heçevo dumayt', budto Turtziya Kemalya moşet bıt' naşim vernım i nadejnım soyuznikom. Soyuz s Turtziey Kemalya mojet nosit' liş' vremennoy harakter. Mnogie storonniki Kemalya opasayutsya şto soyuz s sovetskoy Rossiey moşet vnesti revolyutsionnuyu zarazu Turtziyu kak eto uşe sluçilos' s Azerbaydjanom» (*). 1920 yılına ait Komintern belgelerinde Kemalist Türkiye'nin «gerçek ve güvenilir bir müttefik» olamayacağı ve Türkiye ile ittifakın ancak geçici bir nitelik taşıyacağı açıkça ifade ediliyor. Kemal'in taraftarlarının çoğu, Sovyet Rusya ile dostluğun, Azarbeycan örneği gösteriliyor, revolüsyon mikrobu taşıdığına inanıyorlar; Pavloviç yazıyor.

Pavloviç'in bu saptamasının, Komintern'in Türkiye politikasını belirlediğini söyleyebilecek bir durumda değilim; bilimin de iktidar sorunu ile içiçe gelişme zorunluluğu, belli bir kolaycılıkla, iktidarını sağlamlaştıran kemalist kadroların bakış açısının Sovyet kaynaklarına da yansıması sonucunu doğuruyor. Fakat 1951 yılı, hem büyük TKP Tutuklaması ve hem de Türkiye'nin Sovyet düzenine karşı bir silahlı ittifak olan NATO'ya giriş yılı oluyor, Sovyet biliminin Türkiye yazılarını ve bölümünü zor soru ve sorunlarla karşı karşıya getiriyor. Bu zorlama ile Sovyet bilimi, geçmişe ve 1920 yılı Türkiyesi'ne yeniden bakma gereğini duyuyor.

Ünlü Türkiye uzmanı Noviçev'in etkili «Voprosı İstorii» Dergisi'nde ve 1951 yılında çıkan incelemenin başlığı yeterli ölçüde aydınlatıcı sayılabilir; «1919-1922 Yıllarında Kemalistlerin Anti-Köylü Politikası» adı, inceleminin içeriği hakkında gerekli ip uçlarını sağlıyor. Bir paragrafını aktararak başlıyorum: «Köylü hareketine karşı silahlı mücadele, bir bütün olarak demokratik-halk hareketini ortadan kaldırmaya yönelik kemalist planın bir parçası idi. Türkiye'nin ko-

---

(*) *M.P. Pavloviç, Volonter (Vel'tman) Voprosı Kolonial'noy i Natsional'noy Politiki i III' İnternatsional, Moskva, 1920, s. 63-64.*

Ne yazık, Komintern'in özgün kaynaklarının çok azını inceleyebiliyorum ve gelişmeleri irdeleyemiyorum.

münist ve işçi hareketine karşı yöneltilenlerle aynı anda ve terör içeren önlemlerle uygulandı. 1921 yılı Ocak Ayı'nda kemalistler köylü partizan birliklerini, krest'yanskie partizanskie otryadi, (Çerkez Ethem'in Kuvay-i Seyyare'si anlatılıyor, y.k.) çökerttikleri zamanda, yine onlar tarafından, hunhar bir biçimde, Türkiye Komünist Partisi'nin örgütleyiçisi ve yöneticisi Mustafa Suphi, on dört yoldaşıyla birlikte ortadan kaldırıldı»[15]. Hem Çerkez Ethem kuvvetleri'nin, Yeşil Ordu birlikleri de denilebilir, ve hem de Mustafa Suphi ile Arkadaşları'nın dağıtılmasının bir politik planın parçaları olduğu kaydediliyor.

«Zasılaya svoih agentov v organizatsiyu Zelennaya Armiya», ajanlarını Yeşil Ordu'nun, Zelenneya Armiya, içine sızdırarak Mustafa Kemal ve yakınları, «Yeşil Ordu'yu içinden yıkmayı, yönetimini ele geçirmeyi, revolüsyoner çekirdeği tasfiye ederek kendi çıkarlarının hizmetine koymayı düşündüler». Noviçev, Kemal ve Arkadaşları'nın Yeşil Ordu'nun içine, bir yığın provokatör soktuğunu ileri sürüyor ve Çerkez'in bastırılmasından sonra Çerkez Ethem'le ilgili Sovyet ve aynı zamanda TKP görüşüne bağlı kalarak «maceracı» olarak nitelediği Ethem ve kardeşini de burada sayıyor (*). Yeşil Ordu tasfiye edildikten sonra, «Yeşil Ordu'nun Devrimci bölümü», revolyutzionnaya çast' zelennoy armii, öncelikle demokrat entelijansiya, «sozdannoy premuşenstvenno demokratiçeskoy intelligentsiey», Halk İştirakiyyun Fırkası'na katılıyorlar[16]. Ancak Sovyet bilimini hâlâ zor durumda bırakan bir olguyla, Halk İştirakiyyun Fırkası yöneticileri, Ethem ve Kardeşi'ni idama mahkum eden İstiklal Mahkemesi'nin aynı kararıyla on beş yıl küreğe çarptırılıyorlar.

(*) Noviçev, Kemal Paşa'nın Yeşil Ordu'nun içine sızdırdığını ileri sürdüğü provakatörleri sayarken, «tanınmış kemalist ve zengin Yunus Nadi, panislamist Sebil-ür Reşat'ın redaktörü gerici ve islamcı filozof Mehmet Akif, maceracı Ethem ve kardeşi» ifadesini kullanıyor.

A. Noviçev, Antikrest'yanskaya Politika Kemalistov v 1919-1922 godah,
Voprosı İstorii, Yıl 1951, Sayı 9, s. 67.

Kemalizm'in sol politikasının uygulanmasında Yunus Nadi'nin önemli bir rolü var; Kemal Paşa'nın en sadık adamlarından birisi oluyor. Yunus Nadi, hem Yeşil Ordu'nun ve hem de Kemal Paşa'nın kurdurduğu «resmi» Türkiye Komünist Fırkası'nın önde gelen isimleri arasında yer alıyor ve yıllar sonra, kendi içinden tümüyle bozulamayan ve danışıklı örgütlerle tamamen denetim altına alınamayan sosyalizan hareketi şiddet yoluyla tasfiye girişiminin gerekçelerini yazıyor. Yunus Nadi, «çok geçmeden birbiri peşinden birkaç hadise ortaya çıktı»[17] diyor ve saymaya başlıyor. Bir: «Merkezi Bakü olmak üzere 'Türkiye Komünist Fırkası Umum Merkez» adına Anadolu içinde bazı teşkilat ve tertiplere başvurulmuş olduğu görüldü. Öyle nazik bir zamanda, kontrolümüz dışında olarak, memleketimizi altüst edecek mahiyette olan bu türlü hareket ve teşkilata karşı tabii kayıtsız kalamazdık». İki: «Merkezi Bakü olarak ta Anadolu içine kadar ajanlar göndermeğe başlamış olan bu teşkilta mütenazır Ankara içinde de gizli bir komünist fırkası teşkil edilmiş olduğunu haber aldık. O halde Mustafa Kemal Paşa'nın gizli teşkilata, ciddi ve samimi maksatlara dayansa dahi, yer vermeyen fikir ve düşüncesindeki isabet bu suretle de ortaya çıkıyordu». Üç: «Eskişehir'de 'Yeni Dünya' adında bir gazete çıkarılmağa başlanılmıştı. Bu gazeteyi Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı, yani Çerkez Ethem Bey takımı, çıkarttırıyordu. Gazete, bilir bilmez çocukların elinde bir nevi Bolşevik propagandası yapıyordu. Görüntü öyleydi ki, Çerkez Ethem Bey ve arkadaşları, kendilerine has ve gayet açık surette anarşiye giden bir yolda yürümeğe başlamışlardı». İki bakışın ve iki aynı dünya görüşünün çatışmaya hazırlandığı çok açık olarak ortaya çıkıyor. Yunus Nadi'nin Cumhuriyet Dönemi karyeri, solu, burjuvazi adına denetime almak ve mümkün olmazsa bastırmak göreviyle başlıyor.

Çerkez Kuvvetleri dağıtılınca Yeşil Ordu bir güç olmaktan çıkıyor. Mustafa Suphi ve Arkadaşları'nın ölümünün hazırlandığı sırada, Ankara'da Halk İştirakiyyun Fırkası, Halk Komünist Partisi anlamına geliyor, mensuplarının da

etkisizleştirilmesi hazırlıklarının başladığı anlaşılıyor. Mete Tunçay, şu tarih bilgisini sağlıyor: «İlk ihbar, Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa tarafından Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne yapılmış ve Yeşil Ordu ile ilgili olduğu anlaşılan iki belgenin, belki Türkiye Halk İştirakiyyun Beyannamesi ve Tamimi, bazı mebuslar tarafından memleketin çeşitli yerlerine dağıtılmasının içinde bulunulan savaş koşullarına zararlı sonuçlar verebileceği belirtilmiştir. Bu başvuruyu Erkanı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa, 19 Ocak 1921 tarih ve 647 numaralı tezkereyle Heyet-i Vekile'ye aktarmış, Hükümet Reisi Mustafa Kemal Paşa da 23 Ocak'ta durumu Ankara İstiklal Mahkemesi'ne bildirmiştir. İstiklal Mahkemesi ise, Çerkez Ethem'le Tokat Mebusu Nazım arasında karışık ve pek ilginç bir ilişki kurarak, Nazım Bey'in ifadesini alabilmek için 'muktezi muamelenin ifasını' Meclis'ten istemiştir. Bunun üzerine, Meclis'te öncü Üçüncü Şube içinde tahkikat yapılmıştır. Sonra da, Genel Kurul'un bir gizli celsesinde Tokat Mebusu Nazım, Bursa Mebusu Şeyh Servet ve Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Beyler'in dokunulmazlıklarının kaldırılmasına karar verilmiştir»[18]. Böylece Anadolu'daki solun başlangıç kaynaklarının hesabı kapatılıyor. İştirakiyyun Fırkası yöneticilerini, Çerkez Ethem ve kardeşleriyle birlikte aynı kararda mahkum eden İstiklal Mahkemesi'nin üç üyesinden ikisi, Kılıç Ali ile Topçu İhsan, Kemal Paşa'nın kurdurduğu danışıklı Komünist Fırkası'nın önde gelen üyeleri oluyorlar. Açıklık, gerekli ölçüde ve büyük bir zorunlulukla, birbirini tamamlıyor ve genişletiyor.

Böylece Türkiye sol tarihinin en karışık dönemi, önemli ölçüde açık bir anlatıma kavuşturulmuş oluyor; yalnızca üzerinde durulması gereken bir kaç nokta kalıyor. Bunlardan birisi, Ankara ve İstanbul Örgütleri arasındaki ilişkilerdir. Bu noktaya kısaca değinmek gereğini duyuyorum.

H. Erdal, benim saptamalarıma göre ve yurt dışında TKP arşivlerine dayanarak bir tarih denemesi yapan tek kimsedir; yazdıklarının hepsini doğru bulmuyorum. Ancak yine de son derece açıklayıcı bilgiler veriyor. Önce bu bil-

gileri aktarmak zorunluğundayım; Eylül 1920 Bakü Kongresi ortak sayılıyor ve Birinci Kongre kabul ediliyor. H. Erdal, alias Aydın Meriç, bundan sonra, şu bilgileri veriyor: «Bu Kongre'de seçilen parti liderlerinin ezici çoğunluğunun öldürülmesi üzerine yurt dışındaki komünist örgütler Bolşevik Partisi ile birleşmişler, Türkiye'de ise örgütsel olarak birbiri ile hiç bağı bulunmayan, ikisi de ayrı ayrı Komintern'e bağlı, iki komünist örgüt olmuştur. Birinin merkezi İstanbul, diğerinin merkezi Ankara». Bu bilgileri önemli buluyorum; Ankara'daki Halk İştirakiyyun Fırkası'nın da Komintern tarafından kabul edildiğinden kuşku duyulmaması gerekiyor (*); resmi belgelere göre yazılan tarihlerde de böyle bir kayıt görülüyor.

Aydın Meriç, şu bilgileri de veriyor: «Bu iki örgütten biri, 1922 yılında kendi kongresini yapmıştır (Halk İştirakiyyun Fırkası'nın Ankara Kongresi). Bu iki örgüt, 1925 yılında Ş.H. Değmer'in liderliğinde, yeni bir kurucu kongrede bir araya gelmişler ve uzlaşmışlardır». 1925 yılından itibaren Türkiye'de sol tarih, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına kadar, olumluluk ve olumsuzluklarıyla birlikte, bir tek kanal içinde sürüyor.

Tartışma noktasına geliyorum ve Aydın Meriç'in yazdıklarından aktarıyorum. Bir; «HİF'in kongresinin TKP'nin ikinci kongresi olup olmadığı sorusu tartışmalıdır». İki: «İstanbullulara göre TKP'nin ikinci kongresi 1925 Kongresi'dir». Üç: «Sovyet kaynakları da, dün de bugün de, 1925 Kongresi'ni İkinci Kongre saymaktadır»[19]. Gayet güzel; ancak, Halk İştirakiyyun Fırkası, HİF, ile TKP bağlantıları konusunda kuşku yaratıyor.

(*) Devlet arşivlerine dayanılarak yazıldığını sandığım bir kaynakta şunlar var :

«Bu Parti'nin tahrikçileri Şerif Manatof, Zeynetullah Nüşiveran gibi Sovyet Sefareti'yle ilgili kimselerdi ve bu, bir Komünist Partisi'dir. Üçüncü Enternasyonal Kongreleri'ne iştirak etmiştir».

Remzi Balkanlı, Mukayeseli Basın ve Propaganda, Ankara, 1961, s. 496.

R. Balkanlı, bu kitabı yazdığında Yargıtay Başsavcı yardımcısı görevinde bulunuyor.

Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası'nın Ankara Kongresi'ne, eğer varsa, kuşku ile bakmayı doğru buluyorum. Ziynetullah Nuşirvan, 1923 yılında Moskova'da yayınlanan «Mustafa Suphi Yoldaş ve Anadolu Komünistleri» başlıklı yazısında şunları dile getiriyor: «Harici siyasette zahir olmakla beraber dahili teceddüdat programında daha kökten yenilikler talep etmekte olan Hafi (gizli, y.k.) Türkiye Komünist Partisi'nin inhilal ettirmek için, burjuvaların kendi riyaset ve inhisarları altında ve Resmi Komünist Fırkası namında sahte bir teşkilat yapılmıştı. Hakiki komünistlerin devamlı mücadelesi neticesinde pek az zamanda foyası meydana çıktı. 1920 senesinin nihayetinde Hafi Komünist Fırkası, resmi olarak Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası namıyla teşekkül etti ve Hükümet'in harici siyasetine ne kadar müzaheret etti ise de, daima ciddi takibat ve tazyikata maruz kaldı. Vaziyet-i siyasiye tam bu merkezde iken, Avrupa emperyalistleri tarafından Türkiye burjuvazyasına anlaşma teklifi vaki oldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, sulh esaslarını konuşmak ve kararlaştırmak için Londra Konferansı'na davet ediliyordu. Avrupa burjuvası ile anlaşmak lüzumuna kaani olan bu genç burjuvazisi, Avrupa'daki efendilerin hoşnudisini celbedebilmek için her iki cephede Ankara ve Kafkasya'daki Türk komünistlerine karşı katil bir taarruza geçti»[20]. Ziynetullah'ın 1923 yılında yazdıkları iki noktaya açıkirk ve bu çalışmada ortaya atılan, kemalistlerin emperyalistlerle anlaşabilmek için solu ezme politikalarına, destek getiriyor. Ayrıca Halk İştirakiyyun Fırkası'nın, bir komünist örgüt olarak ve kemalist kadroların denetimi dışında kurulduğu görüşünü doğruluyor.

Ancak gelişmesi bu yolda olmuyor. Tarihi(düzeltilebilir veya komik ya da safdil yanlışlıkların toplamı olarak algılayanlar son derece yanılıyorlar; Mustafa Suphi ve arkadaşlarının boğulmaları 28/29 Kanunsani 1921 tarihini taşıyor. Kemalistler ve TKP'nin vulgar yazıcıları, bunu, İttihatçılar'a veya Kazım Paşa'ya bağlamada birbirleriyle yarış ediyorlar. Halbuki Heyet-i Vekile Reisi Kemal Paşa, 23 Kanunsani 1921 tarihinde, bir bakanlar kurulu kara-

rına, «mezunun veya memuren giden bazı mebuslar tarafından Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin 19 Kanunsani 1921 tarih ve 647 numaralı tezkeresiyle tevdi olunan Yeşil Ordu teşkilat ve talimatname ve olbaptaki Merkez Ordusu Kumandanlığı'nın tahriratı, Vekiller Heyeti'nin 23/1/1921 tarihindeki toplantısında okunarak, müsaddak suretleri rapten irsal kılınmıştır» paragrafını yazdırarak, HİF liderlerini İstiklal Mahkemesi'ne sevkediyor[21]. Kemal ve arkadaşları, Batı ile anlaşma umudunun doğduğu anda, Türkiye'nin içindeki ve dışındaki tüm komünizan hareketleri tasfiye kararını almakta gecikmiyorlar ve bu kararı büyük bir şiddetle uyguluyorlar.

23 Ocak 1921 tarihinden tam dokuz gün sonra, Ankara'da yayınlanan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Tokat Mebusu Nazım ile Karahisar Mebusu Mehmet Şükrü'nün ortak imzalarıyla bir ilan yayınlanıyor. Aktarıyorum: «Memleketteki fikir cereyanlarını ilmi bir mecrada yürütmek ve bu hususta halkı tenvir etmek üzere, teşkiline teşebbüs ettiğimiz Halk İştirakiyyun Fırkası, bu sırada memleketin pek muhtaç olduğu vahdet-i amal ve efkarı muhfaza maksadıyla bugünden itibaren terk-i faaliyet etmiştir. Gazetenizde ilanı mercudur»[22]. Meclis'in ilk günlerinde Kemal Paşa'nın adayına karşı İç İşleri Bakanı seçilen, kemalistlerin denetimi dışında komünizan hareketi kurmaya çalışan Nazım, İstiklal Mahkemesi'ne sevkedilmesinden on gün geçmeden Partisi'nin faaliyetini durdurduğunu ilan ediyor. Mayıs 1921 tarihinde on beş yıla mahkum oluyor ve Eylül 1921 tarihinde de affa uğruyor. Baytar Salih, Ziynetullah ve bir grup, yakalanmıyorlar; Salih, Sovyetler Birliği'nde ve Nazım, Cumhuriyet rejiminden emekli maaşı alarak Türkiye'de yaşıyorlar.

İkinci olarak ele almak durumunda olduğum nokta veya aynı anlama gelmek üzere sorun, Türkiye solcuları ile Komintern arasındaki ilişkiler oluyor; belki dinamikleri saptayabildiğimi düşünüyorum. İki dinamiği formüle edebiliyorum; bunlardan birincisi, Türkiye komünist hareketi ile Komintern tarihinin, 1920 yıllarına denk düşen kesiti daha sorunlu görünüyor. Anlaşılabilir; hem Komintern ve hem

de Türkiye'de komünist hareket ilk yıllarını yaşıyor. 1930 yıllarının ise hiç bir sorunu olmadığı düşünülebilir (*); Komintern ile TKP uyum içinde görünüyor.

Bununla bağlı ve gerektiğinde de ayrı olarak ele alınabilecek ikinci bir dinamik var; 1920 yılları daha zigzaglı bir gelişme gösterirken, 1930 yıllarının, en azından 1933 yılı başından itibaren daha belli bir sorunu ve yönü olduğu anlaşılıyor. 1920 yılları, hem Sovyet Düzeni ve hem de Kemalist Türkiye için daha çok yenilikler ve sürprizlerle dolu geçiyor. Buna karşılık, 1930 yılları çok büyük ölçüde, tek ülkede sosyalizmi yaşatmak ve önce faşizmin yükselişini durdurmak ve daha sonra da zararlarını aza indirmekle karşı karşıya geliyor.

1920 yıllarında Komintern, genç Türk komünistlerinden daha çok şikayet ediyor; Ekim Devrimi'nin heyecanı ve sınıfsal bakışa güven kendisini belli ediyor. Kemalist rejim ile bir işbirliği kendisini zorlamakla birlikte, Sovyet yöneticileri için bu işbirliğinin tümüyle içe sindirildiğini söylemek zor görünüyor. Sovyet yönetimi, kemalist rejimle işbirliğine alışırken, Türkiye solunun İstanbul Grubu'na mensup kadroları giderek ve daha açık bir biçimde kemalist rejim ve tek parti içinde erimeyi seçiyorlar.

Batı'nın Ankara'da durumlarını güçlendiren Kemal Paşa ve arkadaşlarının politik yönelişi konusunda bir kuşkusu olmadığı anlaşılıyor. Ankara ile İstanbul arasında mekik dokuyan temsilci ve ajanları aracılığıyla Batı, henüz 30 Ağüstos Taarruzu'ndan çok önce de, Ankara'nın yalnızca

---

(*) «1920 yıllarının sonu ve 1930 yılları, Türkiye komünistlerinin hemen hemen tam bir eklipsine, kararmasına denk düşüyordu. Bu, bu arada, Türkiye komünistlerinin Komintern toplantılarında giderek küçülen temsiliyle de ortaya çıkıyordu. Komintern'in beşinci kongresinde Türkler, hâlâ iki delegeye sahiptiler. 1928 yılında yapılan altıncı kongrede sadece bir delege vardı ve 1935 yılındaki yedinci kongrede hiç bir Türk temsilci yoktu ve bir Türk Partisi'nin varlığına herhangi bir atıf bile yapılmıyordu».

Walter Z. Laqueur, Communism and Nationalism in the Middle East, London, 1957, s. 212.

Batı'ya karşı fiyatını yükseltebilmek için Sosyalist Devlet ile flört ettiğini biliyor (*). Sosyalistler ise Türkiye komünistlerinin kemalizme teslim olmak için gösterdikleri telaş ve çabukluk karşısında rahatsızlık duyuyorlar.

Şevket Süreyya, Sadrettin Celal ve bunların çevresindeki Aydınlık Dergisi Grubu, Doktor Hikmet'in 1930 yıllarında yazdığını doğrular ölçüde, kemalizmin kuyrukçusudurlar. Bunlarda sermayeye karşı en küçük bir tiksinti görülmüyor (**). Kemalizm, henüz kendisini formüle etmeden önce bile, Şevket Süreyya ve arkadaşları, bir sermaye düzenine aşk ilan ediyorlar (***). Türkiye sol birikimin en

---

(*) İstanbul'da ABD Ticaret Ataşesi Julian E. Gillespie, tam anlamıyla Birleşik Devletler'in Türkiye'deki siyasal komiserlerinden birisi gibi davranıyor; Ankara'yı ziyaret ettikten sonra, Washington'a, 2 Şubat 1922 tarihinde, kuşkusuz gizli, bir rapor gönderiyor. Bu rapordan aktarma yapmak istiyorum.

«Milliyetçi Hükümet'in gerçek siyasal programı 28 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'da Meclis-i Mebusan'da kabul edilen Misaki Milli'dir. Yani ülkenin Türk kesimini büyük devletlerden kurtarmak, mali, ekonomik ve siyasal tam bağımsızlık kazanmaktır».

«Bu program, savaşın sürdürülmesi, Müttefiklerle görüşmeler, bu ikisi de olmazsa, İngilizlere ve Müttefiklere karşı Pan-İslamcı ve Pan-Bolşevik akımı bir tehdit olarak kullanmak suretiyle gerçekleştirilecektir. Bu son adım, ancak en son çözüm yolu olarak atılacaktır».

«Milliyetçi Hükümet Bolşevik değildir, bu yönde bir eğilimi yoktur, Moskova Hükümeti'nin etkisi altında değildir. Açıkça ve içtenlikle Bolşevik kurallarının dinsel ve ekonomik yapı nedeniyle uygulanamayacağına inandıklarını belirtiyorlar».

Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İstanbul, 1978, s. 153-154 ve 155.

(**) Aydınlık Grubu'na bakıldığında, Moskova'daki Doğu Üniversitesi'nde burjuva demokratik devrimlerin öneminin abartılmış olduğu sonucunu çıkarabiliyorum.

(***) Şevket Süreyya ile Sadrettin Celal'in yazmış olduğu ve benim bulamadığım, «Lenin ve Leninizm» adıyla yayınlanan çalışmadan, MİT kaynaklarına dayanan Tevetoğlu şu aktarmayı yapıyor :

«Memleketin zengin sermayedar, ileri bir hale gelmesi, şimdi günün tarihi bir vazifesidir. Bu vazife ise disiplinli ve mü-

güçlü kaynağı, önde gelen kadrolarının Moskova'da eğitim görmelerine ve üniversite de okumalarına karşın, hiç de utangaç sayılmayacak bir biçimde sermaye yönetimi özlemini dile getiriyorlar.

Bunların, 1920 yılları Komintern'inde kuşkuyla karşılanmasını beklemek gerekiyor; 1920 yılları, bir yandan sosyalist devrim umutlarının tümden kaybolmadığı yılları gösteriyor. Aynı zamanda, 1930 yılları popüler front programlarından öncesi bir tarih kesitine denk düşüyor. İşte bu denklik içinde Komintern'in 1924 yılında toplanan Beşinci Kongresi'nde, TKP ve Aydınlık Grubu, açık ve sert eleştirilere muhatap oluyor ve «Aydınlıkçı yoldaşlar», bir önde gelen delegenin ağzından, «gerçekte proletarya ile burjuvazinin sınıfsal işbirliği yapmalarını savunan» zavallılar olarak nitelendiriliyor[23]. Ukrayna Delegesi Manuilskiy, şunları da söylüyor: «Eski Avusturya İmparatorluğu'nun Ukraynalı Sosyal Demokratlarının ve Avrupa'nın Polonyalı sosyalistlerinin tutumunu hatırlayan herkes, Türk yoldaşlarımızın yanlışının köklerinin İkinci Enternasyonal'in bütün sosyal-patriyotik ideolojisinde olduğunu anlayacaktır». Gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi aristokrasisine dayalı İkinci Enternasyonal sapması, Türkiye'de çoğunluğu aydın aristokrasisi özleminde Aydınlık Grubu tarafından sürdürülüyor; Komintern'deki eleştiriden böyle bir değerlendirme çıkabiliyor.

«İkinci Kongre'de genç komünist kesimlerin, iktidar yolunda yürüyen burjuvazinin önderliği altındaki ulusal kurtuluş hareketleri karşısında alacakları tutumu belirledik. Fakat o zamandan beri, Doğu ülkelerinde yeni durumla karşılaştık: İktidarı ele geçirmiş olan ulusal burjuvazilere karşı ne yapacağız?» Komünist hareketler ve Ko-

---

teşekkil bir Cumhuriyet Partisi'ne düşer. Cumhuriyet'in idame ve muhafazası için yapılacak her hareket, ne kadar şiddetli bile olsa doğrudur, terakkiperverane bir harekettir».

Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara, 1967, s. 92.

mintern, bu soruya bir cevap bulma zorunluluğuyla karşı karşıya geliyor.

«Genç Türk burjuvazisi aşağıdan yükselen devrimci bir dalganın üstünde iktidara geldi» diyen Komintern'de Ukrayna Delegesi Manuilskiy, Türkiye komünistlerinin bunun farkında olmadığını düşünüyor. Manuilskiy sözlerini şöyle sürdürüyor: «Durumun apaçıklığına karşın, Türk yoldaşlarımız ciddi taktik hataları işlemişlerdir. Örneğin, TKP'nin yayın organı Aydınlık'ta, Komünist Partisi'ni, yabancı kapitalizme karşı ulusal kapitalizmin gelişmesini desteklemeye çağıran bazı makaleler çıktı. Bu noktada, Türk yoldaşlarımız arasında, bir zamanlar Rusya'da (işçi sınıfı Rusya'da kapitalizmin gelişmesini desteklemeli, diyen) 'legal marksizm' görüşünde açık anlatımını bulan bir eğilim görüyoruz. Onun gibi, Türk yoldaşlarımızdan bazıları da, önceleri, ülkelerindeki üretici güçlerin gelişmesinin yararlarını, kapitalizmin gelişmesinin çıkarlarıyla karıştırmak eğiliminde göründüler». Komintern eleştirileri, Aydınlık Grubu'nu ve TKP'nin ilk dönemlerini, İkinci Enternasyonal sapması ve Rusya'da devrimci marksizmden önce etkinlik kazanan ve kapitalizmin gelişmesinin zorunluluğunu vurgularken, giderek, kapitalizme bağlanan legal marksist görüşlerin toplamı olarak anlatıyor; 1930 yılları başlarında kaleme alınan Doktor Hikmet'in Aydınlık Grubu ve TKP eleştirileriyle tam bir uyum gösteriyor.

Devam etmeden önce bir tartışmaya değinmek için bir büyük paranteze ihtiyaç duyuyorum; Mihri Belli'nin yeni çalışması içinde yer alan «önsöz» ile «Türkiye'de marksist sol» incelemesinin (*) Türkiye'nin sol tarihi ile ilgilenenlerin tartışmaları gereken bir kaynak olduğunu düşünüyorum. Mihri Belli, bir yerde, şunları yazıyor: «1925-1943 döneminde, TKP yönetimine yöneltilen bir eleştiri de, Türkiye komünistlerinin 1920'lerde ve 1930'larda kemalist iktidara karşı yeteri kadar sert bir muhalefet yürütmedikleri, bu iktidarı 'şerrin ehveni' sayarak eylem alan-

(*) *Adem Kalfa, Türkiye Solu-Dünü Bugünü, Stockholm, 1986.*

larını sınırladıkları yolundaki eleştiridir»[24]. Başkaları da olabilir; ancak Mihri Bey'in bu paragrafından, bana da, pay düştüğünü düşünüyorum.

Mihri Bey, bu eleştiriyi haksız buluyor: «Kastedilen TKP'yi bağlayan belgelerde ya da bu partinin yayınlarında dile getirilen siyasal çizgi ise, bu eleştiri kesinlikle haksızdır». Bunları yazıyor; ve hem 1951 yılına kadar olan TKP'ye ve hem de, ilk kez Türkiye Üzerine Tezler dizisinin üçüncü kitabında ortaya çıkardığım İç-TKP'ye, daha çok yeni yazılarında (*), sahip çıkıyor. Bunları, bir bütün olarak, sevinçle karşıladığımı yazmak durumundayım.

Mihri Belli, TKP'ni şöyle algılıyor: «TKP, başından beri, işçi, yoksul köylü diktatörlüğünü, Türkiye'de bir Sovyet devletinin kurulmasını, ülkede Türk olmayan ulusal toplulukların, devletten ayrılma hakkı dahil, kendi kaderlerini belirleme hakkını ve bunlar misak-ı milli sınırları içinde kalacaklarsa, bunun, ancak bir Sovyet Devletleri Federasyonu'na gönüllü olarak katılma şeklinde olmasını savunmuştur». Böyle bir TKP kavramının dayanaklarını vermek gerekiyor.

Dayanak olarak, TKP 1926 Çalışma Programı sunuluyor; birinci maddesini aktarıyorum: «Türkiye Komünist Partisi amele ve köylülüğün bir Sovyet idaresi şeklinde kendi diktatörlüklerini gerçekleştirmek için gerekli şartları hazırlar. Ancak böyle bir diktatörlük burjuva demokratik inkılabın görevlerini yerine getirebilir ve bu inkılabın kazançlarını tahkim edebilir. Aynı zamanda ancak böyle bir inkılap burjuva idaresinden, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile ittifak halinde doğrudan doğruya sosyalizmin kuruluşuna geçişi sağlayabilir». Hiç kuşkusuz, böyle bir madde, Mihri Belli'nin elini sürdüğü görüşü güçlendiriyor.

İkinci madde ise daha büyük bir güçlülük sağlıyor: «TKP iktidardaki kemalist Halk Partisi'ne karşı uzlaşmaz ve kararlı bir mücadele verir. Milli Kurtuluş İnkılabı'nın ilk dönemlerinde burjuva önderliğinin rehberi olarak ortaya

(*) *Mihri Belli ile Söyleşi, Toplumsal Kurtuluş, Mayıs 1988.*

çıkan bu parti, daha sonra inkılabın zaferlerini, emperyalizme bağımlı eski büyük ticaret burjuvazisinin ve azınlık milliyetler burjuzavisinin yerini alan yeni Türk burjuvazisinin hakimiyeti ve zenginleşmesi için bir temel olarak kullanmaya başladı. Kemalist Parti'ye karşı mücadelenin başlıca amacı, bu partinin halk düşmanı yüzünü, yabancı emperyalizm ile uzlaşma yönünde gelişmesini ve burjuva diktatörlüğünün çıkarına olarak amele ve köylü kitlelerinin sınıf mücadelesini bastırma amacını güden yüzünü açığa çıkarmaktır»[25]. Bu madde de, hiç kuşkusuz Mihri Bey'in görüşünü doğruluyor.

Mihri Belli'nin görüşünü doğrulayacak bir aktarma daha yapmak istiyorum ve 1926 yılına ait TKP Çalışma Programı'nın on ikinci maddesini de aktarıyorum: «Türkiye Komünist Partisi, milli istiklali ve inkılabın kazançlarını korumanın en emin vasıtası olarak amele ve köylülerin silahlandırılmasını, burjuva muhafızlığını meslek edinmiş orduların kaldırılmasını ve onların yerine amele ve köylü milisinin konmasını ve erlere, subaylarını seçme hakkının verilmesini talep eder». Çalışma Programı'nın tümü, aktardığım maddelere uyumlu bir mantığa sahip görünüyor ve bu nedenle de, daha fazla aktarmaya gerek kalmıyor.

Şimdi sıra bir değerlendirme yapmaya geliyor ve net olarak yazılması gereken de şu oluyor: TKP 1926 Çalışma Programı kağıt üzerinde kalıyor. Bunu, Mihri Belli de biliyor (*); bu nedenle, burada, Çalışma Programı'nın neden kağıt üzerine kaldığından daha çok nasıl olup da kaleme alındığını tartışmak gereğini duyuyorum. Bu açıklığa gerek var. Böyle bir açıklık aynı zamanda şunu anlatıyor:

(*) 1926 Çalışma Programı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi veren ve çözümleme yapan Mihri Belli'nin ekleme durumunda oldukları da var.

«İki Dünya Savaşı arası dönemde ülkede ve dünyada güçler dengesi, TKP yönetimini Çalışma Programı'nda dile getirilen çizgiyi daha esnek uygulamaya yöneltmiştir».

Adem Kalfa, Türkiye Solu-Dünü Bugünü, op. cit., s. 55.

1926 Çalışma Programı, Türkiye solunun tarihinde sonsuz etkisiz ve bir ders malzemesi önemini aşamayan bir belge niteliği taşıyor.

Tekrarı önleyebilmek için kısa bir hatırlatma ve özet yapmam gerekiyor; 1925 Darbesi ve 1926-1927 yılları, Türkiye sol tarihinin anlaşılmasında ve buradan giderek Türkiye tarihinin temel çizgilerinden birisinin ortaya çıkarılmasında son derece büyük bir önem taşıyor. Bunun için de, görüntü ile özün birbirinden ayrı olduğunun ve tarihin bu kesitinin çeşitli ve karşılıklı aktörlerinin aynı ölçüde tarihin falsifikasyonuna katkıda bulunduklarının, Ekim Devrimi'nin ilk on yılında Türkiye'deki gelişmelerin, diğer zamanlara göre, çok daha büyük bir dozajda ve ancak enternasyonalist uzay-zaman boyutlarında çözümlenebileceğinin, başlangıçta, kabulü zorunludur. Bunu, diğer çalışmalarımda yapmaya çalıştım; burada, sadece Türkiye sol tarihine bir başlangıcın gerektirdiği sınırlar içinde kalabilmeyi umuyorum.

Önemli çizgi şudur: 1926 yılı, gelişmiş kapitalist ülkelerde, sosyalist devrim umudunun çok yükseldiğini ve birdenbire düştüğü bir yıl oluyor. 1926 yılında, bütün temel kitaplarda yazıldığı türden, dünyanın en ileri kapitalist ülkesi Büyük Britanya'da sosyalist devrimin gün sorunu olduğuna inanıldı ve bu umut, 1926 yılında uzun bir süre dünyayı salladıktan sonra, birdenbire çöktü.

1926 Çalışma Programı, yükselen umut eğrisini yansıtıyor. TKP'nin genel çizgisinden bir ayrılmayı anlatıyor. TKP, bu konjüktür geride kalınca, en olumsuz bir biçimde ve görülmemiş bir yoğunlukta kemalizmin sol kanatı konumuna, yeniden, giriyor.

Sovyet Rusya'da NEP veya YEP, Yeni Ekonomik Politika, kapitalist ülkelerde sosyalist devrimin gerçekleşmemesinin bir sonucudur; yeni Sovyet düzeni, ülke içinde iktidarını sağladıktan sonra, dünyanın başka ülkelerinde ve özellikle gelişmiş kapitalist toplumlarda bir sosyalist devrim umudunun gerilemesi karşısında, yeni enerjiler toplayabilmek için bir ricat politikası uyguluyor. 1926 yılına gelindiğinde Sovyet ekonomisi, savaş öncesindeki en yük-

sek üretim düzeyi olan 1913 yılının kapasite kullanım oranlarını gerçekleştirebilmiş ve yer yer de aşmış duruma geliyor. İşçi-köylü ittifakı ve öncü işçi liderlerinin çoğunun kırıldığı uzun dış ve iç savaş dönemlerinden sonra, ekonomiyi, kapitalist Rusya'nın gerçekleştirebildiği en yüksek noktada işletebilir olmak, bir moral kaynağı oluyor ve tam bu sırada, zamanın en önde emperyalist ülkesi Büyük Britanya'da madenciler grevi başlıyor. Kısa zamanda genel greve dönüşen bu işçi hareketi, Sovyet yöneticilerinde büyük bir sevinç yaratıyor ve bunların bir bölümü, bekledikleri devrim haberinin geldiğine inanıyorlar (*). Sovyet Sendikaları, grevdeki işçilere açıkça ve çekinmeden para yardımı yapıyorlar.

Britiş ekonomisini, içinde bulunduğu büyük bunalımdan kurtarmak için, ücretlerde mutlak bir indirimi reddederek başlıyan grev, İngiltere'de tam bir devrimci durum yaratıyor, yaşam felce uğruyor ve madenciler altı ay direniyor. Devrim olmuyor ve reaksiyon başlıyor. Londra, karşı saldırıya geçiyor ve 12 Mayıs 1927 tarihinde, İç İşleri Bakam'nın emri ile güvenlik kuvvetleri, Londra'daki Sovyet Arcos Şirketi'nin merkezine giriyor (**). Merkez, «Soviet House» denilen ve Londra'daki Sovyet temsilci-

---

(*) «In May 1926, a miners' strike in Great Britain was followed by a general strike. These strikes, and the Soviet reaction to them, precipitated another major crisis in the Anglo-Soviet relations. Some Soviet leaders greeted the news of the strikes jubilantly, seeing ih them the harbingers of revolution, and Soviet trade unions immediately sent large sums of money to aid the cause».

Xenia Joukoff Eudin-Harold H. Fisher, Soviet-Russia and the West 1920-1927 A Documentary Survey, Stanford University Press, 1967, s. 341.

(**) «On May 12, 1927 the British Home Secretary, after consulting the Foreign Secretary Sir Austen Chamberlain, authorized o police search of the premises of the Arcos Ltd., a branch of the Soviet trade delegetion in London. Arcos and the Soviet trade delegation occupied offices in the same building, known as Soviet House».

ibid., s. 343.

liklerinin çoğunu barındıran Sovyet Evi'ndedir; böylece, güvenlik kuvvetleri, Sovyet temsilciliklerini basmış oluyor.

1925 Darbesi, Aydınlık Grubu'nun üyelerinin pek çoğunun yüreklerini eritmiştir; İngiliz polisinin Londra'daki Arcos Şirketi'nin merkezine girmesi de akıllarını alıyor, götürüyor. Aydınlık Grubu'nun önde gelen kimseleri, zamanın TKP Genel Sekreteri Vedat Nedim ve TKP ideolojik sorunlar sorumlusu Şevket Süreyya ve diğerleri, İstanbul'da Sovyet Şirketi Arkos'ta çalışıyorlar; İngiliz polisi, Londra'da Arkos Şirketi'ne, All-Russian Cooperative Society, girince, İstanbul'da Arkos Şirketi'nde çalışan TKP Katib-i Umumisi Vedat Nedim, aklını yitiriyor. İstanbul polisinin gelmesini beklemiyor ve kendisi gidip polise teslim oluyor; elindeki belgelerin tümünü emniyete bırakıyor.

Bundan sonra hem dünya konjüktürü ve hem de TKP'nin konumu netleşiyor.

Düzeltme yapmam zorunlu oluyor; üç düzeltme gerekiyor. Bir: Bu dönemde Şefik Hüsnü ile Vedat Nedim arasında bir ihtilaf, yalnızca hayal ürünü oluyor. Vedat Nedim'in hainane bir davranışla elindeki belgeleri polise götürmesinin dışında TKP yönetimi ile Vedat Nedim arasında en küçük bir ihtilaf bulunmuyor; Vedat Nedim, yönetime Şefik Hüsnü'nün adamı olarak geliyor ve öyle kalıyor.

Vedat Nedim'in kendisi de dahil TKP yöneticilerini polise ihbar etmesi ile ve kemalist rejimin istemediği bir zamanda başlayan 1927 TKP Tevkifatı'nın duruşmasında yargıç, Şefik Hüsnü'ye şunu soruyor: «Halk Fırkası'na arkadaş kaydı hakkında bir madde var?» Polisin eline geçen Şefik Hüsnü-Vedat Nedim mektuplarında böyle bir madde olduğu ve bunun ne anlama geldiği soruluyor. Şefik Hüsnü'nün cevabı şöyle oluyor: «Efendim, Vedat Bey'in mektubunda bu nokta-i nazar-ileri sürülüyordu. Ben de münasip buldum ve bu suretle Halk Fırkası'na dahil olacak arkadaşlar, amele lehine bir cereyan uyandıracaklardı». Sadece bu mektuplar ve Şefik Hüsnü'nün mahkemedeki açıklamaları, Mihri Belli'nin sözünü ettiği 1926 Çalışma Programı'nın hiç bir pratik değer taşımadığını ve

yalnızca bir ders ekzerzisi niteliğinde kaldığını gösteriyor.

İkinci olarak, kendi eksikliğimi düzeltmek durumundayım; diğer çalışmalarımda, TKP'nin 1930 yıllarında kendi kendisini feshettiğini ve bunun muhtemelen 1930 yıllarının sonlarında gerçekleştiğini yazdım. Eksiktir; TKP'nin bir fiili ve bir de hukuki veya resmi tasfiyesi söz konusu oluyor. 1930 yıllarında Türkiye sol tarihi ile ilgili bütün karışıklıklar, Nazım Hikmet'in durumu ve Doktor Hikmet'in konumu, hep bu, ikili tasfiyeyi anlamamaktan ve benim göremememden kaynaklanıyor.

Üçüncüsü, bir yanlışımı düzeltmek istiyorum; daha önceki çalışmalarımda, Şefik Hüsnü'nün açıkça kemalist saflara geçen eski yol arkadaşlarına, Şevket Süreyya ve Vedat Nedim ile diğerlerine karşı çıktığını ileri sürmüştüm. Bu görüşümün yanlışlığını, şimdiye kadar hiç kimse ileri sürmedi; ne yazık, yanlıştır. Şimdi Şefik Hüsnü'nün Şevket Süreyya'ya göndermiş olduğu bu mektubu, belki de Kadro ideolojisine karşı çıkılması gerektiğini düşünerek, abartmış olduğum sonucuna varıyorum (*). Şefik Hüsnü'nün Kadro Dergisi ve ideolojisine karşı tutumu bir karşı çıkmaktan daha çok, sınırlama niyetini anlatıyor ve Şevket Süreyya'ya kaygılarını aktarıyor (**). Şefik Hüsnü'nün Kad-

---

(*) Şevket Süreyya'nın bu mektubu, arkadaşlarım İlhan Tekeli ile Selim İlkin'e vermesi ve böylece açığa çıkması bile, beni, yanılmaktan alıkoyamadı.

(**) «Moskova'da çıkan 'İzvetsiya' Gazetesi, geçen ayın yirmi sekizinci günü, 'Yeni Türkiye'nin İçtimai Çehresi' başlığı altında bir makale neşretmiştir. Bu makalenin bir kısmında Kadro'nun esas fikirleri, bugüne kadar yapılan neşriyatımıza göre, hulusa edilmekte ve bu fikirlerin, Türk inkılabının kendine has davalarını ve inkişaf istikametlerini izah bakımından manalarına işaret olunmaktadır».

«Ancak bu arada bir nokta vardır ki üstünde biraz tevakkufu icabettirir. İzvestiya, bu fikirlerin, gerek cihan buhranının, gerek bu buhranın Türkiye'deki tesirlerinin en ziyade keskinleştiği bir zamanda meydan almasına bilhassa işaret ederek Kadro'nun temsil ettiği fikri hareketi, bu buhrandan çıkmak için 'müstakil bir çıkış noktası aramak cehti' olarak kaydetmektedir».

ro'nun çıktığı konjüktürde, Kadro Dergisi'ne doğrudan karşı çıkmasını, artık, mümkün görmüyorum.

Bir yanlışlığı düzeltmek, bir aydınlığa açılan kapı oluyor.

Kadro Dergisi'ne karşı çıkmak, zamanında, kemalizmin Türkiye solunu asimile etme girişimlerine karşı çıkmaktır; bunu TKP dışına atılan Nazım Hikmet ile Nazım Hikmet'i TKP dışına atmaya çalışan ekip içinde yer alan Doktor Hikmet yapıyorlar. Nazım Hikmet'in 1932 yılına ait «Benerci Kendini Niçin Öldürdü» başlıklı şiirsel öyküsü ve Doktor Hikmet'in aynı tarihlerde yazdığını sandığım ve Parti içi tartışma metni olarak kalan «Yol» çalışması, Kadroculuk'a karşı iki tarihsel çıkıştır; güncel ve örgüt politikasında birbirine ters düşen iki Hikmet, tarihsel çözümlemede yan yana geliyorlar.

Otuzlarda İki Hikmet

«Yayan Babıali'den geçiyoruz, yokuş yukarı». Bunlar, iki Hikmet'tir. 1930 yıllarının başı ve 1933 olabilir. Birbirine kelepçelidirler; Doktor Hikmet anlatıyor. «Nazım, bitişik koluyla kolumu havaya kaldırdı» diyor ve Nazım konuşuyor: «Görsünler, Hikmet. Kelepçe bizi gene birleştirdi. İstediğimiz denli ayrılalım»[26]. Bir kez yazgıları ortak ve tarihteki yerleri yakın, örgütlü pratiğin zaman zaman birbirinden ayırmasını pek önemsemiyorum. İki Hikmet'i 1930 yıllarında, bir araya koyuyorum.

Birbirine kelepçeli, gazeteciler semti Babıali'den geçiriyorlar ve mahkemeye çıkartılıyor ve birlikte tutuklanı-

---

«Bu milli kurtuluş hareketlerinin objektif inkişaf istikametlerini ve ideolojik esaslarını izah için çalışan ve bu esasların objektif unsurlarını kendine prensip edinen Kadro'nun bu fikri cehti, bittabi sadece, bu 'buhrandan kurtulmak için müstakil bir çıkış noktası taharrisi cehti' olarak tarif edilemez».

Şevket Süreyya, Kadro ve İzvestiya, Kadro, Yıl 1932, Sayı 6, s. 46 ve 47.

yorlar. Tutukevi dolu; yer yok olunca bir koğuşun ortasına birlikte konuyorlar. Doktor Hikmet anlatıyor: «Bir yatak yastık oporta yere serildi. Herkesin pabuçları ötelere alındı, Nazım'la yattık. Geceyarısına dek kimseye duyurmaksızın konuştuk. Nazım, gene şeker kaymak, dil damaktı». Nazım'ın bu sırada TKP'den atılmış olduğu anlatılıyor; Doktor Hikmet, bir cezaevi koğuşunun ortasında, aynı yatakta yattığı Nazım Hikmet'e, Parti'den atılmasının haklılığını savunuyor. «Madem, Türkiye ölçüsünde Parti dışı edilmişsin, şimdilik sabredeceksin» diyor. Nazım, Doktor'un yazdıklarına göre, «ben o denli derviş olamıyorum» cevabını veriyor. Doktor, koğuşun ortasında, fısıldıyor: «Olamazsan, gerçek durum belli. Dünyada bir tek 'Parti' var: III. Enternasyonal. Her Parti onun seksiyonu, şubesi. Bu şartlar altında bir Şube'nin kararı haksızsa, Merkez'e itiraz edilir». Doktor Hikmet, bu dönemde sıkı sıkıya bağlı olduğu Üçüncü Enternasyonal'i gösteriyor; şikayet etmesini söylüyor.

Ortak yatakta, Doktor Hikmet'in yazdığına göre, Nazım Hikmet Doktor Hikmet'e, «Hikmet, sen çok, nasıl diyeyim, safsın dersem kızma» diyor. Her devrimcinin bir yanında, inanılmaz bir saflık olduğunu, inanmayı sevdiğini, biliyorum; ancak yine de Doktor Hikmet'in kanserden çektiği ölümcül acılar sırasında yazdığı notlarında göstermek istediği kadar saf olduğundan kuşku duyuyorum. Doktor, Martçı Darbe'den önce Kıbrıs'a ve buradan da Bulgaristan'a geçtiği zaman, sosyalist ülkelerde, TKP'den ihraç edildiği için bütün kapıların yüzüne kapandığını görüyor ve Parti'den atılmış olduğunu işte bu zaman öğrendiğini yazıyor. Kızıyor ve zamanın Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Brejnief'e acı ve yer yer yakışıksız ithamlarla dolu bir mektup yazıyor.

Bu dönemde, nerede ise kırk yıl önce, İstanbul'da cezaevinde bir koğuşun ortasında Nazım Hikmet'le aynı yatakta sabaha kadar fısıldaştıklarını hatırlıyor; bu sonucu çıkarıyorum. Sofya'da düşünüyor ve notlarına alıyor: «Şimdi beni Parti'den atanların kimler olduklarını ve niçin bu marifete yer verdiklerini, hatta verip vermediklerini tam

bilmiyorum. Acep vaktiyle Parti'den atılmış olanlara karşı insafsız davranmış mıydım? İçlerinde Hamdi ve Nazım gibi atıldığına üzülenler önünde, daima derin bir acıma duymuştum». Nazım, daha sonra yurt dışına çıktığında, TKP içindeki yerini kazanıyor; Doktor, atılmış olarak ölüyor. Bir açıklama bulması gerekiyor ve «atıldığına üzülenler önünde, daima derin bir acıma duymuştum» dedikten sonra şunları söylemek gereğini duyuyor: «Hâlâ da başka türlü müyüm? O zamanlar büsbütün iflah olmaz toy, ipi pillah, sivri külah idealist idim». Doktor, belki de kendisini en iyi anlatıyor.

Bu toy ve idealist Hikmet'i, kendi günlüğünden yazmak istiyorum. Günlüklerini yazdığı zaman, prostat kanserinden, dayanılmaz acılar içinde olduğu anlaşılıyor; 25 Eylül 1971 günü, günlüğüne, «ben insan değil acılar oturağıyım» diye not düşüyor. «Ne yapacağım? Hep kendim! Boğazım. Ağrım. İlacım. Hani benim sosyal yanım?» Ömrünün son günlerini, sosyalist ülkelerden çıkarıldıktan sonra, Yugoslavya'da, yalnızca vücut ağrılarıyla mücadele etmeye ayırması son derece acıdır; bu acıyı duyuyorum ve bu acıyı dindirmek için elinden gelenleri yapmayanlara da tepki duyuyorum.

Temmuz Ayı'nın sekizinci gününde, 1971 yılında, günlüğüne bir hesap yazıyor: «1925 ten 1960 a dek, 35 yılda 22 yıl 'içerde' kalınca, 'dışarda, geçen toplam ömrüm, 13 yıl. Onun da 1950-57 arasında 7 yılını at, doğru dürüst 25 yılın süresince 6 yıl 'dışarıda' ya kalmışım, ya kalmamışım. Ya yaşamışım, ya yaşamamışım»[27]. Doktor Hikmet, yaşam yıllarını hesaplarken, 1950-1957 yıllarını, hapiste olmamasına karşın dışarda tutuyor ve yaşanmamış sayıyor; son derece isabet ettiğine inanıyorum. Soğuk Savaş'ın en şiddetle sürdüğü bu dönemde dünyanın bir çok yeri ve bu arada Türkiye, tümüyle bir hapishaneye benziyor.

Temmuz Aynı'nın otuzuncu günü, günlüğüne, bir başka hesap düşüyor: «1921'lerden 1971'e dek Türkiye'de hiç aralıksız marksist-leninist olarak teorik ve pratik savaş verdim. 50 yıldır Türkiye burjuvazisi beni, 'azılı komünist' diye boyuna koğuşturup mahkum etti. 40 yıla yakın mah-

kumiyet hükmünü 'komünist' diye yattım». Bunlar, başlangıç hesabını anlatıyor ve hesap, «1971 Haziranı, Sofya'da - bana değil yanımdakilere - benim Türkiye Komünist Partisi'nden atıldığım söylendi» kaydıyla devam ediyor. Bundan sonra şunlar yazılıyor: «O güne dek 'Parti' adına hiç kimse bana özel yaşantım veya ideolojim açısından en ufak bir eleştiri, yahut bildiri yapmadı. Düşünce ve davranışlarıma karşı yalnız 'saygı' gösterileri duydum». Doktor'un yazdığı inanılması zor satırlara inanılacak olursa Doktor Hikmet Türkiye Komünist Partisi'nden gizlice atılıyor; çok gizli tutulduğu için olabilir, Doktor'un bile atıldığından haberi olmuyor.

«Şimdi üç ölüm cezası ile mahkum bulunuyorum:

1 — Prostat Adeno Karsinum başlangıcı. Yetmişinde insan için tabii idam hükmüdür. Ona bir diyeceğim yok. Ondan kaçamam.

2 — Türkiye'de Sıkıyönetim Mahkemesi, 'yılanın başı, azılı komünist' olarak idam cezası istemiyle tevkifime karar verdi. Bunu da sosyal ve politik bakımdan 'tabii' sayıyorum. Bundan kaçtım.

3 — Nerede ve hangisi olduğunu bilmediğim bir 'Türkiye Komünist Partisi' beni bu sıra Parti'den atmış. Bu moral 'idam' kararını artık 'tabii' bulamıyorum. Ve kaçamıyorum». Çok acı buluyorum; ancak Doktor, «nerede ve hangisi olduğunu bilmediğim» parti diyerek, bir yandan Parti'nin yokluğunu ve diğer yandan da TKP adına birden çok iddianın bulunduğunu anlatmış oluyor.

Kızıyor ve günlüğüne şunları da düşüyor: «Türkiye'nin burjuvazisi beni bütün gençlik ayaklanmalarında 'ele geçmeyen yılanın başı' sayarak arkamdan 'idam' cezaları koşturuyor. Berlin'de ve Moskova'daki 'Türkiye'nin Komünistleri' geçinen Laz İsmail ile Laz Zeki, 'Parti'den atılmış' beni, Doğu Berlin'den 'anarşistler' peşine tam 1500 polisin insan avına çıkarıldığı Batı Almanya'ya attırdıkları için belki de birbirlerine viski şöleni çekiyorlardır». Doktor, İsmail Bilen ile Zeki Baştimar'ı, kendisinin sosyalist bir ülkeye kabulünü önleyen kimseler olarak suçluyor. Tür-

kiye Komünist Partisi'nden ne zaman ve kimlerin eliyle atıldığı konusunda bir ipucu vermiyor.

Araştırılması gerekiyor. Kesin olarak bilinen şudur: Nazım Hikmet'in Türkiye Komünist Partisi'nden ihracında baş rolü oynayanların başında Doktor Hikmet var. Hikmet, bu sırada Şefik Hüşnü ile saf tutuyor ve Nazım Saf dışı edildikten sonra İsmail Bilen de bu safa katılıyor. Şimdi eldeki bilgilere göre bu noktayı ve hemen sonrasını tartışmak istiyorum.

Sovyet bilim adamı Noviçev, 1958 tarihli bir çalışmasında, osveşenie istorii rapoçe go klassa Turtzii v period 1923-1939 zatrudnyaetsya po ryadi priçin, diyor; Türkiye işçi sınıfının tarihinin 1923-1930 döneminin aydınlatılması bir çok nedenle güçleşiyor[28]. Neden olarak, bazı önemli konularda tümden yokluk anlamına gelmek üzere kaynak eksikliğini gösteriyor. Bunu, ne yazık, var olan kaynakların kullanılmaması biçiminde anlıyorum.

Daha yakın bir zamana ait bir başka Sovyet çalışmasından, Kornienko'nun «Rapoçee Dvijenie v Turtzii 1918-1963» başlığıyla yayınlanan incelemesinden şu aktarmayı yapabiliyorum: «Agitatzionnaya rabota KPT v proletarskih massah takje skazıvaiası na razvtii raboçego dvijeniya. V godı mirovogo ekonomiçeskogo kriziso KPT prevratilas' v proletarskuyu partiyu 90 çlenov partii sostavlyali raboçie»[29]. Türkiye Komünist Partisi'nin işçiler arasındaki propaganda çalışmalarının etkili olduğu ve dünya ekonomi bunalımı sırasında TKP'nin bir proleter partiye dönüştüğü yazılıyor; Kornienko, Komintern (*) kaynaklarına dayanarak TKP üyelerinin yüzde doksanın işçi olduğunu haber veriyor.

Komintern Yürütme Komitesi'nin on birinci plenimu kayıtlarına dayanılarak verilen bu istatistiklerin doğru olduğundan kuşku duymuyorum; ancak yorumu, kesinlikle yanlış görünüyor. 1930 yılları başlarında TKP'nin bir pro-

(*) Kornienko şu kaynağı gösteriyor :
Kommunistiçeskiy Internatsional-İspolitel'niy Komitet, 11-y Plenum, str. 527.

leter partisi haline gelmesi, işçiler arasında yeni üyeler kazanmaktan daha çok, tüm aydınların TKP'yi boşaltmasından ileri geliyor; daha önce de değindim. 1925-1927 yıllarındaki gelişmeler Türkiye solunda bir aydınsızlık dönemini başlatıyor; Şefik Hüsnü örgütçü sayılacak olursa, başlıca aydın olarak, iki Hikmet kalıyorlar. Şimdi burada, Hikmet'lerden birisinin diğer Hikmet'i TKP'den ihraç mantığını araştırıyorum.

Pomimo bor'bı za nepospedstvennie interesı raboçih KPT podnimala proletariat na politeçkuyu bor'bu, ne borb'by mir, protiv ugrozı novoy voyni i faşizma. İşçilerin bağımsız çıkarlarından başka TKP, proleteryayı, politik mücadeleye, barış mücadelesine, yeni savaş ve faşizm tehditine karşı mücadeleye sevkediyor. 1932 yılına ait bu bilgiler, bu tarihte, Türkiye solunun politik perspektifi konusunda çok büyük bir açıklık getiriyor; barış ve savaş tehditine karşı mücadele ön plana çıkıyor. Kornienko, bir kaynak göstererek (*), 1932 yılı 1 Ağustos tarihinde TKP'nin, uluslararası savaş aleyhtarı gününde, bir gösteri düzenlemeyi başardığını yazıyor.

Anlaşılıyor; 1932 yılına gelindiğinde TKP açıkça barış ve anti-faşist programı ön plana çıkarıyor. Bu tür programları, her zaman burjuva eğilimler arasında destek aramayı, sınıfsal bakış açısını körelterek hareket etmeyi ve sınıf mücadelesini geri plana atmayı gerektiriyor; Kornienko, bu dönemde TKP'nin ulusal burjuvazinin konumunu, emperyalizmle uyuşma eğilimini ve emperyalizme teslimiyet politikasını açıklamaya önem verdiğini ve bunun için çalıştığını yazıyor. Fahri'nin (**), alias Şefik Hüsnü'nün 1933 yılına ait bir Komintern çalışmasına dayanarak, 1933 yılına ait TKP eylem programının temel çizgilerini şöyle sıralıyor: Emperyalizme uzlaşma politikasına karşı mücadele, Türkiye halkı ile SSCB emekçileri arasında sarsılmaz bir birlik, sınıf sendikaları ve köylü komiteleri öz-

---

(*) *International Press Correspondence, 1932, No. 38, s. 806.*

(**) *Fahri, Kompartiya Turtzii v bor'be za massa, Kommunistiçeskiy Internatsional, 1933, No. 22, str. 45.*

gürlüğü, söz, basın, grev ve toplanma özgürlüğü, işçi ve köylülerin örgütlenme ve mücadele özgürlüğü, sekiz saatlik iş günü, ücretlerin yükseltilmesi, işsizlik sigortası, emeğe ilişkin yasama çalışmalarının işçilerin kontroluna verilmesi için mücadele[30]. Çok açık bir biçimde TKP, barış ve demokratik özgürlükler politikasını ön plana çıkarıyor ve iktidardaki kemalist burjuva yönetiminin emperyalizmle uzlaşmasını ve tek sosyalist devlete karşı mütecaviz paktlara girmesini önlemeyi, temel hedef sayıyor. Bu hedefler ile, örnek olsun Kadro Dergisi programı arasındaki mesafenin çok kısa olduğunu söyleyebilecek durumdayım; hedefler bir sınıf mücadelesini değil, en fazla olarak, sınıfların örgütlenme özgürlüğünü içine alıyor.

Nazım Hikmet'in işte bu politikaya karşı çıktığını ileri sürebiliyorum; bitkisel hayatta TKP'ne ve kemalist burjuva partisine son derece yumuşak bakma politikasına karşı çıkan Nazım Hikmet, «trotskist» damgasını yiyor. 1927 yılından sonra TKP'nin açık ve net bir biçimde sınıftan kaçış politikası uyguladığı sırada Nazım Hikmet'in yükselişi de başlıyor. Militanlık açısından TKP ve Nazım Hikmet'in eğrileri ters eğilimler gösteriyorlar.

Özel arşivlere dayanarak yazan Aclan Sayılgan şu bilgileri veriyor: «TKP'nin ikinci kongresi 1932 yılında yapıldı. Bu kongreden az önce Pavli adasında 'Muhalefet Kongresi' diye bilinen kongre toplanmıştı. Bu kongre, yurt dışında bulunan Dr. Şefik Hüsnü'ye ve Üçüncü Enternasyonal çizgisine karşı muhalefet eden ve kısmen ouvrierist, salt işçi sınıfını öngören, bir tavır takınan kişilerin toplantısıdır. Bunlar Nazım Hikmet'i de aralarına almışlardı»[31]. Pavli Kongresi'nde Nazım Hikmet genel sekreter yapılıyor. Sınıfsal bakış açısını önde tutan ve daha militan bir politikanın savunucusu görünüyor.

Aclan Sayılgan, «özel arşiv» kullanarak yazarken, H. Erdal, tümüyle TKP arşivlerine bakarak yazıyor; ortak yanları, ikisinin de, bir yandan profesyonel araştırıcı olmamaları ve diğer yandan da, tarafsız görünememelerinden çıkıyor. Aclan Sayılgan, 1951 Tevkifatı'ndan sonra pişmanlık yasasından yararlanıyor ve TKP konusunda hiç kimsede

olmayan arşivlere dayanarak düşman bir yayın politikası izliyor. H. Erdal, son zamanlara kadar TKP'nin en üst düzeyde yöneticisi konumunu koruduktan sonra İ. Bilen ile ihtilafa düşerek, ve hakkındaki iddialara göre Parti arşivlerini de alarak, TKP'den ayrılıyor.

H. Erdal, «1929-30 a gelindiğinde TKP ülkede dağılmış durumdadır» diyor. Şu bilgileri veriyor: «1930 yıllarında, Parti'nin örgüt olarak bilinçli likidasyonuna Nazım Hikmet karşı çıkıyor. İstanbul'da Pavli Adası'nda bir parti toplantısı düzenliyor. Ülkede bulunan tüm partililerin temsil edildiği bu toplantıda Nazım Hikmet Parti Sekreteri seçiliyor»[32]. Ayrıntı ne olursa olsun, Türkiye sol tarihinin bu bölümü de aydınlanıyor. Nazım Hikmet'in gönlü, Türkiye Komünist Partisi'nin kemalist burjuva partisi içinde veya arkasında eritilmesine razı olmuyor.

Fakat Aydın Meriç'in TKP arşivlerine dayanarak yazdıklarına göre, bu durum, uzun sürmüyor. Aydın Meriç şöyle devam ediyor: «Ancak o sırada Komintern'deki parti temsilcisi ile Komsomol temsilcisi, Komintern Yürütme Kurulu'nun çıkardığı bir bildiriyle ülkeye dönüyorlar. Bildirinin özü şu: Nazım Hikmet Troçkisttir (*), emperyalizmin ajanıdır, büyük bir provokasyon düzenlemektedir». O dönemde trotskist demek anti-sovyet anlamına geliyor; Nazım Hikmet, Sovyetler Birliği'ne karşı olmakla suçlanıyor.

Devam ediyor: «Bu iki kişi ülkeye gelip, yeni bir parti, 'resmi' bir parti kuruyorlar. Komintern Yürütme Kurulu'nun tutumunu gören bazı yoldaşlar Nazım Hikmet'in başını çektiği anti-likidatör hareketten özeleştiri yapıp 'resmi' partiye giriyorlar. Bunların içinde Yakup Demir Yoldaş

(*) Doktor Hikmet, Nazım Hikmet'in trotskist olduğu suçlamasından hiç geri dönmedi. 31 Temmuz 1971 tarihli günlüğünde de bu suçlamayı tekrarlıyor: «Nazım'm troçkism ideolojisini tümüyle hazmetmiş olmasına gerek yoktu. O, sosyal ve psikolojik yapısı ile, Troçkizmi bilmeden Troçki idi». Doktor Hikmet'in Nazım Hikmet'i pek sevmediği sonucuna varıyorum. Nazım, militan bir eylemcidir; eylemin coşkusunu seviyor. Teori değil, burjuvaziden bağımsız eylem Nazım'ı harekete geçiriyor.

da var» (*). Karışıklığın tababına yaklaşılıyor; 1925-1927 ikili darbesinden sonra, uluslararası konjöktürün gereklerine de uygun olarak, TKP kendisini askıya alıyor ve fiilen tasfiye etmeye başlıyor. Başta Nazım Hikmet, bir bölüm komünistler işçi sınıfının hareketini sermaye partisine bağlama projesini içine sindiremiyor; tasfiye programına uyum göstermiyorlar. Önce bireysel çabalarla uyumsuzluklarını gösteriyorlar; Nazım Hikmet'in Resimli Ay Dergisi içindeki girişimlerini ve birdenbire parlayışını, tasfiyeye uğrayan parti dışı bir gelişme olarak saymak durumundayım. Nazım Hikmet'in «Putları Yıkıyoruz» kampanyasına, kemalist partinin peşine takılma niyeti içinde bir TKP'nin razı olması mümkün görünmüyor. Ancak «Putları Yıkıyoruz» kampanyası ve Resimli Ay'daki şiir ve yazıları, Nazım Hikmet'e, birdenbire ve çok büyük bir ün getiriyor. Bir mücadele yolunun ve kadrosunun açıldığı anlaşılıyor; Nazım'ın çevresinde birleşenler, TKP'nin likidasyonuna karşı anti-likidatör bir çizgi izleyenler, TKP'yi yeniden harekete geçirmek için bir sembol adam buluyorlar. Özel arşive dayanarak yazan Aclan Sayılgan da, «Nazım Hikmet, 1932 sonlarında TKP'yi faaliyete geçirdi» diye not düşüyor.

Ancak yurt dışından gelen TKP'liler, uluslararası konjöktüre, dış dinamiğe ve kemalist burjuvazinin Hitler ile kamp tutup tek ülkedeki sosyalist devlete karşı müteca-viz bir politika izlemesini önlemeye daha çok önem veriyorlar; bunun için TKP'yi fiilen tasfiye etmekte ve bu tasfiye operasyonuna karşı çıkanları «anti-sovyet» veya «hain» ilan ederek yerle bir etmede hiç sakınca görmüyorlar.

(*) Aydın Meriç'in yazdıklarının devamını da aktarmak gereğini duyuyorum.

«İşte resmi partinin Nazım Hikmet'in örgütünden özeleştiri yaparak geçenlerle yaptığı toplantı, 1932'de İ. Bilen'in Dördüncü Kongre diye ileri sürdüğü toplantıdır. Tabii bu nasıl bir toplantıdır, kongre midir, konferans mıdır, partinin yeniden kuruluş toplantısı mıdır, bu bir politik değerlendirme konusudur».

H. Erdal, TKP'mizi Yükseltelim, Londra, 1983, s. 41.

H. Erdal, TKP arşivine dayanarak, şu bilgileri veriyor: «İ. Bilen 1933 de hapisten çıkınca ikbal rüzgarının ne taraftan estiğini görüyor, derhal saf değiştiriyor. O güne kadarki silah arkadaşı, yakın arkadaşı, okul arkadaşı Nazım Hikmet'e o da polis-ajan demeye başlıyor. 'Resmi' Parti'de eski Orak-Çekiç'i yeniden çıkarmaya başlıyorlar. Orak-Çekiç'te Nazım Hikmet ve yanındaki tüm yoldaşların polis hareketi olarak partiden atıldıkları ilan ediliyor». Tarih yerine oturmaya başlıyor.

Tarihin yerli yerine oturmasına, yerleşme sürecinin yöntem boyutuna gerekli vurgu ile, daha da yer açmak istiyorum; yararlı olduğunu düşünüyorum. Önce bir pekiştirmeye gerek var. Bunun için Mihri Belli'den aktarma yapıyorum; şöyle başlıyor: «Bu koşullarda bütün dünya ülkelerinin devrimcilerinin görevi emperyalizmin Sovyetler Birliği'nde sosyalist rejimi yok etme planını boşa çıkarmaktı. 1920'lerde ve 1930'larda kemalistlerin bütün tutarsızlıklarına, izledikleri politikada emperyalizm ile bazı uzlaşmalarına, çizdikleri zikzaklara karşın bu emperyalist komploya doğrudan doğruya alet olmadıkları bir gerçektir»[33]. Mihri Bey, bu sonucun alınmasında TKP politikasının etkili olduğunu düşünüyor; bu etki, sınıf mücadelesinin sığlaştırılmasıyla sağlanıyor.

Aktarma devam ediyor: «Bütün dünya devrimci işçi hareketi TKP'nin bu politikasını onaylamıştır. Bu konuda TKP ile Komintern görüş birliği durumundadır». Bu görüş birliğinden kuşku duymak gerekiyor; en azından tümüyle doğru bulmayan Türkiyeli komünistlerin bulunduğu biliniyor. Mihri Bey de, bu bağlamda bir kuşku taşıyor olmalı, şöyle sürdürüyor: «Bu konuda TKP ile Komintern görüş birliği durumundadır. Zaten o dönemde başka türlü olamazdı. TKP'nin Komintern'inkine ters düşen bir çizgi izlemesi düşünülemezdi. Ve eğer bu konuda tartışmalar olduysa, bunlar genellikle kemalist iktidara karşı daha sert bir muhalefet güdülmesini savunan Türkiye komünistleri ile ılımlı davranılmasını öneren Komintern sorumluları arasında olmuştur». Çok güzel; tarihi yeniden kuruşum, eldeki bütün bilgilerle doğrulanıyor.

Dış dinamikle iç dinamiğe verilen vurgu konusunda, Türkiye'deki yoldaş yazıcıların çoğundan ayrıldığım ve bir eğilim olarak iç dinamiği ön plana çıkardığım, hep biliniyor. Burada tekrarlamıyorum; Komintern ile ilişkilerden habersiz değilim. Ancak çözümlemenin ortasına yine de «Türkiye Komünistleri» oturuyorlar; çözümlemeyi böyle sürdürmek istiyorum.

Bu çalışmama kadar, Nazım Hikmet'in TKP'den ihracının daha sonraları, 1930 yıllarının başlarında değil sonlarına doğru gerçekleştirildiğini düşünüyordum; şimdi bu düşüncemin de yanlış olduğunu yazabiliyorum. Ancak önemli olan yanlışlık değil, yanlışlığa yol açan mekanizmalardır; bunun vurgulanması gerekiyor. Araştırmada ve özellikle tarih araştırmalarında belleğe ve özellikle anılarda geçen tarihlere hiç güvenmemek gerekir; son derece önemli olduğu için ne kadar tekrarlanırsa o kadar yerinde oluyor. İ. Topçuoğlu, TKP içinde önemli yerlere gelmiş olan Mustafa Börlüce'nin kendisine anlattıklarını ve Mustafa'nın ağzından şöyle aktarıyor: «Parti'nin likide edilme kararı resmen ilan edilmemiş, Harici Büromuz kanalıyla Merkez Grubumuza bildirilmişti. Biz artık yeni bir toparlanmaya ve esaslı kadrolar hazırlayarak, kısa zamanda Kongre'ye giderek yeni program ve yeni bir Genel Sekreter'le Komintern'e kaydımızı yaptırmaya karar vermiş ve bu arada Nazım Hikmet'i Genel Sekreter seçerek faaliyeti hızlandırmıştık»[34]. Gayet güzel; Nazım'ın genel sekreterliği bir başka kaynaktan da doğrulanıyor.

Fakat Mustafa, bu bilgiden hemen sonra, şunları sayıyor: «Hiç beklemediğimiz bir devrede tepeden inme bir tevkifat yaptırılmıştı. Bu tevkifat öyle bir tevkifattı ki, başı koparmak gibi bir şeydi ve denizaltılara yönelmişti. Komünistler, bu gemileri zaptetmek için gemilere nüfuz etmiş, teşkilat kurmuşlardı ve bunların başında da Nazım Hikmet vardı». Böylece ve birdenbire Nazım Hikmet'in genel sekreterliği ile Harp Okulu ve Donanma Davaları, zaman boyutunda çakıştırılıyor.

Nazım Hikmet'in de TKP'den ihracını gizli tuttuğu anlaşılıyor. Kemal Tahir'in Fatma İrfan'a mektuplarının biri-

sinde şoyle bir cümle var: «Son havadisim, Nazım Hikmet de satıldı. Vaia'ya, Sadri'ye, Vedat Nedim'e, Ahmet Cevat'a döndü»[35]. 1930 yıllarının ortalarında yazılan bu mektup, Nazım'ın TKP'den ihracını, «son havadis» olarak, Kemal Tahir'in o zamanki sevgilisi öğretmen Fatma'ya bildiriyor. İhracın, mektubun yazıldığı tarihte olduğuna inanmak ve böylece yanılmak zor olmuyor.

Tarih, zor ve karışık olduğu için, kendiliğinden karanlık kalmıyor.

Tarih, zorla, karanlık bırakılıyor.

Devrimci süreç, tarihin karanlıklarını zorla yırtmakla at başı gidiyor.

Bulgar Gazeteci Şişmanov'un «kısa tarih» çalışmasına, «Belge Yayınları» tarafından konulan «giriş» yazısını da, bir tür «yarı-resmi tarih» olarak ele alıyorum. Aydınlattığı ve kararttığı yerler var. Buradan da aktarma yapıyorum: «Türkiye solu tarihi içinde en belirsiz dönem 1930'lardır. Bu konuda bilgi ancak sağcı yazarların, çeşitli tevkifatlara dayanan, ihtiyatla karşılanması gereken kitaplarında yer almaktadır. 1930'larda Parti'den atılan gruplar da varlığını sürdürdüğünden, bu gruplardan birinin başında, Şefik Hüsnü'nün Komintern organlarında troçkistlikle suçladığı Nazım Hikmet vardı, ve bunların bir kısmı tekrar partiye döndüğünden, bu dönemdeki faaliyetler ve tutuklamalar hakkında yorumda bulunmak daha da güçleşmekte»[36]. Tarihin yeniden kuruluşu, eğer bilimsel olabiliyorsa ve aynı anlama gelmek üzere, tarihin işleyişinin mantığını yansıtıyorsa, olguların çok büyük bir bölümü, yeniden ve büyük bir istekle, diziliyorlar. Burada da ortaya çıkıyor; karanlığın bir bölümünün TKP'den ihraç edildikten sonra tekrar TKP'ye dönenler olduğunu yazmanın yakışıksız olacağına inanmaktan ileri geldiği belli oluyor.

Doktor Hikmet'e geliyorum; tarihin yeniden kuruluşunda iki Hikmet'i yan yana getiriyorum. Fakat çözümlemeye çalıştığım süreç içinde iki ayrı olgu olarak duruyorlar; iki ayrı taraftalar. Nazım Hikmet'i ihraç edenler arasında Doktor Hikmet de var; Nazım, ne kadar militan bir eylemci ise, Doktor Hikmet de Nazım'ın ihracında o ölçüde

militan davranıyor. 1933 başları olabilir, birlikte tutuklanıyorlar. Babıali Yokuşu'ndan birbirine kelepçeli çıkartılıyorlar ve burada Nazım, Hikmet'e, kelepçelerin kendilerini birleştirdiğini söylüyor; tekrar yazıyorum. Aynı koğuşa konuyorlar ve bir yatakta fısıldaşıyorlar; hatırlatıyorum.

Fısıldaşırken, Doktor Hikmet'in ölümüne yakın günlüğüne düştüğü notlara bakılacak olursa, Hikmet, Hikmet'e şunları söylüyor: «Yarın Türkiye'de azıcık marksizm-leninizm yasağı kalksın, yazdıklarının aslını bütün gücüyle okuyup kavrıyacak olanlar senin şiirini taşa tutabilir». Doktor Hikmet, bunları, Nazım Hikmet'in kulağına fısıldadığını ileri sürüyor.

Doktor Hikmet'ten başka ve Nazım'ın kulağına bile olmasa, bunları fısıldamak cesaretini gösterecek kimse var mı; sormak gereğini duyuyorum. Doktor Hikmet'in, Nazım Hikmet'e karşı, başında da, sonunda da yanlı ve hatta kompleksli olduğunu düşünüyorum. Başında, Nazım'ı TKP'den ihraç edenler arasında yer alıyor ve sonunda, kendisini TKP'den ihraç eden üç kişiden birisinin Nazım Hikmet olduğuna inanıyor. Hep Nazım Hikmet'in Trotskist olduğunu düşünüyor (*) ve hiç katılmıyorum.

Va-Nu da, Moskova'da okurken Nazım'ın Trotskiy'e bir eğilim beslediğini yazıyor (**). Daha sonraki yıllarda

---

(*) 31 Temmuz 1971 tarihinde ve acılar içinde günlüğüne yazıyor :

«Ancak o sıra Türkiye aydınları arasında Heybeliada misafiri Troçki'den epey kalıntılar dolaştığı ortadaydı. Heyecan çatlatma ve nutuk çekme bakımından Nazım'ın anadan Doğma Troçki mizacı vardı. Troçki'nin hangi ideolojiyi nasıl beslediğini belki Nazım incelememişti. Şair olarak eğilimi Troçkizme yatkındı». Katılmıyorum ve yüzeysel buluyorum. Trotskiy, Ekim Devrimi'nin önemini hiç bir zaman anlamadı. Brest-Litovsk Barışı'nı kavrayamadı ve önemsiz bulduğu için de, Stalin'e karşı mücadeleye, uzun bir zaman, «tenezzül» etmedi. Nazım, Ekim Devrimi'ni hep derininde duydu.

Her coşkulu insan «Troçkizme yatkın» olarak nitelenirse, sonunu almak mümkün olamıyor.

(**) Nazım'ın çocukluk arkadaşı, Moskova'da üniversite arkadaşı, Vala Nurettin'den aktarıyorum.

«Her şeye rağmen iki rakipten Troçki taraflısıydım. Önce-

suçlanmasında, dosyasındaki bu bilgilerin canlandırılmış olması mümkündür; ancak gerçeğin çok uzağına düşüyor. Fakat Türkiye aydınının donukluğu karşısında ve yaşadığı sürece çıkabileceği en yüksek şöhret merdiveninde, Türkiye'de, Doktor Hikmet'in bu cüretinin üzerinde durulması gerektiğini düşünüyorum.

Doktor Hikmet'in otuzbeş yıl önce söyleyip on yedi yıl önce yazdıklarının sessizliğe mahkum edilmesini istemiyorum; kısaca ve tez çerçevesinde, bir kaç noktaya değinmek durumundayım. Bunu yapmak, Nazım Hikmet'e de borç ödemek anlamına geliyor.

---

leri Nazım da öyleydi. Sovyet ülkesine veda ederken bir şiir yazmıştır :

Senin bir Mayıslarını gördük
Uğultularla duyduk
Kocaman bir çan gibi haykıran Troçki'yi»

«Nazım'la müşterek odamıza da Troçki'nin aslan vücutlu, yaman bakışlı bir resmini çivilemiştik».

«Nazım, önceleri Troçki'nin dümen suyundaydı. Dünya ihtilali çıksın diye o da sabırsızlanıyordu».

«Üniversite salonunda aleyhinde gösteriler yapılsın diye idarecilerin kaş göz işaretleri kâr etmemişti. Troçki konuşmaya başladı. Sonra nice nice illüzyonistler gördüm. Troçki'nin büyüleme kudreti hiç birinde yoktu. Gözleriyle, sözleriyle oturduğu yerde büyülüyordu insanı».

Vala Nureddin, Bu Dünyadan Nazım Geçti, İstanbul, 1975, s. 298-299 ve 302.

Bu anıların hiç bir yeniliği olamaz; Ekim Devrimi'nde Trotskiy'in prestiji yüksektir. Dünya ve gençlik, Devrim'i, Lenin ve Trotskiy'in ve zaman zaman da Trotskiy ve Lenin'in ortak eseri olarak algılıyordu. İyi bir hatip olduğu da kesindir. Ayrıca dünya devrimi projesi her zaman çekici oluyor ve dünya devrimi hülyasını kuranlar, tek ülkede sosyalizmi yaşatmak isteyenlerden, en azından bir süre için, daha yüksekte tutuluyorlar.

Üniversite yıllarında Nazım'ın Trotskiy'i de sevmiş olması, hem Trotskist olduğunu göstermez ve hem de aleyhine kullanılamaz; Nazım'ın coşkulu bir eylemci olduğunu kanıtlamaya yarar. Nazım, teorik bağlantıları zayıf, devrim'e tutkuyla bağlı bir coşkulu delikanlıdır; böyle algılıyorum ve böyle bilinmesini umuyorum.

Bir: Türkiye'de Nazım Hikmet, en çok okunduğu zaman hiç okunmuyor.

İki: Türkiye'de Nazım Hikmet'in, en çok en az güzel şiirleri okunuyor.

Üç: Nazım Hikmet'in komünist ideolojiyi içeren şiirleri son derece azdır. Kendisi hapisteyken şiirleri serbest bırakılabiliyor.

Dört: Kuvay-i Milliye Destanı adıyla yayınlanan şiirleri, tümüyle burjuva demokrat ideolojiyi içeriyorlar ve sınıfsız bir bakış açısını yansıtıyorlar. Bu şiirler Nazım Hikmet hapiste iken yazılmış ve yayınlanmıştır.

Beş: Yurtseverlik yüce bir duygudur ve daha da yüceltilmesi gerekiyor. Ancak insanların toprağa bağlılıkları bir tutkudur; bir insanlık zaafiyetini gösteriyor. Toprak tutkusunun sürekli ön plana çıkartılmasını, eninde sonunda insanın evrenselleşmesi ülküsüyle bağdaştıramıyorum.

Altı: Nazım Hikmet'e karşı ilerici çevrelerde bir şovenizmin varolduğuna inanıyorum. Nazım Hikmet'in yurtdışına çıktıktan sonraki şiirlerinin, daha önceki şiirlerinden daha az «değerli» olduğu ileri sürülüyor. Hatta daha da ileri gidilerek, bir iki örneğin dışında, yurtdışında Nazım'ın şiirini kaybettiği bile söylenebiliyor.

Bu görüş, utangaç bir biçimde, Nazım Hikmet'in yurtdışına gitmesini mahkum etmeyi amaçlıyor. Nazım Hikmet'in en güzel şiirleri, ölümüne yakın yazdığı, insan, yalnızlık, aşk, kadın ve ölüm duygusu şiirleridir. Bu şiirlerin çoğu, şiir şaheseri düzeyine çıkabiliyor ve ne yazık, Türkiye'de «ilericiler», bu şiirlerden ve Nazım'ın şaheserlerinden habersiz Nazım Hikmet'i sevdiklerini düşünüyorlar.

Buradan tekrar, Doktor Hikmet'in, gelecek kuşakların, marksizm-leninizm'i sindirdiklerinde, Nazım Hikmet'in şiirini «taşa tutabilecekleri» savına geliyorum, kabul etmeyi ve katılmayı mümkün görmüyorum. Nazım Hikmet'in şiirlerinin değil kendisinin komünist olduğu söylenmek isteniyorsa, bu hem çok önemli değil ve hem de ilk kez söylenmiyor. Sağcılar bile Nazım Hikmet için «iyi şair, ancak komünist» diyebiliyorlar ve benzer görüşleri ders kitapla-

rına bile alıyorlar (*). İnatçı bir komünist eylemci olmasaydı Nazım Hikmet, «Memleketimden İnsan Manzaraları» türünden şiirler yazdığı için burjuva demokratlar ödül bile alabilirdi; almamasının bir nedeni de burjuva devrimcilerinin kendi devrimlerinden korkmaları oluyor (**). Geri

---

(*) 1932 yılında liseler için yazılmış bir edebiyat ders kitabından aktarıyorum.

«O, kendinden evvelki şiiri, üç telli bir saza benzetti. Hep ferdi tahassüsleri mırıldayan bu sazın inceliğinden bıktık. Bıkan kulakları Nazım, kendi kalabalık ve gürültülü orkestrasına çağırdı. Fakat kulaklar, bu gürültüden de bıkmayacak mı? Şiir yalnız inleyiş değildir, peki, fakat yalnız haykırış da olamaz».

«Nazım'ın şairliğinde kütle için en cazibeli vasfı idealistliğidir, bunu saklamağa lüzum yok; fakat onun belki en muzır tarafı da idealidir, kütleye bunu da haykıralım».

«İster sağ, ister sol, biri bataklıktır, çürütür, diğeri uçurumdur, mahveder. Gençliğe samimiyetle şunu söyliyeceğiz: Şairi beğen, fakat aldanma».

İsmail Habip Sevük, Edebi Yeniliğimiz II, Lise Kitapları III. Sınıf, İstanbul, 1932, s. 495.

(**) Nazım Hikmet, Bursa'dan 1941 yılında, Çankırı Cezaevi'nde Kemal Tahir'e yazıyor.

«Milli Destan'ı İsmet İnönü'den izin alıp neşretmek hususundaki teklifini kemali ciddiyetle mütalaa etmekteyim. Çok alakalandırıcı bir teklif. Zaten sende zaman zaman böyle hamleci, sezici görüşler vardır».

Aynı yıl, bir kaç ay sonra, bir başka mektubunda devam ediyor.

«Bilirsin ya benim Milli Kurtuluş Hareketi'ne dair bir büyük ve yazılmakta olan destanım vardı, hani bizim dayı Ali Fuat Paşa ile İsmet Paşa pek beğenmişlerdi, işte onu devam ettiriyorum. Sana oradan bir parçayı, zafer arefesinde bir mücahit ağzından söylenen bir şiiri yolluyorum».

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, 1968, s. 90 ve 110.

Renegad Şevket Süreyya, Soğuk Savaş döneminde yazdığı anı-romanda, Nazım Hikmet'in şiirlerine sahip çıkarken, hiç bir zaman komünist olmadığını ileri sürebiliyor. TKP'den ihraç edilmesini, hiç bir zaman üye olmadığı biçiminde sunmak istiyor.

«Fakat muhakkak ki bu azılı insanın derisinde, içindeki kanı zaptedemiyen asi damarlar atıyordu. Ve bu damarlar kim bilir, hangi yarışta çatlıyacaktı».

düşünceler ele alınırken ve bunların içerdiği parçalı ve parçacık doğrular kullanılırken, mutlaka yeni bir konuma kavuşturulması ve her zaman yönünün tersine çevrilmesi gerekiyor; ileri düşünce içinde geri düşünce kopmantımanlarının sanıldığından çok daha fazla olduğu yolundaki görüşlerimi tekrarlıyorum.

Artık Doktor Hikmet'in Nazım Hikmet'in Türkiye Komünist Partisi'nden ihracındaki rolüne gelebiliyorum. Doktor Hikmet'in, Nazım Hikmet'in şiirinin gelecek kuşaklar tarafından taşa tutulacağı görüşleri, 1 Ağustos 1971 tarihli günlüğünde yer alıyor. Bir gün önceki, 31 Temmuz 1971 tarihli, günlüğünde ise şunlar yer alıyor: «Nazım'ın Troçkizm ideolojisini tümüyle hazmetmiş olmasına gerek yoktu. O, sosyal ve psikolojik yapısı ile, Troçkizmi bilmeden Troçki idi». 1930 yıllarının başında Doktor Hikmet, Nazım Hikmet'i bir Trotskiy olarak görüyor. Günlük'te yazılanlar buna uygun olarak sürüyor: «Bu kanımla, Nazım'ın Parti'de kalmasını pek yararlı bulmamakla birlikte, Parti'den atılma trajedisini beyannamelerle millete, beyannameyi okuyacak bir kaç yüz işçi ve aydına, yaymanın da pek yararlı olacağına inanmıyordum. Kimse bundan bir şey anlamayacaktı». Çok açık; Nazım Hikmet'i ihraç eden

---

«Bugün o, artık bizim milli camiamızda değildir. Kendi yazdığı şiirlere kendisi, daima komünist şiirleri derdi. Benim bildiğim devrede, yani Türkiye sınırlarından son uzaklaştığı ana kadar ise bence, hiç bir zaman komünist olmadı. Hatta o zaman komünist partisi de onun adını, azaları arasına kaydetmedi».

Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, Ankara, tarihsiz, s. 262 ve 263.

Naci Sadullah, Nazım'ın askeri üstlerine kışkırtmaktan mahkum olduğunu, komünistlikten mahkum olması halinde cezasının daha az olacağını ve bu nedenle komünist olduğu gerekçesiyle mahkemeye başvurduğunu ve kendisini tanık gösterdiğini, kendisinin mahkemede Nazım Hikmet'in komünist olduğunu söylediğini, ancak mahkemenin inanmadığını anlatıyor. Yargıç, «eserlerinde komünistlik yok, şimdi seni yalancı tanıklıktan tutuklarım» diyor.

Aydın Aydemir, Nazım Nazım, İstanbul, 1986, s. 68.

ekip içinde etkin Doktor Hikmet, parti tabanı ile geniş yığınlara, Nazım'ın ihracının anlatılabileceğinden kaygı duyuyor.

Başka bir gerekçe ileri sürüyor ve aynı günkü günlüğünde şunları da yazıyor: «Başka 'komünist şair' henüz piyasaya sürülmediğine göre, Nazım'ı harcamanın enerji ekonomisi sağlayamayacağını biliyordum». Daha da açık görünüyor; TKP ve içinde Doktor Hikmet, hem Nazım Hikmet'i TKP'den ihraç ediyorlar ve hem de bunu, mümkün olan ölçüde, gizli tutuyorlar. Nazım Hikmet, birdenbire ve 1929-1932 yılları arasında, büyük bir şöhret oluyor; TKP, kendi içinden çıkan böyle bir büyük isimle açık mücadeleyi kabul edemiyor.

Tezler sıralamam gerekiyor. Bir: Tarihin karanlıkları kendiliğinden olmuyor. Hepsinde bir yapaylık var. İki: Tarihin karanlıklarını yırtmak da bir sınıfsal mücadeledir. Bu nedenle de, hiç bir zaman, devletin akademik kurumlarına bırakılamıyor. Üç: Tarihi yeniden yazmak, geleceğe bir yeni yol açmak oluyor.

Yöntem ve Sol Tarih ile ilgili düşünmeyi sürdürmek istiyorum; bir nokta açıklıkla ortaya çıkıyor. Büyük acılar içinde ve dayanılmaz acılara karşın yazdığı günlük notlarında Doktor Hikmet'in tümüyle içten ve tarihe karşı, aklın sınırlarını aşabilen, bir dürüstlükle hareket ettiğini düşünemiyorum. Akıl, tarih türünden, hep kazanana göre çalışıyor ve insan, büyük bir serüven tarihinden sonra ayakta kaldığı sürece, kendisini kazanmış sayabiliyor.

Doktor, Türkiye Komünist Partisi usüllerini, ahlak'ı da denilebilir, biliyor; ihraç edilene ihraç edildiği pek söylenmiyor. Bu nedenle, 30 Temmuz 1971 tarihli notunda, «1971 Haziranı Sofya'da - bana değil yanımdakilere - benim Türkiye Komünist Partisi'nden atıldığım söylendi» dedikten sonra, «o güne dek 'Parti' adına hiç kimse bana özel yaşantım veya ideolojim açısından en ufak bir eleştiri, yahut bildiri yapmadı» diye yazmasını anlamak zor oluyor. Doktor Hikmet'in buna şaşmaması gerekiyor; Nazım'a da bir uyarı yapıldığı konusunda işaret bulunmuyor.

Hikmet, aynı günkü notlarında, «nerede ve hangisi olduğunu bilmediğim 'Türkiye Komünist Partisi' beni bu sıra Parti'den atmış» diyor. Dolaylı olarak birden fazla TKP'nin varlığını anlatıyor; ancak, sağlık tedavisi konusunda çıkan güçlüklere kadar Doktor Hikmet'in, kendi çalışmalarından başka bir TKP ile ilgilendiğini sanmıyorum.

Otuzlu yıllara dönüyorum. H. Erdal'ın TKP arşivlerine dayanarak yazdıklarından bir uzun paragraf aktarmak istiyorum. Şunları yazıyor: «Bu dönemin bir diğer ilginç olayı, Nazım Hikmet'in Partisi'ne karşı kurulan ikinci partide ve Orak-Çekiç'te, Hikmet Kıvılcımlı'nın İ. Bilen'le birlikte çalışmalarıdır. İ. Bilen'in yarıda kalmış hatıratında ve Atılım'ın sayfalarında (*) H. Kıvılcımlı'nın 1932'de yapılan toplantıda Parti'den çıkarıldığı iddia edilmektedir. 1932'den sonra, 1934-35-36'larda yayınlanan Orak-Çekiç'lerde 'işçi hareketine kendini adamış büyük devrimci Hikmet Kıvılcımlı' savunusunu yapan makaleler var. Bunlar arasında İ. Bilen'in kaleminden çıkmış makaleler de var. İkincisi, o dönem M. Kemal'in düzenlediği düzmece seçimlere, illegal Komünist Partisi'nin de katıldığını iddia ediyor ve Orak-Çekiç'te legal isimlerle aday gösteriyor. Bunlar arasında yine Hikmet Kıvılcımlı var. Hikmet Kıvılcımlı'nın sonraki politik yaşamının ağır hataları bir yana, elimizdeki belgeler 1932'de Parti'den çıkartıldığı iddiasını yalanlıyor». TKP arşivlerine bakılacak olursa, Nazım Hikmet ihraç edilirken Doktor Hikmet, bir TKP yıldızı olarak parlıyor.

İkisini yan yana getiriyorum; görüntüdeki ayrılığı bir kenara atarak Doktor Hikmet ile Nazım Hikmet'i yan yana

---

(*) İsmail Bilen, 1974 yılında TKP'nin atılımı başlatınca, TKP merkez organı Atılım'da Doktor Hikmet'e yönelik çok ağır küfürler yer alıyor.

«1929 tutuklanmasında Parti'ye en iğrenç alçaklığı yapmıştır. Parti'yi bölmüştür. İzmir'de lumpenlerden kurduğu bir provokatör grubu eliyle TKP'nin onurunu lekelemiştir. Komünist morali olmayan bu yaratık TKP'den kovulmuştur. Bu akıl hastası megaloman, Şefik Hüsnü Değmer'in çömeziydi. Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuştu».

Aclan Sayılgan, Türkiye'de Sol Hareketler, İstanbul, 1976, s. 223.

getiriyorum. Bunun için gerekli bir mantık var; temel sorun, işçi sınıfı hareketinin kemalist burjuya partisinin denetimine verilip verilmemesidir. Temel sorun burada düğümleniyor ve burada, iki Hikmet aynı amaçta birleşiyorlar. Birisi, Nazım Hikmet, Türkiye Komünist Partisi'ni almış olduğu rotadan değiştirmeye ve diğeri, Doktor Hikmet, Türkiye Komünist Partisi'ni içinden etkilemeye çalışıyor; her ikisinin de bu yönde çalıştığını gösteren kanıtlar bulunuyor.

Önce Nazım Hikmet'in «Benerci Kendini Niçin Öldürdü» adlı şiirli öyküsünden söz edilmesi gerekiyor; 1932 yılının ürünüdür. Doktor Hikmet'in, daha sonraki yıllarda «TKP'nin Eleştirel Tarihi-Yol» adıyla yayınlanan ve Parti içi tartışma metni olarak hazırlanan çalışmasının da, hemen hemen aynı tarihte yazılmış olması ihtimali yüksek görünüyor; Doktor Hikmet, bu çalışmasında, en geç 29 Ocak 1932 tarihli bir günlük gazeteye atıf yapıyor. Bu atıf da, çalışmanın son sayfasında yer alıyor; bu nedenle, Doktor Hikmet'in Yol'un yazılış tarihini (*) kesine yakın olarak saptamış oluyorum.

Benerci'de, Benerci hariç, başlıca üç «kahraman» var; bunlardan en önemlisi Roy Dranat oluyor. Roy Dranat'ın kimliğinin tartışılması gerekiyor: Samiye Yaltırım mı Aydın Aydemir'i, Aydın Aydemir mi Radiy Fiş'i yanıltıyor, yoksa tersi mi, kestirmek zor görünüyor. Sol tarih araştırması, edebiyat tarihi incelemesiyle birleşiyor.

Nazım'ın kızkardeşi Samiye Yaltırım'ın anlattıklarına göre yazan Aydın Aydemir, her mücadelede döneklerin olduğunu ve bazılarının dönekliği tehlikeli boyutlara çıkarmadıklarını söyledikten sonra şunları ekliyor: «Sözü edilen dönekliği bu tehlikeli çizgiye getirmeden, romanın kişilerinden olan ve savaştan kaçan Roy Dranat'ı, Nazım,

(*) Yayıncıları, bu çalışmanın yazılışıyla ilgilili kesin bir tarih vermiyorlar ve yalnızca «Yol adlı bu çalışma, takriben 1930 yıllarının başlarında kaleme alınmıştır» demekle yetiniyorlar.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, TKP'nin Eleştirel Tarihi-Yol, İstanbul, 1978, yayıncının yazısı.

kalemiyle öldürüp, eserden çıkarır. Roy Dranat, Vala Nurettin'dir. Vala, Nazım'ın en yakın dostudur» (*). Roy Dranat'ın Vala Nurettin olmadığını tekrarlamak durumundayım; ancak Sovyet türkologları da bu kolaylığı kabul ediyorlar (**). Radiy Fiş de Roy Dranat'ın Vala Nurettin olduğuna inanıyor.

Roy Dranat'ın Vala Nurettin olmasını imkansız görüyorum; Nazım'ın gözünde Vala, bir dönekten daha az, ve yalnızca mücadeleden ayrılan birisidir. Nazım, solculuğu çok erken ve sessizce bırakan bu arkadaşı için, daha önce, «Salkım Söğüt» şiirini yazıyor ve bırakıyor. «Birden-/bire kuş gibi/vurulmuş gibi/kanadından/yaralı bir atlı yuvarlandı atından!/Bağırmadı,/gidenleri geri çağırmadı,/baktı yalnız dolu gözlerle/uzaklaşan atlıların pırıldayan nallarına!/Ah ne yazık, ne yazık ki ona,/dört nal giden atların köpüklü boynuna bir daha yatmayacak,/beyaz orduların ardında kılıç oynatmıyacak!/Nazım, Vala'nın, insanlığın bu büyük serüveninden, «beyaz ordular ardında kılıç oynatmak» serüveninden yoksun kaldığı için üzülüyor. Nazım, Vala'ya kızmıyor ve nefret etmiyor.

Vala Nurettin, Benerci'nin diğer erkek kahramanı Somadeva olabilir; 1932 yıllarında Nazım, bütün dostlarınca terk edildiğinde, Somadeva da terkediyor. Üstelik tam bu sırada, Somadeva da, «bu adam nefsini kurtarmak için yoldaşlarını satmıştır» ve «Benerci müstevlilerin casusu olmuştur» diyerek, bir taş alıyor ve Nazım'ın kafasına atıyor. Nazım, Somadeva'nın Benerci'yi taşlamasını şöyle anlatıyor: «Somadeva'nın taşı, Benerci'nin alnına geldi. Benerci dimdik durdu. İki kaşının arasından sızan kan çenesinden göğsüne aktı»[37]. Nazım, Benerci'de, mücadeleyi bırakan Somadeva'yı da öldürüyor; sevdiği arkadaşıdır, Be-

---

(*) *Aydın Aydemir, Samiye Yaltırım anlatıyor, Nazım, 1979, s. 169.*

Roy Dranat, Şevket Süreyya'dır; bir karşılaşmamızda Aydın da ikna olmuş göründü.

(**) «V romane 'Poçemu Benerdji Pokonçil s soboy?' Valya Nureddin nosit imya Roya Dranata».

Radiy Fiş, Nazım Hikmet, Moskva, 1968, s. 205.

nerci'ye gömdürüyor. Somadeva ölürken, beş-altı satırlık bir not bırakıyor ve Nazım, bu notu, öyküsüne alıyor. Buraya aktarıyorum: «Ben, Somadeva. Hindistan'ın yirminci asır tarihini yazmaya başladım. Fakat bitirmeden öleceğim. Arkadaşlarım, bıraktığım yerden, yazmaya devam etsinler. Tarihin sonu inanılmayacak kadar güzel olacaktır. Buna eminim». Nazım, yirminci yüz yılı devrimler yüz yılı olarak görüyor ve bu yüz yılda yaşadığı için sevinç ve onur duyuyor. Somadeva'ya böyle bakıyor; «tarihin sonu inanılmayacak kadar güzel olacaktır» diye tarihe not düşen Somadeva'ya, «Salkım Söğüt» şiirindeki dizelerle, /Ah ne yazık ki ona,/dört nala giden atların köpüklü boynuna bir daha yatmayacak,/ beyaz orduların ardında kılıç oynatmıyacak!/ diyerek üzülmek gerekiyor.

Somadeva, Vala Nurettin olabilir; Nazım, Vala Nurettin Paşa'nın oğlu Vala'yı seviyor. Çocukluk anılarının arkadaşıdır; Vala, Nazım'ı yalnız bırakıyor. Nazım, Vala'ya kızıyor; ancak Salkım Söğüt'te duyduğu türden, /bağırmadı/gidenleri geri çağırmadı/ diyerek Vala'nın sevgisinden kopamıyor. İyi dostluklar, güzel aşklar gibidir; kopar, ancak her zaman başlayacağını düşündürüyor.

Benerci bir Hintli'dir; Nazım, Vala ve Benerci, Moskova'da arkadaşlık yapıyorlar. Bir de Şevket Süreyya var. Nazım, Şevket'ten kopuyor (*); Şevket, hep bir köylü kur-

---

(*) Vala Nurettin'in eşi Müzehher, anılarında yazıyor.

«Vala, 'Şevket seni görmek istiyor, ne dersin çağırayım mı?' diye izin isteyince, 'sen bilirsin' diye cevap vermesi, herhalde ara yerde Vala'nın üzüleceğini hesaplamasındandı».

«O gece kardeşi Samiye Yaltırım da bizdeydi, hatırlattı bana, tanıktır. Nazım odada ayakta dolaşırken karşıladı Şevket'i. Zayıf davransa, Şevket sarılacak belki de ağlıyacaktı. Nazım belli belirsiz geri çekilir gibi yaptı, arada bir mesafe bıraktı. Hiç sitem etmedi. Eski günlere hiç değinmedi. Sanki o anda tanışmışlardı. Güler yüzlü ama resmiydi».

«Yemekte hava biraz daha gevşedi, bir rahatlama oldu. Bundan cesaret alan Şevket, Nazım'dan şiirlerini okumasını istedi».

«İşte o arada Nazım'ın resmini çekti Şevket. Bir daha da Nazım Türkiye'den gidinceye kadar hiç görüşmediler. Ve bir

nazı kalıyor. Roy Dranat, Şevket Süreyya'dır; «Benerci Kendisini Niçin Öldürdü» öyküsünde, Nazım Hikmet, Roy Dranat'tan tiksiniyor.

Nazım'ın hayalinde, Roy Dranat, Benerci ile karşılaşıyor. Roy, Benerci'yi Don Kişot olmakla suçluyor. Nazım, yazmasını, /Benerci güldü/Ben bir şey demedim./ Eski bir kavga şarkısını mırıldanarak/bakıyorum ufukta akan suya/ dizeleriyle sürdürüyor. Bir dipnot düşüyor.

*
**

Sıcak.
Ufukta ışıldayarak
nehir akıyor.
Benerci kapalı bir kitap gibi.
Roy Dranat toprağa bakıyor.
Ve konuşuyor, yarı yoldan dönen
bizim eski ahpap gibi:
«— Benerci, sen
yüksek dağların çayırlarında biten
keskin kokulu
göz alan renkli bir otsun.
Fakat
devedikeninden
daha faydasız bir ot.
Benerci, sen bir Don Kişot'sun,
kahraman
ve gülünç
bir Don Kişat
Benerci, bil ki,
neticeler çıkarmak
Öyle mümkün değil ki...

---

daha da Nazım onun sözünü hiç etmedi. Sanki unutuvermişti». *Müzehher Va-Nu, Bir Dönemin Tanıklığı, İstanbul, tarihsiz, s. 152-153-154.*

Nazım, Bursa'dan çıktıktan sonra Şevket Süreyya'yla ilk ve son görüşmesi böyle oluyor.

Hayat öyle karışık.
Geç efendim, bunları bırak.
Akşam üstü serinlikte teferrüce çık...
Ve Yahya Kemal beyi asrileştir biraz
yaz:
'Şöyle rahatsız bir köşeye sığınsak ta biz
Şehrin bu hayı huyuna meclubu handeyiz.'
Gerisini at
İşte felsefei hayat».

*
**

Sovyet araştırmacıları da çok kolay yazıyorlar; zaman zaman Türkiye'de ilk okullar için yazılmış yurttaşlık bilgisi kitaplarında ne varsa alıp bunları Türkiye araştırmaları olarak sunmaktan çekinmiyorlar (*). Radiy Fiş, nedense Türkçeye çevrilirken adı da anlaşılmaz bir dile çevrilerek Rady Fish oluyor, Roy Dranat'ın Vala Nurettin olduğunu ileri sürerken, 1932 yılı Nisan ayında çıkan Kadro Dergisi'nin dördüncü sayısında Şevket Süreyya'nın çok alındığını da bilmiyor. Şevket, sırtını Kemal Paşa'ya da-

(*) Radiy Fiş'in Mustafa Kemal hakkında uydurduğu efsaneye, Türkiye'deki en meddah kemalist bile cüret edemiyor.

«Nazım Paşa daha Halep Valisi iken Mustafa Kemal'le tanışmıştı. Mustafa Kemal o sıralarda Suriye Askeri Mıntıkası'nda yüzbaşı rütbesi ile vazife görüyordu, oraya da Akademi'yi bitirdikten sonra muhafız refakati altında getirilmişti. Sultan onun (sonradan anlaşıldığına göre, haklı olarak) Jöntürk'lerle temasta olduğundan şüphe ediyordu. Abdülhamit tahttan indirildikten sonra, Nazım Paşa Mustafa Kemal'in Şem'de 'Vatan' adındaki gizli bir subaylar birliğini kurmuş olduğunu öğrendi. Eğer Abdülhamit kendisinden korkmamış, yılmamış ise, Türk ordusunda kendi ordusuymuş gibi serbest davranan Liman von Sanders'e elbette ki boyun eğmeyecekti. Nitekim Mustafa Kemal, von Sanders'in emrini yerine getirmeyi red etti ve - Allah şahit ya! - savaşı kazandı».

Rady Fish, Nazım'ın Çilesi, İstanbul, 1969, s. 24.

Buradaki savların her biri, ayrı ayrı kimseler tarafından daha önce uydurulmuştur; bunların hepsinin bir paragrafta toplanmasıyla ilk kez karşılaşıyorum. Bunu Sovyet araştırmacılığının başarısı sayamıyorum.

yamış, Moskova'da çocukluk arkadaşı Nazım'a ateş püskürüyor. «1920 sonlarında tanıdığım bu ateşli şair, şimdi gönlünde ne pınar serinliği, ne bir 'yar' taşıyan bugünkü Hazım Hikmet'e istihale etti» diyor (*). Sonra, 1930 yılında İstanbul'da olan Trotskiy'i hatırlıyor ve «İstanbul'daki Trotzki içinde yaşadığı atmosferi adeta duymadan ve muhitinin maddiyatına adeta dokunmadan, mazisinin odalarını dolaşan bir sair-i filmenan gibidir» diye buyuruyor. Trotskiy'in bir uykuda gezer olduğunu anlatmaya çalışıyor.

Bunu, uykuda gezer olmayı Trotskiy'e yakıştırıyor ve şunları ekliyor: «Trotzki'de hiç de garip olmayan, bu istiğraka benzer tecerrüdü ben, Nazım Hikmet'in yazılarında da sezerim. Nazım Hikmet için, İstanbul'un taşı, toprağı üstünde ve bir realite içinde yaşar denilemez. Bütün eserlerini o, eski yaşadığı ateşin ve mazide aldıklarının münhasıran bunların istiğrakı içinde dokur». Şevket Süreyya, tıpkı Doktor Hikmet türünden, Nazım'ı bir Trotskiy yaptıktan sonra da duramıyor ve Nazım'ın, Moskova'da aldığı eğitimle kendinden geçmiş bir uykuda gezer olduğunu bildiriyor.

«Hintli bir genç doktor tanırdık. Adı: Benerji». Böylece, Benerji'nin, Şevket'in, Nazım'ın ve Vala'nın Moskova yıllarından arkadaşları olduğu ortaya çıkıyor. Bu bilgiden sonra Şevket, en önemli açıklamasını yapıyor: «Benerji'de Nazım Hikmet kendisini konuşturdu ve Benerji, Nazım'ın kendisidir». Roy Dranat, Şevket Süreyya olunca, Benerci'nin de Nazım Hikmet olması gerekiyor.

Roy Dranat'ın, bütün çarpıtmalardan kurtularak, Şevket Süreyya olmasında ayrı bir mantık ve yarar var. Böylece, Nazım Hikmet'in öyküsü, son derece politik bir çalışma haline geliyor. Çünkü yayınlandığı sırada, Şevket Süreyya son derece politik ve önemli bir rol üstlenmiş durumdadır; solu, kemalizm köprüsüyle, sermayenin peşine takma işini üstlenenlerin başında yer alıyor. Bu nedenle

(*) Şevket Süreyya'nın yazısını, bu bölüme ikinci ek olarak sunuyorum.

Nazım Hikmet, «Benerci» öyküsünde Roy Dranat'ı sahneye çıkarır çıkarmaz bir dipnot düşüyor ve şunları yazıyor: «Okuyucularıma ismiyle ilk defa karşılaştıkları roy dranat hakkında kaba bir malumat vermeyi münasip buldum. Roy Dranat, Benerci'nin eski bir kavga arkadaşıydı. Fakat sonra, galiba korktu, galiba sabrı tükendi ve galiba ruhunu satıp rahatı bulmak fırsatını ele geçirdi. Kavgadan ayrıldı. Şimdi, roy dranat, İngiliz emperyalizminin emrinde sakalsız ve kılıçsız, rahatını arayan zavallı bir Faust'tur» (*). Ve Roy Dranat, bu dipnot hiç kuşku bırakmıyor, Şevket Süreyya'dır.

Öykü çözülüyor; Nazım, Benerci, Vala (**), Somadeva ve Roy Dranat da Şevket oluyorlar. Bir de «Mis» var; kim oluyor? Benerci'yi nerede ve nasıl tanıyor; sıra, bu soruya geliyor.

*
**

Benerci'nin odasına gelen kadın
mühim bir rol oynıyacak kitabımızda.
Kendileri bir İngiliz mis'idir...
Hem İngiliz mis'lerinin nefisidir...
İmdi,
«bu nefis
Mis
nerde, nasıl tanıdı Benerci'yi?»

*
**

Nazım Hikmet'in Moskova'da dostu Radiy Fiş, bu Mis'in, Münevver olduğunu ileri sürüyor. Uydurduğunu düşü-

---

(*) *Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, Sofya, 1968, s. 97.*
Nazım, burada semboller kullanmak durumunda kalıyor; İngiliz emperyalizmi'ni kemalist hükümet ve Kalküta'yı da İstanbul olarak düşünmek mümkün görünüyor.

(**) «Somadeva, Benerci'nin en yakın arkadaşı olup, uzun bir müddetten beri Kalküta'da bulunmuyordu. Binaenaleyh böyle bir zamanda onun sesini duyup kendisini görmek, elbette ki, Benerci'yi sevindirecekti».
ibid., s. 74.

nüyorum ve insanların uzun yıllar Nazım'ın yakınında olup da çok uzaklarda yaşayabileceklerini görüyorum. Benerci, 1932 yılında yazılıyor ve Münevver'in Nazım öyküsü, 1949 yılında başlıyor, hiç bir kaynakta, 1930 yıllarının başlarında Münevver ile Nazım arasında bir yakınlık yazılmıyor.

*
**

Sokak karanlıktı.
Senin, nefis
Mis
dediğin
birdenbire karşıma çıktı.
Dedi ki: «Aylardır peşindeyim»,
dedi ki: «telaş içindeyim,
nerdesin? »
Daha bir çok şeyler dedi korkuya, aşka dair.
Eklendi hatıralar hatıralara.
Sonra,
«nereye gidiyorsun?...» dedi, «eve geldik» dedi,
«içeri gir»
Onun evine girdik.
Ev karanlık ve bomboştu.
Yatak odası, lamba yandı, konuştum:
— Bana bir bardak
dumanlı, kırmızı, sıcak
çay, dedim.
Çıktı dışarı.
Baktım karşıda çanta.
Hani taaa
onun yolda düşürdüğü
ben Benerci serseminin gördüğü
siyah podüsüet çanta.
Açtım :
kaatlar.
Okudum :
İntelicent servis raporları
ve yeni bir tevkifat listesi var.
Benim ismim yok.

*
**

Bu Mis, Sovyet Türkolog Radiy Fiş'in Münevver'e yakıştırdığı kadın, Benerci'yi her yerde izliyor; sevişiyorlar. Ajan çıkıyor ve Nazım, /Ve mavi gözlü kadın yoldaşlarımı satıp başımı bana bağışladı/ diye hüzünle yazıyor. Mis, Benerci'nin, Somadeva'nın, Roy Dranat'ın bulunduğu yerlere gidiyor ve birlikte oluyorlar. Münevver olabilir mi?

*
**

Sen
benim
minare boyunda çam gövdeme,
yumuşak,
beyaz,
bir kurt gibi girdin,
kemirdin!
Ben, barsaklarında solucan Makdonaldı besleyen
İngiliz işçisi gibi taşıyorum
seni içimde!
Biliyorum
kabahat kimde!
Ey ruhu Lortlar Kamarası kadın!
Ey uzun entarili tüysüz Puankare!
Karşımda:
demirleri kıpkızıl
bir şimendifer ocağı gibi yanmak
senin en basit hünerin;
Yine en basit hünerin senin
buzun üstünde bir paten gibi kıvranmak
Soğuk!
Sıcak!
Kaltak,
dur!
Yumuşak,
beyaz,
kıvrılışlarınla
beynime giriyorsun,
kemiriyorsun!
Oraya giremezsin!
Onu kemiremezsin!

Yumuşak
beyaz
kıvrılışlarıyla
beynime giren kurdu
çürük bir diş çeker gibi söktüm!
Epeyce ter döktüm!
Bu sonuncuydu
bir daha olmayacak!

*
**

Nazım, «Gündemdeki Kurt» şiirini, 1923 yılında yazıyor. Samiye Hanım'ın verdikleri bilgilere göre Aydın Aydemir de şunları yazıyor: «Nazım'ın bu ilk evliliği ancak bir yıl kadar sürüyor. Nüzhet Moskova'dan ayrılıyor, İstanbul'a geliyor» (*). Nüzhet'in eniştesi Taninci Muhittin, «saçları bile berber tarağına başkaldıran bu adamla senin gibi uysal, sessiz bir kız geçinemez» diyerek Nüzhet ile Nazım'ın evliliğine karşı çıkıyor; yine de evleniyorlar. Kısa sürüyor. Nüzhet, İstanbul'a dönerken, Nazım, sevgili karısının dönüşünü ailesine haber veriyor. Samiye Hanım, «mektuplarından anlaşıldığına göre henüz kesinlikle ayrılmış değiller» diye hatırlıyor; «ama artık birbirlerini hiç görmeyecekler». Bir daha birbirini görmüyorlar; Nüzhet Hanım, bana, Nazım'ın kendisinden ayrılmayı hiç istemediğini ve pek kızdığını anlatıyordu.

Radiş Fiş, 1967 yazında Münevver'in kendisine, «Ya bıla ujasno oskorblena» dediğini yazıyor. «Kak? Pronebreç' moey lyubov'yu?» Fiş'in anlattıklarına göre, 1932 yılında on yedi yaşında bir genç kız, Münevver, Nazım'a aşkını söylüyor ve Nazım, «beni hapishaneler bekliyor» diyerek bu güzel kızın aşkını reddediyor. Fiş'in yazdığına göre, 1967 yılı yazında, Münevver, bütün bunları, «acıyla kırıldım» sözleriyle hatırlıyor ve «nasıl olur da, benim aşkımı reddediyor?» diye düşünüyor. Nazım'ı unutmak için, elinden geleni yapıyor; Ya sdelala vse, vışla zamuj, ro-

(*) *Aydın Aydemir, Nazım, İstanbul, 1986, üçüncü baskı, s. 110.*

dila doç', evleniyor ve bir kız doğuruyor. Ama yine de unutamıyor ve 1940 yıllarının sonlarına doğru, Bursa'da hapishanede, Nazım'ı, aşkına ikna ediyor.

İnanmak mümkün mü? Nüzhet çıkarken Piraye giriyor; Münevver nereden çıkıyor? Sonra Nazım türünden saf ve iyi kalpli bir insan, kendisine aşkını açıklayan on yedi yaşındaki bir güzel kıza, üstelik dayısının kızına, bir öykü de olsa, neden ajan sıfatı yapıştırsın; kızması için neden görünmüyor. Fakat Nazım, Nüzhet'e çok kızıyor; Nüzhet, Nazım ile evliliği sürdürmeyi istemiyor.

«Gövdemdeki Kurt» şiiri, Nüzhet için yazılmış olabilir mi? Eğer Nüzhet için yazılmışsa, «Benerci» öyküsündeki «Mis» de Nüzhet'ten kaynaklanıyor olabilir; böyle düşünmek için neden var. «Gövdemdeki kurt» da İngiliz'dir; bu kez bir ajan değil, ancak işçi sınıfını burjuvaziye satan bir sosyal demokrat, İşçi Partisi Lideri James R. Macdonald, Nazım Hikmet'in vücudunu bir kurt gibi kemiriyor. Nazım, 1923 yılının sonunda, bu şiir 1923 yılında yazılan sondan ikinci şiir oluyor, «solucan Makdonaldı» çıkarıp atıyor; zor oluyor. Ramsay Macdonald, Nazım'ın içinden çıkınca, 1924 yılında, Büyük Britanya İmparatorluğu'na başbakan oluyor.

Acaba Nüzhet, /Ey ruhu Lortlar Kamarası Kadın!/ Moskova'da Nazım'ı bırakarak ve bir daha buluşmamak üzere, Moskova'dan Türkiye'ye ne zaman geliyor; Nazım'ın kızkardeşi Samiye Hanım'ın anlattıklarına göre Aydın Aydemir'in yazdıklarından bir net tarih çıkarmak mümkün olmuyor. Olayların birbirinin içine girdiği ve karıştığı görülüyor. Bu nedenle, Nüzhet Hanım'a sormak gerekiyor (*);

(*) Bu çalışmayı yazdığım sırada Nüzhet Hanım, 88 yaşını yaşıyor. Dönüş tarihini, damadı ve arkadaşım Şevket aracılığıyla sordum. Nisan ayı sonunda bu çalışmayı bitirdikten sonra Nüzhet Hanım'ı ziyaret etmeyi planlıyorum.

Tanıdığımda son derece dinç ve hep hanımefendi idi; Nazım'ın, Türkiye'de ikinci doğuş yıllarında, 1960 yıllarının ikinci yarısı, hiç konuşmak istemedi. Sonra çok güzel konuştu.

Moskova Günleri ile aradaki bağı Şevket Süreyya kuruyordu. Nüzhet Hanım, «Şevket bir güçlükle karşılaşırsa, oraya

Nüzhet Hanım, İstanbul'a tam 29 Ekim 1923 tarihinde geliyor. Bu tarihi unutması mümkün değil; Grek bandıralı bir gemiyle geldikleri için ve tam İstanbul'a girdiklerinde Cumhuriyet ilan edildiğinden, Taninci Muhittin'in ailesini ve baldızı Nüzhet'i de taşıyan gemi, bir süre bekletiliyor.

Böylece iki noktaya açıklık getirmiş oluyorum. Bunlardan birincisi, Radiş Fiş'inkine benzer kitapların yayınlanmaması gerektiği üzerinedir. Kitap yazmak ve yayınlamak, daha çok özen ve çaba istiyor. İkincisi ise, «Benerci» öyküsünün kahramanlarının, Nazım, Nüzhet, Vala ve Şevket'ten esinlenmesi ile ilgili oluyor. Böylece «Benerci», 1932 yılında ve tam gerekli olduğu bir zamanda bir politik çalışmaya dönüşüyor.

«Benerci» öyküsünden aktarıyorum: «Bir köşe başında Roy Dronat'la karşılaştılar. Havagazı fenerinin altında durdular. Roy Dranat sarhoştu. Benerci'nin ellerini tuttu. 'Benerci, belki siz haklısınız' dedi. 'Belki haklısınız. Fakat ben, dünyayı düzeltecek ben mi kaldıma kadar düştüm. Mümkündür ki, beş parmak bir olmaz'a kadar da alçalayım. Ama bana öyle geliyor ki, sizin hakkınız var. Allahaısmarladık Benerci. Ben bu tarafa sapıp yoluma gidiyorum». Bu öyküde Nazım, Şevket Süreyya'yı sapma ile suçluyor ve tuttuğu yolu, bu yol «Kadro» yolu oluyor, alçalma olarak görüyor.

Güzel. Şimdi öyküden ve üçüncü bap'tan aktarma yapıyorum: «Taymis gazetesinin Kalküta'dan aldığı bir telgraftan: Kalküta-Kızılların tevkifatı devam ediyor. Şehir civarındaki çay tarlalarında metruk bir evde toplanan Vilâyet Komiteleri içtima halindeyken derdest edilmiştir. Yedi kişiden mürekkep olan komite azalarından altısı yakında adliyeye sevkedilecektir. Yalnız, ilk istintak neticesinde, gene komite azasından, Benerci isimli bir genç tahliye olmuştur». İngiliz Mis, Benerci'yi koruyor ve tahliye

---

gitmek için, güçlüğün etrafından dolaşır» diyordu. Şevket, ölünceye kadar, Nazım'ın, Vala'nın, kendisinin, ortak sevgilisi bu narin hanımı, mutlaka elinde bir buket çiçekle, düzenli olarak ziyaret ediyordu.

edilmesini sağlıyor. İngiliz ajanın düzenlediği bu tahliyeye Benerci dayanamıyor; sonunda kendisini öldürüyor.

Bu bölümde, bap'ta, tutuklanmalar anlatılıyor. Bölüm, Kalküta'daki tutuklanmaların metropol gazetesi Times'deki haberiyle başlıyor. Ancak bu bölüm Vedat Nedim'in sahneye çıkmasıyla bitiyor.

*
**

Benerci gitti.
Baktım ki, pencereden:
muktesit, muharrir ve muhbir
Nedim Vedat bey geçiyor.
Düşündüm Benerciyi
Ve mel'un ihtimalle birden
yüreğim cızz etti.
Arif olanlar için
bu fasıl burada bitti...

**
*

Öykü'ye Vedat Nedim de giriyor. Ancak çok kalmıyor. Kendisini ihbar edip çıkıyor. Çünkü Moskova'dan gelmiyor. Öykü asıl Şevket Süreyya üzerine kuruluyor (*). Şevket Süreyya, eski komünistlerden kemalizmin kadrosunu kurmak üzere çığırtkanlığa başladığı anda, Nazım Hikmet tarafından öldürülüyor. «Benerci» bunun için yazılıyor ve Şevket, Roy Dranat olduğunu bildiği için çok kızıyor; Kadro'da karşı hücuma geçiyor.

(*) «Hatta üçümüz (Nazım, Valla, Şevket, y.k.) azaları yalnız bizden ibaret olan gizli bir de hücre kurmuştuk: Ağustos Hücresi».

«Bu tartışmalarda en kavgacı olan şairdi».

«Şair, gazaba geldiği zaman, hemen bana saldırırdı. Orman onun azgın sesinden inim inim inlerdi. 'Sen bir köylüsün' derdi, 'evet bir köylü'. Yani cemiyetin tortusu. Bir mülkiyet budalası'».

«Köylü sınıfını bilmiyorum ama, benim için söylediği şeyler, galiba doğruydu».

Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, Ankara, tarihsiz, s. 261-262-263.

Revolüsyon sürecinin oportünistleri restorasyon döneminin yıldızları oluyorlar.

«Benerci» öyküsünde Nazım, restorasyon döneminin yıldız adaylarını avlıyor. Öldürüyor.

*
**

Girdim ki içeriye,
iki eli yanına gelmiş
yatıyor otel odasının
dört topuzlu karyolasında.
Ölü
Omuzlarına kadar çarşafla örtülü,
gözleri açık...
Çarşafın altında ayakları:
acayip bir hayvanın dinliyen kulakları..
Gözleri bakıyor
ayakları arasından
dolaba.
Dolabın aynasında görüyorum:
başını değil,
yüzünü değil,
kaşını değil,
kapakları açık, içi örtülü gözlerini,
yalnız ölü gözlerini ..
Gözleri bakıyor dolaba.
Ehramda bir kapı
Açar gibi
Açar gibi
açtım
dolabı.
Alt katta bir kutu var:
Kutuda ölünün hiç giymediği
siyah kunduralar.
Ütülü elbiselerle dolu orta kat:
asılmış dolabın içine
sıra sıra elsiz ve başsız Roy Dranat.
Bir şişe permanganat,
yakalık,
mendil, çorap.

Bir kitap :
çok eski günlerde beraber okuyup
satırlarının altını beraber çizdiğimiz
bir kavga kitabı.
kapadım dolabı.
Onun, dolaba bakan gözlerini kapadım.
Artık satılacak bir yürek,
kiralık bir kafa bile yok!
Roy Dranat, hoşça kal,
mesele yok.
yorgan gitti.
kavga bitti.

*
**

Kavga bitmiyor. Her savaş aynı zamanda bir iç savaş oluyor. Hiç bir kavga, iç kavgaya dönüşmeden yön değiştirmiyor. Kavgayı bitirmek için veya bitirilmesini önlemek için bir iç kavga başlıyor; Benerci'nin öyküsü dışa vuran bir iç kavgayı anlatıyor.

Kavga nasıl biter? Hiç kimse kavgasının bittiğini kabul etmez; herkes kavgasının yeni aşamalar ve daha verimli yollar bulunduğunu ileri sürer. «Kavga» sözcük olarak, olumsuz anlam taşıyor. Ancak, «kavga sahibi adam» her zaman bir olumluluk yansıtıyor; bu nedenle hiç kimse «kavga sahibi» adam olmaktan çıkmak istemiyor. Kılıf ve gerekçe bulmaya çalışıyor.

«Kimimiz laik konferansçı, devrim profesörü olmalıyız. Kimimiz Türklüğün dünyaya bedel oluşunu kafatası ile izan eden çiçeğlburnunda bir antrolopog yetişiriz. Kimimiz bir milliyetçinin mezarına çelenk koyarak figanlı nutuk söyliyen bir mühendis veya mimar şöhretine kavuşuruz. Kimimiz meçhul asker önünde salta durarak emperyalizme doğru tatlı tatlı havlıyan bir kuvvetli iktisat doktoru kesiliriz. Kimimiz ilk mektep muallimliğinden Ticaret Mektebi Müdürlüğü'ne sıçrayarak Halk Partisi içinde adsız bir demagog rolünü oynarız. Kimimiz ipekli senaryosuna Avrupa salon yazarlarından piyes adapte ederek eşi görülmedik bir şair ve ilahare ilahare kesiliriz»[39].

DOKTOR HİMMET
ve
TRENİ KAÇIRMA KOMPLEKSİ

Bir devrimcinin iç dünyasının dengeli olduğunu düşünmek, devrimciyi anlamamak demek oluyor; sıradan bir yaşam yerine devrim yolunu seçen bir kimsenin iç dünyasında, mutlaka, büyük uçurumlar bulunmalıdır. Ancak devrim yolunda devrimci, bu uçurumları ve dengesizlikleri, yalnızca içinde yaşatmasını öğrenmek durumundadır; bunları dışa ve görüşlerine yansıtmamayı öğrenmesi gerekiyor. Ne yazık, Doktor Hikmet bunu başaramıyor.

Doktor, ölümcül ve dayanılmaz acılar içinde, belki de herkesten daha çok, bunları görüyor. Günlüğüne düştüğü 15 Haziran 1971 tarihli notlarında «emsalim varsa domino» diye haıktan bir sesle haykırıyor. «Ben ilkokuldan beri - bir bakıma uykuda gezer - çevresinden hiç kimseye benzemiyen, alabildiğine zamansız ve yersiz, Donkişot'tan daha ağlanacak durumları bile gülünçlük derecesine varmış bir Şövalye'yim» (*). Her zaman «şövalye» türünden davranabildiğini söyleyebilecek durumda olamıyorum. Aynı notlarında şunları da yazıyor: «Emsalim varsa domino. Bu kimseye benzemiyen iç dünyam, her dışa, aksiyona vuruşta, önüne geleni ilkin yabancı bıraktı. Biraz yakınlaşanları anadan doğma 'hasım', düşman etti». Doktor Hikmet de, düşman olmasa bile inatçı kızgınlıklar besleyebiliyor.

Hikmet'in Nazım Hikmet'e karşı bir kompleksi var. Yazdıklarından Nazım Hikmet'in, Doktor Hikmet'in tarihsel rolünü, istenirse söylene-

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Günlük Anılar, İstanbul, 1980, s. 121.*

bilir, ve tarihsel ününü çaldığı saplantısına kapıldığını çıkarıyorum. En değerli çalışmasında bile, Vedat Nedim ile Şevket Süreyya yı alışe ederken Nazım Hikmet e de dokunmadan edemiyor ve şöyle yazıyor: «Kimimiz ilkmektep muallimliğinden Ticaret Mektebi Müdürlüğune sıçrayarak Halk Partisi içinde adsız bir demagog rolünü oynarız, kimimiz ipekli senaryosuna Avrupa salon yazarlarından piyes adapte ederek eşi görülmedik bir şair ve ilahare ve ilahare kesiliriz» (*). 1932 yılında Doktor Hikmet'in Nazım Hikmet'i, Vedat Nedim ve Şevket Süreyya ile aynı sepete koymasının hiç bir mantığını bulamıyorum.

Doktor Hikmet, Martçı Darbe günlerinde gizleniyor ve yurt dışına çıkıyor. Daha sonra İstanbul Bir Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'ne bir dilekçe göndererek mahkemeye geleceğini bildiriyor. Bu dilekçede şu cümle de yer alıyor: «Varna kıyılarından kedi miyavlamalarıyla yurt hasreti gösterilerine kalkışacak anlayışta ve mizaçta değilim. Geliyorum». Bir askeri mahkemeye dilekçe verirken, «ilerici Türk ordusunun içinden çıkmış sayın yargıçlar» dediği mahkeme heyetine hitap ederken ve «Türk ordusunun ilerici ve demokratik geleneğini temsil ettiği tartışılmaz bir gerçeklik olan Mustafa Kemal» ifadesiyle süslediği yazısında Nazım Hikmet'in Varna kıyılarında kedi türünden miyavladığını ileri sürebilmek son derece yakışıksız duruyor. Bunu, ancak, dayanılmaz acıların kabarttığı bir Nazım Hikmet kompleksiyle açıklıyabiliyorum.

Nazım Hikmet'e tarihsiz rol çaldırma kompleksi, bireylerin içini kurutan Soğuk Savaş döneminden sonra Doktor Hikmet, zaman zaman, treni kaçırma duygusuna kapılıyor. Soğuk Savaş'ta

---

(*) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, TKP'nin Eleştirel Tarihi-Yol, İstanbul, 1978, s. 173.

mücadeleyi sürdürebilmek için ve Vatan Partisi çerçevesinde sığ bir politikaya mahkum kalmak ve arkasından 27 Mayıs Devrimi, Doktor Hikmet'i, beklenmedik sıçramalara götürüyor. 28 Mayıs 1960 tarihinde Doktor Hikmet bir telgraf çekiyor (*). Kendisine hiç yakışmayan bu telgrafı aynı yönde açık mektuplar izliyor.

***

MBK Başkanı ve TC Devlet ve Hükümet Başkanı
Sayın Orgeneral Cemal Gürsel

Tarihimizde daima kuvvetle çarpan kalbimizin, yiğit ordumuzun kötülüğe başeğdirilişini hışula selamlarım.
İkinci Kuvvayi Milliye Gazanız kutlu olsun.
Gerçek demokraside Allah yanıltmasın.

Vatan Partisi Genel Başkanı
Dr. Hikmet Kıvılcımlı

***

18 Eylül 1960 tarihli gazeteler, büyük başlıklarla, MBK'nin genç üyesi Yüzbaşı Muzaffer Özdağ'm «biz ikinci kuvvayi milliye nesliyiz» dediğini yazıyorlar. Doktor, daha sonra faşist yolu seçen Yüzbaşı Özdağ'ın bu büyük keşfini kendisine bağlıyor.

Doktor Hikmet, Milli Birlik Komitesi'ni açık mektup bombardımanına ve rapor yağmuruna tutuyor. Doktor'un raporunu sunarken takındığı tutum son derece üzücüdür ve Doktor'u sevmek isteyenler üzerinde itici etki yapıyor. «Mister Thornburg, Doktor Shacht, Herr Erhardt, Von Papen, Profesör Baade ve ilh ve ilahın ecnebi raporları-

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz, İstanbul, 1965, sunuş yazısı.*

nın yanında adsız bir Türk'ün Yerli-Milli Raporu»; Doktor Hikmet, yönetimi ellerine alan genç subaylara kendisini böyle takdim ediyor.

«Dışarıya sattığımız her Türk malı, dolarla ölçüldüğü için, değerinin yarısı kadar fiyatlanır. Dolarla dışarıdan aldığımız her ecnebi malı bize gerçek değerinin iki misli pahaya mal olur». Hiç kimse ve hiç kimse bunları yazmamalıdır, yazılanlar tümüyle saçmadır. Doktor Hikmet'in hiç iktisat bilmemesi bir yana, bunlar, en basit mantığa bile ters düşüyor; 10 Temmuz 1960 tarihine raporunu yetiştirebilmek için Doktor Hikmet'in çok acele etmiş olduğu anlaşılıyor.

Hikmet, genç subaylara soruyor: «Demirperde gerisinden hep pahalı mal aldığımız için mi oraya pahalı satıyoruz?» (*) Doktor Hikmet'in Soğuk Savaş rüzgarlarının etkisinden kurtulamadığı ve ömrünü sosyalizm için mücadele ile geçirmiş bir devrimcinin sosyalist ülkelere «demirperde» demekte sakınca görmediği anlaşılıyor. Doktor Hikmet, sosyalist sistemin dış ticaret mekanizmalarını inceleme imkanı bulamadan iktisat raporu yazmayı deniyor.

Milli Birlik Komitesi üyesi genç subaylara, büyük bir tevazuyla ve övgüyle yaklaşan Doktor Hikmet, Yön Dergisi'nin çıkışıyla ve aydınların «Yön Bildirisi» karşısında telaşlanıyor. Büyük bir durgun döneminden sonra, 1951 yılında ağır darbe ile TKP'nin dağılmasının arkasından, dünyada sosyalizm sözcüğünün günah sayıldığı bir zamanda, aydınların devletçilik ve sosyalizm isteklerine karşı Doktor Hikmet, son derece hırçın ve olumsuz bir tutum alıyor.

Derhal şunları yazıyor: «Çevremize azıcık göz gezdirelim. Bugün, ecnebi sermaye hepimizden da-

---

(*) ibid., s. 18.

ha devletçi (*). Hikmet, devletçiliği kötülemek için yabancı sermayenin devletçi olduğunu söyleyiveriyor; inanılır olmaktan çok uzağa düşüyor.

1950 yıllarında Doktor Hikmet in kurduğu Vatan Partisi hiç bir zaman «sosyalizm» sözcüğünü kullanmıyor. Sendikacılar tarafından 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi de, uzun yıllar, kendi üyelerine «sosyalizm» sözcüğünü sansür ediyor. Yön Dergisi «sosyalizm» sözcüğüyle ve istemiyle çıkıyor. Doktor buna çok kızıyor ve hemen şunları yazıyor: «Avrupa'da sosyal yapı değişiklikleri kaçınılmaz bir gelişim sayılıyor. O gelişimi ve söz yerinde ise 'amortize' etmek için fizik kanunlar uyguluyor. Kazanı aşırı istimle patlatmamak için, iktisadi ve siyasi buhranlarla Batı dünyasını havaya uçurtmamak için, Batı'nın güdücü sınıfları bir 'emniyet subabı' arıyorlar. Sosyal emniyet subaplarının en elverişlisini sosyalizmde buluyorlar». Doktor Hikmet, 10 Temmuz 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi'ne sunduğu raporda, program olarak, «1 — Köyde toprak reformundan, 2 — Kentte şuurlu ticaretten, 3 — Siyasette ucuz devletten» (**) söz ederken, Yön Dergisi'nin sosyalizm istemiyle çıkması karşısında «bugün dünyanın her yerinde sosyalizm, komünizme karşı alınmış bir tedbirdir» deyiveriyor. Treni kaçırmak ve geri kalmamak için sosyalizmi beğenmiyor.

Anlaşılması zor; biçemini vulgarlaştırarak şunları yazıyor: «Bırakalım o 'sosyalizm' (Yön) veya 'nasyonal sosyalizm' (Kadro) gibi ulema pozlu kuruntuları. Önce kendi gerçeğimize ine-

---

(*) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, 27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi, İstanbul, 1970, s. 10.

(**) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, İkinci Kuvvayi Milliyeciliğimiz, İstanbul, 1965, s. 36.

lim. Doğu'nun softa kafasını Batı maymunluğu gövdesine aşılayıp, Türkiye halkında kalmış iki paralık akl-ı selimin de ortasına tuy dikmiyelim». Böyle bir biçem, okuyucularını yoksullaşmaya götürebilir; halkın anlamasını kolaylaştırmıyor.

Bilim kavramlarla yapılıyor. Biçemi vulgarlaştırmak, halkın anlamasını sağlamıyor.

Doktor devam ediyor: «Sosyalizm Batı için ne kadar kaçınılmaz bir zaruretse, Türkiye için o kadar fikir gümrüğünden konteksiyon mal, hazır elbise kaçırmak, kafamızı gövdemizden apayrı çalıştırarak, beynimizi çok alışkın bulunduğumuz düşünce tembelliğiyle katılaştırmak, taşlaştırmak oluyor» (*). Sosyal mücadelenin yükseldiği ve sosyalist yazının geçerli olduğu bir zamanda, sınıfsızlık ideolojisini kakmak için düzenlenen Kadro Hareketi ile Soğuk Savaş'ın kuraklığında, bütün belleklerin silindiği bir zamanda, eski kuşak solcuların ve eski komünistlerin çoğunun «sosyalizm» sözcüğünü telaffuz etmeyi provokasyon saydıkları bir dönemde «sosyalizm» sözcüğünü ileri sürebilmeyi beynin taşlaşması olarak damgalamayı anlamak gerçekten zor geliyor.

Doktor Hikmet, burada da kalmıyor ta treni kaçırma kompleksiyle, sosyalizmin «zehir» olduğunu da söyleyiveriyor. Şunları da söylüyor: «Bizde sosyalizm, hammaddesi Avrupa'dan kaçak olarak yurda sokulan afyon kadarcık bir yerli malı olmayan, keyif veren zehir'dir; her türlü pratikten kopmayı haklı çıkaracak bir afyonkeşliktir». Uzun yıllar sosyalizm mücadelesi yapan bir devrimcinin bunları düşünebilmesi gerçekten çok şaşırtıcı oluyor. Fakat Doktor, sosyalizmin bir «zehir» olduğu teşhisiyle yetinmeyerek, bir de Ke-

---

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, 27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi, op. cit., s. 21.*

mal Paşa ve arkadaşlarının sosyalist hükümetlere karşı savaşmış olduklarını eklemek gereğini duyuyor. Ekledikleri şunlar: «Dünyanın hiçbir yeri Türkiye değildir. Bizim en toplumcul gerçeğimiz, Avrupa ile taban tabana zıttır. Daha doğrusu Batı'ya karşı kanlı, ateşli savaşa giren kuvayi milliyeciliğimiz, Batı'daki az çok 'sosyalist' hükümetlere karşı gelmiştir». Doktor Hikmet, Milli Birlik Komitesi'ne «ikinci kuvayi milliye» savaşını kutlayan telgraflar çekmesinden bir yıldan biraz uzun bir zaman aralığıyla, «Türkiye'mizin birinci meselesi 'komünizmi önliyecek' bir sosyalizm değildir» diyor.

Sosyalizmi «zehir» ilan eden Doktor Hikmet, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren üçlüsünün yönetiminde gelişen TİP Hareketi'ne karşı da aynı telaşlı tepkiyi gösteriyor. Aybar, Boran ve Aren sözcüklerinin başharflerinden yapılan «ABA» koduyla anılan TİP yönetimi ile Yön Hareketi'ni de aynı kefeye koyan Doktor Hikmet şunları yazıyor: «ABA'cı TİP yöneticilerinin ciğerlerinin kaç para ettiği, daha ilk TİP'e takılan Aydın Kelle'nin ilk bildirilerinde sırıttı. Onlar kendilerini Kadrocuvari ve Yönkari 'sorumlu' aydınlar gibi öne sürüyorlardı. İşçi sınıfını gütmeye adanmış altıkuç beberuhiler onlardı. Program düzülüp satışa çıkarılınca, bütün foyaları, dünyanın en 'emekten yana' sözleriyle maskelenemiyecek ve silinip ortadan kaldırılamayacak duruma geldi» (*). Yön Hareketi ile hep tartışma içinde olan TİP yönetiminin «yönkari» hareketle aynı kefeye nasıl konduğunu anlamakta güçlük çekiyorum.

1960 yılları, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John Kennedy'nin, Üçüncü Dünya ülkele-

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Uyarmak İçin Uyanmalı, - Uyanmak İçin Uyarmalı, ikinci baskı, İstanbul, 1970, s. 12.*

rinde. Amerikan imajını düzeltmek için «Barış Gönüllüleri» ordusu icat ettiği bir dönem oluyor; genç Amerikalılar, gittikleri ülkenin kentlerinde veya köylerinde, yerli insanlar türünden ve aynı yoksulluk içinde yaşamaya başladılar. Doktor Hikmet'in bu «gönüllüler» ordusundan etkilenmiş olduğu anlaşılıyor ve Türkiye İşçi Partisi'ne «işçi gönüllüleri» ordusunu öneriyor.

«Her eğitim gibi, siyasal eğitim de her şeyden önce personel ister, onu başaracak kişi, insan ister. İnsanlar melaike değildirler. Eğitim erleri yaşayarak çalışmak için, personele madde dayanağı ister. Biz bu iki 'ister' için, hemen akla gelen çok açık ve uygulanması kaçınılmaz teklifleri özetliyeceğiz. Eğitim personeli, işçi gönüllüleri adıyla teşkilatlandırılmalıdır» (*). Doktor Hikmet, öneri yaparken uzun boylu ve hassas düşünme ihtiyacına hiç inanmıyor.

Kestirme ve hiç uygulanmaz yöntemleri bulmakta gecikmiyor. Bir; «TİP Milletvekilleri, maaşlarının orta hayat endeksinden yukarı olan bölümünü, doğrudan doğruya İşçi Gönüllüleri Fonu'na yatırırlar» (**). Derhal, fon bulunuyor. İki: «Orta hayat endeksi kadar gelirin, milletvekilliği ve İşçi-Köylü Gönüllülüğü görevlerini aksatmaması için, TİP milletvekillerinden dileyenler topluca, dilemiyenler ayrı ayrı, bulundukları yerin en lüks otel ve apartmanlarında değil, gecekondu semtinde, komşuları seviyesinde barınıp geçinme erdemine erişirler». Öyle anlaşılıyor; Doktor Hikmet, TİP kanalıyla milletvekili olanları pişman etmek istiyor. Bunları gecekondu bölgesinde ve bir komünde toplama önerisiyle ortaya çıkıyor.

«İşçi-Köylü Gönüllüleri, Parti'nin her yerde hazır-nazır, aylak zamanlı, aktif sorumluları olur-

---

(*) ibid., s. 80.
(**) ibid., s. 88.

lar. Kafalarının içi ve ruhları gibi, bedenleri ve dış giyim kuşamları da basit, sıhhi ve tutumlu işçi ve köylü örneğinde gelişir. Kuvayi Milliyeci atalarımız, İstiklal Savaşı'nı asker kaputu ile kazandılar. İkinci Kuvayi Milliyecilik kürsüden süslü sözler ve gösterilerle gerçekleştirilemez. İşçi sınıfımız ve onun Partisi, iktidara gelmeden önce karınca kaderince milletimize, vatanımıza, işle örnek olmalı. Birinci Kuvayi Milliyeciler gibi, demir çarık, demir asa, velevki bir avuç adamla yola çıkmağı bilmelidir. O zaman büyük bir milletin içinden nasıl hiç kimsenin umamıyacağı kadar daha yüksek, daha geniş girişkenliklerin ve katılmaların fışkıracağı görülecektir». Bunlar son derece nahiv önerilerdir; Doktor'a ciddi ve özverili bir devrimci olarak gerekli güveni sarsıyor.

27 Mayıs'ta, Yön Hareketi'nde, TİP'te hep dışında kalmaktan rahatsızlık duyuyor. Dev-Genç ve bunun doğurduğu THKP-THKO Hareketi nde içinde oluyor. El üstünde tutuluyor. Ancak 1 Temmuz 1971 tarihli günlüğüne şu notları düşmekten geri kalmıyor: «Yayınlarımla yer ediyordum. Neredeyse ABA'cılar dışında her eğilim beni el üstünde tutar görünüyordu. Yapmacıklarına dayanamadım. Hepsi ellerinin ve ayaklarının on parmaklarındaki onar karayı bana sürmekle çıldırdılar. Kitaplarımla yalnız kaldım. Gençlerin aceleleri vardı. Elde silah dövüşmeyi tek 'eylem' saydılar. Kitaplarımı ya okudular, ya okumadılar. Hepsi kolay yanından bir çıkmaza saplandı. Dağıldılar. Gittiler. İyiler öldü. Kötüleri bakalım ne olacaklar?» Doktor Hikmet, en çok THKP Hareketi'ni etkiliyor. Fakat notlarını kızgın ve önemli ölçüde sevgisiz tutuyor.

Bütün büyük devrimciler kendine dönük oluyorlar. Fakat Doktor Hikmet, kendisine çok fazla dönüyor.

Bunları, «Benerci» öyküsünün yayınlandığı aynı tarihlerde, ancak yıllar sonra yayınlanma şansına kavuşmak üzere, Doktor Hikmet yazıyor. Kavgayı bitirenlerin nasıl yükseleceğini örneklerle göstermek istiyor. Her «kimimiz» bir Aydınlık Grubu önde gelenini ve son olarak içinde bulunduğu yeri anlatıyor.

Başlardaki «kimimiz» kimler oluyor; deşifre ederken yanılabilirim. Ancak sonundaki isimde Doktor Hikmet'in acımasızlık ölçüsünde haksız davrandığını ifade ederken yanılmıyorum. «Laik konferansçı», Ahmet Cevat Emre olabilir; antropolog, Sadrettin Celal'i çağırttırıyor. Yüksek mühendis mimar Nizamettin Ali'yi hatırlatıyor; diğerleri, kesin biliniyor. «Emperyalizme havlıyan kuvvetli iktisat doktoru», Vedat Nedim'dir; Şevket Süreyya ilkokul öğretmeniydi, komünist hareketi bırakınca lise müdürü oluyor. İpek Film'e senaryo yazan (*) Nazım Hikmet'i, Doktor Hikmet bir türlü kabul edemiyor ve sınırsız ölçüde komplekssli davranıyor.

Doktor Hikmet'in Nazım Hikmet'le ilgili kişisel saplantılarını bir kenara bırakıyorum ve tarihsel rolüne bakıyorum. «TKP'nin Tarihsel Eleştirisi» bir parti-içi çalışma olarak, «Benerci Kendini Niçin Öldürdü» ile aynı zamanda yazılmış görünüyor; öyle hesaplıyorum. «Benerci» öyküsünün mantığına sahip; daha açık ve daha keskin yazıyor. Bu çalışmada Doktor, Aydınlık Grubu ile ilgili daha önce çözümlediğim eleştirilerini sürdürüyor ve Aydın Grubu'nun Kadro Dergisi hareketine dönüşünün dinamiklerini çıkarmaya çalışıyor. Üzerinde durulması zorunlu oluyor.

Doktor Hikmet'in bu çalışmasının güncelliğini koruduğunu düşünüyorum ve buradaki formülasyonlarının her zaman bilinmesinde yarar görüyorum. Hikmet, Aydınlık Grubu'nu, «kuyrukçu» olarak niteliyordu; Kadrocular, «kuyruk yalayıcı» oldular. İşçi sınıfı içinde «kuyrukçu» rolünü oynayanlar, sermaye cephesine katılınca, yalnızca «kuy-

(*) Doktor Hikmet'de hep, «rolünü çaldırdığı» inancı var. Nazım'a hep, kendine rolünü çalan adam gözüyle bakıyor. Yön Dergisi'ne de benzer bir telaşla yaklaşıyor. Bunun için ayrı bir metin-içi ek yazıyorum.

ruk yalayıcısı» oluyorlar; Doktor, bunu, Türkiye'de burjuvazinin kendi devrimini başarmış olmasına bağlıyor. Şunları yazıyor: «Legal marksizm 1902 den itibaren liberal serkl'leri (çevreleri, y.k.) toparlıyan Struve ile burjuvazinin ilk teşkilatçılarından oldu. Bizim 'kuyrukçular' her yandan talihsizdiler. Türkiye'de burjuvazi kendi devrimini başarabildiği kadar başarmıştı. Onun için derdimend kuyrukçuların mevkileri, işçi hareketinde oldukları zaman ne idiyse, burjuvazinin safları arasında da o oldu. Toptan kuyruk oldular. Ancak bir farkları var. İşçi sınıfı içinde 'kuyrukçu' olan bu seciyesiz satılıklar, kapitalist sınıfı için 'kuyruk yalayıcı' mertebesine erdiler»[40]. Sermaye içinde 'kuyruk yalayıcısı» rolüne talim edenler, yine de primlerini alabilmek için işçi sınıfı içinde bir rol yapmak gerektiğini düşünüyorlar.

Hikmet, bunların rollerini şöyle açıklıyor: «Türk burjuvazisine karşı bir proletarya siyasetini koyamıyan ve tutamıyan 'kuyrukçuluk', ister istemez işçi sınıfı içinde burjuva siyasetinin meddahlığından başka bir işe gelemez»[41]. Artık, bir zamanlar içinden geçtikleri işçi sınıfı hareketi içinde burjuvazinin ajanlığını üstleniyorlar.

Burjuvaziye karşı bağımsız bir işçi hareketini sürdüremeyince sermayenin çizgisini benimsiyorlar; ancak kolay olmuyor. Hiç bir küçük burjuva veya işçi ya da sendika yöneticisi, sermayenin bakış açısını, açıkça üstlenemiyor ve mutlaka bir kılıf veya köprü gerekiyor. Doktor Hikmet, «anti-emperyalizm» ve «demokrasi» şiirlerinin, kuyrukçulara ve kuyruk yalayıcılarına gerekli kılıfı sağladığını ileri sürüyor.

«Hiç unutulmamalı, kuyrukçuların çoğu harekete 'hasbelkaza' düşmüş tiplerdir. Bunların ortak karakterleri, harekete bir yoldaş gibi değil, bir yol seğirticisi, mitlaufer, olarak katılmalarıdır». Birinci Savaş'tan sonraki Mütareke Dönemi'nin kararsız havasını «demokrasi» sanıyorlar ve buna bir de «anti-emperyalist» mücadele eklenince, 'kuyrukçu' iç yapısını oluşturuyor. Doktor Hikmet, çözümlemesini, sürdürüyor: Mütareke ve ondan sonraki üç beş aylık aldatıcı ve 'mürtezad', ölü doğmuş, piç burjuva de-

mokrasisi onların bütün dünyasıdır. O piç demokrasisinin yarattığı yalancı 'legalite artı anti-emperyalizm' hamlelerine her nasılsa kalıplaşmışlardır»[42]. Doktor Hikmet, «legalite» inancının güvence ve «anti-emperyalizm» davasının da kılıf olduğuna inanıyor. «Kuyrukçu küçük burjuvanın bir işe girebilmesi için o işte bir tehlike görmemeye ihtiyacı vardır». Legalite'ye bunun için sarılıyor. Anti-emperyalizme gelince, «o zamanki Türkiye'nin bütün sınıfları için, birkaç komprador müstesna, biricik prensipti. Küçük burjuva ve burjuva aydınları için en cezri, köktenci, lafebeliği ancak anti-emperyalizm safhasında yapılabilirdi. Şu halde 'kuyrukçuluk', burjuva vatanperverliğinin 'marksist' frazeolojiyle ifade edilişinden başka birşey değildi». Doktor, demokratizmin ve anti-emperyalist edebiyatın burjuva vatanseverliğe dönüşerek devrimci hareketi dejenere etmesine karşı çıkıyor. Kuyrukçuların temel ilkesinin, «hepimiz kemalizme aşık olalım ki, emperyalizme hücum edilsin» olduğunu yazıyor[43]. Kuşkusuz bu «şiar», bağımsız işçi sınıfı hareketini tasfiye etmek anlamına geliyor.

Yalnızca «ilke» tartışmasında değil; somut olarak da ortaya çıkıyor. «Mesela» diyor Doktor Hikmet, «Amele Teali Cemiyeti'ni batıran şey oraya Parti'nin sokulması imiş»[44]. Bu dönem, 1930 yıllarının hemen başı, iktidardaki kemalist partinin, önce kendi kontrolunda işçi birlikleri kurmayı denediği ve Meclis'e «işçi milletvekilleri» soktuğu ve bunları ön plana sürdüğü dönemdir; Kadrocular, sendikalarda parti politikasının izlenmesine karşı çıkıyorlar. Doktor Hikmet, bunun altında yatan mantığı şöyle çözümlüyor: «Bu tezin manası belli: Burjuvaziyi ürkütmemek için siyasetten vazgeçelim. Bir derneği yaşatmak için onun bilincini ve köklerini derinleştirmeyelim. Onu burjuvazinin elinde oyuncak bırakalım». Sınıf politikasını reddetme dönemi başlıyor.

İşçi sınıfının sınıf politikasını reddetmesi, sermaye sınıfının sınıf politikasının gereğidir; Kadroculuk, bu gereği üstleniyor. Nazım Hikmet ile Doktor Hikmet, bu gereğe karşı çıkıyorlar.

Sınıf politikası, iktidar için gerekiyor; Kadrocular için

iktisadın kolay yolları var. Doktor Hikmet, bunların kolay yollarını görüyor ve yazıyor. Bir: «Türkiye'de devrim bütün dünya devriminden sonra olacak, yani bütün dünyada bir tek burjuvazi kalmadığı gün bile Türk burjuvazisi muhterem ve dokunulmaz tutulacak. Kuyrukçular, Türk burjuvazisinin, devrimciliğini daha nerelerde bırakmış olduğunu arayıp sormaya bile lüzum görmüyorlardı. Onun sosyal dünya devrimine dek anti-emperyalizme kaynak olabileceğini peşin peşin temin ediyorlardı. Cemiyet-i Akvam manevrasının bu kadar çabuk kapımızı çalacağını ne bilsindi kuyrukçular? İyisi mi Türk burjuvazisini garanti veriyorlardı: Sen hiç korkma, bütün dünya sosyalist olmadıkça senin kılına kimse dokunamaz»[45]. Sürekli ve dünyada sosyalist olmayan tek ülke olarak Türkiye kalıncaya kadar, sosyalist devrimi ertelemeye yemin ediyorlar.

Peki, bütün dünya sosyalist olunca ne olacak? İki: «Fakat bütün dünyanın proleterya devrimini başardığı gün ne olacak? Öyle bir günü görsek bile sakın ihtilale kalkışmayalım. Hayır. Türk burjuvazisi o kadar 'ingılapçı'dır ki, hatta - gülmeyin - proleterya devrimini de bizzat kendisi başaracak ve Türkiye işçi sınıfı ile fakir halkını o zahmetten de kurtaracaktır! Ne zannettiniz». Böyle olunca da, eski komünistlerin pek çoğu, işçi hareketi içindeki burjuvazinin «kuyrukçuları» kemalist harekete katılıyorlar.

Doktor Hikmet, Burhan Asaf Belge'nin 10 Ağustos 1931 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde çıkan yazısından bir paragrafı, çalışmasına aktarıyor ve olduğu gibi buraya aktarmanın yararlı olacağını sanıyorum: «Ankara'da herkes bugüne kadar yalnız bir tek adamın etrafında toplandıkça kendini kuvvetli hissetmiştir. Bu adam Fırkamızın lideri ve memleketin koruyucusu Gaazi'dir. Ankaralı genç bunun haricinde kendisine hiç bir mihver tasavvur etmez. Bizzat Şevket Süreyya, bu iman yolunun adsız bir yolcusudur». Adsız yolcu Şevket, «İnkılap ve Kadro» yazı dizinini Hakimiyet-i Milliye'de yayınladıktan sonra, Burhan Belge'nin yazısıyla aynı günde, bu kez Cumhuriyet Gazetesi'nde «1.500 nüsha olarak basıldığı yazılan 'İnkılap ve Kadro' hakikatte yalnız 24 nüsha olarak hazır-

lanmıştır» diye bir açıklama yapıyor. Eski komünistler ve işçi hareketi içinde burjuvazinin 'kuyrukçuları', kemalist «iman yolunun adsız bir yolcusu» olunca, bütün gazeteler sayfalarını açıyorlar.

Hikmet, «demagog» diyor; TKP içinde Şevket Süreyya'ya «demagog» deniyor (*) ve 29 Ocak 1932 tarihli Milliyet'te yayınlanan Şevket Süreyya'nın yazısından aktarmalar yapıyor. Şevket Süreyya, şunları yazıyor: «İnkılab'ı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangar'dır. Azlık ileri bir Kadro'nun idaresinde temsil edilir. Bu kadro inkılabın şeniyetinden çıkarılan ve onun seyrine uygun bir şekilde izah edildikçe şekilleşen ve nazariyeleşen prensipleri kendine şuur edinir. İnkılabın derinleşmesi demek, bu prensiplerin ve onların ifadesi olan inkılap ahlak ve disiplininin, ileri kadronun dimağından genç neslin, şehir halkının ve köylünün dimağına inmesi demektir». Müstakbel Kadrocular, Hakimiyet-i Milliye, daha sonra Ulus, Cumhuriyet ve Milliyet'te Kadro'nun çıkışının hazırlığını yapıyorlar.

Doktor Hikmet, bu paragrafın yorumunu yapıyor. Şunları ileri sürüyor: «Demogojinin ezeli ve modern terimleri arasında, 'avangar', 'disiplin', 'inkılap', gırla gider. Ve demagog hiç tüyleri ürpermeden bir zaman proleterya inkılab'ından bahsettiği gibi şimdi de burjuvazinin inkılob'ından dem vuruyor. Hepsi de inkılap değil mi sanki?» Proleterya için devrim yapmak üzere yola çıktıktan sonra yapılmış bir burjuva devriminin ideolojisini yapmaya razı oluyorlar.

(*) «Nazım da ben de Şevket Süreyya'yı çok sayıyorduk. İyi düşünür, iyi konuşurdu».

«Hem pedagog hem de (demagog demeyeyim) iyi hatip Şevket Süreyya'nın herkes gibi bizim üzerimizde otoritesi vardı».

«Türkiye'nin kaderinde onun politik lider sıfatıyla rolü olacağını umuyorduk. Buna fırsat düşmeyince de, CHP devrinde Şevket'in hayli zaman, devletçiliğin sihirli eli gibi çalıştığı sır değildir; bunu erbabı bilir».

Vala Nureddin, Bu Dünyadan Nazım Geçti, İstanbul, 1975, s. 270.

Kadro çıkıyor. Doktor Hikmet, kitabını bitirirken, Kadro Dergisi'nde Yakup Kadri'nin «İkinci Ortaçağ, Gotiğe mukabil, Kübiği çıkartmıştır» değerlendirmesinden başlıyor ve şöyle tamamlıyor: «Kadrocuların bu 'ikinci' derebeylik adını verdikleri şey, serbest rekabetçi kapitalin yerine mali sermaye, finans kapital oligarşisi, yani emperyalizm'dir. Onlar, emperyalizm karşısında secdeye kapanıyorlar. Doğrusu efendilerini iyi tanıyorlar bu finolar. Fakat inhisarcı sermaye, tekelci kapital efendilerini olduğu gibi bütün canavar dişleri ve pençeleriyle halka nasıl tanıtabilirler!»[46] Doktor Hikmet, Kadrocular'a «fino» diyor ve Nazım Hikmet, daha kibar davranıyor. Öldürüyor.

Burada bir parantez açmak istiyorum; çünkü, bir soru var. «Fedai» kimdir; bu soruyu sormak gerekiyor. Sözlük anlamı, kendini feda edendir; kurban olana fedai deniliyor. Fedailer bütün tehlikeleri göze alıyorlar.

Güzel, ancak, sorunun cevabı yetmiyor. Fedai, neden kendisini kurban etme riskini göze alıyor; fedai bir deli veya bir koyun mu? Hiç kuşkusuz, fedai, deli'ye yakındır; ancak hiç bir zaman koyuna benzemiyor. Coşkuludur, yürekli ve serüveni seviyor; bağlanmayı biliyor. Fakat bağlı olduğu topraklardan uzağa gidebiliyor.

Bir yerde fedai'nin ortaya çıkabilmesi için iki koşulun gerçekleşmesi zorunlu oluyor. Birincisi öznel koşuldur; fedai, azab'ın (*) tersidir. Risk alabiliyor; ancak riskin getirebileceği ganimetle hiç ilgilenmiyor. Fedai, bağlılığı nedeniyle, risk alabilen yaratık olarak ortaya çıkıyor. Bu özelliğiyle hem kapitalistten ve hem de azap'tan, kesinlikle ayrılıyor.

Bu, öznel koşulu oluşturuyor; fedai, hiç bir ganimet düşünmeden bağlı olduğu topraktan uzağa gidebiliyor. Böyle bir öznel koşul ise nesnel koşulun ipuçlarını sağlıyor. Fedai, hiç bir ganimet düşünmeden bağlı bulunduğu topraklardan uzaklaşabiliyorsa, toprağının zayıf olması gerekiyor. Fedai, zayıf topraklara güçle bağlanan kimsedir;

(*) «Azap» kavramını, Fatih Sultan Mehmet çalışmamda geliştirmeyi denedim.

Kıvılcımlı'nın Günlüğü'nden

«EN GÜÇLÜ YANIM ŞAŞMA KABİLİYETİM» veya «BÖCÜR KARA PATRON BEN»

12-7-71

Burjuvazi rahattı. Elinde uçsuz bucaksız sınırları, cezaevleri, silâhlı adamları ile Firavun ve Nemrut çağındanberi bilenmiş Devlet adlı giyotin makinesi, kendiliğinden işliyordu. Sen dilediğince gözünü aç, tedbirini al. O milyarlar dağıttığı Devlet bütçesi ile senin «şahdamarın kadar yakın» sandıklarını dahi satın alabilir, seni onlara kıskıvrak bağlatıverirdi. Hele «Halk» dediğin o «bâbil artığı» Küçükburjuva böcekleri: Onlara pek fazla bir maaş bağlamak bile gerekmezdi. Kendilerini aç bırak: onlar birbirlerini yerlerdi. Bu kural bizim «Sol» kanatta değişti mi? Ortalama bir içtenlik, kardeşlik ne seyrek, ne bulunmaz şeydir. Ortada henüz burjuvazinin işkencesinden başka karyer bulunmadığı halde, birbirini kalleşçe atlatmalar, ilk fırsatta hançerlemeler bitmiyor, tükenmiyor. Hele azıcık ta dayanıklı isen, onların ilk sopada kustuklarını ölesiye reddedebilmişsen, çevrende hemen bir boşluk yaratılır. Boşluğun ötesinde sıkışan «Turhallı, hepsi bir hallı»lar, aralarında en ufak bir tutarlılık bulunmasa bile, sana karşı teprenip irkilmekte hiç görüşüp anlaşmaksızın dahi oybirliği, işbirliği durumuna girerler. Lenin'in, sapıklar için söylediği gibi: Hepsi birbirinden apayrı havaları çalarlar, ama vurdun muydu, topu sana karşı domuz topu olup elbirliğiyle saldırırlar.

1951 «Harbiye Tevkifatı»ndan sonra bir kaç kişiden işittim. Meğer büyük «Konspiratör»ler benim için şöyle derlermiş:

«İyi hoş, poliste bir yol bile provokasyona düşmedi; ama, boyu uzun. Konspirasyona gelmez. Gizli işte çabuk göze batarak yakayı ele veriyor».

Ve o keskin konspiratörlerin 1945 ile 1950 gibi 5 yıl içinde 5 ay sürekli «Konspirasyon» yapmaksızın, o alçak boyları ile habire enselenip yıllarca hapisane'de yatışlarına ne demeli? Bana o rivayeti aktaranlardan en iki yüzlüsü bile:

«Rezalet, ama, öyle şayia çıkarttılar. Bu da, insanın boyu da bir örgüt meselesi yapılır mı?» demişti. O dehşet içinde çalınırken, ben gülmüştüm. Ağlanacak her şeyimize gülme diyalektiği alınyazımızdı.

Bu çağrışımlar neden kalemime takıldı?

O bizim «Tard» havadisinden.

Kimseyi «kişi» olarak düşman bilmedim. Poliste en tabansızca provokasyona düşenleri bile horlamamaya çalıştım. «Herkes, anadan doğma işkenceye dayanıklı olamaz, ya!» diyordum. Tabandaki işçi arkadaşlardan başka herkesin içinde güç sakladığı hıncıyla karşılaştım. Buna yüz defa tanık oldum. Artık alışmam, «tabii görmem» gerekti. 101'inci kez, gene gözlerime inanamıyarak şaştım. Devrimcilik inancımdan sonra en güçlü yanım şaşma kaabiliyetim olmalı. Her yapılanı, aklım aşırıca olağan sayarken, duyularım «Sürpriz» gibi karşıladı. Acı acı gülerek, düşünüyorum: Parti kayıkçağızında bunca safralar varken, bana mı bir yercik çok görülmüş?

Ne «yercik!» M.B. ikide bir:

«Bunlar Türkiye'de iktidara gelseler, ilk asılacakları bizleriz» derdi. O nedenle dişlerini gıcırdata gıcırdata «Bunlar»a karşı düşmanlığını sönmez bir kin olarak beslerdi. O genç. Cancağızı da taze olduğundan tatlı, besbelli. Hor görmedim. Ben yaşlı olmakla kalmadım, kanserlileştim de. Kan bir yıldır hiç durmadı. En çok 5 ile 10 yıl

arası yaşarım. Çiçeğim burnumda sırım gibi Gençlik Başkanı iken de canımı herkesinkinden tatlı sayamadım. Onun için, yaşlandıkça hoşgörürlüğüm arttı. Marks'ın pek sevdiği: «Homo sum (İnsanım), insancıl olan hiç bir şey bana yabancı kalamaz» deyimi içimde gittikçe derinleşti. Yılanın ısırması, akrebin sokması ne ise, insanların sınıflı toplum ortamında tepişmeleri ve ısırışmaları, sokmaları da o...

«Niş'i akrep ne ez pey'i kin est
Muktezâ'yi tabiateş in est.»

(Akrebin sokuşu kin beslediğinden değil, doğası gereğindendir.)

Bizi de kim bilir hangi akrep dost görünerek sokmuş; hangi yılan, aşağılık kompleksine kişiliğimde bir deşarj bulmak için gizlice ısırmış. Bir Parti, ne denli gizli olursa olsun, gerçekten Parti ise: üye alma gibi, üye atma nedenleri ve gerekçeleri de Tüzüğünde madde madde sayılır. O maddeler, en gaddar burjuva adaletinin bile insanlara tanıdığı «Savunma Hakkı» vermeden, hangi yargı ile mahkûmiyet kararına yol açar? Şimdiye dek kimse bana şu veya bu anlamda bir Tüzük maddesi sayarak, ne diyeceğimi sormadı.

Anlaşılan, olmuş. Kim yapabilir bunu?

Örgütte ikinci, üçüncü kertede gelenlerin işi olamaz. Şefik Ağa'nın sözü geçen mektuplarından birinde: «Ufak bir pürüz» dediği o olabilir mi? Karşılığım: «Babamın çiftliğinde ben de dinlenmek isterdim» oldu. Ona içerleyip, kendisini «Baba çiftliğinde parazit» saydığıma içerleyip: «Öyleyse dur ben de sana göstereyim» demiş olabilir mi? 1950-51 karşılaşmamız gözümün önünden geçti. Öyle yapmış adama benzetemedim. Onu çok «Bay diplomat» sayanlar var. Ben inanamıyorum. Öyleyse çok şaşarım.

1936'larda, «Böcür»le «Kara Patron» bizim «Ludvig Feuerbach» tercümesini iyice baltalıyorlardı. Bir gün dayanamadım, bağırdımdı:

«Bir gün İşçi Sınıfı iktidara gelse, sizi Menşevik diye kurşuna dizer. Sabotajdır yaptığınız!»

«Kara Patron» bozularak:

«— O belli olmaz, dedi, kimin Menşevik olacağı?»

«Böcür», o her zamanki tam «kısa boylu fitne»liğiyle, sinsice bir tehdit savurduydu:

«— Yahu! Biz bunu Parti'den atalım diyenlere karşı o kadar savunuyoruz. O bize ne yapıyor!»

Fazla konuşmadım, sormayı küçüklük saydım. Ama, sözleri unutmadım. 1936 yılı. Marksizm Kütüphanesi ile içeride kurallarını hazırladığım Strateji plânına uygun Legalite taktiğini uygulayarak, bir çığır açıyorum «Parti»ye. Oradakiler (Kimler? Sormayı, önemsemek bildim. Bu da aşırı kendine güven, belki de gurur olacak), beni arkadan vurma zorlamasında.

O yıla dek «Merkez» biz, «Nâzım»ın yarı hınçla: «Triumvira» (üçler diktası) dediği üçümüzdük: (Ben - Böcür - Kara Patron).. Şimdi Üçümüz dışında hangi «yetki» taslakları, birimizi kancıkça vurmayı tasarlamış olabilirdi? Öğrenmeyi bile küçülme olarak yanıma uğratmadım.

Benim açtığım, yürüttüğüm «Legalite Taktiği»ne neredeyse zorla kattığım Böcür ve Kara Patron'la üçümüz, sonra «Parti»nin de resmen tanıdığı bir merkez organı idik. Bu organda güç görevimi yaparken beni «atmak» isteyecek olanı arar mıydım? Sorar mıydım? O zaman, başkaları arasında: «Ben Türkiye'nin Stalin'iyim» dediğini Böcür'le Kara Patron'dan öğrendiğim bir surat belirir gibi oldu. Aynı suratın, daha beş altı ay önce, Kara Patron'la ben içeriye düşmeden, Tekke hücreme gelip, Böcür ve C. arasındaki iğrenç

sidik yarışından ağlarca yaka silktiğini düşünmüştüm. Böcür beni o surat'a karşı kışkırtmak, küçükburjuvalaştırmak istiyordu. Ben açıkça ve safça :

«— Fena değil, demiştim. Türkiye'de bir devrimcinin Stalin olmak ideali güzel şey. Ancak, Devrim açısından, bir ülkede Stalin'in yetişmesi için, daha önce o ülke Lenin'inin zafer kazanması gerekir».

Kapanmıştı o konu.

Neden sonra, şu işsiz günlerimde, geçmişin muhasebesini yapıyorum. R.F.'ın gitgide nasıl suskun, çatkın bronzlaşmış yüzü beliriyor. O mu? Herhalde 1936'larda böyle bir niyet geviş getirilmiş olmalıydı. Böcür'le Kara Patron, Ankara Caddesi'nde tutamak bulunca, hele kendilerini son Menşeviklikle ithamımdan beri, yavaşça Marksizm Bibliyoteği'nden koptular. Kaydıkları yeri sezer gibiydim. Benden fellek fellek sakladılar. Bursa'da bir ağaca 1 Mayıs günü çizilmiş orak-çekiç dâvâsından tevkif edilişim onlara fırsat ve gün doğmuş gibi geldi. «Ludwig Feuerbach»a yazmış ve bastırmış olduğum önsözü yok etmek için birinci formayı atmışlar ve kitaptan («içeride» bulunduğum bahanesiyle) adımı çıkartmışlardı. Orak-Çekiç'ten çabuk beraet edip döndüm. İki Arkadaş'ın, bana yakın olan kadını ziyafete çağırarak fethetmek istediklerini ve şiddetle reddedildiklerini öğrendim. Yüzlerine vurmadım. Olur ya. Kadın onları isterse, yapılacak işim kalmazdı. Ancak bu kerte «zebunküşlük» midemi bulandırdı.

Çok geçmedi. Kendi elimle «Parti»ye mal ettiğim Marksizm Bibliyoteği'nde ondan sonra uğradığım sabotaja karşı, «Emekçi Kütüphanesi» serisini açtım. «Kapital» ve benzeri yayınlara girildi. «Demokrasi: Türkiye Ekonomi-Politikası» kt-

tapçığımla «Günün Meseleleri» serisine başladım. «Emperyalizm» Ağırceza'da beraet etti.

Derken, «dostun düşmanın» beklediği gün geldi. Nâzım Efendi'nin bir telefon vuruşu ile 1. Şube'de açtığı Askerî Mahkeme çığırı, Donanma Kor Askerî Mahkemesi'ne dek gelişti. Ben Yavuz'da 15 yıl denizin dibine indirildim (1939).

Bir yıl yatmadık. «Aman Paşa bir kanun yolu bul» çatlağından, 6 ay tebdilhava çıktık. Ben kimseye başvurmadım. Nâzım'm sonradan anlattığı: O, bizim Stalin adayına uğramış. Stalin adayı, «Hayır» buyurmuş. Kimsenin 15 yıl hükümden kaçmamasını, besbelli «Parti» adına dikte etmiş. Nâzım, tekrar yakalanıp içeriye atılmaları nedenini, R.F.'ın o direnişine uymak zoruna bağlıyordu. Oysa ben kendisine, son Polis Müdürü yoklatmasından sonra, bir dakika bile eğlenmemesini öğütlemiştim.

Kendi öğüdüme kendim uydum. Hatay'dan, Halep-Şam-Beyrut'a geçtim. Şam'da, arslan Bekdaş Lider, beni tanımadı. O gün, Fransız Polisi komünist bürolarına baskın yaptığı için, pek zamansız geldiğime hayıflandı.

«— Bir pasaport bulsanız?

«— Esef ederim. Biz sahte evrak mı yaparız!

«— Ya!? Nerede kalsam sizce?

«— Haleb'e gidin. Oradakiler (sırıtarak) zaten Türk tohumu'durlar».

Almıştın haberi. Bu Suriye Komünist Partisi liderine ekşiyemezdim. Beni tanımadığında haklıydı. Nâzım'la Kutva'da birlikmişler. Onun Trotskistlikle Parti'den atılmış olduğunu bilmiyordu.

Döndüm Halep şehrine. Şefik Ağa'ya yıldırım acelesiyle yazdığım mektubun cevabı gelmemişti.

18-7-71 Pazar-Paris

«Hotel des Voyageur». Gece 2. Kan zorladı. Kalktım.

Uzun dönüş, sınırı geçerken kaçakçı oyununa geliş, Hatay'a o gün gelen Vali (Hindistan'da Ingiliz Genel Guvernörünü andıran) Şükrü Sökmensüer (Eski Emniyet Genel Müdürü) ve Jandarma Genel Komutanı (Şükrü Kanatlı) ile karşılaşmam, sonraki yol serüvenim, İstanbul rıhtımında zavallı gözleri yanan annemden önce, sivil polislerle karşılaşmam ve 1. Şube Komünist Masası şefinin gözlüğümü kırarca yüzümden koparark tokat atmak isteyişi ve benim hiç anlamazca irkilmemem üzerine vaz geçişi, en sonra hapisanede Nâzım'gilce alaylı bakışlara ve kinayelere uğrayarak karşılanışım.. hiç gözümün önünden gitmiyor. Ama hepsi «Kaçak» adlı uzun notlarımdan ayrı bir roman olur.

. . . . . .

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Günlük Anılar, 25 Nisan 25 Eylül 1971, İstanbul, 1980, s. 49-52. R.F., Reşat Fuat Baraner ve M.B., Mihri Belli.

risk, çiftleşiyor. Eğer fedainin zemini güçlü olsa, fedai türü bir yaratığa gerek duyulmaz; yapacaklarının tümü, zeminin toptan hareketi ile sağlanabilir.

Fedai, açıldığı topraklarda yakalanabilir, esir düşebilir, öldürülebilir; fedai, işin başında, bu riskleri bilir. Fakat fedainin hareket zemini zayıf olduğu için, kendi toprağı tarafından da sahipsiz bırakılabilir, mahkum edilebilir veya hain ilan edilir; fedai, işin başında, bunları bilmeyebilir.

Fedai, ölür. Düşman öldürür. Hareket toprağı öldürür. İntihar eder, ölür.

Fedai, yaşar. Tarihte yaşar. İntihar etse bile, fedai, tarihle birlikte yaşar.

Tarih, bilim olduğu için, intihara şaşar. Bütün bilimsel buluşlar, şaşmakla başlar.

Hikmet ve Hikmet, iki fedai oldular.

Bunun için önce 1937 yılından söz edilmesi gerekiyor. 1937 yılı, Türkiye sol tarihi açısından önem taşıyor (*). Bir de Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın intihara teşebbüs yılı oluyor. Nazım Hikmet, 1937 yılında Doktor Hikmet'in intihara teşebbüsünü önlemeye çalışıyor.

Hikmet'in intiharını önlemeye çalıştığını yine Doktor yazıyor. Günlük notlarının 2 Ağustos 1971 tarihli bölümünde, Doktor Hikmet, Nazım Hikmet'i, İpek Film Stüdyosu'nda bulduğunu hatırlıyor; tarihini vermiyor. Başka

---

(*)Doktor Hikmet'in Günlüğü'nden aktardığım «Benim En Güçlü Yanım Şaşma Kabiliyetim» başlıklı metin içi ekten, Doktor Hikmet'in, 1930 yıllarının sonlarına doğru gözden düştüğü ve belki de, garip bir yolla, altı ay tebdil-i hava verilerek uzun bir hapisten ve açıkça kaçmaları umuduyla, çıkartılmaları üzerine, Parti'nin kararına aykırı olarak kaçtığı için «disiplinsiz» davrandığı gerekçesiyle, 1940 yıllarının başlarında TKP'den ihraç edilmiş olduğu izlenimi çıkıyor.

Fakat 30 Temmuz 1971 tarihli Günlüğü'nde şunları yazıyor: «Ben kahredici sınıflar savaşının en nankör geri Türkiye ortamında soluk almaksızın boğuşurken, arkamdan bu oyunu ne zaman, kimlerin oynayabildiğini açıkça kestiremiyorum. Çünkü bildiğim herkes, yüzüme karşı hep içten yoldaş havası tasladı». Atılışının kesin tarihini bilemiyor. Üç kişiden kuşku duyuyor.

«Bunlar da üç kişide toplanıyor: Nazım Hikmet, Laz İsmail, Laz Zeki Baştimar. Beni Parti'den atmak 'şerefi' bu üç kişiye mi düşmüştür? Niçin?»

Bu üç kişiden İ. Bilen, 1930 yıllarının başında, Nazım 1950 yıllarının ve Zeki Baştımar da 1960 yıllarının başında Türkiye'den ayrıldılar. Zeki Baştımar'ın Türkiye'den ayrıldığı zaman, Nazım'ın artık günlük politikayla pek ilgisi kalmamıştı.

Eğer 1930 sonları veya 1940 başlarında ihraç edildiyse, Nazım'ın rolü olamaz; Nazım da Parti'den atılmış durumdadır. İ. Bilen, Zeki Baştımar ve Nazım'ın bir araya gelip gelmediklerini bilmiyorum ve geldilerse, son derece kısa bir zaman oluyor. Bu dönemde hem TKP'nin ihraç gücü olmadığı ve hem de Nazım'ın pek politikayla ilgilenmediği için, Doktor Hikmet'i ihraç edenlerin arasında Nazım Hikmet'in de bulunduğu iddiası hiç inandırıcı görünmüyor.

işaretlerden 1937 yılı sonlarında olduğunu çıkarıyorum. Doktor Hikmet, intihar aletiyle birlikte, Nazım Hikmet'i ziyaret ediyor. Hikmet, Doktor'a, «sakın ha, Hikmet, yapma bu işi» diyor. Doktor Hikmet, intihara kararlı görünüyor.

Günlük'te Doktor Hikmet yazıyor: «Şöyle bir göz gezdirdi Nazım, müsveddelere. 'Antiemperyalizm artı antifeodalizm' girişi altında, 'Vatanda, Cihanda İsmet İnönü üç şey yaptı' deyiminden sonra, Endüstri-Toprak-Sulh bölümlerini görür görmez, yerinden fırladı». Nazım, yerinden fırlıyor ve «sakın ha, Hikmet, yapma bu işi» diye bağırıyor. Nazım Hikmet, Doktor Hikmet'e bir altın öğüt veriyor. Doktor Hikmet, intihar girişimine kararlı görünüyor ve Nazım Hikmet'e, şu cevabı veriyor: «Ne yapıyorum? Kanılarımı bu fırsatla açıklıyorum. Okursan görürsün. Orada ne İnönü, ne Bayar, birer şamar oğlanından başka yer tutmazlar. Maksadım, onlar arasındaki horoz dövüşü serası, Türkiye'de işçi-köylü Barış problemini, Finans-Kapital tehlikesini açıklamak». Doktor Hikmet, aslında burada, yalnızca artık hiç bir özgün yanı olmayan sıradan bir komünist olduğunu açıklıyor. Sıradan ve kısır komünist örneği, iki burjuva politikacısı arasında bir milimetrelik bir ayrılık yaratabilmek için binlerce kilometre uzunluğunda geri adım atmaktan çekinmiyor.

1937 yılında Doktor Hikmet, komünist ülküsünü bırakıyor ve burjuva devriminin kazanımlarını pekiştirmeyi politika sayıyor. 1932 yılında Şevket Süreyya'nın, solculuğu eritmek için önerdiği ve 1961 yılında Yön Dergisi çevresinde aydınların bir bildiriyle, erimiş solculuğu canlandırmak için önerileri arasına aldıkları devletçiliğe, Doktor Hikmet, büyük bir şiddetle karşı çıkıyor; 1937 yılında Doktor Hikmet, devletçiliğe sarılıyor. 1932 yılında anti-emperyalizmi, kapitalizme bağlanma olarak da değerlendiren Doktor, 1937 yılında, Bayar-İnönü anti-emperyalizminden medet umuyor.

Parantez gerekiyor: Çok kıt ve belli belirsiz işaretlerden, 1930 yıllarının sonlarına doğru Türkiye Komünist Partisi'nin kendisini feshettiğini ileri sürmüştüm. Ancak tari-

mini kestiremedim. Artık tarihi daha net olarak ortaya konabiliyor.

Bu netlik içinde, bir düzeltmeyi tekrarlamak durumundayım; fiili tasfiye çok daha önceden başlıyor. 1925 Darbesi ile 1927 Fiskesi'ni ve aynı tarihte oluşan yeni uluslararası durumu, tasfiyenin başlangıcı saymak gerekiyor (*). 1937 yılına gelindiğinde, TKP'nin fiili tasfiyesine karşı çıkan Nazım Hikmet ve arkadaşları TKP'den ihraç edilmiş oluyorlar. 1930 yıllarının ortalarında TKP artık kemalist iktidar partisi içinde erimeyi serbest uygulamaya koyuyor; yer yer de seçimlerde bağımsız aday çıkarıyor. Doktor Hikmet, belki de birkaç bağımsız aday oyununa «benim açtığım, yürüttüğüm legalite taktiği» demeyi uygun buluyor.

1980 yıllarının başlarına kadar TKP'nin iki numaralı adamı H. Erdal'ın TKP arşivlerine göre yazdıkları, Türkiye Komünist Partisi'nin resmen tasfiye ettiği tarihi saptamaya imkan veriyor. H. Erdal şu bilgiyi veriyor: «'Resmi' Parti ise fiili ömrünü 1937 yılında sona erdiriyor. 1932-1937 arasındaki ana politik çalışması, Nazım Hikmet'in antilikidasyonist hareketinin likide edilmesi üstüne yoğunlaşmış, bu görevi bitirince kendi varlık nedeni de bitmiştir»[47]. 1937 yılında TKP, resmen sona eriyor.

1937 yılında zayıf toprakta Doktor Hikmet, intihara teşebbüs ediyor; Nazım Hikmet, önlemeye çalışıyor. Dok-

---

(*) Mihri Belli'nin TKP için peryodizasyon denemesinde 1925-1943 ayrı bir peryod olarak geçiyor. Burada yapmayı denediğim çözümlemelere tümüyle uzak düşmüyor.

«Birinci dönem, 1919 da başlayıp 1925 e kadar varan dönemdir».

«İkinci dönem, 1925 den 1943 e kadar süren dönemdir».

«Üçüncü dönem, 1943-1960 dönemidir».

«Dördüncü dönem, 1960'la başlar ve 1971 e kadar sürer».

«Leipzig TKP'si, Mustafa Suphi'lerin, Şefik Hüsnü'lerin, Reşat Fuat'ların TKP'sinin devamı değildir. Onların geleneğini sürdürenler başka yerdedirler. Başka çatılar altında. Onun için TKP tarihini döneme ayırırken 1971 de durduk».

Adem Kalfa, Türk Solu-Dünü Bugünü, Stokholm, 1986, s. 46 ve 47.

tor Hikmet'in, 1937 yılının sonlarında yayınladığı «Demokrasi: Türkiye Ekonomi ve Politikası Hakkında» başlıklı ve ayrı ayrı iki parantez içinde «antiemperyalizm artı antifeodalizm» ve «endüstri, toprak, sulh» alt-başlıklı kitapçığı, daha önce geliştirdiği görüşlerin kökten bir reddi anlamına geliyor. Bu kitapçıkla Doktor Hikmet, büyük bir yoğunlukla bağlı olduğu Türkiye Komünist Partisi'nin zayıflatılmış topraklarında, daha önce «kuyrukçuluk» ile suçladığı eğilim ve kadro ile aynı yere geliyor; bu nedenle, 1937 yılını ve bu kitapçığı, Doktor Hikmet'in intihar girişimi olarak nitelendiriyorum.

28 Eylül 1937 tarihinde yazılmış bir önsözü var; şöyle başlıyor: «Cumhurbaşkanlığı Bürosu'nun gazetelerde çıkan tamimini okudum. Ondan, ciddi memleket meselelerinin açık ve kollektif münakaşası devrine girdiğimiz manasını çıkardım. Memnun oldum»[48]. Doktor Hikmet, bu kitapçığı, Devlet Başkanlığı Dairesi'nin bir açıklaması üzerine kaleme alıyor; önsöz'de belirtiyor.

Fakat bu açıklamayı bir «yeni hava» başlangıcı olarak değerlendiriyor. «Nüans» sözcüğünün «küçük fark» anlamına geldiğini unutarak şunları yazıyor: «Yeni hava içinde yurda alakamı eser'le göstermek için bu satırları kaleme alıyorum. Görüşümdeki nüans farkı ne olursa olsun, indi kalmamağa, ilmi surette olanı olduğu gibi koymaya çalıştım. Ta ki memleket davasında beslediğim derin samimiyeti hisşiyatla değil, fikriyatla göstereyim». Doktor, kendi çizgisiyle Devlet Başkanlığı Dairesi arasındaki ayrılığın nüans düzeyine indiğini anlatmaya çalışıyor; son derece üzücü bir ifade kullanıyor. Üstelik her zaman olduğu gibi acele ediyor ve önsöz'ünü şöyle bitiriyor: «Biraz acele kaleme alınan fikirlerim arasında, beşeri bazı kusurlar olabilir. Bunları benden sonra söz alacak vatandaşların düzeltmelerini candan dilerim». TKP, resmen de, tasfiye edilince, Doktor Hikmet daha ince ve daha kibar yazmak gereğini duyuyor.

Hem İsmet İnönü'yü ve hem de Celal Bayar'ı güzel görmeye başlıyor. Her birisinde her güzelde olabilecek kusurlar görüyor; fakat, birisinin kusurunu diğeri gideriyor.

Doktor Hikmet'in, TKP'nin kemalist burjuva partisi içinde eritilmesine katkısı böyle tecelli ediyor.

Bir yerde «İnönü, milli mücadele ateşi içinde yetişmiş bir politikacı sevkitabiisile seziyordu ki, klasik manasile demokrasi demek, umumiyetle köyde ve şehirde her türlü derebeyi artıklarını temizlemek, hususiyle köylüyü toprak sahibi etmektir»[49]. İnönü, yoksul köylünün koruyucusu bir politikacı oluyor; «milli mücadele ateşi içinde yetişmiş bir politikacı» olduğu için köylüleri seviyor. İsmet İnönü, köyü modernize etmeyi düşünüyor ve bundan son derece hoşnut Doktor Hikmet, şunları ekliyor: «Düşünüldüğü gibi kuvveden fiile çıksa, her kombina, köyde demokrasinin aşılmaz bir kalesi olur; kara bahtlı toprağımız ve köylümüz modern teğniğe kavuşur. İnönü, 'emin olunuz arkadaşlar, memleketimizde yeni usul ve yeni alete karşı kafi bir cazibe vardır' diyor. O da doğru». Doğrudur; Hitler yükselir ve iktidarını perçinleyerek saldırgan politikaları için hazırlıklarını hızlandırınca «sosyalizm» sözcüğü unutuluyor ve daha önce Doktor'un «piç» olarak nitelediği «demokrasi» sözcüğü tek değer oluyor. Bu arada İsmet İnönü'deki eğrilikler gidiyor ve İnönü de doğruluyor.

Hikmet, şunları da yazıyor: «İsmet İnönü vatanda ve cihanda üç husûsi meseleyi takip etti: Endüstri, Toprak, Sulh»[50]. Endüstri için İsmet İnönü devletçiliği buluyor ve Doktor, «İsmet İnönü'nünki de, bir gelişme devletçiliği adını alabilir» diyor. Doktor Hikmet, 1932 ve 1961 yılında karşı devletçiliğe, artık «İnönü'nünki» olduğu için sahip çıkıyor. «Şurası var ki Etatizm, şimdiye kadar ecnebi finans kapitaline karşı şahsi kapitalden daha derli toplu bir müdafaa sistemi gözüktü»[51]. Devletçilikle ilgili Kadro Dergisi'nin görüşlerini olduğu gibi benimsiyor.

Sanayi için devletçilik ve toprak için reform düşünen İsmet İnönü, barış politikasının da güvencesi olarak ortaya çıkıyor. Hikmet, bunları açıkça yazıyor: «Türkiye, şimdiye kadar demokrasi ve sulh cephesini tutmuştur. İlk silah arkadaşlığından beri Sovyetlerle başlıyan karşılıklı müsavat ve dostluk münasebetleri sulh prensibine timsal sayılabilir»[52]. Barış, Sovyetler Birliği ile dostluk demokrasiye

bağlılıkla güvence altına alınıyor. Barış politikası, mutlaka sosyalizmi geri plana atıp demokrasiyi ön plana çıkarmayı gerektiriyor; Doktor Hikmet de böyle düşünüyor. Şunları yazıyor: «Cumhuriyet Türkiyesi'nin de yüksek milli menfaatlerine mihver, demokrasidir. Ve biz, bu ülkede, her hangi bir irticaın gafil avlıyamıyacağı kadar uyanık demokratik cumhuriyetçi kuvvetlerin artık var olduğuna kaniiz». Doktor Hikmet'in intihar kitapçığı bu paragrafla bitiyor.

Doktor Hikmet, Hitler'in tek ülkedeki sosyalist devlete karşı tecavüze hazırlandığı bir sırada, Türkiye'de «uyanık demokratik kuvvetlerin» kuvvetinden güven duymaya başlıyor ve bu güveni sarsmamak için nazik olma yollarını arıyor. Bu arada şunları da yazıyor: «Türkiye Cumhuriyet tarihi, Milli Kurtuluş şeklinde bir demokratik inkılap tarihidir. Kurtuluş, ecnebi finans kapitalini koğmaktır; inkılap, Türkiye'yi modernleştirmektir». Böylece Doktor Hikmet, 1920 yıllarının başlarındaki Aydın Grubu ve 1930 yıllarının başlarındaki Kadro İdeolojisi ile aynı yere geliyor.

İnönü güzellemesi yapıyor; yine de bir kusur buluyor. Bulduğu kusuru şöyle formüle ediyor: «İ. İnönü adeta teknik aşku şevkinden işçi meselesini, yani insanı unutmuştu. Temenni edelim, vatanın inkişafı namına, yukarıdaki üç hakikat de gözetilerek, işçinin demokratik hakları verilsin ve böylece milli kurtuluşun en mühim bir safhası daha gerçekleştirilsin»[53]. Doktor Hikmet de artık «işçinin demokratik hakları» için mücadele değil «temenni» yollarını seçiyor. Çok kibar bir dille, İsmet Paşa'nın, insan unsurunu unutarak «milli kurtuluşun» en önemli aşamasını ihmal ettiğini yazıveriyor.

Fakat ne gam! İsmet'in kusuruna Celal Bey çare oluyor. İnönü'nün ihmal ettiğini Celal Bayar gerçekleştiriyor. Doktor Hikmet yazıyor: «C. Bayar kabineye girerken, yalnız ticaret meselesi değil, işçi meselesi de kritik bir devrede idi». Eski solcu Celal Bey, bu kritik işin üstesinden geliyor ve Doktor devam ediyor: «Onun için, C. Bayar İş Kanunu'na dört elle sarıldı. On seneden beri derdest olan kanunu, altı yıl daha inceledikten sonra çıkardı»[54]. Böylece, kemalist Türkiye'de İsmet Bey ile Celal Bey'in bir-

birinin eksiğini tamamlayarak yapmış oldukları çalışmalarla işler iyiye gidiyor. Bundan kuşku duyulmaması gerekiyor.

Doktor Hikmet, işler böyle iyi giderken işçinin hakkının yenmemesini de istiyor. İşçiye hakkını vermenin, kapitalin ve memleketin menfaatine olduğunu yazıyor. Bunu yazmak yetiyor ve mücadele gerekmiyor.

Ne yazın, Doktor Hikmet'in çapı, politika konjöktürünün gereklerine teorik gerekçeler bulabilmeye yetmiyor; politikanın büyük zigzagları karşısında teorik olarak son derece sığlaşıyor ve zaman zaman burjuva ideolojisinin içine kapanıp kalıyor. 1937 yılında ve TKP'nin kendisini şeklen de tasfiye ettiği bir zamanda, Hitler'in sosyalizm üzerine tecavüzünü önleme için sınırsız teorik ve politik geri çekilmeler döneminde, işçilerden yana bir tutum alabilmek için yazdıkları, iki yüzlü endüstriyel ilişkiler uzmanlarının ya da iyi niyet ticaretine çıkmış katolik rahiplerin vaazlarını hatırlatıyor. Yazdıklarını, büyük bir üzüntü ile, aktarmak zorunluluğunu duyuyorum.

Bir: «Teknikle işçi ancak karşılıklı bir surette modernleşebilir. İnce aletleri, kaba işçi kırıp döker. Demokratik haklarına erişmiyen işçi, kapitalin ondan beklediği kârı vermez; istikrarsız ve ekonomice verimsizdir. Onun için C. Bayar 'İş Kanunu sanayide çok mühim olan maliyet fiyatlarının istikrarına her zaman için imkan bahşetmiş olacaktır' der. Demek, işçiye demokratik haklarını vermek, evvela kapitalin menfaati iktizasıdır»[55]. Doktor Hikmet'in endüstriyel ilişkiler alanındaki ilk vaazı budur; Celal Bayar'ı güzelleyebilmek için, 1937 yılında, Bayar'ın 1932 yılındaki demecini kullanmayı uygun buluyor.

İki: «Teknik inkişaf ettikçe, işçi sınıfı kemiyet ve keyfiyetçe büyür. O, alet gibi pasif bir otomat değildir. Gittikçe aktif bir siyasi vatandaş olur. Emekle kapital arasındaki çatışmaları önlemek üzere işçilere bazı demokratik haklar verilir. Onun için C. Bayar, 'sanayiin kahre tahammül gösteren fedakar ve gayretli amelesini düşünmek zamanı çoktan geçmiştir, say ile sermaye arasında ahenk vücude getireceğiz' der. Demek, işçiye demokratik hak-

larını vermek, saniyen, emeğin dayattığı zaruret iktizasıdır». Bunun bilinmesi de yetiyor ve Doktor Hikmet Yine, Bayar güzellemesini sürdürebilmek için, 1932 yılındaki demeçlerinden birisini kullanıyor.

Üç: «Türkiye'de de işçi sınıfı demokratik haklarını tam kazandıkça, kapitalist onu istediği gibi çalıştırarak mutlak artan değer çekemez. O zaman, işin verimini artırmak için üretime daha yeni aletler sokmak suretiyle izafî artan değer çekmeğe başlar. Hiç olmazsa bari, Türkiye endüstrisi derebeyi artıklarından kurtularak en mükemmel makinalara kavuşur ve modernleşir. Demek, işçiye demokratik haklarını vermek, salisen, memleketin inkişafı iktizasıdır». Böylece Doktor Hikmet, işçilerin ücretlerinin artırılmasının sermayenin, emekçilerin ve memleketin çıkarlarının gereği olduğunu izah ve ispat etmiş oluyor, sermaye ve emeğin çıkarları birleşiyor.

Bu nedenle «işçi davası bu derece bir ulu yurd davası» oluyor. Bu ifadesinin hemen arkasından da şu geliyor: «C. Bayar kabineye girerken, yalnız ticaret meselesi değil, işçi meselesi de kritik bir devrede idi. İşçiler 3000 işsiz namına 300 imzalı istidalarla Vilayet'e müracaat ediyorlardı. İş Bankası'nın gazetesi olan Milliyet, sahifelerinde 'işsizlere iş' sütunları açmıştı». Bütün bunlar, Celal Bayar sayesinde oluyor.

İsmet Paşa, köylülerin ve Celal Bayar işçilerin çıkarlarının şampiyonluğunu üstleniyorlar. Doktor Hikmet bunları yazarak, aralarına kıskançlık soktuğunu düşünüyor; birbirine düşürdüğüne inanıyor. Bunun için de verilmesi düşünülebilecek bir fiyatı ödediğinin farkında görünmüyor.

Devrimcilerin saf olması gerektiğine inanıyorum. Fakat Doktor Hikmet, karşısındakileri çok saf görecek kadar saflaşıyor.

Hep güncelde yaşıyor. Tutarlılık gereği nedir; hiç bilmiyor.

PUTLARI KIRMAK SEKTERLİK Mİ?

> «1960 senesinde Viyana'da kendisiyle buluştuğumuz zaman pek sevinmişti. Geçmiş günleri hatırladık».
> «O zamanki hataları gözden geçirdik. Nazım gülümsedi. 'O zaman sekterdik' dedi. Biz mesela 'Putları Kırıyoruz' kampanyasını neden açtık?»
>
> *S. Sertel, Roman Gibi, 1969, s. 178*

> «İşte Kemal'in müceddidliğindeki asıl büyüklük burada, tenkidindeki asıl azamet bu noktadadır, eski şiiri bütün ruhunla seveceksin, eski büyük şairlere içinden en derin takdirlerle tapacaksın, fakat gayen, eskiyi yıkmak ve yeniyi kurmak için, millet hakkında hayırlı olduğunu bildiğin ulvi maksat için en aziz sevgilini de çiğneyip geçeceksin: Gel de bunu yapanı beğenme!»
>
> *İ. Habip, Edebi Yeniliğimiz, 1931, s. 178*

Hep böyle mi olacak? «Putları Yıkmak» (*) hep bir gençlik heyecanı mı olacak? Hep sekterlik mi sayılacak? Resimli Ay'da «Putları Yıkıyoruz» yazılarını yazan Nazım Hikmet, sonunda ve Resimli Ay Dergisi'nin sahip ve yöneticileri Sabiha ve Zekeriya Sertel'ler hem başında ve hem sonunda, «Putları Yıkıyoruz» kampanyasından neden pişmanlık duydular? Bunun üzerinde durmak gerekiyor.

Daha derin bir soru var: Neden Türkiye'nin toprağı ve toplumu, kendi içinde bir tartışmayı kaldırmıyor? Türkiye toplumunun hem zamanında ve hem de sonrasında «Putları Yıkıyoruz» programını kabul etmediği kesindir; programın

(*) Sabiha Sertel, kampanyanın adını yanlış olarak «Putları Kırıyoruz» olarak hatırlıyor. 1929 yılına ait Resimli Ay kolleksiyonlarını göremeyenler bu yanlışlığı sürdürüyorlar. Kampanyanın adı «Putları Yıkıyoruz» oluyor.

uygulanması, sanıldığından çok daha kısa sürüyor. Ayrıca Türkiye'de bu tür kampanya ve programlar son derece az bulunuyor.

Bir tezimi tekrarlıyorum: Her dış savaş, kesinlikle, iç savaşı da beraberinde getiriyor. Bu tezin vargısı var: İç savaş yoksa, dış savaş da gerçekleşmiyor.

Doktor Hikmet'ten bir görüşünü borç alıyorum: Burjuvaziye karşı işçi sınıfının çizgisini savunamayanlar işçi sınıfı içinde burjuvazinin çizgisini izliyorlar.

Sınıfları, kavgaları yapıyor. Mücadelesi olmayan bir sınıf, bir topraktır ve belki de bir balmumu yığınını gösteriyor. Mücadeleleri, sınıfları vektöre çeviriyor. Önemli olan vektörlerdir.

Bütün bunlar bir yeni tezin formülasyonuna imkan veriyor: Kendi içlerinde ve çevreleriyle mücadeleyi kaldıramayan birimler, karşısındakilerle mücadele edemiyorlar.

Türkiye aydın tarihinin iç mücadelesi son derece az görünüyor. Bundan dış mücadelesinin de az veya çok sığ olduğu sonucu çıkıyor.

Kapitalist düzenden tiksinmemek ve antiemperyalist mücadeleye aşırı değer yüklemek, dış mücadelede sığlığı ve iç mücadelede isteksizliği doğuruyor. 1920 yıllarının sonuna gelindiğinde Nazım Hikmet'in bu her iki zaaftan da uzak olduğu görülüyor.

Başında Sabiha Hanım, bir Halide Edip olamıyor; Halide, «Handan» yazarı olarak ve çok büyük bir ünü arkasında bırakarak, sıradan bir savaşçı kimliğiyle, Anadolu Direnişi'ne katılıyor. Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel'le birlikte, Amerikan Hükümeti'nden aldığı bir bursla, İstanbul'u bırakıp New York'a gidiyor. Zekeriya veya Nazım'ın Bahriye Mektebi'nden yaşıtı Necip Fazıl da, bir

Nazım Hikmet olamıyor; Nazım, Anadolu Direnişi'ne koşuyor.

Buraya kadar güzel; ancak burada durmuyor. Nazım Ankara'dadır; ancak Ankara, bir burjuva demokratik devrimin merkezi olarak kaynıyor. Amaçlanan, nihayet, bir burjuva düzenidir; Nazım, ilk sosyalist düzenin başkenti, Moskova'ya geçiyor. Kuşkusuz yanında, biri İstanbul'dan, Vala ve diğeri Ankara'dan, Şevket, iki arkadaşı daha var. Ancak 1929 yılına gelindiğinde Vala, sessizce ve Şevket, dönerek, Ankara'nın çevresinde pervane oluyorlar.

Nazım Hikmet, tek'tir veya tek midir?

TKP, 1925 Darbesi ve 1927 Fiskesi ile yorgun düşmüşe benziyor. Denize giderken eriyerek kaybolan nehirlere benziyor. Var mı, yoksa yok mu; 1929 yılına gelirken fark edilmiyor.

İtalya'da Mussolini var; yükseliyor. Almanya'da Hitler var, çıkışa hazırlanıyor. Dünya solculuğu, farkında olmadan, popüler front politikalarına hazırlanıyor; dünya solculuğu, bir iki zigzagla, sınıf düşüncesini sığlaştırmaya yöneliyor. Dış savaşı önleyebilme stratejisiyle iç mücadeleyi durdurmaya karar vermenin eşiğine giriyor.

Almanya'da Hitler'in iktidarı ve Amerika'da McCarthyism, dünya solculuğunu kesin geriletiyorlar. Askeri alanda Hitler'in yenilmesi, hukuk alanında McCarthyism'in mahkum edilmesi düşünce alanda dünya solculuğunun gerilemesinin durdurulduğu anlamına gelmiyor. Türkiye'de Martçı Günler ve Eylülist Darbe, bu gerileme üzerine geliyor ve geriliği daha da derinleştiriyor. Ancak bunlar daha sonra oluyor; şimdi 1929 Yılı'na dönüyorum.

Sabiha, 1960 yılında Viyana'da Nazım'ın kendisine, «gençliğimin en heyecanlı günlerini Re-

simli Ay'da yaşadım, onlar ne mesut günlerdi» dediğini yazıyor. Resimli Ay, Amerika Birleşik Devletleri'nde gazetecilik ve sosyoloji eğitimi gören, Sabiha ve Zekeriya Sertel'in çıkardığı «illustrated monthly» türünden à la americaine bir dergidir; politika ile hiç bir ilgisi görünmüyor. Nazım'ın girişiyle, Resimli Ay, önemli bir siyasal dergi kimliği kazanıyor.

Nazım Hikmet, Resimli Ay'a sığınıyor; düzeltmen olarak giriyor. Sertel'ler, Resimli Ay'da her türlü işi yapmak üzere gelip iş arayıncaya kadar, Nazım Hikmet adında birisini tanımıyorlar; tanınmış birisi olmadığı anlaşılıyor. Amerikan türü demokrat olan karı-koca Sertel'ler, usulca Nazım'ı işe alıyorlar ve Nazım, Resimli Ay'ı eline alıyor. Kısa sürüyor; ne Türkiye toplumu, ne zamanın Türkiye solculuğu, ne de Sertel'ler, Resimli Ay'da bir Nazım Hikmet Fırtınası'nı kaldırabiliyorlar. Kısa zamanda kapanıyor.

Yıllar sonra Zekeriya Sertel, şunları hatırlıyor: «Nazım'ın insafı yoktu. Burjuva şairlerini halkın gözünde kepaze etmek için eline bir fırsat geçirmişti. Bu fırsatı sonuna kadar kullanmak istiyordu» (*). Resimli Ay, bu yolla tiraj alıyordu.

Resimli Ay, Nazım Hikmet usulca girip fırtınalar yaratmaya başladığında uzunca bir zamandan beri çıkıyordu; önce eski yazıyla yayınlanıyordu. Nazım Hikmet'in girdiği sıralarda Latin harflerine dönüştü; yeni harfleri okuyan kütle küçük olduğu için, bütün yayınlar ve bu arada Resimli Ay tiraj kaybetti. «Putları Yıkıyoruz» kampanyası, Resim'li Ay'ın tirajını arttırdı.

«Hücumlarını genişletmek, bütün eski kuşak şair ve edebiyatçılarını silip süpürmek hevesine

---

(*) M. Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım 1905-1950, İstanbul, 1977, s. 168-169.

kapılmıştı. Resimli Ay'da, 'Putları Yıkıyoruz' diye bir kampanyaya başladık». Zekeriya Bey, bu kampanyanın sorumluluğunu Nazım'a veriyor; yerindedir. «Putlaştırılmış ne kadar edebiyatçı varsa, hepsini birer birer tahtlarından indirmeye karar verdik. Sanat hayatında, haklı ya da haksız ün kazanmış kimseler vardı. Bunlar yeniliğe giden yolu kapıyorlardı. İlerleyebilmek için bu engelleri ortadan kaldırmak gerekti». Doğru söylüyor; yeni'yi yerleştirebilmek için eski'yi yıkmak zorunlu oluyor.

«Putları Yıkıyoruz» kampanyası ile eskileri yıkmaya çalışıyor; şiirleriyle yenileri göstermeyi deniyordu. Yıkmak, boşaltmaktır; boşluk bırakmamak gerekiyor. Zekeriya Sertel şunları hatırlıyor: «Nazım, o dönemde her gün bir devrimci şiirle ortaya çıkıyor ve her şiiri bir bomba gibi patlıyordu. Edebiyat alemi şaşkına dönmüştü» (*). Ve «Nazım, günün adamı oluvermişti». Resimli Ay'da ve «Putları Yıkıyoruz» kampanyası ile, hem Türkiye için, hem Türkiye solculuğu ve TKP için, yepyeni bir isim ve güç doğdu; Nazım Hikmet.

Nazım Hikmet, /Ah ne yazık, ne yazık ki ona/ dört nal giden atların köpüklü boynuna bir daha yatmıyacak/beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak!/ dizelerini, Zekeriya Sertel de işaret ediyor, en sevdiği arkadaşı Vala Nureddin için yazdı; 1928 yılında yazıyor. Resimli Ay'da patlayan «bomba», Vala'yı da etkiliyor ve Resimli Ay'da buluşuyorlar. Yazılarından birisinde şunlar var: «Ey muasırlarım, size samimi olarak tavsiye ederim ki, naşirlerle münakaşaya, müşatemeye girişiniz. Çünkü nesrin hayatı ekseriya bir gazete ve mecmua sahifesinde ölüverecek kadar kısa oluyor. Fakat, şairlerle? Elhazer. Bilhassa, Nazım

---

(*) ibid., s. 165.

Hikmet gibi müthiş bir heccav ile! Nazım Hikmet ki, Pierre Loti nevinden müthiş bir şahsiyeti bile bir manzumesiyle Türk gençliği nazarında ciğeri beş para etmeze çevirmiştir» (*). Va-Nu, gençlik arkadaşının şiddetine alkış tutuyor. «Aman! Şairler tekin değil! Çatmayın, çarpılırsınız!» Vala, Babıali'deki meslektaşlarını uyarıyor; cevap verenlerin çarpılacağını haber veriyor.

Resimli Ay döneminde Nazım'ı, Zekeriya Bey, şöyle hatırlıyor: «Nazım, Babıali'de bir bayrak gibi dolaşırdı. Başına bir kasket geçirir, ceketini omuzlarına atar, göğsü bağrı açık sokağa fırlardı. Bu hareketiyle de, proleter olarak görünmek istemesine rağmen, herkesin dikkatini üzerine çekerdi». Bir yandan eski'yi yıkıyor ve bir yandan yeni'nin örneklerini yazıyor ve Babıali'de boynunda kırmızı atkısı, başında kasketi, ceketi omuzunda dolaşıyor. Artan ölçüde aranıyor (**). Bir çok yeniliğin öncüsü oluyor.

Zekeriya Sertel'in bütün bunları kabul edemediği anlaşılıyor; geçmişe dönüp baktığında pişmanlık ifade ediyor. «Şimdi düşünüyorum da, o vakit pek ileri gittiğimizi anlıyorum. Türk halkının ve gençliğinin sevdiği büyüklerimizi yıkmaya çalışacak yerde kazanmaya çalışsaydık daha iyi olmaz mıydı?» (***) Hep böyle oluyor; kapitalistler, ekonomide ve solcuların bir bölümü de politikada «Kazanmayı» pek seviyorlar. Tutku ile bağlılar; karşısındakileri yemek, safdışı etmek değil,

---

(*) *Va-Nu, Şairleri Kızdırmamalı, Resimli Ay, Haziran 1930, s. 36.*

(**) «Beklenilen oldu. Türkiyeli şairin de şiiri plağa çekildi. Kolombiya Müessesesi, Şair Nazım Hikmet'e müracaat edip iki yazısını plağa çekti: Bahrihazer ve Salkım Söğüt».

Resimli Ay, Ağustos 1930, s. 21.

(***) *Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, op. cit., s. 171.*

hep «kazanmayı» düşlüyorlar. Eski düzenin en çok eski aydında yaşadığını bir türlü kabul etmiyorlar ve Zekeriya Sertel, «bu adamların olumlu yanlarını bulup bizim tarafımıza onları çekmek mümkün değil miydi?» diye hüzünle hatırlıyor ve yakınıyor.

Sabiha, Zekeriya Sertel türünden sonradan hayıflanmıyor; en azından anılarında, zamanında da, Nazım'ın programına karşı çıktığını yazıyor. O günlerle ilgili konumunu şöyle formüle ediyor: «Nazım'ın bir çırpıda geçmişi inkar etmesi, tartışmalara yol açıyordu» (*). Şöyle sürdürüyor: «Divan edebiyatı, Tanzimat edebiyatı, Edebiyatı Cedide tekamül zincirinin halkalarıdır. Bunları toptan inkar etmek tarihin akışı içinde meydana gelen tekamülü inkar etmektir». Bunlarla Sabiha, kendisini açıklıyor; formülasyonu, devrimci yaklaşım ile tarihçi yaklaşım arasındaki ayrılığı net bir biçimde ortaya çıkarıyor. Devrimci, kopukluğu ve tarihçi de sürekliliği görüyor.

«Bunları burjuva diye kenara atmak, ancak sekterliğe kapılmak olurdu. Bu konuda Nazım'a karşı gelenlerin biri de bendim. Hele Nazım'ın, bunlara karşı içinde hiç bir hürmet hissi yok demesi, biraz nihilizm gibi geliyordu bana». Sabiha, yıllar sonra bunları yazıyor ve yazdıklarının doğruluğuna inanıyorum. Çünkü, «Putları Yıkıyoruz» kampanyası çok kısa sürüyor ve Resimli Ay Dergisi'ni de yıkarak tarihe karışıyor.

Kampanyanın hedefleriyle ilgili olarak Zekeriya Sertel'in hatırlayarak yazdıkları doğru değil; Resimli Ay kolleksiyonlarına göre doğrulanmıyor. Sabiha'nın yazdıkları doğrudur ve aktarıyorum: «Resimli Ay'da 'Putları Yıkıyoruz' başlığı

(*) Sabiha Sertel, Roman Gibi, İstanbul, 1969, s. 166-167.

altında bir seri yazı yayımlandı. Oklar, Abdülhak Hamid'e, şair Mehmet Emin'e çevrilmişti. Bu kampanya, Babıali Caddesi'nde bir bomba gibi patladı. Hamdullah Suphi İkdam Gazetesi'nde bu yazılara küfürlerle dolu bir cevap verdi. Eski edipler, Yakup Kadri'ler, Orhan Seyfi'ler bu yazılara karşı yaylım ateşi açtılar. Küfür ediyor, fakat edebi bir tartışmaya yanaşmıyorlardı». Fakat etkili oldular. Resimli Ay, çok kısa bir zaman içinde, «Putları Yıkıyoruz» kampanyasını bıraktı ve tersini yapmaya başladı.

Sadece anılara dayanarak çözümleme yapmak yanıltıcı oluyordu; daha önceki çalışmalarımda, «Putları Yıkıyoruz» kampanyasının Namık Kemal'i de içine aldığını yazmıştım. Doğrusu tam tersidir; Resimli Ay, Namık Kemal'e övgüler düzüyor. Ayrıca Abdülhak Hamit ile de barışmak istiyor. Zekeriya Sertel, anılarında, «hele Nazım'ın Hamit'i ziyaretinden sonra elimize bir fırsat geçmişti» diye yazıyor. Nazım, Abdülhak Hamit'i ziyaret ediyor ve Şair-i Azam'ın burjuva terbiyesinden etkileniyor; o kadar.

Burada «Putları Yıkıyoruz» kampanyasının iki örneğini yayınlıyorum; birincisi, Abdülhak Hamid ve ikincisi Mehmet Emin'i hedef alıyor. 1929 yılının dördüncü ve beşinci aylarında yayınlanıyor. 1930 yılının Mayıs sayısı ise, bir yandan Sabiha Zekeriya imzasıyla, Jöntürk Hareketi'nin önde gelen isimlerinden Ahmet Rıza'nın ölümüne ayrılıyor ve diğer taraftan «Hürriyet Şairi Namık Kemal» üzerine uzun ve övgü dolu yazılarla birlikte bir anket yayınlanıyor. Sabiha Hanım, Ahmet Rıza için «hürriyet kavgasına on parasız başladı ve on parasız öldü» diyor ve Namık Kemal de «en tehlikeli devrelerde en gür sesile haykıran ve memlekete ilk hürriyet aşkını telkin ve neşreden büyük şair» olarak tanıtılıyor. «Putları Yıkı-

yoruz», bir yıl içinde putları tamir kampanyasına dönüşüyor.

Namık Kemal kampanyasıyla ilgili olarak Resimli Ay, Abdülhak Hamit'i de ziyaret ediyor ve bu vesile ile Hamit'le barışma yollarını arıyor. Hamit, reddediyor. Kampanya bitiyor ve pişmanlık başlıyor.

Nazım'm yaptığı işten ne zaman burukluk duymaya başladığını kestirmek zor; ancak faşizmin yükselişinin ve bunu önlemek için popüler front politikalarının etkili olduğunu düşünebiliyorum. Nazım'da ilk dönüşün işaretlerine Bursa'da rastlanıyor; Müzehher ve Vala'ya Bursa'dan yazdığı mektupların hepsinde tarih bulunmuyor. Aktarma yapacağım mektuptan hemen sonraki telgrafta 30 Nisan 1947 tarihi var; Hitler'in Savaşı bitmiş ve Soğuk Savaş başlamış görünüyor. Nazım, Müzehher'e yazıyor: «Bugünkü Türk şiirlerini ana ve esaslı çizgisiyle çok seviyorum zaten. Bunda belki bir anne şefkatinin payı da var. Lakin her şeye rağmen büyük annenin Yahya Kemal ve büyük teyzenin Haşim olduğu da muhakkak. Bak tuhaf bir şey gibi gelecek ama, ben bugünlerde Mehmet Emin'i inkar olunan tarafıyla yani şair tarafıyla keşfettim. Şüphesiz ki Milli Türk şairi filan değil, lakin iyi şair. Adamcağızın bu esaslı tarafını kulaktan dolma bir telkinle inkar edip durmuşuz» (*). Hapishane koşulları mı, yoksa faşizmin yükselişinin tortuları mı; kestirmek zor. Fakat Nazım burada çok haksız; Mehmet Emin Yurdakul, bir «Milli Türk» olabilir; hiç bir zaman şair olamıyor. Nazım'ın otoritesi ve Nazım Sevgisi bile Mehmet Emin'de en küçük şair esintisi bulmaya yetmiyor.

Bursa Cezaevi'nde Nazım Hikmet'in Mehmet

(*) Nazım Hikmet, Bursa Cezaevinden Va-Nu'lara Mektuplar, İstanbul, 1986, s. 71.

Emin'i «iyi şair» olarak nitelemesinin hiç bir inandırıcılığı yok; şiir, Mehmet Emin'e hiç uğramıyor. Ancak bunun bir değerlendirme olduğu kabul edilebilir; tartışmaya açık duruyor. Fakat Sovyetler Birliği'ne geçtikten sonra 1955 yılında Nazım'ın yazdıkları düpedüz yanlıştır; kabulü mümkün görünmüyor. Nazım, şunları yazıyor: «Dergide 'Putları Yıkıyoruz' başlığı altında edebiyat münakaşası yapılıyordu. Bu edebiyat münakaşası gerçekte, siyasi demokratik hakları savunuyordu» (*). Hiç ilgisi yok; Nazım Hikmet, 1955 yılından 1929 yılına bakarken, «Putları Yıkıyoruz» kampanyasını da değiştiriyor.

Aynı yerde bir de şunları ekliyor: «Bugün olduğu gibi o günlerde de, Sovyetler Birliği'yle demokrasi düşmanları, Faşistler, Turancılar, emperyalizm ajanları tek cephe kurmuşlardı. Bu tek cepheye karşı Resimli Ay da yayınlarında tek bir cephe kurmuştu». Nazım Hikmet hiç inandırıcı olamıyor; Abdülhak Hamit, Mehmet Emin Yurdakul, Yakup Kadri, hiç bir zaman faşist sayılmıyorlar. «Putları Yıkıyoruz» kampanyasıyla, netleşmeye yönelik bir programla, cephe kurulmuyor; «cephe» bir karşı hücumu durdurmak için kuruluyor. «Putları Yıkiyoruz» programı, başlı başına bir hücumu anlatıyor. Nazım, Soğuk Savaş günlerinin politik sorunlarından bakarak kendi geçmişini de farklı ve ters görmeye çalışıyor.

En kötü top atışı, kısa düşen atıştır.

Nazım Hikmet'in «Putları Yıkıyoruz» kampanyası, kısa düşen bir top atışı oldu. Türkiye, Sertel Ailesi, solculuk ve TKP ile uluslararası görevler, bunu kaldıramadı. Sonucunda bu büyük fırtına, bir yaz patlaması türünden geldi ve geç-

---

(*) Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, Sekizinci Cilt, s. 462.

ti. Nazım, bir takım çok kötü taklitlerini bırakarak, Türkiye estetiğini pek az etkileyerek tarih oldu. En çok emek verdiği gençlerden birisi olan Nail V'nin hiç bir şiir değeri kazanamadığını, en çok Nazım yazdı. 1930 yıllarının sonlarına doğru Nazım hapse konulunca, kemalistlerin sarıldığı Nazım kopyalarının başına Nail oturdu.

Enver Gökçe veya Nail V türünden yetersiz taklitçileri bir kenara bırakılacak olursa Nazım Hikmet, genç kuşak şairleri etkileyemedi. Bunda Bursa'ya kapatılması kadar atışlarını kısa tutmuş olmasının da rolü var. Nazım Bursa'da iken şiire başlayan Mehmet Kemal, kendi kuşağının Nazım'dan kaçmak istediğini yazıyor. Şunları ifade ediyor: «Bizim kuşakta o zamanlar divan şiirine karşı bir ilgisizlik vardı. Orhan Veli ve arkadaşlarının, vezinsiz, kafiyesiz, mizaha kaçan şiirleri dergilere hakimdi. Yeni şairler de onları taklit etme modası içindeydiler. Biz ise, Orhan'dan ve arkadaşlarının şiir anlayışından kaçıyorduk. Bir Orhan Veli, bir de Nazım etkisi vardı. İkisinden de kurtulmak istiyorduk» (*). 1940 yılında şiir yoluna girenler, korku ile veya başka nedenlerle, Nazım etkisinden kaçmak istiyorlar.

Oktay Rifat da Nazım'ın etkisizliğini yazıyor. Şunları dile getiriyor: «Nazım'ın önemi? Nasıl oldu da onun bugün hiç bir değeri kalmamış çömezleri gibi bir ozan olmadım, şaşarım. Tez sıyrıldım Nazım'ın etkisinden» (**). Nazım'ın etkisinden kopmuş olmayı, bir sevinç sayıyor. Ekliyor: «İnanılmaz gibi görünür ama, bu dev adam, bizim kuşak ozanlarını pek az etkilemiştir». Oktay Rifat, üstelik, daha sonraki yıllarda Nazım'ın kendi şiirlerinden etkilendiğini ileri sürüyor.

(*) Mehmet Kemal, Acılı Kuşak, Ankara, 1967, s. 13.

(**) Yön, Yıl 1965, Sayı 106, s. 14.

Ahmet Hamdi Tanpınar da, hitabetten sinemaya kadar «bütün imkanları kullanan bu şairin 1926 ile 1940 arasında şiirde büyük bir tesiri olduğu iddia edilemez» diyor (*). Nazım için yalnızca «O, iyi ve sağlam bir dil makinası kuranlardandır» diye yazıyor.

Bu etkisizliği, «Putları Yıkıyoruz» programını yeterli yoğunluk ve şiddetle uygulamamaya bağlıyorum.

Tohum, yeterli şiddetle uygulanmaz, arsız otlar çıkıyor.

Hem estetiği etkileyemedi ve hem de bir süre sonra arsız okuyucuları kütleleşti.

Nazım Hikmet, bugün okunurken, okunmuyor.

Bunu, Nazım Hikmet'e yapılmış bir büyük haksızlık sayıyorum.

(*) Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 1977, s. 114.

Ek'e Ulak Bir: Putları Yıkıyoruz

ABDÜLHAK HAMİT: NO 1

«Bu nüshamızda yeni bir mücadeleye başlıyoruz. Maksadımız layık olmadıkları halde, kendimize put yapıp taptığımız kimseler üzerindeki mukaddes örtüyü kaldırmaktır».
«Keşke Hamit bir dahi olsaydı da beynelmilel bir şahsiyet olarak tanınsa ve eserleri Şekspir'in eserleri gibi bütün cihanın malı olsaydı».

Baş Muharririn Köşesinden

Geçen, 1 Mayıs 1929 tarihli nüshamızda çok kıymetli hikâyecimiz Mahmut Yesari'nin «Geceleyin Sokaklar» isimli kitabını tenkit ederken:

«Mahmut Yesari'yi biz başka lisanlara korkmadan tercüme edebiliriz. Onun yazısı bundan hiç bir şey kaybetmez. Halbuki, Dahii âzâm (?!) Abdülhak Hamit Bey de dahil olmak üzere, kaç yazıcımız böyle bir imtihandan geçebilir? Böyle bir imtihandan diyorum, çünkü bir yazıcı için en büyük imtihan her lisânda aşağı yukarı aynı kuvveti muhafaza edecek kadar mahallî ve beynelmilel olmasıdır.

Dahii âzâmın en kuvvetli yazısını başka bir dile çevirin, bakın nasıl sırıtır. Başka bir dile değil, hatta bugün konuştuğumuz Türkçeye tercüme edin, bakın dahinin dehası nasıl sabun köpüğü gibi dağılıveriyor» demiştik.

Cumhuriyet gazetesinin «Var Kıyas Et» sütununa yazı yazan muharrir, söz arasında Hamit Bey hakkında yürüttüğümüz mütalaaya hiddetlenmiş, diyor ki:

«Şekispir'in eserlerine 'zamanı geçmiş antika şeyler' denmekle fevkalâde sinirlenen, hâlâ neşriyatta devam eden Alay Köşkü müntesiplerinin; dehasında şüphe olmayan hepimizin medarı iftiharı Türk Abdülhak Hamit hakkındaki bu yazıları okuduktan sonra şimdiye kadar seslerinin çıkmadığını, dudaklarının bile kıpırdamadığını görünce artık:

Uzun söze ne hacet,

Düşünelim ve ibret alalım!»

«Var Kıyas Et» sütununun muharriri ile bir «münakaşai edebiye» ve «Mücadelei kalemiye»ye girişecek değiliz. Biz birbirini anlamayan, anlamasına imkân olmayan insanların karşı karşıya geçip bağırmalarının kari kütlesi için faideli bir iş olacağına kani değiliz. Halbuki bize göre neşriyatın gayesi karie faideli olmaktır.

Binaenaleyh bu yazımız «Var Kıyas Et» sütununun yazıcısına bir «cevabı müskit» mahiye-

tinde değildir. Biz bu vesile ile kariimizin kafasına zorla mıhlanan putlardan birini yıkmağa çalışacağız ve okuyucularımız için faideli sandığımız bu tathir ameliyesine gelecek sayılarımızda da devam edeceğiz.

Abdülhak Hamit

Abdülhak Hamit Bey dahii âzam mıdır edebiyatta dahi diye kime derler? Bir Türk vatandaşının Türk Hamit'e dahi demeyip İngiliz Şekspir'e dahi demesi hiyanet mahiyetinde bir iş midir?

Abdülhak Hamit Beyefendi kari kitlesine, muayyen bir devrin ileri gelmiş bir yazıcısı olarak gösterilirse bu zararlı değildir. Bir hakikatı tesbittir. Fakat Hamit Beyefendi'yi «Dahii âzam» şeklinde göstermek çok zararlı bir iştir.

Neden?

Çünkü:

Osmanlıcayı bilip de Hamit Bey'i okuyup anlayabilenlere, Osmanlı dilinden başka bir lisan bilmeyenlere san'atta dehayı çok yanlış bir surette telkin etmektir.

Osmanlı dilini bilmeyen bugünkü ve bilmeyecek olan yarınki kari kitlesinin kafasına, tarihe karışmış bir şahsiyeti olduğundan başka bir mahiyete sokmak, ve nihayet edebiyat tarihimizi tahrif etmektir.

Çünkü:

Abdülhak Hamit Beyefendi Dahii âzam değildir.

Âzamı bir tarafa bırakalım dâhi olmanın umumi vasıflarını bile haiz değildir.

Neden?

Zira:

Dâhi sanatkârın umumî vasfı şudur:

Mensup olduğu milletin içinde bulunduğu içtimaî inkişaf merhalesini, beynelmilel bir ehemmiyet alacak derecede ifade etmek; yahut bu merhale eğer son anlarını yaşamakta ise, müstakbel inkisaf merhalesinin ana hatlarını, hiç olmazsa bir seziş halinde düsturlaştırmak. Bu ikinci kaziyededə beynelmilel bir dereceye yükselebilmek. Zira her millet esas inkişafında aynı içtimaî merhaleleri geçtiğinden dolayı, bir milletin sanatkârı mevcudu, yahut geleceği ifade ederken beynelmilel bir mahiyet kesbedebilir ve ancak böyle bir beynelmileliyet onu dünya dahileri arasına sokabilir. Yarattığı tipler ve çizdiği karakterler, ifade ettiği his ve fikirler ana hatlarında cihanşümûl olabilir.

Dahi olarak tanınmış her sanatkârda bu umumî vasfı görürüz. Mesela, son günlerde ismi sık sık geçen Şekispir'i nâzarı itibara alalım. Şekispir bir taraftan, içinde yaşadığı içtimaî teşekkülün tenkitçi bir ifadecisi olmuş; diğer taraftan «gelen»i, istikbali sezmiş ve ana hatlarında düsturlaştırmıştır. Halbuki böyle bir inkişaf merhalesinden esas itibariyle, bütün milletler geçtiği için Şekispir'in tipleri, karakterleri de beynelmilel bir mahiyet almıştır.

Belki Şekispir'den evvel bu işi yapanlar olmuştur, fakat o bunu en muvaffak ve orijinal bir surette yapmıştır. Gelelim Hamit Beyefendi'ye

Bu Osmanlı sanatkârı, Osmanlı cemiyetinin çok dikkate şayan bir inkişaf merhalesinde yaşamıştır. Bu merhale Osmanlı Derebey-saltanat devrinin can çekişme ve yeni bir içtimaî teşekkülün

ilk doğum ağrıları merhalesidir. Ve bundan dolayı Hamit Bey, teferruatta ayrı hususiyetleri olsa bile bazı ana esaslarda müşabih vasıfları haiz olan Şekispir devri İngiltere'sinin Şekispir'i, Rasin, Korney devri Fransa'sının Rasin ve Korney'ihin tesiri altında kalmıştır. Fakat bu tesir Hamit Beyin yaşadığı camianın medeni geriliği dolayısıyla, mukallitliğe müncer olmuştur. O kadar ki, bugün Hamit Bey'in bir piyesini Londra veya Paris'te oynasalar, seyirciler Şekispir, Korney, Rasin'in karikatürleştirildiğini, yahut da aktörlerin rollerini unutup tuluatçılığa kalkıştıklarını zannederler.

Cihan dahileri arasında Şekispir, Korney, Rasin varken onların, sesini taklit eden, fakat bu sese yeni bir nota olsun ilâve edemeyen Abdülhak Hamit Beyefendi yoktur. Rambrand'ın eserleri şaheserlerdir. Fakat onun tablolarının kopyeleri, ne kadar muvaffak olursa olsun bir eseri deha değildir.

Eğer Hamit Bey, içinde vaktiyle yaşadığı içtimaî intikal devresinin şarka, Osmanlı İmparatorluğu'na mahsus hususiyetlerini beynelmilel bir derecede ifade edebilmiş olsaydı ve bunu o zamana kadar yapılanlardan daha muvaffak bir suretde yapabilseydi, dahiler galerisinde bu isimde bir Osmanlı sanatkârı da bulunabilirdi. Halbuki o bunu yapamadı. Hatta çok kerre muasırlarından Namık Kemal ve Ziya Paşa bu hususta daha muvaffak olmuşlardır.

Hamit Bey devri için yeni kuvvetli bir Osmanlı şairidir işte o kadar.

Gelelim Hamit Bey'e dâhi demeyip, Şekispir'e dâhi demenin hiyanet olup olmadığına:

Eğer ben muvaffak bir Türk mühendisine dâhi demeyip de Edison'a dâhidir dersem, bunun bir ihanet olduğunu kim iddia edebilir. Dâhi me-

selesi esrarı askeriyeden midir ki bunun fosluğunun faş edilmesi ihanet olsun..

Hakiki dehayı bulmak için sahte dehaları, kafalarımıza zorla dikilen putları yıkalım..

. . . . . .

Resimli Ay, Yol 1929, Sayı 4.

Ek'e Ulak İki: Putları Yıkıyoruz

MEHMET EMİN BEYFENDİ: NO 2

«Geçen nüshamızda başladığımız mücadeleye devam ediyoruz. Maksadımız layık olmadıkları halde, kendimize put yapıp taptığımız kimseler üzerindeki mukaddes örtüyü kaldırmaktır».

«Mehmet Emin beyin şairliği bile bir galatı rüyetken milli şairliği cehlin galatından başka bir şey değildir.

Yıkmak istediğimiz ikinci put şair Mehmet Emin Bey'in kendisine boşuboşuna verilen «Millî şairlik, Türk şairliği» sıfatıdır.

Mehmet Emin Bey millî şair değildir. Millî şair olmanın hiç bir vasfını haiz değildir. Evvelâ Türk şairi olarak gösterilen bu yazıcı Türkçe yazmaz. Şiirlerinin lisanı, ne Türkçedir, ne Osmanlıca; uydurma hiç bir sınıf, tabaka ve ferdin konuşmadığı sun'î bir lisandır..

Zira arap-acem kelimeleri, arapacem terkipleri istimal etmemek, yalnız Türkçe kelimeler kullanmak, Türkçe yazı yazıyorum demek için kâfi değildir. Meselâ :

Hangi Türktür gerdanına urgan kement urdurur?

Mısraı Türkçe değildir. Sanki bu mısraı harbiumumî içinde bir Alman müstaşrıkı Almanca ola-

rak kaleme aldıktan sonra Türkçeye terceme etmiştir.

Lisanın esas unsurlarından biri de cümledir. Emin Bey'in cümlesi bozuktur. Sayısı milyonlara varan mısraları arasında, doğru dürüst Türkçe bir cümleye rastgelmek müşkül bir iştir.

Emin Bey'in lisanı köylünün lisanı, esnafın lisanı, tüccarın lisanı, münevverin lisanı değildir.. Ve bugün kullanılan, temizce Türkçe yazı lisanında, Mehmet Emin Bey'in ufak bir tesiri bile yoktur.. bilâkis Emin Bey son yazdığı yazılarda bir mektep talebesi gibi bugünküleri taklit etmeye çalışmaktadır.. bundan başka, bugünkü lisanın inkişaf seyrinde müspet değil, menfi bir rol oynamıştır..

Neden mi?

Çünkü :

Mehmet Emin Bey'in sözde Türkçe yazdığı şiirlerin içi ve dışı o kadar iptidaî şeylerdi ki, bunlar temiz Türkçe taraftarlarını kısa bir müddet için de olsa yanlış bir yolda yürüttü. Mehmet Emin beyin çok az bir zaman için nümune vazifesini gören yazıları, temiz Türkçe taraftarlarını, canlı olmayan, uydurma bir dil etrafında bocalattı. Fakat hayatın ve inkişafın mantığı çok çabuk kendini gösterdi, Emin Bey daha hayattayken ölü şairler arasına katılıverdi.. Ama diyeceksiniz ki, Emin Bey, terkipsiz, temiz Türkçe ile şiir yazmaya çalışan ilk şair olduğu, ve bu hususta önünde hiç bir nümune bulunmadığı için, gayet tabii olarak açemiliklere düşmüştür.. Sakın böyle bir fikri ortaya atmayın. Zira Mehmet Emin Bey'den çok daha evvel, bugünkü Türkçeye çok yakın bir tarzda şiir yazan şairler vardı..

Sakın incinmeyin nazlı bacılar
Kenardan geçeyim yol sizin olsun.

A kara kız kara kız
Saçlarını tara kız
Gönül uçtu yuvadan
Perçeminde ara kız
.....
Ak koyun meler gelir
Dağları deler gelir
Annesiz kuzuların
Başına neler gelir..

Ve saire ve saire gibi beyitler, türküler, filan. Mehmet Emin Bey yazı yazmaya başlamadan evvel mevcut şeylerdi galiba..

Binaenaleyh Mehmet Emin Bey lisanı, bu lisana nazaran bir irticadır. Bugünün Türkçesi, hamlesini Emin Bey'den değil, Emin Bey'in farkına varmadığı köylü ve esnaf edebiyatından, yani bizde kullanılan tabiriyle, halk edebiyatından, halk şiirinden almıştır..

Şimdi soruyoruz:

Lisanı Türkçe olmayan, lisanının kökünü canlı dilden almayan bir şair Türk şairi, millî şair olabilir mi? Fakat millî şair olmak için lisan meselesi de kâfi değildir. Millî şairler camiaların millet haline geldikleri zamanlarda ortaya çıkarlar. Türk milleti, - ki millet haline gelmesinin çok uzak bir tarihi yoktur - Mehmet Emin Bey'in yazı yazdığı devirlerde, onun şahsında bir millî şaire malik olabilirdi. Fakat ne yapalım ki, Emin Bey bu sıfatı alabilmek için hiç bir vasfa malik olamadı. Camiaların millet haline gelip millî şair yetiştirdikleri devir; derebeylikle mücadele ettikleri, yahut emperyalizme karşı kurtuluş kavgasını yaptıkları, ve yahut ta bu iki dövüşe birden giriştikleri devirdir. Millî şair, bir zaman için olsun, bütün milletin alâkadar olduğu, bu mücadeleyi gösteren şairdir. Rusların, Bulgarların, Hintlilerin, Almanların millî şairlerinde bu vasfı görürsünüz..

Halbuki Mehmet Emin Bey'de bu vasfın zerresi yoktur.

Sultan Hamit devrinde de yaşayan bu şairin, Tevfik Fikret'in Sis adlı şiiri, Namık Kemal'in birçok yazıları kadar olsun istipdada karşı haykıran ve dillere destan olan hangi yazısı vardır? Millî şair olduğu iddia edilen Emin Bey hangi yazısıyla Ziya Paşa kadar olsun emperyalizme dost olanlara hücum etmiş, ve en nihayet hangi yazısı Kemalettin Kamu'nun İzmir Kapularında isimli küçük şiiri kadar son mücadelenin destanı olmuştur? Filhakika son istihlâs mücadelesinde «Aydın Kızları» gibi filan şiirler yazmıştır, fakat bu şiirlerin hangisi unutulmamıştır?...

Mensup olduğu milletin lisanında bir dönüm noktası teşkil etmeyen, o milletin büyük mücadelelerinin sesini duyuramayan bir şair nasıl millî şair olabilir?.

Mehmet Emin Bey'in şairliği bile bir galatı rüyetten, millî şairlik sıfatı cehlin galatından başka bir şey değildir...

. . . . . .

Resimli Ay, Yıl 1929, Sayı 5.

Ek'e Ulak Üç: Putları Tamir Ediyoruz

NAMUK KEMAL İÇİN HEYKEL VE ABİDE

Namuk Kemal'in Bolayır'daki mezarını zelzele yıkmış. Yıkılmasıyla yapılması bir olması lâzımgelen bu mezar hâlâ metruktur. Gerçi Namuk Kemal'in adını ebedileştirecek olan şey, mezarının üstündeki bir taş parçası değildir. Fakat onun mezarına karşı göstereceğimiz hürmet, fikirleri-

ne ve heyecanına karşı duyduğumuz minnet ve şükranın bir remzi mahiyetindedir. Halbuki biz, Namuk Kemal'e ne bir mezar, ne bir heykel, ne de bir abide yaptık. Vakıa, Türk topraklarının her parçası onun mezarı sayılır ve bütün memleketi kaplayan bir taş onun büyüklüğü ile mütenasip olabilir. Fakat mes'ele hendesei eb'ada taalluk etmediği için küçük bir hatıra vesilesi şimdilik ona karşı hürmetimizi ifadeye kâfi gelebilirdi. Halbuki, mezar olarak da, heykel olarak da, biz bu insan için bir tahta parçası bile dikmedik.

Bütün hürriyet aşıklarıyla beraber «Resimli Ay» haykırıyor:

Hürriyetin Kemal'i için de
Heykel ve abide istiyoruz!

. . . . . .

Resimli Ay, Yıl 1930, Sayı 5.

Ek'e Ulak Dört: Putları Tamir Ediyoruz

NAMIK KEMAL VE ABDÜLHAK HAMİT

Ziya Paşa istisna edilirse, Namuk Kemal, istibdada karşı mücadelesinde yalnız kalmıştı: Yazıyor, söylüyor, haykırıyor, tevkif ediliyor, hapsediliyor, nefyediliyor, fakat, ona bu müthiş kavgada hiçbir arkadaşı, hiçbir entellektüel veya edip yardım etmiyordu. Beraber girdikleri kavga yolunda, arkadaşları onu tek başına bırakmışlardı. Gerçi, Kemal'e yakışan da buydu; onun gibi bir kahramanın, yanında korkak bir geyik sürüsü ile düşmanlarını karşılamaya ihtiyacı yoktu.

Hürriyet şairi, hamaset şairi, celâlet şairi olarak tanıdığımız Abdülhak Hamit Bey, o sıralarda,

neredeydi? Ve niçin, Namuk Kemal'in kavgasında ona daha yakın olmadı?

Hakikat şudur:

Abdülhak Hamit, 1299 senesinde, Bombay'a gelirken, Midilli'de bir gece Namuk Kemal'le konuşmuştu.

Kemal, Hamid'e:

— Sen miskinsin, demiş. Hamid'i çok seven Namık Kemal'in bu tevbihinde, muhabbetin hafifleştirdiği ağır bir itham mündemiçtir.

Bu tevhib Hamid'i çok müteessir etmiş olacak ki, Bombay'a gittikten sonra Namuk Kemal'e şu cevabı yazıyor:

«Siz bana o gece miskin olduğumu yadetmiştiniz. Ben miskin değil sakinim. Sükûnum ise daimî değildir. Bir fırsat düşsün, görürsünüz ki hiddet ve şiddetim de vardır».

O devirde sakin olmakla miskin olmak arasında ne fark varmış? Anlayamadık. Diğer taraftan Hamit Bey ne fırsatı arıyormuş? Meşrutiyet ilân edildikten sonra Hamit Bey değil, tavşanlar bile celâdet gösterdi.

Hamit, müdafaasına şöyle devam ediyor:

«Zannetmeyiniz ki, ben sizin açtığınız yolda gitmiyorum. Fakat ben yavaş gidiyorum. Zira koşarsam düşeceğimden eminim».

Fakat, Hamit Bey unutmuş ki, bir inkılâpçı için hızlı gitmek değil, yavaş gitmek sukutu intaç eder.

Tiz refter olanın payine damen dolaşır

Mısraı kadınların uzun etekler giydikleri bir devirde söylenmiştir ve bir inkılâpçı için bu sözün hiçbir mânâsı olmaz.

*
**

Namuk Kemal için yaptığımız ankette, Abdülhak Hamit Bey'i görmek ve bilhassa bu ha-

dise hakkında fikrini sormak bize pek tabiî görünmüştür. Bir muharririmiz, Makber müellifini Maçka'daki ikametgâhında ziyaret etmiştir ve Namık Kemal'e ait sualini sormuştur.

Abdülhak Hamit Bey, gözleri yere düşük, gamlı ve mütefekkir başını hafifçe sallayarak:

— Resimli Ay için değil mi? Hiçbir şey söyleyemem.

Cevabını vermiştir.

Belki Abdülhak Hamit Bey, «Putları yıkıyoruz»dan dolayı, Resimli Ay'a muğberdir. Fakat bizim de birçok güzel eserlerinden birçok parçalarını ezber bildiğimiz Hamit Bey'in sahte «dahii azam» lâkabına karşı umumî tabasbus ve riyayı tehzil için yaptığımız ve tamamiyle fikir sahasında kalan bir tenkit için, tesamüh sahibi bir edibin ve entellektüelin güceneceğini pek de ümit etmeyiz. Bu sükûtu, Hamit Bey'in 1299'danberi, hem Kemal'in ruhuna, hem de hürriyet mücahitlerine karşı devam eden hicabına atfetmek lâzımgeliyor.

. . . . . .

Resimli Ay, Yıl 1930, Sayı 5.

Ek'e Ulak Beş: Arsız Otlar Yetiştiriyoruz

NAİL V. VE SANAT TELAKKİSİ

Hüsamettin Bozok

Nail V. der ki: «Ben, 'hattı müdafaa yok, satlı müdafaa var' sözü ile 17 milyonu zencirden kurtaran sanatkarın sanatına hayranım».

Genç nesil Türk şairleri arasında en şayanı dikkat görülenlerden biri de Nail V.'dir.

Burada onun şiir sanatından ve sanat telâkkisinden bahsetmeden önce, mensup olduğu sanat platformunu incelemek daha uygun olacaktır.

Nail bugün otuz yaşını aşmış nesle mensuptur. Bundan dolayı mensup olduğu nesil (sanat telâkkisi itibariyle) en çok Nâzım Hikmet veya İlhami Bekir'in neslidir.

Aruz vezninin iflâsından sonra hececiler de uzun müddet tutunamadılar. Serbest nazımcıların muvaffakiyetli hamlelerinden sonra ise onların faaliyeti hemen hemen ikinci plâna geçti. Esasen aruz vezni, biz istesek de, istemesek de, ortadan kalkıp gidecekti. Onu şiir dünyamızdan söküp atan, birkaç hececi şairin gayreti değil, hayatın ta kendisi idi. Yüzü tamamen yeni ve zihniyete çevrilen ve bunun neticesi olarak da kendi bünyesinden Şark'a ait ve eski devrin yadigârı olan eskimiş unsurları tasfiye eden hayatın, aruzu muhafaza etmesi nasıl istenebilirdi?...

Aynı hayat hamlesi bugün hece veznini de yavaş yavaş tasfiye yoluna gitmektedir. Mayakovski'nin sanatından mülhem olduğu söylenen tarzdan sonra Orhan Veli, Bedri Rahmi, İlhan Berk, Cahit Saffet gibi gençlerin de heceyi terketmeleri ve yepyeni bazı örnekler vermeleri bunu gösterir.

Serbest nazım, bugün, sürat ve makine kelimeleriyle ifade edilebilecek olan XX'nci asır medeniyetinin malıdır, denebilir. Nail'in şekil meselesi hakkındaki düşünceleri aşağı yukarı şöyle hulâsa edilebilir

«Sanatta şekilden ziyade muhtevaya ehemmiyet vermek elzemdir. Vezin ister serbest, ister hece veya hattâ ister aruz olabilir. Yalnız, nasıl ki, dünün el tezgâhlariyle bugünün makine endüstrisinin ihtiyaçlarını karşılamaya imkân yok-

sa, daha başka bir deyimle Beethoven'in sonatlarını tek telli bir saz, çatlak sesli bir zurna veya şişirilmiş bir davulla çalmak ne kadar imkânsız ise, bugünkü cemiyetin aşkını, ıztırabını, iç mekanizmasını aruz ve hece ile ifadeye çabalamak da o kadar gülünç olmaktadır. Serbest nazım bu ihtiyaca daha çok cevap verebildiği için esastır.

Burada bir noktanın daha izahını yapmak lâzımdır. Bugün Türkiye'de Nâzım Hikmet, İlhami Bekir ve Nail V. gibi şairlerin elinde olgunlaşan serbest nazmı ilk defa Mayakovski'nin kullandığı ve bundan dolayı da bizimkilerin onu kopya ettikleri söylenmektedir. Bir kere şunu hatırlamak gerektir ki, serbest nazım yalnız bizde değil, bütün medenî memleketlerin inkılâpçı muhitlerinde en geniş rağbeti bulmuş bir tarzdır. «Türk serbest nazmı, Mayakovski'den veya herhangi bir yabancı şairden ilham veya kuvvet almış olabilir. Fakat bu adamlar olmasalardı Türkiye'de serbest nazım doğmayacaktı demek yersiz bir iddiadır». Cemiyetin muayyen bir inkişaf merhalesinde eski kalıpların rağbetten düşmesi ve yeni bünyeye uygun kalıpların aranması ve kullanılması pek tabiîdir.

Burada inkılâpçı Türk şiirinin yapmak istediklerini şöylece toplayabiliriz:

a) Eski ölçü ve kıymetleri hırpalamak.

b) Gelen veya vaadedilen hayatın yeni ölçü ve kıymetlerini söylemek.

c) Yeni bir ifade tarzı, teknik yeniliği yaratmak.

Nail'in şiir çalışması bu ölçü içinde mütalâa edilmelidir. O, bu hususta cidden güzel örnekler vermiş bulunmaktadır. Şiirlerinde derin bir lirizma bulduğumuz Nail fil dişi kula sanatkârı değildir. Bu hususta ona sorarsanız der ki: «Benim için sümüklü bir böcek gibi kendisini kendi ka-

buğu içine hapsetmiş, acaip bir mahlûktan her şey çıkar, bir sanatkârdan başka.» Ve şunları da ilâve eder: «Bana ilâhî ve semavî aşk besteleri yumurtlayan Tagore'un sakalına tüküreyim. Zaten içinden çıkamadığım bir davayı "derunundaki siyah güneşe müracaat" vecizesi ile büsbütün Arap saçına çeviren bilmem hangi herifin dilini eşek arısı soksun. Ben, "hattı müdafaa yok, sathı müdafaa var" sözü ile 17 milyonu zincirden kurtaran sanatkârın sanatına hayranım».

Nail'in bütün sanat adamlarından beklediğini onun şu sözü ile hulâsa etmek mümkündür: «Sayın sanatkârlardan işitilmemiş sözler, görülmemiş yenilikler, rastlanmamış vakalar değil, iki kere iki dört eder katiyetiyle geniş kitlelerin derdine çare ve ilâç verecek sanat eserleri bekliyoruz».

. . . . . .

Servetifünun-Uyanış, Yıl 1940, Sayı 2266-581.

Nazım Hikmet Bursa'da

Nazım ile Hikmet Kıvılcımlı'nın yazgılarının birbirine bağlı olduğu anlaşılıyor. 1930 yıllarının başlarında birlikte tutuklanıyorlar. 1930 yıllarının sonlarında, Donanma Davası'nda birlikte mahkum oluyorlar. Doktor Hikmet, 12 Temmuz 1971 tarihli günlük notunda şunu yazıyor: «Derken, dostun düşmanın beklediği gün geldi. Nazım Efendi'nin bir telefon vuruşu ile Birinci Şube'de açtığı Askeri Mahkeme çığırı, Donanma Askeri Mahkemesi'ne dek gelişti. Ben Yavuz'da on beş yıl denizin dibine indirildim». 1938 yılında, Parti'sinden atılmış ve Parti'si tasfiye edilmiş sinirleri bozuk Nazım, her yerde polis baskısı görmeye başlıyor ve kendisini ziyarete gelen Ömer Deniz adlı bir Harbiye öğrencisini, subay üniformasıyla polis gönderilmemesini isteyerek, İstanbul Emniyeti'ne şikayet ediyor.

Nazım Hikmet önce Harp Okulu'nda isyan hazırlamaktan mahkum oluyor (*). Daha sonra bir Donanma Davası yaratılıyor ve 1932 yılında, bazı bahriye askerlerinin, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın kiralık kitap dükkanından kitap aldıkları saptandığı için, 1939 yılında Nazım Hikmet ve bazı deniz astsubayları, burada Nuri Tahir, Nuri Tahir nedeniyle kardeşi Kemal Tahir Donanma'yı ihtilale hazırlamaktan yeniden hüküm alıyorlar (**). Savaş bulutlarının bastırdığı bir zamanda, 1930 yıllarının başlarında, Türkiye solculuğunun kemalizmin iktidar partisinin peşine takılmasına karşı çıkan Nazım Hikmet ile Doktor Hikmet, Silahlı Kuvvetler içinde herhangi bir sol eğilim bırakmamak için kurban seçiliyorlar.

Kısaca ve daha önce formüle ettiğim tezi tekrarlamak durumunda kalıyorum: Harp Okulu ve Donanma Davaları, birer «Nazım Hikmet Davası» değil, ordu davasıdır. Silahlı Kuvvetler içine korku salmayı amaçlıyor. İstiklal Mahke-

---

(*) Harp Okulu Davası'nın gerekçeli kararından aktarıyorum: «Askeri isyan suçunun muharriki oldukları sabit olan Nazım Hikmet ve Ömer Deniz'in bu fiilleri sebebiyle, Nazım Hikmet'in memleket dahilinde komünistliğin intişarı sahasındaki faaliyetlerinden dolayı müteaddit mahkumiyetlere maruz kalmış bir şahsiyet olması ve bu defa emellerini ordu dahilinde tahakkuk ettirmek istemesi ve gerek Nazım Hikmet'in ve gerek Ömer Deniz'in bu maksatlarının Ordu içerisinde vüsat bulmalarına çalışmaları suretile Ordu'nun inhilal ve ihtilale maruz kalmasının memleket ve yurd müdafaasına iraz edeceği büyük bir tehlike ve zararlar, ikaı kast olunan suçun ağırlığını göstermesi hali her ikisi hakkında takdiri şiddet sebebi sayılarak ve fiillerine uyan Askeri Ceza Kanununun 94 üncü maddesi mucibince Nazım Hikmet'in 15 sene ağır hapis cezasile mahkumiyetine» karar veriliyor.

(**) Donanma Davası Gerekçeli Kararında «Gemiler, 1932 senesinde Pendik önlerinde bulunduğu sırada Payli'deki ve Pendik iskele gazinosu işletmesi dolayısile tanıdığı maznunlardan Hamdi Alev'in takriben 1934 senesinde bir gün Taksim'deki evlerinde konuşurken kendisine 'Nazım Hikmet seni görmek istiyor' dediği ve kendisinin de 'görüşelim' diyerek ertesi günü akşam Hamdi Alev, Alevdaş'la otururken Nazım Hikmet'in geldiğini ve Nazım Hikmet'le bir odaya çekildiklerini» ifade ediliyor.

meleri'nin çoğu kararları ne kadar hukuk hatasıysa, bu iki hüküm de ancak o ölçüde hukuk yanılgıları oluyorlar.

Restorasyon döneminde gerek duyuluyor.

Revolüsyon döneminin oportünistleri restorasyon döneminde yıldız oluyorlar.

Yıldızlar ise restorasyon döneminde hapse konuyorlar.

Önce Ankara, sonra Erkin Zırhlısı, sonra Sultanahmet, sonra Çankırı hapishanelerine gidiyorlar. Çankırı'dan dağıtım oluyor; yalnızca Nazım Hikmet, Bursa'ya getiriliyor. Bursa, İstanbul'a yakındır; ziyaret kolaylaşıyor.

Ali Fuad Paşa, Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtiğinde, Kazım Karabekir ile birlikte Anadolu'daki düzenli iki kolordudan birisinin başında bulunuyor; Kemal Paşa'ya destek oluyor. Kemal Paşa, kendisi türünden Anadolu Direnişi'ne geç katılan İsmet ve Fevzi Paşalar'a dayanarak ve İzmir Suikastı'nı bahane ederek, Ali Fuad ile Kazım Paşa'yı tasfiye ediyor. Ancak daha önce tasfiye edilenler, restorasyon döneminde, itibar sahibi oluyorlar. Kazım Paşa, Meclis Başkanı, Ali Fuad da, bakan oluyorlar. Ali Fuad, Nazım Hikmet'in büyük dayısıdır.

Nazım Hikmet'in uzun hapisliği bir yandan af öyküleri ve bir taraftan da şiir çalışmaları içinde geçiyor. «İyi Paşa-Kötü Paşa» öyküleri derhal işletiliyor; öyle sanıyorum, bunu, Ankara'dan ve İsmet Paşa'nın çevresinden yayıyorlar. Artık Devlet Başkanı olan İsmet Paşa, «iyi» paşa rolüne layık görülüyor; Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa da en «kötü» paşa rolüne çalışıyor (*). Nazım Hikmet'in hapse girdiği 1930 yıllarının sonundan, 1950 yıllarının başına kadar, İsmet Paşa, Fevzi Paşa'yı ikna etmeye çalışıyor ve

(*) Sultanahmet Cezaevi'nde birlikte kaldıkları Kemal Tahir, o zamanki sevgilisi Fatma İrfan'a, Nazım'ın yakınlarından, Kemal Tahir'in de Nazım'dan aldığı iyi haberleri yazıyor.

«Dehşetli iyi haber aldık. İsmet İnönü haber yolladı. 'Günahsız olduklarına eminim. Merak etmesinler. Herşey düzelecektir. Bütün kanun yollarına müracaat etsinler ve Temyiz tasdik ettiği takdirde dahi bana yazsınlar. İnşaallah Nazım Hikmet yakında Ankara'ya gelir, Ulus'ta çalışır' demiş. Bize

bu arada Fevzi Paşa'yı emekli edebiliyor, ancak ikna edemiyor.

İlk tutuklandığında, Ankara'da, Nazım'ın elinden, Mustafa Kemal'e yazılmış bir telgraf alıyorlar. Telgrafta şunlar da var: «Bağışla beni. Seni bir an kendimle meşgul ettimse, alnıma vurulmak istenen bu 'inkılap askerini isyana teşvik' damgasını ancak senin ellerinle silinebileceğine inandığımdandır. Başvurabileceğim en inkılapçı baş sensin»[56]. Bunun dışında Nazım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları üzerinde çalışıyor (*). Bütün burjuva demokratlarını sevindiren ve Kurtuluş Savaşı'nın tek destanı olarak kabul edilen bu çalışma, Nazım Hikmet hapisteyken yayınlanıyor.

Bunları tekrarlamış oluyorum ve bunların dışında, Nazım'ın Bursa'daki günlerine işaret ederek bu bölümü tamamlıyorum. İlk işarete inanmak çok zor görünüyor; fakat Doktor Hikmet yazıyor. Doktor Hikmet'i de ilgilendiriyor ve gerçekliğinin bir parçası oluyor. Hikmet, 12 Temmuz 1971 tarihli günlük notlarına şunları kaydediyor: «Bir yıl yatmadık. 'Aman Paşa bir kanun yolu bul' çatlağından, 6 ay tebdil hava çıktık. Ben kimseye başvurmadım. Nazım'ın sonradan anlattığı, o , bizim Stalin adayına uğramış. Stalin adayı 'hayır' buyurmuş. Kimsenin on beş yıl hükümden kaçmamasını, besbelli 'Parti' adına dikte etmiş. Nazım, tekrar yakalanıp içeriye atılmaları nedenini, Reşat Fuat'ın o direnişine bağlıyordu. Oysa ben kendisine, son Polis Müdürü yoklamasından sonra, bir dakika bile eğlenmemesini öğütlemiştim». Bir kez hapisten çıka-

---

selam yollamış. İşimizi askeri hakimlere değil, sivil adliyecilere sormuş. 'Bizde olsa hiç birini bir dakika mevkuf tutmayız, hepsini hemen bırakmamak haksızlıktır' demişler».

Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, İstanbul, 1979, s. 370.

(*) «Bilirsin ya benim Milli Kurtuluş hareketine dair bir büyük ve yazılmakta olan destanım vardı, hani bizim dayı Ali Fuat Paşa ile İsmet Paşa pek beğenmişlerdi, işte onu devam ettiriyorum».

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Ankara, 1968, s. 110.

rıyorlar ve altı ay dışarda bırakıyorlar; yurt dışına çıkmaları mümkün oluyor. Doktor Hikmet çıktığını yazıyor ve «Hatay'dan, Halep-Şam-Beyrut'a geçtim» diyor. Anlaşılmaz bir biçimde yakalanıyor.

Fakat Nazım Hikmet, bir on beş ve bir de yirmi yıllık üstüste iki hapise karşın, daha önce ve daha sonra denediğini yapmıyor ve tekrar hapishaneye dönüyor. Yorumlaması kolay görünmüyor ve zorlanırsa hoş çıkmıyor.

Bursa'dan hapishane koşullarıyla ilgili bazı yeni işaretler çıktı; bunları aktarmakta yarar görüyorum. Müzehher Va-Nu, Nazım'ın Bursa'dan kendisine ve Vala'ya yazdığı mektupları yayınladılar. Bunlardan birisinde, Vala'ya yazılan bir mektupta, Nazım şöylę söylüyor: «Gelelim hastahane bahsine, yerimden gayetle memnunum. Sadece buradan evime yardım etmek imkanına sahip olduğum için değil, çünkü iki aydır bu imkan tezgah işletmek bakımından kalmadı, iki ay var ki tek mekik atmıyoruz. İşler durdu. Fakat rahatlık bakımından. Hastahanede asabım dehşetli bozuluyor, bu tecrübeyle sabit. Hastahanelerin mahkum koğuşları - çeşitlilerinde yattım, bilirim - bizim adem baba koğuşlarından beterdir. Halbuki doktorların söylediklerine göre bana gereken şey, asap rahatlığıymış. Cumhuriyet bayramında af filan olursa ve dediğin gibi içine bizi de katarlarsa inşaallah çıkarız. O zamana kadar bana bir iyilik yapmak dayımın elindeyse, kanun çerçevesi içinde siyasi bir mahkuma yapılması gereken insani muameleyi yaptırsın, daha doğrusu bu insani muameleyi yapanlara bunu yaptırdıkları için söz getirtmesin yeter. Ben buradaki odamda herhangi bir hastahaneden çok daha iyi kendime bakar, ölmemeğe elimden geldiği kadar çalışırım»[57]. Bu mektuptan anlaşıldığına göre, Nazım Bursa hapishanesindeki koşullarını bir hastahaneden iyi buluyor ve kaldığı yere «oda» adını veriyor.

Gerçekten de Nazım'la birlikte Bursa hapishanesinde kalan ve Nazım'a yakın olabilen hükümlülerin hemen hemen hepsi, Nazım'ın ya «revir» ya da «oda» sözcükleriyle ifade ettikleri yerde kaldığına işaret ediyorlar. Bursa'dan Balcı Nuri şunları anlatıyor: «Başladım ben her hafta üs-

tada gitmeye. O da bana hiçbir zaman gelme demedi. Hatta beni hapishanenin kapısında karşılıyordu. Sonra içeriye giriyorduk. Revire çıkardık. Malum onun kaldığı yer orasıydı»[58]. Balcı Nuri'nin anlattıklarından revirin tümüyle Nazım'a verildiği anlaşılıyor. Balcı, şunları da, ekliyor: «Nazım'ın yattığı oda kitaplarla doluydu. Duvarda bir harita vardı. Bu harita üzerinde İkinci Dünya Savaşı'nı günü gününe izliyordu. Haritada kalemlerle, renkli kalemlerle çizilmiş yollar vardı». Nazım, bir bozuk radyoyla savaşı dinliyordu.

Bir başka yazgı arkadaşı, Yakup Yıldırım da, «bizim mutfağın karşısında da Nazım'ın odası» diyor[59] Odasının mutfağın karşısında olması, Nazım'ın hapishane koğuşlarından ayrı bir yerde kaldığını anlatıyor. Bunu, Eyüp Gültekin'in hatırladıkları da doğruluyor. Eyüp, mahkumlar için, «bayram günleri 'Baba' gelecek diye koğuşlara çekidüzen verirlerdi» diye hatırlıyor[60]. Bursa hapishanesinde yatanlar, Nazım'a, «baba» diyorlar ve çok seviyorlar; fakat Nazım, bayramları onların arasına karışıyor.

Hatırlananların arasında şu da var: «Bursa Savcısı İzzet Akçal'dı, o zaman. Haftada bir cezaevine gelirdi, İzzet Akçal. Anladığım kadarıyla, İ. Akçal'ın Nazım'a bir sıcaklığı vardı. Vardı ki, 'Nazım' dedi, 'senin bu odan doğuya düşüyor, sabah güneşi almıyor, hiç güneş almıyor, eczane sabah güneşi alıyor, eczaneyi senin odaya, seni de eczaneye alacağım, ne dersin' 'Teşekkür ederim' dedi, Nazım. 'Teşekkür ederim savcı, iyi olur'. Ve savcı bunu yaptı»[61]. Nazım, hapishanede, daha güneşli bir odaya aktarılıyor.

Konuklarını odasında kabul ediyor. Kadın-erkek ziyaretçilerliyle yalnız kalabiliyor.

Nazım, hapishanedeyken dokuma tezgahları kuruyor ve piyasaya iş yapıyor. Geçimini kazanıyor. Dava arkadaşlarına ve evine sürekli para gönderiyor. Devlet İçin Harp ve Suih'u çeviriyor ve başka çeviriler de yapıyor. Bunlar arasında Tosca Operası'nın librettosunu Türkçe'ye çevirmek de var. Tosca'yı, Ankara'da Semiha Berksoy oynuyor.

1960 yıllarının ortasında Nazım Hikmet tekrar doğunca, Semiha Berksoy Akis Dergisi'ne bir demeç vererek, Nazım ile birbirine aşık olduklarını ve bu arada Bursa'ya giderek seviştiklerini açıkladı. Yakın zamanda ise Füsun Özbilgen'e anılarını anlattı ve yayınlandı.

Nazım Bursa'da iken, Semiha da Almanya'dan eğitimden dönünce tekrar mektuplaşmaya başlıyorlar. Bir mektupta Nazım, Semiha Berksoy'a şunları yazıyor: «Merhaba, gönderdiğin şekerleri afiyetle yedim ve kitabı zevkle okudum. Sen o şekerlerden tatlı ve kitaptan çok daha meraklı bir insansın. Ziyaretime gelirsen sevinirim. Yalnız, gelmeden önce mektup yaz, geleceğin günü bildir, sana burada bir otelde oda hazırlatalım. Haydi güle güle ve çabuk gel»[62]. Gerçekten de Semiha çabuk geliyor. Semiha Bursa'ya geldikten sonra olanlar ise şöyle anlatılıyor: «Bu mektuptan sonra Semiha Bursa'ya gider ve Nazım, Selvinaz Otel'de ona bir oda ayarlatır. Kendisi de bu otelin kaplıcalarına gelmektedir. Semiha'nın gittiği gün yine iki jandarma refakatinde kaplıca için otele gelir. Jandarmalar otelin kapısında beklemektedir. Nazım ve Semiha otelde buluşur, konuşur, biriikte olurlar». Böylece Semiha Berksoy, 1965 yılında söylediklerini, 1985 yılında belgeleriyle, tekrarlıyor.

Nazım Hikmet'in Bursa Hapishanesi'ndeki günleri, bir bakıma, Namık Kemal'in Magosa Zındanı'ndaki yaşamına benziyor. Türkiye aydın tarihinin isimleri yasak bu iki genç adamının yazgıları bir başka açıdan da birbirine yaklaşıyor.

İKİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 Ahmet Bedevi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılap Hareketleri, İstanbul, 1959, s. 620
2 E.H. Carr, The Bolshevik Revolution 1917-1923, Vol. 3, Penguin Books, s. 83
3 Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongre, Bakü, Eylül 1920 Hikmet Bayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar, Belleten, Ekim 1971, s. 625
4 General Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, İstanbul, 1955, s. 41
5 Dimitır Şişmanov, Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi, 1908-1968, İstanbul, 1978, s. 6-7
6 Vedat Nedim Tör, Yıllar Böyle Geçti, İstanbul, 1976, s. 9
7 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, TKP'nin Eleştirel Tarihi-Yol, İstanbul, 1978, s. 146
8 ibid., s. 142
9 ibid., s. 144
10 ibid., s. 151
11 Maurice Pernot, La Question Turque, Paris, 1923, s. 79
12 Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, Ankara, 1970, s. 184
13 G.S. Harris, The Origins of Communism in Turkey, Stanford University Press, 1967, s. 7
14 Walter Z. Laqueur, Communism and Nationalism in the Middle East, London, 1957, s. 210
15 A. Noviçev, Antikrest'yanskaya Politika Kemalistov v 1919-1922 godoh, Voporsi İstorii, Yıl 1951, Sayı 9, s. 72
16 ibid., s. 67
17 Yunus Nadi, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, İstanbul, 1955, s. 12
18 Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Ankara, 1978, s. 247
19 H. Erdal, TKP'de Tartışmalar 1981-1982, Londra, 1982, s. 93 ve 94
20 Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara, 1967, s. 192

21 ibid., s. 154
22 Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, op. cit., s. 246
23 ibid., s. 349
24 Adem Kalfa, Türkiye Solu-Dünü Bugünü, Stokholm, 1986, s. 52
25 ibid., s. 53
26 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Kim Suçlamış? Brejnev'e Mektup, İstanbul, 1979, s. 72
27 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Günlük Anılar 25 Nisan - 25 Eylül 1971, İstanbul, 1980, s. 32
28 Noviçev, İstoriya Raboçego Klassa Turtzii v Istoçnikah i Literature,
Sovetskoe Vostokovedenie, Yıl 1958, Sayı 5, s. 139
29 R.P. Kornienko, Raboçoe Dvijenie v Turtzii 1918-1963 gg., Moskva, 1965, s. 85
30 ibid., s. 86
31 Aclan Sayılgan, Türkiye'de Sol Hareketler, İstanbul, 1976, s. 236
32 H. Erdal, TKP'mizi Yükseltelim, London, 1983, s. 40
33 Adem Kalfa, Türkiye Solu, op. cit., s. 56
34 İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Partisi, Cilt I, İstanbul, 1976, s. 166
35 Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, İstanbul, 1979, s. 125
36 Dimitır Şişmanov, Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi, op. cit., s. 10
37 Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, Cilt III, s. 76
38 Radiy Fiş, Nazım Hikmet, Moskva, 1968, s. 210
39 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, TKP'nin Eleştirel Tarihi, op. cit., s. 173
40 ibid., s. 177
41 ibid., s. 160
42 ibid., s. 175
43 ibid., s. 160
44 ibid., s. 162
45 ibid., s. 167
46 ibid., s. 181
47 H. Erdal, TKP'mizi Yükseltelim, op. cit., s. 41
48 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Emperyalizm Geberen Kapitalizm, İstanbul, 1974, içinde, s. 145
49 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Demokrasi: Türkiye Ekonomisi ve Politikası Hakkında,
Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Emperyalizm Geberen Kapitalizm, op. cit., s. 162
50 ibid., s. 147

51 ibid., s. 150
52 ibid., s. 164-165
53 ibid., s. 153
54 ibid., s. 152
55 ibid., s. 151
56 Yön, 3 Şubat 1967
57 Nazım Hikmet, Bursa Cezaevinden Va-Nu'lara Mektuplar, İstanbul, 1986, s. 84
58 Aydın Aydemir, Nazım Nazım, İstanbul, 1986, s. 107
59 ibid., s. 153
60 ibid., s. 128
61 ibid., s. 156-157
62 Füsun Özbilgen, Semiha Berksoy'un Anıları, İstanbul, 1985, s. 154.

İkinci Bölüm İçin Birinci Ek

SABAHATTİN ALİ: REKAPİTÜLASYON

Aydın Üzerine Tezler'in beşinci kitabında Necip Fazıl'ı çözümlemeye çalışırken Sabahattin Ali ile ilgili kısa bir yazıyı kaleme almak durumundayım; insan aklının bir özelliğinden söz etmek zorunda kalıyorum. İnsan aklı, fonograftan bir plağı çıkartarak yenisini koymanın hızıyla, bir senaryodan diğerine geçemiyor; Necip Fazıl imajı ile dolu olmam, kesinlikle, Sabahattin üzerine yazacaklarımı etkiliyor.

Sabahattin Ali üzerine çok yazdığımı bilenlerin olduğunu sanıyorum; yazdıklarımı tekrarlamayı hiç yapamıyorum ve özetlemekten vebadan kaçarca kaçıyorum. Belki de bu nedenle, Necip Fazıl ise Sabahattin Ali'nin kişiliklerinde ortak noktalar olup olmadığını araştırarak başlamak istiyorum (*). Tartışma için de olsa üç ortak nok-

(*) Necip Fazıl, Erkekçe'nin Şubat 1983 sayısında kendisiyle yapılan söyleşi nedeniyle, Dergi'yi toplatmak için Mahkeme'ye baş vurdu. Gerekçesi şöyle oldu: «Bundan bir süre önce Nokta isimli bir Dergi için Avni isimli bir muhabir müracaat etti. Mülakat için randevu talep etti. Geldi. Görüştüm. Ama daha sonra bu mülakatı bir başka dergiye vermiş». Anlaşılan, daha sonra Necip Fazıl, yayınlanan söyleşiden rahatsızlık duyuyor.

Necip zayıf bir insan; çabuk görüş değiştiriyor. Sabahattin de çok zayıf bir insan; çok çabuk görüş değiştiriyor.

Mayıs 1950 tarihinden hemen önce, Sabahattin'in öldürülmesinin, hiç gerek yokken ve bütün çevrenin Sabahattin Ali'nin yurt dışına çıkmayı başardığına inandığı bir sırada ve ilkel

tayı sıralayabiliyorum. Bir: Her ikisi de yurt dışına eğitime gönderiliyorlar ve her ikisi de eğitimlerini bitirmeden ülkeye dönüyorlar. İkisi de disiplinli okumayı hiç sevmiyor. İki: Çalışma yetenekleri ve güçleriyle, hırsları ve elde etmek istedikleri yerler arasında bir oransızlık saptayabiliyorum. Her ikisini de kolaycı olarak niteleyebiliyorum. Üç: İmajlarının adamları değiller; Necip'in olgunluk dönemi, kendisinin göstermek istediği kadar sağda değil ve Sabahattin ise solcuların görmek istedikleri ölçüde sol ile bir bağlantıya girmiyor. Necip'in şöhret ve etkinlik dönemindeki bütün yakın arkadaşları kemalist solculardır ve Sabahattin'in yakınları içinde ünlü sağcılar az denemeyecek ölçüde yer alıyorlar.

Bu ortak noktalardan önemli bir sonuç çıkıyor; «sağ» ve «sol» okuyucu, birbirisinden tel örgüler, yüksek duvarlar ve kurt köpekleriyle ayrılı iki kamp oluyorlar. Her bir kampta kendi idolları için büyük bir özgürlük alanı yaratılıyor; herkes putunu yaratıyor ve boynuna takıyor. Putlarıyla ilgili en küçük bir kuşku, büyük küfür ve günah sayılıyor; homurtu ve çok yayılırsa küfürle karşılığını alıyor.

Ben şimdi putları kırıyorum.

Burada bir parantez açıyorum; benim putlar ormanına balta sallamam ile 1929 yılında Resimli Ay'da Nazım Hikmet'in «putları kırma» denemesi arasında önemli bir fark var. Nazım, Abdülhak Hamid, Hamdullah Suphi ve Mehmet Emin Yurdakul'u hedef aldı; böyle bir hedeften kemalist rejimin rahatsız olacağını sanmıyorum. Hoşnut olmuştur. Abdülhak Hamid, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının adlarını temizlemek istediği İttihat ve Terakki yöneticilerinin «Şair-i Azam» dediği bir kimsedir. Tanrıöver, hem saraya bağlı ve hem de rejimin kuşkulu bak-

---

bir senaryo ile tüyler ürpertici anlatımlarla açıklanması, kemalist solcuları korkutmak içindir. Aynı tarihten kısa bir süre sonra, Malatya'da Ahmet Emin Yalman'a suikast nedeniyle Necip Fazıl'ın tutuklanması ve savcının iddianamesine pasif homoseksüel olduğunu yazması, kemalist sağcıları korkutma amacını sağlamaya yöneliyor.

tığı bir isim oluyor. Mehmet Emin ise artık son derece ilkel bir şiiri temsil ediyor. Nazım'ın son derece sınırlı put kırma seferi, kemalizmin daha önceki dönemden kopuşuna denk düşüyor.

Türkiye solculuğu fetiş eksikliğini doldurabilmek için Sabahattin Ali'ye ölümlerden ölüm beğenemiyor; önce başına taşla vurularak ezildiğini söylüyorlar. Bu yetmiyor; Trakya'da bir Millî Emniyet istasyonunda, işkencede can verdiğini ileri sürüyorlar. Bütün bunlar için de, bir tek kanıt yok; en büyük kanıt meyhane dedikodusu oluyor.

Sabahattin'in başına taşla vurularak öldürmeyi hak edecek bir solculuğu yok; bu, bir. İkincisi, Sabahattin'in ağzından bir söz almak için işkence yapmaya gerek yok; çünkü, tam bir geveze olduğu ortaya çıkıyor. Sabahattin'in kuzeni, 1930 yılları Ankara'sında klinik sahibi operatör doktor dayısının oğlu, Reşit Ertüzün, yakın zamanlarda yayınladığı Sabahattin Ali anılarında, şunları yazıyor: «Sabahattin'in hiç bir konuda saklısı gizlisi yoktu. Hatta bu yüzden adı gevzek Sabahattin'e çıkmıştı. Bu sebeple onun aşklarını, duygularını aile ve arkadaş çevrelerinde bilmeyen kalmamıştır» (*). Sabahattin, yaşamının önemli bir bölümünü, büyük aşkı ve Sabahattin'i «deli» olarak niteleyerek evlilik önerisini reddeden Ayşe İlhan'ın sözcükleriyle, işte bu «otomobilli dayının» evinde geçiriyor; Reşit'le çocukluk ve gençlik yaşıyorlar.

Bir parantez daha açıyorum. Reşit Ertüzün, Sabahattin'in annesi ve kendi öz halası için de şunları yazıyor: «Şurası bir gerçektir ki, halam ikide bir intihara kalkışarak etrafını huzursuz eden isterik ve melankolik bir kadındı»[2]. Eniştesinin, Sabahattin'in babasının ise, alkolik olduğunu açıklıyor. Sabahattin'in erkek kardeşi ve bu ki-

(*) «O gün bana bir Macar kadını ile yaşadığı aşktan sözetmiş, ben de onun konuşmalarını şaşkınlık içinde dinlemiştim. Sol görüşlü fikir adamı Sabahattin, kazancından hoşnut bir kamyon sahibi edasıyla bana çapkınlıklarından sözediyordu».

Reşit M. Ertüzün, Sabahattin Ali Olayının Gerçeği, İstanbul, 1985, s. 95.

tap yazıldığı zaman hâlâ yaşayan Fikret Şenyuva için şu bilgileri veriyor: «Sabahattin'in erkek kardeşi Fikret Şenyuva'nın ömrü de karamsarlık içinde geçmiştir. Fikret'teki ileri kekemelik de irsi bir anomalinin belirtisi sayılabilir». Sabahattin'in kardeşi Fikret'e karşı son derece sevgisiz davrandığını ileri sürüyor ve şöyle bir sonuç çıkarıyor: «Sabahattin'deki ruhi dengesizliklerin ve bu arada melankolinin bir dereceye kadar alkolik baba ile ruh hastası anneye bağlanması şeklindeki tahmin pek de yersiz sayılmayabilir». Sabahattin'in çok yakınından, beraber büyüdükleri kuzeninden ilk kez su yüzüne çıkan bu açıklamalar, kişiliğiyle ilgili ipuçları getiriyor ve hakkında anı bırakan tanıyanlarının yazdıklarından çıkartılabilen tabloya ters düşmüyor.

Parantezi şunun için de açıyorum; kuzen Reşit, kitabında, Sabahattin fetişini bozan ve bu konuda mevcut balonu sürdüren Sabahattin'in kızı Filiz Laslo ile Atilla Özkırımlı'nın ortaklaşa yazdıkları Sabahattin Ali edebiyatı ile açıkça tartışan bölümler yazmasına karşın, en küçük bir yeniden değerlendirmeyi bile başlatamıyor. Herkes putuna sahip çıkıyor.

Devam ediyorum. Sabahattin ile ilgili olarak bırakılan anıların çoğunda, eğer fetişin aklı donduran etkisi bir kenara atılabilirse, çekinilen bir dost olarak nitelendiği büyük bir netlikle ortaya çıkıyor. Dostlarının hepsi, Sabahattin ile yan yana gelmekten korkuyorlar; «bizden ayrılır, Vali'nin odasına giderdi» diyorlar.

Bunların çoğunu çok çeşitli çalışmalarımda yazdım; ayrıca kaynaklarını ve çalışmalarımı, kaynak olarak, göstermiyorum. Bir tek Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Paris'teki ağabeyi ve her zaman akıl hocası Sabahattin Eyüboğlu'na yazdığı mektuptan aktarma yapmak istiyorum. Bedri Rahmi ile Asaf Halet Çelebi, bu sonuncusu Necip Fazıl'ın da yakını olarak görünüyor, Sabahattin'i en son görenlerdir; duruşmayı incelediğimde bu sonuca vardım. Bedri, mektubunun bir yerinde, «bundan yirmi gün kadar önce bir gün Sabahattin Ali bana sergiye uğradı» diye başlıyor; «onu hiç bu kadar kalender ve sarhoş görmemiştim» diye

devam ediyor. Sabahattin, Bedri'yi kapının önüne çağırıyor ve şunları söylüyor: «Senden başka hiç kimse bilmiyor, bilmesini de istemiyorum. Ben artık bu memlekette yaşayamam. Çekip gideceğim. Nereye olduğunu pek bilmem ama. Belki bir gün ağabeyine uğrarım»[3]. Bedri'nin oğlu Mehmet'in babasının mektuplarını yayınlamış olması gerçekten büyük aydınlıklar sağlıyor; fetiş muhafızları hâlâ sarsılmıyorlar.

Daha sonraki anılar, Sabahattin'in her önüne gelene, «kimseye söyleme, ben gidiyorum» dediğini ortaya çıkarıyor. Bedri'nin Sabahattin'e mektubunda şunlar da yer alıyor: «O bunları söylerken ağzından alev gibi votka dumanı çıkıyordu ve ben paltosuz titriyordum. Bu kadar arkadaşı vardı. Böyle bir sırrı açmak için niçin beni seçmişti? Onunla hiç bir zaman dost olacak kadar birbirimize sokulmamıştık. Bir çok halleri bana sevimsiz geliyordu. Yalnız son zamanlarda Adalet'lerin evinde onu arasıra görüyordum. Çoğu kez eğlence, içki ve kadın peşinde idi». Kuzeni, Reşit Ertüzün de, kendisine, sokak kadınlarından metresi olduğunu söyleyerek övündüğünü kaydediyor.

Adı geçen Adalet, Adalet Cimcoz'dur: Ferdi Tayfur'un kız kardeşi, avukat Mehmet Ali Cimcoz'un eşidir. İstanbul'da evleri bir «salon» olarak işliyor; aydınlar burada toplanıyorlar. Evin polisin kontrolunda olduğunu çok işittim; en azından ünlü dublajcı Ferdi Tayfur'un esrar tutkunu olduğu ve polisin kolaylıkla denetime alabileceği biliniyor. Sol dedikodu, Sabahattin'in ölümü nedeniyle bu Cimcoz Ailesi'ni pek çok suçluyorlar; saptayabilecek durumda değilim.

Yalnız Sabahattin'in son zamanlarında en çok beraber olduğu ve birlikte Marko Paşa'yı çıkardıkları kimse Aziz Bey'dir; Aziz Nesin'in kitaplarından birisinden kısa bir aktarma gerekli oluyor: «1946-47 yılında, Sovyet Konsolosluğu karşısındaki bir apartmanda, bir gizli görevli pansiyoner olarak otururdu. Bu adam, Sabahattin Ali'nin arkadaşıydı. Sabahattin Ali, polisten kaçtığı zamanlar, bu adamın evinde gizlenirdi. Birtakım karışık işlerdir»[4]. Sa-

bahattin, polisten kaçtığı zaman bir polisin pansiyonuna ve yanına sığınıyor ve polisten kaçmadığı zamanlarda da, sol entelijansiyanın polis olmalarından kuşkulandığı Cimcoz'larda kalıyor.

Devam etmeden önce, işin başında son derece korkarak yazdığım, daha sonraki araştırmalarımla da kesin olarak doğruladığım, artık evinin duvarlarına fetişlerini asan pek az dindarın dışında herkesin doğru kabul etmeye başladığı tezlerimi, yalnızca bilmeyenler için, yeniden formüle etmek gerekiyor. Sabahattin Ali, tezlerime göre, Bulgaristan'a adam kaçıran bir şebekeyi yakalatma karşılığında Bulgaristan'a geçmek üzere zamanın Milli İstihbarat Teşkilatı olan Milli Emniyet ile yaptığı pazarlık sonucunda ve sınırı geçtiği bir sırada arkadan vurularak öldürülüyor (*). Sabahattin'in ölümü, öldürülmesinden altı

(*) Araştırmalarım, hiç bir zaman Sabahattin'e ait bir cesedin teşhis edilmediğini ortaya çıkardı. Bu doğaldır; ölüm, Sabahattin'in öldürülmesinden altı ay sonra duyuruldu. Mahkeme kayıtlarından, Kırıkkale'deki Adli Tabib"in kendisine gösterilen bir çuval kemiğe, kemik yaşlarına dayanarak, Sabahattin'in raporu verdiği anlaşılıyor.

Araştırmalarımın ilk sonucunu 1980 yazında yayınladım. Tepkilerin dışında, Aziz Nesin'den umulmadık bir yorum geldi; yazdıklarımın gerçeğe çok yakın olduğunu söyledi. Çetin Altan ile Profesör Faruk Erem'in bu konuda bilgili olduklarını ve yazmaları gerektiğini belirtti.

Çetin Altan, sütununda, «bunlar artık tehlikeli konulardır» diyerek yan çizdi. Faruk Erem, hiç oralı olmadı. Daha sonra, Cumhuriyet'te yayınlanan anılarında, hiç sıkılmadan, bir olmuş olay anlattı. Bundan çok kısa aktarmalar yapıyorum.

«Birkaç saat karanlıkta yürüdüler. Uzaktan köpekler havlıyor, çok ilerde, tek tük ışıklar gözüküyordu. Gün hafifçe ağarmıştı. Adama sınıra rahatça geçebileceği yolu tarif ettiler, elini sıktılar 'yolun açık olsun' dediler».

«Adam dört beş adım atmıştı, arkasından beş el ateş edildi, yüzükoyun yere düştü. Beş kişi yanına gittiler, adam sol kürek kemiğinin arkasından giren tek kurşunla ölmüştü».

«İstediler, dava açmadım. Avukatlığa yeni başlamıştım. O dönemde bazı davaları açmak kolay değildi».

Prof. Dr. Faruk Erem, Bir Ceza Avukatının Anıları, Cumhuriyet, 11 Eylül 1984.

ay kadar sonra, Türkiye'de sol tehlikeyi abartmak ve solcuları terörize etmek için büyük bir kampanya içinde kullanılıyor.

Fetişçi ve bayağı sol, rejimin bu senaryosunu, biraz değiştirerek kullanmayı tercih ediyor.

Sabahattin'in kuzeni Reşit Ertüzün de bu bayağı senaryoya gülüyor ve şunları yazıyor: «Bu ölüm senaryosunun en garip yanı ise, koskoca Milli İstihbarat Teşkilatı'nın, öldürttüğü adamın cesedini yok edip onun yurt dışına kaçtığı inancını uyandırmayı düşünmeyip, ölüsünü Kırklareli Emniyet Müdürlüğü'nden sınıra kadar taşıttıktan sonra orada gömülmesini sağlayacak bir kazma kürek bulmadan, kim olduğunu belli edecek elbiseleri ve gözlüğü ile birlikte ortalıkta bırakması ve pek doğal olarak ceset bulununca da gözde ajanı Ali Ertekin'i, kendisini polise yakalatmak fedakarlığına razı etmek zorunda kalmasıdır»[5]. Gerçekten de bayağı sol senaryoda bunlar var; inanılması daha da zor sahneler de yer alıyor.

Bayağı senaryolara özel bir tutkunluğun olduğunu belirtmek durumundayım; bu tezimi ortaya koyduğum zaman, hiç kimse, bana, gül atmadı. İnsanlar fetişlerinin kırılmasından hiç hoşlanmıyorlar; gördüğüm tepkilerin en ilginçlerinden birisi Sofya'da gerçekleşti. Bunu da bir başka çalışmamda ve tanıklarıyla aktardım; burada yalnızca değineceğim. İbrahim Tatarlı, Bulgaristan'da bir Türkolog olmasının yanında, Moskova Üniversitesi'nde yaptığı Sabahattin Ali doktora teziyle de biliniyor. Tatarlı, belki de Sabahattin üzerine doktora tezi yapan tek araştırıcıdır; katıldığımız bir kongre nedeniyle diğer profesörlerle birlikte beni de evine davet etti. Bana, «Yalçın Bey, ne var bunları yazacak, sanki biz bilmiyor muyuz?» dedi. Doktora tezinde ortaya çıkardığına göre Sabahattin, İkinci Savaş zamanında, İstanbul'daki Alman casusluk örgütüne tercü-

---

Ben, çalışma odamda, tutarsız bilgileri yan yana koyarak, olguları birbirine tutturmaya çalışarak, Sabahattin'in arkadan, sınırı geçtiğine inandığı bir zamanda, kurşunla öldürüldüğü sonucunu çıkardım. Ceza avukatı, yıllar sonra, kendi utancıyla birlikte beni doğruladı.

manlık yapıyormuş ve Almanca çevirilerin bir kopyasını, daha sonra Yakup Demir adıyla TKP Genel Sekreteri olan Zeki Baştimar'a veriyormuş; hiç şaşırmıyorum. Kişiliği budur; zekasının herkesi yenmeye elverişli olduğunu düşünüyor.

Bu tür zekaları hiç sevmiyorum.

Sabahattin'i incelemeye bu tipolojiyi çizmek ve bu tür zekalara karşı bitmez tükenmez tiksintimi ortaya dökebilmek için başladım. Çok daha fazlasını buldum.

Bedri'nin mektubuna dönüyorum. Sabahattin, kimseye söylenmemesi uyarısıyla sırrını sokağa saçtıktan sonra giderken, Adalet ve Mehmet Ali Cimcoz'lar geliyorlar; karı-koca, Sabahattin'e ünlü kamyonu almışlar. Sabahattin ölümüne bu kamyonla gidiyor. Bedri, Sabahattin'in kaybolmasından kısa bir süre Mehmet Ali Cimcoz'a aynı sırları bir de mektupla bildirdiğini yazıyor. «Mehmet Ali ve Adalet Sabahattin'le ne biçim bir dostlukla bağlı idiler pek anlayamadım. İstanbul'da olduğu zamanlar onların evinde yatıp kalkıyordu. Canciğer geçiniyorlardı». Bunları da yazıyor; Cimcoz'lar, Bedri'ye «şimdi kamyon ne olacak» diye soruyorlar.

Mektuptan son aktarmayı yapıyorum: «Sanat adamı mı? Siyaset adamı mı? Keyif adamı mı? Bunların üçü mü? Hiç birisi mi? Bazıları mı? Sen ne dersin? Bunlardan gerçekten hiç bir şey anlayamadım. Yalnız Paris'e gelir, sana misafir olursa canım sıkılacak. Senin memurluk hayatından, yazarlık ve sanat dünyasına çıkmanı gönlüm arzuluyor, ama siyaset hayatı için değil». Çok açık; Bedri Rahmi, Paris'teki devlet memuru ağabeyi Sabahattin Eyüboğlu'na, Sabahattin Ali'nin uğrama ihtimalini bir felaket haberi olarak veriyor. Sabahattin, Sabahattin'e uğrarsa, Sabahattin'in memuriyet hayatı sona eriyor; bir felaket dolaşıyor.

Gerçek budur; bütün dostları Sabahattin'e bir canlı felaket olarak bakıyorlar. Bunları başka çalışmalarda göstermeye çalıştım.

Bedri Rahmi'nin sorularıyla devam ediyorum; nedir, Sabahattin? Politikacı mı? Kesinlikle hayır. Türkiye Ko-

münist Partisi ile bir yakınlığı olmadığı biliniyor; Esad Adil Müstecaplıoğlu'nun başında bulunduğu Sosyalist Parti'ye yakın olduğu sanılıyor. Esad Adil'e yakındır; elbiselerini teşhis edenlerden birisi Esad Adil oluyor ve ayrıca mahkemede tanıklık yapıyor. Tanıklığında önce, «S. Ali'yi çok eskiden tanırım, Sosyalist Parti'ye girmesi için yaptığım teklifi reddetmişti» (*) diyor. Sonra ekliyor: «Mehmet Ali Cimcoz'a yazdığı mektup onun kaleminden çıkmıştır. İmza da ona aittir». Sonra Sabahattin ile ilgili kanısını açıklıyor: «Yalnız başına böyle bir işe girişmesinin korkaklığı ve çekingenliğiyle tezad teşkil ettiğini de söylemeliyim». En yakın arkadaşları, Sabahattin'in çok korkak olduğunu ve hiç bir politik hareket içinde yer almadığını açıkça söylüyorlar.

Gevezedir ve ciddi değildir; hiç bir politikayı ciddiye alamıyor. Arkadaş topluluğunda ilkel hicviye'sini yazıyor; «İsmet girmedi mi hâlâ hapise/Kel Ali'nin boynu vurulmuş mudur?.» Buradaki İsmet, Başbakan İsmet İnönü ve Kel Ali de İstiklal Mahkemeleri'nin ünlü ve acımasız başkanı Ali Çetinkaya oluyor. Sabahattin, bu ilkel hiciv'den dolayı hapse giriyor; Türkiye «aldırma gönül aldırma» dizelerini kazanıyor.

⁂

Sensin, kalbim değildir, böyle göğsümde vuran,
Sensin «Ülkü» adıyla beynimde dimdik duran,
Sensin çeyrek asırlık günlerimi dolduran;
Seni çıkarsam, ömrüm başlamadan bitiyor.

Hem bunları ne çıkar anlatsam bir düziye?
Hisler kambur oluyor dökülünce yazıya.
Kısacası; gönlümü verdim Ulu Gazi'ye
Göğsümde şimdi yalnız onun aşkı yatıyor.

⁂

Afla hapisten çıkıyor, ancak memuriyet hakkını kaybediyor. Bu kez Mustafa Kemal'in meddahlığını yapıyor

(*) *Vatan, 19 Ağustos 1949.*

ve iki dörtlüğünü aktardığım «Ben Aşkım» manzumesini yazarak yayınlıyor ve kamu görevine dönüyor.

Hem hicviyesi ve hem de methiyesi estetikten yoksun görünüyor.

İbrahim Tatarlı, bu sırada açlık tehlikesiyle karşılaştığı için böyle bir methiye yazdığını ileri sürüyor. Kuzeni Reşit Ertüzün, bunun doğru olmadığını ve varlıklı dayısında kaldığını, dayısından daha çok yengesiyle, Reşit'in annesi, anlaştıklarını ve Sinop Cezaevi'nden mektup ve şiirleri ya kendisine ya da annesine gönderdiğini yazıyor; ayrıca Almanca bildiği için kamu görevinin dışında da geçimini kazanabileceğini ekliyor. Benim de ekleyeceklerim var; açlık tehditi ile bir hicviyenin methiyeye dönüşü kabul edilecek olursa dünyada ve Türkiye'de inançlı politikanın hiç bir dayanağı kalmıyor.

Sabahattin'de hiç bir şair mayası görünmüyor; zaman, Sabahattin'in şiir diye şarkı sözü yazdığını ortaya çıkarıyor. Nükhet Duru'nun Melankoli'si, Sezen Aksu'nun Meskenim Dağlar'ı ve herkesin Aldırma Gönül Aldırma'sı, Sabahattin'in şiir niyetiyle yazıp daha sonra şarkı sözü olarak kabul edilen çalışmalarıdır. Sabahattin, şarkı sözleriyle yaşamayı sürdürüyor.

Öyküleri tartışmalıdır; kalıcı olduğunu sanmıyorum. Klişeci kafalar için kalıcı olabilir; özellikle Sırça Köşk üzerinde durmak istiyorum. Bunu yazdığı sırada, henüz yayınlanmadan, Sabiha Sertel'in, özetle, «Sabahattin, bu öykü bomba, seni temizlerler» dediği biliniyor. Klişeciler bunu, bugüne aktarıyorlar; Sabahattin'in ölümüne gerekçe yapanlar bile oluyor. Hiç bir maddi temelini göremiyorum; Sırça Köşk, güncel politika ve tartışmalarda önemli bir öyküdür. Ancak son derece ilkel bir öykü olarak kalıyor; bugün kimseye okutmanın mümkün olmadığı anlaşılıyor.

Romanlarından Kuyucaklı Yusuf'u hâlâ çok seviyorum. Büyük bir roman olduğunu düşünmüyorum; her insanın basitliğinde yaşadığı bir büyük aşkı ve her büyük aşkın elektrik tutulmasını çok güzel gösteriyor. Türkçe'nin kalıcı romanları arasında görüyorum.

Ancak Sabahattin'de benim en çok sevdiğim «İçimizdeki Şeytan» romanıdır; bu romanın hakkının yendiğine inanıyorum. Üstelik zamanında, çok büyük bir tartışmanın odağı haline de geliyor; toplumun bir kesitini, umudu ve umutsuzluğuyla ortaya koyuyor.

Nazım Hikmet, 'İçimizdeki Şeytan' romanının anti-faşist olduğunu yazmış; klişeciler için bu yargı yetiyor. Aslında hiç ilgisi yok; İçimizdeki Şeytan'ın ne faşizmle ne de herhangi bir politikayla, olumlu veya olumsuz, bir bağlantısı bulunmuyor. İçimizdeki Şeytan, kendisini rüzgara kaptırmış bir dostoyevskiyen Ömer'i, aşkını, solcu aydın Bedri'yi ve kokuşmuş bir aydın çevresini ele alıyor; hepsi bu kadar.

Fakat burada kalmıyor; Sabahattin, bu kokuşmuş aydın çevresini yazarken, bir zamanlar içinde bulunduğu ve en yakın arkadaşı Nihal Atsız'ın da yer aldığı ırkçıları model alıyor. Romandaki Nihat, Ömer'in kafası hep kötülüklere çalışan yakın arkadaşıdır, Nihal Atsız'ı hatırlatıyor; Atsız, romandaki Profesör Hikmet'in, Profesör Mükrimin Halil, İsmet Şerif'in Peyami Safa, tatar suratlığının Türkçü ve ırkçı Profesör Velidi Togan, Stalin'in konuşmalarında Validov olarak geçiyor, olduğunu yazıyor. Zamanında bir büyük tartışma başlıyor.

Doğaldır; Roma'nın ünlü klişelerinin dış duvarlarını süsleyen kardinaller de bir zamanlar yaşıyorlardı. Kilisenin yapımı bitince ve kendilerini görünce çok şaşırdıkları ve büyük tepki gösterdikleri sanat tarihlerinde yazılıyor. Fakat şimdi hiç kimse bunları tanımıyor ve heykeliçin bir zamanlar yaşamış kardinalleri gösterdiğini düşünmüyor. Nazım Hikmet'in yargısının da bu açıdan ele alınması gerekiyor; ırkçı ve turancıları ya da faşistleri model olarak kullanan bir romanın anti-faşist olması hiç bir zaman gerekmiyor.

İçimizdeki Şeytan'da Macide, Esat Adil'in gerçek yaşamdaki eşinin adı da Macide'dir ve Balıkesirlidir, dinlendiren saflıkta ve Sabahattin'in her zaman istediği ve özendiği kadın tipini çiziyor. Ömer ise arzu ve içgüdülerinin akıntısından kurtulamayan canlı bir tip olarak çıkıyor. Ni-

hal Atsız, 1940 yılında şunları yazıyor: «'İçimizdeki Şeytan' hakkında 'Bozkurt' Dergisi'nin üçüncü sayısında bir tenkit yazan Reha Oğuz Türkkan'ın da gözünden kaçmadığı gibi romandaki Ömer, bir çok noktalarda Sabahattin Ali'ye benziyor»[6]. Bu değerlendirmeye katılıyorum; Ömer'de, Sabahattin'in kişiliğinin ipuçlarını buluyorum. Irkçı Nihal Atsız ile Sabahattin, bir zamanlar en yakın arkadaşlar; birbirlerini tanımalarını normal kabul etmek gerekiyor.

Sabahattin'i araştırmaya, bu kişiliği çıkarmak ve Sabahattin Tipolojisi'ni çizebilmek için başladım; başlarken ölümü ve nasıl öldüğü beni hiç ilgilendirmedi. Araştırmaya başlarken kişiliği hakkında bir sezgim vardı; kolaycı, hep bir elinin yağda ve diğerinin balda olmasını isteyen bir tip düşünüyordum. Solculuğa bulaşmış ve solculuğu sömüren tipleri sevmiyordum.

Olguları toplamaya başladım; yan yana getirdim. Tutmadı.

Bu nokta üzerinde kısaca durmam gerekiyor; Mühendis Odaları'nın birisinde bilim adamı ve aydınlar üzerine verdiğim bir konferansta kullandığım için tekrarlıyabiliyorum. Dünyadaki ilk büyük bilimsel buluş da, bir tutarsızlıktan doğuyor. Copernicus'un işin başında jeosantrik bakış açısını heliosantrik yapmaya hiç niyetli görünmüyor. Yapmak istediği, dünyayı merkez alan Pristo-Ptoleme astronomisini doğrulamaktır; milyonlarca gözlemden bir kaç tanesi, jeosantrk astronomiye uymuyor. Bunları uydurmak için yıllarca uğraşıyor.

Sonunda istemeden güneşi merkeze alması gerektiğini görüyor; heliosantrik bakış açısı, Copernicus'un iradesinin dışında ortaya çıkıyor. Copernicus, buluşundan korkuyor ve 1543 yılında, bir rastlantı sonucu, ölümünden hemen sonra yayınlanan kitabına eklediği sözlerle, bulgularının ciddiye alınmamasını da istiyor.

Bulgularımın ciddiye alınmasını istiyorum. Ancak bulgularımdan son derece üzüntü duyuyorum.

Benim kusurum değil; olgular tutmuyor. Sabahattin, kaçmadan önce, Rasih Nuri İleri'ye bir yarım kağıt veriyor; yarısının da sınırı geçtikten sonra kendisinin kaçma-

sına yardım edecek kaçakçılara vereceğinde anlaşıyorlar. Daha sonra yarım kağıt Rasih Nuri Bey'e geliyor; Rasih Nuri Bey, Sabahattin'in çıktığına inanıyor. Sabahattin'in de inandığı anlaşılıyor.

Tutmuyor: Sabahattin, uyurken öldürülmüş olamaz. Çünkü yarım kağıt geliyor ve Sabahattin'in şifresi var. Milli Emniyet'te işkenceyle öldürülmüş olamaz; çünkü bu şifreyi kimse bilmiyor.

Bir başka kurgu gerekiyor.

Yeni bir bilgi'ye yaklaşmayı hep, bir jungle'da, bataklıklarla dolu bir ormanda, ilk kez yürüyüşe benzetiyorum; büyük bir heyecan veriyor. Her zaman bir büyük çukurda kaybolmak ihtimali var; ancak geçtikçe yol açılıyor.

Artık netliği var; bütün olgular yeni tezin etrafında diziliyorlar. Bir örnekle yetinebiliyorum; sözde mahkemede, Milli Emniyet mensubu Zeki de ifade veriyor. Zeki'nin ifadesini aynen aktarıyorum: «Ertekin'i evinde yakaladık. Huduttan kaçırdığı Cemal hadisesini itiraf etti. İbrahim ve Osman'ı da nasıl kaçırdığını söyledi. Hatta bu arada Sabahattin Ali'yi de kaçıracaktım, fena niyetler beslediğini öğrenince kendisini öldürdüm, dedi. Bu vaziyet karşısında Ertekin'den istifadeyi düşündük. Katil olduğunu söylediği halde kendisini adliyeye teslim etmedik»[7]. Çok hoş; geçimini Bulgaristan'a adam kaçırmakla sağlayan Ali Ertekin, kaçıracağı adamlardan birisinin fena niyeti olduğunu öğreniyor ve öldürüveriyor. Peki öldürmediklerinin niyetleri ne oluyor ki? Komünist bir ülkeye kaçan bir insanın ne niyeti olabilir?

Burada bitiriyorum; bu sırada Türkiye'den Bulgaristan'a, sanıldığından çok insan kaçıyor. Hükümet, Bulgaristan'a adam kaçıran şebekeyi yakalamaya çalışıyor. Sabahattin hem Ali Ertekin ve arkadaşları aracılığıyla kaçmayı düşünüyor ve hem de, Milli Emniyet'e bunları yakalatarak, kaçışını güvence altına almak istiyor. Çeşitli çalışmalarda ortaya çıkardığım olgular, bunda en küçük bir kuşku bırakmıyor.

Ne zaman öldürülüyor, mahkemesindeki bilgiler, ölümünün, öldürülmesinden altı ay kadar sonra açıklandığını

ortaya koyuyor. Mahkemedeki Ali Ertekin'in tutumu, sık sık ağlaması, gizli celseler, Kırklareli Barosu'nun görevlendirdiği avukatların bir gizli celse sonucunda avukatlıktan ayrılmak zorunda bırakılmaları, bütün bunlar, Ali Ertekin ile hükümet tarafı arasında bir pazarlığın olduğunu ortaya çıkarıyor. Kaçakçı Ali Ertekin, Sabahattin'in ölümünü üstlendiği takdirde daha düşük bir ceza alacağına ikna ediliyor. Bütün bunlar net; fakat ne zaman ve nasıl öldürülüyor? Bu soruyu cevaplandırmam gerekiyor.

1949 Ocak başında davası başlatılıyor. Araştırdığım bütün kaynaklar, İstanbul'da en son Mayıs 1948 sonlarına doğru görüldüğünü gösteriyor. Ölümünün büyük bir korku salınarak açıklanmasından altı ay kadar önce öldürülmüş olduğu kesinleşiyor; 1948 Mayıs ayından ileriye ve 1949 Ocak ayından geriye zaman sürüldüğünde 1948 Haziran Ayı'na geliniyor.

Einstein de, bilimsel araştırmanın bir türlü dedektiflik olduğunu yazıyor; Şerlok Holmes'in yaratıcısı Canon Doyle'u, örnek olarak gösteriyor. Katılıyorum. Doyle'un yazdıklarını çok okudum; bazı sonuçlar çıkarıyorum.

1948 Haziran Ayı'nı taramam gerekti; ne aradığımı ve ne bulacağımı bilmiyordum. Mayıs 1948 tarihli gazeteler hep solculuktan söz ediyorlar; 21 Mayıs 1948 tarihli Vatan Gazetesi, «Avrupa'da Askeri Paktlar Sistemi» haberini, sekiz sütuna yayarak veriyor. NATO'nun kuruluşu tartışmaları başlıyor. Bu tartışmalar içinde Türkiye'nin dışardan ve içerden tehdit edildiği haberleri, gazetelerin birinci sayfasını dolduruyor.

15 Haziran 1948 tarihli Vatan, «Bulgaristan'ın İstanbul Konsolosluğu» haberini yayınlıyor; yeni başkonsolosun gelişi birinci sayfada yer alıyor. 18 Haziran 1948 tarihli Vatan, Bulgaristan'ın Türkiye'ye bir nota verdiği haberini veriyor; 17 Haziran 1948 tarihinde, gazetecilerin kulaklarına üflenmiş olduğu anlaşılıyor.

Burada bir parantez açmalıyım; araştırmalarımın daha sonraki aşamalarında, polisin, Sabahattin'in cesedinin bulunuş tarihi olarak 16 Haziran 1948 tarihini seçtiğini ve

kayıtlara geçirdiğini bulabildim. 1948 yılı Haziran Ayı'nın bu tarihleri Bulgaristan ile ilgili haberlerle doluyor.

18 Haziran tarihli gazetede sessizce verilen bir Bulgaristan notası haberi var; ne için verildiği bilinmiyor. 19 Haziran 1948 tarihli Vatan'da, gazeteci sözleriyle, sürmanşet bir haber var: «Bulgarlar Hududumuzda Bir Hadise Çıkarttılar». Gazete hep bununla meşgul; «Bulgar Çetecileri Bir Köyümüzü Bastılar» yazısı da çok büyük hurufatla yer alıyor. «Çetecilerle Birkaç Saat Müsademe Edildi» ve daha da önemlisi «Köy Halkından Bir Vatandaş Bu Müsademede Şehit Düştü». Bu, aradığım ipuçlarını sağlıyor; Haziran Ayı'nda bir kişinin öldürülmüş olduğunu bulmam, aradığım sonuca yaklaştığımı gösteriyor.

Bir parantez daha açmam gerekiyor; Bulgaristan'a adam kaçirabilmek için Bulgaristan tarafının bilgisi olması gerekiyor. Bir komünist ülkeye, yöneticilerin bilgisi olmadan adam ihraç etmenin çok zor olduğunun kabul edileceğini umuyorum.

Köyde çıktığı bildirilen çatışmayı da gazetelere resmi makamların verdiğinden hiç kuşku duyulmamalıdır; bugünlerde bir çatışmayı ve bir kişinin öldüğünü haber veriyorlar. Vatan, özel muhabiri Mehmet Ali Yalçın'ı çatışma yerine gönderiyor. İleri yaşamında Adalet Partisi.ne giren Yalçın, May Yayınları'nı kuruyor; araştırmanın ilk bölümünü yaptığım sırada öldü. Konuşmam mümkün olamadı; daha sonra Sabahattin Ali Davası'nı da Mehmet Ali Yalçın'ın izlemiş olduğunu saptayabildim. Bir uzmanlığı ortaya çıkıyor.

Artık haberlerin istediğim ve kurduğum türden gelişeceğinden hiç kuşku duymuyordum; Mehmet Ali Yalçın'ın haberleri hiç kuşku bırakmıyor. «Çeteciler Köyden Bir Kaç Kişiyi Kaçırmak İstiyorlardı. Fakat Üç Buçuk Saatlik Boğuşmadan Sonra Kaçmak Zorunda Kaldılar». Büyük başlıklarla, 20 Haziran 1948 tarihli gazeteden bunları okuyorum. Anlamı şudur: Milli Emniyet'in tuzağı iyi işliyor. Bulgaristan'a kaçmak isteyenler sınıra doğru yürürken ateş başlıyor ve kaçacak olanları almak için hazır bekleyen Bulgaristan tarafı karşılık veriyor. Çatışma var.

21 Haziran 1948 tarihinde Mehmet Ali Yalçın, «Menhus Tecavüzün Tafsilatı» başlığıyla haberlerini sürdürüyor. Çok açık: «Köyden Bazı Kimseleri Kaçırmak İstediler». Kurmuş olduğum tezler, net bir biçimde doğrulanıyor.

Ancak küçük bir sorun var; ilk haberde, köy halkından bir vatandaşın şehit düştüğü bilgisi veriliyordu. Bu köylünün bulunması ve ailesiyle konuşulması, ağıt yakılması gerekir; gazetecilik böyle yapılmıyor mu? Fakat 1948 yılı yaz ayında böyle yapılmıyor.

Bunun yerine Mehmet Ali Yalçın, Vatan Gazetesi'nde şu haberi yazıyor: «Topraklarımızda Ölen Çeteci Sünetli Çıktı». Köylü Türk, Bulgar çeteciye çevriliyor ve bir de sünnet olmuş olduğu saptanıyor. Bu ölenin, Sabahattin olduğundan kuşku duymuyorum.

Notlar

1 Reşit M. Ertüzün, Sabahattin Ali Olayının Gerçeği, İstanbul, 1985, s. 35
2 ibid., s. 47
3 Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kardeş Mektupları, Ankara, 1985, s. 277
4 Aziz Nesin, Poliste, 1973, s. 211
5 Reşit M. Ertüzün, Sabahattin Ali, op. cit., s. 100
6 Atsız, İçimizdeki Şeytanlar, İstanbul, 1940, s. 13
7 Vatan, 18 Eylül 1949

İkinci Bölüm İçin İkinci Ek

BENERCİ, NAZIM HİKMET'TİR

Şevket Süreyya Aydemir

1920 sonlarında bir gündü.

Batum'un, engin deniz ufuklarına bakan bir evinde İstanbullu bir gençle tanıştım. Bu genç ateşli bir şairdi ve bize son şiirini okudu:

Suları soğuk pınar
Suları soğuk pınar

Ateş dudaklarını göğsüne koydu da yar,
Sen neden ısınmadın? Sen neden ısınmadın?...

1920 sonlarında tanıdığım bu ateşli şair, şimdi gönlünde ne bir pınar serinliği, ne bir «yâr» taşıyan bugünkü Nâzım Hikmet'e istihale etti.

O günkü genç şairi bugünkü Nâzım Hikmet'ten ayıran mesafe, 1920'yi 1932'den ayıran zaman fasılasına sığmayacak kadar uzun görünüyor.

1921 yazında bir akşamdı. Moskova'da gürültülü bir meydandan geçiyorduk. Meydanın ortasında iki kamyon durdu. Birinin üzerine bir sinema perdesi çektiler. Ötekinde makine işlemeye başladı ve perdede filmin ismi göründü:

A ç l a r .

Meydandaki insan kalabalığı gittikçe arttı, kenetlendi. Tramvaylar, arabalar geçemediler, kenarlarda kaldılar.

Filmi seyretmeye başladık :

Açlıktan yanan bir hava içinde, Kuban, Don, Volga ovalarındaki şehirler birer birer boşalıyordu. Toprakları kuraklıktan çatlamış ve çatlakları, anasının eteğine yapışan mecalsiz çocukları habersizce yutacak kadar mezarlaşmış uçsuz bucaksız stepler ortasında, eğri büğrü kafileler, sonu gelmez ufuklara doğru yürüyor, koşuyordu.

Gökyüzünün hâin aydınlığı içinden baykuş kahkahaları geliyor, beyaz kefenine sarılmış açlık ve ölüm iskeletinin tırpanı hiç durmadan işliyordu. Güneş, baykuş kahkahası ve ölüm tırpanı altında kaybolmuş gibi sürüklenen perişan kafileler ilerledikçe azaldı ve azaldıkça hazinleştiler. Öyle ki, Kuban, Don, Volga ovalarının, açlıktan şehirlerini bırakan insan dalgalarında arta kalanlar, göç etmek için koştukları nehir iskelelerine eriştikleri zaman, artık kendilerini, sürü sürü akarsulara atacak kadar kudurmuş, çıldırmıştılar.

O gecenin sabahında Nâzım Hikmet «Açların Gözbebekleri»ni yazdı :

Açlar, dizilmiş açlar,
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız,
Sıska, cılız,
Eğri büğrü kollariyle,
Eğri büğrü ağaçlar.....
Bunlar,
Yürüyen parçaları,
O kurak
Toprakların...
.....
Açlar, dizilmiş açlar,
Değil bir kaç,
Değil beş on,
Otuz milyon,
Aç,
Bizim...

«Açların Gözbebekleri» onun - kendi tabirince - ilk fütürist şiiridir. Bugünkü Nâzım Hikmet'i eski «genç şair»den ayıran dönüm, işte, bu kasvetli filmle başlar.

1922 Mayıs'ının onuncu gecesi bir etüdyan grubu, ilk fütürist şiirini yazalı o gün tam bir sene olan genç şairin şiirlerini dinlemek için küçük bir ictima tertip ettiler.

Hazır olanlardan biri, «Gabriyel Danunçiyo»dan bahsetti. Danunçiyo o zaman beynelmilel bir sanatkâr olduğu kadar, 1922'deki İtalya hadiselerinin en idealist bir aksiyon adamı, en ileri kahramanlarından biri idi.

O gece Gabriyel Danunçiyo'yu, Nâzım Hikmet'e bir nümune gibi gösterdiler

— İdealist bir aksiyon adamı ve san'at itibariyle beynelmilel.

1922 Mayıs'ı ile 1932 arasında tam on yıllık bir mesafe vardır. 1922'de on dokuz yaşında olan Nâzım Hikmet, şimdi yirmi dokuz yaşındadır.

Hintli bir genç doktor tanırdık. Adı: Benerji.

Benerji ağır bir münevver ve iyi bir adamdı. Fakat onun da, Moskova'ya, ya okumak, ya görmek için gelen her Hintli gibi, sakin, lâkin kapalı, aradığını bulamamış, tatmin edilememiş insanların, acıklı hali vardı. Zaten, asırlardanberi kendi içinde yaşayan, gerek tabiatın, gerek cemiyetin zulmüne, kendi içinin silâhlarıyla mukavemeti daima bir din gibi yaşatan Hintli ruhu, maddenin, makinanın, hareketin, hulâsa, iptidaî sükûnetinden ayrılmış Avrupa tabiatının havasında daima rahatsız olur.

Benerji'nin mazisinden çok az bir şey bilirdik. Acaba şimdi nerededir? Öldü mü? Yaşar mı? Onu da bilmiyorum ki, Hintli doktor başka memleketlerde doyuramadığı idealist ruhuna yeni gıdalar bulmak, yeni bir şeye inanmak için geldiği bu yeni memleketten, geldiğinden daha perişan, geldiğinden daha müttekâsız bir gün çıkıp gitmiştir:

Bizim onu tanıdığımız müddetçe, içinde yaşadığı binaların taştan kalbi içinde Benerji, etrafındaki hayu huydan, etrafında esen kolaycacık inanıp, kolaycacık bağlanma havasından, kendi engin ruhuna bir damla bile sindir-

meden, daima muhitinden ayrı ve daima muhitine yabancı yaşadı.

Nâzım Hikmet'in son eserinin ismi şudur:

— Benerji Kendini Niçin Öldürdü?

Eser bir manzum hikâyedir. Vak'a Hindistan'da cereyan eder.

Eserde Benerji bir müfrit amele ihtilâlcisi tipinde tasvir olunmuştur. Kalküta'daki amele mahallelerinden birinde yaşar ve eğer bu mahalleler halkını ayaklandırırsa, bütün Hindistan'ın kurtulacağına kanidir.

Fakat bir aralık Benerji bütün arkadaşları tarafından terkolunur. Çünkü kendisinde bir takım zaaflar sezinilmiştir. Bundan sonra hikâyeye bir de küçük tez konur: Bir ihtilâlci ne vakit intihar edebilir?

Fakat biz, Benerji'ye gelmeden biraz Hindistan'ı bilmezsek eser üstünde varacağımız hükümler havada kalır.

Hindistan'ı bilmeyen var mı?

Hesapsız servet hazineleri, her milletin dilinde binbir efsane mevzuu olan Hindistan, dünyanın en aç memleketidir.

Yalnız 1875-1900 seneleri arasında geçen yirmi beş sene zarfında, Hindistan'da kıtlıktan ölenlerin sayısı 56.000.000'dur! Halbuki yalnız, kıtlığın en şiddetli olduğu senelerden biri olan 1899 senesinde, Hindistan'ın açlık mıntakalarında geçirilen trenlerle, ecnebî memleketlere ihraç olunan buğdayın bedeli 60.334.000 İngiliz lirası tutar!

Hindistan'da bir İngiliz ve üç bin kadar da İngiliz himayesinde yerli hükûmet vardır. Bu suretle siyaseten Hindistan, Hintlilerin 3.001 parçalı vatanını teşkil eder.

Hindistan'da insanlar sayısız dinlere ayrılmıştır. Meselâ 232.000.000 Hindu, 80.000.000 müslüman, 10.000.000 Animist 100.000 ateşperest vardır!

232.000.000 Hint mecusisi, dinen ve iktisaden dört büyük Kast'a ve her Kast, kendi içinde yüzlerce, binlerce tâlî kastlara ayrılmıştır.

Meselâ çiftçiler ayrı, esnaf ayrı birer kast teşkil ederler. Fakat esnafın da her şubesi birer tâlî kasttır. Ben-

gal'de küp yapanlar ile desti yapanlar ayrı birer kasttırlar. Küpçülerle desticiler, bir sofrada yemek yiyebilir, fakat biribirleriyle kız alıp veremezler. Fakat bir köylü ile bir komisyoncu, bir arada yemek yiyemez. Bir Mecusu ile bir Müslümana gelince, dinen bunların temas bile memnudur.

Bu tâlî kastların sayısı Hindistan'da 50.000'e varır. Hint milleti, dinen ve içtimaen, 50.000 parçaya bölünmüş bir bedbaht millet taklididir:

Bu parçalı vatan ve parçalı millet üstünde, bütün vazifeleri halkı, bu parçalı bigçanın lüzum ve makuliyetine inandırmaktan ibaret olan geniş bir brehmen ve molla tufeylîliği ve hepsinin üstünde de 234.000.000 köy müstahsilini kendi sefahetleri için çalıştıran bir avuçluk bir zemindarlar, racalar ve mihraceler tabakası vardır! (*)

Bir müstemleke olan Hindistan, bütün müstemlekeler gibi sanayiden mahrum, hattâ memnundur. Yani sanayi, mahdut şehirlerde müşkülâtla inkişaf eder. Limanlarda, İstanbul'un eski hammal loncaları nizamında yaşayan bir kısım nakliyat amelesi vardır. Ve kül halinde aldığı zaman amele nüfusu, nüfusu umumiyenin % 0.5'ini teşkil eder.

Her şairin fantazi yapmak hakkıdır. Fakat fantaziye, hiç bir zaman, realitenin bütün kaydü şartlarını ifade eden objektif bir «hüküm eseri» denilemez. Nâzım'ın eserindeki Hindistan, bildiğimiz Hindistan'a benzemez ve Nâzım'ın Benerji'si, bizim tanıdığımız Benerji değildir.

Haydi biz Benerji'yi bir sembal gibi alalım ve kendi tanıdığımız Benerji'yi de bir tarafa bırakalım:

Kalküta'nın nakliyat ameleleri mahallesinde yaşayıp, bu mahalleler halkını ayaklandırırsa, Hindistan'ın kurtulacağını sanan Benerji, ayakları toprak üstünde olmayan bir köksüz tiptir.

Hindistan, hiç şüphe yok ki, bir Millî Kurtuluş hareketi içindedir. Fakat bu hareket içinde Nâzım'ın Benerji'si,

(*) Hindistan'a ait malûmat, Hakimiyeti Milliye'nin 27.1.1930, 14.2.1932 tarihli nüshalarında neşrolunmuştur.

ancak bir yabancıdır, cemiyete bağlı olmayan ve cemiyetten ekarte edilmiş bir müteassıp, ihtilâl mürşididir.

Müteassıp bir ihtilâl mürşidine idealist belki denebilir, fakat hiç bir zaman bir halk adamı ve bir organizatör denilemez. Cemiyetin kaydü şartlariyle mukayyet olmayan bir avuç müteassıbın, cemiyetin nizamını bir hamlede değiştirebileceğine inanan tip, her yerde ve her devirde görülmüştür. Hattâ bu dilin edebiyatında bunlara «Blankist» derler.

İşte Nâzım'ın eserindeki Benerji böyle bir Blankist'tir. O, filvaki Kalküta'da bir Hintli inkılâpçı tipinde tasvir olunmuştur. Fakat bu tasvir olunan tipin, ne cemiyetin realitesi, ne de Hind'in kurtuluş davalarıyla hiç bir alâkası yoktur.

Hintlilerin 3.001 parçalı vatanını ve 50.001 parçalı Hint milletini, hem istilâcının, hem Brehmen'in, hem Zemindar'ın esaretinden kurtaracak hareket, ancak bir Millî Kurtuluş hareketidir ki, bu hareket, gerek mahiyeti, gerek mânâsının şümulü itibariyle, Nâzım'ın eserinde tasvir olunan ve hakikî Hindistan'a hiç benzemeyen mücerret bir memlekette cereyan eden köksüz bir Blankizm hareketinden çok daha başka bir şeydir (*).

Nâzım Hikmet bütün yazılarını, bir içtimaî tezadın ifadesi sayar. Fakat bana kalırsa bu ifade Nâzım'da, bizzat bu içtimaî tezadı, cemiyet harici kılacak kadar mücerretleşmiş ve sübjektifleşmiştir. Ve bu ifade galatı da şundan gelir ki, bizzat Nâzım'ın kendisi, dünyanın bütün memleketlerinin davasını bir, ve dünyanın bütün insanlarını birbirine benzer görecek kadar, realitenin ve cemiyetin haricinde kalmıştır. Vestfalya'daki madencinin hayat şartlarını ve Ren havzasında cereyan eden sınıf mücadelesini tahlil kabiliyetinin bütün kuvvetleriyle muhitinden, kaydü şartlarından, hulâsa objektif mahiyetinden tecrit ederek, yani metafizikleştirerek, hayalimizde Ganj vadisine nakletmemiz kabildir. Ganj Paryası'nın hayat şartlarını, ıstı-

(*) Bir Millî Kurtuluş hareketinin mahiyet ve mânâsı Kadro serisinin ilk numarası olarak basılmakta olan İnkılâp ve Kadro'da izah edilmiştir.

rabını ve kurtuluş davalarını, keza maddiyetlerinden soyarak, hem Ren ve hem de Ganj havzaları için, binnazariye bize doğru görünen ve hattâ bizi tatmin eden mücerret kriteryumlarla ölçmemiz ve hükümlere vasıl olmamız kabildir. Fakat realitenin haricinde çıkarılan ve realiteye uymayan, hulâsa hâdisatın seyriyle her adımda tekzip edilmesi mukadder bulunan böyle bir hükmün, yalnız sahibini aldatmaktan başka ne mânâsı olabilir?

1922'de bize, memleketler arasındaki hudutlar daha silik görünürdü. Çin'deki Mandarin'le, London Siti'deki Finans Kapitalisti'ni ve Şanghay'daki Kuli ile, aldığı işsizlik primi bile kendisine Belçika'da orta halli bir şato hayatı temin eden, İngiltere'deki amele aristokratını bir sayardık.

Halbuki bir müstemleke memleketin oğlu olan ve yarattığı fazla kıymetlerle, hem kendi Komprador'larını (*), hem de kendi vatanını müstemlekeleştiren Britanya sanayiinin bütün fazla kıymetlerini besleyen bir Kuli ile, hattâ işsizlik zamanlarında bile, müstemlekelerden çekilen fazla kıymetler hesabına yaşayan bir İngiliz işçisi arasında bir (ıztırap iştirâki) olmasa gerektir.

Nâzım'ın eserinde tasvir ettiği Benerji, gerek hayat, gerek mücadele şartları itibariyle bir Kuli'dir ki, bu eserde ona, bir Ren nehri işçisinin mukadderatı, ariyet olarak verilmiştir. Halbuki, aşikârdır ki, Kuli sessiz sedasız çalışırsa, Ren nehri sahilinde sükûn vardır. Sınıf cidali yerine sınıf ahengi hüküm sürer. Müstemlekeden çekilen fazla kıymetler, Ren nehri veya Tayms sahillerinin, biribirine karşı cephe almış bütün muhasım sınıfları arasında kardeşçe paylaşılır! Fakat eğer Kuli, kendi bileklerine vurulan müstemleke şartlarına itaatkâr olarak sessiz sedasız çalışmazsa, meselâ Mavi nehir, Mekong veya Ganj kıyılarında - Nâzım'ın tasvir ettiği gibi bir mahalle nümayişi değil de - bir millî kurtuluş hareketi meydan alırsa, o zaman, müstemlekelerin fazla kıymetlerini kardeş payı yapan medenî insanlar arasında derhal bir sınıf kavgası başlar.

(*) Komprador: Ecnebi istilâcıların dahildeki iktisadî istilâsına tavassut edenler. Eski İstanbul'daki Levantenler ve ekalliyetler gibi.

Acaba eski terbiyeli ve disiplinli Almanya'da, harp sonunda meydan alan sokak ve barikat mücadeleleri, şimdi Alman burjuvazisinin daha zalim ve Alman amelesinin daha şuurlanmış olmasından mı geliyor, yoksa bu keskinliğin sebebi, Almanya'nın müstemleke ve yarı müstemlekelerden çektiği fazla kıymetlerin arkası gelmiş ve Almanya'da taksim olunacak fazla kıymetlerin azalmış olması mıdır?

Trotzki hatıratında, İstanbul'daki hayatından bahsederken, bu «en intizar edilmeyen» günleri, ancak «maziyi yaşamakla» geçirmekte olduğunu söyler. Filhakika İstanbul'daki, Trotzki içinde yaşadığı atmosferi adeta duymadan ve muhitinin maddiyetine adeta dokunmadan, mazisinin odalarını dolaşan bir sairi filmenâm gibidir.

Trotzki'de hiç de garip olmayan, bu istigraka benzer tecerrüdü ben, Nâzım Hikmet'in yazılarında da sezerim. Nâzım Hikmet için, İstanbul'un taşı, toprağı üstünde ve bir realite içinde yaşar denilmez. Bütün eserlerini o, eski yaşadığı âlemin ve mazide aldıklarının ve münhasıran bunların istigrakı içinde dokur.

Muhitinden mücerret bir istigrak adamı ile, Somnanbul arasındaki fark ise o kadar fazla olmasa gerektir.

Ancak burada bir noktayı da işaret edeyim :

Eski bir Rus münevveri olan Lunaçarski'nin bir yazısını hatırlarım: «İnsan sınıf cidaline, ya bizzat sınıf mücadelesi yaparak, ya ilim tarikiyle gelir» der. Bence Nâzım bu cidalde, hem mücadelenin, hem de ilmin haricindedir. O sadece «sezdiği» bir mefhuma bağlanan ve inanıp bağlanma kabiliyetini bizzat kendine ahlâk yapan bir heyecan idealistidir.

İdealist bir aksiyon adamı ve beynelmilel san'atkâr demek, muhitinden mücerret bir istigrak adamı, rüyada gezer gibi kafasındaki odalarda gezen bir Somnanbul mu demektir?

Üstünde yaşadığı bu topraktan ve içinde yaşadığı hayat şartlarından Nâzım Hikmet'in alacağı bir şey yok mudur?

Onun elinde bu kadar güzelleşen, bu kadar erkekleşen Türkçe, bugünkü genç nesle «benimdir!» diyebileceği bir ses veremez mi?

Niçin veremesin?

Asırlardanberi dünya küresinin en terkolunmuş parçası olan Anadolu toprağı üstünde, insaniyetin en engin ruhlu ve en sevilmeye değer parçası olan Türk milleti için müstakil, şen, ileri teknikli ve türlü inhilâl amillerinden beri, nizamlı bir vatan kurmanın ruha vereceği sonsuz heyecan, bir idealisti tatmin etmez mi?

Asırlardanberi mahkûm kılındığı iktisat esaretinin bütün malûliyetlerini ve ufuk darlığını taşıyan bugünkü cemiyet şartlarına rağmen, ve bugün âsî olan, bugün evlâtlarını yarı aç ve yarı çıplak dolandıran bu kör tabiata karşı, tekniğin ve millî enerjinin bütün silâhlarıyla açılacak mücadelenin heyecanı bir şaire ilham veremez mi?

Dinledik taşlı tarlaların sesini,
Gördük ki vermiyor
Toprak altın başaklı nefesini
Kara
Sapanlara!

.....

Bağların, tarlaların özlediği,
Arzulu bir kadın gibi şehvetle gözlediği,
Her tırnağında 1.000 manda kuvveti demirleşen,
ve su çalkalar gibi toprağı eşen,
ruhu buhar
makinalar!

.....

İşte şu,
Ekşimiş uyku kokan çömlek gibi şehrin,
Kara sevdası değil öyle romantik,
Onun
Ruhunun
İki kıvrak kelimelik hasreti var:
buhar
elektrik!

Bunları yazan şair kendi ilham membaını bulmalıdır. 1922 ile 1932 arasını ayıran tam on yıldır. Bu on yılın içinde fertlerin, sınıfların, milletlerin kendi yerini buluşu vardır. Şimdi Gabriyel Danonçiyo şatosunda bir tariki dünyadır. Ve 1922'de açlığı filmlere çekilen Don, Kuban, Volga ovalarında, lokalize olmuş bir mücadele var. Ren, Volga'ya benzeyebilir mi? Benzeyebilir. Fakat Sakarya'nın yeri, Millî Kurtuluş hareketleri cephesindedir.

Benerjileri, Si-Ya-U'ları, Dalbanezoları, bir sirkte gezdirilen garip mahlûklar gibi, yetiştirdiği güzidelerden kendini doyuracak bir şey bekleyen bu bakılmaya muhtaç neslin karşısında dolaştırmak niçin?

Benerji kimdir? Kimdir o bütün bağlandıkları tarafından terkolunmuş adam ki, bize yalnızlığının, bize müttekâsızlığının ıstırabını bir mukaddes meczupluk şeklinde göstermek istiyor? Halbuki üstüne aldığı abânın deliklerinden sırıtan, sadece ıstırabıdır. Bu sürüklenen ıstırabı bir sürü «mik'ap kafalı» seyirciler sarmıştır ki ,onlara bu önlerindeki, bir takım garip marifetler yapan bir temaşa nesnesi gibi görünüyor! Anlamıyorlar, fakat endişeleri hoşça vakit geçirmektir.

Benerji'de Nâzım Hikmet kendisini konuşturdu ve Benerji, Nâzım'ın kendisidir!

. . . . . .

Kadro, Yıl 1932, Sayı 4, s. 31-39.

Şevket Süreyya, yazısını, «Benerji Kendini Niçin Öldürdü?» başlığıyla yayınladı.

İkinci Bölüm İçin Üçüncü Ek

KIVILCIMLI'NIN TARİH SAVI

Metin Bilgen'e (*)

Doktor Hikmet Kıvılcımlı'mn tarih görüşleri son derece idealisttir. Aynı ölçüde kemalist renk taşıyor. Doktor Hikmet, güncel politikaya teorik bir dayanak bulabilmek için teorik zorlamalar yapmakla yetinmiyor ve tarih araştırmalarının moda olduğu zamanlarda da, tarihi güncel politakaya uydurmaya çalışıyor. Ancak teori'yi zorlarken uyduruyor ve tarih'i uydururken zorluyor. Ortaya, uzmanlar için ilkel ve öğrenmeye ilk başlayanlar için anlaşılmaz bir malzeme çıkıyor.

Hikmet Kıvılcımlı hem bunun farkında görünmüyor ve hem sonuçlarını kabul etmek istemiyor. Doktor Hikmet'in yayınlanmış ilk tarih çalışması, İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yılına yetiştirdiği «Fetih ve «Medeniyet» çalışması oluyor ve bunda «İstanbul'un fethi, yalnız Türkler'in

---

(*) Metin Bilgen'i yeni tanıdım. Çalışmalarımın birisinde bulduğu bir yanlışı duyurmak için bana yazdı; ben yazdım ve teşekkür ettim. Yön Dergisi'nin «Yön Yayınları» ile yalnızca Kuvay-ı Milliye Destanı'na yayınladığını yazmıştım; yanlıştır. Metin Bilgen'le tanıştık; diğer yayınları da getirdi.

1960 yıllarının sonlarına doğru İstanbul'da TİP'i ele geçiren solculardanmış ve İl başkanlığı yapmış; yani tanışıyoruz. Bu çalışmada, bana ödünç verdiği kitaplarından yararlandım. Doktor Hikmet'in bir türlü bulmadığım «Fatih ve Medeniyet» çalışmasının da fotokopisini gönderdi. Hepsine teşekkür ediyorum. Teşekkürlerimi, bu çalışmamla, ifade ediyorum.

değil bütün dünyanın kutlayabileceği, kutlamakla haklı - hatta bir dereceye kadar insan olarak - vazifeli sayılabileceği büyük tarihî inkılap'lardan biridir» diyor (*). İdealist tarihçiler ve vulgar yazıcılardan hiç ayrılmıyor ve burada ilk kez, «tarihî inkılap» nitelemesini kullanıyor. Kitapçıkta bir daha tekrarlamıyor, fakat daha sonraki tarih yazılarında «tarihcil devrim» baş köşeye oturuyor. «Tarihcil devrim» Doktor Hikmet'in bilimle bağlarını kopardığı ve günlük politika için vulgarizasyon yolunu seçtiği bir başlangıç noktasıdır, bu incelemede, bunu, gösterebilmeyi umuyorum.

Tarih ile ilgili ikinci yayını, 1965 tarihi taşıyor; daha önce tarih üzerine çalıştığını, ancak, hapise alınma ve polis izlemeleri nedeniyle el yazmalarını kaybettiğini söylüyor. Bu nedenle «Tarih-Devrim-Sosyalizm» Doktor Hikmet'in ikinci ve «Fetih» çalışmasının dar alanı ile küçük boyutu düşünüldüğünde ilk çalışmasıdır; 1965 yılında çıkıyor. Bir diğer «tarih» çalışmasında bu 1965 hasatı tarih araştırmasıyla ilgili olarak şunları yazıyor: «Ancak 1965 yılı, son bir çaba ile, Tarih Tezi'nin kılıç artıklarını bin telaş ve acele ortasında yayınlama fırsatını kaçırtmadık. Kimi gençler kitabın 'şok etkisi' yapacağını ummuşlardı. Kendilerine 'görürsünüz' demiştim. Beklediğim oldu. Tez, bir zından kuyusunun yaş ve taş duvarına vurulmuş yumruk gibi yankısız kaldı (**). Doktor Hikmet'in, buna, şaşmaması gerekiyor. Çünkü tez'i hiç bir yankıya layık görünmüyor.

Doktor'un tarih savı son derece basittir; her ilkokulda okutulur ve her cami avlusunda anlatılır. Dört yüz çadırın dört yüz yiğidiyle (***) kurulmuş bir düzen düşünür ve

---

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Fetih ve Medeniyet, İstanbul, 1953, s. 4.*

(**) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Tezi, İstanbul, 1974, s. 30.*

(***) «Türkiye'nin gerek ekonomik temel, gerek üst yapı sosyal (sınıf, hukuk, politika, idare, kültür ve ilh.) ilişkileri kesintisiz 500 yıl '400 arslan' gelenek-göreneği ile yürütülmüştür».

«Antika 'ilmiye-seyfiyye' ikilisinden özellikle 'Seyfiyye'ye

bu düzen bugüne kadar geliyor. Timar sistemi sınıfsızdır; özel mülkiyetin olmadığını varsayıyor. «İlb» dediği Alp'ler veya Gazi'ler hem müslümandırlar ve hem de kişisel çıkar veya zaaf bilmeyen fedaileri oynuyorlar. Bu düzen ise, dünyanın başka hiç bir yerinde bulunmuyor; Doktor, Türkiye düzeninin tekil olduğuna inanıyor ve bundan mutluluk duyuyor.

Doktor Hikmet, Marx'ın idealist tarihçiler için yaptığı niteleme ile, «çağının illüzyonlarını paylaşmaya mahkum» (*), compelled to share the illusion of that epoch, görünüyor; kemalist ve idealist tarihçilerin tüm yanılsamalarını büyük bir bağlılıkla, tekrarlıyor. Doktor, bilimin bir dil olduğunu ve kavramların diyalektiğiyle geliştiğini bilmiyor; her yeni katkı, bilim dilini ya değiştiriyor ya da yeni bir dile götürüyor. Ancak bilimsel bir anlatım için, bilimde devrimle yeni bir dile ulaşılmadan önce, bilimin dilini kullanmak ve buna saygılı olmak zorunludur.

Hikmet Kıvılcımlı, bilime katkının yeni kavramlar, yeni dönemler ve daha da önemlisi kavramlar arasında yeni ilişkiler geliştirerek gerçekleşeceğini sezmiş görünüyor; ancak, yeni kavramlar yerine bilimde kabul edilen kavramlara yeni sözcükler uydurarak bu işin üstesinden gelmeye çalışıyor. «Antik» çağ vardır; buna «antika» diyor ve gerekçesini açıklamaya çalışıyor. «Bir de 'antique' sözcüğü vardır: Halk ona 'antika' der. Değiştirmeye aklımız özense de hakkımız yoktur» (**). Doktor, bu cümlesiyle, bilimin niteliğini hiç anlayamadığını gösteriyor; bilim, kütleden özünü bulup, çıkarmaktır. Kütleyi mekanik olarak yansıt-

---

karşılık düşen, tek sözcük 'ordu', hep düzenlice ileri devrimci aksiyon vurucu gücü olmuştur ve olmaktadır. Bu bir 'tesadüf' veya 'şans' değildir. Osmanlılık '400 arslandan' (Engels'in 'askercil demokrasi' dediği) göçebe savaşçıların (cengaver gaaziler, ilb'lerinin) kurdukları ve 500 yıl güttükleri bir toplumdur». *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Halk Savaşı'nın Planları, İstanbul, tarihsiz, 1970 olabilir, s. 192.*

(*) *K. Marx-F. Engels, Collected Works, Vol. 5, s. 55.*

(**) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Tezi, İstanbul, 1974, s. 43.*

mak, hiç bir zaman, bilim olmuyor. Bilimin sözcükleri halkın sözcükleri değildir; bilim dili ile halkın dili ve zaman zaman da mantığı birbirinden ayrılıyorlar. İşte bunun için, Darwin, «her filozofun bildiği gibi 'vox populi, vox Dei', halkın sesi hakkın sesi, diyen o eski atasözüne bilimde güvenilmez» diye yazıyor.

Üstelik halk, antik çağa hiç bir zaman «antika» demiyor; bu sözcük, halkın ağzında, küçümseyen ve alay eden bir anlam alıyor. «Antika adam» veya «antika iş» her zaman tuhaf ve garip bir durumu anlatıyor; «Antiquité» ise tuhaf değil, ideal sayılıyor. Doktor Hikmet'in yine orjinilite adına ve yanlışlıkla «diriliş» olarak Türkçeye çevirdiği rönesans, bir yeniden doğuşu ve uzun bir orta çağdan sonra, antik çağı yeniden bulmayı anlatıyor.

Bilimsel alana geldiğinde güncel politik sıçramalar için tutarlılık kaygısını tümden unutan Doktor Hikmet, halkın kullandığı «alp» sözcüğünü, eski Osmanlıca'da yazılışına bakarak, «ilb» sözcüğü olarak sunmak istiyor (*). Halkın hiç bilmediği ve yalnızca tıp doktorlarının bilebileceği «enkonsiya» (**) sözcüğünü kullanmaktan çekinmiyor. Aydın Üzerine Tezler'in beşinci kitabı için çalışmaya başlayıncaya kadar, Doktor Hikmet'in «bezirgan sermaye» ile neyi anlatmak istediğini kestiremiyordum; bir yerde «bezirgan sermaye (le capital marchand)» işaretiyle karşılaşınca aydınlandım (***). Doktor, bilimde bilinen ve kabul edilen «merchant capital» veya «la capital marchand» karşılığı olan «tüccar sermayesi» veya «ticari sermaye» yerine «bezirgan sermaye» demeyi tercih ediyor. Bunu o

---

(*) «12 ve 12 üncü asra gelinceye kadar içtimai kıymet ve ideallere henüz bahadırlık (alplık) telakkisinin hakim olduğunu söyledik».

«İlk tarih vesikalarımızda sık sık geçen 'alp eren' tabirine de dikkati çekmeden geçmeyelim. Erlik ve ermişlik şu tek kelime içinde tamamiyle birleşmiş gibidir».

Sabri Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, İstanbul, 1981, s. 62-63.

(**) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Tezi, op. cit., s. 66.

(***) ibid., s. 53.

kadar çok ve o kadar yeni bir kavram izlemiyle tekrarlıyor ki, tartışma bir yerde duruyor.

Ne yazık, Doktor Hikmet'in «antika» sözcüğünü halk kullandığı için seçtiği iddiasına inanmakta güçlük çekiyorum; Doktor, bir yenilik yaptığı izlenimini verebilmek için bilinen ve kabul gören sözcüklerin dışına çıkıyor. Bilinen kavram ve ilişkileri, yeni ve çarpık sözcüklerle ve aralarındaki bağlantıları kurmadan yazarak yeni bir tez ileri sürdüğünü ileri sürüyor; en azından buna inanıyor. Şunları da yazıyor: «'Tarihte yeni bir görüş' iddiasına kalkıştığımdan ötürü özür dilemekten kendimi alamıyacağım». Yeni görüş için özür dilendiğine ilk kez rastlıyorum.

Doktor Hikmet'in, bilimde kavramların rolünü gördüğünü, ancak, bilimsel sürecin niteliğini bilmediğini düşünüyorum. «Bir 'tarih' bilimi var. Henüz 'birikim' (accumulation) bilimi olmaktan çıkıp, 'bölünüm' (classification) bilimi olamadı». Bunları, Doktor Hikmet, «Tarih Tezi» içinde yazıyor; bunları her kim yazarsa, bilimsel sürecin dışında kaldığını düşünmek gerekiyor. Klasifikasyon, bilimde ileri bir aşama değil; başlangıç oluyor. En basit bilimsel işlem olan toplama için bile bir sınıflama gerekiyor; elmaların bir yana ve armutların diğer yana tasnif edilmesi zorunluluğu çıkıyor. Bundan sonra soyutlama geliyor. Marx, bütün yaratıcılığın temelini, Grundrisse'de, somutun zenginliğinde soyutlama olarak gösteriyor.

En basit sınıflama için de soyutlama gerek; birbirinden çok farklı elmaların bir sınıf olduğunu düşünebilmek bir aşamadır ve elma düzeyinde bir soyutlamayı anlatıyor. Basittir; soyutlamanın yükselmesi için, somutun zenginleşmesi gerekiyor. Aristotales, değerin oluşumunda emeğin rolünü görüyor; ancak değer yasasını formüle edemiyor. Çünkü Atina'nın somutunda, artizanların ustalık dereceleri o kadar birbirinden farklı ki, Aristotales ustalık perdesini yırtıp da ortak özü, emeği, göremiyor. Bunun için üretimin çok arttığı ve emeğin beceri düzeyinin ikinci plana gittiği sanayi aşamasına gelmek gerekiyor; böyle bir aşamada bilim, Ricardo'nun üzerine geliyor ve Ricardo, değer yasasını dillendirebiliyor.

Marx, dini, tersine çevrilmiş bir «dünyanın genel teorisi» olarak anlatıyor; böyle bir dünyanın, ansiklopedik özeti, ve popüler biçimde mantığı olarak tanımlıyor (*). Doktor Hikmet'in tarih kitapları, araştırma veya bilimsel çalışmalardan (**) çok, halk için yazılmış dinsel kitapları hatırlatıyor. Doktor Hikmet'in tarih kitapları, tartışma ve yeni araştırmaları özendirmiyor; bir kaç çarpıtılmış sözcüğe dayalı bir boşalma ve rahatlama yaratıyor.

Doktor Hikmet'in tarih savı, bir hareketin değil hareketsizliğin kaynağı oluyor. Bunlardan hareketle herhangi bir yere gitmek mümkün görünmüyor.

Hikmet Kıvılcımlı'nın tarih alanında çarpıtılmış sözcüklerden yarar ummasının bir mantığı olmalıdır; Doktor, tarih alanında ve her yanıyla, kemalist bir çizgide duruyor. Doktor'un tarih savının temeli, Türk Ordusu'nun ilerici ve bunun da dört yüz çadırla başlayan yiğitlik tarihinin altı yüz yıllık değişmez olduğu inancıdır. Hikmet Kıvılcımlı bu inancını hiç değiştirmiyor; ölümüne yakın, yurt dışından, İstanbul'daki sıkıyönetim mahkemesine geleceğini bildiren dilekçesinde, «ilerici Türk ordusunun içinden çıkmış sayın yargıçlar» veya «Türk ordusunun ilerici ve demokratik geleneğini temsil ettiği tartışılmaz bir gerçeklik olan Mustafa Kemal» ifadeleri de yer alıyor (***). Doktor, Ordu'ya ve komutanlarına tam güven besliyor; aldatılmadıkları sürece, ülkenin ve halkın çıkarlarını kahramanca savunacaklarını biliyor.

(*) «Religion is the general theory of that (inverted, y.k.) world, its encyclopaedic compendium, its logic in a popular form..»

K. Marx-F. Engels, Collected Works, Vol. 3, s. 175.

(**) Doktor Hikmet, yine bir özgün yaklaşımla, çalışmalarına «emek» adını veriyor.

Mümkün değil; «emek», insanın uyguladığı bir enerjidir. İnsandan ayrılmıyor. Emek uygulandığında, «ürün», «eser», «verim», «yapıt» elde ediliyor. Buna «works» karşılığı «çalışmalar» da deniliyor; ancak «çalışma» emek'ten nitelik düzeyinde ayrılıyor.

(***) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Günlük Anılar, 25 Nisan - 25 Eylül 1971, İstanbul, 1980, s. 77 ve 80.

İlk baskısı 1970 yılında yapılan bir diğer çalışmasında şunları yazabiliyor: «Hiç bir Amiral veya Generalin, bile bile Türkiye'yi Amerikan üssü yapmak isteyebileceği düşünülemez. Bu bakımdan Türkiye'nin bağımsızlığını savunmak için kurulmuş Türk Ordusu elbet aldatılmıştır. Orduya karşı aldatmaca oldu. 27 Mayıs o aldatmacanın tepkisidir» (*). Doktor, Türk Ordusu'na ve bütün general ve amiralleri içine alacak bir biçimde böylesine büyük bir güvenin bilimsel dayanaklarını ortaya koyma zahmetini aklına getirmiyor; çünkü inanıyor.

Doktor'un okuyucularından ve yandaşlarından da istediği, tarih görüşlerini, tartışmak, eleştirmek ve geliştirmek olmuyor; yalnızca inanmalarını istiyor. Tarih yazımı, araştıran ve geliştiren bireyler yerine müridler yaratmayı zorluyor ve bu, Türk Ordusu'nun amiral ve generallerine sonsuz güvenini açıkladığı çalışmasında bir kez daha görülüyor. Bu sınırsız güvenin dayanağı olarak şunları yazmakla ve daha doğrusu tekrarlamakla, yetiniyor: «Türk Ordusu, Kayıhanlı Gaazilerin Dirlik Düzeni'nden Gaazi Mustafa Kemal'in Milli Kurtuluş'una dek hep ilerici, devrimci gelenekli bir ordudur. İlk Gaazi-İlb'ler, Antika müstebitliğe karşı ezilen toprak kölelerine nisbi kurtuluş getiren Tarihcil Devrim'in devrimcileri idiler. Son Gaazi--Kuvayı Milliyeciler modern müstebitliğe, emperyalizme karşı ezilen köle uluslara milli kurtuluş getiren sosyal devrim'in devrimcileri oldular. Türk Ordusu, o devrimci geleneğin öz çocuğu olarak herşeyi olağanüstü dupduru görmeyi hızla geliştiriyor» (**). Kıvılcımlı'nın bu yazdıklarını tartışmak mümkün görünmüyor; vaaza benziyor.

Tartışma, üzerinde tartışılabilir metinler üzerinde yapılabiliyor. Tarih söz konusu olunca Doktor Hikmet, tartışılabilir metinler çıkaramıyor.

Uzun hapislik döneminden 1950 yıllarının başında çıkan Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın bundan sonraki çalışma

---

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Deccal Nasıl Kapımızı Çalıyor?, İstanbul, 1975, s. 52.*

(**) *ibid., s. 60.*

ve eylemlerinin temel çizgisinin treni kaçırmama duygusu olduğunu düşünüyorum; geri veya ileri, her türlü toplumsal hareketliliğin içinde olmak istiyor. Eylemle, örgütü ve kütlesi olmadığı için, hep bir çalışmayla yarışmak durumunda kalıyor; çalışmalarının pek azı zamanında yayınlanıyor. Son derece harc-ı alem kaynaklardan ve hiç bir yeni görüş ileri sürmeden İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yılı kutlama şenliklerine yetiştirdiği «Fatih» çalışması zamanında yayınlanıyor ve bunda, halkın coşkusunun dışında kalmamak için olabilir, «İstanbul'un fethi, herşeyden evvel bir insanlık ve medeniyet hamlesidir» diyebiliyor. Bundan sonra Mehmet'i, hiç bir kaynakta olmayan ve gerçeklerle taban tabana zıt bir takım eylemlerle süslüyor: «Fatih Mehmet II, Fatih olabilmek için ve olmadan önce, haika inmeği ve Bizans'ta hüküm süren derebeyliğin Osmanlı ülkesinde sızıntılarını yok etmeyi bildi» (*). Doktor Hikmet'in iddiasının, hiç bir kaynakla uyumlu olmaması bir yana, tarih açısından, herhangi bir anlam da taşımıyor. Mehmet, İstanbul'u alıncaya kadar, can düşmanı Sadrazam Çandarlı Halil'i bile değiştiremedi; hiç bir değişiklik yapmadı. Mehmet, fethe kadar, tam bir statükocudur; kin biriktiriyor. Fakat burası o kadar önemli değil; on beşinci yüz yıl Osmanlı toplumunda «halka inmek» veya «derebeyliğin sızması» türünden sözcük tamlamalarına herhangi bir anlam verilemiyor.

Doktor Hikmet, fethin popüler coşkusuna katılabilmek için, bunlarla yetinmiyor ve daha popüler iddialarla ortaya çıkıyor. «Fetih» çalışmasında Fatih'i halka indirdikten sonra, önde gelen halkın «Dirlik Düzeni» üzerinde de çözümlemeler ve dolayısıyla keşifler yaparak şunları ifade ediyor: «Dirlik düzeni, Osmanlı İlbleri kadar şahsi masrafları kıt ve dünya malına pabuç bırakmıyan som idealist babayiğitlerin harcıdır». Hiç kuşku yok, Doktor, her bir ilb'te bir «som idealist babayiğit» subay görüyor.

Subayları, «som idealist babayiğitler» olarak görmesi için «Fetih» çalışmasına gerek olmayabilir; Doktor Hik-

(*) *Dr. H. Kıvılcımlı, Fetih ve Medeniyet, op. cit., s. 18.*

met, böyle bir çalışma yapmadan da, som idealist babayiğitleri görebilir. Aslında «Fetih» çalışmasının Doktor'un görüşüne herhangi bir katkıda bulunduğunu sanmıyorum; fakat, Doktor'un böyle daha rahat ettiğini anlıyorum.

Hikmet Kıvılcımlı, aynı zamanda ve 1953 yılında, zamanın hükümetine daha demokrat olmalarını söylemek istiyor; bunu doğrudan doğruya söyleyebilir. Ancak etkili olması için tarihi zorlayarak diline uydurmasının yararlı olacağını düşünüyor ve «Fetih» çalışmasında şunları yazıyor: «İnsan bugünkü iri yarı demokrasi lakırdılarına; bu tarihi hakikatler arasından bakınca, elinde olmıyarak diyor ki; Demokrasiyi biz kaybetmişiz. Batılılar, bulmuş» (*). Böylece yöneticilerin atalarına saygı ve sevgilerini harekete getirerek demokratik istemleri de dile getirmiş oluyor. Ekliyor: «Çünkü demokrasi, ilk Osmanlılarda süslü bir laf değil, basitçe yaşanan bir hayattı». Eskiden basitçe yaşanıyorsa, şimdi de yaşanabilir; mantık böylece düğümleniyor.

Bir sosyalist devrimcide geçmişe ve böylesine dayanaksız övgüler okumak son derece yadırgatıcı ve umut kırıcıdır; ancak başka çeşitlerine de rastlanıyor (**). Fakat daha da umut kırıcı olanı, «ilk» Osmanlı döneminin kurumları, hiç değişmeden, bütün canlılık ve saflığıyla, 1970 yılına kadar geliyorlar ve modern Türkiye'nin Ordusu'nun niteliklerini belirliyorlar. Şunları yazabiliyor: «Gerek Birinci Kuvayi Milliye günlerinin, gerekse 27 Mayıs ihtilalinin vurucu gücü olan Ordu İlb'leri, tarihimizin o idealist Dirlikçi gelenek-göreneklerinin mümessilidir» (***). Uc topraklarda sürekli genişlemek ve bu nedenle de her gün

---

(*) *ibid., s. 17 ve 18.*

(**) «Vaktile Fransız krallarının giyeceklerini Paris'e yollayan İstanbul, bugün hâlâ içdonunun modasını bile Paris'ten getirtiyor».

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihinin Maddesi, Cilt 1, İstanbul, 1974, s. 27.

Böyle bir iddianın değil bir tarih çalışmasında, bir taşra gazetesinin fıkra köşesinde bile yer almaması gerekiyor.

(***) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Halk Savaşın Planları, op. cit., s. 193.*

varolmak mücadelesi veren düzensiz atlı silahlılar, 1970 yılında, general-ilb oluyorlar ve atalarının ruhunu yaşatıyorlar.

Ordu, bağımsızlık savaşçısı ve bağımsızlığın güvencesi haline getirilince, sınıfsal belirlilik de çözülüyor ve Doktor Hikmet, pek de utangaç olmayan bir biçimde, sınıfsal determinizmi terkediyor. Şöyle yapıyor: «Niçin olan şeylerin adlarını koymıyalım. En son, Birinci Milli Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi, 27 Mayıs ihtilalinde de sosyal sınıfların yönünde, neredeyse bağımsızca görüntüler alan bir vurucu güç vardır». Böylece Doktor Hikmet, 1960 yıllarının ortalarında silahlı kuvvetler eliyle iktidar almanın, ancak daha da önemlisi alınacak olan iktidara «ilerici» damgasını yapıştırmanın gerekli koşulu olan silahlı kuvvetler mensuplarının sınıflardan ve özellikle sermaye sınıfından bağımsızlığını savunan tarafla yan tutmuş oluyor. Yön Dergisi'nin ve Doğan Avcıoğlu'nun da iddiası bundan fazla değil; Kıvılcımlı'nın Yön eleştirisi bu açıdan da inandırıcılığını kaybediyor (*). Fakat Doktor Hikmet, inandırıcı olmak kaygısını taşımıyor ve her zaman güncel politikasını vurgulayabilmek için aşırı savlarını daha da aşırılaştırmaktan çekinmiyor.

Her idealist bir ampirisist'tir; güncel politikaya tarihsel olgulardan bir ceket giydirmeyi «tarih tezi» sanan Doktor Hikmet, söz Mustafa Kemal'e gelince aşırılığına hiç bir sınır tanımıyor. Tam bir ampirisist mantıkla Doktor, Mustafa Kemal'in her adımında bir hikmet buluyor ve her ürkekliği ya da zigzağını bir planlı hareket olarak göstérme-

(*) Dr. Hikmet, izleyicilerinden yalnızca iman istiyor. Bir yakın izleyicisi şunları yazıyor: «Hikmet Kıvılcımlı'ya 'cuntacı' denmesine sebep olan 'Jön Türk Geleneği' ya da 'vurucu güç' kavramları, üretici güçler kavramının kapsamında yapılan değişiklikler kavranmadıkça anlaşılamaz». Fakat bu değişiklikleri açıklamıyor.

H. Yılmaz, Marksist-Leninist Öğretinin Gelişimi ve Hikmet Kıvılcımlı,
Dr. H. Kıvılcımlı, Günlük Anılar, op. cit., içinde, s. 63.

ye çalışıyor. Kemal Paşa övgüsünde Doktor Hikmet, Doğan Avcıoğlu'nu çok gerilerde bırakıyor.

«Anadolu İhtilali de, öyle strateji içinde uzunca ricat taktiklerinden sonra kesin saldırılarını yapabildi. Milli birliği sağlayacak olan Anadolu ordular birliğini korumak üzere Mustafa Kemal Yaver-i Hass-ı Hazret-i Şehriyari'liğini kullandı. Sıvas Kongresi'ne dek, komprador İttihatçıların, Amerikan Mandası teklifleri tartışıldı. Birinci Millet Meclisi kurulduktan sonra bile Makam-ı Muallay-ı Hilafet'i kurtarmak taktiği güdüldü. Zafer kazanılır kazanılmaz, ne saltanat kaldı, ne hilafet. Manda bir daha - hiç değilse - ağıza alınmadı». Bütün bunların bir sosyalist devrimcinin kaleminden çıktığına inanmak mümkün değil; en sofu kemalist bile, Mustafa Kemal'e bu kadar büyük bir kararlılık ve karşıtlarına böylesine bir zavallılık izafe etmiyor. Doktor, mucizevi bir ameliyatla Anadolu Direnişi'nin zengin pratiklerini ikiye ayırıyor; bütün kararlı ve ileri pratikleri seçiyor ve Mustafa Kemal'e yapıştırıyor. Daha doğrusu, Kurtuluş Savaşı'nın ileriye dönük pratiklerinden bir mekanik Mustafa Kemal yaratıyor ve tüm geri adımlarıyla tereddütlerini, İttihatçılardan bir günah keçisi yaparak onların sırtına yüklüyor.

Mustafa Kemal söz konusu olunca Doktor, aşırı bir TKP görüşüne yaslanıyor; Kemal övgüsüyle İttihatçı düşmanlığına sahip çıkıyor. Anadolu'ya çıkmadan önceki Mustafa Kemal'e gelince de, kemalist historiyografinin tüm safsatalarını bir araya topluyor ve binbir zahmetle kağıda döküyor. Aktarıyorum: «Mustafa Kemal, Abdülhamit istibdadının aşıladığı 'körü körüne itaat' formülünden daha askeri okulda fırlayıp çıkacak zekasını kullanmasaydı Suriye'de, Makedonya'da gizli ihtilalci aksiyona girerdi. Mustafa Kemal, komprador İttihatçı hürriyetinin aşıladığı itaatten, Filistin ve Suriye cephelerindeki olayların itişiyle kurtulacak zekasını kullanmasaydı, Alman emperyalizminin Von Papen-Falkenhein gibi ajan-komutanları önünde Paşa kuklası olur, kalırdı. Mütareke kabinelerinde ya 'İngiliz Muhibbi' yahut 'Amerikan Mandacısı' bir şanlı mezar

Kıvılcımlı'ya

Ser Yaveri Hazreti Şehriyari Naci Beyefendiye

(gayet mahremdir)

Talat Paşa kabinesinin mefluç bir halde, Tevfik Paşa hazretlerinin muayyen bir kabine teşkilinde müşkülata maruz bulunmakta olduğunu haber alıyorum. Ordular muharebe kudretinden mahrum ve zaten kuvayi mevcudu müdafaadan aciz bir hale getirilmiştir. Düşman her gün daha müsait ve ezici şurut ihraz etmektedir. Müttefikan olmadığı takdirde münferiden ve behemehal sulhu takarrür ettirmek lazımdır ve bunun için fevt olunacak bir an dahi kalmamıştır. Aksi takdirde memleketin kamilen elden çıkması ve de devletimizin gayri kabili telafi mehalike maruz kalması baid-ül ihtimal değildir. Muhterem padişahımıza olan sadakat ve merbutiyetim ve vatanımın temini selameti itibariyle arzederim ki Tevfik Paşa Hazretleri filhakika müşkülata tesadüf etmişlerse sadaretin derhal İzzet Paşa Hazretleri'ne tevcihi ve müşarunileyhin de esası Fethi, Tahsin, Rauf, Canbolat, Azmi, Şeyhülislam Hayri ve acizlerinden mürekkep bir kabine teşkil etmesi zaruridir. Tevfik Paşa Hazretleri size isimlerini söylediğim zevata müracaat ettiği takdirde mazharı teşkilat olabilir zannederim. Münasip ise bu zevatın Şevketmeap Efendimize arzını rica ederim.

Teşrinevvel 1918
Fahri Yaver-i Hazreti Şehriyari
Mustafa Kemal

taşı gibi unutulur, Anıtkabir'de yatmazdı» (*). Tarihi yalnızca bir insanın zekası ile anlatan bir «tarih tezi» ciddi olamaz; Doktor Hikmet'in burada sıraladığı olguların tümü, ne yazık, hiç bir gerçekliğe denk düşmüyor.

Bütün «iyilikler» Mustafa Kemal'in zekası nedeniyle geliyorlar ve bütün «kötülükler» de Mustafa Kemal'in hastalanmasıyla başlıyorlar. Doktor böyle söylüyor ve şöyle yazıyor: «İkinci Milli Kurtuluş Savaşı, 1923 yılından sonra önce yavaş yavaş, Mustafa Kemal'in hastalığı ile birlikte sıçramalar yaparak komprador ekonomiden egemenliği tekeline geçirmiş bulunan finans-kapital tehakkümüne karşı bir dövüş halini aldı». Doktor Hikmet, 1960 yıllarının sonlarına doğru Türkiye'nin «İkinci Milli Kurtuluş Savaşı» yaşadığına inanıyor. Milli Birlik yönetimi kurulur kurulmaz gönderdiği bir dilekçede bu nitelemeyi kullandığı için de, kendisini, İkinci Milli Kurtuluş Savaşı'nın başlatıcısı sayıyor.

Doktor, bu İkinci Kuvayı Milliye işini son derece ciddiye alıyor ve 6 Temmuz 1960 tarihi itibariyle Milli Birlik Komitesi'ne yazdığı birinci açık mektubunda, iktidardan ayrılmamalarını öğütlüyor ve bir «İkinci Kuvayı Milliye Partisi» kurmalarını istiyor. Doktor, son derece üzücü bir sunuşla, «Mister Thornburg, Doktor Shacht, Herr Erhardt, Von Papen, Profesör Baade ve diğerlerinin ecnebi raporları yanında adsız bir Türk'ün yerli-milli raporu» olarak nitelediği birinci açık mektubunda şunları yazıyor: «Milli Birlik Komitesi (ikinci meşrutiyetin Hürriyet-i İtilaf ve İttihad-ı Terakki fırkalarına bakmayan Atatürk'ün Halk Partisi'ni kurduğu gibi) bütün milleti projesiz çağıracağı bir İkinci Kuvayı Milliye Partisi kurmalıdır» (**). Hikmet, okuyucularını alıştırmadığı bir tevazu ile 1960 yılı Mayıs ayında yönetime gelen genç subaylara danışmanlık yapmak için acele ediyor. Ancak Doktor Hikmet'in Milli Birlik Komite-

---

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Halk Savaşının Planları, op. cit., s. 84.*

(**) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz-MBK'ne İki açık Mektup, İstanbul, 1965, s. 17.*

si'ne gönderdiği açık mektubunda yazdıklarını solculuğun herhangi bir türü ile bağdaştırmak mümkün görünmüyor.

Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın titizliği küçümseyen ve tutarlılığı aşağılayan tutumu, bu mektuplarında da var; Türkiye'ye yabancı rapor yazan yabancılar arasına, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi ve Orta Doğu'daki nazi casusluk ağı lideri Von Papen'i de koymakta hiç tereddüt etmiyor veya «dış ticaret açığımızın yüz milyonlarca zararı» türünden bürokrasideki genç memurlar bir yana, üniversitenin birinci sınıf öğrencilerini bile kendisine güldürebilecek bilgisizlik örnekleri vermekten çekinmiyor. Dış ticaret açıkları hep yabancı parayla ölçülüyor ve ithalatın ihracattan fazla olması sonucunda ortaya çıkan dış ticaret açıklarına «zarar» diyebilmek, Hikmet'ten başka kimsenin aklına gelmiyor.

Hikmet Kıvılcımlı, 27 Mayıs Devrimi ile tam bir kemalist oluyor; kemalist damarlarının harekete geçtiği söylenebilir. Dinsel gericiliğe, irtica, karşı genç subayları bileğlemek istiyor; fakat, genç subayların başındaki Orgeneral Cemal Gürseli' de, bir sözcük oyunuyla «gür sel» diyerek okşadıktan sonra şunları yazıyor: «İrticanın kuvveti, korkunç derecede uysal ve esnek oluşudur. Bizans, hatta Etiler çağındanberi topraklarımıza kök salmış bulunan derebeylik ruhu, ne vakit zor gördüyse, kırılmamak için eğilir, bekler. Gür-sel gidip kum kalınca, yeniden baş kaldırır. Tokadı yedi mi, siner; anasına söğsen tınmaz. Kuzu postuna bürünmüş eski kurttur. Öyle sureti haktan görünmeyi bilir ki, kaleyi içinden fethetmek için, gerekirse inkılapçıdan fazla inkılapçı kesilir. Bir kere de suyun başını kesti, dizginleri eline geçirdi mi, dönekliğinin hayasızlığı idrakları çatlatır». Son derece idealist; dinsel akımlara bu kadar mekanik bakışı anlamak çok zor görünüyor. «İrtica, yeşil bir yılandır» demekle özdeş bir mantık ortaya çıkıyor; Hikmet, İkinci Kuvayı Milliye Partisi genel başkanı olarak düşündüğü Orgeneral Cemal Gürsel'den dizginleri elinden bırakmamasını istiyor.

Birinci mektubundan uzun bir aktarma yapmak zorunluluğunu duyuyorum. Doktor Hikmet'in tarih savını özet-

diyor. Şöyle başlıyor: «Yerli irticai temsil eden bir avuç tefeci-bezirgan, kapitülasyonlar mekanizmasiyle ecnebi sermayenin gizli açık soygunculuğuna ortak çıkmayı ar değil kâr saydıkça, milletin bütününe bağlı olan Türk ordusu, dirlik düzeninden kalma, halkla beraberlik geleneklerini dirilterek, milli kurtuluşa yol açtı. Bizde, irtica oligarşisi ne zaman ecnebi hayranlığına teslim olduysa, o zaman, ordu hemen milletle kaynaşıp inkılaptan yana geçti (*). Çünkü, milletimizin ayakta kalan şuurlu ve teşkilatlı biricik parçası ordu idi» (**). Türkiye'de iyiliğin güvencesi bir ordu anlayışı ortaya çıkıyor ve on üçüncü yüz yıldan beri, «dirlik düzeni» ile birlikte bu «iyilikçi» yapısını koruyor.

Doktor Hikmet'in belli programları var; «tefeci-bezirgan» ve «dirlik düzeni» bunlardan ikisini oluşturuyor. Doktor, her güncel durumda, bunları tekrar dile getiriyor ve eğer güncel olan «Fetih» ya da 27 Mayıs günlerinde olduğu türden «İrtica» ise, değişmeyen programlarını güncel olgulara uyguluyor. Bundan sonra da, ne yazık, yönetimdekileri ikna etmek ve kazanmak için dozajı çok kaçırılmış övgü pasajları yazıyor.

Bu yanıyla Doktor Hikmet ütopyacılara çok benziyor.

Doktor Hikmet'i, şanssız ve çaresiz bir devrimci olarak görüyorum. İşçi sınıfının kütlesel hareketliliğinden yoksun bir ortamda, Aydınlanma Çağı'nın kırık umutlarının çocukları olan Avrupalı ütopyacılar türünden, yönetimde olanları ikna etmek için kendinden çok veriyor.

(*) Sınıflarüstü, sınıflardan bağımsız bir «ordu» çiziliyor. Hatırlamadan edemiyorum; 1980 yılı Eylül ayının ilk haftasında yayınlanan «Bir Yeni Cumhuriyet İçin» adlı çalışmamda, silahlı kuvvetlerin yönetime geleceğini, Erbakan'ı hapse koyacağını ve Erbakan'dan daha dinci davranacağını yazmıştım.

12 Eylül'de yönetime geldiler, Erbakan'ı hapse attılar, daha dinci davrandılar. Bu arada bu kitabımı yasaklamayı ve beni de hapse koymayı ihmal etmediler.

Bu çalışmamdan hemen sonra, Mayıs 1988 ayında, «Bir Yeni Cumhuriyet İçin» kitabımı yayına hazırlamayı planlıyorum.

(**) *Dr. H. Kıvılcımlı, İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz, op. cit., s. 6.*

Kendinden çok vermek mi, Doktor Hikmet'in sevgisini tüketiyor? Ancak anladığımı sanıyorum ve tüm tutarsızlığına karşın, bu romantik devrimciye olan sevgimin azalmadığını gözlüyorum.

Hikmet Kıvılcımlı'nın yanlışlarını, kendi dilinden, aktarmayı sürdürüyorum: «Alemdar Mustafa Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya, Cemal Gürsel Paşa'ya kadar, Ruscuk yaranından Milli Kurtuluş Komitesi'ne kadar, ileri gidişimizin vurucu gücü, halk çocuklarımızın güttüğü ordu oldu. Osmanlı çöküş devrinde sanki ecnebi sermayeye kul olacakları bilinmiş gibi adlarının başına 'abd' (kul, köle) sözü (*) bulunan padişahların, Abdülmecid'in, Abdülaziz'in, Abdülhamid'in, istipdatları boyunca, vatan ve hürriyet aşkına asker ocakları (Kuleli, Tıbbiye, Harbiye) beşik oldu. 1876 da Abdülaziz'i tahtından indiren, 1908 de meşrutiyeti dağda ilan edip Abdülhamid'i tahtından indiren, 1919-1923 de İstiklal Savaşı'yla saltanatı müzeye kaldıran hep o genç ordumuzdu». Doktor, bu kadar çok yanlışı bu kadar kısa bir paragrafa sığdırabiliyor.

Bir: 1876 yılı Darbesi'ni Mithat Paşa, suhtelere, zamanın üniversite öğrencilerine dayanarak yaptı ve bu nedenle de, Sultan Hamid, medreselere cephe aldı. İki: 1908 yılında dağa çıkışı İttihat ve Terakki Cemiyeti örgütledi; bir sivil-subay küçük burjuva örgütüydü. Üç: Üç genç subay dağa çıkınca Hamid tahtından indirilmedi. Bu sonra, 1909 yılında ve çoğunluğu sivil gönüllülerden oluşan Hareket Ordusu'nun Yeşilköy'de topladığı Kurucu Meclis ile gerçekleşti. Dört: İstiklal Savaşı'nı Ordu'nun yaptığını söylemek, abartmacılık oluyor.

Doktor devam ediyor: «Nihayet Batı'daki sermaye birikişinin korsanlık devrine rahmet okutacak bir utanmazlıkla kendi yurdunu ve kendi halkını, hem de 'demokratlık' perdesi altında 'görülmemiş kalkınma' diye görülmemiş ça-

(*) «Abd» sözcüğünden sonra gelen isimlerin hepsi, «aziz» veya «mecit» veya «hamid» veya «rahmen» hep, «abdellah» sözcüğünde olduğu gibi Tanrı'nın isimleridir. Bu isimlerin hepsi «Tanrı'nın kulu» anlamına geliyorlar.

pula uğratan ve 'böl ve güt' fetvasınca köylere kadar soktuğu siyaset maskeli fitne ile milli birliğimizi sarsan bir avuç tefeci-bezirgan çetesine, geniş kütlemizi değil yüz küsur metrekarelik Yassıada kayalığını bile kaplamayacak derecede azlık ve milletten kopmuş bir oligarşi olduğunu 3 saatlik harekatıyla öğreten gönlü alçak destan yiğitlerimiz de, gene altı yüz yıl önceki Kayıhan ilplerinin geleneklerine uygun torunları oldular». Ne yazık, romantik devrimci Hikmet, burada sıradan bir fıkra yazarı olarak görünüyor. İdealist Türk tarihinin bütün illüzyonlarını tekrarlıyor; «ilb» burada «ilp» oluyor. Henüz «alp» olmuyor; Doktor Hikmet, tıp doktorluğunun bir pratiğine uygun olarak, halkın bilmediği sözcükleri seçmeyi önemli görüyor.

Daha 1957 yılında, Demokrat Parti bütçesi nedeniyle Vatan Partisi adına çıkardığı «Siyasetimiz» adlı broşürde «Vatan Partisi, hükümetimizi, velev eksik de olsa başardığı sanayi teşebbüsleri için olduğu kadar, geç de kalsa yeni ağır sanayi teşebbüsünden dolayı tebrik eder» diye yazdığını unutmuşa benziyor. Ne yazık, Doktor Hikmet, 1960 yılı yazında kötülediği Demokrat Parti iktidarını, 1957 yılında başta başında İsmet İnönü'nün bulunduğu CHP olmak üzere tüm muhalefet partilerine karşı savunuyor. Fakat yine ne yazık, 1960 yılı yazında, İsmet İnönü, «birinci kuvayı milliyeciliğin barut kokusunu yeni nesillere getirmiş iyi niyetli milli kahraman» oluyor ve buna karşılık da, 1937 yılında nerede ise «işçi kahramanı» yaptığı Celal Bayar da tüm kötülüklerin maşası bir hizib durumuna geliveriyor (*). Ve Doktor Hikmet, «nerede Genç Türkler'in ve yiğit ordumuzun özgürlük ve uygarlık ülküsü, nerede bu te-

---

(*) «İnönü toprak kanununu birinci defa meclise getirir getirmez, Atatürk'ün hastalığından fırsat bularak, başvekalete sıçrayan Celal Bayar hizbi».

«Atatürk'ün ölümünden sonra da, ordumuzun uyanıklığıyla tekrar iktidara çıkan İnönü, toprak kanununu ikinci defa meclise getirir getirmez Amerikan desteğinden fırsat bularak milli kahraman edası ile ağır gövdelerini okkalatan aynı Celal Bayar hizbi».

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz, op. cit., s. 10-11.

feci bezirgan canavarlıkları» diye temel görüşünü açıklıyor (*). Bu, büyük bir kolaycılıktır; Doktor Hikmet, bir avuç İlb veya Alp veya yüzbaşı arıyor.

Bunları ileri sürebilmiş bir kimsenin tarih savı üzerinde bu kadar durmam gereksiz sayılabilir; ancak aydın çözümlemesi yapma işini üstlenince zorunlu oluyor. Kısaca tamamlamak istiyorum.

Doktor Hikmet, sürekli olarak, treni kaçırma gaygısı ile hareket halinde katarın en son vagonuna atlıyor. Trenin nereye gittiğini atladığı vagonda anlamaya çalışıyor.

İlk ve en önemli tarih çalışması «Tarih-Devrim-Sosyalizm» 1965 yılında yayınlanıyor ve 1965 yılında Dr. Hikmet, birdenbire İbn-i Haldun hayranı oluveriyor. Aktarıyorum: «Batı medeniyetinin iki büyük ve ölmez sentezi, 19 uncu yüzyılın tam ortasında doğdu. Canlılar biliminde Darwin'in doktrini de, toplum biliminde Marx-Engels doktrini de, 1859 yılı ilk önemli emeğini yayınladı. İslam medeniyetinde bu iki Batı bilgininin buluşlarını bir tek kişi taslak olarak beşyüz yıl önce sentezleştirdi. İbn-i Haldun, aynı emeğinde, hem Darwinizm'i muştuladı, hem İslam Marks'ı adını alacak değerdeki sosyal doktrini kurdu». Doktor, bu ilk önemli tarih çalışmasında İbn Haldun'u keşfederken, İbn-i Haldun'un yolunu izleyen Osmanlı kronik yazıcıları Naima ve Katip Çelebi'yi övüyor ve Gobineau ile Toynbee'ye çok kızıyor. Toynbee'yi giderek İngiliz gizli servisinin emrine veriyor ve her ikisini «iki hıristiyan» olarak niteledikten sonra şunları da yazıyor: «O iki hıristiyandan çok daha inançlı müslüman İbn-i Haldun, kendilerinden 500 yıl önce tarih gidişini Hegel'den daha laik anlayışla bir 'halk tecellisi' sayıp, hemen gerçekçi bilim yolunu tutar» (**). Özgün düşünceler geliştirmek iddiasında Kıvılcımlı, Berberi tarihçi ve kamu görevlisi İbn-i Haldun'u övmek için sözcükleri yetersiz bulmaya başlıyor.

Bir parantez açmam gerekiyor: Her aydını yazarken,

(*) *Ibid., s. 8.*

(**) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih-Devrim-Sosyalizm, İstanbul, 1965, s. 60 ve 154.*

KIVILCIMLI VE DEMOKRAT PARTİ

1987 yılı Eylül Ayı'nda yapılan ve 1988 yılı Şubat Ayı'nda yayınlanan bir söyleşide «ve biz, üniversiteye girdiğimizde - çok sevdiğim bir sözle - elimizde köylülerin idare lambası komünizmi arıyorduk» sözlerinden sonra şunları söylediğim kaydediliyor: «O sırada Doktor'un Vatan Partisi açıklamaları vardı. Gazetede resmi çıkardı. Ama biz niye komünist partisini ararken Doktor'un Vatan Partisi'ne girmezdik, bilemiyorum» (*). Bunları söyleyince, bilmediklerimin araştırılması bir zorunluluk haline geliyor, Aydın Üzerine Tezler'in beşinci kitabını yazarken bazı ipuçlarını bulabildiğimi düşünüyorum.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın 1957 yılı bütçesi nedeniyle muhalefet partilerinin ve Demokrat Parti'nin görüşleri üzerine yazdıkları hem 1957 yılında ve hem de daha sonra yayınlanıyor; 1957 yılında politikayla çok yakından ilgili bir iktisat öğrencisi olarak, Kıvılcımlı'nın eleştirilerini okumuş olduğumu düşünebiliyorum. 1957 yılında Doktor, şunları ileri sürüyor: «Asıl mesele falan veya filan yüzdeyi söyleyip geçmek midir? Mesela personel masrafını iktidar yüzde 40, muhalefet yüzde 60 gösteriyor. Aradaki fark yüzde 20, bu seneki bütçede 800 milyon lira eder. Yabancı yardımıyla açılan Sınai Kalkınma Bankası, 5 yılda, 137 milyon lira ile 301 sanayi firması kurdu. Demek 800 milyonla beş yılda değil tek bir yılda 2-3 Sınai Kalkınma Bankası açar, 7888 fabrika kurarız. Her fabrikada 100 işçi çalışsa, yılda 80 bin kişiye iş

(*) Y. Küçük, Söyleşi, Çağdaş Yol, Şubat 1988, s. 18.

çıkar» (*). Ne yazık, iki iddianın arasındaki farktan bir yılda 7888 fabrika kurmayı hiç bir sihirbazın bile gerçekleştirmesi mümkün görünmüyor; bir iktisat öğrencisinin, böyle bir broşürle ortaya çıkan bir kimseyi ciddiye alması son derece zordur.

«Bütçe tartışmalarının özü bu olacakken 'bütçe denk midir, değil midir?' gibi şekil kavgaları yüzünden, Dahiliye Vekili'nin tabiriyle, 'meclis koridorlarını' kabadayı koğuşu haline getirmek istenir. Doktor'un «Siyasetimiz» broşürü, eleştirilerinin tümünü muhalefet partilerine yöneltiyor. Bütçe denkliği sorununu, bir şekil sorunu sayacak kadar bilgisiz davranıyor; Doktor'un bir tek iktisat veya maliye kitabı okumadan bu tenkitlerini yaptığını düşünebiliyorum.

«CHP'ye göre bütün felaketlerin sebebi, 'sakat para politikası' imiş. Sakat para neden? Gelin tesbih çeker gibi sayalım: Üniversiteye muhtariyet, basına hürriyet, hakimlere emniyet, anayasaya riayet, Kırşehir'e vilayet verilmediğinden» (**). Doktor Hikmet, CHP'nin özgürlük savunmasıyla alay ettikten sonra şunları söylüyor: «Paramızın kıymeti tartışma konusu olmaz. O bellidir. Bankada yatan altının veya altın değerli ecnebi paranın (dövizin) kıymeti ne ise, kağıt paramızın kıymeti de odur» (***). Hikmet, böylece bütün iktisatçıları ve iktisat öğrencilerini şaşırtıyor.

Sonra herkesi şaşırtıyor: «Vatan Partisi, hükümetimizi, velev eksik de olsa başardığı sanayi teşebbüsleri için olduğu kadar, geç de kalsa yeni ağır sanayi teşebbüsünden dolayı tebrik

---

(*) Dr. H. Kıvılcımlı, Siyasetimiz 1957, Vatan Partisi Yayınları, İstanbul, 1957-1977, s. 8.
(**) ibid., s. 13.
(***) ibid., s. 24.

eder» (*). Vatan Partisi, muhalefeti eleştirirken hükümeti kutluyor.

1950 yıllarının ortası Türkiye'de demokratik mücadelenin yoğunlaştığı ve kütlelere demokrasi bilincinin aktarıldığı bir dönem oldu. O sıralarda, daha sonra Fikir Klüpleri Federasyonu, daha sonra da Dev-Genç'e dönüşen tek Fikir Klübü'nün yöneticisi ve genel başkanı olarak, Ankara Üniversitesi Öğrenci Birliği ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nda Bayar-Menderes istibdatına karşı mücadele edenler arasında yer alıyordum. Özgürlükten yoksun olduğumuzu düşünüyorduk; düşünüyordum. Doktor Hikmet ise şunları ileri sürüyordu: «Bu müthiş ısraf neden? Meclis muhalefetine kalırsa DP'nin kötü niyetinden veya hükümetin ilimsizliğinden, hatta sırf Menderes'in diktatörlüğünden. Hayır efendiler; meseleyi o kadar küçültmeyelim. Ne bir şahıs, ne bir hükümet, ne bir parti o kadar çabuk ve kolay hürriyetsizliğe kayamaz». İnanmak zor. Bunları neden yazarlar; o zamanlar, bu soruya cevap bulamamış olduğumu anlıyorum.

(*) ibid., s. 35.

aslında, o aydını yazmıyorum. Yöntemi zorlamadan, hepsinden kalıcı çizgileri çıkarmak istiyorum. İmkan ölçüsünde bunu kontrast ve şoklardan yararlanarak başarmayı deniyorum.

Doktor Hikmet Kıvılcımlı özgün olmak iddiasındadır ve 1965 yılında birdenbire hem İbn-i Haldun'u ve hem de İslamı keşfediyor. Fakat keşif Hikmet'in değil ve Hikmet, burada tümüyle Avrupa'dan gelen bir şiddetli rüzgara kapılmış Türkiyeli aydın durumuna düşüyor. Bu yıllar, kendisine çıkış yolları arayan Avrupa solculuğu, Afrika'daki müslüman Arap ülkelerinin birbiri ardından bağımsızlık elde etmeleri ve bir elinde Marx ve diğer elinde Kuran ta-

şıyan, Cezayir'in bağımsızlık lideri genç Bin Bella türünden devrimcilerin ortaya çıkmasından son derece etkileniyorlar. Fransız Komünist Partisi'nin ve Fransa'nın önde gelen düşünürlerinden Roger Garaudy, kabul görmüş otoritesini Islam ve sosyalizmi birleştirme arayışlarının yolunu açmak için kullanıyor; «Sosyalizm ve İslamiyet» kitabını yazıyor.

Garaudy, kitabını Kuran'dan yapılan alıntılarla süslüyor ve Doktor Hikmet'in çok önce İbn-i Haldun'u «İslamın Marks'ı» olarak niteliyor. Garaudy şunları yazıyor: «Toplumların yapısının ve gelişmesinin incelenmesi alanında ayırıcı özelliği olan bilim adamı, sanatçı, asker, hukukçu ve filozof İbn Haldun (1332-1406), dehasının evrenselliği ile On Dördüncü yüz yıl içinde bizim Rönesansımızın devleri ile kıyaslanabilecek değerde ilerici bir yüksek kişidir». Yüksek kişi Haldun, Garaudy'e göre, «tarihin bilimsel kavramının ve sosyolojinin gerçek kurucusu» da oluyor (*). Böylece, Osmanlı aydınlarının çok yakından tanıdığı ve bir tevekkül felsefesinin yayıcısı olduğu için de çok etkilendikleri İbn-i Haldun, birdenbire ve 1960 yıllarının başında Fransa'dan bütün az gelişmiş kapitalist ülkelere yayılmaya başlıyor.

Çok güzel; etkili Fransız Komünist Partisi'nin etkin düşünürü Garaudy, bir yeni büyük düşünüre işaret ediyor. Her devletin belli bir süre sonra yıkılacağını bir yasa olarak ileri sürdüğü için yıkılış dönemi Osmanlı aydınları ve bu arada Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa tarafından çok tutulan İbn-i Haldun, Osmanlı aydınlarının İbn-i Haldun'u çok iyi bildikleri ve sevdikleri henüz 1960 yılı aydınları tarafından bilinmiyor, Türkiye'ye girebilmek için bir Fransız otoritesine kavuşmuş oluyor. Bu kadar değil; Garaudy, otoritesini, İbn-i Haldun ile müslüman toplumların devrimcilerinin birleşmesi yolunda da öne sürüyor.

«Geçmişin kültürünün tümünün mirasçısı olduğunu iddia eden marksizm, bu kültürü, Alman klasik felsefesinin,

(*) *Roger Garaudy, İslâmiyet ve Sosyalizm, Yön Yayınları, İstanbul, 1965, s. 55 ve 58.*

İngiliz Ekonomi Politiği'nin, Fransız sosyalizminin, Yunan rasyonalizminin ve Rönesans'tan gelme teknikçiliğin kesin olarak Batılı gelenekleri sınırları içine hapsedemez». Marksizm'in içine yeni öğeler konması gerektiği iddiası var; devam ediyor: «Eğer marksizm 'bölgesel' bir karaktere bürünmek gibi bir duruma düşmeyecekse, bütün milletlerin kültüründe kök salmak zorunluluğundadır» (*). Garaudy, müslüman toplumların devrimci aydınlarına yeni görev ve misyonlar veriyor.

Bu kadar da değil; bu sırada Türkiye aydın hareketi içinde en etkin isimlerden birisi Yön Dergisi'nin başyazarı ve motoru Doğan Avcıoğlu'dur. Bu sırada Yön Dergisi'nde yavaş yavaş E. Tüfekçi imzası do görünmeye başlıyor ve bir yandan Milli Demokratik Devrim görüşlerini savunmasıyla ve diğer yandan da, 1951 TKP Tevkifatı'nın önde gelen isimlerinden Mihri Belli olduğunun yayılmasıyla, dikkati çekiyor. Beklenebileceği gibi, Garaudy'nin «Sosyalizm ve İslamiyet» çalışması, D. Avcıoğlu ve E. Tüfekçi tarafından çevriliyor ve her ikisinin ayrı ayrı önsözüyle 1965 yılında, Yön-Yayınları'nın bir kitabı olarak çıkıyor.

Ne yazık, Doktor Hikmet yine geç kalıyor ve yine treni kaçırma telaşını yaşıyor. 1965 yılında, zamanın etkin dergisi Yön'de, islamiyet ve sosyalizm ile ulusçuluk ve Batı karşıtlığı üzerine yoğun sayılabilecek yayınlar yapılıyor (**). Kemalizmin, Güneş Dil ve Tarih tezlerinden hayal

---

(*) *ibid., s. 68.*

(**) 1965 yılı Yön kolleksiyonundan bazı başlıkları sıralayabiliyorum:

5 Şubat 1965: «Sosyalizm ve İslamlık», Le Monde yazarı J. F. Kahn'ın yazısı aktarılıyor.

19 Mart 1965: Niyazi Berkes, «Batıcılık, Ulusculuk ve Toplumsal Devrimler» yazı dizisini sürdürüyor.

9 Nisan 1965: Niyazi Berkes, «Atatürk Milliyetçiliği ve 'Tarih Tezi'» yazıyor.

7 Mayıs 1965: «Türk Milliyetçilerine Sesleniş». Bu yazıda «milliyetçilik bayrağını sosyalistler taşır» deniliyor.

27 Ağustos 1965: E. Tüfekçi, «'Batı' Nedir, Artık Bilmeliyiz!» diye yazıyor. «Türk Toplumculuğu ile Batıcılık diye adlandırılan eğilim bağdaşmaz» diyor.

10 Eylül 1965, «Milli Kültür ve Batı Kültürü ile İlişkiler» başlıklı soruşturma dört sayı sürüyor.

kırıklığına uğramış Türk entelijansiyası, Batı'ya karşı İslam ve Arap da olsa kendine yakın düşünce kataloglarının çıkartılmasından memnun ve mutlu görünüyor.

Garaudy'nin otoritesine Avcıoğlu'nun otoritesi ekleniyor. Avcıoğlu önsözünde şunları yazıyor: «O kadar kendimizi unuttuk, kendi kültürümüzden o kadar koptuk ki, Doğu'nun Montesquieu'sü olan bir İbn Haldun, Batı'nınkilerden binlerce kat bize yabancı». İbn-i Haldun'un Batı'da keşfi Türkiye'de büyük yankılar yapıyor ve sevinçle karşılanıyor. Avcıoğlu, «çağımızın en ünlü marksist teorisyenlerden biri» olarak nitelediği Garaudy'nin, Mihri Belli ile birlikte çevirdikleri kitapta, «sosyalizm, kaynağını yalnız Batı kültüründen alamaz» dediğini haber veriyor. «Bu bakımdan sosyalist düşünüre, tarihçiye, iktisatçıya, sosyoloğa, sanatçıya büyük görevler düşmektedir» diye ekliyor; Doktor Hikmet, aynı yıl, «Tarih-Devrim-Sosyalizm» çalışmasını çıkarıyor.

Mihri Belli'nin, alias E. Tüfekçi, önsözü çok daha politik oluyor; önce ulusal kurtuluş hareketlerinin başarısından gelen bir sevinçle ifade ediliyor. Aktarıyorum: «Uzun süre tarihlerinden yoksun bırakılmış sömürge ve bağlı ülkeler halkları, bugün, başarılı kurtuluş savaşları vermiş, başı dik uluslar olarak dünyamızda yerlerini alıyorlar. Bu halkların ortak bir özelliği var. Ulusal şartlarındaki değişiklikler ne olursa olsun, bunların pek büyük çoğunluğu Batı'nın tam tersine, kapitalist olmayan kalkınma yolunu, sosyalizme giden yolu seçiyorlar». Kapitalist olmayan yol, 1960 yıllarında, Sovyetler Birliği teorisyenlerinin gelişmemiş kapitalist ülkelerdeki ilerici devrimler için geliştirdikleri formüldür; yavaş yavaş Türkiye'ye giriyor.

Politik yaklaşımdan sonra düşüncel arayışın boyutları ve yönü çizilmek isteniyor; Mihri Belli'nin önsözünden yeniden aktarıyorum: «Türk olarak, ataları Asya'nın göbeğinden göçetmiş bir ulus olarak, bugün de ulusal dili Türkçe Asya'da anadil olarak konuşulan, İslam kültürü ile 1000 yıl haşır neşir olmuş, kök salmış tüm üst yapı kurumları doğulu bir ulus olarak, Batı'ya karşı ilk muzaffer bağımsızlık savaşını vermiş bir ulus olarak, kısaca doğulu

bir ulus olarak bizi, sosyalizmi gerçekten evrensel bir kültürel temele dayatma çabası çok derinden ilgilendirir». Böylece, Yön Yayınları, iki önsöz ve Garaudy'den alınan teknik yardımla, tarih araştırmalarının yönünü belirlemeye çalışıyorlar.

En çok Doktor Hikmet'i etkilemiş olduklarını söyleyebiliyorum. Doktor, Avcıoğlu'ya ve Mihri Belli'ye güveninden veya saygısından dolayı etkilenmiyor; bunu iddia etmeyi yersiz görüyorum. Doktor Hikmet'te treni kaçırma kompleksi var; gelişmelerin bu yönde olduğu izlenimine kapılıyor. Herkesten hızlı ve önde gitmek için de, son derece ulusçu ve son derece islamcı bir tarih teziyle çıkıyor.

Bundan sonra Doktor Hikmet'in müslümanlık ve «ata» aşkı başlıyor. Arkasından «rönesans» ve «İbn-i Haldun» tutkusu geliyor. 1965 yılında, «Osmanlı, iliklerine dek müslüman olmuştu» diye başlıyor. 1965 yılında ne özlüyorsa, bunların hepsini, «iliklerine dek müslüman» Osmanlı'da görüyor ve buluyor: «Müslümanlığın ilk günlerine has temiz insan dekorsasisini ve toprak-mülkiyet-sosyal adalet prensiplerini kendine bayrak etmişti» (*). Bununla yetinmiyor ve bu sırada Batı Avrupa'da bir «rönesans» tartışması başladığı için uç beyi Osmanlı akıncılarına bir de rönesans yakıştırıyor ve şunları yazıyor: «Gelip yayladıkları yer, serhat'ti. Orijinal islam medeniyetinin rönesansını yapıp artık çöken Selçuklularla, orijinal Roma medeniyetinin rönesansını yapıp artık çökmek üzere olan Bizanslılar tam o sırada, ne ileri, ne geri gidemeyip yırtınıyorlardı». Doktor Hikmet, bir paragrafta iki rönesanstan söz ediyor.

Doktor Hikmet'in her ikisini de uydurduğuna işaret etmek zorundayım; «rönesans», bin yıl kadar örtülen ve unutulan bir uygarlığın yeniden hatırlanmasına ve bulunmasına verilen isim oluyor. Haçlı Seferleri'ne kadar Batılılar, bir Grek uygarlığı olduğunu bilmiyorlardı; İskenderiye ve Sriyak kanalıyla Grek bilim ve felsefesinin emanetçiliğini yapan Araplarla savaşırken ve Antakya ile benzeri yer-

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih-Devrim-Sosyalizm, op. cit., s. 183.*

lerde Latin devletleri kurduklarında, Araplar'dan böyle bir uygarlığın varlığını öğrendiler. Bin yıl sonra, önce tümüyle Arap kaynaklarından Grek dünyasını çalışarak, yeniden doğuşu gerçekleştirdiler.

Arap-islam kültürü hiç kaybolmadı. İslam-İran kültürü ile Hıristiyan-Avrupa kültürü arasında Abbasi ve Emevi Sarayları ve bunun arkasından da Konya Selçuklu Sarayı'nda kendisini sürdürdü. Aynı biçimde Avrupa kültüründe, Batı Avrupa'da Orta Çağı yaşarken Doğu Roma'da veya Nova Roma olan Konstantinople'de Grekleşerek ve Doğululaşarak kendini sürdürüyordu. Tarihçilerin «Bizans» adını verdikleri Doğu Roma Sarayı, Konstantinople, büyük bir görkem ve cazibe merkezi oldu. Bin yıl kadar, sadece İran sarayı hariç, tüm yerleşik topluluklara model olarak yaşadı. Kaybolmadı. Bir rönensansa da sahne olmadı.

Doktor Hikmet uydurmakla kalmıyor ve «tarih tezi» yazarken son derece bağnaz bir müslüman ifadesi kullanmaktan kaçınmıyor. Şunları dile getirebiliyor: «Osmanlı, kılıca sarılıp yıktığı her Tekfur'un, Bizans derebeyinin, yerine geçmeyi, toprak beyi olmayı, tekfurlaşmak, gavurlaşmaktan daha iğrenç bir alçaklık ve şerefsizlik sayıyordu». Bunların gerçekle en küçük bir ilgisi yok; Osmanlı Beyleri, hem Roma Sarayı'nı taklit ediyorlar ve hem Roma Sarayı'ndan bir prensesle evlenmek için can atıyorlar ve hem de, tekfurların çoğunu, üstelik tekfur olarak tutmanın da yollarını arıyorlar.

Hikmet, bir «barbar» ve bir «ata» övgüsü yazıyor. «Barbarların tarihte ilerleme ve uygarlık kurulu bakımından rolleri olumsuz mudur?» diye sorarak başlıyor. Açıklıyor: «Tarihin tümünü, önyargısızca inceledik miydi, görmemezlik edemeyiz, barbar akını, şurada, burada çıkmış, tuhaf, arızi, tesadüfi, gelgeç bir 'kazabela' değildir» (*). Daha sonra son derece bilgiç eklemeler yapıyor: «Antika tarihte medeniyetlerle barbarlıklar arasındaki münasebetler, atomlar arasındaki şimik ilgileri izah eden elektron münasebetleri gibidirler. Barbar akınları, tarih gücünün nükleer gü-

(*) *ibid., s. 49.*

cüdür». Böylece barbarlık incelemesi hem «determinist» ve hem de nükleer bir niteliğe bürünüyor. Bundan sonra ise şu geliyor: «Biz, barbarlarla medeniyetler arasında patlıyan kıyametlere 'tarihsel devrim' adını vereceğiz». Doktor, 1960 yıllarında esen islam modasının etkisiyle, uydurduğu «tarihsel devrim» nitelemesi için de bir dinsel kavrama, kıyamet kavramına, başvuruyor.

Bundan sonrası kolay; barbarlar da «tarihsel» çeşitinden devrim yapınca arkasından rönesans geliyor. Şunları yazıyor: «Toplumsal devrimle yeni bir senteze varılamayan yerde, tarihsel devrim seli taşar. Tarihsel devrimden sonra, çak defa toplumsal bir 'diriliş' (rönesans: yeniden doğuş) yahut yeni ve orjinal bir medeniyet gelir». Böylece «barbarlar», tarihin son derece olumlu yaratıkları arasına giriyorlar ve baş yeri tutuyorlar.

Ancak Hikmet, bir sosyalisttir ve ömrünü sosyalist mücadeleye adıyor. Barbarlara tarihte bu kadar önemli bir rol verince, kendisi sosyalist olduğu için, barbarları da sosyalist yapması gerekiyor. Çekinmeden de yapıyor: «Barbar, sırf 'barbar' (yabancı yırtıcı güç) olduğu için değil, tarih öncesi toplumun sosyalist insanı olarak rol oynar» (*). Böylece Doktor Hikmet, Garaudy ve Avcıoğlu'nun çağrısına uyarak marksizme yerel katkılar ekmeye çalışırken sosyalistleri barbarlaştırıveriyor; Asya tipi sosyalist ortaya çıkıyor.

Barbarların sosyalist yapılmaları, Doktor Hikmet'in görüşüne göre, boşuna değil; çünkü, barbarlar sadece sosyalist değil, aynı zamanda, «atalarımız» oluyorlar. Ancak bunu ortaya çıkarabilmek için Doktor Hikmet'in hem tarih ve hem de diğer bütün alanlarda yazdıklarının tümünü incelemem gerekti. Bu incelememi, çok kısaca, özetlemek istiyorum.

«Tarih Tezi» kitabında şunları saptıyor: «Barbarlar, tarih-öncesinin en sağlam ilkel sosyalist (gelenek-görenek ve kollektif aksiyon) üretici güçlerini harekete geçirirler. Eskimiş medeniyette en az bulunan şeyse özellikle o güç-

(*) *ibid., s. 229.*

lerdir. Onun için eski medeniyet dayanamayıp, inanılmaz çabuklukla yıkılır. Bu da bir devrimdir, ama sosyal devrimin zıddına, eski medeniyeti kurtaracağı yerde yok ettiği için, ona, 'tarihsel devrim' adı verilebilir» (*). Burada 'tarihsel devrim' türünden bir nitelemenin olmayacağı üzerinde durmak istemiyorum; bütün devrimler tarihseldir. Devrimler, uygarlıkların yaşayıp yaşamasıyla değil, iktidarın bir sınıftan diğerine geçişiyle ortaya çıkıyorlar.

Doktor Hikmet barbarları çok seviyor ve «Tarih Tezi» adlı çalışmasında bir barbar güzellemesi yapıyor. Aktarıyorum: «Tarihte, insancıl güçleri en büyük dirençle savunan kimseler barbar olmuştu. Barbar, ilkel de kalsa, 'sosyalist' kamu düzeninin çocuğu idi. Eşitsizlik bilmiyordu. O yüzden yalanı ve korkuyu kendi toplumu içine sokmayan alabildiğine ülkücü yiğitti» (**). Bu haliyle «barbar» Doktor Hikmet'in «atalarımız» olarak tanımladığı ilb'lere benziyor.

Hikmet, kuşkusuz, bu sonuca doğru yaklaşıyor. Önce ilb'lerde barbar işaretlerini saptıyor. Aktarıyorum: «Osmanlı ilbleri, bir yandan sosyal eşitlik ve şenlik ünü, öte yandan keskin teşkilat ve kılıç gücü gibi üstün barbar gelenekleri sayesinde, şark kurnazlığı entrikacılıktan başka güvenci kalmamış bulunan zorba Bizans'ın Anadolu sınırlarını, sonra Rumeli ülkelerini kendileri ve yollariyle ele geçirdi» (***). Böylece ilb'lerin barbarlar olduğu ortaya çıkıyor.

Fakat Doktor Hikmet'in bütün çalışmalarını inceleyerek temel denklemde bilinmeyenlerin yerine bilinenleri koymayı sürdürmem gerekiyor. Burada şu soru çıkıyor; barbar olduklarını kanıtladığım ilb'ler kimler oluyor? Bu sorunun cevabı, önce barbar ve sonra da ilb olanlar, Türkler'in atalarıdırlar; bunun için Doktor'un bir başka çalışmasına bakmak zorunludur. Doktor Hikmet'in «Osmanlı

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Tezi, İstanbul, 1974, s. 54.*

(**) *ibid., s. 23.*

(***) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih-Devrim-Sosyalizm, op. cit., s. 247.*

Tarihinin Maddesi» çalışmasının birinci cildinde «Osmanlı Tarihinin Ruhu» inceleniyor. Şimdi «Osmanlı Tarihinin Ruhu» çalışmasından aktarıyorum: «Atalarımız, karşı koyan zengin-efendileri tepeleyip mallarına el koyuveriyorlardı. Hiç sesini çıkarmayan fakir fukarayı da hoş tutuyorlardı» (*). Çok güzel; ancak bunları yapan «atalarımız» kim oluyor? Cevabı var: «O çağın savaşçılarına ne deniyor, İslamlıkta? Gaazi. Atalarımız kendilerine hangi sıfatı takmışlar? İlb». Devamı da var: «Bundan böyle atalarımız kendilerine Uygud Alp yerine Osman Gaazi derler. Madem ki Hazreti Muhammed'in dinine girdik; Onun Arapça diline de alışacağız». Son iki cümleyi, «atalarımız» mı, yoksa Doktor mu söylüyor; kestirmek kolay olmuyor. Fakat bu ilb ve gaazi «atalarımız» hakkında daha aydınlatıcı bilgilerin gelmesi gecikmiyor. Aktarıyorum: «İlk fütuhatçı Gaazi müslüman ululardan hangisi dünya malına, mülküne metelik verdi? Hiç birisi». Hiç bir «atalarımız» dünya nimetine önem vermiyor ve bunu müslüman olduğu için yapıyor. Doktor şunları da yazıyor: «Atalarımızın gönül verdikleri, islamlık da bu idi. Bugün hâlâ Türkiye'nin dağdaki, çöldeki yalınayak köylüleri islamlığa bunun için canla başla bağlıdırlar. Atalarımıza karşı duyulan sevgi ve saygı da bu kaynaktan fışkırır». Doktor Hikmet, treni kaçırmamak için, hareket halindeki katarın son vagonuna atlıyor (**). İslamlığa, akla gelmeyecek övgüler sıralıyor. Öyle anlaşılıyor; istikbalin islamda olduğu vehmine kapılıyor.

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihinin Maddesi, Cilt 1, İstanbul, 1974, s. 11.*

(**) «Osmanlı tarihi, islam tarihinin bir rönesansı'dır».

«Tarihsel şartlar, Osmanlılığı Batı-Hıristiyan uygarlığına karşı bir serhat vurucu gücü yaptı».

«Müslümanlık, her gerçekten devrimci sosyal doktrin gibi, sosyalizme dek varır».

«Kuran, her mülkiyetin biricik sahibi olan Tanrı'nın sosyalizmine bir kompromi aradı».

«Demek, islamlık, ilkel sosyalizmi hem kaldırmak, hem de sürdürmek gibi çelişkili bir sistem kurma doktrinidir».

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihinin Maddesi, Cilt II, Ankara, 1977, s. 89-129-132-134.

Bundan sonrası çok kolay gelişiyor ve Doktor Hikmet, bütün kolaycı ve idealist tarihçi heveslileri türünden önce ideal bir «dirlik düzeni» kuruyor; sonra bunu «kesim düzeni» ile bozuyor. Dirlik Düzeni, İlb'ler ya da gaziler için gerekiyor; Mustafa Kemal, Milli Birlik Komitesi üyeleri ve daha sonra tefeci-bezirganları ya da finans-kapitalistlerini veya bir avuç oligark'ı ortadan kaldıracak en çok dört yüz çadırlık genç subay için de bu dirlik düzeni zorunlu oluyor.

Doktor Hikmet, «dirlik düzeninin ruhu gerçekten demokratik sosyal adalettir» diyor. Bundan sonra, 1960 Türkiye solculuğunun, Osmanlı toprak düzeninin özel mülkiyetten yoksun olduğu ve bu nedenle sosyalizan bir nitelik taşıdığı yolundaki savlarını kağıda döküyor ve şunları yazıyor: «Dirlik düzeninin maddesi, toprak meselesini çalışan halk yararına çözmekle özetlenir. Dirlik düzeni, toprak düzeninde sınıfları lafta değil, fiilen kaldırmıştır. Çünkü miri toprağın mülkiyetine kimse sahip değildir» (*). Doktor Hikmet'in bu yazdıkları, Türkiye'de timar hukuku ve köylerdeki imece yöntemi ile sosyalizme sıçrama yapılabileceğine inanılan dönemin bütün illüzyonlarını yansıtıyor.

Dirlik düzeni ile, «ilk ülkücü, sapına kadar müsliman gaziler» arasında bir beraberlik var; biri gidince diğeri de gidiyor. Doktor Hikmet, bu nedenle, «ilk ülkücü, sapına kadar müsliman gaziler aşındıkça, dirlik düzeni de yıprandı» diyor; nedenini açıklamıyor. Dirlik düzeni gidince yerine «kesim düzeni» geliyor. Bunun sorumluluğu da Kanuni Sultan Süleyman'a düşüyor ve Doktor Hikmet şunları yazıyor: «Devlet zümreleri, kendi yaşama temellerini kurtarmak için ülkücü ilb'likten toprak beyliğine doğru kayan sınıfla yeni sosyal kuruluşun getirdiği refah ve verimde gelişmiş tefeci-bezirgan sınıfının belirttiği yönde, başka çıkar yol kalmadığından, o zamana göre en rasyonel görünen bir toprak devrimi yaparlar. Bu Kanuni'nin

(*) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih-Devrim-Sosyalizm, op. cit., s. 185.*

adına katılan kanunlarla uyguladığı kesim düzeni olur». Doktor Hikmet, «ikta» sözcüğünün bir türevi olan «mukataa» sözcüğünü «kesim» sözcüğüyle Türkçeleştiriyor (*) ve bunun üzerine büyük bir tarih savı kuruyor.

Doktor Hikmet, burada tümüyle uyduruyor ve büyük bir bilgisizlikten bir tarih savı çıkarmaya çalışıyor. Bunu göstererek bu incelemeyi tamamlamak durumundayım; fakat önce Doktor'un bu uydurmasını sık sık tekrarladığını işaret etmek zorunluluğunu duyuyorum. Doktor Hikmet Kıvılcımlı, «Tarih Tezi» çalışmasında da şunları tekrarlıyor: «Bütün kadim imparatorluklar gibi, Osmanlılığı da toprak meselesi kurdu, toprak meselesi yıktı. Osmanoğullarının, her hangi sosyalist şuur iddiası dışında, sırf tarih öncesi ilkel sosyalizmin toprak özel mülkiyetine önem vermiyen göçebe toplumundan geldikleri için, yaptıkları tarihcil devrimcilik yoluyla kendiliğinden uyguladıkları 'dirlik düzeni' köklü toprak devrimi oldu. Gittikçe derebeğileşildi. Dirlik düzeni kankıranlaştı. Dirlik düzeni yerine sözde derebeğileşmiye çare olarak kesim düzeni geçti. Mukataacılık, kamu topraklarını bezirgan-tefeci sermayenin emrine verdi. Roma'nın, Bizans'ın bir türlü tam gerçekleştiremediği para iradı uygulandı» (**). Doktor Hikmet, her zaman sözcüklerle oynamayı ve sözcüklerden «teori» çıkarmayı seviyor. «Dirlik» sözcüğünün çekiciliğiyle «kesim» sözcüğünün iticiliğine dayalı bir tarih savı ileriye sürüyor.

Osmanlı sistemi ne «dirlik düzeni» ne de «kesim düzeni» oldu; bunların hepsi Doktor Hikmet'in uydurmasıdır. Osmanlı toprak düzenine ya Farsça sözcükle «timar» ya da Arapça bir sözcükle «ikta» sistemi deniliyor ve bütün tarihçiler de bunun Doğu Roma'dan Bizans'tan, alındığı konusunda birleşiyorlar (***). Aslında bu sistem, bütün

---

(*) «Mukataa, arazinin kesime verilmesi».
Mustafa Nihat Özön, Osmanlı-Türkçe Sözlük, s. 56.

(**) *Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih tezi, op. cit., s. 67.*

(***) «It is possible that the Ottomans borrowed the usage directly from Byzantines, by translating the Greek word pronia (forethought), the meaning of which is exactly equivalent to that of timar».

Orta Çağ veya gecikmiş Orta Çağ imparatorluklarının uç topraklarında uygulanıyor. Toprak düzeninin Osmanlılık veya Türklükle ilgili hiç bir özgün yanı bulunmuyor. Bir özgünlük iddiasıyla ortaya çıkmak şovenizmden başka bir anlama gelmiyor.

Farsça «timar» sözcüğünün Grekçe karşılığı «pronia» oluyor; birisinin ihtiyacını bakma ve önceden önlem alma anlamına geliyor. «Dirlik» sağlama olarak da düşünülebilir ve timar düzeni, belli ölçülerde dirlik vermeyi içine alıyor.

Ömer Lütfi Barkan, İslam Ansiklopedisi için yazdığı «timar» maddesine şöyle başlıyor: «Timar, Osmanlı imparatorluğunda geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili selahiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bu arada bilhassa defter yazılarındaki senelik geliri 20000 akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isimdir» (*). Timar sisteminde ve başından itibaren bir yerin vergisi veya geliri tahsis ediliyor. Bir toprak bölümü veya kesimi veriliyor.

Profesör Barkan, aynı maddede, şu bilgileri de veriyor: «Timar kelimesinin Bizans pronia'sının bir aksi olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Buna göre, ikta hususundaki tabirler mana bakımından çok kere dillerde birbirine muvazi olarak gelişmiştir. Latince pronia, provision kelimelerinin müteradifi de, ikta ile ilgili bir tabirdir». Görülüyor; «kat etmek» veya «ikta» ya da «kesim» ile timar sistemi arasında hiç bir ayrılık bulunmuyor. «İkta», toprağı bölerek ayrı ayrı tahsis etmek anlamına geliyor.

İslam Ansiklopedisi'nde Profesör Osman Turan'ın yazdığı «ikta» maddesinde de bu konuda hiç bir kuşku bırakıl-

---

Claude Cahen, Pre-Ottoman Turkey, N.Y., 1968, s. 183.

«It is relatively certain that the Ottomans had taken over this system of military vassalage from the Byzantines».

Franz Babinger, Mehmed The Conquerer and His Time, Princeton University Press, 1978, s. 7.

(*) *İslam Ansiklopedisi, Cilt 12/1, s. 286.*

mıyor ve şunlar yazılıyor: «İslamiyetin intişarından beri takip ettiği tarihi seyir ve tekamül dolayısı ile, ikta müessesesini, ilk devir, Selçuklu devri ve ikta yerine tımar ıstılahının (*) kaim olmasına rağmen, onun bir devamı olduğu için, Osmanlı devri olmak üzere, üç büyük safhaya ayırmak icap eder» (**). Profesör Turan da, tımar düzeni ile ikta düzeninin, yalnızca bir terminoloji ayrılığı dışında, aynı olduğunu yazıyor.

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlıca'nın Farsça ve Arapça kaynaklı olması nedeniyle aynı kuruma iki ayrı kaynaktan gelen sözcükleri karıştırarak, büyük bir tarih savı kurma zahmetine katlanıyor. Kendi zamanıyla birlikte okuyucularının zamanına yazık ediyor.

Son bir aktarma yapıyorum: «Modern Turkish historians appear to attach a certain national pride to the idea that there was a specifically Turkish feodal conception. I confess I find it difficult to see» (***). Profesör Cahen, modern Türk tarihçilerinin, Türklere özgü bir feodalite kavramının bulunduğu düşüncesinde ulusal onur çıkardıklarını söylüyor ve böyle bir özel Türk feodalitesi göremediğini belirtiyor. Gerçekten de kemalist tarihçiler, Osmanlı toprak düzeninin kendine özgü, sui generis, olduğunu ileri sürmekten garip bir gurur duydular; buna inananların arasında Doktor Hikmet de bulunuyor. Ancak hiç bir uzman tarihçi, Osmanlı toprak düzeninin Türkler'e özgü olduğu iddiasını ciddiye almıyor.

Doktor Hikmet'in tarih savını kapatıyorum.

(*) «Istılah, bir bilim ve sanata mahsus kelime». *Osmanlıca-Türkçe Sözlük, s. 349.*

(**) *İslam Ansiklopedisi, Cilt 5/2, s. 950.*

(***) *Claude Cahen, Pre-Ottoman Turkey, op. cit., s. 40.*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ VE AYDINLAR

Soğuk savaş, korku ile sürdürülen, sıcak savaştır.

Korkanların korkularını çoğaltmalarına ve yaymalarına dayanıyor.

Hepsi bir yana; Hitler yenildikten sonra kapitalist dünya bir savaşa ihtiyaç duyuyor. Harry Truman, Soğuk Savaş'ı ilan eden ve en şiddetli dönemini yöneten Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, 1941 yılında henüz Missouri Eyaleti'nden bir Amerikan Senatörü iken ve Hitler, Sovyetler Birliği'ne saldırınca, açıkça, bu saldırının sonucunda Nazilerle komünistlerin birbirini öldürerek temizleyecekleri ümidini ifade ediyor (*). Savaş Hitler'in yenilgisiyle sona eriyor; 1945 yılında Nisan Ayı'nda Başkan Roosevelt ölünce, o sırada Başkan Yardımcılığı'na yükselmiş olan Harry S. Truman, birdenbire kendisini Beyaz Saray'da buluyor.

Hitler, kapitalist düzenin işkencecisidir.

Sermayedarlar, komünizmin ilerlemesinden korkuyorlar. Hitler'in hayaleti, sosyalistlerin korkulu rüyaları oluyor. Sonucunda ve işin başında önce Sovyetler Birliği'ni çevreleyen ülkeler, demokrasiye ve kapitalizme mahkum olduk-

---

(*) «After Hitler's invasion of Russia in 1941, he had publicly expressed hope that the Nazis and communist woul kill one another».

Ernest R. May, «Lessons» of the Past-The Use and Misuse of History in American Foreign Policy, Oxford University Press, 1973, s. 20.

larını hissediyorlar (*); giderek bütün gelişmiş ve az gelişmiş kapitalist ülkelerde burjuva demokrasisi, bir yandan ehven-i şer ve diğer yandan da, giderek, ideal haline geliyor. Hitler'in ölümünden sonra kapitalist cephe, son derece kârlı çıkıyor; kapitalizmin işkencecisi misyonunu yerine getirerek yaşam sahnesinden çekiliyor.

Soğuk Savaş, Türkiye'nin dışında değil; içinden çıkıyor.

NATO, Soğuk Savaş'ın sürdürücüsüdür; «Truman Doktrini» ise başlatıcısı oluyor. Uzun yıllar Amerikan dış politikasının oluşumunda ve uygulamasında önemli roller oynamış olan C. Bohlen, anılarında, bunu çok açık olarak yazıyor. Yazdıklarından bir paragraf aktarıyorum: «Amerikan dış politikasının en önemli kuruluş ilkelerinin Truman Yönetimi'nde kabul edildiği tartışma götürmez bir gerçektir. Greko-Türk aktivitesi, dışardan desteklenen yıkıcılıkla başı dertte hükümetlere yardım politikasını başlattı; Marshall Planı, diğer tüm yardım proğramlarının öncüsü oldu ve NATO, dış politikamızın köşe taşlarından birisi olmaya devam ediyor»[1]. Truman Doktrini, komünistlerin yönetimi tehdit ettiğine inanılan bir iç savaş yaşayan Grekler ile Türkler için ilan ediliyor; Grekler'in iç savaşının, inandırıcı olmasa bile dışardan yardım aldığı söylenebilir. Peki Türkiye için ne söylenebiliyor; Sovyetler Birliği ile sınırı var.

Gizliliği kalktıktan sonra yayınlanabilen Amerika Birleşik Devletleri'nin diplomatik yazışmalarından bir belge yayınlamak durumundayım; Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Wilson, Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri ile görüştükten sonra, Feridun Cemal Erkin'dir, Washington'daki Dış İşleri Bakanı'na «secret» bir rapor gönderiyor. Feridun Cemal Erkin'in Türk dış politikasının haini ve bir Soğuk Savaş kışkırtıcısı olduğunu hep yazıyorum ve bu-

(*) «In actuality the United States has brought on the Cold War by attempting to impose democracy and capitalism upon countries adjoining Russia, threatening thus to create a new cordon sanitaire and provokling defensive moves by Stalin».

ibid., s. 19.

rada da tekrarlıyorum. Erkin, Wilson'a, Türkiye'nin Sovyet baskıları karşısında sağlam durduğunu ve agresif bir olay veya manifestasyon olmayacağını söylüyor; Wilson, bunu, Washington'a bildiriyor. Bundan sonrasını, belgenin orijinal dilinden aktarıyorum: «He said that if there is furher Soviet pressure, and he expects this, there will undoubtedyl bu strono, articles in reply in Turkish press and patriotic demonstrations throughout republic as have recently taken place since territorial demands were advanced for Soviet Georgia but there would not take on hostile or provocative character»[2]. Erkin, Wilson'a, Sovyet baskıları sürerse, daha önce olduğu gibi basında da sert makaleler çıkacağını ve vatansever gösterilerin olacağını söylüyor; fakat bunların düşman ve provokatif bir nitelek almayacağını da açıkça belli ediyor. Dış İşleri Bakanlığı'nın Genel Sekreteri, hem basında çıkacak yazıları, hem vatansever gösterileri önceden biliyor ve ayrıca bunların hangi sınırda duracağı konusunda, Amerika Birleşik Devletleri'ne ön bilgiler veriyor.

Güzel; ancak daha güzelini beklemek gerekiyor. «In reply to my specific question he said he was confident there would be no manifestation against Armenians». Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Wilson, «Peki Ermeniler, onlara kötülük gelmez mi?» diye soruyor; gizli raporunda kendi sorusunun formülasyonunu vermiyor. Sorduğunu söylüyor ve Ankara'daki Türk Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri, yapılacak gösterilerin Ermeniler'e yönelmeyeceğinden emin görünüyor. Yapılacak gösterilerin bütün kontrolunu elinde tutan bir kimse gibi konuşuyor; Ermeniler konusunda Washington'a kesin güvence veriyor.

Devam etmeden önce üç saptama yapmak durumundayım; birincisi Dış İşleri Bakanlığı üzerinedir. Yönetimin en politik dalıdır ve sürekli olarak gizli servis ve Genel Kurmay ile içiçe çalışıyor. Büyük sermaye ile sürekli ve organik bağları var; Batı'nın büyük devletlerine yaranmayı ahlak sayıyorlar.

İkinci olarak, Türkiye'de basın hiç bir zaman bağımsız olmadı ve bağımsız olmak niyeti de taşımadı. İstanbul ba-

sını, dün ve bugün hep, Dış İşleri Bakanlığı'nın bir uzantısı olarak çalıştı. Bakanlık yetkililerinin anılarında veya yabancı ülkelerin diplomatik belgelerinde, Türk tarafının karşı tarafa bir gün sonra çıkacak saygıdeğer başyazarların yazılarını özetlemelerine sık sık rastlanıyor.

Üçüncüsü, Türkiye'de yüksek öğretim gençliğinin kütlesel eylemlerinin devletin resmi politikasının yörüngesinden kurtulması son derece kısa bir tarihe sahiptir; Türkiye'de yüksek öğretim gençliğinin kütlesel eylemleri 1930 yıllarında Hatay Mitingleri, 1940 yıllarında da Tan Gazetesi, Dil Tarih Olayı, İzmir'de Zincirli Hürriyet'in üzerine yürüme ve 1950 yıllarının ilk yarısında Kıbrıs Mitingleri'nden ibaret oluyor. Hepsi Dış İşleri Bakanlığı ile gizli servislerin ortak planlama ve uygulaması sonucu gerçekleştiriliyor. Bunun dışında, 1940 yıllarında Ankara'da ve İstanbul'da ilerici gençlerin örgütlenme çabaları yalnızca çaba düzeyinde kalıyor ve denizde bir damla ağırlığına bile sahip olmayan bu hazırlıklar, vulgar sol tarih içinde Türkiye ölçüsünde önemli gösterebilmek için, çok abartılıyor. Türkiye'de yüksek öğrenim gençliğinin devlet politikasının dışına çıkarak kütlesel eylemlere başlaması, Soğuk Savaş yıllarının ikinci yarısında ortaya çıkıyor; tarihi son derece kısadır.

Devam ederken ve çözümlemenin tam bu aşamasında Soğuk Savaş'ı başlatan ve yürüten Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman'ın anılarına bakmak gereğini duyuyorum. Bir yerde şunları yazıyor: «Türkiye hükümeti bizim tavsiyelerimizi öğrenmek istedi ve Dış İşleri Bakan Vekili Acheson, sorunu, bana getirdi. Dış İşleri, Savaş ve Donanma Bakanlıkları'ndan durumun dikkatli bir biçimde incelenmesini istedim. Üç bakan ve Genel Kurmay Başkanı hızla hareket ettiler ve bana, ittifakla, güçlü bir tutum almamızı tavsiye ettiler»[3]. Anılardan ve diplomatik belgelerden çıkan bu güçlü başlangıcı Soğuk Savaş'ın da başlangıcı saymak mümkün görünüyor.

Anılarında ve bir kaç paragraf sonra yazdıklarını, İngilizce aslından aktarıyorum: «In addition, I told the Acting Secretary to have our Ambassador in Ankara teli the

Soğuk Savaş Yazısı

KOMÜNİZMLE SAVAŞIRKEN...

Nadir Nadi

Yüksek öğretim gençliğinin komünizm tehlikesine karşı ciddi bir mücadele açtığını memnunlukla haber alıyoruz. Milli varlığımızı yok etmek amacını güden bir düşmanı sınırlarımızın ötesinde zararsız bir hale sokabilecek yegane kuvveti ancak fikir ve iman gençliğimizde arayacağımıza göre teşebbüs doğrudur ve yerindedir. Yarınki büyüklerimiz demek olan bugünkü yüksek öğretim nesillerine savaşlarında aydın başarılar dileriz.

⁂

İlk bakışta gençliğin teşebbüsünü belki lüzumsuz göstermek isteyenler çıkacaktır. Türkiye'de komünizm propagandası yasak edildiği ileri sürülerek, tek taraflı bir savaşın uygunsuzluğu üzerinde durulacaktır. Fakat düşmanın pek yakınımızda bulunduğunu ve açık emellerini yürütmek için her çareye başvurduğunu hatırlayanlar bu sinsi iddialara kulak asmayacaklar, gençliği mücadelesinde desteklemekten geri kalmıyacaklardır.

⁂

Bununla beraber savaşın çetin olacağını ve o nisbetle dikkat ve gayret isteyeceğini hatırdan çıkarmamak lazımdır.

. . . . . .

Cumhuriyet, 14 Aralık 1947, başyazı.

Öğrenci Eylemlerinin Kısa Tarihi

RÜZGAR EKENLER

Yalçın Küçük

Henüz ortada bir fırtına yok. Sadece ilerde kopacak fırtınanın ilk işaretleri var. Boykotçu öğrencilerin kullandıkları slogan ve stratejiye bakarak, bu yargıya ulaşmamak imkânsız. Öyle görünmektedir ki yakın günler bu heyecan verici patlamanın, hiç bir şey elde etmeden eriyip sönüşüne şahit olacaktır.

Halka dönük, yurt gerçeklerine yönelmiş ve mümkün olduğu kadar ekonomik bir işleyişe sahip bir yüksek öğrenim özlemini, «sağ-sol yok; boykot var» sloganının belirlediği strateji ile bağdaştırmak herhalde güç olmalıdır. Böyle bir strateji halktan uzak, yurt gerçekleri ile ilişkisi olmayan ve üniversite oligarşisinin güven ve refahını artırmayı temel endişe gören bugünkü sistemi bütünüyle tesadüfi sayıyor, demektir. Bugünkü sistemi, Türkiye denen bütünden tamamen kopuk ve sadece üniversiteye özgü patolojik etkenlerin yarattığı bir olgu saymadıkça izlenen stratejiden bir fayda ummağa imkân yoktur. Ancak böyle bir temel varsayım ya da, hareket bakımından temel kuram, doğru ise, hareketin bir uçağın sistemini değiştirmek için motoru bırakıp pervanelere saldıran bir kişinin davranışından farklı bir özelliği olmaz.

Türkiye'nin yatay ve dikey ilişkileri ile bir bütün olduğunu unutmamak gerekir. Bu tarihsel ve dış bağları olan bir bütünlüktür. Bütün içinde her bir parçanın diğerleri ile tutarlı ve uyumlu bir rolü vardır. İçinde bulunulan ve geçmişin be-

lirleyip dinamiğini çizdiği bugünkü aşamada da parçaların bütünüyle genellikle sürtüşmemiz bir işbirliği içinde olduğu, apaçık ortadadır.

Üniversite bu şemanın bir istisnası değildir. Osmanli'dan beri üniversite, ya da eski deyimi ile ilmiye kuruluşları daima egemen güçlerle işbirliği halinde olmuştur. Üniversite kendi güven ve refahı için daima sömürücü güçlerin yanında, onları destekleyen bir kuvvet rolü oynamıştır. Cumhuriyet dönemindeki davranış da bazı yanıltıcı görüntülere karşın, aynı çizgide gelişmiştir. Üstelik Cumhuriyet döneminde üniversite, göstermelik batıcılığın belli başlı kalelerinden biri olarak ortaya çıktığından, halk ile yarar çelişmesine bir de biçimsel ayrılık eklenmiştir. Giderek üniversite halktan uzaklaşıp, egemen güçlerin paraleline daha fazla girdikçe, ona verilen özerklik artırılmıştır.

Bu genel gelişmeye aykırı düşen olgulara rastlanmadığı söylenemez. 1940'larda Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde başlayan halka dönük, halk çıkarlarını savunmaya yönelen araştırmalar devri böyle bir örnektir. Fakat bu devrin nasıl faşist tertiplerle sona erdirildiği herkes tarafından bilinmektedir. 1950'lerde de özellikle üniversitenin genç üyeleri arasında görülen, yüzeyde de olsa, yurt sorunlarını inceleme eğiliminin başladığı hatırlardadır. Bu eğilimin de nasıl bastırıldığı ve bu bastırılış sırasında üniversite oligarşisinin egemen güçlerle nasıl bir işbirliği içinde olduğunu unutmamak gerekir.

1960'larda üniversitenin kurulu düzen destekleyiciliği ve kurulu düzen ideolojisinde eğitim verme özelliğinin daha da arttığı görülmektedir. Bu bir rastlantı olmaktan uzaktır. Çünkü bu dönemde, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısındaki gelişmeler sonucu, üniversite-egemen güçler ara-

sı bağlar kuvvetlenmiş ve devletin aracılığından vazgeçilerek, ikili ilişkileri düzenleyecek kuruluşlar yaratılmıştır. Özel okulculuk ve eğitim vakfı böyle kuruluşlardandır. Bu gelişmelerle paralel olarak üniversite, son yıllarda, tarihinde görülmemiş bir otokratik eylemin içine girmiştir. Örneğin son bir yıl içinde, üniversite senatoları bilimsel kurullardan geçtiği halde üç halkçı doçentin profesörlüğünü onaylamamış; Danıştayın verdiği kararları uygulamaktan kaçınmıştır. Yine son zamanlarda üniversite oligarşisi ile bütünleşecek kimseler tarafından yapılmak şartı ile, başarılı bir üniversite öğrencisinin hazırlayabileceği çalışmalara doçentlik veren üniversite kurulları, ayrık ses çıkaran bir çok genç üniversite öğretim üyesini doçentlikten yoksun etmiştir. Diğer yandan, sayısız örnekler göstermiştir ki, bugün, öğrenciliğinde ilerici eylemlere katılmış bir üniversite mezununun, ne kadar parlak olursa olsun, asistanlığa atanma şansı yoktur. Bütün bunlar daha önce görülmekle beraber bugün sayıları artmış olaylardır ve üniversitenin yerini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Buna ek olarak üniversite ekonominin gerektirdiği nitelik ve nicelikte üretim yapamamaktadır. Şüphesiz bu ekonomideki dengesizliklerin üniversiteye bir yansımasıdır ve üniversitenin bütünü için doğru olmakla beraber bazı bölümleri için çok daha doğrudur. Böyle bölümlerde üniversitenin, yapmak istediği ile yurt gereklerinin zorunlu kıldığı eğitim arasındaki ayrılığı bütün açıklığı ile göz önüne koymaktadır. Bu durumda üniversite «oligarşisi»nin yürüttüğü politikanın geçerliliğine güvenin ortadan kalkması kaçınılmaz bir sonuçtur. Başka bir deyişle, üniversitenin kendi güvenliğini artırmaya yönelmiş politikası, öğrencinin yararları ile desteklenmediği için

daha çok açıklık kazanmaktadır. Hukuk, Dil-Tarih, Edebiyat ve Fen Fakülteleri ekonominin ihtiyacından fazla mezun veren ve dolayısıyla çelişmenin kendisini ilk önce duyuracağı bölümlerdir. Bu bakımdan hareketin buralarda başlayıp kökleşmesinin, buna karşın siyasal bilgiler ve mühendislik gibi mezunlarının kurulu düzendeki yerlerini kolaylıkla aldıkları bölümlere yayılmayışının asıl nedeni budur. Şüphesiz, sözü edilen bu eğitim kuruluşlarında, ortamı ve hareketi gerçekçi bir biçimde değerlendirebilecek ölçüde dinamik geleneği olan öğrenci liderliğinin etkili olmuş olması da mümkündür.

Bu gelişmeye bir de üniversite öğrencisinin sınıfsal yapısının getireceği ayrıntıları eklemek gerekir. Öğrencilerin çoğunluğunun küçük burjuva ailelerden geldiğini varsaymak herhalde yanıltıcı olmaz. Böyle kaynaklı bir topluluğun Türkiye'deki uyanıştan, örneğin, üniversite üyelerinden daha çok etkileneceklerinde kuşku yoktur. Son yılların üniversite dışına dönük öğrenci hareketleri bu düşünceyi doğrulayacak örneklerle doludur. Son yıllarda yüksek öğrenim gençliği, üniversitenin farkına bile varmadığı sorunların oldukça tutarlı savunucuları olmuştur. Bütün bunlar üniversite ve onun başındaki oligarşi ile öğrenciler arasındaki uçurumun gittikçe büyümesine yol açmıştır. Üniversite öğrencisi gerek eğitim ve gerekse genel yurt sorunlarını ortaya koymada ve bunları savunmada üniversiteyi çok geride bırakmıştır.

Fakat bütün bunlar boykot hareketinden gerçekten olumlu sonuçlar beklemek için yeterli değildir. Çünkü bugünkü çatışma, köklü nedenleri olan bir çelişkinin çok yüzeydeki bir görüntüsüdür. Çelişkileri olduğu gibi saklı tutan, onlara el atmayan bir hareket çok düşük bir olasılıkla ba-

şarıya ulaşsa bile, bu başarı geçici olmaya mahkûmdur. Bu bakımdan üniversitenin bu patlamadan bir-iki taviz ile kurtulması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü Türkiye'deki egemen yapı böyle bir üniversiteyi zorunlu kılmaktadır.

Yalnız yine de hareketi küçümsememek ve tarihi akışı içinde değerlendirmek gerekir. Bu, üniversite gençliğinin, üniversite ile ilgili olarak 1940'larda başlattığı ve o zaman bütün özelliği «sağ» olan hareketin şimdilik son halkasıdır. Ve şimdi sol ile birlikte sağ da reddedilmektedir. Kısa bir dönemdeki bu gelişme gelecekteki bir hareketin sloganının ipuçlarını vermektedir. Gelecekte sadece sloganın değil, stratejinin de değişeceğinden kuşku duyulmamalıdır. Çünkü uğranılacak başarısızlık gelecek hareketlere doğru stratejiyi kazandıracaktır. Çünkü en doğru strateji, başarısız eylemlere dayanılarak kurulan stratejidir.

Üniversite oligarşisine, gelecek hareketten kuşkusu varsa, boykot ve işgal hareketine ilk önce, 1940'lardaki faşist hareketin geçtiği fakültenin sahne olduğu hatırlatılabilir. Tek bu olgu bile, rüzgâr ekenlerin fırtına biçmekten kurtulamayacağını gösteriyor.

Unutmasınlar ki henüz ortada fırtına yok; sadece fırtınanın habercisi bir patlama var...

. . . . . .

Ant, Yıl 1968, Sayı 76.

Turkish leaders orally that, in the language of diplomats, 'the reply was formulated only after full consideration had been given to the matter at the highest levels'. Without making specific commitments, our envoy was alse instructed to suggest that we felt the Turkish reply to Mos-

cow should be 'reasonable, but firm'» (*). Washington'un kararını ve kararlılığını bildiren bu mesaj, 1945 yılı 4 Aralık tarihli sağ öğrenci teröründen sonradır; 1946 yılına denk düşüyor. Türkiye artık içerde sola ve dışarda komşusu Sovyetler Birliği'ne karşı baskıcı ve provokatif davranmak için Washington'un katkısını almış görünüyor; baskı ve provokasyon yönünde daha özgür duyuyor.

Türkiye rejimi ve Dış İşleri Bakanlığı'nın önce Büyük Britanya'yı denedikten ve Londra'nın liderliği ve sorumluluğu Washington'a devretme hazırlığını gördükten sonra, Washington'u Türkiye'nin kapitalist geleceğiyle ilgilenmeye ve giderek adı konmamış bir savaşı ikna etmelerinin büyük bir diplomatik başarı olduğunun kabul edilmesi gerekiyor; daha önceki bölümlerde çözümlenen restorasyon süreci, uluslararası boyutları ve dinamikleriyle de tamamlanıyor. Soğuk Savaş'ın kendisi de, uluslararası planda bir restorasyon dinamiği olarak ortaya çıkıyor.

Türkiye Dış Politikası'nın hâlâ geçerli öğretisinin, 1854-1856 Kırım Savaşı ile oluştuğu yönündeki görüşünü tekrarlamak durumundayım; Türkiye'de yöneticiler, Reşit Paşa'nın Kırım Politikası'na büyük bir nostalji ve hayranlıkla bakıyorlar. Reşit, Kuzey komşusuna karşı bir savaşta, o zamana kadar dünya ölçüsünde bir güç olmayan Amerika Birleşik Devletleri hariç bütün imparatorlukları peşine takabilmişti. Mithat, 1877 yılında aynı politikayı denedi; yalnız kaldı ve perişan oldu. Enver Paşa'nın 1914 hesabı ise yanlış çıktı; Enver'in oynadığı taraf sonuçta kaybetti. 1939 yılından itibaren İsmet Paşa, Reşit Paşa'nın yolunu yüksek tutmakla birlikte, Mithat Paşa türünden yalnız kalmaktan kaygılanıyor veya Enver Paşa gibi çabuk

---

(*) «İlave olarak, Bakan Vekili'ne, Ankara'daki büyükelçimize, Türk yöneticilerine sözlü olarak ve diplomatik bir dille, 'cevabın en yüksek düzeyde sorunun ciddiyetle tartışılmasından sonra formüle edildiğini bildirmesini' söyledim. Ankara'daki temsilcimize, özel bir taahhüte girmeksizin, Moskova'ya verilecek Türk cevabının 'makul ancak kesin' olmasını beklediğimizi telkin etmesi talimatı verildi».

Harry S. Truman, Memoirs, Vol. 2, N.Y., 1956, s. 97.

karar vererek kaybeden tarafta yer almaktan korkuyordu. Savaş, böylece İsmet'in kararsızlığı ile sonuçlandı; Türkiye'de yöneticiler bir önemli fırsatı kaybettikleri inancına kapıldılar.

Bir savaş politikası izlediler. İçgüdüsel olarak, ortamın, iki sistem arasında bir savaşa yöneldiğini anladılar. Bunu kışkırtmayı politika bildiler. Belki de sosyalist sisteme coğrafi yakınlıktan ve Sovyet düzenini Çarlık İmparatorluğu'nun devamı olarak görmek biçiminde gerçekleşen miyopluktan yararlanarak, İkinci Dünya Savaşı'nın asıl kazananın «Müttefikler» değil yalnızca Sovyet Düzeni olabileceğinden endişelendiler. Yeni bir düzenin, Alman ekonomisinin mucizeleriyle donatılmış bir tecavüze, yirmi milyonun hayatına mal olan bir özveriyle karşı koymasının, kısa sürede karşılaştırabilir bir ekonomik güç yaratmasının dışında savaşın bütün acı ve sorunlarının, yokluk ve ezgilerinin, rejime karşı bir ayaklanmaya dönüşmemesinin mesajını anlamakta gecikmediler. Savaş bitince, savaşı kaçırmış olan Türkiye, askeri alanda mağlup Hitler'in Haçlı Seferi'nin devam etmesi gerektiğine karar verdi.

Büyük Britanya denendikten sonra bu işin liderliğine Birleşik Devletler'den başka aday görünmüyordu ve bu sonuca yönelen bir politika izlendi (*). Politikayı, Moskova'daki adamı Selim Sarper ve Ankara'daki adamı Feridun Cemal Erkin'le, doğrudan doğruya İsmet Paşa yöne-

---

(*) Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi'nin bir gizli mesajında şunlar yer alıyor :

«Erkin (Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin, y.k.) Amerikan Hükümeti'nin, Türk-Sovyet ilişkilerindeki genel sorunların Türk topraklarını aşarak dünya barış ve güvenliği alanına uzandığı yönündeki görüşüne ve bu alanda B.D. Hükümeti'nin derin ilgi duyduğu yolundaki güvenceye özel önem verdiğini söyledi. Türk Hükümeti'nin B.D. görüşünü tümüyle paylaştığını söyledi».

Foreign Relations of the United States: 1946, Vol. VII, Wash., 1969, s. 806.

tiyordu (*). İsmet Paşa, içerde ve Dış İşleri Bakanlığı memurlarıyla gizli servisi seferber ederek, büyük bir sol tehlikesi izlenimini vermeye özen gösteriyordu (**). Savaş öncesinde CHP içinde erimeye karar veren Türkiye solculuğu da, bir yandan bunun ağırlığından kurtulmak telaşı ve diğer yandan da savaş sonuçlarının yarattığı coşkuyla köksüz bir acelecilik sergiliyordu. İsmet Paşa kampını hemen bırakıp Celal Bayar veya Fevzi Çakmak'ın arkasında toplanmak isteyen tedbirlilerle, İsmet Paşa'nın tam tersine bir motifle savaşın içinde olmamayı kayıp sayan kolaycı hızlılar, rejimin kaygılarını azaltmıyor fakat artırıyordu.

Komünist dünya ile Sovyetler Birliği ise aşırı ölçüde tedbirli davranmaya özen gösteriyordu. Daha savaş yılla-

---

(*) İsmet Paşa, 27 Mayıs'tan sonra kurduğu koalisyon hükümetlerinde Dış İşleri Bakanı olarak hep bu iki Soğuk Savaş teknisyeni eski memurunu kullandı. Her ikisi de bakan oldular. O zamanlar her ikisinin de Soğuk Savaş'taki uğursuz rolleri bilinmiyordu; bunlar ilk kez benim çalışmalarımla gün ışığına çıkıyor. Ancak yine de ilerici basında ve özellikle daha uzun süre Dış İşleri Bakanı olan Feridun Cemal Erkin'e, Afrika'da Amerikan kuklası bir yönetici olan «Çombe» adına bağlı olarak «Çombe» deniliyordu.

(**) Bu bölümün leit motiflerinden birisi, 1960 yıllarında ön plana çıkan aydın kadrolarının çoğunun, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren, Aziz Nesin, Mahmut Dikerdem ve diğerlerinin soğuk savaş aydını olmalarıdır; uzun yıllar soğuk savaş mikroplarını taşıyan rüzgarları ciğerlerine doldurdular.

Bunların hepsi, kendi eksikliklerini, Sovyetler Birliği'nde aramayı bir çizgi de bildiler. Bu çizgiyi koruyarak Mehmet Ali Aybar, o dönemde İsmet Paşa'nın izlediği politikayı doğru saptıyor.

«Sovyetler Birliği, Türkiye ile Dostluk Anlaşması'nı feshettiği için, Boğazlar, Kars ve Ardahan üzerinde isteklerde bulunduğundan beri dirayetli Osmanlı sadrazamlarının izledikleri politikayı anımsatan bir yol tutmuştu. Her fırsatta Amerika'nın ilgisini çekmeye, Sovyetler'e karşı güçlü Amerikan şemsiyesinin altına girmeye çalışıyordu».

Mehmet Ali Aybar'ın Anıları, Milliyet, 23 Aralık 1987.

rında Komintern'in ortadan kalktığının ilan edilmesiyle kapitalizmin işkencecisi Hitler'in ortadan kalkmasının yaratabileceği aşırı kaygıları önlemeyi amaçlıyor; aşırı bir tedbirlilik olduğundan kuşku duymuyorum. Fakat Tahran'da yapılan Stalin, Roosevelt ve Churchill konferansından sonra Amerika Birleşik Devletleri Komünist Partisi'nin kendisini feshederek bundan sonra «Komünist Siyasal Dernekler» biçiminde faaliyet göstereceğini ilan etmesi, komünist hareketin, Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyalist bir iktidardan vazgeçtiği anlamına geliyor; savaştan hemen önce Türkiye Komünist Partisi (TKP), ve savaşın sonlarına doğru da Amerika Birleşik Devletleri Komünist Partisi (CPUSA), sınıfsal ve politik mücadelelerine son veriyorlar.

Bunun ani bir sonuç olmadığını gösteren bilgiler gün ışığına çıkmış durumdadır; savaş süresince Moskova'yı ziyaret eden Amerikan yetkilileri, Sovyet yöneticileriyle her konuşmalarında, Birleşik Devletler Komünist Partisi'nden şikayet ediyorlar. Birisi, 1942 yılında Molotov'a, Amerikan komünistlerinin «huysuz, kompleksli, etkisiz ve şamatacı» ve önemli oranda «tutarsız yahudiler» olduklarını söylüyor. Bir diğeri ise Amerikan komünistlerinin özgünlük ve gerçekçilikten yoksun olarak sadece Sovyet politikası sandıkları politikayı taklit ettiklerini ileri sürdükten sonra şunları da söylüyor: «Siz elinize karabiber alsanız bunlar aksırırlar. Siz hazımsızlık çekseniz bunlar geğirirler. Bunlar bizim işverenlerimizi olduğu kadar da sendikacılarımızı rahatsız ediyorlar»[4]. Bu şikayetlerini, ısrarla ve bıkmadan, Moskova'da tekrarlıyorlar.

Belki de bunların etkisiyledir; ABD Komünist Partisi Lideri Earl Browder, Tahran Toplantısı'nı, sosyalizm ile kapitalizmin barış içinde birarada yaşama yollarını araştırmasının başlangıcı olarak gördü. Browder'e göre Tahran Konferansı, ülkelerin iç politik mücadelelerde şiddet yolunu reddetmesi anlamına geliyordu. Bu anlayışla Earl Browder, ABD komünistlerinin önündeki görevleri şöyle tanımlıyordu: «Bu yüzden, Birleşik Devletler'de marksistlerin izleyeceği politika, Birleşik Devletler'de savaş sonrası yeniden kuruluş, (İngilizce reconstruction ve son zaman-

larda herkesin bildiği bir Rusça ile perestoika, y.k.) perspektifine, bütün sonuçlarıyla birlikte, yönelmek, bütün planları bu temele göre değerlendirmek ve Tahran politikalarını hayata geçirmeye yetecek kadar geniş ve etkin bir ulusal birlik içinde, ülkenin en demokratik ve ilerici çoğunluğuyla aktif olarak işbirliği yapmaktır»[5]. ABD Komünist Partisi, sınıf mücadelesini reddediyor ve Amerika'da en zengin oligarklardan birisi olan Morgan dahil herkesle, geniş demokratik ittifaklara gireceğini açıklıyor.

ABD Komünist Partisi'nin bu kararının diğer Komünist Partiler'de yankılar yaratacağı doğal görünüyor; Avustralya veya Güney Afrika Komünist Partileri türünden etkisiz hareketler, açıkça karşı çıkıyorlar. Latin Amerika'daki Komünist Partiler açıkça destekliyorlar ve Küba veya Kolombiya Komünist Partileri aynı yolu izleyeceğini açıklıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde seksen bini sivil kesimde ve on bini silahlı kuvvetler içinde doksan bin üyelik Komünist Partisi, kendisini lağvederek bundan sonra eylemlerini «Komünist Siyasal Dernekler» olarak sürdüreceğini açıklıyor.

Buraya kadar olanı gayet açık ve oldukça anlaşılır görünüyor; Amerikan Dışişleri Bakanlığı, yeni başkan Truman'a, Postdam Konferansı için Washington'dan ayrılmasından bir hafta önce, 27 Haziran 1945 tarihinde, «Uluslararası Komünizm» üzerine bir memorandum veriyor. Bu memorandumdan aktarma yapmak gerekiyor; 4 Aralık 1945 tarihinde, Tan Gazetesi'ne sağ öğrenci terörünün düzenlenmesinden hemen öncesine rastlıyor. Birleşik Devletler Dış İşleri Bakanlığı'nın uluslararası komünizm üzerine memorandumu şöyle başlıyor: «1944 yılı Mayıs Ayı'nda Birleşik Devletler Komünist Partisi, adını, Komünist Siyasal Dernekler'e, Communist Political Association, çevirdi, marksist programını önemli ölçüde sulandırdı ve savaş öncesi ve sonrasının potansiyel 'faşistleri' dışında tüm sınıflarla işbirliği yapacağını açıkladı. Bu tutum, Mayıs 1944 tarihinde, resmi yayın organı Franca Nouvelle'de açıklandığı üzere, Fransa Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından onaylandı»[6]. Fransız Komünistleri de, Amerikan

komünistlerinin sınıf politikasını reddeden yeni politikalarını destekliyorlar.

Başkan Truman'a verilen memorandumun, bir sonuç paragrafı var; aktarıyorum. «Bu durumu sağlam ve kararlı bir biçimde ele alabilmek ve böylece Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirebilmek, Amerikan Hükümeti'nin, Amerikan komünist hareketine, potansiyel beşinci kol olarak muamele etmesini gerektiriyor. Böyle bir tutum, diğer ülkeler açısından, belli bir ülkenin Sovyetler Birliği ile doğru ve içten ilişkiler sürdürebileceğini ve aynı zamanda kendi yurttaşlarını, eylemlerinden dolayı, Sovyetler Birliği örgütlerinin ajanları olarak kesin bir sorumlulukla karşı karşıya bırakabileceğini göstererek bir yararlı etkiye sahip olacaktır». Bu paragraf çok açık olarak bir politika çiziyor; dış politik ve ekonomik ilişkilerde Sovyetler Birliği bir realite olarak kabul ediliyor ve iç düzende her solcu, Sovyetler Birliği'nin bir veya diğer örgütünün ajanı sayılarak cadı kazanına atılıyor.

Soğuk Savaş'ın dinamikleri ortaya çıkıyor. McCarthyism, Rosenberg'lerin idamı ve Cadı Kazanı, kendisini daha 1945 yılında belli ediyor. Bu arada dünyanın en ileri kapitalist ülkesindeki Komünist Partisi, iktidar perspektifini kaybediyor ve sınıf mücadelesini terk ediyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nin kapitalist yapısının korunacağı, komünist hareket tarafından güvence altına alınıyor; Amerikan komünistleri, Latin Amerika'da ve yeryüzünün diğer parçalarında izleyicileri, kapitalizmden ayrı düşündükleri ancak iyice tanımlayamadıkları «faşistler» dışında herkesle birlik ve beraberlik içinde olduklarını ve olmayı sürdüreceklerini ilan ediyorlar.

Bir terslik var; sosyalist düzenin bir güvenceye kavuşturulması gerekiyor. Tecavüze uğrayan sosyalist sistemdir; üstelik İkinci Savaş'ta Sovyetler Birliği hücumun asıl hedefi haline gelince Batı'lı dostları uzun süre bir yeni cephe açarak Sovyetler Birliği üzerindeki tazyiki azaltmaktan kaçındılar. Hitler'in Sovyet düzenini yerle bir etmesini bekledikleri kesindir; Hitler giysisiyle saldıranın kapitalizm olduğundan kuşku duyulmaması gerekiyor. Hit-

ler'in hem kendi topraklarında ve hem de uluslararası planda hızlı yükselişinin arkasında «komünizmin kökünü kazıma» planı ve bu plana verilen destek olduğu biliniyor.

Kapitalistler, komünizmin iç ve dış örgütleri arasında bir ayrım yapmıyor. Ayrım, hukuk planındadır; zamanla ortadan kalkıyor. McCarthyism, Birleşik Devletler'de hukuk planındaki ayrımının ortadan kaldırılması senaryosudur; askeri olarak yenilmiş Hitler, Washington'a aktarılıyor.

Ancak McCarthyism daha sonra ortaya çıkıyor; komünistlerin marksist ilkeleri terketmelerinden sonra ve Amerika Birleşik Devletleri'nde komünist suçlamasının inandırıcılığı kalmayınca, «unamerican», Amerikan aleyhdarı olmayı suç sayan bir kampanya başlatılıyor. Buna kesin bir ihtiyaç var; Savaş'ta Hitler'in yenilgisi Sovyet topraklarında tecelli ediyor. Birleşik Devletler, Sovyet yurttaşlarının Hitler kuvvetlerine karşı mücadelesini silah yardımı ve moral vererek destekliyor; savaş sona erdiğinde Ruslarla Amerikalıların kardeş oldukları ve Stalin'in büyük bir kahraman olduğu Amerikan insanının bilincine yerleştirilmiş bulunuyor. Savaş'ın bittiği zamanda ortalama bir Amerikan yurttaşını, Sovyetler Birliği'nden ve Stalin'den bir zarar gelebileceğine inandırmak çok zordur; bunun değiştirilmesi gerektiğine inanılıyor. McCarthyism, bunun için hazırlanıyor ve önde gelen aydınlar, sinemacılar, ünlü aktörler, tiyatro yazarları, hepsi, mccarthyist engizisyon kurulunun önüne çıkartılıyorlar ve hem Sovyet tehlikesi konusunda «ötmeye» ve hem de bu konuda daha önce tedbirsiz davrandıklarını kabule zorlanıyorlar. Hemen hemen tümüne yakın bir bölümü «ötüyor» ve nedenini pek anlayamamakla birlikte daha önceki yıllarda tedbirsiz davrandıklarını kabul ediyor.

Bunlar daha sonra sahneye çıkıyor; şimdi 1945 yılının sonuna ve Truman'ın anılarına dönmem gerekiyor. Anılarında bir paragrafa Truman, «Orta Doğu'da İran'da durum aniden kötüleşti» diye başlıyor. İran'da savaş süresince müttefikler asker bulunduruyorlar; Truman, İran'da du-

rumun kötüleşmesine neden olarak şunları görüyor: «Görünüşe göre Rus Ordu Birlikleri, İran polisinin, Tudeh Partisi'nin, komünistlerin yerel versiyonudur, sorun çıkardığı bölgelere girmesine engel oluyorlar»[7]. Bunun arkasından Truman'a, Sovyet sınırına yakın İran topraklarında bağımsız bir devletin kuruluş hazırlıkları haberi geliyor. Sovyetler Birliği sınırında Batı'nın etkisinden bağımsız bir devlet Washington'a son derece rahatsız edici görünüyor.

Truman'ın anılarından aktarmayı sürdürmeyi planlıyorum; burada küçük bir parantez açıyorum. Ankara'da Amerikan Büyükelçiliği ile kemikleşmiş bir Dış İşleri Bakanlığı kadrosu, Tahran'da Amerikan Büyükelçiliği ile kaynaşmış bir İran Dış İşleri Bakanlığı ve Washington'da Amerikan Dışişleri Bakanlığı yöneticileri tam bir üçlü çetedir; dünyayı yeni bir savaşa hazırlamak için elbirliği ediyorlar. Harvard'da Profesör May'in çalışmasından aktarıyorum: «Daha Mart 1945 tarihinde Ankara'daki Amerikan misyonu, Ruslar'ın Türkiye'yi kontrollarına alma niyeti taşıdığını bildiriyordu. Truman Potsdam'da Stalin'le görüşürken Amerika'nın Tahran Büyükelçisi, genç Şah'ın Rusya'nın İran üzerinde planları olduğunu ve taktiklerinin Nazi Almanya'nınkileri hatırlattığını söylediğini aktarıyordu»[8]. Bu bilgiler üzerine, Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı, Truman için, eğer Birleşik Devletler aktif yöntemlerle karşısına çıkmazsa Sovyetler'in Orta Doğu'ya ineceğini belirten raporlar yazıyordu. Truman, hazırlanmış görünüyor.

Peki, İran Azerbaycan'ında bir bağımsız devlet kurulursa ne olabilir; bu soru var. Bu soruya, Truman'ın anılarından bir cevap aktarabiliyorum: Türkler'in «durumu, Doğu kanadına Rusya veya bir Rus kukla devleti yerleşecek olursa, sonsuz ölçüde zorlayacaktı»[9]. Their position would be indefinitely more difficult if Russia or a Russian puppet state, were able to outflank her in the east; Truman, İran Azerbaycan'ında bağımsız bir devlet kurulmasını ve İran'da Sovyet birliklerinin görünmesini, Türkiye'nin kapitalist yapısının korunmasıyla bir arada düşünüyor. Bunun için Dış İşleri Bakanı Byrnes ve Genel Kurmay Başkanı Amiral Leahy ile görüştükten sonra, Moskova'ya sert bir nota ve-

Hollywood ve Ankara'da Komünistler

GARY COOPER İLE ROBERT TAYLOR VE NİYAZİ BERKES İLE BEHİCE BORAN

Savaşın ortasında Amerikalılar, Moskova'da, Amerikan komünistlerinden söz ederken «siz elinize karabiber alsanız bunlar aksırırlar, siz hazımsızlık çekseniz bunlar geğirirler» diyorlardı. İkinci Savaş'tan hemen sonra Amerikan yöneticileri aksırırsa, Türk yöneticileri nezle olmaya başladılar.
Amerika'da cadı kazanı kaynatılınca Türkiye'de cadı eğlenceleri yapılmaya başladı. Bir gazetenin bir gününden, 28 Aralık 1947 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nden aktarıyorum.

I — «Hollywood'daki Komünistler»

Hollywood'un en tanınmış artist, muharrir ve rejisörleri arasında komünistlik propagandası yapanlar bulunduğuna dair yapılan şayialar üzerine Amerikan hükümetince tahkikat yapılmış ve tahkikat, komünistliğin Hollywood'a bulaşmadığını belirtmiştir.

Gary Cooper demiştir ki: «Bazı eserleri, komünistlik koktuğu için kabul etmedim. Fakat ben, Carl Marx'ı okumadım. Onun için komünistlik hakkında bilgim, ağızdan ağıza dolaşan lakırdıdan ibarettir. Bu laflar bana komünistliği sevdirmemiştir. Çünkü komünistliğin geriliğini açıklamıştır».

Robert Taylor, verdiği ifadede şöyle demiştir: «Şayet içimizde komünist varsa, yapılacak şey onu ya Rusya'ya yahud başka bir tatsız memlekete sürmektir».

Umumiyetle elde edilen kanaat, en meşhur artistlerin siyasi meselelere pek akıl erdiremiyecekleri merkezindedir.

II — «Ankara'da Gençliğin Komünistlik Aleyhinde Dünkü Nümayişleri» (*)

Nümayişçi gençler Üniversite'ye giderek Şevket Aziz Kansu'yu (**) istifaya mecbur ettiler.

Nümayişler altı saat sürdü, solcular tarafından kurulduğu ileri sürülen Türkiye Gençler Derneği'nin merkezi de dağıtıldı.

Ellerinde «kahrolsun komünistler» yazılı levhalarla Atatürk'ün ve İnönü'nün büyük kıtada fotoğraflarını taşıyan gençler, sabahın sekizinden itibaren Ulus Meydanı'na doğru kafileler halinde akın etmeğe başlamışlardı. Gene bu saatlerde zabıtanın, nahoş hadiselere meydan vermemek için tedbirler almakta olduğu da görülüyordu.

Cebeci Meydanı'nda (***) hep bir ağızdan İstiklal Marşı söylendi. Heyecanlı nutuklar verildi. Bu sırada «Dil-Tarih Fakültesine gidelim, bu-

---

(*) Hollwood'daki ünlü aktörlerin komünistliği haberiyle aynı gün Ankara'da Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Boratav, Muzaffer Şerif'in öğretim üyesi olduğu Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin üzerine gençlik sürülerinin yürüdüğü haberiyle aynı zamanda yine birinci sayfada, «Yunanistan'da Savaşlar Şiddetlendi» haberi yer alıyor. Birinci sayfanın spotları arasında «Hükümet Kuvvetleri Konice'den Taarruza Geçti» ve «Yunan Komünistleri Kanun Dışı Ediliyorlar» alt-başlıkları da okunuyor.

(**) Rektör Şevket Aziz Kansu, gençliğinde İstanbul «Aydınlık Grubu» çevresindendir»; «Kansu» ailesinde Nafi Atuf Kansu ve daha sonra Ceyhun Atuf Kansu türünden ilericiler var.

(***) O tarihte Ankara'nın merkezi Ulus'tur ve Cebeci, Tıp, Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakülteleri ile üniversite çevresini oluşturuyor. Ulus Meydanı, Cebeci Meydanı ve Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, her kenarı yürüyüş mesafesinde bir üçgen çiziyor.

güne kadar hep toplanıp toplanıp dağıldık, işi halledelim» teklifleri duyuldu.

*
**

«Rektör Nerede?» sesleri işitiliyordu. Talebe Birliği Başkanı Mehmed Ali Arıkan (*) bazı arkadaşlariyle rektörlük dairesine çıktı. Odada Tıp Fakültesi'nin Dekanı General Abdülkadir Noyan, Dil-Tarih Fakültesi Dekanı Enver Ziya Karal da bulunmakta idiler.

General Abdülkadir Noyan, talebe mümessiline «senatomuz dün gece saat 9 a kadar çalışarak, komünist denilen hocalar (**) hakkında karar almıştır, arkadaşlarınıza bildiriniz» dedi ise de gençler Rektör'ü istemekte ısrar ettiler.

*
**

Gençler, Şevket Aziz Kansu'dan istifasını ve «kahrolsun komünistler!» diye kendileriyle birlikte bağırmasını istediler. Rektör, her iki arzuyu da müteaddid defalar yerine getirdi. İstifa ettiğine dair sözü kafi görülmediğinden yazılı istifası alındı. Daha sonra, pullu bir kağıda istifa yazdırıldı.

*
**

Bu sırada zabıta, havaya ateş etmek tedbirine başvurdu ve Şevket Aziz Kansu'nun başka bir otomobile aktarılarak oradan uzaklaştırılması temin edildi.

*
**

(*) Daha sonra CHP'den milletvekili oldu.

(**) Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Boratav, Muzaffer Şerif. Üniversite Senatosu haklarında koğuşturma açmayı kararlaştırıyor. Daha sonra mahkemeye veriliyorlar.

Bunu gençlik sürülerinin hücumundan bir gün önce kararlaştırıyor; gizli servisin olacakları haber verdiği anlaşılıyor.

Vali İzzeddin Çağpar da hadise mahalline gelmişti. Gençler, Atatürk'ün muvakkat kabrini ziyaret etmek istiyorlardı. Vali, bunu temin etti. Birlikte muvakkat kabre gidildi. Burada Dr. Kemal Satır (*) gençlerle bir konuşma yaptı.

***

Gençler, Denizciler Caddesi'ne (**) akarak, küçük bir binanın merdivenle inilen iki odasını işgal eden «Türkiye Gençler Derneği» merkezindeki kağıdları ve kitapları ve diğer eşyayı darmadağın ettiler.

Anafartalar Caddesi'ni takip ederek Ulus Meydanı'na inen nümayişçiler İstiklal Marşı söyledikten sonra saat 13,15 te sükunetle dağıldılar.

III — İzmir'de «Gençler Komünizmi Telin Etmişler»

9 Eylül Gençlik Derneği'nin hazırladığı toplantı bugün Halkevi'nde yapılmış, gençler komünizmi telin etmişler, komünizmin görüldüğü yerde ezileceğini söylemişler, and içmişlerdir.

Bir kaç genç, Ankara Üniversitesi'ndeki hocaların işten çıkarılmalarını ve adalete verilmelerini, İzmir'de «voroşilov» adının değiştirilmesini istemişlerdir.

IV — «Ankara Valiliğinden Tebliğ Edilmiştir» (***)

Ankara yüksek öğrenim okullarına mensup

(*) CHP yöneticisi ve CHP hükümetinde Başbakan Yardımcısı, son yılların gerici politikacısı.

(**) Ulus merkezini Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin arkasına bağlayan cadde.

(***) Bu tebliğ Cumhuriyet Gazetesi'nde yer almıyor. Ayın Tarihi Dergisi'nden aktarıyorum.

Ayın Tarihi, Yıl 1947, Sayı 169, 28 Aralık 1947, s. 25.

bir gençlik kitlesi ellerinde Türk bayrağı ve Atatürk'le İnönü'nün fotoğrafları ve bazı yaftalar olduğu halde ve komünizm aleyhinde tezahürde bulunmak maksadıyla 27/12/1947 gününün erken saatlerinden itibaren muhtelif istikametlerden yürüyüşe başlamışlardır. Bunlardan bir kısmı Ulus Meydanı'na gelerek abide etrafında toplantılarına bir miting mahiyetini vermek istediklerinden zabıtanın tertibatıyla karşılaşmışlar ve komünizmle bu cereyanı güdenler hakkındaki nefretlerini bir ağızdan ilan ederek Samanpazarı istikametine yönelmişlerdir.

Yolda diğer gençlik topluluğu ile karşılaşan bu gençlik kafilesi, yürüyüşe devamla Cebeci Meydanı'nda toplanmışlar ve orada bu konu üzerinde konuşan birkaç genci dinledikten sonra aralarından bazılarının muhalefetine rağmen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi önüne kadar ilerlemişler ve konferans salonunda tezahürlerine devam etmek üzere fakülte binasında bu salona girmişlerdir. Bu sırada içlerinden mahdut bir kısmı Rektör'ün bulunduğu kata çıkıp öğretim üyelerinin bazıları hakkında bir karar alınmamış olmasını ileri sürerek aleyhte konuşmuşlar, Rektör'ün çekilmesini isteyerek kendisinden istifa ettiğini bildiren bir kağıd almışlardır.

Bunu müteakip Fakülte'den çıkan gençlik kafilesi milli marşlar söyleyerek Atatürk'ün muvakkat kabrinin bulunduğu müzenin önünden bir ihtiram geçişi yaparak ve yürüyüşe devamla yolları üzerinde bulunan Türkiye Gençler Derneği merkezi önünde ve içinde bazı tezahüratta bulunduktan sonra Ulus Meydanı'na gelip komünizm aleyhine nefret duygularını tekrarlayarak dağılmışlardır.

rilmesini kararlaştırıyorlar; then I told Byrnes to send a blunt message to Premier Stalin, diye hatırlıyor.

Burada Truman'ın anılarını bırakarak Profesör Halük Ülman'ın bir motografi çalışmasından aktarma yapmam gerekiyor. Profesör Ülman, Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerinin bir kesitini incelediği çalışmasında şunları yazıyor: «Başkan Truman'a göre (4 Mart 1946 tarihinde Dışişleri Bakanı Byrnes ile yapılan y.k.) bu görüşmede meselenin her yönü incelendikten ve İran'da Sovyet kuvvetlerinin bulunmasının doğuracağı sonuçlar tartışıldıktan sonra Sovyetler Birliği'ne bir nota verilerek Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'ın durumuna seyirci kalamayacağının bildirilmesi ve bu ülkedeki Sovyet kuvvetlerinin derhal geri çekilmesinin istenmesi kararlaştırılmıştır. Bu nota 6 Mart 1946 da, Moskova'da Sovyet makamlarına verilirken aynı gün Washington'da da, Amerikan donanmasının en büyük zırhlılarından biri olan Missouri'nin savaş içinde Birleşik Devletler'de ölen Türkiye Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cesedini İstanbul'a götürmek üzere 1946 Martı sonlarında New York'tan ayrılacağı açıklanmıştır»[10] Gerçekten son derece ilginç görünüyor; ambassador Ertegün iki yıl önce ölmüş ve Washington'da gömülmeyi istemiş, gömülmüş yatıyor (*). Kemikleri çürümüş; topluyorlar ve bir torbaya koyarak, Birleşik Devletler'in en büyük savaş gemisiyle İstanbul'a gönderiyorlar.

İki sonucu görülüyor; Byrnes, soğuk savaş politikasına ayak uyduramıyor. Bakan Byrnes, Sovyetler Birliği'ni provoke edeceği gerekçesiyle Missouri savaş gemisinin Türkiye'ye gönderilmesine karşı çıkıyor. Genel Kurmay Başkanı Leahy ısrar ediyor; sonuçta kazanıyor ve Başkan Leahy, o gece günlüğüne, Byrnes'ın, Dışişleri Bakanlığı'ndaki «komünistlerin etkisi altında» hareket ettiği

(*) Ambasador Ertegün, bir Amerikanofil'dir; iki oğlu da Amerikan yurttaşı olarak ün kazanıyorlar. Ahmet Ertegün, New York'ta plakçılık yapıyor ve Cosmos Futbol Klübü'ne başkanlık yaparak adını duyuruyor. Amerika ölçüsünde zengin olduğu anlaşılıyor.

notunu düşüyor[11]. Sonuçta Byrnes türünden yeni bir savaşa ve adı konmamış olan soğuk savaş'a razı olmayan görevlilerin yerlerini terketmesi zamanı geliyor; General Marshall ile Soğuk Savaş, uygun dış işleri bakanını buluyor.

Missouri'nin gelişi büyük bir başlangıçtır; diğer çalışmalarımda zamanın bütün gazetecilerinin savaş gemilerini açık denizlerde karşıladıkları ve günlerce büyük heyecan ve bir tür bayram yaşadıklarını kaydetmiş bulunuyorum. Bunların bir bölümü açık ve diğer bölümünü Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Wilson, gizli servislerden topluyor ve sonuçları gizli bir raporla Washington'a bildiriyor. Gizlilik süresi sona erince yayınlanan bu raporunda ve bir bölümünde Amerikan Büyükelçisi şunları da yazıyor: «Missouri'nin ziyaretinin etkilerinin Türkiye'yi aştığını gösteren işaretler gelmeye başladı, bile. Güvenilir istihbarat, Ekümenik Patrikliğinin ziyareti bu bölgede artık Amerikan etkisinin uygulanacağının açık işareti biçiminde yorumladığı ve böylece Ortodoks Klisesi içinde Sovyet etkisinin genişlemesine karşı mukavemet çabalarında yüreklenmiş olduğu yönündedir. İstanbul'daki Bulgar çevreleri de ziyaretin, hiç şüphesiz, Bulgar muhalefetinin durumunu güçlendireceğini haber verdiler»[12]. Soğuk Savaş hazırlıkları, savaşın çok geniş bir alanda gerçekleşeceğini gösteriyor; gerçekleşme ise, daha sonra ortaya çıkıyor, beklenen boyutları çok aşıyor.

Sovyetler Birliği İran'daki askerlerini hızla geri çekiyor; İran Azerbaycanı'nda bağımsız bir devlet ortadan kalkıyor. Daha da önemlisi, Truman Doktrini'nin ilanından sonrasına kadar, hiç bir yerde komünistler, koalisyon ortaklarını zorlayarak hükümeti ellerine almıyorlar; aşırı temkinli davranıyorlar.

Bu noktanın önemli olduğundan kuşku duymuyorum; bu nedenle yeniden ve ayrıca göstermek durumundayım. Bunun için de bir Amerikan bilim adamının, Harvard Üniversitesi'nden Profesör May'ın çalışmasından aktarmanın uygun olacağını düşünüyorum. Profesör Ernest May, Tru-

man Doktrini'nin ilanın hemen sonrasına kadar Sovyetler Birliği'nin izlediği politikayı ve gelişmeleri şöyle özetliyor: «Finlandiya'da Sovyetler, düşman davranmayacağı güvencesiyle komünist olmayan bir rejimi kabul ettiler. Macaristan'da Sovyet işgal kuvvetleri seçimlere müdahale etmediler; seçimlerin sonucunda ezici çoğunluğu komünist olmayan bir parlamento çıktı ve içinde yalnız bir komünist bakan bulunan bir hükümet kuruldu. Sovyetler 1947 yılına, Truman Doktrini Mesajı'nın sonrasına kadar, bir komünist rejim kurulması için müdahale etmediler. Mesaj'a kadar Macaristan, İtalya ne kadar bir Anglo-Amerikan uydusu ise o kadar Sovyet uydusudur. Çekoslavakya'da da Ruslar komünistlerin egemen olmadıkları bir koalisyon hükümetini hoşgörüyle karşıladılar» (*). İkinci Savaş'tan hem askeri planda ve hem de ideolojik alanda zaferle çıkmış olan Sovyetler Birliği, kendi güvenliğini güvence altına alındıktan sonra, kazanımları genişletmeyi ve başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere kapitalist sistemi tehdit etmeyi düşünmüyor. Provokatif olmamak için ise aşırı tedbirli davranıyor.

Ancak kapitalist devlerin bir kez yeni bir savaşa karar vermiş olduğu anlaşılıyor; savaşın sonuçlarından hiç memnun görünmüyorlar. Gerçi Rusya'da, ekonomisini 1913 üretim ve verimlilik düzeyine ancak 1925 ve 1926 yıllarında ulaştırabilen bir yeni düzenin 1941 yılında başlayan acımasız bir saldırıya, 1926-1941 yılları arasına sığan on beş yılda, Almanya'nın üstün teknolojisiyle başedebilecek bir sanayii kurmuş olarak karşılık vermesi ve bundan da öte, yirmi milyon insanın kaybına ve görülmemiş sıkıntıya rağmen, rejime karşı en küçük bir başkaldırının da olmaması ve bütün bunlara ek olarak «hür» dünyayı Hitler'den kur-

(*) Profesör May şunları da ekliyor: «Truman ve danışmanları Grekler, Türkiye ve İran'daki durumu daha az bir telaşla ele alabilirler ve daha az militan bir politika izleyebilirlerdi».

Ernest R. May, «Lessons» of The Past-The Use and Misuse of History in American Foreign Policy, Oxford University Press, 1973, s. 44-45 ve 46.

tarma onurunda büyük paylardan birisine layık görülmesi kapitalist ideolojinin kolaylıkla kabul edebileceği bir durum sayılamaz; kabul etmiyorlar. Ekonomik ve moral güçleri olmadığı için bir sıcak savaşı başlatamıyorlar; soğuk savaş denilen yeni bir tecavüz yolunu keşfetmek zorunda kalıyorlar.

Soğuk savaş, korkuyla, sürdürülen sıcak savaş oluyor.

Batı dünyası, İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkar çıkmaz korku üretmek zorunluluğunu şiddetle duyuyor. Şiddete yatkındır; uyguluyor.

Soğuk savaşa giden yolu ve yöneten insanların kafa durumunu belki de hiç bir söz, Acheson'un biyoğrafisini yazan kalemden çıkan «image of Hitler scared itself on the eyes of all who fought him» sözleri kadar yakından yansıtmıyor; Hitler'in imajı, yarattığı ürküntü ile, gelip kendisiyle savaşanların gözlerine yerleşiyor[13]. Birleşik Devletler'de yönetenlerin pek çoğu artık dünyaya ve özellikle komünistlere, Hitler'in gözüyle bakıyorlar.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Hitler öldü; ancak gözleri bakıyor.

Hitler'in gözleri baktığı sürece Hitler ölmemiş oluyor.

Dünyayı komünizme ve komünistlere karşı koruma misyonunu Truman yükleniyor ve anılarında çok açık ifade ediyor. Şunları hatırlıyor: «Amerika'nın isolasyonist, infiradçılık, politikasının canlanmasının dünya için ne demek olacağı konusunda çok net bir görüşüm vardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan katılımı olmadan Rusya'yı, eşit olarak karşılayabilecek hiç bir gücün olmadığı açıklıkla ortaya çıktı. Dünyaya sırtımızı dönecek olsaydık, Grekler gibi savaş sonucunda zayıflamış ve bölünmüş bölgeler, Ruslar'ın önemli bir çabasını gerek olmadan Sovyet yörüngesinin içine düşecekti. Bu tür bölgelerde Rusya'nın başarısı ve bizim açık ilgisizliğimiz, komünistlerin şu anda bile önemli bir tehdit oluşturdukları Fransa ve İtalya gibi ülkelerdeki yerel Komünist Partiler'in güçlenmesine yol açacaktı. Hareketsizlik, çekilme, 'Amerika'yı tahkim etme' düşünceleri, şimdi Ruslar'ı sokmadığımız dünyanın geniş bölgelerini Rusya'ya vermek sonucunu do-

güracaktı»[14]. Çok açık olarak ortaya çıkıyor; Hitler'in gözleri Truman'ın gözleri oluyor.

Fakat bir savaşı başlatmak kolay görünmüyor; Soğuk Savaş'ı başlatmak, sıcak savaş açmaktan çok daha zordur. Soğuk savaş, yalnızca korkuyla sürdürülen sıcak savaş değildir; aynı zamanda hem kütlelerde ve hem ideolojik platformda sürdürülüyor. Kütlelerin ve korkunun silah olarak kullanıldığı bir savaş için önce kütlelerin korkutulması gerekiyor.

Ne yapılması gerektiğini Soğuk Savaş'ın artık adını yitirmiş mimarlarından birisi sayılan Amerikan Senatörü Arthur K. Vandenberg açıklıyor; Amerikan halkını çılgınlık ölçüsünde ürkütmek gerektiğini, «to scare hell out of American people» açıklıyor[15]. Ürkütmek ve ürkütürken aklının normal çalışmasını bozabilmek için, Amerikan halkını son derece basit düşünen ve kuş beyinli insanlardan oluşan bir topluma dönüştürmek de zorunlu oluyor. Başarılıyor.

Tekelsi aşamada, tekel imkanlarının en çok kullanıldığı dönem, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Soğuk Savaş günleri oluyor. Soğuk Savaş'tan geçen Amerikan insanı, Soğuk Savaş öncesinden çok daha farklıdır; daha basit insan ortaya çıkıyor.

Çok açık söylenebilir; Soğuk Savaş'la birlikte önce Amerika Birleşik Devletler'inde entellektüel yaşam, önemli ölçüde, sona eriyor. Bu nedenle Soğuk Savaş'ı, arızi bir uygulama değil, tekelsi dönemin insanını yaratmak için kaynatılması gereken cadı kazanı olarak da düşünmek zorunlu oluyor.

İkinci Dünya Savaşı'ndan kendine, insanı ve insanın yiğitliğine büyük bir güvenle çıkan Batı Dünyası, Soğuk Savaş'la güveninin tümünü yitiriyor ve Kafka'nın çok önceden çizdiği hamam böceği yaratılışını, nihayet, kabulleniyor. Tekelsi aşama, yönetimini sürdürebilmek için insanlardan daha çok hamam böceklerine ihtiyaç duyduğu için ve bu çözümleme gerçekçi ise, Soğuk Savaş bir konjönktürel önem değil, sistemin zorunlu bir aşaması ve parçası oluyor. Tekelsi rejim, sürekliliğini sağlayabilmek için, So-

ğuk Savaş kazanımlarını ve Soğuk Savaş'ın yarattığı insan tipini sürekli yapma durumunda kalıyor.

Soğuk Savaş'tan geçmiş insan artık son derece basit ve tek yanlıdır; Soğuk Savaş öncesinin ve bu arada Sovyetler'e karşı sert bir politika isteyenlerin daha ayrıntılı, boğumlu ve karşılıklı eğilimli düşünen insan türü, büyük bir hayal kırıklığı ile tarihe karışıyor (*). Bunların uyarıları, arkeolojik mağaralardaki duvar resimlerinin bağnazlığını hatırlatıyor; duyulmakla birlikte ısrarlı davranılırsa can sıkıntısıyla karşılanıyor.

(*) Amerikan diplomatik mesleğinde hem uygulamada ve hem de «doktrin» tartışmalarında George Kennan kadar etkili olanı yoktur; Savaş'ın son zamanlarında Moskova'da Amerikan maslahatgüzarı olan Kennan, Moskova'dan gönderdiği raporlar ve «long cable» adıyla bilinen uzun bir telgrafla Washington'u, Sovyetler Birliği'nin «sarılmasına», containment, ikna etmeye çalıştı ve başarılı da oldu. Ancak Soğuk Savaş karşısında çok şaşırdı. Bunun Sovyetler Birliği'ni tahrik etmekten başka bir anlam taşımadığını söyledi; bu kez, bu yönde uyarmaya başladı. Başarılı olamadı.

«Genellikle 'containment', sarma politikasının büyük beyni sayılan George Kennan, Dış İşleri Bakanlığı'nda işlerin nasıl gittiğini görmek için Mart'ın o öğleden sonrasında, War College'den bakanlığa geldi ve kendisine hazırlanan mesaj müsveddesi gösterildi. İtiraz etti, demek işi çok kibar ifade etmek olacaktır. Hem mesajın tonuna ve hem de bazı özel eylemlere şiddetle itiraz etti».

Joseph M. Jones, The Fifteen Weeks, N.Y., 1955-1964, s. 154.

Kennan, Truman Doktrini'nin içine Türkiye'nin alınmasına şiddetle itiraz ediyordu.

Kennan, anılarında, bunu çok açık yazıyor: «Türkiye'nin durumunun Grekler'den temelli olarak ayrıldığına işaret ettim. Türkiye'de ciddi bir komünist sızması yoktu; karşılaştırılabilir bir gerilla hareketi de yok. Türkler'in korkularından başka korkacakları bir şey bulunmuyor».

George F. Kennan, Memoirs, 1925-1950, Boston, 1967, s. 316.

Kennan, Türkiye'de ciddi bir komünist hareketi bulunmadığını söylerken ve «The Turks had nothing to fear but fear» formülasyonunu yaparken, Başkan Truman Türkiye'de bir komünist tehditinin varlığına inanmak gereğini duyuyor.

Bundan sonrası artık kolay ve hızla gelişiyor. 1947 yılı başında, daha sonra adı «Truman Doktrini» olacak olan yeni politikanın oluşumu için tüm hazırlıklar tamamlanmaya başlıyor; Amerikan halkının ürkütülmesi sürüyor. Amerikan halkının uzun bir infiradçılık tarihi ve alışkanlığı var; Monroe Doktrini'nden beri yalnızca Amerikan Kıtası ile ilgilenmek istiyor. Nitekim bütün ürkütme çabalarına karşın 28 Mart 1947 tarihinde yapılan bir komu oyu araştırmasına verilen cevaplarda çoğunluğun Türkiye ve Yunanistan'a yardım sorununun bir Birleşmiş Milletler sorunu olduğunu düşündüğü anlaşılıyor. Fakat yine de, New York Times'ın «infirad ve arada bir müdahale çağının sona ermesi» ve bunun yerine «Amerikan sorumluluğu çağı» dediği yeni bir dönemi başlatan Truman Doktrini ilan ediliyor.

Türkiye açısından anlaşma 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanıyor. 4 Aralık 1945 tarihinde, o gün Tan Gazetesi'nin dağıtılacağından habersiz görünen İsmet Paşa, yeni kurulan burjuva muhalefet partisinin başkanı Celal Bayar'ı Çankaya'da öğle yemeğine davetle dikkatini ve planlama yeteneğini gösteren İsmet Paşa, 12 Temmuz 1947 tarihinde, Truman Mesajı için bir nazire hesaplayarak «12 Temmuz Beyannamesi» ilan etmekten geri kalmıyor. Truman Doktrini'ni ABD ile yapılan bir anlaşma ile Türk hukukuna soktuğu gün Devlet Başkanı İsmet Paşa, kemalizmi tek parti ile götürmek isteyen güçlü CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in iddialarını tersine çevirerek Demokrat Parti'nin vatanperver olduğunu ilan ediyor. Solla flört etmeye son veren Demokrat Parti'ye (*) eşitlik vaad ediyor.

«Grekler ve Türkiye hem içerden ve hem dışardan komünist tehdidiyle karşılaşan hâlâ özgür iki ülkeydi».

Harry S. Truman, Memoirs, Vol. 2, N.Y., 1956, s. 101.

İşte bu nedenle, Türkiye Dış İşleri Bakanlığı gizli servisler ve başta Tanin ile Cumhuriyet Gazeteleri ile işbirliği halinde, Türkiye'de «Komünist» yaratmaya ve yarattıklarını büyük cadı ayinleriyle avlamaya önem veriyorlar.

(*) 13 Aralık 1947 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, DP sözcüsü Prof. Fuat Köprülü'nün başka bir yerde çıkan yazısını haber yapıyor ve Ankara'dan İstanbul'a telefonla bildirerek ya-

Truman Doktrini ile «kanatlar» Amerikan şemsiyesine alındıktan sonra Marshall Planı ile de Batı Avrupa güvenceye bağlanmak istiyor. Bu, 1947 yılı sonlarına denk düşüyor. Amerikan Dış İşleri Bakanı General Marshall'ın 1947 yılında, 5 Haziran tarihinde, Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmayla başlıyor. Marshall'ın konuşmasını soyunmuş yatarken radyodan duyan Büyük Britanya'nın fil iriliğindeki Dış işleri Bakanı Ernest Bevin, yatağından fırlayarak, bakanlık mensuplarını çalışmaya çağırıyor; «bu bir dönüş noktasıdır» diye kendinden geçiyor. General Marshall, ekonomisi yıkılmak üzere olan Batı Avrupa'ya ekonomik yardım programının haberini veriyor. Bir tartışma başlıyor; fakat 1947 sonbaharına gelindiğinde, General Marshall tam alarme oluyor ve geç kalmaktan kaygılanıyor.

Washington Post Gazetesi'nin «hür dünya için hayatta kalma operasyonu» dediği Marshall Planı, Amerika'nın barıştan yana politikacılarından Henry Wallace'ın «Martial Plan», Savaş Planı, olarak nitelediği plan uygulamaya konuluyor. Uygulama 1948 yılında başlıyor ve bir yıl sonra da NATO kuruluyor.

Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO, Soğuk Savaş'ın üç ayrı operasyonu olarak ortaya çıkıyor. Hepsinde korkutma ve insanı cüceleştirme temeldir. Bundan da önemlisi, Soğuk Savaş, bellek silmeyi en önemli program olarak ele alıyor.

Aydın, bir toplumun belleğidir.

Bellek silme, entelijansiya üzerinde bir operasyon olarak ortaya çıkıyor.

---

yınlıyor. Bir paragrafını buraya alıyorum.

«Ankara 12 (Telefonla) — Profesör Fuad Köprülü, bilhassa son zamanlarda komünist ajanlarının tahriklerinden her iki partinin sakınması lüzumunda ısrar eden mütalealar ileri sürmektedir. Demokrat Parti sözcüsü, son yazılarından birinde, bu maskeli komünistlerin, bir aralık Demokrat Parti saflarına sızmış olduklarını ileri sürmüş ve Cumhuriyet Halk Partisi safları arasında hâlâ kışkırtıcılık ettiklerinden şikayette bulunmuştu».

Cumhuriyet, 13 Aralık 1947.

SOĞUK SAVAŞ'TAN KALINTILAR

1960 yıllarında Türkiye aydın hareketinde etkin olan ve ön plana çıkanların çoğu, Soğuk Savaş'ın ağır rüzgarlarıyla karşı karşıya kaldılar. İster istemez, Soğuk Savaş'ta bir bellek silme ve silinmiş belleğe yeni yazılar kakma programının etkisini yaşadılar.

Soğuk Savaş bir yeni insan tipi yaratmaya çalıştı; tipin özelliklerinden birisi, her yerde komünist tehlikesini görmek, bundan uzak kalmak ve en son durumda da, istenmeyen bir sonucu komünist «kötülük» ile eşitleyerek rahatlamak oluyor. Komüniste yaklaştırmak, Soğuk Savaş mantığında, reductio ad absurdum, saçma'ya indirgemek sayılıyor.

Soğuk Savaş'ı, korku ile sürdürülen savaş olarak tanımlıyorum; mantık, bu tanım içinde yer alıyor. Belleğin derinliklerine kakılanlar ise umulmadık bir yerde dışa vuruyor.

Mehmet Ali Aybar'ı, İlhan Selçuk'u, Behice Boran'ı soğuk savaş rüzgarları etkiliyor. En etkin oldukları zamanlardan üç örnek sunuyorum.

I — Kosigin Benimle Neden Konuştu?

Mehmet Ali Aybar

1966'nın son günlerinde Sovyetler Birliği Başbakanı resmi bir ziyaret yaptı. Demirel, TBMM salonlarında Kosigin onuruna bir davet veriyordu. Bu davete eşimle birlikte katılmıştık. Demirel, Kosigin, ana muhalefet partisi lideri İnönü, bakanlar ve eşleri bir perdenin ayırdığı bir salonda bulunuyorlardı. Moskova Büyükelçisi Hasan Esat Işık yanıma geldi ve Kosigin'in benimle tanışmak

istediğini söyledi. Buna fena halde canım sıkıldı. Kosigin benimle neden tanışmak isterdi? Bunun hiçbir nedeni yoktu. Sovyet Başbakanı, TİP'le nasıl uğraşıldığını, Sovyetler'den emir aldığının söylendiğini elbet biliyordu. Bize ilgi göstermesinin durumumuzu daha zorlaştıracağını tahmin ederdi kuşkusuz. Evet, fena halde canım sıkıldı, ama yapılacak bir şey yoktu. İster istemez Işık'ı izledik. Salona girdiğimizde Kosigin, İnönü ile görüşüyordu. Orta yerde bir kanepe, arkada çevirmen Mustafayef. Benim içeri girdiğimi görünce İsmet Paşa veda edip kalktı. Ondan boşalan yere biz oturduk. Benimle tanışmaktan kıvanç duyduğunu söyleyen Kosigin, çalışmalarımızı izlediğini ve TİP'in başarılarından memnun olduklarını belirterek, bize nasıl yardımcı olabileceklerini sordu. Kan başıma çıkmıştı. Ama tebessümle teşekkür ettim ve konuyu değiştirmek için sözü Sovyet-Çin anlaşmazlığına getirdim. Anlaşmazlık yeni su yüzüne çıkmıştı. Kosigin hiç memnun olmadı. Ama uzun açıklamalara girişti. Sözünü bitirince veda edip kalktım.

Ertesi gün Yabancı Konuklar Köşkü'nde bu kez Kosigin'in davetine katıldık. Salona girdiğimde Kosigin, Demirel ve İnönü ile konuşuyordu. Beni görünce onlardan ayrıldı ve yanıma geldi. Ve çok yararlı anlaşmalar imzaladıklarını, Türk ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunduklarını anlattı. Olacak iş değildi. Ne yapmak istiyordu Sayın Kosigin? «Aybar, bizim adamımızdır» imajı yaratmak mı istiyordu? Sözü bitince, nezaketle selamlayarak yanından ayrıldım. Bu tatsız hikâye de böylece noktalandı.

. . . . . .

Milliyet, 3 Ocak 1988.
«Bay Kosigin ile Görüşme» başlığıyla yayınlandı.

II — Türkiye Komünist Partisi

İlhan Selçuk

Sovyet Komünist Partisi'nin 23'üncü kongresi Moskova'da açıldı. 86 ülkeden gelen 4942 delege katıldı kongreye. Haber ajansının bildirdiğine göre - ki bu ajans Hürriyet gazetesinindir - delegeler arasında Türkiye Komünist Partisi'nin temsilcisi de bulunuyormuş.

Doğu Almanya'da çalıştığı söylenen bir Türkiye Komünist Partisi vardır. Bu partinin 23'üncü kongreye katıldığı anlaşılıyor. Yabancı bir ülkede faaliyette bulunan T.K.P. karşısında Türk sosyalistlerinin durumlarını tespit etmeleri gerekmektedir.

Türkiye bugün bir bağımsızlık savaşı içindedir. Amerikan emperyalizminin Türkiye içindeki kalelerini yıkmak, bağımlılığa ve gün geçtikçe sömürgeleşmeye doğru giden toplumu yeniden Atatürk çağındaki yörüngesine oturtmak görevini en başta şerefle Türk sosyalistleri yüklenmişlerdir.

Ancak bu büyük hareketin tek başına Türk sosyalistlerine özgü olduğunu da sanmıyoruz.. Türkiye'deki bütün ileri güçler bağımsızlık mücadelesinin geniş cephesini kurmak ve Türkiye'nin bugün içine düştüğü çemberleri kırmak ödevinde birbirlerinden aşağıda kalmamak yarışına çıkmalıdırlar.

Demek oluyor ki bugün Türkiye'nin önde gelen meselesi bağımsızlık dâvasıdır. 1922'de kazandığımız büyük zaferi anlamsız kılacak bir politika içine düşmüş bulunuyoruz. Amerika'nın Türkiye'ye el atma teşebbüsleri, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında Atatürk'ün karşı çıkışıyla yok edilmişti. O zamanlar, Amerikan himayesine girmek

akımı, aydınlarımız arasında güçlü bir manzara gösteriyordu. Durum o kadar umutsuz idi ki, Türkiye'nin bağımsızlığını kazanacağını iddia edenlere çılgın gözüyle bakılıyordu. İstanbul'un okumuş, yazmış ve durulmuş seçkinlerinde «Mustafa Kemal Paşa Türkiye'yi yeni bir maceraya atacak» diye endişeler sürmekteydi. Amerika gibi bir devlet, Türkiye'yi Filipinler gibi himayesi altına alırsa Türkiye kurtulabilirdi. Savaşlarda yorgun düşmüş, medeniyetin nasiplerinden uzakta, parasız ve yalnız bir millet nasıl olur da Batı'nın zengin ve kudretli devletlerine karşı çıkabilirdi?

Ama Mustafa Kemal, Türkiye işgal altında iken ve İstanbul hükümeti teslim olmuşken, henüz kazanmadığımız bağımsızlığımız üstüne pazarlığa girmeyi reddetmişti.

«İstiklâl-i tam» dedi Mustafa Kemal, ve «Ya istiklâl, ya ölüm» diye çıktı ortaya...

Amerika'nın koltuğu altında yaşamaktansa ölmek yeğ idi.

Kurtuluş Savaşı'nın en iyi bilinmesi gereken gerçeklerinden biri budur: Atatürk «Ya istiklâl, ya ölüm» derken yalnız Anadolu'ya ayak basmış emperyalistlere değil, Amerikan tekliflerine de sesleniyordu.

Ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde kurtuluş savaşımızı kazandık.

Ama aradan şu kadar yıl geçtikten sonra Atatürk'ün «İstiklâl-i tam» ilkesini çiğnemiş bulunuyoruz. Atatürk daha bağımsızlığımızı kazanmamışken hiçbir yabancı devlete bağımsızlıktan tâviz vermemişti. Biz Atatürk'ün bize emanet ettiği bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından verdiğimiz nice tâvizlerle bugünkü duruma düştük.

Bugünkü durumdan kurtulmak, Atatürk'ün

Türkiye'sini Atatürk'e lâyık niteliğe yükseltmek, böylece ilk ve büyük dâvamız olarak ortadadır.

Ama Türkiye üstündeki emperyalist baskılara direnecek ve Türkiye içindeki emperyalist kuruluşları tasfiye etmek için çaba gösterecek güçlerin önce bizzat kendilerinin bağımsız olmaları gerekir.

Bizim için yabancılara yamanmış olanların hepsi birdir; ister kapitalist olsunlar, ister komünist olsunlar.

Yabancı devletlere bağlanmış, yabancı himayelerine sığınmış kişilerin ve kurumların Türkiye'nin bağımsızlık savaşında sözleri olamaz.

Bunun içindir ki Sovyet Komünist Partisi'nin 23'üncü kongresine katıldığı söylenen Türkiye Komünist Partisi karşısında Türkiye'nin bağımsızlığını isteyen güçlerin düşünceleri açıktır.

Türkiye, Türkiye'nin içinde kurtulur.

Türkiye'nin dışında, ister Amerika'da olsun, ister Rusya'da, ister Doğu Almanya'da, yabancı güçlere yamanmış kişilerden ve kurumlardan Türkiye'ye hayır geleceği kanaatinde değiliz.

Atatürk, Türkiye'nin kurtuluşuna 19 Mayıs'ta Anadolu'ya çıkarak başlamıştı. Anadolu bağımsızlığın tek kaynağıdır, ve olacaktır.

Tıpkı Vaşington uşakları gibi Moskova uşakları da saygıya lâyık değillerdir. Kendileri bağımlı olan güçler, uluslarını bağımsız kılamazlar. Türkiye'yi bağımsızlığına kavuşturacak milliyetçilerin Moskova'ya da, Vaşington'a da aynı mesafeden baktıklarını unutmayalım.

. . . . . .

Yön, Yıl 1966, Sayı 157.

III — Boran TİP'te «Komünist Hücreleri» İhbar Ediyor

BAŞBAKANLIK MİLLİ İSTİHBARAT MÜSTEŞARLIĞI

Ankara, 24 Aralık 1971

MAH/IV. Mr. D. VIII. Şb. 2. Gr. 34 78
Konu: Tahkikat Hk.

Ankara Sıkıyönetim ve İkinci Ordu Komutanlığına,

TCK'nun 159 ve 266'ncı maddelerine muhalefet suçundan tahkikat yapıldığı bildirilerek bilgi istenilen 11 avukat ile ilgili olarak; Niyazi Ağırnaslı, Halit Çelenk, Zeki Oruç Eren ve Sadık Akıncılar hakkında intikal eden bilgiler ilişikte sunulmuştur.

Diğer avukatlar hakkında konularımızla ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Arzederim.

Eki 4 Dosya özeti.

Korgeneral MİT Müsteşarı
Nurettin Ersin

Zamanın MİT Müsteşarı Korgeneral Nurettin Ersin'in yazısına ek olarak gönderdiği MİT dosyasında Halit Çelenk ile ilgili bölüm, tutanaklara geçiyor; aynı kaynaktan aktarıyorum.

«TİP Merkez Yönetim Kurulunun 15 Temmuz 1967 tarihinde yapılan toplantısında TİP Milletvekillerinden Behice Boran tarafından Parti içinde mahkûm komünist Mihri Belli'den emir alarak hücre usulü komünizan faaliyetlerde bulundukları iddia edilen 13 kişiden biridir.

Karısı Şekibe Çelenk de avukat olup, her ikisi de Mihri Belli taraftarı olarak tanınmaktadırlar. 25 Ekim 1968 günü TİP'den ihraç edilmiştir. Esasen Partiden ihraç edilmelerinin asıl nedeni olarak, Partinin bunların anladığı biçimdeki sosyalizmden ayrılarak oportünizme kaydığı yolundaki suçlamaların olduğu söylenebilir».

. . . . . .

Rasih Nuri İleri, Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkeziyetçilik 1966-1968, İstanbul, 1987, s. 535-536.

Soğuk Savaş Demokrasisi: Forum

İki türlü yazılabilir. Birisi, burada yapılmaya çalışılandır; diğeri, bunun tersi oluyor. Tersinden yazıldığında tarih hep tesadüfi olguların biraraya getirilmesidir; tarihin oluşumuna zorunluluklar girmiyor.

Düzeltilebilir yanlışlıkları konu alan mizah ile tesadüfi olgulara dayalı bir tarih yazımı birbirinden uzak görünmüyor; günlük yazı yazan gazeteci ise kıt bir mizahla günlük olgulara mantık içermeye çalışan eksik bir aklı temsil ediyor. Ahmet Emin Yalman, 1940 yıllarının en etkili gazetecisi değilse bile en etkin olanlarının başında yer alıyor. Osmanlı döneminde New York'ta yüksek eğitim görmenin, Selanik'ten gelme yahudilikten «dönme» bir aileye mensup olmanın imkanlarıyla hep Avrupa ve Amerika yanlısı bir dünya görüşünün sahibi oluyor ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında ithalatçı sermayedarların özlemleri doğrultusunda demokratik düşünceler savunmanın fiyatını, Takrir-i Sükun döneminde İstiklal Mahkemesi'nin önüne çıkarak ödüyor. Uzun süre yazmamaya sözveriyor ve Amerikan kaynaklarının desteğiyle iş adamı oluyor.

Demokrat Parti'nin kurulmasında ve Adnan Menderes'in Türkiye politikasında yıldızının parlatılmasında önemli bir rol oynuyor; Türkiye'nin Amerikan şemsiyesinin altına kon-

masını temel yazı ilkesi sayıyor. Hiç kuşkusuz, 1945 yılında San Francisco Konferansı nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'ne gidince de, bu fırsattan istifade ederek, etkili Amerikan yurttaşlarını, bir Sovyet tehlikesi nedeniyle uyarmayı kutsal bir görev biliyor.

Ahmet Emin Yalman, anılarında, bu kutsal görevini yaparken karşılaştığı güçlüklerden örnekler veriyor. Birisi son derece öğreticidir; buraya almak gereğini duyuyorum. Şöyle başlıyor: «Washington'dan geçerken, otuz yıllık yakın bir ahbabım olan ve gerçek bir Türk dostu görünen bir Amerikan gazetecisini telefonla aradım. 1915 de Tanin'in harp muhabiri diye Berlin'de bulunduğum sırada kendisi de Chicago Daily News'un muhabiri sıfatıyla oradaydı. Tanışmış, dost olmuştuk. Gel zaman, git zaman, Amerika'nın en meşhur radyo yorumcuları arasında yer almıştı»[16]. Etkili Amerikalı arkadaşını arıyor ve San Francisco'da buluşmayı kararlaştırıyorlar.

Buluşmayla ilgili ilk cümlelerinden pek hoşnut kalmadığını anlamak zor olmuyor ve şu bilgileri veriyor: «Bir kaç gün sonra San Francisco'da Palace Oteli'ndeki dairesinde buluştuğumuz zaman yeni eşini bana tanıttı. O zaman hayretim bir kat daha arttı. Karşımda Washington'un kibar muhitine mensup azametli bir kadın vardı. Hükmümü derhal verdim: Halktan yüz bulan radyo yorumcularında çok görüldüğü gibi, şöhret başına vurmuş, evlilik yoluyla kibar muhitte yer edinmek istemişti». Yalman, Amerikalı ve Türk dostu bildiği gazeteci arkadaşının başkentten kibar bir hanımla evlenmesini hoş görmüyor. Anlaşılan Osmanlı popülizmi etkisini sürdürüyor.

Türk dostu bildiği Amerikalı ünlü arkadaşına ne için kızdığı, daha sonra belli oluyor. Bilgi veriyor: «Odada yalnız kalınca buluştuğumuz zaman daima yaptığımız gibi, günün durumu hakkındaki görüşlerimi açıkça söylemeğe başladım. Üzerinde durduğum konu, Sovyet Rusya'nın hudutsuz emperyalizmiydi. Bu kadar fedakarlık pahasına elde edilen barışın bu yüzden hiçe indiğine yandığımı belli ettim». Görev biliyor; dünya barışının haini Türkiye Dış

İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin'in büyükelçiler düzeyinde yaptığını, İstanbul'dan gazeteci Ahmet Emin Yalman, yüksek düzey gazeteciler arasında yapmaya çalışıyor.

Anılarında, «otuz senelik teklifsiz, samimi dostum telaşla yerinden fırladı» diye yazıyor. Ahmet Emin, Amerika'nın ünlü radyo yorumcusunu telaşlandırıyor ve yorumcunun söylediğini ileri sürdüğü sözleri de anılarına alıyor. Buraya aktarıyorum: «Susunuz. Sovyet Rusya hakkında bir otel odasında başbaşa bulunduğumuz zaman bile böyle sözler söylenmesine razı olamam. Belki de Türkiye'nin Rus iştahları karşısında bulunmak ihtimali yüzünden böyle konuşuyorsunuz. Bu ihtimal sizi üzebilir, fakat bizim umurumuzda bile olamaz. Varsın Sovyetler Türkiye'yi yutsun, bunun hazmiyle bir iki yıl vakit geçirirler ve bizi rahat bırakırlar». Bunları yazan Ahmet Emin, otuz yıllık arkadaşını pek kaba bir vurdumduymaz olarak gösteriyor. Amerikalı bir ünlü radyo yorumcusunun iki yıllık bir hazım döneminden rahatlık duyabileceğini düşünmek zor görünüyor.

Önemli olan şudur; savaş bittiğinde, dünyayı ve bu arada çok önemli sayıda Amerikan yurttaşını bir Sovyet tehditine inandırmak mümkün olamıyor. Türkiye yöneticilerinin ve Dış İşleri Bakanlığı ile İstanbul basınının senaryoları, işin başında, Birleşik Devletler'de fazla inanacak bir çevre bulamıyor. Şiddetli bir korku yaratma ihtiyacı buradan da doğuyor. Ahmet Emin'in anıları, başka yerlerde ve bu arada Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında ayrıntıyla geliştirdiğim, görüşleri doğruluyor.

Bir gazeteci için en doğru ve en önemli haber mutlaka en son haberdir. Gazetecilik mesleğinin bu tür bir deformasyonu var. Bunun ötesinde bir gazeteci, dünyadaki bütün kötülüklerin haber eksikliğinden ve bütün iyiliklerin de tam zamanında elde edilen haberlerden geldiğine inanıyor; Ahmet Emin, bu deformasyonu da taşıyor. Fakat daha önemli deformasyonu, aynı anlama gelmek üzere bozukluğu, tüm yazı hayatını Amerika Birleşik Dev-

letleri'nin çıkarlarına adamış olmasından kaynaklanıyor (*). Kat kat bozukluklarla yüklü Ahmet Emin, beklenebileceği gibi, Truman Doktrini ile Marshall Planı'nın açıklanmasını Canada'da çalışan bir Sovyet ajanının «hürriyeti seçerek» Sovyetler'in emelleri konusunda yepyeni bilgiler vermesine bağlıyor. Anılarının başka bir yerinde şunları yazıyor: «Şurasını hatırlatmak gerekir ki Amerika'nın Sovyet baskısına karşı gelme yolundaki mühim kararı, Moskova'nın Kanada'da çalışan mühim bir gizli ajanı hürriyeti seçtikten ve Amerika'nın aleyhindeki belgeler ortaya çıktıktan sonra verildi. General Marshall, Türkiye'ye ve Yunanistan'a yardım işinin Amerika için birinci planda bir önem taşıdığını söyledi»[17]. Böylece Türkiye burjuvazisinin geleceğini Amerikan ittifakı ile güvence altına alma planı, Türkiye kapitalizminin Amerikan ekonomik imkanlarıyla bütünleme isteği, dünya kapitalizminin Savaş sonuçlarında ortaya çıkan durumdan duyduğu hayal kırıklığı, Türkiye Dış İşleri Bakanlığı'nın senaryoları, başta Ahmet Emin olmak üzere İstanbul basınının çabaları, Türkiye gizli servisinin harekete getirdiği gençlik sürülerinin tahribatı, hepsi işe yaramıyor ve «hürriyeti seçen» bir Sovyet ajanının hiç kimsenin bilmediği açıklamaları, Soğuk Savaş'ı başlatmaya yetiyor. Tarih bu ölçüde ve idealist karanlıkla anlatılabiliyor.

Kanada'da bir Sovyet ajanı «hürriyeti seçerek» inanılmaz bilgiler veriyor ve böylece Soğuk Savaş'ın iki programını, Truman Doktrini ile Marshall Planı'nı tayin ediyor. Yalman'ın anıları ise, bu bilgileri verdikten sonra ve kaldığı yerden şöyle devam ediyor: «Tam bu sırada Ankara'da komünistlere ve Sovyet emperyalist baskısına karşı şiddeti öğrenci hareketleri aldı yürüdü. Yapılan toplantılarda Sovyet emellerini destekleyen 'Markopaşa' Dergi-

(*) 1950 yılları aydın hareketinde Forum Dergisi'ni çıkarırken, güncel politik tartışmalarda, İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in, Batı standardında Türkiye'de ilk haftalık dergi olan, Akis Dergisi etkili oluyor. Ahmet Emin Yalman, son kararda, hep Amerikan çıkarlarını savunurken, Metin Toker her zaman NATO'nun görüşlerine bağlı kalıyor.

si'nin şayıları yırtıldı, yakıldı» (*). Ahmet Emin, Ankara'da sahnelenen gençlik sürülerinin terörünün de «tam bu sırada» kendiliğinden ortaya çıktığı izlenimini vermek istiyor.

Bu dönemin günlük basınının incelenmesi, Türkiye'nin en önemli sorununun, ülke içinde çeşitli yerlere, devlet dairelerine, üniversitelere sızmış olduğuna inanılan komünistlerin temizlenmesi olduğunu gösteriyor; günlük basın komünizmle mücadeleyi en güncel ve eylemli görev haline getiren yüksek öğrenim gençliğinin açıklamalarına büyük yer veriyor ve başyazarlar baş yazılarını bu konuya ayırmaktan geri kalmıyorlar (**). Hergün her yerde komünist görülüyor, yakalanıyor ve gazetelerde haber oluyor. En sonunda ve 1951 yılının son baharında, hükümet değişmiş olsa da zamanlamayı çok iyi yapabilen Türkiye yöneticileri, aynı hafta içinde hem büyük komünist tutuklamasını gerçekleştiriyorlar ve hem de Türkiye'nin NATO'ya giriş protokolunun imza törenini yapıyorlar. Tür-

---

(*) Anı yazanlar, belleklerine güvendikleri için çok yanılıyorlar. Zamanın gazetelerinin incelenmesi, Aziz Nesin'le Sabahattin Ali'nin birlikte çıkarmaya başladıkları Markopaşa'nın Ankara'da yırtıldığı veya yakıldığı konusunda bir bilgi ortaya çıkarmıyor. Bu sırada Ankara'da, Sabahattin Ali, Markopaşa'da çıkan «Adliye Koridorlarında» başlıklı yazısından dolayı ve tutuklu olarak yargılanıyor.

«Sabahattin Ali Ağırceza Mahkemesinde» başlıklı haber. Cumhuriyet, 30 Aralık 1947.

(**) Nadir Nadi'nin Cumhuriyet Gazetesi'nde 14 Aralık 1947 tarihli başyazısını gençlik sürülerine ayırdığına ve «aydın başarı» dileklerini dile getirdiğine, daha önce, değindim.

Genellikle gizli servislerle bağlantılı olarak çalıştığına inanılan Cihad Baban da, 12 Aralık 1947 tarihli Tasvir'deki başyazısına «Milliyetçi Türk Gençliğine Muvaffakiyet Dileriz» başlığını koyuyor. Başyazısından bir paragraf aktarıyorum: «Türk gençlerinin, milli mevzulardaki hassasiyetini hepimiz biliriz; yeni bir misalini de evvelki günkü beyannamelerinde gördük, gayet vakur ve temkinli bir eda ile, komünistlikle mücadele edeceklerini ve bu mücadelede fikir davasından ayrılmayacaklarını ifade ediyorlar».

Cihad Baban, Milliyetçi Türk Gençliğine Muvaffakiyet Dileriz, Tasvir, 12 Aralık 1947.

kiye'de Dış İşleri Bakanlığı ile gizli servislerin eşgüdüm içinde çalıştıkları bir kez daha ortaya çıkıyor.

Bundan sonra Türkiye'de komünist propaganda helalara sığınıyor ve rejim, helaların doğal temizliğinden daha çok, helalardaki komünizm propagandasını temizlemeyi daha önemli sayıyor. Türkiye'de Ekim 1952 tarihinde Yargıtay Ceza Daireleri Kurulu'nun vermiş olduğu bir cezalandırma kararını aktarmak, o günlerin gerçek havasını yansıtmak için gerekli oluyor. Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulu, Yargıtay Birinci Ceza Dairesi'nin bir öğrenci ile ilgili verdiği berat kararını yolsuz bularak bozuyor ve öğrenci, böylece, cezalandırılmış oluyor. Bu kararın sonuç bölümünü aktarıyorum: «Sanık, okulun umumi helası duvarına kurşun kalemle yazdığı 'Ey komünizm, senden güzel bir şey var mı? Yaşa! Varol!' yazılarının mahiyet ve medlülleri itibariyle komünistlik lehinde propaganda mahiyetinde bulunduğu aşikar iken umumi bir yere yazılmış olan bu yazıların öğrencilerin pek çoğu tarafından okunacağı düşünülmeksizin bazı mütalaalarla beraat kararı verilmesinin yolsuzluğundan Birinci Ceza Dairesi'nce bozulan hükme vaki israr üzerine Ceza Genel Kurulu'nca, sanığın mektep helasının duvarlarına komünizm lehine yazılar yazdığı toplanan delillerle subuta ermiş ve bu itibarla fiilin propaganda veya övmek olup olmadığının araştırılması iktiza etmemiş ve bozma varid bulunmamış iken bazı mütalaalar serdiyle beraat kararında ısrar edilmesinin yolsuzluğu bakımından hüküm bozulmuştur»[18]. Böylece 1952 yılına gelindiğinde kağıt üzerindeki tüm komünist görüşler temizlenmiş ve sahipleri tutuklanmış olduğu için orta öğretim binalarındaki helaların duvarlarındaki komünizm propagandalarının temizlenmesi işi ele alınıyor; hela duvarlarına komünizmi övücü sözcükler yazan öğrenciler yakalanarak cezalandırılıyorlar.

Forum, işte tam bu zamanda, orta öğretimde hela duvarlarına «ey komünizm, senden güzel bir şey var mı?» sözlerini yazan öğrencilerin Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararıyla cezalandırıldıkları bir zamanda üniversitelerdeki genç öğretim üyelerinin çıkardıkları bir dergi ve gide-

rek önemli bir aydın hareketi oluyor. Forum Hareketi, Cumhuriyet Türkiyesi'nin en önemli aydın hareketlerinden birisidir; Soğuk Savaş koşullarında demokrasi arayışını dile getiriyor.

Savaş yıllarında üniversiteyi bitiriyorlar; Soğuk Savaş döneminin en ateşli zamanında formasyonlarını yapıyorlar. Forum'un kadrosu Soğuk Savaş'ın delikanlılarıdırlar; üniversite yıllarını politikadan uzak, çalışkan öğrenciler olarak tamamlıyorlar. İçlerinde, 1940 yılının aydın hareketine bulaşmış olan bulunmuyor; Forum ile aydın hareketi geçmişinden bir kopmayı temsil ediyor.

Üniversite öğretim üyelerinin aydın hareketi, 1940 yıllarının ortalarında Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden fışkırıyor. 1960 yıllarının ortalarında Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi'nde toplanıyor. 1950 yıllarında ise yine Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi, Forum Dergisi'ni ve hareketini yaratıyor. Başka fakülte ve İstanbul Üniversitesi'nden de katkı geliyor; ancak Forum Dergisi ile Siyasal Bilgiler Fakültesi iç içe büyüyorlar.

Bir parantez açmak durumundayım; aydın çalışmasının içinde Ankara-İstanbul ikilemini mekan ve entellektüel boyutlarda incelemek istiyordum. Hazırlıklarım var; fakat yer bulamıyorum. Üzerinde düşünülmesi gereken önemli sorunlar çıkıyor; üniversiter aydın hareketi söz konusu olunca İstanbul'un tam bir iflası ile karşı karşıya geliniyor. Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet Türkiyesi'nde de İstanbul'da üniversiter yaşam Bab-ı Ali ve iş çevreleriyle içiçe bir kemikleşmeyi yaşıyor. İşçilerin ağırlıklı kütlesinin İstanbul'da bulunması, İstanbul'da üniversiter bir aydın hareketinin doğuşunu sağlayamıyor.

İstanbul ile Ankara karşılaştırmasını «Tezler» dizisi içinde yapma imkanı olmayınca bir noktayı daha eklemek istiyorum; Cumhuriyet Türkiyesi'nde kütlesel bir etkiye ulaşan üç dergi hareketinin üçü de Ankara'da yeşeriyor (*).

(*) Ankara'da aydın hareketleri ve İstanbul'da da entellektüel salonlar çıkıyor. Bunları, yer yokluğunun nedeniyle, ir-

1930 yıllarında Kadro, 1950 yıllarında Forum ve 1960 yıllarında Yön dergi ve hareketleri Ankara'da doğuyor ve yayılıyor. Her birisi bir başka arayışı temsil ediyor.

Kadro, kemalist demokrasi arayışıdır. Forum, soğuk savaş demokrasisini arıyor. Yön'ü, şiddet yoluyla sosyal demokrasiyi kurma denemesi olarak görmeye başlıyorum. Üç arayış da birbirinin zıttıdır ve zıtlık kişisel düzeyde de kendisini gösteriyor. Forum'cular Kadro'ya en küçük bir sempati duymuyorlar ve Yön'cüler, yaşlı Kadro'cu Şevket Süreyya'yı sürekli yazı kadrolarına almakla birlikte, Forum'culara karşı şiddetli bir mücadele veriyorlar. Doğan Avcıoğlu'nun efektif yönetiminde Yön, çıkarken, Forum'un iki motorundan birisi olan Aydın Yalçın'ı karşısına alıyor ve kapanmasına yakın da en büyük mücadelelerinden birisini Forum'u en çok temsil eden Turhan Feyzioğlu'na karşı veriyor.

Forum kolleksiyonlarının incelenmesinden Forum Dergisi'nde yazan genç öğretim üyelerinin listesi şöyle çıkıyor: Dr. Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın (*), Dr. Mukbil Özyörük, Dr. Cahit Talas, Münci Kapani, Osman Okyar,

---

deleyemiyorum. Tümüyle eksik bırakmamak için, bir başka kaynaktan İstanbul'un entellektüel salonlarını, bu bölüme birinci ek olarak veriyorum.

«Küllük» Kahvesi de dahil bu salonlara, bir de 1930 yıllarının anılarında geçen, Beyoğlu'ndaki «Petrograd» Pastahanesi eklenmelidir. Petrograd Pastahanesi'nin de bir aydın salonu işlevi taşıdığını çıkarıyorum.

Yine 1930 yıllarında Dino Kardeşler'in Şişli'deki salonu ile Abdülhak Hamit'in Maçka'daki dairesinden, önceki bölümlerde, söz etmeye çalıştım. Ankara'da ise, 1960 yıllarının ikinci yarısında, Profesör Mübeccel Kıray ile Dr. İbrahim Kıray'ın evleri bir entellektüel salon işlevi görüyordu. Kızılay'da Mustafa Kemal Bulvarı'nda, Vali Konağı'nın karşısındaki bu büyük salon her cuma akşamı, Ankara'nın üniversite öğretim üyeleri, ilerici bürokratlar ve yazarları için bir «open house» oluyordu. Mübeccel Kıray'ın Dil ve Tarih-Coğrafya'dan hocası Behice Boran ve İstanbul'dan Yaşar Kemal de zaman zaman burada kalıyordu.

(*) Akademik yaşamda, en yüksek derece doktoradır; genç öğretim üyeleri, Anglo-Amerikan adetlerine uyarak, isimlerinin

Bahri Savcı, Dr. Cavit Erginsoy, Dr. İlhan Arsel, Dr. Necip Bilge, Dr. Zeyyat Hatipoğlu, Dr. Reşat Aktan, Dr. Feyzi Necmettin Feyzioğlu, Dr. Besim Üstünel, Dr. Erdal İnönü, Dr. Fahir H. Armaoğlu, Dr. Bahattin Baysal, Dr. Nejat Bengül, Dr. K. Hami Önen, Dr. Muammer Aksoy. Çoğunluğu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakülteleri'nin asistan ve doçentlerinden meydana geliyor; fakat Erginsoy ve İnönü türünden Fen Fakültesi'nden fizikçiler ve daha sonraki yıllarda Profesör Besim Üstünel, Profesör Zeyyad Hatipoğlu, Profesör Necmettin Feyzioğlu gibi iktisat ve maliyeciler de İstanbul'dan Forum'a katkıda bulundular.

Kadro, daha çok Şevket Süreyya ile Vedat Nedim'e ve Yön, Doğan Avcıoğlu ile Mümtaz Soysal'a dayandı; Forum'un motorları ise Turhan Feyzioğlu ile Aydın Yalçın oldular. Tek parti döneminde tutucu Kayseri Milletvekili'nin oğlu, zengin aile çocuğu Turhan Feyzioğlu, 1950 yıllarının en parlak ve en etkileyici aydınlarının başında yer aldı. Tarih, Turhan Bey'in, kemalizmin etkisini yitirerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin zorlanmaya başlandığı 1960 yıllarının ortalarına kadar, aydın hareketi içinde CHP'nin bir uzantısı olduğunu gösterdi. Feyzioğlu hukukçu ve Aydın Yalçın ise iktisatçıydı; küçük bir memur çocuğu olan Aydın Yalçın'ın kişiliğine damgasını vuran tek çizgi koyu bir İsmet Paşa düşmanlığıdır. Türkiye'de de sınıf çelişkilerinin gelişmemiş olduğu ve kaba kaldığı dönemlerde basit ve kaba bakışlar geçerli sayılabiliyor ve ilericilik yerine geçiyor. Türkiye'de salt aleviliğin solculuk kabul edildiği dönemler oldu; aynı şekilde İsmet Paşa düşmanlığının başlı başına ilericilik sayıldığı zamanlar yaşandı. Aydın Yalçın, Soğuk Savaş döneminin en itibarlı disiplini olan iktisatçılığın verdiği imkanlarla da, İsmet Paşa'ya yönelik basit kinini, ilericilik olarak gösterebildi ve Soğuk Savaş aydın hareketinde önde gelen bir yer tutabildi. Fakat 1957 se-

---

önlerine, «doçent» veya «profesör» türünden kıdem bildiren işaretler koymuyorlar.

Aydın Yalçın, Bahri Savcı, Osman Okyar, eski yasanın verdiği imkanlarla, doktora yapmadan profesör oldular.

çimlerinden önce Demokrat Parti'nin bir fraksiyonu olan Hürriyet Partisi ve 1961 seçimlerinde de Demokrat Parti'nin devamı olduğunu iddia eden Adalet Partisi içinde yer alarak aydın hareketinden tümüyle koptu ve gizli servislerden aldığı bilgilerle Forum Dergisi'ni, solculuğun ve ilericiliğin can düşmanı bir yayın organı haline getirebildi.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin bu üç dergili aydın hareketi içinde, pratik sonuçları açısından, en etkisiz olanının Kadro Dergisi olduğu görülüyor; kemalist demokrasiyi araştırıyor. Kemalist demokrasi, bir serap'tır; serap'ı yakalayabilen henüz çıkmıyor. Yön Dergisi'nin tüm çizgileri bir araya getirilebilir ve daha soğukkanlı bir değerlendirmeye alınırsa, şiddet yoluyla bir sosyal demokrasiyi kurma çabası olduğuna karar verilebileceğini sanıyorum. Örgütsel planda sosyal demokrasinin, gelişmiş marksist hareketlerin bozulmasına dayandığı doğrudur; Yön Dergisi için böyle bir çaba gerekli olmuyor. Çünkü, Soğuk Savaş bütünüyle marksist hareketi bozma işini üzerine almış ve önemli yerlerde de başarmış oluyor. Diğer yandan eğer sosyal demokrasi, demokratik biçimlere sosyal içerik kazandırma girişimi olarak da ele alınırsa veya sosyal boyutla düzeltilmiş demokrasi biçimiyle tanımlanırsa, Yön Dergisi'nin ideolojisine, sadece şiddet yoluyla iktidarı almanın eklenmesi yetiyor.

Başarılı olabildi mi; bu soruya cevap, nasıl bakıldığına göre, değişiyor. 12 Mart 1971 tarihi, şiddet yoluyla sosyal demokrasi gerçekleştirme projelerinin de tam iflasıdır; fakat eğer 9 Mart 1971 tarihindeki darbe girişimi başarılı olsaydı, uygulanacak programın Yön Dergisi'nde yazılanlar çerçevesinde gelişeceği ve gerçekleşeceği konusunda hiç bir kuşku bulunmuyor. Ancak 9 Mart Cuntası başarısız oldu; üstelik, 12 Mart Darbesi, diğerleriyle birlikte, Yön Dergisi'nin önde gelen kadrolarını cezalandırmaya çalışıyor (*). Böyle bir sonucu, şiddet yoluyla sosyal demok-

(*) 12 Mart Darbesi ile Doğan Avcıoğlu, o sırada Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı olan Profesör Mümtaz Soysal ve İlhami Soysal, tutuklandılar ve yargılandılar.

rasiyi kurmanın imkansızlığıyla açıklamayı mümkün görüyorum.

Yön ve Kadro'nun sonuçları daha açık görünüyor; Forum'u ise, sonuçları bakımından, tartışmak gerekiyor. Aslında Forum'un sonuçlarını tartışmak 27 Mayıs'ın kendisini tartışmakla bir oluyor; çünkü, 27 Mayıs'la birlikte uygulananlar, Forum'da yazılanlarla birebir özdeşleşiyor. Başka kanıta gerek olabilir mi; 27 Mayıs için anayasa taslağını hazırlayacak komisyonun başına Forum'cu Profesör Turhan Feyzioğlu getiriliyor.

Anayasa Mahkemesi kurulması düşüncesi, Turhan Feyzioğlu'nun üniversitede tez çalışmasının konusudur; Forum Dergisi'nin temel savunmaları arasında yer alıyor. İki meclisli bir yasama organı da, Forum aydın hareketinin temel çözümlerinden birisi oluyor. Yargıç güvencesi, üniversite özerkliği, radyonun tarafsızlığı, Forum Dergisi'nde yazılan tılsımlı çözümleri meydana getiriyorlar. 27 Mayıs'ta yönetimi ellerine alan genç subaylar, Forum'un temsil ettiği aydın hareketinin programına teslim oluyorlar; sosyal hiç bir boyutu olmayan bir demokrasiyle Türkiye'nin karşılaştığı sorunları çözebileceğini düşünüyoriar.

Bir parantez açarak bir tezi yazabiliyorum: 27 Mayıs'ın abartılmasında ve çarpık tanıtılmasında en büyük pay, Türkiye'nin Soğuk Savaş solcularına düşüyor. 1960 yıllarındaki Türkiye İşçi Partisi'nin yönetimini uzun süre ellerinde tutan Mehmet Ali Aybar da, Behice Boran da, 27 Mayıs'ile kabul edilen Anayasa'ya gökten gelen bir lütuf olarak bakıyoriar (*). 27 Mayıs Devrimi ile ilgili olarak, sol-

(*) «Türk ulusuna, ileriye açık, çağımızın en demokratik anayasalarından birini armağan ederek, iktidarı sivillere devretmiş olmaları, 27 Mayısçılar için övünülecek, onurlu bir adımdır».

Mehmet Ali Aybar, TİP Tarihi, İstanbul, 1988, s. 72.

«1961 Anayasası, 27 Mayıs'ın Türkiye toplumuna ve politik yaşamına bir dönemeç aldırtacak nitelikte büyük katkısıydı. Bu yeni anayasa ile toplumda demokratikleşme sürecinin hızlanmasına, işçi sınıfının politik ve sendikal hareketinin geliştirilmesine elverişli yeni hukuksal olanaklar doğdu».

Behice Boran Anlattı, Cumhuriyet, 8 Ağustos 1986.

culuğun kaçınılmaz gerekleri olan bazı rezervleri ifade ettikten sonra 27 Mayıs Anayasası için olmayacak övücü sözleri dillendirmekten geri kalmıyorlar.

Aslında en önemli ürünü olan Anayasa'yı ele alarak 27 Mayıs'ı abartmaya, Türkiye'nin Soğuk Savaş solcuları mahkumdurlar; çünkü, Soğuk Savaş'ın on uzun yılını, tümüyle, boş geçirdiler. Hem Aybar ve hem Boran, 1950 yıllarının tümünde, 1950 ve 1951 yıllarından 1962 yılına kadar, hiç bir toplumsal eylem ve çabanın içinde olmadılar; Müzehher Va-Nu'nun anılarında yazıldığına göre sık sık birlikte balığa çıktılar (*); Soğuk Savaş'ın rüzgarlarını içlerine çekerek biçimsel demokrasinin önemini abartmayı öğrendiler.

27 Mayıs, bir ara sonuçtur; iki eğilimin birleşimiyle ortaya çıkıyor. Bir üstten esen rüzgar var; Soğuk Savaş demokrasisinin geçerli olup olmayacağını araştırmayı taşıyor. Turhan Feyzioğlu ile Aydın Yalçın, bu araştırmanın başında son derece içten görünüyorlar; bundan hiç kuşku duymuyorum ve kuşku duymak için de bir neden bu-

---

(*) «O devirde mi, daha sonra mı, hatırlamıyorum. Behice ile Nevzat da Anadoluhisarı'nda dere kıyısında ahşap bir eve yerleşmişlerdi. Hem Behice'nin, hem Nevzat'ın annesi de birlikteydi».

«Behice'nin evinde genellikle Mehmet Ali Aybar'la görüyorum, kendimizi».

«İki ihtiyar anneye gelince, aralarından su sızmazdı, şaşılır. Sanki iki geçimli kardeştiler. İkisi de olağanüstü güzel yemek yapardı. Hele börek. Biri Çerkez, biri Tatar usulü. Nevzat aslında keyifli bir adamdı. Ben çok severdim Nevzat'ı, Hatko'yu, Vala da öyle. Sonradan, 50'li yılların sonunda yıllığı dokuzyüz liraya Armutlu'da koca bir ahşap ev tutmuştu. Aybar ile hep balığa çıkarlardı. Bir yaz da bizi on günlüğüne davet etmişlerdi. Nevzat'ın motorlü kayığı vardı, kıyı boyunca dolaşır, denize girer, hava kararırken de kabuğumuza çekilirdik. Yaşanacak günlerdi onlar, itiraf edeyim. Hüzünden kaçındığım için hiç hatırlamak istemediğim halde, arada bir aklıma gelince özlemle sanki yaşama direncim azalıyor. Bazan da bütün hatırlama gücümü o günlerin çocuksu eğlencelerinde yoğunlaştırıyorum».

Müzehher Va-Nu, Bir Dönemin Tanıklığı, İstanbul, 1987, s. 134-135.

lamıyorum. Bu rüzgarın çok altında dipten gelen bir dalga var; toplumsal muhalefeti anlatıyor. Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran, bu dalgayı duymuyorlar; çünkü, bu sırada balık avlıyorlar. Bütün Soğuk Savaş aydınları, Soğuk Savaş günlerini balık avında geçirenlerin tümü, toplumsal muhalefeti duyamadılar ve bu nedenle de hem 27 Mayıs'ı ve hem de biçimsel demokrasiyi çok abarttılar.

Eylem, duymak demektir.

Duymak, eylemle mümkün oluyor.

Toplumsal duyarlılık, durmayı affetmiyor.

Toplumsal pratikte durmak, sağırlığa yol açıyor. Toplumsal sağırlar, dışa düşüyorlar.

Bu, aynı zamanda, bir duyu organlarının çalışma sorunudur. Köreltmemek gerekiyor.

Feyzioğlu ile Yalçın, Soğuk Savaş döneminde çalışıyorlar ve Aybar ile Boran, balık avına çıkıyorlar. 27 Mayıs oluyor; Feyzioğlu ile Yalçın, tutamıyorlar. Aybar ile Boran, on yıllık denize açılmanın verdiği enerjiyle, arkadan geliyorlar ve öne geçiyorlar. Bunun için 27 Mayıs Anayasası'nı abartmaya mahkumlar. Abartmadıkları sürece, on yıllık balık avını anlatmaları mümkün olmuyor.

Nurullah Ataç, Forum'u abartmıyor. 11 Temmuz 1955 Günü, günlük notlarında şunları yazıyor: «Bir dergi çıkar Ankara'da. Adı Latincedir, adı Latince olduğu için de elimi sürmem»[19]. Soğuk Savaş günlerinin etkin eleştirmeni Ataç, Forum'u okumuyor. Okuması için baskıyla karşılaşıyor ve yine okumuyor. Günlük notlarına şunları da düşüyor: «Geçen gün genç yazarlarımızdan biriyle konuşuyordum. Övdü o dergiyi, savundu. 'Adı yüzünden okumuyorum' dedim, yukarıda yazdıklarımı ona da söyledim. 'Hoş görmeli yaptıklarını, daha çok bilimle uğraşan kişiler o dergiyi çıkaranlar, dile pek önem vermiyorlar' dedi. İşte bunu anlamıyorum ben de. Bilim, dörüt (sanat), düşünce işleriyle uğrayan bir kişinin önce dile önem vermemesini anlamıyorum» (*). Ataç'a hak vermeden edemiyorum; bilim, önemli ölçüde de bir dil oluyor.

(*) Ataç, Forum'u okumazken, Ataç ölünce Forum, sayfa-

İlk sayısı 1 Nisan 1954 tarihinde çıkıyor ve Mayıs 1954 seçimlerinden hemen öncesine denk düşüyor. Anglo-Amerikan usüllerini bilen genç üniversite öğretim üyelerinin dergisi oluyor; Anglo-Amerikan dünyasında, yayınlarda, okuyucu mektupları hiç bir zaman küçümsenmiyor. İlk sayısında, Emil Galip Sandalcı'nın okuyucu mektubu yayınlanıyor; Emil'in henüz dergi çıkmadan mektubunu göndermiş olduğu anlaşılıyor. Her derginin bir aydın hareketi olduğu, mektubun, başlangıcından belli oluyor: «Demokrasinin körler ve fil hikayesinde olduğu gibi çeşitli şekillerde tarif edildiği bu günlerde, memleketimizde şuurlu bir demokrasi anlayışının gelişmesinde Türk münevverine düşen vazife payı pek mühimdir»[20]. Emil Galip, demokrasi arayışında Türk münevverine mühim bir vazife veriyor ve yazısını yine münevver ile bitiriyor. Sonunda da şunları söylüyor: «Bu bakımdan, Forum'un göreceği rağbet genç demokrasimizin şiddetle muhtaç olduğu müsbet münevver tipinin memleketimizde mevcut miktarı ile mütenasip ola-

---

larını ayırıyor. 77 nci sayısında, 1957 yılında, bu sayıda Forum'da benim de bir okuyucu mektubum yayınlanıyor, Ataç üzerinde son derece olumlu yazılar çıkıyor.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yeni asistan Mümtaz Soysal, «Bir Düşünürün Ölümü» başlıklı yazısında «yarım insanlar kalabalığından bunalan bir toplum içinde pek ender rastlanan bir değerdi, Ataç» diyor. «Cumhuriyet sonrasında yetişmiş kuşağın Ataç'tan alacağı ders, ne bir güzel yazı dersidir, ne de dil dersi. En yüksek koltuklardan en aşağılık gazete köşelerine kadar oportünistliğin hüküm sürdüğü bir ülkeye onun hediye ettiği tek şey, 'namuslu bir kafa'dır». Bunlar da Mümtaz Soysal'ın yazısında yer alıyor.

Turgut Uyar, aynı sayıda, «yirmi-yirmbeş yıl yazınımıza sözünü geçirdi, bazı zamanlar yönetti bile, ama bu yeteneğini kötüye kullanmadı, hiç» sözleriyle şükranlarını ifade ediyor. Güner Sümer ise, yine aynı Forum'da, «Bir Adam» başlığıyla şu bilgileri veriyor: «Aynalardan korkardı. Berbere gittiğinde aynayı havluyla kapattırıp öyle tıraş olurdu. Yaşlanmanın verdiği tuhaf bir duygululuk içindeydi. Kocamış olmayı bir türlü yediremiyordu, kendine. Sanıyorum ki vazgeçemediği bir takım güzellikler vardı». Forum'u hiç okumayan Ataç, hiç kuşkusuz artık bunları hiç okuyamıyordu.

Forum, Cilt 7, Sayı 77, 1 Haziran 1957, s. 19-20.

caktır». Demokrasi için iş, müsbet münevver tipini çoğaltmaya kalıyor.

Birinci sayıda bir de şiir yayınlanıyor. Bülent Ecevit'e ait «Elinde Bileti» şiiri, Ecevit'in ilerde şair olacağı konusunda hiç bir ip ucu getirmiyor. Bu şiire bakarak tam yirmi yıl sonra başbakanlığı konusunda da bir tahmin yapmak mümkün görünmüyor.

⁂

ELİNDE BİLETİ

Bülent Ecevit

Tirenler geçmez oldu gözlerinden artık
Sallanmaz oldu beyaz mendili
Rayların sonu belli
En uzak yerler bile tanıdık

Tirenler geçmez oldu gözlerinden artık
Ayrılan ayrıldı kavuştu kavuşan
Duman tütmez oldu yolcu geçmez
Bir tiren sesi kalmış kulağında uzaktan

Tirenler geçmez oldu gözlerinden artık
Kampana çalmaz oldu saati
İstasyonda o bir başına
Elinde bileti.

⁂

Bekleneceği gibi ilk sayısında «Forum'un Davası» başlıklı başyazı ile ne için çıktığı anlatılmaya çalışılıyor (*). Şu bilgiler veriliyor: «Kurucu ve yazarlarımızın büyük bir kısmı üniversitelerimizin genç hocalarıdır. Batı demokrasilerinde geçirdikleri uzun yetişme senelerinde seviyeli ve tarafsız fikir organlarının bu memleketlerde oynadığı ha-

(*) Sahibi, Aydın Yalçın'ın eşi Nilüfer Yalçın ve yazı işleri müdürü de Nejat Tunçsiper görünüyor. Tunçsiper, daha sonra, eylül döneminin birinci meclisinde, ANAP'tan milletvekili oluyor.

yati rolü görerek benzer teşebbüslerin memleketimizde de gerçekleşmesini uzun zamandır özlemişlerdir». Soğuk Savaş dönemi demokrasisine hayranlık duyuyorlar; bir düşünce dergisi çerçevesinde tartışma yaparak, Türkiye'de de benzerini gerçekleştirmek istiyorlar.

Atina'da «agora», Roma'da «forum» var; Türkiye'de bir «fikir ocağı» olmasının önemine işaret ediliyor. Şöyle ifade edilyor: «Dergi etrafında toplanan bizler de, Türk demokrasisinde tıpkı klasik çağların Forum'una benzer fikir ocaklarına şiddetle muhtaç bulunduğumuzu hissediyoruz. Memleketimizde kararlı bir hürriyet düzeninin kurulabilmesi için, meselelerimizin hür ve seviyeli tartışma havası içinde aydınlatılması şartına hayati bir önem veriyoruz». Örgütsel ve politik hedefleri olmadığı belli oluyor; yalnızca aydınca tartışma gereği üzerinde duruluyor.

Forum'un birinci sayısında Turhan Feyzioğlu'nun «Gerçek Demokrasinin Temel Taşı» başlıklı bir incelemesi yer alıyor; Feyzioğlu, bir muhalefet partisinin önemini ön plana çıkardığı bu incelemesini Oxford'tan gönderiyor. Dergi'nin yayına başladığı sırada, Feyzioğlu'nun yurt dışında olduğu ve yazıları etkileyemediği anlaşılıyor. İkinci sayıda yer alan «Yeni Seçimlerde Muhalefet» başlıklı başyazı, bu eksikliği net bir biçimde gösteriyor. Forum'un ikinci başyazısında şu düşünceler yer alıyor: «Muhalefet zaman zaman 'rejim meselesi' diye anayasa mahkemesi, ikinci meclis, siyasi partilerin yüksek ve özel bir mahkeme kanalıyla faaliyetine müdahale gibi meseleler ortaya atmıştır. Fakat bütün bu tekliflerin kafi derecede işlenmiş, açıklanmış ve propaganda konusu yapılmış olduğunu söylemeye imkan var mıdır?»[21] Bu paragraf, bir yandan CHP muhalefetine güvensizliği ve diğer yandan da Forum'un misyonunu ortaya koyuyor (*); Aydın Yalçın tarafından yazıldığından kuşku duymamak gerekiyor. CHP'nin geliştiremediklerini geliştirmek Forum'a düşüyor.

(*) Forum Hareketi, Forumcuların da üyesi oldukları SBF Fikir Kulübü'nün açık oturumları ve Aralık 1956 tarihinde, SBF Dekanı Profesör Turhan Feyzioğlu'nun açış konuşması nedeniyle görevinden uzaklaştırılmasıyla birlikte siyasal bir nitelik ka-

Fakat Forum başından itibaren iki eğilimi taşıyor; Aydın Yalçın, sürekli CHP için olumsuz sayılabilecek görüşler kaleme alıyor. 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimler Halk Partisi'nin büyük yenilgisiyle sona erince, seçimleri izleyen ilk sayıda, «2 Mayısın Manası» başlıkla başyazı yayınlanıyor. Burada çok doğru saptamalar olduğunu belirtmek durumundayım; şunlar ileri sürülüyor: «Bütün bu devre boyunca, 1950 den önce mesul mevkiler işgal eden kimseler hiç bir zaman 1950 nin manasını tam bir şekilde anladıklarını gösterememişlerdir. Hepsi iktidardan uzaklaşmayı, muvakkat ve arızi bir hadise şeklinde görmüşler ve kendilerini adeta iktidarın müstakbel ve tabii varisi şeklinde tasavvur ederek oyalamışlardır»[22]. Bunlara katılmamak mümkün değil; CHP ve İsmet İnönü'nün 1950 Seçimleri sonuçlarına danışıklı bir oyun olarak baktığından kuşku duymuyorum. Rejimin oturması için hükümetten gerekli ve zorunlu, ancak kısa bir uzaklaşma olarak düşünü yorlar.

Halbuki Forum, seçimlerden hemen sonraki başyazısında, «Halk Partisi önümüzdeki bir-iki seçimde iktidara gene de gelmiyebilir» diyerek rüzgarın yönüne ters düşünceler ileri sürüyor; bu düşüncelerin, önemli ölçüde Aydın Yalçın'ın özlemlerini de yansıttığı, daha sonraları açıklık kazanıyor. Forum, zamanına göre alışılmamış bir ciddiyet istiyor ve başyazısını şöyle sürdürüyor: «İlk olarak Halk Partisi, değişen siyasi şartlar içinde dayanacağı zümreyi artık vazıh olarak seçmek zorundadır. Tek parti devrinde 'sınıfsız kaynaşmış bir milletiz' demek hem kulağa hoş gelir, hem de politikacıların son derece işine yarayabilirdi». Genel olarak bunları söyledikten sonra daha net olmak

---

zandı. Feyzioğlu'nun görevden alınmasını protesto için öğrenci eylemleri düzenleme gerekçesiyle yeni girdiğim Fakülte'den kovulmam, Fikir Klübü ve diğer öğrenci derneklerinde başkanlık ve yöneticilik yapmam beni Forumculara yaklaştırdı; aradaki yaş farkına karşın Turhan Bey ve Aydın Yalçın, beni, kendi ekiplerinden saydılar. Daha sonra Feyzioğlu, bana, Aydın Yalçın'ın 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'den aday olmayı düşündüğünü ve kendisinin caydırdığını anlatıyordu.

ihtiyacını duyuyor ve Halk Partisi'ne yol gösteriyor: «Umdeleri itibariyle Halk Partisi en fazla işçi sınıfına ve küçük çiftçi sınıfına cazip gelebilecek bir parti olabilir. Son seçimlerde Halk Partisi'nin şehirlerde nisbeten daha iyi bir netice aldığı müşahade edilmektedir. Binaenaleyh bilhassa şehirler ve aydın kütle üzerinde dikkatini teksif etmesi makul bir hareket olur. İşçi ve umumiyetle şehirli kütle, bir de küçük çiftçinin menfaat ve arzularına tercüman olduğu takdirde Halk Partisi şekillenebilir ve siyasi bir istikbale sahip olabilir». Halk Partisi'ne bir «halk partisi» olması öneriliyor.

Fakat bir de uyarı var: «Halk Partisi, garpçılık ve inkılapçılık prensiplerinden haris ve aceleci politikacıların hatırı için fedakarlık etmelidir». Burada kastedilen, temelde, din politikası oluyor ve başyazıda da açıkça ifade ediliyor. Bunu da aktarıyorum: «Dinin halk arasında ve bilhassa köyde mühim bir unsur olduğunu bugün artık bilmeyen kimse yoktur. Din meselesi Halk Partisi'ni olduğu kadar inkılaplarımız üzerinde hassas bulunan bütün aydınları şiddetle ilgilendiren bir konudur. Dinin mutlaka inkılapların karşısına çıkacağını kabul ederek ümitsizliğe kapılmak veya iktidara gelebilmek için inkılapların temellerini münakaşa ve pazarlık konusu yaparak geriliğe göz yummak her halde gerek parti gerekse memleket menfaatleri bakımından isabetli bir yol olmasa gerektir». Forum'un, daha sonraki bir-iki seçimde de iktidara gelmemesi muhtemel Halk Partisi'ne küçük, ancak tutarlı bir muhalefet olmayı önerdiği ortaya çıkıyor.

Doğrusu Forum çevresinin tümünün böyle bir öneriye razı olabileceğini tahmin etmemek gerekir; Forum'un birinci sayısında «Elinde Bileti» başlığıyla ve «tirenler geçmez oldu gözlerinden artık» dizelerinin tekrarlandığı şiiri yayınlanan Bülent Ecevit, bu başyazıdan hemen sonraki Forum'a bir okuyucu mektubu yetiştiriyor. Ecevit, başyazının Halk Partisi'ne haksızlık olduğunu düşünüyor ve bunu şöyle ifade ediyor: «Bu başyazıda, muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi'ne bir takım kusurlar atfedilmekte ve yenilgisinin o kusurlardan ileri geldiği iddia edilmektedir.

Fakat CHP'nin yahut herhangi başka bir muhalefet partisinin, memleketimizde karşılaştığı ve giderilmesi kendi elinde olmayan bazı engeller de vardır ki, onların üzerinde hiç durulmamıştır»[23]. Ecevit, engelleri açıklamakta gecikmiyor ve hürriyet olmadığı için CHP'nin başarısız olduğunu haber veriyor. «Bu engeller, memleketimizde hürriyetin kısılmasından ve demokratik rejimin aksayan yönlerinden doğmaktadır»; demokratik koşulların iyileşmesiyle birlikte Halk Partisi'nin daha başarılı olacağı anlaşılıyor.

Martçı günlerin CHP Genel Başkanı ve hemen sonrasının Başbakanı Ecevit, 1954 yılındaki başarısızlığın tüm nedenlerini CHP'nin dışında arıyor ve iki nedeni somut olarak dile getiriyor. Birincisi basın oluyor ve şunları yazıyor: «İktidarı destekleyen, yahut 'güdümlü' muhalefet yapan gazetelerin devlet parasile beslenmesi ise, bir demokratik memlekette basın hürriyetini korumak görevi kendisine düşen iktidarın, bu hürriyeti gayri kanuni ve ahlak bozucu yollardan da baltalamıya çalıştığına açık bir delildir». Basın görevini yapmayınca CHP ne yapabilir; Ecevit, bu noktaya parmağını koyuyor. İkinci olarak da, üniversite görevini yapmıyor ve Ecevit buna da içerliyor. Önce bir saptaması var: «Muhalefetin iktidarı bilgili ve verimli bir şekilde denetliyebilmesi için bir şart da, bilhassa dış siyaset, iktisat ve maliye konularında kendisine doğru ve yeteri kadar bilgi verilmesidir». Halk Partisi'nin başarısızlığı, yeteri kadar bilgi verilmemesinden kaynaklanıyor ve Bülent Ecevit, bu bilgiyi verme işini aksatarak görevini yapmayanları da tanımlıyor. Bilgi sağlama «sorumluluğu, hele memleketimizde demokratik hayatın yeni başladığı bir sırada, politikacılardan çok, üniversite mensuplarına düşerdi. Rejim meseleleri şöyle dursun, üniversite mensuplarından çoğu, kendi bilim sahalarını doğrudan doğruya ilgilendiren başka memleket meselelerine bile, bir diktatörlük idaresinin uysal birer vatandaşı gibi susmayı, bir demokratik idarenin aydın ve cesur birer vatandaşı gibi konuşmaya tercih etmişlerdir». Ecevit, basın ve üniversitenin, bir burjuva muhalefet yapacak yüreklilik ve alışkanlıkta olmadığını ileri sürüyor.

Buradan bir sonuç çıkıyor: 1950 yıllarının aydın hareketinin önüne, basın ve üniversiteye, burjuva muhalefet için gerekli güvenceleri bulup geliştirme görevi konuyor. Bu, 1950 yıllarının ikinci yarısının en önemli aydın tartışmalarından ikisini oluşturuyor.

Buna eklenebilecek bir sonuç daha beliriyor: 27 Mayıs'ı bir ordu hareketi olarak nitelemenin yanlışlığı son derece belirgin bir biçimde görülüyor. 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetim genç subayların eline geçince ilk iş olarak basını ve basın sanayiinde çalışanları büyük ekonomik ve hukuk güvencelerine kavuşturan yasa çıkartılıyor. Buna ek olarak da, üniversite öğretim üyelerinin toplumsal sorunlar üzerinde görüş açıklamaları ve görüşlerini açıklamayı istedikleri siyasal partiye üye olarak da belirtmelerini, yasa ve anayasa güvencesine alan düzenlemeler yapılıyor. Siyasi partileri bilgilendirme açısından Forum'da dile getirilen eleştiriler çok haklı bulunarak, devlet memuru olan üniversite öğretim üye ve yardımcılarının siyasal partilere girmeleri hakkı kabul ediliyor.

Bülent Ecevit, tek partili CHP iktidarı döneminde sessiz bir CHP milletvekilinin oğludur; Forum'un başyazısında CHP'nin eleştirilmesine ve daha bir-iki seçim, iktidardan uzak kalabileceği tahminine dayanamıyor ve okuyucu mektubunu gönderiyor. Yalnız, yalnız kalmadığı anlaşılıyor ve hemen bir sayı sonra, İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde bulunan Turhan Feyzioğlu'ndan «Dostlara Mektup» geyor. Feyzioğlu, mektubunun bir yerine, '2 Mayısın Manası' başlıklı yazıda CHP'ye yöneltilen bazı tenkidlere katılmadığımızı iddia etmek istemediğimiz de açıktır» türünden hiç açık olmayan bir cümle sıkıştırdıktan sonra temel görüşüne geçiyor ve CHP savunmasına başlıyor. Ecevit türü, tek parti döneminde bir CHP milletvekilinin oğlu olan Turhan Feyzioğlu savunmasını şöyle yapıyor: «Bu Parti'nin oportünizmde diğerlerinden ileri gittiği hissini veren bir ifade kullanmak ve hele 2 Mayıs'taki mağlubiyetini oportünizme sapması ile ilgili görmek ne dereceye kadar objektif hakikate uygundur. Oportünizm bir partiden samimi aydınları, dava adamlarını uzaklaştırır; partinin ve mem-

leketin geleceğini tehdit eder. Ama kısa vadeli olarak fazlaca oy kaybettiren bir hata değildir»[24]. Turhan Feyzioğlu, oportünizmin kısa dönemde oy kaybettirmeyeceğini saptayarak bir açık kapı bıraktıktan sonra, oportünizmler arasında sınıflamalar düşündüğü izlenimini veriyor ve «Türkiye'de oportünizmin en tehlikelisi geriliğe taviz vermektir» diye yazıyor. Buna karşı çıkıyor ve CHP'nin de bu tür bir oportünizme girmemesi için uyarılarda bulunuyor. Şunları yazıyor: «CHP laikliğin din düşmanlığından farklı olduğunu anlatmaktan, yobazlığa cepheden hücuma geçmekten bir şeyler kazanabilir. Fakat, mürtecilerin gözünde yeni harfleri, Medeni Kanunu getiren parti olmaktan çıkamayacağı için, geriliğe ne kadar taviz verse onları kazanamaz» (*). Turhan Feyzioğlu'nun karşı çıktığı oportünizmin, laisizm alanında olduğu net bir biçimde belli oluyor.

İçinde iki eğilimi barındırdığı görünüyor; 1957 Seçimi öncesinde, iki eğilim birbirinden ayrılıyor. Aydın Yalçın ve çevresi, Hürriyet Partisi'ne ve Turhan Feyzioğlu ile Fo-

---

(*) Turhan Feyzioğlu, Forumcular arasında en anlaşılır dil kullanandır; ancak bu mektubun anlaşılır olmaktan uzaklaşmasının, yayınlanırken, kesintilere uğramasından ileri geldiği anlaşılıyor. Bir sayı sonra Feyzioğlu'nun bir mektubu daha çıkıyor.

«Kendilerine yollanan (ve aslında çok daha uzun olan) mektubumu yayınlamağa karar veren Ankara'daki yetkili arkadaşlarım, yazıyı, ellerindeki sayıya sığdırabilmek gibi teknik mülahazalarla, kısaltmışlar. Maalesef, bu arada, düşüncemin yanlış anlaşılmasına yol açabilecek bazı kısaltmalar yapılmış olduğunu söylemeğe mecburum».

Turhan Feyzioğlu, Dostlara Mektuba Ek, Forum, Cilt 1, Sayı 7, 1 Temmuz 1954, s. 13.

Forum'da ve başka yerlerde en anlaşılmaz bir dille yazan Bahri Savcı ise Forum'un diliyle ilgili olarak Forum'da bazı açıklamalar yapıyor.

«Forum bir genç yazarlar dergisidir. Forum'un bütün yazarları bu davayı tutmalıdırlar. Bu, neslimizin davasıdır. Daha güzel Türkçe bir sanat işidir. Davanın bu yönünü sanatçılara bırakalım. Ama daha artık Türkçe bütün Türklerin işidir».

Bahri Savcı, Bir Forumcu'nun Cevabı, Forum, Cilt 2, Sayı 19, 1 Ocak 1955, s. 16.

rum'un daha büyük çevresi Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılma kararı alıyorlar. Forum, Aydın Yalçın'ın eşi Nilüfer Yalçın'ın sahipliğiyle birlikte, Hürriyet Partisi yandaşlarında kalıyor ve seçimlerden önce, okuyanı şaşırtan bir bilimsellikle, istatistiklere dayanarak, Hürriyet Partisi'nin milletvekilliklerinin yarısından çok fazlasını kazanacağını ispat ederek, Hürriyet Partisi'nin iktidarını ilan ediyor. Forum, itibarını yitiriyor. Bir aydın dergisi ve hareketi olmaktan çıkıyor.

Bütün etkili dergi ve aydın hareketleri türünden, çok kısa ömürlü oluyor; zaman zaman kendisini anlatıyor. Başarı, iki eğilimin birbirinden ayrılmasını önlüyor ve Forum, ikinci yılına girerken, haksız sayılmayacak bir övünme ile ikinci yılını karşılıyor. Başyazı, «okuyucularımızın şahitliğine dayanarak söyliyebiliriz ki, kötümserler, çekingenler ve 'realistler' yanıldılar» sözleriyle başlıyor[25]. Bir mücadeleyi başlatmak ve sürdürmek durumunda olanların, bir mücadeleyi başlatmamanın kırk yolunu bilenlere karşı her zaman söyleyebilecekleri, bu başyazıda da, yer alıyor. Şöyle devam ediyor: «Memlekette fikir hürriyeti bulunmadığı, bunun için susmayı tercih ettiğini ileri sürenler haklı çıkmadılar. Forum ispat etti ki, bu memlekette muhtevalı, seviyeli bir fikir tartışmasına bin türlü bahane ileri sürerek katılmak istemiyenlerin evhamı yersizdir». Bunları söyleyebilenlerin, bir süre de olsa, aydın hareketini sürükleyebileceklerinden kuşku duyulmaması gerekiyor; buradan devam ediyor: «Kaldı ki fikir hürriyeti, bir memleketin aydınlarına başkaları tarafından lütuf ve hediye olarak verilecek bir şey değildir. Fikir hürriyeti kafasında fikir olan aydının tabii hakkıdır. Bu hak için mücadele ettiğini isbat ettiği nisbette ona kavuşur». Özgürlük mücadele ölçüsünde açılacağına işaret ediliyor.

İllüzyonları vardı ve az sayılmaması gerekiyor. Sonunda hepsi, Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Muammer Aksoy, Coşkun Kırca ve diğerleri parlamentoya girdiler ve çok büyük bir bölümü politikacı oldular. Başlarken eylemden uzak kalabileceklerini yazdılar; şöyle dile getirdiler: «Forum, hiç bir zaman bir aksiyon organı olma hedefiyle

işe başlamadı. Yazı yazanların hepsi, siyasi cereyanlardan, nüfuz ve tesirlerinden uzak kalarak, yalnız ve yalnız entellektüellik görevini ifaya azmetmiş kimselerdir». Siyasal akımları veba mikrobu sayıyorlar; araştırma yöntemleri, Soğuk Savaş'a uygun ampirisizm sınırlarını aşamıyor. İkinci yıllarının başında bunları dillendirmekten çekinmiyorlar: «Biz Türkiye'de şimdiye kadar alışılmış ve kısır kalmış bir dergicilik yoluna iltifat etmemeye karar verdik. Hadiseye ve ampirik tahlile dayanmadığımız takdirde, bizden evvel söylenenleri ve nihayet kendi kendimizi tekrar etme tehlikesi varid olabilirdi. Esasen başka türlü hareket edemezdik». Her türlü teori ihtiyacından kaçma, Soğuk Savaş'ın bir dünya bakışı oluyor. Yalnızca olgulara bakma ve olgulara teslim olma yeter sayılıyor.

Tam bir yıl sonra başyazının başlığı, beklenebilir, «Üçüncü Yıla Girerken» oluyor. Daha güvenli ve daha soğukkanlı bir övünme yer alıyor. «Türkiye gibi, tarihinin bir geçiş ve süratli değişme çağında bulunan memleketlerde, aydınların, fildişi kule içinde kendi zihni alemlerine dalmalarındaki tehlikeyi, Forum yazarları pek yakından gördüler» dedikten sonra, başyazı, şunları kaydediyor. «Forum'un kısa bir zamanda, Türk tarihinde hiç bir fikir organına nasip olmıyan bir ilgi ile karşılanması, bize ve memleket aydınlarına güven ve cesaret veren bir hadise oldu. Aydın olarak sorumluluğumuzun bu kadar ağır olduğunu başka türlü idrak edemezdik»[26]. Gerçekten de 1956 yılına gelindiğinde, Forum artık bir dergi boyutunu aşarak bir hareket olmaya başlıyor (*); başyazıda bu yansıyor. «Forum bugün, memleketimizde içtimai ve fikri cereyanların

(*) «Forum üç yıllık yayın hayatıyla, Türkiye'de şimdiye kadar kendini yalnız sayan onbinlerce aydını birbiriyle temasa geçirmiştir. Okurlarımızın büyük bir kısmının, batılı kıymetlere, Türk inkılabının ana prensiplerine, ilmi zihniyet ve hür düşünceye karşı olan derin inançlarını aksettiren 'okurların forumu' sahifesi buna bir delildir. Bunun dışında şimdiye kadar gelen yüzlerce, binlerce mektup, Türkiye'de canlı, uyanık bir aydın kütlesinin mevcudiyetini, bize elle tutulur şekilde isbat etmektedir. Hatta yurdumuzun bazı yerlerinde Forum

kurucusu ve mümessili olmuş dergi ananesini devam ettiren ve onlar içinde yer alması gereken bir isim olmuştur». Bunun, önemli bir iddia olduğundan kuşku duyulmaması gerektiğini düşünüyorum.

Forum'da utangaç bir biçimde Kadro Dergisi tanıtıldı. Forumcular Kadro Dergisi'nden hiç etkilenmiş görünmediler; heyecanlanmadıklarını biliyorum. Turhan Feyzioğlu, bana, hep «İçtihat» örneğinden söz ediyordu (*). Abdullah

---

okuyanlar kendiliğinden samimi bir şekilde toplantılar yaparak, birçok konuları tartışmaktadır».

«Forum Okuyanlar Kulübü», Forum, Cilt 6, Sayı 71, 1 Mart 1957, s. 6.

1957 yılına gelindiğinde Forum'un Türkiye'deki etkinliğinin yabancı gözlemcilerin de ilgisini çektiği anlaşılıyor. Derek Patmore'un Londra'dan yazdığı görüşleri, Forum'da yayınlanıyor. Şunları kaydediyor: «Forum'u çıkaran genç aydınlar grubu Türkiye'de en canlı ve gürbüz fikir takımı addedilmektedir. Şimdiden memleket meseleleri üzerindeki tesirleri satış sayısının üstünde bir güç taşımaktadır. Dergi'nin başyazarı Aydın Yalçın, son zamanlara gelinceye kadar Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doçentti. Karısı Nilüfer Yalçın, Dergi'nin tiyatro eleştirmecisidir».

Derek Patmore, Aydın Yalçın'ın kendisine söylediklerini de yazıyor: «Biz dergimizi çıkarmaya karar verirken İngiliz dergilerinden Spectator ile New Statesman and Nation'ı örnek aldık. Bu kadar da değil. Forum'u, İngiltere'de tahsilimiz sırasında aldığımız tesirlerin bir sonucu da sayabilirsiniz». İngilizler'in bunları duymaktan hoşnut olacağı açık görünüyor.

Derek Patmore, Modern Türkiye'de Yeni Temayüller, Forum, Cilt 7, Sayı 75, 1 Mayıs 1957, s. 17.

(*) 1956 yılı, Forum Hareketi'nin doruk dönemi de oluyor. Daha sonra FKF ve Dev-Genç adını alan örgütlenmenin ilki, SBF Fikir Klübü, Forum Hareketi'nin bir kolu olarak, bütün Türkiye'yi etkisi altına alan tartışmaları başlatıyor. Gençliğin «aşk mı önemlidir vazife mi?» türünden münazaralar dönemi, Fikir Klübü ile birlikte sona eriyor. Forumcuların üye oldukları Fikir Klübü, Anglo-Amerikan dünyasının «panel discussion» pratiğini «açık oturum» adıyla Türkçeleştiriyor.

1956 yılı sonunda, Aralık Ayı'nda, SBF Dekanı Turhan Feyzioğlu görevinden ayrılınca, Doçent Aydın Yalçın ve Doçent Muammer Aksoy ile birlikte asistan Coşkun Kırca ve asistan Şerif Mardin, üniversitedeki görevinden ayrılıyorlar. Üniversite gençliği ilk protesto eylemini yapıyor.

Cevdet'in çıkardığı bu Jön Türk Dergisi, Türkiye'de laisizmin ve pozitivist felsefenin öncülüğünü yapıyor. Gerçekten de Jön Türk Devrimi üzerindeki etkilerine benzer ve eşit bir etkiyi, Forum, 27 Mayıs Devrimcileri üzerinde yapıyor. Mustafa Kemal Paşa'yı ve Atatürk Devrimleri'ni son derece önemsiyor. Aynı başyazıda kemalizm hakkında şu değerlendirmeleri yapıyor: «Atatürk, dünya tarihinde eşine az rastlanır bir içtimai değişme hareketine başlamıştır. Türk cemiyetini, iç tenakuzlardan ayıklamış, ananevi müesseselerin yenilikler karşısına çıkaracağı açık ve örtülü mukavemet unsurlarından temizlenmiş olarak, muasır medeniyeti ve kültürü kolayca kabul eden ve hazmeden bir hale getirmek, Türk inkılabının ana hedefi olmuştur». Bundan sonra kemalizmin başarılarını sayıyor ve sayım şöyle yapılıyor: «Kıyafet inkılabı, fesin ve çarşafın kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, ezanın Türkçeleştirilmesi, tedrisatın laikleştirilmesi, medeni kanunun kabulü, Latin harfleri, sahayileşme hamlesi, dil ve tarih bahislerinde yeni izah yollarının aranması teşebbüsleri, bu çok taraflı kültür değiştirme vetiresinin parçalarıdır». Kemalist program kataloğunun tümüne sahip çıkılıyor ve sahip çıkmaktan da öte, «inkılabımızın tahakkuk ettirmiye çalıştığı bu hedefler, bizim için bir milli beka meselesidir» deniliyor.

Bir parantez açıyorum, 1950 yıllarının bir karşı devrim ve hiç bir zaman da bir devrim olmadığı yolundaki tezlerimi tekrarlıyorum. Restorasyon dönemi yaşanıyor ve kemalizm, bir sınamadan geçtikten sonra, asıl yerleşik düzenini buluyor. 1960 yılında başlayan ve yükselen solun kütleselleşmesinin de, görülmemiş ölçüde bir kemalist renk taşıması buradan ve yalnızca buradan kaynaklanıyor.

Forumcularla benim asıl yakınlaşmam, üniversite birinci sınıf öğrencisi olarak, bu dönemde başlıyor. Feyzioğlu, Fikir Klübü ve gençlik ile bağlantısını kesmedi. Nerede ise her onbeş günde bir Turhan Bey'in Bahçelievler'deki evinde bir araya geliyorduk. Yemeklerde hep garson servis yapıyordu; zengin olduğunu öylece anlıyordum. Yemekten sonra arada-bir Bülent Ecevit de katılıyordu. Feyzioğlu, hep, «İçtihat» diyordu.

Üçüncü yılın ortasında Forum, açıklama gereği duyuyor ve başyazısına «Biz Ne İstiyoruz?» başlığını koyuyor. Bu başlıkla Forum, ne istemediğini açıklamaya başlıyor: «Sosyalizm karşısında tavır almak gerekirse, temsil ettiğimiz cereyana sosyalist vasfı takılabileceğini sanmıyoruz. Hele bu doktrininin marksist ve ihtilalci koluyla tam bir anlaşmazlık içindeyiz. Cemiyet içindeki, ahenksizliklerin, ihtilal yoluyla, şiddet metodlarıyla, proleter diktatörlüğü kurarak, ortadan kaldırılabileceğine inanmıyoruz»[27]. Birdenbire sosyalizme karşı olduklarını açıklamak gereği duyuyorlar.

Çok daha önemli açıklamaları da var. Kemalizmin, komünizmin panzehiri olduğuna inanıyorlar ve inandıklarını, uygun bir dille, yazıyorlar: «İnkılabımızın gerek sosyal, gerekse siyasi ve iktisadi sahada meydana getirmeğe çalıştığı süratli değişme hamlesi devam ettirebilirse, içtimai cereyan olarak Türkiye'de komünizm için hiç bir istikbal olmadığına inanıyoruz». İşte bu inanç ve kemalizm bir eksen olarak alınınca, Forum ile Yön'ü bir birinden ayırıyor ve tam karşı karşıya getiriyor. Yön Dergisi, kemalizmin tam uygulanmasıyla sosyalizme bir kapı açmak istiyor veya hiç olmazsa bir kapı kurulacağına inanıyor. Forum Dergisi ise kemalizmin tam uygulanmasının böyle bir kapıyı sıkıca kapatacağını savunuyor.

Forum, bir ikilemi net bir biçimde dile getiriyor. Kemalizm'den ödün verilecek olursa ihtilalci sosyalizm kaçınılmaz olarak gündeme geliyor. Fakat kemalizm ile ekonomide özel teşebbüsçülük bir arada uygulandığında ise «pragmatist sosyalizme» çok yaklaşılacağı için ihtilalci sosyalizme ihtiyaç ortadan kalkıyor. Üçüncü yılın ortasında «Biz Ne İstiyoruz» başyazısı, bu açıklığı sağlamak için, yazılıyor. Aktarıyorum: «Atatürk inkılabının bir parçası olarak bugün milli bir prensip haline gelen hususi teşebbüs aleyhtarı olmayan devletçiliğin bizi, İngiltere ve İskandinav memleketlerinde müşahade edildiği tarzda doktrinci olmayan pragmatist sosyalizme yaklaştırdığını söyleyebiliriz. İnkılabımızın radikallst ve laik anlayışıyla, müsavatçı ve tesanütçü gelenekleriyle, Avrupa'nın bir kısmındaki de-

mokratik sosyalizm cereyanları arasında oldukça sıkı bir münasebet bulunduğuna kaniyiz. Bugün iktisadi kalkınmamızda en mühim amil olan yatırım hamlemizin teşkilinde hususi teşebbüs ve yatırımın mühim bir rol oynamakta olduğunu görüyoruz». Dönem, Keynesian ekonomi politikalarının ve refah devleti anlayışı ile sosyalist planlamanın karşısında özendirici planlamanın öne sürüldüğü bir zaman kesiti oluyor ve Batı'daki gelişmeleri bilen Forumcular, bunlarla kemalizm arasında bir yakınlık görmeye çalışıyorlar. Şunları da yazıyorlar: «Bugün Batı'da fiilen liderlik mevkiinde bulunan, muhtelif içtimai doktrinlerin temsilciliğini yapan bir çok şahsiyetlerin piyasa mekanizması ile sosyal kontrol ve devletçilik arasında bir ziddıyet değil, bir karşılıklı tamamlama hali mevcut olduğu yolundaki görüşlerine iştirak ediyoruz. Bazılarının 'liberal-sosyalist hal tarzı' diye adlandırdığı cereyanın müstakbel dünya nizamı için çok büyük imkanlar sağladığına inanıyoruz». Forum, böylece Keynesian politikaları sosyalizm olarak sunuyor ve buna katıldığını açıklıyor. Bu dönemde, sosyalizm adına en uç görüşlerin bunlardan ibaret olduğunu eklemek zorunluluğunu duyuyorum.

Soğuk Savaş dönemidir; 1950 yıllarının ortasına gelindiğinde Soğuk Savaş dünyasında dünya solculuğuyla ilgili bir illüzyona dayalı büyük bir rahatlığın doğmaya başladığı görülüyor. Reel sosyalizm dahil solculuğun kötü olduğuna ilişkin propaganda, en büyük alıcısını, Soğuk Savaş aydınları arasında buluyor; inanıyorlar. Kütlelerin, net tercihlerle karşı karşıya bırakıldığı takdirde komünizmi seçmeyeceğine, sermayedarlar ve politikacıları olmasa bile aydınları inanıyorlar. Bu inançla, açık tartışma istiyorlar (*). Sosyalizme karşı en iyi mücadelenin, açık tartışma

(*) Forum'un iki motorundan birisi, Aydın Yalçın, çok daha önce açık tartışmadan vazgeçiyor. İkinci ve daha güçlü motoru olan Turhan Feyzioğlu, kütlelere açık tartışma imkanı verilince sosyalizmi benimsemeye başladıklarını daha geç ve büyük bir şaşkınlıkla gözlüyor; tartışmayı durdurmak istiyor. Turhan Feyzioğlu'nun bu yanını ve aydın hareketinde umutsuzluk tohumları eken davranışlarının bir bölümünü, bu bölüme ikinci ekte incelemeyi denedim.

olduğu, Soğuk Savaş aydınlarının net bir illüzyonu olarak ortaya çıkıyor.

Bu illüzyonla olabilir; Forum, yayınlarının ilk başlarında, her taşın altında komünist aranmasına karşı çıkıyor. «Türkiye'de Yıkıcı Cereyanlar Meselesi» başlıklı başyazıda şunlar yazılıyor: «Bizde de son zamanlarda devrimcilik, Atatürkçülük, laiklik, sendikacılık 'perdesi arkasında' bir çok kimselerin yıkıcı bazı faaliyetlerde bulunduğu, bunların, günlük gazeteler, dergiler, sanat mühitleri, mektepler, üniversiteler ve gençlik kolları arasına sokulduklarına işaret edilerek, halkın ve bilhassa aydınların uyanık olmaları icabettiği kuvvetli bir dille ihtar edilmektedir». Forumcular bu telaşı anlamıyorlar. «Siyasi, içtimai ve tarihi şartlar bakımından komünizmin en az başarı gösterdiği memleketlerden biri olan Türkiye'mizde, acaba son zamanlarda halk efkarına aksettirilemeyen ne gibi ciddi bir tehlike birdenbire baş gösterdi de, herkes durup dururken uyanık olmaya davet ediliyor?» Forum, bu soruyu sorma gereği duyuyor. Forumcular, ülkede komünist yayınlar görüyorlar; ancak önemsenmesi gerektiğini istiyorlar. «Az satan bir kaç dergi içinde, kalıplaşmış terim ve mefhumlarıyla kendini açığa vuran kısır bir kaç yazardan başka, fikir ve düşünce hayatımızda komünist ideolojisinin izine rastlamak hakikaten zordur». Forumcular, komünizmin kökünün kazındığını ve bu nedenle rahat olunması gerektiğini yazıyorlar.

Forumcular'a göre, bütün bunlara rağmen, solculuğu sürdürenlere, komünizm peşinde gidenlere «sapık» gözüyle bakmak gerekiyor. Şunları da kaydediyorlar: «Bilgili ve kültürlü bir insanı ikna etmekten uzak, boş ve müphem fikir kalıplarıyla arada bir rastlanan kimseler (komünistler, y.k.) ise, bugün milletimizin hakiki ihtiyaçlarından ve ideallerinden bihaber zihni sapık olarak telakki edilmektedir. Hürriyet içinde iktisadi ve içtimai gelişme arzularımızı tatmin bakımından, bize birşey vadetmeyen bu ideoloji, yirminci asır ortası Türkiyesi'nin meseleleri ve ihtiyaçları karşısında en kısır bir fikir olarak kalmak mecburiyetin-

dedir». Bir kaç sapığın varlığına dayanarak fazla ileriye gidilmemesi isteniyor.

Solculuk türleri arasında bir ayrım gereği, Forum yazılarının temellerinden birisidir. Bir başka yazıda ayrım gereği ısrarla ortaya atılıyor: «Türkiye'de 'solculuk' cereyanı, komünist diktatörlüğüne taraftar Rus Bolşevizmi'ne itaatkar olanların teşkil ettiği zümre ile, hürriyetçi ve demokratik müesseselere sadık sosyalist fikirli solcular arasında belirli bir ayırma yapamadığı için büyük bir zihni kargaşalık ve huzursuzluk kaynağı olmuştur»[29]. Forumcular, solculuğun Batı kültürünün bir parçası olduğunu ve bu nedenle solculuğun her türlüsüne kapanmanın mümkün olamayacağını ileri sürüyorlar. Bunu şöyle dile getiriyorlar: «Bütün 19 ve 20 nci asır esnasında, içtimai ve siyasi tefekkürün başlıca konusu olmuş olan sol cereyanların memleketimiz düşünce tarihinde yer almasını önlemek mümkün değildir. Türkiye Batı'ya açtığı manevi hayatıyla, ister istemez, bu cereyanların tesirine maruz kalacaktır. Yapılacak şey, muhtelif sistemleri, birbirinden vuzuhla ayırmaya imkan verecek bir serbest tartışma havası yaratmaktır. Bu taktirde memleketimizde hürriyet ve demokratik hayat tarzına sadık 'solculuk' ile, komünist diktatörlüğü ve Sovyet liderliğini kabule hazır solculuğu birbirinden daha açık bir şekilde ayırdetmek mümkün olabilecektir». Ütopyacılarda demonstrasyon önemli oluyor; Forumcular için tartışma bütün kötülüklerin çaresi görünüyor.

«Hür ve açık bir karar verme durumunda kalırsa, halkımızın ve aydınlarımızın kütle halinde, ferdi hürriyetleri inkar eden, tam manasiyle bir esaret rejimi olan sınıf diktatörlüğü doktrinini şiddetle reddedeceğinden şüphemiz olmasın». Forum, sonucundan emin olduğu için bazı tür sosyalizmin Türkiye'de tartışılmasından korkmamak gerektiğini yazıyor. Bu düzene güvenden daha çok solcuları küçümsemekten kaynaklanıyor. Bu küçümsemenin en kaba ifadelerinden birisi Bülent Ecevit'in yazısında yer alıyor. Ecevit, Forum'da, solculara hakaret ediyor: «Sola sapan aydınların üzerindeki ağır baskı, bazı üşengeç yarı aydınların vicdan azabı duymaksızın topluma hizmetten kaçabil-

meleri için de bir vesile, bir bahane yerine geçmektedir. Böyleleri 'solcu' damgasının alınlarına dövülmesine yetecek bir kaç söz söyledikten, bir kaç mısra yazdıktan sonra, kendilerince bir iç huzuruna ermekte, her türlü sorumluluk duygusundan kurtulabilmektedirler. Neden bu toplumа yararlı olmağa çalışmıyorsun, neden müsbet bir iş yapmıyorsun sorusuyla karşılaştıkları zaman cevapları hazırdır: Bir kere alnıma damgayı vurdular, artık istesem de bu toplum benden hizmet kabul etmez!» (*) Bülent Ecevit'e göre Türkiye'nin solcuları ve bunlar içinde de özellikle bir kez mahkum olmuş olanlar, zamanın diliyle «mahutlar» veya «müseccel» olanlar, çamura yatmış mandalar türünden tembel yaratıklardır.

Bülent Ecevit, solcu damgası yemiş yaratıkların nerede ise insandan sayılmayacak tembeller olduğuna ve bu nedenle bunların varlığına bakılarak solla ilgili önlemler

---

(*) *Bülent Ecevit, Güvenlik, Hürriyet ve Kültür, Forum, Cilt 3, Sayı 50, 15 Nisan 1956, s. 27.*

Bülent Ecevit'in bu yazısına, Diyarbakır'dan bir okuyucu mektubuyle tepki geliyor. 51 Tevkifatı'ndan Şair Ahmet Arif'in dayanamadığı anlaşılıyor.

«Sayın yazar yazısının ikinci paragrafının ikinci bölümünde 'kuzey komşumuzun Türkiye'yi zorla veya telkinle, kendi nüfuz bölgesine sokabilmek için nasıl metotlarla çalıştığını, bu uğurda ne kadar bol para döktüğünü tahmin edebilmek güç değildir' diyor. Eğer Bülent Ecevit gizli güvenlik işlerimizi inceden inceye bilen biriyse, aydın bir yazar oluşunu düşünüp bu yargısına da saygı duymak zorundayız».

«Solcu damgası yiyen gençlerin perişanlığından, toplumca yitmişliğinden yakınmıyor, Sayın Ecevit. Ama kesin yargılar sürmediği halde solculuğun 'boş' bir düşün olduğunu uyarmak istiyor yazısı. Ustaca. Kendince haklı belki de. Ama bugün bir Jomo Kenyatta, bir Aneurin Bevan, bir Lio çi-çi (Çincesini bilmiyorum!) de solcudur. Bir Krisna Mennon da. Bunların hangi biri kendi vatanları için, kendi milletlerinin düşün hayatı için 'şeref çocuğu' değiller acep?»

«Siz hiç, birinci şube müdürünün önünde, temditli candarma neferinin generaller karşısında put kesildiği gibi, hazırol dikilen savcı, sorgu yargıcı bilir misiniz sayın Bülent Ecevit?»

Ahmet Arif, Bülent Ecevit ve Solcular, Forum, Cilt 5, Sayı 51, 1 Mayıs 1956, s. 20-21.

alınmasının gereksizliğine inanıyor. Fakat yine de güvenlik açısından dikkati elden kaçırmamak gerektiğini yazıyor; bunun gerekçesini de Forum'da açıklıyor. Aktarıyorum: «Türkiye bugün öyle bir durumdadır ki, milli güvenliği için harcadığı paralar, verdiği emekler asla çok görülemez. Kuzey komşumuzun Türkiye'yi zorla veya telkinle kendi nüfuz bölgesine alabilmek için nasıl metotlarla çalıştığını, bu uğurda ne kadar bol para döktüğünü tahmin edebilmek güç değildir». Çünkü, Kuzey'de Sovyetler Birliği var.

Ecevit'in mantığı belli oluyor; CHP'de kusur bulunmuyor. Asıl kusur, basında ve üniversitede toplanıyor; çünkü görevlerini yapmıyorlar. Ecevit'e göre demokratik sınırlamalar açısından Türkiye'de de pek kusur bulunmayabilir; çünkü, Kuzey'de yeni bir düzen var. Bunları, yorum yoluyla çıkarmıyorum; doğrudan doğruya Ecevit'in Forum yazısını okuyorum. Şunları yazıyor: «Kuzey başımızda dikili duran Sovyet Rusya'nın bize en büyük kötülüğü, bir yandan komünizm tehlikesine karşı aldığımız tedbirlerde aşırılığa gidilerek Türk fikir hayatının baltalanması, bir yandan da alınması gerçekten gerekli olabilecek tedbirler siyasi maksatlarla istismar edilerek ve yanlış yollara yöneltilerek Türkiye'de demokratik hayatın kökleşmesine engel olunması şeklinde kendini göstermektedir». Halbuki, Türkiye'nin kuzeyinde dikili bir Sovyet düzeni olmasa, bu tür önlemlere gerek olmayacak ve gereksiz önlemlerin aşırı veya yanlış uygulaması da bulunmayacak; böylece, üstün bir Soğuk Savaş mantığıyla, aşırı ve yanlış uygulamanın nedeni olarak da Kuzey'de dikili Sovyet rejimi çıkıyor.

Bunları kabul ediyor ve yine de biraz daha demokrasi olmasını istiyor. Bunun da, Ecevit'e göre, bir önemli gerekçesi var; dış politika sorunlarından geliyor. Şunlar sıralanıyor: «Türkiye, hürriyet ve demokrasi cephesine kaderini bağlamıştır. Batılı müttefiklerimiz Türkiye'yi, bugünkü şu zayıf halinde bile hürriyet ve demokrasi cephesinin en değerli bir muhafızı olarak görmektedir». Ve bu görüş son derece önemlidir; çünkü, «bu muhafızlık görevimizi», Ecevit, ancak demokratik bir ortamda «yapabileceğimizi»

yazıyor. Türkiye'nin iyi bir muhafız olabilmesi için biraz daha demokrat olması öneriliyor.

Soğuk Savaş aklının, en iyi bir biçimde, İenesco'nun oyunlarında sergilendiğini düşünüyorum. Ders'te bir insan, milyonluk bir sayıyla yine küsurları olan milyarlık bir sayıyı kolaylıkla çarpabiliyor; fakat iki basamaklı bir sayıdan bir diğer iki basamaklı sayıyı çıkaramıyor. Akl'ın kompartımanlara ayrıldığını ve bazı kompartımanların çalışmayarak akl olmaktan çıktığını ve bazı kompartımanların da şimdiki elektronik hesap makinalarını bile aratmadığını düşünüyor.

Böyle akıl olabilir mi; düşünmek gerekiyor. Beyninin yalnızca toplu iğne büyüklüğünde bir alanının geliştiği ve diğer alanlarının beyin olmaktan çıktığı bir insanı düşünmek zorunlu oluyor. Tekellerin rejiminde insan aklının böyle bir şekillenmesi, giderek, bir zorunluluk haline geliyor; düşünülebiliyor. Fakat böyle bin insana, «kuş beyinli» demek daha doğru olmuyor mu? Beyninin yalnızca bir noktası gelişmiş bin insana, gelişmiş bir kuş gözüyle bakılabileceğini düşünüyorum.

Soğuk Savaş insanı, bir serçe kadar ürkek kuş beyinli bir yaratık oluyor; Hitler'in yükselişi, savaşın yaygın ölümleri, arkasından McCarthyism, tekelsi cadı kazanında, sıradan insanı terörize etmeyi amaçlıyor. Korkunun, büyük ölçekli üretimi başlıyor.

Korkan insan düşünemiyor.

Soğuk Savaş döneminde Forum'un tartışma daveti ve tartışmaya güveni, dev işletmelerin sürekli korku ürettikleri bir döneme rastlıyor. Kurucuları, Soğuk Savaş'ın çocuklarıdırlar; Turhan Feyzioğlu, 1945 yılında üniversiteyi bitiriyor ve Soğuk Savaş'ın tüm temel öğretileri, Forumcular'da ve bu arada Feyzioğlu'nda aksiyom haline geliyor.

Soğuk Savaş, kapitalizmin dışında bir sisteme, korkuyla bakmayı öğretiyor.

Soğuk Savaş'ın ortasında Sovyetler Birliği Türkiye'ye iyi komşuluk ilişkileri ve ekonomik yardım yapmayı öneriyor. İktidardaki Menderes Hükümeti, böyle bir öneriden hoşnut olduğu izlenimini veriyor; ödemeler dengesindeki

aşırı sıkışıklığı hafifletme ya da hiç olmazsa, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı bir pazarlık imkanı olarak kullanma hesabı içinde görünüyor.

Forum ise şunları yazıyor: «Sovyetler'in Türkiye'ye yakınlaşma bahsinde gösterdikleri bu ısrarın sebeplerini tahlil etmemiz lazımdır. Sovyetler, Türkiye'ye sulh taarruzuna bilhassa son günlerde hız vermişlerdir. Bu taarruzda bilhassa, Türkiye'de son zamanlarda artan iktisadi sıkıntıların yarattığı psikolojik hava mühim bir rol oynamış olsa gerektir»[30]. Genç kuşak öğretim üyesi aydınların dergisi Forum'un, böyle bir yakınlaşma ve yardım önerisine soğukkanlı yaklaşmasını beklemek gerekiyor.

Böyle olmuyor; Forum, tümüyle Birleşik Devletler Dış İşleri Bakanlığı memurlarını aratmayacak bir tepkinin sahibi oluyor. «Sovyet Yakınlaşma Gayretleri» başlığıyla çıkan bu yazıda, Türkiye'nin Birleşik Devletler'e çok yakın olduğu anlatılmaya çalışılıyor. Aktarmak durumundayım: «Daha dün denecek kadar yakın bir mazide, harp sonunda hiç bir memleketin maruz kalmadığı derecede büyük bir tehdide maruz kalmış olan Türkiye, emniyetini NATO gibi tarihte eşi olmayan sağlam ve şümullü bir güvenlik teşkilatına bağlamıştır. NATO emniyet teşkilatının temel kuvveti, Amerika'nın askeri ve iktisadi gücüne dayanmaktadır. Türkiye, NATO'nun kıymetli bir uzvudur ve NATO'ya faydalı bir unsurdur. Fakat aynı zamanda Türkiye emniyetini NATO'ya borçludur». Çok açık olarak görülüyor; Soğuk Savaş aydınının beyninin yalnızca bir-iki noktası çalışıyor. Beynin terörize edilmiş geniş alanları çalışmayı bırakmış görünüyor; bu kadar ilkel bir mantığı sıralayabilmek için, hiç kimsenin, yurt dışında da zaman geçirmiş genç öğretim üyesi olması gerekmiyor.

Forum, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden gelen ekonomik ilişkileri geliştirme ve iktisadi yardım önerisinin reddedilmesini istemek bir yana, böyle bir önerinin Birleşik Devletler'e diplomatik bir malzeme olarak kullanılması ihtimaline bile karşı çıkıyor. Bu görüşünü de şöyle ifade ediyor: «İktisadi güçlük devremizde, ne kadar cazip görünürse görünsün, iktisadi yardım vaadleri, dostluk ve sal-

dırmazlık paktı teklifleri ile, Türkiye, senelerin emeği ve tecrübeleri ile kurulmuş savunma ve işbirliği sistemlerine sırtını çeviremez, yahut onlara karşı ilgisini gevşetmez. Kaldı ki Amerika'dan iktisadi yardım bahsinde beklediğimizin tahakkuku için Rusya'ya temayül politikası hiç bir zaman isabetli adım olmayacaktır». Amerika'ya sırt çevirmenin doğru olmayacağı yazılıyor.

Ayrıca Birleşik Devletler'in Türkiye'ye yönelttiği eleştirilere de kızmamak gerektiği ifade ediliyor. Forum'un yazısı kaldığı yerden devam ediyor: «Amerikalılar senelerdir iktisadi politikamızda selim görmedikleri yollar hakkında bizi ikaz etmişler ve karşılaşacağımız güçlüklere işaret etmişlerdir. Biz bunları milletlerarası işbirliği zihniyetine tamamen aykırı bir tavırla iç işlerimize müdahale sayarak kendi kafamıza gitmekle ısrar etmişizdir». Dış ticaret tıkanıklığı, darlıklar ve enflasyon gün geçtikçe şiddetini artırırken, bizim Amerika'ya müracaat ederek, 'bak Rusya bize yardıma hazırlanıyor, ya bize yardım edersin veya biz Rusya'ya dönmek zorunda kalırız' tarzında bir şey söylememize imkan yoktur». Tam sömürge aydınları ve uzmanları olarak konuşuyorlar ve yazıyorlar. Müstebit Menderes Hükümeti'nden bile daha geride ve Birleşik Devletler'e kul-köle bir aydın hareketini temsil ediyorlar.

Türkiye'nin aydın hareketi ve tarihi irdelenirken bunların saptanması gerekiyor. Forum, Soğuk Savaş döneminin aydın hareketini temsil ediyor; bunun dışında bir aydın hareketinin olmaması bir yana, buna karşı bir muhalefet bile görünmüyor. Bu dönemde TKP dağılmıştır; 51 Tevkifatı'nın hükümlüleri hapis yaşamını yazgı yapıyorlar. Bu davadan yargılanan Profesör Sadun Aren, tam bu sıralarda berat etmekle meşgul görünüyor ve Forum'u ocaklık yapan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Forum'un çıkışını izliyor. Aynı davadan aklanan Behice Boran'ın bu dönemde yazılmış bir tek satırının bile bulunmadığı anlaşılıyor; balık avlıyor, Mehmet Ali Aybar, avukatlık yapıyor. Üçü, Aybar, Boran, Aren, 1960 yıllarının solculuğunun yönetimini üstleniyorlar.

Bu dönemi boş geçirdikleri için 27 Mayıs'ı abartmak

zorundalar. Tarihin falsifikasyonuna katkıların çeşitli yönlerden geldiğini tekrarlamak durumundayım. Yön Dergisi ve hareketinin, bunun yanında Doktor Hikmet Kıvılcımlı ve Mihri Belli'nin silahlı kuvvetler hareketini abartmakta programatik bir gereklilik ortaya çıkıyor; Yön Hareketi'nde ve Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın sol programında ordunun ayrı ve ileriye dönük bir yeri var. TİP yönetici üçlüsünün hem buna karşı çıkmaları ve hem de 27 Mayıs'ı abartarak bir yol açıcı olarak göstermeye çalışmaları, TİP-TKP çizgisinin ve aktörlerinin 1950 yıllarında her türlü muhalefetin dışında kalmalarından kaynaklanıyor.

27 Mayıs'ı abartmak, kendiliğinden saymak ve aynı anlama gelmek üzere yalnızca Silahlı Kuvvetler içinde örgütlenmeye bağlamak, 1950 yılları içindeki aydın hareketini ve toplumsal hareketliliği, bütün çelişkileri ve tutarsızlıklarıyla birlikte, inkar etmek anlamına geliyor (*). Sürekli olarak inkarları düzeltmeye çalışıyorum.

Forum'un bir sonraki sayısında K. Yüzbaşıoğlu'nun «NATO ve Türkiye» başlıklı kısa bir yazısı var; buna bir deklarasyon demenin daha uygun olacağını düşünüyorum. Yüzbaşıoğlu, şunu deklare ediyor: «Bu Dergi, NATO'-

---

(*) Nitekim bir sayı sonra, Aydemir Balkan'ın bir yazısı yayınlanıyor. Yurtdışında görevli mimar Aydemir Balkan, kızkardeşi Ayperi Akalan ile birlikte, Yön Dergisi'nin sürekli yazarları arasına giriyorlar. Aydemir, son derece karışık para yazıları ve Ayperi de, tiyatro ve sanat yazılarıyla Yön'ü etkiliyorlar. Aydemir Balkan, Paris'ten gönderdiği yazısında, Sovyet önerileri karşısında Forum'un tutumunu hayal kırıklığı olarak nitelendiriyor.

«Ciddiyet ve olgunluğuyla tanınmış derginizin 1 Mart sayısında 'Son Sovyet Teklifleri ve Türkiye' başlıklı yazının birçok kimseleri şaşırtmış, hele bazı satırlarla, sizlerde, hem milli, hem beynelmilel planda, tarafsız tahlil endişesi olduğuna inananları hayal sukutuna uğratmış olması muhtemeldir».

«NATO'ya veya 'Batı medeni alemine' merbut bir çok devlet Sovyetler'le alışveriş, ticari ve iktisadi anlaşmalar ve işbirliği yapmaktadırlar. Acaba bu devletler Amerika'da 'kendi aleyhlerine hisler' mi uyandırmaktadırlar?»

Aydemir Balkan, Sovyetlerle Münasebetlerimize Dair, Forum. Cilt 5, Sayı 50, 15 Nisan 1956, s. 9.

ya mensubiyetimizin bize sağladığı faideler ve bunun zarureti üzerinde ve durumumuzun Hindistan, Mısır ve Yugoslavya gibi memleketlere benzemediği hususunda daima durmuştur»[31]. Forum'un sürekli yazarları arasında böyle bir imzaya bir daha rastlanmıyor; bunun, gizli servislerden gelen, bir deklarasyon olabileceğini sanıyorum. 27 Mayıs sabahı, 1960 yılında, radyodan yapılan «NATO'ya ve CENTO'ya sadıkız» anonsunu hatırlatıyor; bir ön açıklama oluyor.

27 Mayıs, iki eğilimin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor: Birisi üstten gelen Forum rüzgarıdır ve diğeri ise dipten gelen toplumsal dalgaya benziyor. 27 Mayıs, ilk ağızda hem anayasal düzenlemelerde ve hem de dış ilişki bağlantılarında, tümüyle, Forum aydın hareketinin damgasını taşıyor. Dipten gelen dalga etkisini daha sonra belli etmeye başlıyor ve bir yanıyla TİP Hareketi ve diğer yanıyla da Yön Hareketi olarak gelişiyor. Kemalizmi, anayasal düzenlemeleri ve planlamayı abartarak önemseme açısından, Forum Hareketi ile, daha sonraki TİP ve Yön Hareketleri arasında tam bir süreklilik görülüyor. Kopuşun başlangıcı dış politikayla biçimleniyor.

Forum'da işçi sorunları çok az geçiyor; fakat, çok az olmasına karşın, hem bu dönemde grev hakkı için işçilerden gelen bir hareketlilik olduğu ve hem de Forum'un grev hakkını savunduğu görülüyor. 1955 yılı Ocak Ayı ortasında, «Grev Hürriyeti» başlıklı haber-yazı yer alıyor. Haberde grev tarihiyle ilgili bilgiler var: «30 Aralık tarihli bir Washington haberine göre Birleşik Amerika Devletleri'nin en kuvvetli ve sözü dinlenir işçi teşekkülü olan Amerikan İş Federasyonu, American Federation of Labour, bütün hür ve demokratik memleketlerin sendikalarının 1949 yılında Londra'da kurdukları Milletlerarası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu kanalıyla İzmir grevine katılmış 550 kadar işçinin affı için Cumhurbaşkanı'na müracaata karar vermiştir». Bu haberden sonra, aynı yılın İlk Baharı'nda «Grev Hakkı Kampanyası» başlıklı yazıyla grev hakkı savunuluyor. Şöyle savunuluyor: «Grev hakkına malik olmaksızın işçilerin veya işçiler adına hareket eden sendikaların

sermaye karşısındaki pazarlık kudreti yoktur. Bu pazarlık kudreti olmayınca da ücretler, arz ve talep kanunlarına tabi olarak teşekkül edecektir. Halbuki 'işin' bir metağ olmadığı ve insan şahsiyetinden tefrik edilemeyeceği çoktan anlaşılmış ve binaenaleyh ücretin tesbitinde sosyal adalet mülahazalarının da bir rolü bulunduğu her tarafta kabul edilmiştir»[32]. İşgücünün bir meta, eski yazılışla «metağ» olmadığını söyleyerek Forum Dergisi marksist iktisattan hiç etkilenmediğini de belirtmiş oluyor; greve, insanı ve işçilerin pazarlık gücünü sağlayabilecek bir imkan gözüyle bakıyor.

Son baharda, aynı konuya dönülüyor ve dönmek için somut eylemlerin bulunduğu anlaşılıyor. İzmir'de, grev yasalarda kabul edilmemesine karşın, grev yapılıyor ve bu Forum'a yansıyor. Forum, İzmir'deki greve dostça bakıyor ve şunları yazıyor: «Aradan tam bir yıl geçtikten sonra İzmir limanında yükleme ve boşaltma işlerinde çalışan işçiler mevcut ağır cezai müeyyidelere rağmen ikinci bir grev ilanını göze aldılar ve işlerini bıraktılar»[33]. Forum, bu haberi verdikten sonra, militan olmayan ve heyecanlanmadan işçilerin sorunlarına yaklaşıyor: «Memleketimizde işçi sınıfı, ücret kifayetsizliğinden ötürü sıkıntılı günler yaşamaktadır. Bu sıkıntılar karşısında hükümetin tarafsız kalma hakkı var mıdır?» İşçi ve işveren ilişkilerinde hükümetin tarafsız olmaması ve işçilerden yana bir tutum almaması öneriliyor. Son derece kibar ve ikna edici bir biçemle öneri yapılıyor: «Hapis tehlikesini göze alarak yapılan İzmir grevleri, hükümeti bu mevzuu ele almaya sevk ederse şüphesiz en büyük faydayı sağlamış olacak ve memleketimizin sosyal politika tarihi içinde mümtaz bir yer işgal edecektir». Bu yazıyı, Forum kadrosundan ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde sosyal politika dersleri veren Profesör Cahit Talas'ın yazmış olması ihtimal dahilindedir; Profesör Talas, 27 Mayıs Devrimi ile birlikte Çalışma Bakanı oluyor.

Forum'un köylülük karşısındaki yerinin sığ, ancak net olmadığını saptamak durumundayım; döneminin temel çizgilerine uygun düşüyor. 1950 yıllarında dünyada ve Tür-

kiye'de aydın hareketi, popülizmden ve özellikle köycülükten uzak görünüyor. Türkiye'de aydın hareketi, 1940 yıllarında popülist ve 1960 yıllarında ise aşırı köycü bir renk taşıyor; 1950 yılları, sanata entellektüalizm egemendir. 1950 yıllarında popülizm dünya aydınına, en çok caz sevgisi olarak ve pencereden girmeye çalışıyor.

Turhan Feyzioğlu, Türkiye'den genç bir öğretim üyesi olarak Oxford'da incelemeler yaparken, Mahmut Makal'ın Bizim Köy'ünün İngilizce yayınlanmasından büyük heyecan duymuşa benziyor ve heyecanını en köylü bir biçimde dile getiriyor. Forum'un henüz altıncı sayısında, Oxford'tan «Anadolu'da Bir Köy» yazısı yayınlanıyor ve Turhan Bey, köy özlemini dışa vuruyor. «Bizim Köy'ü tekrar tekrar okuduğum, çevremde bulunanlara bu kitapçığı okumaları için adeta yalvardığım günleri unutamıyorum. Bu kadar küçük bir hacim içinde bunca gerçeği sığdıran, benim yaylamın, Orta Anadolu yaylasının dertlerini bunca ustalıkla dile getiren, Aksaray'ın Demirci Köyü'nden 19 yaşında Mahmut Makal'ın yanında, o vakte kadar gözüme büyük görünen nice yazarlar cüceleşivermişlerdi»[34]. Dr. Feyzioğlu, böylece, Bizim Köy'ün ilk yayınlanması nedeniyle duyduğu heyecanı yansıtıyor; son heyecanı, Bizim Köy'ün İngilizce yayınlanmasından doğuyor.

İngilizce çeviriye Princeton Üniversitesi'nden Profesör Lewis Thomas bir önsöz yazıyor ve Dr. Feyzioğlu, bu önsözde Profesör Thomas'ın, «Türkiye'nin gitgide artan milletlerarası önemi, Bizim Köy'ün Türkiye'de gördüğü ilgi ve uyandırdığı münakaşa, eserin yabancı dillere çevrilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir» dediğini aktarıyor (*). Turhan Feyzioğlu, Mahmut Makal'ın hiç bir edebiyat değeri olma-

(*) Türkiye'de hükümetler, Batı Avrupa'nın ilgisini çekebilmek için önce Kuzey Komşu'nun ilgisini duyup yaydılar. Amerikalılar'ın Makal'ın Bizim Köy'üne de ilgileri, önce Sovyetler Birliği'nde yayınlanmasından kaynaklanıyor. Profesör Thomas ve buna bağlı olarak da Dr. Feyzioğlu, Bizim Köy'ün çok sömürüldüğüne inanıyorlar ve Sovyetler Birliği'nde Rusça yayınlanmasını sömürü olarak görüyor ve gösteriyorlar.

«Profesör Thomas, bu istismara bir örnek olarak, eserin

yan notlarını, bir dünya edebiyat şaheseri düzeyine çıkarmada gecikmiyor ve «Demirci Köyü'nden 19 yaşında Mahmut Makal'ın kitabı, hem Türk ve dünya edebiyatında yer alacak bir eser, hem de hepimiz için bir vazife çağrısıdır» diyor. Ancak 1950 yıllarında fazla etkili olamıyor; 1950 Seçimi'nden hemen önce Mahmut Makal'ın tutuklanması (*) ve 1950 yıllarının ortalarında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye sanayi kalkınmasından vazgeçerek köy kalkınmasını öğütledikleri, giderek dikte ettikleri bir zamanda Makal'ın kitabının İngilizce'ye de çevrilmesi, 1950 yıllarının sonlarına doğru, Fakir Baykurt'un başını çektiği köy romanları akımının kapısını açıyor. Mahmut, kısa tutuklanmasından sonra, başta Cumhuriyet olmak üzere İstanbul basınının olağanüstü propagandasına obje oluyor ve böylece her köy öğretmeni, notlarını yayınlayarak bir Mahmut Makal olmanın çaresini arıyor.

Forum, her önemli olmaya yazgılı dergi türünden, ken-

Rusça tercümesinin çoktan neşredilmiş olmasını göstermektedir».

T. Feyzioğlu, Anadolu'da Bir Köy, Forum, Cilt 1, Sayı 6, s. 4.

Daha sonra Türkiye'nin pek çok edebiyatçısı Mahmut Makal'ı örnek aldılar; yazdıklarının Batı dünyada ilgi uyandırması için önce sosyalist dünyaya yansımasını sağlamaya çalıştılar.

(*) «Mahmut Makal, Niğde Valisi'ne göre mevkuf. Ankara'daki salahiyetlilere göre takdire layık».

«Uzun zamandanberi hasta bulunan Mahmut Makal, tedavi için Aksaray'a indiği bir gün 'solculuk' propagandası yaptığı iddiasıyla tevkif edilmiş, köydeki evi, babasının evi aranmış, kitapları müsadere edilerek mühürlenmiştir».

Vatan, 8 Nisan 1950.

«Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Nihat Erim hadise hakkında bana şunu söyledi: 'Köy Okulu öğretmeni Mahmut Makal'ın Bizim Köy adlı kitabını okumuştum. Kitap, hakikaten faydalıdır. Çünkü bilhassa Orta ve Doğu Anadolu'da onun tarif ettiği şekilde köylerimiz vardır. Bunu kimden gizliyeceğiz'».

«Nihat Erim, 'tevkifin Bizim Köy kitabı ile alakası yok, sebep başkadır' diyor».

Vatan, 9 Nisan 1950.

di muhtemel yelpazesini içinde barındırmayı bir politika biliyor. Feyzioğlu'dan bir süre sonra, yine Forum'da Behiç Duygulu, Mahmut Makal'ı bombardımana tabi tutuyor ve şunları yazıyor: «Altı yıldır yerinde sayıyor, Makal. Aynı tarzda daha yüz kitap yazsa kendisini yeni tanıyanların, sanatla ilgisi köy notları okumak olanların veya yerinde sayıp-saymamayı önemsemiyenlerin ilgisini çekebilir, belki. İlk kitaptan sonra aynı konuların aynı tarz ve anlatış içinde ne ifade edebileceğini düşünmeliydi, yazar»[35]. Duygulu, hem Mahmut Makal'ın, Bizim Köy İki'yi yazmaktan ileri gidemediğini dile getiriyor ve hem de Forum'un yazarları arasında aşırı kent yaşamı yaşayarak köyle ilgili her gözlemi abartan eğilimlere karşı cephe alıyor. Bunlar arasında tiyatro tarihi profesörü Metin And da var ve Behiç Duygulu şöyle karşı çıkıyor: «Köy öğretmenlerinin kolay bulup kapılıverdikleri köy notları üzerinde de durur sandık, And'ı. Yanılmışık. Makal'ın bir önemi de şehire bakarak bir çoklarımızın gözünden kaçan noktaları görüp gösterebilmesiymiş. Bunda önemsenecek taraf yok. Şehirli köye gitse, Makal'ın göremediği tarafları görüp gösterebilir. İçerde bulunan dışardan göremez bulunduğu yeri. Şehirlinin gözünden kaçıp Makal'ın gördüğü noktaları şehirden bir zaman ayrı kaldığında şehirli daha iyi görebilir». Köycü bakış açısını abartmaya karşı çıkış sergileniyor. Zamanında pek hatırlanmıyor; Kadro Dergisi'nde «Bizim Köy» başlığının kullanıldığını ve köy yazınının özendirildiğini, başka yerlerde ve bu çalışmada göstermeye çalıştım. 1950 yılları popülist ve köycü olmayan bir çizgi taşımakla birlikte, izlenen ekonomi politikası, köycü bakış açısının yayılmasına kapılar açıyor.

Dergi'nin kolleksiyonları içinde «köy» fazla bir yer tutmuyor (*). Fakat Forum içinde, toplumsal konularda,

(*) «Böylece inkılaplar sayesinde, zengin, temiz, okumuş, hürriyetiyle mağrur 'ileri' bir köylü tipi teşekkül etmişti. Aslında, bu köylü tipi, onu yaratanların muhayyilesinden başka bir yerde yaşamıyordu. Fakat bu muhayyile mahsullerinin kuvvetine bakın ki 'ileri' köylü mitosu zamanla, bu mitos'u yaratanların kendilerini bile iğfal etmiştir. Bunun içindir ki mesela,

izleyicileri, çok zaman Feyzioğlu'ndan çok daha fazla etkileyebilmiş olan Aydın Yalçın'ın köycü bakış açısıyla modernizasyonun bağdaşmayacağını anlatmaya çalışan yazısı yayınlanıyor. Aydın Yalçın, köycü eğilimleri ciddiye almadığını belli ediyor ve şunları yazıyor: «'Köyü kalkındırma', inkılaplarımızı koruma', 'hür fikri yayma' gibi sözlerle ifade edilen kuvvetli arzularımızı tahakkuk ettirmek üzere attığımız adımlar, arzularımızın şiddeti nisbetinde bizi tatmin edecek neticeler vermiyor. Derneklerimizde, fikir yayınlarımızda, köylü ve köylüyü kalkındırma, dertlerine çare bulma, köylünün hakiki efendi, memleketin hakiki sahibi olduğunu anlatma gayretlerinin fiili neticesi çok zayıf bir köy romantizmi'nden başka bir şey olmuyor»[36]. Aydın Yalçın'ın bu sonuca üzülmediği anlaşılıyor; çünkü köycülükle modern bir toplumu bağdaştıramıyor.

Üretim yapısı ve mekan açısından köy yaşamının bilimsel düşüncenin gelişmesine engel olduğunu düşünüyor ve yazıyor: «Köy, içtimai ve tabii muhitinin mahdutluğu yüzünden, ilmi zihniyetin temel şartı olan tecrit, tasnif ve mukayese gibi, zihni ameliyelere müsait bir manevi muhit değildir. Köylü daima müşahhas sembollerle düşünmeye müsaittir. Tecrit ve tasnif ameliyelerinin mahsülü olan mücerret mefhumlar köy zihniyetine yabancıdır». Aydın Yalçın, köy yaşamının soyutlamaya ve kavramlarla düşün-

---

Cumhuriyet Halk Partisi son zamanlara kadar köylüye takındığı tavırda zerre kadar realist olmamıştır».

Şerif Mardin, Atatürk ve İnkılaplar Münasebetiyle, Forum, Cilt 6, Sayı 64, 15 Kasım 1956, s. 11.

«Bizde köycülük cereyanını üç başlık altında mütelaa etmek mümkündür. Bunlardan birincisi, şehir entellektüellerinin ortaya attıkları ve Avrupa'da 18. asrın sonunda ve 19. asrın başında revaçta olan 'tabiata dönüş' cereyanının uzak bir aksi mahiyetindeki hissi köycülük'tür. 'Çoban kaval çalar, hayat şairanedir' şeklindeki görüş».

«Bundan sonra Demokrat Parti'nin köy davasını benimseme devrine geliyoruz. Bir taraftan köylüyü iktisaden kalkındırma faaliyetine devam edilirken köyün fikri iptidailiğinden öteye geçmeye uğraşılmamış, köylünün taassubu istismar edilmiştir».

Forum, Cilt 4, Sayı 47, 1 Mart 1956, s. 4.

meye elverişli olmadığını kaydediyor; doğru olduğundan kuşku duyulmaması gerekiyor. Yalçın, şunları da ekliyor: «Ulaşmak istediğimiz içtimai kıymetler ve idealler bakımından da, köylü cemiyet organizasyonun koyduğu bazı manialar vardır». Kemalizmin popülist ve köycü çizgileri, en çok 1960 yıllarında aydın hareketine mal oluyor ve buradan da kütlelere akıyor.

Forum'da, vurgulanması zorunlu oluyor, hem işçi sorunlarına bakış ve hem de köycülük ile ilgili tutum son derece sığ kalıyor; okuyucusuna da güven vermiyor (*). Dergi'nin yazı politikasında en derin görünen ve belki de bir iman düzeyinde ele alınan batıcılık oluyor; Forum'un bütün bakış açısını Batı Avrupa dünyasının bir parçası olma tutkusu oluşturuyor. Forumcular, Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'de yaşamak zorunda kalmış Batılı aydınlar türünden davranmak istiyorlar ve bu nedenle dinsel tutuculuk karşısında büyük bir telaşa kapılıyorlar. Köycü bakış açılarına karşı çıkmaları da buradan kaynaklanıyor; Batı dünyasını bilimsel bakış ile özdeşleştirdikten sonra dinin bilimsel bakışa ters düştüğünü ve köylerin de dinsel tutuculuk deposu olduklarına inanıyorlar.

Bugünün aydınına ters görünebilir; Forum'da 1955 yılının ilk günü çıkan sayıda «Derviche Tourneur» başlıklı yazı yer alıyor. Açıklaması da var; aktarmak istiyorum. «Bu iki frenkçe kelime mevleviyi anlatır, efendim. Kudüm tımbırdatıp boyun kırarak fırfır dönen mevleviyi. Kafaları, ruhları ile hâlâ bir düzen içinde yüzenlerin 'Aşk-u cuş-u huruş ve semavata suud' gibi laflarla şiirleştirmeye yeltendikleri bir yasak ayin dönüşünü; egzotizm meraklılarının 'ah bunda ne harikulade bir Şark dansının koreografi unsurları var' dedikleri bir tarikat raksını». 1960 yıllarının

(*) İstanbul'dan gelen Fikret Veli'nin okuyucu mektubu Bahri Savcı'yı hedef alıyor ve «Bahri Savcı'ya İki Cevap» başlığıyla yayınlanıyor.

«Kendi üniversitelerimizde acaba kaç profesör, sınıflar esası üzerine partiler kurulacak ve işçilere grev hakkı tanıyacak kadar bir siyasi hürriyete gönül hoşluğu ile razı olabilir?»

Forum, Cilt 3, Sayı 35, 1 Eylül 1955.

popülizminin ve tekkelerde solculuk arama çabalarının Mevlana'yı kutsallaştırmasına karşın, 1950 yılları aydın hareketini temsil eden Forum, mevlevi ayinlerine karşı çıkabiliyor. Forum, «bütün aydınların dikkatine arz ederiz» diyor ve yazıyor: «Türk büyüklerinin türbelerinin ziyaretlere açılması kararıyla başlayıp, Mehter takımının ortaya çıkışı ile devam eden ve bu mevlevi gösteri-ayini ile gelişen hareketin, nerelere kadar gideceğini ne zaman, nasıl düşüneceğiz?» Düşünme zamanı pek gelmiyor; Forum'un kentlerde dinsellik kapılarını açacak tekke kapılarını açmaya ve mevlevi ayinlerine tepkisi etkisiz kalıyor. Fakat Forum Hareketi'nin din karşısında tutumunu saptamaya yarıyor.

«Hürriyet düzenini kurma, ileri ve medeni bir toplum haline gelme gayretlerimiz ortasında, ona bakışımızın, ondan ilham almıya çalışmamızın en büyük sebebi, Atatürk'ün bu milletin kaderini Batı alemine ve kültürüne bağlamış olmasıdır. Bu memleket ancak Batı kültürünü benimsemek ve hazmetmek şartıyla, asırlık güçlüklerini halletmiye, hür ve ileri bir memleket olarak, değişen ve gelişen bir dünya içinde hakiki yerini almıya imkan bulabilecektir. Atatürk inkılabı, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinin tereddütlü ve şaşkın haleti ruhiyesine kıyaslanacak olursa, Türk milletinin istikbalini Batı alemine bağlama ve ona tereddütsüz katılma kararı ifade eder. Yakın tarihimizin en mühim kararı, bizce, budur. Çünkü Batı uygarlığı, hümanizm ve ilmi düşünce demektir»[37]. Forum'un bütün felsefesi, bu paragrafta özetleniyor; Batı dünyasına iman, Forum'u anlatıyor.

Ancak bazı sorunlar var; Batı düşüncesinin temelinde de hıristiyanlığın yattığı biliniyor. Müslüman Türkiye ile Hıristiyan felsefesine bağlı Batı dünyasının bütünleşmesi, Forum yazarlarını meşgul ediyor ve Mümtaz Soysal «Bütünlük» başlıklı yazısıyla bu konuya eğiliyor. Mümtaz Soysal'ın bulabildiği çözüm şöyle formüle ediliyor: «Batının bütünlüğü içine girebilmemiz bakımından insanı epeyce düşündüren bir nokta da din meselesi. Fakat batı medeniyetinin temelleri Yunan-Hıristiyan ikiliğinden uzaklaşıp Yunan-Ümanist esaslara doğru yöneldiğine ve dini ahlak gö-

rüşü karşısında 'bilimsel-ümanist' ahlak gitgide daha fazla kuvvet kazandığına göre, mesele karşı taraftan da çözülmeye yüz tutmuştur denilebilir. Bizim bu cepheden yapabileceğimiz şey, dinin Batı bütünlüğüne aykırı gelen tarafları üzerinde durmaktan ibaret. Laiklik, dini, batı bütünlüğüne zarar verebileceği sahaların hiç olmazsa birinden çıkartmak için en kestirme yoldu. Geri kalan sahalarda, Batı kafasıyla din reformunu üzerine alabilecek insanlara hâlâ muhtacız. Böyleleri çıkıncaya kadar dini kendi köşesinde tutmaktan başka çare yok»[38]. Mümtaz Soysal, Hıristiyan kaynaklı Batı düşüncesi ve Batı dünyasıyla bütünleşebilmek için, islamda bir reformasyon öneriyor; bu gerçekleşinceye kadar dini sınırlamayı, çekingen bir biçimde, ifade ediyor.

Mümtaz Soysal'ın yazısında üstü kapalı olanlar Bülent Ecevit'in yazısında çok daha açık olarak ortaya çıkıyor. Ecevit, şöyle bir saptamayla, başlıyor: «Hıristiyan Avrupa'da toplumsal gelişme ile din taassubu ve din tutuculuğu arasındaki çatışma, daha Orta Çağlardan beri, dinde yapılan reformlarla giderilmişti. Çağdaş Türkiye'de ise bunun tam tersi bir yol tutuldu: Din kurumu olduğu gibi bırakılıp yalnız toplum düzeninde reform yapmağa çalışıldı. Oysa din kurumu olduğu gibi kaldıkça, toplum düzeninin dinden ayrı düşünülmesine cevaz veremezdi»[39]. Ecevit'in önerisi, bu saptamadan doğallıkla, çıkıyor: «Dinde reform olmadıkça gelişmeyle din tutuculuğu arasındaki çatışmayı gidermek için verilen tüm emekler tek yönlü ve etkisiz kalmaya, toplumun iç yapısına işlememeye mahkumdur». Dinde reform düşüncesi, 1950 yılları aydın hareketinin oyuncak projelerinden birisi olüyor ve en önemlileri arasında yer alıyor.

Dine karşı bu güvensiz tutum ile ilgili olarak üç noktayı saptamak durumundayım. Bir: Dinde reform, 27 Mayıs'ta yönetimi alan genç subayların da programı arasına girdi. En azından ezanın Türkçeleştirilmesi tartışıldı ve yeni rejim bu cesareti kendisinde göremedi (*). Dinde reform,

(*) Forum Hareketi'nin iki motorundan diğeri, Aydın Yal-

27 Mayıs'ta ve daha sonra 1960 yıllarının görkemli tartışma sürecinde «aydın din adamı» düşüncesiyle, kendi dejenerasyonunu yaşadı. İki: Yön Hareketi ve daha öz ölçüde TİP, dine karşı çok daha olumlu bir tutum aldı. Dönemin uluslararası eğilimlerine de uygun olarak islamla sosyalizmi bağdaştırmaya çalışıyorlar (*). Üç: İslama olumlu bakış ile popülist bakış açısı arasında bir paralellik görünüyor. Bir düşünce demetini kütlelere götürme, zaman zaman, kütlede var olan eğilimlerin bir bölümünü benimseme biçiminde de anlaşılabilir; bunu anlamak zor görünmüyor. Fakat kütleselliğin zorlaştığı dönemlerde kolay yolları deneme olarak da ortaya çıkabiliyor.

çın, 27 Mayıs gerçekleştiğinde New York'ta bir üniversitede davetli olarak bulunuyordu. Mektuplaşıyorduk. Yeni rejim Aydın Yalçın'ı, rahat ve imkanları bol İş Bankası Yönetim Kurulu üyeliğine atadı. Ağustos Ayı'nda, gelir gelmez, İş Bankası'ndaki odasında buluştuğumuzu hatırlıyorum. Ezanın Türkçeleştirilmesini konuştuk. Aydın Yalçın, daha önceki görüşlerini hemen unutmuş pratik bir politikacı olmuştu; ezanın Türkçeleştirilmesinin kütleleri kaybetme anlamına geleceğini söylüyordu. 27 Mayısçıları böylece etkilediğini sanıyorum.

Aydın Yalçın, New York'tan yazdığı mektuplarında, birlikte mücadele edeceğimizi ifade ediyordu. Bu buluşmadan sonra bir daha bir araya gelmedik. Aramadım.

1957 Seçimi öncesinde, Forum'da, Hürriyet Partisi'nin ezici bir çoğunlukla iktidar olacağı incelemesini yazan iyi niyetli ancak zayıf kişilikli Cemal Aygen'le birlikte cuntanın radikal-milliyetçi kanadına yaklaştığı anlaşıldı. Cemal Aygen, Anadolu Ajansı'nın başına getirildi ve Anadolu Ajansı Albay Türkeş ve yandaşlarının karargahı oldu. Milli birlik cuntasından radikal-milliyetçi kanat tasfiye edilince Aydın Yalçın'ın 27 Mayısçılarla bağları tümden koptu. Bunun üzerine geriye akarak Demokrat Parti döneminin altın bir çağ olduğunu açıkladı ve bu açıklama Aydın'a, Demokrat Parti'nin yerine kurulan Adalet Partisi'nde bir milletvekillik sağladı. Adalet Partisi'nde hemen Demirel'in yerine oynadı ve tasfiye oldu.

Şimdi gizli servislerden aldığı bilgilerle, bir zamanlar parçası olduğu Türkiye ilericiliğini, savcılara jurnal ederek günlerini dolduruyor.

(*) İslamiyet ve sosyalizm buluşması üzerine, on yıl sonra, Yön'de yer alan yaygın tartışmadan iki örnek yazıyı, bu bölüme, ek olarak sunuyorum.

Kütlelerde sürekli hareket var; ancak zaman zaman kütle içindeki sonsuz hareketlilik birbirini yok ederek atalet doğurabiliyor. Bunun için, kütle içindeki sonsuz hareketliliği bir vektöre çevirebilmek için, teori ve örgütlülük gerekiyor; teori, bütün hareketlilikleri toplayarak değiştiriyor ve örgüt, değiştirerek işlevsel yapıyor.

Fakat kütledeki hareketlilik kütlesinin de zaman zaman yükseldiği oluyor; bireysel ve kütlesel yiğitlemeler, kütlenin hareketlilik düzeyini yükseltiyorlar. Sosyalist devrimde, bağımsızlık savaşında, İspanya iç savaşında, Fransa reziztansında, Hitler'e karşı savunmada, Çin Devrimi'nde, Latin Amerika'da, Vietnam'da gerçekleşen yiğitlemeler, insan kütlesi üzerinde değişikliklere ve insanın yükselmesine yol açıyor. Şöyle de söylenebilir; tekelsi dönem sürekli olarak insanlardan hamam böcekleri imal ederken, zaman zaman ortaya çıkan insanlığın büyük serüvenleri ise, birdenbire insanın boyunun uzamasına ve insanın kendi sınırlarını aşarak yeni yüksekliklere açılmasına yol açıyor.

İnsanlığın büyük maceraları, kütlenin içinde insana, insanı sorgulama imkanını veriyor: Hangisi insan? Kütle içinde var olan hareketliliklerin karşılıklı etkileşimiyle ancak bir hamam böceğinin çapında hareket edebilen mi? Yoksa bütün hamam böceklerinin akılsız bulduğu bir serüvenle kendisini aşarak ölürken insanlığı gerçekleştiren mi? Her halde bu soruyu duyan, 1950 yıllarının sorumsuz entellektüel şiir akımı İkinci Yeni'nin Ece Ayhan ile birlikte önderi durumunda olan Cemal Süreya, yakın bir zamanda, «genç şairin, Türkiye'nin yeni bir aşırılığa ihtiyacı var» demek gereğini duyuyor; dillendiriyor.

Kim daha uzun yaşıyor? Hamam böceği çapında hareket eden ve duyan mı? Yoksa İspanya İç Savaşı'nda dilini bilmediği bir yurt için ölen mi? Soğuk Savaş'ın tahribatıyla sadece beyninin bir noktasıyla yaşayan mı; yoksa kütlede mümkün bütün hareketlilikleri toplayarak sürekli beynine kan pompalayan ve böylece, beyninin her noktasını tekelsi işgalcilere karşı koruyan mı? Yaşamak, tekellerin aşırı radyasyonu ile hamam böceği olmaya razı olmak

mı; yoksa, tekellerin sürekli bombardımanından beyni ve kişiliği koruyabilmek için karşı hücumların gerektirdiği macera duygusunu benimsemek mi? Hangisi daha uzun; ölçülü yaşam mı, yoksa aşırı yaşam mı?

Devrimlerde, bağımsızlık savaşlarında, iç savaşlarda, büyük savunma ve reziztanslarda gerçekleşen her yiğitleme, aynı zamanda bir macera yaşamıdır; insanın sınırlarını deneme ve aşma arayışı olarak gerçekleşiyor. Her dergi, daha sonraları ilgiye değer olabilmesi için, bir maceraya denemesi gerekiyor; hem bakışının sınırlarını zorlama ve hem de yeni aydını yaratma anlamında maceracı olmak zorundadır. Her dergi, yeni okuyucusunu ve giderek yeni aydınını yarattığı ölçüde, etkin olabiliyor; bunu kütlesindeki hareketlilikleri değiştirip toplayarak yapabiliyor.

Forum Dergisi'nin temel yazı kadrosu kemalizme bağlıdır ve Soğuk Savaş aydın kuşağını oluşturuyor; fakat, yeni bir aydın kuşağı yaratma peşinde koşuyorlar. Başyazılarının birisinde, ne istediklerini, açıkça ifade ediyorlar: «Bugün bize lazım olan, elinde bilgi ve ilim pusulası, gönlünde daima yeni ve ileriyi arzulayan, bunun heyecanı ile gözleri parlayan, maceradan korkmıyan idealist bir nesildir. Bunu bulabildiğimiz, bunu yetiştirmeye çalışabildiğimiz takdirde istikbalden endişelenmeye mahal yoktur»[40]. Her dergi, kendisini ciddiye alıyorsa, bir yeni kuşak aydın hülyasıyla çıkıyor.

Aydın yaratma sürecinin başlangıcı, mevcut aydınları eleştirmek ve giderek, mevcutlarla kavga etmekten geçiyor. Forum, sayfalarını, belki de en çok aydın sorununa ve daha somut olarak, Türkiye'deki aydınların sorumsuzluğuna ayırıyor. Forum'a sürekli yazanların hemen hemen tümü, birden çok kez, aydın tartışmasına giriyor ve düşüncelerini yazıyor. Tiyatro eleştirmeleri yapan Metin And bile, bu konuyu ele alıyor ve hem de ele aldıktan sonra pek bırakmıyor. «Türkiye'de Aydınlar» üzerine dizi yazılar çıkarıyor ve bunların birisinde sorunu ortaya koyuyor: «Türkiye'de, Bülent Ecevit'in deyimiyle, 'sorumsuzluk zırhına bürünmüş', durgunluk içinde bulunan bir aydınlar sınıfı buluruz»[41]. Aydınları bir «sınıf» bulma alışkanlığı, Forum'-

da da var; Forum, bütün aydınların büyük bir durgunluk içinde olduğu görüşünü savunuyor. Ancak en yakından kendilerini gördükleri için en çok üniversite öğretim üyelerini eleştiriyorlar. «Fildişi kulede» aydın, en çok üniversite öğretim üyeleri için söyleniyor; daha sonraki yıllarda Profesör Metin And, şunları, ekliyor: «Üniversite, aydınlar düzlemi içinde en durgun olanıdır. Aydın faaliyetlerinin en canlısı üniversiteden beklenirken, o koltuğuna çekilmiş, memleket gerçeklerine gözlerini kapamış, fildişi kulelerde bilimle uğraşmaktadır». Üniversitelerin, Soğuk Savaş yıllarında içine kapanık olduğu doğru görünüyor; ancak bilimle uğraştıkları görüşünün tartışılması gerekiyor.

Forum, bir başyazısında, «Aydınların Sorumluluğu» konulu başyazısında, üniversitelerin pek de bilimle uğraşmadıklarını yazmaktan geri kalmıyor. «Batı kültürüne en geniş kanal vazifesi görmesi gereken üniversiteler, 1946 yılında kazanmış oldukları muhtariyete rağmen, süratli ve esaslı bir kalkınma hamlesi göstermiş sayılamazlar. Fikir hareketine, ilmi çalışma ve araştırmaya yönelme hareketi gösteren mahdut bir kaç muhit derhal mukavemet ve husumet konusu olmuştur»[42]. Hem üniversitelerin kalkınamadıkları, bilimsel çalışma yapamadıkları anlamına geliyor ve hem de yapmak isteyenleri baltaladıkları ifade ediliyor. Katılmak gerektiğini düşünüyorum.

Aynı başyazıda «Türkiye'nin bugün en çok muhtaç olduğu unsur, kütlelerin geri temayüllerini istismar etmeden, siyaset ve fikir alanında liderlik vazifesini yapacak gerçek aydınlardır» deniliyor. «Gerçek aydınlar» kurtarıcı sayılırken, Forum, sadece bir «aydınlar ihaneti» saptaması yapıyor. Bu sırada Forum yazarlarının dilinden düşmeyen bir kitap var; «Trahison des Clercs». Turhan Feyzioğlu, bir yazısında, bu kitabı şöyle tanıtıyor: «Türkiye'de demokrasi için asıl tehlike okuma yazma nisbetinin düşüklüğü değildir: İngiltere demokrasisini, İskandinav demokrasisini okur yazar kitleler kurmadı. En büyük tehlike, 'aydınlar ihaneti'»[43]. Julien Benda'nın, bu adı taşıyan kitabı, Türkiye'de en çok bilinen kitap adı oluyor.

Aydın sorununa el atmayan ve aydını bir şamar oğ-

lanı yapmayan Forum yazarı çıkmıyor; Şerif Mardin de, «Türk aydınlarının siyasi mesuliyetlerine karşı takındıkları tavırda Alman davranışını hatırlatan bir bedbinlik görmek mümkündür» diye yazıyor[44]. Aydın Yalçın geri kalmıyor ve aydınları eleştirmede daha ileri gidiyor. Şöyle bir hüküm yazıyor: «Aydınlarımız, bugün kendilerini birleştirmesi gereken umumi hedeflerden elan habersiz görünmektedirler. Bunlar kendilerini işbirliğine çağıran davalar karşısında, hâlâ ufak çapta mülahazaların tesirinden kendilerini kurtaramıyorlar. Kısır ve verimsiz hesaplar, hareketler, onlarda elan kıskançlık, hırs ve rekabet gibi ayırıcı melekeleri takviye ediyor»[45]. Görülüyor; aydın sorununa ve aydına hep bireysel ve insanın nitelikleri açısından bakılıyor. Aydını bir sistem içinde inceleme alışkanlığı görülmüyor.

Fakat yine de, bu dönemde Şerif Mardin'in aydın çözümlemesine tarihsel bir boyut getirmeye çalıştığı görülüyor. Şimdilerde Profesör Şerif Mardin, «modern Türkiye'de büyük bir gayret sarfedilerek ihdas edilen devlet nizamının kuvvetini ilelebed politik mürebbiye vazifesini gören bir tip seçkin önderden alacağı tasavvur edilemez» dedikten sonra şu çözümlemeyi yapıyor: «Cumhuriyet'in ve modern Türkiye'nin temellerini atan aydınların bilhassa bu bakımdan istisnai bir aydın tipi olduklarını unutmamak lazım. İnkılapçılarımız memleketteki derin sosyal güdülerin yetiştirdikleri bir aydın tipi değildirler. Demokratik idare şekli geliştikçe ve geniş kütlelerin memleketteki tesiri arttıkça, geniş kütleler tarafından bugün taşrada tatbik dilen kıymet ölçüleri yalnız taşra cemiyetinde değil devlet mekanizmasında ve bilhassa teşrii organda da kendini gösterecektir. Bu bakımdan önümüzdeki yıllarda eski 'elite' ile yeni 'elite' arasında, şehir aydınları ile memlekette hakikaten benimsenmiş olan kıymetlerin tatbikine kalkacak daha geniş kitlenin temsilcileri arasındaki ihtilafların artacağı muhtemeldir». Profesör Mardin, 1954 yılında, ilerde Türkiye'nin tümünün taşralaşacağı tahmininde bulunuyor.

Aydın Yalçın da, aydın incelemelerine sosyolojinin im-

kanlarıyla yaklaşmaya çalışıyor. Profesör Yalçın, Türkiye'de aydın geleneğinin olmadığını söylerken, mevcut geleneğin de totaliter bir yapıya sahip olduğunu kaydediyor. Şöyle ifade ediyar: «Tefekkürümüz totaliter bir dünya görüşünün tesiri altındadır. Ferdiyetçilik olarak zihnimizde tasarladığımız nizam, hakiki olmayan, sahte bir ferdiyetçiliktir. Bu sahte ferdiyetçilik, Türk aydınını ve mütefekkirini, birleşmeye ve ahenge değil, atomlar gibi ayrılmaya, parçalanmıya sevk etmektedir. İnkılabımız eski düzenin dayanağı gelenekleri ve müesseseleri yıkmıştır. Bu suretle yeni kurulacak düzenin kök salması için zemin temizlenmiştir. Fakat yeni düzenin teessüsünü, ferdlerin rasyonel iştiraklerine dolandırmak imkansızdır. Rasyonel iştirak için gelenek ve adet şarttır». Aydın Yalçın, aydın geleneklerinin ve usullerinin yokluğunun, inkılap aydınlarını ekzantirizme sürüklediğini kaydediyor ve ekliyor: «Kimseyi beğenmeme, kimsenin fikrine iştirak etmeme, herkesten farklı, herkesten değişik olma Türk aydınının da mühim ideali ve vasfı olma yoluna girmiştir». Hem bireyciliği ve hem de ortaklığı savunuyor. Aslında düşündükleri, olumsuz anlamda soyut ve bağlanmayan aydın tipi için, bu ikisini bir arada istemek, ilk bakıştaki kadar çelişik görünmüyor.

Bu tartışmalar sürerken, Profesör Metin And, arada bir giriyor ve aydınların durgunluk içinde olduğunda ısrar etmek istiyor. «Türkiye'de Aydınlar III» başlıklı yazısında da bu ısrarı görülüyor: «Türkiye'de aydınlar şartlar ne olursa olsun, durgunluk içindedir. Meselelere doğruca el atmak yerine, çekimserliği, ürkekliği, kapalılığı seçmişlerdir. Meseleleri doğruca çözebilecek en kestirme, en sağlam yol siyasetken, aydınlarımız bu alanı küçümsediklerinden mi yoksa bunu zor bir iş bulduklarından mıdır, gözlerini, bu alanda olup bitene kapamışlar, bu yolda söyleyeceklerini dolambaçlı yollardan, sanat, edebiyat meseleleri biçiminde tartışmayı daha uygun bulmuşlar»[46]. Acı bir yakınma görülüyor; Soğuk Savaş yıllarında aydınların siyasal sorumluluktan kaçtıkları ortaya çıkıyor.

Ortaya çıkan bir noktaya daha değinmek istiyorum; 1950 yıllarının ortalarında Profesör Aydın Yalçın ile Pro-

fesör Metin And'ın yazdıkları, en çok, kendilerini açıklıyor. Uygun düşüyor. Sanki, birinci Soğuk Savaş yıllarında ve üniversite dışında Metin And, ikinci Soğuk Savaş'ta Profesör Metin And'ı eleştiriyor.

Varolan aydınları eleştirmek ve bunlarla kavga yapmak yetmiyor; yeni aydın yaratabilmek için aydına bir misyon bulmak zorunlu oluyor. Bir görev, başka yollarla yapılamayan bir iş ve yeni bir misyon tanımlamadıkça, hiç bir hareket, yeni aydını veya aydınını yaratamıyor. Başlangıçta siyaset uzak durmaya çalışmakla birlikte, bir yandan gördükleri ilgi ve diğer yandan alayların zorladığı gelişmeler sonucunda, Forum, yeni aydınını siyasetle ilgilenen bilgili yaratık olarak tanımlıyor. 1 Mayıs 1956 tarihli başyazı, «Uzağı Düşünme Zamanı» başlığını taşıyor ve şu görüşleri dile getiriyor: «Bir cemiyeti, belirli, sistemli ve kararlı yönlere sevkedecek olan aydınlar, şüphe ve kararsızlık içinde bocalamaktadır. Aydınlar ve bu memleketin yetiştirdiği en iyi kafaların, birbirlerinden, siyasi partilerden, demokratik müesseseler içinde faaliyet gösterme usullerinden şüphe ederek, amme hayatına katılmaktan çekinmeleri, bu keşmekeşe nihayet verebilmek için, kendilerinden de bir şeyler katmıya hazırlanmamaları, kanaatımızca hata ve ihmalin en vahimi olacaktır». Aydınların siyasetle ilgilenmeleri ve siyasete katılmalan gerektiği Forum'un yeni teması oluyor.

Politikaya aydın sokarak sorunları çözme özlemi yaratılıyor. Forum, gençleri ve bilim adamlarını politikaya davet eden yazılara daha çok yön vermeye başlıyor. «Siyaset Çamuru» başlıklı yazı, bu çağnlara bir örnek oluyor ve aktarıyorum: «Memleketini seven, mensup olduğu cemiyete karşı mesuliyet hissi duyan, düşüncesinin dağru olduğuna dair kafi derecede fikri olgunluğa varan aydınlar, devlet idaresi demek olan politikayı haram ve ayıp bir iş olarak telakki etmeyeceklerdir. Aydın Türk gençliği, fikri önderlik vazifesini müdrik ilim adamları, politikayı en yüksek bir cemiyet hizmeti saymalıdırlar»[47]. Öyle anlaşılıyor; üniversiteden uzak düşen Forum'un asıl kadrosu, 1957 yılında politikaya girme kararına varıyor.

Artık Forum'un İngilizcesiyle Türkiye'de tanıttığı «Treason of Intellectuals», aydınların ihaneti nitelemesi eskiyor ve bırakılıyor. Forum, yeni bir İngilizce sözcüğü «spearhead» piyasaya sürüyor; bundan böyle artık aydınlar «mızrak ucu» oluyorlar. Şunlar yazılıyor: «Bu şartlar içinde aydınlara düşen vazife, Anglo-saksonların 'mızrak ucu' tabiriyle ifa ettikleri bir fonksiyon ifa etmektir. Doğru olduğuna inandığı fikir ve hareketleri savunurken, şüphe ve tereddüte kapılmadan hareket etmektir. İlk anın, alışılmamış olmaktan gelen yadırgama ve rahatsızlığına fazla ehemmiyet vermemektir. Bir cemiyette yeni yolların denenmesi, içtimai değişme vetiresinin daha da hızlanması için aydınların mutlaka bu 'mızrak ucu' rolünü oynamaları lazımdır. Nasıl mızrak hedefine nüfuz edebilmek için en çok mukavemet ve tazyiki ucundaki sivri ve keskin uca havale ediyorsa, bir cemiyette de yeni fikirlerin ve hareketlerin yerleşebilmesi için aydınların şiddet ve mukavemetle karşılaşmaktan korkmamaları lazımdır»[48]. Tarafsız, uzman ve her durumda doğru bildiği görüşlerini söyleyen aydın anlayışından, şiddet karşısında bile yılmayan, mızrağın ucundaki demir türünden bir aydın anlayışına geçiliyor. Mesafenin çok uzun olduğunu, ancak çok kısa bir zamanda katedildiğini belirtmek zorunluluğunu duyuyorum.

Başyazı oluyor ve aynı başyazı bir de şunları dile getiriyor: «Esasen bir cemiyette yenilik getiren şey de aydınların çok defa bu şekilde kısa bir müddet için, azınlık olarak fikir mücadelesi yapabilmeleridir». 1954 yılından 1957 yılına gelindiğinde aydın anlayışı önemli gelişme ve değişme göstermek zorunluluğunu yaşıyor. 1954 yılında, Forum'da, Metin And aydını şöyle tanımlıyor: «Kendi kendini tenkid eden, bir bütünün özelliğini taşımayan, dinamik, kolaylıkla her kalıba giren, sürekli olarak problemlerle karşı karşıya kalan bu kümenin öteki toplumsal sınıflar gibi belli bir görüşü, davranışı yoktur; yolunu kendi istemi, seçimi ile kendi bulur. Bir sınıf bilincinden çok aydın olduğunu bilen, ona göre hareket eden bir 'aydın olma bilinci' başta gelir. Bu sınıfın bir özelliği de, 'yığın kültürü', kamu düşüncesi ile karşı karşıya bulunması, üst yapı düzlemine

yerleştirilmiş bir üst kültür'e bağlı oluşudur. Üst kültür, yığın kültürü'nü yargılayan, tenkid eden, onun çatısını, düzenini değiştirip yeni bir biçime sokmak isteyen, onun gelişmelerinden sorumluluk duyan, yerinde onun çıkarlarını benimseyen, gönüllü olarak ona akıl hocalığı, önderlik etmeye yönelen bir düşüncede kendini gösterir»[49]. Forum, yola çıkarken, üst köşeye oturtulmuş bir medüz tanımlıyor; aydın, bir sınıf oluyor ve sınıf bilinci taşımıyor. Üç yıldan kısa Türkiye pratiği bu medüz aydını alıyor ve sert kayalara şiddetle girmeye çalışan mızrak ucu aydına çeviriyor.

Aydın tarihini incelemenin öğretici ve şiddetli olduğunu düşünüyorum.

Ancak henüz bağlanma yok; 1950 yıllarının Soğuk Savaş yıllarında bağlanmak, «aydınların ihaneti» sayılıyor. Bağlanmak, Paul Baran'ın daha sonraki yıllarda çıkan ünü büyük ve içeriği kısır 'Commitment of Intellectuals» incelemesiyle daha büyük bir yaygınlık kazanan aydınların bağlanmaları, Soğuk Savaş yıllarında, yalnızca bir günah sayılıyor. Soğuk Savaş, kapitalizmden başka her ideolojiye ölüm fermanı kesildiği bir dönem oluyor; 1960 yıllarına gelirken Türkiye, bağlantısız aydınların mücadelesine sahne oluyor.

Üç Bakışla Avcıoğlu

I — Jakoben Bir Aydının Yaşamından Çizgiler

Dr. Hikmet Özdemir

«'Cici demokrasi', Yön ve Devrim yazarlarının çok kullandıkları bir deyimdi. Bununla, çok partili siyasal sistemimizin halk iktidarı anlamına gelen demokrasiden çok uzak düştüğünü, 'sesli azınlık' diyebileceğimiz bir iki milyon kişiye nimetler ve çok geniş olanaklar sağlarken, 'sessiz

çoğunluk' diyebileceğimiz gerçek halk kitlesini sistemin dışında bıraktığını, sermaye özgürlüğünü alabildiğine genişletirken, halk kitlesinden yana eylem ve düşünceyi çok sınırladığını belirtmek isterdik. Siyasal liberalizm yanlıları, 'cici' deyimine nedense çok takılırlar, bizi demokrasi düşmanlığı ile suçlarlardı. Demokrasinin biçiminden çok özüne inandığımız ve demokrasiyi siyasal liberalizmden ibaret saymadığımız için suçlamalara pek aldırış etmezdik».

1982 Kışı'nda yukarıdaki görüşlerin sahibi Doğan Avcıoğlu'nun İstanbul Acıbadem'deki evine giderken doğrusu nasıl bir insan ile karşılaşacağımı merak ediyordum. Çünkü Avcıoğlu adı, bir gazeteci, bir yazar, bir aydın kimliğinden öte çok daha başka şeyleri çağrıştırıyordu: Örneğin, 12 Mart 1971 öncesinde radikal sol eğilimli asker ve sivil aydınların «başbakan adayı» olarak Doğan Avcıoğlu gibi... Kuşkusuz her insan başbakan adayı da olur, başbakan da. Bunda doğal olmayan bir şey yok. Fakat yukarıdaki türden bir «demokrasi» anlayışına sahipseniz o zaman iş değişecektir. Ülkenizi ne kadar severseniz seviniz, gönlünüzdeki vatan sevgisinin ateşi ne kadar güçlü yanarsa yansın, siyasal karşıtlarınız sizi bir demokrasi düşmanı olarak suçlayacaklar demektir. İşte ben, böyle bir demokrasi düşmanı (!) ile tanışmak, onunla tartışmak ve bir anlamda o «başbakan adaylığı»nın da hesabını sormak zorunda idim. Bir doktora öğrencisi olarak tez konumu Yön Hareketi, en ince ayrıntılarına kadar araştırmak istiyordum.

İtiraf etmeliyim ki, günümüz aydın çevrelerinde pek rastlamadığım hoşgörü içinde tartışma ve düşünmeyi gerek o gün, gerekse daha sonraki görüşmelerimde Doğan Bey ile yaşadım. En şiddetli karşıtlarından söz ederken bile küçültücü-horla-

yıcı bir ifade kullanmıyordu. Sonradan çok düşündüm, acaba bu durum kişiliği ile mi ilgiliydi? Sanmıyorum. Bana kalırsa inançları kaya gibi sağlam bir insanın tavrıydı onunki. Kendisine güveniyordu. Düşüncelerine güveniyordu.

Doğan Bey'in yaşam öyküsü (1926-1983), bir öğretmen çocuğu olarak Bursa'da başlamıştır. İlk, orta ve lise öğrenimini orada yapar. Şiire meraklı bir ortaokul öğrencisi düşünün. Bir arkadaşıyla birlikte Bursa Hapishanesi'nde yatan Nazım Hikmet'i ziyaret etmek isterler. Nazım Hikmet kabul etmez (*). Liseyi bitirdikten sonra kısa bir süre İstanbul Hukuk Fakültesi'ne devam eder, fakat daha sonra ailesinin olanakları ile Fransa'ya gider. Orada siyasal bilimler ve ekonomi okur. Üniversite öğrenciliği sırasında, Türkiye'de Demokrat Parti yönetimine muhalefet eden aydınların dergisi Forum'a gönderdiği okuyucu mektupları ile iktisadi kalkınma tartışmalarına katılır. Forum'un önde gelen yazarlarından Aydın Yalçın'ın görüşlerini eleştirir. Onun Forum'a gönderdiği bu yazılar, 1960'lı yıllarda Yön'ü yayınlarken Aydın Yalçın türünden kişilerle yapacağı tartışmaların ilk habercisidir. Fransa'da öğrenim görmesinin Doğan Bey üzerinde önemli etkileri vardır denilebilir. Bir kere liberal demokrasi dediğimiz türü inceleme olanağı bulmuş, Batı ülkeleri ile Türkiye'yi kıyaslamıştır. Kendi anlatımıyla «Türkiye'nin neden böyle olduğunu ve kurtuluşunun nasıl olabileceğini» yanıtlamak için çalışmak kararı almıştır. O yıllarda en çok beğendiği ve etkilendiği siyasal şahsiyet ise ilginç bir isim: Pierre Mendes France. France'ın parlamentoya kar-

(*) Doğan, Nazım'ı ziyaretinden sık sık söz ederdi. «Ciddi adam, beni kabul etmedi» diyordu. Sıradan bir öğrencinin provokasyon ihtimaline karşı tedbirli davranmış olmasını beğeniyordu. Bilemiyorum. Y.K.

şı güçlü hükümet'i savunan görüşleri sonradan Avcıoğlu'nun «zinde güçler» adını verdiği ordu, aydınlar ve gençliğe dayanarak reformları gerçekleştirecek olan hükümet modelini benimsemesinde etkili oluyor. Bu arada Fransız İhtilâli'nin ve genel olarak İhtilâl'in düşünürlerinin etkilerini de belirtmek gerekli.

Yurda döndükten sonra (1955) Ankara'da Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde araştırma asistanlığına başlar ve devlet personelinin ücret rejimi üzerine bir inceleme yayımlar. Cumhuriyet Halk Partisi Araştırma Bürosu'nun kuruluşunda görev alır ve «Ortak Pazar», «Seçim Neticeleri», «Türkiye İçin Bir İktisadi ve Sosyal Politikanın Esaslarını Tespite Yarayacak Malzeme», «Kalkınma Meselemiz», «Ziraatimizin Bugünkü Meseleleri», «Şehirlere Akın ve Mesken Davası», «Devlet Personel Meselesi» vb. gibi çoğu yayınlanmış araştırmaları yürütür. Bir yandan da Ulus Gazetesi'yle Akis ve Kim dergilerinde yazılar yazmaktadır. 1960 öncesinde muhalefet-iktidar ilişkilerinin iyice sertleştiği günlerde Akis dergisini yönetir.

1960 İhtilâli'nde 34 yaşındadır. İsmet İnönü tarafından Mümtaz Soysal ve Coşkun Kırca ile birlikte «Türkiye'nin altın çocukları» diye tanımlanan ve kendilerine umutla bakılan genç aydınlardandır. Bunun sonucu olarak CHP Genel Başkanı'nın kontenjanından Kurucu Meclis'e Temsilciler Meclisi Üyesi olarak Temsilciler Meclisi'nde, 1961 Anayasası'nın özellikle ekonomik ve sosyal yapısının oluşmasında diğer arkadaşlarıyla birlikte komisyon üyesi olarak çalışır. Fakat Anayasanın, yasama ve yürütmenin ekonomik alandaki yetkilerini düzenleyen hükümleri istediği gibi çıkmayınca (Avcıoğlu, karar mekanizmaları hızlı ve kesin çalışan bir meclis ve güçlü bir hükümet

istemektedir), taslağın Kurucu Meclis'teki oylaması sırasında red oyu kullanır.

1960'ların başı, Kurucu Meclis'in bileşimi, komisyonlardaki tartışmalar, daha sonra CHP'nin İnönü başkanlığında kurduğu koalisyonlar, CHP'nin bileşimi.. Türkiye'deki sorunların çözümünü radikal yollarda gören aydınlarda büyük bir düş kırıklığına yol açmıştır. Kendisine büyük umutlar bağlanan CHP, gerekli olduğuna inandıkları reformları yapabilecek güçte değildir. Oysa, ülkenin acilen köklü reformlara gereksinimi vardır. Bu nasıl olacaktır? Kafalardaki soru budur.

Bu sorunun yanıtı, Doğan Avcıoğlu'nun da Mümtaz Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu ile birlikte kurucularından olduğu ve başyazarlığını yaptığı Yön dergisinde aranır. Yalçın Küçük'ün deyimiyle «Fransız düşüncesine özgü ilkesel bakış açısıyla Anglo-Amerikan dünyasının ampirist geleneğini birleştirmeye çalışan» Yön dergisi, Türkiye aydınlarına, siyaset adamlarına, gençlerine yurt ve dünya sorunlarına farklı bir pencereden bakmak olanağı vermiştir. İkinci Talat Aydemir Olayı'ndan sonra 14 ay süre ile kapatılması dışında aralıksız ve düzenli olarak yayınlanan haftalık Yön'ü bu anlamda 1961 sonrası Türkiye solu için önemli bir «okul» şeklinde görmek yerinde olacaktır. Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal'dan başka Sadun Aren, Şevket Süreyya Aydemir, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Turan Güneş, İdris Küçükömer, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Çetin Altan, Fethi Naci, Atillâ İlhan, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Mihri Belli, Erdoğan Berktay, Aziz Nesin, Ayperi Akalan, Yaşar Kemal, Taner Timur, Ahmet Taner Kışlalı, Can Yücel, Mehmed Kemal, Abdi İpekçi, Mustafa Ekmekçi, M. Hasırşapkalı, Muzaffer Erdost.. gibi dönemin önde gelen imzalarının yer aldığı Yön'ün her sayısı 30 bin satmak-

tadır (Bu sayı daha sonraları 10 bine düşer). Yön, 1967 yılına kadar yayımlanır.

Bir eylem adamı olarak Doğan Avcıoğlu aynı dönemde kurulan Sosyalist Kültür Derneği (SKD)'nin de kurucusu ve öncülerindendir. Aslında 1960'lı yıllar siyasal yaşamımız açısından ilginç gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Örneğin, 1965 yılında Prof. Turhan Feyzioğlu'nun SKD üyelerinin ve önde gelen Yön yazarlarının CHP'den milletvekili olması için uğraşması gibi.. Avcıoğlu'nun naklettiğine göre, Prof. Feyzioğlu'nun ve Emin Paksüt'ün evlerinde toplantılar yapılmakta ve sosyalizmin sorunları tartışılmaktadır.. Yine o dönemde Avcıoğlu, CHP içinde Ecevit ve arkadaşlarının karşı oylarına rağmen Nihat Erim ve arkadaşlarının oylarıyla CHP Yüksek Danışma Kurulu Üyeliği'ne seçilir ve eski DP'lilere siyasal haklarının iadesi yüzünden 1969 yılında istifa edinceye kadar CHP'nin danışmanlığını yapar.

Oldukça geniş bir yazar kadrosunun katılımıyla çıkarılan Yön'ün kapanmasından sonra Avcıoğlu'nu haftalık Devrim gazetesinin kurucusu ve başyazarı olarak görüyoruz (1969). Atatürk'ün «İdare-i maslahatçılar esaslı inkılâp yapamazlar» sözünü kendisine şiar edinen Devrim'de, Yön'den farklı olarak artık çok yaklaştığı sanılan iktidar'a hazırlık yapılmaktadır. Ve bilindiği gibi, bu hazırlık, 12 Mart 1971 Darbesi ile net bir yenilgiye uğramış, Devrim kapatılarak, Doğan Avcıoğlu ve önde gelen Devrim yazarları emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu ve bir grup subay ile birlikte gizli örgüt kurmak iddiasıyla tutuklanarak yargılanmışlardır.

Böylece, 12 Mart 1981 Darbesi öncesinde olası bir reformcu hükümetin teorisyeni ve başbakan adayı Doğan Avcıoğlu'nun siyasal eylemi

noktalanmış, fakat bir aydın olarak, araştırmacı ve yazar Doğan Avcıoğlu'nun eylemi sürmüştür.

İlk kez 1968'de yayınladığı ve konusunda ilk yapıt olmasının siyaset bilimi literatüründe ona sağladığı haklı üstünlükleri bugün bile sürdüren «Türkiye'nin Düzeni» ile siyaset ve tarih araştırmaları alanında ağırlığını koyan Avcıoğlu, cezaevinde iken başladığı çalışmalarını ölümüne kadar (4 Kasım 1983) aralıksız ve acımasız bir inatla sürdürmüştür. Şurası açıklıkla kabul edilmelidir ki, «Türkiye'nin Düzeni» olsun, diğer yapıtları olsun, geniş bir okur kitlesine ulaşmışlar, ülkemizde bilimsel incelemelerin çok satan romanlar kadar okunabileceğini kanıtlamışlardır. Özellikle «Türkiye'nin Düzeni» yayınlandığında büyük yankılar uyandırmış, yöntemi ve savunduğu görüşler çeşitli çevrelerde tartışılmıştır. Avcıoğlu'nun 12 Mart'tan önce yayımlanan öteki çalışmaları «31 Martt'ta Yabancı Parmağı» (1969) ile «Devrim Üzerine» (1971) adlı incelemesidir. Bu ikincisi, olası bir hükümetin yapması gereken işleri (reformları) anlatmakta olup, üslup olarak da bir hükümet programı havasında yazılmıştır. 12 Mart'tan sonra yayımlanan çalışmaları ise 4 büyük ciltlik «Milli Kurtuluş Tarihi» ve ancak 5 cilt yayımlayabildiği «Türklerin Tarihi» adlı incelemeleri ile çeşitli yazılarının derlendiği «Devrim ve 'Demokrasi' Üzerine» (1980)'dir.

Onun dördüncü ölüm yılında, 12 Eylül sonrası Türkiye'deki aydın çevrelerde moda olan bir deyimle Jakoben olarak tanımlanan ve eleştirilen Doğan Avcıoğlu ile yaptığım sohbetleri anımsamaya çalışıyorum: Tez çalışmamın planını gördükten sonra alnını kırıştırıyor, hocama (Prof. Mümtaz Soysal) ve bana kocaman bir sıfır verdiğini söylüyor. «Burada yeterince emperyalizm yok! Yön demek, anti-emperyalizm demektir! Si-

zin planda tam bağımsızlık, emperyalizm nerede? İkiniz de benden kocaman bir sıfır aldınız!»

Yazımın başında ondan bir alıntı yapmıştım: «Cici demokrasi» ile ilgiliydi. Ne dersiniz, Doğan Bey Tarihe nasıl geçecek acaba? Bir demokrasi düşmanı olarak mı?

. . . .

Toplumsal Kurtuluş, Kasım 1987.

II — Tabuları Yıkan Anti-Amerikan Doğan

Mihri Belli

Burada Doğan Avcıoğlu ile ilişkimize değinmeden geçmeyelim. Avcıoğlu «Yön» döneminde etkin bir demokrasi mücadelesi vermiştir. Nazım Hikmet tabusunun, «sosyalizm» sözcüğünü yasaklayan tabunun yıkılmasında, bağımlı kapitalizmin kirli çamaşırlarının teşhir edilmesinde önemli rol oynamıştır. Marksist değildi. Mezhebi sol radikalizm olarak nitelendirilebilir. Yurtseverdi. Yurtseverliği onu, o aşamada bize yakınlaştırmıştır. Kurulu düzenin emperyalizme bağımlı ve antidemokratik niteliğini kavrayacak yetenekteydi. Yurtsever bir asker-sivil bürokrasinin yönetiminde sosyal adaletli, bağımsız bir Türkiye idi özlemi. Büyük yanılgısı işçi sınıfının ve genel olarak emekçi yığınların potansiyel devrimci gücünü görememesi, buna inanmamasıydı. 12 Mart döneminden sonra aktif politik mücadeleden çekilmesinin arkasında bu inançsızlık yatar. Yığınlar içinde uzun soluklu çetin çalışmalara gerek kalmadan hedefe kestirme yoldan varılabileceği hayaline kapılmıştı. Oysa umudunu bağladığı askeri bürokrasi içinde dengeler ve bunun sonucu olarak «Yön» döneminden sonra kurulan «sol» cuntanın bileşimi öyle idi ki, eğer bu «sol» cunta

darbe yapıp başa geçseydi, Avcıoğlu gibi Amerikan vesayetine karşı çıkan sol kemalistler kısa zamanda tasfiye edilecekler ve darbe ile kurulacak olan düzen önünde sonunda 12 Mart düzeninden pek farklı olmayacaktı.

1965 ve 1966 yıllarında Avcıoğlu'nun yayımlamakta olduğu Yön dergisinde müstear adla birkaç yazım çıktı. Eski «sol» dostların bize selam vermekten korktukları bir dönemde Avcıoğlu bir 141'inci madde sabıkalısının yazılarını yayımlama yürekliliğini göstermiştir. O günlerde «sol» cunta kurulmuş değildi. «Yön»de çıkan yazılarımda bir sınıf tahlilinden çıkış yapılıyor, emperyalist vesayet altındaki çok partili düzenin ne denli demokratik olduğu üzerinde duruluyor; oluşan güçler mevzilenmesinde ulusal ve demokratik güçlerin önündeki ivedi devrimci görevlere işaret ediliyordu. Ayrı çevrelerden gelme ayrı mezheplerin insanları olmamıza karşın, Avcıoğlu ile aramızda karşılıklı saygıya dayanan bir güçbirliği oluştu. TİP yöneticileri o günlerde, işi, anti-komünizme yardırarak, bizim arkadaşlarımızı partiden tasfiye etmekle meşguldüler.

SORU: Bugün «Avcıoğlu bir İç TKP'ye ihtiyaç duydu, onun için Mihri Belli'ye yanaştı» diyenler var. Buna ne dersiniz?

CEVAP: Bir İç TKP'ye ihtiyaç duymak demokratça, çok sağlıklı bir şey. Nasıl ki dışarıdan dayatılan bir TKP'ye ihtiyaç duymamak da sağlıklı bir tutumsa. Eğer Avcıoğlu bu ihtiyacı duyduysa ne mutlu ona. Ama bu ihtiyacı duyan yalnız o değildi. Başta TKP'nin gerçek temsilcileri, tarihinden kopuk bir proleter devrimci hareketin uzun boylu bir varlık gösteremeyeceği gerçeğini kavrayan herkes duyuyordu bu ihtiyacı. Kaldı ki, Avcıoğlu Dış TKP'nin desteklediği TİP'e karşı ke-

sin bir tutuma girmedi. «Yön»e karşı düşmanca tutum TİP yönetiminden geldi.

Bir süre sonra «Yön»ün yayımlanmasına son verildi. Biz de kendi organlarımızı, «Türk Solu»nu ve «Aydınlık-Sosyalist Dergi»yi yayınlamaya başlamıştık. Bir aradan sonra Avcıoğlu «Devrim»i çıkarmaya başladı. «Devrim»in sayfaları bize kapalıydı. «Sol» cunta kurulmaktaydı ve «Devrim» bu cuntanın organı işlevini yerine getiriyordu. Bu cuntanın bize ne denli düşman olduğunu çeşitli kaynaklardan öğreniyorduk. Bunu anlamak için uzun boylu istihbarata da gerek yoktu. Bazen tavırlar, bakışlar sözlerden daha anlamlıdır. «Devrim» döneminde Avcıoğlu bizden uzak durmakla kalmadı, saflarımızdan ayrılıp bize karşı bir tutuma geçenleri kanadı altında korudu, böylelerine önemli olanaklar sağladı. «Sol» cuntanın bizim etkinliğimizi baltalama operasyonunun bir uygulamasıydı bu.

Avcıoğlu ile son karşılaşmamız 1981 yazında oldu. Ben gizlideydim. İstanbul yöresinde kırlık bir yerde, sabah erken, sırtımda eşofman koşuyordum (*). Karşıdan saçları kırlaşmış bir adam geliyordu. Uzaktan tanıdım. O beni tanımadı. Görünüşüm bir hayli değişmiş olmalıydı. Yanına vardığımda kolundan tuttum. Birden tanıdı. «Allah Allah, raslantı olarak karşılaştık desek polis inanmaz» dedi. Gerçekten, sabahın yedisinde Allah'ın dağında karşılaşmamızı raslantı saymak kolay değildi. Ne yaptığını sordum. Tarih yazdı-

---

(*) Bir rastlantı sonucu orada bulunuyordum. Doğan'da konuktum. Sabah erkenden koşuya çıkıyorduk. «Aşıklar Yolu» denilen yerde koşuyorduk. Benim ağrılarım vardı; koşamadım. Aşıklar Yolu'nun başında kaldım. Bir kişi daha çıktı; bir ara Doğan'la konuştular. Doğan, sonra bana, «Mihri idi» dedi. «Hâlâ iyimser, Ordu'da taraftarlarından söz ediyor» diye ekledi. Y.K.

ğını sordum. Tarih yazdığını söyledi. «Yurt dışından sana yayın yollatabilirim» dedim, adresini istedim. Bildiğim eski posta kutusu numarası hâlâ geçerliymiş. 12 Eylülcüler kendisini rahat bırakıyorlarmış. «Kitap yazan ciddi bir adam» sayıyorlarmış kendisini. Bu dediğinden cuntanın yalnız gayri-ciddi olanları rahat bırakmadığı anlamı çıkıyordu. Üzerinde durmadım. Ayrılırken. «Bak, biz birlikte yürürken işbirlikçiler geriliyordu. Sonra sen bize sırt çevirdin, onlar ilerlemeye, biz gerilemeye başladık, hâlâ geriliyoruz.» dedim.

. . .

Toplumsal Kurtuluş, Mayıs 1988.

Mihri Belli ile yapılan söyleşiden kısa bir bölüme başlığı ben koydum.

III — Devrimci Doğan

Yalçın Küçük

Sade ve yalın güzellik Grek Antikitesi'nde kaldı. Burjuva yaşamın çocukluk döneminde, onbeşinci ile on yedinci yüz yıl arasında, insan çok sesli olmaya başladı; güzel karmaşıklaştı, insan bir karmaşık güzellik oldu. Doğan Avcıoğlu, sade ve yalın güzelliği bütün görkemiyle sürdürebilen pek az insandan birisi olarak yaşadı. Aydın inatına pek uygun düşen bir doğrulukla sade ve yalın çizgileri bir yaşam biçimi düzeyine çıkardı, güzellikle özdeşleştirdi.

Sadelik ve yalınlık, Sevgili Doğan'ın yaşam biçimi oldu; bunu, yazılarına, kavgalarına, bilimsel çalışmalarına, sevgilerine içerdi. Bir anlamda ve burada, tarihsel nehre ters kürek çekti. Bilimin, önemli ölçüde süslemeyi de kapsadığı bir çağda, süssüz yazmaya ve sülemesiz yaşamaya özen gösterdi. Bilimsel çalışmanın, mermerdeki cevheri, bir yontucu estetiğiyle çıkarmak olduğu

bir zamanda, pek çok değerli bulgularını yazılarının içine saçmaktan ve serpiştirmekten geri kalmadı.

Bunu, çok önceden görebildiğimi, söyleyecek durumdayım; bu nedenle, Sevgili Doğan'ın yazılarının çok dikkatli bir izleyicisi ve okuyucusu oldum. Çok öğrendim, çok yararlandım, kitaplarına her yeni çalışmamdan önce ve çalışma süresince bir kez daha başvurmayı bir alışkanlık haline getirdim. Çok kez, daha önce göremediklerimi gördüm

Bir çalışmamın sancılı günlerinde, Acıbadem'de, Sened-i İttifak'ı değerlendirmede, kendisinden ve Türkiye'deki tüm yorumcu ile yazarlardan ayrıldığımı söyledim. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan üniversitelerinin moda yaptığı «siyaset bilimcileri» ve bu arada kamu hukuku öğretim üyeleri, Batı'daki gelişmelere mekanik bir öykünme içinde, Türkiye'nin de bir Magna Charta'sı olmasını kıskançlıkla istedikleri için, Sened-i İttifak'a demokratik süreçleri başlatan bir belge gözüyle baktılar. İkinci Mahmud, zamanındaki deyişle Mahmud-u Adli, Sened-i İttifak'ı yırttı; böylece, Türkiye'nin yüzeysel bilim çevrelerine göre demokrasiye ters bir adım atmış sayıldı. Bunun tersini düşünüyordum; gerici ayan ile yapılmış bir anlaşmayı yıkmak, ileriye bir adım oluyor. Gerici kurumları yıktığı için Mahmud'u kutluyordum.

Doğan hoşnut oldu, güldü, ağzının içinde güldü, hoşnut olduğu zaman ağzının içinde gülerdi, «bunu yazdım» dedi. Nerede? Yalnızca Türkiye'nin Düzeni'nde yazdığını biliyor, yerini hatırlamıyordu. Aradım, buldum, Doğan doğru söylüyor ve doğru yazıyor. Doğan'ın doğruları, Türkiye'nin Düzeni içinde serpilmiş duruyor.

Doğan çapında ve Doğan türünde bir kavga

adamının demokrasi anlayışını tartışmak isteyen siyaset bilimcileri, kamu hukuku öğretim üyeleri, yazarlar, önce, kendi demokrasi anlayışlarını netleştirmek durumundalar. Nedir demokrasi, Sened-i İttifak'ı yapmak mı, yırtmak mı demokratik adım oluyor? Doğan Avcıoğlu, demokrasiyi kurmak için, geri ve kokuşmuş kurumları yıkmak ve bunun için merkezi otoriteyi kurmak, bunun için de her zaman Jakoben önlemlere başvurmak gerektiğini biliyor. Tarih, Jakonben'leri olmayan demokratik devrim kaydetmiyor, Doğan Avcıoğlu bunu biliyor, yazıyor ve bu türe devrimci demokrat adı veriliyor.

Sevgili Doğan, Paris'te yüksek öğretimini tamamladıktan, Fransız şematizmini İngiliz ampirisizmi ile düzeltmek için bir süre Londra'da okuyup gözlemler yaparak Türkiye'ye dönüyor. Türkiye'ye dönüşünde bir tek düşüncesi, buna sabit fikri demek daha doğru, var: Devrim Yapmak. 1950 yıllarının ikinci yarısında, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Akis Dergisi ve Cumhuriyet Halk Partisi Araştırma Bürosu'nda geçen günler, Sevgili Doğan için bir alan araştırması işlevini gördü. 27 Mayıs Devrimi'nden sonra Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu üyeliği, ilk ciddi siyasal staj olarak değerlendirilebilir. 1961 Anayasası laboratuar çalışmalarında, Sevgili Doğan'ın tüm çıkışlarının, tarihin ışığında bugün çok daha aydınlık görünüyor, bir iktidar özlemi yansıttığı görülüyor. İktidara açılan yolları belirlerken, zorlu dönüşümleri gerçekleştirmeye mahkum bir merkezi iktidarın ayaklarını bağlamamağa özen gösteriyor.

Devrim'e hazırlanıyor; dergi çıkaracak. Çıkacak derginin adı bellidir; «Devrim» olacak. Doğan ile birlikte bu hazırlık içinde olanlar, belli bir ilgi kalbi ile olabilir, 27 Mayıs Devrimi so-

ğumaya henüz yüz tutmuş iken, hazırlanan derginin adının «Yön» olduğunu ileri sürebiliyorlar. Buna katılmak mümkün görünmüyor; Doğan, motoru olduğu hareketi başlatırken hiç bir zaman bir yön arayışı içinde olmadı. Yön arayışı içinde olanların devrime soyunmayacağını biliyordu.

«Devrim» adının, başka birisinin adına kayıtlı olduğu ortaya çıktı. Devrim'i üzerine kaydetmiş kişi, Devrim adını Doğan'a satmaya, kandırılamadı. «Yön» çıkarıldı ve Türk aydın ve siyasal yaşamında «Yön Hareketi» başladı. Ancak Sevgili Doğan, Devrim'e bağlılığını hiç kesmedi. Bu arada benim Sevgili Oğlum dünyaya geldi, Doğan Avcıoğlu adının «Devrim» olmasını istedi, istediği gibi oldu. Bir süre sonra ise Yön Dergisi'ni kapattı ve Devrim Dergisi'ni açtı.

Devrimci Doğan'ın yeni dergisi, doğrudan doğruya bir iktidar yürüyüşünün kavgacı yayın organı oldu. Doğan Avcıoğlu, Devrim Dergisi'nde iktidar müttefiklerini ve iktidar programını oluşturmaya çalıştı. Bunun dışındaki tartışma ve gelişmelere, gözlerini kapadı. 1970 yazından itibaren sınama zamanının geldiğine karar verdi. 1971 Mart başında yenildi; 12 Mart Muhtırası sonrasında, yol arkadaşları olarak düşündüklerinin bir bölümünün döneminde, tutuklandı.

Acımasız bir mantığı olağanüstü bir kibarlıkla birleştirdi; Doğan'ın ağzından hiç kimse için kötü veya kaba bir söz işitilmemiştir. Yolunu çizmiş insanların rahatlığı içinde, en ağır sözü, işe yaramaz anlamında «yaramaz adam» oluyor. 1960 yıllarının sonuna doğru, iktidar yürüyüşüne beraberce çıktığı yol arkadaşlarının çoğunu, daha sonraları, «yaramaz adam» olarak niteliyordu. 1970 yıllarında yaramaz adam saydıklarından uzak durmaya ve uzak kalmaya özen gösterdi.

Devrimci Doğan bir inattır; yolundan hiç dönmedi. Kendi yoluna gölge düşürecek en küçük bir adım atmadı; bu nedenle, Doğan Avcıoğlu'nun kendi çizgisini daha sonra yanlış bulduğunu anlatan görüşler, insanı, yalnızca gülümsetiyor. Devrimci Doğan, yalnızca, durdu; zamanı yenmeye ve kazanmaya çalıştı, her sabah koştu, son derece disiplinli bir yaşam tutturdu, bir umutlu dalganın ve yarar adamlar kuşağının geleceğine inancını hiç yitirmedi.

Kanser tanısını öğrendiği anda ağzından çıkan sözler tipiktir, Doğan Avcıoğlu'na pek çok uygundur ve çok anlamlı: «Hep cepheden bir kurşuna karşı önlem aldım, kanserle arkamdan hançerlendim». Bu anlamsız hastalığı sonsuz mert, son derece soğukkanlı ve pek çok kibar karşıladı. Lise çağlarında Bursa'da oynadığı pokerin verdiği eğitimle, sanki poker masasındaydı ve sanki yalnızca bir parti kaybediyordu. İki kez ameliyat masasına yattı, sanki iki kez «rest» dedi.

Büyük bir tutkuyla bağlı olduğu bu güzel ülkede ikinci rest'ine hazırlanıyordu. Doğan'ın çalışma gücünü ve insan kullanma yeteneğini bilenler için bu hazırlık, ünlü bir silahşörün meydanlara dönüşüne benziyordu; sadece heyecan veriyordu. Sevgili Doğan da bu heyecanı yaşıyordu, biliyordu. Ülkesine tutkusu ve bu heyecan yaşama bağlıyordu; daha doğrusu yaşam oluyordu. Yaşam doluydu, altmış yaşlarında yaşayacağı yeni gençliğini kuruyordu.

Bugün Sevgili Doğan'a, en verimli çalışmalarını yaptığı, en büyük kavgalarını verdiği, en büyük aşklarını yaşadığı, en büyük yenilgisini tattığı Ankara'dan kırmızı prikante çiçekleri getiriyorum. Bugün Doğan'la birlikte Büyük Ada'nın bir tepesinden, Marmara'nın doyum olmaz güzellik-

lerini seyredeceğim. Doğan'la birlikte rakı içeceğiz, ülke sorunlarını konuşacağız.
Devrimci Doğan ile yaşayacağız.
Birlikte.

. . . . . .

Cumhuriyet, 4 Kasım 1984.

Yön: Şiddet İle Sosyal Demokrasi

Eğer TKP bir dağ ise, TİP bu dağın eteklerinden çıktı. Eğer Forum, Türkiye aydın hareketinde bir yükseliş ise Yön, yükselişin kenarlarından yükseldi.

Mehmet Ali Aybar'ın TKP üyeliğiyle ilgili hiç bir iddia bulunmuyor. Sadun Aren, 51 Tevkifatı'ndan sonra yalnızca hukuk planında değil, aynı zamanda, davranış olarak da, TKP üyeliğini reddediyor. Behice Boran, ömrünün son yedi yılını geçirdiği yurtdışında ve TKP ile yakınlaşma politikasını en çok savunduğu zamanda bile geçmişinde bir TKP üyeliği ileri sürmüyor (*). Ancak uzun süre TİP'i yöneten ve en parlak dönemini, TİP'in yükselişini, yaşayan bu üçlünün TKP'den çok uzak olduklarını söylemenin mümkün olmadığını düşünüyorum. Üye olmayabilirler, üye olsalar

(*) Behice Boran'ın TKP üyeliğini kendisi dahil hiç kimseden duymadım. Her iki TİP içinde de TKP bağlantısını, karısı tarafından Zeki Baştimar'a akraba olan, Nihat Sargın temsil ediyordu. Sargın, ölümünden sonra Behice Boran'ın TKP üyesi olduğunu iddia ediyor; Yeni Yol Dergisi'nin 1 Kasım 1987 tarihli sayısında «üniversite öğretim üyesi bir aydın-emekçi olarak TKP'ye girişinden» söz ediyor. Behice Boran, 1940 yıllarında Ankara'da öğretim üyeliği yaptı ve 51 Tevkifatı Davası'nda, TKP Ankara İl Sekreteri ve Parti arşivlerini elinde bulunduran Ömer Lütfi Tunçay, itirafçı oldu ve bütün bilgileri polise verdi. Buna göre Boran, kesinlikle üye değil; ve Enver Gökçe'nin aleyhinde ifadesine karşın berat etti.
Ankara DGM Savcılığı, TKP İddianamesi, Ankara, 1988, s. 216.

bile militan değiller; fakat, TKP'nin eteklerinden geliyorlar.

Mümtaz Soysal'ın kendisini Forum'da mı, yoksa Yeni İstanbul'ki yazılarıyla mı duyurduğu tartışılabilir; tartışma gereği duymuyorum. Forum'a yazıyor. Forum'un yükseliş döneminde Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde asistanlık yapıyor ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin bir parçası olarak kurulan, aynı binada çalışan, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü ile, meslek olarak, ilgilidir. Yurtdışında eğitimi yaparken Forum'a okuyucu mektupları gönderen Doğan Avcıoğlu da, bu Enstitü'de asistan olarak çalışıyor. Bir içiçelik var.

Mümtaz Soysal'ın yazıları Forum'a damga vuracak türden değil; hem nitelik ve hem de nicelik açısından böyle bir iddia inandırıcılık kazanamıyor. Avcıoğlu'nun okuyucu mektupları ise bir muhalefet tonu taşıyor. Mümtaz ve Doğan, Cemal Reşit Bey'i buluyorlar; aydın çıkarmış Eyüboğlu ailesinden geliyor. Karadenizli ve sıcak bir insan; 51 Tevkifatı'nın başaktörü ve daha sonraki yıllarda TKP Genel Sekreteri Zeki Baştimar, alias Yakup Demir ile yakınlığı var. Belki de bu kimliğiyle, Yön Kurucuları arasında, geçmişle zayıf bir bağlantıyı temsil ediyor. İlhami Soysal ile İlhan Selçuk'u da, birisi Akşam ve diğeri Cumhuriyet'te, Yön'ün dar kadrosu içinde saymak gerekiyor.

Yön Hareketi için ilk düşünülen isim «Devrim» idi; mümkün olmadı ve «Yön» adına karar verildi (*). Hem düşünülen ilk isim ve hem de karar kılınan sonuncu ad, bir hareketliliği anlatıyor; Forum'un mekan ve yönsüz tartışma anlamıyla önemli bir ayrılığı ortaya çıkarıyor. Doğal karşılanmalı; 1950 yıllarının ortasından itibaren Türkiye'de demokratik mücadele ve aydın hareketi sürekli bir yükselişi yaşıyor. 1957 yılında Forum'un itibarsızlaşmasına denk dü-

(*) Yön hazırlıkları, Karanfil Sokak'ta, bugünkü gökdelenin arkasında CHP Genel Merkezi'nde CHP Araştırma Bürosu'nu yöneten Doğan Avcıoğlu'nun odasında sürdürülüyordu. 27 Mayıs'tan sonra Haziran Ayı'nda üniversiteyi bitirdiğimde asistanlık sınavı açılmasını beklerken, Doğan'a, çıkacak yeni dergi için arşiv çalışmalarında yardım ediyordum.

şen bir zamandan sonra bu yükseliş, sürekli yeni ivmeler kazanıyor; Türkiye Milli Talebe Federasyonu eylemlerini, 28/29 Nisan 1960 Hareketleri ve sonra da, 27 Mayıs izliyor.

Forum'un aydın tanımı en çok «plancı» anlayışına benziyor; Batı yazınında plancı amaç fonksiyonu olmayan bir yaratık olarak düşünülüyor. Plancı, kendisine verilen amaçları en tutarlı ve ekonomik bir biçimde gerçekleştirmenin yollarını tavsiye eden uzman olarak anlaşılıyor. Bilgi, beceri ve tekniklerle donatılmış plancı anlayışı ile aydın kavramı, Forum Dergisi'nin kataloglarında teknokratik bir kimlik kazanıyor.

İnsanlara yön veren, amaçlarıdır; Yön'ün zamanında pek çok uygun bir amacı var. «Kalkınma», Yön Dergisi için nerede ise bir tutku oluyor; toplumda gelir düzeyini ve giderek mutluluğu artırmak, Yöncüierin en üst hedefleri olarak beliriyor. «Kalkınma» ve bunun hemen arkasından gelen «sosyal adalet» kavramları, Yön Hareketi'ni belirlemeye yetiyor (*). Yön için kalkınma bir yüksek hedef oluyor ve varolan ya da geliştirilebilecek parlamenter demokrasiyle kalkınmayı gerçekleştirmenin imkansız olduğuna inanılıyor. Yön, kalkınmayı ve bundan ayrı düşünmediği sosyal adaleti şiddet yoluyla gerçekleştirmeyi planlıyor; bunu hiç saklamıyor.

«Cici demokrasi» Yön'de ve Avcıoğlu'nun Yön'ü kapatarak iktidarı almak için çıkarmaya başladığı «Devrim» gazetesinde en çok kullanılan nitelemelerden birisi oluyor. «Filipin Demokrasisi» deyimiyle birlikte «cici demokrasi» nitelemesini, 1960 yıllarının en etkili fıkra yazarları arasında yer alan İlhami Soysal Akşam'da ve İlhan Selçuk Cumhuriyet'te sürekli kullanarak kütlelere aktarıyorlar.

(*) Arkadaşım Hikmet Özdemir, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ve Profesör Mümtaz Soysal'ın tez danışmanlığı altında «Yön Hareketi» konulu doktora tezine bir de «Kalkınmada Bir Strateji Arayışı» başlığını ekliyor. Yön'ü böyle inceliyor. Yön çözümlememi, Hikmet Özdemir'in çalışmasına da bakılabileceği için, mümkün ölçüde kısa tutmaya çalışıyorum.
Hikmet Özdemir, Yön Hareketi, Ankara, 1986.

Yön Kurucusu

«CEMAL BEY»

İlhami Soysal

Birimiz dışında yaşdaş sayılacak bir gruptuk. Birbirimize küçük adlarımızla doğrudan Doğan, Mümtaz, İlhan, İlhami diye seslenecek kadar da içli dışlıydık da bir tek ona Cemal Bey diye seslenirdik. Grubun en yaşlısından da yirmi yaş daha büyüktü ama ona, yaşından değil, gözümüzdeki saygınlığından ötürü hep Cemal Bey derdik. Yön dergisi hayalimizin gerçekleşmesini, onun sağladığı 70 bin liralık sermayeye borçluyduk.

Trabzon Akçaabatlı ünlü bir aileden, Eyüboğulları ailesinden geliyordu. Hukuk öğrenimi görmüş, Fransa'da Paris Üniversitesi'nde mali ve iktisadi ilimler doktoru olmuş, yurda dönüşünde Maliye Bakanlığı'nda çalışmış, genel müdürlük yapmış, 1946-1950 yılları arasında CHP Trabzon Milletvekili olarak TBMM'de bulunmuş, partisinin muhalefette olduğu 1950-1960 yılları arasında da pek çok eski CHP'li, iktidarın yeni sahiplerine doğru yelken açmışken muhalefetteki CHP yönetiminde görev almıştı. Avukat olarak özellikle mali konularda ünlüydü. Basınla öteden beri bir yakınlığı vardı, bir ara Vatan gazetesinin sahipliğini de üstlenmiş, hapisten çıktığında Zeki Baştımar'a bir yayınevi kurma olanağı sağlamıştı.

27 Mayıs sonrası 1961 Kurucu Meclis'ine Trabzon il temsilcisi olarak katılmıştı. Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal, CHP kontenjanından Kurucu Meclis'e girmişlerdi, biz de Ankara basın temsilcisi seçilmiştik. Dostluğumuz orada, yeni Anayasa tartışmaları arasında gelişti. Başka ortak dostlarımız da vardı: Sırrı Hocaoğlu, Turan

Güneş, Muammer Aksoy, Altan Öymen, Bahri Savcı, Coşkun Kırca... Kurucu Meclis dışından Şevket Süreyya Aydemir, Osman Nuri Torun, Necat Erder, Atilla Karaosmanoğlu, Atilla Sönmez, Niyazi Berkes, Sadun Aren, Güney Özcebe, Adil Aşçıoğlu, Mehmet Erdemir. Basından İlhan Selçuk, Çetin Altan, İbrahim Çamlı, Turhan Selçuk, Tonguç, Abdi İpekçi vb... Sonra Doğan'ın ağabeyi Hamdi Avcıoğlu.

Ne var ki, biz çekirdek grup beş kişiydik: Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Cemal Bey, yani Cemal Reşit Eyüboğlu... Cemal Bey dışında dördümüzün tanışıklığı, ahbaplığı, dostluğu, 1950'li yılların başlarından geliyordu. İlhan Selçuk dışında üçümüz Akis dergisi kadrosunda birlikte çalışmıştık; kendimize özgü bir dergi çıkarma görüşü taa oralardan kaynaklanıyordu. 27 Mayıs ve 1961 Anayasası ile Kurucu Meclis'te Cemal Bey'le dostluğumuz, 1961 sonunda nihayet meyvesini verdi. Yön'ü çıkarma olanağına kavuştuk. Ardından Sosyalist Kültür Derneği'ni kurduk. 1967'de Yön'ü kapattık, bir yıl sonra Devrim adlı haftalık gazeteyi yayınlamaya başladık. Sermayemizi gene Cemal Bey sağladı, biz de biner, ikişer biner liralık katılımlar ve emeğimizle bu gazeteyi de 12 Mart 1971'e kadar yaşattık. Cemal Bey hep yanımızda oldu. Yayınlarımız yüzünden de, özellikle CHP üst yönetimiyle sık sık başı derde girdi. Bu partinin üst düzey yöneticisiydi. CHP ile ilgili her bilinmesi güç haberi yazdığımızda, partidaşları onu suçlarlardı. Oysa Cemal Bey, o uzun yıllar boyunca bir tek kez bile bize, en yakın arkadaşlarına partisinin sırları konusunda tek satırlık bilgi vermeyecek kadar da prensip sahibi bir kişiliğe sahipti. Biz CHP içindeki olayları, İnönü'nün çok daha yakın çevresinden, örneğin Nihat Erim'-

den falan öğrenirdik ama, fatura hep Cemal Bey'e çıkardı. Bundan da bir tek gün bile yakınmadı. 12 Mart sonrasında, birlikte idamımızın istendiği davaların sanığı olduk, tutuklandık, yargılandık, bizlere göre oldukça ilerlemiş yaşına karşın bir tek gün sızlanmadı, yılgınlık göstermedi. Doğan'dan, Hamdi'den (Avcıoğlu kardeşler) sonra, Cemal Bey'i de yitirdik. Yön'ün temel direklerinden biri daha göçtü gitti bu dünyadan. Nur içinde yatsın.

. . . . . .

Milliyet, 27 Ocak 1988.

1950 yıllarının ortasında Forum, «demokrasi» için yola çıkarken, 1960 yıllarının ortasında Yön, «cici demokrasi» nitelemesiyle, parlamenter demokrasiyi, Türkiye aydınının gündeminden çıkarıyor.

Doğan Avcıoğlu, Eylül Darbesi'nden hemen önce yayınladığı bir çalışmasında, «12 Mart'tan sonra 'cici demokrasi' deyimi gözden düştü, unutuldu» diyor ve şunları ekliyor: «Ecevit, faşist baskıların bunalttığı bir ortamda, 'cici demokrasi'ye yeniden saygınlık kazandırdı»[50]. Böylece Yön Hareketi'nin gözden düşürdüğü demokrasi kavramı, Forum Dergisi'nin sürekli yazarlarından Bülent Ecevit'in de etkinliğiyle, «cici» türüyle birlikte, tekrar itibar sahibi oluyor.

Demokrasinin tekrar itibar kazanmasının fiyatını, Avcıoğlu, aynı çalışmasında iki noktada topluyor. Bunlardan birisi şudur: «1960'lı yılların hayli etkin antiemperyalist mücadelesi, gündemden kaldırıldı». İkincisini ise şöyle açıklıyor: «Baş sorun, demokrasinin cici'sini olsun kurtarmak idi. Sosyalizm için uğraş, emperyalizme karşı direniş ve benzeri, ikincil sorunlar idi. Ve demokrasinin korunması, Ecevit iktidarı ile özdeşleştiriliyordu. Bizzat Ecevit, bir Fransız Dergisi'ne verdiği demeçte, soldaki destekleyici-

leri için 'hükümette olmazsak, demokrasinin yaşamıyacağını biliyorlar' diyor ve solu kendisine 'mahkum' sayıyordu» (*). Böyle bir dönemde, «ilerici kesim» için, «Milliyetçi Cephe Hükümetleri'nin hortlamasının önlenmesi ve faşist tırmanışın durdurulması ve geriletilmesi» en üst hedefler oluyor ve gerisi hiç düşünülmüyordu.

Doğan Avcıoğlu, Yön'de yapmak istediklerinin bir bölümünü, bu çalışmasında ve özetle anlatmak istiyor. Aktarıyorum: «'Cici demokrasi' Yön ve Devrim yazarlarının çok kullandıkları bir deyimdi. Bununla, çok partili siyasal sistemimizin halk iktidarı anlamına gelen demokrasiden çok uzak düştüğünü, 'sesli azınlık' diyebileceğimiz bir iki milyon kişiye nimetler ve çok geniş olanaklar sağlarken, 'sessiz çoğunluk' diyebileceğimiz gerçek halk kitlesini sistemin dışında bıraktığını, sermaye özgürlüğünü alabildiğine genişletirken, halk kitlesinden yana eylem ve düşünceyi çok sınırladığını belirtmek isterdik. Siyasal liberalizm yanlıları, 'cici' deyimine nedense çok takılır, bizi demokrasi düşmanlığı ile suçlarlardı»[51]. Ancak bunlara pek al-

---

(*) *Doğan Avcıoğlu, Devrim ve Demokrasi Üzerine, İstanbul, 1980, s. 9.*

Martçı günlerde tutuklanıp yargılandıktan sonra Doğan sessizliğe çekildi ve tarih üzerine araştırmalar yayınlayarak beklemeye başladı. «Devrim ve Demokrasi» bu bekleyişi bozma yönünde bir adım oldu. Bunda, ilerici kesimdeki sessizlikten yakındıktan sonra «'demokrasi' bahanesiyle kaytarıcılığı bağışlamayan Yalçın Küçük ise, CHP'nin MHP'ye muhtaç olduğunu 'marksist açıdan' kanıtlıyor ve bile bile oyuna gelen sosyalistlere çatıyordu» diyor ve bir yazımdan uzun bir aktarma yapıyor. Buraya almayı uygun görüyorum.

«Türkiye'de solcular, demokrasi gerekçesiyle ve MHP ile mücadele adı altında CHP'nin kendisini ve Türkiye'yi Küçük Asya'dan alıp Brüksel'deki NATO Karargâhı'na bağlamasına razı oluyorlar. CHP'nin solu ipotek altında tutabilmek için MHP'ye ihtiyacı olduğunu görmezlikten geliyorlar. Devlet legalitesinin açığa çıktığı bir dönemde Türkiye'de burjuvazinin, sosyalistleri dar kalıplar içine sıkıştırıp gözlerine bir demokrasi at gözlüğü takmak için MHP gibi bir örgüte ihtiyacı olduğu unutuluyor».

Y. Küçük, Sosyalist İktidar, Sayı 11, s. 12.

dırış etmiyorlar ve yıllar sonra da bunu yazıyor. «Demokrasinin biçiminden çok özüne inandığımız ve demokrasiyi siyasal liberalizmden ibaret saymadığımız için suçlamalara pek aldırış etmezdik». Çok açık olarak ortaya çıkıyor; Yön, biçimsel demokrasiye hiç önem vermiyor. Demokrasiye bir sosyal eğim vermek istiyor.

Yön, 1960 yıllarında, şiddet kullanarak düzeni değiştirmenin öncülüğünü yapıyor.

Başından itibaren iktidarı almaya yönelik bir aydın ve kadro hareketidir; Yön'ün hiç ikircikli olmadığı tek yönü iktidar oluyor. Bütün çabası tek sözcükle iktidar hedefiyle açıklanabiliyor.

Yön Hareketi için tek yön iktidardır.

Yön Aydınları için tek yol iktidardır.

Jön Türk Aydınları için tek amaç, Osmanlı İmparatorluğu'nu yaşatmak olarak başladı. Bu nedenle ve çeşitli öğeleri birarada tutabilmek için örgütçü oldular ve çağlarına uygun devrimci olamadılar. Jön Türk Hareketi, koruyucu olduğu için yıkıcı olamadı ve devrimci demokrat gizli örgütlenmede sınırları zorlamasına karşın dayandığı burjuvazi cılız ve güçsüz olduğu için sığ programların şiddetli savunucusu olmaktan öteye geçemedi.

Yön Hareketi'nin hiç bir örgüt programı ve pratiği olamadı; var olan bir örgütle iktidar olmayı planlıyordu. Bir kaç ayrık öğesinden ayıklanmış Silahlı Kuvvetler'in kabul edebileceği maksimum program aynı zamanda Yön Hareketi'nin de programı oluyor; ancak Yön Aydınları bu programın minumum programları olduğu izlenimini veriyorlardı. Yön, maksimum programı konusunda hep bir sırlı tutumu tercih etti.

Yön Hareketi'ni beş kavram veya vektör ile açıklamak istiyorum; Yöncüler bunun dördünü kabul ediyor ve birisini reddediyorlar. Kabul ettikleri bağımsızlık ve kalkınma ikilisi ile devletçilik ve halkçılık ikilisidir; bunlar arasında demokrasi kavramı var. Bunu kabul etmiyorlar.

Yön için kalkınma mı öndedir, yoksa bağımsızlık mı; kesinlikle söylemek mümkün görünmüyor. Söylenecek şudur: Kalkınma ve bağımsızlık programları, birbirinden ke-

sinlikle ayrılmıyor. Kalkınma için Türkiye'nin Batı dünyasıyla ve Batı dünyasının ekonomik örgütleriyle, Uluslararası Para Fonu veya Dünya Bankası türü örgütler ile, bağlarını tümüyle kesmesi gerektiğine inanılıyor. Böylece bağımsızlık başlıyor; ancak, sanayileşmeye dayanmadıkça hiç bir kazanılmış bağımsızlığın uzun süreli olmayacağı ısrarla ileri sürülüyor. Bağımsız kalabilmek için sanayileşerek kalkınmış olmak ve sanayileşme programını uygulayabilmek için Batı dünyasının ekonomik örgütleri kadar başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere önde gelen kapitalist ülkelerle bağların bağımlılık ilişkisinden çıkartılması ve azaltılması isteniyor.

«Büyük» İngiliz iktisatçısı Alfred Marshall'ın iktisatçıyı, önüne getirilen her soruya «arz ve talebe göre» cevabını veren bir papağana benzettiği biliniyor. Yön'ün de aydınlarını, «kalkınma nasıl olur?» sorusuna, «bağımsızlık kazanılarak» ve «bağımsızlık nasıl kazanılır?» sorusuna da «sanayileşerek» cevabını veren bir aktiviste benzetmek istediği pekala söylenebilir; bağımsızlık ve kalkınma, 1960 yılları aydınının en kutsal kavram ve sözcükleri arasına giriyor.

«Burjuva» sözcüğünden daha çok «komprador» sözcüğü kullanılıyor; sömürgeci İspanya ve Portekiz'in, sömürgelerinde bağlantılarını temsil eden yerel halka yabancı varlıklı tacirler anlatılıyor. Burjuva'nın bir sınırlı bağımsızlığı olduğu düşünülüyor ve komprador'un bu ölçüde bile bir bağımsızlığı bulunmuyor. Türkiye'yi yönetenler bir tür kompradorlar olarak biliniyor ve tanıtılıyor; parlamentonun kompradorlar veya adamları tarafından doldurulduğu yazılıyor.

Bir parantez açabiliyorum; Türkiye'nin, İkinci Savaş'ın sonu itibariyle girmek üzere hazırlıklarını yaptığı parlamenter sisteme girişi, basit bir hata olarak ele alınıyor ve hiç bir sınıfsal veya tarihsel çözümlemeye tabi tutulmuyor. Birleşmiş Milletler'de yer alabilmek için ikinci bir burjuva partiye razı olma zorunluluğu bir masal olarak Yön sayfalarını da işgal ediyor ve bu düzeltilmesi gerekli hatanın sorumluluğu da İsmet İnönü'ye veriliyor.

Mustafa Kemal'in İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce ölmüş olması, Yön Aydınlarını, tarihsel çözümleme ve süreklilik zorunluluklarından kurtarıyor. Kemal'in, kemalist restorasyonun başlarında ölümü, Yön Aydınları'nın kişi planında olmasa bile düşünsel planda Kemal Paşa'yı putlaştırmaları ve «karşı devrim» olarak görmek istedikleri 1950 Seçimi'nin sorumluluğunu İsmet İnönü'ye yüklemeleri sonucunu da doğuruyor. Bu nedenle Yön Dergisi, Kemal Paşa'ya karşı saf ve safdil bir tutum alırken, İsmet Paşa'ya hep ikili bir bakışla yaklaşıyorlar; İsmet İnönü, zaman zaman temel kötülüklerin kaynağı ve zaman zaman da kurtarıcı damarları taşıyan deneyimli bir politikacı olarak görülüyor.

Yakından, ancak, dışından yaşadıkları 1950 yıllarının seçimleriyle, içinden denebilecek bir biçimde yaşadıkları 1961 ve 1965 Seçimleri, Yön Kadrosu'nda, seçime dayalı parlamentonun hep komprador bir renk taşıyacağı ve bağımlılık bağlarını koparmamak bir yana kalkınmanın gerektirdiği düzenlemelere kesinlikle karşı çıkacağı inancını yerleştiriyor; bu inancın daha önceden varolduğu düşünülecek olursa, parlamenter çözüme güvensizliği kemikleştiriyor. Yön Aydınları, «cici demokrasi» dedikleri parlamenter sistemin sonuçlarını, net bir biçimde, reddediyorlar.

Bir noktanın çok açık olması gerektiğini düşünüyorum; Yön'ün demokrasi ile ilişkisi bir türev olarak ortaya çıkıyor. Eğer Yön'ün en kutsal kavramlarının başında bağımsızlık ve kalkınma ikilisi olmasaydı, belki de, komprador sisteminin sonucu saydıkları demokrasiye «cici» demezler ve benimseyebilirlerdi; reel parlamenter demokrasi ile kalkınmanın ve bağımsızlığın sağlanamayacağına iman ediyorlar. Bağımlılık; komprador sistemin kendisidir ve sanayileşme, komprador ekonomiyi ortadan kaldıracağı için, komprador sistemin sanayileşmeye karşı çıkması gerekiyor; karşı çıkıyor.

Devam ediyorum; komprador düzenin varlığı sanayileşmeyi hedef sayan bir burjuva sınıfının yokluğu veya azlığı anlamına da geliyor. Yön Dergisi, İngiliz veya Ameri-

kan modellerinde olduğu türden burjuvazi eliyle bir sanayileşmeyi mümkün görmüyor ve işçi sınıfı iktidarını hem imkansız gördüğü ve hem de programı içine almadığı için sosyalist sanayileşme de mümkün yolların dışına çıkarılıyor. Bunun yerine devlet işletmeleri veya kısaca «devletçilik», Yön Hareketi'nin sanayileşmesinin en tartışılmaz aracı olarak ortaya çıkıyor. Yön sayfaları, devlet işletmelerinin ve bu işletmelerin «namuslu» yöneticilerinin savunmasıyla doludur; aynı zamanda, devlet işletmelerinin verimli olduğunun kanıtlanması için üstün bir çaba harcandığı görülüyor.

Bir nokta daha var; Yön Hareketi, İngiliz ve Amerikan sanayileşmesini reddederken, bunun tüketim malları sanayileriyle başlamasına da karşı çıkıyor. Sovyet sanayileşme modelinden etkilenerek, üretim araçları üretimine öncelik veren bir sanayileşme modelini savunuyor. Önerilen sanayileşme modeli, bir zaman aralığında, tüketim malları üretiminin son derece yavaş bir hızla artırılmasını gerektiriyor. Ciddi bir planlamanın zorunluluğu bir yana, kalkınmanın önce külfetlerinin sonra da nimetlerinin adalet içinde dağıtımının tartışılmasını ön plana çıkarıyor.

Devlet işletmeleri, üretim araçları üretiminde bir aşamanın sahibidirler; 1930 yıllarında sanayileşme denemelerinde üretim araçları üretimine de ayrı bir önem veriliyor. Ayrıca devlet işletmeleri, üretim araçları üretiminin büyük ölçeğinin gerektirdiği finansman sorununa da bir çare olarak görülüyor; büyük işletmelerin özel ellerle kurulması, devlet fonların özel ellere dağıtılmasını zorunlu yapıyor. Yön Aydınları'nın halkçı duyguları böyle bir yolun şiddetle reddedilmesini gerektiriyor.

Bağımsızlıkla kalkınma arasındaki saptanan içiçelik, devletçilik ile halkçılık söz konusu olunca da saptanabiliyor. İlk ikilide olduğu ölçüde bir içiçelik yok; yer yer bir karşıtlık bile çıkabiliyor. Ancak Yön Kadrosu, karşıtlığı ortadan kaldırması için duyarlı olma gereğini vurgularken, birlikteliği geliştirmeye çalışıyorlar. Ekonominin halkçı düzenlemeleriyle, üretim araçları üretiminin ilk sıkıntıları ve tüketim araçları sanayilerin daha sonraki aşamalarda ön

plana çıkmalarının olumsuzluklarının giderilmesi öneriliyor. İlerdeki nimetlerin ve sanayileşmenin başındaki külfetlerin adil bir biçimde bölüşümü istekleri, halkçılık ilkesinin, Yön Hareketi'nin programının içinde ve kaynaşmış bir yer bulmasına neden oluyor.

Devletçilik ve halkçılık bir araya gelince, Yön Hareketi, sosyalizme bir kapı açılacağına inanıyor.

Birinci sayısı, 20 Aralık 1961 tarihinde, 1961 yılının son günlerinde çıkıyor. Doğan Avcıoğlu'nun imzasını taşıyan ilk başyazı, «Kemer Sıkalım Ama Önce Sosyal Adalet» başlığını taşıyor. Sonuç paragrafını aktarıyorum: «Hızlı kalkınma temposunu sağlayacak çapta bir kemer sıkma gayreti, gelir dağılışındaki adaletsizliklerin giderilmesi, fedakarlık ve nimetlerde eşitliğin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu sebepledir ki Yirminci yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol, sosyalizmdir»[52] Yön, çıkışını yüksek bir noktadan başlatıyor. Yön Hareketi, «tek yol sosyalizm» diyerek çıkıyor.

Bir aydın hareketi'dir; kapağında «Aydınların Ortak Bildirisi» haber veriliyor. Yön, Türkiye'de aydın hareketinin yükseliş döneminde bir ortak bildiriyle çıkmayı başarıyor; bildiri, çeşitli ülkelerde yansıma buluyor ve çeşitli dillere çevriliyor. 1961 yılı sonunda aydınların ortak bildirisi şöyle başlıyor: «Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temellere oturtmanın, ancak, iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz». Çok açık; bütün sorunların çözümü, bir tek sorunun çözümüne bağlanıyor ve ekonomik kalkınma tılsımlı bir kavram düzeyine çıkıyor.

Türkiye'de hiç bir aydın hareketinin ve hiç bir kuşağın kalkınmaya böylesine vurgun olduğunu sanmıyorum. Aydınların ortak bildirisinde «ortak» görünen yalnızca kalkınma isteği'dir; yolu üzerinde bir tartışma açılıyor. Bildirinin sonunda şu söyleniyor: «Varmak istediğimiz amaç-

ların şu veya bu noktası tartışma konusu edilebilir. Bu bildirinin yayınlanmasındaki maksat da bu çeşit tartışmalara yol açmaktır». Ortak yolun tartışma ile bulunabileceği işaret edildikten sonra bildiri sona eriyor. Son paragrafını aktarıyorum: «Bugün içinde bulunduğumuz buhranlardan kurtulmanın birinci şartını, Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde görev almış olanların ve millet kaderine hakim olabilecek mevkilerine gelmiş bulunanların, düşüncelerini açıkça ortaya koyarak, bir temel kalkınma felsefesi etrafında birleşmelerinde görüyoruz». Elitist ton hemen seziliyor ve elitist tartışma sonucunda ortak bir temel kalkınma felsefesi bulunacağı umut ediliyor.

Aydınların ortak bildirisinin önemli bir etkiye sahip olduğunu ve istenilen tartışmayı yarattığını düşünmüyorum: bildiri, o sıradaki aydınların ortak gelişme düzeyinin de gerisinde kalıyor (*). Bunu, Yön kurucu kadrosunun, güçlü mevkilerde bulunanların imzalarını alabilmek için razı

(*) Dergi'nin on ikinci sayısında, «Yön Cevap Veriyor» bölümü var; «ortak bildiri yayınlandıktan sonra yüzlerce mektup aldık» deniliyor. Tartışma, pek çoğu yayınlanmayan okuyucu mektubu düzeyinde kalıyor ve bu mektupların da açıklık istediği anlaşılıyor. Yön'ün verdiği cevaplarda önemli bir açıklık görünmüyor; sadece, imzalayanlar arasında komünizm suçundan mahkum olanlarla ilgili okuyucu mektuplarına verilen cevabı aktarmaya değer buluyorum.

«Bildiri'yi imzalamış bulunanlar arasında vaktiyle komünizmden takibata uğramış, hatta hüküm giymiş bir kaç kişinin bulunması, yöneltilen en önemli tenkitlerden biridir».

«Herşeyden önce, Türkiye'de zorla komünist yaratan McCarthy'ci metodlara şiddetle aleyhtar olduğumuzu belirtmeliyiz. İleri fikirleri komünizm damgasıyla ezmek, sonra bunların savunuculuğunu yapmış kimseleri memleketin toplumsal hayatı dışına bırakmak, onları herşeye küskün hale getirip eninde sonunda gizli kapaklı faaliyetlere sevketmek Türkiye'de komünist imal etmenin en kestirme yoludur».

«Komünistlikleri vaktiyle fiilen ispat edilmiş, bu yüzden hüküm giymiş ve cezalarını çekmiş kimselerin de, eğer topluma tekrar faydalı olabilmek, topluma olumlu yollardan bir şeyler katabilmek arzuları varsa, bu arzunun tam bir iyi niyet ve hoş görürlükle karşılanması gerektiğini düşünüyoruz».

Yön, Yıl 1, Sayı 12, 7 Mart 1962, s. 11.

oldukları bir dönü olarak hatırlıyorum. Bu bildiriyi aldıktan ve bununla çıkışı sağladıktan sonra, ilk başyazıda bile Doğan Avcıoğlu, «tek çıkar yol sosyalizmdir» demekten çekinmiyor; Yön Hareketi'nin sosyalizmi öncelikle bir kalkınma felsefesi olarak algıladıkları hatırlandığında, hareketin, belli bir kalkınma felsefesiyle başlamış olduğu ortaya çıkıyor.

Yön başyazarı Doğan Avcıoğlu, henüz dördüncü sayısında, başyazısını «Yapıcı Milliyetçilik» konusuna ayırıyor. Başyazısının son paragrafını aktarıyorum: «Sosyalizm, tek kelimeyle, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodudur. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ise, memleketimizi bugünkü çıkmazdan kurtaracak tek yoldur»[53]. Bundan sonra gelen ve başyazıyı tamamlayan cümleyi de ekliyorum: «Bunun içindir ki, sosyalizm en büyük milliyetçiliktir». Yön'ün mantığına göre, sosyalizm, ulusu içine atılmış olduğu bunalımdan çıkaracak tek yol olduğu için aynı zamanda en büyük milliyetçilik oluyor.

Avcıoğlu, aynı konuyu, Dergi'nin yedinci sayısında ve «Niçin Sosyalizm?» başyazısıyla yeniden ele alıyor ve «biz, sosyalizmi bir kalkınma metodu olarak ele alacağız» diyor. Başyazısının başında ekliyor: «İddiamız şudur: Az gelişmiş memleketler arasında bulunan Türkiye'mizde, hürriyet ve sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı sağlıyacak tek metod sosyalizmdir»[54]. Dönemin bütün aydın çabası ve özellikle iktisat bilgisi, özel mülkiyet rejimiyle kalkınmanın gerçekleşemiyeceğini ve ancak sosyalist yöntemlerle hızlı kalkınmanın mümkün olduğunu kanıtlamaya yöneliyor. Avcıoğlu, «Niçin Sosyalizm?» başyazısını bu ispata ayırıyor ve şu sözlerle tamamlıyor: «İşte sosyalizm, hürriyet düzeni içinde hızlı kalkınmak istiyen memleketimizde, bunun için tek çıkar yoldur» (*). İspat işleminin sonunda hüküm ifade edilmiş oluyor.

(*) Yön'ün, 30 Mayıs 1962 tarihli 24 üncü sayısında başyazının başlığı «Türkiye İçin Neden Sosyalizmden Başka Çıkar Yol Yok?» oluyor; «D.A.» inisiyalleriyle yayınlanıyor. «D.A.» inisiyalleriyle Doğan Avcıoğlu, Harvard Üniversitesi Profesörlerinden Edward S. Mason'un bir kitabının tanıtım yazısını,

Bu noktayı, aktarmaların sayısını artırarak, gereğinden daha çok vurgulamak istemiyorum; Yön'ün sosyalizmi bir kalkınma yöntemi olarak düşündüğünü tekrarlamakla yetiniyorum. Yön Hareketi üzerine değerli bir doktora tezi yapmış olan Doktor Hikmet Özdemir de, Yön Dergisi'ni, «kalkınma için tek yolun sosyalizm olduğunu, sosyalizmin de gerçek anlamda bir demokrasi olduğunu savunan» bir

---

Yön'ün «Türkiye için sosyalizmden başka çıkar yol yoktur» tezinin bir kanıtı olarak sunduklarını belirtiyor. Bu sırada Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'ndaydım, bu yazıyı bir eleştiri olarak yazdım, Doğan telefon ederek başyazı olarak yayınlamak istediğini söyledi ve böylece yayınlandı. Yön'de çıkan bu başyazımdan bir paragraf aktarıyorum.

«Bu değişik koşullar altında, az gelişmiş ülkelerde, burjuvazinin ortaya çıkıp da, bugün gelişmiş ülkelerin gelişmeleri sırasında oynadığı tarihi rolü oynamasına imkan yoktur. Ekonomiyi, kendi kendine besleyen bir kalkınma hızına kavuşturacak yatırımlar için özel teşebbüs pek cılız kalmaktadır. Kalkınma adına, devletin yatırabileceği fonları, cömertce dağıtarak özel teşebbüs yaratmaya ise bugünün toplumsal özlem ve baskıları engeldir. Siyasi iktidarın demokratlaşması sonucu ortaya çıkan muhtevasız demokrasi içinde bile bu özlem ve baskılar o kadar kuvvet kazanmaktadır ki, mevcut cılız burjuvazi, toprak ağaları gibi toplumun diğer gerici kuvvetleriyle birleşmek zorunluluğunu duymaktadır. Neticede, imkanları daha da azaltmaktadır».

Yön, Yıl 1, Sayı 24, s. 3.

Yön'ün dokuzuncu sayısında yer alan «Türkiye'de Toprak Davası» başlıklı uzun inceleme de, benim kalemimden çıktı. Demokrasi kavramından daha çok katılım ve paylaşım yönüne eğilen ve o sırada Yön içinde az olan bu eğilimi belirtmek üzere iki paragraf alıyorum.

«Artık demokrasi sadece muhtevasız bir genel oy hakkı veya belirli zamanlarda yapılan serbest seçimler ile tanımlanmaktan uzaktır. Bir memlekette demokrasinin var olup olmadığına karar vermede, iktidar, servet, ruhi ve fiziki sağlık, maharet, fikri aydınlık, sevgi, doğruluk ve saygı gibi değerlerde mümkün olduğu kadar geniş bir iştirakin varlığı veya yokluğu kriter olmaktadır».

«Sosyal adalet, verimi artırma, demokrasi gibi aralarında çelişmeli olanlar da bulunan amaçları beraberce gerçekleştirme yolunun, kooperatifçilik olduğu ortaya çıkmaktadır».

Yön, Yıl 1, Sayı 9, 14 Şubat 1962, s. 12.

yayın olarak tanımlıyor[55]. Yön, bir aktivist yayın olarak çıktığı için, kalkınma ile sosyalizm özdeşliğini yeteri ölçüde inandırıcı bir biçimde kurduktan sonra, yeni tartışmalara gerek duymuyor ve tartışma kapısını kapatıyor. Yön'de, sosyalizm üzerine tartışma yok denecek kadar az görünüyor. Reel sosyalizmin yalnızca kalkınma göstergesine göre başarılı yanları, Yön sayfalarına aktarılıyor.

Yön'de sosyalizmin iktidarı alma aşaması kesinlikle ön plana çıkmıyor; iktidarın bir yolla alınacağı veya alınmış olduğu varsayılıyor. Bunun yerine, bağımsızlık kavramından ayrı düşünülemeyen kalkınmanın yolu olan devletçiliğin bozulmasını önleyecek bir sınırlama olarak çıkan halkçılık birleşek sosyalizmi tanımladığı için, reel sosyalist toplumlar da hep bu açılardan algılanıyorlar. Yön'de sık sık yazıları yayınlanan Türkkaya Ataöv'ün, şimdilerde Dış İşleri Bakanlığı danışmanı Profesör Türkkaya Ataöv, «Castro Sosyalizmi» olarak nitelediği Küba'ya bakışı da böyle oluyor. Bir yazısında şunları dile getiriyor: «Devlet çiftlikleri Küba'nın çalışkan halkını kendi yararına iş görür duruma getirmiştir. Bu çiftliklerde çalışan Küba köylüsünün kızlarından 16 bini bugün Havana'da okumakta, ya da öğretmenlik için hazırlanmaktadır. Batista zamanında köylü kızları Havana'yı rüyalarında bile göremezlerdi. Havana'ya ulaşabilenler çok defa ancak bir şekilde girebiliyorlardı; fahişe olarak»[56]. Devletçiliğin kırsal kesime uzantısı olarak ele alınan devlet çiftlikleri, Küba'nın köylü kızlarını fahişelikten de kurtarıyor.

Ataöv'ün Yön'deki ilk yazılarının birisinin başlığı da «Türk Sosyalizmine Doğru» oluyor. Bir paragraf aktarıyorum: «Yön'ün devletçilik ve sosyalizm örnekleri olarak zaman zaman Mısır, İsrail, Hindistan, Küba ve benzerlerinin devletçiliklerinden bile söz açması tabiidir. Her hangi bir ülkedeki rejim o ülkede kendinden önceki rejimlerle karşılaştırılmalıdır. Mısır sosyalizmi Faruk idaresinden, Castro sosyalizmi Batista diktatörlüğünden daha olumlu rejimlerdir. Fakat kimse bu rejimlerin Norveç, İngiltere, Türkiye ya da başka bir ülkede olduğu gibi yerleşmesini savunmaz. Her rejim kendi toprağında ve kendi şartlarına

en uygun şekilde yeşerir. Yön, Türkiye'nin geleceği bakımından yapılacak tartışmalara hareket noktası olarak bir zarurete parmak basmıştır. Türk sosyalizmi, bu tartışmaların sonunda ortaya çıkacaktır»[37]. Türkkaya'dan aktardığım bu paragrafın son derece tipik olduğunu düşünüyorum; Yön Aydını, sosyalizm sözcüğüyle devletçiliği birlikte algılıyor. Bu vurgu, hem sosyalizme kemalist bir öncülden yaklaşma tutkusundan kaynaklanıyor ve hem de sosyalizme teknokratik bir yaklaşımın daha az mukavemetle karşılaşacağı inancına dayanıyor.

Yön'ün bir aydın boşluğuna doğduğuna inanıyorum; Doğan Avcıoğlu'nun dar bir kadro oluşturduktan hemen sonra iktidarı almayı deneme isteği, buna hırsı da diyebiliyorum, Mümtaz Soysal'ın örgütlü çalışmadan duyduğu sürekli ürküntü (*) ile birleşince, Yön Hareketi'nin kendi

---

(*) Avcıoğlu, yazılarında biçeme önem vermiyordu; Yön'de güzel siyasal yazıları Mümtaz Soysal başlattı. Profesör Soysal, yıllar sonra, Hikmet Özdemir'in çalışmasına yazdığı önsözde geçmişini değiştirme eğilimi gösteriyor.

«Biz yönümüzü az çok bilir gibiydik. Hiç olmazsa, ne yöne gitmemek gerektiğini biliyorduk: Türkiye'nin yönü, bağımsızlıktan, planlı ve hızlı kalkınmadan, yapısal değişikliklerden uzaklaşan, her şeyi oluruna hatta daha kötüsü, başkalarının oluruna bırakan bir yol olmamalıydı».

«Doğru bildiğimiz yöne nasıl ve kimlerle gideceğimiz konusunda ise belliydi ki, aramızda bir görüş birliği yoktu. Kimimiz hızlı ve kestirme çözümleri, kimimiz de yığınların bilinçlenip örgütlenmesine dayalı yavaş ve uzun çözümleri beğenmekteydik».

H. Özdemir, Yön Hareketi, Ankara, 1986, Soysal'ın Önsözü.

Profesör Soysal'ın yönünü anlatırken kalkınmadan söz etmesi çok yerinde olmakla birlikte sosyalizm sözcüğünü unutmasını doğru bulmuyorum. Ayrıca aktardığım ikinci paragrafta, birinci «kimimiz» sözcüğü yalnızca Doğan Avcıoğlu'nu ve ikinci «kimimiz» sözcüğü de sadece Mümtaz Soysal'ı anlatmak için konmuştur; böyle anlıyorum. Hakh bulmuyorum. Mümtaz Soysal'ın hiç de «yavaş ve uzun» sayılmayacak çözümleri içeren yazılarını biliyorum.

«Yeni fikirlerin yayılması, sosyalist görüşlerin ortaya konması konusunda son bir-iki yılın, hatta bir kaç ayın çalışma-

aydınını derinleştirme ihtiyacı duymayışını anlamaya yetiyor. Yön Dergisi, belki de Türkiye'de veya başka bir ülkede az rastlanabilecek bir hızla, kendi papağanlarını yetiştirmeyi başarabiliyor. Milli Birlik Komitesi üyesi ve radikal sayıldığı için 14'ler ile birlikte tasfiye edildikten sonra 1965 Seçmleri'nde TİP listesinden parlamentoya giren Yarbay Muzaffer Yaran, devlet danışmanı olarak sürgünde yaşadığı Oslo'dan Haziran 1962 tarihinde gönderdiği mektubunda, bunun, işaretlerini veriyor. Şunları yazıyor: «Çıktığı gündenberi Yön'ü ilgi ile izlemekteyiz. Sosyalist fikir akımlarının öncülüğünde hizmetleriniz büyük oluyor. Dozajlarınızı, memleketimizin realitelerine uydurabildiğiniz müddetçe taraftarlarınız artacaktır»[58]. Hiç kuşkusuz Yarbay Karan, Yön'ün öncelikle aradığı okuyucular arasında yer alıyor ve dozajı iyi ayarlanırsa okuyucuların artacağı müjdesini de gönderiyor.

Bu sevindiricidir; fakat daha da sevindirici olan Yarbay Karan'ın mektubuna eklediği yazısı oluyor. En azından bir kez başarılı bir darbe yapmış olan ve kısa bir

---

larını asla yeter bulmamak, daha geniş faaliyetlere ve teşkilatlanmaya doğru gitmek gerekir. Türkiye için, bugünkü çıkmazlardan kurtuluşun tek yolu sosyalizm olduğuna göre, sosyalizme inananlar bu inançlarını kütlelerdeki özlemlerle birleştirmelidirler».

«Sosyalizmin yayılması, yalnız çıkmazdan kurtulmak ve birşeyler yapabilmek için şart değil, aynı zamanda Türkiye'yi bekleyen bir başka tehlikeden kurtulmanın da tek yolu. Türkiye'de faşizm tekrar hortlamıştır».

«Sosyalistler, memleketi tek adamın umutsuz çırpınışlarına veya sağcı hayalseverlerin maceralarına terketmemek için çalışmak, kuvvetlenmek ve genişlemek zorundadırlar. Koalisyon eğlencelerinin gerisinde yatan boşluğu ancak sosyalist düşüncenin getireceği gerçekçi çözümler doldurabilir. Gerisi, bugün dikilse bile yarın yine sökülecek olan bir yamalı bohçadan ibaret».

Mümtaz Soysal, Göl Kıyısında, Yön, Yıl 1, Sayı 26, 13 Haziran 1962, s. 3.

Ayrıca 9 Mart 1971 tarihinde ayarlanan radikal cunta başarılı olsaydı, Profesör Soysal'ın Dış İşleri Bakanı olması kesindi; bu kesinliğin bilgisi dışında olduğunu sanmıyorum.

süre Türkiye'yi yönettikten sonra tasfiye edilmekle birlikte yeniden yönetime gelme yollarına ilgisiz olmadığı bilinen Muzaffer Yarbay'ın, henüz daha altı ayını yeni tamamlamış olan Yön'ün çok çalışkan ve başarılı bir öğrencisi olduğu anlaşılıyor. Sürgün yaşamını Oslo'da Büyükelçilik danışmanı olarak geçiren Muzaffer Karan, yazısında, şu düşünceleri dile getiriyor: «Unutmamak lazımdır ki, çağımızda geri kalmış milletlerin kalkınma çabalarının, ancak fikirleri, zikirleri bir olan enerjik, dinamik, hamleci ve ileri kadroların uyguladıkları sosyalizm metodları ile sağlanmakta olduğu artık inkar edilemiyecek bir gerçek haline gelmiştir». 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin birisi, kalkınmanın tek yolunun sosyalizm olduğu düşüncesini tekrarlıyor.

Buraya kadar güzel; kalkınmayı sağlayacak bir sosyalizm kesinlikle arzu ediliyor ve bunun ötesi, bir tür «yasak bölge» sayılıyor. Fakat bu kadarını yapabilmek için de çeşitli ülke sosyalizmlerinin tanıtılması gerekiyor; Yön'de, «Castro Sosyalizmi» veya «Nasır Sosyalizmi» ya da «Bin Bella Sosyalizmi» nitelemeleri sık sık kullanılıyor. Böyle bir kullanım, Muzaffer Yarbay örneğinde görüldüğü gibi, çalışkan öğrencilerin kalkınma ile sosyalizm özdeşliğini hazmetmelerinden sonra, kaçınılmaz olarak, «nasıl bir sosyalizm?» sorusunu gündeme getiriyor. Üstelik Türkkaya Ataöv'ün, Yön'ün on ikinci sayısında «Türk Sosyalizmine Doğru» başlığıyla yayınladığı «Türk sosyalizmi, bu tartışmaların sonunda ortaya çıkacaktır» hükmünü dile getirmesi, böyle bir tartışmadan kaçınmayı imkansız hale getiriyor.

Tartışmaya giriliyor; ancak önce bir parantez gerekiyor. Devrimcinin kopuştan, tarihçinin süreklilikten yana olduğu görüşümü tekrarlıyorum; Forum ile Yön, hem bir sürekliliği ve hem de bir kopuşu anlatıyor. Forum da, Yön de birer aydın hareketidir; Yön'ün kadrosu içinde Forum'da yazanların bulunmasından daha çok önemlisi Yön kadrosunun Forum'un eleştirel okuyucuları olmalarıdır. Forum, doktrinden uzak durmaya çalışıyor ve bu uzaklık Forum'u, sağa ve Birleşik Amerika'nın bakışına götürüyor.

YÖN YAYINLARI

KİTAPLARINI SUNAR

BATICILIK, ULUSÇULUK VE TOPLUMSAL DEVRİMLER
Yazan: Niyazi Berkes — 7.50 TL.

YOKSUL ÜLKELER NASIL SOYULUYOR?
Yazan: Pierre Jalée, Çev.: Selâhattin Hilâv — 7.50. TL.

SOSYALİZM VE İSLAMİYET
Yazan: Roger Garaudy
Çevirenler: Doğan Avcıoğlu - E. Tüfekçi — 4.— TL.

SINIF AÇISINDAN AZ GELİŞMİŞLİK
Yazan: Yves Lacoste, Çev.: Sevil Avcıoğlu — 4.— TL.

ASYADA MARKSİZM VE MİLLİYETÇİLİK
Yazanlar: H.C. d'Encausse ve S. Schram
Çevirenler: Sevil Avcıoğlu ve Adil Aşçıoğlu — 6.— TL.

AMERİKAN HARP DOKTRİNLERİ
Yazan: M. Fahri — 12,50 TL.

İsteme adresi: YÖN YAYINLARI

. . . . . .

Yayın ilanı, Yön, 21 Nisan 1967.

Yön de, aynı ölçüde doktrinden uzak kalmaya çalışıyor ve böyle bir çaba, Yön kadrosunu sola ve Sovyetler Birliği'nin bakış açısına getiriyor. Hem Forum ve hem de Yön'ü ampirist olarak düşünmek mümkün görünüyor; fakat, Forum'dan sonra ve 1960 yıllarının objektivitesinde Yön'e Forum'u tekrar etme kapısı kapalı kalıyor.

Bir nokta daha var; Forum'un mutfağı Siyasal Bilgiler Fakültesi oluyor. Forum'un önde gelen isimleri, Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Muammer Aksoy hep, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin genç öğretim üyeleri ve doçentleridirler. Buna karşın Doğan Avcıoğlu'nun, çalışmaya, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin bir filyali olarak kurulan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde asistanlıkla başladığına, daha önce, işaret ettim. Mümtaz Soysal, bu sırada Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde asistanlık yapıyor ve Enstitü'de birlikte çalışıyorlar. Türkkaya Ataöv ile Yön'de sürekli yazanlardan Taner Timur da aynı Fakülte'nin asistanı oluyorlar. Bunun dışında Profesör Sadun Aren de Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde görev yapıyor. Böylece, Forum ve Yön'ün ocaklarının büyük ölçüde aynı olduğu ortaya çıkıyor.

İçerikte de sürekliliği gösterebilirim; ancak yer ayırmak imkanına sahip olamıyorum. Planlama kavramı üzerindeki vurgu, planlama anlayışlarında zamana ve genel bakış açılarına dayalı ayrılıklar bir yana, Forum ve Yön arasındaki sürekliliğin içerik planında devamına örnek olabiliyor (*). Güncel tartışmada ise kopuşlar ön plana çı-

(*) Eğer kök atılmışsa, yangına veya depreme karşın, uzay ve zaman düzleminde mutlaka tekrar fışkırıyor. Ancak mutlaka bir «piçleme» ya da «melezleme» sonucunda ortaya çıkıyor. Bu açıdan bakıldığında, 1970 yıllarının en etkili ancak kalıcı olamayan iki dergisini, Murat Belge'nin yönetimindeki Birikim'i, Forum'un gayri meşru torunu ve benim yönetimimdeki Yürüyüş'ü de, Yön'ün gayri meşru çocuğu olarak düşünebiliyorum. Forum'daki tartışmadan Birikim'e ve Yön'deki netleşmeden sonra Yürüyüş'e birer çizgi akıyor.

1970 yıllarının sonuyla 1980 yılı Eylül ayı arasında çıkabilen, çok kısa süreli ve çok sınırlı dağıtımlı Sosyalist İktidar'ı ifade ederek, bu ikisiden başka 1970 yıllarında, üzerinde çö-

kıyor; süreklilik derinliklere iniyor. Akan bir zamanda iki kez ışımanın mümkün olmadığı kabul edilirse, güncel söylemdeki kopuşların derindeki sürekliliği gözlerden uzaklaştırmaması gerekiyor; parantezi kapatarak devam ediyorum.

Profesör Sadun Aren, Yön'de, Avcıoğlu ve Soysal'dan başka zamanın en acar fıkra yazarları olan İlhan Selçuk ve İlhami Soysal'dan oluşan dört kişilik başyazar kadrosunda, nerede ise beşinci başyazar olarak görünüyor; ayrıca Doğan Avcıoğlu ile Mümtaz Soysal'ın başyazılarında Profesör Aren'in görüşlerine sık sık atıf yapıldığı saptanabiliyor. Aren'in bir «otorite» ve Yön yazıcıları arasında bir «duayen» kimliği taşıdığı anlaşılıyor (*). Bu sıralarda kurulmuş olan TİP'e karşı Türk-İş içinde oluşturulmaya çalışılan «Çalışanlar Partisi» projesi içinde de yer alan Sadun Aren'in, Türkiye İşçi Partisi'nin yeni yönetime verilmesine kadar Yön ve «Çalışanlar Partisi» projelerinde önemli bir yer ve role sahip olduğu ortaya çıkıyor.

Böyle bir rol saptanınca, hiç kuşkusuz, «nasıl bir sosyalizm?» sorusuna cevap verme işi de, Profesör Aren'e düşüyor. Bu nedenle olabilir, Sadun Aren'in «Nasıl Bir Sosyalizm?» başlıklı yazısı, Yön Hareketi'nin başlarında,

---

zümleme yapılabilir ve diğer başka bir aydın dergisi bilmediğimi kaydediyorum.

(*) Forum Hareketi zamanında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okurken komünist partisi ve Yön Hareketi sırasında devlette çalışırken sosyalist parti arayan benim kuşağım, Sadun Aren'i çok severdi. Ancak ne Sadun Aren'in ne de Behice Boran'ın 51 TKP Tevkifatı sanıkları arasında bulunduklarını bilmiyorduk; yalnızca, o davanın sanıklarının bir bölümü, «TKP Pişmanları» çalışmasındaki nitelemeyle «TKP Direngenleri», Sadun Aren'le ilgili olarak son derece olumsuz sesler çıkarıyorlardı. Olumsuzlukları belli ediyorlar, fakat, dillendirmiyorlardı. Bir başka çalışmamda, Türkiye Üzerine Tezler'in üçüncü kitabında, «İç-TKP» olarak adlandırdığım bu hareket, TKP tarihi açısından, Sadun Aren ile Şevket Süreyya Aydemir'i aynı kefeye koyuyorlardı. Doğan Avcıoğlu'nun, Sadun Aren'e Yön'de seçkin bir yer verirken, bizim kuşağımızın bilmediklerini bildiğine inanıyorum; her yeni hareket, geçmişle gevşek bir bağ kurmayı tercih ediyor.

Dergi'nin on dördüncü sayısında çıkıyor. Aren, başlangıçta ve görünürde «Türk Sosyalizmi» arayışlarına kapıları kapatmak istiyor ve şöyle yazıyor: «Yeni bir sosyalizm modeli, bir Türkiye sosyalizmi bulmak için, beyhudeliği mukadder gayretler sarfedilmemelidir. Böyle birşey bulma ümidi, bizleri daha bir müddet tereddütlü ve atalete mahkum etmekten başka bir işe yaramaz. Yapılacak şey, belki de fikrin taraftarlarının asıl maksatlarına da uygun olarak, çeşitli müşşahhas meselelere sosyalizmin ışığı altında en uygun çözüm yollarını aramak ve bunları serbestçe tartışmaktır. Türk sosyalizmi derken, bunu anlıyoruz»[59]. Profesör Sadun Aren, sosyalizm kavramını sulandırma ve bulandırma ihtimalini getiren «Türk Sosyalizmi» arayışlarını, yumuşak bir dille, reddediyor.

Fakat bunu yaparken son derece tipik bir Soğuk Savaş aydınını ve aklını sergiliyor; kavramın yerel kaygılarla sulandırılmasına karşı çıkarken Batı Avrupa'dan ve Anglo-Amerikan üniversitelerinden gelen bütün yaban rüzgarlarına açıyor. Önce «doktriner» olmayı reddediyor ve bunu reddederken, On Dokuzuncu yüz yıl sosyalizminin, marksizmin, aşırı doktriner olduğunu ifade ediyor. Bu, İngiliz veya Amerikan üniversite tedrisatını tekrarlamak anlamına geliyor. Aren, yazısına şöyle başlıyor: «Memleketimizin hızlı bir kalkınmaya çok muhtaç olduğu şu sıralarda, aydınlarımız bir çıkış yolu aramaktadır. Bu konuda iki hataya düşülebilir. Biri, XIX. yüzyıl doktrinleri ve terminolojisi içinde kalmak, diğeri de, bunun tam tersi, işi el yordamına bırakmak, sadece pratik çözüm yolları üzerinde durmaktır». Aren, yazısını şöyle bitiriyor: «Bu vesileyle, kalkınmamızın ancak sosyalist bir model takip edildiği takdirde mümkün olabileceğini ve bu modelin belkemiğini de yapıcı ve halkçı bir devletçiliğin teşkil ettiğini tekrar etmek isterim. Çünkü, bir kere, ancak 'ekonominin kumanda eden tepeleri' halkçı bir devletin elinde olunca istismardan bahsetmeğe imkan kalmaz. İkinci olarak, ancak devletçilik sayesinde toplumun kalkınma arzusu fiilen harekete geçirilebilir. Çünkü aksi halde, çok ürkek olduğu anlaşılan özel teşebbüsün yatırım yapmasına bel bağlamak

lazım gelir. Üçüncü olarak, ancak devletçilik etrafında milli bir gayret seferberliği yapmak, kütleleri heyecana ve harekete getirmek mümkündür. Dördüncü olarak, halkın değişme ve gelişme arzularını karşılayabilecek büyük işler, büyük hamleler ancak devletçilik yoluyla yapılabilir. Nihayet, ancak devletçilik sayesinde, fabrikalar ve tesisler aynı zamanda birer medeniyet ve kültür merkezi, adeta birer mektep olarak kullanılabilir». Sosyalizm, kemalist devletçilik politikasının halkçı uygulamasına dayandırılıyor.

Fransa'da modern merkezi devletin çıkışı sırasında Maliye Bakanı Colbert tarafından uygulandığı için Colbertism veya Fransızcası ile etatizm de denilen devletçilik hiç bir doktriner dayanağı olmayan ve son derece pragmatik bir uygulamadır; Soğuk Savaş, doktrinlerin çaresizliği gerekçesiyle marksizmi etkisizleştirmede önemli mesafeler kaydediyor. Türkiye'de de «devletçilik», bir yandan 1930 yıllarında uygulandığı için kemalizme bağlanabiliyor ve diğer yandan da Soğuk Savaş sonrasında, sosyalizme karşı direnci kırmanın bir kolay yolu olarak ileri sürülüyor. Aren'in yazısı, bu açıdan bakıldığında, örnek bir katkı olarak ortaya çıkıyor.

«Aşırı teoricilik ya da doktrincilik diyebileceğimiz birinci yol, bugünkü Türkiye'nin meselelerini XIX. yüzyılın müsamahasız doktrinleri çerçevesi içinde çözümlemeğe çalışmak demektir. Bilindiği gibi, XIX. yüzyılda, bir tarafta kapitalizm, diğer tarafta da sosyalizm doktrinleri şiddetli bir çatışma halindeydiler. Bu her iki doktrin de, isimlerinin zannettirdiği gibi, sadece iktisadi konular ve bağıntılarla ilgili olmayıp, toplum hayatının çeşitli yanları hakkında belli görüşleri de ifade ediyorlardı». Doktrinlerin darlıklarından kurtulma önerisi, böyle bir açıklamayla, açılmaya başlıyor. Şöyle sürüyor: «Bu iki doktrin, dünya görüşü, arasındaki çatışma, yüzyılın ikinci yarısında çok şiddetli olmuş ve her iki taraf da fikirlerinde büyük taassub göstermişlerdir. Kapitalizmi temsil eden hakim zümre, yalnız sosyalist fikir ve hareketlere değil, fakat yeni olan her fikir ve harekete karşı koymuş ve bunları ezmek istemiştir.

Aynı şekilde, sosyalist doktrin de, fikrin heyecanını azaltacak her türlü yeni yorumlara karşı durmuş ve bunları, özleri itibariyle sosyalist oldukları halde, hıyanet olarak vasıflandırmıştır». Profesör Aren, kapitalizmi vahşi ve sosyalizmi de bağnaz olarak niteliyor.

Fakat Profesör Aren, artık üzülmek için neden kalmadığını haber veriyor ve «zamanımızda, artık, her iki doktrin de sertliklerini kaybetmiş ve daha serbest bir şekilde yorumlanmağa müsait bir tutum kazanmışlardır» diyor. Aslında Sadun Bey, bu sırada Batı'da moda olan ve Türkiye'de Planlama Teşkilatı Baş Danışmanlığını da yapan Profesör Tinbergen'in öncelikle savunduğu «convergence» savını, Türkçeye çeviriyor; iki sistemin birbirine yaklaştıkları, to converge, bu sırada Batı akademik çevrelerinde moda halinde tartışılıyor. Aren, doktrinler arası yumuşama için üç neden sayıyor.

«Birincisi, fikirlerin yavaş yavaş hararetlerini kaybetmeleridir», önce bu nedeni açarak geliştiriyor. Sonra, «ikinci sebep, toplumun meselelerinin çözümlenmesinde, insanları saadete ulaştırmakta, doktrinlerin sihirli ve ani tesirlerine olan inancın, yerini daha az iyimser bir görüşe bırakmasıdır» diyor; Anglo-Amerikan dünyasının pragmatik bakış açısı, Türkiye'de «nasıl bir sosyalizm» sorusuna cevap aranırken, ölçütlerden birisi oluyor. Üçüncü nedeni, yine Aren'in sözleriyle, aktarıyorum: «Nihayet üçüncü sebep olarak, XIX. yüzyıldaki kapitalist gelişmenin sömürücü karakteri ve dolayısıyla sebep olduğu insan ızdırabının, iktisadi ve demokratik gelişmeler neticesi olarak, artık Batı ülkelerinde tarihe karışmış olmasını söyliyebiliriz. Gerçekten, sosyalist doktrine keskinliğini ve müsamahasızlığını veren en önemli faktör, insanların insafsızca ve hayasızca istismar edilmekte olması ve bunun sistem icabı olmasıydı». Bunların artık tarihe karıştığı ve Batı'da artık sömürünün kalmadığına inanılıyor.

Profesör Jan Tinbergen ve diğerlerinin savundukları «convergence» kuramı budur; İkinci Dünya Savaşı sonrasında geliştirilmiş Keynesian ekonomi politikaları olan «refah devleti», welfare state, arayışlarının ve kullanılan dev-

let müdahalesi araçlarının kapitalizmi sosyalizme yaklaştırdığına inanılıyor. Bu bir gözlemdir; tersinden, önemli bir bilgisizlikle, Sovyet ekonomisinin yönetiminde «kâr» ve «fiyat» mekanizmalarının yeni kullanılmaya başlanıldığına inanılarak sosyalist modelin de kapitalizme yaklaştığı ekleniyor. Profesör Aren, bunlardan hiç sözetmeden, «zamanımızda, Batı'nın ileri memleketleri için insanların hayasızca istismarı ve kütle sefaleti artık bahis konusu değildir» diye yazıyor.

Bir parantez açarak içine iki tez yazmam gerekiyor: Soğuk Savaş Politikaları, bir bellek silme operasyonudur. Önce bellek siliniyor ve daha sonra belleğe, Soğuk Savaş önermeleri kakılıyor.

Soğuk Savaş'tan önce var olan aydın, Soğuk Savaş'tan sonra Soğuk Savaş Aydını oluyor.

Soğuk Savaş'ın en büyük silahı korku üretimi ve uygulamasıdır. Aydınları hedef alıyor.

Tez'in uzantılarını yazıyorum. Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren, Soğuk Savaş döneminde, belleklerinin silinmesi operasyonuna mukavemet edemiyorlar.

İkinci tezi formüle ediyorum: 1960 yıllarında Türkiye'de, hem Yön Hareketi ve hem de TİP Yükselişi olarak gelişen Türkiye solculuğu, düşünsel kaynağını marksizmden alarak değil, Anglo-Amerikan toplum bilgisinin radikal uçlarına dayanarak başladı ve gelişti.

Parantezi kapatarak Sadun Bey'in «nasıl bir sosyalizm» sorusuna cevap arayan yazısından son bir aktarma yapıyorum. Şöyle yazıyor: «Özetleyecek olursak diyebiliriz ki, sosyalizm-kapitalizm mücadelesi taraflar için bir ölüm kalım meselesi olmaktan çıkmıştır. Bugünkü şartlar içinde ona bu havayı vermek, onu bu gözle görmek, Batı'da olduğu kadar bizde de sunidir ve büyük kütleyi ilgilendirmeyecektir. Bu sebepten, mücadeleyi demokratik şartlar içinde ve medeni bir şekilde yürütmek mümkündür». Başlangıçta, doktrinlerin eskimiş olduğu inancıyla, sınıf mücadelesini kökten reddetmese bile son derece yumuşatan «demokratik ve medeni şartlar» içinde sürdürülebilecek bir sosyalizm kapısı aralanıyor.

Sadun Aren, bu yaklaşımı, mümkün olduğu ölçüde kodifiye etmeye çalışıyor; aslında Yön'ün yedinci sayısı, tümüyle, bu konuya ayrılıyor. Avcıoğlu'nun «Niçin Sosyalizm» başlıklı başyazısı, İlhan Selçuk'un, «Sosyalizm Ahlaktır» fıkrası, Şevket Süreyya Aydemir'in «Türk Sosyalizmi ve Fikir Atatürkçülüğü» yazısı, 1951 yılında Uluslararası Sosyalist Kongre'de kabul edilen ve «Demokratik Sosyalizmin Görevleri» başlığıyla yayımlanan bildiri, tarih profesörü Enver Ziya Karal, iktisat profesörü Sadun Aren, anayasa hukuku profesörü Bahri Savcı'nın katıldıkları ve «Üç Profesör Sosyalizmi Savunuyor» başlığıyla verilen açık oturum, imzasız olmakla birlikte Şerif Mardin'in kaleminden çıktığı ileri sürülen «Sosyalist Osmanlılar» yazısı ile Namık Kemal ve Ziya Gökalp'in fotoğrafları, Mümtaz Soysal'ın «Sosyalizmin Sınırları» incelemesi, İngiliz Bevan, İtalyan Nenni ve Fransız Mendes-France'ı içine alan «Batı Sosyalizmi» yazısı, Türkkaya Ataöv'ün «Castro Sosyalizmi» başlıklı incelemesi, «Sosyalizm Nedir, Ne Değildir?» sayfası, «İngiltere Sosyalizmi», «İsrail'de Tarım Sosyalizmi», «Nasır, Mısır Sosyalizmini Anlatıyor» başlığıyla aktarılan çeviri, Abdi İpekçi'nin «Fabianizm ve Islahatçı Sosyalizm» başlığıyla döğüşmeyen sosyalizm için yazdığı savunma, bunların hepsi, Yön'ün yedinci sayısında yer alıyor. Yön, sosyalizmi, aydınlara kabul ettirebilmek ve yönetimin kilit yerlerindekilere, meşru gösterebilmek için hem sosyalizmin nerede ise yeryüzünün her toprağını kapladığını göstermek istiyor ve hem de mümkün olduğu kadar barışçıl bir görüntü çıkarmaya çalışıyor.

Abdi İpekçi yazısına şöyle başlıyor: «Bernard Shaw, Fabian Cemiyeti'nin insanları Das Kapital'i okumak külfetinden kurtardığını söylermiş. Gerçekten de Marx'ın iktisadi doğmalarına mantıki yoldan muhalefet eden Fabian Hareketi, sosyalist devrimlerin ancak burjuvaziye karşı girişilecek bir ihtilalle gerçekleştirilebileceği iddiasını çürütmeye muvaffak olmuş ve bütün dünyaya yayılan demokratik sosyalizmin temellerini kurmuştur»[60]. Daha sonra da Fabian Society'nin ilham kaynağını açıklamaya çalışıyor. Aktarıyorum: «Fabian'lar isimlerini Romalı Kumandan Fa-

bius'a izafeten almışlardı. Bilindiği gibi Fabius, Kartacalılara karşı Roma'nın zaferini, hiç dövüşmeden fakat uzun zaman sabredip tam vaktinde yaptığı bir müdahale ile sağlamıştı. İngiltere'de Fabian Cemiyeti'ni kuran sosyalistler de herhalde zafere dövüşmeden sabırlı bir mücadele sonunda, zamanında atılacak adımlarla ulaşacaklarına inanmışlardı». Bunları yazan Abdi İpekçi, ne yazık, 1970 yıllarının sonlarında, sosyalizmi ve bunları yazdığını unutmuş olduğu bir zamanda, bir suikast sonucunda öldürülüyor.

İpekçi'nin Yön'ün birinci sayısında da yazısı var; «14'ler Faşist miydi, Sosyalist mi?» başlığını taşıyor. Bütün bunlara bakıldığında, 1960 yıllarında, Türkiye'de insanların ve aydınların akıllarını sosyalizm ile bozdukları anlaşılıyor. İlk sayıda, Abdi İpekçi'den başka, Doğan Avcıoğlu'nun «tek çıkar yol sosyalizmdir» ifadesiyle biten başyazısı, Mümtaz Soysal'ın «Sosyal Devlet» yazısı, Çetin Altan'ın «Yaşasın Liberalizm» fıkrası, Turan Güneş'in «CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı?» incelemesi, Sabahattin Eyüboğlu'nun «Neden Köy Enstitüsü?» yazısı, Sadun Aren'in «Devletçilik» incelemesi, İlhan Selçuk'un «İran'da Mukavemet Cephesi» başlıklı yazısı, Aziz Nesin'in «Sulu İktidar, Cıvık Basın» fıkrası, Turhan Selçuk'un karikatürü yayınlanıyor; görkemli bir çıkışı temsil ettiğini saptamak durumundayım.

Abdi İpekçi, Milliyet'in önemli ve kilit adamı, İlhan Selçuk Cumhuriyet'in yıldızı, Turhan Selçuk zamanın en atak ve etkili karikatüristlerinden birisi, Çetin Altan Akşam'ın parlak fıkra yazarı, Sadun Aren sevilen bir iktisat profesörü, Turan Güneş son derece popüler bir CHP milletvekili ve anayasa hukuku doçenti, Aziz Nesin ünlü mizah yazarı, Sabahattin Eyüboğlu da tanınan bir eleştirmen oluyorlar; içeriği veya rengi tartışılabilen ancak sosyalizm için çıkan bir dergide birleşiyorlar. Bunun tekrarlanabileceğini sanmıyorum.

Tekil bir gelişme oluyor ve açıklama gerektiriyor. İki neden ileri sürülebilir; birincisi yönetenleri ilgilendiriyor. Çağdaş olmanın bir gereği saymaları, masum sınırlar içinde kalabileceğini düşünmeleri ve gerektiğinde kontrol ede-

bileceklerine inanmalarını mümkün görüyorum. 1960 yıllarının ikinci yarısında patlayan ve o zamana göre kabul gören yol ve yöntemleri aşan öğrenci eylemlerine de önce böyle baktılar; sonra, hem Yön'ün başlangıcına ve hem de ilk öğrenci patlamalarına şiddetle karşı koymadıkları için pişman oldular (*). 1970 ve özellikle 1980 yıllarında bundan çok katı dersler çıkardılar ve her başlangıca, mümkün olan sertlikle karşı çıkmayı ilke edindiler.

İkinci neden katılanlar ve aydınlar bakımından önemli oluyor; permenant restorasyon, tekelsi düzenin yapısına ve sürekli yükseliş de insanın ve aydının doğasına uygun düşüyor. Forum Hareketi, 1956 yılından itibaren artan toplumsal muhalefet, 28/29 Nisan Öğrenci Eylemleri, 27 Mayıs, 1961 Anayasası, bir yükseliş çizgisinin belli başlı noktalarıdır; Asya ve Afrika'daki radikal başkaldırılar ve başarılı ulusal kurtuluş hareketleri, Batı'nın lider ülkesi Amerika Birleşik Devletleri'nde Soğuk Savaş yıllarının başkanı uyuşuk general Eisenhower yönetiminden sonra, 1960 yılında genç ve Boston'lu entellektüel politikacı Kennedy'nin işbaşına gelmesiyle Soğuk Savaş'ın buzlarının kırılmasının hızlanması, bu yükselişi destekliyor.

(*) Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Cemal Tural'ın emriyle Yön Dergisi, 5 Haziran 1963 - 25 Eylül 1964 tarihleri arasında on dört ay kapatıldı. Yön'ün değerlendirmesinden aktarmalar yapıyorum.

«Yön, 14 ay kapalı kaldı. Bir gazetenin 14 ay kapalı kalması çok partili hayat döneminde ilk defa vuku bulmaktadır. Yön, böylece susturulmuş oldu».

«Düşününüz, Yön'ün ilk bildirisini. Bildiri, iş ve politika çevrelerinde bir bomba gibi patlamıştı. Bazı iş çevreleri telaş içinde Yön ile mücadele için toplantı üstüne toplantı yapmışlar, acele para toplamaya başlamışlardı. Sayın Ekrem Alican, Yön'cülerle yaptığı bir konuşmada 'Yön bizi korkuttu' diyordu. Halbuki şimdi okuyunuz Yön'ün bildirisini, üç yıl öncesinin 'ürkütücü' fikirlerinin bugün ne kadar 'ehlileştiğini' göreceksiniz».

«Yön, yayın hayatı boyunca, bütün cepheleriyle statükoya karşı dikilen ve her alanda köklü değişiklikleri savunan bir organ oldu».

Yön, Yıl 3, Sayı 78, s. 2.

Türkiye aydını yükselen bir arayış içine giriyor; Yön Dergisi, bunun platformlarından birisi olarak gerçekleşiyor.

Söylenebilecek iki nokta kalıyor. Birincisi, teorik düzende hiç bir kalıcı düşünceye kaynaklık edemiyor; bu, zamanında son derece önemli olmasını engellemiyor. Bunda, çıkışında, yöneten çevrelere son derece yakın kadrolarla işbirliği yapmayı bilerek seçmesinin önemli bir rolü olduğunu düşünüyorum. Tartışmayı pek sevmiyor ve kapı da açmak istemiyor. Yön, kalkınma ve bağımsızlık hedefini Silahlı Kuvvetler'in, zamanında aynı anlama gelmek üzere kullanılan deyimle Zinde Kuvvetler'in, harekete getirilmesiyle sağlamayı planlıyor; bu nedenle, burjuvazinin gücünü önemsemiyor. Burjuvazinin gücünü önemsememek, doğallıkla, işçi sınıfının da gücünü önemsememek anlamına geliyor; burada, Behice Boran'ın itirazının ve suçlamasının yol açtığı kısa süreli tartışmayla (*) Yön'ün, Sencer Divitçioğlu tarafından ortaya atılan Asya Tipi Üre-

---

(*) Tartışma, daha sonra ayrı ayrı yerlerde, sertlik kazanıyor. Yön'ün ellinci sayısının arka kapağında, Doğan Avcıoğlu'nun «Türkiye İşçi Partisi'ne Dair» başlıklı eleştiri yazısı çıkınca Behice Boran, bunu, bir yazıyla cevaplandırıyor. Yön, bunun bazı bölümlerini sayfalarına alıyor.

«Doğan Avcıoğlu'nun sosyalizmin bütünlüğü inancıyla Türkiye İşçi Partisi'ne yönelttiği bazı tenkitler, Behice Boran'ın iyi niyetli insanlara yakışmıyacak arka maksatlar arıyan çok hırçın bir yazısına yol açtı». Yön, aktarmasını böyle bir girişle yapıyor. Behice Hanım'ın Yön sayfalarına yansıyan yazısından aktarıyorum.

«TİP'e hücumların, parti toplantılarında ilerici aydınların şahıslarına maddi saldırılar yapılması halini aldığı zamanda uygun bulmuştu Avcıoğlu TİP'i yermeyi? Tenkit sosyalistliğin icabı imiş! Geç efendim, geç».

«Avcıoğlu'nun TİP hakkmdaki bu ilk (ne yazık!) yazısı artık şüphe bırakmıyor ki bunun altında bazı hesaplar yatmaktadır. Saldırı, baskı kampanyası daha da şiddetlenir, ufukta faşizm tehlikesi maddileşirse, doğmatik, katı doktrinci, memleket gerçeklerinden uzak (uzatmaya ne lüzum var? Açıkçası komünist onlardır, biz milliyetçi sosyalistleriz) diyebilmek hesabı. Hakim çevrelerin ve onların sözcüsü Akis'in de zaten istediği budur».

Yön, Yıl 1, Sayı 51, 5 Aralık 1962, s. 7.

tim Tarzı modeline karşı çıkmasının dışında önemli bir aydın tartışması yaşamıyor.

Yön Aydını, Yön Hareketi'nin, her türlü tabuyu yıkan, Sovyetler Birliği ile dostluğu savunan, Nazım Hikmet'in Türkiye'de tekrar yayınlanması yolunu açan, sosyalizm sözcüğüne meşruiyet kazandıran, cepheye yönelik bilgili ve becerikli yayını arkasından coşkuyla geliyor ve bu çerçeve içinde biçimini almaya başlıyor. Yavaş yavaş, kendi çerçevesi içinde, daralıyor ve katılaşıyor.

İkinci nokta, bir süre sonra, Yön'ün kendisinin, başlangıçta Yön'e katılanların önemli bir bölümü için acı bir sürpriz olmasıdır; Yön Hareketi, kendine güvenini sağladıktan sonra hem sosyalizmin demokratik olanından ve hem de demokrasinin kendisinden hızla uzaklaşıyor. Yön Hareketi yükselişini sürdürür ve yeni bir devrime doğru açılırken, katılanların bir bölümü, başladıkları noktanın da gerisine doğru kayıyor; 1954 yılında başlayan Forum Hareketi'nin asıl sonu, bu nedenle, 1960 yıllarının ikinci yarısında geliyor. 1967 yılında Doğan Avcıoğlu, «Devrim» Gazetesi'ni çıkararak iktidarı almak için örgütlenmek üzere Yön'ü kapatırken, Turhan Feyzioğlu «Çerkez Ethem» ilan ediliyor ve Feyzioğlu, aydın hareketini bırakırken, 1954 yılındaki başlangıç noktasının çok gerilerine dönmek üzere kendisini yükselişin önüne atmak gereğini duyuyor.

Bu son noktayı geliştirerek Yön çözümlemesini bitirmek istiyorum. Sürpriz daha çok, ayrılma ve yeni katılmalarla Yön'ün temel yazı kadrosunun netleşmesinden de doğuyor; Yön Hareketi, bir süre sonra, kontrol edilemez bir hale geliyor. Bunun dışında ve özellikle Doğan Avcıoğlu'nun yazıları esas alınacak olursa, Yön'ün daha başından itibaren şiddet yoluyla iktidarı alarak programını uygulamaya koymak istediği belli oluyor.

Bu noktada bir kuşku bulunmaması gerekiyor; Yön'ün yayınını, daha dar bir örgütlenmeye yönelik yayın ve çalışmalar için kapatmasından on yıl sonra, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi tarafından yayınlanan Türkiye üzerine bir çalışmada, Doğan Avcıoğlu için, ideolog natsi-

onal'no-revolyutsionnogo puti, ulusal devrim yolu ideolo-gu, deniliyor ve şöyle açıklanıyor: «'Ulusal-Devrim Yolu' ideologu D. Avcıoğlu, sol güçlerin, 'tribünler için atraksi-yon' olarak nitelediği parlamento seçimlerinde başarı ka-zanma ihtimalini, tümüyle, reddediyor. Bu yüzden, çağdaş Türkiye'de, ulusal-kurtuluş devriminin güvenilir dayanağı, Avcıoğlu'nun iddiasına göre, yalnızca 'Ordu ve Devrimci Parti' olabilir; bunların yardımıyla, 'emperyalizm yanlısı güçlerin diktatörlüğüne' son verilebilir ve 'gerçek demok-rasi' demek olan 'halkın diktatörlüğü' kurularak 'Atatürk tarafından başlatılan ve yarıyolda bırakılan ulusal-kurtuluş devrimi tamamlanabilir'»[61]. Doğan Avcıoğlu, daha sonraki yıllarda ve özellikle 1965 Seçimleri'nden sonra, 51 TKP Tevkifatı Davaları'nda Zeki Baştimar'a karşı TKP'lilerin ve başta Mihri Belli'nin katılımıyla netleştirdiği bu görüşle-rini (*), Yön'ün ilk sayısından itibaren savunuyor.

Avcıoğlu, bunu savunmayı «sosyalist gerçekçilik» sa-yıyor ve bu başlıklı yazısında şunları kaleme alıyor: «Özet-lersek, memleketimiz ne ortaçağın ne de emperyalizmin hakimiyetinden kurtulamamıştır. Atatürk'le başlayan, mil-li kurtuluş hareketi tamamlanamamıştır. Türkiye bugün, bir çok az gelişmiş memleket gibi, milli kurtuluş hareketi safhasında bulunmaktadır. Bu hareket başarıya ulaşma-dıkça, demokrasi ve sosyalizm yolunda ilerleme kaydet-

(*) Milli Demokratik Devrim, Sovyet bilim adamları ve dış ilişkiler uzmanları tarafından Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru geliştirilerek ön plana çıkartılıyor. Ancak Mehmet Ali Aybar'-dan temizlendikten sonra Aren-Boran'ın yönetimine kalan TİP ile Mihri Belli ve arkadaşları arasında patlak veren ve son de-rece sert geçen Sosyalist Devrim-Milli Demokratik Devrim tar-tışmasında, Zeki Baştimar'ın, alias Yakup Demir, Milli Demok-ratik Devrim savunusunun üstünü örterek Mihri Belli'ye karşı Sadun Aren-Behice Boran tarafını desteklemesi, bu konudaki karışıklıkların nedeni oluyor.

Rusça bilmiyenler milli demokratik devrim ile Sovyetler Birliği'nin bakışı arasında ilişkiyi görebilmek için, Rusça kay-naklara dayanılarak yapılan Hough'un çalışmasına bakabilirler.

J.F. Hough, The Struggle for the Third World, The Soviet Debates and American Options, Washington, D.C. 1986.

mek mümkün değildir. Sosyalizme giden yol, milli kurtuluş hareketinden geçmektedir»[62]. Milli Demokratik Devrim görüşünün bir ilk formülasyonu ortaya çıkıyor. Doğan, şunları da ekliyor: «O halde sosyalizmin bugün temel meselesi, antiemperyalist ve antifeodal mücadeledir. Bu mücadelede işçi sınıfı yalnız değildir. Mücadele, bütün demokratik ve vatansever kuvvetleri ilgilendirir. Atatürk devrini yaşamış, devlet geleneğine sahip Türkiye'de, antifeodal ve antiemperyalist mücadele, bütün sosyal gruplarda yankı bulacaktır». Söylenenler hiç kuşkusuz, bir «cephe» anlayışını da içeriyor.

Doğan Avcıoğlu, amaçladığı sosyalizm ile Atatürkçülük arasında bir bağ kuruyor ve 1962 yılındaki bir yazısında «esasen sosyalizmi, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülük en tabii sonucu ve devamı sayıyoruz» diyor[63]. «Sosyalizmin, Atatürk devrimlerini geliştirme ve ileri götürme yolu olduğuna inanıyoruz» diye ekliyor. Aydın Üzerine Tezler'in daha önceki kitaplarında da işaret etmeye çalıştım; bir önceki hareketin eksiğini tamamlama Türkiye aydınının önemli tutkularından birisi oluyor.

Kuşkusuz eksik tamamlama önemli bir eylem türü olunca ve eksiği tamamlanacak hareket hâlâ kemalist devrim sayılınca, 27 Mayıs Devrimi'nin neden bu eksiği tamamlayamadığı sorusu ortaya çıkıyor. Doğan, böyle bir soruyu formüle etmemekle birlikte cevaplandırmaya çalışıyor. Bir başyazısında şunları dile getiriyor: «27 Mayıs'ın en büyük talihsizliği her halde boşu boşuna kaybedilen bu 15 yıldan sonra gelmesi olmuştur. Olgunlaşmış fikirler ve yetişmiş bir kadrosu bulunmayan 27 Mayısçıların reformları gerçekleştirmemeleri mukadderdi»[64]. 1945-1960 dönemini, Türkiye'de pek çok yazarın demokratik yıllar saydığı bu iki partili rejimler kesitini kaybolmuş sayan bir kimsenin, şiddet kullanmayı iktidara gelmenin bir yöntemi saymasından doğal bir sonuç çıkmıyor.

1963 yılının Nisan Ayı'nda, Yön'de, Doğan Avcıoğlu'nun «Sosyalizmden Önce Atatürkçülük» başlıklı uzun incelemesi, iki orta sayfa halinde yayınlanıyor. Avcıoğlu, bu-

rada, açıkça «kapitalist olmayan kalkınma yolu» görüşünü dile getiriyor; bu dönemde «kapitalist olmayan yol», Sovyetler Birliği tarafından, Milli Demokratik Devrim rejimlerinin uygulamaları olarak, bütün devrimci «üçüncü dünya» ülkelerine sunuluyor. Avcıoğlu, «kapitalist olmayan gelişmeye yönelmiş bir intikal devresi, kapitalizmi atlayarak sosyalizmi kurmaya hazırlanmak için en kısa yoldur» diyor[65]. Örnekler veriyor: «Bu intikal devresi, milli kurtuluş hareketlerinin devamıdır. Mesela Mısır, sosyalist etiketini hemen benimsemekle beraber, bu intikal devresinin içindedir». Kuşkusuz, Sovyetler Birliği uzmanlarınca öne sürülen bu formülasyonu, Atatürk'e ve daha önce işaret etmeye çalıştığım halkçılıkla sınırlandırılmış devletçiliğe bağlamakta gecikmiyor. Şunları ekliyor: «Milli Kurtuluş hareketlerini başaran az gelişmiş ülkelerin tek çıkar yol olarak seçtikleri, demokratik reformlara dayanan bu kapitalist olmayan gelişme yolu, aslında Atatürk'ün büyük bir sezişle bulduğu devletçilik ve halkçılık ilkelerinin uygulamasından başka bir şey değildir». Böylece, Atatürk'ün keşiflerine, kapitalist olmayan yol da eklenmiş oluyor.

Sonuç şudur: «Sosyalizm, bugünün meselesi değildir. Bütün Atatürkçü kuvvetler gibi sosyalistler için de bugünün davası, Türkiye'mize, ilerleme yolunu açacak, halktan yana bir devletçiliğin ve demokratik reformların sahneye konmasını sağlamak amacıyla, mümkün olan en geniş güç birliğini gerçekleştirmektir». Çok açık ve kendi mantığı içinde doğru olarak, kapitalist olmayan yol için bir cephe oluşturulması öneriliyor.

Görüşlerinin inandırıcılığını artırabilmesi için 1965 Seçimleri'nin beklenmesi gerekiyor; CHP, Yön Hareketi'nin yönetmek istediği güçler ve katmanlar üzerinde etkilidir. İktidarda veya iktidara yakın bir yerde bir CHP bulunduğu sürece, sığ ve kapitalizmle temelli kopmaktan korkan Türkiye aydınını, CHP'nin yörüngesinin dışına çıkarmanın güçlüğünü, Avcıoğlu'nun da bildiği anlaşılıyor. 1965 Ekim Ayı'nda yapılan seçimler, CHP'nin iktidar şansını yerle bir ediyor; CHP, yakın bir iktidarın çok uzağına düşüyor. Ulusal artık sistemine göre TİP'in on beş milletvekili çıkarma-

sını ise Avcıoğlu, yüreklendirici bulmakla birlikte fazla önemsemiyor. 1965 Seçimi sonrasında yazdığı ilk başyazıya «Yeni Dönem» adını koyuyor (*). Uzak sosyalizm ye yakın eksik kalan Atatürkçülük de olsa, son çözümlemede, İkinci Enternasyonel sonrası sosyal demokrat bir programı uygulamak için şiddet yolu çevresinde örgütlenmek üzere bağları koparmaya ve safları netleştirmeye karar vermiş görünüyor.

İkinci Enternasyonel sonrasında netleşen sosyal demokrasi, marksizmin sınıf mücadelesi ve giderek sınıf savaşı programından ayrılıyor; şiddet uygulayan yanlarından ayıklanmış bir yolun sonucunda hükümet olmayı hedef alıyor. Bunun için de o zamana kadar geçerli olan marksizmi revize etmesi gerekiyor. Yön Hareketi için böyle bir gereklilik söz konusu değil; çünkü, güçlü bir marksist hareketin üzerine gelmiyor. Yön Hareketi, kendisini marksist kaynaklı saymıyor ve Soğuk Savaş döneminde marksizmin belleklerden silindiği bir zamanda yükselen aydın hareketini başlangıç sayıyor. İktidarı hedefliyor ve sosyalizm sözcüğünü açıkça telaffuz ediyor; ancak işçi sınıfının iktidarını öngörmüyor. İşçi sınıfına bir düşmanlığı yok; fakat, uygulanacak sosyal reformların sonucunda gelişecek sanayiin bir ürünü olarak işçi sınıfının varlığını kanıtlayabileceğine inanılıyor. Halkçılık programı içinde yavaş yavaş yönetmeyi öğrenecek olan işçi sınıfının, sendika ağalarının tuzağına düşmeden, tedricen yönetime gelecekleri, koyu bir sis perdesinin arkasından, seziiebiliyor.

(*) İlk paragrafında şunlar yazılıyor: «Gerçekleri, hayale kapılmadan olduğu gibi görmek gereklidir: TİP, parti olarak, başarı sağlamakla beraber, 1965 seçimleri, sol'un yenilgisiyle ve sağ'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. Washington, seçim sonuçlarını, Amerika'nın zaferi ilan etmiş, ünlü Amerikan televizyon şirketleri ile gazeteleri 10 Ekim'i, 'memleketi sola kaydırmak isteyen İnönü'nün yenilgisi' şeklinde yorumlamışlardır». Son cümle ise şudur: «Hiç şüphe yok, sosyalizmin zor dönemi, asıl şimdi başlamaktadır». Avcıoğlu'nun böyle bir zamanı beklediğini sanıyorum.

Doğan Avcıoğlu, Yeni Dönem, Yön, Yıl 4, Sayı 134, s. 3.

İkinci Enternasyonel sonunda bilincine ulaşan sosyal demokrasi, aslında işçi aristokrasisinin programı oluyor. Yön Hareketi'nde fonksiyonel olan «zinde kuvvetler» kavramıdır. Yön'ün ilk sayılarından birisinde, başlangıçta Yön'ün sık ve etkili yazarlarından Taner Timur, şunları dile getiriyor: «Türkiye'de son zamanlarda sık sık Zinde Kuvvetler'den bahsedilmektedir. Bugün memlekette, bilgisi, idealizmi ve vatanseverliği ile gerçekten zinde olan bir kuşak oluş halindedir. Türkiye'nin tek ümidi ve tesellisi, bugünkü muhafazakar ve uyuşuk siyasi sınıfın yerini almaya namzet bu yeni kuşaktır»[66]. 27 Mayıs'tan iki yıl sonra, bu kez sivil kadrolarla takviye edilmiş zinde kuvvetler, iktidar yönünde yola çıkıyoriar.

SOSYALİST GERÇEKÇİLİK

Doğan Avcıoğlu

Neredeyiz?

Günümüzün en önemli konularından biri, sosyalizmin nasıl ve hangi kuvvetlere dayanarak gerçekleştirilebileceği meselesidir.

Bu konuda doğru bir hükme varabilmek için, sosyalist teorinin ışığı altında, memleketimizin hangi iktisadî gelişme safhasında bulunduğunun tayini lüzumludur.

Atatürk'ün önderliğinde siyasî bağımsızlığını elde eden Türkiye, Cumhuriyet'ten sonra iktisadî bağımsızlığını gerçekleştirmeye yönelmiştir. Yabancı şirketlerin millîleştirilmesi ve devletçilik politikası, iktisadî bağımsızlığı sağlama yolunda atılmış adımlardır. Ne yazık ki bu yolda tam bir başarıya ulaşılamamıştır. Sanayileşme hareketi çok ufak çapta kalmış, kalkınmanın temel şartı olan demokratik bir tarım ihtilali yapılmamış, bu yüzden sosyal yapıda ilerici kuvvetlerin lehine önemli bir değişiklik olmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bu politika terkedilmiş, Türkiye'nin gelişmesi, zengin kapitalist memleketlerin lütuf ve iştihalarına terkedilmiştir. Atatürk devrinde yabancı şirketleri devletleştiren Türkiye, özel yabancı sermayeyi çekebilmek maksadıyla Amerikalı uzmanların tavsiyesiyle Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Petrol Kanunu gibi tavizkâr kanunlar çıkartmış, Amerikan ve Alman Hükümetleriyle, yabancı sermaye için özel garanti anlaşmaları imzalamıştır. Bu iki anlaşma, bir cins kapitülasyon sayılabilir.

Atatürk'ün çizdiği politikadan 180 derecelik bir dönüş yapılması, yavaş yavaş gelişen yerli burjuvazinin devlet üzerinde az çok bir hâkimiyet sağlaması kadar, zengin kapitalist memleketlerin, askerî ve iktisadî yardımları, kendi iktisadî sistemlerini ihraç etme vasıtası olarak kullanmalarının sonucudur. Gerçekten dış yardım, büyük yabancı monopollere avantajlı pazarlar sağlamaya ve Türkiye'de de bu monopollere tabi bir burjuva sınıfını geliştirmeye yönelmiştir. Böyle bir burjuva sınıfının mevcudiyetinin, Türkiye'yi kapitalist âleme zincirliyeceği ve onu sosyalist akımlardan koruyacağı ümit edilmiştir. Memleketimizdeki bazı yabancı çevrelerin, bir ara sosyalizme karşı dinden de medet umdukları hatırlanmalıdır.

Kennedy'nin «Yardım alan memleketler istedikleri gelişme sistemini seçebilirler» demesine rağmen, Batı yardımının hedeflerinde en ufak değişiklik yoktur: Devlet teşebbüslerinin tasfiyesi yardım verenlerin fikridir. Karşılık paraların önemli kısmı, yabancı monopollerle işbirliği halinde bulunan yerli firmaların gelişmesine harcanır. Yabancı firmalar, hükümetlerinin de desteğiyle, konsorsiyumun yapacağı yardımdan aslan payını almak için şimdiden faaliyete geçmiş-

lerdir. Türk ve Amerikan Hükümetinin sağladığı paralarla kurulan Ereğli-Çelik, üç büyük şirkete âdeta hediye edilmiştir. CHP programına açıkça aykırı olan bu durum, 1962 Türkiye'sinde çok tabii sayılmaktadır. Ortak Pazar'a katılma gayreti, Türk ekonomisini, milletlerarası, kapitalizmin ve monopollerin mutlak hâkimiyeti altına sokacak bir teşebbüstür. Böylece Türkiye, yavaş, israflı ve adaletsiz olan kapitalist gelişme yoluna sürüklenmiş, milli ekonomi istismarcı monopollere peşkeş çekilmiştir. Bugün milletlerarası alanda eşit şartlarla işbirliğine dayanan, Atatürk'ün arzuladığı ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmekten çok uzağız. Türk ekonomisi, açık şekilde sermayeye tâbi kılınmıştır.

Bu gelişme Türkiye'de, süratle Batı tipi büyük burjuvazi yaratma istidadı göstermektedir. Politik hayatımızda nüfuzunu gittikçe arttıran büyük burjuvazi, yeni tip bir sömürgeciliğin memleketimizdeki temsilcisi haline gelmektedir.

Ortaçağ kalıntılarından henüz kurtulamıyan memleketimizde feodalite büyük burjuvazinin müttefikidir. Büyük burjuvazi feodaliteyle yaptığı işbirliği sayesinde siyasî partilere ve seçimlere rahatça hâkim olabilmektedir. Rotatif ve ilânlar vasıtasıyla basının bir kısmı onun türküsünü çalan organlar haline gelmiştir. Memleketimizdeki geleneksel Rus düşmanlığı ve komünizm korkusu da, büyük burjuvazinin ilerici kuvvetleri susturmasını ve yeni yeni şuur kazanan halk yığınlarını uyutmasını kolaylaştırmaktadır.

Bu durum, memleketimizin demokratik gelişmesini önlemekte, şekilden ibaret bir demokrasi, feodalizmin ve emperyalizmin saltanatını gizliyen bir paravana olmaktan öteye gidememektedir.

Özetlersek, memleketimiz ne ortaçağın ne de emperyalizmin hâkimiyetinden kurtulamamıştır. Atatürk'le başlayan, millî kurtuluş hareketi tamamlanamamıştır. Türkiye bugün, birçok az gelişmiş memleket gibi, millî kurtuluş hareketi safhasında bulunmaktadır. Bu hareket başarıya ulaşmadıkça, demokrasi ve sosyalizm yolunda ilerleme kaydetmek mümkün değildir. Sosyalizme giden yol, millî kurtuluş hareketlerinden geçmektedir.

O halde sosyalizmin bugün temel meselesi, antiemperyalist ve antifeodal mücadeledir. Bu mücadelede işçi sınıfı yalnız değildir. Mücadele, bütün demokratik ve vatansever kuvvetleri ilgilendirir. Atatürk devrini yaşamış, devlet geleneğine sahip Türkiye'de, antifeodal ve antiemperyalist mücadele, bütün sosyal gruplarda yankı bulacaktır.

Bu safhada hedef, eşit şartlarla milletlerarası işbirliğine dayanan ekonomik bağımsızlığın sağlanması, köylüleri tâbi vatandaş olmaktan çıkaracak ve onları teşkilâtlandıracak ve şuurlandıracak şekilde toprak reformunun gerçekleştirilmesi (Buna demokratik zirai ihtilâl de diyebiliriz) ve Anayasaca tanınan hak ve hürriyetlerin gerçekleştirilmesi ve korunmasıdır. Mücadele, bu ana fikirler etrafında yapılmalı, her türlü dogmatizmden ve ayırıcı düşünceden sıyrılarak, toplumun bütün tabakalarında yer alan milliyetçi ve demokratik kuvvetlerin bir araya getirilmesine çalışılmalıdır. Millî kurtuluş veya ilericiler cephesi ismini verebileceğimiz bu geniş grubun, biribirlerine benziyen muhafazakâr partilerin karşısına dikilmesi, bugünün en önemli meselesidir. «CHP ve CHP'ye karşı olanlar» gibi sun'i bir bölünmenin

yerini, gerçek bir ayrılma olan ilerici-gerici bölünmesi almalı, bugün muhafazakâr siyasî partilerin içinde yeralan ilerici kuvvetler, gerçek yerlerini bulmalıdır.

Nasıl Yapmalıyız?

Böyle bir cephe nasıl kurulabilir? Buna cevap verebilmek için, memleketimizdeki çeşitli sosyal kuvvetlerin durumu ve davranışları gerçekçi bir açıdan incelenmelidir. Bu, uzun araştırmalara ihtiyaç gösteren bir çalışmadır. Biz, burada, bir başlangıç teşkil etmek üzere, çok sathî şekilde de olsa meseleyi incelemeye çalışacağız.

İşçi ve köylü: İşçi sınıfının sosyalist mücadelenin ön safında yeraldığı aşikârdır. İşçi sınıfı, dinamik, teşkilâtlanması kolay ve durumu itibariyle ilerici bir sosyal gruptur. Yalnız uzun yıllar faşist baskısı altında tutulan işçilerimiz yeni yeni şuurlanmakta ve teşkilâtlanmaktadır. Bu uyanışı hızlandırmak için her türlü gayret gösterilmelidir. Fakat bu gayret, işçi hareketlerinin henüz başlangıç safhasında bulunduğumuz gerçeğini unutturmamalı, sendikacılığımızın bir çırpıda 15 yıllık alışkanlıklarından kurtulması beklenmemelidir. Bu sebeple, sınıf önderliği dâvâsı, bugünün meselesi olarak ortaya atılmamalı, sosyalistler birleştirici ve toplayıcı olmaya dikkat etmeli ve bu yolda fedakârlıktan çekinmemelidir. Sınıf önderliği meselesini, sanki bugünün en hayatî meselesiymiş gibi, herşeyin üstünde sayan bir davranış, sanırız ki, çeşitli sosyal grupların psikolojisini gözönünde tutmadığı için, hiç değilse taktik bakımından hatalı olmuştur.

Bunun yanısıra, Türkiye'de nüfusun yüzde 75'inin köylü olduğu gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır. Memleketimizde ancak, işçi ve köylü ittifakı kuvvetli bir halk hareketinin temelini teş-

kil edebilir. Yalnız köylerin uzaklığı ve dağınıklığı, geleneksel muhafazakârlık, ağa, tefeci ve aracı hâkimiyeti, köylülerin uyanmasını ve teşkilâtlandırılmasını son derece güçleştirmektedir. Fakat başka az gelişmiş memleketlerde yapılan denemelerin de gösterdiği üzere, bu, aşılmaz bir engel değildir. Ağa, tefeci ve çeşitli aracıları siyasî bir güç olarak tasfiye edecek ve köylüyü teşkilâtlandıracak şekilde bir toprak reformu, Köy Enstitüleri tipi ilerici ve geniş bir eğitim hareketiyle birlikte yürütüldüğü takdirde, köylünün kısa zamanda uyanmasını ve işçi sınıfının yanında ilerici bir güç olarak yer almasını sağlıyabilir. Bu tip bir toprak reformu ve eğitim hareketi, işçi ve köylü ittifakının zeminini hazırlıyarak, muhafazakâr kuvvetlerin yenilgisini hazırlıyacak ve memleketimize, demokratik ve kapitalist olmıyan gelişme yolunu kesin şekilde açacaktır. Bu sebeple, toprak reformu ve ilerici bir eğitim hamlesi, ekonomik bağımsızlığın yanı sıra, sosyalist mücadelenin temeli olmalı ve bunun için bütün gerçek vatanseverlerin desteği araştırılmalıdır.

Aydınlar: Aydınlara karşı bugün memleketimizde, oldukça haklı bir şüphe ve güvensizlik vardır. Aydınlara, toplumda her kapının açık olması, yüksek burjuvaların bile, sosyal orijinlerine bakmaksızın onlara kız vermesi, bu sosyal grubun mücadele gücünü zayıflatmaktadır. Esasen gittikçe demokratik olmaktan uzaklaşan eğitim sistemi dolayısıyla, aydınların önemli bir kısmı burjuva ailelerden gelmektedir. Bununla beraber, iktisadî anlamda bir sınıf olmıyan aydmların önemini kimse inkâr edemez. Millî kurtuluş hareketi safhasında, mücadelenin ideolojik alanda sözcülüğünü, istesek de istemesek de, aydınlar yapacak, gerekli kadroyu geniş ölçüde onlar sağlıyacaktır. Bu konuda her türlü romantizmi, aydın

sosyalizmi gibi çocukça kötülemeleri bırakarak, gerçeği olduğu gibi görmeliyiz.

Türkiye, öğretmeniyle, subayıyla, memuruyla, fakir ve orta sınıflardan gelme, önemli bir aydınlar grubuna sahiptir. Bu Atatürkçü vatansever aydınların millî kurtuluş cephesinin gayelerini benimsememeleri için hiç bir ciddî sebep yoktur.

Gençlik: Ayrı bir sosyal sınıf teşkil etmemekle beraber, aydınlar gibi gençlik de, dinamik ve ileriye dönük bir kuvvet olarak, ekonomik bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinde önemli bir rol oynamaya namzettir. 27 Mayıs'ta, gericilerin karşısına müessir şekilde ilk dikilenlerin gençler olduğu unutulmamalıdır. Gençliği kazanan bir siyasî hareket yenilmez bir kuvvettir ve gençlik, ilericilerin tabiî müttefikidir.

Ordu: Fakir ve mütevazi ailelerden gelen ordu, Türkiye'mizin ileri hamlelerinde dayanılacak en sağlam kuvvetlerden biridir. Memleketimizin Batılılaşma hamlelerinde, ordu, daima ilericilerin safında yer almıştır. Bugün de, ilerici kuvvetlerin, Anayasadan da kuvvetli teminatı ordudur. Ordu, elbette ki günlük politika dışındadır ve dışında kalmalıdır. Bu durum, ordunun, millî kurtuluş cephesinin en güvenilir manevî desteklerinden biri olduğu gerçeğini değiştirmez.

Bazı ilerici aydınlar, ordumuzu Batı ordularından ayıran bu temel farkı görmemekte ısrar etmektedir. Buna sebep, Batı'dan aktarma düşünceler olsa gerektir. Gerçekten, Batı'da ordu, burjuvazinin tam bir âleti olmuştur. Batı burjuvazisi, kendi çocuklarını asker yapmış, onları sınıf menfaatlerini koruyacak şekilde yetiştirmiş ve askerlik mesleğini işçi ve köylü çocuklarına kapamıştır. Bu sebeple, Batı'da ordu, daima gerici kuvvetlerin safında yer almış, haklarını arıyan

işçilere kurşun yağdırmıştır. G. Amerika'da da durum aynıdır. Türkiye'de ise halktan çıkmış Atatürk'çü bir ordu vardır. Bu orduya hâkim sınıfların elinde itaatkâr bir âlet olarak düşünmek büyük bir hatadır.

Ortadoğu memleketlerinde de durum pek farklı değildir. Ordunun mutlaka faşizm getireceğini ileri sürenler, herşeyden önce Nâsır denemesini aydınlığa çıkartmalıdırlar: Kral Faruk'u deviren Nâsır ve Mısırlı genç subaylar, başlangıçta bir cins faşist idare kurmuşlardır. Genç subayların ilk yaptıkları icraat, işçileri asmak olmuştur! Yalnız, memleketi ileriye götürme ateşiyle yanan genç subaylar, bazı zikzaklardan sonra, halk kitlelerinden çok büyük bir tazyik gelmediği halde, sosyalizme yönelmişlerdir. Nâsır, feodaliteyi ve burjuvaziyi siyasî ve iktisadî güç olarak tasfiye etmiş, bunların yerine işçi ve köylülere dayanma zaruretini duymuştur. Başkan Nâsır'ın bu yaz açıkladığı program, oldukça ileri sosyalist bir programdır. Bu değişikliği nasıl izah etmeli? Ordu ve faşizm kelimelerini aynı anlamda kullanmaya teşne görünenler, herşeyden önce bu soruyu cevaplandırmalıdır.

Burjuvazi: Burjuvazi, büyük burjuvaziden ibaret değildir. Burjuvazi içinde de, çeşitli tezatlar ve menfaat çatışmaları olabilir. Meselâ toprak ağası, sanayici ve ithalâtçının menfaatleri biribirinden farklıdır. Halen memleketimizde en kudretli grup olan ticaret burjuvazisinin, sanayi ve ziraat alanında sağladığı ezici hâkimiyet, iş ve aile ittifakları, bu tezatların büyük ölçüde açığa çıkmasını önlemektedir. Fakat yakın bir gelecekte dış ticaretin liberasyonu, Müşterek Pazara giriş ve sanayiin gelişmesi bu tezatları arttırabilir. Sanayiin konsantrasyonu büyük ve küçük sanayi arasında menfaat çatışmalarına yol

açabilir. Bu sebeple, burjuvaziye karşı takınılacak tutum dikkatle incelenmeli, onu bir blok olarak karşıya almaktan imkân nisbetinde kaçınılmalıdır. Bir kısım sanayici, dış ticaret serbestisi istiyen ithalâtçıya karşı, milli sanayii geliştirmek istiyen milliyetçilerin yanında pekâlâ yer alabilir. Küçük san'atlar için de durum farklı değildir. Politika, bu ihtimalleri gözönünde tutarak hazırlanmalı, bütün burjuvazinin büyük burjuvazinin etrafında kenetlenmesi önlenmelidir.

Özetlersek, memleketin bugünkü iktisadî gelişme safhasında, sosyalizm yolu, demokratik milli kurtuluş hareketinden geçmektedir. Sosyalistler, her türlü dogmatizmden ve ayırıcılıktan sıyrılarak, toplumun çeşitli sınıflarında mevcut, gerçek demokrasi taraftarı vatanseverleri toplayabilecek olan milli kurtuluş cephesini gerçekleştirmeye çalışmalıdır.

. . .

Yön, Yıl 1, Sayı 39, 12 Eylül 1962, s. 20.

Solun Tarihine Devam

Uç'larda insan uzmanlaşmamıştır; uç'ta insan, bilimin, sanatın ve tarihin sınırlarında yaşıyor.

Uç, hem bir bütünlüktür ve hem de bir kopuşu gösteriyor. Sınır, hem birleştiriyor ve hem de ayırıyor. Ancak uç'to yaşayan, ne ölçüde bütünün bir parçası olduğunu veya nerede koptuğunu bilemiyor; akıl, kendisine karşı nesnel olabilecek kadar güçlenemiyor.

Sol, her zaman tarihin ucu'dur. Tersinden de söylenebilir; tarihinin ucunda yaşamayan sol olamıyor.

Akıncılara benziyorlar; güvenilir coğrafyadan hep ileri topraklara akıyorlar. Bu, bir bilimsel maceradır; sürekliliği belirleyen damarları sezip bu damarlara dayanarak tarihi hızlandırmayı deniyorlar. Yaşamlarını bir sanat yap-

mak durumundalar; sürekliliği anlatan topraklara bir daha dönmemeleri riskini de yaşıyorlar.

Tarihi hızlandırmak, yürüyüşün önündeki engelleri kaldırmaya çalışmak ve böylece insanoğlunun yazgısını değiştirmek anlamına geliyor. Bilim adamı gözüyle bakıldığında tüm tarih de budur; insanın yazgısının iyiye doğru yürüyüşünde kapitalizmin çok büyük bir aşama olduğunda hiç kuşku bulunmaması gerekiyor. Fakat yine de Stendhal, kapitalizmin bütün nimetlerinden tiksinen Julien Sorel'i yaratmakta gecikmiyor.

Ancak kaçınılmaz olan, sürekliliği sağlıyor. Bilimin materyalist olması, hep kaçınılmazlığı zorunluluğa dönüştürmesinden ileri geliyor. Marx'ın, siyasal iktisatı mükemmelleştiren David Ricardo'ya bakışını da, kapitalist düzene bağlı Ricardo'nun, zorunlu süreçlerden bir bilim yaratabilmesi etkiliyor; ütopyacılar yeni bir düzeni hayallerinde kurmaya çalışırken, Ricardo, kapitalist sistemin işçiler için şadece sömürü vadettiğini ve bunun sistemin mantığının kaçınılmaz sonucu olduğunu yazıyor. Ricardo'da Marx'ı çeken budur; Marx, ütopyacıları hep azarlıyor.

Fakat hayal etmeden tarihi hızlandırmayı istemek mümkün mü; hayal gücü olmadan geleceğe bakılabileceğini sanmıyorum. Uç'ta yaşayanlar, ileriye bakarken, mutlaka hayal gücünü de kullanmak durumundalar. Ayrıca bilimsel serüven de hayal gücünü gerektiriyor; bilim, bütün kuruluşların aksine, önce çatının kurulmasıyla gelişiyor. Bilimsel devrim demek olan yeni bir çatıyı kurmak, mutlaka, yakalanabilen az sayıda ipucuna dayanıyor; temelin kazılması daha sonradan geliyor.

Sol, her zaman, tarihin uçları'nı görebilmektir; bu anlamda, hayal etmeyi içine alıyor. Aynı zamanda bir müdahaleyi anlatıyor; kaçınılmaz olarak varılacak olan yere, zamanı kısaltarak ulaşmayı temsil ediyor. Revolüsyon sözü, döndürmek ve dönüştürmek demek oluyor; Copernicus, sözcüğü ilk kez bu anlamda kullanıyor ve bu anlamını hâlâ koruyor. Daha hızlı dönüştürmek için, mutlaka mevcut yapıda yeni kuruluşları sağlamak zorunlu oluyor; her dö-

nüştürme, bir de, yörüngede iradi bir sapmayı da beraberinde getiriyor.

Yön Hareketi, ne ölçüde Türkiye tarihinin yörüngesinde iradi bir sapmayı temsil ediyor; bu soruyu sormak gerektiğini düşünüyorum. Bu soruya cevap ararken, Yön'ün kendisini anlatımından hareket etmek istiyorum; en yakınından ayrılığı bulmaya çalışmak, en net tanımlama olabiliyor. Yön'ün ilk sayılarının birisinde (*) «Kadro ve Yön» başlıklı küçük bir not var. «Kadro Hareketi'ni tanıtmamız üzerine, Yön'ü Kadro'ya bağlıyan yazılar çıktı. Bunlar ciddi olmayan yakıştırmalardır». Üç paragraflık notun ilk paragrafında Kadro ile benzerlik iddiasının ciddiyetsizliği üzerinde duruluyor.

Kadro Hareketi, Yön Hareketi tarafından, şöyle görülüyor: «Kadro, o zamanın şartlarına göre mevcut iktidar için bir doktrin hazırlama gayretine girişmişti. Kadro, siyasi bağımsızlığına kavuşmuş azgelişmiş memleketleri, otarşik bir düzen içinde iktisadi bağımsızlığa kavuşturma yollarını arıyordu. Kadro'nun bu gayretlerini takdirle karşılıyoruz». Fakat eksiklik de bulunuyor. Şunlar yazılıyor: «Kadro'nun halkçılık cephesini zayıf buluyoruz Devletçiliğin emekçiden yana cephesi iyi belirtilmiş değil. 'Sınıf mücadelesinin ve sınıf hakimiyetinin tasfiyesi', Melik Cevdet Anday'ın Cumhuriyet'te de belirttiği gibi, sömürülenlerin susturulması anlamına geliyor». Yön, en yakınından kendisini ayırırken, halkçılık ilkesinin uygulamasını ön plana çıkarıyor.

Kısa not, şu açıklamayla sona eriyor: «Yön ise herşeyden önce mevcut bir iktidarın fikriyatını yapmamaktadır. Geleceğin Türkiyesi ile ilgilidir. Yön, iktisadi bağımsızlığın yanı sıra, içerdeki her türlü sömürmeye karşıdır. İç sömürme düzeninin tasfiyesi ve halkçı bir idarenin kurulması için savaşmaktadır». Çok açık olarak bir nokta çıkıyor; Yön Hareketi de, zamanının damgasını uygun olarak, sığ görüşlerin şiddetli savunucusu olmaktan ileri gidemiyor.

(*) Yön, Yıl 1, Sayı 29, 4 Temmuz 1962, s. 4.

Bir tezi yazabiliyorum: Yön Hareketi, 1930 yıllarının ikinci yarısı ve 1940 yıllarının birinci yarısının görüşleriyle, 1960 yıllarında, devrim yoluna çıkıyor. Halkçılık, 1930 yıllarının ikinci yarısından itibaren, dünya solculuğunun ve Türkiye'de restorasyon sürecini yaşayan kemalizmin temel iddiasıdır. Dünyada popüler front, halkçılık yoluyla, sınıflar arası geniş ittifaklar kurma ve halklarda direniş damarlarını canlandırma çabası değilse ne oluyor? Türkiye'de bu köycülük olarak gerçekleşiyor. Varlık Vergisi'nin müslüman olmayan ithalat ve ihracat zenginlerine uygulanmasından, Anadolu'ya gönderilen akademi ressamlarına tarlada çalışan köy kadınlarından bir Türk La Jaconde sipariş edilmesine ve Köy Enstitüsü coşkusundan Toprak Reformu adı altında çiftçiyi topraklandırma yasalarına, buradan da Abidin Dino'nun ibrik olduğunun ilanından Bedri Rahmi'nin sanat olarak yazmacılığa başlamasına kadar her yerde köycülük var. Mahmut Makal'ın, yazıcılık sanatı açısından son derece ilkel «Bizim Köy» notlarında herkesin bildiği sırlar dillendirilince (*) büyük bir sanat eseri karşısında gösterilebilecek kampanyanın da aşılması yine köycülük akımının bir sonucu oluyor.

1950 yıllarında iktidardaki siyasal parti, kır kesimlerine yönelik bir ekonomi ve harcama politikası uyguluyor. 1950 yıllarında solculuk tümüyle dağılmışlık dönemini yaşıyor; aydın hareketi ise köycülüğe karşı bir tutum alıyor. 1960 yıllarında, hükümetler, birbirini ardına sanayileşmeye yönelik politikalar uygulamayı seçiyorlar. Aydın hareketi ve solculuk, derin bir köycülüğü yaşıyorlar.

Köylü, işleyeceği toprağı değiştirmek durumundadır. Türkiye solculuğu, değiştireceği toprağın kimliğini alıyor. Özellikle 1965 seçimlerinden sonra Türkiye İşçi Partisi hareketi, giderek, toplumu değiştirmenin manivelası olarak

(*) 1940 yıllarının sonunda Mahmut Makal'ın köy notlarındaki sanat değeri, 1960 yıllarında Balaban'ın resimlerindeki sanat değeri ile aynı düzeyi buluyor. Özellikle Balaban'ın resimleri, Türkiye aydınının resim beğenisini geriletme ve insanını cahilleştirme sürecine katkıda bulunuyor.

düşünmeye başladığı Türkiye köylülüğünün bütün özelliklerine bürünmeye başlıyor.

Bu dönemde Türkiye aydınını bir bukalemun olarak görebiliyorum. Altına konduğu şalın rengini alıyor; aydın, tahta ağızlıkla sigara içmeye, evinde koltukları atıp mindere oturmaya, Ruhi Su'dan türkü öğrenmeye, dilini köylü ağzına çevirmeye başlıyor. TİP, aleviliğin ve Yön Hareketi de müslümanlığın devrimci olduğunu anlatmaya çalışıyor. TİP'in, 1965 seçimlerinde alevi yörelerinden ve özellikle Kürt alevi kesimlerden oy aldığına inanılması, TİP ideolojisinde, alevilerle kürtlerin doğuştan devrimci oldukları kanısının yerleşmesi sonucunu doğuruyor. Mısır ve Cezayir'de kapitalist olmayan yol üzerine denemeler yapılması da Yön Hareketi'ni islamın devrimci ve sosyalizan olduğu yönünde yayınlara zorluyor.

Ne kadar şaşırtıcı bir süreklilik ortaya çıkıyor: 1930 yıllarında kemalist rejimin dayanağı olarak düşünülen köycülük, faşizme karşı direniş politikalarında halkçılığın temeli oluyor ve 1960 yıllarına gelindiğinde Yön Hareketi için devletçiliğin bozulmasını önleyecek bir güvence ve TİP için ise oy deposu sayılıyor. Köylülüğün, burjuva ideolojisi için bir gübrelik işlevi gördüğü tümden unutuluyor ve Mustafa Kemal'in «efendimiz» ilan ettiği köylü, 1970 yılına gelindiğinde, Türkiye solculuğunun en atak kolunun devrim ordusu haline geliyor.

Türkiye solunun tarihinin buradaki yazımını, 1970 yılıyla sınırlamak istiyorum. 1920 yılında işçi sınıfını merkez alan bir hareket, 1970 yılına gelindiğinde, şehir merkezini bırakıp kırlara doğru yayılmaya başlıyor. İşte tam bu aşamada, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi hareketini başlatanlardan Mahir Çayan, «milli demokratik devrim mücadelesinin ağırlık noktası kırlardır» diyor. Yanlış anlaşılmamasından emin olabilmek için «halk savaşında şehirlerin rolü ikincildir» diye ekliyor. Halk Savaşı'nın bir köylü savaşı olduğu konusunda da kimsede kuşku bırakmak istemiyor.

Doğan Avcıoğlu'nun ulusal devrimi, Mihri Belli'nin milli demokratik devrimi veya Mahir Çayan'ın Toplu Yazıla-

rı'nda da geçen demokratik halk devrimi, bunların tümü, bir devrim alanı arayışı içine giriyorlar. Bütün bu arayışlarda, kent kesiminde ve en azından başlangıcında mülkiyet rejimine dokunmama konusunda bir titizlik gözleniyor; kır kesiminde ise toprak rejiminin değiştirilmesi en sıcak hedeflerden birisi ve belki de başlıcası oluyor. Toprak reformu, hem ideolojik planda halkçılığı gerçekleştirmek ve hem de ekonomik planda demokrasinin alt yapısını kurabilmek için, her üç versiyonda da baş yeri tutuyor. Mahir Çayan, Toplu Yazıları'nda, bunu şöyle ifade ediyor: «Demokratik halk devrimine tarım devrimi de demektedirler. Çünkü bu devrim, geniş köylü yığınlarını feodal boyunduruktan kurtaracak ve derebeylik yönetimine son verecektir»[68]. Toprak reformu veya tarım devrimi için bir halk savaşı gerekli görülüyor ve Mahir Çayan «halk savaşı fukara köylünün savaşıdır» diye yazıyor[69]. Aynı çalışmada, ancak başka bir yerde, bu söylenenleri, şöyle tamamlıyor: «Emperyalizmin işgali altındaki bir ülkede devrimin, köylü ordusunun uzun ve dolambaçlı bir savaşı olmadan olacağını düşünmek boş bir hayaldir»[70]. Böylece devrim, fukara köylülerden kurulan köylü ordusunun gerçekleştireceği uzun ve dolambaçlı halk savaşına bağlanmış oluyor.

Bu açıklığın ortaya çıkmış olduğunu düşünüyorum. Devam etmeden önce bir tekrarı gerekli görüyorum: Türkiye devrimcilerini sığ görüşlerin inançlı fedaileri sayıyorum. Yön Hareketi, sosyalizm hedefini karlarla kaplı yüksek bir dağın arkasına atarak, 1930 yıllarının ikinci yarısında veya en çok 1940 yıllarında gerçekleşebilecek, ancak kişilerin düzeltilebilir yanılgıları nedeniyle gerçekleştirilemeyen, sosyal demokrat bir Türkiye kurmak istiyor. Yeniliği veya ayrılığı, bunu, şiddet uygulayarak yapmak istemesinde yatıyor. Mihri Belli, benzer bir sonuca, Silahlı Kuvvetleri aşan, fakat çoğunluğu kentte bir «cephe» hareketinin sonucunda ulaşmayı planlıyor. Bu sonuca, şiddeti tek yöntem olarak uygulayarak varmak istiyor.

1965 Seçimi sonrasında Yön Hareketi'nin motoru olan Doğan Avcıoğlu ile Milli Demokratik Devrim Hareketi'nin

lideri Mihri Belli'nin birbirine daha çok yakınlaştıkları görülüyor. Daha sonraki yıllarda ismiyle «Cephe Hareketi» özdeş tutulan Mahir Çayan'ın da, bu sırada, iyi bir Yön öğrencisi olduğu anlaşılıyor (*). Doğuşu nedeniyle Siyasal Bilgiler Fakütlesi ile bir akrabalık ilişkisi içinde bulunan Yön, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri tarafından çok okunuyor; bu sırada Mahir Çayan, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrencilik yapıyor.

Avcıoğlu Yön'ü kapatarak ve doğrudan doğruya Silahlı Kuvvetler içindeki örgütlenmelere dayalı bir «devrim» yapmak üzere «Devrim» Gazetesi'ni çıkarmaya karar verince, Mihri Belli ile beraberlik soğumaya başlıyor ve ayrılık giriyor. Bu sırada Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın «Sosyalist» Dergisi yayına başlıyor ve arkasından «Türk solu» çıkıyor (**). Bu dönemden sonra, 1970 yılında «Cephe

---

(*) «Yön'ün Aybar-Aren-İdris ve Divitçioğlu oportünizmine karşı açtığı mücadele, sosyalist saflarda hızlı bir uyanışı sağlamıştır. Özellikle E. Tüfekçi ve Vahap Erdoğdu'nun yazıları».

Mahir Çayan, Toplu Yazılar, Ankara, 1978, s. 131.

Daha önce başka bir çalışmamda da değindim; Vahap Erdoğdu'nun Yön'de pek yazısı görünmüyor. TİP'in Malatya Kongresi için hazırladığı konuşmasının önceden yayınlanmasından başka bir de okuyucu mektubu var.

Vahap Erdoğdu, 12 Mart Dönemi'nde yargılanırken sıkıyönetim savcılığında verdiği ifadede ise «özellikle Yön Dergisi'nin etkisi ile bende sol fikirlere karşı alaka bu zaman başlamıştır» diyor. Savcılık'ta Mahir Çayan için de şunları söylüyor :

«Bu arada Münir Aktolga tarafından dergiye getirilen Mahir Çayan ile tanıştık. Doğu Perinçek Grubu'nu eleştiriyordu. Kendi arzusu üzerine kendisine sorumlu yazı işleri müdürlüğünü verdik. Dergi işleri ile pek ilgilenmezdi. Daha ziyade Münir Aktolga ve bir grup arkadaşı ile sohbet ederlerdi».

Rasih Nuri İleri, Mihri Belli Olayı I, İstanbul, 1976, s. 189 ve 195.

(**) «Türk Solu, 1968 yılında yayına başlıyor ve Milli Demokratik Devrim görüşünün yayın organı oluyor; burada Hikmet Kıvılcımlı da var. Ancak 1955 yılı Mayıs ayında yayına başlayan Vatandaş'tan sonra Kıvılcımlı'nın ilk bağımsız yayını 1967 yılı Ocak ayında yayınlanmaya başlayan «Sosyalist» Dergisi'dir; Doktor Hikmet, 1950 yıllarının ikinci yarısında Menderes'e ve 27 Mayıs 1960 tarihinde de Milli Birlik Komitesi'ne aşırı

Hareketi» olacak kadroları en çok Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın etkilediğini düşünüyorum. 1970 yılının sonbaharına kadar, MDD Hareketi Lideri Mihri Belli ile daha sonra «Cephe Hareketi» olarak adlandırılan eğilimin lideri Mahir Çayan arasındaki beraberlik sürüyor. Ayrılık, 1970 yılının sonunda gerçekleşiyor ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi'nin kuruluşunun ilan edilmesi bunu izliyor.

Şimdi son derece basit iki özdeşlik yazmak istiyorum.

Birinci özdeşliği şöyle formüle ediyorum: TİP Hareketi artı Yön Hareketi bölü iki eşittir Cephe Hareketi.

İkinci özdeşliği de şöyle ifade ediyorum: Yön Görüşü eksi TİP Görüşü artı (oligarşi artı evrim eksi devrim) eşittir Kıvılcımlı Görüşü.

Bu iki özdeşlikten son derece önemli bir sonuç çıkarıyorum: «Cephe Hareketi», 1968 Baharı'nda Paris'te patlayan öğrenci hareketinin Türkiye'ye yansıması değildir Çatısı ve temelleri Türkiye'de olan bir patlama oluyor; hiç kuşkusuz, dünyada esen yükseliş rüzgarlarından ve dünyanın her köşesindeki yiğitleme örneklerinden etkileniyor. Etkilenme başkadır; hareketin doğuş ve gelişme tarihi ise bambaşkadır. Cephe Hareketi'ni, Türkiye'nin aydın hareketinden ve sol tarihinden koparmak bilim dışı oluyor (*); bunu saptamış bulunuyorum.

---

yakınlık göstermesinin sonucunda, bunları bilmeyen yeni bir kuşak gelinceye kadar okuyucu bulmakta güçlük çekiyor. Fakat bundan son derece etkilidir; Doktor'un Cephe Hareketi'nin görüşlerinin oluşmasında tek başına en etkili sosyalist yazar olduğunu düşünüyorum.

(*) Bilim'i hiç bir zaman yalnızca kitaplarda algılamıyorum; kuşkusuz, kitaplarda yazılıyor. Ancak hem topluma saçılıyor ve hem de tarihle birlikte yaşıyor. Hem tarihseldir ve hem de tarihin daha hızlı dönüşmesi için vazgeçilmez bir role sahip bulunuyor. Aynı şekilde tarihin dönüşünü durdurmak isteyenler de bilime karşı çıkmak veya falsifikasyonları ön plana çıkarmak zorunluluğunu duyuyorlar; zaman zaman geçmişte kalan bir «68 Baharı» edebiyatı ve Cephe Hareketi'ni de nostaljiyle anmak, dönüşü yavaşlatmak ve falsifikasyonu öne çıkarmak anlamına geliyor. Bunun için bir emre gerek yok; bilim ne kadar toplumsal ise karşıtlığı bilim karşıtlığı da o ölçüde toplumsal nitelik taşıyor.

Cephe Hareketi, TİP Hareketi'nin baş kaldıran ve Yön Hareketi'nin taşkın çocuğudur. Bu iki hareketle birlikte, Türkiye sol hareketinin geçmişine kök salıyor (*) ve hem bu iki hareketin yazını ve hem de yeni başlayan çevirilerle birlikte dünya soluna bağlanıyor. Tip Hareketi ile Türkiye solculuğu, legal marksizmi ve bunun görkemiyle birlikte doruklarını yaşıyor; yaşam ve toplumsal pratik, neoklasik iktisatta olduğu gibi, barışçıl gelişmiyor. Legal marksizmden kopuş, Türkiye solunun kendi içine yönelttiği görülmemiş bir şiddetle başlıyor ve 1968 yılında Fikir Klüpleri Federasyonu, Türkiye İşçi Partisi'nin kontrolundan çıkıyor.

Bu çıkış, Yön Hareketi'nin ektiği tohumların yeşermesi demek oluyor; burada, Mihri Belli'yi de sayıyorum. 1867 yılında Yön'ün kapanmasından sonra Avcıoğlu ile Belli, barışçıl bir biçimde birbirinden ayrılıyorlar; Doğan Avcıoğlu, Silahlı Kuvvetler içindeki örgütlenmelerle ilgilenmeyi üstleniyorlar. Gençlik içindeki örgütlenmeler ve örgüt arayışları ise, en azından bir süre için, Belli'nin tekelinde kalıyor. 1968 ile 1970 yıllarının sonlarına kadar süren bu dönem, Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun Dev-Genç'e dönüşmesi, Mehmet Ali Aybar'ın TİP yönetiminden uzaklaştırılması, TİP içindeki sendikacıların sol politikadan uzaklaşma süreçlerini başlatmaları, 15-16 Haziran Kalkışması, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ve Parti ile birlikte Cephesi'nin hazırlık görüşmeleri hep bu kısa dönemin içine giriyor, Mihri Belli ile Hikmet Kıvılcımlı'nın son derece etkili oldukları bir zaman kesitini gösteriyor.

(*) «Cephe Hareketi», kendisini, oluşum süreci içinde, 1920 yılında başlayan Türkiye sol hareketinin devamı ve üstelik tek sürdürücüsü olarak görüyor. Bu inançla, çıkartılan aylık teorik dergiye «Aydınlık» adı veriliyor; 1920 yıllarının «Aydınlık» dergisi, THKP'nin kurucusu olduğu açıklanan Münir Aktolga'nın sahipliğinde, 1968 yılında yayınına yeniden başlamış oluyor.

THKP'nin Türkiye solunda bir başlangıç olduğu iddiası, THKP'nin doğusunda yer almıyor. 1970 yıllarında TKP ile sert tartışma ve çatışma içinde ileriye sürülüyor.

Mahir Çayan'ın da içinde bulunduğu «Aydınlık» Dergisi'nin bir sayısındaki künyeyi metin-içi ek olarak yayınlıyorum.

ESKİ ÇAMLAR BARDAK OLDU
PEKİ, ESKİ SOLCULAR NE OLDULAR?

SAYI: 4 AYDINLIK Aylık Sosyalist Dergi ŞUBAT 1969

İÇİNDEKİLER :

	AYDINLIK'ta Dünya ve Türkiye	261
Mihri Belli	Asya Üretim Tarzı Üzerine Birkaç Söz	279
Seyhan Erdoğdu	İzmir İktisat Kongresi - 1923	287
Deniz Kavukçuoğlu	Batı Almanya'daki Ekonominin Yeniden Askerileştirilmesi	309
Mao Tse-tung	Gençlik Hareketinin Hedefi	314
	4 Mayıs Hareketi	321
Tarihimizden	Kurtuluş Savaşımızda Türk Solcularının Tutumu ile İlgili Anılar ve Belgeler	324
Belgeler	Akçadağ Köyleri Devrimci Halkının «Duyuru»su	333

Kurucular (*)	Vahap Erdoğdu, Erdoğan Güçbilmez, Doğu Perinçek, Şahin Alpay, Seyhan Erdoğdu, Gün Zileli, Cengiz Candar, Münir Aktolga, Atıl Ant.
Kurucular Adına Sahibi	Münir Aktolga
Sorumlu Yazı İş. Md.	Cengiz Çandar
Teknik Yönetmen	Yavuz Tarakçıoğlu

(*) Kuruculardan V. Erdoğdu İngilizce ders kitapları yayınlayıcısı, Erdoğan Güçbilmez ajan, Doğu Perinçek kendi çizgisini sürdürüyor, Şahin Alpay, eylülist dönemde Cumhuriyet'e bölüm başkanı, Seyhan Erdoğdu ev kadını, Gün Zileli bilinmiyor, Cengiz Candar, eylülist dönemde Cumhuriyet'e büyük yazar, Münir Aktolga, terk etti, Atıl Ant, anti-jakoben yayınlar kralı oldular.

Belli, hem başlatıcıdır ve hem de yeni örgüt arayışlarını etkiliyor. Fakat tarihçi gözüyle bakıldığında Cephe Hareketi'nin sözlüğünün, çok büyük ölçüde, Doktor Hikmet Kıvılcımlı'dan borç alındığı ortaya çıkıyor. Aslında çok basit, ancak Mahir Çayan'ın yazılarında kutsallaştırılan «evrim-devrim» ikilemi, bir çözümleme aracı ve anlatım göstergesi olarak kullanıldığında son derece masum «oligarşi» sözcüğü (*), hep Doktor Hikmet'in çok fazla geliştirmemekle birlikte tekerleme düzeyinde sıklıkla kullandığı terminoloji kutusundan çıkıyor. «Suni Denge» türünden bir adlandırmaya, Doktor'un çalışmalarında rastlanmıyor; fakat pek de gerekli bulmuyorum. Çünkü Doktor Hikmet'in Türkiye tarihindeki alp'leri, Doktor'un ilb'leri, fetişleştirmesi, 27 Mayıs 1960 yıllarında genç subayların yönetimi almaları karşısında son derece büyük heyecan duyması ve 27 Mayıs'a bir dinsellik vermeye çalışması ile bir On Dokuzuncu yüzyıl Almanya manzarasından çıkan finans-kapital kavramını, ekonominin bütününden ve uluslararası ilişkilerden koparark nerede ise başlıbaşına bir «üretim biçimi» sayması, birlikte ele alınınca, «Suni Denge» nitelemesini bulmak veya başka bir yerde bulunmuş ise ithal etmek zor görünmüyor.

Artık bu bölümü ve böylece Aydın Üzerine Tezler'in beşinci kitabının sonuna gelmiş bulunuyorum. Bundan sonra, çözümleyici olmaktan daha çok, solun tarihinin ka-

---

(*) «Oligarşi» sözcüğü aslında «monarşi» sözcüğü kadar eskidir; ikincisinin zıttı oluyor. Tek kişinin yerine az sayıda kişinin veya birimin yönetimini anlatıyor. Bir firmada, bir tiyarto veya üniversitede oligarşik yönetim olabiliyor; eğer bir üniversitede bir kaç oligark profesörün her dediği oluyorsa, oligarşik yönetim ortaya çıkıyor. Bir piyasa veya bir ekonomi rekabetçi kapitalist bir yapıda olduğu gibi oligarşik bir formasyona da dönüşebiliyor.

Bir kapitalist ekonomi oligarşik yapıdaysa ve oligarklar temizlenince geriye kapitalist formasyon kalıyor. Bu nedenle son derece masum ve gerekli bir sözcük bir politik hedef düzeyine çıkartılınca, hedef şaşırması ve sapması gerçekleşiyor.

Altıncı ekde «cephe hareketi sözlüğü» üzerinde duruluyor.

ranlık ve karışık görünen bir kaç noktası üzerinde durmak ve aydınlatma denemeleri yapmak istiyorum. Bir iki ayrık uzantı dışında hep 1960 yılları ile sınırlı kalma gereğine inanıyorum. 1960 yıllarını kalıcı olamayan, ancak görkemli bir açılım olarak görüyorum; bunun dışında, daha sonraki yıllara olumlu temellerden ve sağlıklı geleneklerden daha çok, düzeltilmesi mümkün olmayan ve aynı anlama gelmek üzere kaçınılmaz yanlışlıklar kataloğu bırakıyor. Bunu, çok büyük bir zenginlik olarak görüyorum.

Yön Hareketi çözümlemesini, bu çalışma içinde ve TİP Hareketi çözümlemesini de, başka yerlerde ve bu arada Türkiye Üzerine Tezler'in özellikle üçüncü kitabında yapmayı denedim. Burada bazı teknik eklemelerle birlikte, benim çalışmalarımda da ileri sürülen bazı görüş ve çözümlemeleri, tümden reddetmemekle birlikte önemli ölçüde düzeltmek zorunluluğu ortaya çıkıyor. Bunun iki nedeni var; bugün, tarihe yeniden bakma imkânını veriyor. İkincisi bazı yeni kaynaklar, yeni ipuçları getiriyorlar.

Şu sorulabilir: TİP'in işçi sendikası yöneticileri tarafından kurulması mı, yoksa 1962 yılı yaz ayında bir bölük aydın tarafından ele alınması mı daha önemlidir? Kuşkusuz bir İşçi Partisi'nin işçi sendikası liderleri tarafından kurulmuş olması hoş geliyor; ancak, kurucuların pek azı, bu yolu sürdürüyorlar. Daha da önemlisi, kurulduktan sonra, aydınlar tarafından ele alınıncaya kadar sesini bile duyuramıyor. Bundan da önemlisi, kurucular, bu sessizlik içinde Parti'ye başkan ararken, içlerinde açıkça sağcılığıyla tanınmış eski politikacıları veya üniversite öğretim üyelerini bile düşünüyorlar.

Bütün bunlara bakarak işçi liderleri tarafından kurulmasını, gizil gücün olumlu bir katkısı saymak mümkündür; teori, somutun zenginliğinde soyutlama ise ve aynı anlama gelmek üzere derinlikteki öz'ü bulma sayılıyorsa, gizil güç etkisini böylece göstermelidir. Aydınlarla birleşmeyi, bu güç'ün aktivite kazanması olarak da yorumlayabiliyorum.

Buraya kadar güzel; bir soru daha çıkıyor. Sendikacı-

lar bir genel başkan arayışına çıktıkları zaman, nasıl oluyor da, çok sağ adaylar üzerinde ısrarla durduktan sonra, 1940 yıllarının sonlarında onurlu bir mücadele veren ve fakat bütün Soğuk Savaş yıllarını, her türlü aktivitenin dışında geçiren Mehmet Ali Aybar'ı buluyorlar? Şimdi bu soruya cevap aramak zorunluluğu var.

Türkiye Komünist Partisi'nin 1970 yıllarındaki atılımında «bir numaralı» üye ve daha sonra uzun bir zaman İ. Bilen'den sonra TKP'nin ikinci adamı olan Aydın Meriç'in, TKP arşivlerine dayanarak bir tarih denemesi yaptığına ve Meriç'in, bu denemesinde, TİP yöneticileriyle TKP arasındaki ilişkilerle ilgili belgelerin de, İ. Bilen'in evinde bulunduğunu kaydettiğine, daha önce değindim. Aydın Meriç, H. Erdal imzasıyla yayınladığı bu denemesinde bir de şu iddiayı dile getiriyor: «Y. Demir, yurt dışına çıkmadan önce kendisine yakın yoldaşlardan, TİP'i legal, anti-emperyalist, sosyalizan, bir hareket olarak yönetmekle görevli bir komite kuruyor. Böylece TİP'in başına komünist hareketin içinde ve dışında yer almış bir aydın gurubu geliyor»[71]. Yayınlanmış böyle bir iddia, şimdiye kadar, benim yaptıklarım da dahil 1960 yılları çözümlemelerinde değişiklik ve düzeltmeler gerektirecek bir nitelikte görünüyor.

İrdelendiğinde, 1960 yıllarına ait Türkiye solunun tarihinin daha da netleşebileceğini düşünüyorum. Böyle bir iddia bilindiğinde, başka bir partiden senatör olduktan sonra TİP'e geçen Niyazi Ağırnaslı'nın senatör olarak Macaristan'a gittiği bir sırada eski dostu Zeki Baştimar, alias Yakup Demir ile görüştüğünün Türkiye'de haber haline gelmesi üzerine TİP'in tek senatörünü parti dışına çıkarmak için gösterdiği telaş daha çok anlaşılır oluyor. Üzerinde, çok kısa olarak, durmak istiyorum.

Şu ön bilgiler var: 1960 yılları boyunca TİP, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren tarafından temsil ve yönetiliyor. Sendikacılar tarafından kurulmuş olmasına karşın sendikacılar TİP içinde hep marjinal bir rol oynadılar. Bu üç kişiden Aybar'la ilgili bir TKP üyeliği iddiası bulunmuyor. Boran ve Aren, 1951 Tevkifatı sanıkları oluyorlar. Her ikisi hakkında da üye oldukları hakkında ifa-

deler bulunuyor; Dava'nın baş sanığı Zeki Baştimar, sonuna kadar, Boran ve Aren'in üye olmadığını savunuyor (*). Her ikisi de, kısa sayılabilecek bir tutukluluk döneminden sonra berat ediyorlar.

Berat etmelerine karşın Sadun Aren'in, 51 Tevkifatı öncesinde TKP üyesi olduğuna kesin gözüyle bakılıyor. Behice Boran ile ilgili olarak ise, cenazesi Türkiye'ye gönderilirken Nihat Sargın'ın ilk kez ortaya attığı iddianın dışında, üyelik savı ortaya atılmıyor. Bu geç iddianın ise doğruluğu son derece kuşkulu görünüyor; iddia ettiği zaman Behice Boran, Ankara'da ve Nihat Sargın, İstanbul'dadır. Bilmesine imkan bulunmuyor (**). İstanbul'da bir öğrencinin, Ankara'daki bir öğretim üyesinin gizli bir örgüte üyeliğini bilebileceğinden kuşku duyuyorum.

Fakat biçimsel üyeliği önemsemiyorum; TKP türünden bir örgüt için üyelik ile sempatizanlık arasındaki sınırı saptamak kolay olmuyor. Daha da önemlisi, araştırmalarımdan ve Sadun Bey ve Behice Hanım ile, uzun yıllara yayılan yakın dostluk dönemlerimden, çıkardığım izlenimimi yazıyorum: Zeki Baştimar için TKP içinde en sorumlu görev için düşünülen ve hazırlanan ilk isimlerden birisi ve belki de birincisi Sadun Aren'dir. Fakat Sadun Aren, kişiliğinin pek çok olumlu özelliğine karşın, çalışma kapasitesinin son derece düşük, az dirençli ve kararsızlığı nedeniyle, Baştimar'ın beklentilerine tümüyle uygun bir role sahip çıkamıyor. Bununla birlikte kişiliğinin olumlu yanlarından daha çok olumsuz özellikleriyle, zaman zaman ön plana çıkabiliyor.

Behice Boran'a gelince, sık sık tutuklama ile karşılaşan bir hareket içinde Zeki Baştimar'ın rezerv güç olarak düşündükleri arasında yer aldığını sanıyorum; 51 Tevkifatı sonucunda Ankara İl Örgütü Sekreteri'nin pişmanlar ara-

---

(*) Y. Küçük, TKP Pişmanları, İstanbul, 1988.

(**) 1943 yılında başını Reşat Fuat Baraner'in çektiği ve Zihni Anadol'un içinde bulunduğu bir TKP canlanma çabası var. Ankara'da yedek subay öğrencisi, şimdi dostum Ziya Nur Erün'ün üzerinde bulunan bir belgeyle tutuklama başlıyor. Ziya Bey'e sordum; Boran'ın üyeliğine hiç ihtimal vermiyor.

sına girmesi ve Parti arşivini polise vermesine karşın Boran'ın üyeliğiyle ilgili bir kayıt bulunamamasını buna bağlıyorum. Behice Boran, Muzaffer Şerif ve bir kaç aydınla birlikte, doğrudan doğruya Zeki Baştimar ile temas halinde olan ve biçimsel üyelik koşulu önemsenmeyen bir kişi durumunda görünüyor.

Uğur Mumcu'ya anlattıklarıyla bu izlenimler arasında bir yakınlık var. Behice Boran, şunları anlatıyor: «Şefik Hüsnü'nün Partisi'nden olan, 1944 illegal parti tutuklamalarında da içeri alınan Zeki Baştimar'la tanışırdık, dostumuzdu, bize gelir giderdi» (*). Bunları, ancak ölümünden bir yıl önce ve sürgünde dile getiriyor. Dile getirdikleri arasında şunlar da bulunuyor: «Mehmet Ali Aybar 1947 den beri yakından tanıdığım, işçi sınıfı davasına inanmış bir kişi olarak bildiğim, yayınlarıyla ilerici çizgide mücadele vermiş bir insandı. 'Bir parti kuralım mı' diye düşünürken TİP kurucusu sendikacıların onunla temasa geçmesiyle bu partiye katılmanın daha doğru olacağını düşündük ve öyle davrandık»[72]. Bu sırada eski solcu aydınların da bir yasal parti arayışı içinde olduğu ortaya çıkıyor.

Yıllar sonra Mehmet Ali Aybar'ın anlattıkları da uyum gösteriyor. TİP başkanlığı önerisini alınca, Mehmet Ali Bey, yaptıklarını şöyle hatırlıyor: «Eski solcu dostlarımla konuştum. Rasih Güran, Behice Boran, Nevzat Hatko ve şimdi adlarını anımsayamadığım bir kaç kişi. Hepsi de kabul etmemi ve partiye gireceklerini söylediler» (**). 1968 yılında ansızın ortaya çıkıyor. Böylece tablo tamamla-

---

(*) «Ben Şefik Hüsnü'nün Partisi'ni tuttum, Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'ni».
Uğur Mumcu, Behice Boran Anlattı, Cumhuriyet, 6 Ağustos 1986.

(**) *Mehmet Ali Aybar'ın Anıları, Milliyet, 26 Aralık 1987.*

Yakın dostluklar için şunu da aktarabiliyorum :

«Behice, Barışseverler'in başkanıydı. Kuzguncuk'taki bizim evde akşam yemeği için toplanmıştık. Nazım da vardı. Bir ara Barışseverler'in bildirisi de konuşulmuştu. Arkadaşlarımız iki gün sonra tutuklandı».
Mehmet Ali Aybar, TİP Tarihi, İstanbul, 1988, s. 54.

nıyor (*). Bazı Sovyet kaynakları, aydınların katılması tarihi olan 1962 yılıyla birlikte, TİP'in yeniden kurulduğunu yazıyorlar; daha önceki çalışmalarımda, TİP'in önceki örgüt olan TKP'nin eteklerinden çıktığı yolundaki tezlerim, kişi düzeyinde bir canlılık kazanıyor.

Toprağın derinliklerinde bir canlanma var; yer yüzünü zorluyor. 27 Mayıs'tan hemen önce kurulmuş ve içlerinde pek çok iyi niyetli sosyalisti de barındıran Sosyalist Parti bulunuyor. Sendikacılar, 1961 yılında TİP'i kuruyorlar. Behice Boran, 1940 yıllarından gelen solcu aydınların yeni bir parti kurmayı düşündüklerini hatırlıyor. Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy'un da içinde bulunduğu bir grup «Çalışanlar Partisi» kuruluş toplantıları yapıyor. Bütün bunlar tarihin yürüyüşünün hızlandığının duyulduğunu gösteriyor. 9 Mayıs 1962 tarihli Yön Dergisi, kapağında bir işçinin çıplak iki ayağının büyük fotoğrafıyla çıkıyor (**); «Fukara Tahir» adıyla bilinen İnşaat İşçileri Sendikası Başkanı Tahir Öztürk'ün liderliğinde işsiz beş bin inşaat işçisi, çıplak ayakla Meclis'e yürüyor.

Sosyalist Parti, kendisini kapatıyor ve sosyalistleri TİP'e katılıyor; «Çalışanlar Partisi» proje halinde kalıyor ve gerçekleşmiyor. 1962 yılında TİP tek sol partidir ve Yön Hareketi ile arasında her hangi bir sorun görünmüyor.

(*) Mihri Belli de, Toplumsal Kurtuluş'un Mayıs 1988 tarihinde yayınlanan onbirinci sayısında şunları ileri sürüyor :

«TİP'e gelince, bu Parti'ye de bizim emeğimiz geçmiştir. 1961 de ilk kurulduğunda, Aybar'lar, Boran'lar henüz ortada yokken, TİP kurucularının çalışmalarını yakından izleme olanağı buluyorduk. TİP'in ilk program ve tüzüğünü hazırlayan o dönemin genel sekreteri arkadaşımızdı».

Mihri Belli ile Söyleşi, Toplumsal Kurtuluş, Mayıs 1988.

(**) «Sayıları 5 bine yaklaşan işsiz ve aç inşaat işçisinin, bir türlü işittiremedikleri seslerini işittirebilmek için giriştikleri efendice yürüyüş, efendilerimizi korkuttu ve telaşlandırdı».

«Binbir yamalı, bir kısmı yalın ayak inşaat işçileri bu kuvvetli barikat karşısında durdu. Ama ne bir adım geri, ne de bir adım ileri gitti. Ellerde taşınan dövizler Meclis'e karşı çekildi ve sabırla beklenmeğe başlandı».

Yön, Yıl 1, Sayı 21, s. 5.

Bu dönemde Yön, TİP'e karşı dost sayılabilecek bir yayın politikası izliyor. TİP aktivitesini duyuruyor; 1962 yılında bir sayısında Altındağ İlçe Merkezi'nin açılışını haber veriyor ve «Parti Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ikinci önemli konuşmasını» yaptı diyor[73]. Çalışanlar Partisi kuruluşundan söz ederken, TİP'teki gelişmeleri de duyurmaya özen gösteriyor. Burada da, «eski bünyesiyle büyük bir hareket doğuramamış olan parti, şimdi daha derli toplu bir düzen kurabilmeğe çalışıyor» deniliyor[74]. TİP'e katılan ve yönetimi alan aydınların, bazı açıklamaları ise, sevinçle karşılanıyor.

1962 yılında Yön'de şunlar yer alıyor: «Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Vatan Gazetesi'ne bir mülakat vererek İşçi Partisi hakkında çıkartılan söylentileri ve iftiraları olgun bir dille cevaplandırdı»[75]. Yön, Aybar'ın mülakatından aktarmalar yapıyor ve Aybar şöyle konuşuyor: «TİP Atatürkçülükten hareket eden ve ilhamını günümüzün gerçeklerinden aldığı için Atatürkçülüğü de kalıplaşmaktan kurtaran yüzde yüz yerli bir doktrin partisidir». Buna ek olarak Yön, Aybar'ın ilericileri birleşmeye çağırmasını hoşnutlukla karşılıyor. Yön'ün yazdığına göre Aybar bu çağrısını şu sözlerle yapıyor: «Atatürk ilkelerini, çağımız insan hak ve hürriyetlerini, emekten yana olmayı, barışçılığı bir platform olarak kabul edebiliriz. Bu cepheye, ilericilik adına sadece laikliği veya karaçarşafla mücadeleyi savunandan toplumculara kadar herkes girmelidir». TİP, henüz «toplumcu» sözcüğü ile sosyalisti anlatmayı uygun buluyor. Yön, «böyle bir cepheye gerçekten ihtiyaç vardır» sözleriyle onayını belirtiyor. Hoşnutluğunu sürdürüyor: «Behice Boran ve Erdoğan Başar da, Vatan'da, tamamiyle katıldığımız ilgi çekici yazılar yazdılar. İlerici cephedeki bu toplanma ve birleşme gayretini, sevinçle karşılıyoruz». Daha sonra Mihri Belli ile birlikte TİP'e karşı muhalefeti yönetecekler arasında yer alan Erdoğan Berktay, «Başar» soyadıyla yazıyor.

1965 Seçimleri yaklaşırken Yön, TİP'i desteklemesini hızlandırıyor ve «Anayasa, açıkça çiğnenmeden TİP'in seçimlere girmesi önlenemez» yazılarının yer aldığı bir ka-

pak yapılıyor [76]. Dergi'nin dört sayfası TİP'e ayrılıyor. Seçimler'den hemen önce de, «TİP Genel Başkanı Açıklıyor» başlığıyla, Aybar'la görüşme yayınlanıyor.

«Sizce, Türkiye'nin bugün için en önemli meselesi nedir?» sorusuna Aybar'ın cevabı şu oluyor: «Bütün meselelerimiz bağımsızlık noktasında düğümleniyor. Bizim için bugün en önemli dava Türkiye'yi tam bağımsız bir politika yörüngesine oturtacak kuvvetlerin bu seçimlerde ağır basabilmeleridir. Çünkü Türkiye için hayati önemde olan bütün öteki meseleler ancak Atatürk'ün dış politikasına dönülmesi ile çözüm yoluna girecektir»[77]. En önemli sorun bu olunca Yön Hareketi ile TİP Hareketi için bir ayrılık nedeni görünmüyor.

TİP seçimlere hazırlanırken, Adalet Partisi çetin bir başkanlık seçiminden geçiyor. «Türkçü» Sait Bilgiç ile tutucu Emin Bilgiç'in kardeşi Ispartalı Saadettin Bilgiç ile Amerikan yetiştirmesi ve Menderes döneminin başarılı bürokratı Ispartalı Süleyman Demirel, 27 Mayıs'ın Genel Kurmay Başkanlığı'ndan Adalet Partisi Genel Başkanlığı'na geçen General Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden boşalan yer için birbirini yemeye başlıyorlar. Yön, tutucu Bilgiç'i tutuyor ve Akşam'da etkin fıkra yazarı İlhami Soysal, Cumhuriyet'te İlhan Selçuk'un katılmasıyla Demirel'e karşı son derece sert bir kampanya açıyor. O zaman için seçim kaybına yol açacağına inanılan masonluk gündeme getiriliyor ve Demirel'in masonluğu kanıtlanıyor; Demirel, Adalet Partisi genel başkanı oluyor.

1965 Seçimi sonunda Demirel, sağlam bir çoğunlukla başbakan oluyor. Yön, «Morrison Süleyman» olarak nitelenen Demirel'in kolayca yıpratılabileceğini hesap ediyor; CHP, iktidarın çok uzağına düşüyor. TİP ise ancak bir başlangıç sayılabilecek bir başarı elde ediyor. Yön Hareketi, Silahlı Kuvvetler üzerinde yoğunlaşan bir iktidar programına yöneliyor; TİP'ten kopması gerekiyor.

Aybar, Boran, Aren parlamentoya giriyorlar: elde edilen sonuçları hem abarttıkları ve hem de tümüyle kendilerine bağladıkları izlenimini veriyorlar. Anlaşılması zor ista-

tistik yöntemlerle, gelecek seçimlerde, seçimle iktidara oynanabileceği söyleniyor ve Aybar «hodri meydan» diyor. TİP yönetimi, Yön Hareketi'nin Silahlı Kuvvetler üzerindeki hazırlıklarını, kendi hükümetinin yolunu kesme olarak görmeye başlıyor ve diğer taraftan, yeni kazanılmış bir güvenle, TKP vesayetinden kurtulmak istiyor.

Bu sırada TKP'nin adından veya varlığından söz etmeğe imkan yok; yalnızca, başında Zeki Baştimar'ın bulunduğu ve İ. Bilen ile A. Saydam'dan oluşan bir Dış Büro var. Vesayet, Zeki Baştimar ile dostluk ve yakınlıktan kaynaklanıyor. Üstelik TİP, güçlendikçe veya güçlendiği kanısına kapıldıkça yerelleşiyor. İşte tam bu sırada, Türkiye Üzerine Tezler'in üçüncü kitabında «İç-TKP» adını verdiğim örgütlenme başlıyor. Mihri Belli, canlanmış Türkiye ortamında, İç-TKP'yi örgütlemek ve TİP'i denetim altına almak için harekete geçiyor.

«TKP Pişmanları» çalışması ve bu çalışma için 51 Tevkifatı belgelerini inceleme olanağı, bir netliğin daha ortaya çıkmasını sağladı; «İç-TKP» örgütlenmesinde başı, 51 Davası'nda direngen olanlar çekiyorlar. Mihri Belli'den başka Sevinç Özgüner, Erdoğan Berktay, TİP'e yönelik muhalefet içinde yer alıyorlar. Bunların, TİP yönetimini ellerinde tutan Aybar, Boran ve Aren'i küçümsedikleri düşünülebilir; makul görünüyor. Rasih Nuri İleri, Halit Çelenk, Vahap Erdoğdu, Ahmet Say, bu grubun TİP içindeki planlarının uygulayıcıları olarak görünüyorlar; önemli rol bunlara düşüyor. Behice Boran, MİT ajanlarının saptamasına göre, TİP'in en üst kurullarından birisinin toplantısında, bunları, TİP içinde gizli komünist hücre kurmakla suçluyor.

Ayrılık netleşiyor ve belirginleşiyor. Ancak daha sonraki yıllar için kazınması yıllar alan bir bulanıklığı da beraberinde getiriyor. «İç-TKP» katı bir Milli Demokratik Devrim görüşünü savununca, TİP, Aybar'ın yakında seçimle iktidar hayallerine kendisini kaptırarak, seçim yoluyla sosyalist devrim bakışını mantıki uçlarına götürmek durumunda kalıyor. Yön Hareketi, kendisiyle aynı görüşleri savunan ve Silahlı Kuvvetler yoluyla hükümeti almaya itirazı

olmayan bir «İç-TKP» karşısında rahatlıyor; Mihri Belli ile birlikte TİP eleştirisini artırıyor.

Türkiye İşçi Partisi'nin en parlak olduğunun düşünüldüğü bir zamanda denge hızla değişmeye başlıyor. Gittikçe politize olan, kütleselleşen ve Türkiye'nin gündemini işgal eden öğrenci gençlik ile aydınlar, kavranması güç bir hızla, milli demokratik devrim görüşüne kayıyor; TİP yönetimi, duruma hakim olabilmek için ihraç mekanizmasını işletmekten başka çare göremiyor. Önce Rasih Nuri İleri, Sevinç Özgüner, Vahap Erdoğdu, Ahmet Say ve kısa bir süre sonra arkasından Halit Çelenk, TİP'ten çıkarılıyorlar. Fakat TİP içinde muhalefetin elebaşlarının temizlenmesine karşın, milli demokratik devrim görüşünün tüm sol kesimde çoğunluğunu artırması ve Parti örgütlerini sarması önlenemiyor.

İşte tam bu sırada TİP yönetimi, belki de umulmayan, bir yardımla karşılaşıyor: Zeki Baştimar, milli demokratik devrimin iç yüzünü açıklama gerekçesiyle, Mihri Belli'ye karşı ve TİP yönetiminden yana bir tutum alıyor. Program açısından sürprizli ve daha sonraki yılların ideolojik bulanıklıklarına gebe bir durum ortaya çıkıyor; milli demokratik devrim görüşünü savunan Zeki Baştimar, TKP adını da kullanarak, aynı görüşü savunan ve Yön Hareketi ile birlikte iktidar şansı arayan İç-TKP'ye ve Mihri Belli'ye cephe alıyor. TKP Dış Bürosu, hiç bir zaman savunmadığı, sosyalist devrim tezini savunan TİP yönetimine destek olmaya çalışıyor (*); Baştimar, Behice Boran ile Sadun Aren'

(*) TKP ile ilgili son iddianamede, Nabi Yağcı ile ilgili olarak şunlar da yazılıyor: «1975 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin yeniden kurulması aşamasında Behice Boran'la aralarında sosyalist devrim stratejisi konusunda fikir ayrılığı bulunduğu için partinin ikinci kez kurulması çalışmalarında yer almadığı».
Ankara DGM Cumhuriyet Savcılığı, İddianame, Ankara, 1988, s. 24.
Doğrusu TİP'in ikinci kuruluşu sırasında Nabi Yağcı'nın adının geçtiğini hiç hatırlamıyorum; kimsenin de hatırladığını sanmıyorum. Yağcı, bu sırada oldukça jüniyör'dür ve bir gün TKP Genel Sekreteri olacağını düşünebildiğine ihtimal vermiyorum. Ancak, söylenenler TKP'nin bakışını yansıtıyor.

in vekaleti yırtma cüretini de içine sindirmek zorunluluğunu duyuyor.

Fakat tam bu sırada, beklenmedik bir gelişme oluyor, Aren ve Boran, birdenbire ve hiç bir konuda ayrı düşünmedikleri Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'a cephe alıyorlar. TİP, dışında Mihri Belli ile mücadele ederken içerde de görevdeki Genel Başkana karşı bir muhalefet açıyor. Tabanda ve MDD etkisinin dışında Aybar'a karşı hiç bir muhalefet yokken, birdenbire yeni bir cephe açmayı, Mihri Belli'yi yenebilmek için Aybar'ın tasfiyesinin gerekli olduğu değerlendirmesine bağlamak zorunlu oluyor. Aybar'ın tasfiyesi ile TİP'in sosyalist devrim görüşünü bırakabileceği hesabının yapılmış olmasını mümkün görüyorum (*). Ancak böyle bir hesabın kabulüyle TİP, 51 TKP Tevkifatı Davası ile alevlenen Baştimar-Belli kavgasının tam içine girmiş oluyor. Behice Boran, bu kavgada, Zeki Baştimar'ın şahsi vekaletini üstleniyor. Tarih, bu kavganın TİP'i bitirdiğini gösteriyor. 1970 yılı sonu ve Martçı Günler, mücadeleci kadroların çoğunda yeni bir parti arayışını yaratıyor; kimisi THKP ve kimisi de TKP arayışına çıkıyor. Çoğu olmayanı arıyor.

Artık sıra, buradaki modeli zenginleştirilecek sınırlı kanıtların sunulmasına geliyor; Aybar'a karşı muhalefeti, Aybar dahil, hiç kimse beklemiyor. Aslında Türkiye solunda bu tür muhalefetler hep ansızın başlıyor; bir işaretle yürürlüğe konuluyor. Bunu sığlığın ve güvensizliğin bir işareti sayıyorum. Sosyalist ahlakın bunun tersi bir yönde aranması gerektiğine inanıyorum.

Mehmet Ali Aybar, yeni yayınlanan anılarının bir yerinde, «16 Ekim 1968» diye başlıyor; Merkez Yürütme Kurulu, haftalık toplantısını yapıyor. Gündem iç ve dış olaylar üzerine iken Genel Sekreter Nihat Sargın «bir önerge

(*) Sadun Aren'in doktrin inceliklerine önem vermeyen bir yanı var; Martçı Günler ile birlikte sosyalist devrim görüşünü tümüyle bıraktığı anlaşılıyor. Behice Boran, ikinci TİP'in başında katıldığı 1977 Seçimleri'nde alınan sonuçtan sonra yüreğiyle ve Eylülist Günler'de de aklıyla, sosyalist devrim görüşünü bırakıyor.

var» diye söz alıyor ([78]). Aybar, «ne önergesi?» diye soruyor ve Sargın, «biz hazırladık, Behice Boran, Sadun Aren, Minetullah Haydaroğlu, Şaban Erik'le birlikte» cevabını veriyor. Beşler, Genel Başkana cephe alıyorlar.

Anılarında Aybar, «hiç beklemiyordum» diyor. Beklemesini mümkün görmüyorum ve kimse beklemiyor. Bir hazırlığı yok ve her hangi bir rahatsızlığın, Aybar'a, duyurulmadığı anlaşılıyor. Aybar, anılarında, şunları yazıyor: «Hiç beklemiyordum. Gerçi adım yoktu. Ama önergenin beni hedef aldığı ortada idi. İki şeyle suçlanıyordum: Kişisel yönetim ve sosyalizmin niteliklerini, tüzük, program ve Malatya Kongresi kararlarından farklı biçimde yorumlamak». Bu bilgilerden sonra şu değerlendirmeyi yapıyor: «Siyasal geçmişi ile, bu beşlinin lideri, Behice Boran'dı. Oysa Boran'la sosyalizm konusunda bir görüş ayrılığımız yoktu. Benim kullandığım 'Türkiye'ye özgü sosyalizm' deyimini o da kullanıyordu. Çekoslovakya'nın işgali olayına, o da karşı çıkmıştı. Bunlardan örnekler verdim. Ama işte bu önergeyi de imzalamıştı». Mehmet Ali Aybar'ın bu değerlendirmesini itiraz etmenin kolay olmadığını düşünüyorum.

Behice Boran'ın bu kampa katılmakta uzun tereddütler geçirdiğini sanıyorum. Kişiliğinin bu yanı Sadun Aren'inkiyle tam zıttır; Aren, kolaylıkla karar verebiliyor ve kararında ısrarlı olmayı önemsemiyor. Boran, zor karar veriyor ve kararından bir süre sonra, en uç noktaya geçiyor. Dostluğu ve düşünce yapısı, diyalektik süreçleri bilmiyor. Cesur ancak sevgisiz kişiliği, Boran'ı, bir bağdan koptuktan sonra, tam tersine ve en uzak yerlere götürebiliyor. Yaşamının her on yılı izleyen on yılına ters düşüyor; Behice Boran, birbirine küs on yıllar yaşıyor.

Uğur Mumcu'ya, «Çekoslovakya olayında sağlam unsurları teşhiste yanılmışım» diyor (*). Aslında Çekoslovakya'ya Sovyet müdahalesinde Türkiye'de sol bir tek ayrık

---

(*) *Uğur Mumcu, Behice Boran Anlattı, Cumhuriyet, 10 Ağustos 1986.*

«Bu müdahale, milli bağımsızlık ve eşitlik haklarına olduğu kadar sosyalizm ve sosyalist enternasyonel ilkelerine de aykırıdır».

sesle (*) aynı görüşü paylaşıyor; Behice Boran'ın da bunlar arasında bulunmasında yadırgatıcı bir yan olmaması gerekiyor. Fakat Behice Hanım, kınarken de överken de ölçüyü kaçırıyor ve hem bir üniversite doçentine ve hem de deneyimli bir politikacıya yakışmayan bir biçem kullanıyor.

Ne yazık ki Boran'ın akıl düzeni diyalektik olmadığı için bütün geçmişini en son noktadaki durumuna göre düzeltmek ve düzenlemek gereğini de duyuyor, son derece umut kırıcı bir aydın tipolojisi yaratarak ayrılıyor. Umut kırıcı olması şuradan geliyor; Uğur Mumcu'ya anlattıkları içinde doğru sayılabilecek ve belgelerle çelişmeyen pek az yan bulunuyor. Mumcu, röportaj yapan bir gazetecinin göstermesi gerekli nezaket sınırları içinde buların bir bölümünü, röportajla birlikte düzeltmekten geri kalmıyor. Behice Boran, Uğur Mumcu'ya, hiç çekinmeden «Parti'nin 'Türkiye'ye özgü bir sosyalizm' diye bir anlayışı da yoktu ve böyle bir deyim hiç kullanılmamış değildi» diyebiliyor. Yine aynı söyleşide şunları da dile getirebiliyor: «Türkiye'ye özgü, falanca, filanca ülkeye özgü sosyalizm diye yeni bir sosyalizm kategorisi yaratmaya kalkmayı ben tümüyle yanlış buluyorum»[79]. Uğur, bu iddiaları yayınlarken, Behice Boran'ın tek kitabından şunları da kaydetmeden edemiyor: «Türk sosyalist hareketinin biricik politik örgütü TİP, bugün genel sosyalist teori ve dünyadaki uygulamalardan elde edilen tecrübelerin ışığı altında Türkiye'nin şartlarına özgü sosyalizm yolunu tespit etme, Tür-

---

«Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfı diktatörlüğü, partinin, hatta parti içinde belirli bir kadronun gitgide tek bir kişinin müstebit, keyfi idaresi şeklini almıştır».

Behice Boran, Milliyet, 27 Ağustos 1968.

(*) Türkiye'de tek ayrık ses, ne yazık, İngiltere'den gönderdiğim ve Ant Dergisi'nde yayınlanan yazım nedeniyle çıktı. Uğur Mumcu, Behice Boran'ın anılarını yayınlarken bu yazıyı söz konusu yaptı ve küpürler yayınladı. Uğur Mumcu'ya gönderdiğim ve Cumhuriyet'te yayınlanan mektupla, aynı tarihlerde Milliyet'te çıkan ve Sovyet düzeninde ekonomik reformları ele alan incelememi metin-içi ek olarak sunuyorum.

SOVYETLER: MÜDAHALE VE REFORM

Buradaki yazıların ilki, Cumhuriyet'te 16 Mart 1986 tarihinde yayınlandı. İkincisi ise 2 Nisan 1968 tarihinde Milliyet'te yer aldı. Benzer alanı kapsıyor ve Türkiye aydının tartışma alanı konusunda bir fikir verebiliyor. Birincisi, Uğur Mumcu'nun koyduğu başlıkla, «Sovyetler'in Müdahalesi Olumluydu» ve ikincisi zamanında Milliyet'in ikinci sayfasını düzenleyen Ali Gevgilili'nin başlığıyla, «Liberman'ın Tezleri ve Kamu Kuruluşları» ile yayınlandı.

I — Çekoslovakya ve TİP'te Bunalım

Sevgili Uğur,

«Bitmeyen Koşu» yazı dizisi ile ilgili olarak ikinci notu gönderme gereğini duydum. 1968 Çekoslovakya Olayları'nın Türkiye sosyalist hareketi üzerindeki etkilerini ele alırken benim Ant Dergisi'nde çıkan yazımdan aktarılan paragraf üzerinde kısa açıklama yapmamın yararlı olabileceğini düşündüm.

Çekoslovakya, Türkiye İşçi Partisi içinde Mehmet Ali Aybar'a karşı muhalefetin başlangıcı değildir; ancak giderek bu muhalefete rengini vurdu. Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahalesi, giderek Türkiye sosyalist hareketinde bir ayrılığın ve netleşmenin aracı oldu.

1 — Sözü edilen yazıyı İngiltere'den gönderdim; uzun ve TİP içindeki çalkantı üzerinedir. Mehmet Ali Bey'i tutmadığım açık; yalnız Behice Hanım ile Sadun Bey'i, parti kadrolarını hazırlıksız bir tartışmanın içine sokmakla eleştiriyordum.

2 — Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahalesi konusunda, her iki taraftan da ayrı

düşünüyordum. Görüşlerimi hiçbir zaman netlikle açıklamadım.

3 — Sovyetler Birliği ile Çekoslovakya'yı ayrı ayrı «revizyonist» nitelemek çok yaygındı; öyle düşünmüyordum. Yazımda geçen «revizyonist bir ülkeye bir başka revizyonist ülkenin müdahalesinin verdiği şaşkınlık» bunları anlatıyor. Yazımın bu bölümü, sol tartışmalarda ikinci kez ortaya çıkarılıyor, ne zaman okumaya çalışsam, ben bile anlamakta güçlük çekiyorum. Noktalama ve hatta tırnak eksiklikleri var.

4 — Açıklayabilirim; Çekoslovakya'da «ekonomik reformlar» Otto Şik'in adına bağlıydı. Karşılaşılan güçlükleri, piyasa mekanizmasının rolünü daha fazla artırarak çözmeyi deniyordu. Sovyetler Birliği'nde ikinci sınıf bir iktisatçı olan Evsey Liberman, bunları daha çekingen bir biçimde savunuyordu. «Libermanizm» denilen akım, hatırlayacaksın, çok moda idi; Ekrem Alican bile Türk parlamentosunda savunuculuğunu yapıyordu.

Otto Şik'in ve Liberman'ın önerilerini sosyalist bir düzen için sakıncalı buldum. Sovyetler Birliği'nde savunanlar varken, Türkiye'de karşı çıktım ve eleştirdim.

5 — Bu müdahalenin «gerekleri ve dünya sosyalizmi için muhtemel olumlu sonuçlarıyla - ki Sovyetler'deki gelişmeler, Polonya Parti Kongresi bu yönde ilk işaretlerdir - ilgilenmek» gereğini savundum. Çekoslovakya'ya müdahalenin dünya sosyalist sistemi için olumlu gelişmeler sağlayacağından hiç kuşku duymadım.

Kapitalist restorasyon ihtimaline karşı uyanık olmayı gündeme getirdi.

Zaman Polonya'da başka bir hazırlığın yapılmış olduğunu gösterdi.

6 — Aktarılan paragrafın son bölümü, kolaylıkla anlaşılacağı gibi, yanlış dizilmiş. Müdaha-

lenin olumlu sonuçlarıyla ilgilenmek «yerine yeni kuramlar bulma yönündeki kuşkulu eğilimi hızlandırdığı ortadadır» biçiminde okunması gerekiyor. «Hızlandırmadığı» biçiminde yayımlanmış; seni eleştirmiyorum, aslı da böyle olabilir. Şimdi düzelttiğim biçimi, yazının bütünüyle ancak böyle tutarlı oluyor, Mehmet Ali Bey'in çabalarını hedef alıyor.

Sosyalizmin temel ilkeleriyle tekliğinden kuşku duymuyorum: «Nasır Sosyalizmi», «Nkrumah Sosyalizmi», «Dubçek Sosyalizmi», «Avrupa Sosyalizmi» ya da «güler yüzlü» veya «asık kaşlı» sosyalizm türlerini fantezi sayıyorum. Her rejimin yüzü, karşılaştığı sorunları yansıtır; iç savaş içinde nasıl gülünür, ya da çok büyük bir sanayileşme sırasında hep ciddi olma gereği nasıl kabul edilmez?

Sosyalizm evrenseldir, ancak kurulduğu ülkenin tarihinin, toplumsal yapısının, insanının derin damgalarını taşır. Bunun dışındakiler, abesle iştigal oluyor; Mehmet Ali Bey'in «yeni kuramlar bulma yönündeki kuşkulu eğilimi hızlandırdığı» inancımı bugün de saklı tutuyorum.

Aydın Üzerine Tezler'in yeni çıkan dördüncü kitabında, Mehmet Ali Bey'in 1940 yıllarındaki mücadelesini sevecenlik ve övgüyle yazdım. Türkiye İşçi Partisi'nin kütleselleşmesindeki katkılarını kimse inkâr edemez.

7 — Ancak 1940 yıllarından beri Sovyet dostluğundan çok Amerikan karşıtlığıyla dikkati çekiyor. Çekoslovakya Müdahalesi, Mehmet Ali Bey'e, Sovyet sosyalizmini reddetme ve Sovyetler Birliği'ni Amerika Birleşik Devletleri ile aynı yere koyma cesaret ve açılımını sağladı. Katılmıyorum.

8 — Çekoslovakya Müdahalesi'nde Mehmet Ali Bey ile Behice Hanım, aynı noktadan başladı-

lar. Çok ayrı iki yönde hareket ettiler. Uzun yıllar birlikte çalıştığım Behice Hanım'dan 1978 yılına kadar süren çok yakın ve içten beraberliğimiz süresince, aktardığınız yazıdakine benzer ve yakın bir değerlendirme duymadım.

Çekoslovakya Müdahalesi, Türkiye'de Soğuk Savaş kalıntılarının, en azından bazı kesimlerde temizlenmesini de sağladı.

Mehmet Ali Bey'in anılarını bir kitap halinde yayımlamasını diliyorum.

Sevgilerimi yazıyorum.

II — Sovyetler ve Ekonomik Reform

Sovyet İktisat Profesörü Liberman ve önerileri (tezleri) Türk iktisat politikası tartışmalarında önemli bir konu olmak eğilimi göstermektedir. Bir kaç yıl öncelerinin gözde bir politikacısı, Rus iktisatçısının Sovyet işletmelerindeki başarı göstergeleri üzerinde başlattığı tartışmadan sosyalist sistemin geleceği ile ilgili çok önemli sonuçlar çıkartmıştı. Bu gözde politikacı, Liberman önerilerini bir sosyalist ekonominin kapitalist sisteme dönüşünün kesin belirtileri olarak karşılanmıştı.

Son bütçe görüşmelerinde aynı değerlendirme tekrarlandı. Bu kez, başka bir politikacı, bir adım daha ileri giderek, önerilerin bazılarının 1965 yılında «Kosigin düzenlemeleri» adı altında yürürlüğe konulmasına dayanarak, kapitalizme dönüşün oldukça hız kazandığını ileri sürdü.

Sosyalist dünyanın bir bölüğündeki bu kapitalistleşme sürecinin yanında, ayrıca kapitalist sistemde de önemli bir değişmeden söz edilmektedir. Bu politikacılar ve başkaları tarafından ileri sürüldüğüne göre, kapitalist ekonomiler, monopolcu kapitalizmden, halk kapitalizmine dönüş

süreci içindedir. Sermaye, hisse senetlerinin yayılması yolu ile gittikçe daha çok geniş bir kütle arasında dağılmaktadır. Böylece iki sistem, sosyalist ve kapitalist sistem, saf biçimlerini bırakarak ortak bir özelliğe kavuşmaktadır.

Bu ilginç ve sık sık ileriye sürülen düşünceler, kapitalist dünyadaki gelişmeler bakımından yanlış bilgilere, sosyalist düzendeki gelişmeler bakımından ise zorlama bir yoruma dayanmaktadır. Eldeki bilgiler göstermektedir ki, ileri kapitalist ülkelerde gelirin sermaye ve ücret gelirleri arasındaki bölüşümü son 30-40 yıldır büyük ölçüde sabit kalmıştır. Ve buna karşın sermaye gelirleri gittikçe daha küçük bir kitle arasında dağılmaktadır. Başka bir deyişle, sermaye gelirlerinin konsantrasyonu kapitalist ekonomiler için üzerinde hiç bir kuşku olmayan bir gerçektir. Bu gerçeği görebilmek için, çeşitli istatistik derlemelerini karıştırmak bile gerekli değildir. Gazete ve dergilerin iktisat sayfalarına kısa bir göz atmakla görülecektir ki, son yıllarda, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde firmalar arasında tarihinin hiç bir döneminde rastlanmamış bir birleşme süreci başlamıştır. Dev işletmeler, küçük işletmeleri içlerinde eriterek ve başka dev işletmelerle birleşerek, daha büyük işletmeler olmaktadır. Bu süreçle birlikte, kapitalist ekonomilerde gelirler ve karar alma yeteneği gittikçe daha küçük bir zümrede toplanmaktadır. Böyle bir gelişmenin «Halk kapitalizmi» ile hiç bir yakınlığının olmadığı açıktır.

Liberman önerilerini doğru bir biçimde yorumlayabilmek için Sovyet sisteminde, sosyalist işletmelerin çalışma düzenini hatırlamak gerekir. Bilindiği gibi, böyle bir sistemde temel kararlar merkezi planlama kurumunca alınmaktadır. Uygulama ise, esas olarak, sosyalist işletmelerce ya-

pılmaktadır. Planın başarısı üretici ve üretimle ilgili kamu işletmelerinin başarısına bağlıdır. Ekonomide istenen dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde kamu işletmelerinin çok önemli bir yeri vardır. Plan amaçlarını uygulamak bu işletmeler için yasalarla belirtilmiş ve yaptırımlara bağlanmış bir görevdir. Yalnız Sovyet düzeninde istenen sonuçların sadece yasalarla sağlanamıyacağı ilk deneylerle ortaya çıkmıştır. Çünkü, ekonominin yenilenmesi ve değişimi yalnızca amaçların gerçekleştirilmesine değil, stratejik kesimlerde bunların aşılmasına bağlıdır. Bu bakımdan, işletmeleri zaten aşırı düzeylerde tutulmuş amaçları aşmaya zorlayacak sistemin geliştirilmesi Sovyet ekonomisinin ilk temelli sorunlarından biri olmuştur.

Sovyet düzeninde bu iş bir yandan moral, diğer yandan ve daha çok materyel özendiricilerle (madde teşvikler sistemiyle) yapılmıştır. Kamu işletmeleri için çeşitli başarı göstergeleri tanımlanmış, amaçlar bunlar cinsinden belirlenmiş, amaçlara ulaşan ve aşan işletmelere primler verilmiştir. Bu primlerin bir bölüğü işletmedeki sosyal harcamalara ve bir bölüğü de işletme yönetimi ve işçilere ayrılmaktadır. Kırk yıldır, fizik üretim, üretim değeri, yaratılan değer ve kâr gibi çeşitli başarı göstergeleri cinsinden değişen ölçüde primler düzenlenmiştir. Her prim ve özendiriciler sistemi kendine uygun ve merkezi plânlama kurumunca belirlenmiş fiatlar sistemi ile birlikte kullanılarak, bugünkü Sovyet ekonomisi yaratılmıştır. Çeşitli özendiriciler sistemi kullanıldıkça bazı sakıncaları görülmüş ve bunlar o kesimde veya bütün ekonomide başkası ile değiştirilmiştir.

Liberman önerisi, esas olarak, bu özendiriciler takımına bir yenisini eklemekten ibarettir. Bu-

na göre, primlerin dağıtılmasında, planda belirtilmiş ve gerçekleştirilmiş kârlılık oranlarının ortalaması temel alınacaktır. Kârlılık oranı, sabit ve işletme sermayesine göre saptanacak, böylece elde edilmiş fonların bir bölüğü işletmelerin yapacağı küçük yatırımlar için kullanılabilecektir. İşletmelerin kârlarına esas olacak üretimlerin hesaplanmasına, diğer tüketici işletmelere yapılacak satışlar gözetilecektir. Bütün bunlarla, ekonominin etkenliğinin artacağına, teknik ilerlemenin hızlanacağına ve üretilen malların nitelik bakımından iyileşeceğine inanılmaktadır.

Liberman önerilerinin kendisinden beklenenleri sağlayıp sağlayamayacağı ayrı bir konudur ve üzerinde tartışılabilir. Yalnız üzerinde tartışılamıyacak kadar açık olan iki nokta vardır. Bunlardan biri, getirilen düzenin daha önceki düzene göre temelli bir yenilik olmadığıdır. Bu daha önceki örnekler arasında, yeni ihtiyaçların yol açtığı bir denemedir. İkinci nokta, önerilerin bütünü ve uygulanış biçimi ne bir kapitalistleşme, ne de planlamadan uzaklaşma anlamını taşımaktadır. Bir kez eskiden kullanılan kâr ve şimdi baş vurulan kârlılık kavramlarının kapitalist ekonomideki eş kavramlarla uzak, yakın hiç bir benzerliği yoktur. Kâr veya kârlılık oranları gayretlerin hangi kesimlerde kullanılacağı konusunda en küçük bir öneme sahip değildir. Başka bir deyişle ekonomik anlamda bir desantralizasyon söz konusu olmaktan çok uzaktır. Ancak idari anlamda bir desantralizasyon söz konusu edilebilir; yalnız burada da ne kadar bir yenilik getirildiği tartışılmağa değer. Çünkü, Liberman önerilerini yürürlüğe koyan 1965 Kosigin düzenlemeleriyle, 1957 de getirilen ve önemli kararların alınması ve uygulamasını bölgesel planlamalara bırakan düzene de son verilmekte, yine 1957 öncesi eko-

nomik-idari yapıya dönülmektedir. 1957 düzenlemelerinin, o zamanda Sovyet sisteminde temelli bir dönüşüm belirtileri olarak değerlendirildiği hatırlanırsa, Liberman adına bağlanan yorumların ne kadar gerçekçi olduğu ortaya çıkar.

Liberman önerilerinin Sovyet deneyi içindeki yeri ve ekonomik anlamı budur. Bu önerilere ve uygulamasına bakarak bir sistem değişmesinden söz etmek ve Türkiye'deki sistem tartışmaları bakımından dersler çıkartmağa çalışmak, verimli bir çaba değildir. İnandırıcı olmayan bu çabalardan, Türk politika tartışmaları için yararlar beklenmemelidir. Yalnız, bu söylenenlerden Sovyet deneyinden edinilecek dersler olmadığı anlamı çıkmamaktadır. Bu tartışmanın tazelediği, kamu işletmelerinde özendiriciler konusudur.

Sosyalist bir ekonomide materyel özendiricilerin bu kadar önem kazanması eleştirilebilir, maddi özendiricilerin sosyalist felsefe ile çeliştiği ileri sürülebilir. Aynı sorunun, sosyalist işletmelerin başarısı sorununun, Çin'de olduğu gibi, bütünüyle moral özendiricilerle çözülebileceği söylenebilir. Fakat bütün bunlar sosyalist bir düzen için geçerli düşüncelerdir. Sosyalist olmayan bir düzende özendirici kavramı düzenin temel taşlarından birisidir. Eğer herhangi bir çabanın başarıya ulaşması isteniyorsa bunun özendiriciye bağlanması zorunludur. Başka bir deyişle sosyalist olmayan bir ekonomide materyel özendirici yadırganmayacağı gibi, düzenin yapısı dolayısiyle gerekli de olmaktadır.

Türkiye sosyalist olmayan bir ülkedir. Türkiye'de kamu ekonomik girişimleri önemli büyüklüklere ulaşmıştır. Ulusal varlığın önemlice bir bölüğü kamu girişimlerindedir. Kamu girişimlerinin verim ve üretimlerinin arttırılmasının kalkınma bakımından stratejik olduğu söylenmekte-

dir ve bunu sağlamanın yollarının araştırıldığı görülmektedir. Bunun için komisyonlar kurulmakta, seminerler ve toplantılar düzenlenilmektedir. İleri sürülen başarısızlığı açıklamak için sözü edilmemiş, üzerinde durulmamış pek az neden kalmıştır. Fakat tutarlı bir özendiriciler sisteminin uygulamağa konulması üzerinde hiç durulmamaktadır. Liberman önerilerinden dünyanın geleceği için kesin sonuçlar çıkartan yetkililer, önerilerin cevap vermek durumunda olduğu ihtiyacı görmezlikten gelmektedirler. Üstelik bunu, ihtiyacın karşılanış biçiminin Sovyet sistemi ile çeliştiğini ileri sürerken yapmaktadırlar. Bunu yaparken de, sosyalist bir düzende duyulan böyle bir ihtiyacın, karma ekonomide daha da fazla olacağını ve sosyalist sistemin mantığına yabancı bir çözümün, karma ekonomi ile tam bir uyum içinde bulunacağını unutur görünmektedirler.

Kamu işletmelerinin bir özendiriciler sistemine kavuşturulmamış olmaları önemli bir eksiklik ve görünürdeki başarısızlığın belki de en önemli nedenidir. İşletme yönetiminin ve işçilerin kârla ilgilendirilmemeleri ve belli gelirlerinin işletmenin kâr veya zararından bağımsız olması kapitalist sistemin mantığı ile tutarlı değildir. Eğer kamu işletmelerinin başarısı isteniyorsa, Liberman'ınkine benzer bir çözümü uygulamağa koymak yapılması gereken ilk iştir. Buna ek ve Liberman önerilerinin tam karşıtı olarak fiat koyma yetkisinin bütünüyle politik organlardan alınarak işletmelere verilmesi gerekir. Bu iki gerek yerine getirilmedikçe, kamu işletmeleri için bugünkünden başka bir başarı söz konusu değildir. Ve ancak bu yol ile bugünkü uygulama kapitalist sistemle tutarlı bir biçime girer.

Yukardaki çözüme uygun olarak, işletmelere fiat belirleme ve kârdan anlamlı ölçülerde prim

alma olanakları sağlanırsa, kamu işletmeleri ile özel kesim arasındaki fiatların yapısı temelli bir değişime uğrayacaktır. Aynı zamanda işletmeler daha verimli bir çalışma ve gereksiz personel almama eğilimi gösterecektir. Bunun sonucu olarak da işletmelerin kârı yükselirken özel kârlar azalacaktır.

Yukarıda söylenenlerden çıkan bir sonuç, kamu işletmelerinin başarısızlığının görünürde bir başarısızlık olduğudur. Henüz hiç bir kimse özel işletmelerdeki teknik etkinliğin, yani birim fiziksel üretim aracı başına fiziksel üretimin, kamu işletmelerindekinden daha yüksek olduğunu ne ileri sürmüştür, ne de gösterebilmiştir. Bu bakımdan kamu işletmelerinin zararı ve özel işletmelerin kârı bütünüyle siyasal organlarca uygulanan fiat sisteminin yarattığı bir durumdur. Başka bir fiat sistemi ile bunun tam tersi bir durum elde etmek olanağı vardır.

Bugünkü uygulaması ile kamu işletmeciliği, özel kesime kamu fonları aktarmanın gizli bir yoludur. Bu işleri dolayısıyla uygulamanın düzenle tutarlı bir mantığı vardır. Ve diğer ülkelerdeki gelişmelerden gerekli sonuçları çıkarmada gösterilen isteksizlik bir tesadüf olmaktan uzaktır.

kiye'nin durumunu sosyalist açıdan değerlendirme ve ülkenin işçi ve emekçi sınıflarını bu yönde örgütleme ve bilinçlendirme işini başaracak yetenekte olduğunu göstermiştir». Boran, TİP'in, bu yönde başarılı olacağını ispat ettiğini bile ileri sürüyor.

Ekleyeceklerim var; Behice Hanım, bu yolla ve rüştünü ispat ederek TİP'in, TKP alışkanlıklarından kurtulma mücadelesini verdiğini de yazıyor. Aynı kitabından,

Uğur Mumcu'nun yapmadığı bir aktarmayı, buraya alıyorum: «Bugün her iki yönü ile TİP'de ifadesini bulan Türk Sosyalist Hareketi, bir yandan egemen sınıflara ve onların politik iktidarına, partilerine, öbür örgütlerine, ideolojisine karşı, öte yandan da Türk Sosyalist Hareketi'ni eski fikir ve davranış alışkanlıklarından kurtarmak, Türkiye'ye özgü sosyalist rotayı çizmek ve Türk Sosyalist Hareketi'ni yüzde yüz bağımsız, yabancı etkilerden uzak, Türk Toplumu'nun yapısı, çelişkileri, tarihsel gelişme doğrultusu ile bağdaşmış bir hareket olarak raya oturtmak mücadelesini vermektedir. Her yerde ve her zaman sosyalist hareket hem kendi dışındaki güçlere karşı, hem de kendi içinde mücadeleler vererek gelişmiştir. Türk Sosyalist Hareketi, bu genel kaideye bir istisna değildir. Ne var ki, iç mücadelelerin hareketin bütünlüğünü, dayanışmayı bozmaması, zayıflatmaması, her mücadele aşamasından işçi sınıfı partisinin daha güçlenmiş, daha bütünleşmiş çıkması gerekir. Türkiye İşçi Partisi, bu konuda da titiz ve dikkatlidir. Türkiye'ye özgü sosyalist yolun tesbiti ve savunulması görevini de azimle ve keskin bir açıklıkla yapmaktadır»[80]. Uzüntü verecek ölçüde açık; Türkiye'ye özgü sosyalizmin yaratılması konusunda Aybar'dan da ateşli görünüyor. Türkiye solunun eski alışkanlıklarından ve bağlantılardan kurtulmak Mehmet Ali Bey'den daha çok Behice Hanım'ın sorunu oluyor. TİP, Türkiye'ye toprağında tuttuğunu düşündüğü bir sırada, Soğuk Savaş'ın derin esen rüzgarlarının da etkisiyle, «yüzde yüz bağımsız, yabancı etkilerden uzak» bir sosyalizm arayışına başlıyor. Behice Boran'ın, Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahalesini, bir hareketi yanlış bularak eleştirme boyutlarını aşırarak Sovyetler Birliği'ndeki rejimi mahkum etmeye vardırması, hem bu arayışın ve hem de Soğuk Savaş yıllarını boş geçirmenin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Zeki Baştimar'ın böyle bir matrikste, 1968 yılı son baharında, hiç kuşkusuz, Mihri Belli ile birlikte kamp kurması ve hem ortak ideoloji olan milli demokratik devrim tezinin tam zaferinin perçinlenmesine ve hem de Yön Hareketi ile birlikte iktidar arayışını güçlendirmeye kat-

kıda bulunması bekleniyor; mantık açısından beklenenin tam tersi yapılıyor. TKP Dış Bürosu, kendisine ideolojik olarak ters ve kişisel düzeyde bağımsızlık ilanı yapan sosyalist devrim kampına katılıyor ve Aybar'ın ani tasfiyesi sağlandıktan sonra, Mihri Belli ve milli demokratik devrim taraftarlarına karşı hücuma geçiyor. 1968 yılı sonundan itibaren, TİP, TKP Dış Bürosu ile İç-TKP arasında çok şiddetli savaşlara sahne oluyor.

Açıklanması gerekiyor; yalnızca 51 Tevkifatı sırasında poliste ve hapiste Zeki Baştimar ile Mihri Belli'nin ayrı kişisel tutumlar almasıyla açıklanamayacağını düşünüyorum. Çözümleme düzeyinin bunu aşması gerekiyor. Kişisel farklılıklar, daha nesnel gelişmelerin içinde anlam kazanabilmelidir; TKP'de iki damar olduğunu saptama zamanı geliyor.

Nazım Hikmet mücadele etmiştir; hain ilan edilerek atılıyor. Doktor Hikmet mücadele ediyor; «manyak» ilan ediliyor atılıyor. Reşat Fuat mücadeleyi eline alıyor; ismi siliniyor (*). Mihri Belli, tam TKP ideoloji çerçevesinde iktidar arayışı için güç topluyor ve «provokatör» ilan ediliyor.

Böylece iki eğilim ortaya çıkıyor. Mücadeleyi reddeden eğilim, mücadele edeni durdurabilmek için gerisinden ve sağından sarmaya çalışıyor. 1968 yılı sonlarında Boran-

---

(*) TKP'nin kemalist partiye katılma kararından ne zaman geri döndüğünü saptamada güçlükle karşılaşıyordum. Aydan Bulutgil türü TKP yöneticileri, kendilerine sözlü olarak öğretilen tarihi tekrarlayarak, 1945 yılı olarak gösteriyorlar. Mihri Belli ise, 1943 yılını veriyor. Zihni Anadol'un kitabıyla ayrılığı çözebiliyorum.

Y. Demir-İ. Bilen-H. Kutlu zinciri, Reşat Fuat'ı yok sayıyorlar. Reşat'ın, ataletten ilk çıkan olduğu ve 1940 başlarında yeniden örgütlenerek TKP adına üye kazanmaya başladığı anlaşılıyor. Bu üyelerden birisinin, dostum Ziya Nur Erün'ün belge yakalanması üzerine tutuklamalar başlıyor; TKP üyesi olarak tutuklanan Zihni Anadol, bu tutuklamanın öyküsünü canlandırıyor. 1944 tarihli iddianame «Parti'nin reisi Reşat Fuat Baraner'dir» diyor.

Zihni T. Anadol, Truva Atında İlk Akşam, İstanbul, 1988, s. 187.

Aren (*) «sosyalist devrim» görüşünü savunmakla birlikte, savunmaları, bir akademik kurumdaki «tez» savunmasını aşamıyor. Üstelik bu savunmadan vazgeçecekleri de hesap ediliyor ve vazgeçiyorlar.

Artık bitirebilecek durumdayım; 1966 Malatya Kongresi'nden sonra Mihri Belli'nin başını çektiği hareket hem hızla güçleniyor ve hem de TİP üzerindeki baskılarını artırıyor. Boran, Uğur Mumcu'ya şunları anlatıyor: «Kongre'den sonra bu muhalefet grubu hakkında soruşturma yapıldı. Muhalefetin başını çekenler zaten açıkça ortadaydı. Bunlar, 1950'lerdeki TKP Davası'nda Mihri Belli yanında yer almış kişilerdi. Yapılan soruşturma ile muhalif grubun ardında Mihri Belli'nin yönlendirmesi olduğu anlaşıldı.

(*) «Sadun Aren Bey'le benim aramdaki ilişkiler daima iyi olmuştur» diyen Behice Boran, TİP'in ikinci kez kurulması sırasında ilişkilerle ilgili olarak da şunları söylüyor: «Fakat tahmin ediyorum, Sadun Aren ile konuşuldu. Kurma koşullarını değerlendirmede bir farklılık vardı. O kurma koşullarının mevcut olmadığı kanaatindeydi».

Uğur Mumcu, Behice Boran Anlattı, Cumhuriyet, 12 Ağustos 1986.

Ne yazık, bunların gerçekle hiç bir ilişkisi bulunmuyor. Boran ile Aren, TİP Davası'nda ayrıldılar. İçlerinde Turgut Kazan, Adil Özkol, Hüseyin Ergün ve Sadun Aren'in bulunduğu bir grup TİP yöneticisi, sosyalizme değil, TİP'in plancı ve devletçi olduğuna dayalı bir savunma hazırladılar. İnatçı ve yürekli bir kişiliğe sahip olan Boran, bundan, Aren'i sorumlu tuttu ve bir duruşmada Aren'e, «Sadun Bey, buna nasıl izin verirsiniz?» diye çıkıştı. Sadun Bey, «Behice Hanım, on beş yıl yatalım mı?» diye sordu. Bağlar, koptu.

TİP'i ikinci kez kuracağımız zaman, Sadun Bey hiç katılmadı. İki tarafın da dostu idim. Behice Hanım'a Sadun Bey'le görüşülmesi için ısrar ettim. Israrım üzerine bir akşam evine gitti. Dönüşte bana, «ısrarın üzerine gittim, kendisi açmadı, ben de açmadım» dedi. 1978 yılı yazında, Behice Hanım, ansızın ve ortada hiç bir sorun yokken, benimle ilgili kampanyayı başlatıncaya kadar da, çok yakın dost idik; Sadun Bey'le hiç görüşmedi.

1970 yıllarında TİP-TKP çatışmasında Sadun Aren tarafsız kaldı. Aren'in TİP'e uzak durmasına karşın Baştimar'ın yerine geçen İ. Bilen, Sadun Aren'e herhangi bir fiyat biçmedi.

Amaç, Parti'yi içinden fethetmekti»[81]. Disiplin kurulları işletildi.

TİP disiplin kurullarından geçen Rasih Nuri İleri, 1976 yılında yayınladığı bir çalışmasında şu bilgileri veriyor: «TİP'ten ihraç edilen bizler, 1968-yılında İstanbul'da Demokratik Devrim Derneği adıyla bir dernek kurmuştuk»[82]. Ayrıca Ankara, İzmir, Adana ve Malatya'da şubeler açıyor. TİP'ten ihraç edilenler, nerede ise en güçlü «parti» durumuna geliyorlar. Rasih Nuri Bey, dernek üyeleri hakkında da bilgi veriyor: «Sonraki bütün grup temsilcileri DDD üyesi idiler, bugün birçoğu 12 Mart Olayları sırasında öldüler». Önce TİP'ten ihraç ediliyorlar ve sonra hayatları sona eriyor.

TİP'ten atılanlar uzun süre TİP'i elde etmeye çalışıyorlar. Bunun çeşitli nedenleri var; birisi hem TKP Dış Bürosu'nun ve hem de İç-TKP'nin, komünist partisi olarak bir çıkışı uygun görmemesidir. Ayrıca TKP Dış Bürosu, «İç-TKP» olarak örgütlenerek mücadele etmeye ve bu örgütlenmenin TİP içinde ya da başka bir yerde güç kazanmasını önlemek istiyor. Bu durum, son zamanlarda açığa çıkan ve belge niteliğinde gördüğüm açıklamalarla doğrulanıyor.

Bu arada TKP'ne özgü bir durum bir kez daha gözleniyor; «kimin TKP'si» sorusu her zaman ortada duruyor. Mihri Belli, yakın zamanda yayınladığı bir incelemede, Zeki Baştimar'ın Parti Yönetimi'nden ihraç edildiğini ileri sürüyor. Aktarıyorum: «Baştimar, 1951-53 TKP kovuşturması sırasında poliste gereken devrimci direnişi gösterememiş ve tam 173 sayfa ifade vermiş biriydi. Bu yüzden 1953 Kasım'ında Parti Merkez Komitesi'nin aldığı kararla MK üyeliğinden çıkarılmıştı»[83]. 1960 yıllarında kendisini TKP Dış Bürosu ilan eden grup, gerçekte, Zeki Baştimar, Ahmet Saydam ismini kullanan Aram Pehlivan ile İ. Bilen veya S. Üstüngel adıyla tanınan İsmail Bilen'den ibaret görünüyor ve Mihri Belli, bu grup hakkında da şu iddiada bulunuyor: «Yurt dışında birkaç mültecinin kurduğu ilk'ten 'TKP Dış Büro', sonradan doğrudan doğruya 'TKP' diye adlandırılan Leipzig Grubu'nun ülke içinde hiç bir etkinliği

yoktu. Bu Gurub'un belli bir etkinlik kazanması 12 Mart döneminin sona ermesinden sonra faşist darbenin doğurduğu yılgınlık ortamında CHP'yi nerede ise kayıtsız şartsız destekleyen bir yan kuvvet durumuna gelmesiyle olmuştur». Gerçekten de 1960 yıllarında TKP Dış Büro, her hangi bir güç iddiasında bulunmuyor. 1970 yıllarındaki tüm atılımını, 1960 yıllarındaki TİP'ten devşirdikleriyle yapmayı denemesi de bunu gösteriyor.

Öyleyse tekrar savaş alanına dönmek gerekiyor. Bu kez ve son kez, Aydın Meriç'in kitapçığından aktarmaya başlıyorum: «1965 yılı, ülkede TİP Hareketi'nin en parlak olduğu döneme rastlar. Ancak bu sırada TİP içinde de bir başka kavga açığa çıkmış bulunuyor. 1951 tutuklamasında TKP örgüt sekreterlerinden olan Mihri Belli, TİP içinde ve dışında TKP'nin yeniden örgütlenmesi için bir savaş başlatıyor»[84]. TKP arşivlerine göre ve H. Erdal adıyla yazan Meriç, Dış Büro'nun tepkisini şöyle çiziyor: «Yurt dışındaki Dış Büro'nun politikası ülkede bir komünist partisi örgütlenmesine karşıdır. Amaç, yönetimde tuttukları parti komitesi aracılığıyla TİP'i denetim altında tutmak, onu legal, sosyalizan, anti-emperyalist bir hareket olarak yığınlaştırmaktır». Amaç, bir süre TİP'i bir kuluçka alanı olarak, kullanmak olarak formüle ediliyor. Kuvvetlenildiğinde almaya hazır olabilmesi için de denetim komitesinin elinde kalmasına kıskançlıkla bağlı kalındığı yazılıyor.

Devam ediyor: «Dış Büro ve onunla bağlantılı TİP yönetimi, illegal komünist partisi kuralım diyenlerin başını ezmek üzere TİP içinde bir kampanya başlatıyorlar». Devam ediyor: «TİP içinde sosyalist devrim-MDD biçiminde beliren ayrılığın altında yatan ana unsur, legal TİP veya illegal TKP'nin yeniden inşası savaşı arasında süren kavgadır». İlginç ve o ölçüde Türkiye solunun tarihinin üzüntü dolu sayfalarından birisi çıkıyor. TİP içinde çalışan, Boran-Aren ikilisi tarafından başı çekilen muhalefet içinde yer alan, sonra TİP'in bittiği inancı ve hayal kırıklığı ile Zeki Baştimar'ı bularak çare almak için Avrupa'ya giden, kendisini tam Zeki Baştimar'a götürdüklerini söyledikleri zamanda ve yolda, Zeki Baştimar'ın devrildiğini,

yerine İ. Bilen'in geçtiğini öğrenen, uzun yıllar İ. Bilen'in ikinci adamı olan, tepeden inme DİSK Genel Sekreter yardımcılığına getirilen, Nabi Yağcı, Sıtkı Coşkun ile birlikte bütün DİSK'e bağlı sendikaların teker teker sosyalistlerden ve devrimci demokratlardan alınarak CHP'lilere teslimini sağlayan, sonra İ. Bilen ve Nabi Yağcı tarafından TKP arşivlerini çalmakla suçlanan, TKP Radyosu'nda hain ilan edilen, Aydın Meriç'in yazdıklarını gerçekten üzüntü verici buluyorum.

Fakat yazdıklarının, tam diğer taraftan, Mihri Belli'nin yazdıklarıyla uyumsuz olduğunu söylemek mümkün görünmüyor. Belli de şunları dile getiriyor: «1960'larda TKP sorumlu kadrosu, ülkenin o yıllardaki özgül koşullardaki gereği, TKP adıyla ortaya çıkmanın, hızla yükselmekte olan anti-emperyalist dalgaya bir katkıda bulunmayacağı görüşüne vardı. Gençliğin başını çektiği halkımızın bu bağımsızlık ve demokrasi mücadelesini yönlendiren bu kadroydu. Bu kadro, yarım yüz yıllık komünist hareket içinde sağlam ne varsa onun temsilcisi durumunda idi. Ve altmışlı yılların sonunda Türkiye politikasında belirleyici rol oynamaktaydı»[85]. Mihri Belli de, TKP adıyla açıkça ortaya çıkılmama kararı aldıklarını doğruluyor; TİP, yine bir kuluçka alanı olarak ortaya çıkıyor. Ayrıca TİP'ten çekilen gençliğin, 1970 yılları sonunda kontrollarında olduğunu ileri sürüyor. Katılmak zorunludur; gerçeği yansıtıyor.

1970 yılının sonuna gelindiğinde bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinde, Mihri Belli'ye göre, gençlik başı çekiyor ve İç-TKP de bu başın içindeki beyin oluyor. Ancak bir de bilinen alfabe var; hareket ve baş olsa da bir örgüt gerekiyor. 1970 yılının sonuna gelindiğinde, savaş alanı TİP'in artık bir operasyonel değeri kalmadığı, başka bir deyişle kıymet-i harbiyesi'ni yitirdiği, açıkça dillendirilmemekle birlikte seziliyor.

İşte tam bu sıradaki gelişmeleri, Rasih Nuri İleri, şu şekilde hatırlıyor ve özetliyor: «Şevki Akşit bana katıldı, sonunda Mihri Belli de tezimizi kabul etti ve Kurultay'a katılıp kürsüden mücadeleye giriştik. Amacımız TİP'i terkettiğimize göre süratle yeni bir parti kurmaktı. İki gün

sataşma ve tartışma sonunda sonradan THKP-C olarak tarihe geçecek olan Grup, yurttan gelen delegelerin baskısı altında önerimizi kabul eder göründü ve hatta Dev-Genç Başkanı Ertuğrul Kürkçü, program taslağını süratle hazırlamakla görevlendirilecek komitenin üyelerini ve uzlaşma önerisini kürsüden okuyup onaylattı»[86]. Böylece TİP'in dışına çıkartılan devrimciler, milli demokratik devrim görüşü çerçevesinde, devrimci gençliği de içine alan bir parti kurmaya karar veriyorlar.

Bu bir aşamadır; TİP illüzyonundan, gecikmeyle ancak yine de pek çoklarından önce kurtuluyorlar. Bunu ilk hareket yasasını bulan Kepler'in daire şeklinin çekiciliğinden kurtularak hareketin eliptik de olabileceğini bulmasına benzetiyorum; Kepler, dairenin dışında bir hareket biçimi olabileceğini düşünebilmek için çok uzun yıllarını harcıyor.

TİP, bir dönemin parlaklığıdır. Düşünmeye damgasını vuruyor. Kurtulmak önemli oluyor.

Fakat Rasih Nuri Bey'in, aktardığım paragrafa bir dipnotu var; buraya almak durumundayım. Dipnot şudur: «TİP Kongresi'ne girmeme kararı bir gün sonra eskilere karşı girişilen taarruz hareketini, Ankara'dan Yusuf Küpeli, Ertuğrul Kürkçü, Kazım Özüdoğru, İstanbul'dan TİP Beşiktaş İlçesi, İlkay Demir ve saire, İzmit'ten Sırrı Öztürk yürütmekteydi. Mahir Çayan toplantıya gelmemişti. Kurultay'da kabul etmek zorunda kaldıkları parti kurma önerisini ve tebliğini, sonradan oyuna gelmek olarak saydılar, reddettiler». Birdenbire Kepler'in bir değil pek çok olduğu ortaya çıkıveriyor. Mihri Belli'nin sözcüğüyle bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin başını çeken gençlik, Mihri Belli ve arkadaşlarını da reddediyorlar. Eskilerden de bağımsız olmak gereğini duyuyorlar.

Cephe Hareketi, bu ansızlıktan ve hazırsızlıktan çıkıyor.

Artık bitiriyorum ve sonucunu yazıyorum.

Gli altri socialisti non sono abbastanza socialisti.

Sosyalistlerin çoğu yeteri kadar sosyalist değiller.

Düzeltilebilir yanılgılarla ilgilenmiyorum. Kaçınılmaz ve

önlenemez yanılgılar üzerinde durmaya çalışıyorum. Hiç birisine kişisel açıdan bakmıyorum.

Vardığım sonuç şu oluyor: Elde etmekten vazgeçerek kaybettiklerinin ne olduğunu bilmiyorlar. Çünkü kapitalizmin sağladığı nimetlerden yine de hoşnut oluyorlar. Bunlardan hoşnut oldukları için, ansızın başlatılan hareketlerle, elde etmekten uzaklaşarak kaybettiklerini pek önemsemiyorlar.

Elde etmeyerek kaybettiklerini önemsedikleri gün, birbirini daha çok eleştirmeyi ve birbirini daha çok sevmeyi, birbirinden ani çıkışlarla kopmamayı öğrenecekler; buna, inanıyorum.

Bu çalışmamı da, bu inançla ve inancın verdiği büyük mutlulukla, bitiriyorum.

KİMLİKTE TAHRİFAT: HALİT ÇELENK

Mehmet Ali Aybar, anılarını, Uğur Mumcu'ya anlatınca, bazı noktalarda itiraz edenler oldu; bunlar arasında ben de vardım. Gönderdiğim notların yayınlandığı Cumhuriyet'te Halit Çelenk ile Şekibe Çelenk'in ortak açıklamaları yer alıyordu; Çelenk'ler, «TİP'den çıkarılmadık» diyorlardı. Aybar, anılarında, 1966 Malatya Kongresi'ne başlayan muhalefet hareketi sonucunda çok sevdiği Şekibe ve Halit Çelenk'in de TİP dışına çıkarılmalarından üzüntüsünü dile getiriyordu; bunu kibarca ifade ediyordu.

Açıklamaya çok şaşırdım. Önce yanlış hatırladığımı düşündüm. Halit Çelenk'in ihraç edildiğini biliyordum. Çelenk, bundan, Behice Boran'ı sorumlu tutuyordu. MİT Raporları, Boran'ın, Çelenk'i, TİP içinde komünist hücre kurmakla suçladığını ileri sürüyordu. Çelenk'in TİP'e ve Boran'a çok kızgın olduğunu biliyordum. Martçı Darbe'de

TİP'in ve TİP'lilerin savunmasını almadı. İkinci TİP'e düşman değilse bile uzak durdu; bütün bunları biliyordum. Tekrar araştırdım.

Sonra kızdım: Bu ne cüret? O dönemi yaşayanların önemli bir bölümü hayattalar; böyle bir iddia, ancak, yaşayanların kişiliklerine güvenmekle açıklanabilir. Önemli mi, değil mi; burasına hiç önem vermiyorum. Bir aydının kimliğinde tahrifat yapmasını anlamıyorum.

Anladıklarım var; «kol kırılır, yen içinde kalır» denilebiliyor. Hep beraber daha geri bir çizgiye gelindiği düşünülebiliyor; mümkündür. Ancak bunların açıklıkla belirtilmesi gerekiyor. Ayrılıklar da, beraberlikler de mücadele edenler içindir; hep beraber olmak için ayrılmak gerektiğini düşünüyorum.

Sabahattin Ali ile ilgili yazdıklarımın bir yerinde, Sabahattin'in, benim türümden bir insanın geleceğini hiç aklına getirmemiş olduğunu ileri sürebildim. Bunu tekrarlıyorum. Doğrunun, tarihin dönüştürücüsü olduğuna inanıyorum.

Falsifikasyonları ortaya çıkardıkça azalacağına inanıyorum. Bu inançla son metin-içi eki yazıyorum. Çelenk'in mektubu, 16 Mart 1986 tarihli Cumhuriyet'te yayınlanıyor. Diğerleri için ayrıca kaynak göstermiyorum.

I — TİP'ten Çıkarılmadık

Ş. ve H. Çelenk

Sayın Uğur Mumcu,

Eski TİP Genel Başkanı Sayın Mehmet Ali Aybar'la yaptığınız röportajı Cumhuriyet gazetesi'nde okuduk. Gazetenin 13/3/1986 günlü sayısında, 6. sayfa ve birinci sütunda bizimle ilgili olarak yer alan kimi tümceler yanlış anlamalara neden olabileceğinden bu konuda aşağıdaki açık-

lamanın yayınlanmasına yardımcı olmanızı rica ediyoruz :

Sayın Aybar, «Çelenk ve eşi de partiden ayrılmak durumunda bırakıldı» ara başlığı altında şöyle demektedir :

«Halit Çelenk ile eşi, onlar da partiden ayrılmak durumunda bırakılmışlardı, Malatya kongresinden sonra. Bu benim için acılı ve acıklı bir olaydır. Genel yönetim kurulunda Malatya kongresindeki fraksiyonlara karşı sert kararlar alınmıştı. Kurunun yanında yaş da yanmıştı. Halit Çelenk ve Şekibe Hanım'la konuşma görevi bana verilmişti. Her ikisini de fakültedeki öğrenciliklerinden tanırdım. Partiden arkadaş ve dost olmuştuk. Sevdiğim, saydığım insanlar. O karşılaşmanın hüznü, acısı, bunca yıl sonra hâlâ yüreğimdedir».

Bu anlatımdan, bizlerin, Malatya kongresinde meydana gelen olaylar nedeniyle partiden ayrılmak zorunda bırakıldığımız, başka bir deyişle partiden ihraç edildiğimiz anlamı çıkabilmektedir.

Oysa bilindiği gibi, Malatya kongresinden sonra bizlerin de içinde bulunduğu 13 kişi, 30/9/1967 günlü ihraç istemi ile Merkez Haysiyet Divanına gönderilmiş ve yapılan soruşturmalar sonunda bu üyeler hakkında değişik kararlar verilmiştir.

İsmail Hakkı Balamir, Adil Kurtel, Salih Özkarabay, Basri Dede ve Mirza Doğan'dan oluşan Merkez Haysiyet Divanı, 23/12/1967 gün ve 17 sayılı kararı ile bizler hakkında ihraç kararı değil, uyarıda bulunma kararı vermiştir. Başka bir deyişle, Merkez Haysiyet Divanı, partinin merkez organları aleyhinde faaliyette bulunma iddiasını yerinde ve haklı görmemiş, ancak «..fakat özellikle partinin yüksek kademelerinde (Halit Çe-

lenk genel yönetim kurulu üyesi, Şekibe Çelenk merkez haysiyet divanı üyesidir) görev almış kişiler olmaları bakımından davranışlarında daha dikkatli olmaları beklendiğinden... şimdiye kadar partiye olan yararlı hizmetleri gözönünde bulundurularak» gerekçesi ile hakkımızda uyarı cezası verilmiştir.

Bu karardan sonra bizlerden Şekibe Çelenk, Merkez Haysiyet Divanı üyeliği görevine devam etmiş, Halit Çelenk de Genel Yönetim Kurulu üyeliğini sürdürmüştür.

Daha sonraları, bizlerden Halit Çelenk başka nedenlerle partiden ayrılmış ve Şekibe Çelenk ise üyelik görevlerini sürdürmüştür. Halit Çelenk'in partiden ayrılış nedenlerini burada açıklamakta yarar görmüyoruz. Saygılarımızla.

II — N. Sargın: Çelenk'in İhracını İstiyorum

20.2.1968

Merkez Haysiyet Divanı Başkanlığına
Ankara

Sevk isteminde bulunan:
Genel Yönetim Kurulu
Karar tarihi ve No.'su:
Genel Yönetim Kurulunun 4.2.1968 gün ve 5/4 sayılı, 31 hazır üyenin ittifakı ile alınan karar.
Divana açıklamada bulunacak olan:
Genel Sekreter Nihat Sargın
Hakkında sevk isteminde bulunulan:
Halit Çelenk, Genel Yönetim Kurulu üyesi.
İstenen disiplin cezası:
Tüzüğün 43. maddesinin (a) ve (ç) fıkraları uyarınca Partiden kesin olarak çıkarma.
Olay ve ispatlayıcı deliller:

Halit Çelenk, hakkında Sayın Kurulunuzun vermiş bulunduğu uyarma cezasından sonra ilk katıldığı 3-4 Şubat 1968 tarihli Genel Yönetim Kurulu toplantısında ilişikte özeti toplantı tutanağından çıkartılan konuşmasını yapmıştır Sunulan tutanak özetinde belirtilen beyanlarında görüleceği üzere yaptığı bu konuşması, Genel Yönetim Kurulu'nu, Genel Başkanı, Başkanlık Divanını tahkir ve tezyif edici nitelik taşıdığı gibi, Merkez Haysiyet Divanı kararını da alenen istihfaf etmiştir.

Bu tahrik edici konuşması Genel Yönetim Kurulu üyeleri tarafından tepki ile karşılanmış ve yer yer protesto edilmiştir. Halit Çelenk bunlara hiç aldırmadan konuşmasını başladığı hava içinde bitirmiştir. Bununla da davranışının, maksatlı ve evvelden tasarlanmış bulunduğu açıkça ortaya çıkmıştır.

Sonuç: Halit Çelenk'in Genel Yönetim Kurulunun 3.2.1968 tarihli oturumunda hazır bulunan bütün üyelerin tanıklığı ile sabit olan eylemine uyan Tüzüğün 43. maddesinin (a) ve (ç) fıkraları uyarınca «Partiden kesin olarak çıkarma» istemi sayın Divanınızın takdirine sunulur.

Eki: Tutanak özeti. *Genel Sekreter*
MH/rk. *Nihat Sargın*

III — Çelenk'in Savunması: Boran, Bizi Komünistlikle Suçluyor

Kurulunuz bizi, Merkez Yürütme Kurulunun isteği üzerine Merkez Haysiyet Divanına sevketmişti. Hakkımızdaki itham: «Parti içinde bir hizip kurmak, çengel usulü yeraltı faaliyeti yapmak, eski sosyalistlerle işbirliği ederek parti yönetimini ele geçirmek istemek» idi. Merkez Yürütme Kurulu adına, sevk kararının alındığı top-

lantıda konuşan Behice Boran, yeraltı faaliyeti, çengel usulü çalışma yaptığımızı, yani komünist olduğumuzu ileri sürmüştü. Hakkımızdaki bu iddialar, propaganda biçiminde, geçtiğimiz Malatya Genel Kongresinde, seçimler esnasında da ileri sürülmüş ve yayılmıştı. Kurul üyeleri bunu hatırlarlar. Sevk edildiğimiz Merkez Haysiyet Divanı, sevk isteminde hakkımızda ileri sürülen, yani benim ve eşim hakkında ileri sürülen bütün iddiaları reddetmiş, bu iddiaların gerçeğe uymadığına kanaat getirmiştir. Buna rağmen Divan, benim ve eşim Şekibe Çelenk hakkında bir «Uyarma» cezası vermiştir. Divan başkanı avukat İsmail Hakkı Balamir bana sözlü olarak bu cezanın nedenini özel bir biçimde açıklamıştır. Bu açıklamayı burada sizlere nakletmemden dolayı beni affetsinler. Konu bizler için hayati önem taşıdığından bunu kurulunuza açıklamak zorunda kalıyorum. Divan başkanı bana: «Haysiyet Divanı tahkikat dosyasını ve olayı etraflı şekilde inceledi. Sizin ve Şekibe Hanım hakkındaki ithamları yersiz ve gerçeğe aykırı görerek reddetti. Her yerde birtakım sahtekâr insanlar bulunur. Bir iki kişi hakkınızda bazı ifadeler vermiş, biz bunların yalan olduğunu anladık ve reddettik. Ancak, arkadaşlar size beraat kararı vermeyi de uygun görmediler. Çünkü Genel Yönetim Kurulu bir sevk kararı vermiş, Genel Başkan bu işe ağırlığını koymuş, olay yayılmıştır. Bu bakımdan ikinize birer uyarma cezası vermeyi uygun bulduk, gerçi bu ceza da Tüzüğe uymuyor, çünkü bu ceza görevini savsaklayanlara verilir, sizin hakkınızda böyle bir iddia ve delil de yoktur, ama ne yapalım, bu ceza tüzüğün en hafif cezasıdır, göreve de engel olmaz, başka yol bulamadık.» dedi.

*
**

Biz, kurulunuzda, Behice Boran tarafından, Yürütme Kurulu sözcüsü olarak, çengel usulü çalışma ile, yani komünistlikle itham edildik. Behice Boran o günkü konuşmasında, Yozgat üyesi bir tanığın ifadesinden bahsetmiş ve bu tanığın, ifadesinde: (Mihri Belli bana partide talimatı Halit Çelenk'ten veya Şekibe Çelenk'ten alınız) dediğini ileri sürmüş ve böylece bizim eski sosyalistlerle ilişkilerimiz olduğunu ve onlarla birlikte parti yönetimini ele geçirmek istediğimizi iddia etmiştir. Kurulunuz tahkikat dosyasını okumamış olduğundan, Behice Boran'a itimat ederek, bu iddialara göre, bizi Haysiyet Divanına sevk kararı almıştı. Oysa, tahkikat dosyasında böyle bir ifade yoktu. Biz, Haysiyet Divanında dosyayı incelediğimiz zaman bunu gördük. Demek ki Behice Boran, dosyada bulunmayan bir tanık ifadesini vermiş gibi göstermiş, kurulunuzu etki altında bırakmış ve sevk kararının alınmasını sağlamıştı. Yani Başkanlık Divanı tarafından kurulunuzun iradesi bu suretle ifsad edilmiştir.

***

O toplantıda bizi yeraltı faaliyeti, yani komünistlikle suçlamışlardı. Merkez Yürütme Kurulu adına Behice Boran'ın konuşmasını kurul herhalde hatırlar. Aradan birkaç ay geçtikten sonra, Partinin Haber Bülteninde, 4'üncü sayıda bir yazı yayınlanmış ve bizim hakim sınıflara ve CIA'ya hizmet ettiğimiz ileri sürülmüştür.

CIA'nın en büyük düşmanı komünistlerdir, komünistlerin de en büyük düşmanı CIA'dır. Aynı insanların birkaç ay önce komünist ve birkaç ay sonra da CIA ajanı olması mümkün değildir. Bu iki iddiada bir çelişki var gibi görünmekte ise de, bu bir çelişki değildir, maksatlı bir davranıştır. Merkez Haysiyet Divanından sonuç alınama-

ymca ve birinci itham parti çevrelerince hoş karşılanmayınca, bu yola gidilmiştir.

IV — Disiplin Kurulu Kararı : Kesin İhraç

Konuşmasına dair zabıt suretinin gerçekleri yansıtmadığını söyleyen Halit Çelenk'in o konuşmasının kendince gerçek olan şeklini anlatırken dahi üst kurullara çok daha ağır itham ve isnatlarda bulunduğu görülmektedir.

Bir yandan, Genel Yönetim Kurulu toplantısında, Genel Başkanın bütün kişiliğini ve ağırlığını ortaya koyarak, (Bunları Divana sevketmezseniz ben Partiden çekilirim) dediğini söyleyen Halit Çelenk, (Genel Başkanın hakkımızdaki bu davranışının sebebi nedir?) sorusuna makul ve ciddi bir cevap verememiş, bu sefer de, Kurulun onu iğfal ve ifsat ettiği anlamında sözlerle çelişmeye düşmüş, Genel Başkanın ve Genel Yönetim Kurulunun bu konuda birbirlerini karşılıklı iğfal ve ifsat ettikleri yolunda garip iddialarda bulunmuştur.

Türkiye'nin bugünkü politik şartları ve TİP'i itham için yalana başvurmaktan da geri durmayan hakim sınıfın tutumu karşısında, Parti, tam bir birlik içinde disiplinli, uyanık ve tedbirli olmaya muhtaçtır. Partimizin özellikle kalburüstü kadrosu içinde birlik olmazsa Parti zaafa uğrar. Genel Yönetim Kurulundaki bütün arkadaşlarının ve toplantıda hazır bulunan 31 üyenin oybirliğiyle Halit Çelenk'in, Partiden çıkarılmasının ısrarla istenmesi, bu üye ile çalışamayacaklarını, üyenin Parti içinde kalmasının artık zararlı olduğunu, suçlarına müsamaha edilmemesi gerektiğini gösterir.

Sonuç: Halit Çelenk'in Genel Yönetim Kurulunun 3 ve 4 Şubat günlü toplantısındaki konuş-

masında, Genel Başkanı, Kurulu ifsat etmekle ve arkadaşlarını yalancılıkla itham ettiği, Genel Yönetim Kurulu ve Haysiyet Divanı kararlarını yerdiği, zabıt tutanağı örneğinden ve savunmalarındaki ikrarlarından anlaşılmaktadır.

Bu suretle Parti organları tarafından verilen kararlara cephe aldığı, Parti teşkilatının birliğini ve Parti içindeki dayanışmayı bozacak davranışlarda bulunduğu anlaşıldığından, Parti Tüzüğünün 43. maddesinin a ve ç bentleri gereğince Partiden kesin olarak çıkarılmasına 14.9.1968 günlü toplantıda oybirliğiyle karar verildi.

Başkan	*Üye*	*Üye*
İ.H. Balamir	*B. Dede*	*S. Özkarabay*
(İmza)	*(İmza)*	*(İmzaya gelmemiştir)*
	M. Doğan	*İ. Timur*
	(İmza)	*(İmza)*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 Charles Bohlen, Witness to History, 1929-1969, N.Y., 1973, s. 301
2 Foreign Relations of the United States: 1946, Vol. VII, Wash. D.C., 1969, s. 805-806
3 Harry S. Truman, Memoirs, Vol. 2, N.Y., 1956, s. 97
4 John L. Gaddis, The United States and The Origins of The Cold War, 1941-1947, N.Y., 1972, s. 56
5 Arthur M. Schlesinger jr., general editor, The Dynamics of World Power, A Documentary History of United States Foreign Policy 1945-1973, Vol. II, N.Y., 1973, s. 116
6 ibid., s. 122
7 Harry S. Truman, Memoirs, Vol. I, N.Y., 1955, s. 522
8 Ernest R. May, «Lesson» of The Past: The Use and Misuse of History in American Foreign Policy, Oxford University Press, 1973, s. 35.
9 Harry S. Truman, Memoirs, Vol. 2, op. cit., s. 95
10 A. Haluk Ülman, Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947, Ankara, 1961, s. 73
11 John L. Gaddis, Origins of The Cold War, op. cit., s. 286
12 Foreign Relations of the United States: 1946, op. cit., s. 823
13 Ernest May, «Lesson» of The Past, op. cit., s. 49-50.
14 Harry S. Truman, Memoirs, Vol. 2, op. cit., s. 102
15 Norman A. Graebner, The Cold War-A Conflict of Ideology and Power, Lexinton, 1976, s. 55
16 Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1945-1970, Cilt 4, İstanbul, 1971, s. 13
17 ibid., s. 108
18 Remzi Balkanlı, Mukayeseli Basın ve Propaganda, Ankara, 1961, s. 438
19 Nurullah Ataç, Günce 1953-1955, Ankara, 1972, s. 422
20 Forum, Cilt 1, Sayı 1, 1 Nisan 1954, s. 4
21 Forum, Cilt 1, Sayı 2, 15 Nisan 1954, s. 2
22 Forum, Cilt 1, Sayı 4, 15 Mayıs 1954, s. 2
23 Forum, Cilt 1, Sayı 5, 1 Haziran 1954, s. 12
24 Forum, Cilt 1, Sayı 6, 15 Haziran 1954, s. 9

25 Forum, Cilt 3, Sayı 25, 1 Nisan 1955, s 1
26 Forum, Cilt 5, Sayı 49, 1 Nisan 1956
27 Forum, Cilt 5, Sayı 60, 15 Eylül 1956, s. 2
28 Forum, Cilt 3, Sayı 30, 15 Haziran 1955, s. 2
29 Forum, Cilt 3, Sayı 27, 1 Mayıs 1955, s. 4
30 Forum, Cilt 5, Sayı 49, 1 Nisan 1956, s. 3
31 Forum, Cilt 5, Sayı 50, 15 Nisan 1956, s. 9
32 Forum, Cilt 2, Sayı 24, 15 Mart 1955, s. 6
33 Forum, Cilt 3, Sayı 33, 1 Ağustos 1955, s. 6
34 Forum, Cilt 1, Sayı 6, 15 Haziran 1954, s. 4
35 Forum, Cilt 5, Sayı 54, 15 Haziran 1956, s. 4
36 Forum, Cilt 3, Sayı 27, 1 Mayıs 1955, s. 20
37 Forum, Cilt 4, Sayı 40, 15 Kasım 1955, s. 3
38 Forum, Cilt 6, Sayı 63, 1 Kasım 1956, s. 12
39 Forum, Cilt 4, Sayı 38, 15 Ekim 1955, s. 27
40 Forum, Cilt 5, Sayı 59, 1 Eylül 1956, s. 3
41 Forum, Cilt 4, Sayı 42, 15 Aralık 1955, s. 18
42 Forum, Cilt 4, Sayı 37, 1 Ekim 1955, s. 2
43 Forum, Cilt 4, Sayı 46, 15 Şubat 1956, s. 13
44 Forum, Cilt 2, Sayı 16, 15 Kasim 1954, s. 9
45 Forum, Cilt 3, Sayı 29, 1 Haziran 1955, s. 17
46 Forum, Cilt 4, Sayı 46, 1 Ocak 1956, s. 25
47 Forum, Cilt 6, Sayı 67, 1 Ocak 1957, s. 4
48 Forum, Cilt 7, Sayı 74, 15 Nisan 1957, s. 2
49 Forum, Cilt 2, Sayı 15, 1 Kasım 1954, s. 14
50 Doğan Avcıoğlu, Devrim ve Demokrasi Üzerine, İstanbul, 1980, s. 7
51 ibid., s. 7
52 Yön, Yıl 1, Sayı 1, 20 Aralık 1961, s. 3
53 Yön, Yıl 1, Sayı 4, 10 Ocak 1962, s. 3
54 Yön, Yıl 1, Sayı 7, 31 Ocak 1962, s. 3
55 Hikmet Özdemir, Yön Hareketi, Ankara, 1986, s. 181
56 Yön, Yıl 1, Sayı 7, 31 Ocak 1962, s. 15
57 Yön, Yıl 1, Sayı 12, 7 Mart 1962, s. 14
58 Yön, Yıl 1, Sayı 27, 20 Haziran 1962, s. 9
59 Yön, Yıl 1, Sayı 14, 21 Mart 1962, s. 13
60 Yön, Yıl 1, Sayı 7, 31 Ocak 1962, s. 8
61 A.N. SSSR, Politika i Ekonomike Sovremennoy Turtsii, M., 1977, s. 67
62 Yön, Yıl 1, Sayı 39, 12 Eylül 1962, s. 20
63 Yön, Yıl 1, Sayı 36, 22 Ağustos 1962, s. 3
64 Yön, Yıl 1, Sayı 11, 30 Nisan 1962, s. 3
65 Yön, Yıl 2, Sayı 69, 10 Nisan 1962, s. 9
66 Yön, Yıl 1, Sayı 14, 21 Mart 1962, s. 14
67 Mahir Çayan, Toplu Yazılar, Ankara, 1978, s. 152

68 ibid., s. 237
69 ibid., s. 241
70 ibid., s. 210
71 H. Erdal, TKP'mizi Yükseltelim, Londra, 1983, s. 10
72 Uğur Mumcu, Behice Boran Anlattı, Cumhuriyet, 9 Ağustos 1986
73 Yön, Yıl 1, Sayı 39, s. 4
74 Yön, Yıl 1, Sayı 17, s. 6
75 Yön, Yıl 1, Sayı 41, s. 6
76 Yön, Yıl 4, Sayı 107
77 Yön, Yıl 4, Sayı 127, s. 4
78 Mehmet Ali Aybar'ın Anıları, Milliyet, 8 Ocak 1988
79 Uğur Mumcu, Behice Boran Anlattı, Cumhuriyet 9-14 Ağustos 1986
80 Behice Boran, Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, İstanbul, 1968, s. 77-78
81 Uğur Mumcu, Behice Boran Anlattı, Cumhuriyet, 9 Ağustos 1981
82 Rasih Nuri İleri, Mihri Belli Olayı - I, İstanbul, 1976, s. 26
83 Adem Kalfa, Türkiye Solu, Stokholm, 1986, s. 71
84 H. Erdal, TKP'mizi Yükseltelim, op. cit., s. 12
85 Adem Kalfa, Türkiye Solu, op. cit., s. 47
86 Rasih Nuri İleri, Mihri Belli Olayı - I, op. cit., s. 22

Üçüncü Bölüm İçin Birinci Ek

İSTANBUL'DA ENTELLEKTÜEL SALONLAR

Halit Fahri Ozansoy

Edebiyatçılar yalnız Abdülhak Hâmit ve Halit Ziya'nın salonlarında toplanmazlardı. İki salon daha vardı: İhsan Raif ve Abdullah Cevdet salonları. Bunlardan da bahsetmek, edebiyat âlemindeki salon toplantılarını eksik bırakmamak için lâzımdır. Hâtıralar ya tam verilir, ya hiç! Burada bunlar için de bir levha çiziyoruz.

İhsan Raif Hanım'ın Salonu

Osmanbey'de Raifpaşa Apartmanı.

Zarif, geniş, iyi döşenmiş bir salon, yerde fevkalâde bir halı. Klâsik, rahat ve güzel koltuklar. Köşede mükemmel bir piyano. Avize ve ötesi... Salonun yanında, hem koridordan, hem salondan geçilen iki kapılı bir salon yavrusu daha. Bir fümüvar daha ziyade, ama şirin bir yer. İhsan Raif Hanım'ın Şahabettin Süleyman'la evlenmesinden sonra, bu salon, diyebilirim ki, XVII. yüzyıl Fransa'sındaki précieuse'lerin, zarafetleri ve güzel konuşmaları ile meşhur olan o kibar kadınların salonları gibi, haftada bir iki gece tanınmış edebiyatçıların toplandıkları bir çeşit sanat mâbedi olmuştu. Şahabettin Süleyman ağabeyimizin davetiyle bu salona gelenlerden ilk hatırladıklarım: İhsan Hanım'ın hocası Rıza Tevfik, Fazıl Ahmet, Yahya Kemal, Ruşen Eşref, Salâhattin Enis, Hakkı Tahsin. Bu son

ikincisi, Rübab mecmuasında o zamanki biz gençlerden. Daha kimler gelirdi? Aradan o kadar zaman geçti ki...

Ben, Birinci Cihan Savaşı'nın başlangıcına rastlayan o yıllarda, kız kardeşim Maida ile, baba ocağında, Beşiktaş'taki Serencebey Yokuşu'ndaki ve Yıldız'daki, biri Abdülhamid'in üfürükçüsü Ebülhüda'nın kiraya verilen konağı olan bir evden sonra taşındığımız Valdeçeşmesi'ndeki evde otururdum. Hakkı Tahsin de bizim evde, üvey anamın ortanca erkek kardeşi. Başkaları da var, ne ise... Hakkı ile beraber, haftada iki gece, yağmur demeden, kar demeden, Maçka yokuşuna tırmanır, oradan Osmanbey'deki Raifpaşa Apartmanı'na giderdik. Hattâ yağmur çiselediği bir gece, yokuşun tâ yukarısındaki ağaçlıkta öten bir baykuş sesi ile ürpermiştim. «Baykuş» piyesimin konusu o gecenin ve o baykuş sesinin hüzünlü ilhamıdır.

İhsan Raif Hanımefendi çok misafirperverdi. Ricamız üstüne, piyanoda kendi bestelediği havaları da çalar, tatlı sesi ile şiirlerini de okurdu. Meselâ üç dörtlüklü bir şiirinin şu ikinci dörtlüğü gibi samimî, güzel mısralar:

Ey, kumrulu bahçem, sümbüllü bağım!
Ey, bülbüllü derem, mineli dağım!
Sizinle geçti de en güzel çağım,
Orada dinledim rübab-ı aşkı...

Yalnız kendisi mi? Herkes şiirlerini, hikâyeci ise hikâyelerini okumaya davet edilirdi. Fakat Salâhattin Enis'in dehşetli açık bir realizm ile yazdığı hikâyeleri, bu havaya pek uymazdı. Ne kadar öksürseniz, o yine okumakta inat ederdi.

Bir gece tuhaf bir şey oldu. Kasım ayında idik sanırım. Hava soğuk, küçük salon sıcak. Şahabettin Süleyman, bir kitapçı hesabına bir edebiyat kitabı hazırlıyor ve içerisine Lalou'nun estetiğinden bazı parçalar tercüme ediyordu. Bizler şiirler okur, edebiyattan konuşurken, bizim ağabey, bana:

— Fahri, dedi. Ben yoruldum, biraz da şurasını sen tercüme ediver!

Sevgili Şahap! Bir kere öyle alışmıştı dili. Halid'i söylemeden beni hep «Fahri» diye çağırırdı.

O kalktı, masaya ben oturdum, başladım kaldığı yerden tercümeye.

İhsan Hanım, o gece, çaydan sonra, biraz evvel kebap kestane ikram etmişti. Ben şimdi tercümeye devam ediyordum. Yanımda bir sigara tablası vardı. Kör olası sigarayı o zaman da çok içerdim. Dalmışım, birden sağ tarafımdan yanıma doğru bir el uzandı. Şahap kestane veriyor sandım :

— İstemem, dedim.

Sonra döndüm, baktım ki, masanın yanında duran, İhsan Raif Hanım. Utandım, yüzüme ateş bastı.

Hanımefendi hafif bir tebessümle :

— Neyi istemediniz, Halit Fahri Bey? dedi.

— Efendim... kestane... demin yedim de, fazlası...

Güldü :

— Ben sigaramın külünü serpiyordum!

Abdullah Cevdet'in Salonu

Çarşamba günleri, Cağaloğlu'nda İçtihat apartmanında, onbeş günde bir, çay saatinde toplanılırdı. Salon, İhsan Hanım'ın salonunun tam zıddı idi. Mobilyalar kâr-ı kadim! Salonun biçimi de, şu anda Kadıköy'deki otobüs şirketleri bekleme salonu gibi dikdörtgen! Davetlilerin başlıcaları Abdülhak Hâmit, Celâl Nuri, Süleyman Nazif, Rıza Tevfik... İki kere mi, ne, gitmiştim oraya. Yalnız birisinde iki de ecnebi vardı: Pravda gazetesinin bir Rus muhabiri ile Fransız olan karısı. Bir de İsmail Hâmi Danişmend'in ağabeyisi. İsmi Sami Bey'di sanırım. Rusun karısı güzel yüzlü, ufak tefek, fakat vücuduna göre şişmanca bir kadıncağız. Bu madam bir aralık bilmem neden bahsediyordu. Elini çok zarif bir surette oynatıp birkaç kere altını üstüne çevirerek, bir çocuk sesi ile: «Les petits instruments, comme ci, comme ça, comme ci, comme ça» dedi. Şu biçim, bu biçim, küçük küçük âletler mânâsına gelen bir söz. Fakat el hareketleri o kadar hoştu ki... Bir müddet sonra,

kadın, sıcaktan ve bir türlü zayıflamadığından şikâyet etti ..Onun şişmanlığından şikâyeti üstüne Hâmi Bey'in patavatsız ağabeyisi ne dese iyi! «Faites l'amour, Madame!» Bunu âşık olun mânâsına kullandı sanki. Öyle de olsa kocasının yanında çirkin. Halbuki söylediği tarz, cinsel münasebeti anlatır. Kadın, Fransızcanın yanlış söylendiğini anladı, ama yine de canı sıkıldı ve şunu söyledi: «On a son mari, on l'amie et c'est tout.» Yani «İnsanın kocası vardır, onu sever, işte hepsi bu kadar.» Salonda Fransızca bilenler sustular, bakıştılar. Öyle bir çam devrilmişti ki... Abdullah Cevdet Bey'den de şunu hatırlarım: Konuşurken bazen ayağa kalkar ve elini kalçasına dayardı. Acaba sayın doktor, Shakespeare tercümecisi de olduğuna göre, bu jestini bir trajedi jesti mi sanırdı?

Tokatlıyan Oteli'nin Arka Salonu

Orada, Balkan Savaşı sıralarında toplantılar vardı. Arka salonda yirmi kuruşa tabldottan yenilirdi. İçki ve başka bir şey istenirse ayrı hesap. Ne ucuzmuş değil mi? Yahya Kemal jambon getirtirdi ve «jambon!» diye bağırarak bir dilim jambonu havaya atar ve ağzına düşürürdü. Bu marifetine şaşardık.

Löbon Pastanesi

Şimdiki Markiz Pastanesi, Faik Âli Ozansoy her akşam üstü orada camın önünde oturur, hem gelip geçenleri seyreder, hem hülyalara dalardı. Ama çok yalnız kalmazdı. Kardeşi Süleyman Nazif Bey'le Celâl Nuri Bey gibi bazı dostları sık sık gelirler, edebiyat ve sosyoloji üstüne sohbete koyulurlardı. Sokaktan geçerken görürdüm onları...

Küllük Kahvehanesi

Beyazıt Camii'nin, musalla taşlarına gitmeden evvelki küçük meydanındaki açık hava kahvehanesinde bir zamanlar karışık nesiller toplanırlardı. Bilhassa mizah ve hiciv

şairleri: Fârisî muallimi Tahir Nadi Efendi, Hamamizâde İhsan, Halil Nihat gibi. Sanırım Fuat Köprülü ve İbrahim Alâattin de gelirlerdi. Köpüklü kahveler içilir, Fuzulî'den, Bâki'den, Nedim'den, Şeyh Galip'ten mısralar anılır, Hamamizâde İhsan «Hamsiname»sinden parçalar okurdu. Tahir Nadi Hoca da son günlerde kime kızdı ise onun hakkında yazdığı hicviyeyi yüksek sesle, kelimelerin üzerine basa basa inşat eder, bir taraftan da nargilesini fokurdatırdı...

Bu yerlerden başka Celâl Şahin'in Cağaloğlu'ndaki evinde de şairin daveti ile, geceleri, bizim ve bizden sonraki gençlerin toplantılarımız olurdu. İbrahim Alâattin, Ömer Seyfettin, ben, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz ve Yusuf Ziya baş davetli. Hâsılı böyle bir edebiyat devri idi gelip geçen. Bir havası vardı başka türlü. Ne yazık ki şimdi, yaşayanların hâtıralarında perçik pürçük izleri kalmış. Bu kadarcığı bile insanı hâtıraların içinde mutlu kılıyor!

. . . . . .

Halit Fahri Ozansoy, Edebiyatçılar Çevremde, Ankara, 1970, s. 310-315.

Üçüncü Bölüm İçin İkinci Ek

TURHAN FEYZİOĞLU

Tanıdığım aydınlar arasında kavrayışı ve en yüksek olanlardan birisiydi. Sıcacıktı; konuşurken hep konuştuğunun içine girer ve mutlaka kolundan tutardı. Ancak hiç güven vermiyordu. Her an aldatacağı izlenimi veriyordu.

Fakülte'ye girdiğimde Turhan Bey, çok ünlü bir profesör ve en genç yaşta dekan olmuş bir üniversite yöneticisiydi. Fakülte geleneğine göre açılışın ilk haftasında bir özel toplantı yapılıyor ve bu toplantıda dekan ile o yıl giriş sınavında birinci olarak üniversiteli olan öğrenci konuşuyordu. Feyzioğlu, önce kendi ününü artıracak sonra düşüş yıllarında kendisine isim olacak «nabza göre şerbet vermeyin» konuşmasını bu toplantıda yaptı. O yıl birinci giren öğrenci bendim; konuşmam beklenmedik ve hoş bir etki yaptı. Çalışkan öğrenciler genellikle suya sabuna dokunmayan konuşmalar yaparlar; benimki hem günün tansiyonuna uygun düştü ve hem de umulmadık ölçüde politik karşılandı. Şimdi hatırlamıyorum. Ancak toplantıdan hemen sonra sınıf arkadaşım Timuçin Yekta'nın çok Osmanlıca bulduğunu hatırlıyorum.

Kasım'da Fakülte açıldı; Aralık Ayı'nda Turhan Bey'i, Demokrat Parti, Fakülte'den uzaklaştırdı. Seviliyordu; kız öğrenciler siyahlar ve erkek öğrenciler koyu renk elbiselerini giyerek sütunlu salonda toplandılar. Protesto eylemi böyle oluyormuş; yeni gelmiştim ve bana çok yavan geldi. Başka eylemler önerdim. Yaptık. İlk kez Birinci Şube'ye,

böylece, alındım. Birincilikle girdiğim Fakülte'den, Turhan Feyzioğlu yüzünden, kovuldum.

İlişkimiz yoğunlaşarak sürdü. Bir gün akşam yurt kantininde, Taner'le beni, şimdi Paris'te Profesör Taner Timur, Feyzioğlu'nun acele aradığını haber verdiler. Taner'le Bahçelievler'deki evine gittik. Saat on bire kadar tartıştık; Turhan Bey sürekli sorular soruyor ve Taner'le ikimiz, ayrı ayrı cevaplar veriyorduk. Turhan Bey, karar vermekte güçlük çekiyor görünüyordu; Bahçelievler o zamanlar çok sakindi ve sokağa çıktık. Gece bire kadar aynı konuyu tartıştık. Doğrusu üniversitenin ikinci sınıfında bir öğrenci olarak zamanın en ünlü aydınının CHP'ye mi, yoksa Hürriyet Partisi'ne mi girmesi gerektiğini tartışmak çok onur vericiydi; ben CHP'ye girmesinin daha doğru olacağını ileri sürüyordum. Taner, Hürriyet Partisi'nde ısrar ediyordu.

Feyzioğlu, parlak ve yükselirken, bu tartışma, Taner'le benim çok hoşuma gitti, gururumuz okşanıyordu. Turhan Bey düşüşe geçince yorumumuzu değiştirdik; «ne de olsa Kayserili, kararını vermiş bir de bizim gönlümüzü almaya çalışıyor» diyorduk. Böyle düşünmek artık adı «Şerbetçi» olmuş olan Turhan Feyzioğlu imajına daha uygun düşüyordu. Böyle düşünürken, yıllar sonra, liseden arkadaşı Turan Güneş'in anılarını okuyunca şaşırdım. O zamanlar Hürriyet Partisi'nde bir başka parlak adam olan Turan Güneş, Feyzioğlu'nun Hürriyet Partisi'ne girmek üzereyken son anda görüşünü değiştirdiğini yazdı. Anlaşılan son kez bizimle, yüksek sesle düşünmek istedi.

Hürriyet Partisi'ni ciddiye almıyordum. Parti yoktu. CHP, son derece ağır ve bürokratik yapıdaydı. Hürriyet Partisi'ni seminer yaptırarak kullanıyorduk; kullandığımızı şimdi düşünüyorum. Aydın Yalçın, o zaman arada bir «sosyalist» olduğunu söyleyen, CHP bürokratı ve Mehmet Barlas'ın babası Cemil Sait Barlas sayılmazsa, tek insandı. Şerif Mardin'e sosyalizm semineri verdiriyorduk. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'na, o zamanlar yaşamış bir kimse olarak, İttihat ve Terakki'yi anlattırıyorduk. Ya Menekşe Sokak'taki merkezde, ya da Tuna Caddesi'ndeki İl Mer-

kezi'nde sürekli seminerler yapıyorduk. Hüsamettin Cindoruk, DP gençlik kollarından yetişme, çok parlak bir hatip ve gelecek dolu genç bir politikacıydı. Sürekli Ankara'nın köylerini dolaşıyor ve bize izlenimlerini aktarıyordu.

1957 seçimlerinden önce birbirinden ayrıldılar. Feyzioğlu'nun, Aydın Yalçın'ın, Muammer Aksoy'un evlerine de gidiyordum; eşlerini de tanıyordum. Coşkun Kırca, en gençleriydi; zamanın Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü'nün kızıyla evliydi. Dış İşleri'ni bırakıp SBF'ye asistan oldu. Türkiye'nin en parlak aydınlarıydı; birbirine düşen aydınların yatak hikayeleri anlatacaklarını işte bu zaman öğrendim. Üniversite ikinci sınıftaydım, benim için çok büyük bir eğitim oldu. Turhan Bey, terbiyeli adamdı. En azından bana hiç bir yatak hikayesi anlatmadı.

En son, 27 Mayıs Anayasası'nı hazırlayan komisyonun başkanı olarak ve resmen görüşmek istedi; 1960 sonu veya 1961 yılı olabilir. Gençlik eylemlerinden yetişmiş ve önce o zaman Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışan bana, yeni anayasa hakkında, görüşlerini soruyordu. Kurucu Meclis'e, 27 Mayıs'a katkıda bulunan gençlik liderlerinden birisi olarak girip girmeme hakkında nabız yoklaması da yaptı. İstemediğimi net bir biçimde ifade ettim; burjuva demokrat aşamayla ilgili olarak ellerimi yıkamak istediğimi, kesinlikle, biliyordum.

1967 yılı olabilir; ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde bir açık oturumda beroberdik. Artık salonları etkileyemiyordu. Bir Soğuk Savaş döneminde yükseldi ve aydın hareketini sürükleyenler arasında yer aldı. Soğuk Savaş yerini detanta bırakır ve Türkiye'de kemalist şemsiye toplayıcılığını yitirirken, iç savaş koşullarının doğuş günlerinde, Feyzioğlu'nun düşüşü başlıyordu. Soğuk Savaş yıllarında demokratik mücadeleyi hızlandırmada önemli katkıların sahibi Turhan Feyzioğlu, 1960 yıllarının ikinci yarısında, tarihin akışını durdurmak için kendisini tarihin tekerlerinin önüne atıyordu.

«Feyzioğlu, aynıdır»; böyle söylenebiliyor. Katılmıyorum. Geriye gidiyor. Soğuk Savaş demokrasisi arayışlarının da gerisine gidiyor. Tarihin akışını durdurmak isteyenler,

geriye çekmek zorunluluğunu duyuyorlar. Tarihi geriye çekmek için önce kendileri, kendi tarihlerinin gerisine koşuyorlar.

1967 yılında, İsmet Paşa'nın damadı Metin Toker'in çıkardığı Akis Dergisi, «Çerkez Etem 1967» ilan ediyor. İsmet İnönü'nün ortanın soluna açılmasının, karşısına çıkıyor. Yön Dergisi, hem İsmet Paşa'nın ortanın solu açılımını destekliyor ve hem de «Çerkez Etem 1967» nitelemesine sahip çıkıyor. Yön Dergisi, «Çerkez Etem 1967» sayfası yapıyor (*). Yön Dergisi, İsmet İnönü'nün, Feyzioğlu için, şunları söylediğini yazıyor: «Bunlar yem arayan uçan kuşu komünist olarak ithama hazırdırlar. Fırsat bulurlarsa, kısa yoldan diktaya gideceklerdir. Bunların CHP'yi bir alet olarak kullanmalarına karşı koymayı ve CHP'yi komünistlikten kurtarmak iddiasını taşıyanların mürteci dikta taraftarları ile hiç bir zaman temasa girmemelerini tavsiye ederim». Yön Dergisi, «Çerkez Etem 1967» sayfasına, Garp Cephesi Komutanı İsmet'in, Çerkez Etem'in ve Feyzioğlu'nun fotoğraflarını koyuyor. Kemalist dünyada, bir kimseyi Çerkez Etem'e benzetmek en ağır küfür oluyor.

Yön, artık Feyzioğlu'nu, CHP içinde Demirel'in ileri kolu olarak görüyor ve bunu bir başyazı ile açıklıyor, Doğan Avcıoğlu'nun başyazısından aktarıyorum: «Demirelci cephenin Feyzioğlu kanadı, bu şantajı CHP içinde uygulamaktadır. O kadar ki, Filipin demokrasisi hayaliyle, CHP'nin tamamını Demirel cephesine çekmek için çaba gösteren Feyzioğlu, 'biz atılırsak, CHP'yi ele geçirmek isteyen komünistlerin işi kolaylaşır' diyebilmektedir. Mc-Carthy metodlarına pek yatkın çıkan bu eski hürriyetçi profesörün, İnönü'ye dolaylı bir cevap teşkil eden sözleri şöyledir: 'Aşırı sağ tehlikesi gibi, bir aşırı sol tehlikesinin de mevcut olduğunu görüp söyleyenleri CHP'den uzaklaştırırlarsa, hedeflerine daha kolay varabileceklerini uman aşırı sol tahrikçilerinin oyunlarını görmemek için insanın,

(*) *Çerkez Etem 1967, Yön, Yıl 6, Sayı 202, 10 Şubat 1967, s. 7.*

gözlerini inatla ve sımsıkı kapamış olması gerekir'. İnönü, gözlerini 'inatla ve sımsıkı' kapamıştır, Feyzioğlu'nun uyanıklığı olmasa, komünistler CHP'yi neredeyse ele geçirecekler!» (*). Tarihin akışını durdurmada bir sıra görünüyor; bu arada, İnönü-Ecevit, Feyzioğlu'na karşı ittifak yapıyorlar.

İlhami Soysal, bu sıralarda, Feyzioğlu için «yanlış Paşa'ya oynadı» diye yazıyor. Böylece, zamanın Genel Kurmay Başkanı Cemal Tural'ın, solun gelişmesini önlemek için bir sağ darbe hazırlığı içinde olduğu anlatılıyor; Ecevit, «doğru paşa» İsmet Paşa'ya ve Feyzioğlu «yanlış paşa» ve Cemal Paşa'ya, yatırım yapıyorlar. 1956 yılının sonlarında öğrencilerine «nabza göre şerbet vermeyin» diyen, aydın olmalarını isteyen, Turhan Bey, 1967 yılının başından itibaren tümüyle üst düzey generallerin nabzını tutmaya çalışan bir politikacıya dönüşüyor; artık sadece en tutucu generallere şerbet veren bir profesör oluyor. Bu dönemden sonra Profesör Turhan Feyzioğlu, artık tümüyle bir sıkıyönetim savcısı gibi çalışıyor.

Başbakan Demirel, Genel Kurmay Başkanı Cemal Tural'ı görevinden alıyor ve Tural, darbesini yapamıyor. Yardımcısı General Tağmaç, Mart darbesini gerçekleştiriyor. Feyzioğlu, artık 12 Mart Günleri'nin yıldızıdır; fakat, giderek öylesine bir tepkinin odağı oluyor ki, generaller Feyzioğlu'nu değil Feyzioğlu'nun sadık yaveri Ferit Melen'i başbakan yapıyorlar. Feyzioğlu, çok istediği başbakanlık koltuğuna oturamıyor.

Daha sonra tüm reaksiyonların mimarı ve temsilcisi oluyor. Turhan Bey'e tümüyle, «cisimleşmiş reaksiyon» gözüyle bakmak mümkündür; geriye dönük her işin içinde yer alıyor. 1970 yıllarının ortasında kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetleri içinde Turhan Feyzioğlu görülüyor. Her

---

(*) *Doğan Avcıoğlu, Demirel-Feyzioğlu'nun Sınıf Mücadelesi, Yön, Yıl 6, Sayı 206, 10 Mart 1967, s. 3.* Yön, 28 Nisan 1967 tarihli 213 üncü sayının kapağında sanık sandalyasına Feyzioğlu'nu yerleştirdikten sonra «sanık ayağa kalk» diyor ve Feyzioğlu'nu yargılıyor.

gün radyo ve televizyondan, bir zamanlar parçası olduğu Türkiye ilericiliğine, kin kusuyor.

1970 yıllarının sonlarına doğru Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren'in yıldızı olduğu 12 Eylül 1980 sabahı belli oluyor. Feyzioğlu, çok kısa bir süre için fiili başbakan koltuğuna oturuyor; eylülist rejim, ideal başbakanını Turhan Feyzioğlu'nda buluyor. Fakat her halde Eylül sabahı bütün önemli telefonları dinleyen gizli servisler, herkesin birbirine, Eylül'den daha büyük bir kabustan söz edercesine Feyzioğlu'nun başbakanlık koltuğuna oturduğunu haber verdiğini saptıyorlar; yeni yöneticilere bunu rapor ettiklerini sanıyorum. Genel Kurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları'nın, Feyzioğlu'nu çok istemelerine karşın, başbakan koltuğunda tutma cesaretini kendilerinde bulamadıkları anlaşılıyor. Daha renksiz ve tanınmamış Amiral Bülend Ulusu, Turhan Feyzioğlu'nun altından başbakanlık koltuğunu çekiyor.

Bir Soğuk Savaş döneminde yükseldi. İkinci Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru öldü. Öldüğünde, uzun yıllar Turhan Feyzioğlu'nun son döneminin görüşlerini paylaşanlarla Feyzioğlu'na karşı mücadele edenler, hem anlam ve hem de sözcük düzeyinde, aynı değerlendirmeyi yaptılar; Turhan Bey'i çok övdüler. Son yolculuğunda Feyzioğlu, yükseliş yıllarındaki kadar övüldü.

Anlaşılabilir görünüyor; son on yılda Türkiye, kütlesiyle geriye kaydı. 1987 yılının sonunda Türkiye, 1967 yılında Turhan Feyzioğlu'nun tutmak istediği düzeyin de arkasına düştü. Uzun yıllar Turhan Bey'in karşısında olup da, ölümü üzerine en içten övgüler söyleyebilenler, artık bu arka yerden bakıyorlar.

Üçüncü Bölüm İçin Üçüncü Ek

SOSYALİZM VE İSLAMİYET ÜZERİNE

Niyazi Berkes

Fikirleri çığırından çıkarmak, tutarlı sonuçlarına varmak dururken onları karışık çıkmazlar içine sokmak düşün hayatımıza özgü bir şey galiba. Milliyetçilik ve batıcılık anlayışlarının gelişimi üzerine yaptığım eleştirmeyi batılılaşma savunucuları yanlış anladılar, sonuçlarını onun temeli olan fikirlerle tutarlı olmayan yönlere çevirdiler. Şimdi bu eleştirmeye karşıt değil de ona uygun yanda olanlara geldi sıra. Ben batılılık kavramını eleştirirken bir dost yazar kalkmış, «çok doğru, biz batılı değil, doğuluyuz» diyor. Benim Batı kavramı üzerine söylediklerimin aynen ve belki daha şiddetle Doğu ve doğululuk kavramlarına da uygulanması gerekeceğini görmüyor.

Yön'ün 134 üncü sayısına alınan ve aslında Kim dergisinde «Sosyalizm ve İslâmiyet» adlı eser dolayısıyle çıkmış olan bir eleştirmede bu eserdeki fikirleri olumlu karşılayan eleştirmecinin, benim yazılarımın da aynı temele dayandığını yazdığını görünce bu yazıyı yazmanın artık farz olduğunu anladım. Çünkü Biz ve Sosyalizm konusunu ele alanların, bu eleştirmecinin sözünü ettiği temelde yürüyoruz sanırken Roger Garaudy'nin kitabındaki fikirlerle bu temeldeki fikirler arasında bizim açımızdan çok önemli olan farklar bulunduğunu görmemektedir. Başka milletlerin yazarlarının ne dediğini, kendimizin ne dediğimizi iyi

Yön, Yıl 4, Sayı 140, 3 Aralık 1965.

düşünüp tartışmadan dogmatik sonuçlar çıkarma yolunu tutmakla kendi sorunlarımızı bağımsız bir düşün çerçevesi içinde anlayamayız ve çözümleyemeyiz. Kendi toplumumuzun sorunlarını ya Arab'a ya da Avrupalı'ya dayanmadan veya danışmadan düşünmek yetkisine hâlâ gelememişiz.

Roger Graudy'nin kitabındaki fikirlerle aynı yanda olmadığımı açıklamak zorundayım. Nedenleri şunlar: 1) Garaudy'nin Araplar (daha doğrusu Cezayirliler) hakkında beslediği iyi ve asîl düşüncelerin etkisi ile Araplar ve İslâmlıkla sosyalizm arasındaki ilişkiler hakkında yazdıkları bize uymaz. 2) Bize uymakla kalmaz, onlar aynı zamanda İslâmlık hakkında yetersiz bilgilere dayanıyor. Garoudy tipik bir Avrupalı olarak İslâmlık diye monolitik, tek yanlı bir şey anlıyor. Onun sağına soluna, altına üstüne, evveline âhırına bakmadan her yanını bir çuvala sokarak hükümler veriyor. Birçok Avrupalılar, özellikle bunların Avrupa medeniyetinden bıkmış olanları, Avrupa dışındaki «yerli»lerin dinlerinin bütün meseleleri çözümlemiş olan bir mutlak hakikat, Batı'nın bulamadığı bir iksir bulduğunu sanırlar. Sosyalisti bile böyle. «Bu yerlilerin mutlak hakikati dururken Avrupa sosyalizmine ne hacet var?» diyorlar. Dinlerini şöyle bir karıştırınca bir Hıristiyan olarak düşündükleri zamanki kadar da boş ve saçma bir şey olmadığını görüyorlar. O zaman romantizm başlıyor. «Aman efendim, onların bu güzel dinleri, hoş gelenekleri dururken neden bizim kötü yanlarımızı alsınlar, yazık değil mi?» gibi de akla çok yatan bir sonuca varıyorlar. «Bakın bizim Marx'ımız varsa, onların da İbn Khaldun gibi koca bir tarih filozofları var» gibi hükümler birbiri arkasına dizilmeye başlıyor. İşin kötüsü, Hintli mi olur, Arap mı olur, Türk mü olur, hangisine rastlarsa bunu Avrupalı söyledi diye bunları kendi tezleri hâline getirirler. Meselâ, Hint-Pakistan İslâm şairi Muhammed İkbal'in belli başlı fikirleri bu şekilde İslâmlığa, Arap dilinin kudretine vurulan İngiliz şarkiyatçılarından alınmadır. 3) Fakat en önemli nokta: benim batıcılığı eleştirmemde aldığım temelin İslâmlık değil, değişim ve oluşum hâlinde olan «ulusal varlık» oldu-

ğudur. (Onun için ulusal gelenektir de demiyorum). İslâmlık bu dâvanın süresi içinde ancak bir parçadır.

Garaudy'nin yazdıkları ile bizim yazdıklarımızın aynı temele dayandığını söyleyenlerin düştüğü yanılma İslâmlığın eğer sosyalizmle akrabalığı olan bir yanını aramak lâzımsa, onu İslâmlığın ortodoks şeklinin tâ baştan red ve tekfir ettiği Batınîlikte aramak gerektiğini bilmemeleridir. Eğer bunun halk kitlelerinin inkılâpçı hareketleri ile olan ilgisini, özellikle bizim kendi tarihimizdeki önemini incelemiş veya inceleyenlerden öğrenmiş olsalardı gelişi güzel İbn Rusd, İbn Khaldun almakla, bunları Simavnalı Bedreddin'i Türk sahnesinde temsil ettiği anlayışla karıştırıp çorbaya çevirmemek gerekecekti. Biz, benim tenkit ettiğim batılılaşmakta o hâle gelmişiz ki İslâm tarihi hakkında bile ille bir Avrupalı bir şey söylemedikçe, söylediği şey her zaman doğru mudur diye aramadan kendiliğimizden hiç bir şey öğrenmeye yanaşmıyoruz. (Bundan, Avrupalıların bilimsel çalışmalarının ve buluşlarının çok yüksek değeri olduğunu kabul etmiyorum gibi bir yampiri ve sapık sonuç daha çıkarılmıyacağını ümit ediyorum). Bu, yalnız din alanında böyle değil, milliyetçilik alanında da öyle. Bizim fakir fukara çocuklarına yutturulan Irkçılık, Turancılık gibi fikirler de baştan başa bu çeşit Avrupalılardan aşırılmış şeylerdir.

İkinci hata, Garaudy'nin Cezayirliler dolayısiyle ve iyi niyetle yazdığı yazıdaki hatalara dayanan görüşlerinin aynını, bizim geçmişimizde batılılaşmaya karşı giden İslâmcı okulun yazarlarının vaktiyle yazmış olduklarını bilmemekten ileri geliyor. Bizde bu mahiyette fikirlerle dolu binlerce sahife yazı yazılmıştır. «Türkiye'de Lâikliğin Gelişimi »adlı kitabımda bunlar bütün ayrıntıları ile tartışılmıştır.

Üçüncü hata şuradan doğuyor: Araplar için ulusal varlık meselesi aynı zamanda İslâmlık meselesidir. Bunda en büyük rolü dil oynuyor. Bugün Arap milliyetçiliği hakkında gelişmiş olan okullar içinde (vaktiyle bizde yetiştiği için farklı fikirler taşıyan Sâti Bey, şimdiki adiyle Sâti al-Husarı yâni Hasırcıoğlu müstesna) hemen hemen bütün

Arap nasyonalist ideologları, içlerinde epey Hıristiyan Arap da bulunduğu halde, Arap milliyetçiliği ile İslâmlığı bir tutma eğilimindedirler (Sâti al-Husari'nin lâik milliyetçilik fikirleri ancak son zamanlarda Mısır'da etkili olmaktadır, fakat bu fikirler, Kahire'de kendisi ile yaptığım bir görüşmede aksini iddia etmesine rağmen, vaktiyle muarızı olduğu Ziya Gökalp'ın fikirlerinin farkına varmadan aktarılmasından ileri gelmektedir). Halbuki, Türk milliyetçiliği ile İslâmlığı bir tutma yolundaki bütün çabalar bizde hiç başarı kazanamamıştır. Bu yolda inad edenleri, siyasî gelişme tarihimiz tasfiyeye uğratmıştır.

«Batıcılık, Ulusculuk ve Toplumsal Devrimler» adlı kitabımda İslâmlığın bir yandan Arap milliyetçiliği ve modernleşmesi ile, diğer yandan Türk milliyetçiliği ve modernleşmesi sorunları ile ilişkilerinin çok farklı oluşu yüzünden ötürüdür ki Atatürk'ün tarih tezi dolayısiyle bununla ilgili sorunlar tartışılmış bunların bizde çözümlenmediği, içimizde bir yara gibi kaldığı noktası üzerinde uzun uzadıya durulmuştur.

Garaudy'nin tercümesi ile ilgili ve genel olarak yazacaklarım bunlar. Yukarıdaki bazı iddiaları desteksiz bırakmamak için kitapta eleştirilecek belli başlı noktalara da işaret etmek isterim.

I. Kitabın birinci bölümünde yazar, İslâm peygamberini ve eserini neredeyse sosyalist emek ve mülkiyet görüşünün öncüsü yapıyor. Gerek Hıristiyanlar ve gerek İslâmlar arasında sosyalizmi din kitaplarından çıkarma deneyleri başarı kazanamamıştır. Din kitaplarının öğretileri sosyalizmin öğretileri olamaz. Tersine, bunların öğretileri sosyalizmin kaldırmağa çalıştığı şeyleri tanrı, ahlâk, öteki dünya gibi müeyyidelerle çözümlemeğe çalıştığından dolayısiyle bunları örtbas etmeğe, hattâ pekinleştirmeye yarar. Evet, Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslâmlıkta da iyilik, kardeşlik, adalet öğülür, istismarcılık kötülenir. Üstelik İslâmlıkta Hıristiyanlıktan farklı olarak insan aslında günahlı sayılmaz, yani dünyanın eşitsizlikleri tanrının bu günaha karşı verdiği ve kabul edilmesi gereken bir ceza olarak görülmez. Ama onda da efendi efendi, esir esir,

zengin zengin, fakir de fakir olarak kalır. Müslüman olmak bunda mutlaka farklı bir sonuç yaratmaz. Kölesini azat eden veya uşağına iyi bakan adam övülür, sırf kendini öteki dünyada kurtaracak kişisel bir iş yaptığından. Devlet hakkında Kur'an'da bir şey yok. Servet, kazanç, mübadele, faiz hakkında Kur'an'ın öğrettikleri değil bir ekonomik anlayışa, hukukî bir anlayışa bile dayanmaz. Sonradan fıkıh bilginleri bunlara hukukî bir temel bulabilmek için neler çektiler. Bunlar ilâhî müeyyidelere dayanan güzel, mübarek, peygamberane sözlerdir. (Biz bugün kalkıp da neden Peygamber sosyalist düşünürlerin söylediklerini söylemedi gibi saçma bir kınamada bulunursak sadece gülünç oluruz). Ama ne yazık ki dinin öğretilerinin zamanına göre ileri olsa bile toplumda meydana getirdiği sonuç püriten ve militarist bir Arap merkantilizmi hâkimiyeti dayanan sınıflı ve istismarcı bir düşen yaratmak olmuştur. Bundan ötürüdür ki hemen hemen ta baştan itibaren aşağı sınıflar arasında buna karşı isyan veya ihtilâl hareketleri ve Kur'an'ın öğretilerini başka şekilde sorumlama eğilimleri başlamıştır. İslâm tarihi İslâmlığın birinci anlaşılışı ile ikinci anlaşılışı arasında sürekli bir mücadelenin tarihidir: Bu mücadele kendini çok çeşitli şekillerde ve çok çeşitli alanlarda göstermiştir. Bu mücadelenin yaptığı ve bizi hâlâ yanıltan en önemli değişiklik, İslâmlığın ikinci anlaşılışının bâtıl olduğu, İslâmlığın doğru olanının birinci anlayışın temsil ettiği şekil olduğu tezinin üstün gelmesidir. Bu tezin üstün gelmesi ile İslâmlık sosyalizm ile ilgisini ebediyen kaybetmiştir. İslâm tarihi ilerledikçe, ister sünnî, ister şiî şekilde olsun (İran'da şiîlik devlet dini haline gelince aslındaki inkılâpçı karakterini kaybederek şiî ortodoksisi şeklini almıştır) kuvvetlenmiş, her çeşit Batınî akımı ezilip yokedilmiş, İslâm milletlerin (teknolojiden edebiyata kadar) gerilemeleri o zamandan itibaren başlamıştır. Bu tarihin içinde Arap ve Müslüman Avrupa'nın Hıristiyan gericiliğinin hâkimiyeti altında olduğu dönemlerde parlak bir dünya olmuştur. Ama bunların hepsi İslâmlığı ikinci şekilde anlayışta olanların eseri olmuştur. İslâm teknolojisi daima Batınîliğe eğilimli olan es-

naf ve işçi loncalarının, İsâm bilimi Garaudy'nin başka şeylerle karıştırdığı ansiklopedistlerden (İhvan-ıssafa) tutun İran ve Türk bilimcilerine varıncaya kadar, İslâm ortodoksisinin küfür ve ilhatla tei'in ettiği adamların eseri olmuştur. İslâm felsefesi de öyle. Garaudy'nin doğru olarak büyüttüğü İbni Rüşd, Avrupa düşününde devrim yapan bir etkide bulunduğu halde, İslâm dünyasının düşün tarihinin kendinden sonraki dönemlerinde, Gazali gibi çekitaşı ağırlığı ile İslâm düşünüşü üzerine oturan otoritelerin üstünlüğü yanında etkisiz kalmıştır.

II. Garaudy'nin ikinci bölümü İslâm uygarlık ve bilimini ele alıyor. Yukarıda söyledik, bunların çoğunun Peygamberlerle veya onun kitabı ile ilgisi yoktur. İslâm uygarlık gibi kompleks, dal budak salmış koca bir uygarlığı bir kitabın öğretileriyle yorumlamak güçtür. Klâsik Yunan, Roma ve Helenistik yapıt ve düşününün, Batınî fikirlerin ve çoğu Arap olmayan hükümdarların amelî maksatlarla bilim adamlarının patronluğunu yapmalarının, İslâm dünyasının endüstrisinin gereklerinin yarattığı şeylerdir. Bu medeniyet bugün bizim düşünebileceğimizden fazla dünyevi ve lâik bir medeniyetti. Araplar, İranlılar, Türkler ve İslâmlığa girmiş diğer milletler bununla gerçekten iftihar edebilirler. Ama bunları İslâm dini meydana getirdi demek bilimsel tarih görüşüne aykırı, çok iptidai ve beceriksiz bir iddiadır. Tersine, bu dini yukarıda anlattığımız anlamında temsil edenler bu uygarlığın yayıldığı hemen her diyarda bu başarıların dinde uyuşmaz olduğunda daima direnmişlerdir.

III. Kitabın üçüncü bölümü (Emperyalizm Karşısında İslâmiyet) bizi Cezayirlilerde olduğundan çok daha eski sorunlarla karşılaştıran dâvalar olduğunu gösteriyor. İslâm dünyasının veya tarihatçılarının emperyalizme karşı savaş tarihindeki yerleri, Garaudy'nin şimdi birdenbire kesinleştiğini sandığı kadar başarılı ve şerefli olmamıştır. Ancak yirminci yüzyılda Araplar arasında (bizdeki milliyetçiliğe tekabül eden) bir müslüman milliyetçiliği geliştiğindendir ki İslâmlığa dayanarak emperyalizme karşı gelen yazar ve düşünürler çıkmıştır. Fakat bu yüzyıl boyunca Ka-

hire'nin, Tunus'un, Cezayir'in medreseleri ve uleması İngiliz ve Fransız emperyalizminin zaman zaman kuvvetli destekçileri olmuşlardır. Garaudy'nin bazı Avrupalı şarkiyatçılarca uydurduğu ve Afganlı Cemaleddin'in bir İslâm rönesansı veya reformasyonu yarattığı yolundaki efsaneyi tekrarlamasına rağmen, bu zatın emperyalizmin ne olduğunu bilmemekten ileri gelen deli dolu hareketleri hiç bir memlekette emperyalizme karşı tutarlı hiç bir hareket yaratamamış, onun en ünlü tilmizi Muhammed Abdüh nihayet Mısır'da Lord Cromer'in kanadı altında İngiliz himayesini kabul eden bir din reformculuğundan ileri geçememiştir. Senudik müstesna, bunların hiç biri yabancı istilâsına karşı bir kuvvet olamamıştır.

IV. Garaudy'nin dördüncü bölümündeki «Sosyalizme Evet, Yabancı Değerlere Hayır» başlığı altındaki fikirlere «Cezayir İçin Belki Evet, Türkiye İçin Hayır» başlığı altında karşılık vererek, yazdıklarının yanlışlığını değil, bizim için yersizliğini söylemekle yetineceğim.

V. Kitabın beşinci bölümü olan «Descartes ve Montesquieu'nün Öncüsü ve İslâmın Marx'ı: İbn Khaldun» faslına gelince, tahsil görmüş bir Avrupalının bu kadar saçma şeyler yazabileceğini tahmin edemezdim. Bunu eğer benim için bir öğrencim yazmış olsaydı imtihanda tereddütsüz döndürürdüm. Böyle bilgisizliklere dayanan temelsiz öğünmelere bizde Abdülhamid'in zamanında başvurulurdu, ama bugün? İbn Khaldun'un ne Descartes ne de Marx ile bir ilgisi veya onlara benzeyişi yoktur. Fransız yazarının Descartes'i olsun bilmesi gerekirdi. İbn Khaldun'u ondan ve hatta Araplardan daha iyi bilmesi gereken Türkler için bu kadar kötü ve yanlış İbn Khaldun bilgisini (bu düşünürün adını bizdeki yanlış şekliyle bilerek yazmıyorum) mazur görmek güçtür, çünkü onun «Mukaddime» yani Tarihe Giriş adlı eseri bizde tâ Kâtip Çelebi zamanından beri bilinmekte olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarından itibaren yeniden bu esere karşı ilgilenilmiş, onsekizinci yüzyıl sonuna doğru Türkçeye çevrilmiş, ondokuzuncu yüzyılda bu çeviri Cevdet Paşa tarafından tamamlanmış ve eski harflerle basılmış, en son olarak da Milli

Eğitim Bakanlığı'nın Klâsikler serisinde yeni bir çevirisi yeni harflerle çıkmıştır. (Araplar Avrupalıların keşfinden sonra onunla ilgilenmeğe ve eserin yeni baskılarını yapmağa başlamışlardır). Montesquieu'ye benzetişe gelince, iki düşünür arasındaki benzerlikler çoktan beri bilinen bir şeydir, fakat bunun sosyalizmle bir ilgisini görebilmek için çok lâçka olmuş bir muhayyeleye sahip olmak lâzımdır. İbn Khaldun, Montesquieu ayarında bir düşünürdür, burada konumuz olamıyacak önemli fikirler ve gözlemleri vardır, dünya düşün tarihinde birinci safta gelen bir yeri olduğunda hiç şüphe yoktur. Ancak politik doktrinde vahye dayanan devlet düzenini ideal devlet düzeni saymaktan kendini kurtaramayan bir düşünürün bugünün sosyalizmine vereceği bir şey yoktur.

Garaudy'nin kitabını çevirenler bu sorunları tartışmak fırsatını, sözünü ettiğimiz zorunluluğu bize dolayısiyle hatırlatmış olmakla bir hizmet yapmışlardır. İyi niyet ve emekleri küçültme gibi bir düşünceden uzak olduğumuza inanacaklarını umarım. Burada tartıştığımız ve bütünü ile ele alamadığımız meselelerimizi düşünmek için birçok okurlara bir münebbih rolünü oynayacak olan bu kitabı salık veririz. Onun söylediklerine gözü kapalı kapılmamak şartıyla!.

Üçüncü Bölüm İçin Dördüncü Ek

SOSYALİZM VE İSLAMİYET ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Mihri Belli

Çok değil, bundan bir iki yıl önce, Türk toplumcularının bir çoğu, belki de çoğunluğu, Batı ve Doğu karşısında tutumumuz gibi önemli bir konuda, klişeleşmiş ve aslında yanlış bazı kavramlardan kendilerini kurtarmış değillerdi. Bunlara göre iyi devrimci «Doğu mistisizmine karşı Batı rasyonalizmini» tutandı. Hem bilimsel sosyalizmin vatanı Batı değil miydi? Öyleyse «Sosyalistim» diyen elbette ki aynı solukta «Batıcıyım» da demeliydi.

Niyazi Berkes'in Yön'de yayınlanan ve sonra da kitap halinde çıkan bu konu ile ilgili yazıları, düşün hayatımızın durgun gölüne atılan kocaman bir taş görevini yerine getirdi. Bugün bu önemli soruna klişelerden kurtulup daha derinliğine girmenin gereğini hemen hemen herkes anlamış durumda. Klişelerde direnenler de eski güvenle konuşamıyorlar. Bu olumlu bir gelişmedir.

Çeşitli sorunlar arasında toplumumuzun yönelimi ve gelişmesi bakımlarından en önemlisini seçip ortaya atmak, ve aydınlarımızın dikkat ve çabalarını bu doğrultuya yöneltmek büyük hizmettir. Unutmıyalım ki çok uzak olmıyan bir geçmişte kafiye yüzünden çıkan bir çatışma Türk aydınlarını aylar, yıllar oyalardı.

Niyazi Berkes'i Türk üniversitelerinden uzaklaştıran ve onu bir Batı üniversitesine sığınmaya zorlayan gerici

. . . . . .

Yön, Yıl 5, Sayı 143, 24 Aralık 1965

çevrelerin, Türk ulusuna ne büyük kötülük ettiğini görebilmek için, bu değerli araştırmacının sadece bu son hizmetini göz önünde tutmak yeter. Elbette ki bir sorunu ortaya atmak bir şeyse, onu çözmek ve en doğru sonuçlara varmak başka şeydir. Sayın Berkes'in milliyetçilik ve batıcılık anlayışlarının gelişimi üzerine yaptığı eleştirmede ileri sürdüğü görüşlerin büyük bir kısmını paylaşıyorsak da, daha çok Türkiye'de düşün akımlarını çözümleyen ve bunlar arasındaki ilişkileri ele alan yazar, temele ilişkin konulara gereken derinlikle girmemektedir. Amo bizim burada konumuz bu değil. Söz konusu incelemenin eleştirmesini bir başka yazıda ele alacağız. Buradaki konumuz Roger Garaudy'nin «İslâmiyet ve Sosyalizm» adlı kitabı üzerine Niyazi Berkes'in yazdığı eleştirmede varılan bazı yargılar (3 Aralık 1965 tarihli Yön). Bunlar üzerinde duracağız. Ayrıca Melih Cevdet Anday'ın aynı konu ile ilgili yazısına da kısaca değineceğiz (17 Aralık 1965 tarihli Yön). Ve bunu, iyi niyetlerinden emin bulunduğumuz insanlar arasında duyabileceğimiz rahatlık içinde yapacağız.

İlk önce kitabı niçin ilginç ve yararlı bulduğumuzu kısaca belirtelim :

İnsanoğlunun kurduğu ilk toplum sınıfsız kamucu bir toplum oldu. Ondan sonraki gelişmeler gereği ortaya çıkan, insanın insan tarafından sömürülmesine dayanan sınıflı toplum biçimleri süresince, Doğu'nun insanı da Batı'nın insanı da âdil bir sosyalist toplum hayalini kurdu durdu. (Bundan ilkel toplumları idealize ettiğimiz sonucu çıkarılmamalıdır). İktisadı ile, felsefesiyle, tarihsel görüşüyle ve bilimsel metoduyla sosyalizmin kuruluşu ancak Ondokuzuncu Yüzyılda mümkün oldu. Ama daha önce geleri Batı'nın ve Doğu'nun ütopik sosyalistleri, hümanistleri sosyalizme varan yolu aydınlatmışlardır. İslâm uygarlığının da bu yolda katkıları, yarattığı değerler olmuştur. Bunları yaşları uygun olanlar ve konuyu inceleme fırsatı bulmuş olanlar bilebilir. Ama Türk gençliği bunları bilmiyor. Oysa bizim bütün umudumuz gençlikte. Tüm hümanist değerlerin Batı tekelinin ürünü olduğu yolundaki emperya-

list propagandayı mutlaka yalanlamak gerek ve söz konusu kitapçık da bu işi yapıyor.

Kitabı bizim için ilginç kılan bir başka neden de şu: Bugün Türkiye'de Din, belini emperyalizme dayamış komprador-Ağa ittifakının ideolojik silâhlarından biridir. Öteki silâh da, bugünkü emperyalist kimliği ile Batı hayranlığı, Batı taklitçiliğidir. (Başbakanın, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nda verdiği son söylevde, «Medeniyet» ve «İlim» sözcüklerini her kullanışında bunların başına bir «Batı» takısını eklemeyi ihmal etmemiş oluşu anlamlıdır). İslâmiyeti statükonun savunmasında ideolojik silâh olarak kullanmanın tehlikeli olduğunu, bu silâhın geri tepebileceğini, bugün dünyada bir müslüman sosyalizmi olduğunu, ama bir Müslüman Kapitalizmi olmadığını hatırlatmayı gerekli saydık.

Bunlardan başka Garaudy kitapta yeni bir görüşü de cesaretle ileri sürüyor: Çağımızın hümanizması olan sosyalizmi, tüm insanlığın yarattığı değerlere dayatarak, onu Batı ürünü olmaktan çıkarmak ve gerçekten evrensel bir temele kavuşturmak. Bir Türk toplumcusu olarak bu son derece önemli sorun karşısında kayıtsız kalmayı aklımız almıyor. Biz kendi hesabımıza heyecan duyduk. Kimi Çemişkezeklidir kimi Keşanlı, biz Türkler de hem coğrafya bakımından, hem gelişme aşaması bakımından, hem toplum yapımız bakımından Batılı değiliz Doğuluyuz. Ve sosyalizmi, Türk toplumunda, Saffet Nezihi'nin «Adâb-ı Muaşeret»i gibi iğreti bir ithal malı durumunda görmek istemeyiz.

Kitabın yazarı üzerinde de biraz duralım: Garauyd, bir politik örgüt disiplinine bağlı Fransız düşünürleri arasında katkıda bulunma, orijinal olma çabası gösterenlerdendir. Cezayir Devriminin üstüne iyi niyetle eğilmesi de bu çabanın bir belirtisi sayılmalıdır. Garaudy İslâm kültürünü derinliğine bilmiyebilir. Böyle bir iddiası olmadığı da bes-belli. Ama sorunlara bilimsel bir metodla, açık kafayla bir yaklaşışı olduğunu teslim etmeliyiz. Bugün Fransa'da onun çevirisinden, daha yetkili sayılan sözcüler, örneğin çağdaş toplumun ana çelişkilerinden söz ederken, kurtu-

luş savaşı içinde Doğu'nun ve Güney'in uluslarıyla emperyalizm arasındaki ana çelişkiyi unutacak kadar gaflet içindedirler (Bak. Waldeck Rochet'in Editions Sociales yayınevi tarafından yayınlanan «Qu'est-ce que la philosophie marxiste?» adlı kitabına Jasques Duclos'un yazdığı Önsöz, Sayfa 18).

Bu bakımdan biz, Garaudy'yi çevresinin en olumlu düşünürlerinden biri sayıyoruz. Ama bundan elbette ki onun her söylediğini itirazsız kabullendiğimiz anlamı çıkarılmamalı.

Sayın Berkes, Garaudy'yi, kendi dekadan uygarlığından usanıp, bunalan ve romantik bir kaçışla, Doğu'nun dinlerinden birine sığınan «blase» Batılı'ya benzetmekle haksızlık ediyor. Adamcağıza söylemediği şeyleri söyletmeye kalkmayalım. Unutmıyalım ki Garaudy bu kitabıyla, kendi politik çevresinin Cezayir devrimcilerine karşı işlemiş olduğu günahların kefaretini de ödemektedir. En devrimci geçinen Fransızlar bile Cezayir Devrimini anlıyamadılar. Çünkü Cezayir Devrimi reçeteye uygun olarak gelişmedi. Bugün de olumsuz tutumlarını tam olarak düzeltmiş değillerdir. Garaudy'nin yaptığı, bir Marksist olarak Cezayir'deki devrimci gelişme karşısında anlayışlı, doğmalardan uzak bir davranış öğütlemek. Ama Berkes'in dediği gibi «Avrupa sosyalizmine ne hacet var» demiyor. Tam tersine hem Batı'nın, hem Doğu'nun hümanist değerlerinin tümüne açık bir tutum savunuyor. «Batılı, örneğin İbni Haldun'u, İbni Rüşd'ü incelemeli» derken «Doğulu da Hegel'i, Ricardo'yu incelemeli» diyor. (Yanlışlığa meydan vermemek için, kitabın 5'inci bölümünün arabaşlığının Garaudy'ye ait olmadığını belirtelim).

Garaudy'nin Cezayir'le ilgili yazıları Fransa'da da eleştirildi (Bak. Gérard Chaliand'ın, Partisans'ın 21 sayılı sayısındaki yazısı). Chaliand haklı olarak önemli bir nokta üzerinde duruyor ve biz burada buna kısaca değineceğiz.

Yazar kitabın son bölümünde, sömürge düzeni öncesi Cezayir toplumunu tipik bir Doğu toplumu olarak tanımladıktan sonra, Autogestion'un (Kendikendini yönetme-

nin) bu yapıda bir toplumun gelişmesinin doğal sonucu olduğunu ileri sürüyor. Şöyle diyor: «Cezayir tarihinin bu özelliğinden, sadece üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasının otomatik olarak insanın yabancılaşmasına engel olacağını ve onun her bakımdan açılıp gelişeceğini garanti etmediği yolundaki Cezayirlilerin sosyalizm hakkında karakteristik görüşleri çıkmaktadır.»

Sadece üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasının otomatik olarak insanın yabancılaşmasına engel olacağını, bizim bildiğimiz kadar sosyalizmin ustalarından hiçbiri söylememiştir. Bu bakımdan Cezayirli devrimcilere bu konuda orijinal bir buluş Cezayirlilerin sosyalizm hakkındaki karakteristik görüşleri, Cezayir yasasında da kabul edilen Autogestion'dur. Öyleyse, sömürge düzeni öncesi Cezayir'i tipik bir Doğu toplumu olduğuna göre, bu tip toplumlar doğal olarak, sosyalist biçimler arasında Autogestion'u seçeceklerdir, denmektedir. Gerçekte bu böyle olmamaktadır. Autogestion'u ilk uygulayan ülke Yugoslavya'dır ve Yugoslavya'nın tipik Doğu toplumu biçiminden bu noktaya vardığı söylenemez. Öte yandan Doğu ülkeleri olan Çin'de, Vietnam'da Kore'de tam tersine başka sosyalist biçimler uygulanmaktadır.

Garaudy'nin İslâm kültürünü derinliğine incelemediğini ve Berkes'in de dediği gibi İslâm toplumunu iç çelişkileri içinde değil de bir tüm olarak aldığı izlenimini uyandırdığını biz de kabul edebiliriz. Ama İslâm tarihinin en büyük ütopik sosyalist halk hareketi olan ve ilk olarak Bağdat çarşı esnafı arasında kök salan Karmatî hareketinden söz etmesi (ki bu hareket Halife tarafından kanla bastırılmıştır), Karmatî'lerle Batı'nın ütopik sosyalizmi arasında bir paralel çizmesi, Batınî akımlardan tüm habersiz olmadığını göstermez mi? Sonra Garaudy «İslâm dünyasında yaratılan değerler, resmî ortodoks din anlayışının eseri olmuştur» mu demiştir ki kendisi bu yüzden kınanmaktadır? Doğunun yarattığı bu hümanist değerlerin, sonraları Doğuca değil Batıca benimsendiği ve Rönesans Avrupasının bu mirasa konduğu elbette doğru. Ama bunun tersini iddia eden var mı?

Şimdi konuyu açıklığa kavuşturmak ve yanlış anlamaları önlemek için eski Yunan peripatistlerinin gerçeği araştırma metodlarını uygulayalım ve muhayyel bir gezintide sorular sorup bunları cevaplandıralım. İlk soru şu:

— Batı denen şey, burjuva demokratik devrimini 18'inci ya da 19'uncu yüzyılda yani burjuva demokratik devrimler çağında yapmış olan, ortak ekonomik ve sosyal yapıları bulunan, ve gelişerek bugünkü kimliklerine yani emperyalist kimliğe ulaşan ve dünyanın geri kalanını sömürerek, yoksulluk denizinde bir refah adası kurabilen, çoğunluğu Kuzey Atlantik kıyılarındaki uluslar topluluğu değil midir?

Biz bu soruya «Evet» karşılığını veriyoruz ve gene soruyoruz:

— Türk ulusu sözünü ettiğimiz Batı uluslarından biri midir, değil midir?

— Doğu denen şey, burjuva demokratik devrimini, bu devrimler çağında yapamamış ve bu yüzden de kapitalist gelişme olanağına kavuşamamış olan, emperyalist Batı tarafından doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak sömürülen ve halen millî kurtuluş savaşı görevi ile yükümlü bulunan, ekonomik ve sosyal yapıca birçok ortak yanları olan Doğu ve Güney'in ulusları değil midir?

Buna da karşılığımız «Evet»dir. Gelelim bundan sonraki soruya:

— Yukarıdaki Doğu ulusu tanımlamasının bütün özelliklerini taşıyan, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş olan, özellikle Batı'ya karşı ilk muzaffer millî bağımsızlık savaşını vermiş olan Türk ulusunun yeri Doğulu uluslar topluluğu değil midir? Yani Türk ulusu Doğulu bir ulus değil midir?

Bizim bu son soruya da karşılığımız kesin bir «Evet»dir. «Türkler Doğulu bir ulustur». Şimdi bir soru daha:

— Batı'nın hümanist değerlerin tümünün yaratıcısı olduğu propagandası bir emperyalist yalanı olduğuna göre, sosyalizmi gerçekten evrensel bir kültürel temele dayatmak amacıyla, kendi ulusal kültür ve tarihimizde olumlu ne varsa onu gün ışığına çıkarmak ve sosyalist hüma-

nizmayı Batı kültürü sınırları içinde hapsedilmiş durumundan kurtararak onu tüm insanlığın öz malı haline getirmek için çaba göstermek, toplumcu Türk aydınının görevi değil midir?

Buna da «Evet görevidir» diyoruz.

Mesele bu kadar açık ve ortada. Bizce bu sorular sosyalizm ışığında başka türlü cevaplandırılamaz. Yararlı ve yapıcı bir tartışma da sanırız ki yukarıdaki sorulara, lâfı dolandırmadan, açık cevaplar verilmekle yürütülebilir. Varılan mantıkî sonuç şudur: — Biz sosyalizmden yana devrimciler olarak, Batıcı değiliz, ama Batı'nın tüm hümanist değerlerine açığız ve bunları öz malımız gibi benimseriz. — Biz Doğucu da değiliz, ama Doğu'nun yaratmış olduğu tüm hümanist değerlere açığız ve bunları öz malımız gibi benimseriz. — Kökleri, coğrafyası, yapısı ve gelişme aşaması bakımlarından bir Doğulu ulus olan Türk ulusunun yeri Milli Kurtuluş Savaşı şartları içinde doğu uluslarının saflarındadır ve Batı emperyalizminin karşısındadır.

Tutumumuz işte böyle açık ve açık olduğu kadar da sağlam. Yoksa elbette ki yukarıda sözü edilen ortak özellikler dışında Türkiye, Cezayir'den farklı bir toplumdur ve Cezayir'in Müslüman sosyalizmini taklit etmesi söz konusu bile olamaz. Elbette ki Arap milliyetçiliğinin gelişmesiyle Türk milliyetçiliğinin gelşmesi aynı olmamıştır. Türkiye bilim ışığında ve kendi gerçeklerine derinliğine girerek, kendisine özgü sosyalizm yolunu bulmayı bilecektir.

Şimdi son olarak Sayın Melih Cevdet Anday'ın bir sorusunu cevaplandıralım ve sebep olduğumuz üzüntülerini biraz olsun yatıştıralım :

«Geriye ne kalıyor, sosyalizmi artık Marks'dan, Engels'den değil İbni Haldun'dan öğrenmek mi? Bu mu olacak bizim kendi değerlerimize dönmemiz?» diye soruyor. Buna ne denir ki? Ama biz gene karşılık verelim :

Sosyalizmi İbni Haldun'dan öğrenecek değiliz. Nasıl ki sosyalizmi Baboeuf'dan ya da Saint Simon'dan öğrenecek değilsek. Bu büyük kişiler çağlarında sosyalizme giden yolu aydınlatmışlardır, o kadar. Sosyalizmi öğrenmek

için Marks, Engels gibi sosyalizmin büyük ustalarını okuyacağız. Dahası var, örneğin Montaigne'i de bütün derinliğiyle anlıyabilmek için de aynı ustaları okuyacağız. Besbelli ki üzülecek bir durum yok.

Şimdi kalkıp da, emeği en yüksek değer sayan toplumcular olarak, bu tutumumuzun eski Türklerce benimsendiğini ve emeğin henüz Bizans etkisine girmemiş Türk toplumunda, Batı Feodalitesinde olduğu gibi hor görülmediğini söylersek, ve örnek olarak do Koca Murat Gazi'nin Edirne'nin fethinde gazilerin yemeğini pişirdiğini, ateşi üflediğini ve yemeği kepçe kepçe dağıttığını hatırlarsak, karşımıza «Hoppala! Şimdi de sosyalizmi Marks'dan değil de Birinci Murat'dan mı öğreneceğiz?» diye mi çıkılacaktır? Melih Cevdet'ten bundan daha iyisini beklemek hakkımızdır.

Üçüncü Bölüm İçin Beşinci Ek

YÖN HAKKINDA ENAZ BİLGİ

1960 yıllarının ilk yarısında, genç aydınlar arasında en etkin odak, Siyasal Bilgiler Fakültesi oluyor; belki de, 1950 yıllarının birikimini ve aktivitesini sürdürerek yansıtıyor. İkinci yarıda aktivite yoğunluğu Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne geçiyor; Yön'ün etkinliği daha çok birinci yarıdadır. SBF öğretim üyesi Özer Ozankaya, SBF öğrencileri arasında yaptığı bir araştırmada, öğrenci derneği yöneticilerinin yüzde kırkının Yön okuduklarını saptıyor. Bu sırada ve General Cemal Tural tarafından kapatılmadan önce Yön'ün haftalık tirajının otuz bini bulduğu görülüyor; büyük bir etkinlik ortaya çıkıyor.

Kısaca bilgi vermek gerekiyor; buradaki bilgileri Dr. Hikmet Özdemir'den alıyorum (*). Bilgilerinde ve daha az önemli yerlerinde katılmadığım yanlar var; ancak kaynağın bütünlüğünü bozmamak için bunları eklemiyorum. Bu «enaz bilgi» ekini hazırlarken başkaca kaynak göstermiyorum.

I — Yön Yazarları

Baş yazarları: Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, İlhami Soysal.

Etkin yazarları: Niyazi Berkes, Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren.

Sürekli yazarları: Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Fethi Naci, Rauf Mutluay, Adil Aşçıoğlu, Attila İlhan, Mehmet Kemal, Erol Ulubelen, Çetin Altan, İbrahim Çallı.

(*) *Hikmet Özdemir, Yön Hareketi, Ankara, 1986.*

Sık yazarları: Nimet Arzık (*), Hasan Hüseyin, Ayperi Akalan, Nijat Özün, Muzaffer Erdost, Mehmet Fuat, Samim Kocagöz, Aziz Nesin, Fakir Baykurt, Muammer Aksoy, Mustafa Ekmekçi, Selahattin Hilav, Arslan Başer Kafaoğlu, Mehmet Karabulut, Yaşar Kemal, M. Şükrü Koç, Melih Cevdet Anday, Hayati Asılyazıcı, Behzat Ay, Türkkaya Ataöv, Sırrı Hocaoğlu, Turan Güneş, Taner Timur.

II — Yön'de Konuların Sıklık Dağılımı

Dr. Hikmet Özdemir, Yön Dergisi'ndeki kavramların sıklık dağılımını çıkarmaya çalışıyor. Yön'ün işlediği konuları, siyasal akımlar ve belli başlı kavramlara göre, istatistik işlemlere tabi tutuyor ve dağılımını veriyor.

Yön Konularının İstatistik Dağılımı

Konular	Yüzde
Sosyalizm	29.3
Din ve Laiklik	12.4
Atatürk ve Atatürkçülük	12.2
Kürtçülük ve Doğu Sorunu	11.5
Arap-Afrika Sosyalizmi	8.3
Ortanın Solu	7.5
Devletçilik	5.8
Parlamentoculuk	4.3
Milliyetçilik	3.7
Faşizm	2.6
Halkçılık	1.3
Komünizm	0.3
Liberalizm	0.1

(*) Hikmet Özdemir, ayrıca, Milli Demokratik Devrim görüşünü savunan Mihri Belli'nin, E. Tüfekçi imzasıyla ve Erdoğan Berktay'ın, Erdoğan Başar imzasıyla, yazdığını kaydediyor.

Belli ve Berktay, 51 TKP Tevkifatı Davası'nda mahkum oluyorlar. Sadun Aren berat ediyor. Nijat Özon, pişmanlık yasasından yararlanıyor.

III — Yön'de Konuların İşlenmesinde Gelişmeler

Dergi'nin 1962-1967 yılları arasında, bir kez sıkıyönetim kararıyla uzun kesintiyle birlikte, ele aldığı ve işlediği konuların dörtte birisinden fazlası sosyalizm üzerinedir. Bu dönemde henüz TİP sosyalizm sözcüğünü kullanmaya cesaretini gösteremiyor. Sadece gençleri bu sözcüğü telaffuz edebiliyor.

Laisizm ile kemalizmi bir konu olarak ele almak mümkündür; bunlar da, tüm ele alınan konuların dörtte birini oluşturuyor. Böylece sosyalizm ve kemalizm, birlikte sayıldığında, Yön Hareketi'nin ilgisinin yarısından fazlasını meydana getiriyor.

Doktor Hikmet Özdemir, belli başlı konuların zaman içinde gelişimini incelerken daha dar ve daha aydınlatıcı bir sınıflama yapıyor. Bunu da aktarıyorum.

Yön Hareketi'nin Yıllara Göre Gelişimi

Kavramlar	1962	1963	1964	1965	1966	1967	ortalama
Sosyalizm	42	14	20	25	61	28	31.6
Kalkınma	16	4	16	15	9	10	11.6
Bağımsızlık	—	—	16	22	8	8	9.0
Demokrasi	20	16	4	2	3	4	8.1
Devletçilik	19	6	4	6	1	2	6.3
Milliyetçilik	6	4	—	6	1	10	4.5

Girişler, konuların ele alınış sayılarını ve altı yıllık ortalamayı gösteriyor. Sosyalizm, en çok yazılan konu oluyor ve demokrasi, Yön için, giderek ilginç olmaktan çıkıyor.

Üçüncü Bölüm İçin Altıncı Ek

CEPHE HAREKETİ SÖZLÜĞÜ: KIVILCIMLI

Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ne zaman kuruldu; tartışılması gerekiyor. Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi nedir; bunun tartışılması daha çok gerekiyor. Parti ile aynı anda Cephe kuruluyor mu; üzerinde durmak zorunlu oluyor. Bilgiler son derece az (*); bu tartışmadan ne sonuç çıkabileceğinin de önceden tartışılması zorunlu oluyor. Ancak tartışılmayacak bir nokta var: «Cephe Hareketi», Türkiye solunda jakoben bir canlanma yaratıyor.

Tartışılmayacak bir-iki noktaya daha değinmek istiyorum. «Cephe Hareketi» yereldir; Paris'ten veya dünyanın başka merkezindeki öğrenci patlamasından ithal edilmiyor. Bunun etkisi var; ancak birbirini etkileyen bir dünyada yaşanıyor. Ayrıca, 1970 yıllarındaki izleyicilerinin bağnazca iddialarına karşın, «Cephe Hareketi», Türkiye solu-

(*) «Sanık Mahir Çayan, Münir Ramazan Aktolga ve Ertuğrul Kürkçü'nün Sim Apartmanı'nda yaptıkları toplantılarda örgütün adı Türkiye Halk Kurtuluş Partisi olarak kararlaştırılmış; Türkiye'nin içinde bulunduğu aşamada Parti'nin ve Cephe'nin aslında birbirinden farksız oldukları, ancak Cephe'nin ileride yurtsever birleşik cepheye dönüştürülecek bir gerilla cephesi çekirdeği, Parti'nin ise ileride bir proleter siyasi kitle partisine dönüştürülecek Marksist-Leninist bir parti çekirdeği olduğu konuşularak, aralarında dönüştürülecek Marksist-Leninist bir parti çekirdeği olduğu konuşularak, aralarında yapılan görev bölümüne göre Mahir ve Münir Ramazan Aktolga'nın parti tüzüğünü, Ertuğrul Kürkçü'nün ise Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi 1 nolu bildirisini hazırlamalarında anlaşmaya varılmıştır».

THKP-C Davası: İddianame, Ankara, 1988, s. 87.

Sim Apartmanı'ndaki toplantılar Martçı Darbe'den sonra Nisan 1971 tarihinde oluyor ve açıklama, Mayıs ayını buluyor.

nun tarihsel çizgisi içinde bir yerde ortaya çıkıyor. Bir aşamadır ve bir damar oluyor.

Cephe Hareketi'nin en kutsal sözcüklerinden birisi «oligarşi» sözcüğü üzerinde, diğer çalışmalarımda, durduğumu hatırlıyorum. 1960 yılları gençlik kuşağının en çok okuduğu romanlar arasında Jack London'un Demir Ökçe' si, hep oligarşiden söz ediyor. Buradan esinlenme olduğundan kuşku duymuyorum.

Fakat bu kadar değil; Türkiye devrimci solunda teorik çözümlemelere meraklı olanların başında Hikmet Kıvılcımlı geliyor. Tıp doktoru olmasının verdiği alışkanlıkla tanılarını yabancı sözcüklerle dile getirmeyi veya bunları Türkçe'de kullanmayı seviyor. 1935 yılında kaleme aldığı ve daha sonra yeniden basılan bir çalışmasında şu çözümlemeyi yapıyor: «Kapitalizmin en büyük çelişkileri, özel mülkiyetten doğma üretim anarşisi ve eşit olmayan gelişme ile ekonomi dengesizliğidir. Özel kişi mülkiyeti temeli üzerine kurulan tekeller, anarşiyi, eşitsizliği ve dengesizliği büyütmekten başka bir sonuca varmazlar» (*). Bu saptamadan sonra bir tanım yapıyor; aktarıyorum: «Emperyalizm devresinde bütün büyük kapitallerin sarmaş dolaşıyla, arasından su sızmayan 'sıkı kapitalistler topluluğu' doğar ki, buna 'finans oligarşisi' denir» (**). Doktor Hikmet, daha sonra oligarşi sözcüğünü, «finans kapital» kavramından ayırıyor ve şunları yazıyor: «Devlet içinde, (oligarşi) (Oligos: Azlık, arşe; komandan'dan) azlığın kumandanlığı vardır» (***) Böylece «oligarşi» sözcüğü, genel kullanıma açılmış oluyor.

Daha sonraki çalışmalarında Doktor, bu sözcüğü her yerde kullanıyor. 27 Mayıs Devrimi'ne çektiği telgrafları içeren çalışmasında, «irtica oligarşisi» veya «milletten kopmuş bir oligarşi (****) sözleriyle Türkiye'ye getiriyor ve Bayar-Menderes dönemini açıklamak için yazıyor.

(*) *Dr. H. Kıvılcımlı, Emperyalizm Geberen Kapitalizm, İstanbul, 1935-1974, s. 49.*

(**) *ibid., s. 67.*

(***) *ibid., s. 70.*

(****) *Dr. H. Kıvılcımlı, İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz, İstanbul, 1965, s. 6 ve 7.*

Cephe Hareketi'nin diğer önemli sözcük ikilemi «evrim-devrim» ikilisi oluyor; Engels'in Anti-Dühring çalışmasını inceleyenler için anlaşılması son derece kolay olan bu ikilem, Cephe Hareketi'nin sınırlı belgelerinde ve daha sonraki tekrarlarda gerçekten bir simyaya dönüştürülüyor. Engels'in diyalektik yasalarından nicelin nitele dönüşümünü anlatırken kullandığı ve benim son derece mekanik bulduğum bir örnek var: Su ısıtılırken, yüz dereceye kadar nicel bir birikim ortaya çıkıyor ve yüz derece aşılınca nitel değişiklik ortaya çıkıyor. Isı yüz derece kadar artırılırken su, yine de su'dur; bir derece daha eklenince buharlaşma başlıyor ve su, su olmaktan çıkıyor.

Su ve uygulanan ısı örneği kullanılacak olursa, suya yüz derece kadar ısı uygulanması aşamasına evrim ve bundan sonraki bir derecelik ek ısı ile ortaya çıkan buharlaşmaya da devrim demek mümkün oluyor; anlaşılması son derece kolaydır. Doktor Hikmet, 1968 yılında ve Milli Demokratik Devrim görüşünü yaymak ve giderek bir cephe oluşturmak için çıkartılan Türk Solu Dergisi'nin sayılarının birisinde, 1968 yılında, «Tartışılacak Tarih Tezi» yazısını çıkarıyor. Buradan aktarıyorum: «Kurulu düzenin üretici güçlerinden coğrafya ve teknik adlı maddecil üretici güçler çerçevesinde, belirli insancıl, gelenek-görenek ve kollektif aksiyon üretici güçleri bir gelişim biriktirir» (*). Etkileri çıplak gözle görülmüyor. Doktor, «bu birikim, toplumun evrim çağıdır» diyor. Bundan hemen sonra da şunları ekliyor: «Sonra kurulu medeniyet, eskimiş yapı, yahut kankıranlaşan bir organizma gibi yer yer çatırdayıp dökülür. Birikim sona ermiş, toplum evrim çağına girmiştir». Diyalektiğin Engels tarafından basitleştirilen ve son derece mekanik uygulamalara yol açan bu yasasını, Doktor Hikmet, çok daha basitleştiriyor.

Üzerinde tarihi yok; fakat bibliyografyasında 1970 yı-

(*) Dr. H. Kıvılcımlı, Tarih Tezi, İstanbul, 1974, s. 21. Doktor'un Türk Solu'nda 1968 yılında yayınlanan bu yazısı daha sonra tekrar basılıyor.

lında yayınlandığı belirtiliyor (*). Doktor, her güncel tartışmaya uygun bir kitap yayınlama becerisini burada da gösteriyor ve «Halk Savaşının Planları» çalışmasını, okuyucularına ulaştırıyor. Şunlar var: «Geçirilmiş kısa 27 Mayıs Devrim konağından ötelerdeyiz. Sonra gelen 9 yıllık birikiş ve evrim konağındayız. Onun için şimdi, bir devrim konağı stratejisini, yahut devrim konağı taktiğini uygulanır görmeye kalkışamayız. Hiç değilse doğrudan doğruya, dolaysız 'devrim' görevleri ile karşı karşıya bulunmuyoruz» (**). Doktor, «konak» sözcüğünü, anlayabildiğime göre, «aşama» karşılığında kullanıyor ve 1970 yılında Türkiye'yi «devrim» değil, «evrim» aşamasında gördüğünü kaydediyor.

«Hangi objektif durumdayız? Birikim evrim konağındayız. Bu birikim, çıkış yükeliş halinde midir, iniş alçalış halinde midir? Bu tartışılabilir. Dünya gidişiyle çok canlıca esinlenen gençlik hareketleri bakımından çıkış, yükseliş eğilimindeyiz. Gerçek sosyal devrim ancak büyük yığın hareketi ile motorunu bulacağı düşünülürse, işçi ve köylü yığınlarımızın henüz gençlik ölçüsünde bilinçli ve enerjik bir davranış gösterdiği söylenemez». Doktor, halk savaşının planlarını verirken bunları da ekliyor.

1970 yılındaki bu tartışma düzeyini son derece üzücü bulduğumu belirtmek durumundayım; Doktor Hikmet'in sözcükleri çözümleme ve giderek «teori» yerine kullanma alışkanlığı burada da ortaya çıkıyor. Burada «evrim-devrim» sözcüklerini kullanmadan «şimdi devrim zamanı değil» denilebilirdi; çözümleme düzeyinin, diğerinden daha az zengin olacağını sanmıyorum. Üzüntümün birinci kaynağı burada yatıyor; ikincisi ise Doktor Hikmet de, patlayan gençlik hareketini dünya gidişinden canlıca esinlenmeye bağlıyor. Tezler'e kadar, Türkiye aydınının dış faktör ile aşırı yüklü olması burada da kendisini belli ediyor.

Eklenecekler var; «evrim-devrim» ikileminden bir dev-

(*) *Fuat Fegan, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bibliyografyası, İstanbul, 1977 ,s. 27.*

(**) *Dr. H. Kıvılcımlı, Halk Savaşının Planları, İstanbul, tarihsiz, s. 32.*

rim çözümlemesi çıkarmayı imkansız buluyorum. Mekaniktir; ayrıca, her devrim çözümlemesi önemli ölçüde politika sanatı da içermek durumunda kalıyor. Daha da önemlisi, basit «evrim-devrim» ikilemi aşılarak «devrimci objektivite» çözümlemesine geçiliyor. Lenin'in devrimci objektivite çözümlemesi de, hiç kuşkusuz sonuç kararına, çok önemli ölçüde iktidar hırsını ve politika sanatını kapsıyor. Fakat somut çözümleme için önemli öğeleri de taşıyor; «devrimci objektivite» fonksiyonel ölçüde öğelerine ayrılıyor ve buna ek olarak «öznel» durum, ön plana çıkarılıyor.

1970 yılına gelinirken Türkiye'de kütlesel hareketliliğin o zamana kadar ulaşılmamış düzeye ulaştığını kaydetmek zorunluluğunu duyuyorum; sanayi sektörü ilk kez ciddi ve kapitalist bir bunalımla karşı karşıya geliyor. İlk kez, bir çoğunluk hükümeti, 1969 yılında büyük bir seçim zaferi kazanan Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi Hükümeti, 1970 yılı başında ve bütçe görüşmeleri nedeniyle kendi içinden parçalanıyor ve bunalım, politika alanını kapsıyor. Grevler, DİSK'i durduracak yasa önerilerini gündeme gelecek boyuta yükseliyor ve 15-16 Haziran Kalkışması gerçekleşiyor. Yargıtay üyeleri, üniversite profesörleri binişlerini sallıyarak caddelerde yürümeye başlıyorlar. Gençler, Amerikalı bahriye erlerini Dolmabahçe'den denize atıyorlar. Genelev kadınları Amerikan erlerini evlerine almayacaklarını ilan diyorlar. Yönetenler yönetmekte acze düşüyor ve yönetenler arasında işlerin böyle gitmeyeceğini düşünenler artıyor; parçalanma başlıyor. Yönetilenler, artık eskisi türden yönetilmek istemediklerini belli ediyorlar.

Doktor Hikmet'in «evrim-devrim» barometresi, bunları ölçecek bir alet değildir; Cephe Hareketi'nin «evrim-devrim» ikileminde bir hikmet bulması büyük bir şanssızlık oluyor. Ne yazık, THKP hiç bir hazırlık olmadan ve sadece kurulduğunu ilan ediyor.

Devrim, direniş demek değildir; devrim, iktidarın sınıfsal niteliğinin değişmesini anlatıyor. Bunun için ise iktidarın bir sınıftan diğerine geçmesi gerekiyor. 1970 yılında, iktidara talip ne yeni bir sınıf var ve ne de, bunu ger-

çekleştirebilecek bir örgüt bulunuyor. 1970 yılında eksik olanın hırs ve öznel durum olduğu ortaya çıkıyor.

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, hiç kuşkusuz, devrim sürecinin bu yanını da bilecek durumundadır; bu nedenle de «Parti ortada yoksa proletarya savaşı olsa bile, kurmaysız orduların kördüğüşüne döner» diyor. Ancak bu değerlendirmesini kısır «evrim-devrim» ikilemiyle uğrattığı yerde değil, bütün enerjisini milli demokratik devrim görüşüne karşı ve özellikle Mihri Belli'yi ayırdığı zaman yapıyor. Pek sevdiği sözcük oyunlarıyla ve yine 1970 yılında yayınlanan bir diğer çalışmasında «MDD'ciliğin demokratik devrim adına yapılmış bir küçük burjuva zortlaması olduğu Bes-Belli'dir» (*) diye yazıyor. MDD yerine halk demokratik devrimi öneriyor ve şöyle ifade ediyor: «Devrimin başından milli burjuvazinin kalktığını, işçi-köylü halkın geçtiğini anlatmak için parola halk demokratik devrimi biçimine girmeliydi». Böylece halk demokratik devrimi veya demokratik halk devrimi de tartışma sözlüğüne girmiş oluyor.

Doktor Hikmet, Mihri Belli'den ayrılıyor; ancak ne Atatürk'ten ve ne de 27 Mayıs'tan ayrılmayı düşünmüyor. Net ve keskin sınırlarla ayrılmış kavramlar yerine birbirine geçen sözcükler veya kümeleriyle tartışmayı seven Türkiye solculuğu, buna Türkiye solculuğunun köycülük aşaması diyebiliyorum, Doktor Hikmet'teki bu bulanıklığı hiç yadırgamıyor. Doktor, ayrıca Türkiye solundaki bulanıklığa sürekli katkıda bulunmayı da ihmal etmiyor. Milli Demokratik Devrim görüşünden ayrılarak demokratik halk devrimini ileri sürdükten sonra şunları ekliyor: «Mustafa Kemal'in güttüğü Birinci Kuvayi Milliye yahut Birinci Milli Kurtuluş'tan özce başka, burjuva-milli demokratik devrim'den ayırtlı olan işçi-köylü Halk Demokratik Devrimi'ne Eneski Sosyalizm (Doktor Hikmet, bununla, kendisini anlatıyor, y.k.) İkinci Kuvayi Milliye yahut İkinci Kurtuluş Savaşı adını vermişti». Böylece, 27 Mayıs'ta Milli Birlik Komitesi'nin genç subaylarının ve daha sonra TİP Genel Başkanı

(*) *Dr. H. Kıvılcımlı, Devrim Zorlaması - Demokratik Zortlama, İstanbul, 1970, s. 121-131-137.*

Mehmet Ali Aybar'ın dillendirdiği İkinci Kurtuluş Savaşı, demokratik halk devrimi ile özdeşleşmiş oluyor.

Nasıl ayrılacak? Şunlar yazılabiliyor: «Türkiye'de burjuva devrimciliği eğilimini ABA'cı (Aybar-Boran-Aren'ci) TİP liderleri, proleter devrimciliği eğilimini ise, TİP dışı sosyalistler savunmak durumuna düştüler» (*). Buraya kadar biliniyor ve Cephe Hareketi cephesi içinde olan herkes bunları söyleyebiliyor. Fakat Doktor ekliyor: «ABA'cılar 27 Mayıs'cılığı hor görmekle, finans kapitalin karşı devrimini rahatça sağalması için demokrasi perdesini saçıyordu» (**). Doktor, 1970 yılında bile 27 Mayıs'a toz kondurmak istemiyor.

Bir nedeni olmalı; Doktor Hikmet'in bir başka yazısına bakmam gerekiyor. Buradan aktarıyorum: «27 Mayıs geldi. Bir vuruşta hiçliğini gören Finans-Kapital, Kapıkuluna bile dün komünistlik diye koğuşturduğu sendika hakkını tanımadıkça devlet dizginlerini yeniden ele alamayacağını 61 Anayasası ile itiraf etti» (***). Hikmet Kıvılcımlı, burada, devlet memurlarına sendika kurma hakkının tanınmasını anlatmak istiyor.

Doktor Hikmet'in kullanışına rastlamadım. Ancak bu formülasyonda ve Doktor Hikmet'in finans-kapital ve alp çözümlemesinin arkasında «suni denge» görüşü yatıyor. Uzun mücadelelere gerek kalmadan «bir vuruşta» kapıkuluna bile sendika hakkı veriyorlar; yapay bir denge içinde oldukları düşünülebiliyor. Kağıttan bir kaplana bile benzetilebiliyor; iş bir vuruşa kalıyor.

Türkiye aydını basit çözümlemelerden ve sığ basitlemelerden nasıl uzaklaştırılabilir?

(*) *ibid., s. 66.*

(**) *ibid., s. 69.*

(***) *Dr. H. Kıvılcımlı, Oportünizm Nedir?, İstanbul, tarihsiz, s. 98.*

Bibliyografya'da bunun da 1970 yılında yayınlandığı kaydediliyor.

F. Fegan, Dr. Hikmet Kıvılcımlı Bibliyoğrafyası, op. cit., s. 41.

ISBN 975-478-017-X (Takım No.)
ISBN 975-478-018-8 (5. Cilt)